

А.Ш.БЕКТУРОВА. Ш.К.БЕКТУРОВ

КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

для всех

А.Ш.БЕКТУРОВА, Ш.К.БЕКТУРОВ

КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

для всех

Рекомендовано Министерством образования и науки
Республики Казахстан

АЛМАТЫ
«АТАМУРА»
2004

ББК 81.2 Қаз
Б 42

Рецензенты: **Ш. Сарыбаев** – академик НАН РК
Ф. Оразбаева – доктор педагогических
наук, профессор

Спецредактор **Ж. К. Кайранбай**

Бектурова А. Ш., Бектуров Ш. К.

Б42 Казахский язык для всех. Алматы: Атамұра, 2004. – 720 стр.

ISBN 9965-05-910-1

Б 4602020400-011 Инф. письмо, 2004
418(05)-2004

ББК 81.2 Қаз

ISBN 9965-05-910-1

© Бектурова А. Ш., Бектуров Ш. К., 2004
© Издательство «Атамұра», 2004

ПРЕДИСЛОВИЕ

«Казахский язык для всех» представляет собой учебный курс казахского языка, направленный на развитие способностей учащихся грамотно и свободно общаться на казахском языке.

Учебник «Казахский язык для всех» предназначен для всех желающих изучить казахский язык самостоятельно или под руководством преподавателя на кружковых или аудиторных занятиях. Он может быть использован учащимися с различным уровнем обучения: от начального до продвинутого, а также людьми различных возрастных групп. Учебник предназначен для тех учащихся, кто изучает казахский язык в качестве второго языка и тех, для которых казахский язык является родным, но они не владеют им на достаточном языковом уровне. Учебник может быть использован как в качестве основного, так и в качестве вспомогательного учебного курса.

Особенности языка

Казахский язык принадлежит к тюркской семье языков, куда относятся также узбекский, кыргызский, татарский, башкирский, азербайджанский, туркменский, турецкий и другие. Согласно статистическим данным за 2003 год Агентства Статистики Республики Казахстан в Казахстане проживает 7 985 000 казахов. На казахском языке имеется богатая художественная, общественно-политическая и научная литература, выходят сотни газет и журналов, регулярно ведутся радио- и телепередачи.

Русский язык, в отличие от казахского, относится к славянской группе индо-европейской семьи языков. Несмотря на то, что оба языка относятся к разным семьям, между ними имеется много общего: значительная часть гласных и согласных звуков, многие грамматические категории (лица, числа, падежа и др.), лексико-семантические единицы и т. п.

Вместе с тем между ними имеются и значительные различия, которые вытекают прежде всего из структурных особенностей агглютинативных языков, к которым принадлежит казахский, и флективных, к которым принадлежит русский. Для агглютинативных языков характерно присоединение однозначных суффиксов или окончаний, несущих грамматическое значение, к неизменяемому корню или основе, являющихся носителями лексического значения. Для флективных языков характерно слияние изменяемого корня с многозначными окончаниями.

Наличие сходств и различий между языками в значительной степени влияет на процесс усвоения неродного языка. Сходство элементов двух языков (фацитация) облегчает усвоение второго языка, в то время как различие элементов (интерференция) мешает усвоению второго языка и является главным источником ошибок в речи учащихся. Настоящий учебник построен с учетом вышеназванных закономерностей взаимодействия языков при двуязычии.

Структура учебника

Настоящий учебник построен по тематическому принципу и состоит из трех частей:

- Вводный курс (12 уроков);
- Основной курс (25 уроков),
- Заключительный курс (8 уроков)

Вводный курс ставит своей целью создать основы казахского произношения и ознакомить с наиболее употребительными грамматическими и лексическими конструкциями.

Учебный материал основного курса включает явления казахского языка, необходимые для общения в области повседневной жизни и быта в области учебы, работы и досуга.

Заключительный курс посвящен синтаксическим явлениям и охватывает лексические темы, связанные с казахской литературой и историей. Он содержит оригинальные образцы казахской литературы и поэзии.

Кроме того, в учебник включены тексты для самостоятельного чтения и перевода с казахского языка на русский и наоборот, список грамматических явлений, а также список наиболее употребительных необходимых выражений, дающих возможность их использования в аудитории. Казахско-русский и русско-казахский словарь, включающий около 15 000 лексических единиц, обеспечивает возможность ведения беседы по различным темам. Приложения учебника включают грамматические таблицы склонения имен существительных и местоимений, также образцы оформления деловых бумаг.

Структура урока

Каждый урок вводного курса начинается с введения нового фонетического и грамматического материала, который закрепляется большим количеством практических упражнений. Произношение звуков и звукосочетаний отрабатывается в фонетических упражнениях, скороговорках, пословицах, считалках и стихотворениях. Все задания и упражнения, помеченные знаком , представлены на CD-диске. CD-диск также содержит запись текстов и диалогов уроков. Лексические материалы представлены в контексте, что облег-

чает понимание и усвоение учащимися новых слов. На протяжении всего учебника лексический материал закрепляется и расширяется в различных тематических контекстах.

Урок основного курса начинается с повторения фонетического и грамматического материала, усвоенного учащимися при изучении вводного курса. Введение нового грамматического и лексического материала построено таким образом, что учащимся представляется возможность самим определить особенности тех или иных грамматических или лексических конструкций, т. е. учащийся не пассивно воспринимает новый материал, представленный преподавателем, а становится активным участником учебного процесса. На протяжении всего курса главная роль в учебном процессе принадлежит не преподавателю, а учащемуся, преподаватель, в свою очередь, выступает в роли помощника или консультанта. Таким образом, учащиеся развивают привычку осмысленного подхода к изучению языка и приобретают дополнительный стимул для дальнейшего совершенствования языковых навыков. Новый материал закрепляется посредством разнообразных интересных и мотивирующих практических заданий. Многие задания носят творческий характер, где учащиеся стараются применить полученные навыки к себе, своему опыту и своей жизни. Этот этап очень важен, так как с этого момента учащиеся воспринимают язык как нечто, используемое и необходимое для реального общения в повседневной окружающей жизни. Кроме того, учащимся, как впрочем и большинству людей, нравится говорить о себе.

Все уроки учебника снабжены поурочным грамматическим справочником, к которому учащийся может при необходимости обратиться.

Языковые навыки

Использование четырех языковых навыков: говорения, аудирования, чтения и письма способствует развитию беглости и уверенности в понимании и употреблении казахского языка. Любой языковой навык развивается благодаря постоянному и систематическому выполнению практических упражнений, поэтому каждый урок учебника содержит задания по развитию этих языковых навыков.

Чтение отрабатывается с самых первых уроков, постепенно задания усложняются. Чтение текста с целью поиска нужной информации от ответов на вопросы, грамматических явлений и т. д. Большинство уроков содержит один или более текстов на чтение. В конце учебника представлены тексты для самостоятельного чтения и перевода.

Аудирование отрабатывается на каждом уроке в фонетических упражнениях, скороговорках, пословицах, считалках, стихотворениях, текстах и диалогах уроков. Однако учащиеся обучаются не просто слушать и правильно воспроизводить казахские звуки, звукосочетания и интонацию, а слушать и понимать как общее содержание текстов, так и детали.

Письмо, так же как и другие языковые навыки, нацелено на развитие коммуникативных способностей, поэтому учащиеся приучаются думать о тех, кто будет читать то, что было ими написано. Письменные задания развивают умение грамотно и содержательно писать различные виды текстов, начиная от писем, объявлений, дневников и кончая написанием статей, рассказов, сочинений.

Говорение способствует самовыражению учащихся в различных практических ситуациях. Учащиеся обучаются грамотно строить речь на казахском языке, выражать свое мнение так, чтобы быть легко и правильно понятыми. На начальном этапе говорение строго контролируется преподавателем. Однако каждый урок содержит и более творческие задания, более свободно обсуждение тем, что с самого начала способствует развитию способностей учащихся выражать свое мнение на казахском языке.

Авторы выражают искреннюю благодарность всем, кто принял участие в рецензировании и подготовке данного пособия к изданию, и будут признательны всем за критические замечания и конструктивные предложения по совершенствованию структуры и содержания настоящего учебника в дальнейшем.

КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

(Вводный курс)

1-САБАҚ

1. Фонетика:

1.1. Алфавит.

1.2. Гласные звуки е, ә.

1.3. Типы слогов и слоговоеделение.

1.4. Ударение.

1.5. Сингармонизм.

2. Грамматика:

2.1. Неопределенная форма глагола.

2.2. Повелительная форма глагола.

3. Лексика: Диалоги.

1.1. АЛФАВИТ.

Ә 1-жаттығу. Прослушайте название букв казахского алфавита и поставьте галочку возле тех букв, которых нет в русском языке.

Печатные буквы	Прописные буквы	Название	Транскрипция	Примеры
Аа	Аа	а	[a]	ата [a'ta] – дедушка
Әә	Әә	ә	[ə]	ән [ən] – песня
Бб	Бб	бә	[b]	бала [ba'la] – ребенок
Вв	Вв	вә	[v]	ванна [ˈvapna]
Гг	Гг	гә	[g]	гүл [gül'] – цветок
Ғғ	Ғғ	ға	[ɣ]	ғажап [ɣa'ʒap] – диво
Дд	Дд	дә	[d]	доп [dop] – мяч
Ее	Ее	йә	[je]	ем [jem] – лечение
Ёё	Ёё	йо	[jo]	ёлка [ˈjɔlka]
Жж	Жж	жә	[ʒ]	жас [ʒas] – молодой
Зз	Зз	зә	[z]	заман [za'tan] – эпоха
Ии	Ии	ый	[uj]	қияр [quj'ar] – огурец
		ий	[ij]	ине [ij'n'e] – игла
Йй	Йй	й	[j]	бай [baj] – богатый
Кк	Кк	ка	[k]	кез [kez] – пора
Ққ	Ққ	қа	[q]	қала [qa'la] – город
Лл	Лл	эл	[l]	лақ [laq] – козленок
Мм	Мм	эм	[m]	мал [mal] – скот
Нн	Нн	ән	[n]	нан [nan] – хлеб

Ңн	<i>Ңн</i>	эн	[ŋ]	аң [aŋ] – зவர்ь
Оо	<i>Оо</i>	о	[o]	одақ [o'daq] – союз
Өө	<i>Өө</i>	ө	[ð]	өзен [ð'zen] – река
Пп	<i>Пп</i>	пэ	[p]	пайда [pai'da] – польза
Рр	<i>Рр</i>	эр	[r]	рет [ret] – раз
Сс	<i>Сс</i>	эс	[s]	сабақ [sa'baq] – урок
Тт	<i>Тт</i>	тэ	[t]	топ [top] – группа
Уу	<i>Уу</i>	үу	[ðu]	тура [tðu'ra] – прямой
		үу	[üu]	кесу [kesüu] – резать
Үү	<i>Үү</i>	ү	[û]	үн [ûn] – мука
Үү	<i>Үү</i>	ү	[ü]	үн [ün] – голос
Фф	<i>Фф</i>	эф	[f]	факт [fakt]
Хх	<i>Хх</i>	ха	[kh]	хат [khat] – письмо
Һ	<i>Һ</i>	Һа	[h]	қаҺар [qa'har] – герой
Цц	<i>Цц</i>	цэ	[ts]	цемент [tse'ment]
Чч	<i>Чч</i>	чэ	[č]	чек [ček]
Шш	<i>Шш</i>	ша	[š]	шаң [šaŋ] – пыль
Щщ	<i>Щщ</i>	ща	[čš]	щётка [čšjotka]
Ъ	<i>Ъ</i>	айыру белгісі	–	подъезд [po'djezd]
Ыы	<i>Ыы</i>	ы	[y]	ыдыс [y'dys] – посуда
Іі	<i>Іі</i>	і	[i]	іс [is] – дело
Ь	<i>Ь</i>	жіңішкелік белгісі	[']	роль [rol']
Ээ	<i>Ээ</i>	э	[e]	экран [e'kran]
Юю	<i>Юю</i>	ю	[ju]	юрист [ju'rist]
Яя	<i>Яя</i>	я	[ja]	яғни [ja'y'nij] – то есть

2-жаттығу. Проставьте номера, начиная с 1-го, расположив данные внизу слова в алфавитном порядке

Сабак, есік, кітап, терезе, щетка, окушы, бор, перде, мұғалім, юрист, уақыт, қалам, дәптер, факт, асхана, ғажап, чек, рақмет, яғни, шай, не, әдебиет, жазба, ыдыс, хат, ванна, ит, цемент, гүл, ұл, заң, лас, өрік, үи, іні.

3-жаттығу. Выпишите интернациональные слова, употребляющиеся в казахском языке

парк	кофе	футбол	компьютер	математика
дала	шай	жазу	такси	әдебиет
телефон	сүт	кассета	ұшақ	дене шынықтыру

радио	шырын	теннис	трамвай	физика
теледидар	пицца	жұмыс	пойыз	оқушы

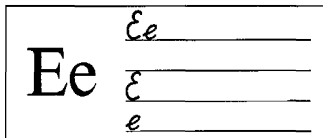
4-жаттығу. Прочтите пары согласных и объясните их отличие.

п [p] — б [b]	с [s] — з [z]
к [k] — г [g]	ф [f] — в [v]
т [t] — д [d]	ш [ʃ] — ж [ʒ]

5-жаттығу. Прослушайте и подчеркните те слова, которые содержат звуки, не имеющие аналогов в русском языке

сәлем	әже	мен	ғажап	заман
ана	бала	сен	сабақ	үн
апа	қыз	ол	ат	өзен
әке	ұл	біз	аң	нан
ата	керемет	Сіз	кім	ыдыс

1.2. ГЛАСНЫЙ ЗВУК *e*

6-жаттығу. Прослушайте. Прочитайте слова, обращая внимание на произношение звука *e* в начале слова

ей	ес	еш	ез	ек
ет	ер	ем	ен	ел

7-жаттығу. Прочтите пары согласных и объясните их отличие.

п [p] — п [p']	с [s] — с [s']
к [k] — к [k']	д [d] — д [d']
т [t] — т [t']	ш [ʃ] — ш [ʃ']
б [b] — б [b']	ж [ʒ] — ж [ʒ']
н [n] — н [n']	г [g] — г [g']
р [r] — р [r']	з [z] — з [z']
м [m] — м [m']	

8-жаттығу. Прослушайте. Прочитайте слова, обращая внимание на произношение звука *e* в середине слова

бес	кеш	сез	шек	рет
кес	шеш	тез	бек	бет
сен	бер	кем	бей	бел
мен	жер	дем	кей	кел

Согласные в начале мягкого слога перед гласным *е* произносятся мягко, а в конце слога — твердо, за исключением *л*, который во всех позициях произносится мягко:

мек-теп, но бел, сел, ше-лек.

(См Грамматический справочник)

9-жаттығу. Прослушайте Повторите в интервалах за диктором.

бер	шер	мер	жер	кеш
бес	шеш	мес	жел	кес
бск	шек	мек	жек	кел
бен	шен	мен	жең	кен
без	шей	мез	жез	кез
бет	шет	мет	жет	кет

10-жаттығу. Прочтите пары слов на казахском и русском языках Объясните сходство и различие в произношении звуков.

ел «страна» — ел — ель	еш «ничто» — ешь
сел «сель» — сел — ссель	ем «лечение» — ем
бел «поясница» — бел — бель	ес «память» — есть

без «опухоль» — без	кем «меньше» — крем
сез «чувствуй» — срез	жем «корм» — джем

жел «ветер» — жезл
шет «край» — шест

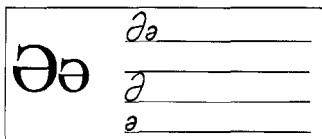
11-жаттығу. Прослушайте Повторите в интервалах за диктором

ей	ай — ей	егде	ке	бей	баи — бей
ер	ар — ер	ерте	де	тер	тар — тер
ес	ас — ес	есте	те	тес	тас — тес
ет	ат — ет	етек	же	жет	жат — жет
еш	аш — еш	егер	ше	шеш	шаш — шеш
ез	аз — ез	егсу	се	сез	саз — сез
ел	ал — ел	емес	бе	бел	бал — бел

12-жаттығу. Прочтите, обращая внимание на произношение согласных в слогах

сан — сен	ар ер	бала — бәле
бал — бел	аш — еш	дана — дене
жал — жел	саз — ссз	алда — елде
бас — бес	шаш — шеш	жазда — жезде
бар — бер	тар — тер	надан — неден
тас — тес	сал — сел	шарт — шерт

1.2. ГЛАСНЫЙ ЗВУК ə

🔊 13-жаттыгу. Прослушанте. Повторите в интервалах за диктором

ə	шə	дән	ал – əл
ән	мə	мөн	ар – əр
әр	жə	сөн	ай – əй
əl	рə	сөл	сат – сət
ок	сə	дөл	сан – сən
əй	бə	сət	сал – сəl

🔊 14-жаттыгу. Прочтите за диктором, обращая внимание на произношение звука л в твердых и мягких слогах. Помните, что ударение всегда падает на последний слог.

алма	əиел	Лаура	Лəззат
адал	əлем	Абылай	Əсел
абзал	сəлем	Алтай	Əйнел
бала	əkел	Марал	Əлия
дала	дəлел	Талап	Сəуле
сала	бəле	Балжан	Дəулет

🔊 15-жаттыгу. Прочтите за диктором, обращая внимание на произношение звука е в различных позициях. Помните о произношении согласных в начале и конце слога

ел	мен	ес-те	ен-ген	е-сеп
ет	сен	ер-ке	ер-ген	е-сек
ем	бес	ем-ге	ем-ген	е-мес
ес	бер	ер-те	ез-ген	е-гер
ез	кел	ет-ке	еш-тен	е-ден

🔊 16-жаттыгу. Прочтите за диктором, обращая внимание на произношение гласных ə и е.

ән – ен	əз – ез	бəs бес	зər – зер
əl – ел	əй – ей	сəl – сел	шək – шек
ər – ер	ək – ек	мən – мен	дəm – дем

🔊 17-жаттыгу. Прочтите за диктором, правильно произнося согласные в начале и конце слога. Помните, что ударение все да падает на последний слог.

кей-де	ə-сем	ə-ре-кет	ке-ре-мет
жей-де	ə-дет	ə-же-лер	мем-ле-кет

жез-де	ә-теш	ә-ке-мен	ме-кен-деп
кес-де	ә-жем	ә-йел-дер	ше-лек-тер
кес-пе	ә-лем	ә-лем-мен	ке-ле-шек
кес-те	ә-кел	ә-дет-пен	пер-де-лер
кеш-ке	ә-кет	ә-теш-тен	сен-дер-мен

18-жаттығу. Прочтите, обращая внимание на произношение г асных.

ба — бә — бе	па — пә — пе	ша — шә — ше
жа — жә — же	са — сә — се	ма — мә — ме
ал — әл — ел	бас — бәс — бес	
ар — әр — ер	сан — сән — сен	
ай — әй — сй	сал — сәл — сел	

1.3. ТИПЫ СЛОГОВ И СЛОГОДЕЛЕНИЕ.

19-жаттығу. Разделите слова на слоги, определите тип слога по характеру гласного (мягкий или твердый)

тал	ата	адам	пайда	балапан
мал	апа	надан	заман	балалар
бал	ана	дала	сапар	адамзат
кел	дене	егде	сексен	керемет
бел	кеме	емес	мектеп	кемелер
сәл	өне	және	дәптер	төрелке
дәл	пәле	кәне	әсем	дөнеме

 20-жаттығу. Прослушайте Назовите слова, в которых звук л произносится мягко

ауыл	шетел	Лөззат	Әсел
адал	келер	Абылай	Әлия
бедел	бала	Сәуле	Лаура
желке	алма	Әлішер	Балжан
дала	шелек	Ерлан	Әйнел

21-жаттығу. Прочтите слова с л в твердых и мягких слогах.

бал	бала	бел	белес	ал — ел
тал	дала	дел	шелек	бал — бел
мал	шала	кел	келер	сал — сел
жал	жала	жел	желу	жал — жел
сал	сала	сел	селеу	мал — мел

1.4. УДАРЕНИЕ.

 22-жаттығу. Прослушайте как произносятся казахские слова. Что Вы заметили? Прослушайте снова и поставьте ударение

әнші	ине	керемет	суретшілер
бала	қияр	одақтас	балапандар

гүлдер	байлық	өзендер	әдістеме
ғажап	кездер	пайдалы	жаратылыс
дәптер	қала	ретімен	келіншектер
емші	сабақ	табақтар	оқушылар
жастар	талап	асқазан	әңгімелер
заман	мектеп	әжелер	мақалалар

Ударение в казахских словах всегда падает на последний слог

а' та, ба' ла, мек' тең, кере' мет.

(См Грамматический справочник)

23-жаттығу. Прочтите пары слов. Помните, что ударение падает на последний слог.

ар — ара	бал — бала	сан — сана	таз — таза
ал — ала	сал — сала	жар — жара	сап — сапа
ат — ата	шал — шала	жас — жаса	мас — маса
ас — аса	жал — жала	шам — шама	жаз — жаза

24-жаттығу. Прочтите слова, правильно расставляя ударение

апа	бала	тамаша	Азат	Асан
ата	дала	балапан	Балжан	Айжан
сала	парасат	балалар	Марат	Арман
ара	шала	адамзат	Азамат	Самат

1.5. СИНГАРМОНИЗМ.

25-жаттығу. Прочтите слова с твердыми и мягкими слогами. Помните, что ударение всегда падает на последний слог.

асхана	бастама	баяндама	азамат
астана	жазбаша	балапан	адамзат
аспанда	жарнама	балалар	парасат
айнала	тамаша	аспаптар	аралас
арманда	тазала	аспаздар	шаштараз
арзанда	талдама	мамандар	шамалас
ережс	бейнеле	желкеле	елесте
ерекше	кереге	жекеше	ендеше
есепте	денеге	белдемше	ежелден
еркеле	терезе	ертерек	ерксектер
ештеме	береке	келешек	ертектер
еденде	жетекте	елгезек	

В исконно казахских словах за мягкими слогами всегда следуют только мягкие слоги, за твердыми — твердые:

*ке-ре-мет, ке-ле-шек, ше-лек-пен, ә-же-лер;
ба-ла-пан, ба-ла-лар, дос-тар, а-дам-дар.*

(См Грамматический справочник)

26-жатгыгу. Выпишите слова в тетрадь, разделите слова на слоги. Слова с мягкими гласными подчеркните одной чертой, а с твердыми – двумя чертами. Расставьте ударение и прочтите, обращая внимание на гармонию гласных.

а) керемет, терезлер, балалар, аталар, апалар, пердемен, борлар, суреттер, достармен, ештеме, төрелке, балапандар, окелер, дөптерлерге, әжеммен, долелде, сәлемет, адамдар, ерекше, шарасат, адамзат, белдемше, ереже, сәлемдес, сәнденбе;

ә) Самат, Мереке, Бәтима, Махаббат, Марал, Сәбит, Сәкен, Ләззат, Сәния, Меруерт, Азамат, Айжан, Данияр, Марал, Балжан, Азат, Аиман, Салтанат, Арман, Соуле, Кәмила;

б) Семей, Алматы, Астана, Ресей, Тараз, Мәскеу.

2.1. НЕОПРЕДЕЛЕННАЯ ФОРМА ГЛАГОЛА.

2.2. ПОВЕЛИТЕЛЬНАЯ ФОРМА ГЛАГОЛА.

у → ☐	алу «братъ» беру «давать»	ал ☐ «возьми» бер ☐ «дай»
------------------------------	------------------------------	--

27-жатгыгу. а) Прочтите. От данных внизу глаголов образуйте повелительную форму и переведите на русский язык.

б) Выпишите в словарь сначала глаголы с твердыми гласными, а затем с мягкими.

алу «братъ»	жазу «писать»
беру «давать»	ашу «открывать»
келу «приходить»	жату «лежать»
әкелу «приносить»	сәлемдесу «здороваться»
бастау «начинать»	есептеу «считать»
шаршау «уствовать»	билеу «танцевать»
әндету «напевать»	әрекеттену «действовать»
кету «уходить»	сату «продавать»
әсемдену «прихорашиваться»	әурелеу «мучить»
уәделесу «договориться»	сәндеу «наряжать»
бару «идти»	теру «собирать»
кездесу «встречаться»	айту «рассказывать»
әктеу «белить»	әйнектеу «стеклить»
итеру «толкать»	апару «относить»
әсемдеу «украшать»	дәлелдеу «доказывать»
зерттеу «исследовать»	жеу «кушать»
жинау «убирать»	амандасу «здороваться»
шайнау «жевать»	байлау «завязывать»
әперу «подавать»	әдеттену «привыкать»
атау «называть»	демалу «отдыхать»
тәрбиелеу «воспитывать»	сәндену «наряжаться»
аудару «переводить»	шешу «развязывать»
сену «верить»	армандау «мечтать»
тексеру «проверять»	шашу «рассыпать»
толтыру «заполнять»	жасау «делать, готовить»

баяндау «докладывать»
аттану «отправляться»
тосу «ждать»
арнау «посвящать»
санау «считать»

айналу «кружиться»
шегелеу «забивать гвоздь»
тесу «дыривить»
жетектеу «вести под руку»
бейнелеу «описывать»

28-жаттығу. Попросите друга подать один из перечисленных внизу предметов

Образец: — *Асан, дәптер бер. (Асан, дай тетрадь.)* — *Мә, ал. (На, возьми.)*

Дәптер, карта, айна «зеркало», бор, кассета, алма «яблоко», сурет, нан «хлеб», май «масло», шай «чай», кофе, тас «камень», ба 1 «мед», ет «мясо», айран «кефир», доп «мяч», төрелке «тарелка», балта «топор», егеу «напильник», таба «сковорода», шоинеке «чайник».

29-жаттығу. Составьте и запишите предложения в повелительной форме. Переведите на русский язык

1. Меруерт, дастарқан (жасау). 2. Салғанат, хат (жазу). 3. Салтанат, бор (алу). 4. Марат, кесе (беру). 5. Ажар, тегіз (санау) 6. Ермек, демалу) 7. Мереке, дастарқан (жасау). 8. Ержан, сен (жату) 9. Бану, терезе (ашу). 10. Айжан, тез (келу). 11. Ал, (бастау). 12. Арман, алма (жеу) 13. Айдос, сурет (салу). 14. Жанна, есеті (беру). 15. Дина, перде (жуу). 16. Айман, бес (алу). 17. Анар, май (салу). 18. Самат, сурет (салу). 19. Саят, бал (жал) 20. Марал, тез кофе (апару)

30-жаттығу. Составьте предложения.

1. Марат, (письмо) жаз. 2. Ажар, (пиала) жу. 3. (Газета) бер. 4. (Дастарқан) жаса. 5. (Хлеб) ал. 6. (Яблоко) же. 7. (Быстро) сана. 8. (Рань) жат, демал. 9. (Собрание) баста. 10. (Картина) сал. 11. Сара, (масло) апар. 12. (Окно) аш. 13. (Чай) са . 14. (Дастарқан) жина.

31-жаттығу. Письменно дайте 0 инструкций, используя глаголы, данные внизу
Алу, беру, апару, жасау, жазу, демалу, ашу, жату, келу, жеу.

3. ЛЕКСИКА: ДИАЛОГИ.

32-жаттығу. а) Прослушайте Прочтите и переведите текст на русский язык
Выучите слова наизусть.

б) Выучите диалоги наизусть. Составьте новые диалоги, вставляя свои слова вместо подчеркнутых

Азат — бала. Ол — студент Анау — Анар. Ол студент емес. Азат — тамаша бала.

* * *

- Анар, анау не?
- Мектеп.
- Ол мектеп емес, институт.
- Керемет екен!

* * *

- Сәлем, Сәбит! – Әлия, нан өпер. Әсст, сен
 – Сәлем! Анау не? төрелке әкел.
 – Ол шай. – Мә, ал.
 – Ол шай емес кофе. – Таба емес, төрелке әкел

* * *

- Кел, Сәуле, дәптер ал! Айжан, терезе жу. Анар, сен
 – Әкел төрелке жу.
 – Әне, анда апар. – Мен ше?
 – Сен жат, демал.

📖 Сөздік

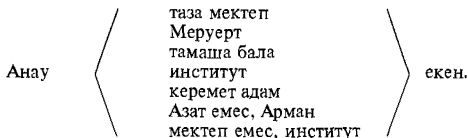
бала – мальчик	төрелке – тарелка
ол – он (она); это	әкел – принес
анау – тот, та, то	Мә, ал! – На, возьми!
емес – отрицание <i>не</i>	таба – сковорода
тамаша – замечательный(-ая)	кел – приходи, иди
не – что	әне – вон
мектеп – школа	анда – там, туда
керемет – изумительный(-ая)	апар – отнеси
екен – оказывается	терезе – окно
сәлем – привет	жу – помой
шай – чай	Мен ше? – А я?
наи – хлеб	жат – ложись
сен – ты	демал – отдыхай
өпер – подай	

33-жаттығу. Ваш друг неправильно назвал человека по имени. Возразите ему.

Образец: – Анау – Асан. – Ол Асан емес, Азат.

1. Асан (Азат). 2. Марат (Самат). 3. Сергей (Володя). 4. Роза (Раушан). 5. Ольга (Света). 6. Марал (Салтанат). 7. Ерке (Меруерт). 8. Ермак (Арман). 9. Азамат (Ерлан). 10. Алма (Айжан).

34-жаттығу. Составьте предложения и переведите на русский язык

35-жаттығу. Заполните пропуски словами по смыслу.

1. Азат 2. ... студент. 3. .. Анар. 4. ... студент 5. Азат . бала.
 6. Анар, анау ...? – 7. мектеп ..., институт. 8. ... екен. 9 – ... Арман!

— Сәлем! 10. ... не? — ... май. 11 Сәния, ... жу.
12. Ол ... емес, 13. Сәкен, шай 14. Сен ... апар 15. Сәбит, ...
әкел. 16. Дәптер 17. әпер. 18. — Анау ...? — Ол ... екен.

36-жаттығу. Переведите на казахский язык

1. — Привет! То что? — Чай. — То не чай, кофе. 2. — Подай хлеб. А ты принеси тарелку. — На, возьми. — Не сковородку, а тарелку принеси. 3. — Иди, возьми тетради! — Давай. — Вон, туда отнеси. 4 — Ты помой окно, а ты помой тарелку. — А я? — Ты ложись, отдыхай. 5 — Алма, что это? — Школа. 6 Марат, это не Раушан, а Света. 7. Красивая школа! 8. Роза — замечательный человек. 9. Оказывается, Ермек — студент 10. Салтанат, это институт, а не школа. 11 Оказывается, это школа. 12. Оказывается, Ерлан — прекрасный человек. 13. Тот мальчик — Азамат. 14 Та школа — замечательная! 15. — Что это? — Институт. — Красивый, оказывается 16. Арман — замечательный человек!

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

1-сабақ

Алфавит.

Казахский алфавит основан на кириллице и включает 42 буквы, 10 из которых отражают специфические звуки казахского языка: ә, і, к, ұ, ү, ө, ғ, ы, ң, һ. Буквы в, ф, ц, ч, ш, ь, ь, ё, э используются только при написании слов иноязычного (в основном русского) происхождения

Каждая буква в казахском алфавите отражает только один звук, за исключением букв я [йа]; е [иэ]; ё [ио]; ю [йу]; ц [тс], и [ый], [ий], у [үу], [үу]

Гласный звук е.

Казахский звук е в начальной позиции слова представляет собой дифтонг ие: *ет* [иет] «мясо», *ес* [йес] «память» и произносится так же, как и русский е в начале слова *если, есть, ель* и др.

Гласный звук ә.

Звук ә представляет собой широкий гласный, примерно соответствующий русскому я в слове *дядя* Например *әже* «бабушка», *дәптер* «тетрадь». Аналогичный звук имеется в английском языке. Ср. англ *map* «карта», *cap* «кепка» и др

В других позициях, независимо от того, находится ли звук под ударением или в безударном положении, он произносится так же, как и русский звук е в словах *бег, весь, день, сель* и др

Согласные в начале мягкого слога перед мягким гласным е произносятся мягко, а в конце слога (после мягких гласных) — твердо. *бес* «пять», бер «дай», *сең* «ты», *мең* «я» Согласный л в любых позициях мягкого слога всегда произносится мягко *Ләззат, Әлия, әйед, шедек*

Типы слогов и слогоделение.

Слогообразующим элементом, как в русском, так и в казахском языке является гласный Ср *ана* «мать»: *а-на; ана* «сестра». *а-на* и др

В зависимости от чередования гласного и согласного звуков в пределах одного слога различаются открытые и закрытые слоги Если слог заканчивается

на гласный звук, то он считается открытым, на согласный — закрытым. Ср русс. *ма-ма* — оба слога открытые, *брат* — слог закрытый. Однако в казахском языке, в отличие от русского, различается 3 вида слогов.

- 1) открытый слог — *а-на* «мать», *а-на* «сестра»;
- 2) полужакрытый слог — *от* «огонь»; *ат* «лошадь»;
- 3) закрытый слог — *нан* «хлеб»; *жан* «душа», *шарт* «условие»; *салт* «обычай»

Основным правилом слогаделения является следующее. Если на слоговой границе, т. е. между гласными, стоит один согласный, то он относится к следующему слогу (*а-на*, *а-на*). Если на слоговой границе стоят два согласных звука, то первый согласный относится к первому слогу, а второй — к последующему (*а-дам-дар-мен* «людьми»).

В казахском языке слоги бывают твердыми и мягкими в зависимости от качества слогаобразующего гласного. Если гласный переднего ряда — *ә, е, і, ө, у* (в казахской терминологии мягкий гласный), то слог называется мягким. Если гласный заднего ряда — *а, э, ы, о, ұ*, то слог называется твердым. Для казахских многосложных слов характерно сочетание однородных типов слогов. Ср *ке-ре-мет* «необычайный», где все три слога мягкие; *а-на-лар*, где все три слога твердые.

Согласные в начале слога перед гласным *е* произносятся мягко. *ке-ре-мет* — к'эр'эм'эт, а не кэрэмэт; *ә-же-дер* — ә-ж'ә-л'эр, а не э-жә-лэр, как нередко произносят казахские слова в русскоязычной аудитории.

В зависимости от твердости-мягкости слога звук *л* произносится то твердо — *бал* «мед», то мягко — *бел* «поясница». В конце слога, как правило, согласные произносятся твердо, за исключением согласного звука *л'* кел — кел', сел — сел'.

Таким образом, в казахском языке твердость-мягкость слога определяют гласные, а в русском — согласные. кон — конь; дал — даль, жар — жарь

Ударение.

В отличие от русского языка, где ударение является подвижным (*окна* — *ок'на*), казахское словесное ударение является неподвижным и падает, как и в других тюркских языках, на гласный последнего слога в словах, состоящих из двух и более слогов. Ср *ора'мал* «платок», *кере'мет*.

В заимствованиях или в словах с эмоциональным оттенком (или в междометиях) ударение может варьироваться (*компьютер*, *радио*, *кас'сета*).

В казахском языке гласные под ударением имеют дополнительный «музыкальный» оттенок. Например, ба'ла, ә'ке. Поэтому ударение казахского языка музыкальное, а русского языка — силовое. Гласные звуки под ударением произносятся твердо и кратко.

Сингармонизм.

В составе казахского слова могут быть гласные только одного ряда — либо переднего (*ә, е, ө, і, ұ*), либо заднего (*а, о, ы, э, у*), т. е. либо мягкие гласные, либо твердые гласные. Данное явление получило название *сингармонизма* или *гармонии гласных*, оно характерно для агглютинативных языков. Ср. *ба-ла-лар* «дети» — *ке-ре-мет*. В русском языке такая закономерность отсутствует. Ср. *цело-век*, *рис-ни-са-ние*. Исключением из этого правила служат только заимствования из других языков (*ки-тап*, *те-ле-фон*), имена существительные в творительном падеже (*бала-мен* «с ребенком», *бор-мен* «мелом»), а также имена существительные и местоимения в притяжательной форме с суффиксами *-нікі/-дікі/-тікі* (*олар-дікі* «их», *ата-нікі* «дедушкин»).

Неопределенная форма глагола.

Исходная форма глагола в казахском языке, от которой образуются путем

прибавления суффиксов и окончаний все личные грамматические формы, маркируется при помощи суффикса -у *ойна-у* «играть», *жаз-у* «писать»

Вместе с тем, исходная форма имеет некоторые смысловые отличия от инфинитива (неопределенной формы глагола) в русском языке. Образование на -у в казахском языке это фактически отглагольное существительное, которому приблизительно соответствует в русском языке имя действия или инфинитив. Ср. *ойнау* «игра, играть»; *жазу* «письмо, писать». Такое же явление наблюдается в английском и немецком языках. Ср. англ. *to play* «играть», *a play* «игра», нем. (*das*) *Schreiben* «писание, письмо», *schreiben* «писать»

Повелительная форма глагола II лица единственного числа.

Форма II лица единственного числа повелительного наклонения представляет собой чистый корень и образуется путем отбрасывания суффикса -у от исходной формы. Например, *ойнау* «играть» — *ойна* «играй», *жазу* «писать» — *жаз* «пиши». Ср. нем. *schreiben* «писать» (инфинитив) — (*das*) *Schreiben* «писание, письмо» (отглагольное существительное) — *schreib* «пиши» (повелительная форма). Остальные формы повелительного наклонения будут рассматриваться позже.

2-САБАҚ

1. Фонетика:

1.1. Гласные звуки *ы, і*.

1.2. Прогрессивная ассимиляция.

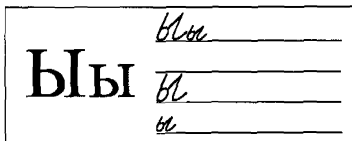
2. Грамматика:

2.1. Множественное число имен существительных.

2.2. Отрицательная форма глагола.

3. Лексика: В школе.

1.1. ГЛАСНЫЕ ЗВУКИ *ы, і*.

🎧 1-жаттығу. Прослушайте. Поупражняйтесь в произношении звука *ы* в начале и середине слова. Помните, что ударение падает на последний слог

Ы	Ы-РЫМ	ЫС-ТЫ	Ы-РЫС-ШЫЛ
ЫН	Ы-БЫР	ЫС-СЫ	Ы-ДЫС-ТАР
ЫР	Ы-ДЫС	ЫС-ШЫ	Ы-СЫЛ-ДА
ЫЛ	Ы-МЫРТ	ЫМ-ДА	Ы-МЫ-РА
ЫС	Ы-РЫС	ЫР-ЗА	Ы-ЗЫЛ-ДА
ЫЙ	Ы-СЫР	ЫН-ТА	Ы-РЫЛ-ДА
ЫЗ	Ы-СЫЛ	ЫЛ-ЛИ	Ы-СЫЛ-ДА

ы между согласными произносится так кратко, что как бы не произносится:

шын — шн, дым — дм, мыс — мс, шыт — шт

2-жаттығу. Прослушайте Поупражняйтесь в произношении звука **ы** в конце и середине слога Ударение падает на последний слог.

шы	дын	шы-рын	мы-са-лы
мы	мын	мын-да	шы-ны-лы
жы	сын	сын-дыр	сын-дыр-ды
ры	сыл	сы-пыр	сы-пыр-ды
сы	дыл	ты-рыс	ты-рыс-ты
бы	шын	шы-ны	жыр-тыл-ды
ты	шыт	шыр-ша	жы-лыт-ты

ы в конце слова почти не произносится. Алматы, Алмалы Достатчно произнести последний согласный звук.

т-ты, д-ды; л-лы.

3-жаттығу. Прослушайте Прочтите, обращая внимание на разницу произношения русского **ы** и казахского **ы**

жир — жыр	дым — дым	шины — шыны
сыр — сыр	мы — мыс	жила — жыла
сын — сын	рысь — орыс	была — былай
жил — жыл	быт — шабыт	алтын — алтын

Ii

Ii

I

i

4-жаттығу. Прослушайте Поупражняйтесь в произношении звука **і** в начале и середине слога Помните о произношении согласных в начале и конце мягкого слога

і	і-сік	іс-те	і-рім-шік
іш	і-шек	іс-кер	і-лік-тір
ір	і-шік	іс-тес	і-бі-ліс
іл	і-нім	іш-тік	і-нім-сіз
іс	і-ріл	іш-кыш	і-рі-леу
ім	і-лім	ір-ге	і-рік-те
із	і-зім	із-де	і-сін-дір

і между согласными произносится так кратко, что как бы не произносится: *піл — пл, біл — бл, тіл — тл, бір — бр*

5-жаттыгу. Прослушайте Поупражняйтесь в произношении звука / в конце и середине слога

шп	шпн	пш-шпн	пш-шпн-сшз
лш	лшк	тшр-лшк	тшр-шш-лшк
жш	тшк	жш-гшт	жш-гшт-тшк
сш	сшн	тш-сшн	бш-тшр-сшн
бш	бшр	бш-ршн	бш-ршн-шш
тш	тшр	бш-тшр	бш-ршк-тшр
дш	дшк	бш-лшм	бш-лшм-сшз-дшк

6-жаттыгу. Прислушайтесь Прочтите, обращая внимание на произношение / Что Вы заметили?

плен – пшл	клин – кшлем	три – тшрш
блин – бшлшм	трск – тшрек	тлен – тшле
треск – тшрс	блеф – бшлек	прима – пшршм

7-жаттыгу. Прочтите, объясните разницу в артикуляции ы н /

ыс – шс	тыс – тшс	ыста – шста
ыр – шр	жыр – жшр	сыра – шра
ыл – шл	жыл – жшл	жылы – жшлшк
ыз – шз	сыз – сшз	ызыл – шзшл

8-жаттыгу. Прочтите, обращая внимание на произношение л в твердых и мягких слогах

бал	был	жел	жшл	эш – еш – шл
тал	тыл	кел	кшл	сол – сеш – шл
сал	сыл	сел	сшл	дол – деш – шл
жал	жыл	бел	бшл	бэш – беш – шл

1.2. ПРОГРЕССИВНАЯ АССИМИЛЯЦИЯ.

2.1. МНОЖЕСТВЕННОЕ ЧИСЛО ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ.

9-жаттыгу. Прибавьте окончания, обращая внимание на гармонию гласных Подчеркните окончания

Образец: мектеп – мектептер; бала – балалар; адам – адамдар.

-тар/-тер	-лар/-лер	-дар/-дер
мектеп	бала	адам
сурет	дештер	сеш
эдебиет	бор	еш
жолдас	карта	шопан
дос	не	жан
тас	парта	жешдем
шелпек	ой	буын
есеп	пештер	маман
текст	сарай	жеш

доп
саяхат

немере
самса

әйел
жол

10-жаттығу. Подчеркните окончания множественного числа и образуйте форму единственного числа

Образец: мектептер – мектеп; балалар – бала, адамдар – адам.

Мектептер, балалар, адамдар, әжелер, әкелер, аналар, дәптерлер, перделер, есептер. әндер, жиендер, суреттер, плакаттар, карталар, парталар, шелектер, достар, немерелер, пәтерлер, мамандар, текстер, баяндамалар, талдаулар, самсалар, борлар, сендер, гастар, аталар, кереуеттер, төрелкелер, апалар, егеулер, кемелер, әйелдер, еркектер.

После <i>гласных</i>	-лар/-лер
После <i>р, й, у</i>	
бала «ребенок»	бала-лар «дети»
әке «отец»	әке-лер «отцы»
сай «овраг»	сай-лар «овраги»
дәптер «тетрадь»	дәптер-лер «тетради»
тау «гора»	тау-лар «горы»

11-жаттығу. Допишите окончания множественного числа и переведите на русский язык

Образец: бала – балалар «дети»

Бала «мальчик», кассета, май «масло, жир», дәптер «тетрадь», жау «враг», әже «бабушка», шалбар «брюки», әке «отец», ана «мать», жезде «зять», апа «старшая сестра», карта, бор «мел», ата «дедушка», терезе «окно», ереже «правило», шебер «мастер», парта, бай «богач», уәде «обещание», той «пир», сапар «путешествие», рай «наклонение», нәрсе «вещь», кедей «бедняк», мата «ткань», ер «мужчина», перде «штора», ай «луна; месяц», ашта «неделя».

12-жаттығу. Переведите слова на казахский язык и образуйте форму множественного числа

Кассета, штора, неделя, правило, мужчина, парта, вещь, дедушка, мел, окно, мать, карта, путешествие, масло, враг, луна, мастер, бедняк, старшая сестра, пир, отец, ткань, обещание, тетрадь, зять, бабушка, богач

После <i>глухих согласных</i>	→ -тар/-тер
ат «имя»; «лошадь» кеш «вечер»	ат-тар «имена»; «лошади» кеш-тер «вечера»

13-жаттығу. Допишіңте окончаниа множественного числа и переведите на русский язык

Образец: хат — хаттар «письма»; ...

Хат «письмо», мектеп «школа», пеш «печь», доп «мяч», ес «память», бет «лицо», бас «голова», әтеш «петух», шарап «вино», аспаз «повар», студент, бор «мел», шаш «волосы», сурет «рисунок», институт, ас «еда», билет, аспап «инструмент», ит «собака», азамат «гражданин», жидек «ягода», зат «вещь».

14-жаттығу. Переведите слова на казахский язык и образуйте форму множественного числа

Институт, вещь, гражданин, петух, билет, письмо, инструмент, ягода, лицо, собака, рисунок. голова, школа, студент, мяч, печь, вино, память, мел, повар.

Во всех остальных случаях → -дар/-дер	
ел «страна»	ел-дер «страны»
адам «человек»	адам-дар «люди»
ән «песня»	ән-дер «песни»
ан «зверь»	ан-дар «звери»
этаж	этаж-дар «этажи»
аяз «мороз»	аяз-дар «морозы»

15-жаттығу. Допишіңте окончаниа множественного числа и переведите на русский язык.

Образец: шал — шалдар «старики»; ..

Шал «старик», әйел «женщина, жена», жиен «племянник», арал «остров», еден «пол», аспан «небо», адам «человек», аяз «мороз», ел «страна», арман «мечта», дәлел «доказательство», мейрам «праздник», ән «песня», әлем «мир», смтихан «экзамен», кен «ископаемое», кез «пора, момент», сен «ты», саз «грязь», сан «число», шам «лампа», шапан «чапан, халат».

16-жаттығу. Переведите слова на казахский язык и образуйте форму множественного числа

Лампа, мороз, женщина, ты, привет, халат, экзамен, человек, грязь, старик, доказательство, праздник, пора, мечта, число, племянник, ископаемое, остров, песня, лето, пол, зерно, страна.

17-жаттығу. Образуйте форму множественного числа от следующих существительных и объясните их форму

Образец: ер «мужчина» — ерлер «мужчины» — прибавляется окончание -лер, т.к. корень мягкий и оканчивается на р.

Институт, тіс, дәптер, компьютер, пойыз, перде, асхана, кітап, бор,

мінез, адам, дөрігер, кісі, кітапхана, парта, сурет, мектеп, карта, сынып, бала, ат, ата, өжс, өке, жисн, тіл, өйел, еркек, есім, телефон.

В словосочетаниях, где уже выражена множественность, окончания множественного числа не употребляются.

бес адам, а не *бес адамдар* «пять человек»;
көп бала, а не *көп балалар* «много детей».

Неисчисляемые имена существительные и абстрактные имена существительные также не принимают окончания множественного числа. *шаш* «волосы», *су* «вода», *сүт* «молоко», *бақыт* «счастье», *кәрілік* «старость».

бес телефон

~~бес телефондар~~

екі хат

~~екі хаттар~~

2.2. ОТРИЦАТЕЛЬНАЯ ФОРМА ГЛАГОЛА.

18-жаттығу. Прибавьте отрицательные суффиксы *-ма/-ме*, *-ба/-бе*, *-па/-пе*, обращая внимание на гармонию гласных. Подчеркните окончания

Образец: кел – келме; жаз – жазба; айт – айтпа.

-ма/-ме

-ба/-бе

-па/-пе

кел

жаз

айт

бар

сен

аш

өкел

сез

жат

жу

аттан

кет

аудар

нан

кездес

ал

оз

кес

бер

соз

тос

зертте

жан

бас

19-жаттығу. Подчеркните отрицательные суффиксы и поставьте глаголы в утвердительную форму.

Образец: зерттеме – зертте; жазба – жаз; жатпа – жат.

Зерттеме, жазба, жатпа, ашпа, келме, өкелме, сенбе, алма, берме, салма, сатпа, тоспа, созба, сезбе, жетпе, кеспе, аттанба, нанба, апарма, кетпе, өперме, барма, шегелме, итерме, шаршама, бастама, билеме, аударма, бейнелеме.

После <i>гласных</i>	→ -ма/-ме
После <i>р, л, й, у</i>	
баста «начинай» бар «иди» той «наедайся» биле «танцуй» кел «приходи»	баста-ма «не начинай» бар-ма «не иди» той-ма «не наедайся» биле-ме «не танцуй» кел-ме «не приходи»

20-жаттығу. Допишите отрицательные суффиксы и переведите глаголы на русский язык

Образец: баста – бастама «не начинай»; ...

Баста, айнал, зертте, ел, жу, бар, өкел, апар, жина, теқсер, шарша, итер, толтыр, аудар, шегеле, бейнесе, майдала әпер, бер, ал, той, биле, шайна, ата, баянда, есепте, сана.

21-жаттығу. Переведите слова на казахский язык и образуйте отрицательную форму глагола.

Принеси, помой, посчитай, исследуй, напиши, сделай, переведи, иди, толкни, жуй, танцуй, покружись, возьми, отнеси, заполни, замени, опийши, дай, назови, докладывай, полай, проверь, забей гвоздь, завяжи, мечтай.

После <i>глухих согласных</i>	→ -па/-пе
жат «ложись» кет «уходи»	Жат-па «не ложись» кет-пе «не уходи»

22-жаттығу. Допишите отрицательные суффиксы и переведите глаголы на русский язык.

Образец: кет – кетпе «не уходи»; ..

Кет, кездес, тоғ, жет, жат, бас, айт, ес, шаш, амандас, сөлемдес, шеш, тес, аш

23-жаттығу. Переведите слова на казахский язык и образуйте отрицательную форму глагола

Открой, продырявь, встретись, ложись, уходи, поздоровайся, положи, доберись, порежь, разбросай, развяжи, расскажи, дави

Во всех остальных случаях	→ -ба/-бе
жаз «пиши» сен «верь» сез «чувствуй»	жаз-ба «не пиши» сен-бе «не верь» сез-бе «не чувствуй»

24-жаттығу. Допишите отрицательные суффиксы и переведите глаголы на русский язык

Образец: жаз — жазба «не пиши», ..

Жаз, соз, сез, аттан, жан, оз, сен, нан.

25-жаттығу. Переведите слова на казахский язык и образуйте отрицательную форму глагола

Верь, тяни, отправляйся, пиши, чувствуи, перегоняй, гори.

26-жаттығу. Образуйте отрицательную форму от следующих глаголов и объясните их образование

Образец: терлеу «потеть» — терлеме «не потей» — окончание -у отбрасывается и прибавляется отрицательный суффикс -ме, т.к. корень мягкий и оканчивается на гласный.

Терлсу, тексеру, жасау, айналу, аудару, шайнау, жазу, билеу, өкелу, созу, теру, баяндау, итеру, шегелеу, жату, ашу, бсру, апару, кету, кесу, алу, толтыру, зерттеу, ашу, амандасу, сәлемдесу, сену, жану, есептеу, кездесу, сезу, жуу, бару, жетектеу, атау, шашу, армандау, шешу, санау, озу, басу

27-жаттығу. Письменно составьте 15 предложений с нижеследующими глаголами

Алма, берме, өкелме, апарма, өперме.

28-жаттығу. Прочтите и образуйте отрицательную форму.

1. Сен кел. 2. Анда бар. 3. Терезе аш. 4. Нан кес. 5. Анда тос. 6. Тез жет. 7 Терезе жу 8. Кофе өкел. 9. Хат жаз. 10. Дәптер апар. 11. Шай жаса. 12. Су ал. 13. Сәлем бер. 14. Амандас! 15. Алма ал.

29-жаттығу. а) Поставьте глаголы в повелительное наклонение и прибавьте к ним отрицательные суффиксы Переведите на русский язык

б) Выпишите в словарь сначала глаголы с твердыми гласными, а затем с мягкими гласными

Образец: кешіру «прощать» — кешір «прощай» — кешірме «не прощай»; ..

кешіру «прощать»
тырысу «стараться»
дайындалу «готовиться»
жеткізу «доставлять»
тістеу «кусать»
істеу «делать»
ауыру «болеть»
секіру «прыгать»
жетілдіру «усовершенствовать»
тілеу «желать»
іздеу «искать»

дайындау «готовить»
жамылу «укрываться»
бітіру «заканчивать»
сыну «ломаться»
кірісу «вмешиваться»
танысу «знакомиться»
келісу «договариваться»
жіберу «отправлять»
бекіту «укреплять»
жылау «плакать»
білу «знать»

алысу «боротья»
өзірлеу «готовить»
тігу «шить»
белгілеу «отмечать»
кіру «входить»
жарысу «соревноваться»
отыру «сидеть»
сыйлау «дарить»
тапсыру «сдавать»
сыпыру «подметать»
ысыту «нагревать»

араластыру «размешивать»
өзірлену «готовиться»
тілу «резать»
шіру «гнить»
жырту «рвать»
тіркеу «регистривать»
сызу «чертить»
тамызу «капать»
толтыру «заполнить»
ысу «нагреваться»
ішу «пить»

30-жаттығу. Образуйте отрицательную форму

Образец: Су іш — Су ішпе.

Су іш. Емтихан тапсыр. Сен тез бітір. Сен кешір. Тез тісте. Су тамыз. Тез жеткіз. Кітап жібер. Сен келіс. Далада алыс. Сыныпта отыр. Сен жыла. Сен істе. Кітап сыйла. Анда дайындал. Араластыр! Таныс. Машина дайында. Сен бекіт. Мында ізде. Тез өзірлен. Жарыс! Далада секір. Сен гіле. Еден сыпыр. Сен кіріс! Шай өзірле. Тез кір!

3. ЛЕКСИКА: В ШКОЛЕ.

 31-жаттығу. Прослушайте диалог. Прочтите и переведите на русский язык. Выучите диалог наизусть.

Мектеп

- Сәбит, мына мектеп керемет екен!
- Иә, әдемі жәнс таза. Міне, мынау тамаша сыныптар.
- Мында кім бар екен?
- Балалар бар екен
- Мынау не?
- Ол — асхана.
- Анау не?
- Ол — кітапхана.
- Кешір, әжетхана ше?
- Әне, анда.

Сөздік

мынау — этот, эта, это
нә — да
әдемі — красивый
және — союз и
таза — чистый
міне — вот
сыныш — класс
мында — здесь, сюда

кім — кто
бар — есть
не — что
асхана — столовая
кітапхана — библиотека
кешір — прости, извини
әжетхана — туалет

32-жаттығу. Запишите предложения во множественном числе

1. Мектеп керемет екен 2. Сынып таза. 3. Мынау — кітапхана.
4 Анау — әжетхана. 5. Мына терезе таза. 6. Анау институт емес,
мектеп. 7 Мына адам әдемі скен. 8. Мына бала — азамат. 9. Ана
студент тамаша екен. 10. Мынау — сынып, асхана және әжетхана. 11
Кітапхана ше? 12. Міне, мынау — сынып. 13. Өне, анау — апа. 14.
Әже анда екен. 15 — Кешір, анау не? — Әжетхана. 16 Міне, мынау ата.

33-жаттығу. Подберите антонимы к следующим словам и запишите их в тетрадь

Әкел, міне, мынау, кел, мына, бер.

34-жаттығу. Закончите предложения, используя данные слова

Мынау	{	кітап, дәптер, бор, төрелке, таба.
Анау...		мектеп, сынып, кітапхана, асхана, әжетхана.
Өне, ...		ата, әже, ана, адам, бала, студент.
Міне, ...		Азат, Салтанат, Айжан, Ләззат, Меруерт, Арман.

Төрелке, таба, кітап, бор, дәптер, егеу, телефон, хат, нан, шай, кофе, айран, ас, билет, шарап, карта, доп, сурет, балта	}	ал
		бер
		әкел
		апар

35-жаттығу. Представьте кого-нибудь или что-нибудь и охарактеризуйте.

Образец: Мынау — ата және әже. Олар — тамаша адамдар.
Мынау — сынып Ол әдемі және таза.

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

2-сабақ

Гласный звук *ы*.

Произношение гласного звука *ы* в казахском языке отличается от произношения аналогичного звука в русском языке. При произношении его нижняя челюсть приподнимается вверх, а язык отодвигается назад. В русском языке *ы* среднего ряда, а в казахском заднего. Он произносится тверже и сверхкратко. Так, например, при чтении слов *жыл* «год» или *сын* «критика» этот звук как бы не произносится *жл* и *сн*. Он встречается во всех позициях слова: в начальной — *ыдыс* «посуда», медиальной — *ыдыс* и финальной — *малшы* «животновод».

Гласный звук *і*

Звук *і* является мягкой разновидностью звука *ы*. Он так же, как и звук *ы*, произносится сверхкратко и нечетко, но, в отличие от него, при артикуляции звука *і* язык продвинуто вперед. При чтении, например, слов *біз* или *кім* этот звук настолько редуцируется, что почти не произносится. Ср. *біз* — *бз*, *кім* — *км*. Так же, как и *ы*, он встречается во всех позициях слова: в начальной — *іс* «дело», в медиальной — *ерің* «губа» и финальной *кісі* «человек».

Звуки часто встречаются в порядковых числительных и суффиксах, обозначающих наименование лица по роду деятельности или профессии. Например, *бірінші* «первый», *сатушы* «продавец».

Прогрессивная ассимиляция.

Если в казахском языке слова оканчиваются на глухие согласные, то прибавляемые к слову суффиксы или окончания начинаются с глухих согласных. Например *шелек-те* «в ведре», *зат-тар* «вещи»

Если же последний звук слова звонкий согласный, сонорный или гласный, то прибавляемые суффиксы или окончания начинаются со звонкого согласного или сонорного. Например *жаз-да* «летом», *бала-дар* «дети». Данное явление, когда последующий согласный уподобляется предыдущему на слоговой границе, называется *прогрессивной ассимиляцией*. Её необходимо учитывать при произношении и письме.

Следует заметить, что гармония гласных (сингармонизм) также представляет собой прогрессивную ассимиляцию, но только в области гласных. Основное их различие заключается в том, что сингармонизм — это дистантная ассимиляция, так как взаимодействующие звуки находятся на удалении друг от друга. Ассимиляция согласных является контактной, так как взаимодействующие звуки расположены рядом в звуковой цепи.

Множественное число имен существительных.

1 В казахском языке множественное число имен существительных образуется при помощи окончаний *-лар/-лер*, *-дар/-дер*, *-тар/-тер*. Например *бала-лар* «дети», *кесе-лер* «пιάлы», *адам-дар* «люди», *әйел-дер* «женщины», *зат-тар* «вещи», *шелек-тер* «ведра»

2 Чередование гласных в окончаниях определяется правилами сингармонизма. Если последний слог слова твердый, то прибавляются окончания *-лар*, *-дар*, *-тар*. Например *бала-лар*, *адам-дар*, *зат-тар*. Если последний слог слова мягкий, то прибавляются окончания *-лер*, *-дер*, *-тер*. Например: *кесе-лер*, *әйел-дер*, *шелек-тер*.

3 Чередование согласных в окончаниях множественного числа определяется законами прогрессивной ассимиляции:

После гласных и р, й, у	<i>-лар/-лер</i>	<i>бала-лар</i> , <i>кесе-лер</i> , <i>дәптер-лер</i> «тетради»
После л, м, н, ц, з, ж	<i>-дар/-дер</i>	<i>адам-дар</i> , <i>әйел-дер</i> , <i>сан-дар</i> «числа»
После глухих согласных	<i>-тар/-тер</i>	<i>зат-тар</i> , <i>шелек-тер</i> , <i>мектеп-тер</i> «школы»

В правилах образования множественного числа и склонения имен существительных в казахском языке наиболее наглядно проявляется специфика аиллютинативных языков, где каждая единица грамматического значения имеет свою грамматическую форму. Ср *дәптер* «тетрадь» — *дәптер-лер* «тетради» — *дәптер-лер-ге* «тетрадам», где *-лер* — показатель множественного числа, а окончание *-ге* выражает дательный падеж. В флективных языках, к которым относится русский, окончание *-ям* передает два значения: число и падеж.

4 В словосочетаниях, где уже выражена множественность, окончания множественного числа не употребляются. *бес адам* «пять человек», а не *бес адамдар*, *аз дәптер* «мало тетрадей», а не *аз дәптерлер*.

5 Окончания множественного числа не прибавляются к неисчисляемым именам существительным, а также абстрактным именам существительным: *шаш* «волосы», *су* «вода», *айран* «кефир», *бақыт* «счастье», *кәрілік* «старость»

Отрицательная форма глагола.

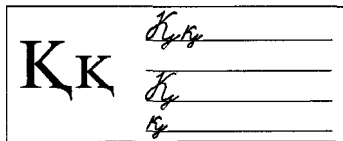
Отрицательная форма глагола образуется путем присоединения к исходной форме суффиксов *-ба/-бе, -па/-пе, -ма/-ме*. Фонетические варианты суффиксов определяются законами сингармонизма и прогрессивной ассимиляции

После гласных и <i>р, л, й</i>	<i>-ма/-ме</i>	<i>ойна-ма, кел-ме «не приходи», бар-ма «не ходи», жой-ма «не уничтожай»</i>
После <i>м, н, ң, з, ж</i>	<i>-ба/-бе</i>	<i>сен-бе «не верь», жаз-ба, соз-ба «не тяни»</i>
После глухих согласных	<i>-па/-пе</i>	<i>жап-па «не закрывай», кет-пе «не уходи»</i>

3-САБАҚ

1. Фонетика: Согласный звук **қ**.
2. Грамматика:
 - 2.1. Местный падеж имени существительного.
 - 2.2. Союз *да/де; та/те*.
 - 2.3. Порядок слов в предложении.
 - 2.4. Вопросительные предложения.
3. Лексика: В аудитории.

1. ФОНЕТИКА: СОГЛАСНЫЙ ЗВУК Қ.

👂 1-жаттығу. Прослушайте. Поупражняйтесь в произношении звука **қ** в начале и середине слова. Ударение падает на последний слог

қар	қара	қор	қора
қан	қанат	қон	қонба
қас	қасқа	қос	қоспа
қаш	қашан	қош	қошқар
қал	қала	қол	қола

👂 2-жаттығу. Прослушайте. Поупражняйтесь в произношении звука **қ** в конце и середине слова. Ударение падает на последний слог

шақ	пышақ	шоқ	шоқтық
дақ	қадақ	жоқ	жоқтық
тақ	ортақ	тоқ	тоқтық
сақ	барсақ	соқ	соқтық

3-жаттығу. Прочтите, обращая внимание на произношение звуков қ и х. В чем их отличие?

кат — хат	Қасен — Хасен
қал — хал	Қадиша — Хадиша
қош — хош	Қалима — Халима
рақмет — Рахмет	рақат — Рахат
қабар — хабар	Қорлан — Хорлан
дастарқан — дастархан	Рақым — Рахым

4-жаттығу. Выпишите слова с мягкими гласными в один столбик, а с твердыми — в другой. Разделите их на слоги и прочтите, обращая внимание на гармонию гласных

а) орындықтар, қарындаштарымыз, керемет, төрелкелер, оқытушыда, төртіпті, дәптерлерді, терезеден, оқушылары, мектептерде;

ә) Әйгерім, Қобыланды, Көрібай, Сарыарқа, Алматы, Астана, Ертөстік, Қостанай, Семей, Мәдина, Назым, Олжабай, Еркін.

5-жаттығу. Прибавьте окончания множественного числа. Найдите русские эквиваленты слов в словаре и запишите в тетрадь

Сен, қарындаш, оқытушы, мектеп, қалам, оқулық, тақта, қыз, терсе, қазақ, қаз, кітап, институт, лицей, перде, сынып, карта, адам, орыс, өжетхана, дәптер, студент, аудитория, университет, кім, кітапхана, сабақ, асхана, колледж, ән.

6-жаттығу. а) Поставьте глаголы в повелительное наклонение и прибавьте к ним отрицательные суффиксы. Переведите на русский язык.

б) Выпишите в словарь сначала глаголы с твердыми гласными, а затем с мягкими гласными

Образец: қарау «смотреть» — қара «смотри» — қарама «не смотри», ...

қарау «смотреть»	қайнау «кипеть»
ақылдасу «советоваться»	қадау «прикалывать»
атқару «выполнять»	мақтау «хвалить»
қону «приземляться»	байқау «наблюдать»
басқару «управлять»	қалу «оставаться»
жақсару «улучшаться»	қашу «убегать»
қою «поставить»	қорқу «бояться»
қуу «гнать»	қуыру «жарить»
аяқтау «заканчивать»	қосу «прибавлять»
қабылдау «принимать»	тоқтау «останавливаться»
лақтыру «кидать»	қатысу «участвовать»
сақтау «беречь»	қалау «возводить»
шақыру «приглашать»	қыпсу «чесаться»
қайту «возвращаться»	қыдыру «гулять»
тоқу «вязать»	оқу «учиться»

7-жаттыгу. Образуйте отрицательную форму

Образец: Осында тоқта. — *Осында тоқтама.*

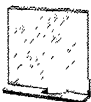
Осында тоқта. Анда кара Сен осында қал. Ет қуыр. Қатты лақтыр. Ақылдас. Қазір қабылда. Төрелке қой. Сен басқар. Тез аяқта. Қонақ шақыр. Осында қон. Бала бақ. Белдемше тоқы. Анда қыдыр. Қатты қыздыр. Тез қайт. Қатыс. Тез шық. Қорық! Сақта! Тез оқы. Осында асық Мында қада Қаш!

2.1. МЕСТНЫЙ ПАДЕЖ ИМЕНИ СУЩЕСТВИТЕЛЬНОГО.

8-жаттыгу. Прослушайте Прочтите, не забывая о твердости-мягкости слогов
Ударение падает на последний слог.

Терезеде перде (бар). Терезеде не бар?
— Перде бар. — Терезеде перде бар.

Тақтада бор (бар). Тақтада не бар?
— Бор бар. — Тақтада бор бар.

Суретте бала (бар). Суретте кім (бар)?
— Суретте бала (бар) Балада не бар?
— Балада дәптер бар.

Суретте әже (бар). Суретте кім (бар)?
— Суретте әже (бар).
Әжеде не бар? — Әжеде кесе бар

Сыныпта кім (бар)? — Сыныпта оқушылар (бар).
Мұғалім қайда? — Аулада Сыныпта мұғалім жоқ.

Аулада кімдер (бар)? — Аулада балалар (бар).
Қыздар қайда? — Сыныпта. Аулада қыздар жоқ.

После <i>глухих согласных</i>		
в твердом слоге	-та	Болат- <i>та</i> , Марат- <i>та</i> , Азат- <i>та</i> , Азамат- <i>та</i>
в мягком слоге	-те	Әсет- <i>те</i> , Сәбит- <i>те</i> , Ахмет- <i>те</i> , Зейнеп- <i>те</i>

9-жаттығу. Образуйте форму местного падежа и переведите на русский язык

Образец: мектеп: *қайда?* – *мектепте «в школе»*
 студент, *кімде?* – *студентте «у студента»*
 қыс: *қашан?* – *қыста «зимой»*
 шелек: *неде?* – *шелекте «в ведре»*

Мектеп, студент, Қайрат, қыс, шелек, жәшік, Болат, кітап, сабақ, институт, Әсет, қонақ, кеш, қасық, келешек, қаймақ, жігіт, болашақ, тәулік, Самат, бастық, есеп, табак, сурет, Ләззат, сынып, орындық, Қасым, есік, қабат, парак, жастық, шайнек, доп.

<i>Во всех остальных случаях</i>		
в твердом слоге	-да	Арман- <i>да</i> , Ораз- <i>да</i> , Абай- <i>да</i> , Алма- <i>да</i>
в мягком слоге	-де	Әсем- <i>де</i> , Әсел- <i>де</i> , Сәкей- <i>де</i> , Семей- <i>де</i>

10-жаттығу. Образуйте форму местного падежа и переведите на русский язык

Образец: қала: *қайда?* – *қалада «в городе»*
 оқушы: *кімде?* – *оқушыда «у ученика»*
 апта: *қашан?* – *аптада «на неделе»*
 кесе: *неде?* – *кеседі «в пиале»*

Қалам, тәрелке, парта, оқушы, кесе, таба, Әйгерім, апта, айна, қыз, немере, Айжан, жезде, бала, дала, Назым, қала, жаз, мен, ауыл, дәптер, Арман, парак, кітапхана, Асан, сен, Ораз, Сәрсен, балабақша, мейрам, Әмина.

После <i>притяжательных окончаний -сы/-сі; -ы/-і</i>		
в твердом слоге	-нда	баласы- <i>нда «у его ребенка»</i> қызы- <i>нда «у его дочери»</i>
в мягком слоге	-нде	әжесі- <i>нде «у его бабушки»</i> әкесі- <i>нде «у его отца»</i>

11-жаттығу. Образуйте форму местного падежа и переведите на русский язык

Образец: мектеп: *қайда?* – *мектебінде «в его школе»*
 ата, *кімде?* – *атасында «у его бабушки»*
 орындық: *неде?* – *орындығында «на его стуле»*
 уақыт: *қашан?* – *уақытында «в свое время»*

Мектеп, ата, орындық, уақыт, өже, ана, жігіт, жер, потер, өке, қыз, қыс, апа, кесе, студент, адам, таба, оқулық, доп, қасық, жаз, институт, шелек, кресло, клуб, қала, сынып, мезгіл, дәптер, оқытушы, диван, кез, бас, аяқ, қол, терезе, бақ, табак, дала, өке-шеше, парта, жол, стакан, дос, терезе, еден, сурет, апта, шайнек, немере, балабақша, төрелке, кезек, ай.

12-жаттығу. Составьте предложения, используя слова таблицы

Сынып Оқулық Асан Баласы Қызы	қайда?	мектепте партада аулада ауылда қалада
Кітап Егеу және балға Қарындаштар Добы Білсізі	кімде?	өжесінде Ермекте баласында менде қолында
Сен	қашан?	жазда қыста уақытында болашақта келесі аптада
		} бар «поезжай, сходи»
Шай Кофе Айран Су Нан	неде?	шайнекте стаканда кеседі шелекте төрелкеде

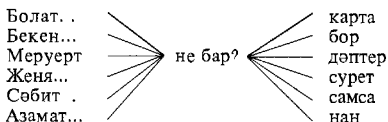
13-жаттығу. Ответьте на вопросы, раскрыв скобки

Образец: Портада не бар? /карта/ – *Портада карта бар.*
Суретте кім бар? /бала/ – *Суретте бала бар.*

Портада не бар? (карта). Балада не бар? (бор) Сөкенде не бар? (дәптер). Володяда не бар? (сурет). Суретте не бар? (бор). Василийде не бар? (карта). Терезде не бар? (перде) Әжеде не бар? (кесе) Шайнекте не бар? (шай). Институтта кім бар? (студенттер). Сыныпта кім бар? (оқушылар және мұғалім). Балабақшада кім бар? (балалар). Төрелкеде не бар? (тамақ). Шелекте не бар? (су).

14-жаттығу. а) Заданте вопросы, а Ваш партнер пусть ответит

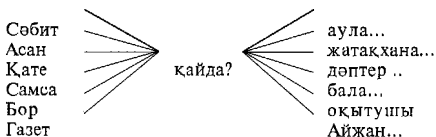
Образец: *Болатта не бар? – Болатта карта бар.*

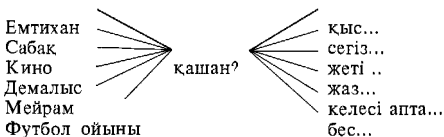
Образец: *Орындықта кім отыр? – Орындықта Болат отыр*

Образец: *Сәбит қайда? – Сәбит аулада.*

Образец: *Емтихан қашан? – Емтихан қыста.*

б) Придумайте собственные вопросы по образцу и задайте их партнеру.

Единственное число	Множественное число
мен «я» – мен-де «у меня»	біз «мы» – біз-де «у нас»
сен «ты» – сен-де «у тебя» Сіз «Вы» – Сіз-де «у Вас»	сендер «вы» – сендер-де «у вас» Сіздер «Вы» – Сіздер-де «у Вас»
ол «он, она» – о-да «у него, у нее»	олар «они» – олар-да «у них»

15-жаттығу. Составьте предложения

Мен...		бар.
Сен...		отыр.
Сіз .		жатыр.
О(л).		жок.
Біз..		
Сендер. .		
Сіздер...		
Олар. .		

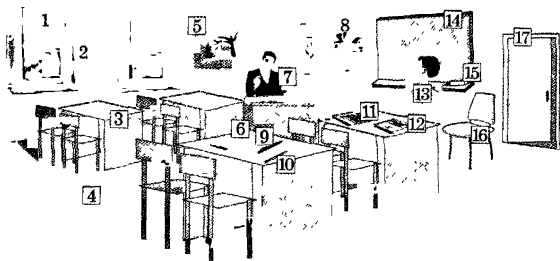
16-жаттығу. Переведите на казахский язык

1. У него есть двадцать учебников. 2. У меня есть хорошая книга. 3. У Вас есть красивая ручка. 4. У вас нет уроков сейчас. 5. У них нет чистой тетради. 6. У Вас нет мела. 7. У вас есть маленький ящик 8. У тебя нет тетради. 9. У меня есть красивая картина 10. У них есть пккола. 11 У нас нет бабупки. 12. У тебя есть десять карандашей. 13. У нас учитель. 14. У них нет Сакена. 15. Сара сидит у Вас.

👂 17-жаттығу. Прослушайте текст и найдите соответствия на картинке

оқулық	☐	карта	☐	тақта	☐	оқытушы	☐
терсе	☐	қарындаш	☐	қалам	☐	дәптер	☐
оқушылар	☐	кітап	☐	орындық	☐	парта	☐
еден	☐	бор	☐	сурет	☐	перде	☐
есік	☐						

18-жаттығу. Задайте вопросы партнеру по картинке

Образец: Мынау не? – Ол дәптер. Анау не? – Ол перде.
Партада не жатыр? – Партада оқулық жатыр.

2.2. СОЮЗ *да/де; та/те*.

Союз *да/де; та/те* образуется так же, как и окончания местного падежа *-да/-де; -та/-те*, но пишется раздельно и ставится после того слова, к которому относится:

Алма да, Самат та, Ләззат та, Ерке де осында отыр.
«Здесь сидят и Алма, и Самат, и Ляззат, и Ерке».

19-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык

Ораз *да*, Айжан *да*, Әсем *де*, Ерке *де* осында. Қайрат *та*, Ардақ *та*, Сәбит *те*, Ермек *те* аулада. Мына сыныпта тақта *да*, парталар *да* кара. Сенде қалам *да*, дәптер *де* жоқ. Менде қарындаш *та*, кітап *та*, оқулық *та* бар. Алматыда мектеп *те*, колледж *де*, лицей *де* аз емес. Әжетхана *да*, асхана *да*, кітапхана *да* бірінші қабатта. Ақтау *да*, Атырау *да* Батыс Қазақстанда Атам *да*, әжем *де*, әкем *де*, шешем *де* Астанада. Табақ *та*, төрелке *де*, шөйнек *те*, қасық *та* дастарқанда.

20-жаттығу. Вставьте союз.

1 Орындық ..., кресло .., диван ..., кереует ... пәтерде 2 Қала ..., ауыл ... жақсы. 3. Терсе .., есік ... ашық. 4. Әкесі ..., шешесі ... ауылда. 5. Шай ..., кофе ..., су ..., айран ... , қымыз ... бар 6. Егеу ..., балға ... Ермекте 7. Самса ..., тоқаш ... дәмді. 8. Пышпақ ..., шанышқы .., қасық .. дастарқанда. 9 Жатақханада Болат .., Арман ..., Серік ..., Медеу ... жоқ. 10. Партادا қалам ..., қарындаш ..., кітап .., оқулық ..., дәптер .. жатыр. 11. Дәрісханада оқытушы ..., студенттер ... отыр. 12. Сыныпта өдемі плакат ..., сурет .., карта ... бар.

21-жаттығу. Переведите на казахский язык

1. В городе есть и институты, и университеты. 2. И Айжан, и Амина, и Ләззат, и Берик сидят во дворе. 3. На столе стоят и тарелка, и чайник, и стакан, и пиала. 4. И лето, и зима хороши. 5. И окно, и дверь закрыты. 6. И бесбармак, и куырдак вкусные. 7. И книга, и газета, и журнал интересные. 8. На парте лежат и карандаши, и ручки. 9 У тебя нет ни ручки, ни учебника, ни тетради! 10. Эта квартира и чистая, и светлая.

2.3. ПОРЯДОК СЛОВ В ПРЕДЛОЖЕНИИ.

2.4. ВОПРОСИТЕЛЬНЫЕ ПРЕДЛОЖЕНИЯ

В казахских предложениях глагол-сказуемое всегда стоит на последнем месте: *Балалар сыныпта отыр.*

Балалар жарық сыныпта отыр.
Балалар қайда отыр?

22-жаттығу. Составьте предложения

1. Қаламдар, жатыр, қарындаштар, партادا, дәптерлер, және. 2. Отыр, балалар, дәрісханада, және, қыздар. 3. Кел, осында. сен, жазда. 4. Адам. егде, оқытушы. емес, жас 5 Отыр, орындықта, мына, оқыту-

шы 6 Әдемі, терезеде, бар, перде. 7. Қайда, отыр, оқушылар? 8. Сынып, екінші, қабатта. 9. Екен, мына, әдемі, мектеп. 10. Екен, жатыр, студенттер, жатақханада. 11. Жоқ, оларда, қазір, сабақ. 12. Бар, Сәрсенде, оқулықтар, кітаптар, дәптерлер, және. 13. Кіші, мына, емес, дәрісхана, жарық. 14. Бір, дәрісханада, екі, бар, есік, терезе, және. 15. Он, және, жиырма, мына, бар, он, қыз, студент, студент, жігіт, дәрісханада.

23-жаттығу. Задайте специальные вопросы к каждому члену предложения

1. Бірінші дәрісхана екінші қабатта 2. Оқытушы сіде, жақсы адам 3. Оқытушы орындықта отыр 4. Парталарда оқулықтар, кітаптар, қағаздар, дәптерлер жатыр. 5. Мына мектеп таза және әдемі. 6. Мына сыныпта он бала және он қыз бар. 7. Жатақханада қазір студенттер жоқ 8. Сабақта жиырма студент отыр 9. Мына дәрісханада екі терезе және бір есік бар 10. Спорт залы бірінші қабатта.

Способ образования общих вопросов аналогичен образованию отрицательной формы глагола. Однако вопросительные частицы, в отличие от отрицательных, не присоединяются к слову, а пишутся отдельно: Бала ма? Ат па? Дәптер ме? Әсем бе?

(См. Грамматический справочник)

24-жаттығу. Составьте общие вопросы. Переведите на русский язык. Подчеркните вопросительные частицы *ма/ме, ба/бе, па/пе* и объясните правило их присоединения

Образец: бала — Бала ма? «Мальчик?» Основа оканчивается на твердый гласный.

<i>ма/ме</i>	<i>ба/ бе</i>	<i>па/ пе</i>
бала	жаз	кітап
бор	сен	сурет
мынау	Сіз	плакат
сендер	біз	пышак
дәптер	қалам	қарындаш
карта	аяз	оқулық
бал	айран	орындық
перде	ем	студент
ел	кылем	есік
терезе	адам	нарақ
дәрісхана	қыз	мектеп

После гласных ← ма/ме
После р, л, й, у ← ма/ме

Мынау — бала. «Это мальчик»
Қалам бар. «Есть ручка»
Тамаша бар. «Прекрасный той»
Анау — бал «То мед»

Бала ма? «Мальчик?»
Қалам бар ма? «Есть ручка?»
Бүгін той ма? «Сегодня пир?»
Анау бал ма? «То мед?»

25-жаттығу. Составьте общие вопросы и переведите на русский язык

Образец: Мынау – бала. – Мынау бала ма? «Это мальчик?»

Мынау – бала. Соуле осында. Бала орындықта, Айшада кітап бар. Орындық дөрісханада. Анау – Әсел. Оқулықтар орындықта жатыр. Терезеде перде (бар). Анау – Алтынай. Олжас аулада. Жатақхана таза Мектеп өдемі

26-жаттығу. Переведите на казахский язык и составьте общие вопросы

Это общежитие. Первая аудитория на первом этаже. Вторая аудитория здесь Мальчики там. Жазира на урокс. Это Амина. У Карима есть хорошая книга. Красивые занавески висят на окнах. В аудитории портреты, картины и доска. На партах лежат ручки, карандаши, книги, тетради и учебники Там Жанар Это Алтынай. В общежитии – Адиль и Асель.

После <i>глухих согласных</i> → па/пе	
Мынау – орындық. «Это стул» Анау – мектеп «То школа»	Мынау орындық <i>па?</i> «Это стул?» Анау мектеп <i>пе?</i> «То школа?»

27-жаттығу. Составьте общие вопросы и переведите на русский язык

Образец: Мынау – мектеп. – Мынау мектеп пе? «Это школа?»

Мынау – мектеп. Олжас жатақханада. Орындық дөрісханада. Кітап Айшада. Дөрісханада өдемі сурет (бар). Анау – Азат. Партада оқулықтар жоқ. Анда Қайрат Жатақханада ешкім жоқ. Жатақхана жарық. Жарық сынып. Анау оқулық. Партада дәптер және қарындаш (бар). Болат сыныпта. Мынау – кітап.

28-жаттығу. Переведите на казахский язык и составьте общие вопросы

Это институт. В аудитории красивый портрет. В классе – Асет. На доске – картинка То – хороший карандаш. На стуле – Азат. Эта аудитория светлая. В общежитии Болат нет. На столе – учебник. Там школа. В аудитории – десять студентов. На улице – Олжас. В театре – Аида и Меруерт. Это дверь.

Во всех остальных случаях → ба/бе	
Мынау – қыз. «Это девочка» Мынау – сен «Это ты» Мынау – жақсы адам. «Это хороший человек»	Мынау қыз <i>ба?</i> «Это девочка?» Мынау сен <i>бе?</i> «Это ты?» Мынау жақсы адам <i>ба?</i> «Это хороший человек?»

29-жаттығу. Составьте общие вопросы и переведите на русский язык

Образец: Мынау – қыз – Мынау қыз ба? «Это девочка?»

Мынау – қыз. Мында мен. Ораз орындықта. Дәптер аз. Жақсы

кез. Анау қалам. Оқулық — он. Кілем еденде. Анау — Ораз. Әсем сыныпта. Студент жатақханада. Айран асханада Қазір жаз. Сынып таза екен.

30-жаттығу. Переведите на казахский язык и составьте общие вопросы.

В классе Асель и Ораз. На парте ручка. На столе кумыс. Это мы. Там Асем. Школа большая. В общежитии Есен. На полу красивый ковер. На первом этаже Азиза и Сакен. Это кефир. Это я. Там ты. То Арсен.

31-жаттығу. Ответьте утвердительно на следующие вопросы

Образец: Мынау бала ма? — *Иә, бала.*

1. Мынау бала ма? 2. Анау бірінші мектеп пе? 3. Екінші дәрісхана бірінші қабатта ма? 4. Терезеде перде бар ма? 5. Оқытушы егде, жақсы адам ба? 6. Сабақта жиырма студент отыр ма? 7. Мына сыныпта он бала және он қыз бар ма? 8. Ол оқытушы ма? 9. Мынау спорт залы ма? 10. Оқу залында студенттер бар ма?

32-жаттығу. Ответьте отрицательно на следующие вопросы

Образец: Мынау бала ма? — *Жоқ, мынау бала емес, қыз.*

1. Мынау бала ма? 2. Мынау таба ма? 3. Анау кофе ме? 4. Есік мында ма? 5. Оқытушы дәрісханада ма? 6. Ләзат сабақта ма? 7. Дәрісханада он қыз бар ма? 8. Ол оқытушы ма? 9. Мына дәрісхана бірінші қабатта ма? 10. Анау бірінші сынып па?

33-жаттығу. Образуйте вопросительную форму и объясните их образование

Образец: бала «мальчик» — *Бала ма? «Мальчик?» — основа твердая и оканчивается на гласный, поэтому прибавляется -ма.*

Бала. Қыз. Мектеп. Кез. Бүгін. Қала. Сынып. Жатақхана. Жарық. Сәрсен. Кітап. Студенттер. Дәрісхана. Оқушы. Жаман. Орындық. Қымыз. Бал. Ораз. Оқулық. Дәптер. Шай. Айран. Кофе. Кілем. Әмина. Таза. Бауырсақ. Доп. Сурет. Айна. Жаз. Қыс. Дала. Әсем.

34-жаттығу. Письменно составьте вопросительные предложения с нижеследующими словами

1. Ма, жарық, отыр, дәрісханада, қазір, бала. 2. Сабақта, және, Шынар, Сәбит, ма. 3. Ма, қыз, сыныпта, бірінші, мына. 4. Ме, әдемі, ана, еденде, кілем. 5. Сабақ, па, мектепте, жазда, жоқ. 6. Нан, бар, ма, және, сенде, май. 7. Бар, ма, табалар, мында, және, төрелкелер. 8. Марат, пе, және, Мәжит, аулада. 9. Жоқ, сабақ, па, қазір. 10. Ма, отыр, оқытушы, орындықта. 11. Па, мына, жарық, таза, дәрісхана, және. 12. Адам, оқытушы, және, ба, егде, жақсы. 13. Сыныпта, ме, Сәрсен, ана. 14. Ме, мына, нан, төрелкеде.

35-жаттығу. Задайте специальные вопросы к подчеркнутым словам

1. Мынау — дәрісхана. 2. Дәрісхана бірінші қабатта. 3. Студенттер дәрісханада отыр. 4. Әсем орындықта отыр. 5. Оқытушы егде адам.

6. Қазір сабақта он студент отыр. 7. Асан қазір сабақта жоқ. 8 Оқу залында екі студент отыр. 9 Спорт залы бос.

3.1. ЛЕКСИКА: В АУДИТОРИИ.

🎧 36-жаттығу. Прослушайте и прочтите текст

Дәрісханада

Мынау – бірінші дәрісхана. Ол бірінші қабатта. Екінші дәрісхана таза, жақсы, бірақ жарық емес Мына дәрісхана, жарық, керемет Дәрісханада он парта, бір орындық және тақта бар. Тақтала бор жатыр. Дәрісханада екі терезе, бір есік бар. Терезелерде өдемі перде (бар). Дәрісханада карталар, суреттер, плакаттар бар. Парталарда кітаптар, оқулықтар, дәптерлер, қаламдар, қарындаштар жатыр.

Бірінші дәрісханада студенттер отыр, екінші дәрісханада студенттер жоқ. Анау – Ләззат. Ол – студент, жақсы студент. Ләззат бірінші қатарда отыр

– Ләззат, дәрісханада кім бар?

– Дәрісханада студенттер бар. Олар сабақта отыр Мына дәрісханада жиырма студент бар: он бала және он қыз. Олар тәртіпті Нашар студент жоқ.

– Басқа кім бар?

– Дәрісханада оқытушы да бар Ол орындықта отыр. Оқытушы егде, жақсы адам.

– Екінші дәрісханада студенттер жоқ қой, Ләззат? Олар қайда?

– Оларда сабақ жоқ. Олар қазір жатақханада.

Сөздік

дәрісхана – аудитория

бірінші – первый/-ая,-ое/

қабат – этаж

екінші – второй

бірақ – но, а

жарық – светлый/-ая,-ое/

жақсы – хороший/-ая,-ое/

он – десять

бір – один

жоқ – нет

сабақ – урок

жиырма – двадцать

тәртіпті – дисциплинированный

иашар – плохой, слабый

басқа кім – кто еще

егде – пожилой

адам – человек

қой /қой/ – частица же

қайда – где, куда

қазір – сейчас

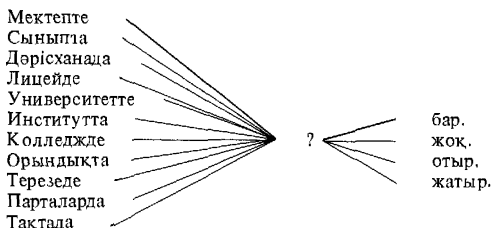
жатақхана – общежитие

37-жаттығу. Письменно составьте вопросы к тексту. Дайте партнеру ответить на Ваши вопросы устно.

38-жаттығу. Прочтите. Спишите текст, заполняя пропуски

_____ институт. Институтта дәрісханалар, _____, _____, _____, _____, _____ бар. Мына дәрісхана _____ және _____. _____ екі терезе, бір _____ бар. Терезеде _____ бар. Дәрісханада _____, _____ және _____ бар. Тақтада _____ бар. Дәрісханада _____ жоқ, жиырма бір студент отыр. Парталарда _____, _____, _____, _____, _____ жатыр

39-жаттығу. Составьте предложения, используя слова таблицы

40-жаттығу. Разделите следующие слова на слоги. Выделите окончания и суффиксы и объясните их происхождение

Образец: дәрісханада – *дә-ріс-ха-на-да*, да – это окончание местного падежа, ставится после гласных в твердом слоге.

Дәрісханада, оқулықтар, оқушыларда, сыныптарында, терезелері, дәптерлерде, оқытушыда, орындықтары, кітаптарында

41-жаттығу. Письменно поставьте вопросы к различным членам предложения

Образец: Жарық дәрісханада парталар бар. –
Дәрісханада не бар?
Қайда парталар бар?
Қандай дәрісханада парталар бар?

Жарық дәрісханада парталар бар. Мына (қай) сынып таза, бірақ жарық емес. Бірінші (нешінші) дәрісхана мында емес. Балалар екінші сыныпта отыр екен. Асан сабақта жоқ. Студенттер жатақханада жатыр. Дәрісханада әдемі плакаттар, суреттер және карталар бар. Тақтада бор жоқ. Партада он (неше) қарындаш және бір дәптер жатыр екен. Жарық сыныпта жиырма оқушы отыр.

42-жаттығу. Поддержите разговор с собеседником

- !
- Иә, жарық және таза екен.
-?
- Мынау оныншы дәрісхана.
-?
- Ол екінші қабатта.
-?
- Майра оқу залында.

43-жаттығу. Опишите аудиторню или класс, в которых вы находитесь

Согласный звук қ.

Произношение согласного звука қ в казахском языке похоже на произношение звука х в русском языке, но, в отличие от него, согласный қ является взрывным, а х — шелевым. Қ образуется далеко сзади, задняя часть языка полностью смыкается с задней частью неба, после чего потоком воздуха мгновенно размыкается.

Қ сочетается только с твердыми гласными и встречается во всех позициях слова *қақпақ* «крышка». В казахском языке слова на букву х встречаются не очень часто. В основном это заимствования из арабского, русского и других языков. Неслучайно в потоке речи этот звук подменяется исконно казахским звуком қ. Ср. *хат* — *қат* «письмо», *хабар* — *қабар* «новости». В казахском языке собственные имена на букву х имеют два варианта написания. Ср. *Хасен* — *Касен*, *Халима* — *Калима* и др.

Местный падеж имен существительных.

Местный падеж имен существительных обозначает местонахождение предмета и отвечает на вопросы *қайда?* «где?» *неде?* «в чем? на чем?» *кімде?* «у кого?» *қашан?* «когда?»

Местный падеж образуется при помощи окончаний *-да/-де* и *-та/-те*, а в притяжательной форме *-нда/-нде*. Правило присоединения окончаний подчиняется законам сингармонизма и прогрессивной ассимиляции.

После глухих согласных	
в твердом слого	-та: Болат- <i>та</i> , Марат- <i>та</i> , Азат- <i>та</i> , Азамат- <i>та</i>
в мягком слого	-те: Әсет- <i>те</i> , Собит- <i>те</i> , Ахмет- <i>те</i> , Зейнеп- <i>те</i>
Во всех остальных случаях	
в твердом слого	-да: Арман- <i>да</i> , Ораз- <i>да</i> , Абай- <i>да</i> , Алма- <i>да</i>
в мягком слого	-де: Әсем- <i>де</i> , Әсел- <i>де</i> , Сәкен- <i>де</i> , Семей- <i>де</i>
В притяжательной форме	
основа оканчивается на <i>-сы/-сі, -ы/-і</i>	
в твердом слого	-нда: баласы- <i>нда</i> «у его ребенка», қызы- <i>нда</i> «у его дочери»
в мягком слого	-нде: әжесі- <i>нде</i> «у его бабушки», әкесі- <i>нде</i> «у его отца»

Личные местоимения в местном падеже принимают следующую форму:

Единственное число	Множественное число
мен «я» — мен- <i>де</i> «у меня»	біз «мы» — біз- <i>де</i> «у нас»
сен «ты» — сен- <i>де</i> «у тебя»	сендер «ты» — сендер- <i>де</i> «у вас»
сіз «Вы» — сіз- <i>де</i> «у Вас»	сіздер «Вы» — сіздер- <i>де</i> «у Вас»
ол «он, она» — о- <i>да</i> «у него, у нее»	олар «они» — олар- <i>да</i> «у них»

Союз да/де; та/те.

Союз *да/де, та/те* образуется так же, как и местный падеж с окончаниями *-да/-де, -та/-те*, но пишется отдельно и ставится после того слова, к которому относится. Например, *Алма да, Самат та, Ләззат та, Ерке де осында отыр* «Здесь сидят и Алма, и Самат, и Ляззат, и Ерке»

Порядок слов в предложении.

Для казахского языка характерен строгий порядок слов:

1) глагол-сказуемое всегда стоит в конце предложения *Студенттер дәрісханада отыр* «Студенты сидят в аудитории»;

2) определение стоит перед определяемым словом: *Студенттер жарық дәрісханада отыр*. «Студенты сидят в светлой аудитории».

3) вопросительное слово при отсутствии глагола-сказуемого стоит на последнем месте: *Мынау не? «Что это?» Бірінші дәрісхана қайда? «Где первая аудитория?»*;

4) при наличии в предложении глагола-сказуемого вопросительное слово ставится перед ним: *Қарлығаш қайда отыр? «Где сидит Карлығаш?»*

Вопросительные предложения в казахском языке.

Как и во всех других языках, в казахском языке есть два типа вопросительных предложения: предложения со специальным вопросом и предложения с общим вопросом. Ранее мы уже рассматривали предложения с общим вопросом. /См. 2-сабақ/. Остановимся подробнее на специальных вопросах в казахском языке.

Специальный вопрос касается какого-либо конкретного члена предложения. Он образуется при помощи вопросительных слов. Например, *Ол кім? «Кто он (она)?» Ол не? «Что это?» Бала қайда отыр? «Где сидит мальчик?»*

Обратите внимание, что в русском языке вопросительное слово всегда стоит в начале предложения, а в казахском — в конце предложения или перед глаголом.

Специальные вопросы произносятся с понижением тона. Причем основное ударение падает на последний слог вопросительного слова, а все последующие слова безударны и повторяют его интонацию. В какой форме находится вопросительное слово — точно в такой же форме будет звучать и ответ.

Ол кім? — Ол Сәрсен

Ол кім+де отыр? — Ол Сәрсен+де отыр.

Ол қандай адам? — Ол жақсы адам

Ол нешінші адам? — Ол бірінші адам

Вопросительное слово, находящееся перед сказуемым, принимает функции сказуемого и в предложении занимает его место в том случае, когда сказуемое отсутствует.

Ол қайда отыр? — Ол қайда?

Ол қандай адам? — Ол қандай?

Общий вопрос касается всего предложения и образуется при помощи вопросительных частиц *ма/ме, ба/бе, па/пе*, которые пишутся отдельно и стоят в конце предложения. Например, *Сенде кітап бар ма? «Есть ли у тебя книга?»* В русском языке они соответствуют вопросительной частице *ли*, которая часто опускается в речи, что вовсе не характерно для казахского языка. Ответ на общий вопрос может быть утвердительным — «да» или отрицательным — «нет». *Студент отыр ма? Иә, отыр. Мынау кітап па? — Жоқ, мынау дәптер*

Аналогичным образом, т е при помощи вспомогательных глаголов образуется общий вопрос в английском языке, но, в отличие от вопросительных частиц казахского языка, вспомогательные глаголы в английском языке стоят всегда в начале предложения. *Does the student sit in the auditorium? «Студент дәрісханада отыр ма?»*

Хотя вопросительные частицы пишутся отдельно они подчиняются правилам гармонии гласных и ассимиляции согласных. Если слово, стоящее перед частицей, оканчивается на.

гласны и р, й, л, у	ма/ме	Анау ма? Терезе ме? Эсел ме? Василий ме?
ж, з, м, н, ң	ба/бе	Гараж ба? Ораз ба? Адам ба? Сәкен бе? Аң ба?
глухой согласны	па/пе	Асқат па? Эсет пе? Жарық па? Керемет пе?

Вопросительные предложения с частицами *ма/ме, ба/бе, па/пе* произносятся с повышением тона так же, как *н* в русском языке. При этом ударение падает на слово, предшествующее частице, и сама частица безударна, она повторяет интонацию предшествующего ей слова *Дәптерлер бар ма?*

4-САБАҚ

1. Фоиятнка:

1.1. Согласные звуки *ғ, һ*.

1.2. Регрессивная ассимиляция.

2. Грамматика:

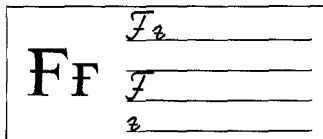
2.1. Притяжательная форма III лица имен существительных.

2.2. Винительный падеж имен существительных.

2.3. Повелительное наклонение I лица единственного и множественного числа.

3. Лексика: Гости.

1.1. СОГЛАСНЫЕ ЗВУКИ *ғ, һ*.

👂 1-жаттығу. Прослушайте. Повторите в интервалах за диктором.

ға — аға — ағай — тоғай

ға — аға — саға — сағат

ға — аға — алға — балға

ға — аға — жаға — жағала

ға — аға — баға — бағана

ға — аға — таға — тағала

ға — аға — шаға — шағала

2-жаттығу. Прочтите, объясните разницу в артикуляции *ғ* и *г*.

ға — ге

ағар — егер

қалған — келген

ған — ген

баған — безген

барған — берген

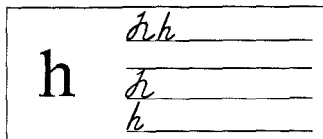
ғар — гер

жорға — жерге

салған — сенген

3-жаттыгу. Прочтите, объясните разницу в артикуляции *г* и *к*

баға — бақа	шағын — жақын
ғана — қана	бағыт — бақыт
таға — тақа	шоғыр — шоқыр
жаға — жақын	соғым — соқыр
маған — Мақан	нағыз — нақыс

4-жаттыгу. Прочтите слова за диктором со звуком *h*

Ah, уh, oh, ehe, aha, гауһар, жауһар, жиһан, жиһаз, қаһарман.

5-жаттыгу. Поставьте глаголы в повелительное наклонение и прибавьте к ним отрицательные суффиксы. Переведите на русский язык

Образец: жалғау «соединять» — жалға «соединяй» — жалғама «не соединяй»; ...

жалғау «соединять»	соғу «бить»
жоғалу «пропадать»	жолығу «наведываться»
тағу «прикрепить»	асығу «торопиться»
ағу «течь»	ағару «белеть»
шығу «выходить»	шығару «выводить»
бағалау «ценить»	бағу «ухаживать»
жағу «зажигать»	

1.2. РЕГРЕССИВНАЯ АССИМИЛЯЦИЯ.

2.1. ПРИТЯЖАТЕЛЬНАЯ ФОРМА III ЛИЦА ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ.

к → г	жидек «ягода» кешік «опаздывай»	жидегі «его ягода» кешігу «опаздывать»
к → ғ	қасық «ложка» жақ «зажигай»	қасығы «его ложка» жағу «зажигать»
п → б	доп «мяч» тап «найди»	добы «его мяч» табу «найти»

6-жаттыгу. Прочтите слова, обратите внимание на озвончение глухих согласных

қ – ғ

бак «сад»	–	бағы «его сад»
жақ «сторона»	–	жағы «его сторона»
дақ «пятно»	–	дағы «его пятно»
лақ «козленок»	–	лағы «его козленок»
сабақ «урок»	–	сабағы «его урок»
қазық «кол»	–	қазығы «его кол»
балық «рыба»	–	балығы «его рыба»
қуыршақ «кукла»	–	қуыршағы «его кукла»
мамандық «профессия»	–	мамандығы «его профессия»

к – г

әлек «возня»	–	әлегі «его возня»
тілек «пожелание»	–	тілегі «его пожелание»
жібек «шелк»	–	жібегі «его шелк»
кезек «очередь»	–	кезегі «его очередь»
тірек «опора»	–	тірегі «его опора»
есік «дверь»	–	есігі «его дверь»
бесік «люлька»	–	бесігі «его люлька»
білезік «браслет»	–	білезігі «его браслет»
тәулік «сутки»	–	тәулігі «его сутки»

п – б

топ «группа»	–	тобы «его группа»
қап «мешок»	–	қабы «его мешок»
шарап «вино»	–	шарабы «его вино»
қорап «коробка»	–	қорабы «его коробка»
жауап «ответ»	–	жауабы «его ответ»
жіп «нитка»	–	жібі «его нитка»
кәсіп «ремесло»	–	кәсібі «его ремесло»
кітап «книга»	–	кітабы «его книга»

7-жаттыгу. От глаголов повелительного иаклонения образуйте неопределенную форму глагола и запишите. Переведите на русский язык, используя словарь учебника

Жап, соқ, тап, қызық, теп, асық, тақ, шық, кеп, бақ, шап, жақ, ақ, кешік, қақ, сеп.

После согласных → -ы/-і	
қонақ «гость» дәптер «тетрадь»	қонақ-ы «его гость» дәптер-і «его тетрадь»

8-жаттығу. Спешите, добавив окончания *-ы/-і* к следующим словам.

Қағаз, сурет, ағаш, жігіт, қыз, компьютер, газет, журнал, дастарқан, бор, кілем, қарындаш, қалам, май, нан, телефон, айран, ат, керует, студент, әдет, ас, бас, бақыт, пияз, ғасыр, дауыс, егін, ем, ескерткіш, жас, жиналыс, жиен, жол, киім, қас, шаи, табыс, тау, мақал, мезгіл, отан, орман, пәтер.

9-жаттығу. Спешите, добавив окончания *-ы/-і* к следующим словам. Объясните причину изменения конечных глухих согласных

Бастық, есеп, жошқ, топ, кітап, оқулық, орындық, сап, бауырсақ, қап, есік, аймақ, қалақ, аспап, қонақ, астық, өріп, бақ, терек, бейдік, тауық, ілгек, болашақ, тақырып, борсық, ғашық, денсаулық, қайық, етік, жапырақ, тесік, жидек, тәртіп, жолсерік, шек, жорық, ірімшік, білезік, жылдамдық, шоқ, иық, көсіп, шарап, келешек, қабық, тап, балық, қақпақ, жауап, қорқақ, лақ, мақтаншақ, ілмек, атақ, мамандық, балшық, мектеп, нәзік, ойыншық, достық, оқулық, сабақ, куәлік, салмақ, саусақ, қабақ, себеп, балалық, сыйлық, табак, қызғалдақ, тамақ, қаймақ, таяқ, жастық, бойдақ, жібек, төулік, еркек тошырақ, биіктік, тырнақ, сарымсақ, тірек, шаруашылық, иек, шірік, аяқ, кірпік, ынтымақ, сызық, ішек.

После гласных	→	-сы/-сі
ата «дедушка»		ата-сы «его дедушка»
әже «бабушка»		әже-сі «его бабушка»

10-жаттығу. Спешите добавив окончания *-сы/-сі* к следующим словам.

Ана, әжс, төрелке, бала, оқушы, аға, терезе, айна, бейне, алма, қабырға, апта, жезде, тақта, парта, мағына, қала, дала, кесе, кесте, тізе, дене, балта, кассета, апа, өке, нағашы, мақта, арна, жара, самса, маса, сауда, сырға, сыра, сорпа, немсre, мақала, ксме, жолдама, жазушы, ата-ана.

11-жаттығу. Переведите на казахский язык, добавьте притяжательные окончания *-ы/-і, -сы/-сі* и составьте с ними предложения

Мында { ребенок, девочка, книга, стул, мел, } бар.
 Анда { игрушка, мяч, дедушка, картина, }
 Осында { дядя, родители, кукла, дверь, внуки }

2.2. ВИНИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ.

После гласных	→	-ны/-ні
Алма ал «Возьми яблоко».		Алма-ны ал. «Возьми это яблоко».
Терезе жу. «Вымой окно».		Терезе-ні жу. «Вымой это окно».

12-жаттығу. Прибавьте окончания *-ны/-ні* к именам существительным.

Образец: Дала – *дала-ны*.

а) Дала, терезе, төрелке, кеме, әке-шеше, бала, айна, кофе, қала, алма, немере, оқытушы, жатақхана, оже, нағашы, оқушы, перде, дәрісхана.

ә) Сәуле, Әмина, Сара, Алуа, Сәния, Қадияша, Қалима, Алма, Айна, Әлия, Бәтима, Ерке, Ләйла, Наташа, Татьяна, Володя, Валера.

13-жаттығу. Образуйте винительный падеж имен существительных. Используя словарь, переведите предложения на русский язык.

Образец: Терезе жу. – *Терезені жу. «Вымой это окно».*

Терезе жу. Мата кес. Төрелке апар. Перде іл. Дала сыпыр. Алма же. Қабырға тес. Қала арала. Тақта қой. Балта ал. Ботқа пісір. Жарнама бер. Таба ал. Мақала жаз. Балға әкел. Қайшы қой. Мақта тық. Шара әпер. Шырша өшекейле.

14-жаттығу. Переведите на казахский язык, поставив имена существительных в винительный падеж

1. Прочти статью. 2. Вымой тарелку. 3. Отнеси ребенка. 4. Укрась елку. 5. Повесь зеркало. 6. Свари кашу. 7. Подаи ножницы. 8. Открой окно. 9. Поставь доску. 10. Съешь яблоко. 11. Подмети улицу. 12. Дай иголку. 13. Напиши объявление. 14. Принеси кофе. 15. Открой шторы

После <i>глухих согласных</i> → -ты/-ті	
Кітап бер. «Дай книгу». Сурет ал. «Возьми рисунок»	Кітап- <i>ты</i> бер «Дай эту книгу». Сурет- <i>ті</i> ал. «Возьми этот рисунок».

15-жаттығу. Прибавьте окончания *-ты/-ті* к именам существительным

Образец: Есік – *есік-ті*, ...

а) Есік, мектеп, қарындаш, сынып, кітап, студент, хат, газет, жолдас, дос, сурет, плакат, портрет, ет, сүт, балық, институт, оқулық, жиналыс.

ә) Салтанат, Болат, Ермек, Әсет, Қайрат, Собит, Қарлығаш, Жанат, Марат, Меруерт, Жомарт, Рақат, Берік, Ахмет, Ахат.

16-жаттығу. Образуйте винительный падеж имен существительных. Используя словарь, переведите предложения на русский язык

Образец: Хат жаз. – *Хатты жаз. «Напиши письмо».*

Хат жаз. Кітап оқы. Сурет сал. Қарындаш әкел. Оқулық бер. Есік аш. Сабақ оқы. Портрет іл. Сынып тазала. Плакат апар. Газет жырт. Ет ас. Шарап іш. Балық же. От жақ. Шындық айт. Жиналыс баста. Жидек тер. Ағаш байла.

17-жаттығу. Переведите на казахский язык, поставив имена существительные в винительный падеж

1. Прочти книгу. 2. Отвари мясо. 3. Повесь плакат. 4. Принеси стул. 5. Вытри дверь. 6. Вымой посуду. 7. Подай карандаш. 8. Открой газету. 9. Учи урок. 10. Съешь баурсак. 11. Подмети класс. 12. Выпей вино. 13. Напиши письмо. 14. Нарисуй картину. 15. Зажги костер.

Во всех остальных случаях → -ды/-ді

Қағаз ал «Возьми бумагу»
Дәптер әкел. «Принеси тетрадь».

Қағаз-ды ал. «Возьми эту бумагу».
Дәптер-ді әкел. «Принеси эту тетрадь».

18-жаттығу. Прибавьте окончания -ды/-ді к именам существительным

Образец: Дәптер — дәптер-ді; ...

а) Дәптер, қыз, базар, кілем, адам, айран, бал, бор, шам, шай, су, қалам, қағаз, еден, ел, қазан, пойыз, трамвай, журнал, балам, нан.

ә) Көрім, Арман, Әйгерім, Назым, Айжан, Шәбікен, Ораз, Әсем, Бану, Ақмарал, Алтынай, Орал.

19-жаттығу. Образуйте винительный падеж имен существительных. Используя словарь, переведите предложения на русский язык

Образец: Еден сыпыр — Еденді сыпыр. «Подмети пол».

Еден сыпыр. Нан кес. Қалам сұра. Теледидар көр. Шай әкел. Дәптер аш. Кілем тазала. Бор бер. Жаттығу орында. Қалам апар. Қол жу. Ән айт. Би биле. Дастарқан жаса. Емтихан тапсыр. Ойыншықтар жина. Қарындаштар сана. Қағаз толтыр. Сағыз шайна. Пияз сат. Киім шеш.

20-жаттығу. Переведите на казахский язык, поставив имена существительные в винительный падеж

1. Вымой казан. 2. Делай зарядку. 3. Прочти журнал. 4. Напиши упражнение. 5. Повесь ковер. 6. Отнеси мел. 7. Подай тетрадь. 8. Посмотри телевизор. 9. Подмети пол. 10. Съешь хлеб. 11. Дай ручку. 12. Спой песню. 13. Отправь бумагу. 14. Принеси чай. 15. Выпей воды.

После притяжательной формы
III лица -сы/-сі; -ы/-і

→ -н

қызы «его девочка»
әні «его песня»
баласы «его ребенок»
кесесі «его пиала»

Қызы-н «его девочку»
әні-н «его песню»
баласы-н «его ребенка»
кесесі-н «его пиалу»

21-жаттығу. Прибавьте окончание *-н* к именам существительным притяжательной формы III лица

Образец: Баласы — *баласы-н*;

Баласы, әкесі, теледидары, төрелкесі, қызы, суреті, есігі, қаласы, алмасы, дәптері, боры, кесесі, орындығы, едені, оқулығы, кілемі, атасы, мектебі.

22-жаттығу. Образуйте винительный падеж имен существительных Используя словарь, переведите предложения на русский язык.

Образец: Еден сыпыр. — *Еденін сыпыр. «Подмети его пол».*

Еден сыпыр. Алма же. Бала әкел. Теледидар қой. Шай әкел. Дәптер аш. Кілем тазала. Терезе жу. Қалам ал. Қол бер. Сурет іл. Мақала жаз. Хат оқы. Қағаз өпер. От жақ. Мата кес. Мақала аудар.

23-жаттығу. Переведите на казахский язык, поставив имена существительные в винительным падеж

1. Прочи его книгу. 2. Вымой его тарелку. 3. Подай его внука. 4. Отправь его тетрадь. 5. Подмети его двор. 6. Свари его мясо. 7. Подай его журнал. 8. Открой его газету. 9. Принеси его бумагу. 10. Съешь его рыбу. 11. Положи ее зеркало. 12. Зажги его печь. 13. Напиши его статью. 14. Выпей его кумыс. 15. Почисти его одежду.

Единственное число	Множественное число
I. мен — <i>мені</i> «меня»	I. біз — <i>бізді</i> «нас»
II. сен — <i>сені</i> «тебя»	II. сендер — <i>сендерді</i> «вас»
Сіз — <i>Сізді</i> «Вас»	Сіздер — <i>Сіздерді</i> «Вас»
III. ол — <i>оны</i> «его (ее)»	III. олар — <i>оларды</i> «их»

24-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык

1. Сен оны тос. 2. Бізді жібер. 3. Бізді қарсы ал. 4. Мені тірке. 5. Мені біл. 6. Бізді таныстыр. 7. Оларды шығарып сал. 8. Оны тексер. 9. Оларды ата. 10. Мені итер. 11. Оларды байла. 12. Оны қой. 13. Оларды әкел. 14. Бізді жаз.

25-жаттығу. Прочтите и переведите на казахский язык

1. Проверь их. 2. Приведи его. 3. Познакомь нас. 4. Зарегистрируй нас. 5. Назови меня. 6. Знай их. 7. Толкни меня. 8. Проводи её. 9. Встреть меня. 10. Отправь их. 11. Оставь его. 12. Запиши нас

2.3. ПОВЕДИТЕЛЬНОЕ НАКЛОНЕНИЕ I ЛИЦА ЕДИНСТВЕННОГО И МНОЖЕСТВЕННОГО ЧИСЛА.

Единственное число	
После <i>гласных</i> → -йын/-йін	
ойла «думай» биле «таншуй»	ойла-йын «дай подумаю» биле-йін «давай потанцую»
После <i>согласных</i> → -айын/-ейін	
отыр «садись» іш «пей»	отыр-айын «дай сяду» іш-ейін «дай попью»

26-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык.

1. Мен сабақ оқийн.
2. Төрелкелерді жуаиын.
3. Емтиханды жақсы тапсырайын.
4. Ауланы сыпырайын.
5. Дастарқан жасайын.
6. Кітап оқийн.
7. Демалайын.
8. Терезені ашайын.
9. Газет әкелсін.
10. Тамақ пісірейін.
11. Әселді шақырайын.
12. Ән айтайын.

27-жаттығу. Трансформируйте глаголы в повелительное наклонение I лица единственного числа. Переведите на русский язык. Помните о регрессивной ассимиляции

Образец: жаз – жазайын «давай напишу»; ...

Жаз, жатта, тазала, іл, же, оқы, жат, айт, жу, отыр, біл, таныс, бар, кел, әкел, апар, қой, жак, қыдыр, кір, іш, істе, пісір, оқыт, аш, көр, ал, тоқта, бер, сана, бол, ізде, тос, ойна, ойла, де, сал, шық, сыпыр, орында, есепте.

28-жаттығу. Ваш собеседник просит не совершать то или иное действие. Вы предлагаете исполнить другое

Образец: Журнал оқыма. – Кітап оқийн.

1. Журнал оқыма (кітап оқы).
2. Кофе әкелме (шай әкел).
3. Далада отырма (оқу залында дайындал).
4. Пиязды қуырма (ет қуыр).
5. Ән айтпа (тоқы).
6. Еденде ойнама (кілемде ойна).
7. Би билсеме (сурет сал).
8. Балаларды апарма (Әминаны апар).
9. Диванда жатпа (еденді жу).
11. Терезені ашпа (есікті аш).
11. Кеш жатпа (ерте жат).
12. Отырма (емтиханды тапсыр).

29-жаттығу. Переведите на казахский язык.

- а) 1. Давай принесу кофе или чай.
2. Давай прочту статью.
3. Дай подумаю.
4. Дай посмотрю.
5. Давай скажу вечером.
6. Давай выучу казахский язык.
7. Выйду-ка я рано.
8. Съем-ка одно яблоко.
9. Давай сдам экзамен.
10. Подготовлюсь-ка я в читальном зале института.

- б) 1. Давай я не буду сдавать экзамен.
2. Давай я не буду готовить еду.
3. Давай я не буду искать.
4. Давай я не буду мыть окно.
5. Давай

я не буду подметать пол. 6. Давай я не буду относить учебники. 7. Давай я не буду приглашать гостей. 8. Давай я не буду готовиться к экзаменам. 9. Давай я не буду рассказывать. 10. Давай я не буду петь и танцевать.

Множественное число	
После <i>гласных</i> → -йық/-йік	
ойла «думай» биле «танцуй»	ойла-йық «давайте подумаем» биле-йік «давайте потанцуем»
После <i>согласных</i> → -айық/-ейік	
отыр «садись» іш «пей»	отыр-айық «давайте сядем» іш-ейік «давайте попьём»

30-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык

1. Қазір кездесейік. 2. Кешке барайық. 3. Мақаланы жазайық. 4. Қазақша білсейік. 5. Теледидарды қосайық. 6. Еденде отырмайық. 7. Жиналысты бастайық. 8. Тыныш отырайық. 9. Дастарқан жасайық. 10. Шай өзірлейік. 11. Төртіпті болайық. 12. Кілем қағайық. 13. Би билейік, ән айтайық, жақсы отырайық, демалайық.

31-жаттығу. Трансформируйте глаголы в повелительное наклонение I лица множественного числа. Переведите на русский язык

Образец: Жаз – жазайық «давайте напишем», ...

Жаз, сыпыр, іл, бер, же, оқы, ойлан, айт, кездес, жи, жу, биле, істе, отыр, таныс, кел, әкел, апар, қой, шық, біл, жак, іш, оқыт, ал, сана, жат, сат, бол, тойла, тос, жина, пісір, ойна, ойла, де, сал, жап, жатта, тазала, бар, жаса, кір.

32-жаттығу. Ваш собеседник собирается совершить действие. Вы предлагаете совершить то же самое

Образец: Еден сыпырайын. – Біз сыпырайық.

1. Еден сыпырайын. 2. Ет қуырайын. 3. Шай ішейін. 4. Киімді жинайын. 5. Нан кесейін. 6. Төрелкелерді қояйын. 7. Сабақ оқын. 8. Оқулықты тапсырайын. 9. Айнаны ілейін. 10. Теледидар көрейін. 11. Сағат он бірде жатайын. 12. Демалайын. 13. Шомылайын. 14. Есікті жабайын. 15. Терезені ашайын. 16. Сурет салайын. 17. От жағайын. 18. Матаны кесейін

33-жаттығу. Прочтите и переведите на казахский язык

а) 1. Давайте поиграем. 2. Давайте нарисуем картину. 3. Давайте познакомимся. 4. Давайте встретимся. 5. Давайте отдохнем. 6. Давайте сядем. 7. Давайте возвращаться. 8. Давайте накроем на стол. 9. Давайте ляжем.

б) 1. Давайыте не будем читать эту книгу. 2. Давайыте не будем сегодня петь. 3. Давайыте не отнесем тетрадь. 4. Давайыте не будем пить кофе. 5. Давайыте не будем включать телевизор. 6. Давайыте не будем подметать пол. 7. Давайыте не будем писать письма. 8. Давайыте не будем уставать. 9. Давайыте не будем плохо учиться. 10. Давайыте не будем проверять.

3. ЛЕКСИКА: ГОСТИ.

🎧 34-жаттыгу. Прослушайте и прочтите текст

Қонақ

- Кеш жарық! Кірейін бе?
- Кеш жарық! Кір! Хал қалай?
- Жаман емес. Сен ше?
- Аман-есен. Кел, дастарқан жасайық.
- Дастарқан? Қонақ келе ме? Қашан?
- Кешке.
- Сағат нешеде? Қазір бес қой.
- Жетіде.
- Гауһар қайда?
- Гауһар сабақта.
- Ләззат ше?
- Ләззат та сабақта.
- Мен не істейін?
- Сен салат жаса. Мен тоқаш, бауырсақ пісірейін.
- Капуста салатын және сөбіз салатын жасайын. Капуста және сөбіз бар ма?
- Капуста да, сөбіз де, картоп та, пияз да... Бәрі бар. Неше адам?
- Бес адам. Кешке сен де кел.
- Жарайды.. Салаттар дайын.
- Қона, дәмін татайын... М-м-м... Керемет скен! Бәрі дәмді.
- Тағы не істейін?
- Қамыр иле, содан кейін жай. Бесбармақ жасайық. Мен ет қояйын.
- Қой. Уақыт тығыз.

Сөздік

қонақ – гость
Кеш жарық! – Добрый вечер!
кіру – входить
Хал қалай? – Как дела?
Жаман емес – Неплохо
Аман-есен – Жив-здоров
Қашан? – Когда?
Кешке – Вечером
Сағат нешеде? – Во сколько?

бес – пять
жеті – семь
істеу – делать
тоқаш – булочка
пісіру – варить, готовить
сөбіз – морковь
пияз – лук
бәрі – все
Жарайды – Ладно

дайын – готовый
 Көнс . – А ну-ка
 дәмін тату – пробовать
 дәмді – вкусный
 тағы – еще

қамыр илеу замешивать тесто
 содаи кейін – затем
 жаю – раскатывать
 ет – мясо
 Уақыт тығыз. Времени в обрез.

35-жаттығу. Ответьте на вопросы.

Мен не істейін?	{ қамыр илеу ет пісіру сәбіз жуу салат жасау картоп аршу	Мен не пісірсін?	{ тоқаш ет борщ қазы қарта
Мен не жейін?	{ бесбармақ куырдақ бауырсақ палау мәңті	Мен не ішейін?	{ шай сорпа қымыз сусын шырын

36-жаттығу. Дополните предложения.

- а) 1. Мен _____ пісірейін. 2. Мен _____ жасайын.
 3. Мен _____ ішейін. 4. Мен _____ жейін.
 5. Мен _____ қуырайын. 6. Мен _____ аршиын. 7. Мен _____ тазалайын. 8. Мен _____ жаяйын. 9. Мен _____ илейін. 10. Мен _____ жуайын.

- ә) 1. Біз _____ жуайық. 2. Біз _____ жинайық.
 3. Біз _____ сыпырайық. 4. Біз _____ жасайық. 5. Біз _____ бсрейік. 6. Біз _____ қояйық. 7. Біз _____ алайық. 8. Біз _____ салайық. 9. Біз _____ жабайық.
 10. Біз _____ ашайық.

37-жаттығу. Переведите на казахский язык. Образуйте отрицательную форму. Поставьте предложения во мн ч.

Образец: Давай почищу картошку –
Картоп аршиын. – Картоп аршиық.
Картоп аршымайын. – Картоп аршымайық.

1. Давай почищу картошку. 2. Давай помою посуду. 3. Давай замешу тесто 4. Давай почищу чайник. 5. Давай уберу со стола. 6. Давай сделаю салат. 7. Давай поставлю мясо. 8. Давай попробую. 9. Давай раскатаю тесто. 10. Давай пожарю картошку.

38-жаттығу. Ваш собеседник предлагает свои услуги. Вы просите сделать кое-что другое

Образец: *Қамыр илейін бе? – Жоқ, илем. Дастарқан жаса.*

Қамыр илеу – дастарқан жасау; картоп аршу – ыдыс-аяқ жуу; ет

пісіру — еден сыпыру; шайнек тазалау — шай қою; картоп қуыру — бесбармақ жасау; сөбіз кесеу — пияз аршу; капуста тазалау — пияз кесеу, салат жасау — дастарқан жинау; палау басу — қазы пісіру; мәңті жасау — демалу.

39-жаттығу. Дайте несколько инструкций своему товарищу Пусть он предложит сделать нечто другое

40-жаттығу. Предложите соседникам свои услуги Пусть они предложат сделать то же самое.

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

4-сабақ

Согласный звук ғ.

Артикуляция ғ аналогична қ, но, в отличие от него, ғ произносится с участием голоса Так же, как и қ он сочетается только с твердыми гласными. Звук ғ встречается только в начальной и медиальной позициях слова Ср *ғалым* «ученый», *қағаз* «бумага»

Согласный звук һ.

Слов со звуком һ в казахском языке очень мало. В основном этот звук встречается в заимствованиях из восточных языков или в междомстиях *қаһарман* «герой», *ғауһар* «драгоценный камень», *аһ* «ах», *уһ* «ух»

Һ — единственный в казахском языке гортанный звук При произнесении его голосовые связки сближаются, но не вибрируют, поток воздуха проходит стремительно, не встречая никаких преград

Регрессивная ассимиляция.

Наряду с прогрессивной ассимиляцией в казахском языке действует так называемая *регрессивная ассимиляция*, когда последующий звук слова или слога воздействует на предыдущий

Если последний звук основы глухой согласный *к, қ, п*, а прибавляемый к основе суффикс или окончание начинаются с гласного, то глухие согласные озвончиваются *к-ғ, қ-ғ, п-б*. Например. *білезік* «браслет» — *білезігі* «ее браслет», *тарақ* «расческа» — *тарағы* «ее расческа», *мектеп* «школа» — *мектебі* «его школа», *жақ* «зажиг» — *жағу* «зажечь», *тап* «найди» — *табу* «находить», *кешік* «опаздывай» — *кешігу* «опаздывать»

Притяжательная форма III лица имен существительных.

Притяжательная форма III лица имен существительных образуется при помощи окончаний *-ы/-і* (если основа слова оканчивается на согласный), *-сы/-сі* (если основа оканчивается на гласный) *топ* «группа» — *тобы* «его группа», *тарақ* «расческа» — *тарағы* «ее расческа», *білезік* «браслет» — *білезігі* «ее браслет», *бала* «ребенок» — *бала-сы* «ее ребенок», *әже* «бабушка» — *әже-сі* «его бабушка». Выбор твердого или мягкого вариантов окончаний *-ы/-і* и *-сы/-сі* определяется законом сингармонизма Остальные виды притяжательных форм будут рассматриваться позже

Винительный падеж имен существительных.

Винительный падеж в казахском языке отвечает на вопросы *кімді?* «кого?» *нені?* «что?» и обозначает предмет, на который направлено действие Он образуется при помощи падежных окончаний, которые присоединяются к корню или основе существительного Например *бала-ны* «ребенка», *балалар-ды* «детей»

Форма падежных окончаний определяется законами сингармонизма и прогрессивной ассимиляции

После <i>глухих согласных</i>	-ты/-ті	кітап-ты, кереует-ті, сынып-ты, мектеп-ті
После <i>гласных</i>	-ны/-ні	бала-ны, әке ні, асхана-ны, сөре-ні
Во всех остальных случаях	-ды/-ді	шам-ды, аирап-ды, қағаз-ды, дәптер-ді
После <i>притяжательных окончаний III лица</i> -сы/-сі, -ы/-і	-н	атасы-н, әжесі-н, қызы-н, сөзі-н

Если объект является неопределенным или говорящий не придает ему значения и желает подчеркнуть только сам процесс действия, то падежные окончания опускаются

Если же объект определен, то обязательно принимает окончания винительного падежа. Кроме того, перед этим словом употребляется определительное слово.

Например. Сен кітап ал «Возьми книгу (какую-то, любую)»

Сен мына кітапты ал «Возьми книгу (эту, данную)»

Данные различия выражаются в английском и немецком языках при помощи неопределенного и определенного артикля. Ср. нем. Ich las ein Buch; англ. I read a book нем. Ich las das Buch; англ. I read the book.

Все слова в притяжательной форме обязательно принимают окончания винительного падежа, так как уже являются определенными:

Жолдасым+ды апар

Жолдасы+н апар

Личные местоимения в винительном падеже имеют следующую форму

Единственное число	Множественное число
I мен – мені «меня»	I біз – бізді «нас»
II сені – сені «тебя»	II сендер сендерді «вас»
Сіз – Сізді «Вас»	Сіздер – Сіздерді «Вас»
III ол – оны «его (ее)»	III олар – оларды «их»

Повелительное наклонение I лица единственного и множественного числа.

Повелительное наклонение I лица выражает волю говорящего о совершении определенного действия самим субъектом. тазала-йын «давай почищу», кет-еин «пойду-ка я», отыр-айық «давай сядем», биле-иш «давай потанцую»

Повелительное наклонение I лица единственного числа образуется путем присоединения к корню глагола окончаний -иын/-йін (после гласных) и -айың/-ейің (после согласных)

Единственное число	
После <i>гласных</i>	→ -иын/-йін
ойла «думай» биле «танцуй»	ойла-йын «дай-ка подумай» биле-иш «давай потанцую»
После <i>согласных</i>	→ -айың/-ейің
отыр «садись» іш «пей»	отыр-айың «дай сяду» іш-ейің «давай попью»

Во множественном числе повелительное наклонение I лица приобретает окончания -йық/-иқ (после гласных) и -айық/-ейік (после согласных)

Множественное число

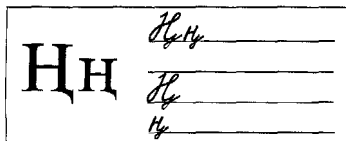
После <i>гласных</i> → -йық/-йік	
ойла «думай» биле «танцуй»	ойла-йық «давайте подумаем» биле-йік «давайте потанцуем»
После <i>согласных</i> → -айық/-ейік	
отыр «садись» іш «пей»	отыр-айық «давайте сядем» іш-ейік «давайте попьём»

При образовании отрицательной формы к корню глагола присоединяются сначала суффиксы отрицания, а затем следуют окончания повелительного наклонения *ойла-ма-йын* «давай не буду думать»; *ойла-ма-йық* «давайте не будем думать»

5-САБАҚ

1. Фонетика: Сogласный звук *ң*.
2. Грамматика:
 - 2.1. Повелительное наклонение II лица единственного и множественного числа.
 - 2.2. Притяжательная форма имен существительных.
3. Лексика: Моя семья.

1.1. ФОНЕТИКА: СОГЛАСНЫЙ ЗВУК *ң*.

🔊 1-жаттығу. Прослушайте. Повторите в интервалах за диктором.

ң	—	аң	—	ең	—	оң	—	ің
аң	—	таң	—	раң	—	шаң	—	саң
ең	—	тең	—	рең	—	кең	—	жең
оң	—	соң	—	тоң	—	шоң	—	доң
ің	—	сің	—	тің	—	нің	—	дің
ың	—	сың	—	тың	—	ның	—	дың

2-жаттығу. Прочтите пары слогов, соблюдая правильное произношение звуков

он — он	ен — ең	ін — ін	ын — ың
тон — тоң	тен — тең	тін — тің	тын — тың
жон — жоң	жен — жең	жін — жің	жын — жың
сон — соң	сен — сең	сін — сің	сын — сың
шон — шоң	шен — шең	шін — шің	шын — шың
дон — доң	ден — дең	дін — дің	дын — дың

3-жаттыгу. Произнесите следующие слова, обратив внимание на разницу в артикуляции звуков

ен «ширина»	— ен «самый»
кен «руда»	— кең «просторный»
он «десять»	— оң «правый»
тон «шуба»	— тоң «мерзлота»
мен «я»	— мең «родинка»
сен «ты»	— сең «льдина»
шын «действительный»	— шың «вершина»
тану «опознавать»	— тану «завязывать»
және «союз и»	— жаңа «новый»

4-жаттыгу. Прочтите слова, разделите на слоги и определите тип слога по характеру гласного (твердый — мягкий) Помните, что ударение всегда падает на последний слог.

Аң, таң, шаң, ең, жең, оң, маң, мың, шың, тең, кең, тың, алаң, аңқау, шапшан, кеңсе, лаңқ, жаңбыр, ірің, маңдай, қаңтар, маңыз, өлең, саңырауқұлақ, жеңілдік, сібек, ертең, таңертең, көңіл, сараңдық, теңеусіз, тереңдету, тоңазытқыш, жаңалық, меңгерді, қоңырау, теңіз.

5-жаттыгу. Прибавьте окончания множественного числа Найдите русские эквиваленты слов в словаре и запишите в тетрадь.

Тоңазытқыш, аң, қаиың, теңіз, жаңалық, меңгеруші, еңбек, шың, шаңғы, маңдай, дөңгелек, жең, алаң, жаңбыр, кеңес, жеңіс, заң, жеңге, кеңсе, қаңқа, жеңілдік, қоңырау, мең, өлең, сінлі, теңге, шаң, мың.

6-жаттыгу. Прибавьте окончания местного падежа *-да/-де, -та/-те.*

Жеңілдік, шаң, жеңге, мың, аң, теңіз, еңбек, дөңгелек, жаңбыр, алаң, заң, кеңсе, шың, жаңалық, маңдай, қоңырау, таң, өлең, меңгеруші, теңге, жеңіс, тоңазытқыш, шаңғы, жең, кеңес, қаңқа, мең, сінлі, қайың.

7-жаттыгу. а) Поставьте глаголы в повелительное наклонение и прибавьте к ним отрицательные суффиксы Переведите на русский язык

б) Выпишите в словарь сначала глаголы с твердыми гласными, а затем с мягкими гласными.

Образец: тыңдау «слушать» — *тыңда «слушай» — тыңдама «не слушай», ...*

тыңдау «слушать»	тереңдету «углублять»
ыңкылдау «стонать»	іріндеу «нарывать»
меңгеру «осваивать»	шаңдату «пылить»
тоңу «мерзнуть»	әңгімелеу «описывать»
сіңу «всасываться»	оңдау «исправлять»
таңдау «выбирать»	кенесу «совставаться»
заңдастыру «узаконить»	жсңу «побеждать»

жеңілу «проиграть»
жаңарту «обновлять»
енбектену «трудиться»

жаңару «обновляться»
әңгімелесу «разговаривать»
алаңдау «отвлекаться»

8-жаттығу. Образуйте отрицательную форму

Образец: Жаңалықтарды тыңда. — *Жаңалықтарды тыңдама*

Жаңалықтарды тыңда. Тон! Сен жақсы кітап таңда Сен әңгімелес
Теледидарды онда. Кешке футболда жең Шандат! Мына жерді онде.
Енбектен! Суретті әңгімеле Жаңа істі менгер

2.1. ПОВЕЛИТЕЛЬНОЕ НАКЛОНЕНИЕ II ЛИЦА ЕДИНСТВЕННОГО И МНОЖЕСТВЕННОГО ЧИСЛА.

Единственное число	
Простая форма	Вежливая форма
После <i>гласных</i> →	-ңыз/-ңіз
ойла «думай» биле «танцуй»	ойла-ңыз «думайте» биле-ңіз «танцуйте»
После <i>согласных</i> →	-ыңыз/-іңіз
отыр «садись» іш «пей»	отыр-ыңыз «садитесь» іш-іңіз «пейте»

9-жаттығу. Трансформируйте глаголы в повелительное наклонение II лица (вежливая форма) Переведите на русский язык.

Образец: Же — *жеңіз «кушайте, ешьте»; ...*

Же, тазала, іл, жаз, оқы, жат, айт, жу, отыр, біл, таныс, бар, кел, әкел, апар, кой, жақ, кір, іш, істе, оқыт, ал, бер, сана, бол, тос, ойна, ойла, де, сал, шық, жаса.

10-жаттығу. Ваш собеседник просит Вас совершить действие Вы хотите, чтобы он это сделал сам.

Образец: Еден сыпыр. — *Сіз сыпырыңыз.*

1. Еден сыпыр. 2. Би биле. 3. Шай әкел. 4. Үйді жина. 5. Осында отыр 6. Ыдыс-аяқ жу. 7. Сабақ оқы. 8. Оқулық бер 9. Суретті іл. 10. Кофе әкел. 11. Сағат он бірде жат 12. Бесбармақ же. 13. Орындықты анда апар. 14. Есікті жап 15. Терезені аш.

11-жаттығу. Прочтите и переведите на казахский язык

1. Возьмите тетрадь 2. Пейте кофе. 3. Познакомьтесь 4. Принесите мел 5. Посмотрите. 6. Прочтите эту книгу. 7. Напишите статью. 8. Смотрите телевизор. 9. Накройте на стол. 10. Пригласите гостей 11. Нарисуйте картину 12. Отдыхайте сегодня. 13. Приходите завтра. 14. Садитесь

Множественное число	
Простая форма	
После <i>гласных</i> →	-ңдар/-ңдер
ойла «думай» биле «танцуи»	ойла-ңдар «думайте» биле-ңдер «танцуйте»
После <i>согласных</i> →	-ыңдар/-іңдер
отыр «садись» іш «пей»	отыр-ыңдар «садитесь» іш-іңдер «пейте»

12-жаттығу. Трансформируйте глаголы в повелительное наклонение II лица множественного числа (простая форма) Переведите на русский язык

Образец: Же – *жеңдер «кушайте, ешьте».*

Же, тазала, іл, жаз, оқы, жат, айт, жу, отыр, біл, таныс, бар, кел, өкел, апар, қой, жак, кір, іш, істе, оқығ, ал, бер, сана, бол, тос, ойна, ойла, де, сал, шық, жаса.

13-жаттығу. Трансформируйте предложения в повелительное наклонение II лица мн ч (простая форма)

Образец: Еден сыпыр. – *Сендер сыпырыңдар.*

1. Еден сыпыр. 2. Сағат екіде оуежайда бол. 3. Айт. 4. Бізде отыр. 5. Жақсылап ойлан. 6. Шай қой. 7. Шашымды тара. 8. Емтиханды жақсы тапсыр. 9. Жауап бер. 10. Ақырын оқы. 11. Асықпай айт. 12. Ет әкел. 13. Жиналысты баста. 14. Биді доғар. 15. Кір жу.

14-жаттығу. Прочтите и переведите на казахский язык

1. Пейте чай. 2. Играйте на улице. 3. Вытрите окно 4. Работайте. 5. Передайте привет. 6. Прочтите эту статью 7. Возьмите этот учебник. 8. Подметите пол. 9. Накройте на стол. 10. Поставьте тарелки. 11. Повесьте картину. 12. Отдыхайте завтра. 13. Съешьте яблоко.

Множественное число	
Вежливая форма	
После <i>гласных</i> →	-ңыздар/-іңіздер
ойла «думай» биле «танцуй»	ойла-ңыздар «думайте» биле-іңіздер «танцуйте»
После <i>согласных</i> →	-ыңыздар/-іңіздер
отыр «садись» іш «пей»	отыр-ыңыздар «садитесь» іш-іңіздер «пейте»

15-жаттығу. Вас просят совершить действие Вы хотите, чтобы это сделали они сами

Образец: Еден сыпыр. — *Сіздер сыпырыңыздар*

1 Еден сыпыр. 2. Терезені жу 3 Тамақ әкел. 4. Орамал тік
5 Қасыма отыр. 6. Есеп шығар. 7. Кітапты қой. 8. Сәрсенді карсы ал
9 Музыка тыңда. 10. Қымыз іш 11 Су бср. 12. Баланы шығарып
сал. 13 Орындықты анда апар. 14. Қазақша айт. 15. Далада ойна.

16-жаттығу. Прочтите и переведите на казахский язык

1. Садитесь. 2. Сдайте экзамен. 3. Позвоните по телефону 4. Спойте.
5. Вымойте окно. 6. Напишите письмо. 7. Положите книгу 8 Включите телевизор. 9. Кушайте кашу. 10. Возьмите зеркало 11 Принесите часы. 12. Отнесите туда парту. 13. Станцуйте. 14 Подметите пол.

17-жаттығу. Запишите данные внизу глаголы в повелительном наклонении II лица ед ч и мн ч. в простой и вежливой форме

Образец: Айту — *айт* — *айтыңыз* — *айтыңдар* — *айтыңыздар*.

Айту, еңбектену, жіберу, кашу, тексеру, таңдау, жабу, секіру, кеңесу, қуану, алу, аудару, ішу, жеу, жағу, отыру, тыңдау, кесу, тігу, кешігу, тоқу, пісіру, оқу, деу, шығу, жағу, санау, жеңу, әңгімелесу, оңдау, меңгеру, кету.

2.2. ПРИТЯЖАТЕЛЬНАЯ ФОРМА ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ.

Единственное число	Множественное число
I. <i>Менің қала-м</i> «мой город»	I. <i>Біздің қала-мыз</i> «наш город»
II. <i>Сенің қала-ң</i> «твой город»	II. <i>Сендердің қала-ң</i> «ваш город»
<i>Сіздің қала-ңыз</i> «Ваш город»	<i>Сіздердің қала-ңыз</i> «Ваш город»
III. <i>Оның қала-сы</i> «его (ее) город»	III. <i>Олардың қала-сы</i> «их город»

18-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык.

Менің әжем; оның әкесі; біздің баламыз; сенің аған; олардың жатақханасы; Сіздің жеріңіз, сендердің атаң, Сіздердің терезеніз; біздің қаламыз; менің тәрелкем, сендердің дәрісханан, оның баласы, Сіздің пердеңіз; сенің кітабын, олардың кесесі, Сіздердің биіңіз; менің анам; біздің асханамыз, олардың кітапханасы, Сіздің өкеңіз

19-жаттығу. Образуйте притяжательную форму в трех лицах единственного числа от следующих существительных и запишите

Образец: 1. *Менің әкем.* 2. *Сенің әкең;* *Сіздің әкеңіз* 3. *Оның әкесі.*

Ата, қала, дәрісхана, ана, терезе, жер, кітапхана, су, әже, кесе.

20-жаттығу. Образуйте притяжательную форму в трех лицах множественного числа от следующих существительных и запишите

Образец: 1 Біздің әкеміз. 2. Сендердің әкең; Сіздердің әкеңіз. 3. Олардың әкесі.

Аға, қасық, доп, немере, шелек, тарак, бала, мектеп, кезек, сынып.

21-жаттығу. Допнишите окончания

Менің әке... жақсы адам. Оның бес немере . бар. Олардың екеу... — қыз. Біздің ата... — оқытушы. Сенің ата . қандай адам? Сіздің әкс... кім?

22-жаттығу. Вставьте подходящие по смыслу местоимения

. ағасы аулада отыр. ... әкең дәрігер ме? ... төрелкеніз қайда? ... кесеміз нешеу? машинаңды жуайыншы. ... киімімді тазалайықшы. ... ақшасын жіберіңіз. ... қасығыңды берші. ... терезесін ашаиық,

23-жаттығу. Возразите своему товарищу.

Образец: Менің ағам аулада отыр (олардың) — *Сенің ағаң емес, олардың ағасы.*

Менің ағам аулада отыр (олардың). Біздің асханамыз осында (олардың). Оның шешесі диванда жатыр (сенің). Олардың немересі кішкентай (біздің). Мынау біздің баламыз (менің). Сендердің атаң оқытушы (оның). Сіздің қаланыз өте әдемі (біздің). Менің әжем ауылда (оның).

Единственное число	Множественное число
I <i>Менің ат-ым</i> «мое имя»	I <i>Біздің ат-ымыз</i> «наше имя»
II. <i>Сенің ат-ың</i> «твое имя»	II <i>Сендердің ат-ың</i> «ваше имя»
<i>Сіздің ат-ыңыз</i> «Ваше имя»	<i>Сіздердің ат-ыңыз</i> «Ваше имя»
III <i>Оның ат-ы</i> «его (ее) имя»	III. <i>Олардың ат-ы</i> «их имя»

24-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык

Менің дәптерім; оның қаламы; біздің мектебіміз, сенің қалан; олардың сабағы; Сіздің ісіңіз; сендердің оқулығың; Сіздердің институтыңыз; біздің кітабымыз; менің қарындашым; сендердің жерің; оның қызы; Сіздің сағатыңыз; сенің қолың; олардың өні, Сіздердің сыныбыңыз; менің қасыным, біздің досымыз, олардың жолдасы; Сіздің орындығыңыз; сендердің сызғышың, Сіздердің өзеніңіз.

25-жаттығу. Образуйте притяжательную форму в трех лицах единственного числа от следующих существительных и запишите

Образец: 1. *Менің атым* 2. *Сенің атың;* *Сіздің атыңыз.* 3. *Оның аты.*

Кітап, кілт, дәптер, қант, бесік, орындық, сурет, есік, еден, бор.

26-жаттығу. Образуйте притяжательную форму в трех лицах единственного числа от следующих существительных и запишите.

Образец. 1. *Біздің атымыз.* 2. *Сендердің атың;* *Сіздердің атыңыз.* 3. *Олардың аты*

Зат, жолдас, дос, адам, қыз, сынып, мектеп, кілем, кереует, қалам.

27-жаттығу. Допишите окончания

Біздің мекеме... Абай даңғылында. Сіздің бала... бар ма? Олардың қыз... студент пе? Сіздің ат.. кім? Сенің дәптер . менің кереует...де жатыр. Сіздің дос кім? Сендердің жолдас... керемет адам екен. Қабырғадағы Сіздің сағат ба? Біздің есік .. ашық. Оның кілем әдемі екен.

28-жаттығу. Вставьте подходящие по смыслу местоимения

досы университетте студент. .. жасың нешеде? ... балалары қайда? ... қарындашын нешсу? автобусымыз мынау . сыныбымызды ашаиық. .. жолдасын жақсы адам ба? ... теледидарыңды қосайық. ... есігіңді жабайын ... туысканы ауылда ма? ... қызымыз осы

29-жаттығу. Возразите своему товарищу

Образец: Біздің досымыз қалада (олардың). – *Сендердің досың емес, олардың досы*

Біздің досымыз қалада (олардың). Сіздің мектебіңіз Талдықорғанда (оның) Олардың қызы ауылда (біздің). Оның мекемесі биік (біздің). Сенің бауырсағың тәтті екен (оның) Сендердің жолдасың дәрігер (олардың). Сіздің кілтіңіз міне (менің). Менің кітабым сыныпта (оның)

Единственное число	Множественное число
I <i>Менің айту-ым керек. «Мне нужно сказать»</i>	I. <i>Біздің айту-ымыз керек «Нам нужно сказать».</i>
II. <i>Сенің айту-ың керек «Тебе нужно сказать» Сіздің айту-ыңыз керек «Вам нужно сказать».</i>	II <i>Сендердің айту-ың керек. «Вам нужно сказать» Сіздердің айту-ыңыз керек. «Вам нужно сказать».</i>
III <i>Оның айту-ы керек. «Ему нужно сказать»</i>	III <i>Олардың айту-ы керек «Им нужно сказать».</i>

30-жаттығу. Сделайте морфологический разбор

Образец: Айтпауым: *айт* – корень глагола; *-на* – отрицательный суффикс; *-у* – суффикс имени действия; *-ым* – притяжательное окончание I лица ед ч

Айтпауым, кетпеуіңіз, қыдырмауын, қашпауыңыз, орындамауыңыз, тазаламауым, ісгемеуің, оқымауың, әзірлемеуіміз.

31-жаттығу. Ответьте на вопросы утвердительно или отрицательно

1 Сенің қазір жұмыс істеуің керек пе? 2. Сіздің компьютер ойнауыңыз керек пе? 3 Оның сабақ орындауы керек пе? 4. Біздің есік ашпауымыз керек пе? 5 Кітап оқымауым керек пе? 6. Хат жазуың керек пе? 7. Ән айтуыңыз керек пе? 8. Кешке демалмауым керек пе?

9 Машина жууың керек пе? 10. Демалыста жатуың керек пе? 11. Ерте қайтуымыз керек пе? 12. Ыдыс-аяқ жумауың керек пе? 13. Кешке доп ойнамауымыз керек пе?

32-жаттығу. Возразите своему товарищу

Образец: Біздің емтихан тапсыруымыз керек. — *Біздің емтихан тапсырмауымыз керек*

1 Біздің емтихан тапсыруымыз керек 2 Сіздің мекемеде отыруыңыз керек. 3. Оның қазір демалуы керек. 4. Біздің сабағымызды оқуымыз керек. 5. Мақала жазуыңыз керек. 6. Сендердің хат жазуың керек. 7 Жиналысты ашуы керек. 8 Оқуың керек 9 Машина тоқтатуым керек. 10. Есікті кілттеуіңіз керек. 11. Ерте жатуым керек. 12. Терезені жууың керек. 13. Кешке жиналыста кездесуіңіз керек.

33-жаттығу. Переведите на казахский язык

1. Мне надо учиться. 2. Вам не надо быть здесь. 3. Им надо выполнить задание. 4. Завтра тебе надо сдать экзамен. 5. Ей нужно выпить чаю 6 Вам нужно отдыхать на Медео 7 Вам не надо танцевать 8. Тебе не надо включать телевизор. 9. Нам надо читать книги. 10. Ему надо писать книги. 11. Нам не надо гулять. 12. Им надо встретиться.

3. ЛЕКСИКА: МОЯ СЕМЬЯ.

 34-жаттығу. Прослушайте и прочтите текст

Менің отбасым

Менің аты-жөнім Орал Рабиға Кәрібайқызы Туған жерім Алматы. Менің әке-шешем бар. Олардың туған жері Омбы, Ресей, бірақ қазіргі мекен-жайы Алматыда. Олардың пәтері орталықта, жарық және кең.

Әкем — ғалым, белгілі оқытушы Шешем филолог Ал інім іскер. Оның аты Арман. Әйелі менеджер, аты Әйгерім. Олардың қызы бар, аты Назым, ол мектепте оқушы. Олардың да пәтері орталықта

Тағы бір сіңлім бар. Оның аты Айжан. Ол аудармашы, банкше қызметкер. Оның жолдасы шетел фирмасында менеджер, аты Жанболат. Кішкентай қызы бар, аты Әмина

Менің жолдасым бар. Оның аты Қайрат. Ол — инженер. Біздің екі қызымыз бар. Ләззат және Гауһар. Олар мектепте оқушылар.

Біздің отбасымыз шағын және тату Ал Сіздің отбасыңыз қандай?

Сөздік

отбасы — семья
аты-жөні — фамилия, имя, отчество
туған жер — родина
Омбы — Омск
Ресей — Россия
мекен-жайы — место проживания, адрес
потер — квартира

орталық — центр
ғалым — ученый
белгілі — известный
іскер — бизнесмен
әйел — жена, женщина
сіңлі — сестренка
аудармашы — переводчик

банкi – банк
қызметкер – служащий
жолдас – супруг, товарищ
шетел – иностранный

кішкентай – маленький
шағын – небольшой
тату – дружный

35-жаттығу. Ответьте на вопросы, используя данные внизу слова

Образец: *Атыңыз кім?* – *Менің атым Ләззат*
Туған жеріңіз қайда? – *Туған жерім Алматы.*
Мекен-жайыңыз қайда? – *Мекен-жайым Алматыда.*

Ләззат – Алматы – Алматы, Қайрат – Тараз – Алматы; Сәкен – Шымкент – Астана, Әсем – Петропавл – Семей, Гауһар – Алматы – Астана; Сәния – Қызылорда – Ақтау; Қадияша – Атырау – Орал; Әйгерім – Кентау – Қостанай; Самат – Павлодар – Жезқазған, Сәбит – Қарағанды – Петропавл; Шайзада – Талдықорған – Торғай.

36-жаттығу. Составьте предложения, используя данные внизу слова

Менің	әке, іні, сіңлі,	филолог, сатушы, іскер,
Сенің	шеше, қарындас,	менеджер, дәрігер, оқушы,
Сіздің	апа, аға, немере,	зейнеткер, оқытушы,
Оның	нағашы, жезде,	студент, инженер, қызметкер,
Біздің	жеңге, келін,	аудармашы, тәрбиеші,
Сендердің	бала, қыз, ата,	есепші, заңгер, экономист,
Сіздердің	әже, жиен, туыс,	суретші, биші, әнші,
Олардың	жолдас, әйел, дос...	спортсмен, жорналшы...

37-жаттығу. а) Расспросите о членах семьи Вашего собеседника.

Образец: *Мынау кім? – Ол менің ағам.*
Аты кім? – Оның аты Серік

Серік (аға); Айжан (апа); Сәния апа (әже); Арман (іні); Рабиға (шеше); Асқар (нағашы), Әлия (сіңлі); Меруерт (жеңге); Собит (жезде).

б) Дайте дополнительную информацию.

Образец: *Аналар кімдер? – Олар Серік және Айжан.*
Олардың әкесі банкіде қызметкер.

Серік – Айжан (әке – банкіде қызметкер); Мария – Рая (аға – оқытушы), Қайрат – Әйгерім (әже – зейнеткер), Меруерт – Марал (апа – дәрігер); Ораз – Данияр (жезде – шетел фирмасында есепші); Әсем – Талғат (қыз – шетелде экономист); Әлім – Сәлім (шеші – аудармашы); Назым – Әмина (сіңлі – әнші); Дана – Жомарт (бала – іскер).

в) Задайте вопросы.

Образец: *Сіз – туған жер – Сіздің туған жеріңіз қайда?*

Сіз – туған жер; сендер – аттар; ол – мекен-жайы; Сіздер – пәтер,

біз – нағашы, мен – әке; сендер – жолдас; мен – әже; Сіз – қызмет; ол – бала, Сіздер – оқу орны; біз – сіңлі; сен – жсңге.

38-жаттығу. Поддержите разговор

– Қайырлы таң!	– _____
– _____	– Сәлем!
– Атыңыз кім?	– _____
– _____	– Біздің атымыз Ләззат және Гауһар
– Туған жеріңіз қайда?	– _____
– _____	– Туған жеріміз Алматы.
– Мекен-жайыңыз қайда?	– _____
– _____	– Мекен-жайымыз Астанада.

39-жаттығу. Расскажите о себе и о членах своей семьи

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

5-сабақ

Согласный звук *ң*.

Артикуляция *ң* аналогична английскому и немецкому *-ng* в словах *long – lang* «длинный», *to sing – singen* «петь». Звук *ң* – сонорный, образуется путем тесного соприкосновения задней части спинки языка с задним небом язычок опускается вниз, закрывая полость рта, а воздух проходит через нос. Встречается только в середине и конце слова. Например, *таңертең* «утро». В русском языке такого звука нет.

Повелительное наклонение II лица единственного и множественного числа.

Повелительное наклонение II лица единственного числа, как мы уже рассматривали ранее, представляет собой чистый корень и образуется путем отбрасывания суффикса *-у* от исходной формы. *ойнау* «играть» – *ойна* «играй»; *жазу* «писать» – *жаз* «пиши» (См. 1-сабақ). Повелительное наклонение II лица множественного числа образуется путем присоединения к корню глагола окончаний *-ңдар/-ңдер* (после гласных) и *-ыңдар/-іңдер* (после согласных).

Множественное число	
Простая форма	
После гласных →	<i>-ңдар/-ңдер</i>
ойла «думай»	ойла-ңдар «думайте»
биле «танцуй»	биле-ңдер «танцуйте»
После согласных →	<i>-ыңдар/-іңдер</i>
отыр «садись»	отыр-ыңдар «садитесь»
ш «пей»	ш-іңдер «пейте»

Повелительное наклонение II лица единственного и множественного числа имеет вежливую форму. Вежливая форма в единственном числе образуется путем присоединения к корню глагола окончаний *-ңыз/-ііз* (после гласных) и *-ыңыз/-іііз* (после согласных).

Единственное число	
Простая форма	Вежливая форма
После <i>гласных</i> →	-ңыз/-ңіз
ойла «думай» биле «танцуи»	ойла-ңыз «думайте» биле-ңіз «танцуите»
После <i>согласных</i> →	-ыңыз/ іңіз
отыр «садись» іш «шей»	отыр-ыңыз «садитесь» іш-іңіз «пейте»

Во множественном числе вежливая форма приобретает окончания *-ңыздар/-ңіздер* (после гласных) и *-ыңыздар/-іңіздер* (после согласных)

Множественное число	
Вежливая форма	
После <i>гласных</i> →	-ңыздар/-ңіздер
ойла «думай» биле «танцуи»	ойла-ңыздар «думайте» биле-ңіздер «танцуите»
После <i>согласных</i> →	-ыңыздар/-іңіздер
отыр «садись» іш «пей»	отыр-ыңыздар «садитесь» іш-іңіздер «пейте»

При образовании отрицательной формы к корню глагола присоединяются сначала суффиксы отрицания, а затем следуют окончания повелительного наклонения *кел-ме-ңдер* «не приходите», *же-ме-ңіздер* «не шьте»

Притяжательная форма имен существительных.

В казахском языке принадлежность предмета передается двумя словами первое слово – притяжательное местоимение – обладатель, второе слово – имя существительное – обладаемый предмет Например, *менің досым* «мой друг».

Единственное число	Множественное число
I <i>мен</i> «я» – <i>менің</i> «мой»	I. <i>біз</i> «мы» – <i>біздің</i> «наш»
II <i>сен</i> «ты» – <i>сенің</i> «твой»	II <i>сендер</i> «вы» – <i>сендердің</i> «ваш»
<i>Сіз</i> «Вы» – <i>Сіздің</i> «Ваш»	<i>Сіздер</i> «Вы» – <i>Сіздердің</i> «Ваш»
III. <i>ол</i> «он» – <i>оның</i> «его»	III <i>олар</i> «они» – <i>олардың</i> «их»

Примечания

1 В казахском языке отсутствует категория рода и одному притяжательному местоимению соответствует три в русском Например, *менің* «мой, моя, мое», *сенің* «твой, твоя, твоё».

2 Притяжательные местоимения имеют форму вежливости во II лице единственного и множественного числа Например, *Сіздің* «Ваш, Ваша, Ваше» (сд ч.), *Сіздердің* «Ваш, Ваша, Ваше» (мн ч)

В казахском языке личные местоимения обязательно согласуются с предметом принадлежности, т е к основе имени существительного прибавляются специальные притяжательные окончания в соответствии с законом сингармонизма Они

имеют созвучие с личными окончаниями глагола в настоящем времени Их форма варьируется в зависимости от типа последнего слога основы (открытый — закрытый)

Основа оканчивается на гласный звук	
Единственное число	Множественное число
I <i>менің қала-м</i> «мой город»	I. <i>біздің қала-мыз</i> «наш город»
II <i>сенің қала-ң</i> «твой город»	II <i>сендердің қала-ң</i> «ваш город»
III <i>сіздің қала-ңыз</i> «Ваш город»	<i>Сіздердің қала-ңыз</i> «Ваш город»
III <i>оның қала-сы</i> «его (ее) город»	III <i>олардың қала-сы</i> «их город»
Основа оканчивается на согласный звук	
Единственное число	Множественное число
I <i>менің дәптер-ім</i> «моя тетрадь»	I <i>біздің дәптер-іміз</i> «наша тетрадь»
II <i>сенің дәптер-ің</i> «твоя тетрадь»	II <i>сендердің дәптер-ің</i> «ваша тетрадь»
<i>Сіздің дәптер-іңіз</i> «Ваша тетрадь»	<i>Сіздердің дәптер-іңіз</i> «Ваша тетрадь»
III <i>оның дәптер-і</i> «его тетрадь»	III <i>олардың дәптер-і</i> «их тетрадь»

Если слово оканчивается на *п, к, қ*, то после прибавления притяжательных окончаний глухие согласные переходят в звонкие *б, г, ғ* — регрессивная ассимиляция Например *мектеп — мектебiм, кезек — кезегi, сабақ — сабағи*

Обладаемых предметов может быть несколько В этом случае к основе слова сначала прибавляется окончание множественного числа *-лар/-лер, -дар/-дер, -тар/-тер* а затем притяжательные окончания *қыз-дар-ым* «мои девочки», *үй-лер-ің* «твой дома», *қала-лар-ыңыз* «Ваши города»

Имена действия, сочетающие в себе как именные, так и глагольные признаки, принимают личные окончания имен существительных в притяжательной форме.

Единственное число	Множественное число
I <i>менің жазу-ым</i> «мое письмо»	I. <i>біздің жазу-ымыз</i> «наше письмо»
II <i>сенің жазу-ың</i> «твое письмо»	II <i>сендердің жазу-ың</i> «ваше письмо»
<i>Сіздің жазу-ыңыз</i> «Ваше письмо»	<i>Сіздердің жазу-ыңыз</i> «Ваше письмо»
III <i>оның жазу-ы</i> «его письмо»	III <i>олардың жазу-ы</i> «их письмо»

Отрицательная форма при этом образуется путем присоединения к корню глагола отрицательных суффиксов *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе* Например *Менің бар-ма-уым керек* «Мне не надо идти», *Оның жазбауы керек* «Ему не надо писать»

Личные местоимения могут опускаться, если на них падает логическое ударение Например, *(менің) қалам — қалам* «мой город», *(сенің) дәптерің — дәптерің* «твоя тетрадь».

В казахском языке слова, имеющие родственное значение, а также слова, обозначающие части тела, употребляются только в притяжательной форме *өкем, шешем, көзің, құлағым, мұрны*

Модальное слово *керек*.

Значение долженствования, необходимости в казахском языке выражается при помощи сочетания имени действия (например, *оқу* «учиться учение», *жазу* «писать, письмо») со словом *керек* «надо, нужно необходимо» Например *оқу керек* «надо учиться, учение необходимо»; *жазу керек* «надо писать, письмо необходимо»

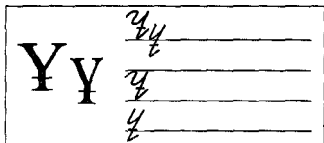
В английском и немецком языках имеется ряд модальных глаголов, выража-

ющих данное значение Ср англ *I must take it* нем *Ich mus das nehmen* «Я должен это взять» Имя действия в казахском языке так же, как имя существительное, принимает окончания притяжательной формы Например Баруым керек «Мне надо идти»; Баруы керек «Ему надо идти»

6-САБАҚ

1. Фонетика: Гласные звуки у, ү.
2. Грамматика: Повелительное наклонение III лица.
3. Лексика: Дни недели. Месяцы.

1. ФОНЕТИКА: ГЛАСНЫЕ ЗВУКИ у, ү.

👂 1-жаттығу. Прослушайте Повторите в интервалах за диктором

ү	үя	күр	күл	күла
үр	үял	бүр	бүл	күда
үн	үят	сүр	күн	күра
үт	үста	түр	күк	күймак
үл	үзак	жүт	бүк	күрғақ
үк	үсақ	күт	сүк	күшак
үш	үшак	түт	жүк	күлак

ү — кү

ү — кү — күн

ү — бү — бүл — күл

ү — жүт — күт — түт

ү — үк — бүк — жүк сүк — күк

ү — үр — бүр — түр — сүр күр — нүр

👂 2-жаттығу. Прослушайте и прочтите за диктором

ү — үл — бүл — бүлак

ү — үр — сүр — сүрак

ү — үл — күл — күлак

ү — үр — күр — күрак

ү — үй — күй — күймак

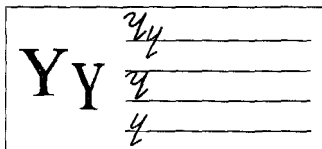
ү — үр — түр — түрак

ү — үм — жүм жүмсақ

ү — үр — бүр — бүршак

ү — үм — жүм жүмбақ

ү — үр — бүр — бүрқақ

3-жаттыгу. Прослушайте. Повторите в интервалах за диктором

Y	сүз	жүн	түі
үр	күз	түн	күл
үн	жүз	күн	күй
үй	сүт	сүр	күш
үз	күт	түр	бүк
үк	күс	жүр	жүк
үш	түс	бүр	түк

Y - үй - күй	Y - үк - бүк - жүк - түк
Y - үш - күш	Y - үр сүр - түр - жүр
Y - үт - сүт	Y - үз - күз - сүз - жүз
Y - үс - түс	Y - үн - жүн - күн - түн

4-жаттыгу. Прослушайте и прочтите за диктором.

Y - үш - үшін - үшінші	Y - үз - жүз - жүзік
Y - үй - күй - күйші	Y - үр - түр - түрік
Y - үл - күл - күлші	Y - үш - күш - күшік
Y - үр - жүр - жүрші	Y - үс - түс - түсік
Y - үт - сүт - сүтті	Y - үр - бүр - бүршік

5-жаттыгу. Прочтите, обращая внимание на произношение звуков у и y.

үн - үн	күн - күн	түн - түн
үк - үк	жүк - жүк	күл - күл
үт - үт	күт - күт	сүр - сүр
үр - үр	күр - күр	түр - түр
үш - үш	күш - күш	түс - түс
үй - үй	күй - күй	бүр - бүр

6-жаттыгу. Прочтите, объясните характер ассимиляции

үш «лети» - үш «три»	жұмыс «работа» - жүріс «ходьба»
үн «мука» - үн «голос»	жұлдыз «звезда» - күндіз «днем»
үру «бить» - үру «лаять»	күйшы «налей-ка» - күйші «кюйши»
күн «цена» - күн «день»	бұрыш «угол» - бұршік «почка»
түн «осядь» - түн «ночь»	күтты «счастливый» - күтті «ждал»
күл «раб» - күл «смеися»	ұсыну «предлагать» - үзілу «рваться»
түр «встань» - түр «вид»	ұшқыш «летчик» - үшкір «острый»
күт «счастье» - күт «жди»	ұсын «предлай» - үсті «верх»

7-жаттыгу. Выпишите слова с мягкими гласными в один столбик, а с твердыми – в другой. Разделите их на слоги и прочтите, обращая внимание на гармонию гласных. Расставьте ударение.

а) Үшкыштар, куттыктау, күздігүні, құбылмалы, күнделік, жұма, құрдастар, жұмыртқа, құрылысшы, күндер, жүгері, жұмыстар, дүйсенбі, күндерек, ұйымдастыру, түсініктеме, мазмұндама, мүсінші, сұрақтар, түшкіру, ұлтық, үйрену, шүберек, үлкен, бүрсігүні, гүлдер, құмырсқа.

ә) Ұлжан, Құралай, Гүлсім, Тұрабай, Жүніс, Жұман, Гүлзира, Жүсіп, Бурабай, Тұрар, Күлкен, Мұрат, Нұржан, Айнұр, Күміс, Нұрлан.

8-жаттыгу. Прибавьте окончания множественного числа. Найдите русские эквиваленты слов в словаре и запишите в тетрадь.

Бұлт, үшкыш, бұршак, үстел, бүйрек, алмұрт, күн, жұлдыз, түн, мұғалім, құрал, күнделік, құрдас, ұшак, бұрыш, ұл, үйрек, үйірме, шүберек, дұшпан, 1 ұл, бұзау, шұлық, түйе, түрік, сүт, құлын, жаздыгүні, сұрақ, жұмыртқа, түлкі, күрек, дүкен, түздык, ұлт, мұрт, күймак, жүзік, мұнай, жүзім, мұз, күй, құрылысшы, жүрек, күнбағыс, балмұздак, ас үй, күйеу, мұрын, түс, күс, жұмбақ, ұя, үн.

9-жаттыгу. Прибавьте окончания местного падежа *-да/-де, -та/-те*

а) Дүкен, сүт, дүние, жүзім, жұма, жүзік, күс, құм, жұрт, сұрақ, түрмыс, гүл, ұя, ұл, дүйсенбі, үн, жүрек, күнделік, күріш, үй

ә) Тұрар, Тұрабай, Ұлжан, Жұлдыз, Күміс, Жүніс, Мұрат, Гүлсім, Жүсіп, Нұрлан, Күлкен, Гүлнәр, Сұлушап, Күнсүлу, Айсүлу

10-жаттыгу. Спишите, добавив притяжательные окончания *-ы/-і; -сы/-сі*

Сұрақ, жүрек, дүкен, жұмбақ, шұлық, түрік, шүмек, күн, түйме, ұлт, жүзік, үй, ұшак, бұршак, күрек, сүйек, түп, түс, күн, бұрқак, бұлт, гүл, сүт, мүсін, құирық, жұлдыз, түр, күміс, түйе, бұрыш, жүргізуші, күйеу, күй, құл, күнделік, бұршік, шүберек, жүйе, жұма, шүбат, үн, ұят, түздык, дүйсенбі, күнтізбе, жүк

11-жаттыгу. а) Поставьте глаголы в повелительное наклонение и прибавьте к ним отрицательные суффиксы. Переведите на русский язык.

б) Выпишите в словарь сначала глаголы с твердыми гласными, а затем с мягкими гласными.

Образец: ұрысу «ругать» – ұрыс «ругай» – ұрысна «не ругай», ...

ұрысу «ругать»	күлу «смеяться»
үйрену «учиться»	үйлснү «жениться»
жүгіру «бегать»	жүту «лгать»
ұйымдастыру «организовывать»	ұнау «нравиться»
түру «стоять»	үшу «летать»
жүру «ходить»	жүргізу «водить»

күресу «бороться»
 түшкіру «чихать»
 жүктеу «нагружать»
 бүліну «портиться»
 құру «исчезнуть»
 құю «лить»
 үялу «стесняться»
 түзеу «исправлять»
 бұйралау «делать завивку»

күту «ждать»
 түсіну «понимать»
 бұқтыру «тушить»
 бұзылу «портиться»
 құрметтеу «почитать»
 сұрау «спрашивать»
 үтіктеу «гладить»
 түсіру «опускать»
 бұлттану «покрываться
 тучами»

үсыну «предлагать»
 түнсу «ночевать»
 шұқу «ковырять»
 ұйықтау «спать»
 тұздау «солить»
 жүдеу «худеть»
 ұру «ударять»
 құлау «падать»
 жүлу «рвать»

үндемеу «молчать»
 түсу «спускаться»
 құрғату «сушить»
 ұстау «держать»
 сүрту «вытирать»
 жүзу «плавать»
 үйрету «учить»
 құбылу «меняться»
 жүму «закрывать»

12-жаттығу. Образуйте отрицательную форму

Образец: Кір үтікте. — *Кір үтіктеме.*

Кір үтікте Анда ұйықта. Сен тез жүгір Сен сұра. Қатты күл Су күй. Ұял. Төрелке ұста Қате түзе. Далада жүр. Сыныпта тұр. Осында күт Ег тұзда. Шұқы. Анда жүз. Қатты түшкір. Тез жүт. Машина жүргіз. Тез түсір. Мында түне. Үндеме. Жұл. Теледидар ұсын. Осында ұш. Құрғат Ұр! Шаш бұйрала. Түс!

2. ГРАММАТИКА: ПОВЕЛИТЕЛЬНОЕ НАКЛОНЕНИЕ III ЛИЦА.

После твердой основы	-сын	<i>айт-сын «пусть скажет(-ут)», жап-сын «пусть закроет(-ют)»</i>
После мягкой основы	-сін	<i>күт-сін «пусть ждет(-ут)», жүр-сін «пусть ходит(-ят)»</i>

13-жаттығу. Трансформируйте глаголы в повелительное наклонение III лица Переведите на русский язык

Образец: Жу — *жусын «пусть помоем, помойте»*; ...

Жу, тазала, іл, тұр, жаз, оқы, жағ, жүр, айт, же, отыр, күл, біл, таныс, күт, бар, кел, әкел, апар, қой, жақ, ұйықта, үйрет, үйрен, кір, іш, істе, оқыт, сүрт, ал, бер, сана, бол, тос, ойна, ойла, де, сал, шық, жаса

14-жаттығу. Ваш собеседник просит совершить действие Вы хотите, чтобы это сделал кто-нибудь другой Как Вы это скажете?

Образец: Еден сыпыр. (Болат). – *Болат сыпырсын.*

1. Еден сыпыр. (Болат). 2. Терсе аш. (Марал) 3. Шай бер. (Гауһар) 4. Үй жина. (Ләззат) 5. Жатақханада отыр. (Сәкен) 6. Ыдыс-аяқ жу. (Әмина). 7 Оқу оқы. (Салтанат) 8. Кітап әпер. (Қарлығаш). 9. Сурет сал (Балалар). 10 Кофе окел. (Меруерт). 11. Қазір сағат онда жат. (Үлжан). 12. Ет же (Қонақтар). 13. Орындық ашар. (Жомарт). 14 Дүйсенбіде бар. (Қадиша). 15. Би биле. (Ләйла). 16. Ән айт. (Анар).

15-жаттығу. Ваш собеседник изъявляет желание, чтобы кто-то совершил действие Скажите, чтобы это сделал кто-нибудь другой.

Образец: Болат еден сыпырсын (Сендер). – *Сытырмасын, сендер сытырыңдар*

1. Болат еден сыпырсын. (Сендер) 2 Берік асханада отырсын. (Біз). 3. Баян үйде сабақ оқысын. (Сен). 4. Студенттер жатақханада жатсын (Мен). 5. Жәмила терезе ашсын. (Біз) 6. Сәуле тамақ пісірсін. (Сендер). 7 Қайрат жұмыс істесін. (Сіздер). 8. Айман есікті жусын (Мен). 9. Балалар сурет салсын. (Біз). 10. Әже мейрамда келсін (Сіздер). 11. Қадиша бізді күтсін. (Мен) 12. Ағасы тез келсін (Сен) 13. Достары ертең құттықтасын. (Сіздер). 14. Сәкен нан өкелсін (Мен). 15. Ләззат шай берсін (Біз) 16. Марал сабақта отырсын (Сіздер). 17. Бақыт айтсын. (Сіз). 18. Балалар үйлі жинасын. (Сендер) 19. Жұмабек ауылда жүрсін (Сен). 20. Салтанат телефон соқсын. (Біз) 21. Кәрім ұйықтасын. (Сіз) 22. Немересі сүт өкелсін. (Мен). 23. Апасы дастарқан жасасын. (Мен) 24. Жанар мейрамда демалсын. (Біз). 25. Қайрат жұмыста отырсын. (Сендер). 26 Алтынай далада жүрсін. (Сен). 27 Гүлсім кілем тазаласын (Біз) 28. Гауһар шаң сүртсін. (Сендер) 29. Марат оқу залында дайындалсын. (Сіздер). 30. Бүгін Бақыт үйде болсын (Сен)

Единственное число	Множественное число
I. Мен жаз- <i>айын</i>	I Біз жаз- <i>айық</i>
II. Сен жаз-□ Сіз жаз- <i>ыңыз</i>	II. Сендер жаз- <i>ыңдар</i> Сіздер жаз- <i>ыңыздар</i>
III. Ол жаз- <i>сын</i>	III Олар жаз- <i>сын</i>

16-жаттығу. Используя таблицу, проспрягайте глаголы в повелительном наклонении

Келу, жату, жасау, істеу, орындау, білу, карау, көру, үйрену, айту.

17-жаттығу. Трансформируйте предложения в повелительное наклонение, используя местоимения, данные в скобках

Образец: Ыдыс-аяқты жу. (Сен). – *Сен жу.*

1 Ыдыс-аяқты жу. (Сен). 2. Тапсырманы орында (Олар). 3. Үйде қал (Сіздер). 4 Мына жұмысты басқар. (Сіз). 5. Тез қаш. (Сендер).

6. Аздап сүт қос (Жәзира) 7. Автобусты мында күт. (Сендер). 8. Асықпа. (Сіз) 9. Қонақ шақыр. (Сіздер). 10. Паркте қыдыр. (Оқушылар). 11. Айранды іш (Сіз). 12. Мені ұмытпа. (Сіздер). 13. Екі сымды жалға. (Жомарт) 14. Шаңғы теп. (Сендер) 15. Жейде тік, (Апам).

18-жаттығу. Ваш собеседник просит кого-то, а не другого, совершить действие

Образец: Болат оны күтсін. (Сендер). — *Сендер күтпеңдер*

1. Болат оны күтсін. (Сендер). 2. Бізді ойласын. (Біз). 3. Гүл оқелсін. (Сендер). 4. Емтиханды жақсы тапсырсын. (Сен). 5. Мына кісіні анда Ахмет апарсын. (Біз). 6. Серік хат жазсын. (Сіздер). 7. Оларды жіберсін. (Мен). 8. Балаларды таныстырсын. (Сендер). 9. Сабақты жақсы оқысын (Біз). 10. Бүгін демалсын. (Мен). 11. Мында отырсын. (Сіз). 12. Қонақ шақырсын. (Мен). 13. Гауһар жұмыс істесін (Сіз). 14. Берік ұйықтасын. (Біз). 15. Гүлшат оны қарсы алсын. (Сен) 16. Емтихан туралы ойласын. (Мен). 17. Аида далада ойнасын. (Сен). 18. Мына кітапты анда апарсын. (Сіз) 19. Серік жазсын. (Мен). 20. Орамал тіксің. (Біз). 21. Қонақ болсын (Біз). 22. Гүлсім от жақсын (Сіз). 23. Мені тыңдасын. (Сендер). 24. Жұмыртқа жесін. (Мен). 25. Әңгіме айтсын. (Біз)

19-жаттығу. Трансформируйте словосочетания в повелительное наклонение, используя местоимения, данные в скобках и составьте с ними предложения

Образец: Газет оқу (сендер) — *Газет оқыңдар*

Газет оқу (сендер); шай құю (мен); дастарқан жасау (олар), ет пісіру (сен), терезе жуу (ол), кілемді тазалау (Сіз), кофе ішу (Сіздер), сурет салу (біз); жұмыс істеу (сен); еденді сыпыру (ол), хат жазу (Сіздер); төрелкелерді сүрту (сендер); тапсырманы орындау (Сіздер); қазақша үйрену (біз); сабақ оқу (мен), демалу (Сіз); кітап сатып алу (сен); ойын ойнау (сендер); ән айту (олар); орындықта отыру (біз), су ішу (ол), тамақ жеу (олар), шомылу (мен); ссікті ашу (сен); ақша жіберу (Сіз); мсктепті бітіру (сендер); телефон соғу (мен); баланы күту (Сіз), ойыншықтарды жинау (сен); компьютер ойнау (сендер), машина жүргізу (мен); доп тебу (сен); бала бағу (Сіздер); таза ауа жұту (Сіздер); балық аулау (біз).

Окончание *-шы/-ші*, прибавляемое к глаголам повелительного наклонения, смягчает просьбу.

жаз+ -шы «*пожалуйста, напиши*»,

берейін+ -ші «*пожалуйста, дай я отдам*».

20-жаттығу. Смягчите просьбу, прибавив окончание *-шы/-ші*

Образец: Би билейік. — *Би билейікші*

1. Би билейік. 2. Тыңданыз 3. Берік келсін. 4. Балық аула 5. Кітап оқиың. 6. Хат жаз. 7. Оларды күтейік. 8. Балаларды танысты-

рыңыз. 9. Сабақты жақсы оқындар. 10. Бүгін демал. 11. Емтиханды жақсы тапсырсын. 12. Қонақ шақырайық. 13. Жұмыс істе. 14. Гүл оқеліңіз. 15. Жалқау болма. 16. Нан алайын. 17. Таза ауа жұтайық. 18. Іс тігейік. 19. Дүкенді аралаңыз. 20. Түнде жатып демалындар.

21-жаттығу. Образуйте отрицательные предложения.

Образец: Доп тепсінші. — *Доп теппесінші.*

1. Доп тепсінші. 2. Компьютер ойнашы. 3. Үйде отырындаршы. 4. Есікті ашсыншы. 5. Кітап оқыңызшы. 6. Хат жазайықты. 7. Ән айтайықшы. 8. Демалсын. 9. Машина жүргізіндерші. 10. Бүгін жұмыс істемікші. 11. Болмені жинайыншы. 12. Кітап сатып алыңыздаршы. 13. Ерте тұрындаршы. 14. Кешке доп ойнайықшы. 15. Сурет салсыншы. 16. Нан алайыншы. 17. Ыдыс-аяқты жуыңыздаршы. 18. Ерте жатайықшы. 19. От жақсыншы. 20. Бүгін бесбармақ жасашы.

3. ЛЕКСИКА: ДНИ НЕДЕЛИ. МЕСЯЦЫ.

 22-жаттығу. Прослушайте текст, а затем прочтите его самостоятельно.

Апта күндері

Аптада жеті күн бар. дүйсенбі, сейсенбі, сәрсенбі, бейсенбі, жұма, сенбі, жексенбі. Аптада екі демалыс күні, бес жұмыс күні бар.

— Бүгін қай күн? Сенбі ме?

— Иә, сенбі. Бүгін демалыс күні. Бүгін менде сабақ жоқ.

— Мен үшін сенбі — жұмыс күні. Бүгін менде үш сабақ бар.

— Гүлнәр да бүгін оқуда ма?

— Иә, ол бүгін институтта, сабақта отыр. Жексенбіде үйде Жексенбі күні сабақ жоқ.

— Нүргүл қайда?

— Нүргүл де, Айнұр да жатақханада. Оларда бүгін демалыс күні.

— Жүніс ше?

— Жүніс оқу залында. Бүгінгі күні емтихан. Сен дайындал.

— Бүгін мейрам емес пе?

— Жоқ, мейрам сегізінде, жексенбі күні. Бүгін жетісі ғой, сенбі.

— Иә, дұрыс. Бүгін жетісі екен. Сен мейрамда маған кел.

— Сағат нешеде?

— Сағат екіде кел.

— Жарайды.

Сөздік

апта — неделя

күн — день

жеті — семь

дүйсенбі — понедельник

сейсенбі — вторник

сәрсенбі — среда

бейсенбі — четверг

жұма — пятница

сенбі — суббота

жексенбі — воскресенье

демалыс күні — выходной день

жұмыс күні — рабочий день

бүгін — сегодня

қай — который

үшін – для, ради
үш – три
үй – дом
бүрсігүні – послезавтра
емтихан – экзамен
мейрам – праздник

сегізінде – восьмого
жетісі – седьмое
дұрыс – правильно верно
маған – ко мне
Сағат нешеде? – Во сколько?
жарайды – ладно, хорошо

23-жаттығу. Ответьте на вопросы по тексту

1. Аптада неше күн бар? 2. Демалыс күні қай күн? 3. Жұмыс күндері қашан? 4. Бүгін қай күн? 5 Бүгін демалыс күні ме? 6. Сенде бүгін сабақ бар ма? 7 Гүлнәр бүгін оқуда ма? 8 Нұргүл қайда? 9. Жүніс ше? 10. Емтихан қашан? 11 Бүгін мейрам емес пе? 12 Бүгін қай күн? 13. Бүгін нешесі? 14 Бүгін жетісі ме, сегізі ме? 15 Қазір сағат неше?

24-жаттығу. Ответьте на вопросы

Ертен
Бүгін
Бүрсігүні } қай күн?

дүйсенбі
сейсенбі
сәрсенбі
бейсенбі
жұма
сенбі
жексенбі

25-жаттығу. Составьте общие вопросы

1. Бүгін сенбі ... 2. Бейсенбі – жұмыс күні ... 3. Демалыс күні – бүгін . 4. Балалар жатақханада .. 5 Бүгін сен үшін демалыс күні ... 6. Бізде бүгін сабақ жоқ 7. Берік оқу залында отыр .. 8. Бәтима асханада жүр ... 9 Қазір сағат екі ... 10 Ұлжан жатақханада жатыр 11. Менде бүгін үш сабақ бар ... 12 Бүгін жұма .. 13. Сегізі мейрам ... 14 Бүрсігүні емтихан .. 15. Аптада жеті күн (бар) ...

26-жаттығу. Составьте специальные вопросы к каждому члену предложения

1 Жексенбі күні студенттерде сабақ жоқ. 2. Бүгін менде үш сабақ бар 3. Оларда бүгін демалыс күні. 4 Айнұр жатақханада жатыр. 5. Жексенбі күні – мейрам. 6. Жүніс қазір оқу залында отыр. 7. Бүгін студенттерде емтихан жоқ 8. Бүгін Гүлнәр оқуда. 9. Сенбі күні студенттер сабақта отыр. 10. Жексенбі күні студенттер жатақханада.

27-жаттығу. Переведите на казахский язык

1. В неделе семь дней: понедельник, вторник, среда, четверг, пятница, суббота и воскресенье 2. В неделе пять рабочих дней и два выходных дня. 3. Суббота и воскресенье для меня – выходные дни. 4. Понедельник, вторник, среда, четверг и пятница – рабочие дни для нас. 5. Сегодня у студентов нет занятий. Они в общеджитии 6. У Сабита послезавтра экзамен Он в читальном зале. 7 Восьмого праздник, а седьмого – рабочий день 8 Где Нургуль? В общеджитии? 9. А где Гульнар? Сидит на занятиях? 10 Где ходит Жунис?

28-жаттығу. Составьте предложения

Дүйсенбі.	}	кітап әкел.
Ссисенбі...		терезс жуайық.
Сәрсенбі...		мейрам бар
Бейсенбі...		сабақ жоқ.
Жұма...		сабақ оқы
Сенбі.		оқу залына бар
Жексенбі...		демалындар.
Сағат үш...		маған келңіз
Сағат алты. .		шай ішсін.
Мейрам .		оқымаңдар
Жұмыс күні		жұмыс істендер
Демалыс күні		жұмыс істемейінші.
Жетісі...		демалыс жоқ
Сегізі		қонақ шақырмайыншы.
Бүрсігүні		бізде сабақ жоқ
Осы апта.		екі емтихан бар.

29-жаттығу. Дайте инструкции

Жұмыс күні	Демалыс күні
Бүгін	Сағат үште
Бүрсігүні	Жұмада
Сәрсенбіде	Сенбіде
Дүйсенбіде	Бейсенбіде
Сейсенбіде	Жексенбіде

30-жаттығу. Используя слова в скобках, поставьте предложения в отрицательную форму

Образец: Сейсенбіде (дүйсенбіде) кел. — *Дүйсенбіде келме.*

1. Сейсенбіде (дүйсенбіде) кел. 2. Сен кітап (газет) әкел. 3. Жұмыс күні (демалыс күні) оқындар 4. Бүрсігүні (бүгін) оқу залында дайындалайын. 5. Жұма күні (сенбі күні) хат жазайық. 6. Жексенбіде (бейсенбіде) қонақ шақырайық. 7. Сағат үште (сағат екіде) демалыңыздар 8. Сенбіде (дүйсенбіде) паркте қыдырыңыз. 9. Есікті (терезені) жапсын. 10. Сыныпта (асханада) отырайын. 11. Мейрамда (жұмыс күні) үйде бол. 12. Бейсенбіде (дүйсенбіде) оқулық алыңыздар. 13. Жексенбіде (сәрсенбіде) далада ойнасын. 14. Жазда (күзде) демалындар 15. Сағат онда (сағат он екіде) жатайық.

31-жаттығу. Вы просите разрешения заняться чем-то Вам говорят, что лучше заняться чем-то другим

Образец: *Паркте қыдырайыншы. — Одан да сабақ оқы.*

Паркте қыдыру — сабақ оқу; палау басу — оқу залында дайындалу, терезс жуу — демалу; үйді жинау — баяндама жасау, камыр илеу — телефон соғу; ыдыс-аяқты сүрту — хат жазу, шаң қағу — мәтін аудару,

шай қою — киім тазалау; еденді сыпыру — нан әкелу; бесбармақ жасау — дастарқан жасау.

32-жаттығу. Вас просят заняться работой Вы пытаетесь пайти отговорку

Образец: *Жексенбіде қонақ шақырайық. — Шақырмаиықшы, сабақ оқуым керек.*

Қонақ шақыру — сабақ оқу, палау басу — оқу залында дайындау; терезе жуу — демалу, үйді жинау — баяндама жасау, қамыр илеу — гелефон соғу; ыдыс-аяқғы сұрту — хат жазу; шаң қағу — мәтінді аудару; шай қою — киім тазалау; еденді сыпыру — нан әкелу; бесбармақ жасау — дастарқан жасау.

33-жаттығу. На следующей неделе предстоит несколько важных дел. Расскажите, что необходимо сделать в каждый из этих дней.

Образец: *Дүйсенбіде /менің/ әжемді қарсы алуым керек.*

Сейсенбіде .

Сәрсенбіде .

Бейсенбіде

Жұмада ...

Сенбіде ...

Жексенбіде .

(Мен) әжемді қарсы алу; (Сіз) демалу, (біз) азық-түлік сатып алу; (олар) кір үтіктеу; (сендер) емтиханды тапсыру; (Сіздер) жұмыс табу, (олар) саяжайда жер қазу; (ол) жеміс-жидек алу; (біз) қонақ шақыру, (мен) сабақ оқу; (сен) футбол ойнау; (ол) оқу залында дайындалу; (мен) атамды шығарып салу, (сен) үйді жинау; (Сіз) сахнада билеу; (ол) жиналысты жүргізу; (мен) киім тігу, (сен) шұлық тоқу, (олар) сурет салу; (біз) баяндама жасау; (Сіздер) дастарқан жасау; (Сіз) мақала жазу, (сен) кітапты оқып бітіру, (Сіздер) сағат екіде оуежайда болу; (біз) терезе жуу; (сендер) тамақ әкелу; (олар) қаланы аралау; (ол) жарнама беру; (сендер) жұмысты бітіру.

34-жаттығу. Распишите, чем Вы должны заняться на следующей неделе.

35-жаттығу. Используя текст, расскажите о днях недели, а также о том, кто чем занят

ГРАММАГИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

6-сабақ

Гласный звук ү.

При произнесении звука ү губы сильно вытягиваются вперед, а язык отодвигается назад. Звук произносится твердо и сверхкракко. В русском языке аналогов не имеет, однако напоминает звук, средний между русским о и у например, в слове *туман*, но в казахском языке он более закрытый *тұман*.

Гласный звук у.

Звук у является мягкой разновидностью ү. Произносится мягко и кратко

Например *уй* «дом», *уш* «три», *гул* «цветок». Нужно учесть, что при произнесении этого звука кончик языка продвигается вперед, а губы выпячиваются меньше, чем при произнесении *ү*.

Оба звука, употребляясь в начальном слоге, ассимилируют звуки *ы* и *и* в последующих за ними слогах, и они произносятся как *ү* и *у*, что, однако, не находит своего отражения на письме. Например, *жүлдүз* «звезда» произносится как *жүлдүз*, *курулыс* «стройка» произносится как *курулуз*; *жүзүк* «кольцо» произносится как *жүзүк*; а *күмүс* «серебро» произносится как *күмүс*. Это так называемая палатализованная гармония гласных. Кстати, это явление характерно для кыргызского языка, где очень сильно развита губная гармония гласных.

Повелительное наклонение III лица.

Повелительное наклонение III лица единственного и множественного числа образуется при помощи суффиксов *-сын/-син*, присоединяемых к корню глагола в соответствии с законом сингармонизма, и выражает волю, просьбу или приказ говорящего. Например *айт-сын* «пусть скажет(-ут)», *бер-син* «пусть даст (дадут)».

Отрицательная форма образуется путем присоединения к корню глагола сначала отрицательных суффиксов *-ма/-ме*, *-ба/-бе*, *-па/-пе*, а затем — суффиксов *-сын/-син*.

Например *айт-па-сын* «пусть не говорит(-ят)», *бер-ме-син* «пусть не даст (не дают)».

7-САБАК

1. Фонетика: Гласный звук *ө*.

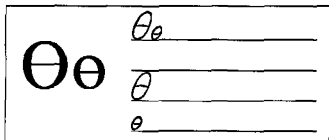
2. Грамматика:

2.1. Количественные и порядковые числительные.

2.2. Дательно-направительный падеж имен существительных.

3. Лексика: В общежитии.

1. ФОНЕТИКА: ГЛАСНЫЙ ЗВУК *ө*.

👂 1-жаттыгу. Прослушайте. Повторите в интервалах за диктором

ө	шө	көл	өл — ол	бөл — бол
өр	кө	көр	өр — ор	көл — кол
өт	сө	сөн	өт — от	сөл — сол
өз	жө	сөз	өз — оз	сөз — соз
өн	бо	сөк	өн — он	төз — тоз
өс	то	бөс	өс — ос	бөс — бос

2-жаттығу. Прослушайте и прочтите за диктором. Помните о произношении согласных в мягких слогах

ө — ол — көл — бөл — төл — сөл — шөл	ор
ө — өн — көн — сөн — жөн	о — оз — соз
ө — өз — көз — сөз — төз	о — от — сот — шот
ө — өр — көр — төр	о — ос — бос — кос — дос
ө — ош — көш	о — оқ — жоқ — тоқ — соқ — шoқ
ө — өт	о — ол — бол — жол — сол — мол

В отличие от русского языка звук **о** в безударных слогах всегда произносится как **о'** *Ораз*, а не *Араз*; *Олжас*, а не *Алжас*; *Отар*, а не *Атар*; *Орал*, а не *Арал*, *Отан*, а не *Атан*. *Олжас орындықта отыр. Олар осында отыр.*

3-жаттығу. Прочтите за диктором слова со звуком **о** в безударной позиции. Ударение падает на последний слог

орман	оқушы	Орал
одақ	оқытушы	Отар
оймақ	орындық	Омбы
олар	оқулық	Орынбор
ойын	орамал	Оспан
орта	одақтас	Олжабай
боран	қоғам	Досым
солай	қонақ	Болат
солақ	қолтық	Тоғжан
толық	қоныс	Қорлан
тоқты	қорыл	Шоқан
тоқал	қорқак	Жомарт

4-жаттығу. Выпишите слова с мягкими гласными в одии столбик, а с твердыми — в другой. Разделите их на слоги и прочтите, обращая внимание на гармонию гласных. Помните, что ударение падает на последний слог

а) Сөйлем, көбелек, ортада, өсімдіктер, өте, сөйлесу, оқытушыда, ойыншық, көрініс, оқулықтар, шөбере, болашақ, бөлімшелер, шөлмек, өйткені, орталық, сөйле, сөндірі, оқушылары, өшіргіш, көрші, өндірістер, төсек, оралман, орындықтар, тоғызыншы, өнеркәсіп, қорқақ, көтеріліс.

ә) Нөкербек, Қарлығаш, Әмина, Қобыланды, Кәрібай, Сарыарқа, Алматы, Төлеген, Ертістік, Қостанай, Өтеген, Мөдина, Назым, Олжабай, Еркін, Семей, Өскемен, Орал, Тұрабай.

5-жаттығу. Прибавьте окончания множественного числа. Найдите русские эквиваленты слов в словаре и запишите в тетрадь

Өсімдік, сөйлем, оқушы, бөлме, көкөніс, оқулық, көл, ойыншық, көбелек, ой, орыс, өзбек, көше, шөл, өшіргіш, жоспар, бөлім, дос, көрпе, төсек, оқытушы, қорқақ, көшпенді, жолаушы, сөре,

көрініс, бөбек, корші, орындық, өндіріс, оралман, бөлме, орын, шөбере, өнеркәсіп, өнерпаз, ойын, оқу залы, көтәріліс, бөлімшә, болашак

6-жаттығу. Прибавьте окончания местного падежа *-да/-де, -та/-те*

а) Бөлме, көкөнiс, көршi, бөлiмшә, сәре, болашак, өндiрiс, бөлiм, орындық, торт, төсек, оқу залы, көпiс, жолдас, өшiргiш, өнерпаз, оқулық, жолаушы, орын, бөбек, көктем, жол, достық, шөлмек, сәре.

ә) Болат, Тоғжан, Ботагөз, Шолпан, Ораз, Төлгеген, Омар, Қобыланды, Олжас, Қайролла, Нөкербек, Қарагөз, Жомарт, Роза, Төлейтай, Оспан

7-жаттығу. Спишите, добавив притяжательные окончания *-ы/-і, -сы/-сі*

Төссәк, өлке, бөрік, көше, бөбәк, көкөнiс, жолдас, болашак, оқулық, дос, жол, топ, орындық, оқытушы, сәре, қол, бөлме, көл, өрік, борсық, бойдақ, әсек, бой, шөп, бор, мөр, топырақ, сөздік, сөйлем, жоспар, достық, отан, сорпа, төбе, шопан, қорқақ, бөләк, көршi, өкпе, сөйлем, көше, жөгел, шөлмек, көмек, өшiргiш, көйлек, көлк, ойышық, шөбсәре, бөлiм, отын, көрпе, от, қорап, нөмір, шолақ, көжек, көз, оқиға, өсімдік, сөз, қонақ, бояу, бөле, көлем, өмір, орталық.

8-жаттығу. а) Поставьте глаголы в повелительное наклонение и прибавьте к ним отрицательные суффиксы. Переведите на русский язык б) Выпишите в словарь сначала глаголы с твердыми гласными, а затем с мягкими гласными

Образец: өшіру «гасить» — өшір «гаси» — өшірме «не гаси»; ...

өшіру «гасить»	өсу «расти»	көшу «пересзжать»
олшеу «измерять»	тоқу «вязать»	ойлау «думать»
өлу «умирать»	өртену	өсіру «растить»
	«воспламеняться»	
өту «проходить»	сөгу «пороть»	өткізу «проводить»
ошу «гаснуть»	көнү «подчиняться»	бөлу «делить»
бөселу	жетелу «кашлять»	болу «быть»
«задерживаться»		
көму «закапывать»	көбейту «увеличивать»	көру «видеть»
көрсету «показывать»	көтеру «поднимать»	сөнү «гаснуть»
сөйлеу «говорить»	төсеу «стелить»	жоғалу «теряться»
сөйлесу	тозу «терпеть»	шөлдеу «жаждать»
«разговаривать»		
тозу «изнашиваться»	тосу «ждать»	қосу «прибавлять»
жөнелу «отправляться»	толу «наполняться»	шомылу «купаться»
тоқтату «останавливать»	толтыру «наполнять»	созу «тянуть»
тоқтау	кону «приземляться»	сору «сосать»
«останавливаться»		
орналасу	орау «упаковывать»	қою «поставить»
«размещаться»		
өкпелеу «обижаться»	жолығу «встретиться»	өзгеру «меняться»
босау «освободиться»	босату «освобождать»	жону «строить»

9-жаттығу. Образуйте отрицательную форму

Образец: Көп сөйле. — *Көп сөйлем.*

Көп сөйле. Өшір! Сен кітап оқы. Сен сөйлес. Нан бөл Бүгін шомыл. Дүйсенбіде жөнел. Еденде ойна. Ерте өткіз. Сыныпта отыр. Қатты соз Осында тос Тез өс. Мында тоқы. Анда төсе. Көкгемде жолық. Кітап корсет. Жазда көш. Тез ойлан. Мында қои. Осында бол. Көп сөйле Теледидар көр. Осында қон. Анда төк Токта!

10-жаттығу. Составьте общие вопросы и переведите на русский язык

Образец: Мынау есік — *Мынау есік не? «Это дверь?»*

Мынау есік Үйде адам қон. Мында олар отыр. Кілем қабырғада емес Ораз орындықта. Дәрісхана жарық екен. Сынып үлкен емес. Мектеп кіші. Сабақ бүгін. Ана аулада жүр Анау қалам емес, қарындаш. Оқулық жиырма. Еденде өдемі кілем (бар) Анау — Қарағөз. Сыныпта Әсем бар. Ботагөз жатақханада Үстелде айран тұр. Анда қағаз жатыр

11-жаттығу. Переведите на казахский язык и составьте общие вопросы.

В классе сидит Арман. На парте — ручка. На столе — бумага Это Олжас. В доме нет столов. Там Асем. Школа небольшая В общежитии Амина. На полу лежит красивый ковер. На первом этаже находится первая аудитория. На столе — хлеб, чай и кефир Это я. В классе — парты, доска, стул и стол. Там ты То Азат. Это мы. Оказывається, это колледж Это не кефир, молоко У тебя есть учебник. Учитель пожилой, хорошие человек. Это он

2.1. КОЛИЧЕСТВЕННЫЕ И ПОРЯДКОВЫЕ ЧИСЛИТЕЛЬНЫЕ.

1 — бір	10 — он	11 — он бір
2 — екі	20 — жиырма	12 — он екі
3 — үш	30 — отыз	13 — он үш
4 — төрт	40 — қырық	14 — он төрт
5 — бес	50 — елу	15 — он бес
6 — алты	60 — алпыс	16 — он алты
7 — жеті	70 — жетпіс	17 — он жеті
8 — сегіз	80 — сексен	18 — он сегіз
9 — тоғыз	90 — тоқсан	19 — он тоғыз

100 — жүз	556 — бес жүз елу алты
1 000 — мың	1989 — бір мың тоғыз жүз сексен тоғыз
1 000 000 — миллион	2 534 687 — екі миллион бес жүз отыз төрт мың
1 000 000 000 — миллиард	алты жүз сексен жеті

12-жаттыгу. Прочтите данные числительные и запишите цифрами

Тоғыз, он төрт, жиырма төрт, отыз жеті, кырык алты, елу бес, алпыс алты, жетпіс бір, сексен тоғыз, тоқсан екі, жүз жеті, екі жүз сексен алты, үш жүз тоқсан сегіз, төрт жүз алпыс бір, төрт жүз жетпіс бес, бес жүз алпыс сегіз, алты жүз он сегіз, жеті жүз он екі, сегіз жүз жиырма сегіз, тоғыз жүз тоқсан үш, бір мың төрт жүз жетпіс екі, бес миллион бір жүз тоқсан бір мың сегіз жүз кырык тоғыз, төрт миллиард жеті жүз сексен алты миллион үш жүз кырык екі мың бес жүз он тоғыз.

13-жаттыгу. Прочтите данные числительные и запишите словами

7, 9, 18, 29, 34, 48, 56, 67, 72, 83, 91, 105, 218, 345, 467, 569, 682, 712, 811, 933, 1038, 2998, 3 279 364, 5 493 517 620, 119 329 625 781.

14-жаттыгу. Заполните таблицу, заменив цифровые записи чисел словесными, а словесные – цифровыми

үш мың жүз елу сегіз
.....	5 349
.....	10 578
он екі мың төрт жүз алпыс бес
.....	978 314
.....	34 709
елу бес мың жеті жүз тоқсан
.....	475 120
.....	209 179
тоғыз жүз сексен үш мың жеті жүз жиырма бір
.....	31 587
бес жүз жиырма төрт мың сегіз жүз он алты
екі миллион үш жүз тоқсан екі мың тоғыз жүз кырык
.....	1 902 357 785
он бес миллиард сегіз жүз отыз алты миллион төрт жүз жиырма жеті мың үш жүз жетпіс екі

15-жаттыгу. Ответьте на вопросы, используя слова в скобках.

Образец: Сыныпта неше адам бар? – *Сыныпта жиырма бес адам бар.*

1. Сыныпта неше адам бар? (25). 2. Дәптерде неше парақ бар? (12) 3. Дәрісханада неше адам отыр? (15). 4. Қалада неше адам бар? (1 500 000). 5. Сенде неше қарындаш бар? (30). 6. Төрелкеде қанша алма жатыр? (15). 7. Сөздікте қанша сөз бар? (180 000). 8. Бөлмеде неше адам бар? (5). 9. Еліңізде неше адам бар? (16 000 000). 10. Қабырғада қанша сурет ілулі тұр? (4) 11. Сыныпта неше парта тұр? (16). 12. Далада неше адам жүр? (18). 13. Кітапта неше парақ бар? (329). 14. Сөреде неше кітап тұр? (38). 15. Бүгін сенде қанша сабақ бар? (6). 16. Пәтерде неше бөлме бар? (3)

16-жаттығу. Прочтите стихотворение и выучите его наизусть

Бір, екі, үш,	Төрт, бес, алты, жеті,
Бір, екі, үш,	Төрт, бес, алты, жеті,
Ал, көнеки үш	Мынау ауыл шеті.

Сегіз, тоғыз, он,
Сегіз, тоғыз, он,
Ал, көнеки қон.

Асықпа да, саспа,
Бірден қайта баста.

(Қадыр Мырзалиев)

17-жаттығу. Задайте вопрос собеседнику и дайте ему ответ на Ваш вопрос

Образец: *Анар нешеде (қаншада)? – Анар жиырма үште.*

Анар неше (қанша) жаста? – Анар жиырма үш жаста.

Анар (23); ата (78); апа (62), Сәуле (15); ағасы (42), Меруерт (18); Әсет (36); өкесі (56); Ораз (33); Олжас (20); немересі (2); Бауыржан (48); баласы (16); қарындасы (22); мұғалім (39); Сандуғаш (27).

18-жаттығу. Вы не расслышали, что Вам сказал собеседник. Переспросите его

Образец: *Анар жиырма үш жаста екен – Кім жиырма үш жаста?
Анар жиырма үште екен – Кім жиырма үште?*

Анар (23); Қайрат (38), інісі (27); мұғалім (34), Әмина (3), өкесі (52); апа (56), Әлия (42), балалар (12); немересі (7); Болат (32); баласы (15); қарындасы (20); ата (67); Сәбит (27).

19-жаттығу. Ваш собеседник называет возраст своих знакомых. Вы не расслышали. Переспросите его.

Образец: *Анар жиырма үш жаста. – Жиырма үш жаста ма?
Анар жиырма үште. – Жиырма үште ме?*

Анар (23); өкесі (50); апа (48), Қарлығаш (26); ағасы (30); Әйгерім (36); Айжан (29); шешесі (40), Тұрабай (60); Әсел (17); немересі (5); Нұрсұлу (28); інісі (13); қарындасы (14); студенттер (20); Сәрсен (44).

20-жаттығу. Ваш собеседник называет возраст своих знакомых. Скажите, что кому-то еще столько же

Образец: Анар жиырма үш жаста. — Айжан да жиырма үш жаста.
Анар жиырма үште. — Айжан да жиырма үште.

Анар — Айжан (23); ата — өже (82); әкесі — шешесі (54); Серік — Сөбит (25); ағасы — апасы (31); Марал — Мәдина (17), Арман — Ерлан (36); Азат — Болат (43), Қайрат — Сәкен (21); Салтанат — Ораз (19); немересі — Аида (8); Азат — Әзиза (34); қызы — баласы (12); Марат — досы (16); Берік — Алтынай (13); Төлеген — Бану (22)

21-жаттығу. Ваш собеседник неправильно называет возраст своих знакомых. Возразите ему.

Образец: Анар жиырма үш жаста шығар. — Жоқ, Анар жиырма үш жаста емес, жиырма төрт жаста.
Анар жиырма үште шығар. — Жоқ, Анар жиырма үште емес, жиырма төртте.

Анар — 23 (24); өже — 70 (72), Сара — 26 (25); Алтынай — 12 (14); Бөтима — 30 (31); Данияр — 40 (39); ағасы — 35 (34), Айшүр — 20 (21); шешесі — 43 (44); Қалима — 50 (49); Гауһар — 9 (10), өкесі — 52 (51); қызы — 5 (6), Ләззат — 10 (11), қарындасы — 8 (9);

2.2. ДАТЕЛЬНО-НАПРАВИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ.

22-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык. Укажите окончания дательно-направительного падежа

1. Сен ана ыдыс-аяқты ал, үстелге қой.
2. Мен ертең ерте дүкенге барайын.
3. Сөбит өуежайға барсын, қонақтарды қарсы алсын.
4. Мектепке бар.
5. Диванға отырайық.
6. Марат қсреуетке жатсын.
7. Сабаққа қатысу керек.
8. Алматыға кімнің баруы керек?
9. Әссілге телефон соқ.
10. Маралға айтыңыз.
11. Анарға барайын.
12. Оразға тапсырма беріңіз.
13. Бануға хат жаз.
14. Балаға ойыншық көрсетіңдер.
15. Мына дәптерлерді ана сыныпқа апарыңыздаршы.

После глухого согласного	-қа/-ке	Болат-қа; Сөбит-ке; орындыққа, есікке
Во всех остальных случаях	-ға/-ге	Алма-ға; үй-ге; ауыл-ға, нан-ға; Медеу-ге

23-жаттығу. Добавьте окончания дательно-направительного падежа. Переведите на русский язык.

Образец: терезе — терезеге «к окну»
кітап — кітапқа «за книгой»
су ішу — су ішуге «выпить воды»

- 1) терезе, кітап, ауыл, қала, институт, Оспан, оқулық, орындық,

бөлме, сағат, есік, жігіт, жатақхана, дәрісхана, Олжас, қағаз, бор, төрелке, еден, қыз, Омбы, ағаш, адам, су, сүт, қалам, шай, кофе, дәптер, әжетхана, көл, үй, пәтер, жұмыс, оқу, коньки. әке, ата, ықшамаудан, теміржол бекеті, әуежай, дүкен, балабақша, мектеп, сынып, бала, мұғалім, студент, теңіз, мұхит, өзен. аудан, облыс, ел, мемлекет, тақта, сурет;

2) су ішу, қыдыру, жиналыста сойлеу, коньки тебу, өлең айту, билеу, ұйықтау, кітап алу, жұмыс істеу, оқу, теледидар көру, дастарқан жасау, тамақ пісіру, шай ішу, кофе әкелу, радио тыңдау, сөйлеу, доп ойнау.

24-жаттығу. Уточните, чего не следует делать

Образец: Кітапты Үсенге бер (Марал). — *Кітапты Үсенге бер, Марала берме.*

1. Кітапты Үсенге бер. (Марал). 2. Мұғалімге айтыңыз. (Әже). 3. Әуежайға барыңыздар. (Теміржол бекеті). 4. Сыныпқа апарыңдар. (Асхана). 5 Диванға отырайық (Орындық) 6 Марат кереуетке жатсын. (Еден). 7. Салтанатқа хат жазайық. (Меруерт). 8. Балабақшаға кіріңіз. (Мектеп). 9. Әсемге телефон соқ. (Абай). 10. Институтқа барайын (Кинотеатр) 11 Анарға тамақ пісір (Маржан) 12 Әділге тапсырма беріңіз. (Ораз). 13. Жапнаға көмек беріңіздер. (Бану). 14. Ағаға үй көрсетіндер. (Бала). 15. Жөнияға айт. (Зейнеш).

25-жаттығу. Составьте предложения Переведите на русский язык

Образец: *Кино көруге барайын «Пойду-ка посмотрю кино».*

кино көру	}	барайын.
коньки тебу...		
шай ішу...		
телефон соғу...	}	бар.
дастарқан жасау...		
еденді сыпыру...		
кілт іздеу.	}	барыңыз
сабақ оқу .		
қазақ тілін үйрену ..		
терезелерді жуу...	}	барсын.
жолдасын көру...		
сөлем беру...		
би билеу...	}	барайық.
жұмыс істеу...		
доп ойнау. .		
мұғалімді құттықтау .	}	барындар.
ұйықтау...		
емтихан тапсыру...		

дүкенді аралау... }
демалу . } барыңыздар
сурет салу... }

26-жаттығу. Переведите на казахский язык

1. Поезжай в Семипалатинск. 2. Скажи папе 3. Отнесите тетрадь учителю. 4. Отдайте бумаги Асету. 5. Поехали на Медео кататься на коньках. 6. Приходи пить чай. 7. Сходи за мелом. 8. Покажи рисунок мамс. 9. Давайте споем песню дсыям. 10. Пойдемте к рекс 11. Отвезу-ка я дегей в аул. 12. Садитесь на диван. 13. Пусть он ляжет на кровать. 14. Сходи за хлебом. 15. Нужно сходить на базар. 16. Пойдем погуляем.

Единственное число	Множественное число
I мен – <i>маған</i> «мне»	I біз – <i>бізге</i> «нам»
II. сен – <i>саған</i> «тебе» Сіз – <i>Сізге</i> «Вам»	II. сендер – <i>сендерге</i> «вам» Сіздер – <i>Сіздерге</i> «Вам»
III. ол – <i>оған</i> «ему (ей)»	III олар – <i>оларға</i> «им»

27-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык

1. Маған қалам бер. 2. Мынау – саған, анау – оған 3 Мен Сізге барайын. 4. Мына дәптерлер – бізге. 5. Оларға бар. 6. Біз сендерге айтайық. 7. Асан саған үйін көрсетсін. 8 Бізге кіріңдер. 9. Біз оған хат жазайық. 10. Сендерге үй әперсйік. 11. Сіздерге тамақ пісірейін. 12. Маған телефон соқ. 13. Оған көмек беріңіз 14. Бізге қаланы көрсетіндер. 15. Сендерге апарайын.

28-жаттығу. Переведите слова в скобках и прочтите предложения

1. Сен (им), мен (тебе) берейін. 2. (Мне) балмүздақ әпер 3. (Ему) сүт апар. 4 (Ей) көрсетпейін 5. (Им) шай берсін 6 (Нам) киноға билет әперсін. 7. (Вам) қонаққа барайық. 8. (Тебе) көмектессін. 9. (Нам) көмек беріңіз. 10 (Мне) кел. 11. (Вам) сөлем берейік 12. (Мне) жүгіріңдер. 13. (Им) шай қойыңыздар. 14. (Вам) өлсең айт-сын 15 (Мне) дастарқан жасандар.

29-жаттығу. Поставьте слова в скобках в дательном-направительный падеж

- Сен (дүкен) бар.
- (Сен) не керек еді?
- (Мен) азық-түлік керек Үйде нан және шай жоқ сен.
- Тағы не керек?
- Май, қант, үн және күріш.
- Онда мен (нан, шай, май, қант, үн және күріш) бараыын.

30-жаттығу. Ваш собеседник просит разрешения совершить действие Дайте отрицательный ответ и рекомендуйте совершить иное действие

Образец: *Теледидар көруге рұқсат па? – Рұқсат емес. Сабақ оқуыңа рұқсат.*

Теледидар көру (сабақ оқу), доп ойнау (тыныш отыру), коньки тебу (кітап оқу), су ішу (іамақ жеу), демалу (жұмыс істеу); қыдыру (дүкенге бару), билеу (еден сышыру), өлең айту (терезе жуу), телефон соғу (емтиханға дайындалу); машина жүргізу (автобуска отыру).

3. ЛЕКСИКА: В ОБЩЕЖИТИИ.

🎧 31-жаттығу. Прослушайте и прочтите текст

Жатақханада

Олжас – университетте студент Жасы жиырмада. Ол екінші курста. Үйі Алматыда емес, Талдықорғанда.

Мынау – жатақхана. Жатақхана – төрт қабатты үй. Студенттер бөлмелерінде. Олжас та бөлмесінде. Бөлмесі бірінші қабатта. Ол өте жарық және таза, бірақ онша үлкен емес.

Бөлмесінде көп зат бар: екі кереуісі, шкаф, ортада бір үстел және төрт орындық. Қабырғаларда суреттер, айна, сағат және кітап сөресі. Ілулі түр Соредө кітаптар, оқулықтар, қағаздар, дәптерлер жатыр. Бөлмеде екі терезе, бір есік бар. Еденде одемі кілем жатыр. Бұрышта шам тұр.

Қазір сағат он. Олжас орындықта отыр. Ертен оның емтиханы бар. Ағасы Толеген де осында. Ол кереуісге жатыр. Досы Оспан бөлмеде жоқ, далада жүр. Оларда бүгін сабақ жоқ. Бүгін сенбі, демалыс күні.

– Олжас, сәлем! Халің қалай?

– А-а... Көрім... Рақмет, жақсы. Өзіңнің халің жақсы ма?

– Жақсы. Ертен емтихан ғой. Сенде оқулық бар ма? Маған берші.

– Сен Оразға бар. Оқулығым сонда.

– Оразда жоқ.

– Онда досына бар. Досыңла шығар.

– Өтегенде ме? Өтегенде де жоқ.

– Онда Өжетке бар.

– Өжетте де жоқ.

– Төрежанға бар.

– Ода да жоқ...

– Жомартқа.

– Жоқ!

– Болатқа

– Жоқ!

– Енді не істейін? Менде де жоқ.

– Онда ертең «екі» алайық!

– Менің дәптерім бар.

– Дәптеріңді маған берші.

Олжаста көп жолдас бар. Олар өте жақсы жігіттер. Қазір олар сабақта. Сенбі – олар үшін жұмыс күні.

Жатақхана – студенттер үшін екінші үй.

жас – возраст
 бөлме – комната
 онша – не очень
 үлкен – большой(-ая, -ое)
 көп – много
 зат – вещь
 керсует – кровать
 ортада – посредине
 үстел – стол
 айна – зеркало
 сағат – часы
 сөрс – полка
 ілулі тұр – висит

қағаз – бумага
 еден – пол
 кілем – ковер
 бұрыш – угол
 шам – лампа, светильник
 тұр – стоит
 дос – друг
 жүр – ходит, гуляет
 өзің – ты сам
 сонда – там
 онда – тогда
 шығар – наверное
 жолдас – товарищ, знакомый

32-жаттығу. Письменно составьте вопросы к тексту и ответьте на них устно

33-жаттығу. Выпишите из текста имена существительные в местном падеже. Составьте с ними собственные предложения и запишите в тетрадь.

Образец: университетте – *Университетте көп студент бар.*

34-жаттығу. Возразите дав правильный ответ

Образец: Олжас институтта студент. – *Жоқ, дұрыс емес. Олжас институтта емес, университетте студент.*

1. Олжас институтта студент 2. Жасы жиырма екіде. 3. Ол бесінші курста. 4. Үйі Алматыда 5. Жатақхана – бес қабатты үй. 6. Студенттер далада жүр. 7. Олжас оқу залында отыр. 8. Бөлмесі екінші қабақта. 9. Бөлмесі өте үлкен. 10. Бөлмесінде заттар аз. 11. Қазір сағат жеті. 12. Ертең сәтхан жок. 13. Ағасы Төлеген далада жүр. 14. Досы Оспан орындықта отыр 15. Бүгін дүйсенбі, жұмыс күні 16. Оқулық Олжас-та

35-жаттығу. Поставьте вопросы ко всем членам предложения

Образец: Олжас университетте студент. –
*Кім университетте студент?
 Олжас қаида студент?
 Олжас университетте кім?
 Олжас университетте студент не?*

1. Олжас университетте студент. 2. Университетте көп студент бар. 3. Студенттер жатақханада жатыр. 4. Олжас орындықта отыр. 5. Ағасы Төлеген бөлмеде отыр 6. Досы Оспан далада жүр. 7. Жолдастары сабақта отыр. 8. Бөлмесі жарық, таза, бірақ үлкен емес. 9. Бөлмесінде көп зат тұр. 10. Қабырғаларда суреттер, айна, сағат және кітап сөресі ілулі тұр 11. Сөрсде кітаптар, оқулықтар, қағаздар, дәптерлер жатыр. 12. Бөлмеде екі терезе, бір есік бар. 13. Еденде әдемі кілем жатыр. 14. Бұрышта шам тұр.

36-жаттығу. Используя слова таблицы, составьте предложения, вставив окончания местного падежа

Институт.. Университет... Мектеп... Үй...			
Сынып... Дәрісхана. Бөлме. . Оқу залы... Асхана...	жарық таза әдемі үлкен өте үлкен		
Орта... Бұрыш... Қабырға... Сөре... Үстел . Еден...	кіші жақсы жаман көп аз жас егде		
Орындық... Кереует.. Диван .. Аула...	кішкентай		
Студенттер.. Оқушылар . Олжас... Қарлығаш... Жомарт..			
		қағаздар, екі терезе, сыныптар, өже, бір есік, әжсіхана, өке, кілем, шкаф, диван, кереует, ата, бала, қаламдар, кітаптар, сызғыштар, Гауһар, балалар, үстел, апа, қарындаштар, қыз, парталар, суреттер, студенттер, тақта, өшіргіштер, Лөззат, оқу залы, орындық, сөре, дәшерлер, бор, оқулықтар, шам, газет, журнал, досы, жолдастар, немере, плакаттар, айна, сағат, Сәкен, дәрісханалар, таба, портреттер, асхана, тәрелке, оқушылар, ыдыс-аяқ, Меруерт, тамақ, шай, кофе, оқытушы.	бар. жок жатыр. отыр. түр. жүр.

37-жаттығу. Вставьте недостающие по смыслу слова

- 1 Олжас ... студент. 2. Жасы 3. Ол ... курста. 4 Үйі
5. Жатақхана 6. Студенттер 7. Бөлмесінде 8. өте үлкен емес 9. Бөлмесінде көп зат бар. 10. Қабырғаларда 11. Сөреде
12. Бөлмеде 13. Еденде 14. Бұрышта 15. Ағасы Толеген ... жатыр. 16. ... аулада жүр. 17. ... сабақ жок. 18. Бүгін ... 19. Олжаста
20 Олар өте 21 .. жұмыс күні. 22 Жатақхана ... үй

38-жаттығу. Письменно переведите предложения на казахский язык

Это красивая и светлая комната. Она не очень большая. В комнате очень много вещей: стол, шесть стульев, шкаф и диван. В углу стоит лампа. На стенах висят картины и зеркало. Часов и полки на стене нет. В шкафу стоят книги и учебники. На полу лежит красивый ковер. В комнате одно большое окно и дверь. На диване сидит бабушка и ее внук

39-жаттығу. Прочтите диалог по парам и выучите его наизусть

— Сәлем!

— Сәлем!

— Сенін бөлмен бар ма?

— Иә, бар.

— Бөлмеңде не бар?

— Бөлмеде көп зат бар: бір үстел, төрт орындық, шкаф, диван.

Бұрышта шам тұр.

— Қабырғаларда не бар?

— Қабырғаларда суреттер, айна, сағат және кітап сөресі ілулі тұр.

— Кітап сөресінде не бар?

— Сөреде кітаптар, оқулықтар, қағаздар, дәптерлер жатыр

— Еденде кілем бар ма?

— Иә, еденде әдемі кілем жатыр.

— Диванда кім жатыр?

— Әжем жатыр.

40-жаттығу. Поговорите с Вашим собеседником о еіо комнате.

41-жаттығу. Опишите свою комнату.

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

7-сабақ

Гласный звук *o*.

Звук *o* в союставлении с русским ударным *o* произносится более открыто. В русском языке в безударных слогах он произносится как [ə]: *ок'но, о'дежда*. В казахском языке в ударной и безударной позициях слова звук *o* не подвергается изменению, т. е. как пишется, так и произносится. *ора'мал* «платок, полотенце», а не *ара'мал, жол'дас* «товарищ», а не *жал'дас*

Гласный звук *ө*.

Звук *ө* представляет собой мягкую разновидность звука *o*. При произнесении этого звука органы речи располагаются примерно так, как при произнесении *o*, но кончик языка продвигается вперед, упирается в нижние зубы, а губы сильно выпячиваются. Этот звук произносится приблизительно как русское *e* в словах *лётчик, тётя*, но значительно тверже или как английский звук [ə] в словах *girl* «девочка», *curt* «локон»

Соответствие этому звуку имеется и в немецком языке. Однако, в немецком огубление меньше, чем в казахском. Ср. *Körper* «тело», *dörfer* «сёла»

Как *o*, так и *ө* в исконно казахских словах встречаются только в начале слова (в первом слоге). Эти слоги оказывают ассимилирующее воздействие на неогубленные гласные в последующих слогах, превращая их в огубленные. Например, слова *орын* «место», *өмір* «жизнь» произносятся как *оруң, өмур*. Это явление называется палатальной гармонией гласных

Имя числительное.

Имена числительные в казахском языке так же, как и в других языках бывают двух видов: количественные и порядковые.

Количественные числительные отвечают на вопросы *неше? қанша? «сколько?»* и делятся на:

Простые		Составные
1 – бір	10 – он	11 – он бір
2 – екі	20 – жиырма	12 – он екі
3 – үш	30 – отыз	13 – он үш
4 – төрт	40 – қырық	14 – он төрт
5 – бес	50 – елу	15 – он бес
6 – алты	60 – алпыс	16 – он алты
7 – жеті	70 – жетпіс	17 – он жеті
8 – сегіз	80 – сексен	18 – он сегіз
9 – тоғыз	90 – тоқсан	19 – он тоғыз

100 жүз
1 000 – мың

1 000 000 – миллион

1 000 000 000 – миллиард

556 – бес жүз елу алты
1989 – бір мың тоғыз жүз
сексен тоғыз

2 534 687 – екі миллион бес жүз
отыз төрт мың
алты жүз сексен жеті

В казахском языке, в отличие от русского, имена существительные, следующие за числительными, не принимают окончания множественного числа: *бес тәрелке* «пять тарелок», *төрт қасық* «четыре ложки» *көп кітап* «много книг» и т. д.

Дательно-направительный падеж имен существительных.

Дательно-направительный падеж образуется при помощи окончаний, *-ға/-ге, -қа/-ке*, присоединяемых к корню или основе существительных. Он отвечает на вопросы *кімге?* «кому?» *неге?* «чему?», *зачем?* *қайда?* «куда?» Например, *қалаға* «в город», *Оспанға* «Оспану», *кітапқа* «за книгой».

Данный падеж отсутствует в русском языке и переводится как предложный, обозначающий направление или цель действия, или как движение, или как дательный падеж.

В казахском языке слова с окончанием *-ға/-ге, -қа/-ке* имеют следующие значения.

– лица или предмета, к которому направлено действие *Оспанға бер.* «Дай Оспану»;

– направление действия *Астанаға* «в Астану», *қалаға* «в город»;

– цель действия *кітапқа* «за книгой».

Присоединение окончаний *-ға/-ге, -қа/-ке* подчиняется правилам сингармонизма и прогрессивной ассимиляции. Если слово оканчивается на:

<i>Глухой согласный</i>	<i>-қа/-ке</i>	<i>Болат-қа; Сәбит-ке, орындық-қа, есік-ке</i>
<i>Во всех остальных случаях</i>	<i>-ға/-ге</i>	<i>Алматы-ға; үй-ге, ауыл-ға, нан-ға; Медеу-ге</i>

Личные местоимения в дательно-направительном падеже имеют следующую форму:

Единственное число	Множественное число
I мен – <i>маған</i> «мне»	I біз – <i>бізге</i> «нам»
II сен – <i>саған</i> «тебе»	II сендер – <i>сендерге</i> «вам»
Сіз – <i>Сізге</i> «Вам»	Сіздер – <i>Сіздерге</i> «Вам»
III ол – <i>оған</i> «ему (ей)»	III олар – <i>оларға</i> «им»

Имя действия в казахском языке так же, как имя существительное, принимает падежные окончания. Например: *оқуда* «в учебе», *кітап жазудың кезі* «пора на-

писания книги», *коньки тебуді үйрену* «учиться кататься на коньках» Принимая окончания дательно-направительного падежа *-ға/-ге, -қа/-ке*, имя действия обозначает цель этого действия *кітап алуға* «за книгой, чтобы взять книгу», *хат жазуға* «чтобы написать письмо», *сурет салуға* «чтобы нарисовать»

8-САБАҚ

1. Фонетика: Дифтонг у.

2. Грамматика:

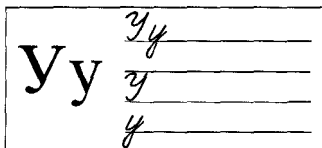
2.1. Порядковые числительные.

2.2. Собирательные числительные.

2.3. Дательный падеж в притяжательной форме имен существительных.

3. Лексика: Времена года.

1. ФОНЕТИКА: ДИФТОНГ у.

👂 1-жаттығу. Прослушайте. Прочтите, обращая внимание на произношение дифтонга в твердых слогах.

у	у	ату	бату	бағу
уақ	ту	ағу	басу	қасу
уыз	су	азу	тағу	шашу
уыл	шу	алу	табу	нану
уыт	қу	ару	сату	жату
уыс	ру	асу	бару	жағу
уық	жу	ашу	қашу	қану

👂 2-жаттығу. Прослушайте. Прочтите, обращая внимание на произношение у и у

су – сү	ун – үн	кул – күл
ту – тү	ут – үт	тус – түс
шу – шү	уш – үш	кур – күр
жу – жү	ур – үр	тур – түр
бу – бү	ул – үл	бур – бүр
ку – кү	ук – үк	кут – күт

3-жаттығу. Прибавьте окончания множественного числа. Найдите русские эквиваленты слов в словаре и запишите в тетрадь.

Сауда, оқушы, жауап, ту, ауа, қуыршақ, тау, жауын, буын, наурыз, ауру, дауыл, қауын, сатушы, палау, жылу, саңырауқұлақ, жазушы, шаруашылық, сауат, науқас, у, аурухана, қу, маусым, ауыз, оқытушы, жаттығу, саусақ, қуаныш, бу, уақыт, ауыл, жалау, туыс, қоңырау, қуырдақ, су, жалқау, туысқан, сұлу, аудан, тауық, сурет, жау, дауыс, сауыншы, оқулық, уыс

4-жаттығу. Прибавьте окончания местного падежа *-да/-де, -та/-те*

Жауап, оқулық, жау, саусақ, ауа, ауыл, жауын, тауық, наурыз, дауыл, сатушы, саңырауқұлақ, жазушы, шаруашылық, ауру, сауат, ту, науқас, у, аурухана, қу, маусым, ауыз, оқытушы, сауда, жаттығу, қуаныш, бу, уақыт, жалау, туыс, буын, қоңырау, қуырдақ, су, оқушы, қуыршақ, жалқау, палау, туысқан, сұлу, аудан, сурет, дауыс, сауыншы, қауын, уыс, тау.

5-жаттығу. а) Поставьте глаголы в повелительное наклонение и прибавьте к ним отрицательные суффиксы. Переведите на русский язык

Образец: жуу «мыть» — жу «мой» — жума «не мой»; .

жуу «мыть»	уқалау «растирать ладонью»
туу «родиться»	шулау «шуметь»
сулау «мочить»	қуану «радоваться»
қуыру «жарить»	турау «резать»
уыстау «брать горстью»	улану «отравиться»
буу «завязывать»	жуыну «мыться»
ауыру «болеть»	буыну «подвязаться»
ауысу «меняться»	сауу «доить»

6-жаттығу. Трансформируйте предложения в повелительное наклонение III лица ед. ч и мн. ч

Образец: Ыдыс-аяқты жу (Сәуле). — Сәуле жусын.

1. Ыдыс-аяқты жу (Сәуле). 2. Баланы ұста. (Балжан). 3. Жұмысты тез бітір. (Қайрат). 4. Үйді көрсет. (Арман) 5. Бүгін үйде бол (Әсет) 6. Төсек сал (Жәзира). 7. Автобусты тоқтат. (Серік). 8. Сағатты қой. (Қасым). 9. Көп сөйлеме. (Бакыт). 10. Отты өшір. (Болат). 11. Айранды әпер (Үміт). 12. Мені тос. (Самат). 13. Мына кітапты ора (Жәния). 14. Коньки теп (Балалар). 15. Койлек тоқы (Әже).

7-жаттығу. Переспросите, как будто Вы не расслышали.

Образец: Үстелде кітап жатыр. — *Кітап па?*

1. Үстелде кітап жатыр. 2. Кешке маған кел. 3. Бүгін емтихан. 4. Сен қамыр иле. 5. Дәрісханада сегіз адам отыр. 6. Ертең демалыс күні. 7. От жағайық. 8. Дөрігерге бар. 9. Сабаққа дайындалайын. 10. Бүрсігүні жума. 11. Дастарқан жаса. 12. Отбасымыз шағын 13. Бауырсақ алыңыз. 14. Біздің үйіміз үлкен. 15. Бүгін жексенбі.

8-жаттығу. Спишите, прибавив к именам существительным окончания винительного падежа

Образец: Есік... ашшы. — *Есікті ашшы.*

1. Есік... ашшы. 2. Дастарқан... жинандар. 3. Бала... киіндірсін. 4. Немере... ал. 5. Мақала... тез жазыңыз. 6. Жұмыс... сағат бесте бітіріңіздер 7. Еден... сыпырсын. 8. Цирк көрсетіңізпі 9. Компьютер... үйреніңдер 10. Жұмырқа... жс 11. Шай.. өкелсін. 12. Ет... гурашы. 13. Темекі... қой. 14. Автобус... тоқтатыңызшы. 15. Хат... тез жіберсін. 16. Қала... араланыз. 17. Демалыс... жақсы өткіз

9-жаттығу. Спишите, прибавив к именам существительным окончания дательно-направительного падежа

1. Дәрігер... бар. 2. Үй . нешеде келейін? 3. Кітапхана... оқулықтарды тапсырындар. 4. Сынып... кір. 5. Көрші... айтыңыз. 6. Қонақ .. барыңыздар 6 Той өдемі көйлек ки 7. Дүкен . барайықшы, мен бір зат алайыншы. 8. Жаттығуды доптер... жазындар. 9. Асхана... барсын. 10. Көлік... мінеіік, алыс жер... барайық. 11. Мұғалім... уәде бер.

10-жаттығу. Вставьте местоимения в соответствующем падеже

1. /Мен/ оқулық берші. 2. /Олар/ ұмытпа. 3. /Сен/ не керек? 4. Сен /ол/ тез жаса. 5. /Біз/ қонаққа шақыр 6. /Мен/ қонаққа кел. 6 /Сендер/ хат жазсын. 7. /Сіздер/ уәде берейін 8. Біз /Сіз/ құттықтайық. 9. /Олар/ телефон соқ. 10. /Ол/ ертен барайық. 11. /Мен/ есіңе ал. 12. /Сендер/ көрсін.

2.1. ПОРЯДКОВЫЕ ЧИСЛИТЕЛЬНЫЕ.

11-жаттығу. Прочтите и переведите порядковые числительные на русский язык

Нешінші? Қаншасыншы? «Который?»

бір — бірінші

екі — екінші

үш — үшінші

төрт — төртінші

бес — бесінші

алты — алтыншы

жеті — жетінші

сегіз — сегізінші

тоғыз - тоғызыншы

он — оныншы

жиырма — жиыrmасыншы

отыз — отызыншы

қырық — қырықыншы

елу — елуінші

алпыс — алпысыншы

жетпіс — жетпісінші

сексен — сексенші

тоқсан — тоқсаныншы

жүз отыз үшінші, екі мың төрт жүз сексен алтыншы, он бес мың екі жүз он тоғызыншы, екі миллион үш жүз елу мың бес жүз алпыс екінші.

После согласных → -ыншы/-інші

После гласных → -ншы/-нші

Примечание Исключением составляет. жиырма — жиыrmасыншы

12-жаттығу. Запишите числительные буквами и преобразуйте их в порядковые

Образец: *отыз бір — отыз бірінші.*

31, 25, 17, 59, 36, 78, 54, 13, 15, 45, 26, 65, 96, 21, 87, 39, 44, 654, 258, 346.

13-жаттығу. Прочтите, подберите к порядковым числительным имена существительные, запишите прописью и переведите их на русский язык

Образец: *бірінші — бірінші сынып «первый класс»; ...*

1, 4, 5, 9, 31, 45, 125, 227, 496, 851.

14-жаттығу. Подберите числительные к следующим словам

Сынып, дәрiсхана, автобус, пәтер, үй, сабақ, трамвай, қабат, пойыз, курс.

15-жаттығу. Задайте вопрос собеседнику и дайте ему ответить на Ваш вопрос.

Образец: *Мынау нешінші (қаншасыншы) үй? — Жырма үшінші.*

Үй (23); сабақ (5); пәтер (квартира) (325); сынып (29); дәрiсхана (42); қабат (2), жатақхана (10); мектеп (56); автобус (33), емтихан (1); курс (3); кітап (8); троллейбус (12); кесе (6); пойыз (поезд) (15); трамвай (4).

16-жаттығу. Переведите на казахский язык

I. Девять книг, четыре мальчика, пять стульев, десять учебников, семь дней, много карандашей, три комнаты, тридцать учеников, двадцать пять студентов, двенадцать месяцев, два часа, сорок пять лет, два года, тринадцать парт, восемь яблок, тридцать пять тетрадей, сорок пять страниц, одна книга.

II. 1. В комнате много студентов. 2. Положи пять ложек (касык). 3. В школе пятьдесят восемь классов. 4. В классе тридцать два ученика. 5. В году двенадцать месяцев. 6. В городе полтора миллиона людей. 7. В деревне тридцать девять домов 8 В тетради тридцать шесть листов 9. В Алматы много улиц. 10 На полке стоит пятнадцать книг. 11. В словаре шестьдесят пять тысяч слов. 12. Дай три карандаша 13. Возьми десять картинок 14. Подай две пиалы. 15. Отнеси туда восемь тетрадей.

III. 1. Двадцать пятая аудитория на третьем этаже. 2. Семьдесят третья квартира (пәтер) на седьмом этаже. 3. Двести сорок восьмой дом там. 4. Вон, девятый троллейбус. 5. Десятый класс здесь? 6. Пятьдесят шестая школа здесь? 7. Вот, вторая тетрадь. 8. Это первое общежитие. 9. То шестой трамвай. 10. Где четвертый поезд? 11. Сейчас какой урок? 12. Какая квартира на девятом этаже? 13. Этот студент на пятом курсе. 14. Сабит в седьмом классе. 15. Двадцать первая страница (бет)?

2.2. СОБИРАТЕЛЬНЫЕ ЧИСЛИТЕЛЬНЫЕ.

17-жаттығу. Прочтите и запишите в тетрадь

Біреу, екеу, үшеу, төртеу, бесеу, алтау, жетеу

18-жаттығу. Прибавьте личные окончания.

1 Қарындаш ал. – Нешеу? – Бес... . 2. Сендер нешеу...? – Біз алт/ы/. . 3. Үйде адамдар отыр. – Нешеу? – Үш... . 4. Менің жақын достарым бар. – Нешеу? – Ек/і/ . . 5. Отбасың үлкен бе? – Біз жет/і/... . 6. Әне, кеселер ана үстелде тұр. – Нешеу? – Төрт... . 7. Дастарқанға шанышқы қой. – Нешеу? – Алт/ы/... . 8. Оның баласы көп емес. – Нешеу? – Ек/і/...

19-жаттығу. Прочтите вопросы и ответьте на них, используя собирательные числительные

1 Сендер нешеусіңдер? – 7. 2. Олар нешеу? – 5. 3. Кітап нешеу? – 4. 4. Олар нешеу? – 4. 5. Біз нешеуміз? – 6. 6. Қалам нешеу? – 4. 7. Сіздер нешеусіздер? – 3. 8. Біз нешеуміз? – 5.

2.3. ДАТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ В ПРИТЯЖАТЕЛЬНОЙ ФОРМЕ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ.

Единственное число	Множественное число
I. <i>менің балам-а</i> «моему ребенку» <i>менің әкем-е</i> «моему отцу»	I <i>біздің баламыз-ға</i> «нашему ребенку» <i>біздің әкеміз-ге</i> «нашему отцу»
II. <i>сенің балаң-а</i> «твоему ребенку» <i>сенің әкең-е</i> «твоему отцу» <i>Сіздің балаңыз-ға</i> «Вашему ребенку» <i>Сіздің әкеңіз-ге</i> «Вашему отцу»	II. <i>сендердің балаң-а</i> «вашему ребенку» <i>сендердің әкең-е</i> «вашему отцу» <i>Сіздердің балаңыз-ға</i> «Вашему ребенку» <i>Сіздердің әкеңіз-ге</i> «Вашему отцу»
III. <i>оның баласы-на</i> «его (еc) ребенку» <i>оның әкесі-не</i> «его (сe) отцу»	III. <i>олардың баласы-на</i> «их ребенку» <i>олардың әкесі-не</i> «их отцу»

20-жаттығу. Прибавьте окончания дательного падежа к притяжательным именам существительным и переведите их на русский язык.

Образец: ауылы – ауылына «в его аул», қалам – қалама «в мой город», ...

Ауылы, қалам, студентің, институты, мемлекетіміз, оқулығыңыз, орындығы, бөлмесі, сағатың, есігі, жігіті, жатақханамыз, дәрісханан, қағазым, боры, төрелкесі, едені, қызы, ағашы, адамы, суымыз, сүтің,

қаламы, кітабы, шайы, дәптері, әжетханасы, көлі, үйің, пәтеріңіз, жұмысымыз, оқуы, әкеніз, атан, ықшамауданымыз, өуежаиы, дүкені, балабақшасы, мектебіміз, сыныбым, балаң, мұғаліміңіз, теңізі, мұхиты, өзені, ауданымыз, облысың, еліңіз, терезен, тақтасы, суретім, әжесі, ұлы.

21-жаттығу. Трансформируйте имена существительные в притяжательную форму

Образец: Балаға барайын. (Менің). — Балама барайын.

1. Балаға барайын (Менің) 2. Ауылға кел. (Біздің) 3. Әжеге айт. (Сенің) 4. Ағаларға жүгіріңдер. (Сендердің). 5. Диванға отырайық, (Сенің). 6. Сен кереуестке жат (Менің) 7. Атаға сәлем беріңіздер. (Біздің) 8. Мектепке кіріңдер. (Сендердің). 9. Мұғалімге телефон соғайық (Біздің). 10. Үйге барайын. (Менің). 11. Балаларға тамақ пісір. (Оның). 12. Әкеге шай қой. (Сенің). 13. Нәмереге көмек беріңіз. (Сіздің). 14. Қонақтарға үй көрсетіңдер. (Сендердің). 15. Шешелерге дастарқан жасасын. (Олардың).

22-жаттығу. Составьте предложения, вставив подходящие по смыслу слова

Образец: Сен менің ... бар. — Сен менің ауылыма бар.

1. Сен менің ... бар. 2. Ол Сіздің ... келсін. 3. Біз Сіздің ... отырайық 4. Олар Сіздердің ... дастарқан жасасын. 5. Ол біздің ... айтсын 6. Мен Сіздің ... жағайын 7. Сен менің ... сәлем бер 8. Біздің ... кіріңдер. 9. Менің хат жазайық. 10. Сендердің ... барайын. 11. Сенің ... тамақ пісірейін. 12. Менің .. шай бер 13. Олардың ... көмек беріңіз. 14. Біздің ... қаланы көрсетіңдер. 15. Сендердің ... жүгірейік.

23-жаттығу. Закончите предложения.

1. Менің әкеме 2. Сенің досыңа 3. Оның әжесіне .. 4. Сіздің жолдасыңызға 5. Біздің мұғалімімізге 6. Сендердің көршіңе .. . 7. Сіздердің үйіңізге 8. Олардың пәтеріне

24-жаттығу. Раскройте скобки

Образец: (Нашему гостю) қаланы көрсет.— Біздің қонағымызға қаланы көрсет.

1. (Вашему отцу) телефон соғыңыз. 2. (Моему другу) айт. 3. (Его сестре) апар 4. (Ее товарищу) тамақ пісірейін. 5. (Их учителю) кірсін 6. (Нашу кровать) жатындар. 7. (Его стул) отырайық. 8. (Их магазин) барындар. 9. (Нашей бабушке) көмек беріңіз. 10. (Моей маме) кел 11. (Вашей соседке) сәлем беріңіздер. 12. (Моему отцу) жүгіріңдер. 13. (Их гостям) шай қой. 14. (Нашим девочкам) балмұздақ әперейік. 15. (Моему дяде) дастарқан жасайын.

25-жаттығу. Переведите на казахский язык

1. Поезжай к нашей бабушке. 2. Скажи его маме. 3. Давай отнесем

чай нашей сестре. 4. Отдай бумаги его учителю. 5. Открой окно его дедушке. 6. Позовите Вашего товарища пить чай. 7. Сходи за его книгой в аудиторию. 8. Покажи рисунок нашим детям. 9. Давай споем песню Вашим гостям. 10. Пойдем к твоей реке. 11. Отвезу-ка я своих детей в аул. 12. Садитесь на наш стул. 13. Пусть он ляжет на твой ковер. 14. Подмети пол своему соседу. 15. Пусть напишет письмо своим внукам.

3. ЛЕКСИКА: ВРЕМЕНА ГОДА.

 26-жаттыгу. Прослушайте и прочтите текст

Жыл мезгілдері

Бір жылда төрт мезгіл бар: қыс, көктем, жаз, күз. Бір мезгілде үш ай бар. Үш ай – бір тоқсан.

Жылда он екі ай бар. Қыс айлары – желтоқсан, қаңтар, ақпан; көктем айлары – наурыз, сәуір, мамыр; жаз айлары – маусым, шілде, тамыз; күз айлары – қыркүйек, қазан, қараша.

Көктем – тамаша кез. Көктемде күн жылы, салқын смес, ксінде жаңбырлы, кейде құрғақ.

Жаз – ең жақсы кез. Жазда күн ыстық, жаңбыр аз. Жаз – демалыс кезі.

Күзде күн салқын, жаңбыр көп. Күзде жеміс-жидек, көкөніс өте көп.

Қыста күн суық, қысқа, ал түн ұзақ. Қыс – өте әдемі, ақ қарлы, керемет кез!

Әр айда төрт апта, әр аптада жеті күн бар. Олар: дүйсенбі, сейсенбі, сәрсенбі, бейсенбі, жұма, сенбі, жексенбі. Демалыс күндері – сенбі, жексенбі, қалған күндер – жұмыс күндері.

Қазақстанда мереке күндері қаңтарда, наурызда, мамырда, тамызда, қазанда және желтоқсанда. Бір тәулікте 24 сағат бар. Қазір сағат екі. Бізде сағат он бесте жиналыс бар. Сау болыңыздар!

Сөздік

жыл – год
ай – месяц
мезгіл – время
жылы – теплый/-ая,-ое/
көктем – весна
жаз – лето
күз – осень
тоқсан – четверть, квартал
желтоқсан – декабрь
қаңтар – январь
ақпан – февраль
наурыз – март
сәуір – апрель
мамыр – май
маусым – июнь

шілде – июль
тамыз – август
қыркүйек – сентябрь
қазан – октябрь
қараша – ноябрь
кез – пора
қыс – зима
салқын – прохладный/-ая,-ое/
кейде – иногда
жаңбырлы – дождливый
құрғақ – сухой/-ая,-ое/
ең – самый
ыстық – жаркий/-ая,-ое/
демалыс кезі – время отпусков
көкөніс – овощи

оте – очень
суык – холодный/-ая, ое/
қысқа – короткий/-ая,-ое/
түн – ночь
узак – длинный/-ая,-ос/
ак қарлы – белоснежный

ор – каждый/-ая,-ое/
қалған күндер – остальные дни
мереке – праздник
тәулік – сутки
жиналыс – собрание
Сау болыңыздар! – До свидания!

🗨 27-жаттығу. Прослушайте, прочтите названия месяцев и выучите их наизусть

Қыс айлары – Зимние месяцы

Желтоқсан – Декабрь
Қаңтар – Январь
Ақпан – Февраль

Жаз айлары – Летние месяцы

Маусым – Июнь
Шілде – Июль
Тамыз – Август

Көктем айлары – Весенние месяцы

Наурыз – Март
Сәуір – Апрель
Мамыр – Май

Күз айлары – Осенние месяцы

Қыркүйек – Сентябрь
Қазан – Октябрь
Қараша – Ноябрь

28-жаттығу. Ответьте на вопросы.

1. Қаңтар күз айы ма? 2. Көктем айлары не? 3. Шілде күз айы ма, жаз айы ма? 4. Жаз айлары қай айлар? 5. Қыркүйек күз айы ма? 6. Қазір жаз ба? 7. Қазір маусым ба? 8. Қазір қай ай? 9. Демалыс жазда ма, қыста ма? 10. Демалыс қай айда? 11. Наурыз, сәуір, мамыр жаз айлары ма? 12. Желтоқсан, қаңтар, ақпан күз айлары ма?

29-жаттығу. Переспросите, как будто Вы не расслышали подчеркнутые слова.

Образец: Жылда төрт мезгіл бар. – *Төрт не?*

1. Жылда төрт мезгіл бар. 2. Бір жыл мезгілінде үш ай бар. 3. Жылда он екі ай бар. 4. Қыс айлары – желтоқсан, қаңтар, ақпан. 5. Көктем айлары – наурыз, сәуір, мамыр. 6. Жаз айлары – маусым, шілде, тамыз. 7. Күз айлары – қыркүйек, қазан, қараша. 8. Көктем – тамаша жыл мезгілі. 9. Жазда күн ыстық. 10. Күзде жеміс-жидек, көкөніс өте көп. 11. Қыста күн суық, қысқа, ал түн узак. 12. Бір тәулікте 24 сағат бар. 12. Ең суық ай – ақпан. 13. Көктемде күн салқын 14. Бүгін күн жылы.

30-жаттығу. Выпишите из текста антонимы и переведите их на русский язык.

31-жаттығу. Прочтите. Догадайтесь, о каком времени года идет речь. Запишите предложения и название времен года

Бұл мезгілде күн ыстық және ұзақ, ал түн қысқа. Аспан ашық, жаңбыр аз. Менінше, бұл ең жақсы кез!

Бұл мезгілде күн өте суық және қысқа, ал түн ұзақ. Ол өте әдемі және ақ қарлы кез!

Бұл мезгілде күн салқын, жаңбырлы, бірақ кейде жылы, құрғақ. Бұл өте тамаша кез. Бұл кезде жеміс-жидек, көкөніс өте көп

Бұл мезгілде күн жылы, салқын емес, кейде жаңбырлы, кейде құрғақ. Бұл өте керемет кез!

32-жаттығу. Закончите предложения

1. Бір жылда төрт мезгіл бар: _____
2. Бір мезгілде _____ бар
3. Бір жылда _____ бар
4. Қыс айлары _____
5. Көктем айлары _____
6. Жаз айлары _____
7. Күз айлары _____
8. Көктемде _____
9. Жазда _____
10. Күзде _____
11. Қыста _____
12. Әр айда _____
13. Әр аптада _____ бар, олар: _____
14. Демалыс күндері _____, қалған күндері _____
15. Қазақстанда мереке күндері _____
16. Бір тәулікте _____ бар.

33-жаттығу. Ответьте на вопросы по тексту

1. Бір жылда неше мезгіл бар?
2. Бір мезгілде неше ай бар?
3. Бір жылда неше ай бар?
4. Қыс айлары қандай?
5. Көктем айлары қандай?
6. Жаз айлары қандай?
7. Күз айлары қандай?
8. Көктемде күн қандай?
9. Жазда күн қандай?
10. Күзде күн қандай?
11. Қыста күн қандай?
12. Әр айда неше апта бар?
13. Әр аптада неше күн бар?
- Олар қай күндер?
14. Демалыс күндері қай күндер?
15. Жұмыс күндері қай күндер?
16. Қазақстанда мереке күндері қашан?
17. Бір тәулікте неше сағат бар?

34-жаттығу. Письменно переведите на русский язык

- Жаз. Күн құрғақ. 30 градус ыстық. Жаңбыр жоқ.
- Көктем. Күн жылы. Түн әлі салқын. Наурыз мейрамы, Халықаралық әйелдер күні көктемде.
- Қыс. Күн суық, әрі қысқа. Жерде қар жатыр. Жер тайғақ. Қыста Жаңа жыл мейрамы бар. Ол өте қызық, әрі көңілді.
- Күз. Күн суық, әрі қысқа. Аспан бұлтты. Күндер кейде жаңбырлы, кейде қарлы. Көкөніс көп, құстар аз.

35-жаттығу. Поддержите разговор

- _____
- Иә, қазір көктем.
- _____
- Көктемде күн жылы.
- _____
- Көктемде Наурыз мейрамы және Халықаралық әйелдер күні бар.

- _____
- Иә, бүгін күн ыстық

— Бүгін 32 градус.

— Иә, күн өте құрғақ. Жаңбыр жоқ.

— Қыста күн өте суық.

— Жерде қар жатыр.

— Жер ғайғақ.

— Күзде күн әрі суық, әрі қысқа.

— Иә, аспан бұлтты. Жаңбыр көп.

— Бұл кезде жеміс-жидек, көкөніс өте көп.

36-жаттығу. Назовите свое любимое время года. Обоснуйте свои слова. Начните так

— *Меніңше, ең жақсы кез — Өйткені*

37-жағтығу. Расскажите о временах года, используя лексику урока

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК 8-сабақ

Звук у.

У — в казахском языке также является дифтонгом, т е передает два звука. В зависимости от твердости-мягкости слогов так же произносится или твердо — у [уу] *уақыт* [ууақыт] «время», *ту* [түү] «флаг» или мягко — у [үү]: *сурет* [сүүр'эт] «рисунок», *дереу* [д'эр'эүү] «быстро»

Порядковые числительные.

Порядковые числительные отвечают на вопросы *пешінші? қаншасыншы? «который?»* Они образуются путем прибавления к количественным числительным суффиксов *-ншы/-нші* (после гласных) и *-ыншы/-інші* (после согласных). Например,

бір — бірінші

екі — екінші

үш — үшінші

төрт — төртінші

бес — бесінші

алты — алтыншы

жеті — жетінші

сегіз — сегізінші

тоғыз — тоғызыншы

он — оныншы

жиырма — жиырмасыншы

отыз — отызыншы

қырық — қырықыншы

елу — елуінші

алпыс — алпысыншы

жетпіс — жетпісінші

сексен — сексенінші

тоқсай — тоқсаныншы

Примечание. Исключение составляет числительное 20, к которому прибавляется суффикс *-сыншы*

При образовании составных порядковых числительных суффиксы присоединяются только к последнему числительному

он бір — он бірінші
 он екі — он екінші
 он үш — он үшінші
 он төрт — он төртінші
 он бес — он бесінші
 он алты — он алтыншы
 он жеті — он жетінші
 он сегіз — он сегізінші
 он тоғыз — он тоғызыншы

556 — бес жүз елу алтыншы

1989 — бір мың тоғыз жүз сексен тоғызыншы

2 534 687 — екі миллион бес жүз отыз төрт мың алғы жүз сексен жетінші

Собирательные числительные.

Собирательные числительные образуются при помощи суффиксов *-ау/-еу* (после твердой основы — *-ау*, после мягкой — *-еу*): *алт(ы)-ау* «шестеро», *ек(і)-еу* «двое». При прибавлении этих суффиксов к числительным *екі*, *алты*, *жеті* конечные *ы/і* выпадают. Всего в казахском языке 7 собирательных числительных. В предложениях они выступают чаще всего в функции сказуемого *Біз бесеуміз*. «Нас пятеро»

Собирательные числительные имеют притяжательные формы и принимают падежные окончания в простом и притяжательной форме.

Дательно-направительный падеж в притяжательной форме имен существительных.

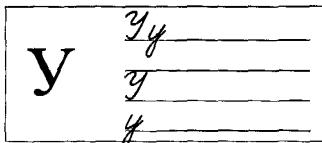
В притяжательной форме имена существительные в дательном падеже принимают следующие окончания.

Единственное число	Множественное число
I. <i>менің балам-а</i> «моему ребенку» <i>менің әкем-е</i> «моему отцу»	I. <i>біздің баламыз-ға</i> «нашему ребенку» <i>біздің әкеміз-ге</i> «нашему отцу»
II. <i>сенің балаң-а</i> «твоему ребенку» <i>сенің әкең-е</i> «твоему отцу» <i>Сіздің балаңыз-ға</i> «Вашему ребенку» <i>Сіздің әкеңіз-ге</i> «Вашему отцу»	II <i>сендердің балаң-а</i> «вашему ребенку» <i>сендердің әкең-е</i> «вашему отцу» <i>Сіздердің балаңыз-ға</i> «Вашему ребенку» <i>Сіздердің әкеңіз-ге</i> «Вашему отцу»
III. <i>оның баласы-на</i> «его (ее) ребенку» <i>оның әкесі-не</i> «его (ее) отцу»	III. <i>олардың баласы-на</i> «их ребенку» <i>олардың әкесі-не</i> «их отцу»

9-САБАҚ

1. Фонетика: Дифтонг у.
2. Грамматика: Родительный падеж имен существительных.
3. Лексика: Национальные праздники Республики Казахстан.

1. ФОНЕТИКА: ДИФТОНГ у.

 1-жаттығу. Прослушайте. Прочтите, обращая внимание на произношение дифтонга в мягких слогах

елу	беку	сезу
ету	кету	ссну
егу	жену	шешу
ену	тебу	теру
есу	жету	тесу
езу	беру	кесу
еру	кешу	келу

 2-жаттығу. Прослушайте. Прочтите, обращая внимание на произношение у, уи ү

су – сү – сү	ун – үн – үн	кул – күл – күл
ту – тү – тү	ут – үт – үт	тус – түс – түс
шу – шү – шү	уш – үш – үш	кур – күр – күр
жу – жү – жү	ур – үр – үр	тур – түр – түр
бу – бү – бү	ул – үл – үл	бур – бүр – бүр
ку – кү – кү	ук – үк – үк	кут – күт – күт

3-жаттығу. Прибавьте окончания множественного числа. Найдите русские эквиваленты слов в словаре и запишите в тетрадь.

Тірксуші, әуен, көсеу, дәуір, беңеу, куә, егеу, әуез, тәулік, үстеу, куәлік, әулет, сәуле, ернеу, тәуіп, сәуір, тергеу, әуес, зерттеуші, ереуіл, сәулетші, әлеумет, тәуелсіздік, кереует, белбеу, уәде, сурет, желу, сәукеле.

4-жаттығу. Прибавьте окончания местного падежа *-да/-де, -та/-те*.

Уәде, кереует, егеу, әуес, зерттеуші, белбеу, сәукеле, үстеу, куә, дәуір, куәлік, әуен, сәуле, сәуір, тәулік, сәулетші, тіркеуші, тергеу, сурет, әулет, тәуіп.

5-жаттығу. а) Трансформируйте предложения в повелительное наклонение I лица ед ч и мн ч

Образец: Терезені жу — *Терезені жуайын.* — *Терезені жуайық.*

1. Терезені жу. 2. Қамыр иле. 3. Жұмысқа бар. 4. Үйді жөнде. 5. Бүгін қонаққа бар. 6. Төсекке жат. 7. Автобуска мін. 8. Дастарқан жай. 9. Еденді сыпыр. 10. От жак. 11. Кір үтікте. 12. Тоқаш пісір. 13. Бесбармақ жаса. 14. Дүкенге бар. 15. Көйлек тік.

ә) Трансформируйте предложения в повелительное наклонение II лица ед ч и мн ч.

Образец: Есікті аш. — *Есікті ашыңыз.* — *Есікті ашыңдар.* — *Есікті ашыңыздар.*

1. Есікті аш. 2. Қамырды жай. 3. Жұмысты бітір. 4. Үйді жина. 5. Бүгін қонақты шақыр. 6. Төсекті жи. 7. Пойызға мін. 8. Еденді жу. 9. Қонақты шығарып сал. 10. Отты сөндір. 11. Тамақ пісір. 12. Бауырсақ бер. 13. Ботқа же. 14. Қымыз іш. 15. Дастарқанды жаса.

б) Трансформируйте предложения в повелительное наклонение III лица ед ч и мн ч.

Образец: Баланы ал. — *Баланы алсын.*

1. Баланы ал. 2. Сабақ дайында. 3. Жұмыс істе. 4. Киноға бар. 5. Медеуде коньки теп. 6. Демал. 7. Биле. 8. Суретті көрсет. 9. Ән сал. 10. Әңгіме айт. 11. Теледидар көр. 12. Ұйықта. 13. Жаңа көйлек өпер. 14. Дүкенді арала. 15. Қарағандыға бар.

6-жаттығу. Возразите, используя слова в скобках

Образец: Мынау оның апасы ма? (Сіңлі). — *Жоқ, оның сіңлісі.*

1. Мынау оның апасы ма? (Сіңлі). 2. Анау сенің әкең бе? (Аға). 3. Сіздің үйіңіз анау ма? (Мынау). 4. Сендердің әкең ауруханада жатыр ма? (Ата). 5. Олардың әжесі аулада ма? (Нағашы апа). 6. Анау Сіздердің балаңыз ба? (Қыз). 7. Біздің әжеміз елу сегізде ме? (Елу тоғыз). 8. Анау менің дәптерім бе? (Кітап). 9. Оның апасы осында ма? (Қарындас). 10. Сіздің жолдасыңыз ба? (Дос). 11. Біздің үйіміз мынау ма? (Жатақхана). 12. Мынау сенің балаң ба? (Немере). 13. Менің қағазым ба? (Олардың).

7-жаттығу. Переспросите, как будто Вы не расслышали

Образец: Жылда төрт мезгіл бар. — *Төрт мезгіл ме?*

1. Жылда төрт мезгіл бар. 2. Наурыз — үлкен мейрам. 3. Аптада жеті күн бар. 4. Сәуірде — менің туған күнім. 5. Бүгін демалыс күні. 6. Ертең жұмыс күні. 7. Ертең бізде үш сабақ бар. 8. Данияр — туысқан. 9. Дауысы тамаша екен. 10. Нұрбек жалқау екен. 11. Палау өте дәмді. 12. Жауап жоқ. 13. Ең тамаша жер — біздің ауыл. 14. Ең суық ай — ақпан. 15. Тәулікте жиырма төрт сағат бар.

8-жаттығу. Составьте предложения, соблюдая порядок слов

1. Ма, мұғалім, дәрісханада, отыр, мына? 2. Біздің, емес, онша, үлкен, отбасымыз. 3. Менің, қызметкер, ағам, банкіде, ұлттық. 4. Күні, ертең, ме, демалыс, бүрсігүні, бе? 5. Төлеген, сенің, жатыр, ағаң, кереуетте. 6. Күн, және, қыста, қысқа, суық. 7. Емтихан, қашан, қай, және, жерде? 8. Қарындаштар, кітаптар, менің, қаламдар, дәптерлер, жатыр, үстелімде. 9. Ал, қамыр, салаттарды, сен, иле, жасаиын, мен. 10. Інім, және, менің, бар, қарындасым, бір, екі. 11. Және, үшін, жексенбі, күндері, сенбі, демалыс, біз. 12. Олар, жатақханасы, екінші, олардың, үшін, үй.

2. ГРАММАТИКА: РОДИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ.

9-жаттығу. Прочитс и выделите окончания родительного падежа Переведите предложения на русский язык

1. Гүлнәрдің орны осында. 2. Маралдың жолдасы үйде. 3. Апаңның досы осында отыр ма? 4. Үйдің терезесі таза ма? 5. Жұманның үйі ауылда. 6. Салтанаттың бөлмесі қайда? 7. Көрімнің әкесі келсін. 8. Анардың сабағы көп екен. 9. Сыныптың есігі ашық па? 10. Қайраттың жұмысы бар ма? 11. Алтынайдың шешесі қандай адам? 12. Серіктің ағасы теледидар көрсін. 13. Гүлсімнің кілемі әдемі екен. 14. Гауһардың шайы жақсы екен.

После <i>гласных</i> и <i>м, н, ң</i> →	-ның/-нің
кісі	кісі-нің
адам	адам-ның
еден	еден-нің
өлең	өлең-нің

10-жаттығу. Ответьте на вопросы.

1. Мынау Әлияның әкесі ме? 2. Мынау досыңның қаламы ма? 3. Анау Әсияның жолдасы ма? 4. Апаңның танысы осында ма? 5. Жұманның үйі ауылда ма? 6. Сәуленің бөлмесі қайда? 7. Шешеннің шайы жақсы ма? 8. Әсемнің сабағы көп пе? 9. Дәрісхананың терезелері таза ма? 10. Мәуленнің жұмысы бар ма? 11. Алматының көшелері қандай? 12. Сәрсеннің ағасы аулада жүр ме? 13. Гүлсімнің кілемі әдемі ме? 14. Көрімнің әкесі үйде отыр ма?

11-жаттығу. Вставьте окончания родительного падежа *-ның/-нің* и переведите на русский язык.

Нұржан... бөлмесі, оқушы... қаламы, өлең... авторы, бөлме... терезесі, бала... анасы, кілем... түсі, Көрім... жұмысы, ана... сүті, Әлия... дәптері, мұғалім... оқулығы, Әсия... жолдасы, Алматы... көшелері, Қазақстан... байлығы, терезе... пердесі, дәрісхана... есігі,

жатақхана... бөлмелері, Айғаным.. сөзі, оқытушы... кеңесі, жұмыртқа. сарысы, аған. досы.

12-жаттығу. Прочтите и переведите на казахский язык

1. Это дом Карима. 2. Комната Алии чистая и светлая. 3. Друг Жанны здесь. 4. Дочь сестры лежит на диване. 5. Урок учителя хорош. 6. Тетрадь ученика лежит на столе. 7. Родители Айжан во дворе. 8. Друг брата — на занятиях. 9. Внук бабушки сидит в читальном зале. 10. Оконные занавески висят на окнах. 11. Книги Асем стоят на полке. 12. Часы Армана висят на стене. 13. Дверь аудитории открытая. 14. Возьми желток яйца.

После глухих согласных	→	-тың/-тің
кітап сурет		кітап-тың сурет-тің

13-жаттығу. Ответьте на вопросы

1. Мынау Қарлығаштың жолдасы ма? 2. Анау Зейнептің ағасы ма? 3. Мынау Саматтың жұмысы ма? 4. Серіктің оқулығы осында ма? 5. Әсеттің әкесі қайда жүр? 6. Беріктің апасы үйде ме? 7. Күләштің қызы осы ма? 8. Сыныптың кабырғалары ақ па? 9. Мектептің асханасы ашық па? 10. Талғаттың ағасы қандай адам? 11. Қазір жұмыстың аяғы ма? 12. Зейнештің кітабы осы ма? 13. Сөбиттің досы керуетте жатыр ма? 14. Институттың кітапханасы жақсы ма? 15. Есеттің атасы қалада ма?

14-жаттығу. Вставьте окончания родительного падежа *-тың/-тің* и переведите на русский язык.

Орындық... аяғы, Мұрат... сабағы, кітап... авторы, Жанат... әкесі, оқулық... беті, Зейнеш... апасы, Қарлығаш... жұмысы, Күләш... мұғалімі, Әсет... көмегі, сынып... есігі, мектеп... сыныптары, Шымкент... кошелері, Қайрат... денсаулығы, институт... аты, Азат... жолдасы, жүрек... оты, Айдос... сөзі, Берік... кеңесі, ет... дәмі, Болат... досы.

15-жаттығу. Прочтите и переведите на казахский язык

1. Это мяч Кайрата. 2. Комната Асга просторная. 3. Друг Жомарта хороший человек. 4. Сакен — студент I курса. 5. Это портрет Марата. 6. Книга Сабита лежит на столе. 7. Родители Азата в ауле. 8. Учебник Олжаса лежит на полке. 9. Страница книги — 10. 10. Это ручка Алмаса, а га — ручка Зейнеш. 11. Библиотека института большая. 12. Болат — учитель школы. 13. Дом Еркека здесь. 14. Работа Жениса — в городе.

Во всех остальных случаях	→ -дың/-дің
Жапар Әсел қыз үй Бану	Жапар-дың Әсел-дің қыз-дың үй-дің Бану-дың

16-жаттығу. Ответьте на вопросы

1. Мынау Банудың үйі ме? 2. Әселдің ағасы кім? 3. Алтынайдың шешесі қандай адам? 4. Ораздың мінезі жақсы ма? 5. Жапардың әкешесі ауылда ма, қалада ма? 6. Сабырдың немересі кішкентай ма? 7. Гауһардың бөлмесі таза ма? 8. Анардың сабағы бар ма? 9. Студенттердің емтиханы қашан? 10. Амантайдың өлеңі жақсы ма? 11. Бибігүлдің әкесі егдс адам ба? 12. Жаңылдың анасы аулада жүр ме? 13. Владимирдің жұмысы ауыр ма? 14. Гүлнәрдің институты осы кошеде ме? 15. Виктордың терезесі ашық па?

17-жаттығу. Вставьте окончания родительного падежа *-дың/-дің* и переведите на русский язык.

Дәптер... беті, үй... терезесі, Анар... әкесі, Абылай... бөлмесі, қыз... суреті, Абзал... кілемі, Абай... өлеңі, Виктор .. коршсісі, Ораз... дәптері, Жанар... оқулығы, Әсел... жолдасы, Ажар... әжесі, Евгений... қарындашы, Валерий... кереуеті, ауыл... адамы, Орал. . жатақханасы, Айгүл... мінезі, Жаңыл... баласы, қыз. . шашы, базар... бағасы, үстел.. аяғы.

18-жаттығу. Прочтите и переведите на казахский язык.

1. Окна дома открыты. 2. Убери комнату Ораза. 3. Пригласи друга Жапара. 4. Дочь Гульнар – во дворе. 5. Экзамен студентов завтра. 6. Страница тетради чистая. 7. Родители Абзала – в городе. 8. Друг Абая – брат Орала. 9. Внук Ажар – хороший мальчик. 10. Зеркало Асель висит на стене. 11. Мама Алтынай – во дворе. 12. Часы Аблая висят на стене. 13. Карандаши Сабыра лежат на столе. 14. Возьми учебник Виталия.

19-жаттығу. Вставьте окончания родительного падежа.

1. Сәбит.. оқулығын ал. 2. Мәулен... үйін көр. 3. Апа... суретін бер. 4. Бөлме... терезесін аш. 5. Жомарт... сағаты жоқ. 6. Соуле... бөлмесі жарық, таза, бірақ үлкен емес. 7. Кәрім.. әкесі келсін. 8. Бүгін Анар.. сабағы көп. 9. Ажар. . суретін сал. 10. Сынып... үш терезесі бар екен. 11. Меруерт... жұмысын істе. 12. Абылай... шешесін шақыр. 13. Бану... әкесі теледидар көрсін. 14. Зейнеп... кілемі әдемі, бірақ кіші. 15. Гауһар... бөлмесі таза екен. 16. Ләззат... оқуы жақсы.

20-жаттығу. Задайте вопрос собеседнику и дайте ему ответить на Ваш вопрос

Образец: Анар (1985) – Анардың туған жылы қай жыл? – Анардың туған жылы бір мың тоғыз жүз сексен бесінші жыл

Анар (1985), Ләззат (1991), Қайрат (1963), Арман (1964), Назым (1989), Жомарт (1951), Айжан (1976), Сәкен (1960), Гауһар (1992), Әмина (2002), Баян (1956), Әйгерім (1965), Абай (1994), Кәрім (1999), Ораз (2000), Әсем (1974), Әсел (1987), Бану (1981), Қарлығаш (1949) Сәуле (1978).

21-жаттығу. Задайте вопрос собеседнику и дайте ему ответить на Ваш вопрос

Образец: Бір мың тоғыз жүз сексен бесінші жыл кімнің туған жылы? – Бір мың тоғыз жүз сексен бесінші жыл Анардың туған жылы.

1985 (Анар), 1996 (Салтанат), 1962 (Бейбіт), 1994 (Абзал), 1987 (Нұржан), 1969 (Жанна), 1967 (Айша), 1965 (Сәбит), 1992 (Гүлнәр), 2001 (Дастан), 1958 (Берік), 1965 (Балжан), 1998 (Ақжол), 1983 (Қанипа), 1980 (Рүстем), 1972 (Сәрсен), 1993 (Тоғжан), 1981 (Ермек), 1959 (Айна), 1990 (Меруерт).

3. ЛЕКСИКА: НАЦИОНАЛЬНЫЕ ПРАЗДНИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН.

22-жаттығу. Запишите словами

Образец: 02.05 – мамырдың екісі, ..

02.05; 01.06 14.01; 16.07; 15.02; 07.04; 17.10; 03.12; 06.11, 10.08, 25.09, 19.03.

23-жаттығу. Посмотрите на календарь и составьте предложения по образцу

Образец: Қаңтардың бесі жексенбі. Сәуірдің он жетісі – бейсенбі

Қ – қаңтар С – сәуір Ш – шілде Қ – қазан
 А – ақпан М – мамыр Т – тамыз Қ – қараша
 Н – наурыз М – маусым Қ – қыркүйек Ж – желтоқсан
 Д – дүйсенбі С – сәрсенбі Ж – жұма Ж – жексенбі
 С – сеісенбі Б – бейсенбі С – сенбі

	Қ	А	Н	С	М	М	Ш	Т	Қ	Қ	Қ	Ж
Д									1			1
С				1			1		2			2
С	1			2			2		3	1		3
Б	2			3	1		3		4	2		4
Ж	3			4	2		4	1	5	3		5
С	4	1	1	5	3		5	2	6	4	1	6
Ж	5	2	2	6	4	1	6	3	7	5	2	7
Д	6	3	3	7	5	2	7	4	8	6	3	8

	Қ	А	Н	С	М	М	Ш	Т	Қ	Қ	Қ	Ж
С	7	4	4	8	6	3	8	5	9	7	4	9
С	8	5	5	9	7	4	9	6	10	8	5	10
Б	9	6	6	10	8	5	10	7	11	9	6	11
Ж	10	7	7	11	9	6	11	8	12	10	7	12
С	11	8	8	12	10	7	12	9	13	11	8	13
Ж	12	9	9	13	11	8	13	10	14	12	9	14
Д	13	10	10	14	12	9	14	11	15	13	10	15
С	14	11	11	15	13	10	15	12	16	14	11	16
С	15	12	12	16	14	11	16	13	17	15	12	17
Б	16	13	13	17	15	12	17	14	18	16	13	18
Ж	17	14	14	18	16	13	18	15	19	17	14	19
С	18	15	15	19	17	14	19	16	20	18	15	20
Ж	19	16	16	20	18	15	20	17	21	19	16	21
Д	20	17	17	21	19	16	21	18	22	20	17	22
С	21	18	18	22	20	17	22	19	23	21	18	23
С	22	19	19	23	21	18	23	20	24	22	19	24
Б	23	20	20	24	22	19	24	21	25	23	20	25
Ж	24	21	21	25	23	20	25	22	26	24	21	26
С	25	22	22	26	24	21	26	23	27	25	22	27
Ж	26	23	23	27	25	22	27	24	28	26	23	28
Д	27	24	24	28	26	23	28	25	29	27	24	29
С	28	25	25	29	27	24	29	26	30	28	25	30
С	29	26	26	30	28	25	30	27		29	26	31
Б	30	27	27		29	26	31	28		30	27	
Ж	31	28	28		30	27		29		31	28	
С			29		31	28		30			29	
Ж			30			29		31			30	
Д			31			30						
С												

24-жаттығу. Используя календарь, задайте вопросы.

Үлгі: *Қарашаның он бесі қай күн? – Қарашаның он бесі – сенбі.*

25-жаттығу. Используя календарь, составьте предложения по образцу

Образец: *Менің туған күнім ақпанның он бесінде, сенбіде. Әкемнің туған күні қаңтардың он төртінде, сейсенбіде. Шешемнің туған күні мамырдың екісінде, жексенбіде.*

26-жаттығу. а) Прочтите и выучите наизусть

б) Запишите предложения по образцу

Образец: *Қаңтардың бірі – Жаңа жыл мейрамы.*

Қазақстан Республикасының ұлттық мерекелері

1–2 қаңтар – Жаңа жыл – Новый год

8 наурыз – Халықаралық әйелдер күні – Международный женский день

- 22 наурыз – Наурыз мейрамы – Праздник Наурыз
 1 мамыр – Халықаралық ынтымақ күні – Международный день солидарности
 9 мамыр – Жеңіс күні – День Победы
 30 тамыз – Конституция күні – День Конституции
 25 қазан – Республика күні – День Республики
 16 желтоқсан – Тәуелсіздік күні – День Независимости

 27-жаттығу. Прослушайте и прочтите текст

Қазақстан Республикасының ұлттық мерекелері

Мерекенің екі түрі бар: бірі – үкіметіміз ресми түрде бекіткен тойлар, екіншісі – ресми емес, ұлттық мерейтойлар.

Қазақстан Республикасы – егеменді, тәуелсіз ел. Тәуелсіз ел – бақытты ел. Бақытты елде мереке көп. Қазақстанның Тәуелсіздік күні желтоқсанның он алтысында. Бұл мереке және Конституция күні (тамыздың отызында), Республика күні (қазанның жиырма бесінде) – ұлттық ресми мереке күндері. Қаңтардың бір-екісінде тойланатын Жаңа жыл мерекесі, наурыздың сегізінде тойланатын Халықаралық әйелдер күні, наурыздың жиырма екісінде тойланатын Наурыз мейрамы, мамырдың бірінде тойланатын Халықаралық ынтымақ күні және мамырдың тоғызында тойланатын Жеңіс күні – бұрыннан тойланып келе жатқан ресми ұлттық мерейтойлар.

Ал екіншісі – 1999 жыл – тұңғыш рет Қазақстан Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың сайланған жылы; 1998 жыл – мемлекетіміздің жаңа астанасының Ақмолаға көшіп Астана аталуы. Абай, Жамбыл, Мұхтар Әуезов, Ғабит Мүсірепов, Қаныш Сәтбаев мерейтоилары, Түркістанның 1500 жылдығы, Тараз қаласының 2000 жылдығы, Алматы қаласының 150 жылдығы – ЮНЕСКО көлемінде аталып өткен тойлар.

Қазақ халқы – тойшыл халық. Тәуелсіз ел болғалы облыстарда, аудандарда, тіпті ауылдарда тойлар отуде. Бұл – еліміздің әл-ауқаты жақсарып келе жатқанның белгісі. Мұның бәрі – тәуелсіз ел болғанымыздың арқасы. Қазақ халқында жақсы тілек бар: “Той тойға ұлассын!” Біз осы тілекті тәуелсіз елімізге тілейік.

Сөздік

ұлттық национальный
 түр – вид
 үкімет правительство
 ресми официальный
 бекіткен – утвержденный
 егеменді – суверенный
 тәуелсіз независимый
 бақытты – счастливый
 тойланатын – празднуемый
 бұрыннан – с давних времен
 тойланып келе жатқан – празднуемый
 тұңғыш рет впервые

сайланған – избранный
 жаңа – новый
 астана столица
 кошу – переселиться
 аталу – называться
 көлемінде – под эгидой
 халық – народ
 тойшыл – любящий празднества
 болғалы – со времени становления
 типі – даже
 отуде – проводится
 әл-ауқаты – благосостояние

жақсару — улучшаться
беігі знак
мұның бәрі — это все
арқасында *здесь* благодаря

тілек — пожелание
ұласу — продолжаться
тілеу желать

28-жаттығу. Ответьте на вопросы

1. Мерекенің қандай түрлері бар?
2. Қазақстан қандай ел?
3. Қазақстанда мерекке көп пе? Олар қандай мерекелер және қашан?
4. Мерекенің екінші түрі қандай?
5. ЮНЕСКО көлемінде аталып өткен тойлар қандай?
6. Қазақ халқы қандай халық?
7. Тәуелсіз ел болғалы не өтуде?
8. Бұл ненің белгісі?
9. Мұның бәрі ненің арқасы?
10. Қазақ халқында қандай тілек бар?

29-жаттығу. Перечислите праздники по их типам

Жаңа жыл; Абай мерейтойы, Республика күні, Түркістанның 1500 жылдығы; Тараз қаласының 2000 жылдығы, Наурыз мейрамы, Алматы қаласының 150 жылдығы; Халықаралық әйелдер күні; Қаныш Сәтбаев мерейтойы, Халықаралық ынтымақ күні, Желіс күні; Жамбыл мерейтойы, Конституция күні; Ғабит Мүсірсенов мерейтойы, Тәуелсіздік күні, Мұхтар Әуезов мерейтойы...

Үкімет ресми түрде бекіткен тойлар ...

Ресми емес, ұлттық мерей тойлар: ...

30-жаттығу. Прочтите и скажите, какие праздники отмечаются в этот день

Образец: *Мамырдың бірі — Халықаралық ынтымақ күні.*

Мамырдың бірі, желтоқсанның он алтысы, наурыздың жиырма екісі, мамырдың тоғызы, наурыздың сегізі, тамыздың отызы, қаңтардың бірі, қазанның жиырма бесі.

31-жаттығу. Просмотрите календарь (перекидной, настольный настенный) и расскажите, какие праздники и когда отмечаются в году

Образец: *Маусымның бірі — Халықаралық балалар күні.*

 32-жаттығу. Прослушайте, прочтите и переведите на русский язык. Выучите наизусть пожелания

Туған күнің құтты болсын! Денсаулығың мықты болсын, жұмысың табысты болсын, дастарқаның мол болсын!

Наурыз құтты болсын! Ақ мол болсын! Аспанымыз ашық болсын! Еліміз тоқ болсын! Достарымыз көп болсын!

Бүгінгі той құтты болсын! Жас жұбайлар бақытты болсын! Босағалары берік, шаңырақтары биік, керселері кең болсын! Үбірлі-шүбірлі болсын!

Кішкентай нәресте құтты болсын! Бауы берік болсын! Үлкен жігіт болсын! Еліміздің үлкен азаматы болсын!

Мерейтойыңыз құтты болсын! Денсаулығыңыз зор, еңбеңіз табысты көңіліңіз көтеріңкі болсын! Жасыңыз ұзақ болсын!

Жаңа жылыңыз құтты болсын! Жаңа жыл жаңа табыстар әкелсін!
Жаңа жылда бәріміз бақытты болайық, жаңа табыстарға жетейік!

33-жаттығу. К каждому из знаменательных дат напишите свои собственные пожелания.

 34-жаттығу. Прослушайте и прочтите стихотворение, переведите его на русский язык, используя словарь. Выучите стихотворение наизусть.

Көш көлікті болсын,
Дос серікті болсын.
Жан ерікті болсын,
Жар көрікті болсын.
Ер беделді болсын,
Зер бедерлі болсын.
Жер құнарлы болсын,
Бел шынарлы болсын

Түз шұрайлы болсын,
Қыз шырайлы болсын.
Қарт қореген болсын,
Мәрт береген болсын.
Тау өрісті болсын,
Бау жемісті болсын.
Жыр намысты болсын,
Жыл табысты болсын!

(Мұсафар Әлімбаев)

35-жаттығу. Поддержите разговор.

— Қайырлы күн! Үкімет ресми түрде бекіткен тойлар туралы сөйлесейік.

—

— Айтыңызшы, Республика күні қашан?

—

— Ал Халықаралық ынтымақ күні?

—

— Жаңа Жыл мейрамы қай кезде?

—

— Наурыз мейрамы наурыздың жиырма бірінде ме?

—

— Наурыздың сегізінде қандай мейрам?

—

— Жеңіс күні қашан?

—

— Республикамыздың Тәуелсіздік күні қашан?

—

— Тамыздың отызында қандай мейрам?

—

— Ертең қандай мейрам?

—

— Дұрыс емес. Ертең менің туған күнім. Ертең маған қонаққа кел.

—

— Сенің туған күнің қашан?

—

36-жаттығу. Расскажите о национальных праздниках Республики Казахстан

9-сабақ

Звук *у*.

У – в казахском языке также является дифтонгом, т. е. передает два звука. В зависимости от твердости-мягкости слогов так же произносится или твердо – *у* [уу] *уақыт* [ууақыт] “время”, *ту* [туу] “флаг” или мягко – *у* [үу] *сурет* [сүур’эт] “рисунок”, *дереу* [д’эр’эуу] “быстро”

Родительный падеж.

Родительный падеж обозначает принадлежность одного предмета другому, т. е. становится обладателем предмета *Арманның досы* “друг Армана”. Он отвечает на вопросы *кімнің? ненің?* “кого? чего?”. Обладатель предмета принимает окончания *-тың/-тің, -ның/-нің, -дың/-дің* и ставится перед обладаемым предметом, выступая в качестве его определения. Обладаемый предмет имеет притяжательную форму III лица (См. 4-сабақ)

В русском языке родительный падеж обладателя, напротив, стоит после обладаемого предмета. Форма окончания родительного падежа в казахском языке зависит от качества последнего слога основы:

После глухих согласных	-тың/-тің	<i>Қаират-тың досы, Серік-тің досы</i>
После гласных и <i>м, н, ң</i>	-ның/-нің	<i>Әсем-нің досы; Арман-ның досы, Алуа-ның досы</i>
Во всех остальных случаях	-дың/-дің	<i>Анар-дың досы, Әсел-дің досы, Бану-дың досы; Алтынай-дың досы, Ораз-дың досы</i>

10-САБАҚ

1. Фонетика: Дифтонг *и*.
2. Грамматика:
 - 2.1. Родительный падеж (продолжение).
 - 2.2. Служебные имена.
3. Лексика: Город Алматы.

1. ФОНЕТИКА: ДИФТОНГ *и*.

И	и	_____
	и	_____
	и	_____

 1-жаттығу. Прослушайте. Прочтите, обращая внимание на произношение дифтонга в твердых слогах

и	сия	ҚИҒЫН
ми	жина	ТИҒЫН
ти	риза	ЖИҒЫН
жи	шира	СИҒЫР
ши	кира	ҚИҒЫҚ
ки	қина	ҚИҚЫМ
би	биыл	ҚИМЫЛ

 2-жаттығу. Прослушайте Прочтите, обращая внимание на произношение *и, ы, і*.

ки — кы — кі

ти — ты — ті

ши — шы — ши

жи — жы — жі

би — бы — бі

ди — ды — ді

биыл — был — біл

тиын — тын — тін

жиын — жын — жін

сиыр — сыр — сір

қиыр — қыр — қір

қиық — иық — иік

3-жаттығу. Прибавьте окончания множественного числа Найдите русские эквиваленты слов в словаре и запишите в тетрадь

Инабат, минут, пима, тиын, жиын, жиналыс, жиһаз, диқан, қияр, оқиға, пияз, бидай, ғимарат, сиса, жиырма, сиыр, зират, дидар, зиян, қиянат, шипа, иық, қиық, қиыншылық, диқаншы, қиқым, сирақ, мирас, сикыршы, сипат, жиһан, шимай, қиылыс, шиша, емтихан, сия, шикан, ризашылық, қимыл.

4-жаттығу. Прибавьте окончания местного падежа *-да, -де, -та, -те*

Ризашылық, сикыршы, қиыншылық, инабат, пима, жиһаз, қияр, оқиға, пияз, бидай, сиса, жиырма, зират, дидар, қиянат, иық, қиық, диқаншы, қиқым, сирақ, жиналыс, зиян, сипат, жиһан, шимай, қиылыс, минут, шиша, иіссу, киім, емтихан, сия, қимыл, төрбие, тиын, киіз, шикан, ине, жиен, шикізат, диқан, бикеш, мирас, шиеленіс, киік, шипа, жиын, сиыр, ғимарат.

5-жаттығу. Поставьте глаголы в повелительное наклонение и прибавьте к ним отрицательные суффиксы Переведите на русский язык

Образец: жию “убирать” — жи “убирай” — жима “не убирай”.

жию “убирать”

жинау “собирать”

жиналу “собираться”

қирату “ломать”

қимылдау “двигаться”

кию “резать”

силау “поглаживать”

шимайлау “калякать”

шиқылдау “скрипеть”

сипаттау “характеризовать”

кинау “мучить”

сию “помещаться”

6-жаттығу. Возразите, используя слова в скобках

Образец: Мынау Ләззаттың апасы ма? (Сіңлі). — Жоқ, Ләззаттың сіңлісі.

1. Мынау Ләззаттың апасы ма? (Сіңлі). 2. Анау Балжанның әкесі ме? (Аға). 3. Бүгін соуірдің он екісі ме? (Он үш). 4. Маралдың әкесі ауруханада жатыр ма? (Ата). 5. Сонияның әжесі аулада ма? (Нағашы апа). 6. Анау Серіктің баласы ма? (Қыз). 7. Баянның әжесі елу сегізде ме? (Шеше). 8. Анау Әсеттің дәптері ме? (Кітап). 9. Сәбиттің апасы осында ма? (Қарындас). 10. Олжастың жолдасы ма? (Дос). 11. Әрсеннің үйі мынау ма? (Жатақхана). 12. Мынау Әминаның баласы ма? (Немере).

7-жаттығу. Вставьте окончания родительного падежа и переведите на русский язык

Абай... өлеңдері тамаша! Кітап . авторы әйгілі адам ба? Алматы... көшелері түзу және кең. Базар... бағалары қымбат екен. Қазақстан... байлығы мол. Үстел... аяғы сынық. Дәптер... бетін аш. Жұмыртқа... сарысы өте пайдалы. Үй... терезесі ашық па? Айдос... сөзі дұрыс. Қыз... шашы ұзын екен. Кілем... түсі әдемі ме? Наурыз... сегізі – мейрам. Көрім... жұмысы өте ауыр. Жатақхана... бөлмелері қандай? Әсет . көмегі керек. Өлең... авторы кім? Жаңыл... денсаулығы нашар. Ажар... әжесі қандай адам? Дәрісхана... есігі жабық. Анар... жасы нешеде? Қыркүйек... бесі – демалыс күні. Терезе... пердесі ақшыл. Виктор... көршісі өте жақсы адам. Айгүл... мінезі қандай? Жанар... кереуеті қайда тұр? Мұрат.. сабағы көп пе? Жүрск... оты ыстық. Берік... кеңесі керек емес. Ет... дәмі жақсы екен. Қыз... суретін қабырғаға іл. Ағаң. . досы осында ма?

8-жаттығу. Переведите на казахский язык и составьте общие вопросы

1. Сегодня тридцать первое декабря. 2. Двадцать четвертое августа – мой день рождения. 3. В библиотеке института много книг. 4. Этот человек старший брат матери моего друга. 5. Мой родственник – младший брат отца моей жены. 6. Окна аудитории чистые. 7. Работы у Кайрата много. 8. Мамины цветы стоят на окне. 9. Студенты группы сидят в тридцать второй аудитории. 10. Сейчас конец рабочего дня. 11. Стихи Абая очень хорошие. 12. Родители Жапара в ауле. 13. У Талгата мало родственников. 14. Тринадцатое упражнение на сорок восьмой странице.

9-жаттығу. Спишите, прибавив к именам существительным окончания винительного падежа.

1. Кино көрсейік. “Алатау” кинотеатрында керемет фильм бар екен. Менде екі билет бар. Сен мына билет... алшы. 2. Кешіріңіз, билетіңіз бар ма? Билет... көрсетіңіз. 3. Сөкеннің үйлену тойы бүгін ғой. Біз мына гүл.. алайық. 4. Сағаттың бағасы қанша? Ақша... мен төлейін. 5. Үй... тазалау керек. Сен тез кел. 6. Асхана нешінші қабатта? Тамақ шейік. – Мен сол тамақ... ішпейін. 7. Орталық кітапханада кездесейік. Ыбырай Алтынсариннің кітаб.. табуым керек. 8. Емтихан... жақсы тапсыруың керек. Көп дайындал. 9. Машина... Сіз жүргізіңіз, мен бүгін демалайын. 10. Теледидар... өшір. Ерте жатайық. Ертен ерте тұруым керек. 11. Әлия қайда? Қайда жүр өзі? Шай... әкелсін. 12. “Занғар” сауда үйінде бәрі бар ма? Жүр, мен де сол сауда үй... көрейін. 13. Темекі... қой. Темекінің пайдасы жоқ. 14. Мынау нешінші троллейбус? Троллейбус... тоқтатыңызшы. Мынау менің троллейбусым екен. 15. Салтанаттың денсаулығы қалай? Жақсы ма? Хат... тез жіберсін. Әжесі уайымдамасын. 16. Бұл менің Алматыға бірінші келуім. Қала... аралайық. Демалыс.. жақсы өткізейік. 17. Жүр, Медеу... көрейік, коньки тасейік. 18. Бүгін Жанардың денсаулығы нашар екен. Дәрігер.. шақыру керек. 19. Қазақ

тілі... үйрену керек. Көп оқы, мұғалімнің... тында, үй тапсырмасы.. орында. 20. Сен мына жаттығу... тез бітір. Онша қиын емес. Басқа жаттығулар... да жазу керек.

10-жаттығу. Составьте предложения, соблюдая порядок слов

1. Ма, тортінші, апасының, қабатта, пәтері? 2. Маралдың, түр, көшеде, үйі, мына. 3. Жұмысы, ме, қаланың, Жанардың, шетінде? 4. Күні, өн, менің, күйеуімнің, туган, бесінде, қарындасының, ақпанның. 5. Автобустың, отыз, мына, аялдамасы, екінші, жерде. 6. Жолдасы, ме, мектепте, баласының, Саматтың, қырық алтыншы, жүр? 7. Емтиханы, қашан, қай, және, жерде, студенттердің? 8. Үйі, қабатты, орталығында, түр, бес, қонақ, Алматының, жиырма. 9. Әке-шешесі, екен, Рабиғаның, Қарағандыда. 10. Университетте, ішкі, Мараттың, студент. 11. Және, жусын, Марал, еденді, ыдыс-аяқты, сыпырсын. 12. Әдемі, ілсін, ана, Жанар, қабырғаға, суретті, мына.

11-жаттығу. Трансформируйте словосочетания в повелительное наклонение, используя глаголы, данные в скобках и составьте с ними предложения

Образец: Сендер газет. . (оқу) – *Сендер газет оқыңдар.*

Сендер газет... (оқу); біз қаланы... (аралау); студенттер үй тапсырмасын... (орындау), сен қонақтарды жақсы... (қарсы алу), Сіз денсаулықты... (сақтау); Әсия кілемді... (тазалау); біз кофе... (ішу); Сіздер жиналысты... (откізу); Әмина... (жұмыс істеу); сен мені... (таныстыру); Сіз хат... (жіберу), сендер қазақ тілін.. (үйрету). балалар үй тапсырмасын... (орындау); біз казакша... (сойлеу); мен... (демалу); сендер... (тамақ пісіру); Сіздер кітап... (сатып алу); сендер.. (коньки тебу); Марат... (олан аиту); сен орындықгы... (апару); біз су.. (ішу); сен бауырсақ .. (жеу); мен ертең... (кету); сен мені... (шығарып салу); мен Сізді... (апару); Олжас мектепті жақсы (бітіру); сен кешке... (телефон соғу); Самат баланы (көтеру); балалар бөлмені .. (жинау); сендер компьютерді... (үйрену), мен машина... (жүргізу), біз доп... (ойнау); Сіздер таза... (ауа жұту); біз балық... (аулау).

2.1. РОДИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖ (ПРОДОЛЖЕНИЕ).

Собственные имена, обозначающие географические названия, в родительном падеже окончания не принимают

*Алматы қаласы, а не Алматының қаласы,
Еділ өзені, а не Еділдің өзені.*

12-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык

Қазақстан
Ресей
Ұлыбритания

} мемлекеті

Тынық
Үнді
Атлантика

} мұхиты

Жезказған	}	қаласы	Каспий	}	теңізі
Ақтау			Балтық		
Өскемен			Арал		
Атырау	}	облысы	Мичиган	}	көлі
Қостанай			Балқаш		
Қызылорда			Ыссыккөл		
Талғар	}	ауданы	Лена	}	өзені
Селеті			Еділ		
Нарынқол			Ертіс		
Қазақфильм	}	ықшамауданы	Памир	}	тауы
Жетісу			Алатау		
Ақсай			Арарат		

13-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык.

Петропавл қаласы, Үнді мұхиты, Жезказған облысы, Арал теңізі, Ауғанстан мемлекеті, Балқаш көлі, Тынық мұхиты, Талғар ауданы, Көкшетау қаласы, Қызылорда облысы, Ертіс өзені, Мәскеу қаласы, Каспий теңізі, Жапония мемлекеті, Памир тауы, “Алатау” кинотеатры, Нарынқол ауданы, Қарасу ауылы. “Шұғыла” кинотеатры, Селеті ауданы, Темза өзені, Аризона штаты, Екібастұз қаласы, Америка Құрама Штаттары мемлекеті, Іле өзені, Бурабай көлі, Жапон теңізі.

14-жаттығу. Ответьте утвердительно или отрицательно на следующие вопросы

Образец: Мәскеу қаласы Ресейде ме? — *Иә, Ресейде.*

Темза өзені Германияда ма? — *Жоқ, Германияда емес, Ұлыбританияда.*

- 1 Мәскеу қаласы Ресейде ме? 2 Темза өзені Германияда ма? 3. Арарат тауы Түркияда ма? 4. Балқаш көлі Ресейде ме? 5. Ертіс өзені Африкада ма? 6. Сингапур мемлекеті Америкада ма? 7. Қостанай қаласы Қазақстанда ма? 8. Абай даңғылы Алматыда ма? 9. Селеті ауданы Ақмола облысында ма? 10. Техас штаты Ұлыбританияда ма? 11. Нарынқол ауданы Атырау облысында ма? 12. Талдықорған қаласы Қытайда ма? 13. “Алатау” кинотеатры Төле би көшесінде ме? 14. Ереван қаласы Грузияда ма? 15. Италия мемлекеті Азияда ма?

15-жаттығу. Задайте собственные вопросы своему собеседнику по образцу 14-жаттығу

16-жаттығу. Переведите на казахский язык

- 1 Город Экибастуз находится в Павлодарской области. 2 Улица Толе би находится в Алматы. 3. Караганда находится в Казахстане. 4 Озеро Онтарио находится в Канаде. 5 Гора Арарат находится в Турции и Армении. 6. Улица Нуркена Абдирова находится в Караганде. 7. Государство Непал находится в Азии. 8. Кинотеатр “Байконур” находится в микрорайоне “Орбита”. 9. Озеро Боровое находится в Кокшетауской области. 10. Горы Алатау находятся в Казахстане.

2.2. СЛУЖЕБНЫЕ ИМЕНА.

сандықтың	сырты (внешняя сторона сундука): <i>снаружи</i>
	асты (нижняя сторона сундука): <i>под</i>
	үсті (верхняя сторона сундука). <i>на</i>
	алды (передняя сторона сундука): <i>перед</i>
	арты (задняя сторона сундука): <i>за</i>
қасы (возле сундука): <i>возле, у</i>	
терезенің	іші (внутренняя часть окна). <i>внутри</i>
	жаны (возле окна): <i>возле</i>
	арасы (промежуток окна): <i>между</i>
	түбі (у окна): <i>у</i>
	қарсысы (напротив окна): <i>напротив</i>

 Служебные имена в местном падеже выполняют функцию предлогов. *асты-нда* “под”, *үсті-нде* “на”, *арты-нда* “за”.

17-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык

Қаланың шетінде үлкен парк бар. Парктің ішінде кішкентай көл бар. Көлдің астында құм жатыр. Демалыс күні көлдің қасында көп адам жүр. Көлдің айналасында орындықтар бар. Орындықтардың маңында гүл бар. Гүлдердің ішінде астра, қызғалдақ гүлдері бар. Парктің ортасында кинотеатр тұр. Кинотеатрдың алдында билет сататын касса, ал қасында жарнамалар тұр. Кинотеатрдың ішінде екі зал бар. Сыртында ағаштар, ал қарсысында екі дүкен тұр. Дүкендердің арасында ағаш жоқ.

18-жаттығу. Раскройте скобки

1. Ыдыс-аяқ серванттын (внутри) тұр. 2. Ағаш екі үйдің (между) тұр. 3. Сөренің (на) кітап тұр. 4. Ағаштың (у) шелек тұр. 5. Диванның (возле) екі кресло тұр. 6. Кереуеттің (под) мысық жатыр. 7. Мектептің (перд) көп бала жүр. 8. Шкафтың (за) сурет тұр. 9. Біздің үйіміздің (напротив) үлкен сауда үйі тұр. 10. Үйдің (возле) ойна.

19-жаттығу. Переведите на казахский язык

1. Я живу возле кинотеатра “Байконур”. 2. Протри заднюю часть шкафа. 3. Подмети под столом. 4. Возле нашего дома – большой яблоневый сад. 5. Встань за мной. 6. Сядь у дерева. 7. Поставь книгу на полку. 8. Возле магазина – базар. 9. Автобус курсирует между двумя городами. 10. Напротив школы – детский сад. 11. Перед домом – огромный двор. 12. В магазине очень много людей.

3. ЛЕКСИКА: ГОРОД АЛМАТЫ.

 20-жаттығу. Прослушайте и прочтите текст

Алматы қаласы

Алматы қаласы – бұрынғы Қазақстан Республикасының астана-сы. Ол – оңтүстік астана.

Алматы – өте үлкен, әдемі қала. Алматыда Үлкен Алматы, Кіші Алматы өзендері бар. Олар қаланың орталығында. Алматының көшелері түзу және кең. Осы кең, түзу көшелерде машиналар, автобустар, трамвайлар, троллейбустар өте көп.

Алматыда көп қабатты үйлер, Әуезов қазақ драма театры, Лермонтов орыс драма театры, “Арман”, “Алатау”, “Байқоңыр” кинотеатрлары, Мәдениет сарайы. Неке сарайы, Орталық спорт кешені, мейрамханалар, дүкендер бар. Қаланың орталығында 25 қабатты қонақ үйі, цирк, “Заңғар” сауда үйі, теміржол бекеті, әуежай, орталық кітапхана және оқу орындары бар. Медеу мұзайдыны да жақын.

Алматы қаласында ықшамаудандар өте көп. Олар: “Көктем”, “Самал”, “Орбита”, “Ақсай”, “Айнабұлақ”, “Таугүл”, т. б.

Менің үйім “Орбита” ықшамауданында. Ол қаланың орталығында емес, шетінде. Мұнда бәрі бар: көп қабатты үйлер, дүкендер, базар, “Байқоңыр” кинотеатры, мешіт, мектептер және балабақшалар.

Сөздік

бұрынғы – прежний(-ая, -се)
астана – столица
оңтүстік – юг, южный
түзу – ровный(-ая, -ое)
Мәдениет сарайы – Дворец
культуры
Неке сарайы – Дворец
бракосочетания
кешен – комплекс

мейрамхана – ресторан
қонақ үй – гостиница
сауда үйі – торговый дом
теміржол бекеті – вокзал
әуежай – аэропорт
мұзайдын – каток
шет – край, окраина
мұнда – здесь

21-жаттығу. Выпишите из текста словосочетания, состоящие из собственных имен и слов в притяжательной форме III лица. Переведите на русский язык

Образец: Алматы қаласы – город Алматы; ...

22-жаттығу. Сделайте разбор слов по составу

Образец: қаласында: қала – основа слова, -сы – притяжательное окончание III лица; -нда – окончание местного падежа.

Өзендері, көшелердің, Республикасының, орталығында, мейрамханалар, кинотеатрлары, көшелерінде, ықшамауданында, балабақшалар.

23-жаттығу. Отызьте на вопросы по тексту

1 Қазақстан Республикасының бұрынғы астанасы не? 2. Алматы қандай қата? 3 Алматыда қандай өзендер бар? 4 Алматының кошелерінде не көп? 5 Алматыда қандай театрлар, кинотеатрлар бар? 6 Тағы нелері бар? 7 Алматыда қандай ықшамаудандар бар? 8. “Орбита” ықшамауданы қаланың қай жерінде? 9. “Орбита” ықшамауданында не іс бар?

24-жаттығу. Задайте вопросы к одықкі тым словам

1 Алматы қаласы – оңтүстік астана 2. Үлкен Алматы Кіші Алматы өзендері қаланың орталығында 3 Алматының көшелері түзу және кең 4. Әуезов қазақ драма театры және Лермонтов орыс драма театры Абай даңғылында тұр. 5. Алматы қаласында ықшамаудандар өте көп 6 Менің үйім “Орбита” ықшамауданында 7. “Орбита” ықшамауданы қаланың шетінде 8. “Орбита” ықшамауданы – әдемі ықшамаудан

25-жаттығу. Пер дела е предложения в вопросите быис

1 Менің үйім Алматыда 2. Алматы қаласы өте әдемі. 3. Алматыда ықшамаудандар өте көп 4 Медеу мұзайдыны өте жақын 5 Алматының көшелері түзу және кең 6. Алматыда метро жоқ. 7. “Заңғар” сауда үйі үш қабатты дүкен 8 25 қабатты қонақ үй қаланың орталығында. 9 Мынау – “Тауұл”. 10 Менің үйім Төл би көшесінде

26-жаттығу. Составьт предложения

Әуезов қазақ драма театры Лермонтов орыс драма театры “Алатау” кинотеатры “Байқоңыр” кинотеатры Республика сарайы Неке сарайы Орталық спорт кешені Алматы медресханасы “Акку” кафесі Қазақстан қонақ үйі Цирк “Заңғар” сауда үйі Теміржол бекеті Әуезов Орталық кітапхана Медеу мұзайдыны “Айнабұлақ” ықшамауданы “Самал” ықшамауданы “Ақсаи” ықшамауданы	}	қаланың	}	орталығында. шетінде
---	---	---------	---	-----------------------------

27-жаттығу. Сог аситесь и ти не сог аситесь с нны ти высказываниями

1 Алматы қаласы – Қазақстан Республикасының астанасы

2 Алматы өте үкен, әдемі қала 3 Алматыда өзендер жоқ.
 4. Медеу мұзайдыны өте алыс. 5. Қаланың орталығында көп қабатты
 үйлер, дүкендер өге көп 6. "Орбита" ықшамауданы қаланың орта-
 лығында. 7. Көшелерде машиналар, автобустар, трамвайлар, трол-
 лейбустар өге көп 8 Алмагының көшелері гүзу және кең 9 Неке
 сараиы "Айнабұлақ" ықшамауданында. 10 "Байқоңыр" кинотеатры
 "Орбита" ықшамауданында.

28-жаттығу. Оқройте скобки

1 Алматы қаласы — (бывшая столица Республики Казахстан)
 2 Алмагы — (очень большой и красивый город). 3 Алматыда (реки
 Большая Алматинка, Малая Алмагинка) бар. 4 Алматының көшелері
 (ровные и широкие). 5 Алматыда (многоэтажные дома, казахский
 театр драмы Ауэзова, русский театр драмы Лермонтова, кинотеатры
 "Арман", "Алатау", "Байқонур". Дворец Культуры, Дворец Бракосоч-
 четания, Центральныи спортивныи комплкс, рестораны, магазины)
 бар 6 Қаланың орталығынта (25-этажная гостиница цирк, горго-
 выи дом "Зангар", жлезнодородожныи вокзал, аэропорт, центральная
 библиотека и учебныи заведения) бар 7. Медеу мұзайдыны (близко)
 8 Алмагы қаласында (очень мною микрорайонов) 9 "Орбита"
 ықшамауданы (находится не в центре города, а на окраине) 10. Мұнда
 бәрі бар: (многоэтажные дома, магазины базар, кинотеатр "Байко-
 нур", мечеть, школы и лесские сады).

29-жаттығу. Дополните предложения информацией из текста

1 Алматы қаласы астанасы 2. Алматы
 қала 3 Алматыда өзендері бар
 4 ксң және түзу 5 Алматыда үй-
 лер, геатры, театры, ки-
 ногеатрлары, сарайы, сарайы,
 кешені. бар
 6. Қаланың орталығында 25 'Зангар'
 және бар 7. жақын.
 8 Алматы қаласында өте көп. 9. "Орбита" ықшам-
 ауданы 10 Мұнда бәрі бар
 , "Байқоңыр"
 және

30 жаттығу. Переведите на казахский язык

Город Алматы — это южная столица, бывшая столица Республи-
 ки Казахстан Это очень большой и красивый город Мои дом нахо-
 дится в этом городе В Алматы широкие и прямые улицы На этих
 улицах очень много машин, автобусов, троллейбусов, трамвасв. В
 Алматы есть многоэтажные дома, казахский театр драмы Ауэзова,

русский театр драмы Лермонтова, кинотеатры “Арман”, “Алатау”, “Байконур”, Дворец Культуры, Дворец Бракосочетания, Центральный спортивный комплекс, рестораны. 25-этажная гостиница, цирк, торговый дом “Зангар”, железнодорожный вокзал, аэропорт, мечети, центральная библиотека, учебные заведения и денгские сады. Реки Большая Алматинка и Малая Алматинка в центре города. Недалеко ледовый каток Медео.

31-жаттығу. а) Прочтите диалог и выучите его наизусть б) Вместо подчеркнутых слов вставьте свои и составьте новый диалог

- Кешіріңіз
- Иә, айтыңыз.
- Бұл қай көше?
- Жамбыл көшесі.
- Бұл Алматының орталығы ма?
- Иә, дұрыс.
- “Жетісу” қонақ үйі қай жерде?
- “Жетісу” қонақ үйі Абылай хан даңғылында.

32-жаттығу. Прочтите и запишите в тетрадь. Перескажите устно.

Менің мекен-жайым: Алматы қаласы, “Орбита” ықшамауданы, 24-інші үй, 76-ншы пәтер.

Сенің мекен-жайың: Қарағанды қаласы, Нүркен Әбдіров көшесі, 135-інші үй, 23-інші пәтер.

Сіздің мекен-жайыңыз: Ақмола облысы, Ақсу ауданы, Кеңес ауылы.

Оның мекен-жайы: Ақтау қаласы, 24-інші ықшамаудан, 12-нші үй, 37-інші пәтер.

Біздің мекен-жайымыз: Алматы қаласы, Желтоқсан көшесі, 175.

Сендердің мекен-жайың: Алматы облысы, Қаскелең ауданы, Абай ауылы, 8-інші үй.

Сіздердің мекен-жайыңыз: Алматы қаласы, Өйтеке би көшесі 18-інші үй, 73-інші пәтер.

Олардың мекен-жайы: Алматы қаласы, “Таугүл” ықшамауданы, 29-інші үй, 58-інші пәтер.

33-жаттығу. Письменно ответьте на вопросы.

1. Сіздің мекен-жайыңыз қандай? 2. Әке-шешеніздің мекен-жайы қандай? 3. Отбасыңыздың мекен-жайы қандай? 4. Жолдасыңыздың мекен-жайы қандай? 5. Атаңыздың мекен-жайы қандай? 6. Досыңыздың мекен-жайы қандай? 7. Жезденіздің мекен-жайы қандай? 8. Ағаңыздың мекен-жайы қандай? 9. Көршінің мекен-жайы қандай? 10. Менің мекен-жайым қандай?

34-жаттығу. Спросите своего собеседника, где живут его родственники. Затем ответьте на его вопросы устно

35-жаттығу. Поддержите разговор

— ?

— Иә, мынау — Абай даңғылы.

— ?

— Орталық спорт кешені өне, анда гүр. Сізге не керек еді?

—

— Жиырма бес қабатты қонақ үй Достық даңғылында. Сіз алпыс алғыншы автобуска мініңіз. Достық даңғылында түсіңіз.

* * *

— Сіздің үйіңіз қай жерде?

—

— “Орбита” ықшамауданы Алматының орталығында ма?

—

— Мұнда нелер бар?

—

— Мекен-жайыңыз қандай?

—

* * *

— Алматыда қандай театр, кинотеатрлар бар?

—

— Опера және балет театрына барайықшы.

—

— Бүгін сахнада не бар?

—

— Онда Аданның “Жизель” балетіне барайықшы.

— ?

— Иә, ал. Кешке сағат нешеде кездесейік?

—

— Онда көріскенше сау бол!

— !

36-жаттығу. Поговорите со своим собеседником о Вашем родном городе

37-жаттығу. Письменно составьте рассказ о Вашем городе

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

10-сабақ

Звук и.

И — в казахском языке дифтонг — передает два звука. В зависимости от твердости-мягкости слогов произносится твердо — и [ый] *жиналыс* [жыйналыс] “собрание”, *быыл* [быйыл] “в текущем году” или мягко — и [ий] *ине* [ийиә] “игла”, *жиен* [ж’ийеи] “племяник”

Родительный падеж имен существительных.

Собственные имена, обозначающие географические названия, употребляются перед теми словами, к которым относятся, а последние — в притяжательной форме III лица. При этом собственные имена, обозначающие географические на-

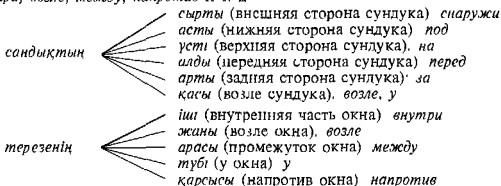
звания, в родительном падеже окончаний не принимаю: *Мәскеу- қаласы* "город Москва", *Еділ- өзені* "река Волга", *Абай- даңғылы* "проспект Абая"

Алматы қаласы –
Еділ өзені –

~~*Алматының қаласы*
Еділдің өзені~~

Служебные имена.

Служебные имена, сочетаясь с именем существительным в родительном падеже, образуют словосочетания, имеющие пространственное значение. При этом служебные имена употребляются только в притяжательной форме III лица и принимают падежные окончания. Служебные имена в местном падеже выполняют функцию предлогов и соответствуют русским предлогам *за, под, на, перед, у, внутри, возле, между, напротив* и т. д.

Склонение служебных имен будет рассматриваться позже в грамматической теме "Служебные слова" основного курса

11-САБАҚ

1. Фонетка: Дифтонг *и*.

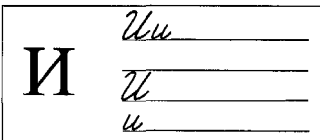
2. Грамматика:

2.1. Притяжательная форма с суффиксами *-нікі, -дікі, -тікі*.

2.2. Настоящее время глагола. Простая форма настоящего времени.

3. Лексика: Наш дом.

1. ФОНЕТИКА, ДИФТОНГ *и*.

1-жаттығу. Прослушайте. Прочтите, обращая внимание на произношение дифтонга в твердых и мягких слогах.

ие	шие	иі	киіз	биле –	быыл
ине	бие	иіс	тиіс	киін	қиын
изе	тieme	иіл	киім	тиін –	тиын
ире	кieme	ир	киін	киіз –	қиғыз
иле	биле	иін	тиін	жиі	жиды
иек	жиен	жиі	киік	киік –	киық
ирек	жирен	биік	килік	киім –	киқым

 2-жаттығу. Прослушайте Прочтите, обращая внимание на произношение *и, ы, і*

ки — қы — кі	ин — ын — ін	бил — был — біл
ти — ты — ті	ит — ыт — іт	тис — гыс тіс
ши — шы — ші	ип — ып — іш	кир — қыр — кір
жи — жы — жі	ир — ыр — ір	тир — тыр — тір
би — бы — бі	ил — ыл — іл	бир — быр — бір
ди — ды — ді	ик — ық — ік	кит — қыт — кіт

3-жаттығу. Прибавьте окончания множественного числа. Найдите русские эквиваленты слов в словаре и запишите в тетрадь.

Би, шиеленіс, киім. биші, өдебиет, жидек, ие, модениет, нист, иіс, шие, иек, жиек, ирек, диірмен, тиін, биіктік, тәжірибе, билік, жиілік, икемділік, шикілік, бие, тиск, кимешек, иілік. бишік, тәрбие, киіз, ине, жиен, шикізат, бикеш, әскери, киік

4-жаттығу. Прибавьте окончания местного падежа *-де, -те*

Әскер, жиілік, кимешек, икемділік, биші, өдебиет, жидек, ие, модениет, иіс, шие, иек, ирек, диірмен, тиін, биіктік, тәжірибе, билік, жиек, бие, ит, тиск, иілік, шикілік, бишік, киім, горбие, киіз, ине, жиен, бикеш, шиеленіс, киік, ниет, би.

5-жаттығу. Поставьте глаголы в повелительное наклонение и прибавьте к ним отрицательные суффиксы Переведите на русский язык.

Образец: кию “надевать” — *ки “надевай” — киме “не надевай”.*

кию “надевать”	жию “убирать”
киіну “одеваться”	тәрбиелеу “воспитывать”
тию “касаться”	билеу “танцевать”
тиісу “задсвать”	биіктеу “выситься”
тиеу “грузить”	шиілену “завязаться в узел”
ниеттену “намереваться”	килігу “вмешиваться в чужие дела”
итеру “толкать”	иіскеу “нюхать”
иіру “прясть”	иілу “гнутья”
әлдилеу “убаюкивать”	

6-жаттығу. Составьте общие вопросы к подчеркнутым словам

Образец: Алматы қаласы — оңтүстік астана. — *Оңтүстік астана ма?*

1. Алматы қаласы — оңтүстік астана. 2. Менің үйім қаланың орталығында. 3. Алматының көшелері түзу және кең. 4. Әуесзов қазақ драма театры Абай даңғылында тұр. 5. Алматы қаласында ықшамаудандар өте көп. 6. Ораздың үйі “Орбита” ықшамауданында. 7. “Айнабулақ” ықшамауданы қаланың шетінде. 8. “Самал” ықшамауданы — әдемі ықшамаудан. 9. Әлияның үйі әуежайға жақын. 10. “Заңғар” сауда үйінде көп зат бар. 11. Қаланың орталығында 25 қабатты

қонақ үй түр. 12. Орталық спорт кешеніне барыңыздар. 13. Теміржол бекетінде мені күт. 14. Неке сарайында кездессің. 15. “Арман” “Алатау”, “Байқоңыр” кинотеатрларында өте жақсы фильм бар

7-жаттығу. Вставьте окончания родительного падежа там, где нужно и переведите на русский язык.

Алматы – Қазақстан... Республикасы... оңтүстік астана... Алматы. . көшелер... түзу және кең. Алматыда көп қабатты үйлер, мейрамханалар, дүкендер, қонақ үйлер, Мәдениет... сарай..., “Занғар”... сауда... үй..., теміржол... бекегі..., әуежай, орталық... кітапхана... және оқу... орындар . бар. Орталық спорт... кешен . , Неке... сарай..., Әуезов... театр..., Лермонтов... театр..., цирк Абай... даңғылында. “Арман”... кинотеатр..., “Алатау” кинотеатр..., “Искра”... кинотеатр... қала... орталық..., ал “Шұғыла”... кинотеатр..., “Сарыарқа”... кинотеатр..., “Байқоңыр”... кинотеатр... қала... шет... . Медеу... музей-дың... да қала... шет... . Қазақстан... байлық... мол. Алматы... қала... – менің туған қалам.

8-жаттығу. Составьте предложения, соблюдая порядок слов.

1. Мен, және, түзу, Алматының, кең, көшелері? 2. Қалам, және, Алматы, менің, туған, сүйікті. 3. Барайық, жаңа, көруге, ертең, фильмді. 4. Концертті, керек, жетісе, залында, концерт, Рымбаеваның, сағат, Роза, болуы. 5. Болуым, онында, келер, Астанада, керек, аптада, сәуірдің. 6. Үйде, керек, уақытта, қай, болуы, Шолпанның? 7. Кітаптар, қандай, кітапханада, бар, жаңа? 8. Оны, керек, қашан, қоруың, сенің? 9. Қаскелең, Меруерттің, екен, облысында, ауданында, туыстары, Алматы. 10. Тілін, керек, қазақ, жақсы, үйрену.

2.1. ПРИТЯЖАТЕЛЬНАЯ ФОРМА С СУФФИКСАМИ -нікі/-дікі/-тікі.

9-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык

1. Асанның кітабы үстелде жағыр. Бұл кітап – Асандікі. 2. Әселдің үйі үлкен. Үлкен үй – Әселдікі. 3. Сәуленің бөлмесі кішкентай. Кішкентай бөлме – Сәуленікі. 4. Меруерттің қаламы жақсы. Жақсы қалам – Меруерттікі. 5. Даниярдың оқулығы таза. Таза оқулық – Даниярдікі. 6. Мынау – кітапхананың кітабы. Мына кітап – кітапхананікі. 7. Анау – Жанардың суреті. Ана сурет – Жанардікі. 8. Мынау – институттың жатақханасы. Мына жатақхана – институттікі. 9. Әкемің газеті креслода жатыр. Мына газет – әкемдікі. 10. Сәбиттің ағасы аулада. Аға – Сәбиттікі. 11. Гауһардың әжесі – тамаша адам. Әже – Гауһардікі. 12. Ақынның өлеңі керемет. Мына керемет өлең – ақындікі.

После глухих согласных	-тікі	Қайрат-тікі, Меруерт-тікі
После гласных	-нікі	Жанна-нікі, Әмина-нікі
Во всех остальных случаях	-дікі	Әйгерім-дікі, Назым-дікі, Гауһар-дікі

10-жаттығу. Додағыте оқончания *-нікі, -дікі, -тікі* к следующым словам.

Образец: мұғалім – *мұғалімдікі*

а) мұғалім, асхана, кітапхана, мектеп, студент, оқушы, үй, бөлме, терезе, көпсе, қала, сынып, дәрісхана, жағакхана, театр, цирк, әуежай, теміржол бекеті, ықшамаудан, өзен, мұхит, теңіз, тау, дүкен, базар, балабақша.

ә) Жазира, Жапар, Кәрім, Салтанат, Әссел, Назым, Арман, Болат, Айжан, Әссем, Абылай, Гауһар, Абзал, Лоззат, Сәкен, Сәуле, Бану, Абай, Данияр, Дана, Балжан, Самат, Ермек, Ерлан, Нұржан, Анар, Әлия, Әсет, Күләш.

11-жаттығу. Ответьте на вопросы, используя слова в скобках.

Образец: Мына кітап кімдікі? (Мұғалім). – *Мұғалімдікі.*

1. Мына кітап кімдікі? (Мұғалім).
2. Ана үй кімдікі? (Марат).
3. Мына бала кімдікі? (Абзал).
4. Ана қалам кімдікі? (Оқушы).
5. Мына сурет кімдікі? (Немерссі).
6. Мына машина кімдікі? (Көрші).
7. Ана төрелке кімдікі? (Сәния).
8. Мына өлең кімдікі? (Абай).
9. Мына компьютер кімдікі? (Сәбит).
10. Мына жатақхана ненікі? (Университет).
11. Ана кітапхана ненікі? (Мектеп).

Единственное число	Множественное число
I. <i>мен</i> “я” – <i>менікі</i> “мой”	I. <i>біз</i> “мы” – <i>біздікі</i> “наш”
II. <i>сен</i> “ты” – <i>сенікі</i> “твой”	II. <i>сендер</i> “вы” – <i>сендердікі</i> “ваш”
<i>Сіз</i> “Вы” – <i>Сіздікі</i> “Ваш”	<i>Сіздер</i> “Вы” – <i>Сіздердікі</i> “Ваш”
III. <i>ол</i> “он” – <i>олікі</i> “его”	III. <i>олар</i> “они” – <i>олардікі</i> “их”

12-жаттығу. Ответьте на вопросы, используя местоимения

1. Мына кітап кімдікі? 2. Ана одемі үй кімдікі? 3. Мына бала кімдікі? 4. Ана қалам кімдікі? 5. Мына жатақхана ненікі? 6. Мына кітапхана ненікі? 7. Ана сурет кімдікі? 8. Мына үстел кімдікі? 9. Мына кереует кімдікі? 10. Мына орындық кімдікі? 11. Ана кесе кімдікі?

13-жаттығу. Переведите на казахский язык

а) 1. Это мой дом. – Этот дом – мой. 2. Та моя тетрадь. – Та тетрадь – моя. 3. Это институтское общежитие. – Это общежитие – института. 4. Это папина газета. – Эта газета моего папы. 5. Тот мой компьютер. – Тот компьютер – мой. 6. Это стихи Абая. – Эти стихи – Абая.

б) 1. Это чья комната? – Наша. 2. Этот учебник чей? – Моего друга. 3. Чьи это бумаги? – Армана. 4. Это книги Карлығаш? – Нет, Салтанат. 5. Чей тот компьютер? – Моего товарища. 6. Этот красивый ковер чей? – Моей мамы. 7. Чья книжная полка? – Марата. 8. Чья кровать? – Ваша. 9. Чьи книги? – Их. 10. Та парта чья? –

Его. 11. Чья машина? – Моя. 12. Это чья работа? – Меруерт. 13. Этот словарь чей? – Вашего учителя. 14. Чьи пиалы? – Наши.

14-жаттығу. Прослушайте, прочтите и выучите наизусть.

Менің ұлым – сенікі,
 Сенің ұлың – менікі,
 Ер туған ұл – сенікі,
 Бақытты біздің жердікі.

(Жамбыл)

2.2. НАСТОЯЩЕЕ ВРЕМЯ ГЛАГОЛА. ПРОСТАЯ ФОРМА НАСТОЯЩЕГО ВРЕМЕНИ.

15-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык

1 Мен отырмын. – Мен үйде отырмын. – Мен үлкен үйде отырмын. 2. Сен отырсың. – Сен бөлмеде отырсың. – Сен жылы бөлмеде отырсың. 3. Сіз отырсыз. – Сіз дәрісханада отырсыз. – Сіз кең дәрісханада отырсыз. 4. Ол отыр. – Ол сыныпта отыр. – Ол таза сыныпта отыр. 5. Біз отырмыз. – Біз моншада отырмыз. – Біз ыстық моншада отырмыз. 6. Сендер отырсыңдар. – Сендер оқу залында отырсыңдар. – Сендер жарық оқу залында отырсыңдар. 7. Сіздер отырсыздар. – Сіздер мейрамханада отырсыздар. – Сіздер тамаша мейрамханада отырсыздар. 8. Олар отыр. – Олар асханада отыр. – Олар керемет асханада отыр.

Единственное число	Множественное число
I Мен отыр- <i>мын</i> “Я сижу”	I. Біз отыр- <i>мыз</i> “Мы сидим”
II. Сен отыр- <i>сың</i> “Ты сидишь”	II. Сендер отыр- <i>сыңдар</i> “Вы сидите”
Сіз отыр- <i>сыз</i> “Вы сидите”	Сіздер отыр- <i>сыздар</i> “Вы сидите”
III. Ол отыр-□ “Он (она) сидит”	III Олар отыр-□ “Они сидят”

16-жаттығу. Добавьте личные окончания глагола

1. Бала еденде отыр... 2. Мен жарық бөлмеде отыр... 3. Сіздер жатақханада отыр... 4. Сен далада отыр... 5. Біз дәрісханада отыр... 6. Сіз Асанда отыр... 7. Сендер төртінші қабатта отыр... 8. Олар институтта отыр... 9. Біз әуежайда отыр... 10. Олар кинотеатрда отыр... 11. Сіздер мейрамханада отыр... 12. Сендер балабақшада отыр..

17-жаттығу. Ответьте на вопросы простой формой настоящего времени

1. Сіз қайда отырсыз? 2 Балалар қайда отыр? 3. Сіздер жатақханада отырсыздар ма? 4. Әсетте кім отыр? 5. Дәрісханада кім отыр? 6. Сіздер әуежайда отырсыздар ма? 7 Сендер төртінші қабатта отырсыңдар ма? 8. Бала балабақшада отыр ма? 9. Теміржол бекетінде кім отыр? 10. Сіз мейрамханада отырсыз ба? 11. Сабақта кім отыр? 12. Сендер асханада отырсыңдар ма?

18-жаттығу. Возразите, используя слова в скобках

Образец: Сен әуежайда отырсың. (Сіз). — Мен емес, Сіз отырсыз.

1. Сен әуежайда отырсың. (Сіз). 2. Мен мейрамханада отырмын (Әсет). 3. Сіздер теміржол бекетінде отырсыздар. (Сендер). 4. Сен автобуста отырсың. (Мен). 5. Біз мұғалімде отырмыз. (Сіздер). 6. Сіз балабақшада оғырсыз. (Мен). 7. Сендер төртінші қабатта отырсыңдар. (Салтанат). 8. Олар институтта сабақта оғыр. (Сіздер) 9. Біз қазақ драма театрында отырмыз. (Олар). 10. Олар троллейбусқа отыр. (Біз). 11. Олжас үйде отыр. (Сіз). 12. Сендер орыс драма театрында отырсыңдар. (Сіздер).

19-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык.

1. Мен жүрмін. — Мен үйде жүрмін. — Мен көп қабатты үйде жүрмін. 2. Сен жүрсің. — Сен бөлмеде жүрсің. — Сен жылы бөлмеде жүрсің. 3. Сіз жүрсіз. — Сіз дәрісханада жүрсіз. — Сіз жарық дәрісханада жүрсіз. 4. Ол жүр. — Ол әуежайда жүр. — Ол жаңа әуежайда жүр. 5. Біз жүрміз. — Біз далада жүрміз. — Біз кең далада жүрміз. 6. Сендер жүрсіндер. — Сендер институтта жүрсіндер. — Сендер жақсы институтта жүрсіндер. 7. Сіздер жүрсіздер. — Сіздер жатақханада жүрсіздер. — Сіздер тамаша жатақханада жүрсіздер. 8. Олар жүр. — Олар теміржол бекетінде жүр — Олар керемет теміржол бекетінде жүр.

Единственное число	Множественное число
I. Мен жүр- <i>мін</i> “Я хожу”	I. Біз жүр- <i>міз</i> “Мы ходим”
II. Сен жүр- <i>сің</i> “Ты ходишь” Сіз жүр- <i>сіз</i> “Вы ходите”	II. Сендер жүр- <i>сіңдер</i> “Вы ходите” Сіздер жүр- <i>сіздер</i> “Вы ходите”
III. Ол жүр- ☐ “Он (она) ходит”	III. Олар жүр- ☐ “Они ходят”

20-жаттығу. Добавьте личные окончания глагола

1. Бала балабақшада жүр... . 2. Біз дүкенде жүр... . 3. Сіздер әуежайда жүр... . 4. Сендер далада жүр... . 5. Мен “Жетісу” қонақ үйінде жүр... . 6. Сіз “Занғар” сауда үйінде жүр... . 7. Сендер теміржол бекетінде жүр... . 8. Олар дүкендерде жүр... . 9. Біз “Тауіұл” ықшамауданында жүр... . 10. Мен орталық кітапханада жүр... . 11. Сіздер Мелеу мұзайдынында жүр... . 12. Сендер паркте жүр... .

21-жаттығу. Ответьте на вопросы простой формой настоящего времени

1. Сіз қайда жүрсіз? 2. Қыздар қайда жүр? 3. Сіздер дүкенде жүрсіздер ме? 4. Мелеу мұзайдынында кім жүр? 5. Институттың екінші қабатында кім жүр? 6. Сіздер әуежайда жүрсіздер ме? 7. Сендер “Айнабұлақ” ықшамауданында жүрсіндер ме? 8. Балалар паркте жүр ме? 9. Теміржол бекетінде кім жүр? 10. Сіз қай қонақ үйде жүрсіз? 11. Мен сауда үйінде жүрмін бе? 12. Біз қонақта жүрміз бе?

22-жаттығу. Возразите, вставив слова в скобках.

Образец: Сен әуежайда жүрсін. (Сіз). — Мен емес, Сіз жүрсіз.

1. Сен әуежайда жүрсін. (Сіз)
2. Мен дүкенде жүрмін. (Біз).
3. Сіздер Медеуде жүрсіздер. (Мен).
4. Сен далада жүрсін. (Олар).
5. Біз кітапханада жүрміз. (Олар).
6. Сіз паркте жүрсіз. (Мен).
7. Сендер төртінші қабатта жүрсіндер. (Сіздер).
8. Олар тауда жүр. (Біз).
9. Біз әуежайда жүрміз. (Олар).
10. Олар сауда үйінде жүр. (Сендер)
11. Сіз үйде жүрсіз. (Мен).
12. Сендер Жамбыл көшесінде жүрсіндер. (Біз).

23-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык.

1. Мен тұрмын. — Мен көшеде тұрмын. — Мен кең көшеде тұрмын.
2. Сен тұрсың. — Сен кітапханада тұрсың. — Сен жарық кітапханада тұрсың.
3. Сіз тұрсыз. — Сіз кинотеатрда тұрсыз. — Сіз жаңа кинотеатрда тұрсыз.
4. Ол тұр. — Ол аялдамада тұр. — Ол кішкентай аялдамада тұр.
5. Біз тұрмыз. — Біз үйде тұрмыз — Біз биік үйде тұрмыз.
6. Сендер тұрсындар. — Сендер банкіде тұрсындар. — Сендер ұлттық банкіде тұрсындар.
7. Сіздер тұрсыздар. — Сіздер мекемеде тұрсыздар. — Сіздер тамаша мекемеде тұрсыздар.
8. Олар тұр. — Олар кезекке тұр. — Олар үлкен кезекте тұр.

Единственное число	Множественное число
I. Мен тұр-мын “Я стою”	I. Біз тұр-мыз “Мы стоим”
II. Сен тұр-сың “Ты стоишь” Сіз тұр-сыз “Вы стоите”	II. Сендер тұр-сындар “Вы стоите” Сіздер тұр-сыздар “Вы стоите”
III. Ол тұр- □ “Он (она) стоит”	III. Олар тұр- □ “Они стоят”

24-жаттығу. Добавьте личные окончания глагола

1. Біз институтта тұр...
2. Сіз азық-түлік дүкенінде тұр...
3. Сіздер жаңа әуежайда тұр...
4. Сен далада тұр...
5. Мен “Анкара” қонақ үйінде тұр...
6. Сендер “Дана” сауда үйінде тұр...
7. Ол үйдің қасында тұр.
8. Олар қаланың орталығында тұр...
9. Біз “Жұлдыз” ықшамауданында тұр...
10. Мен орталық кітапханада тұр...
11. Сіздер өдемі сарайда тұр...
12. Сен қаланың шетінде тұр..

25-жаттығу. Ответьте на вопросы простой формой настоящего времени.

1. Сіз қайда тұрсыз?
2. Балалар қайда тұр?
3. Сіздер дәріханада тұрсыздар ма?
4. Мейрамханада кім тұр?
5. Үйдің үшінші қабатында кім тұр?
6. Сіздер теміржол бекетінде тұрсыздар ма?
7. Сендер қай ықшамауданда тұрсындар?
8. Бәғима кезекте тұр ма?
9. Үйдің алдында кім тұр?
10. Сіз жарық бөлмеде тұрсыз ба?
11. Мен сауда үйінде тұрмын ба?
12. Біз қай көшеде тұрмыз?

26-жаттығу. Возразите, вставив слова в скобках

Образец: Сен кезекте тұрсың. (Сіз) — Мен емес, Сіз тұрсыз.

1. Сен кезекте тұрсын. (Сіз)
2. Біз әуежайда тұрмыз. (Сіздер)
3. Сіздер Медеуде тұрсыздар. (Мен)
4. Сен көшеде тұрсын. (Олар)
5. Мен кітапханада тұрмын. (Ол)
6. Сіз мектепте тұрсыз. (Сен)
7. Сендер бесінші қабатта тұрсындар. (Сіздер)
8. Олар сауда үйінде тұр. (Біз)
9. Біз үйдің алдында тұрмыз. (Олар)
10. Олар базарда тұр. (Сендер)
11. Сіз театрда тұрсыз. (Мен)
12. Сендер балабақшада тұрсындар. (Ол)

27-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык

1. Мен жатырмын. – Мен үйде жатырмын. – Мен үлкен үйде жатырмын. 2. Сен жағырсың. – Сен кереуетте жатырсың. – Сен кең кереуетте жағырсың. 3. Сіз жатырсыз. – Сіз қонақ үйде жатырсыз. – Сіз тамаша қонақ үйде жатырсыз. 4. Ол жатыр. – Ол жатақханада жатыр. – Ол төрт қабатты жатақханада жатыр. 5. Біз жатырмыз. – Біз диванда жатырмыз. – Біз әдемі диванда жатырмыз. 6. Сендер жатырсындар. – Сендер еденде жатырсындар. – Сендер суық еденде жатырсындар. 7. Сіздер жатырсындар. – Сіздер кілемде жағырсындар. – Сіздер жылы кілемде жатырсындар. 8. Олар жатыр. – Олар бөлмеде жатыр. – Олар жеке бөлмеде жатыр.

Единственное число	Множественное число
I. Мен жатыр- <i>мын</i> “Я лежу”	I. Біз жатыр- <i>мыз</i> “Мы лежим”
II. Сен жатыр- <i>сың</i> “Ты лежишь” Сіз жатыр- <i>сыз</i> “Вы лежите”	II. Сендер жатыр- <i>сындар</i> “Вы лежите” Сіздер жатыр- <i>сыздар</i> “Вы лежите”
III. Ол жатыр- ☐ “Он (она) лежит”	III. Олар жатыр- ☐ “Они лежат”

28-жаттығу. Добавьте личные окончания глагола.

1. Бала балабақшада жатыр... . 2. Біз диванда жатыр... . 3. Сіздер еденде жатыр... . 4. Сендер кереуетте жатыр... . 5. Мен “Жетісу” қонақ үйінде жатыр... . 6. Сіз әке-шешеніңіздің үйінде жатыр... . 7. Сендер шопте жатыр... . 8. Олар ауруханада жатыр... . 9. Біз жерде жатыр... . 10. Мен креслода жатыр... . 11. Сіздер кең бөлмеде жатыр... . 12. Сендер кілемде жағыр...

29-жаттығу. Ответьте на вопросы простой формой настоящего времени.

1. Сіз қайда жатырсыз? 2. Бала қайда жатыр? 3. Сіздер қонақ үйде жағырсындар ма? 4. Кереуетте кім жатыр? 5. Институттың жатақхана-сында кім жатыр? 6. Сіздер диванда жағырсындар ма? 7. Сендер еденде жатырсындар ма? 8. Балалар кілемде жатыр ма? 9. Креслода кім жатыр? 10. Сіз қай бөлмеде жатырсыз? 11. Мен қайда жатырмын?

30-жаттығу. Возразите, вставив слова в скобках

Образец: Сен диванда жатырсың. (Сіз) – Мен емес, Сіз жатыр-сыз.

1. Сен диванда жатырсың. (Сіз)
2. Мен жерде жатырмын. (Біз)
3. Сіздер кереуетте жағырсындар (Мен)
4. Сен еденде жатырсың

(Олар). 5 Біз кілемде жатырмыз. (Олар). 6 Сіз жарық бөлмеде жатырсыз. (Мен). 7 Сен төртінші қабатта жатырсың. (Сендер). 8 Олар жатақханада жатыр. (Біз) 9. Біз шөпте жатырмыз. (Ол). 10. Олар ауруханада жатыр. (Сендер). 11. Сіз керемет қонақ үйде жатырсыз. (Мен). 12 Сендер үйде жатырсындар. (Біз).

31-жаттығу. Заполните пропуски

1. Мен ... жүрмін. 2. Мұрат және Болат . отыр. 3 Бала .. жатыр. 4. Сен ... тұрсың. 5 Біз ... жатырмыз 6. Сіздер . отырсындар. 7. Мен ... отырмын. 8 Сіз ... тұрсыз. 9. Марат .. жүр. 10. Сендер . жатырсындар. 11 Әже ... отыр. 12. Ата ... жатыр.

32-жаттығу. Составьте предложения, используя слова таблицы

Образец: *Мен бөлмеде отырмын.*

Мен	бөлме, үй, орындық, бастық, асхана,	отыр... жатыр... .
Сен	әуежай, спорт кешені, парк, дәрісхана,	
Сіз	институт, оқу залы, мектеп, бөлме,	
Ол	жатақхана, кереует, сынып, орындық	
Біз	сынып, тасіржол бекеті, сен, жиналыс,	тұр... жүр... .
Сендер	орталық кітапхана, университет, мен,	
Сіздер	Сіз, сауда үйі, драма театры, Медеу	
Олар	мұзайдыны, дүкен, балабақша, диван	

3. ЛЕКСИКА: НАШ ДОМ.

33-жаттығу. Прослушайте и прочтите текст

Біздің үйіміз

Біздің үй Алматы қаласында, Абаи даңғылында. Нөмірі алтыншы, тоғыз қабатты үй – біздікі. Ол жеке меншік үй емес, қазыналық үй. Біздің пәтеріміз төртінші қабатта. Пәтеріміздің үш бөлмесі бар

Кіре бөрісте кең, үлкен дәліз бар. Бірінші және ең үлкен бөлме – төрті (қонақ) бөлме. Төрті бөлменің үлкен бір терезесі бар. Терезеде әдемі перде ілулі тұр. Төрті бөлменің оң жағында екі кресло, бұрышта теледидар тұр. Қабырғада кілем ілулі тұр. Төрті бөлменің сол жағында диван және журнал үстелі тұр. Қабырға жиһазы да осында. Қабырға жиһазында кітаптар және қымбат ыдыс-аяқтар тұр. Қабырға жиһазының үстінде үстел сағаты тұр Төрті бөлменің едені – паркет. Паркеттің үстінде әдемі кілем жатыр. Ортада үлкен дөңгелек үстел, сегіз орындық тұр.

Екінші бөлме – әке-шешемдікі. Ол жағын бөлме. Мұнда екі кереует, екі тумба, үлкен үш есіккі шифоньер және үлкен айна (трюмо) тұр.

Үшінші кішкене бөлме – менікі. Бөлмеде екі кереует, гардероб, жазу үстелі, бір орындық бар. Үстелде калькулятор, өшіргіш,

қалам, қарындаштар, кітап және дәптерлер жатыр. Компьютер, кітап сөресі де осында. Онда оқулықтар, көркем әдебиеттер тұр.

Ас үйде ас үй жиһазы бар. Онда ыдыс-аяқтар тұр. Тоназытқыш, мұздатқыш та осында.

Жуынатын бөлмесі, өжетханасы бөлек. Бөлмелер оңаша, өте қолайлы. Телефонымыз да бар.

Ағамның үйі — жске меншік үй. Үйі — екі қабатты, сегіз бөлмелі. Ауалары кең. Гаражы, моншасы, алма бағы да бар. Жазда өте қолайлы.

Сөздік

даңғыл — проспект
жеке меншік — частный
қазыналық — государственный
пәтер — квартира
кіре берісте — у входа
дәліз — прихожая
төргі (қонақ) бөлме — гостиная
оң жағында — справа
сол жағында — слева
қабырға жиһазы — стенка
қымбат — дорогой
ыдыс-аяқ — посуда
үстінде — на, наверху
дөңгелек — круглый

жатын бөлме — спальня
әдебиет — художественная литература
ас үй — кухня
жиһаз — мебель
тоназытқыш — холодильник
мұздатқыш — морозильник
жуынағын бөлме — ванная
бөлек — раздельный
оңаша — изолированный
қолайлы — удобный
аула — двор
монша — баня
алма бағы — яблоневый сад

34-жаттығу. Составьте предложения, используя слова таблицы

1	Біздің үй Ағамның үйі Әке-шешемнің үйі Жолдасымның үйі Досымның үйі	Абай даңғылында, Төле би көшесінде, Қарағандыда, Атырау қаласында, “Көктем” ықшамауданында, қаланың орталығында, қаланың шетінде, ауылда, Ақсу ауданында, қалада	
2	Біздің үй Ағамның үйі Әке-шешемнің үйі	жеке меншік үй, қазыналық үй, үлкен тоғыз қабатты үй, бес қабатты үй, екі қабатты үй, өте әдемі үй.	
3	Біздің үйімізде Ағамның үйінде Төргі бөлмеде Әке-шешемнің бөлмесінде Менің бөлмеде Ас үйде Жатын бөлмеде Жуынатын бөлмеде Кіре берісте	кілем, перде, сурет, монша, журнал үстелі, үстел сағаты, кресло, айна, телефон, сегіз орындық, кереует, гараж, ас үй жиһазы, жазу үстелі, үш есікті шифоньер, қабырға жиһазы, кітап сөресі, шкаф, теледидар, диван, алма бағы, дөңгелек үстел, гардероб, компьютер, тоназытқыш, мұздатқыш.	тұр. жатыр. ілулі тұр бар. жоқ.

35-жаттығу. Выпишите из текста слова, стоящие в прилагательной форме и объясните способы их образования

36-жаттығу. Ответьте на вопросы по тексту

1. Біздің үй қайда? 2. Бұл қазыналық үй ме, жеке меншік үй ме? 3. Пәтеріміздің неше бөлмесі бар? 4. Кіре берісте не бар? 5. Торғи бөлмеде нелер тұр? 6. Төргі бөлменің едені қандай? 7. Паркеттің үстінде не жатыр? 8. Екінші бөлме кімдікі? Онда нелер тұр? 9. Үшінші бөлме кімдікі? Онда нелер тұр? 10. Ас үйде нелер бар? 11. Жуынатын бөлмесі, өжетханасы бөлек пе? 12. Ағамның үйі қандай? Онда нелер бар?

37-жаттығу. Переведите на казахский язык

Государственный дом, частный дом, девятиэтажный дом, квартира, у входа, прихожая, гостиная, телевизор, справа, слева, журнальный столик, мебельная стенка, дорогая посуда, настольные часы, круглый стол, спальня, трехстворчатый шифоньер, письменный стол, художественная литература, кухня, кухонная мебель, холодильник, морозильник, ванная, туалет, изолированные, удобный, двор, баня, яблоневый сад.

38-жаттығу. Переведите словосочетания в скобках и прочтите предложения

Біздің үй (в городе Алматы, на проспекте Аблай хана). Үлкен тоғыз қабатты (государственный дом) – біздікі. Біздің үйдің (две комнаты) бар. (У входа) кең, үлкен (прихожая) бар. (В гостиной) үлкен терезесі бар. Терезеде (висят красивые шторы). (Справа) диван, сол жақта (стенка) тұр. Ортада (большой круглый стол), алты орындық. (В углу) теледидар тұр. Қабырғада (висит картина). Екінші бөлме – (спальня). Онда (две кровати, трехстворчатый шифоньер, трюмо) тұр. Ас үйде (кухонная мебель, холодильник, морозильник, круглый стол и четыре стула) бар. Бөлмелер (изолированные, очень удобные). (Наша квартира) таза және кең.

39-жаттығу. Заполните пропуски

1. Біздің үй .. . 2. ... – біздікі. 3. ... – жеке меншік үй 4. .. – кең, үлкен дәліз бар. 5. Бірінші және ең үлкен бөлме – 6. .. төртінші қабатта. 7. Терезеде 8. Оң жағында ... , сол жағында 9. Қабырғада .. , еденде 10. Әке-шешемнің бөлмесінде .. . 11. Менің бөлмеде 12. Үстелде ... , кітап сөресінде .. . 13. Ас үйде 14. Ағамның үйі ... 15. ... кең. 16. .. да бар.

40-жаттығу. Прочтите и ответьте на вопросы.

1. Менің үйім қалада. Ал сенің үйің қайда? 2. Менің үйім – тоғыз қабатты қазыналық үй. Ал сенің үйің қандай? 3. Менің пәтерім бесінші қабатта. Ал сенің пәтерің нешінші қабатта? 4. Біздің пәтерімізде үш бөлме бар. Ал сендердің пәтеріңде неше бөлме бар? 5. Біздің үйіміздің ас үйі, дәлізі кең, бөлмелері оңаша, жуынатын бөлмесі және өжетханасы бөлек. Ал сендердің пәтеріңде қандай? 6. Біздің пәтер оңтүстік жақта, жылы, таза, өте қолайлы. Ал сендердің пәтерің қандай?

41-жаттығу. Переспросите подчеркнутые слова, как будто Вы не расслышали.

Образец: Біздің үй “Ақсай” ықшамауданында. – “Ақсай” ықшам-ауданында ма?

1 Біздің үй “Ақсай” ықшамауданында. 2. Біздің үй – тоғыз қабатты, қазыналық үй. 3. Пәтеріміздің үш бөлмесі бар. 4. Кіре берісте үлкен дәліз. 5. Бөлмелер оңаша, өте қолайлы. 6. Төргі бөлме кең. 7. Едені – паркет. 8. Екінші бөлме кіші. 9. Үшінші бөлме – менікі. 10. Ас үйде ас үй жиһазы, тоңазытқыш, мұздатқыш бар. 11. Жуына-тын бөлмесі, ожетхашасы бөлек. 12. Ағамның үйі – екі қабатты, сегіз бөлмелі үй. 13. Ағамның үйінде гараж бар.

42-жаттығу. Возразите Вашему собеседнику

Образец: Сіздің үй – жеке меншік үй. – *Жоқ, дұрыс емес. Біздің үй – қазыналық үй.*

1 Сіздің үй – жеке меншік үй. 2. Болаттың үйінің нөмірі – алты. 3. Пәтеріңіздің бір бөлмесі бар. 4. Кіре берісте дәліз бар. 5. Төргі бөлмеде терезе жоқ. 6. Төргі бөлмеде екі кресло тұр. 7. Паркеттің үстінде әдемі сурет жазыр. 8. Төргі бөлмеде ас үй жиһазы тұр. 9. Ас үйде кітап сөресі ілулі тұр. 10. Үйіңізде монша бар.

43-жаттығу. Прочтите диалог и выучите его наизусть.

– Сәлем, Ержан!

– Сәлем! Сенің үйің осында ма?

– Менің пәтерім ана тоғыз қабатты қазыналық үйде.

– Солай ма? Жаңа үй ме?

– Иә, жаңа. Менің пәтерім төртінші қабатта.

– Неше бөлмелі?

– Үш бөлмелі. Бөлмелері оңаша, өте қолайлы.

– Көрейкіші.

– Жүр, қонақ бол.

– Рақмет.

44-жаттығу. Составьте собственные диалоги, используя ситуации а) Ваш друг переехал недавно на новую квартиру; б) Ваш друг впервые пришел к Вам домой

Используйте выражения

Жоғары шық.

– Проходи.

Құтты қонақ бол.

– Будь почетным гостем.

Шақырғанына рақмет.

– Спасибо за приглашение.

Тағы да кел.

– Приходи еще.

Шын ықыласпен.

– С удовольствием.

45-жаттығу. Письменно опишите а) свою квартиру, б) квартиру своего друга и т.д.

Звук и.

И – в казахском языке дифтонг – передаст два звука. В зависимости от твердости-мягкости слогов произносится твердо – и [ый] *жиналыс* [жыйналыс] “собрание”, *был* [быылт] “в текущем году” или мягко – и [ий]. *ине* [ийн’э] “игла”, *жиен* [ж’ийен] “племянник”.

Притяжательная форма с суффиксами -нікі/-дікі/-тікі.

В казахском языке существует притяжательная форма с суффиксами *-нікі/-дікі/-тікі*, которая не имеет аналогов в русском языке. Например: *Мына үй – біздікі* “Этот дом – наш” *Мына кітап баланыкі* “Эта книга – мальчика”.

Как видно из примеров, данные суффиксы присоединяются к основе, независимо от твердости-мягкости слога. Варьирование суффиксов зависит только от конечного звука основы. Владелец предмета при этом следует за предметом обладания.

После глухих согласных	-тікі	<i>Қайрат-тікі, Меруерт-тікі</i>
После гласных	-нікі	<i>Жанна-нікі, Әмина-нікі</i>
Во всех остальных случаях	-дікі	<i>Әйгерім-дікі, Назым-дікі, Гауһар-дікі</i>

Аналогичное явление наблюдается и в английском языке, где притяжательные местоимения имеют 2 формы. Ср. It is our pen “Это наша ручка” – This pen is ours “Эта ручка – наша” It is my house. “Это мой дом” – The house is mine, “Этот дом – мой”

Настоящее время глагола. Простая форма очевидного настоящего времени.

В казахском языке имеется 2 формы настоящего времени: 1) собственно-настоящее или очевидное настоящее время, 2) переходное настоящее время. О нем мы поговорим позже.

Собственно-настоящее время имеет 2 формы *простую и сложную*. Простая форма образуется только от четырех глаголов *отыру* “сидеть”, *жату* “лежать”, *туру* “стоять”, *журу* “идти, ходить”, к которым прибавляются личные окончания

Спряжение глагола *отыру* в настоящем времени

Единственное число	Множественное число
I. Мен отыр-мын “Я сижу”	I Біз отыр-мыз “Мы сидим”
II Сен отыр-сың “Ты сидишь” Сіз отыр-сыз “Вы сидите”	II Сендер отыр-сыңдар “Вы сидите” Сіздер отыр-сыздар “Вы сидите”
III Ол отыр- □ “Он (она) сидит”	III Олар отыр- □ “Они сидят”

Спряжение глагола *жату* в настоящем времени

Единственное число	Множественное число
I. Мен жатыр-мын “Я лежу”	I. Біз жатыр-мыз “Мы лежим”
II Сен жатыр-сың “Ты лежишь” Сіз жатыр-сыз “Вы лежите”	II Сендер жатыр-сыңдар “Вы лежите” Сіздер жатыр-сыздар “Вы лежите”
III Ол жатыр- □ “Он (она) лежит”	III Олар жатыр- □ “Они лежат”

Спряжение глагола *туру* в настоящем времени

Единственное число	Множественное число
I Мен <i>түр-мын</i> “Я стою”	I Біз <i>түр-мыз</i> “Мы стоим”
II Сен <i>түр-сың</i> “Ты стоишь” Сіз <i>түр-сыз</i> “Вы стоите”	II Сендер <i>түр-сыңдар</i> “Вы стоите” Сіздер <i>түр-сыздар</i> “Вы стоите”
III Ол <i>түр- □</i> “Он (она) стоит”	III Олар <i>түр- □</i> “Они стоят”

Спряжение глагола *журу* в настоящем времени

Единственное число	Множественное число
I Мен <i>жүр-мін</i> “Я хожу”	I Біз <i>жүр-міз</i> “Мы ходим”
II Сен <i>жүр-сің</i> “Ты ходишь” Сіз <i>жүр-сіз</i> “Вы ходите”	II Сендер <i>жүр-сіңдер</i> “Вы ходите” Сіздер <i>жүр-сіздер</i> “Вы ходите”
III Ол <i>жүр- □</i> “Он (она) ходит”	III Олар <i>жүр- □</i> “Они ходят”

Примечания

1. В III лице единственного и множественного числа окончания нет (нулевое окончание -- □)
2. II лицо единственного и множественного числа имеет форму вежливости
3. В казахском языке нет грамматической категории рода. Личное местоимение III лица единственного числа соответствует русскому “он, она, оно” (Ср. нем. er, sie, es, англ. he, she, it.)
4. Гласные окончания изменяются по законам сингармонизма: *-сыз/-сіз, -сың/-сің* и т. д.

12-САБАҚ

1. Фонетика: Интонация.
2. Грамматика: Сложная форма очевидного настоящего времени.
3. Лексика: На уроке казахского языка.

1. ФОНЕТИКА: ИНТОНАЦИЯ.

 1-жаттығу. Прослушайте. Прочтите предложения с пониженным тоном.

а/ Мынау – Сәбиттің бөлмесі. Оның бөлмесі жатақхананың екінші қабағында. Сәбиттің бөлмесі онша үлкен емес, бірақ кең, жарық және таза. Бөлмеде көп зат жоқ: бір кереует, үстел және екі орындық бар. Қабырғада кітап сөресі ілулі түр. Кітап сөресінде кітаптар, оқулықтар, дәптерлер тұр.

ә/ Келіңіздер, отырыңыздар! Қонақ болыңыздар! Заттарды мыңда қойыңыздар! Марат, сен жүгір. нан әкел! Сен, Әлия, шай қой! Сендер тамақ әзірлеңдер! Сіздер теледидар көріңіздер, демалыңыздар! Балалар дастарқан жасасын! Ал Сіздер әңгіме айтыңыздар. Құтты қонақ болыңыздар!

б/ Қазақстанда неше облыс бар? Қазақстанның астанасы не? Қазақстанда қандай көлдер бар? Қазақстанның таулары қандай? Қазақстанның өзендері қайда? Арал теңізі Қазақстанның қай жерінде?

 2-жаттығу. Прослушайте Прочтите предложения с повышенным тоном

Ермектің туған жылы бір мың тоғыз жүз сексен жетінші жыл ма? Туған күні қыркүйектің жиырма бесі ме? Ертең желтоқсанның отыз бірі ме? Бүгін дсмалыс күні ме, жұмыс күні ме? Наурыздың жиырма екісі мейрам ба? Ермек университетте студент пе? Үйі Талдықорғанда ма?

3-жаттығу. Спишите Расставьте интонацию и ударение и прочтите вслух, соблюдая правильную интонацию

Мынау — Алматы. Кошселері түзу, кең және таза. Алматы өте әдемі қала. Алматыда тамаша, көп қабатты үйлер өте көп. Бүгін күн жақсы. Мынау — Толе би көшесі. Көшеде автобустар, трамвайлар, машиналар көп.

- Кешіріңіз, «Алатау» кинотеатры қайда?
- Әне, ана көшеде.
- Солай ма? Анау «Алатау» кинотеатры ма?
- Иә. Тура барыңыз
- Рақмет. Сау болыңыз!
- Сау болыңыз!

4-жаттығу. Дополните предложения

1 Меруерт (қайда?) отыр. 2. Біз ертең (қайда?) сөйлейік. 3. Марал (қайда?) тамақ пісірсін 3. Мен газетті (қайда?) оқиын. 4. Сен (қайда?) мұғалімді тыңда. 5 Балалар (қайда?) коньки тепсін. 6 Біз (қайда?) үй тапсырмасын орындайық. 7. Сіз (қайда?) демалыңыз. 8. Біздің (қайда?) төрт бөлмеміз бар төрті бөлме, ұйықтайтын (жағын) бөлме, балалар бөлмесі және әженің бөлмесі. 9. Сен (қайда?) жұмыс істе, (қайда?) жұмыс істеме. 10. (қайда?) әдемі үйлер өте көп. 11 (қайда?) жаңа фильм жоқ. 12. Біз теледидарды (қайда?) көрейік. 13. Мен сені (қайда?) күтейін.

5-жаттығу. Измените предложения, придав дополнению более конкретный характер

Образец: *Кітап оқы. — Мына кітапты оқы.*

1. Жүр, спорт кешенінде жарыс көрейік. 2. Жексенбіде қонақ шақырайық. 3. Оқушылар сенбі күні көше сыпырсын. 4. Жаттығу жасаңдар (орындандар). 5 Мейрамханада той жасасын. 6. Бүгін мен машина жүргізейін. 7. «Заңғар» сауда үйіне бар, көйлек ал. 8. Темекі қою ксерек. Темекі зиянды. 9. Денсаулық сақта. Денсаулық — зор байлық. 10. Босқа уақыт өткізбе.

6-жаттығу. Вставьте окончания там, где нужно и переведите на русский язык Письменно ответьте на вопросы

Қазақстан... астана .. не? Ресей.. астана... не? АҚШ... астана. . не? Пестропавл... қала... Қазақстан... қай жерінде? Мичиган. . көл.. қай мемлекетте? Бурабай.. көл... Қазақстан... қай облысында? Нарынқол... аудан... Қазақстан... қай облысында? Памир .. тау... қайда?

Лена. . өзен... қай мемлекетте? Каспий .. теңіз... қай мемлекеттерде?
Үнді... мұхит... қай жерде? «Жетісу»... ықшамаудан... Алматы... қай
жерінде? «Байқоңыр»... кинотеатр... Алматы . қай ықшамауданында?
Алматы... кошелер... қандай?

7-жаттығу. а/ Закончите предложения б/ Письменно составьте свои собственные предложения

1. Арман... қаламы менде. Мына қалам – 2. Әйгерім... үйі мынау. Мына үй – 3. Ораз... мектебі әдемі. Мына әдемі мектеп – .. . 4. Максат. . мекемесі қаланың шетінде. Мына мекеме – 5. Анар... ата-анасы – егде адамдар. Мына егде адамдар – 6. Анау – институт... кітапханасы. Мына кітапхана – 7. Анау Әссел... сыныбы. Ана сынып – 8. Университет... студенттері қазақ тілі сабағында. Мына студенттер – .. 9. Әкем... соңғы кітабы керемет. Мына керемет кітап – . 10. Ләззат... әжесі – тамаша адам. Мына тамаша әже – ... 11. Абай... өлендері тамаша. Мына тамаша өлендер – . . 12. Шешесі... шәлісі диванда жатыр. Мына шәлі –

8-жаттығу. а/ Прочтите и начертите схему расположения объектов б/ Опишите местонахождение Вашего дома и нарисуйте схему

Ауылдың орталығында біздің үйіміз бар. Біздің үй – жолдың үстінде. Үйіміздің алдында екі ағаш тұр. Ағаштың арасында жіп ілулі тұр, түбінде кішкентай орындық бар. Орындықтың астында мысық жатыр, үстінде шелек тұр. Үйдің сыртында балалар жүр. Мектеп – біздің үйіміздің қарсысында, ал артында көп үй тұр. Мектептің қасында балабақша, балабақшаның жанында дүкен бар. Дүкеннің ішінде адамдар онша көп емес.

9-жаттығу. Трансформируйте предложения, используя местоимения в скобках и изменив информацию

1. Мен дәрісханада терезенің қасында отырмын. (Сіз). 2. Біз дүкеннің жанында тұрмыз (Сендер). 3. Берік театрдың алдында тұр. (Сен). 4. Сара орындықтың үстінде отыр. (Сіздер). 5. Балалар үйдің алдында жүр. (Мен). 6. Жомарт екі егде адамның арасында отыр. (Біз). 7. Бала кереуеттің шетінде жатыр. (Сен). 8. Біз орманның ішінде жүрміз. (Сіздер). 9. Шешем үйдің артында жүр. (Сендер). 10. Болат пештің түбінде жатыр. (Сен). 11. Біз мектептің қарсысында тұрмыз. (Сіз). 12. Бала кереуеттің үстінде жатыр. (Сендер).

2. ГРАММАТИКА: СЛОЖНАЯ ФОРМА ОЧЕВИДНОГО НАСТОЯЩЕГО ВРЕМЕНИ.

10-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык. Спишите и подчеркните глаголы в сложном настоящем времени

Бүгін желтоқсанның бесі, жексенбі. Бүгін бізде демалыс күні. Біз бүгін жатақханада отырмыз. Самат, Берік, Кәрім Медеуде коньки теуіп жүр. Жанболат және Айжан кинотеатрда отыр. Әйгерім және Арман шай ішіп отыр

Мен жатақханада қыдырып жүрмін. Міне, мынау – Сәбиттің бөлмесі. Сәбит кереуетте жатыр.

– Сәбит, не істеп жатырсың?

– Газет, журнал оқып жатырмын.

Мынау – Әділ және Үсеннің бөлмесі.

– Сендер не істеп отырсыңдар?

– Теледидар көріп отырмыз.

– Не көріп отырсыңдар?

– «Тамаша» бағдарламасын көріп отырмыз

Мынау – Әлияның бөлмесі

– Кіруге рұқсат па?

– Рұқсат. Кел, жоғары шық.

– Әлия, сен не істеп жатырсың?

– Қонақтарға дастарқан жасап жатырмын. Мынау менің ағам Төлеген және оның жолдасы Ермек. Ал мынау – Нұржан. Институтта бір курста оқып жүрміз.

– Сәлеметсіздер ме? Төлеген аға, Сіз не істеп отырсыз?

– Сәлемет пе? Мен және жолдасым кітап оқып отырмыз.

– Қандай кітап оқып отырсыздар?

– Ілияс Есенберлиннің «Көшпенділер» романын оқып отырмыз

– Мен қайтайын. Досыма барайын. Далада күтіп тұр.

Жекеше түрі	Көпше түрі
I. Мен жаз-ып отыр-мын «Я пишу»	I. Біз жаз-ып отыр-мыз «Мы пишем»
II. Сен жаз-ып отыр-сың «Ты пишешь» Сіз жаз-ып отыр-сыз «Вы пишете»	II. Сендер жаз-ып отыр-сыңдар «Вы пишете» Сіздер жаз-ып отыр-сыздар «Вы пишете»
III. Ол жаз-ып отыр- □ «Он (она) пишет»	III. Олар жаз-ып отыр- □ «Они пишут»

11-жаттығу. Проспрягайте глаголы в сложном настоящем времени. Объясните способ их образования

Көру, тыңдау, оқу, істеу.

12-жаттығу. Сделайте разбор глаголов сложного настоящего времени.

Образец: күлің отырмыз: күл – корень смыслового глагола «сметься», -іп – суффикс деепричастия, отыр – вспомогательный глагол; -мыз – личное окончание I лица, мн. ч.

Көріп отырмыз; коньки теуіп жүрміз; шай ішіп отырсыздар; ұйықтап жатыр; күтіп тұр; қыдырып жүрмін; оқып жатырсың; жасап жатырсыз; билеп жүрмін.

13-жаттығу. Прочтите предложения. Поставьте их во множественное число и переведите на русский язык

Образец: Мен институтта оқып жүрмін. — *Біз институтта оқып жүрміз. «Мы учимся в институте».*

1. Мен институтта оқып жүрмін.
2. Студент хат оқып отыр.
3. Сен диванда ұйықтап жатырсың.
4. Мен қайда қарап тұрмын?
5. Сен еденді сүртіп жатырсың.
6. Сіз бүгін емтиханға дайындалып жағырсыз.
7. Сіз терезені жуып тұрсыз.
8. Сен демалыс күні паркте қыдырып жүрсің.
9. Мен еденді сыпырып жатырмын.
10. Ол билеп жүр.
11. Сен ойнап жүрсің.
12. Сіз дәлізде сөйлесіп тұрсыз.
13. Мен креслода демалып отырмын.
14. Серік қызын күтіп тұр.

14-жаттығу. Составьте предложения по образцу, используя данные внизу слова

Образец: *Мен институтта оқып жүрмін.*

1. Мен ... оқып жүрмін.
2. Берік ... көріп отыр.
3. Сендер ... ұйықтап жатырсындар.
4. Мен паркте ... қарап тұрмын.
5. Сендер ... сүртіп жатырсындар.
6. Сіздер бүгін ... тапсырып жүрсіздер.
7. Сіз ... тазалап тұрсыз.
8. Сендер демалыс күні ... қыдырып жүрсіңдер.
9. Біз ... сыпырып жатырмыз.
10. Мен .. оқып жатырмын.
11. Сіздер ... ұйықтап жатырсыздар.
12. Біз дүкенде ... іздеп жүрміз.
13. Мен ... демалып отырмын.
14. Серік ... күтіп отыр.
15. Сен ... жазып отырсың.

Керекті сөздер (нужные слова): мектеп, кітап, сабақ, институт, хат, газет, роман, журнал, әңгіме, мақала, теледидар, сурет, кино, футбол, үй, керуует, еден, диван, бөлме, сынып, дәрісхана, пәтер, тәрелке, ыдыс-аяқ, кеселер, емтихан, сабақ, дала, аула, Медеу мұзайдыны, жинолыс, коридор, балабақша, әуежай, теміржол бекеті, дүкен, дәліз, кіре беріс, төргі бөлме.

15-жаттығу. Закончите предложения

1. Мен кітап оқып отыр... .
2. Абай аулада сөйлесіп тұр...
3. Сәкен өлең айтып тұр .. .
4. Біз паркте қыдырып жүр... .
5. Сендер кімді күтіп тұр ..?
6. Студенттер бүгін емтихан тапсырып жүр... .
7. Сіз әуежайда не істеп жүр...?
8. Сендер демалыс күні Медеуде коньки теуіп жүр.. ме?
9. Біз үйімізді жинап жатыр... .
10. Мен еденді сыпырып жүр... .
11. Сіздер кинотеатрда не көріп отыр...?
12. Сен дүкенде не іздеп жүр...?

16-жаттығу. Вместо точек вставьте вспомогательные глаголы и переведите на русский язык.

отыр

1. Мен сабақ оқып ...
2. Абай оқу залында ұйықтап
3. Сәкен хат жазып
4. Біз паркте орындықта әңгімелесіп
5. Сендер кімді күтіп ...?
6. Студенттер бүгін емтиханға дайындалып
7. Сіз мында не істеп ...?
8. Сендер бөлмеде сөйлесіп
9. Біз үйімізде теледидар көріп
10. Бала еденде ойнап
11. Сіздер кинотеатрда не көріп ...?
12. Сен шай ішіп ... ба?
13. Сендер алма бағында демалып

жатыр

1. Біз институтта оқып 2. Мен кереуетте демалып
 3. Сәбит диванда ұйықтап 4. Біз сурет салып .. . 5. Сендер не істеп ...? 6. Студенттер бүгін емтихан тапсырып 7. Қызым ауланы сынырып 8. Сіз маған кеңес беріп ... ба? 9. Біз үйімізді жинап
 10. Мен шешеме комск беріп . 11. Сіздер оған қандай зат өперіп .. ? 12. Сіздер мұнда қандай жұмыс істеп ...? 13. Сіз қай институтта оқып ...?

түр

1. Марал алма бағында алма ағашына қарап 2. Абзал оқу залында сөйлесіп . . 3. Сәкен өлең айтып 4. Біз үлкен залда әңгіме тыңдап ... 5. Сендер кімді күтіп . ? 6. Сіздер бүгін мұнда не істеп ...? 7. Сіз дүкенде не істеп ...? 8. Сендер не көріп ..? 9. Біз үстімізді тазалап 10. Мен сабақта тақтаның алдында есен шығарып 11. Сіздер кинотеатрдың алдында кімді тосып ...? 12. Сәния базарда су ішіп 13. Әсем дүкенде нан сатып 14. Абзал бүгін ауырып

жүр

1. Мен мектепте оқып . 2. Біз өзеннің жанында ойнап
 3. Сендер өлең аитып 4. Біз паркте қылдырып .. . 5. Сендер кімді күтіп ...? 6. Студенттер бүгін емтихан тапсырып .. 7. Сіз әусжайда не істеп ...? 8. Сендер демалыс күні Медеуде коньки теуіп ... ме?
 9. Біз үйімізді жинап 10. Мен еденді сыпырып . . 11. Сіздер ұйықтап ... ме? 12. Сен дүкенде не іздеп ...? 13. Мен Сіздің сөзіңізді тыңдап . .

17-жаттығу. Подберите глаголы к вспомогательным и переведите на русский язык

1. Біз емтиханға ... отырмыз. 2. Бақыт өзеннің жағасында кітап ... отыр. 3. Сендер өлең ... түрсындар. 4. Мен паркте ағаштарға ... тұрмын. 5. Сендер ыдыс-аяқты ... жатырсындар. 6. Студенттер бүгін емтихан .. жүр. 7. Сіз жиналыста ... тұрсыз. 8. Сендер демалыс күні Медеуде коньки ... жүрсіндер. 9. Біз үйімізді ... жатырмыз. 10. Мен газет ... жатырмын. 11. Сіздер кереуетте ... жатырсыздар. 12. Біз дүкенде бал ... жүрміз. 13. Мен балабақшада жұмыс ... жүрмін.

18-жаттығу. Заполните таблицу по образцу

кім? кімдер? «кто?»	қайда?	не?	не істеп отыр... (жатыр..., тұр..., жүр...)?
	«где?»	«что?»	«что делает(-ют)?»
Мен	кереуетте	газет	оқып жатырмын.

19-жаттығу. Прочтите и ответьте на вопросы.

1. Мен бөлмеде хат жазып отырмын. Ал сен не істеп отырсың?

2 Абзал емтиханға дайындалып жатыр. Ал студенттер не істеп жатыр? 3 Сәуле жаттығуды орындап отыр. Ал Меруерт не істеп отыр? 4. Сіз көлдің қасында орындықта отырсыз. Ал сендер не істеп отырсыңдар? 5. Мен Жәністі кинотеатрдың алдында күтіп тұрмын. Ал сен кімді және қайда күтіп тұрсың? 6 Студенттер бүгін Медеуге коньки тебуге бара жатыр. Ал оқушылар қайда бара жатыр? 7. Біз дүкеннің қарсысында сөйлесіп тұрмыз. Ал Сіздер не істеп тұрсыздар? 8. Сендер демалыс күні Астанада қыдырып жүрсіндер. Ал мен не істеп жүрмін? 9. Бәтима кір жуып жатыр. Ал біз не істеп жатырмыз? 10. Сен еденді сынырып жүрсін. Ал жолдастарың не істеп жүр? 11. Сіздер оқу залында сабақ оқып отырсыздар. Ал біз не істеп отырмыз? 12. Мен дүкенге нан алуға бара жатырмын. Ал сен дүкенге не алуға бара жатырсың?

20-жаттығу. Составьте предложения, используя таблицу

Мен Сен Сіз Ол Біз Сендер Сіздер Олар	үйге, дүкенге, әуежайға, мектепке, теміржол бекетіне, балабақшаға, музейге, институтқа, театрға, университетке, далаға, аулаға, потерге, дәрісханаға, әжетханаға, сыныпқа, асханаға, кітапханаға, оқу залына, спорт залына, жуынатын бөлмеге, ..	бара келе } жатыр..
Мен Сен Сіз Ол Біз Сендер Сіздер Олар	дәптер, кітап, оқулық, қағаз, бор, қалам, қарындаш, сурет, карта, хат, газет, журнал, компьютер, үстел, орындық, парта, кереует, диван, айна, сағат, коньки, ыдыс-аяқ, су, төрелке, кесе, таба, шай, кофе, ұн, май, жұмыртқа, сүт, нан, күріш, қант, азық-түлік,	апара өкеле } жатыр... .

21-жаттығу. Придумайте начало предложений

1. ... бара жатырмыз. 2. ... өкеле жатырсың. 3. ... келе жатырсыңдар. 4. ... бара жатырмын. 5. ... апара жатырсыздар. 6. ... бара жатыр. 7. .. келе жатырмын. 8. ... өкеле жатыр. 9. ... апара жатырмыз. 10. ... келе жатыр. 11. ... апара жатырсыз. 12. ... өкеле жатырмын.

22-жаттығу. Переведите на казахский язык.

1. Что вы делаете? Мы читаем газеты и журналы. 2. Что делают Асель и Марат? — Они катаются на коньках. 3. Кто танцует? — Марал танцует. 4. Где Талгат? — Он гуляет во дворе. 5. Айжан смотрит телевизор? — Нет, она спит. 6. Что ты делаешь? — Я пишу письмо. 7. Что делает Наташа? — Она читает стихи. 8. Что ты несешь? — Я несу книгу в библиотеку. 9. Вы работаете в школе? — Нет, я работаю в детском саду. 10. Где он учится? — Он учится в высшей

школе права «Адилет». 11. Кто играет на полу? – Мой сын играет на полу.

Жекше түрі	
Болымды түрі	Болымсыз түрі
I. Мен жаз-ып отыр-мын «Я пишу»	I. Мен жаз-ба-й отыр-мын «Я не пишу»
II. Сен жаз-ып отыр-сың «Ты пишешь» Сіз жаз-ып отыр-сыз «Вы пишете»	II. Сен жаз-ба-и отыр-сың Ты не пишешь» Сіз жаз-ба-й отыр-сыз «Вы не пишете»
III. Ол жаз-ып отыр- □ «Он (она) пишет»	III. Ол жаз-ба-й отыр- □ Он (она) не пишет»

Көпше түрі	
Болымды түрі	Болымсыз түрі
I. Біз жаз-ып отыр-мыз «Мы пишем»	I. Біз жаз-ба-й отыр-мыз «Мы не пишем»
II. Сендер жаз-ып отыр-сындар «Вы пишете» Сіздер жаз-ып отыр-сыздар «Вы пишете»	II. Сендер жаз-ба-й отыр-сындар «Вы не пишете» Сіздер жаз-ба-й отыр-сыздар «Вы не пишете»
III. Олар жаз-ып отыр- □ «Они пишут»	III. Олар жаз-ба-й отыр- □ «Они не пишут»

23-жаттығу. Прибавьте отрицательные суффиксы *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе* к глаголам

Айту, сөйлесу, көру, тындау, күлу, оқу, үйрену, жату, бару, үйлену, гүру, жүру, жүгіру, келу, кету, ұнау, қарау, ұшу, күту, жинау, түсіну, сұрау, жазылу, ұстау, сұрту, ашу, жабу, есту, тапсыру, жіберу, сөйлесу.

24-жаттығу. Образуйте отрицательную форму

Образец: Кір үтікте. – Кір үтіктеме.

Кір үтікте. Төсекке жат. Диванда ұйықта. Хат жаз. Мұғалімнен сұра. Газет оқы. Қатты айт. Су құй. Терезні аш. Төрелке ұста. Дастарқан жаса. Үйге жүр. Жиналыста сен сөйле. Театрдың алдында күт. Жұмыртқа пісір. Мына есікті жап. Жұмыс істе. Оқуыңды оқы. Емтиханға дайындал. Тамақ іш. Су әкел. Тамақ ал. Мынаны көр

25-жаттығу. Прочтите предложения. Поставьте их в отрицательную форму и переведите на русский язык.

Образец: Мен институтта оқып жүрмін. – Мен институтта оқымай жүрмін. «Я не учусь в институте».

1. Мен институтта оқып жүрмін. 2. Біз мақала оқып отырмыз.

3. Сен диванда ұйықтап жатырсың. 4. Мен тамақ әзірлеп жатырмын. 5. Бақыт, еденді сүртіп жатырсың. 6. Сіз бүгін емтиханға дайындалып жатырсыз. 7. Сіз терезені жуып тұрсыз. 8. Сен демалыс күні паркте қыдырып жүрсін. 9. Мен қонаққа бара жатырмын. 10. Ол сұрақ қойып жатыр. 11. Сен ойнап жүрсін. 12. Сіз дәлізде сөйлесіп тұрсыз. 13. Мен креслода демалып отырмын. 14. Серік қызын жылы суға шомылдырып жатыр. 15. Ләззат шаштаразда шашын бұйралап отыр.

26-жаттығу. Выпишите из 16-жаттығу глаголы в собственнo-настоящем времени и поставьте их в отрицательную форму.

3. ЛЕКСИКА: НА УРОКЕ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА.

 27-жаттығу. Прочтите текст и переведите его на русский язык

Қазақ тілі сабағында

Бүгін қыркүйектің жиырма тоғызы, жұмыс күні. Қазір бізде қазақ тілі сабағы жүріп жатыр. Біз қазақ тілін қызығып үйреніп жүрміз, өйткені қазақ тілі – мемлекеттік тіл, ол біздің келешек жұмысымызға керек.

Біздің мұғаліміміз – егде, өте шебер ұстаз. Оның сабақтары өте қызық, көңілді. Ол қазір бізге қазақша сөйлеп тұр, тақырып бойынша сұрақтар қойып жатыр. Балалар жауап беріп отыр.

Мұғалім: Жарайсындар, сұрақтарға дұрыс жауап беріп отырсындар. Енді Володя мәтіннен сойлем алып, тақтаға жазсын. Сол сөйлемге грамматикалық талдау жасасын.

– Светлана, сен мәтіндегі сөйлемдерді аудар, содан кейін мазмұнын айт.

– Ал, енді аудармалы диктант жазайық. Мен мәтінді орысша оқиын, сендер аударындар да, доңгерлеріңе жазындар. Ертеңгі сабақтың көпшілік бөлігін ауызша сөйлесуге арнайық. Сурет бойынша белілі тақырыпта әңгімелейік. Сабақтың екінші бөлігінде компьютер сыныбына барайық, «сұхбат» сабағы бойынша өткізсыйік. Сонан соң мен сендерге іс қағаздарының үлгілерін көрсетейін, сол бойынша жұмыс жүргізсыйін.

Студент: Үй тапсырмасы қандай?

Мұғалім: Үйде немесе оқу залында жаттығуларды орындаңдар, ережелерді жаттандар. Дұрыстап дайындалындар.

Сөздік

қызығып – с интересом
үйрену – учиться
өйткені – потому что
мемлекеттік – государственный
келешек – будущий
егде – пожилой
өте – очень

шебер – мастер
ұстаз – учитель, наставник
көңілді – веселый
сөйлеу – говорить
тақырып бойынша – по теме
сұрақ қою – задавать вопросы
жауап беру – отвечать

Жарайсыңдар! – Молодцы!
енді – теперь
мәтін – текст
сөйлем – предложение
талдау – разбор
аудару – переводить
содан кейін – после этого
мазмұн – содержание
аудармалы – переводной
көпшілік бөлігі – большая часть
ауызша сөйлесу – говорение
(устная речь)

арнау – посвящать
сурет бойынша әңгімелеу –
описывать картинку
өткізу – проводить
соңан соң – затем, после
іс қағазы – деловая бумаға
үй тапсырмасы – домашнее
задание
ереже – правило
жаттау – учить наизусть
орындау – выполнять
дұрыстап – хорошо, должным
образом

28-жаттығу. Подберите выражения, противоположные по значению и переведите их на русский язык

а) Сұрақ қою; көңілсіз, тіл үйрету; жас адам; білімсіз адам; жылдың басы; кітаптың бетін ашу; емтихан алу; жазбаша; қызықсыз; сабақты бастаиық.

ә) Қызықты; сабақты аяқтайық; көңілді; емтихан тапсыру; білімді адам; ауызша; тіл үйрену; кітаптың бетін жабу; жылдың аяғы; жауап беру, егде адам.

29-жаттығу. Подберите русские эквиваленты казахским выражениям

а) Оқу жылы; жауап беру; емтихан және зачет тапсыру; дұрыстап оқу; мәтінді қазақ тіліне аудару; ауызша сөйлесу; тақырып бойынша әңгімелеу; ережені жаттау (жатқа үйрену); үй тапсырмасын орындау; сөздің мағынасын айту; мәтіннің мазмұнын айту; сөйлем құрау; грамматикалық (синтаксистік, фонетикалық, морфологиялық) талдау жасау; тақтаға сөйлесу үлгілерін жазу; білімді, шебер ұстаз; мемлекеттік тіл; қатселерді түзеу; арнау; сұрақ қою; диктант (мазмұндама, шығарма) жазу, тіл үйрену; қызықты өту; қазақша сөйлесу; мәтінді қазақша оқу; жаттығуды тақтаға жазу; сурет бойынша сөйлесу, қазақ тілі сабағына дайындалу; мәтіндерді тыңдау; дауыстап оқу; қайталау; жалғастырып оқу, көшіру; түсіндіру; теріп жазу.

ә) Делать грамматический (синтаксический, фонетический, морфологический) разбор; готовиться к уроку казахского языка; продолжать читать; читать вслух; пересказывать содержание текста; переводить текст на казахский язык; писать диктант (изложение, сочинение); знающий, умелый учитель; учить правило наизусть; выписывать; выполнять домашнее задание; объяснять; учебный год; составлять предложения; читать правильно; переписывать; отвечать на вопросы; давать значение слова; исправлять ошибки; задавать вопрос; сдавать экзамен и зачет, говорить устно, слушать тексты; читать текст по-казахски; повторять; записывать речевые образцы на доске; описывать картинку; говорить по теме; писать упражнения на доске; государственный язык; изучать язык, проходить интересно, посвящать; говорить по-казахски.

Тұрындар!

Отырындар!

Қаламыңды ал!

Қаламыңды үстелге қой!

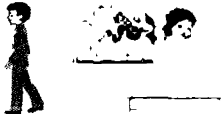
Кітаптарыңды ашыңдар!

Кітаптарыңды жабыңдар!

Бері (тақпаға) кел!

Оршыңа бар (отыр)!

Мәтінді тыңдаңдар!

Мәтінді оқыңдар!

Шығарма жазыңдар!

31-жаттығу. Прочтите инструкции еще раз в парах и выполните их

32-жаттығу. Попросите своего партнера выполнить Ваши инструкции, используя 30-жаттығу. Можно также использовать выражения, данные в конце учебника или придумать свои.

33-жаттығу. Представьте, что Вы преподаватель казахского языка. Дайте задания своим ученикам.

34-жаттығу. Переведите диалог на казахский язык и выучите его наизусть

Идет урок казахского языка. Студенты читают и переводят текст на казахский язык.

Учитель: Как нужно перевести это предложение?

Асан: Казахский язык – государственный язык.

Учитель: Правильно. Запишите это предложение в тетрадь и сделайте синтаксический разбор.

35-жаттығу. Составьте предложения

Мен Сен Сіз Оқушы Біз Сендер Сіздер Студенттер	қазақ тілін орыс тілін корей тілін өзбек тілін ағылшын тілін неміс тілін француз тілін түрік тілін	бір жыл екі ай екі жыл көп жыл 3 апта 5 күн осы жылы 40 сағат	оқып жүр... .
Қазақ тілі сабағында	мен сен Сіз оқушы біз сендер Сіздер студенттер	диктант мәтін талдау мазмұндама сұрақ шығарма жауап мазмұнды сурет бойынша ережелерді жаттығуларды үлгілерді	жазып отыр... . тыңдап отыр... . беріп отыр... . қойып отыр... . сөйлеп тұр... . аударып отыр... . өңгімелеп отыр... . айтып отыр... . оқып отыр... . жаттап отыр... . көрсетіп отыр... . орындап отыр... .

36-жаттығу. Ответьте на вопросы

1. Сіз жұмыс істеп жүрсіз бе, оқып жүрсіз бе? 2. Сен институтта оқып жүрсің бе, мектепте оқып жүрсің бе? 3. Сіз қазақ тілін үйреніп жүрсіз бе, орыс тілін үйреніп жүрсіз бе? 4. Ұстазыңыз білімді және

шебер адам ба? 5. Ұстазыңыз қазақ тілін үйретіп жүр ме, үйреніп жүр ме? 6. Сіз мәтіндерді қазақ тілінен орыс тіліне аударып отырсыз ба, орыс тілінен қазақ тіліне аударып отырсыз ба? 7. Мұғалім қателерді түзеп жатыр ма, түзеуі жатыр ма? 8. Студенттер мазмұндама жазып отыр ма, шығарма жазып отыр ма? 9. Студент морфологиялық талдау жасап тұр ма, фонетикалық талдау жасап тұр ма? 10. Біз мәтінді тыңдап отырмыз ба, оқып отырмыз ба? 11. Студент сұрақ қойып тұр ма, сұраққа жауап беріп отыр ма? 12. Қазақ тілі сабағы қызық өтіп жатыр ма, қызықсыз өтіп жатыр ма? 13. Студенттер зачет тапсырып жүр ме, емтихан тапсырып жүр ме?

37-жаттығу. Заполните предложения информацией из текста

1. Біз ... оқып жүрміз. 2. Бүгін ..., жұмыс күні. 3. Біз қазақ тілін ... үйреніп жүрміз, өйткені қазақ тілі – ..., ол біздің ... керек. 4. Біздің мұғаліміміз 5. Оның сабақтары 6. Ол бізге ... сөйлеп тұр, ... сұрақтар қойып жатыр. 7. Володя ... жазып, .. жасап жатыр. 8. Светлана . . 9. Студенттер .. жазып отыр, мұғалім .., ал студенттер 10. Мұғалім сабақтың көпшілік бөлігін ... арнап отыр. 11. Студенттер үйде және оқу залында ... орындап отыр және ... жаттап отыр.

38-жаттығу. Ответьте на вопросы

1. Біз қазақ тілі сабағында қазақ тілінде сөйлесіп отырмыз, ал Сіздер? 2. Есен сөйлемді тақтаға жазып тұр, ал Әрсен? 3. Берік фонетикалық талдау жасап отыр, ал Ерлан? 4. Ұстазымыз қателерді түзеп жатыр, ал студенттер? 5. Ұстазымыз студенттерге сұрақ қойып жатыр, ал студенттер? 6. Мұғалімдер емтихан алып отыр, ал студенттер? 7. Арман әлсзді жаттап отыр, ал Майра? 8. Сәбит мазмұндама жазып отыр, ал Данияр? 9. Сәния мәтінді қазақ тілінен орыс тіліне аударып отыр, ал Марина? 10. Валерия көп кәте жіберіп отыр, ал Сіз? 11. Студенттер қазақ тілін үйреніп жүр, ал мұғалім? 12. Мен қазақ тілі сабағына дұрыстап дайындалып отырмын, ал сен? 13. Бізде қазақ тілі сабағы қызық өтіп жатыр, ал Сіздерде?

39-жаттығу. Вы сидите на уроке казахского языка. Напишите, чем сейчас заняты каждый из Ваших товарищей

40-жаттығу. Прочтите вопрос и поставьте галочку там, где считаете необходимо.

Қазақ тілін не үшін үйреніп жүрсіз?

☐ қызметім үшін	☐ қазақ тілінде сөйлесу үшін
☐ емтихан тапсыру үшін	☐ фильмдерді, әндерді түсіну үшін
☐ ауылдарға саяхат жасау үшін	☐ оқуым үшін
☐ өзім үшін	☐ бәрі үйреніп жүрген соң
☐ қазақ тілін зерттеу үшін	☐ мұғалім үшін

41-жаттығу. а) Расчертите таблицу, как указано ниже. Опросив своих товарищей, заполните ее необходимой информацией

Образец: *Атыңыз кім? – Виктор.
Жасыңыз нешеде? – Он тоғызда.
Мекен-жайыңыз қандай? – Алматы қаласы,
Абай даңғылы, 152-ші үй, 35-інші пәтер.
Телефонның нөмірі қандай? – 25-17-38.
Қазақ тілін қанда оқып жүрсіз? – «Әділет» құқық
мектебінде.
Қазақ тілін не үшін үйреніп жүрсіз? – Өзім үшін.*

<i>Аты</i>	<i>Жасы</i>	<i>Мекен-жайы Телефонның нөмірі</i>	<i>Қазақ тілін қанда оқып жүр?</i>	<i>Қазақ тілін не үшін үйреніп жүр?</i>
<i>Виктор</i>	<i>19</i>	<i>Алматы қаласы, Абай даңғылы 152-ші үй, 35-інші пәтер. 25-17-38</i>	<i>«Әділет» құқық мектебі</i>	<i>Өзі үшін</i>

б) Используя свои записи, дайте исчерпывающую информацию о Ваших товарищах

Образец: *Виктордың жасы он тоғызда. Оның мекен-жайы: Алматы қаласы, Абай даңғылы, 152-ші үй, 35-інші пәтер. Телефонның нөмірі: 25-17-38. Виктор қазақ тілін «Әділет» құқық мектебінде оқып жүр. Ол қазақ тілін өзі үшін үйреніп жүр.*

42-жаттығу. Используя образец 41-жаттығу, а) расскажите о себе, б) расскажите своему партнеру о нем самом

43-жаттығу. Прочтите и переведите пословицы на русский язык, используя казахско-русский словарь. Выучите их наизусть

1. Оқу – білім бұлағы, Білім – өмір шырағы.
2. Оқымасаң, өнер жоқ.
3. Ойнап сөйлесең де, ойлап сөйле.

44-жаттығу. Прочтите и переведите на русский язык. Выучите стихотворение наизусть

Ғылым таппай мақтанба,
Орын таппай баптанба,
Құмарланып шаттанба,
Ойнап босқа күлуге
Бес нәрседен қашық бол,
Бес нәрсеге асық бол,
Адам болам десеңіз,
Оған қайғы жесеңіз.
Өсек, өтірік, мақтаншақ,

Еріншек, бекер мал шашпақ —
Бес дұшпаның, білсеніз.
Талап, ецбек, терен ой,
Қанағат, рақым, оилап қой —
Бес асыл іс, көнсеніз

(Абай)

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

12-сабақ

Интонация.

В простом распространённом предложении члены предложения могут иметь разное ударение. Тот член предложения, который выражает новое, важное, подчёркивает главное ударение. Говорящий может, таким образом, выделить любое слово, которое считает наиболее важным. Обычно главное ударение падает на последнее слово или одно из предшествующих ему слов. На слове, несущем наиболее сильное ударение, происходит резкое понижение тона. Например: *Кітап және дәптер осында*.

Данное правило относится и к вопросительным предложениям с вопросительным словом (специальный вопрос) *Мынау не? Азамат қай бөлмеде отыр екен?* «В какой, интересно, комнате сидит Азамат?»

Если в предложении есть однородные члены, то тон повышается и только на последнем слове слова падает. Например: *Бұл кісілер — ата, әже, аға, апа және сіңлім.*

В предложениях с отрицанием *емес* два главных ударения: первое падает на отрицание *емес*, а второе — на последнее слово предложения. Оба произносятся с понижением тона. Например: *Мынау алма емес, алмурут* «Это не яблоко, груша»

Специальные вопросы произносятся с понижением тона. Причём основное ударение падает на последний слог вопросительного слова, а все последующие слова безударны и повторяют его интонацию.

Вопросительные предложения с частицами *ма/ме, ба/бе, па/пе* произносятся с повышением тона так же, как и в русском языке. При этом ударение падает на слово, предшествующее частице, а сама частица безударна, она повторяет интонацию предшествующего ей слова: *Дәптерлер бар ма? Мынау Әсет пе?*

Часто логическое ударение падает на слово, предшествующее сказуемому. *Ол қандай адам? Ол қалаға қазір келіп тұр.*

Сложная форма очевидного настоящего времени.

В казахском языке существует форма настоящего времени, которая обозначает длительность действия или его повторяемость. Она образуется при помощи основного и вспомогательного глаголов.

Основной глагол, который несёт в себе основную смысловую нагрузку, образуется при помощи неизменяемой формы деепричастия смысловых глаголов путем прибавления к корню глагола суффиксов *-ып/-іп/-п*

если корень оканчивается на согласный — *-ып/-іп жаз-у — жаз-ып, кел-у — кел-іп;*

если корень оканчивается на гласный — *-п сойле-п, ойна-п*

Вспомогательные глаголы *отыр, жатыр, тұр, жүр* которые придают основ

ному глаголу дополнительный смысловой оттенок, принимают личные окончания. Например *Мен жазып отырмын* «Я пишу» *Олар жазып отыр* «Они пишут»

Спряжение глагола жазу в сложном настоящем времени

Единственное число	Множественное число
I. <i>Мен жаз-ып отыр-мын</i> «Я пишу»	I <i>Биз жаз-ып отыр-мыз</i> «Мы пишем»
II <i>Сен жаз-ып отыр-сың</i> «Ты пишешь» <i>Сиз жаз-ып отыр-сыз</i> «Вы пишете»	<i>Сендер жаз-ып отыр-сыңдар</i> «Вы пишете» <i>Сиздер жаз-ып отыр-сыздар</i> «Вы пишете»
III <i>Ол жаз-ып отыр- □</i> пишет»	III. <i>Олар жаз-ып отыр- □</i> «Ол (она) «Они пишут»

Отрицательная форма глагола образуется при помощи отрицательных суффиксов *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе*, которые присоединяются к корню глагола, затем следует суффикс *-й жаз-ба-й отыр* «не пишет», *айт-па-и отыр* «не говорит»

Четыре глагола *бару* «идти» (туда), *келу* «идти» (сюда), *апару* «относить», *өкелу* «принести» в сложном настоящем времени принимают суффиксы деепричасия *-а/-е*, сочетаясь в данном случае только с глаголом *жатыр* Например

- бару* — *Ол бара жатыр* «Он идет (туда)»
келу — *Ол келе жатыр* «Он идет (сюда)»
апару — *Ол апара жатыр* «Он несет (туда)»
өкелу — *Ол өкеле жатыр* «Он несет (сюда)»

В зависимости от того, какой из четырех вспомогательных глаголов используется, форма сложного настоящего времени приобретает различные смысловые оттенки, главным образом, видового характера.

□ *отыр* указывает на то, что действие происходит в данный момент речи (преимущественно сидя) *Әдил китап оқып отыр*. «Адил читает книгу» *Карым шай ишп отыр* «Карым пьет чай»;

□ *жатыр* придает действию постоянный характер и указывает на длительность *Оля институтта оқып жатыр* «Оля учится (продолжает учиться) в институте» *Мен бара жатырмын* «Я иду (продолжаю идти)»,

□ *түр* придает действию характер повторения, указывая на то, что действие происходит в момент речи (преимущественно стоя) *Эки адам сөйлесип түр* «Два человека разговаривают (стоя)» *Ол маган қарап түр* «Он смотрит на меня (все это время)» *Маган келіп түр* «Заходи ко мне (регулярно)»;

□ *жүр* указывает на постоянный характер действия или его повторяемость *Оля институтта оқып жүр* «Оля учится (продолжает учиться) в институте» *Самат маган келіп жүр* «Самат заходит ко мне»

Все эти глаголы имеют общее значение длительности действия. В русском и немецком языках подобная форма настоящего времени отсутствует. Некую параллель в английском языке образует настоящее длительное время (Present Continuous Tense). Ср *I am reading a book now* «Я читаю книгу сейчас (в данный момент)»

КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

(Основной курс)

1-САБАҚ

1. Фонетика: Қайталау. Алфавит.
2. Грамматика: Қайталау. Жатыс септік.
3. Грамматика: Жіктік жалғау.
4. Лексика: Танысу.

1. ФОНЕТИКА: ҚАЙТАЛАУ. АЛФАВИТ.

1-жаттығу. Алфавитті өз атыңыздың басқы өріпне дейін жаққа айтыңыз. Осы әдіспен келесі адам жалғастыруы керек. Егер келесі адамның аты бірінші өріптен басталса, онда ол алфавитті аяғына дейін айтып, қайтадан бастауы керек. Тақтаға барлық оқушының аты түгел қамтылып жазылады.

Үлгі: *А Ә Б В Виталий – Менің атым Виталий; Г Ғ Д Дмитрий – Менің атым Дмитрий, ...*

2-жаттығу. Алфавитті қазақ тіліне тән дыбыстарға дейін жатқа айтып, сол дыбысқа соз жазып, одан әрі жалғастырыңыз.

Үлгі: *А Ә – әже; Б В Г Ғ – аға; ...*

3-жаттығу. Төмендегі адам атының алфавит тәртібімен ср, ойел аттарын бөліп жазыңыз.

Ырыс, Шолпан, Сөкен, Индира, Орал, Берік, Фағима, Дана, Раушан, Назым, Халима, Меруерт, Қарлығаш, Тоғжан, Ұрқия, Көрім, Ғаини, Айгүл, Зеинеш, Нұржан, Данияр, Абай, Ботагөз, Әйгерім, Жеңіс, Қайрат, Гауһар, Тұрабай, Өтеген, Ермек, Әнуар, Салтанат, Ғазиза, Лұқпан, Жәзира, Рысқұлбек, Ләззат, Үсен, Күләш, Заманбек, Ыбырай, Ибраим, Хасен, Мұрат, Перизат, Фархат, Шаймұрат.

4-жаттығу. Қазақ тіліне тән дыбыстармен 5 ср және 5 ойел атын жазыңыз.

5-жаттығу. Жұмбақтарды оқып, жақшада қай өріп тұруы керек екенін айтыңыз. Соған соң жұмбақтарды көшіріп, жақшаның ішіне тиісті өріпті жазыңыз.

Алмада бар, Жүзімде жоқ.	Мейізде бар, Өрікте жоқ.	Халықта бар, Елде жоқ.
Анарда бар, Шиеде жоқ ()	Киізде бар, Сырмақта жоқ. ()	Халатта бар, Көйлекте жоқ. ()
Кірпікте бар, Қаста жоқ.	Бармақта бар, Саусақта жоқ.	Инеде бар, Жіпте жоқ.
Кірпіште бар, Таста жоқ. ()	Башайда бар, Тұяқта жоқ. ()	Жидеде бар, Түпте жоқ. ()

Әжде бар, Анада жоқ. Әкеде бар, Атада жоқ. ()	Жағада бар, Сайда жоқ Тағада бар, Тайда жоқ. ()	Ініде бар, Бауырда жоқ. Жәнілде бар, Ауырда жоқ. ()
Күнде бар, Айда жоқ. Күиде бар, Әнде жоқ. ()	Өнерде бар, Талапта жоқ. Өрмекте бар, Оюда жоқ. ()	Жайлауда бар, Қыстауда жоқ Жасылда бар, Қызылда жоқ ()
Ауылда бар, Елде жоқ. Дауылда бар, Желде жоқ. ()	Тауда бар, Бауда жоқ Таста бар, Құмда жоқ. ()	Шанда бар, Желде жоқ. Тозанда бар, Құйында жоқ. ()
Еменде бар, Қайында жоқ.	Есікте бар, Тұтқада жоқ. ()	

(«Жұмбақтар» кітабынан»)

Жақшада тұратын әріптер: А, З, Х, К, Б, И, Ә, Ғ, І, Ү, Ө, Ж, У, Т, Н, Е

6-жаттығу. Жоғарыдағы үлгімен өзіңіздің жұмбақтарыңызды айтыңыз немесе жазыңыз.

2. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. ЖАТЫС СЕПТІК.

7-жаттығу. Беріктің өңгімесін тыңдаңыз. Өзіңіз туралы айтыңыз.

— Қайырлы таң! Менің атым Берік. Жасым жиырмада. Менің жолдасым Әлия он сегізде. Менің әжем және атам алпыс жетіде. Олар құрдас. Әкем қырық үште, шешем қырықта. Қарындасым онда, ал інім он бесте.

Сен нешедесің? Әке-шешен қаншада? Ағаларың, апаларың, інілерің, қарындастарың (сіңлілерің) нешеде?

8-жаттығу. Сұраққа жауап бере отырып, сойлемді толықтырыңыз. Өзіңіздің отбасыңыздың мүшелері немен айналысағынын айтып беріңіз.

Әке-шешемнің үйі (қайда?). Бүгін бәрі (қайда?). Біздің үйіміз — жеке меншік үй. Әкем (қайда?) жер қазып жатыр. Шешем (қайда?) тамақ пісіріп жатыр. Мен (қайда?) сабаққа дайындалып отырмын. Менің ағам (қайда?) жұмыс істеп жатыр. Інім (қайда?) кітап оқып отыр. Атам (қайда?) қыдырып жүр. Әжем (қайда?) тоқып отыр. Апам (қайда?) дастарқан жасап жатыр. Қарындасым (қайда?) ойнап жүр. Әркім өз жұмысында.

9-жаттығу. Тыңдаңыз. Сөздіктің көмегімен аударып, оқыңыз. Көпшіл жазып, жатыс септігі жалғауларының астын сызыңыз.

Қоян жымда, Құлан қырда. Бұлбұл бауда, Ұлар тауда.	Балық суда, Бұлан нуда. Қой қотанда, Бөрі апанда.	Суыр інде, Аю үнгірде Аққу колде, Байғыз шөлде...	Адам елде: Көкте, жерде!
---	--	--	-----------------------------

(Мұзафир Әлімбаев)

10-жаттығу. Өзіңіз төрт жолды өлеңдерді айтып көріңіз.

3. ГРАММАТИКА: ЖІКТІК ЖАЛҒАУ.

 11-жаттығу. Диктордан тыңдап, кейін қайталап оқыңыз Асты сызылған сөздердің орнына мағынасы жақын сөздер қойыңыз және сөйлесу (диалог) құраңыз

- Сәлем! Мен Әлішермін.
- Өте қуаныштымын. Мен Дәззатпын.
- Сінің жасың нешеде?
- Мен жиырма екідемін. Сен ше?
- Мен де жиырма екідемін. Сен студентсің бе?
- Иә, мен Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің студентімін және Қазақ тілі орталығының президентімін.

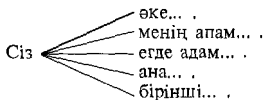
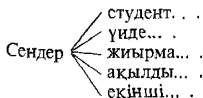
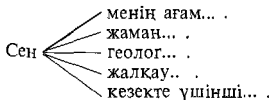

Жекеше түрі	Көпше түрі
I. Мен отыр- <i>мын</i> Мен оқушы- <i>мын</i>	I Біз отыр- <i>мыз</i> Біз оқушы- <i>мыз</i>
II. Сен отыр- <i>сың</i> Сен оқушы- <i>сың</i> Сіз отыр- <i>сыз</i> Сіз оқушы- <i>сыз</i>	II. Сендер отыр- <i>сыңдар</i> Сендер оқушы- <i>сыңдар</i> Сіздер отыр- <i>сыздар</i> Сіздер оқушы- <i>сыздар</i>
III Ол отыр- ☐ Ол оқушы- ☐	III. Олар отыр- ☐ Олар оқушы- ☐

12-жаттығу. Жоғарыдағы кесте бойынша төмендегі сөздерді жіктеңіз және дәптеріңізге жазып алыңыз

Бала, дәрігер, үшінші, ана, әке, оқытушы, бай, кедей, жалқау, жүдеу.

13-жаттығу. Мына сөз тіркестерімен сөйлем құраңыз.

14-жаттығу. Қазақ тіліне жазбаша аударыңыз.

1. Вы студенты (сендер). Вы хорошие. Вы хорошие студенты.
2. Вы инженеры (Сіздер). Вы хорошие. Вы на заводе (зауыт). Вы на

заводе хорошие инженеры 3. Ты ученик Ты в школе. Ты ленивый Ты в школе ленивый ученик. 4. Вы преподаватель Вы в университете Вы строгий (катал). Вы в университете строгий преподаватель. 5 Она девочка Она большая Она в доме Она в доме большая девочка. 6. Они врачи. Они известные (әйгілі). Они в городе Они в городе известные врачи.

Жекеше түрі		
После глухих согласных	-нын/-нін	жас-нын, студент-нін
После з, ж	-бын/-бін	жалғыз-бын, Ораз-бын, қыз-бын
Во всех остальных случаях	-мын/-мін	оқушы-мын, мұғалім-мін, үлкен-мін, баи-мын
Копше түрі		
После глухих согласных	-ңыз/-піз	жас-ңыз, студент-піз
После з, ж, м, н, ң	-быз/-біз	Жалғыз-быз, егіз-біз, он-быз, мұғалім-біз
Во всех остальных случаях	-мыз/-міз	оқушы-мыз, дәрігер-міз

15-жаттығу. Кестедегі жалғаулардың тайықтысын жатғап, жекешесін бір бағанға, копшесін екінші бағанға көшіріп жазыңыз

Мен Абзал . Біз егіз... . Мен мұғалім Біз дәрігер. . .
 Мен жігіт . Мен қазақ... . Мен жалқау.. . Біз орыс . Мен жалғыз. . Мен биолог Біз осында. . Мен елуде. . Біз қыз.. .
 Біз үлкен... . Біз жас... . Біз бай . Мен жұлдыз... . Біз оқытушы... . Біз күшті... . Мен бірінші... . Мен жаман... . Мен инженер.. . Мен кішкентай . Біз жақсы. . . Біз отыз... Біз шаштараз. Мен Ораз . . Мен студент .. . Мен қонақ .. . Мен геолог... .
 Біз еркек... . Мен әйел... . Мен дүнген . Біз корей.. . Біз балалар... . Мен адам... Біз отызда .. .

16-жаттығу. Сөйлемдерді аяқтаныз

1. Мен мұғаліммін, сен 2 Мен қазақтың, сен . . 3. Ол үлкен, сендер . . . 4. Біз отыздамыз, сендер .. 5 Сен қаладасың, ол 6 Ол әжесінде, Сіз 7 Мен Алматыданмын, сендер . 8 Бала сабақта, мен . 9 Сендер үйдесіңдер. олар .. 10. Мен дүкендемін, сен

Жекше түрі	
Болымды	Болымсыз
I Мен дәрігер- <i>мін</i>	I Мен дәрігер емес- <i>мин</i>
II Сен дәрігер- <i>сің</i>	II. Сен дәрігер емес- <i>сің</i>
Сіз дәрігер- <i>сіз</i>	Сіз дәрігер емес- <i>сіз</i> .
III Ол дәрігер- ☐	III Ол дәрігер емес- ☐
Көпше түрі	
I Біз дәрігерлер- <i>міз</i>	I. Біз дәрігерлер емес- <i>міз</i> .
II Сендер дәрігерлер- <i>сіңдер</i>	II Сендер дәрігерлер емес- <i>сіңдер</i>
Сіздер дәрігерлер- <i>сіздер</i>	Сіздер дәрігерлер емес- <i>сіздер</i>
III Олар дәрігерлер- ☐	III Олар дәрігерлер емес- ☐

17-жаттығу. Жоғарыдағы кестедегі үлгімен төмендегі сөздерді жіктенізі

Бірінші, жас, аспаз, мұғалім, үлкен

18-жаттығу. Төмендегі үлгімен жолдасының айтқанын теріске шығарыңыз

Үлгі: Марал дәрігер – *Жоқ, Марал дәрігер емес, мұғалім.*

1. Біз студентпіз. 2. Мен инженермін. 3. Олар дүкенде 4. Сендер оқушысындар 5. Біз кезекте біріншіміз. 6. Мен оқытушымын 7. Сіздер бүгін үйдесіздер. 8. Сендер жалқаусындар. 9. Дариға – филолог. 10. Сіз орыссыз. 11. Олар үлкен. 12. Мен қазақтың. 13. Біз американдықтармыз 14. Сіз қаталсыз 15. Сіздер ауылдасыздар.

19-жаттығу. Төмендегі сұраулы сөйлемдерді не құптаңыз не теріске шығарыңыз

а) 1. Сіз студентсіз бе? 2. Сіз ауылдасыз ба? 3. Сіз үлкенсіз бе, кішісіз бе? 4. Сіз қазақсыз ба? 5. Сіз жиырмадасыз ба? 6. Сіз бүгін үйдесіз бе? 7. Сіз Қазақстандасыз ба? 8. Сіз үйленгенсіз бе (тұрмыстасыз ба)?

ә) 1. Сіздің жолдасыңыз студент пе? 2. Ол ауылдан ба? 3. Ол үлкен бе, кіші ме? 4. Ол қазақ па? 5. Ол жиырмада ма? 6. Ол бүгін үйде ме? 7. Ол Қазақстанда ма? 8. Ол үйленген бе (тұрмыста ма)?

4. ЛЕКСИКА: ТАНЫСУ.

20-жаттығу. Мәтінді тыңдап оқыңыз және аударыңыз

Танысу

Мен Әлішермін, фамилиям Нұғман. Мен жиырма екідемін. Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің қазақ филология факультетінің соңғы курсының студентімін

Біздің қаламызда Қазақ тілі орталығы бар. Мен Қазақ тілі орталығының президентімін. Орталықтың мүшелеріне қазақ тілін мең-

геру үшін көмектесіп жүрмін. Орталықтың мүшелері – әр түрлі мемлекеттердің азаматтары.

Менің әке-шешем бар. Біздің отбасымыз өте үлкен. атам, әжем, әкем, шешем, екі ағам, апам, інім, қарындасым және мен. Ағаларымнан басқасы Алматыдамыз. Атам және әжем – егде адамдар, олар – зейнеткерлер. Әкем – инженер. Шешем – мұғалім. Екі ағам – қызметкерлер. Олар Астанада министрлікте. Апам гүрмыста. Інім мектепте оқушы. Қарындасым кішкентай, балабақшада.

Біздің үйіміз Алматыда, қаланың шетінде. Біздің үйіміз үлкен екі қабатты үй. Отбасымыз жақсы және тату.

Сөздік

танысу – знакомство, познакомиться
атындағы – имени
ұлттық – национальный
соңғы – последний
мүше – член
менгеру – осваивать
көмектесу – помогать
әр – каждый

әр түрлі – разный
азамат – гражданин
егде – пожилой
зейнеткер – пенсионер
министрлік – министерство
тұрмыста – замужем
кішкентай – маленький
балабақша – детский сад

21-жаттығу. Мәтін бойынша Әлшешердің сұрақтарына жауап беріңіз

1. Менің атым кім?
2. Фамилиям кім?
3. Мен нешедемін?
4. Мен қайда оқып жүрмін?
5. Қаламызда не бар?
6. Мен Қазақ тілі орталығында кіммін?
7. Мен кімге және не үшін көмектесіп жүрмін?
8. Орталықтың мүшелері кімдер?
9. Біздің отбасымыз үлкен бе?
10. Біз қайдамыз?
11. Атам және әжем кімдер?
12. Әкем және шешем кімдер?
13. Екі ағам кімдер?
14. Апам тұрмыста ма?
15. Інім кім?
16. Қарындасым қандай?
17. Үйіміз қаланың орталығында ма?
18. Үйіміз қандай?
19. Отбасымыз қандай?

22-жаттығу. Мәтіннен жатыс септігіндегі зат есімдерді көшіріп, сол бойынша сөйлем құраңыз

23-жаттығу. Мәтіннен жіктік жалғауындағы зат есімдерді көшіріп, олардан сұраулы сөйлемдер құрап жазыңыз

24-жаттығу. Мәтіннен ілік жалғаулы және тәуелдік жалғаулы сөздің іркестерін көшіріп, олармен сөйлемдер құраңыз

25-жаттығу. Мәтінді тағы бір рет оқыңыз. Жолдастарыңызға сұрақ қойып, төмендегі кестені толтырыңыз

Аты	Фамилиясы	Жасы	Отбасы	Мекен-жайы
<i>Сергей</i>	<i>Петров</i>	<i>20</i>	<i>әкесі, шешесі, қарындасы</i>	<i>Алматы облысы, Талғар қаласы, Грушова көшесі, 5</i>
...

26-жаттығу. Кестені толтырғаннан кейін, алған ақпаратыңыз бойынша жолдастарыңыз туралы әңгімелеңіз

Үлгі: *Менің жолдасымның аты Сергей Фамилиясы Петров. Ол жиырмада. Отбасы үлкен емес. Әкесі, шешесі және қарындасы бар Үйі Алматы облысы, Талғар қаласында. Мекен-жайы. Алматы облысы, Талғар қаласы, Грушова көшесі, 5.*

27-жаттығу. Бұрын таныс емес адаммен танысыңыз. Сол адам туралы молырақ ақпарат алуға тырысыңыз. Алған ақпаратыңыз бойынша жолдасыңыз туралы жазыңыз.

Үлгі: *Мен бір адаммен (с одним человеком/ танысып отырмын. Аты ..*

28-жаттығу. Қағазға өзіңіз туралы ақпарат жазыңыз. Қағазды бүктеп жолдасыңызға беріңіз. Жолдасыңыз да соны жасасын. Жолдасыңыз туралы айтып беріңіз. Жолдасыңыз Сіз туралы айтсын.

Үлгі: *Сенің атың ...
Сіздің атыңыз ...*

29-жаттығу. Мәтінді оқыңыз. Мәтін бойынша сұрақтар жазыңыз.

Мен Сәбиттің, фамилиям Омаров. Менің туған жерім Ақтөбе. Ол өте әдемі қала. Мен он тоғыздамын. Менің отбасым үлкен. Олар Ақтөбеде, ал өзім Алматыдамын, өйткені мен медицина академиясының студентімін. Менің көп жолдасым бар. Біздің үйіміз жатақханада. Ол біз үшін екінші үй. Мен өлі үйленбегенмін, өйткені жаспын.

30-жаттығу. Мәтінді жауып қойып, Сәбит туралы нелер есте қалғанын әңгімелеңіз.

31-жаттығу. Жолдасыңызбен сөйлесіңіз.

— Атың кім?

— Фамилияң кім?

— Нешедесің?

— Қай жерде оқып жүрсің?

— Отбасың үлкен бе?

— Олар не істеп жүр?

— Үйің қайда?

— Үйің үлкен бе?

Мскен-жайың қандай?

Отбасың қандай?

32-жаттығу. «Өзім туралы» тақырыбына шығарма жазыңыз Мына сұрақтар қамтылсын

- 1 Фамилияңыз, атыңыз әкеңіздің аты кім?
- 2 Туған жеріңіз қайда? Жасыңыз нешеде?
- 3 Қайда оқып жүрсіз, нешінші курс а? Қай а жұмыс істеп жүрсіз?
- 4 Аға, іні, апа, қарындастарыңыз бар ма?
- 5 Олардың жастары нешеде
- 6 Олар не істеп жүр? Ата-ана ызы не іст жүр?

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

1-сабақ

Личные окончания именных частей речи.

В предложении в функции с азуюмо о может выступать не только глагол, но и именные части речи (имя существительное, имя прилагательное, имя числительное, местоимение). Ср русс Я — учитель Он сильный Если в русском предложении именное сказуемое морфологически не изменяется, о в казахском языке оно принимает все признаки глагола. Например Мен инженерим «Я инженер» Сен үлкенсің «Ты старший»

В функции сказуемого именные части речи принимают такие же личные окончания, как и глаголы настоящего времени Сравните

Единственное число	Множественное число
I Мен отыр-мын Мен оқушы-мын	I Біз отыр-мыз. Біз оқушы-мыз
II Сен отыр-сың Сен оқушы-сың Сіз отыр-сыз Сіз оқушы-сыз	II Сендер отыр-сыңдар Сендер оқушы-сыңдар Сі ер отыр-сыздар Сіздер оқушы-сыздар
III Ол отыр-□ — Ол оқушы-□	III Олар отыр-□ — Олар оқушы-□

Онако в зависимости от го, на кой оканчивается основа слова, прибавляются окончания -мын/-мін, -бын/ бін, -пын/-пін в I лице единственного числа и окончания -мыз міз, - ыз/-бі, -пыз -піз в I лице множественно-

Единственное число		
После глухих согласных	пын -пін	жақ-пып, студент-пін
После з, ж	-бын/ ін	жалғыз-бып, Ораз-бын, қыз-бын
Во всех остальных случаях	мын/-мін	оқушы мын, мұғалім мін үлкен-мін, бай-мын

Множественное число		
После <i>глухих согласных</i>	-пыз/-пиз	жас-пыз, студент-пиз
После <i>сонорных з, ж, м, н, ң</i>	-быз/-биз	жалгыз-быз, егиз-биз, он-быз, мұғалім-биз
<i>Во всех остальных случаях</i>	-мыз/-миз	окушы-мыз, дәрігер-миз, бай-мыз

Во II лице единственного числа не зависимо от того, на какой звук оканчивается основа, прибавляются окончания *-сың/-сиң* и *-сыз/-сиз* (для вежливой формы). Например: *Сен бесіншісің* «Ты – пятый» *Сіз әжесіз* «Вы – бабушка»

Во II лице множественного числа прибавляются окончания множественного числа *-сыңдар/-сиңдер* и *-сыздар/-сиздер* (для вежливой формы). Например *Сендер жассыңдар* «Вы молоды» *Сіздер мұғалімсіздер* «Вы – учителя». В данном случае слова имеют обобщающее значение, и поэтому личные окончания следуют за основой слова без прибавления окончаний множественного числа *Біз күштіміз* «Мы сильные». Если же слово имеет конкретное значение, то сначала к основ слова прибавляются окончания множественного числа, а затем следуют личные окончания *Сіздер заңгерлерсіздер*. «Вы юристы». Сравните:

Множественное число	
Конкретное значение	Обобщающее значение
I <i>Біз заңгердерміз</i> «Мы юристы»	I <i>Біз жаспыз</i> «Мы молодые»
II <i>Сендер заңгерлерсіңдер</i> «Вы юристы» <i>Сіздер заңгерлерсіздер</i> «Вы юристы»	II <i>Сендер жассыңдар</i> «Вы молодые» <i>Сіздер жассыздар</i> «Вы молодые»
III <i>Олар заңгерлер.</i> «Они юристы»	III <i>Олар жас</i> «Они молодые»

В III лице единственного и множественного числа за основой слова следуют нулевые окончания: *Ол студент- □* «Он студент» *Олар жас- □* «Они молодые»

Личные окончания указывают на лицо и число, поэтому в предложении местоимения могут опускаться: *Сен кімсің? – Маратпын.* «Ты кто? – Марат.» *Сендер кімсіңдер? – Мұғалімбіз* «Вы кто? – Мы учителя.»

При образовании отрицательной формы личные окончания переходят к отрицанию *емес* «не», которое всегда стоит в отличие от русского языка, после того слова, к которому относится. Например *Мұғалімбіз* «Мы учителя». *Мұғалім емеспіз* «Мы не учителя». Сравните

Единственное число	
Утвердительная форма	Отрицательная форма
I Мен дәрігер- <i>мін</i>	I Мен дәрігер емес- <i>мін</i>
II Сен дәрігер- <i>сиң</i> Сіз дәрігер- <i>сиз</i>	II Сен дәрігер емес- <i>сиң</i> Сіз дәрігер емес- <i>сиз</i>
III Ол дәрігер- ☐	III Ол дәрігер емес- ☐

Множественное число

Утвердительная форма	Отрицательная форма
I Біз дәрігерлер- <i>мыз</i>	I Біз дәрігерлер емес- <i>мыз</i>
II Сендер дәрігерлер- <i>сiңдер</i> Сiздер дәрігерлер- <i>сiздер</i>	II Сендер дәрігерлер емес- <i>сiңдер</i> Сiздер дәрігерлер емес- <i>сiздер</i>
III Олар дәрігерлер- ☐	III Олар дәрігерлер емес- ☐

2-САБАҚ

1. Фонетика: Қайталау. Екпін. Буындар. Сингармонизм.

2. Грамматика: Қайталау. Зат есімнің көпше түрі.

3. Грамматика:

3.1. Шығыс септік.

3.2. *-ша/-ше* жұриағы.

4. Лексика: Елі. Ұлты. Ана тілі.

1. ФОНЕТИКА: ҚАЙТАЛАУ. ЕКПІН. БУЫНДАР. СИНГАРМОНИЗМ.

1-жаттығу. Оқыңыз. Екпінді қойыңыз Әр сөзде қанша буын бар?

Қазақстаннан, факультетінің, астаналықтар, американдықтар, филология, Голландияданмын, мүшелеріне, мемлекеттік, университетінің, қоғамның, үйленгенбіз, тұрмыстамын, фирмасының, мемлекеттерден, қаласынан, ойелінің, ағылшындар, институтта, студентімін, қарашаның, режиссері.

2-жаттығу. Жоғарыдағы жаттығудан жуан буынды сөздерді бір бөлек, жінішке буынды сөздерді екінші бөлек, аралас буынды сөздерді үшінші бөлек бағанға жазыңыз Олардың неге жуан, неге жінішке екендігін түсіндіріңіз Кейбір сөздердің сингармонизм заңына неге бағынбайтыны айтып беріңіз

2. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. ЗАТ ЕСІМНІҢ КӨПШЕ ТҮРІ.

3-жаттығу. Мына үзінділерді оқып, көптік формамен өңгімелеңіз

Мен бүгін үйде отырмын, өйткені бүгін жексенбі, демалыс күні. Ата-анам ауылда демалып жатыр Сіңлім Медеуде коньки теуіп жүр Ағам қонақта отыр. Мен үй ішін жинап жүрмін

Сен университетте студентсің. Сенің сабағың сағат сегізде. Қазір сенде қазақ тілі сабағы жүріп жатыр. Сен мәтінді қазақша оқып отырсың, оны орыс тіліне аударып отырсың, мәтін бойынша сұрақ қойып жатырсың.

Сіз Алматыда қонақсыз Бұл Сіздің Алматыға бірінші келуіңіз. Сіз Алматыны аралап жүрсіз Алматыда көп жерлерге барып жүрсіз.

Қазір Сіз Республика сараиындасыз Сіз Роза Рымбаеваның концертин тындап, тамашалап отырсыз.

Мына бала кітапханада отыр. Ертең емтихан. Ол емтиханға қатты дайындалып отыр. Онын емтиханға дұрыстап дайындалуы керек. Қазір ол ережелерді қайталап отыр, жаттығуларды жазып отыр, ор тақырыпқа мәтін құрап отыр

4-жаттығу Мәтінді оқып, жекеше формамен оңгімсленіз

Менің ағаларым – өте жақсы адамдар. Жастары жиырма тоғыздарда. Олар Ұлттық банкіде жұмыс істеп жүр. Олардың үйлері Алматыда, тоғыз қабатты үйде. Олардың потерлері төртінші қабатта. Менің ағаларым қазір үйде. Олардың жұмыс күні сағат алтыға дейін. Олар үйге келіп, демалып отыр. Диванда теледидар көріп жатыр. Олардың әйелдері, бала-шағалары қастарында. Балалар еденде кілемнің үстінде ойын ойнап отыр. Әйелдері теледидардың алдында көйлек тоқып отыр. Әйелдеріне жаңалықтарды айтып жатыр.

3.1. ШЫҒЫС СЕПТІК.

 5-жаттығу. Диктордан тындап, кейін қайталаңыз. Мемлекеттердің астаналарын табыңыз. Оларды картадан көрсетіңіз де, көшіріп жазыңыз.

Қазақстан	Бішкек
Монғолия	Мәскеу
Америка Құрама Штаттары	Ашхабат
Өзбекстан	Стамбул
Ресей	Пекин
Үндістан	Париж
Әзірбайжан	Кабул
Жапония	Ұлан-Батор
Молдова	Вашингтон
Түркия	Лондон
Тәжікстан	Ташкент
Франция	Дели
Германия (Алмания)	Баку
Қырғызстан	Токио
Ұлыбритания	Кишинев
Қытай	Астана
Ауғанстан	Душанбе
Түрікменстан	Берлин

6-жаттығу, а) 5-жаттығуды пайдаланып, екінші адамға арнаулы сұрақ қойыңыз. Ал ол сұраққа жауап берсін.

Үлгі: *Монғолияның астанасы не? – Монғолияның астанасы – Ұлан-Батор*

ә) 5-жаттығуды пайдаланып, екінші адамға жалпы сұрақ қойыңыз. Ал ол сұраққа жауап берсін.

Үлгі: *Монголияның астанасы Ұлан-Батор ма? – Иә, дұрыс. Монголияның астанасы – Ұлан-Батор.*

Тәжікстанның астанасы Бішкек пе? – Жоқ, дұрыс емес. Тәжікстанның астанасы – Душанбе.

б) 5-жаттығуды пайдаланып, төмендегі үлгі бойынша сізге екінші адам сұрақ қойсын. Ал сіз сұраққа жауап беріңіз.

Үлгі: *Токио қайда? – Токио Жапонияда.*

 7-жаттығу. а) Сойлесуді тыңдап, сонан соң оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз ө/ Шығыс септігі жалғауының астын бір сызықпен, жіктік жалғауының астын екі сызықпен сызыңыз.

– Қайырлы күн! Менің атым Шерил. Мынау менің күйеуім. Оның аты Вильям. Біз АҚШ-танбыз.

– Өте қуаныштымыз! Біз Үндістаннанбыз. Менің атым Мина, ал менің күйеуімнің аты Суреш.

– Біз де өзімізді таныстырайық. Менің атым Тим, ал мынау менің әйелім Гленда. Біз Австралияданбыз.

– Ендеше, менің атым Виталий. Мен Ресейденмін. Әйелім жоқ.

– Ал, біздің атымыз Роза, Дарья және Ксения. Бәріміз Қазақстаннанбыз. Әлішер де Қазақстаннан. Солай ма, Әлішер?

– Солай. Танысып қояйық. Мен Қазақ тілі орталығының президентімін. Қазақ тілі орталығына қош келдіңіздер!

 8-жаттығу. Сұраулы сөйлемдерді оқып, жауабын жазыңыз. Дұрыс жауаптарды тыңдап, өз жауаптарыңызды тексеріңіз.

1. Шерилдің күйеуі кім?	— _____
2. Олар АҚШ-тан ба?	— _____
3. Минаның күйеуі кім?	— _____
4. Олар Үндістаннан ба?	— _____
5. Тимнің әйелі кім?	— _____
6. Олар Австралиядан ба?	— _____
7. Виталийдің әйелі бар ма?	— _____
8. Ол Ресейден бе?	— _____
9. Роза, Дарья және Ксения Қазақстаннан ба?	— _____
10. Әлішер Қазақстаннан ба?	— _____

 9-жаттығу. а) Шығыс септігіне қоңыл аударып оқыңыз және дәптеріңізге жазыңыз. ө/ Сурет бойынша жолдасыңызбен әңгімелесіңіз.

Үлгі: *Мынау кім? – Ол – Кейко.
Ол қайдан? – Ол Жапониядан.*

После <i>глухих согласных</i>	-тан/-тен	<i>АКШ-тан, Шымкент-тен</i>
После <i>сонорных м, н, ң и притяжательных окончаний</i>	-нан/-нен	<i>Қазақстан-нан, Әйгерім-нен, ертен-нен, баласы-нан, елі-нен, кітабын-нан</i>
<i>Во всех остальных случаях</i>	-дан/-ден	<i>Алматы-дан, Тараз-дан, Павлодар-дан, Семей-ден, Ақтау-дан, Париж-ден</i>

10-жаттығу. Кестедегі сөздермен сөйлем құраңыз

Кімнен?	{ Аижаннан Мұғалімнен Дәрігерден }	ал
Неден?	{ Ағаштан Темірден Қағаздан }	жасап отырмын.
Қайдан?	{ Ауданнан Қаладан Елден }	келе жатырмын

11-жаттығу. Аударып сұрақтарға жауап беріңіз

кімінен? «от кого?»

1. Мен деканнан келе жатырмын
2. Ол мұғалімнен сұрап отыр
3. Мұғалім студенттерден емтихан алып жатыр
4. Әлия Әсеттен көп нәрсе үйреніп жүр.
5. Бейсен апасынан сөлемдеме әкеле жатыр

неден? «из чего?»

1. Ақ қағаздан дәптер жасап отыр
2. Мен мұны ағаштан жасап отырмын
3. Біз темірден күрск жасап жатырмыз.
4. Пластиктен ойыншық жасап отыр.
5. Газеттен киім жасап жатырмыз.

1. Диктор теледидардан сөйлеп тұр.
2. Радиодан жақсы концерт тыңдап отырмыз
3. Кітаптан жазып отырмын
4. Омірден көп нәрсе үйреніп жүрмін
5. Студенттер институттан диплом алып жатыр.

қайдан? «откуда?»

1. Сәрсен кітапханадан кітап әкеле жатыр
1. Дүкенге шетелден жаңа киім түсіп жатыр.
2. Мектептерден биыл көп талапкер емтихан тапсырып жатыр
3. Балалар алма бағынан көп алма жинап жатыр.
4. Біз ауылдан келе жатырмыз.

12-жаттығу. Төмендегі сөздерге шығыс септігінің жалғауларын жалғап, орыс тіліне аударыңыз

1 Студент, ағаш, сынып, институт, кітап, оқулық, сурет, мектеп, орындық сабақ, кереует, сағат, есік, жігіт, жолдас, дос, портрет, Марат, газет, одесбиет, төрт, бес, Қайрат, Ермек, қонақ, ет, сүт, қант, қарындаш, қарындас, ерск, қазақ, орыс, итальяндық, АҚШ, Мадрид Ашхабат

2 Адам, мұғалім, Талдықорған, Кәрім, ішкі, қарындасы, сіңлісі, жазуым, келуім, сден, дүкен, айран, аудан, қалам, кілем, орман, олең, әкесі, шам, Өскемен, Қазақстан, Тәжікстан, Әсем, Айжан, шешем, әкем диван, үн телефон, үлкен, емтихан, апам Берлин, Амстердам, Қаскелең.

3. Оқушы, терезе, қала, базар, дәрісхана, дәптер, перде, жатақхана, кітапхана, көл, көше, қыз, теледидар, радио, қағаз, тау, жұмыртқа, айна, май, бөлме. Сіз, сендер, олар, Сіздер, бала, біз, Ссмей, Ақтау, Павлодар, Медеу, Әлия, темір, дәрігер, үй, ай, сөре, қабырға, жиһаз, үстел, пәтер.

13-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Со стула, из дерева, из мяса, с кровати, из учебника, из книги, от двери, от друга, с зимы, с автобуса, с троллейбуса, с самолета, из школы, из кирпича, с работы, из офиса, с урока, из Египта, из Ташкента, из Бишкека.

2 От человека, из стиха, от моего дяди, из реки, от Айжан, из Намангана, из тетради, из озера, с дивана, из леса, с ковра, из магазина, от учителя, из кефира, из стакана, от моего друга, с весны, из Индии, из Лондона, из Рима.

3 Из железа, из бумаги, от мальчика, от девушки, из базара, из города, с улицы, с гор, от них, от Вас, из Варшавы, из Москвы, из России, из Китая, из комнаты, из озера, из аула, со стола, с тарелки, из пиалы, с полки, с осени.

14-жаттығу. Оқыңыз аударыңыз және есте сақтаны

Үйден үйге Қаладан қалаға Үйден мектепке Ауылдан қалаға Сыныптан сыныпқа	} барып жүр. Идет	{ из дома в дом. из города в город. из дома в школу из аула в город из класса в класс.
Жылдан жылға Күннен күнге Айдан айға Аптадан аптаға	} жақсы. Лучше	{ из года в год. из дня в день. из месяца в месяц из недели в неделю.

 15-жаттығу. Дик оры тындап аз кідірістен кейін қайталаңыз Са ыстырыңыз және аударыңыз

Оля институтқа бара жатыр. — Оля институттан келе жатыр.

Балаға кітап бер.	– Баладан кітап ал
Сен далаға бар.	– Сен даладан кел.
Балқия, орындыққа отыр.	– Балқия, орындықтан тұр.
Үйге айран ашар.	– Үйден айран әкел.
Мұғалімге айт.	– Мұғалімнен сұра
Қаламды үстелге қой.	– Қаламды үстелден ал.
Бөлмеге кір.	– Бөлмеден шық.
Кереуетке жат.	– Кереуеттен түр.
Жолдасына үйрет	– Жолдасыңнан үйрен.

16-жаттығу. Қарсы пікір айтыңыз

Үлгі: Балалар мектепке бара жатыр. – *Жок, дұрыс емес, балалар мектептен келе жатыр*

1. Сөуленің жолдастары қонаққа бара жағыр. 2 Мен мына кітапты кітапханаға апара жатырмын. 3 Менің шешем дүкенге бара жатыр. 4. Сен мына оқулықтарды мұғалімге беріп тұрсын. 5 Сәбит Ерланға жаңа сөздерді үйретіп жатыр. 6. Шолпан бізге сабақ беріп жүр. 7 Рабиға үстелге төрелкелерді қойып жатыр. 8. Студенттер дорісханаға кіріп жатыр. 9 Мұқтар жерге отырып жатыр 10. Сәкен немересіне сурет беріп отыр 11 Мәтінді қазақ тіліне аударып отырмыз.

17-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1. Жұмысшы қайдан келс жатыр? 2 Студенттер қайдан келе жатыр? 3. Диктор қайдан сойлеп тұр? 4 Кімнен келе жатырсың? 5. Кітаптан оқып отырсың ба? 6. Кітапханадан не алып тұрсың? 7. Дүкеннен не әкеле жатырсың? 8 Ойыншықгы неден жасап жатырсың? 9. Сен мұнда қайдан жүрсің? 10. Теледидардан не қорып отырсың? 11 Мұғалімнен не сұрап тұрсын? 12. Қағаздан не жасап отыр?

Жекеше гүрі	Көпше гүрі
I мен – <i>менен</i> «от меня»	I. біз – <i>бізден</i> «от нас»
II сен – <i>сенен</i> «от тебя»	II сендер – <i>сендерден</i> «от вас»
Сіз – <i>Сізден</i> «от Вас»	Сіздер – <i>Сіздерден</i> «от Вас»
III ол – <i>одан</i> «от него (нее)»	III олар – <i>олардан</i> «от них»

18-жаттығу. Төмендегі есімдіктерді шығыс септінің қойып жазыңыз

1. Сен кітапты (біз) ал. 2 (Мен) өңгіме күтпе. 3 (Олар) келе жатырсың ба? 4. Мен (сен) үйренейінші. 5 (Ол) не іздеп жүрсің? 6. (Сіз) бірдеңе сұрайыншы. 7. (Сендер) бірінші естіп отырмыз 8 (Сіздер) білейінші. 9 (Ол) кейін кім? 10. Мен (сен) кейін болайыншы. 11. (Олар) хат алып отырмыз. 12. (Біз) кейін ешкім жоқ.

19-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1 Вы за кем? 2 За Вами никого нет? 3 Иди за ним. 4 Возьми у

нас. 5. Ты от них идешь? 6. Стой за мной. 7. Узнаю-ка я у Вас.
8. Давай спросим у них. 9. Я иду от вас. 10. От него ничего не жди.
11. Пусть он возьмет у Вас. 12. Пусть встанут за нами. 13. Повторяй
за мной.

3.2. -ша/-ше ЖҰРНАҒЫ.

Суффикс *-ша/-ше* соответствует русскому *по-*:

қазақ-ша «по-казахски».

корей-ше «по-корейски».

20-жаттығу. Төмендегі үлгі бойынша тіркесіп балама тіркесімен ауыстырыңыз

Үлгі: Қазақ тілінде – *қазақша*; корей тілінде – *корейше*.

Қазақ тілінде, корей тілінде; қытай тілінде, араб тілінде; тәжік тілінде; дат тілінде; неміс тілінде; ағылшын тілінде, француз тілінде; словак тілінде, грузин тілінде; белорус тілінде; армян тілінде; испан тілінде, украин тілінде; түрік тілінде; литван тілінде; эстон тілінде; жапон тілінде; татар тілінде; дүнген тілінде; ұйғыр тілінде; башқұрт тілінде; өзбек тілінде; өзрбаижан тілінде; қырғыз тілінде; орыс тілінде; поляк тілінде

21-жаттығу. Төмендегі үлгі бойынша жауап беріңіз

Үлгі: Қай тілде сөйлесіп отырсындар? – *Қазақша сөйлесіп отырмыз.*

Қай тілде хағ жазып отырсың? Қай тілде фильм көріп отырсындар? Жиналыс қай тілде өтіп жатыр? Генрих қай тілде сөйлеп тұр? Сандуғаш қай тілде өлең айтып тұр? Біз қай тілде шығарма жазып отырмыз? Студенттер қай тілде сөйлем құрап жатыр? Сендер қай тілде кітап оқып отырсындар? Джон қай тілде мақала жазып жүр?

22-жаттығу. а) Сөйлесуді оқып, жаттап алыңыз

– Сіздер кімсіздер? Ағылшынсыздар ма?

– Жок, американдықтармыз. Біз АҚШ-танбыз.

– Сіздер қай тілде сөйлесіп тұрсындар?

– Ағылшынша сөйлесіп тұрмыз. Біздің ана тіліміз – ағылшын

тілі

ә) Асты сызылған сөздерді мағынасы жақын сөздермен ауыстырыңыз

4. ЛЕКСИКА: ЕМІ. ҰЛТЫ. АНА ТІЛІ.

23-жаттығу. Мәтінді тыңдаңыз, сонан соң оқып, аударыңыз

Қазақ тілі орталығы

Біздің қаламызда Қазақ тілі орталығы бар. Орталықтың мүшелері

өр түрлі мемлекеттен: Қазақстаннан, Ресейден, Үндістаннан, Австралиядан, Америка Құрама Штаттарынан, Ұлыбританиядан, Германиядан және т. б.

Мынау – Мина Кумар. Ол Үндістаннан. Ол құқық мектебінде сабақ беріп жүр. Жасы жиырма алтыда Мина тұрмыста. Минаның күйеуі де Үндістаннан Оның аты Суреш Кумар. Сурештің жасы жиырма жетде Ол – тіс дәрігері

Ал мынау – Тим Колдвел, инженер Ол Мельбурннен, Австралиядан Жасы отызда. Тим үйленген. Әйелінің аты Гленда Колдвел. Жасы жиырма төртте. Гленда – ағылшын тілінің мұғалімі.

Ана жігіт АҚШ-тан. Оның аты Вильям Викхам. Ол – шетел фирмасының бастығы Ол Нью-Йоркпен Әйелінің аты Шерил. Вильям отыз бесіе, ал Шерил отыз екіде. Ол – зерттеуші-ғалым, қазақ тілін зерттеп жүр

Мына жігіт Виталий Павлов. Ол Ресиден, Омбы қаласынан Ол оқи үйленген жоқ. Жасы жиырма үште. Ол – шетел фирмасының менеджері.

Мына қыздар – студенттер. Олардың аттары Роза Дайырова. Дарья Смирнова және Ксения Серкина Олар Қазақстаннан. Роза Ақтаудан, Дарья Петропавлдан, ал Ксения Семейден. Олар қазақ тілін медицина академиясында оқып жүр Қазақ тілі орталығына қазақ тілінде сөйлесу үшін келіп жүр. Бөрінің жасы он тоғызда.

Менің атым Әлшер, фамилиям Нұғман. Мен Қазақ тілі орталығының президентімін. Орталықтың мүшелеріне қазақ тілін меңгеру үшін көмектесіп жүрмін. Әйелім жоқ. Мен Әл-Фараби ағындағы Қазақ Ұлттық университетінің қазақ филология факультетінің соңғы курсының студентімін. Жасым жиырма екіде.

Бүгін карашаның он бесі, жексенбі. Қазақ тілі орталығының мүшелері жиналып, қазақша фильм көріп отыр. Фильмнің аты «Қыз Жібек».

Сөздік

ғанысу – знакомство,знакомиться
орталық – центр
мүше – член
құқық мектебі – школа права
тұрмыста – замужем
күйеу – муж
тіс дәрігері – стоматолог
үйленген – женат
әйел – жена
жігіт – парень

шетел – иностранный(-ая, -ое)
бастық – директор, начальник
зерттеуші – исследователь
зерттеу – исследовать
бөрі – все
меңгеру – осваивать
көмектесу – помогать
ағылшын – имени
соңғы – последний
жиналу – собираться

24-жаттығу. Мәтін бойынша қойылған сұрақтарға жауап беріңіз

1 Біздің қаламызда не бар? 2 Орталықтың мүшелері қай мемлекеттерден? 3 Үндістаннан кім? 4. Олар Қазақстанда не істеп жүр? 5 Жастары нешеде? 6 Австралиядан кім? 7. Олардың мамандығы қандай? 8. Олардың жасы нешеде? 9 Кім АҚШ-тан? 10 Олардың

қызметі қандай? 11. Жастары нешеде? 12. Виталий қайдан? 13. Қазақстанда не істеп жүр? 14. Жасы нешеде? 15. Мына студент қыздар Қазақстанның қай қалаларынан? 16. Олар нешеде? 17. Әлішер кім? Қазақ тілі орталығында не істеп жүр? 18. Әлішер нешеде? 19. Үйленген бе? 20. Қай жерде оқып жүр? 21. Бүгін нешесі? 22. Қазақ тілі орталығының мүшелері не істеп отыр? 23. Фильмнің аты қандай?

25-жаттығу. Мәтіннен етістіктің осы шағын көшіріп, олармен сөйлем құраңыз

26-жаттығу. Мәтінді тағы бір рет оқыңыз Жолдасыңызға мәтін бойынша сұрақ қойып, төмендегідей кесте сызып, толтырыңыз Содан кейін өңгімеленіз

Үлгі: Мынау – Мина Кумар. Ол жиырма алтыда. Ол Үндістаннан Мина – мұғалім ...

Аты	Фамилиясы	Жасы	Қай жерден	Мамандығы
Мина	Кумар	26	Үндістан	мұғалім

27-жаттығу. Осы үлгі бойынша жаңа кесте сызыңыз Жолдастарыңызға сұрақ қойып, кестені толтырыңыз Кестені толтырғаннан кейін, алған ақпараттыңыз бойынша жолдастарыңыз туралы өңгімеленіз

Үлгі: Менің жолдасымның аты .

 28-жаттығу. Диктордан тыңдап, кейін қайталаңыз. Орыс тіліне аударыңыз

Қазақстан	қазақ	қазақша
АҚШ	американдық	ағылшынша
Қырғызстан	қырғыз	қырғызша
Ресей	орыс	орысша
Қытай	қытай	қытайша
Түрікменстан	түрікмен	түрікменше
Әзірбайжан	әзірбайжан	әзірбайжанша
Франция	француз	французша
Молдова	молдован	молдованша
Түркия	түрік	түрікше
Тәжікстан	тәжік	тәжікше
Ұлыбритания	ағылшын	ағылшынша
Алмания (Германия)	неміс	немісше
Өзбекстан	өзбек	өзбекше
Корея	корей	корейше
Италия	итальяндық	итальянша
Монғолия	монғол	монғолша
Жапония	жапон	жапонша

29-жаттығу. Төмендегі үлгімен сөйлем құраңыз

Үлгі: Мақсат Қазақстаннан Ол – қазақ.

1. Мақсат, Қазақстан. 2. Мишель, Франция. 3. Джон, Ұлыбритания. 4. Клаудиа, Алмания. 5. Софи, Италия. 6. Борис, Ресей.

7. Джек, АҚШ. 8. Франческо, Мексика. 9. Әлішер, Озбекстан. 10. Кейко, Жапония. 11. Бейтүн, Түркия.

30-жаттығу. 28-жаттығудың екінші бағанындағы сөздерге көптік жалғауларын жалғап жазып, астын сызыңыз

Үлгі: қазақ — қазақтар; американдық — американдықтар;

31-жаттығу. 28-жаттығудың сөздерін пайдалана отырып, төмендегі үлгі бойынша екінші адамға сұрақ қойыңыз

Үлгі: *Қазақтардың ана тілі қандай? — Қазақтардың ана тілі қазақ тілі.*

32-жаттығу. Мәтінді оқыңыз Мәтін бойынша сұрақтар жазыңыз

Мен Мархритпін, фамилиям Плюгер. Мен Голландияданмын. Менің туған қалам Амстердам. Ол — Голландияның астанасы және өте өдемі қала. Мен тұрмыстамын. Менің күйеуім өте жақсы адам Оның аты Сибе. Оның әкесі Голландиядан, ал шешесі Германиядан. Сибенің әкесі неміс емес, дат. Біз отыздамыз Біз датпыз Біздің ана тіліміз — дат тілі Біздің бір ұлымыз бар. Оның аты Дан. Ол мектепке барып жүр. Ол — жақсы оқушы. Ол мектепте ағылшын, дат, неміс тілдерін үйреніп жүр

33-жаттығу. Мәтінді жауып қойып. Мархрит туралы нелер есте қалғанын өңгімелеңіз

34-жаттығу. Оқып, аударыңыз

1. Менің жолдасым бар. Оның аты Қарлығаш Ол Тараздан. Қарлығаш оң сегізде. Ол тұрмыста емес.

2. Менің досым бар. Оның аты Сергей Ол Шымкенттен Жасы жиырма төртте. Ол үйленбеген.

3. Менің достарым бар. Олардың аттары Данияр және Шолпан. Данияр Оралдан, Шолпан Өскеменнен. Данияр жиырма бесте. Шолпан жиырмада. Олар үйленген

35-жаттығу. 34-жаттығудың үлгісімен өз достарың, жақын адамдарың туралы өңгімелеңіз.

36-жаттығу. «Менің жолдастарым» тақырыбына шығарма жазыңыз.

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

2-сабақ

Исходный падеж имен существительных.

Исходный падеж имен существительных отвечает на вопросы *«от кого?» «от кого?» «от кого?» «из чего?» «қайдан?» «откуда?»* и указывает на исходный пункт действия предмета или на материал, из которого сделан предмет Например *Студент институттан келе жатыр* «Студент идет из института». *Ол кірпіштен үй салып жа-*

тыр «Он строит дом из кирпича» Окончания исходного падежа *-нан/-нен, -тан/-тен, -дан/-ден* варьируются в зависимости от того, на какой звук оканчивается слово

После глухих согласных	<i>-тан/-тен</i>	Шымкент- <i>тен</i> , АҚШ- <i>тан</i>
После сонорных <i>м, н, ң</i> и притяжательных окончаний	<i>-нан/-нен</i>	Қазақстан- <i>нан</i> , Әйгерім- <i>нен</i> , ертең- <i>нен</i> , баласы- <i>нан</i> , елі- <i>нен</i> , кітабы- <i>нан</i>
Во всех остальных случаях	<i>-дан/-ден</i>	Алматы- <i>дан</i> , Тараз- <i>дан</i> , Павлодар- <i>дан</i> , Семей- <i>ден</i> , Ақтау <i>дан</i> , Париж- <i>ден</i>

Личные окончания именных частей речи следуют после падежных окончаний Например: *Мен Астана-дан-мын* «Я из Астаны»

Суффикс *-ша/-ше*.

Суффикс *-ша/-ше* соответствует русскому по- В зависимости от твердости-мягкости слога употребляются *-ша* или *-ше* казак-ша «по-казахски»; корей-ше «по-корейски».

3-САБАҚ

1. Фонетика: Қайталау. *А, ә* дауысты дыбыстары.
2. Грамматика: Қайталау. Табыс септік.
3. Грамматика: Туынды зат есімдердің жасалуы.
4. Лексика: Мамандық.

1. ФОНЕТИКА: ҚАЙТАЛАУ. *А, ә* ДАУЫСТЫ ДЫБЫСТАРЫ.

 1-жаттығу. *А, ә* дыбыстарының айтылуына көңіл аударып оқыңыз

ал – әл	сал – сәл	бала – бәле	тәтп
ай – әй	жай – жәй	қана – қәне	сәтті
ақ – әк	сан – сән	жаңа – жәнә	сәнді
аң – ән	таң – тән	қала – қәде	мәңді
ар – әр	нар – нәр	пана – пәнә	дәнді

 2-жаттығу. Мақал-мәтелдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз және орыс тіліндегі баламасын келтіріңіз

1. Адам болатын бала алысқа қарайды.
2. Адам деген ардақты ат.
3. Әркім өз бойына қарап тон пішер.
4. Әсемпаз болма өрнеге
5. Ақылсыз бас аяққа тыным бермейді.
6. Әлін білмеген өлек.
7. Ақымаққа айтқан сөз –
Ағып жатқан сумен тең
Ақылдыға айтқан сөз –
Қолға ұстаған тумен тең.
8. Ата-анаңның қадірін
Балалы болғанда білерсің;
Анық достың қадірін
Жалалы болғанда білерсің.

3-жаттығу. Мына жаңылтпаштарды алдымен баяу оқып, сонан соң тез оқуға дағдылағыңыз

1. Алты алманы алды Алма,
Алды алманы Алдан да.
Алдан. Алма алды алма,
Ал есебін, алданба.
2. Әмір әбігер, неге әбігер?
Әділ әбігер, неге әбігер?
Әмір мен Әділдің әбігеріндей
Әркімнің әбігерлігі бар.

(«Жаңылтпаштар» кітабынан)

4-жаттығу. Мына жұмбақтарды оқып, аударыңыз және шешуіңіз табуға тырысыңыз

- 1 Асқа бармайды,
Аспаздан қалмайды.
 2. Әрі шешен, өрі өнші, өрі күйші,
Әр үйде бар, тапқышым, көне тапшы.
- («Жұмбақтар» кітабынан)
Жұмбақтардың шешуі. радио, алжапқыш.

5-жаттығу. Мына сөздерді оқып, жатқа жазыңыз

Асхана, дәптер, әжетхана, дорісхана, айна, ата, әже, әке, ана, апа.

2. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. ТАБЫС СЕПТІК.

6-жаттығу. Оқып, үлгі бойынша сұраңыз. Табыс септігі неге жалғанған?

Үлгі: Кітап өпер – *Мына кітапты ма?*

1. Қалам ал.
2. Ет ас.
3. Газет оқы.
4. Нан кес.
5. Қағаз өкел.
6. Жұмыртқа пісір.
7. Айна іл.
8. Сүт іш.
9. Хат жаз.
10. Киім тазала.
11. Сурет көрсет.
12. Балық же.
13. Жарнама бер.
14. Көше сыпыр.
15. Төрелке апар.
16. Бауырсақ же.
17. Жұмыс істе.
18. Ыдыс-аяқ жу.
19. Жаттығу орында.
20. Олең айт.

7-жаттығу. Үлгі бойынша қарсы сөйлем құрап айтыңыз

Үлгі: Марат қызын мектептен әкеле жатыр. – *Қызын емес, ұлын.*

1. Марат қызын мектептен әкеле жатыр. (Ұл).
2. Салтанат шайын ішіп отыр. (Кофе).
3. Сәбит журналын оқып отыр (Газет)
4. Берік суретін іліп жатыр. (Сөре).
5. Оқушы өнін жаттап отыр. (Өлең).
6. Студенттер мазмұндамаларын жазып отыр (Шығармалар).
7. Әлия терезесін жуып жатыр. (Есік).
8. Жазира кітабын оқып отыр. (Оқулық).
9. Ермек мектебін еске алып отыр. (Колледж).
10. Әкесі диванда газетін оқып жатыр (Кітабын)
11. Серік үйінде палау жеп отыр. (Бесбармақ).
12. Болат баласын ойнатып отыр (Немере).
13. Сәния көйлегін жуып жатыр. (Белдемше).

8-жаттығу. Жакшаны ашыңыз

- 1 Меруерт (біз) таныстырсын.
2. Жанна (мен) біліп отыр ма?
3. Қадіша (олар) тіркеп жатыр ма?
4. Сен (ол) киноға апар.
5. (Сіздер)

мұнда кім шақырып отыр? 6. (Олар) тыңдама. 7. (Сендер) күтсін
8. (Мен) ұмытпа, мен де (сен) ұмытпайын. 9. (Ол) ауылға жібер.
10. Сандуғаш (біз) түсініп отыр 11 Көрім (Сіздер) үйретсін. 12. Біз
(сендер) мұражайға апарайық

3. ГРАММАТИКА: ТУЫНДЫ ЗАТ ЕСІМДЕРДІҢ ЖАСАЛУЫ.

 9-жаттығу. Сөйлесуді тыңдаңыз, оқыңыз және орыс тіліне аударыңыз

- Сәлеметсіздер ме! Қазақ тілі орталығы осында ма?
- Иә, осында. Сізге кім керек еді?
- Мен Қазақ тілі орталығына жазылайын деп едім.
- Келіңіз. Отырыңыз. Менің атым Әлішер Нұғман. Мен Қазақ тілі орталығының президентімін. Атыңыз кім?
- Менің атым Марина Эчваррия.
- Өте жақсы. Марина, ең алдымен мына қағазды толтырайық. Сонымен, атыңыз Марина, фамилияңыз қалай?
- Эчваррия.
- Ә-ден кейін бір «ч» ме?
- Иә, дұрыс Ә-ч-е-в-а-р-р-и-я Екі «р» жазыңыз.
- Қай жерденсіз?
- Мен Аргентинаданмын.
- Қазақстанда не істеп жүрсіз?
- Мен ғалыммын, тіл зерттеушімін. Қазақ тілін зерттеп жүрмін.
- Солаи ма?! Тақырыбыңыз қандай?
- Тақырыбым: «Күрделі етістіктер»
- Өте жақсы. Жасыңыз нешеде?
- Жиырма алтыдамын
- Мекен-жайыңыз?
- Аргентинадағы ма?
- Жоқ, Алматыдағы
- А-а, кешіріңіз. Алматы қаласы, Абай даңғылы, 135, пәтердің нөмірі – 17.
- Телефоныңыз бар ма?
- Иә, бар Телефонымның нөмірі – 65-97-14.
- Рақмет, Сәрсенбі күні келіңіз. Мен Сізді Орталықтың мүшелеріне таныстырайын.
- Кешіріңіз, мен сәрсенбіде бос емесмін.
- Онда жексенбіде келіңіз. Қазақ тілі орталығының жиналысы келесі жексенбіде
- Рақмет, келемін. Сау болыңыз!
- Сау болыңыз!

10-жаттығу. Төмендегі сұрақтарға жауап таңдаңыз

1. Аты кім?	Тілші, ғалым.
2. Фамилиясы кім?	Отыз төртте
3. Марина қайдан?	Келесі жексенбіде.
4. Мамандығы қандай?	Абай даңғылы, 135-үй, 17-пәтер.

5. Тақырыбыңыз қандай?
6. Жасы нешеде?
7. Мексн-жайы қандай?
8. Телефонның нөмірі қандай?
9. Жиналыс қашан?

65-97-14
 Мартина
 Эчеваррия.
 Аргентинадан.
 Тақырыбы. «Күрделі етістіктер».

 11-жаттығу. Тыңдап, мамандық атауларын оқыңыз. Олардың қанша жұрнақтармен жасалғанын байқаныз. Жұрнақтардың астын сызыңыз.

жазушы «писатель»	жұмысшы «рабочий»	шопан «чабан»
мұғалім «учитель»	құрылысшы «строитель»	егінші «пахарь»
дәрігер «врач»	балташы «плотник»	қойшы «пастух»
есепші «бухгалтер»	кенші «шахтер»	малшы «скотник»
мал дәрігері «ветеринар»	сатушы «продавец»	балықшы «рыбак»
іскер «бизнесмен»	даңшы «официант»	агроном
ғарышкер «космонавт»	тоқымашы «ткачиха»	заңгер «юрист»
тілші «корреспондент»	жүргізуші «водитель»	бағбан «садовник»
суретші «художник»	аспаз «повар»	сауыншы «доярка»
шаштараз «парикмахер»	тігінші «портной»	ұшқыш «летчик»
баяушы «маляр»	теңізші «моряк»	жауынгер «солдат»
жорналшы «журналист»	әнші «певец»	тракторшы «тракторист»
мүсінші «скульптор»	биші «танцор»	орманшы «лесник»
аудармашы «переводчик»	хатшы «секретарь»	филолог
мақташы «хлопкороб»	зергер «ювелир»	телефоншы «телефонист»
сәулетші «архитектор»	экономист	инженер
пошташы «почтальон»	металлург	ғалым «ученый»

12-жаттығу. Төмендегі жұрнақтармен зат есімдер жасаңыз.

-шы/-ші

Зерттеу, жазу, ксн, теңіз, балта, мақта, егін, мүсін, орман, бояу, тіл, журнал, тігін, трактор, балық, сату, құрылыс, қой, жылқы, есеп, сурет, жүргізу, жұмыс, сәулет, пошта, өн, би, аударма, хат, аң, әдебиет, ем, ел, қобыз, мал, өтірік.

	-шы/-ші образует имена существительные, обозначающие профессию человека	жазу «писать» етік «сапог» балық «рыба»	жазу-шы «писатель» етік-ші «сапожник» балық-шы «рыбак»
---	--	---	--

13-жаттығу. Төмендегі жұрнақтармен зат есімдер жасаңыз

-ғап/-гер, -қап/-кер

Іс, жауын, тәлім, зер, дәрі, заң, бал, қызмет, талап, саясат, мұра, жауап

	-ғап/-гер, -қап/-кер образует существительные, обозначающие совместное местонахождение или совместное действие	қызмет «служба» іс «дело» заң «закон» дәрі «лекарство»	қызмет-кер «служащий» іс-кер «бизнесмен» заң-гер «юрист» дәрі-гер «врач»
---	---	---	---

14-жаттығу. Томендегі жұрнақтармен зат есімдер жасаңыз

-лық/-лік, -дық/-дік, -тық/-тік

Бас, теріс, оқу, сөз, күнде, тыныш, батыр, бала, дос, туыс, аға, жолдас, ана, жаман, жақын, ерке, теңге, өке, өкіл, қор, терең, ақылсыз, қате, ай, бауыр, өзір, дайын, тұтас, жеңіл, тұз, кара, тегіс, өткір, шикі, сабырлы.

-лық/-лік, -дық/-дік, -тық/-тік образует существительные, обозначающие отвлеченные понятия	<i>оқу</i> «учиться» <i>дос</i> «друг» <i>батыр</i> «герой» <i>еркін</i> «свободный»	<i>оқу-лық</i> «учебник» <i>дос-тық</i> «дружба» <i>батыр-лық</i> «геройство» <i>еркін-дік</i> «свобода»
---	---	---

15-жаттығу. Төмендегі жұрнақтармен зат есімдер жасаңыз

-лас/-лес, -дас/-дес, -тас/-тес

Ат, ошақ, қанат, жас, топ, мүдде, одақ, қонақ, жер, қоғам, курс, туыс, сыбай, ауыл, көңіл, тілск, күн, пікір, заман, қоныс, өш, сабақ, жол, қалам, табақ, қызмет, тек, мән, кіндік, құрбы, сүйек, жауап, тең, жұмыс.

-лас/-лес, -дас/-дес, -тас/-тес образует существительные, обозначающие совместное действие	<i>жер</i> «земля» <i>курс</i> «курс» <i>ат</i> «имя»	<i>жер-лес</i> «земляк» <i>курс-тас</i> «однокурсник» <i>ат-тас</i> «тезка»
---	---	---

16-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

Почтальон, дружба, наследник, зло, современник, спокойствие, политик, тезка, готовность, художник, представительство, ответчик, учебник, соус, детство, ювелир, ученик, отцовство, литератор, целостность, абитуриент, геройство, служащий, ошибочность, юрист, родство, портной, сокурсник, словарь, материнство, секретарь, легкость, солдат, тишина, товарищество, охотник, телефонист, начальник, журналист, близость, одноклассник

17-жаттығу. Оқыңыз Зат есімдердің қандай тосылмен жасалғанын көрсетіңіз Оларды орыс тіліне аударыңыз

а) Ата-ана, өке-шешс, бала-шаға, азық-түлік, қыз-келіншек, жеміс-жидек, асқазан, бас киім, аяқ киім, іш киім, сырт киім, сиыр еті, қой еті, жылқы еті, баспасөз, қант сауыт, оңтүстік, солтүстік, ыдыс-аяқ, аяқ-табақ, көзқарас, қолхат, күншығыс, қолжазба, көкөніс, аты-жөң, қолшатыр, күнбатыс, шай сауыт, кәсіподақ, телекорермен, қонақ үй, мерейтой, мәртабан, мүшелтой, мұражай, отбасы, пікірталас, өнертапқыш, автотұрақ, аспансерік, ақжайма, өуежай, балабақша, жолдорба, құлаққап, тслекөпір

ә) Талдықорған, Қызылорда, Жезказған, Ыстықкөл, Көктөбе, Ақбұлақ, Ақсай, Қызылту, Алатау, Теміртау, Кентау, Алмауыл, Екібастұз, Ақтау, Ұзынағаш, Ақтасты, Жаңатас, Колбастау, Қарағаш, Жетіара, Қандыағаш, Торғай, Үштөбе, Қаратау, Ақтас, Жетісу, Жаңаозен, Тауғұл, Қаракөл, Күнту, Көкшетау, Баянауыл, Кенсу, Ақтөбе, Сарытау, Жетісай, Сарыағаш, Бірлік, Ұлытау, Айсары, Атбасар, Құсмұрын, Төменарық, Қаражал, Қарабұтақ, Жалқамыс, Қызылжар, Сарыарқа, Алмалыбақ.

Бірігу жолымен жасалған зат есімдер	
Түбір сөздер	Туынды зат есімдер
қол «рука» + жазба «письменный» бел «лентя» + бау «веревка» күн «солнце» + шығыс «восход»	қолжазба «рукопись» белбеу «пояс» күншығыс «восток»
Қосарлану жолымен жасалған зат есімдер	
Түбір сөздер	Туынды зат есімдер
қыз «девушка» + келіншек «молодуха» әке «отец» + шеше «мать» жеміс «плод» + жидек «ягода»	қыз-келіншек «молодые женщины» әке-шеше «родители» жеміс-жидек «фрукты»

18-жаттығу. Қазақ тіліндегі баламасын беріңіз Олардың қалаи жасалғанын көрсетіңіз.

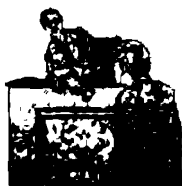
Восток, запад, фрукты, овощи, рукопись, желудок, теміржол, әуежай, библиотека, юг, север, простыня, родители, посуда, зонтик, автостоянка, ссмя, обувь, белье, взгляд, конина, Ақтөбе, Талдықорған, Қызылорда, Кокшетау, Алатау, Ақтау, Ақсу, Кентау, Экибастұз, Теміртау, Баянауыл, Сарыарқа, Жетісу, Қаратау, Сарыозек, Жезказған, Алмалыбақ, Қызылжар, Уштөбе, Ақтөбе, Узунағаш, Иссык-Куль, Ақсай

4. ЛЕКСИКА: МАМАНДЫҚ.

19-жаттығу. Тыңдаңыз және баламасын табыңыз Қайтадаи тыңдап тексеріңіз. Баламасын дұрыс таптыңыз ба? Салыстырыңыз. Мамандық атауларыи диктордан кейін қайталаңыз.

Мұғалім, іскер, құрылысшы, дәрігер, сатушы, малшы, жүргізуші, студент, заңгер.

 20-жаттығу. Дикторды тыңдап қайталаңыз

Мамандығы қандай? —	Ол — жүргізуші
Мамандығы қандай? —	Ол — іскер.
Мамандығы қандай? —	Ол — малшы.
Мамандығы қандай? —	Ол — құрылысшы.
Мамандығы қандай? —	Ол — заңгер.
Мамандығы қандай? —	Ол — дәрігер.
Мамандығы қандай? —	Ол — мұғалім
Мамандығы қандай? —	Ол — сатушы.
Мамандығы қандай? —	Ол — студент.

21-жаттығу. Дикторды тыңдап, қайталаңыз

Ол жүргізуші емес, мұғалім.
 Ол іскер емес, сатушы
 Ол малшы емес, жүргізуші.
 Ол құрылысшы емес, малшы.
 Ол заңгер емес, құрылысшы.

Ол дәрігер емес, студент.
 Ол мұғалім емес, заңгер
 Ол сатушы емес, іскер
 Ол студент емес, дәрігер.

22-жаттығу. Сурет бойынша жолдасыңызбен сөйлесіңіз

Үлгі: *Мынау сатушы ма? – Иә, ол – сатушы.*
Мынау құрылысшы ма? – Ол құрылысшы емес, заңгер.

23-жаттығу. Ақпаратты оқыңыз

Аты:	<i>Әлішер Нұрман</i>
Елі:	<i>Қазақстан</i>
Мекен-жайы:	<i>Алматы қаласы, Нұрмақов көшесі, 26-шы үй, 77-ші пәтер</i>
Телефонның нөмірі.	<i>64-18-21</i>
Жасы.	<i>22-де</i>
Мамандығы:	<i>Студент</i>
Отбасы жағдайы:	<i>Үйленбеген</i>

24-жаттығу. Мына сұрақтар мен жауаптарды толтырып жазыңыз

1. Аты _____?	Әлішер Нұрман.
2. _____ қайда?	Қазақстанда
3. Мекен-жайы _____?	_____
4. _____ кандай?	68-19-28
5. _____ нешеде?	22-де.
6. Мамандығы _____?	_____
7. _____ бе?	Үйленбеген.

25-жаттығу. а) Сіз сұрақтарды, жауаптарды дұрыс толтырғаныңызды тыңдаңыз және тексеріңіз ә) Әлішер Нұрман туралы ауызша айтып беріңіз

26-жаттығу. Ақпаратты тыңдап кестеге жазыңыз

Аты		
Елі		
Мекен-жайы		
Телефонның нөмірі		
Жасы		
Мамандығы		
Отбасы жағдайы		

27-жаттығу. а) Кесте өзiрлеңiз Кесте бойынша жолдастарыңыз туралы қажеттi ақпарат жинап, үлгi бойынша толтырыңыз ә) Сұрақтың қорытындысы бойынша жолдастарыңыз туралы әңгiмелесiз

Аты	Мекен-жайы	Телефоны	Жасы	Мамандығы	Отбасы жағдайы
Виктор	Алматы, Достық даңғ., 109-ші үй, 15-ші пәтер	64-78-24	19	Заңгер	Үйленбеген
...	

 28-жаттығу. Мәтінді тыңдап, содан кейін оқып аударыңыз

Мамандық

Өмірде мамандықтың түрі өте көп. Жақсы маман болу үшін еңбек стү керек. Инженер, дәрігер, мұғалім, ғалым, жазушы, тілші, журналшы, мүсінші, суретші, сәулетші, экономист, есепші, ұшқыш, ғарышкер болу үшін оқу керек. Жақсы жұмысшы, кенші, металлург, жүргізуші, балташы, құрылысшы, тоқымашы, тігінші болу үшін өндірісте істеу керек. Бақташы, егінші, мал дәрігері, бағбан, сауыншы, мақташы болу үшін ауылда жұмыс істеу керек. Ал, аяқ киім жөндесуші, сатушы, шаштараз, сағат шебері, зергер болу үшін тұрмыстық қызмет көрсететін салала істеу керек. Өнер саласына жататын мамандықтар: өңші, биші, музыкант, композитор, режиссер, т. б.

Сіздің мамандығыңыз қандай? Мамандығыңыз қай салада? Өзіңіздің саланызда жақсы маман болу үшін не істеуіңіз керек?

Сөздік

мамандық – профессия, специальность

өмір – жизнь

түр – вид

маман – специалист

болу үшін – чтобы стать

еңбек ету – трудиться

өндіріс – производство

бақташы – животновод

аяқ киім жөндеуші – обувщик

сағат шебері – часовой мастер

тұрмыстық қызмет –

бытовое обслуживание

сала – сфера, область

жататын – относящийся

29-жаттығу. Мамандық атауларын сала бойынша қойып жазыңыз

а) Ой еңбегі саласы – (Сфера умственного труда)

ә) Өндіріс саласы – (Сфера производства)

б) Ауыл шаруашылық саласы (Сфера сельского хозяйства)

в) Тұрмыстық қызмет көрсету саласы – (Сфера обслуживания)

г) Өнер саласы – (Сфера искусства)

Қеректі сөздер. жазушы, жұмысшы, құрылысшы, балташы, іскер,

малшы, қойшы, есепші, кенші, даяшы, тоқымашы, тілші, жүргізуші, өртіс, ғалым, бағбан, суретші, аспаз, сауыншы, ақын, тігінші, мақташы, ұшқыш, сгінші, бояушы, теңізпи, сәулетші, пошташы, жауынгер, журналшы, өнші, зергер, тракторшы, мүсінші, биші, орманшы аудармашы, хатшы, филолог, сағат шебері, экономист, металлург, инженер, геолог, телефоншы, сатушы, мал дәрігері, агроном, дәрігер, балықшы, шопан, шаштараз, қобызшы, заңгер, мұғалім, суретке гүсіруші, аяқ киім жондеуші, домбыраны, композитор, менеджер, сырнайшы.

30-жаттығу. Кестеден сөздерді пайдаланып сөйлем құраңыз. Дәптеріңізге жазыңыз.

Шопан, экономист, малшы, инженер, ғалым, дәрігер, мұғалім, менеджер, заңгер, жазушы, өнші, суретші, тілші, агроном, мал дәрігері, құрылысшы, тракторшы, геолог, биші, ұшқыш, сағат шебері, балықшы, сатушы, сауыншы, бағбан, мүсінші, сәулетші, аспаз, балташы, мақташы, шаштараз, зергер, журналшы, аудармашы, сырнайшы, өртіс. режиссер ..	болу үшін	<p>өте қиын және керекті жұмыс.</p> <p>ауылда тұру керек. ондірісте жұмыс істеу керек</p> <p>оқу керек.</p> <p>көп еңбек ету керек</p> <p>тұрмыстық қызмет көрсететін салада жұмыс істеу керек</p> <p>өнер саласында еңбек ету керек</p> <p>мамандық алу керек.</p> <p>Менің мамандығым ...</p> <p>Сіздің мамандығыңыз ..</p> <p>Біздің мамандығымыз ...</p>
--	-----------	--

31-жаттығу. Жіктік жаңауын қосып жазыңыз.

1. Мен сәулетші... . 2 Біз ауылда сауыншы... . 3 Менің нағашыларым – малшы.. 4. Сіздер жұмысшы... . 5. Біз суретші , олар тоқымашы .. . 6. Біздің қарындасымыз мектепте мұғалім.. 7 Менің әкем – жүргізуші... . 8. Сен кім...? 9. Біздің достарымыз – құрылысшы .. . 10. Сіз оқытушы... ба? 11. Біз институтта студент... . 12. Мен сағат шебері... .

32-жаттығу. Төмендегі үлгі бойынша жолдасыңыздың айтқанын теріске шығарыңыз

Үлгі: Сен дәрігерсің. – *Жоқ, мен дәрігер емеспін, тілшімін.*

1. Сендер – кеншісіңдер 2. Менің нағашым – бағбан. 3. Олардың мамандығы – аспаз. 4. Біз ауылда сауыншымыз. 5. Қайрат – сәулетші. 6. Алма және Сәуле – мүсіншілер. 7. Назым – аудармашы 8. Сенің ағаң – мал дәрігері 9. Сіздің қарындасыңыз – тоқымашы 10. Әсеттің әкесі – ұшқыш 11. Әсет – балықшы. 12. Мен журналшымын

33-жаттығу. Жақшаларды ашып аударыңыз

1 Менің інім (корреспондент) емес. (студент). 2. Ауылда (животноводы, ветсринары, трактористы, садоводы, доярки, продавцы, пахари, плотники, водители, рыбаки) өтс қажет (керек) 3 (Шахгер) болу өте қиын және керекті жұмыс. 4. (Ученый, инженер, летчик, архитектор) болу үшін көп оқу керек. 5. Мен өзiм (доктор), ал менің жолдасым (агроном) 6. Менің мамандығым (экономист), бірақ мен (бухгалтер) болып жұмыс істеп жүрмін 7 Мен (скульптор), ал менің қарындасымның мамандығы (художник). 8. Достарымның кейбіреуі (переводчики), енді біреулері (бизнесмены) 9. Мен (ювслир) болуым керек 10. Сен (юрист) болуың керек, ал сіңлің (врач) болуы керек.

34-жаттығу. « не істеп жүр?» деген сұраққа жауабын тауып, айтыңыз Сөйлемдерді дәптеріңізге жазыңыз

Үлгі: *Әнші не істеп жүр? – Әнші ән айтып жүр.*

әнші	қой бағу
есепші	хаттарды, газеттерді тасу
жазушы	заттарды сату
дәрігер	газетке мақала жазу
сатушы	ұшақтарды ұшыру
суретші	адамдарды емдеу
кұрылысшы	кітап жазу
пошташы	балаларды оқыту
аспаз	киім тігу
аудармашы	ақша санау
ұшқыш	жаңа үйлерді салу
мұғалім	материалдарды аудару
тілші	сурет салу
қойшы	ән айту
тіінші	тамақ пісіру

35-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1 Менің әкем ұшақтарда ұшып жүр. Оның мамандығы қандай?
2. Шешем ауылда сиыр сауып жүр. Оның мамандығы қандай?
3. Мерусрттің ағасы шетел фирмасында ақша санап жүр. Оның мамандығы қандай?
4. Марат мал бағып жүр. Оның мамандығы қандай?
5. Ләззат газеттерге мақала жазып жүр. Оның мамандығы қандай?
6. Жанар сурет салып жүр. Оның мамандығы қандай?
7. Апам тамақ пісіріп жүр. Оның мамандығы қандай?
8. Менің шешем киім тігіп жүр. Оның мамандығы қандай?
9. Салтапат адамдарды емдеп жүр. Оның мамандығы қандай?
10. Марал ыдыс-аяқтарды сатып жүр. Оның мамандығы қандай?
11. Сония балаларды оқытып жүр. Оның мамандығы қандай?
12. Болат үйлер салып жүр. Оның мамандығы қандай?
13. Менің атам сахнада ән айтып жүр. Оның мамандығы қандай?
14. Әйгерімнің әкесі кітап жазып жүр. Оның мамандығы қандай?

15. Менің атам зсинеікер, бірақ жұмыс істеп жүр Ол хаттарды, газеттерді адамдарға тасып жүр. Оның мамандығы қандай?

 36-жаттығу. Мәтінді тыңдап, бос орынға мамандық атауларын жазыңыз Мәтін бойынша өзара өңгмелесіңіз

Менің атам және әжем егде адамдар. Олар — _____
Менің әкем — _____, шешем — _____ Біз Алма-
ғыдамыз, қаланың орталығындамыз Менің екі ағам бар, біреуі —
_____, екіншісі _____ Олар Астанада. Менің
апам банкте _____ Біздің туыстарымыз ауылда Олар:

Мен өзім _____, ксденікте _____ болуым керек.
Сіздің _____ қандай?

37-жаттығу. Оқып, аударып, жаттап алыңыз

Он маман

Бір баламыз — бақташы,
Екіншісі — сгінші,
Үшіншісі — үлгіші,
Төртіншісі — теңізші,
Бесіншісі — балташы,
Алтыншысы — аспазшы,
Жетіншісі — жылқышы,
Сегізіншісі — сырнайшы,
Тоғызыншысі — тігінші,
Оныншысы — орманшы.

(Ермек Өтетілеуұлы)

38-жаттығу. «Мамандық» тақырыбына шағын шығарма жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

3-сабақ

Образование имен существительных.

В отличие от русского языка в казахском одушевленными именами существительными считаются только те, которые обозначают людей Они отвечают на вопрос *кім?* «кто?» Все остальные являются неодушевленными и отвечают на вопрос *не?* «что?» Сравните *Бала суда жүзіп жүр.* « Мальчик плаваег в воде»
Суда кім жүзіп жүр? « Кто плаваег в воде?»
Үйрек суда жүзіп жүр. «Утка плаваег в воде»
Суда не жүзіп жүр? «Что плаваег в воде?»

В казахском языке имена существительные, а также местоимения не обладают грамматической категорией рода

Имена существительные делятся на корневые, производные и сложные Производные образуются при помощи суффиксов

Суффиксы и их значения	Непроизводная основа	Производные существительные Примеры
1) -шы/-ші	жазу «писать» етік «сапог» балық «рыба»	жазу-шы «писатель» етік-ші «сапожник» балық-шы «рыбак»
2) -қар/-жер, -гер/-гер	заң «закон» іс «дело» дәрі «лекарство»	заң-гер «юрист» іс-кер «бизнесмен» дәрі-гер «врач»
3) -лық/-лік, -дық/-дік, -тық/-тік	оқу «учиться» дос «друг» батыр «герой»	оқу-лық «учебник» дос-тық «дружба» батыр-лық «геройство»
4) -лас/-лес, -дас/-дес, -тас/-тес	жер «земля» курс «курс» ат «имя»	жер-лес «земляк» курс-тас «однокурсник» ат-тас «тезка»
5) -қыш/-ғыш, -қиш/-ғиш	табу «найти» ұшу «летать» өшіру «стереть»	тап-қыш «находчивый человек» ұш-қыш «летчик» өшір-ғиш «резина»
6) -хана	ас «еда, пища» дәрі «лекарство»	ас-хана «столовая» дәрі-хана «аптека»
7) -ым/-ім	өну «производиться» білу «знать»	өн-ім «продукция» біл-ім «знание»
8) -па/-пе, -ба/-бе -ма/-ме	кесу «резать» ескерту «напоминать»	кес-пе «лапша» ескерт-пе «памятка»
9) -ыс/-іс	тигу «шить» өндіру «производить»	тіг-іс «шов» өндір-іс «производство»
10) -қы/-кі	күлу «смеяться» түрту «толкать»	күл-кі «смех» түрт-кі «толчок»
11) -ын/-ін	тигу «шить» егу «сеять»	тіг-ін «шигье» ег-ін «посев»
12) -паз	білім «знание» өнер «искусство»	білім-паз «знарок» өнер-паз «искусник»

Сложные существительные образуются путем сочегания двух или нескольких корней в одном слове. Они могут быть составными и парными.

Составные имена существительные	
Непроизводные основы	Производные нмена существительные
қол «рука» + жазба «письменный»	қолжазба «рукопись»
бел «талия» + бау «веревка»	белбеу «пояс»
күн «солнце» + шығыс «восход»	күншығыс «восток»
Парные нмена существительные	
Непроизводные основы	Производные имена существительные
қыз «девушка» + келіншек «молодуха»	қыз-келіншек «молодые женщины»
әке «отец» + шеше «мать»	әке-шеше «родители»
жеміс «плод» + жидек «ягода»	жеміс-жидек «фрукты»

Одно и то же понятие в казахском и русском языках может выражаться по-разному словосочетанием в казахском может соответствовать одно слово (универб) в русском и наоборот. Ср

боз қырау «роса»

қой еті «баранина»

құл сауыт «пепельница»

арқа «задняя часть»

бұршиқ «почка растения»

айырыша «штепсельная вилка»

4-САБАҚ

1. Фонетика: Қайталау. *Е* дауысты дыбысы.

2. Грамматика: Қайталау. Бұйрық рай.

3. Грамматика: Есімдік.

4. Лексика: Отбасы.

1. ФОНЕТИКА: ҚАЙТАЛАУ. *Е* ДАУЫСТЫ ДЫБЫСЫ.

1-жаттығу. *Е* дыбысының айтылуына көңіл аударып оқыңыз

ез – кез

ең – жөн

кезек

берекс

керемет

ей – кей

еп – сеп

керск

мереке

кореует

ек – тек

ер – жер

безек

мекеме

текемет

ел – жел

ес – кес

себеп

ерекше

мемлекет

ем – жем

ет – бет

кесек

терезе

елгезек

ен – сен

еш – кеш

шешек

немесе

келешек

2-жаттығу. Мақал-мәтелдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз және орыс тілінен эквивалент келтіріңіз

Ештен кеш жақсы.

Еңбек етсең емерсін.

Еңбек ет те міндет ет.

Ерлік білекте емес, жүректе.

Ерекше іс істесең, ел таңырқайды,

Еш нәрсе істемесең, ел танымайды

Ердің атын еңбек шығарар.

Ет етке, сорпа бетке.

Есептескен дос болмас.

Не ексең, соны орасың.

3-жаттығу. Мына жаңылтпаштарды ең алдымен баяу оқып, сонан соң тез оқуға дағдыланыңыз.

Есім есі кетіп есінеп отыр сен,

Шеше, шеше,

Ол несіне,

Неше кесе

Есі кетіп есінеп отыр екен?

Сынды кеше?

(«Жаңылтпаштар» кітабынан)

4-жаттығу. Мына жұмбақтарды оқып, аударыңыз және шешуге тырысыңыз

Мен кетемін, ол қалар.

Терісі сары, еті – дәрі.

Мен жүгірсем, ол да жүгіреді,

Үйден ең соңынан шығатын кім?

Мен мүдірсем, ол да мүдіреді.

Үйге ең алдымен кіретін кім?

Есігі біреу, бөлмесі бесеу

Күн күледі, жер түледі.

(«Жұмбақтар» кітабынан)

Жұмбақтардың шешулері *із, лимон, көлеңке, кілт, қолғап, көктем*

5-жаттығу. Мына сөздерді оқып, жатқа жазыңыз

Мектеп, еден, терезе, перде, сурет, немерс, жиен, шеше, сендер, мен.

2. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. БҮЙРЫҚ РАЙ.

6-жаттығу. Оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. Отырындар, дәптерлерді үстелге қойындар. 2. Сіз мына мәтінді оқыңыз, ал Сіздер мәтін бойынша сұрақтар қойыңыздар. 3. Талғат сөйлемді тақтаға жазсын, ал Марат және Әлия тексерсін. 4. Біз мәтінді тыңдайық. 5. Мен магнитофонды қосайын. Жарайды, онда сен магнитофонды қос. 6. Келесі сабақта шығарма жазайық. 7. Сендер оқу залына барып, сабаққа өзiрленiндер. 8. Марат, есікті жап! Ал сен қатты сөйле. 9. Тыныш отырындар! Мені тындандар! 10. Сабақтан қалма, дайындал! 11. Сау болыңыздар, сабаққа кешікпей келіңіздер!

7-жаттығу. Мына сөздемдерді аударыңыз. Бұйрық райдың қандай формада тұрғанын аңтыңыз.

Ертең сен ерте тұр, киін, тамақ іш. Сонан соң саяжайға кел. Мен де барайын. Саяжайда екеуіміз жер қазайық, айналасын тазалайық. Жаңадан алма, тағы басқа жеміс ағаштарын отырғызайық. Құраған ағаштарды кесіп тастайық. Сен үйге ертрек қайт. Мен сонда қонайын. Маған үйден бірсу тамақ әкелсін.

8-жаттығу. Жақпаладағы есімдіктерді найдаланып, мына сөз тіркестерді бұйрық рай формасына қойыңыз.

Үлгі: Кітап оқу (біз) – *Кітап оқиық.*

Кітап оқу (біз); бала бау (Сіздер); баланы көтеру (ол); демалу (Сіз); шай беру (сендер), балық аулау (біз); ыдыс-аяқты үстелге қою (олар); мазмұндама жазу (мен); ет пісіру (сен); мәтінді қазақ тіліне аудару (ол); жақсы жұмыс істеу (сен); ас үйдің еденін сыпыру (ол); төрелкелерді жақсылап сүрту (сендер); қазақша сөйлесуді үйрену (біз); жаңа көйлек сатып алу (сен); тамақ жеу (олар); есікті ашу (сен); сатып алған затқа ақша төлеу (Сіз), тапсырманы уақытында орындау (Сіздер); телефон соғу (мен); кофе ішу (Сіздер); баланы күту (Сіз); қызық ойын ойнау (сендер); бөлмені жинау (сен); машина жүргізу (мен); мына орындықта отыру (біз); кілемді тазалау (Сіз); доп тебу (сен), сурет салу (біз); шомылу (мен); таза ауа жұту (Сіздер), дастарқан жасау (олар); терезе жуу (олар), хат жазу (Сіздер); сабақ оқу (мен); өлең айту (олар); суық су ішу (ол); мектепті бітіру (Сіздер); компьютер ойнау (сендер).

9-жаттығу. Жолдасыңызбен үлгі бойынша сөйлесіңіз

Үлгі: *Компьютерде ойнайын. — Компьютерде ойнама, кітап оқы*

1. Компьютерде ойнайын (кітап оқу).
2. Шай әкелсін (кофе әкелу).
3. Таза ауада көп қыдырсын (сабаққа дайындалу).
6. Жұмырқа қуырайық (ет қуыру).
7. Көп сойле (аз сөйлеу).
8. Керууетке отырсын (орындыққа отыру).
9. Өлең айгайық (би билеу)
10. Ұйықтайын (жұмыс істеу).
11. Тамақ әзірлендер (кір жуу).
12. Демалындар (көмектесу).
13. Телефонмен сөйлесейік (кездесу).
14. Жатыңыз (теледидар қору).
15. Үйге қайтындар (отыру)

10-жаттығу. Мына сөйлемдердегі етістіктерге *-шы/-ші* жұрнағын қосып, орыс тіліне аударыңыз

1. Ертең Мсдеуге барайық.
2. Бұл жерде темекі тартпаңыз.
3. Есік аш, таза ауа жұтайық.
4. Дәрігерге ертерек кірейін
5. Менің сұрағыма жауап берсін.
6. Кофе әкел
7. Еден сыпырсын.
8. Ыдыс-аяқ жуындар.
9. Баланы көтер.
10. Жұмыс істейік.
11. Демалындар.
12. Машинаны сен жүргіз.
13. Балалар үй жинасын.
14. Төрелкелерді жақсылап сүрг.
15. Маған қонаққа келіңіздер.

11-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Давайте сходим в кино
2. Пусть он расскажет о себе.
3. Иди на урок.
4. Давай я схожу в магазин и куплю продукты.
5. Давай погуляем на улице.
6. Вставай, умывайся, одевайся, завтракай и делай домашнее задание.
7. Пусть она идет в гимнастический зал.
8. Пусть приберут дома.
9. Давай пообедаем в столовой.
10. Пусть студенты отнесут книги в библиотеку.
11. Пусть ученики сидят в классе и ждут учителя.
12. Давайте я прочту этот отрывок и сделаю синтаксический разбор первого предложения.
13. Пусть Серик выпишет новые слова в тетрадь и переведет их на русский язык
14. Прослушайте текст и составьте к нему вопросы.
15. Давайте мы напишем изложение и выучим это стихотворение наизусть.

3. ГРАММАТИКА: ЕСІМДІК.

12-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз.

1. Сіздерден оны алсын да, маған берсін.
2. Сендердің мұғалімің бізге ұнап отыр.
3. Сіздерге біздерден үлкен сөлем
4. Олардан шықсын да, саған барсын.
5. Мен сенің жұмысыңды оларға ертең тапсырайын.
6. Менен сұрап отырсын, ал оған бермей отырсын.
7. Ода қызық кітап жоқ.
8. Сендерге біздің ақылымыз керек пе?
9. Сіздің аяқ киіміңіз менің аяғыма келмей тұр
10. Одан сендер бізге дәмді тағам әкеліндер.
11. Сен оны жәк көрме.
12. Олар Сіздерді бізден сұрап жатыр.
13. Ол сендерді бізде көріп жүр, ал мен оларды сендерде көріп жүрмін.
14. Біздің қызымыз Сіздерде жоқ па?
15. Біз олардың атынан Сізге көп рақмет айтып отырмыз.
16. Сіздердің мұнда не жұмыстарыңыз бар?
17. Біз оларды Сізде жиі көріп тұрамыз.

18. Сіз бізді қайдан біліп отырсыз? 19. Мені оның үйінен, ал оны біздің үйімізден кездестіріңіз. 20. Сендерден көп үлгі алайық, ал Сізден одан да көп үлгі алайық. 21. Сенен бір нәрсе сұрайыншы. 22. Сізде қандай жаңалық бар? 23. Сенде де жоқ, менде де жоқ, оларда да жоқ. 24. Бізді танып отырсыз ба? 25. Сені бізде кездестірсін.

 Личные местоимения изменяются по падежам						
Ағау	Ілік	Барыс	Табыс	Жатыс	Шығыс	Көмектес
мен	менің	маған	мені	менде	менен	менімен
сен	сенің	саған	сені	сенде	сенен	сенімен
Сіз	Сіздің	Сізге	Сізді	Сізде	Сізден	Сізбен
ол	оның	оған	оны	ода	одан	онымен
біз	біздің	бізге	бізді	бізде	бізден	бізбен
сендер	сендердің	сендерге	сендерді	сендерде	сендерден	сендермен
Сіздер	Сіздердің	Сіздерге	Сіздерді	Сіздерде	Сіздерден	Сіздермен
олар	олардың	оларға	оларды	оларда	олардан	олармен

13-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1. Сізде қазақ тілі ұнап жүр ме? 2. Сіздің жолдасыңызға осы тілді үйрену қиын емсе пе? 3. Сіздің маған қандай сұрақтарыңыз бар? 4. Сіз бұл тілді қайда және қалай оқып жүрсіз? 5. Мына тақырып барлық студенттерге оңай ма? 6. Өзіңіз бәрін түсініп отырсыз ба? 7. Мына жаттығуды бәрі орындап отыр ма? 8. Сіздердің тобыңызда ешкім ештеңе түсінбей оғыр ма? 9. Ана сабақ мына сабаққа ұқсап тұр ма? 10. Мынау – өте қызық тақырып, ал анау – онша емес, солай ма? 11. Қазақстанда әрбір адам қазақ тілін жақсы білуге тиіс пе? 12. Сіз оны не үшін үйреніп жүрсіз?

 Есімдіктің түрлері	Есімдіктер
1. Жіктеу есімдіктері	<i>мен «я», сен «ты», Сіз «Вы», ол «он, она, оно», біз «мы», сендер «вы», Сіздер «Вы», олар «они»</i>
2. Сілтеу есімдіктері	<i>бұл «этот», осы «этот», мына «этот», мынау «это», сол «тот», ол «тот», ана «то», анау «тот»</i>
3. Сұрау есімдіктері	<i>кім? «кто?», не? «что?», қайда? «где?, куда?», қандай? «какой?», қайсы? «какой?», неше? «сколько?»</i>
4. Жалпылау есімдіктері	<i>бәрі «все», барлық «все», бүкіл «все», бәрі «все», әр «каждый», әрбір «каждый»</i>
5. Белгісіздік есімдіктері	<i>біреу «некто, кто-то», кей «некоторый», кейбір «некоторый», бірдеме «что-то, нечто»</i>
6. Болымсыздық есімдіктері	<i>ешкім «никто», ештеңе «ничто», ештеңе «ничто», дәнеме «ничто»</i>

Есімдіктің түрлері	Есімдіктер
7 Өздік есімдік	өз «свой», өзім «я сам», өзің «ты сам», өзіңіз «Вы сами», өзі «он сам, она сама, оно само», өзіміз «мы сами», өздерің «вы сами», өздеріңіз «Вы сами», өздері «они сами»

14-жаттығу. Көп нүктенің орнына есімдіктерді қойып жазыңыз

1. .. ата-анаңыздың үйінде тұрып жатырсыз ба? 2 Мұрат ... қызық өңгімені айтып отыр. 3. ... институттан үйге немен келіп жүрсіндер? 4 автобусты көптен күтіп тұрсың ба? 5 Жаңа ғақырыпты мұғалімнен емес, ... сұра. 6. ... тобымызда ... жұмыс істемей отыр. 7. ... адамдар жұмыс істеуге жалқау. 8 ... адам жұмыс істеу керек 9. біліп отырсың. 10 .. барма, ... кел. 11. көріп отырсың ба? 12. ... тындама, .. нси ... сұрама. 13 ... жұмысыңды .. істе. 14. ... айт. 15. ... келсін. 16. ...нің атын кім? 17. ... қайда жүрсіздер? 18. ... айтпа. 19. ... істесін 20. ... барсын. 21. ... тыныш отырсын. 22. .. жұмысыңыз болмасын. 23 ... үйді ..ге көрсетпесін 24. үйіңе қонаққа барайық. 25. . тындандар, ... тындамандар

15-жаттығу. Қазақ тіліне жазбаша аударыңыз

1. Это мой дом, а тот – его дом. 2. Сделайте это сами. 3. У меня ничего нет. 4. Все люди гуляют на улице. 5. Кто это? 6. Пусть сейчас никто ничего не читает. 7. Это мое место? Пусть туда никто не садится. 8. Как Вы говорите по-казахски? Я Вам говорю! 9. Это упражнение выполняйте сами 10 Никто тебя сейчас не заставляет (қинамайды). 11. Ты знаи это сам. 12 Возьми эту книгу, она очень интересная. 13. Кто-то сюда идет 14. Давай я у тебя кое-что спрошу 15. Вся страна изучает казахский язык. 16. Давайте все что-нибудь сделаем. 17. Свой дом есть свой дом. 18. Некоторые люди сейчас работают. 19 Сказать тебе что-то? 20. Сами идите в гости, у меня нет времени. 21. Начни сам. 22. Никого дома нет. 23. Никто не отвечает. 24. Все здесь. 25. Пусть кто-нибудь принесет мороженое.

16-жаттығу. Мына мақал-мәтелдерді оқып, аударыңыз Есімдіктерді теріп жазып, қандай есімдік сөзін аитыңыз Мақал-мәтелдерді жаттаңыз

Біреудің сөзі әдемі,
Біреудің көзі әдемі.

Сен бұтаны көтерсең,
Сені бұта көтерер.

Әркімдікі өзіне
Ай көрінер көзіне.

Жаман еш нәрсе біле алмайды,
Жұмсаң тіл алмайды,
Өзі біліп пайдасын қыла алмайды.

Көксек өз атын өзі шақырады

Біз де кісі болармыз,
Атқа кісен салармыз.

Кімнің отын оттасаң,
Соның суын ішерсің.

Дұшпан не демейді,
Түскіс не кірмейді.

Жаман айтпай жақсы жоқ,
Қауіп қайдан болса,
Қатер содан.

Өзім білем деген өрге баспас.

Өлімнен басқаның ертесі жақсы. Әр нәрсе уақытымен жақсы.

«Сіз-біз» деген жылы сөз – тірліктің ганибеті.

Біреуге қылған жамандығың өзіннің алдына келер.

17-жаттығу. Мына өлеңді оқып, аударыңыз Есімдіктерді теріп жазып, қандай есімдік екенін айтыңыз? Өлеңді жаттап алыңыз

«Сіз» деген – сыпайылық,

«Сен» деген – анайылық,

«Біз» деген – көмек,

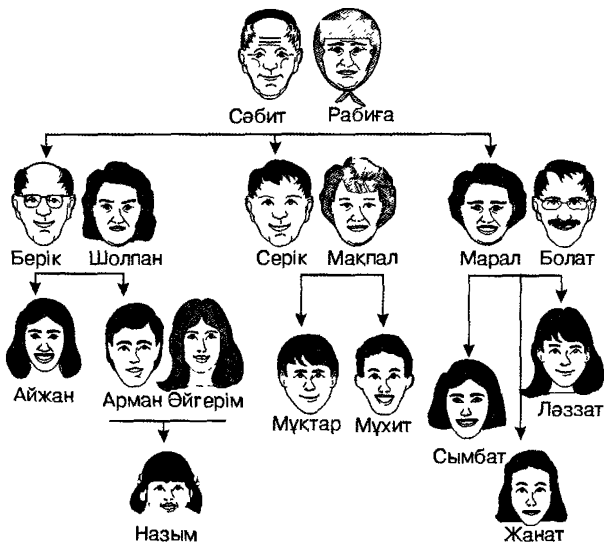
«Сіз» деген – әдеп

4. ЛЕКСИКА: ОТБАСЫ.

18-жаттығу. Оқыңыз Төмендегі сөздер Сізге таныс па?

Әке, шеше, апа, ата, әже, ата-ана, жезде, іні, аға, сіңлі, қарындас, женте, қыз, ұл, немере, шөбере, жиен, күйеу, әйел, нағашы.

19-жаттығу. Келесі беттегі сөйлемдерді оқып, сөздердің мәнін түсіндіріңіз.

1. Әйгерім – Назымның шешісі.
2. Сәбит – Рабиғаның күйеуі
3. Мақпалдың және Серіктің екі ұлы бар.
4. Беріктің және Шолпанның бір ұлы және бір қызы бар.
5. Марал – Болаттың әйелі.
6. Шолпан – Назымның әжесі.
7. Рабиғаның және Сәбиттің жеті немересі бар.
8. Ләззаттың, Сымбаттың және Жанаттың ата-анасы – Болат және Марал.
9. Мұқтардың бір ағасы, бір жеңгесі, бір апасы және бір жездесі бар.
10. Сәбиттің шөбересі – Назым
11. Ләззаттың екі сіндісі бар.
12. Арманның қарындасы – Айжан
13. Берік – Назымның атасы
14. Мұхит – Мұқтардың інісі.
15. Серіктің бес жиені бар
16. Болат – Ләззаттың, Сымбаттың және Жанаттың әкесі

20-жаттығу. Сөйлемдерді толықтырыңыз

1. Марал – ... әйелі.
2. Арман – ... ұлы.
3. Сәбит – Ләззаттың ...
4. Сәбит – Серіктің ...
5. Мұхит – .. інісі.
6. – Мақпалдың күйеуі.
7. Сымбат – Серіктің .
8. Айжан – Назымның
9. Берік – Болаттың .
10. Шолпан – ... жеңгесі.
11. Ләззат – ... қызы.
12. Назым – Сәбиттің
13. Рабиғаның .. – Сәбит
14. Айжанның жездесі –
15. Сәбит және Рабиға – ... ата-анасы.
16. Назымның ... – Әйгерім.
17. Ләззаттың сінділері:
18. Арманның қарындасы –
19. Рабиға – ... әжесі.

21-жаттығу. Келесі беттегі суретке қараңыз. Сөйлесуді оқып, кімнің кім екеіні ажыратып, мына төртбұрыштарға тиісін нөмірін қойыңыз

☐ Данияр	☐ Бәтима	☐ Жомарт	☐ Гауһар
	☐ Әмина	☐ Әлішер	

1. әкесі

2. шешесі

3. ағасы

4. атасы

5. әжесі

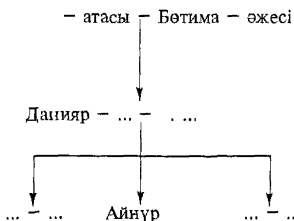
6. сіңлісі

Айнұр

- Сәлем, Айнұр! Сенің отбасың үлкен бе? Ағаң бар ма?
- Иә, бар. Оның аты Жомарт. Ол жиырмада. «Әділет» академиясының студенті
- Апаң бар ма?
- Апаң жоқ. Сіңлім бар. Ол мектепке оқушы. Жасы он үште.
- Ағы кім?
- Гауһар. Ал менің әкемнің аты Данияр. Ол – дәрігер.
- Шешен ше?
- Шешемнің аты Әмина.
- Оның жұмысы бар ма?
- Иә, оның жұмысы бар. Ол жұмысты үйде істеп жүр, өте ауыр жұмыс.
- Ал атаң, әжең бар ма?
- Иә, бар. Әжесімнің аты Бәтима, атамның аты Әлішер

22-жаттығу. Сөйлесуді қайтадан оқып, Айнұрға арналған мына сызбаны гуыстық атаумен толтырыңыз

23-жаттығу. Отбасыңыздың мүшелерінің аттарын дәптерге жазып, үлгі бойынша жолдасыңызбен сөйлесіңіз

- Үлгі: Михаил. Валентина. Дарья. Светлана. Виктор.
— *Михаил кім?* — *Ол менің әкем.*
— *Валентина кім?* — *Ол менің апам Әкемнің қарындасы.*

24-жаттығу. Отбасыңыздың суреттерін пайдаланып, жолдасыңызбен сөйлесіңіз

- Үлгі: — *Мынау кім?* — *Ол менің інім.*
— *Аты кім?* — *Аты Мұрат.*
— *Ол не істеп жүр?* — *Мектепте оқып жүр*

25-жаттығу. Отбасыңызды көрсететін ағаштың суретін салып, оны отбасыңыздың мүшелерінің аттарымен толтырыңыз және одан он сөйлем құрап жазыңыз.

Имена существительные, выражающие родственность, всегда употребляются в притяжательной форме: *Отбасымызда бес адам бар: әкем, шешем, ағам, апам және мен.*

26-жаттығу. Мәтінді тындап, оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз.

Біздің отбасымыз

Ләззат: Біздің отбасымыз онша үлкен емес. Отбасымызда төрт адам бар: әкем, шешем, апам және мен. Ағам, сіңлім жоқ.

Әлішер: Ал біздің отбасымыз өте үлкен: атам, әжем, әкем, шешем, екі ағам, апам, інім, қарындасым және мен. Атам және әжем — егде адамдар, олар — зейнеткерлер. Әкем — инженер. Зауытта жұмыс істеп жүр. Екі ағам — қызметкерлер. Олар Астанада министрлікте. Апам тұрмыста. Інім жас, мектепте оқып жүр. Қарындасым кішкентай, балабақшаға барып жүр. Менің мамандығым заңгер. Сенің әкең, шешен, апан қандай қызметте?

Ләззат: Менің әкем – филолог, институтта мұғалім. Шешем ауруханада дәрігер. Апам емханада дәрігер. Тұрмыста емес. Мен, өзің білесің, «Әділет» жоғары құқық мектебінде оқып жатырмын.

Әлішер: Сенің үйің қай жерде?

Ләззат: Біздің үйіміз қаланың орталығында. Ол – тоғыз қабатты үй Біздің пәтеріміз үшінші қабатта. Пәтеріміздің төрт бөлмесі бар. Пәтеріміз жарық, кең Терезелері оңтүстік бетте. Қазір менің әке-шешем үйде жоқ. Демалыста. Түркияда демалып жатыр. Апам жұмыста.

Әлішер: Біздің үйіміз қаланың шетінде, өзің көріп тұрсың. Мына үлкен екі қабатты үй – біздікі Ол – жеке меншік үй. Үйіміздің сегіз бөлмесі бар Ауласы кең. Үйдің астында үлкен гаражымыз бар, моншамыз аулада, алма бағымыз бар. Қазір әкем диванда газет оқып отыр Шешем ас үйде тамақ жасап жатыр. Ағам бөлмесінде демалып жатыр. Әжем теледидардың алдында тоқып отыр. Інім сабаққа дайындалып отыр Қарындасым аулада доп ойнап жүр. Жүр, мен саған отбасымыздың суретін көрсетейін.

Сөздік

әке – отец

шеше – мать

аға – старшая сестра, тетя

аға – старший брат дядя

қарындас – младшая сестра по

отношению к старшему брату

ата – бабушка

әже – бабушка

іні – младший брат

зауыт – завод

тұрмыста – замужем

жас – молодой

мамандық – профессия

заңгер – юрист

аурухана – больница

емхана – поликлиника

сіңлі – младшая сестра по

отношению к старшей сестре

тоқу – вязать

27-жаттығу. Мәтіннен етістіктердің бәрін теріп жазып, оларға грамматикалық талдау жасаныз

Үлгі: істеп жүр – *сложная форма собственно-настоящего времени.*

28-жаттығу. Төмендегі сөйлемдерге жалпы, арнаулы сұрақтар қойыңыз.

1 Біздің отбасымыз онша үлкен емес. 2. Олар Астанада министрлікте. 3. Қазір әкем диванда газет оқып отыр. 4. Әжем теледидардың алдында шұлық тоқып отыр. 5 Қарындасым аулада доп ойнап жүр.

29-жаттығу. Төмендегі пікірлермен келісеңіз

1. Әлішердің отбасы онша үлкен емес. 2. Әлішердің ата-анасы – дәрігерлер 3 Ләззаттың әке-шешесі – жұмысшылар. 4. Әлішердің екі ағасы – мұғалімдер. 5. Әлішердің інісі институтта оқып жатыр. 6. Ләззаттың анасы тұрмыста. 7 Әлішердің қарындасы кішкентай, мектепте оқып жатыр 8 Ләззат – Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінде студент. 9 Әлішердің мамандығы – филолог. 10. Ләззаттың үйі – жеке меншік үй, қаланың шетінде. 11. Әлішердің

үйінде үш бөлме бар 12 Өлішердің әке-шешесі Түркияда демалып жатыр.

30-жаттығу. Жакшаны ашып аударыңыз

1 Ләззаттың отбасы (не очень большая), ал Өлішердің отбасы (очень большая). 2. Өлішердің атасы және әжесі – (пожилые люди, пенсионеры). 3. Өлішердің әкесі – (инженер, работает на заводе). 4. Өлішердің екі ағасы (в Астане в министерстве). 5. Апасы (замужем). 6. Інісі (учится в школе), қарындасы (ходит в детский сад). 7. Өлішердің мамандығы – (юрист). 8. Ләззаттың әкесі – (филолог, преподает в институте), ал шешесі – (врач, работает в больнице). 9. Ләззаттың апасы (незамужем, работает в поликлинике). 10. Ләззат (в высшей школе права «Адилет») оқып жүр 11. Ләззаттың үйі (в центре города). 12. Пәтерлері (светлая и просторная, на четвертом этаже). 13. Өлішердің үйінде (восемь комнат), үйдің астында (большой гараж), аулада (баня, яблоневый сад)

31-жаттығу. Сөйлемдерді толықтырыңыз

1. Ләззаттың отбасы ..., отбасында бес адам бар: ... 2. Өлішердің отбасы ..., отбасында он адам бар: ... 3. .. зейнеткерлер, әкесі – ..., шешесі – ..., екі ағасы – .., апасы – .., қарындасы – .., інісі – .. 4. Ләззаттың әкесі – ..., шешесі – ..., апасы – .. 5. Өлішер . оқиды, Ләззат оқиды. 6. Ләззаттың үйі ., Өлішердің үйі . 7. Ләззаттың ата-анасы .. жатыр, апасы .. 8 Қазір Өлішердің атасы ..., әжесі .., әкесі ..., шешесі ..., інісі .., қарындасы

32-жаттығу. Төмендегі сөздерден сөйлем құраңыз

1 Емес, біздің, онша, отбасымыз үлкен. 2. Және, зейнеткерлер, адамдар, атам, егдс, әжем, олар 3. Әкесі, зауытта, жүр, Өлішердің, істеп, жұмыс 4. Құқық, Ләззат, «Әдилет», оқиды, мектебінде, жоғары. 5. Үйі, орталығында, Ләззаттың, қаланың. 6. Отырсың, шетінде, өзің, қаланың, біздің, көріп, үйіміз. 7. Бар, астында, гаражымыз, үйдің, бағымыз, моншамыз, алма, аулада. 8 Отыр, алдында, әжем, теледидардың, тоқып 9. Отыр, газет, қазір, диванда, оқып, әкем. 10. Көрсетейін, отбасымыздың. жүр, мен, суретін, саған.

33-жаттығу. 24-жаттығуды пайдаланып, жолдасыңыз екеуіңіз Өлішер мен Ләззаттың әңгімесін жалғастырыңыздар

34-жаттығу. Өлішердің отбасы туралы Ләззатқа, ал Ләззаттың отбасы туралы Өлішерге әңгіме айтқызыңыздар

35-жаттығу. а) Шағын сойлесу гүрлерін оқып, орыс тіліне аударыңыз ө) Сойлесуді жатпап алыңыз б) Асты сызылған сөздердің орнына басқа сөздерді қою арқылы жаңа сойлесу құраңыз

– Бұл 64-19-52 ме?

- Жоқ, нөмірді қате теріп тұрсыз.
- Кешіріңіз .

- Алло! Сәлеметсіз бе! Берікті телефонға шақырыңызшы.
- Берік үйде жоқ.
- Кешіріңіз, мен кейін телефон соғайын.

- Кешіріңіз, маған Марат керек еді.
- Марат үйде жоқ. Үштен кейін телефон соғыңыз
- Жараиды, үштен кейін телефон соғамын.

- Гауһарға телефон соқшы
- Телефоны істемейді.
- Өкінішті екен.

- Ләззаттың телефоны жауап бермей ме?
- Телефоны бос емес
- Қайтадан тер.

36-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

Мой друг живет на окраине города. У него частный двухэтажный дом. Возле дома большой яблоневый сад, гараж, баня. На первом этаже большая прихожая, кухня, ванна, туалет, большая гостиная. На втором этаже спальни. В доме десять комнат, так как семья моего друга большая: дедушка, бабушка, родители, две старшие сестры, старший брат, младшая сестра и младший брат. Дедушка и бабушка – пожилые люди, они – пенсионеры. Мама не работает. Папа работает в министерстве. Две старшие сестры работают в банках, одна – в Национальном банке Республики Казахстан, а другая – в Народном банке. Они незамужем. Его старший брат – бизнесмен, младший брат и младшая сестра учатся в школе. Мой друг – студент международной академии бизнеса

37-жаттығу. Кесте жасап, оны жолдастарыңыздан сұрай отырып толтырыңыз. Толтырылған кестені пайдаланып, жолдастарыңыз туралы ақпарат беріңіз

Үлгі: *Фамилияңыз, атыңыз, әкеңіздің аты кім? – Иванов Виктор Петрович.*

Туган жеріңіз қайда? – Алматыда.

Ұлтыңыз кім? – Орыс.

Жасыңыз неше де? – Он тоғызда.

Үйленгенсіз бе? (Тұрмыстасыз ба?) – Жоқ.

Пәтеріңіз қандай? – Қазыналық, бесінші қабатта, үш бөлмелі.

Фамилиясы, аты, өкесінің аты	Туған жері	Ұлты	Жасы	Тұрмысы	Пәтері
<i>Иванов Виктор Петрович</i>	<i>Алматы</i>	<i>орыс</i>	<i>19</i>	<i>үйленбеген (тұрмыста емес)</i>	<i>қазыналық, бесінші қабатта, үш бөлмелі</i>
..

38-жаттығу. Отбасыңыз туралы шағын шығарма жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

4-сабақ

Местоимения.

В казахском языке имеются следующие разряды местоимений

Разряды местоимений	Местоимения
1 Личные местоимения	<i>мен «я», сен «ты», Сіз «Вы», ол «он, она, оно», біз «мы», сендер «вы», Сіздер «Вы», олар «они»</i>
2 Указательные местоимения	<i>бұл «этот», осы «этот», мына «этот», мынау «это», сол «тот», ол «тот», ана «то», анау «гот»</i>
3. Вопросительные местоимения	<i>кім? «кто?», не? «что?», қайда? «где?, куда?», қандай? «какой?», қайсы? «который?», неше? «сколько?»</i>
4 Определительные местоимения	<i>бәрі «все», барлық «все», бүкіл «все», барша «все», әр «каждый», әрбір «каждый»</i>
5 Неопределенные местоимения	<i>біреу «некто, кто-то», кей «некоторые», кейбір «некоторый», бірдеме «что-то, нечто»</i>
6 Отрицательные местоимения	<i>ешкім «никто», ештеме «ничто», ештеңе «ничто», дөпеме «ничто»</i>
7 Определительно-возвратные местоимения	<i>өз «свой», өзім «я сам», өзі «ты сам», өзіңіз «Вы сами», өзі «он сам, она сама, оно само», өзіміз «мы сами», өздерің «вы сами», өздеріңіз «Вы сами», өздері «они сами»</i>

Все местоимения, за исключением *өне* «вон», *міне* «вот», *қайда* «где? куда?», *неше?* «сколько?», *әр* «каждый», *кей* «некоторый», склоняются (См Приложение).

Наиболее употребительными являются личные, указательные, возвратные и вопросительные местоимения. Последние выступают в качестве вопросительного слова в специальных вопросах. *Кім отыр?* «Кто сидит?» *Қалай жазады?* «Как пишет?»

5-САБАҚ

1. Фонетика: Қайталау. *Қ, ғ, һ* дауыссыз дыбыстары.
2. Грамматика: Қайталау. Барыс септік.
3. Грамматика: Ауыспалы келер шақ.
4. Лексика: Жұмыс күні.

1. ФОНЕТИКА: ҚАЙТАЛАУ. Қ, ғ, һ ДАУЫССЫЗ ДЫБЫСТАРЫ.

 1-жаттығу. *Қ, ғ, һ* дыбыстарының айтылуына көңіл аударып оқыңыз.

қаз – қаза – қазақ – қазақтар – қазақтарға		
қал – қала – қалақ – қалақтар – қазақтарға		
қар – қара – қарак – қарақтар – қарақтарға		
аға – ағаш – ағашты	аға	баға – бағалы
аға – ағат – ағаттық	аға	бағдар – бағдарлы
аға – жаға – жағала	аға	таға – тағала
аға – саға – сағала	аға	шаға – шағала
аһ – аһа – аһар – қаһарман	уһ	уһа – гауһар – жауһар
қа – қа	ға – ға	һа – ха
қо – қо	ғо – ғо	һо – хо
қар – қар	ғар – ғар	һар – хар
қам – қам	ғам – ғам	һам – хам

 2-жаттығу. Мақал-мәтелдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз және орыс тілінен балама келтіріңіз

Қолдағы бар алтынның қадірі жоқ	Көз қорқақ, қол батыр.
Жалқаудың жауы – жұмыс.	Сақтықта қорлық жоқ.
Жалғыз батыр жауға жоқ,	Шақырған жерден қалма,
Жалғыз жігіт дауға жоқ	Шақырмаған жерге барма.
Аш бала тоқ баламен ойнамайды, Тоқ бала аш болам деп ойламайды.	

3-жаттығу. Мына жаңылтпаштарды ең алдымен баяу оқып, сонан соң шапшаң оқуға дағдыланыңыз.

Жақсы қайшы,	Қайрат қайрақ қайрап отыр,
Қайсы қайшы?	Қайрақпен балта қайрап отыр.
Қойдан қалып қойған қара қозыны Қалтай қораға қамап қойды. Қырық үш қызғыш құсқа қырық үш қызғыш құсты қосса, қанша қызғыш құс болады?	

(«Жаңылтпаштар» кітабынан)

4-жаттығу. Мына жұмбақтарды оқып, аударыңыз және шешуге тырысыңыз

Қара сиырым қарап тұр,	Орақ болып туады,
Қызыл сиырым жалап тұр.	Табак болып тынады.

Қыста ғана болады,
Үстасан, қолын тонады

Аяғы жоқ, қолы жоқ,
Жүрмейтін жолы жоқ.

(«Жұмбақтар» кітабынан)

Жұмбақтардың шешулері: *қазан мен от, ай, қар, хат.*

5-жаттығу. Мына сөздерді оқып жатқа жазыңыз

Қабырға, қабат, жатақхана, қалам, қарындаш, қағаз, тақта, аға, нағашы, қарындас.

2. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. БАРЫС СЕПТІК.

6-жаттығу. Мына сөйлемдерді толықтырыңыз және орыс тіліне аударыңыз

а/ кімге? «кому?»

1 Мен ... бара жатырмын 2. Сен . айтып тұрсың 3 Сіз ... телефон соғыңыз. 4 Мұғалім ... жақсы баға қойсын. 5. Біз . сыйлық берсіік 6. Сендер . . хат жазыңдар. 7 Сіздер . барып тұрыңыздар. 8 Студенттер .. беріп отыр

ө/ кайда? «куда?»

1. Мен ... нанға бара жатырмын 2. Сен .. телефон соғып тұрсың ба? 3. Сіз .. не үшін бара жатырсыз? 4 Марат . жиі барсын. 5. Біз . ертең жүрейік. 6. Сендер . сағат үште барындар. 7. Сіздер ... ұшып келе жатырсыздар ма? 8 Студенттер .. хат жазсын

б/ неге? «зачем?»

1. Мен саған барайын 2 Сен кітапханаға бара жатырсың. 3 Сіз Медеуге ... барыңыз. 4 Болағ темір жол бекетіне ... бара жатыр. 5. Біз дүкенге . келе жатырмыз. 6. Сендер сабаққа . барындар 7. Сіз ... барңыз. 8 Студенттер ... барсын.

7-жаттығу. Барыс септігінде тұрған сөздерді төуеллік формасына айналдырыңыз

-ым/-ім/-м, -мыз/-міз/-ымыз/-іміз

1 Балаға айтанын 2. Біз үйге бара жатырмыз. 3. Төсскке жатайын 4. Біз дүкенге нан алуға барайық. 5 Сұраққа жауап бер. 6. Жұмысқа барайын. 7. Біз ауылға қашан қайтамыз? 8. Дастарқанға алма қоййын. 9. Кітабымды сөмкеге саламын. 10. Әкеге телефон соғамыз ба?

-ың/-ің/-ң, -ңыз/-ңіз/-ыңыз/-іңіз

1. Автобусқа мінініз. 2. Сен емтиханға дайындал. 3 Сіз үйге қашан барасыз? 4. Орындыққа отырыңыз 5. Мектепке жүгір, кешііп қаласың 6. Сендер сабаққа өзрленіндер. 7 Сіздер балаларға киім өперініздер 8. Сіз диванға жатыңыз. 9 Қонаққа тамақ жаса. 10. Дастарқанды жай 11. Затыңызды қағазға ораңыз.

1 Көршіге айт. 2 Апаға хат жазсын. 3. Өнді жолдастарға айтып отыр. 4. Болат ақшаны қалтаға салсын. 5. Алма ауылға сәлемдеме жіберсін. 6. Кереуетке жатсын. 7. Студенттер мұғалімге сұрақ қойып жатыр. 8 Оқушылар дәптерлерге жаңа сөздерді жазып отыр. 9. Бала әжеге су әкелсін. 10 Суретті ағаға көрсетсін. 11. Жомарт терезеге қарап отыр.

3. ГРАММАТИКА: АУЫСПАЛЫ КЕЛЕР ШАҚ.

 8-жаттығу. Сойлесуді тыңдап, екі адам оқысын. Орыс тіліне аударсын.

- Алло, Сәлеметсіз бе!
- Алло, алло!..
- Алло! Мені естіп тұрсыз ба?
- Қатты сөйлеңізі! Нашар естіліп тұр!
- Маған Ләззат керек еді
- Ештеме естілмей тұр. Нөмірді қайта теріңізші
- Алло! Енді қалай естіліп тұр?
- Енді жақсы естіліп тұр. Бұл кім екен? Сізге кім керек?
- Маған Ләззат керек еді.
- Мен тыңдап тұрмын.
- Ләззат, бұл Әлішер ғой
- Әлішер?! Сен қайдан телефон соғып тұрсың?
- Қазақ тілі орталығынан. Қазір үйге бара жатырмын.

Мен сені отбасыма таныстырайын деп едім. Кел, үйімізді көрсетейін.

– М-м... Мен дайын емес едім...

– Бір сағатта дайын бол. Бір сағаттан кейін кітапхананың алдында кездесейік.

– Жарайды, тырысайын.

9-жаттығу. Оқып, айырмашылығын байқаңыз

Действие происходит:	
в данный момент речи, сейчас	обычно, всегда
Мен тыңдап тұрмын.	Мен тыңдаймын.
Сен естіп тұрсың.	Сен естисің.
Сіз тырысып жатырсыз.	Сіз тырысасыз.
Ол телефон соғып тұр	Ол телефон соғады.
Біз кездесіп тұрмыз	Біз кездесеміз
Сендер таныстырып жатырсындар	Сендер таныстырасындар.
Сіздер бара жатырсыздар.	Сіздер барасыздар.
Олар дайындалып жүр.	Олар дайындалады.

10-жаттығу. Оқып, айырмашылығын көрсетіңіз. Аударыңыз

1 Біз теледидар көріп отырмыз – Біз теледидар көреміз.

2 Мен сабақта жаттығу жазып отырмын. – Мен сабақта жаттығу жазамын. 3 Сендер қазақ тілін үйреніп жүрсіндер – Сендер қазақ тілін үйренесіндер. 4. Ол жұмыс істеп отыр – Ол жұмыс істейді. 5. Сіз диванда ұйықтап жатырсыз. – Сіз диванда ұйықтайсыз 6. Сен қазақша сөйлеп тұрсың. – Сен қазақша сөйлеісің. 7. Сіздер Италияға бара жатырсыздар – Сіздер Италияға барасыздар. 8. Олар емтихан тапсырып жатыр. – Олар емтихан тапсырады.

После <i>глухих согласных</i>		
в твердом слогe	-а	жаз-а-мын, бар-а-мын, жат-а-мын
в мягком слогe	-е	кет-е-мін, сен-е-мін, жет-е-мін, жүр-е-мін

11-жаттығу. Төмендегі етістіктерден ауыспалы осы-келер шақ (переходное настоящее-будущее время) жасап, орыс тіліне аударыңыз

Үлгі: жазу – жазамын «пишу»; келу – келемін «прихожу»; ...

Жазу, келу, жүзу, жету, тосу, айту, сұрту, сыпыру, күту, жату, отыру, тұру, жүру, бару, сөйлесу, кешігу, қатынасу, танысу, қалу, жырту, осу, көну, аудару, ұнату, үйрену, үирету, пісіру, жіберу, алу, беру, апару, әкелу, жүргізу, тебу, көтеру.

После <i>гласных</i>	-й	қара-й-мын, биле-и-мін
----------------------	----	------------------------

12-жаттығу. Төмендегі етістіктерден ауыспалы осы-келер шақ жасап, орыс тіліне аударыңыз

Үлгі: тыңдау – тыңдаймын «слушаю», билеу – билеймін «танцую», ...

Тыңдау, билеу, құлау, мейрамдау, сойлеу, байлау, қалау, есептеу, зерттеу, істеу, ойлау, тоқтау, ойнау, орау, байқау, қарау, босау, тазалау, санау, деу, орындау, жеу, төлеу, жинау, сайлау, іздеу, дайындау, әзірлеу, белгілеу, қабылдау, аяқтау, жасау, құттықтау, бағалау, қайрау

Исключения:		
кою, сою, құю	-я	қо-я-мын, со-я-мын, кү-я-мын
оқу, есту, шұқу	-и	оқ-и-мын, ест-и-мін, шұқ-и-мын

13-жаттығу. Төмендегі етістіктерден ауыспалы осы-келер шақ жасап, орыс тіліне аударыңыз

Тыңдау, билеу, ұнату, байлау, қалау, есептеу, зерттеу, істеу, ойлау, есту, тоқтау, үйрету, ойнау, орау, жазу, сайлау, келу, жүзу, құттықтау, жету, тосу, сұрту, сыпыру, күту, жеу, жату, отыру, жою, тұру, шұқу, жүру, бару, құю, сөйлесу, кешігу, қатынасу, танысу, тою, қалу, мейрамдау, өсу, көну, үйрену, пісіру, жіберу, алу, беру, қою, апару, әкелу, көтеру, тоқу, байқау, қарау, босау, тазалау, санау.

деу, орындау, сөйлеу, толеу, жинау, құлау, іздеу, дайындау, жүргізу, өзірлеу, белгілеу, қабылдау, аяқтау, сою, жасау, жырту, тебу, бағалау, айту, аудару, оқу, қайрау, бітіру, жағу, өшіру

Жекеше түрі	Көпше түрі
I. <i>Мен жаз-а-мын</i> «Я пишу»	I. <i>Біз жаз-а-мыз</i> «Мы пишем»
II. <i>Сен жаз-а-сың</i> «Ты пишешь» <i>Сіз жаз-а-сыз</i> «Вы пишете»	II. <i>Сендер жаз-а-сыңдар</i> «Вы пишете» <i>Сіздер жаз-а-сыздар</i> «Вы пишете»
III. <i>Ол жаз-а-ды</i> «Он (она) пишет»	III. <i>Олар жаз-а-ды</i> «Они пишут»

Примечание В III лице ед. ч. и мн. ч. прибавляется окончание *-ды/-ді*

14-жаттығу. Кестелегі ұлт бойынша төмендегі етістіктерді жіктеніз.

Ашу, көру, жабу, күту, жылау, түзеу, сөйлеу, құю, тою, оқу

15-жаттығу. Көп нүктенің орнына етістіктің ауыспалы осы-келер шағын қойып, оны орыс тіліне аударыңыз

алу

1. Мен кітапханадан кітап 2. Сендер дүкеннен нан, май, қант 3. Базарға барасың, үйге алма, картоп сатып 4. Біз үстелдің үстінен дәптерлерді 5. Сіз мына қораптың ішінен бор 6. Олар дастарқаннан тамақ 7. Сіздер көрмеден көп әсер .. 8. Марат «Занғар» сауда үйінен зат

беру

1. Ол маған көп көмек . . 2. Мен университетте қазақ тілінен сабақ . . . 3. Біз саған керек затынды 4. Сіз маған көп білім 5. Сендер дәптерлеріңді қашан . . ? 6. Олар қонақтарға дәмді тамақ 7. Сіздер сұрақтарға дұрыс жауап 8. Қасым жұмысшыларға тапсырма

сөйлеу

1. Сен , мен тыңдаймын. 2. Азат жақсы 3. Біз қазақша 4. Сіз қазақша дұрыс 5. Сіздер жиналыста .. . 6. Сендер көп . . 7. Олар бізге ... 8. Мен аз . .

16-жаттығу. Кестелегі сөздерді пайдаланып, сөйлем құраңыз

Мен	үйге хат кішкентай паркте жұмысымды тез арада ауылдан азық-түлік қалада жеке меншік үйде	жаз. . . қыдыр... . бітір... . әкел... . түр... .
-----	--	---

Сен	ауылға жазда емтиханға дұрыстап өке-шешене ылғи кешке жақын кітап бүгін театрда спектакль	бар.. . дайындал.. . көмектес.. . оқи... көр .
Сіз	газетке мақала кішкентай колде бүгін бізге ауылға зат маған бүгін телефон	жаз... жүз . кел... . апар... соғ...
Ол	футболды өте жақсы қазақша жақсы институтты биыл хатты бүгін кілемнің шаңын	ойна... біл... бітір... . жібер.. қағ..
Біз	бүгін үйді өке-шешемізді жұмысымызды өте теледидарды кешке теннис ойнауға	тазала... ойла... ұнат . . көр.. . бар...
Сендер	мына жаттығуды тез мәтінді онай баланы балабақшаға мына автобуска күнде казыналық үйде	жаз . . аудар... . апар. мін . түр... .
Сіздер	кереуетке шай тамақтан құрметті қонақ жақсылап	жат... іш . . ал... . бол. демал... .
Олар	жақсы керемет өлең дәмді тамақ жұмысқа ерте басқаларға жақсы үлгі	биле... айт... пісір... . бар... . бер.. .

17-жаттығу. Іс-әрекет қазір және дағдылы жағдайда өтіп жатқандығын дәлелдеңіз

Үлгі: Ол хат жазып отыр. — *Ол ылғи (всегда) хат жазады.*

1. Мұрат дүкеннен нан және май әкеле жатыр. 2 Біз киноға бара жатырмыз. 3. Сендер өлеңді жақсы айтып отырсындар. 4. Сіздер өлемі сөйлеп отырсыздар 5. Сәбит ауыр жұмыс істеп отыр. 6 Әлия паркте қыдырып жүр. 6. Назым емтиханды жақсы тапсырып отыр. 7 Ләззат

сахнада өте жақсы билеп жатыр 8. Алмауіл қаланы аралап жүр 9 Сен (спорт) залда теннис ойнап жатырсың. 10 Сіз Сәулені театрдың алдында күтіп тұрсыз. 11 Сіздер дәлізде қазақша сөйлесіп тұрсыздар. 12. Біз Медеу мұзайдынында коньки теуіп жүрміз.

18-жаттығу. Іс-әрекет әдеттегілеі және қазір өтіп жатқандығын айтыңыз

Үлгі: Ол хат жазады — *Ол қазір (сейчас) хат жазып отыр*

1 Тоғжан өлең айтады. 2. Менің туысым келеді. 3. Жұмысшылар зауытқа барады. 4. Менің ағам диванда ұйықтайды 5. Валерии қазақша сөйлейді. 6 Біз кітапханадан кітап іздейміз. 7 Мен теміржол бекетінде пойыз күтемін 8 Сен ыдыс-аяқ жуасын 9 Сендер нәтерді газалайсыңдар 10. Қонақтар төрті бөлмеде дастарқан басында отырады. 11. Біз мектепте тақтаның алдында есеп шығарамыз. 12. Жәңіс машинасын өдемілеп жуады. 13. Азат аулада кілемнің шаңын қағады

19-жаттығу. Оқып, аударыңыз Ауыспалы осы-келер шақ деп неге аталатындығын түсіндіріңіз

Мен ылғи жақсы оқимын. — Мен келер жылы жақсы оқимын.
 Сен күнде ауылға жүресің — Сен келер аптада ауылға жүресің.
 Сіз үнемі уақытыңда келесіз. — Сіз ертең уақытыңда келесіз
 Ол ылғи емтихан тапсырады. — Ол бүрсігүңі емтихан тапсырады
 Біз жылда оқуға түсеміз. — Біз келер жылы оқуға түсеміз.
 Сендер жиі киноға барасыңдар. — Сендер ертең киноға барасыңдар.
 Сіздер ай сайын үйге ұшасыздар — Сіздер осы айда үйге ұшасыздар
 Олар үнемі диктант жазады. — Олар келер жолы диктант жазады

20-жаттығу. Қазақ тіліне жазбаша аударыңыз

1. Я встаю рано. 2. Студенты сегодня сдают экзамены. 3. Завтра мы идем в кино. 4. Я сегодня вечером иду в гости 5. В следующее воскресенье займемся уборкой. 6. Ләззат очень хорошо танцует 7 В этом году Гаухар прекрасно учится 8. В этом месяце Каират много работает. 9. Айжан кормит ребенка. 10. В этом году родители отдыхают в деревне. 11. К нам на следующий год придут родственники из России. 12. Арман всегда служит примером для других. 13. В следующий раз я прочитаю много книг. 14. В этот раз мы пишем сочинение 15. Послезавтра мы отметим день рождения моей мамы

Жекеше түрі	Копше түрі
I. Мен жаз-ба-й-мын «Я не пишу»	I. Біз жаз-ба-й-мыз «Мы не пишем»
II. Сен жаз-ба-й-сың «Ты не пишешь» Сіз жаз-ба-й-сыз «Вы не пишете»	II. Сендер жаз-ба-й-сыңдар «Вы не пишете» Сіздер жаз-ба-й-сыздар «Вы не пишете»
III Ол жаз-ба-й-ды «Он (она) не пишет»	III Олар жаз-ба-й-ды «Они не пишут»

21-жаттығу. Төмендегі етістіктерді болымсыз етістіктерге аиналдырып, орыс тіліне аударыңыз

-ма/-ме

Қараймыз, жасайсыңдар, сөйлейді, білемін, көрссің, жуасыз, жинайсыздар.

-ба/-бе

Жазады, қонамын, үйренеді, көнесіңдер, сөзсіміз, сенесіздер, жуынасың.

-па/-пе

Айтамын, жатасыңдар, ұшамыз, ашасыз, кошеді, күтссіздер, көмектессің.

22-жаттығу. Төмендегі етістіктерді болымсыз етістіктерге аиналдырып, жұрнақтарының астын сызыңыз

Жүреміз, жабасыз, қоясың, тоқтатасыңдар, ішеді, аламын, ойнайды, сөйлесесіздер, қазамыз, барасыздар, білемін, сағынасыздар, дайындаламыз, сатады, қыдырасыңдар, жанасың, өкелемін, санайсыз, бересіңдер, жатасыз, киінесің

23-жаттығу. Оқып, орыс тіліне аударыңыз

1 Мен жақсы студентпін. Сабаққа күнде дайындаламын. Кітап оқимын, оқу залына барамын. Жақсы маман болуға тырысамын. Ал сен нашар студентсің, өйткені сен жалқаусың. Оқу оқымайсың, оқу залына, кітапханаға бармайсың, ештемені (ничего) ойламайсың

2 Біз Меду мұзайдынына барамыз. Коньки тебеміз, демаламыз. Үйге көңілді қайтамыз. Ал Марат ешқайда (никуда) бармайды. Коньки теппейді, өйткені коньки тебуді білмейді, үйренбейді, көңілді жүрмейді.

3 Сіздің үйіңізде дүкенге өксешешеніз барады. Кезекке тұрады, ақшаларын төлейді, азық-түлік өкеледі. Ал Сіз дүкенге бармайсыз, өксешешенізге көмек бермейсіз, оларды ойламайсыз. Бұл жақсы емес.

4 Сіздердің пәтеріңіз өте жақсы, кең, таза, өйткені Сіздер пәтеріңізді жинайсыздар, терезелерді, есіктерді жуасыздар, еденді сыпырасыздар, кілемдеріңіздің шаңын қағасыздар. Ал сендердің пәтерің кең, бірақ таза емес, өйткені сендер оны жумайсыңдар, жиназдың шаңын сүртпейсіңдер, еденді, кілемдерді тазаламайсыңдар. Бұл дұрыс емес.

24-жаттығу. Мына сөздердің жасалуын түсіндіріңіз

Үлгі: тазаламайсыңдар. *таза* “чистый” – корень; *-ла* – глаголообразующий суффикс, *-ма* – отрицательный суффикс; *-й* – суффикс настоящего-будущего переходного действия; *-сыңдар* – личное окончание глагола II лица, мн ч.

Тазаламайсыңдар, кілемдеріңіздің, сүртпейсіңдер, Сіздердің, ақшаларын, ойламайсыз, өксешешенізге, есіктерді, пәтеріңізді, мұзайдынына, төлейді, көңілді, кітапханаға, терезелерді, жумаисыңдар.

25-жаттығу. Жолдасыңыздың айтқанын теріске шығарыңыз

Үлгі: Әсет Атырауға барады. — *Жоқ, ол Атырауға бармайды, Ақтауға барады.*

1. Сенің туыстарың Қарағандыда тұрады.
2. Жанар газет оқиды.
3. Мен дүкеннен күріш әкелемін.
4. Студенттер теледидар көреді.
5. Сіздер көп қыдырасыздар.
6. Сендер сұрақ қоясыңдар.
7. Біз өлең айтамыз.
8. Сендер жұмыс істейсіңдер.
9. Сен диванда ұйықтайсың.
10. Ләззат театрда билейді.
11. Гауһар сүт ішеді.
12. Мен теннис ойнаймын.

26-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Я газеты не читаю, Алия читает.
2. Ты в магазин не ходишь, твоя мама ходит.
3. Ты не живешь в этом доме, Талгат живет.
4. Мурат не спит на этой кровати, Асет спит.
5. Мы не смотрим телевизор, наши друзья смотрят.
6. Вы не учите казахский язык, Даша учит.
7. Они не гуляют в парке, мы гуляем.
8. Нурлан не играет в футбол, Самат и Асан играют.
9. Его мама не работает на заводе, папа работает.
10. Ты не думаешь, Салтанат думает.
11. Асель не поет, Жанат поет.
12. Я не знаю немецкий язык, Жибек знает.
13. Ваши родственники не живут в Омске, мои живут.
14. Ты не живешь в частном доме, а Айгерим живет.

Жекеше түрі	Көпше түрі
I. Мен жаз-а-мын ба? «Я пишу?»	I. Біз жаз-а-мыз ба? «Мы пишем?»
II. Сен жаз-а-сың ба? «Ты пишешь?» Сіз жаз-а-сыз ба? «Вы пишете?»	II. Сендер жаз-а-сыңдар ма? «Вы пишете?» Сіздер жаз-а-сыздар ма? «Вы пишете?»
III. Ол жаз-а ма? «Он (она) пишет?»	III. Олар жаз-а ма? «Они пишут?»

Әжең театрға бара ма?
Бүгін Алмас келе ме?

~~Әжең театрға барады ма?
Бүгін Алмас келеді ме?~~

27-жаттығу. Сұраулы сөйлемге аиналдырыңыз

Үлгі: Мен кітап оқимын — Сен кітап оқисың ба?

1. Мен кітап оқимын.
2. Балалар балабақшада кешке дейін болады.
3. Ертең мазмұндама жазамыз.
4. Бүгін компьютер сыныбына барамыз.
5. Шешем дүкеннен азық-түлік әкелді.
6. Әсет жиналыста сөйлейді.
7. Біз кешке жақын қыдырамыз.
8. Сендер бүгін киноға билет аласыңдар.
9. Сіздер мына үйде демаласыздар.
10. Рабиға дастарқан жасайды.
11. Сіз мына өленді жақсы айтасыз.
12. Сен қазақша жақсы сөйлейсің.
13. Жаттығуды дұрыс орындайсыздар.
14. Адамдар жаңалықтарды бір-біріне айтады.
15. Әжең ертең мешітті көреді.

28-жаттығу. Асты сызылған сөздерді сұраулы сөздерге айналдырыңыз

1 Біз дүкеннен жұмыртқа, ет және күріш әкелеміз. 2. Менін шешем мектепте сабақ береді 3. Студенттер кітапханадан кітап алады. 4. Олар көшеде қыдырады. 5. Сіздер қалаға барасыздар. 6. Мен ауылға хатты тез арада жіберемін 7 Мұрат өленді жақсы айтады. 8. Назым шығарманы жақсы жазады. 9. Айжан кітапты көп оқиды. 10. Біз қаланы көп аралаймыз. 11. Бүгін Әселдің шешесі қонақ шақырады.

29-жаттығу. Қазақ тіліне аударып, сұраулы сөйлемге айналдырыңыз

Үлгі: Я хожу на футбол. – *Мен футболға барамын – Мен футболға барамын ба?*

1 Я хожу на футбол. 2. Мы играем во дворе в бильярд. 3. Сауле много гуляет. 4. Сегодня пишем сочинение. 5 Дарига накрывает на стол. 6. Вы выступаете на собрании 7. Они вечером идут в гости 8. Мама Ермека вяжет. 9. Ты отправишь письмо сегодня. 10. Я встаю в шесть часов. 11. Учитель нам помогает. 12. Мы хорошо говорим по-казахски. 13. Ты много пьешь воды 14 Вы завтра пишете изложение.

30-жаттығу. Қазақ тіліне аударып, асты сызылған сөздерге сұрақ қойыңыз.

1 Дети спят в кроватках. 2. Моя старшая сестра работает в школе 3 Студенты разговаривают в коридоре. 4. Марат играет в футбол. 5. Берик пишет письма домой. 6. Сакен всегда сидит в читальном зале. 7. Они очень много думают. 8. Даулет хорошо учится. 9. Они гуляют в парке каждый день. 10. Наши родственники приезжают из Кокшетау.

31-жаттығу. Төмендегі сөздерді табыс септігіне қойып, етістіктерді пайдаланып сөйлем құраныз

Үлгі: Мен қазақ тілі сабағын жақсы көремін. – *Меруерт есенгі жек көреді.*

жақсы көру..
ұнату .

жек көру...
ұнатпау...

қазақ тілі сабағы
ет
сиырдың еті
сен
кереует
балмұздақ
кофе
ботқа
алма
су
киноға бару

есеп
балық
шошқаның еті
олар
диван
бал
сүт
сорпа
жұмыртқа
шай
жиналыста отыру

демалу
сурет салу
кір жуу
кітап оқу

сабақ оқу
тігу
үтіктеу
газет оқу

32-жаттығу. Өз ойыңыздан сөйлем құрап жазыңыз

4. ЛЕКСИКА: ЖҰМЫС КҮНІ.

 33-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз

Вильямның жұмыс күні

Бүгін – жұмыс күні. Адамдардың көбі жұмыс күні ерте тұрады. Кейбіреулері дене тәрбиесі жаттығуларын орындайды, кейбіреулері орындамайды, жуынады, киінеді, таңертеңгі астарын ішіп, жұмысқа асығады. Таңертең уақыт жетпейді.

Вильям – шетел фирмасының директоры. Әйелі екеуі Алматыда Наурызбай көшесіндегі 56-ншы үйде тұрады. Әйелінің аты Шерил. Балалары жоқ. Екеуі де Нью-Йорктан.

Вильям сағат алтыда тұрады, дене тәрбиесі жаттығуларын орындайды да, жуынады. Таңертеңгі тамағын ішеді. Үйден жетіде шығады. Машинаға отырып, жұмысына барады. Сағат бірде түскі асын ішеді, жұмысын сағат сегіз немесе тоғызға дейін істейді. Кейде пицца сатып алып, кейде Шерил екеуі мейрамханаға барып тамақтанады. Үйге келіп, біраз жұмыс істейді немесе демалады. Сағат он екіде шешініп, ұйықтауға жатады.

Ертең Вильям сағат алтыда тұрмайды, дене тәрбиесі жаттығуларын орындамайды, жуынбайды. Таңертеңгі тамағын ішпейді. Үйден жетіде шықпайды. Машинаға отырып, жұмысына бармайды. Сағат бірде түскі асын ішпейді, жұмысын сағат сегіз немесе тоғызға дейін істемейді. Пицца сатып алып немесе мейрамханаға барып тамақтанбайды. Үйге келіп, жұмыс істемейді, демалмайды. Сағат он екіде шешініп, ұйықтауға жатпайды. Өйткені ол ауырып жатыр. Ол енді бір апта төсегінде жатып емделеді.

Сөздік

адамдардың көбі – многие
ерте – рано
кейбіреулер – некоторые
дене тәрбиесі жаттығулары –
упражнения утренней зарядки
жуыну – умываться
таңертеңгі асты ішу – завтракать
асығу – торопиться
уақыт – время
жету – хватать
шетел – иностранный
түскі ас – обед

кейде – иногда
сатып алу – покупать
мейрамхана – ресторан
тамақтану – кушать
біраз – немного
шешіну – раздеваться
өйткені – потому что
ауыру – болеть
енді – теперь
төсек – кровать
емделу – лечиться

34-жаттығу. Жолдасыңыз екеуіңіз Вильямның жұмыс күні туралы бір-біріңізге сұрақ қойып, жауап беріңіздер

35-жаттығу. Мына уақыттарға қарап, Вильямның әдетте не істейтінін айтып, жазыңыз

Үлгі: 06.00 – *Вильям сағат алтыда тұрады.*

06.00 – _____ 20.00 – _____

07.00 – _____ 24.00 – _____

13.00 – _____

36-жаттығу. Жолдастарыңыздан мәлімет жинап, төмендегі кестені толтырып, айтып беріңіз

Үлгі: *Виктор сағат жетіде тұрады. Ертең ол сағат алтыда тұрады. Татьяна екіде оқу залына барады. Ертең Татьяна екіде дәрігерде болады.*

АТЫ	Уақыт	Не істейді?	Ертең
<i>Виктор</i>	<i>07.00</i>	<i>тұрады</i>	<i>06.00</i>
<i>Татьяна</i>	<i>14.00</i>	<i>оқу залына барады</i>	<i>дәрігерде болады</i>
...

37-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Сіз сағат нешеде тұрасыз? 2. Дене тәрбиесі жаттығуларын орындайсыз ба? 3. Жуынасыз ба? 4. Таңертенгі тамағыңызды ішесіз бе? 5. Жұмысқа (оқуға) нешеде барасыз? 6. Түскі асыңызды нешеде және қайда ішесіз? 7. Үйге қашан келесіз және не істейсіз? 8. Кешкі асыңызды ішесіз бе? 9. Содан кейін не істейсіз? 10. Қашан ұйықтауға жатасыз?

38-жаттығу. Жолдасыңыздан ертең не істейтінін сұраңыз

Үлгі: *Сен ертең таңертеңгі сағат сегізде не істейсің? – Мен ертең таңертеңгі сағат сегізде сабақта боламын.*

39-жаттығу. Жолдасыңыз ертең не істейтінін айтып берсін Сіз жолдасыңыздың ертең не істейтінін басқаларға қайталап айтыңыз

Үлгі: *Света: Мен ертең таңертеңгі сағат жетіде тұрамын. – Света ертең таңертеңгі сағат жетіде тұрады.*

40-жаттығу. «Менің жұмыс күнім» тақырыбына шағын шығарма жазыңыз.

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

5-сабақ

Настоящее-будущее (переходное) время.

В казахском языке существует форма настоящего времени, которая в зависи-

мости от контекста может представлять и настоящее и будущее время и обозначает действие, которое обычно имеет место. Например *Кустар ушады* «Птицы летают» *Ол ертең ушады* «Он завтра улетает».

В русском языке встречаются примеры, когда настоящее время употребляется в значении будущего, и говорящий высказывает уверенность в том, что действие обязательно произойдет или не произойдет. Ср русск *Завтра он летит в Москву* *Я завтра не выступаю на собрании*

Эта форма образуется при помощи суффиксов *-а*, *-е*, *-й*, за которыми следуют личные окончания.

- Если корень оканчивается на согласный – *-а/-е бар-а-мын; кел-е-сиң.*
- Если корень оканчивается на гласный – *-й ойла-й-мын, сөйле-и-сиң.*

Спряжение глагола жазу в настояще-будущем времени

Единственное число		Множественное число	
I	Мен жаз-а-мын «Я пишу»	I	Біз жаз-а-мыз «Мы пишем»
II	Сен жаз-а-сың «Ты пишешь» Сіз жаз-а-сыз «Вы пишете»	II	Сендер жаз-а-сыңдар «Вы пишете» Сіздер жаз-а-сыздар «Вы пишете»
III	Ол жаз-а-ды «Он (она) пишет»	III	Олар жаз-а-ды «Они пишут»

Исключения составляют несколько глаголов

Исключения		
<i>қою, сою, құю</i>	-я (-йа)	қо-я-мын, со-я-мын, құ-я-мын
<i>оқу, есту, шүкү</i>	-и (-ый; -йй)	оқ-и-мын, ест-и-мін, шүк-и-мын

Отрицательная форма глагола образуется при помощи отрицательных суффиксов *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе*, которые присоединяются к корню глагола, затем следует суффикс *-й* и личные окончания глагола *жаз-ба-и-ды* «не пишете», *ашт-па-й-сыз* «не говорите»

Вопросительная форма глагола образуется при помощи вопросительных частиц *ма/ме, ба/бе, па/пе*, которые пишутся отдельно

Единственное число		Множественное число	
I	Мен жаз-а-мын ба? «Я пишу?»	I	Біз жаз-а-мыз ба? «Мы пишем?»
II	Сен жаз-а-сың ба? «Ты пишешь?» Сіз жаз-а-сыз ба? «Вы пишете?»	II	Сендер жаз-а-сыңдар ма? «Вы пишете?» Сіздер жаз-а-сыздар ма? «Вы пишете?»
III	Ол жаз-а-ма? «Он (она) пишет?»	III	Олар жаз-а-ма? «Они пишут?»

При этом личные окончания глагола в III лице опускаются

Әжең театрға бара ма?

Бүгін Алмас келе ме?

~~*Әжең театрға барады ма?*~~

~~*Бүгін Алмас келеді ме?*~~

В отличие от собственно-настоящего времени переходное настоящее время обозначает действие, которое имеет место обычно. Сравните

Ол қазір ұйықтап жатыр. «Он спит (сейчас)»

Ол ығи ұйықтайды «Он спит (обычно, всегда)»

Это длительное действие практически не ограничено временем и имеет место всегда в данных условиях. Сравните *Жер айналады* «Земля вращается» *Ол зауытта жұмыс істейді* «Он работает на заводе» Отсюда вытекает способность настоящего времени выступать в функции будущего. Например, выражение *Мен театрға барамын* означает «Я хожу в театр» и «Я пойду в театр»

6-САБАҚ

1. Фонетика: Қайталау. *ң* дыбысы.
2. Грамматика: Қайталау. Ілік септік.
3. Грамматика: Сын есім.
4. Лексика: Ауа райы.

1. ФОНЕТИКА: ҚАЙТАЛАУ. *ң* ДЫБЫСЫ.

 1-жаттығу. *ң* дыбысының айтылуына көңіл аударып оқыңыз.

аң — таң	аң — шаң	аң — саң	аң — маң	аң — жаң
оң — тоң	оң — шоң	оң — соң	оң — моң	оң — жоң
ең — тең	ең — шең	ең — сең	ең — мең	ең — жең
ың — тың	ың — шың	ың — сың	ың — мың	ың — жың
ің — тің	ің — шің	ің — сің	ің — мің	ің — жің

аң — таң — шаң — саң — маң — жаң
оң — тоң — шоң — соң — моң — жоң
ең — тең — шең — сең — мең — жең
ың — тың — шың — сың — мың — жың
ің — тің — шің — сің — мің — жің

 2-жаттығу. Мақал-мәтелдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз және орыс тілінен балама келтіріңіз

Еңбек етсең ерінбей, тояды қарның тіленбей.

Күлме досыңа, келер басына

Ой ойласаң, тең ойла,
Тең ойласаң, кең ойла.

Ананың көңілі балада,
Баланың көңілі далада.

Ана жақсылығын
Ауырсаң білерсің,
Қайын жақсылығын
Қыдырсаң білерсің.

Биік төбеге шықсаң,
Көзің ашылады.
Жақсы кісімен сөйлесең,
Көңілің ашылады.

3-жаттығу. Мына жаңылтпаштарды ең алдымен бауу оқып, сонан соң тез оқуға дағдыланыңыз.

Сенсең,
Бейсенде бар сеңсең тон,
Сейсенде бар сеңсең тон,
Кигендері өңшең тон.

Шемішке шақсаң шақ,
Шақсаң шақ.
Шөбінді шапсаң шап,
Шапшаң шап

Қаңбақ, жанғақ, аң, шың, жең,
Жаңбыр, қайын, таң, тың, сең —
«ң»-нан сөз жоқ басталған,
«ң»— үлестен бос қалған.

Сең сел емес,
Сел сең емес.
Мен сен емес,
Сен мен емес.

(«Жаңылтпаштар» кітабынан)

4-жаттығу. Мына жұмбақтарды оқып, аударыңыз және шешуге тырысыңыз.

Қолыңмен тиме —
Үсті толған ине.

Өшейінде жекесің,
Қарай қалсаң — екеусің.

Тұрсаң, тұрады,
Жүрсең, жүреді.

Қалын киімді ұнатады,
Шешіндірсең, жылатады.

Шайнасан, жағың талады,
Тісіңнің кірін алады.

Ойнақтаса қолыңда,
Із қалмайды соңыңда.

(«Жұмбақтар» кітабынан)

Жұмбақтардың шешуі: кірші, айна, көлеңке, пияз, саңыз, өшпргіш

5-жаттығу. Мына сөздерді оқып, жатқа жазыңыз.

Еңбек, алаң, кеңес, өлең, меңгеруші, заңгер, аң, сіңлі, жеңге, таңертен.

2. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. ІЛІК СЕНТІК.

6-жаттығу. Мына сөздерді тәуелдік жалғау формасына қойып жазыңыз.

к/р

Аймақ, арақ, асқабақ, астық, аяқ, бақ, балалық, балмұздақ, балық, бармақ, бастық, бауырсақ, бесбармақ, борсық, бұршақ, бұрқак, бұтақ, болашақ, бойдақ, бұлақ, денсаулық, достық, жақ, жылдамдық, жорық, жұмбақ, жыртық, жаңалық, жапырақ, жарық, күйтабақ, иық, қабақ, қабық, қазақ, қазық, қаимақ, қайық, қақпақ, қамқорлық, қасық, қонақ, қорқақ, қуырдақ, қуыршақ, құймақ, күлақ, қызғалдақ, лак, мақтаншақ, мамандық, мысық, оймақ, ойыншық, оқулық, орталық, орындық, пышақ, сабақ, салмақ, саусақ, сирақ, сұрақ, сызық, сыйлық, тазалық, табақ, тамақ, таяқ, тарақ, тауық, топырақ, тұздық, тырнақ, шаруашылық, шөк, шұлық, шынтақ, ұшақ, ынтымақ.

к/е

Азық-түлік, аскөк, оңтүстік, әлек, белдік, бесік, биіктік, бөбек, бөлік, бүйрек, білезік, дөнгелек, еңбек, еркек, есік, есімдік, етік, етістік, солтүстік, кезек, жәшік, жидек, жолсерік, жүзік, жүк, жүрек, жібек, иек, келешек, киім-кешек, көжек, көйлек, көмек, куәлік, күнделік, күрек, қыркүйек, кіндік, кірпік, мүжидек, мүмкіндік, өрік, өсімдік, өтірік, сөздік, сүйек, тәулік, терек, тесік, төсек, тілек, тірск, үйрек, шелек, шөлмек, шүберек, шүмек, шірік, ілгек, ілмек, ірімшік, ішек.

п/б

Аспап, әріп, доп, есеп, жауап, жіп, кәсіп, кітап, қап, қолғап, мектеп, сап, себеп, тап, топ, шарап, шөп.

7-жаттығу. Көп нүктенің орына керекті жалғауды қойып жазыңыз

1. Мұрат... сабағы нешеде басталады? 2. Дәптер.. қалыңдығы қандай? 3. Кітап... бетін аш 4. Үй... терезесі ашық па? 5. Қарлығаш.. көмегі керек пе? 6. Орындық... аяғы сынық па? 7. Үстел... аяғын сұрт.

8. Айжан... қызы үлкен бе? 9. Әсел ата-анасы ауылда 10 Ораз жұмысы қайда? 11. Гараж... қақпасы жабық қои. 12. Берік... қилті бар емес пе? 13. Бөлме... еденін сыпыршы. 14. Жиһаз.. шаңын сүрту керек.

8-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1 Бір жылда неше ай бар? 2. Бір айда неше апта бар? 3. Бір аптада неше күн бар? 4. Бір тәулікте неше сағат бар? 5 Бір сағатта неше минут бар? 6. Бір минутта неше секунд бар? 7. Бүгін қай күн? 8 Қазір қай жыл мезгілі? 9. Қазір қай ай? 10. Бүгін нешесі? 11. Қазір жылдың нешінші айы? 12. Қазір айдың нешінші аптасы? 13. Бүгін аптаның нешінші күні? 14 Наурыз жылдың нешінші айы? 15 Желтоқсан жылдың нешінші айы? 16. Тамыз жылдың нешінші айы? 17. Қыркүйек жылдың нешінші айы? 18. Дүйсенбі аптаның нешінші күні? 19. Жұма аптаның нешінші күні? 20. Сейсенбі аптаның нешінші күні?

9-жаттығу. Қазақ тіліне жазбаша аударыңыз

1. В году двенадцать месяцев: январь, февраль, март, апрель, май, июнь, июль, август, сентябрь, октябрь, ноябрь, декабрь. 2. Март — третий месяц года. 3. Июнь — шестой месяц года и первый месяц лета. 4 Февраль — второй месяц года и третий месяц зимы 5 Ноябрь — одиннадцатый месяц года и третий (последний) месяц осени. 6. Апрель — четвертый месяц года и второй месяц весны. 7. Понедельник — первый день недели 8. Четверг — четвертый день недели. 9. Суббота — шестой день недели. 10. Сегодня — второй день недели. 11. Завтра — третий день недели. 12. В году четыре времени года. зима, весна, лето, осень. 13. В неделе семь дней: понедельник, вторник. среда, четверг, пятница, суббота, воскресенье 14 В феврале 28 или 29 дней 15. В январе, марте, мае, июле, августе, октябре и декабре 31 день. 16. В апреле, июне, сентябре и ноябре 30 дней. 17. В сутках 24 часа. 18 В одном часе 60 минут 19 В одной минуте 60 секунд

3. ГРАММАТИКА: СЫН ЕСІМ.

 10-жаттығу. Диктордан тыңдап, кейін қайталаңыз Сұрақтарға жауап беріңіз

Көк, сары, қызыл, жасыл, ақ, қара, қоңыр, сұр.

1. Аспан қай түсті?	5 Қызанақ қай түсті?
2. Шөп қай түсті?	6. Алма қай түсті?
3. Қар қай түсті?	7. Костюм қай түсті?
4 Жиһаз қай түсті?	8. Сөмке қай түсті?

 11-жаттығу. Диктордан тыңдап, кейін қайталаңыз Сұрақтарға жауап беріңіз

Үлкен, кішкене (кішкентай), кең, тар, биік, аласа, ұзын, қысқа.

1. Алматы қандай қала?	5. Памир тауы қандай?
2 Тараз қандай қала?	6. Қаратау тауы қандай?
3. Қазақстанның жері қандай?	7. Орал өзені қандай?
4. Қытайдың жері қандай?	8 Сарысу өзені қандай?

12-жаттығу. Диктордан тындап, кейін қайталаңыз. Сұрақтарға жауап беріңіз

Жуас, тентек, еңбекқор, жалқау, қатты, жұмсақ.

1. Марат қандай адам?	4. Жомарт қандай адам?
2. Сәкен қандай адам?	5. Өсеттің мінезі қандай?
3. Сәуле қандай адам?	6. Әселдің мінезі қандай?

13-жаттығу. Диктордан тындап, кейін қайталаңыз. Сұрақтарға жауап беріңіз

Ащы, төтті, дәмді, дәмсіз, тұзды, тұщы, қышқыл.

1. Дорінің домі қандай?	5. Қиярдың дөмі қандай?
2. Көмпіттің домі қандай?	6. Судың дөмі қандай?
3. Маралдың тамағы қандай?	7. Алманың дөмі қандай?
4. Саматтың тамағы қандай?	

14-жаттығу. Диктордан тындап, кейін қайталаңыз. Сұрақтарға жауап беріңіз.

Қисық, тұзу, дөңгелек, сопақ, жалпақ, томпақ.

1. Мына сызық қандай?	4. Жұмыртқа қандай?
2. Алмағының көшелері қандай?	5. Табақ қандай?
3. Мына үстел қандай?	6. Мына жер қандай?

15-жаттығу. Мына сөз тіркестерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

а) ақ шаш, ақ сүт, ақ нан, ақ қағаз, ақ қар, ақ ниет, ақ жүрек, ақ халат;

б) жас өсімдік, жас ет, жас мал, жас дәрігер, жас жүрек, жас ұрпақ, жас талант, жас қанат;

в) ұзын қарындаш, ұзын мойын, ұзын койлек, ұзын құлақ;

г) ұзақ өңгіме, ұзақ жол, ұзақ жиналыс, ұзақ сөз, ұзақ сапар, ұзақ өмір,

д) жақсы бала, жақсы ниет, жақсы сурет, жақсы білім, жақсы үлгі, жақсы тамақ, жақсы күн, жақсы өн, жақсы жұмыс, жақсы мұғалім;

е) ыстық күн, ыстық кез, ыстық тамақ, ыстық су, ыстық сүт, ыстық жүрек; ыстық сөз, ыстық шай;

ж) сары жашырақ, сары бидай, сары май, сары қағаз, сары жұмыртқа, сары шаш, сары қарындаш, сары бауырсақ, сары қымыз;

з) алтын жүзік, алтын адам, алтын күз, алтын сөз, алтын жүрек, алтын қол, алтын мінез, алтын құм, алтын жұмыртқа;

и) аз адам, аз сөз, аз ақша, аз өңгіме, аз жұмыс, аз көлік, аз тамақ

16-жаттығу. Сын есімдерге сұрақ қойыңыз

Үлгі: Менің үйім таза — *Менің үйім қандай?*

1. Үстелде сары, қызыл, қара, қоңыр қарындаштар жатыр
2. Біздің асханада дәмді ас пісіреді
3. Үссен Мәскеуге ұзақ жол

жүреді. 4 Мен аласа өкшелі туфлиді ұнатамын. 5 Біздің ағамыз алтын адам 6. Біз өдемі үш қабатты үйде тұрамыз. 7. Суық су ішпеймін, ауырып қаламын 8. Мараттың көзі көк, шашы қара. 9. Дәрігерлер ақ халат киеді. 10 Өңгімесі ұзақ екен, үйге қайтайық. 11. Ақ нанға сары май жағып же. 12. Даниярдың қолы алғын. 13. Асханада ыстық тамақтар және салқын тағамдар болады. 14. Қазір жұмыстың нағыз қызған кезі 15 Сары жапырақтар жерге түсіп жатыр. 16. Сөзіңіз алтын!

17-жаттығу. Сурақтарға жауап беріңіз

Үлгі: Мына көйлектің түсі қандай, ақ па, қызыл ма? – Мына көйлек қызыл.

1. Мына гүлдің түсі қандай, сары ма, көк пе? 2. Әлияның шашы қандай, сары ма, кара ма? 3 Өсеттің көзі қандай, қара ма, көк пе? 4. Асхананың тамағы қандай, дәмді ме, дәмсіз бе? 5. Ақтауға жол қандай, ұзақ па. қысқа ма? 6 Алматының кошелері қандай, түзу ме, қисық па? 7. Мына туфлидің өкшесі қандай, биік пе, аласа ма? 8. Әлияның шашы қандай, ұзын ба, қысқа ма? 9. Мына су қандай, ыстық па, суық па? 10. Қазақ тілі сабағы қандай, ауыр ма, жеңіл ме? 11. Мына үстел қандай, төрт бұрышты ма, дөңгелек пе? 12. Мына алма қандай, төтті ме, қышқыл ма? 13 Қыста күн қандай, қысқа ма, ұзақ па? 14. Мына нан қандай, қатты ма, жұмсақ па? 15. Ана кітап қандай, жаңа ма, ескі ме? 16 Өселдің өкесі қандай, жас па, көрі ме?

18-жаттығу. Екінші сыңарын табыңыз

көрі	тұшы
жеңіл	жүдеу
жана	қысқа
үлкен	төтті
жақсы	арық
ыстық	түзу
қымбат	ауыр
ұзақ	жалқау
семіз	тентек
кара	аласа
тар	кішкене
биік	суық
қатты	арзан
жуас	ескі
еңбекқор	кен
толық	жұмсақ
ашы	жас
тұзды	жаман
қисық	ақ

жана

$$2 + 2 = 4$$

ескі

$$2x^2 + 2x - 8$$

 20-жаттығу. 19-жаттығудағы сын есімдерді тыңдап, қайталап айтыңыз және олармен сөйлемдер құраныз

21-жаттығу. Мына *-лы/-лі, -ды/-ді, -ты/-ті* жұрнағының тиісті формасын жалғаныз және орыс тіліне аударыңыз.

 <i>-лы/-лі, -ды/-ді, -ты/-ті</i> указывает на отношение одного предмета к другому	<i>тау</i> «гора» <i>күш</i> «сила» <i>ен</i> «ширина»	<i>тау-лы</i> «горный» <i>күш-ті</i> «сильный» <i>ен-ді</i> «широкий»
---	--	---

Бас, дала, сәт, көл, түс, дене, сақал, мұрт, бала, дәм, тұз, жара, күлкі, қайғы, сақал, тау, белгі, күш, ен, орын, күнделік, базар, аи, апта.

22-жаттығу. Мына сөздерге *-дай/-дей, -тай/-тей* жұрнағының тиісті формасын жалғаныз және орыс тіліне аударыңыз

 <i>-дай/-дей, -тай/-тей</i> указывает на качество предмета относительно другого предмета	<i>бала</i> «ребенок» <i>сүт</i> «молоко» <i>қыз</i> «девушка»	<i>бала-дай</i> «как ребенок» <i>сүт-тей</i> «как молоко» <i>қыз-дай</i> «как девушка»
--	--	--

Бала, ана, су, қыз, сүт, күн, әке, шеше, қар, жаңбыр, кісі, қызмет.

23-жаттығу. Мына сөздерге *-лық/-лік, -дық/-дік, -тық/-тік* жұрнағының тиісті формасын жалғаныз және орыс тіліне аударыңыз

 <i>-лық/-лік, -дық/-дік, -тық/-тік</i> образует прилагательные от слов, заимствованных из русского языка	<i>инженер</i> <i>компьютер</i> <i>математика</i>	<i>инженер-лік</i> «инженерный» <i>компьютер-лік</i> «компьютерный» <i>математика-лық</i> «математический»
--	---	--

Қала, компьютер, минерал, ауыл, жас, дос, математика, өндіріс, министр, кандидат, инженер, демократ, геология, кісі, ұжым.

24-жаттығу. Мына сөздерге *-сыз/-сіз* жұрнағының тиісті формасын жалғаныз және орыс тіліне аударыңыз

 <i>сыз/-сіз</i> образует отрицательные прилагательные	<i>бұлт</i> «облако» <i>су</i> «вода» <i>тіс</i> «зуб»	<i>бұлт-сыз</i> «безоблачный» <i>су-сыз</i> «безводный» <i>тіс-сіз</i> «беззубый»
---	--	---

Тіл, дәм, бұлт, ақша, жел, мұрт, білім, ақыл, адал, сүт, су, ар, жүрек, әл, күш.

25-жаттығу. Мына сөздерге *-қы/-кі, -ғы/-гі* жұрнағының тиісті формасын жалғаныз және орыс тіліне аударыңыз

 <i>-қы/-кі, -ғы/-гі</i> указывает на отношение во времени	<i>күз</i> «осень» <i>жаз</i> «лето» <i>қыс</i> «зима» <i>көктем</i> «весна»	<i>күз-гі</i> «осенний» <i>жаз-ғы</i> «летний» <i>қыс-қы</i> «зимний» <i>көктем-гі</i> «весенний»
---	---	--

Қыс, күз, көктем, жаз, кеше, бүгін, ертең, таңертең, іш, сырт, қазір, түс, соң, төмен, қасында, таң, бұрын.

26-жаттығу. Оқыңыз және сын есімдердің жасалу тәсілін көрсетіңіз

1. Бай – бір жұттық, батыр – бір оқтық. 2. Ойлы, арлы адамға бір сөз де жетеді, ойсыз, арсыз адамға мың сөз де жетпейді. 3. Туған жердей жер болмас, туған елдей ел болмас. 4. Отансыз адам – ормансыз бұлбұл. 5. Бейнетсіз рақат жоқ. 6. Еңбек ерлікке жеткізер, ерлік елдікке жеткізер. 7. Жүйелі сөз жүйесін табар, жүйесіз сөз иесін табар. 8. Тіл буынсыз, ой түпсіз. 9. Үндемеген үйдей пәледен құтылады. 10. Оқусыз білім жоқ, білімсіз күнің жоқ. 11. Білімді өлсе, қағазда аты қалар, ұста өлсе, істеген заты қалар. 12. Өнерлі өрге жүзеді. 13. Аш адам ұрысқак, ақсақ қой тырысқак.

27-жаттығу. Аударыңыз және сын есімдерін көшіріп жазып, қай түрі екінің ажыратыңыз

Ақ киімді, денелі, ақ сақалды,
Соқыр, мылқау, танымас тірі жанды,
Үсті-басы – ақ қырау, түсі – суық,
Басқан жері сықырлап келіп қалды.

(Абай)

3. ЛЕКСИКА: АУА РАЙЫ.

 28-жаттығу. Сөйлесуді тыңдап, оқыңыз. Орыс тіліне аударып, жаттап алыңыз

Гленда: Бүгін ауа райы қандай жақсы! Күн жылы, аспан ашық. Самал жел соғып тұр. Көктем – жылдың ең жақсы мезгілі!

Виталий: Меніңше, жылдың ең жақсы мезгілі – қыс. Қыста күн суық және қысқа болады. Қар жауады, тұман түседі. Ауа таза болып тұрады.

Миша: Сен қысты неге жақсы көресің? Өйткені сенің туған күнің қыста ғой! Кешір, бірақ жылдың ең жақсы мезгілі – жаз. Жазда күн ыстық, ұзақ болады, жылы жаңбыр жауады.

Роза: Боріңіз де қателесесіздер, өйткені жылдың ең жақсы мезгілі – күз. Күзде күн салқын, сонда да күз – ең әдемі жыл мезгілі. Күзде көкөніс, жеміс-жидек өте көп.

Вильям: Әр мезгіл де тамаша. Қыста көктемді асыға күтесің, ал көктемде жаз келсе екен дейсің, күн жылынса екен дейсің. Күзде көкөністер піседі, табиғат қандай тамаша! Мен Қазақстанның біраз облыстарында болып жүрмін, табиғаты өте бай. Ал қыста керемет, жер ақ қар жамылады. Табиғаттың сұлулығын айтып жеткізу қиын!

Дарья: Айтпақшы, ертең ауа райы қандай болады?

Ксения: Таңертең күн жылы болады, күндіз жаңбыр жауады. Кешке жақын салқындайды. Ауаның температурасы 5–7 градус жылы болады

29-жаттығу. Мына сөз тіркестерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

Ауа райы, күн жылы; аспан ашық; самал жел соғады, ең жақсы мезгіл; қар жауу; тұман түсу; ауа таза болу, жақсы көру; жылы жаңбыр жауу; бөріңіз қателесесіздер; асыға күту; келсе екен деу; күн жылыну; көкөніс пісу; біраз облыстар; табиғаты бай; жер ақ қар жамылу; табиғаттың сұлулығы; айтып жеткізу қиын.

30-жаттығу. Оқыңыз, сын есімнің жасалу жолын анықтаныз және орыс тіліне аударыңыз. Сын есімдермен сөйлем құраңыз

Желсіз, жазғы, күзгі, бұлтты, бұлтсыз, қысқы, көктемгі, кешкі, жауын-шашынды, аязды, айлы, жауын-шашынсыз, қарлы, түнгі, айсыз.

 31-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз.

Ауа райы

Жылдың төрт мезгілі бір-біріне ұқсамайды. Қыста қатты аяз, жазда ыстық, күзде қоңыр салқын күндер жиі болады. Көктемде күн жылына бастайды

Жазда желсіз, аспан көбінесе бұлтсыз ашық болады. Жаңбыр онша көп жаумайды. Жазда күн ұзақ, түн қысқа болады. Маусымның 22-сінде күн мен түн теңеледі.

Жаздан кейін қоңыр салқын күз де келіп жетеді. Қараңғылық ерте түседі. Аспанда қара бұлт қаптап, жауын да жиі-жиі жауады. Қар аралас жауын-шашын болады.

Қыста дала, орман, үйлер ақ қар жамылады. Өзендер мен көлдердің бетін көгілдір мұз жабады. Күн аязды, жер тайғақ болады. Бұл кезде енді күн қысқа, түн ұзақ болады.

Қыстан кейін көптен күткен көктем де келеді. Бұл кезде күн жылына бастайды. Табиғат қысқы ұйқысынан оянады. Түн қысқарып, күн ұзарады. Күннің көзі жарқырайды. Кейде жылы жаңбыр жауып, оңтүстіктен жылы жел еседі. Енді көктем өз орнын жазға береді.

Жылдың әр мезгілінде ауа райы өзгеріп тұрады. Сондықтан адамдар ауа райының болжауын радиодан, теледидардан біледі. Ауа райын бір-екі күн, апта, ай бұрын алдын ала болжауға болады. Мұнымен метеорология ғылымы айналысады. Ауа райын болжайтын қарапайым аспаптардың бірі — барометр. Ал, Жердің жасанды серіктері жоғарыдан ауа райының жағдайын, өзгерісін бақылайды да, радио арқылы Жерге хабарлап отырады.

Ауа райының құбылысын алдын ала біліп отыру кеме капитандарына, ұшқыштарға, автомобиль жүргізушілеріне, теміржолшыларға, құрылысшыларға, егіншілерге және малшыларға аса қажет.

Сөздік

ұқсау — быть похожим
аяз — мороз
жылына бастайды — теплеет

табиғат ұйқысынан оянады — природа
просыпается от спячки
қоңыр салқын — умеренная прохлада

өзгеру — меняться
 жел — ветер
 аспан — небо
 бұлт — туча, облако
 болжау — прогноз
 теңелу — равняться
 жағдай — условие
 бақылау — наблюдать
 қаптау — сгущаться
 жауын — дождь
 айналысу — заниматься
 тайғақ — скользкий

күннің көзі жарқырайды — светит яркое солнце
 оңтүстіктен жел еседі — с юга дует ветер
 қар аралас жауын-шашын — снег с дождем
 көгілдір мұз жабады — покрываются голубым льдом
 ақ қар жаңғылады — покрываются белым снегом
 қаралайым аспап — простое устройство
 жасанды серік — искусственный спутник
 жаңбыр жауалы — идет дождь
 қараңғылық түсу — темнеть
 құбылыс — явление, изменение
 хабарлау — оповещать
 алдын ала — заранее

32-жаттығу. Жақша ішіндегі сөздердің лайықтысын жазыңыз.

1. Жазда күн (қысқа, ұзақ) болады. 2. Қыста күн (ыстық, суық) болады. 3. (Қыста, жазда) аспан көбінесе бұлтсыз ашық болады. 4. (Жазда, күзде) қараңғылық ерте түседі, аспанда қара бұлт қаптап, жауын да жиі-жиі жауады, қар аралас жауын-шашын болады. 5. (Қыста, жазда) дала, орман, үйлер ақ қар жағылады, өзендер мен көлдердің бетін көгілдір мұз жабады, күн аязды, жер тайғақ болады. 6. (Жазда, көктемде) табиғат қысқы ұйқысынан оянады, кейде жылы жаңбыр жауып, оңтүстіктен жылы жел еседі. 7. Жылдың әр мезгілінде (жағдайы, ауа райы) өзгеріп тұрады. 8. Адамдар ауа райының (құбылысын, болжауын) радиодан, теледидардан біледі. 9. Ауа райын болжаумен (метеорология, астрономия) ғылымы айналысады. 10. Жердің (табиғи, жасанды) серіктері жоғарыдан ауа райының жағдайын, өзгерісін бақылайды да, радио арқылы Жерге хабарлап отырады.

33-жаттығу. Кестедегі сөздерді оқыңыз. Жыл мезгілдері және ауа райы туралы әңгімеленіңіз.

Үлгі: Жазға маусым, шілде, тамыз айлары жатады. Жазда күн ұзақ, түн қысқа болады. Жазда ауа райы ыстық, кейде жылы жаңбыр жауады, күн күркірейді. Аспан ашық болады.

I	II	III	IV	V
жыл мезгілдері	айлар	күндер	түндер	ауа райы
жаз	маусым шілде тамыз	ұзақ	қысқа	ыстық, кейде жылы жаңбыр жауады, күн күркірейді, аспан ашық, күн жарқырайды
күз	қыркүйек қазан қараша	қысқарак «короче»	ұзағырақ «длиннее»	салқын, жиі жаңбыр, кейде қар, күн бұлтты, суық жел соғады ...
қыс	желтоқсан қаңтар ақпан	қысқа	ұзақ	суық, аязды, жиі қар жауады, жер тайғақ, кейде боран соғады ..
көктем	наурыз сәуір мамыр	ұзағырақ	қысқарак	жылы, кейде қар аралас жауын-шашынды, күн жарқырайды, самал жел еседі ...

34-жаттығу. Мәтін бойынша жазбаша сұрақтар құраныз және ол сұрақтарды жолдасыңызға қойыңыз

35-жаттығу. Кестедегі сөздерді пайдаланып сөйлемдер құраныз.

Жазда ...	дни стоят жаркие; небо чистое, безветренное, безоблачное; иногда идет теплый дождь; дни длинные, ночи короткие, воздух особенный, днем на небе светит яркое солнце, а ночью на ясном небе видны звезды и луна, в садах и парках птицы поют песни; люди гуляют ...
Күзде ...	дни становятся короче, а ночи – длиннее; рано темнеет, на небе скучиваются тучи; часто идет дождь; дует холодный ветер; иногда идет снег с дождем; люди спешат домой
Қыста .	идет снег; дни стоят холодные, морозные, деревья и дома покрываются снегом; реки и озера покрывает голубой лед; дети катаются на коньках и лыжах; дни становятся короткими, ночи длинными ...
Көктемде ...	начинает теплеть, дни становятся длиннее, ночи короче; в небе светит яркое солнце; снег тает; с юга дует теплый ветер; природа просыпается после зимней спячки, люди гуляют в парках и садах; птицы поют песни ...

 36-жаттығу. Төмендегі Қазгидромет мәліметтерін тыңдап, оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз Келесі беттегі кестені толтырыңыз

– Назарларыңызға жексенбі, тамыздың отыз біріне арналған ауа райы болжауымызды ұсынамыз. Қазгидромет мәліметтері бойынша:

• **Петропавлда** түнде өткінші жаңбыр жауып, күн күркірейді, күндізгі ауаның температурасы жиырма тоғыз градус ыстық;

• **Қостанайда** айтарлықтай жауын-шашын күтілмейді, отыз градус нөлден жоғары;

• **Көкшетауда** күн ала бұлтты, өткінші жаңбыр жауып, күн күркірейді, отыз градус ыстық;

• **Павлодарда** аздаған жауын-шашын болып, күн күркіреуі ықтимал, ауаның температурасы отыз градус ыстық;

• **Қарағандыда** өткінші жаңбыр жауып, күн күркіреуі ықтимал, ауаның температурасы отыз градус нөлден жоғары.

Синоптиктердің болжауы бойынша:

• **Жезқазғанда** күндіз жауын-шашын болмайды, сынап бағанасы отыз төрт градус ыстықты көрсетпек;

• **Өскеменде** айтарлықтай жауын-шашын болмайды, ауаның температурасы отыз градус ыстық;

• **Семейде** сондай-ақ айтарлықтай жауын-шашын күтілмейді, ауаның температурасы отыз градус ыстық;

• **Оралда** күн ала бұлтты, айтарлықтай жауын-шашынсыз, сынап бағанасы жиырма тоғыз градус ыстықты көрсетпек;

• **Атырауда** айтарлықтай жауын-шашын күтілмейді, ауаның температурасы отыз үш градус ыстық.

Синоптиктердің болжауы бойынша.

- **Ақтөбеде** айтарлықтай жауын-шашын болмайды, отыз төрт градус ыстық;
- **Ақтауда** күн ала бұлтты, айтарлықтай жауын-шашын болмайды, сынап бағанасы отыз бес градус ыстықты көрсетпек;
- **Таразда** айтарлықтай жауын-шашын күтілмейді, ауаның температурасы отыз төрт градусқа дейін көтерілмек;
- **Шымкентте** айтарлықтай жауын-шашын болмайды, ауаның температурасы отыз алты градус ыстық,
- **Қызылордада** күн ала бұлтты, айтарлықтай жауын-шашын болмайды, сынап бағанасы отыз жеті градус ыстықты көрсетпек;
- **Талдықорғанда** күндіз айтарлықтай жауын-шашын болмайды, ауаның температурасы отыз екі градус ыстық;
- **Алматыда** көшпелі бұлт шығады, айтарлықтай жауын-шашын болмайды, отыз градус ыстық;
- **Ел ордасы Астанада** күндіз өткінші жаңбыр жауып, күн күркіреді, ауаның температурасы отыз градус ыстық.

31 тамыз, жексенбі

Қалалар	 Жауын-шашын	 Күн күркіреу	t° Температура
Астана			
Алматы			
Ақтау			
Ақтөбе			
Атырау			
Жезқазған			
Көкшетау			
Қарағанды			
Қостанай			
Қызылорда			
Орал			
Өскемен			
Павлодар			
Петропавл			
Семей			
Талдықорған			
Тараз			
Шымкент			

37-жаттығу. 36-жаттығудағы Қазгидромет мәліметтері бойынша сұрақтарға жауап беріңіз

1. Ел ордасы Астанада тамыздың отыз бірінде ауа райы қандай болады?
2. Петропавлда жауын-шашын бола ма?
3. Алматыда ауаның температурасы қандай болады?
4. Қызылордада тамыздың отыз бірінде ашық па?
5. Семейде ауа райы қандай болады?
6. Синоптиктердің болжауы бойынша Ақтөбеде неше градус ыстық?
7. Таразда ауаның температурасы неше градусқа дейін көтеріледі?
8. Атырауда жауын-

шашын күтіле ме? 9. Қарағандыда ауаның температурасы нолден неше градус жоғары? 10. Оралда жаңбыр жауа ма? 11. Өскемнде күн ала бұлтты ма? 12. Қостанайда тамыздың отыз бірінде ауа райы қандай болады? 13. Ақтауда сынап бағанасы неше градус ыстықты көрсетпек? 14. Шымкенттің ауа райы қандай? 15. Павлодарда күн ыстық бола ма? 16. Талдықорғанда күндіз ашық па? 17. Көкшетауда жауын-шашынды бола ма? 18. Синоптиктердің болжауы бойынша Жезқазғанда тамыздың отыз бірінде ауа райы қандай болады?

38-жаттығу. Төмендегі ауа райы туралы мәліметтерді оқып, бұлар қай маусымда болатынын анықтаңыз және өзіңіз осы үлі бойынша келесі күнді ауа райы туралы мәлімет беріңіз

Ертең күндіз Алматыда ауа райы суық болады. Кешке жақын күн бұлттанады, қатты жел соғады. Жауын-шашын болады. Ауаның температурасы он градус жылы.

Ертең Алматыда күн жылы болады. Жауын-шашын болмайды. Бауу жел еседі. Ауаның температурасы жиырма-жиырма екі градус жылы болады. Ауаның ылғалдығы жиырма бес процент.

39-жаттығу. Радиодан не теледидардан келесі аптаға арналған Қазгидромет мәліметтерін тыңдап, кестені мына белгімен (☛) белгілеңіз және әңгімеленіңіз

	☉	☁	☁	☁	☁	☁	☁	t°
Дүйсенбі								
Сейсенбі								
Сәрсенбі								
Бейсенбі								
Жұма								
Сенбі								
Жеңсенбі								

☉ — жауын-шашынсыз, ашық

☁ — бұлтты

☁ — ала бұлтты

☁ — күн күркіреу

☁ — откінші жаңбыр

☁ — жауын-шашын

☁ — қар

t° — температура

40-жаттығу. Бүгін не ертең Қазақстанның әр облысында ауа райының болжауы қандай болатынын теледидардан немесе радиодан тыңдап, жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

6-сабақ

Имя прилагательное (Сын есім).

Имена прилагательные как в русском, так и в казахском языке обозначают признаки предметов и употребляются перед именами существительными. Но, в отличие от русского, в казахском языке имя прилагательное, сочетается с именем

существительным, не изменяется ни по падежам, ни по числам, т е не согласуется с ним. а просто примыкает к нему Например

қара көйлек «черное платье»
қара көйлектің «черного платья»
қара көйлекке «черному платью»

Так же и в сочетании с притяжательной формой существительного. Например

менің қара көйлегім «мое черное платье»
оның қара көйлегі «ее черное платье»
біздің қара көйлегіміз «наше черное платье»

В казахском языке имена прилагательные делятся на непроизводные (корневые) или качественные и производные или относительные, образованные при помощи суффиксов

Непроизводные (качественные) прилагательные выражают различные типы качества и признака предметов

Качество и признак предметов	Примеры
1 Цвет	<i>ақ</i> «белый», <i>қара</i> «черный», <i>қызыл</i> «красный», <i>сары</i> «желтый», <i>көк</i> «синий», <i>жасыл</i> «зеленый», <i>қоңыр</i> «коричневый», <i>сұр</i> «серый»
2 Объем, величина	<i>ұлкен</i> «большой», <i>кішкене</i> «маленький», <i>кең</i> «широкий», <i>тар</i> «узкий», <i>биік</i> «высокий», <i>қысқа</i> «короткий»
3. Характер или свойство	<i>жуас</i> «смирный», <i>тентек</i> «озорной», <i>сұлу</i> «красивый», <i>жалқау</i> «ленивый», <i>қатты</i> «твердый»
4 Вкус	<i>ащы</i> «горький», <i>тәтті</i> «сладкий», <i>домді</i> «вкусный», <i>тұщы</i> «пресный», <i>қышқыл</i> «кислый»
5 Форма	<i>домалақ</i> «круглый», <i>жалпақ</i> «плоский», <i>томпақ</i> «выпуклый», <i>қисық</i> «кривой», <i>түзу</i> «ровный», <i>сопақ</i> «продолговатый», <i>қырлы</i> «гранниый», <i>дөңгелек</i> «круглый»

Относительные прилагательные являются производными. Они образуются от имен существительных при помощи следующих суффиксов.

	Суффиксы и их значения	Непроизводная основа	Производные прилагательные
1)	<i>-лы/-лі, -ды/-ді, -ты/-ті</i> указывает на отношение одного предмета к другому	<i>тау</i> «гора» <i>күш</i> «сила» <i>ен</i> «ширина»	<i>тау-лы</i> «горный» <i>күш-ті</i> «сильный» <i>ен-ді</i> «широкий»
2)	<i>-дай/-дей, -тай/-тей</i> указывает на качество предмета относительно другого предмета	<i>бала</i> «ребенок» <i>сүт</i> «молоко» <i>қыз</i> «девушка»	<i>бала-дай</i> «как ребенок» <i>сүт-тей</i> «как молоко» <i>қыз-дай</i> «как девушка»
3)	<i>-лық/-лік, -дық/-дік, -тық/-тік</i> образует прилагательные от слов, заимствованных из русского языка	<i>инженер</i> <i>компьютер</i> <i>математика</i>	<i>инженер-лік</i> «инженерный» <i>компьютер-лік</i> «компьютерный» <i>математика-лық</i> «математический»
4)	<i>-сыз/-сіз</i> образует отрицательные прилагательные	<i>бұлт</i> «облако» <i>су</i> «вода» <i>тіс</i> «зуб»	<i>бұлт-сыз</i> «безоблачный» <i>су-сыз</i> «безводный» <i>тіс-сіз</i> «беззубый»
5)	<i>-қы/-кі, -ғы/-гі</i> указывает на отношение во времени	<i>күз</i> «осень» <i>жаз</i> «лето» <i>қыс</i> «зима» <i>көктем</i> «весна»	<i>күз-гі</i> «осенний» <i>жаз-ғы</i> «летний» <i>қыс-қы</i> «зимний» <i>көктем-гі</i> «весенний»

7-САБАҚ

1. Фоонетика: Қайталау. *Ы, і, и* дыбыстары.
2. Грамматика: Қайталау. Сөйлем мүшелерінің орын тәртібі. Сұраулы сөйлем.
3. Грамматика: Сын есімнің шырайлары.
4. Лексика: Келбет.

1. ФОНЕТИКА: ҚАЙТАЛАУ. *Ы, і, и* ДЫБЫСТАРЫ.

 1-жаттығу. *Ы, і, и* дыбыстарының айтылуына көңіл аударып оқыңыз

ыр — жыр — сыр — қыр
ыс — тыс — пыс — қыс
ық — шық — жық — сық
ың — тың — шың — жың

қырсық — жыртық
қысық — пысық
қыртыс — жыртыс
жылтыр — былтыр

қыр — кір
тық — тік
сыз — сіз
тыс — тіс

сыра — сірә
қына — кінә
қышы — кші
тағы — тегі

із — біз — сіз — тіз
іс — тіс — піс — әдіс
ік — тік — жік — ілік
іл — біл — тұл — піл

бірлік — тірлік
білім — тілім
бітіс — тігіс
кірпік — шірік

шырқау — шіркеу
күрсын — күрсін
барсын — берсін
қырсық — кірпік

тиын — тиін
қиын — киін
қиық — киік
қиыс — киіс
иман — имен

сирәк — сирек
ширәк — ширек
қиғыз — кигіз
қиысты — тиісті
қисық — билік

 2-жаттығу. Мақал-мәтелдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз және орыс тілінен балама келтіріңіз

Ырыс алды — ынтымақ.
Жаман етікші біз таңдайды
Білекті бірді жығар,
Білімді мыңды жығар.

Тисе — терскке, тимесе — бұтаққа.
Темірді қызған кезде соқ.
Бірлік болмай,
Тірлік болмас.

Қайтып кірер есігіңді қатты жаппа.
Тіліңмен жүгірме, біліміңмен жүгір.

3-жаттығу. Мына жаңылтпаштарды алдымен баяу оқып, сонан соң тез оқуға дағдыланыңыз

Үш кісі ішік пішті,
Бес кісі ішік пішті,
Қанша кісі ішік пішті?

Сорпа іштік,
Сорпа ыстық.
Сондықтан қорқа іштік.

– Кім сызғышсыз?	Ісшіл іссізбен келіспейді,
– Біз сызғышсызбыз	Істі іссізден тез істейді.
– Сызғышсыздарға	Іске іскер,
Сызғышсыз сызғыз.	Істі іскер істер.

(«Жаңылтпаштар» кітабынан)

4-жаттығу. Мына жұмбақтарды оқып, аударыңыз да, шешуге тырысыңыз

Уақытты санайды,	Ілулі түр кең алаң,
Ешкімнен сұрамай.	Керегімді мен одан
Тілінді алмайды,	Жазып аламы көшіріп,
Құлағын бұрамай.	Сүртем сосын өпіріп.

Қыста шыны боп қатады,	Сырты жасыл, қап-қатты,
Жылыда су боп жатады.	Іші қызыл, тәп-тәтті.

(«Жұмбақтар» кітабынан)

Жұмбақтардың шешуі: тақта, сағат, мұз, қарбыз

5-жаттығу. Мына сөздерді оқып, жатқа жазыңыз

Сызғыш, тіл, білім, кітап, сынып, іс, кісі, іні, ыдыс, ілгіш.

2. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. СӨЙЛЕМ МҮШЕЛЕРІНІҢ ОРЫН ТӘРТІБІ. СҰРАУЛЫ СӨЙЛЕМ.

6-жаттығу. Томендегі сөздерден сөйлем құраныз.

1. салада, жүр, апам, тұрмыстық, істеп, қызмет, менің, көрсететін, жұмыс 2. бізге, отыр, Файни, қызық, айтып, әңгіме. 3. ұнайды, бүгінгі. бөрімізге, тақырып. 4. Әл-Фараби, мен, жүрмін, Қазақ, қазақ, оқып, атындағы, соңғы, университетінің, факультетінің, Ұлттық, курсында. филология. 5. Медеу, қыста, балалар, тебеді, мұзайдынында, коньки 6 жүргізеді, мұғалімі, тілі, әдетте, сабақты, қазақ, қызықты. 7. меншік. Ләззаттың, тұралы, үлкен, жеке, екі, үйде, қабатты, отбасы. 8. түске, боялған, шешемнің, қара қоңыр, шашы. 9. мүшелерін, аламы, дене, керек, ұстау, таза. 10. нелер, мүшелеріне, көзге, жатады, дене, көрінбейтін? 11. бас, орналасқан, адамдардың, мүшесінде, нелер? 12. мен, Павлодар, Қазақстанның, Петропавл, орналасқан, бөлігінде, солтүстік, қалалары.

7-жаттығу. Сөйлемдерді қазақ тіліне аударып, сұраулы сөйлемге айналдырыңыз.

1. Мой дядя работает в области искусства. 2. Тетя моего друга преподает в медицинской академии. 3. В общежитии живут студенты из разных областей Казахстана. 4. Мы ждем четвертый поезд на вокзале. 5. Я живу в девятиэтажном доме на улице Нурмакова. 6. Наш учитель – очень интересный человек. 7. Чистота – залог здоровья. 8. Нужно беречь здоровье. 9. В нашей семье нет сыновей. 10. Алматы – южная столица.

8-жаттығу. Сөйлемдердегі әрбір сөйлем мүшесіне арнаулы сұрақ қойыңыз

1. Таңертең кішкентай балалар ата-аналарымен мектепке барады.
2. Менің інім медицина академиясында өте жақсы оқиды
3. Қазір кинотеатрларда жаңа фильм жүріп жатыр.
4. Ата-анам Түркияға демалуға бара жатыр.
5. Бүгін біз жатақханада сабаққа даиындалып отырмыз.

9-жаттығу. Көп нүктенің орнына сөйлем мүшелерінің бірін қойыңыз.

1. ... қазақ тілін қызығып оқиды
2. ... біз көп жұмыс істейміз.
3. Жазда ата-анам демалуға барады.
4. Мен мұнда келемін.
5. Дүкеннен олар сатып алады.
6. Сен театрға ... бірге бар.
7. Мектепте оқушылар көп нәрсені .
8. ... көйлек сатып алшы.
9. ... әкесі — өте жақсы адам.
10. . кім келе жатыр?
11. ... ешкім жоқ
12. Мына кітап

3. ГРАММАТИКА: СЫН ЕСІМНІҢ ШЫРАЙЛАРЫ.

10-жаттығу. Мына сөйлесулі тыңдап, оқыңыз. орыс тіліне аударыңыз

Әлішер: Қайырлы кеш, құрметті Қазақ тілі орталығының мүшелері!
Орталықтың мүшелері: Қайырлы кеш!

Әлішер: Бүгінгі кездесуімізді бастайық. Біріншіден, Орталығымыздың бір жаңалығы бар. Жексенбіде бізге тағы бір адам қосылады.

Виталий: Бүгін қосылмай ма?

Әлішер: Жоқ, бүгін ол бос емес.

Виталий: Қыз ба, жігіт пе?

Әлішер: Қыз.

Виталий: Солай ма? Жасы нешеде?

Әлішер: Жиырма алтыда.

Роза: Аты кім?

Әлішер: Марина.

Гленда: Ол қай жерден?

Әлішер: Аргентинадан.

Виталий: О-о! Бойы қандай?

Әлішер: Орта бойлы. Сіздің бойыңыздан аласарак.

Виталий: Шашы қара ма?

Әлішер: Иә, шашы да, көзі де қап-қара

Виталий: Толық па?

Әлішер: Жоқ, арықтау.

Виталий: Тұрмыста ма?

Әлішер: Қалған сұрақтарды өзіне қойыңыздар. Бірнеше күннен кейін танысасыздар.

Виталий: Қап, бүгін келмегені өкінішті-ақ!..

11-жаттығу. Сөйлесудегі сын есімдерді дәптеріңізге жазып алыңыз және орыс тіліне аударыңыз.

12-жаттығу. Мына сызбадағы сын есімдердің шырай түрлеріне (степени сравнения прилагательных) коңіл қойыңыз

(20%)	(40%)	(60%)	(80%)	(100%)	→
аласа	аласалау	онша биік емес	биігірек	өте биік	
(20%)	(40%)	(60%)	(80%)	(100%)	→
арық	арықтау	онша толық емес	толықтау	өте толық	
(20%)	(40%)	(60%)	(80%)	(100%)	→
қысқа	қысқарак	онша қысқа емес	ұзындау	өте ұзын	
(20%)	(40%)	(60%)	(80%)	(100%)	→
жас	жастау	онша жас емес	егделеу	өтс егде	
(20%)	(40%)	(60%)	(80%)	(100%)	→
кедей	кедейлеу	онша бай емес	байлау	өте бай	

13-жаттығу. Жоғарыдағы сызбаға қараңыз. Сөйлемдерді сын есімнің шырайларымен толтырыңыз

Үлгі: Қалиманың бойы сенен (аласалығы 40%). – *Қалиманың бойы сенен аласалау.*

1. Қалиманың бойы сенен (аласалығы 40%) 2. Әрсеннің жездесі озінен (толықтығы 80%). 3. Әмишаның шашы қара және (ұзындығы 100%). 4. Қарлығаш менен (жастығы 40%). 5. Әйгерімнің шашы (қысқалығы 20%). 6. Даниярдың бойы (биіктігі 100%). 7. Сәрсеннің бойы (биіктігі 60%) 8. Гауһар (арықтығы 60%). 9. Жозира (егделігі 80%). 10. Ләззат (байлығы 60%) 11. Мен (байлығы 80%). 12. Сендер (кедейлігі 20%) 13. Біз (жастығы 60%). 14. Арманның бойы (биіктігі 80%). 15. Менің шашым (ұзындығы 60%). 16. Мәншүктің шашы (қысқалығы 40%). 17. Сіздер (байлығы 100%) 18. Сен (арықтығы 20%). 19. Сіздің шашыңыз (ұзындығы 80%). 20. Қайрат (арықтығы 40%) 21. Сіздің (егделігі 100%). 22. Қызы (жастығы 20%). 23. Баласының бойы (аласалығы 20%) 24. Сен менен (кедейлігі 40%) 25. Сәбиттің шешесі (толықтығы 100%).

Салыстырмалы шырай

	Жұрнақтар	Мысалдар
1)	-тау/-теу -лау/-леу -дау/-деу	ақ-тау, көк-теу, биік-теу, суық-тау, бос-тау, шикі-леу, сары-лау, қара-лау, нашар-лау, қу-лау, боз-дау, қызыл-дау, кең-деу, жуан-дау, жасыл-дау
2)	-рақ/-рек; -ырақ/-ірек	үлкен-ірек, аласа-рақ, кіші-рек, биіг-ірек, жақсы-рақ, жұқа-рақ, әдемі-рек, таза-рақ

14-жаттығу. Оқыңыз. Сын есімдердің шырайларының жасалуына көңіл бөліңіз
Орыс тіліне аударыңыз

аласа «низкий»	аласарақ «ниже»	сң аласа «очень низкий»
кара «черный»	қаралау «чернее»	қап-қара «очень черный»
арық «худой»	арықтау «худее»	өте арық «очень худой»
толық «полный»	толықтау «полнее»	топ-толық «самый полный»
ыстық «горячий»	ыстығырақ «горячее»	тым ыстық «очень горячий»
кіші «младший»	кішірек «младше»	ең кіші «самый младший»
түзу «ровный»	түзурек «ровнее»	түп-түзу «самый ровный»
сары «желтый»	сарылау «желтее»	тым сары «самый желтый»
үлкен «большой»	үлкенірек «больше»	үп-үлкен «очень большой»
ақ «белый»	ағырақ «белее»	аппақ «самый белый»
жаңа «новый»	жаңалау «новее»	жап-жаңа «очень новый»
жақсы «хороший»	жақсырақ «лучше»	өте жақсы «самый лучший»
нашар «плохой»	нашарлау «хуже»	өте нашар «очень плохой»
терең «глубокий»	тереңдеу «глубже»	теп-терең «самый глубокий»
ақылды «умный»	ақылдырақ «умнее»	өте ақылды «очень умный»
қатты «твердый»	қаттырақ «тверже»	тым қатты «очень твердый»
жақын «близкий»	жақындау «ближе»	өте жақын «самый близкий»
алыс «далекий»	алыстау «дальше»	тым алыс «очень далекий»
жұмсақ «мягкий»	жұмсағырақ «мягче»	жүп-жұмсақ «очень мягкий»

После гласных	-рақ/-рек	аласа-рақ, кіші-рек
После согласных	-ырақ/-ірек	ыстығ-ырақ, үлкен-ірек

15-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. Мына тағам дәмдірек 2 Көйлектің етегі қысқарақ. 3. Мына жазушының әңгімесі қызығырақ. 4. Күзде күннен күн ұзағырақ. 5. Ана диваннан мына диван жұмсағырақ 6. Сәбиттің бөлмесі Мараттың бөлмесінен үлкенірек 7 Сейфуллин көшесі Нұрмақов көшесінен ұзынырақ. 8. Мына дәптер ана дәптерден жұқарақ. 9. Бүгін күн жылырақ. 10 Мына аяқ киім ана аяқ киімнен арзанырақ. 11. Меруерттің апасы Меруерттен әдемірек. 12. Сенің жасың менің жасымнан кішірек 13. Мына ет ана еттен қаттырақ.

16-жаттығу. -рақ/-рек, -ырақ/-ірек жұрнақтарымен са тысғырма шы шырай жасаңыз

Жақсы, жұқа, күшті, кең, таза, биік, әдемі, кіші, үлкен, жеңіл ақ, сары, сұлу, арзан, қымбат, қалың, дәмді, жылы, жұмсақ, аласа қысқа, ұзын.

17-жаттығу. Мына сөздерді қазақ тіліне аударып, -рақ/ рек, ырақ/ іре жұрнақтарымен салыстырмалы шырай жасаңыз

Белый, веселый, синий, большой, узкий, широкий, маленький, низкий, высокий, сильный, хороший, тонкий, короткий, вкусный, сладкий, длинный, красивый, горячий, горький.

После <i>глухих согласных</i>	<i>тау/-теу</i>	<i>ақтау, көктеу, биктеу, суықтау, бостау</i>
После <i>гласных и р, и, у</i>	<i>лау/-леу</i>	<i>шикілеу, сарылау, қаралау, нашарлау, қулау</i>
<i>Во всех остальных случаях</i>	<i>-дау/-деу</i>	<i>боздау, қызылдау, кеңдеу, жуандау, жасылдау</i>

18-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. Судан май жеңілдеу. 2. Ол менен аласалау. 3. Мына жаттығу ана жаттығудан ауырлау. 4. Бүгін күн салқындау. 5. Мына жүк жеңілдеу. 6. Мараттың бойы ағасының бойынан биіктеу. 7. Алматы Тараздан үлкендеу. 8. Сорпа шайдан ыстықтау. 9. Сенің үйің менің үйімнен алыстау. 10. Мына аяқ киім ана аяқ киімнен арзандау. 11. Гауһардың шашы Ләззаттың шашынан қаралау. 12. Сенің оқуың Назымның оқуынан нашарлау. 13. Мына алма ана алмадан қызылдау.

19-жаттығу. *-лау/-леу, -дау/-деу, -тау/-теу* жұрнақтарымен салыстырмалы шырай жасаныз

Арзан, қымбат, жұқа, қатты, алыс, жақын, кең, таза, биік, үлкен, ұсақ, қысқа, қара, жеңіл, жұмсақ, берік, әлсімі, дәмді, тәтті, ыстық, суық, пысық, бос, ашық.

20-жаттығу. Мына сөздерді қазақ тіліне аударып, *-лау/-леу, -дау/-деу, -тау/-теу* жұрнақтарымен салыстырмалы шырай жасаныз

Желтый, зеленый, грязный, ровный, чистый, холодный, теплый, горячий, открытый, длинный, красивый, плохой, веселый, красный, белый короткий.

Асырмалы шырай

	Сөздер	Мысалдар
1) путем сочетания по положительной степени с наречиями	<i>өте «очень» аса «наиболее» тым «слишком» ең «самый»</i> и др.	<i>өте жақсы «очень хороший» аса қара «слишком черный» тым биік «слишком высокий» ең қара «самый черный»</i>
2) путем удвоения первого слога прилагательного и добавления соединительного <i>-л</i>	<i>-л</i>	<i>қап-қара «пречерный» сап-сары «прежелтый» аппақ «пребелый» қып-қызыл «красный-прекрасный»</i>

21-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. Мына сорпа өте ыстық сенен. 2. Маған ең қымбат көліктерің көрсетіңші. 3. Қазақ тілі сабағы өте қиын. 4. Шешем аппақ дастарқан жайып жатыр. 5. Бүгін күн сүп-суық. 6. Алма шырыны тәтті тәтті.

7. Алматы – өте әдемі қала. 8. Мына аяқ киімнің өкшесі тым аласа. 9. Мына үй – біздің көшедегі ең биік үй. 10. Алматының көшелері түп-түзу. 11. Базарда қазір жеміс-жидектер өте арзан. 12. Рақмет, тамағыңыз өте дәмді екен. 13. Балаңыз тым жұас екен.

22-жаттығу. *Ең, өте, тым, аса* жұрнақтарымен асырмалы шырай жасаңыз.

Ұзын, ақылды, көңілді, құрметті, арзан, қымбат, ашы, қышқыл, дәмді, гәтті, ауыр, жеңіл, суық, жұқа, қатты, алыс, жақын, жұас, газ, биік, ұсақ, қысқа, қара, жұмсақ, берік, әдемі, ыстық, пысық, бос, ашық.

23-жаттығу. Күшейткіш буындар арқылы асырмалы шырай жасаңыз.

Жақын, кең, жас, жаман, қызыл, ырық, ұзын, түзу, таза, суық, салқын, жылы, жаңа, ыстық, жақсы, ашық, ұзақ, қысқа, нашар, көңілді, ақ, жасыл, сұр, жұмсақ, аласа, жұқа, күшті, әдемі, сұлу, биік, үлкен, жеңіл, арзан, қымбат, қалың, дәмді.

24-жаттығу. Қазақ тіліне аударып, үш шырай түрін жасаңыз.

Үлгі: короткий – қысқа – қысқарақ, тым қысқа, қып-қысқа; ...

Теплый, желтый, зеленый, грязный, ровный, красный, холодный, горячий, открытый, длинный, веселый, белый, сильный. большой, узкий, широкий, маленький, низкий. высокий, короткий, вкусный, красивый, хороший, тонкий, толстый, черный, мяккий, дорогой, дешевый, сладкий, далекий, ближний, быстрый, медленный.

25-жаттығу. Мына сын есімдерге қарама-қарсы мәнді сын есім тауып, екеуін де салыстырмалы және асырмалы шырайларға қойыңыз.

а) кір, ашы, алыс, көп, биік, ақ, суық, үлкен, жақсы, кең, қисық, ауыр, жалпақ, арық;

ә) жаман, жақын, аз, кіші, ыстық, тұщы, тар, аласа, қара, таза, түзу, жінішке, жеңіл, семіз.

26-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

плохой	хуже	очень плохой
синий	синее	синий-пресиний
дорогой	дороже	очень дорогой
прохладный	прохладнее	очень прохладный
кривой	кривее	совсем кривой
веселый	веселее	очень веселый
легкий	легче	совсем легкий
молодой	моложе	совсем молодой
старый	старше	очень старый
новый	новее	самый новый
серый	серее	очень серый
красивый	красивее	очень красивый
сильный	сильнее	самый сильный
мягкий	мягче	очень мягкий
далекий	дальше	очень далекий

горький	горше	очень горький
сладкий	слаще	очень сладкий
просторный	просторнее	самый просторный
вкусный	вкуснее	очень вкусный
грязный	грязнее	очень грязный
дешевый	дешевле	очень дешевый

4. ЛЕКСИКА: КЕЛБЕТ.

 27-жаттығу. Тыңдаңыз Суретке қарап, ондағы адамдарға төмендегі сөз тіркестерінің қайсысы сойкес келетінін айтыңыз

бойы биік
бойы аласа
бойы орташа (орта бойлы)

толық
арық
онша толық емес

козі көк, шашы ұзын, бұйра, сап-сары
көзі жасыл, шашы қысқа және қара
көзі қара, шашы жоқ

орта жасты
жас
егде

көзілдірігі бар, мұрты, сақалы жоқ
мұрты бар, көзілдірігі, сақалы жоқ
сақалы, мұрты бар, көзілдірігі жоқ

бай (тұрмысы жақсы)
кедей (тұрмысы нашар)
онша бай да емес, кедей
де емес (тұрмысы орташа)

Борис

Болат

Иван

 28-жаттығу. Тыңдаңыз. Айтылған адам суреттегі адамдардың қайсысы екенін айтыңыз.

1. Оның бойы аласа, толық, егде адам, шашы жоқ, козі қара. Оның мұрты да, сақалы да жоқ, бірақ көзілдірігі бар, тұрмысы өте жақсы. Оның аты кім?

2. Оның бойы биік, өзі арық, жас, шашы сары, ұзын, козі көк. Оның сақалы, көзілдірігі жоқ, бірақ мұрты бар. Оның тұрмысы нашар. Аты кім?

3. Ол орта бойлы, онша толық емес, орта жасты, шашы қара және қысқа, көзі қара. Оның мұрты да, сақалы да бар, көзілдірігі жоқ, тұрмысы орташа. Оның аты кім?

29-жаттығу. а) досыңызды, ә) отбасыңыздың бір мүшесін. б) ойлы адамды, в) өзіңізді жоғарыдағы үлгі бойынша суреттеңіз

 30-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз.

Келбет

Біздің Қазақ тілі орталығында ор елдің азаматтары жиналады. Олардың алдарында бір мақсат бар – қазақ тілін тез үйреніп алу. Дегенмен, олар бір-біріне ұқсамайды.

Мысалы, Минаның бойы аласа, ал Тимнің бойы биік. Гленданың бойы Минаның бойынан биіктеу, бірақ Тимнің бойынан тапалдау. Вильямның бойы ең биік, ал Шерилдің бойы ең тапал Сурештің бойы орта бойлы. Дарья да, Ксения да, Роза да орта бойлы.

Суреш және Мина толықтау, ал Вильям және Шерил арықтау. Ең толық – Тим, ал ең арық – Гленда. Қалғандары онша толық та емес, арық та емес.

Сурештің шашы қара, бұйра. Минаның да шашы қап-қара, ұзын, бірақ бұйра емес. Көздері үлкен, қара. Сурештің сақалы бар. Вильямның шашы сары, өте қысқа, көзі көк. Шерилдің де көзі көк, шашы сары, ұзындау. Екеуінің де көзілдіріктері бар. Тимнің шашы жұқа, сары, мұрты бар. Гленданың шашы сары, қалың, бұйра, онша ұзын емес. Виталийдің, Розаның, Дарьяның және Ксенияның шаштары боялған: Виталийдің шашы қараға, Розаның шашы қызылға, Дарьяның шашы қара қоңырға, ал Ксенияның шашы сарыға жатады. Виталийдің көзі қара, Розаның көзі қоңыр, Дарьяның және Ксенияның көздері көк.

Ал, менің боюым 1 метр 80 сантиметр, салмағым 70 килограмм, онша толық емеспін. Шашым қара, бұйра, көзім де қара, көзілдірік тақпаймын. Сақалым, мұртым жоқ.

Біздің Орталығымыздың жаңа мүшесі бар. Оның аты Мартина. Сіздің ойыңызша, Мартинаның түрі қандай? Мартина гуралы айтып беріңізші!

Сөздік

келбет – внешность
азамат – гражданин
жиналу – собираться
дегенмен – однако
ұқсау – быть похожим
мысалы – например
бой – рост
аласа – низкий
биік – высокий
тапал – низкий
орта бойлы – среднего роста
толық – полный
жұқа – редкий, тонкий
мұрт – усы

оюша – не очень
бұйра – кудрявый
сақал – борода
шаш – волосы
көз – глаза
көзілдірік – очки
арық – худой
қалғандары – остальные
қалың – густой, толстый
боялған – окрашен
салмақ – вес
Сіздің ойыңызша – по Вашему
мәнінею

31-жаттығу. Мәтінді қайтадан оқып және Орталықтың әр мүшесін жазбаша суретсіз

32-жаттығу. 10-жаттығудағы сөйлесуді қайтадан оқып шығып, Мартинаны суретсіз

33-жаттығу. Сөйлесуді оқып, асты сызылған сөздердің орнына Орталықтың басқа мүшелеріне лайықты сөздерді қойып өңгімелеңіз

Ләззат: Өлішер, мен Гленданы онша танымаймын. Түрі қандай?

Өлішер: Гленда орта бойлы, толық емес. Шашы сары, ұзын. Көзі көк, көзілдірігі жоқ.

34-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

У меня есть девушка. Её зовут Ляззат. Она – студентка, ей 20 лет. Она очень красивая. Ляззат невысокого роста, худенькая. У неё чёрные волосы, не очень длинные, большие чёрные глаза.

35-жаттығу. Жолдастарыңыздан сұрай отырып, кестені толтырыңыз

- Үлгі: – *Фамилияңыз, атыңыз кім?* – *Иванов Петр.*
– *Бойыңыз қандай?* – *Бойым 180 сантиметр.*
– *Салмағыңыз қанша?* – *Салмағым 75 килограмм.*
– *Шашыңыз қандай?* – *Шашым сары, қысқа.*
– *Көзіңіз қандай?* – *Көзім үлкен, жасыл.*

Фамилиясы	Аты	Бойы	Салмағы	Шашы	Көзі
Иванов	Петр	180 см	75 кг	қысқа, сары	үлкен, жасыл
...		

Бас киім киіп тұрған биік және арық кісінің аты Марат емес. Сәбиттің және Жомарттың қасында тұрған адамның көзілдірігі жоқ. Арық және аласа адам Сәбиттің қасында емес. Мұртты адамның қасында тұрған кісі Марат.

Сақалы бар қара шашты адамның аты Марат емес.

Арық және аласа адамның аты Жеңіс емес.

Жомарттың қасындағы адамның бас киімі жоқ.

Жеңіс Сәбиттің және Ержанның қасындағы адамның арасында тұр

Адамдардың аттары *Ержан, Марат, Жеңіс, Сәбит, Жомарт*

37-жаттығу. Отбасыңыздың мүшелері туралы әңгімелеп беріңіз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

7-сабақ

Степени сравнения прилагательных (Сын есімнің шырайлары).

В казахском языке имеется три степени сравнения прилагательных. положительная, сравнительная и превосходная

Сравнительная степень образуется путем прибавления к прилагательному суффиксов двух типов

1) *-рақ/-рек* (после гласных) или *-ырақ/-ірек* (после согласных). Например
аласа – *аласа-рақ* «ниже»
үлкен – *үлкен-ірек* «больше».

2) *-лау/-леу, -дау/-деу, -тау/-теу* в соответствии с законами сингармонизма и ассимиляцией согласных (см., например, оформление окончания множественного числа имен существительных):

қысқа «короткий» – *қысқалау* «короче»

семіз «жирный» – *семіздеу* «жирнее»

жұмсақ «мягкий» – *жұмсақтау* «мягче»

После гласных согласных	<i>-тау/-теу</i>	<i>ақта, қызықтау, жемістету, ұстау, бастау</i>
После гласных и р, й, у	<i>-лау/-леу</i>	<i>шикілеу, сарылау, қаралау, нашарлау, құлау</i>
Во всех остальных случаях	<i>-дау/-деу</i>	<i>боздау, қызылдау, кеңдеу, жуандау, жасылдау</i>

Примечание: Второй способ образования сравнительной степени употребляется реже по сравнению с первым. Кроме того, суффиксы *-лау/-леу, дау/-деу, -тау/-теу* также обозначают уменьшение интенсивного качества, что соответствует русским прилагательным с суффиксами *-оват/-еват*. Ср

каз сары «желтый» – сарылау «желтоватый»
нем gelb «желтый» – gelblich «желтоватый»
англ yellow «желтый» – yellowish «желтоватый»

Семантическое различие образования данного типа в казахском языке (сравнительная степень – уменьшение интенсивности качества) определяется контекстом.

Превосходная степень имен прилагательных образуется:

1) путем сочетания положительной степени с наречиями *өте* «очень», *аса* «наиболее», *тым* «слишком», *ең* «самый» и др. Например

жақсы «хорошо» – *өте жақсы* «очень хорошо»
биік «высокий» – *тым биік* «слишком высокий»
қара «черный» – *ең қара* «самый черный»;

2) путем удвоения первого слога прилагательного и добавления соединительного *-и*. Например

қара «черный» – *қаң-қара* «пречерный»
сары «желтый» – *сап-сары* «желтый-прежелтый»

Ср русс *желтый* – *наижелтейший* (*самый желтый*), *прежелтый*

8-САБАҚ

1. Фонетика: Қайталау. *О, ө* дыбыстары.

2. Грамматика: Қайталау. Зат есімдердің тәуелдік формасы.

3. Грамматика:

3.1. Көмектес септік.

3.2. *Мен/бен/мені* жалғаулықтары.

4. Лексика: Дене мүшелері.

1. ФОНЕТИКА: ҚАЙТАЛАУ. *О, ө* ДЫБЫСТАРЫ.

1-жаттығу. *О, ө* дыбыстарының айтылуына көңіл аударып оқыңыз

ор – тор – сор – қор	өр – көр – тор – бөр
ос – тос – дос – қос	өз – төз – көз – сөз
оқ – шoқ – жоқ – соқ	оң – көн – жөн – сөн
ол – қол – бол – жол	өл – көл – бөл – шөл

кол – кол	бол – бөл	тос – төс
тоз – төз	тол – төл	соз – сөз
қор – көр	қош – көш	жон – жөн
сол – сөл	бос – бөс	тоқ – төк
кон – көн	соң – сөн	соқ – сөк

2-жаттығу. Мақал-мәтелдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз және орыс тілінен балама келтіріңіз

1. Отансыз адам – ормансыз бұлбұл.

2. Ойна, бірақ жұмысты да ойла.

3. Оқы да біл, тоқы да күл.	7 Өлеңшінің сөзі алтын
4. Өнерлінің қолы алтын.	8. Отан оттан да ыстық.
5 Көрдім деген көп сөз,
Көрмедім деген бір сөз	9. Өзімдікі дегенде,
Өгіз қара күшім бар;
Кісінікі дегенде,
Анау-мынау ісім бар
6 Ойнап сойлесең де,
Ойлап сөйле.	

3-жаттығу. Мына жаңылтпаштарды алдымен баяу оқып, сонан соң шапшаң оқуға дағдыланыңыз

Шалғы саптап, Шөп шап. Шөп шапсаң, көп шап. Көп шапсаң, шапшаң шап, Шапшаң шапсаң, Шаршап жат.	Жол бар, Жолда өр бар Өр бар, Орға барма, Өрге бар.
---	---

(«Жаңылтпаштар» кітабынан)

4-жаттығу. Мына жұмбақтарды оқып, аударыңыз және шешуге тырысыңыз

Он козі бар озінде, Он цифр бар көзінде. Көзіне саусақ саласың, Жырақтан хабар аласың.	Кокшіл айна үйдегі Көрсетседі киноны. Кореді бәрін өзгенің, Көре алмайды өздерің.
Онсыз жақсы өмір жоқ, Онсыз жақсы көңіл жоқ. Тәтті, бірақ жемейсің, Керек емес демейсің.	Төбеден тонеді, Тамшысын төгеді. Сол кезде ой қаулап, Бәйшешек өнеді.

(«Жұмбақтар» кітабынан)

Жұмбақтардың шешуі *телефон, теледидар, көз, ұяқы, жаңбыр*

5-жаттығу. Мына сөздерді оқып, жатқа жазыңыз

Бөлме, соре, оқушы, орындық, оқулық, көл, өзен, өшіргіш, оқығушы, бор.

2. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. ЗАТ ЕСІМДЕРДІҢ ТӨУЕЛДІК ФОРМАСЫ.

6-жаттығу. Соң іемдерді дәптеріңізге көшіріп, айтылмай қалған есімдікті тұсына ыңыз

Үлгі: Балаңыз шетелде жүр ме? — *Сіздің.*

1. Балаңыз шетелде жүр ме? 2. Атың кім? — Атым Зейнеш.
3. Мекен- жайы қандай? 4. Жасым жиырмада, ал ағамның жасы жиырма екіде. 5. Әкеңіздің мамандығы қандай? — Ол мектебімізде мұғалім
6. Мектебіміз жарық және кен. 7. Үйің қай көшеде? — Үйім Төле би көшесінде. 8 Жұмыстары қашан бігеді? 9. Тамағыңыз өте дәмді екен!
10. Сабақтарыңды оқисыңдар ма, жоқ па? 11. Тілектеріңіз орындал-

сын! 12. Шашы қара ма, сары ма, ұзын ба, қысқа ма? 13. Бойымыз екі метр. 14. Қызыңыз Сізден арықтау, бірақ бойы биіктеу.

7-жаттығу. Сөйлемдерге қажетті сөздерді тауып қою арқылы толықтырыңыз

1. Менің ... Мағрипа, ал Сіздің ... кім? 2 Оның ... қаланың орталығына жақын, ал біздің ... қаланың шетінде. 3. Сендердің ... қалай? – Рақмет, жаман емес. 4. Сіздің ... бүгін келеді. 5. Олардың ... ертең басталады 6. Сенің ... маған ұнамайды. 7. Біздің ... өте дәмді. 8. Сіздердің ... көп-көп рақмет. 9. Оның ... қашан дайын болады? 10. Біз сендердің ... ертең барамыз 11. Біздің ... құрылысшы, ал оның ... іскер. 12 Сіздің ... өте қуаныштымын. 13. Менің ... осында.

8-жаттығу. Сөйлемдерді толықтырыңыз

1. Менің жұмысым ертең басталады, ал 2. Біздің үйіміз төртінші қабатта, ал 3. Оның ұйқысы келмейді, ал 4. Бүгін сендердің демалыс күндерің, ал 5. Сіздердің бос уақытыңыз жоқ, ал 6. Сенің сабағың нашар, ал 7. Біздің көршілеріміз жақсы, ал .. . 8. Олардың сұхбасы үйте жақын, ал 9. Сіздің жұмысыңыз көп, ал 10. Менің атым Ләззат, ал 11. Оның сіңлісі Гауһар, ал

3. 1. КОМЕКТЕС СЕПТІК.

 9-жаттығу. Томендеп мәтінді тыңдап, сонан соң оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз

Әлішердің інісі үшінші сыныпта оқиды. Қазір ол сабақта отыр Оларда гигиена сабағы отіп жатыр

Мұғалім: Балалар, адамдар дене мүшелерін қалай ұстау керек?

1-оқушы: Адамдар дене мүшелерін таза ұстау керек.

Мұғалім: Ол үшін не істеу керек?

2-оқушы: Ол үшін беті-қолды сабынмен жуу керек.

3-оқушы: Тісті тіс щеткасымен тазалау керек.

4-оқушы: Тамақтан кейін ауызды сумен шайып тұру керек.

5-оқушы: Шашты шампуньмен жиі жуып тұру керек.

6-оқушы: Құлақтың ішін сабынды сумен жуып тұру керек.

Мұғалім: Дұрыс айтасындар, балалар. Тазалық – денсаулықтың негізі. Қазақтарда мақал бар. «Тазалық – саулық негізі, саулық – байлық негізі».

10-жаттығу. Сұрақтарды оқып жауабын мәтіннен тауып айтыңыз

1. Әлішердің інісі қайда оқиды? 2. Ол қазір қайда отыр? 3 Оларда қазір қандай сабақ? 4. Адамдар дене мүшелерін қалай ұстау керек? 5. Беті-қолды немен жуу керек? 6. Тісті немен тазалау керек? 7. Тамақтан кейін ауызды немен шайып тұру керек? 8. Шашты немен жиі жуып тұру керек? 9. Құлақтың ішін немен жуып тұру керек? 10. Денсаулықтың негізі не? 11. Қазақтарда қандай мақал бар?

11-жаттығу. Сөйлесуден көмектес септігінде тұрған зат есімдерді жазып алыңыз да, сол сөздермен сөйлем құраңыз.

После <i>глухих согласных</i>	-пен	<i>Асқатпен «Асхатом», мектеппен «школой»</i>
После <i>з, ж</i>	-бен	<i>Оразбен «Оразом», гаражбен «гаражом»</i>
<i>Во всех остальных случаях</i>	-мен	<i>адаммен «человеком», ақмен «животным», бормен «мелом», кісімен «человеком», таумен «горой», оймен «мыслью»</i>

12-жаттығу. Мына сөздерді көмектес септігіне қойыңыз

Бала, жұмыс, орамал, кісі, сөз, балта, кілт, көрші, студент, мұғалім, қағаз, автобус, трамвай, Сіз, олар, кітап, қалам, қарындаш, жол, дос.

13-жаттығу. Көп нүктенің орнына көмектес септігінің жалғауын қойыңыз.

1. Екіншілер жерді трактор... жырталы. 2. Мен қалам.. жазып отырмын. 3. Атам үйге ат... келеді. 4. Отынды балта... жар. 5 Біз қайық... жүземіз. 6. Машина жол... келе жатыр. 7. Сен ауылға пойыз. . бар. 8. Сөрсен бор... жазады. 9 Ботқаны қасық... жейді. 10. Нанды пышақ... кеседі. 11. Жаңа жылды ата-анамыз... қарсы аламыз. 12. Суретке жолдасым... түсейін.

14-жаттығу. Естімегендей болып, жолдасыңыздан қайталап сұраңыз

Үлгі: Мен Әселмен қайтамын – *Кіммен? Әселмен?*

1. Мен Әселмен қайтамын. 2 Мен нанды маймен жеуді ұнатамын. 3. Ертең Алматымен танысасыздар. 4. Сен телефонмен сойлес. 5. Медеуге машинамен барамыз. 6. Театрға жолдасыммен барайын. 7. Тақғаны сұрткішпен сұрт. 8. Жанар шешесімен төрт қабатты үйде тұрады 9. Серікпен кел. 10. Қолыңды сабынмен жу. 11. Болатпен ақылдасындар. 12. Әжем ауылдан пойызбен келеді. 13. Шайды лимонмен ішіңіз. 14. Мен Әділмен өзілдесемін. 15. Сүтпен шай іш.

15-жаттығу. «Мен де» сөзін қосып жолдасыңыздың айтқанын қостаныз.

Үлгі: Мен отбасыммен осында тұрамын. – *Мен де отбасыммен осында тұрамын.*

1. Мен отбасыммен осында тұрамын. 2. Мен жұмысқа троллейбуспен барамын. 3. Ертең жаңа жұмыспен танысамын. 4. Мен телефонмен көп сөйлесемін. 5. Жазда машинамен ауылға барамыз. 6. Суретті қарындашпен саламыз. 7. Терезені сумен жуамын. 8. Зейнеп мына кісімен бірінші рет сөйлесіп тұр. 9. Театрға жолдасыммен барып тұрамын. 10. Концертті мына өнмен бастаймыз. 11. Мен емтиханға Сәулемен бірге дайындаламын. 12. Әжеммен шай ішуді ұнатамын. 13. Шайды лимонмен ішпеймін. 14. Мен ережелерді қызыл сиямен жазамын. 15. Адамдар алыс жолға ұшақпен ұшады.

16-жаттығу. Сурақтарға болымсыз түрде жауап беріңіз

Үлгі: Сіз бүгін жолдасыңызбен кездесесіз бе? (Әкем). – *Жок, мен бүгін жолдасыммен кездеспеймін, әкеммен кездесемін.*

1. Сіз бүгін жолдасыңызбен кездесесіз бе? (Әкем). 2. Сіз мына жолмен жүресіз бе? (Ана жол). 3. Сіз ертең жұмысқа трамваймен барасыз ба? (Автобус). 4. Сіз ата-ананызбен тұрасыз ба? (Әжем). 5. Жұмысшы инженермен сойлесіп тұр ма? (Директор). 6. Астанаға ұшақпен барамыз ба? (Поңыз). 7. Сіз Маралмен бірге жұмыс істейсіз бе? (Ораз). 8. Сіз дәрігермен ақылдасасыз ба? (Шешем). 9. Шайды кесемен ішесіз бе? (Стакан). 10. Меруерт шайды сүтпен іше ме? (Лимон). 11. Балалар суретті қарындашпен сала ма? (Бояу).

17-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз.

1. Посажай в Астану с Ерланом. 2. Вы летите на самолете? 3. Посоветуйся со взрослыми. 4. Давай поиграем с ребятами в мяч. 5. Познакомься с моим другом. 6. Сходи с мамой в кино. 7. Ты не пьешь чай с молоком? 8. Он придет на поезде. 9. Я работаю с бумагами. 10. Меруерт учится вместе с Айнур в одном классе.

Жекше түрі	Көпше түрі
I. мен – <i>менімен</i> «мною»	I. біз – <i>бізбен</i> «нами»
II. сен – <i>сенімен</i> «тобой»	II. сендер – <i>сендермен</i> «вами»
Сіз – <i>Сізбен</i> «Вами»	Сіздер – <i>Сіздермен</i> «Вами»
III. ол – <i>онымен</i> «им (ею)»	III. олар – <i>олармен</i> «ими»

18-жаттығу. Көп нүктенің орнына көмектес септігіндегі есімдіктерді қойыңыз

1. Сен театрда ... кездесесің. 2. Мен келер жылы ауылда ... боламын. 3. Біз ... келісеміз. 4. Сендер ... бірге жұмыс істейсіңдер. 5. Сіздер ... далада кездесесіздер. 6. Олар ... жатақханада тұралы. 7. Сен ауылға ... бірге бар. 8. Сәрсен ... телефонмен сойлеседі. 9. Сен ... бірге емтиханға дайындал. 10. ... ақылдасайық. 11. Біз ... бірге оқимыз. 12. Ертең мен ... бірге қонақта отырамын. 13. ... танысып қойыңыз.

19-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Поговори со мной. 2. Пойдем с нами. 3. Давай с ними посоветуемся. 4. Я пойду с Вами. 5. Познакомьтесь с ними. 6. Сфотографируй его с нами. 7. Кто с тобой сейчас? 8. Он пришел с вами. 9. Ты будешь работать со мной. 10. Вы с ними учитесь?

20-жаттығу. Мына айтылғандарды қостаныз

Үлгі: Ағасы және қарындасы кинода отыр. – *Иә, ағасы қарындасымен (бірге) кинода отыр.*

1. Ағасы және қарындасы кинода отыр. 2. Әділ және Әсия қонақта. 3. Ұлы және қызы кітап оқып отыр. 4. Студенттер және мұғалім экскурсияда жүр. 5. Жанат және Серік емтиханға дайындалып отыр.

6 Мен ет және күрші жеп отырмын. 7. Шешесі және қызы сөйлесіп отыр. 8. Әсет және Есет Шымкенттен келе жатыр. 9. Гауһар және Ләззат мына бөлмеде тұрады. 10 Раушан және Сандұғаш сахнада билеп жатыр. 11 Төлеген және Жәзира мына мектепте оқиды.

3. 2. Мен/бен/пен ЖАЛҒАУЛЫҚТАРЫ.

21-жаттығу. Мына сөз тіркестерді оқып, орыс тіліне аударыңыз *Мен/бен/пен* жалғаулықтарының қолданылу ерекшеліктерін айтыңыз

Самат Серік Зейнеш	}	пен	{	Жанар Меруерт Данияр		Алматы Ақтөбе Семей	}	мен	{	Астана Атырау Өскемен
			}	Ораз Тараз қағаз		Омар Шымкент қалам	}	бен		

22-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. «Қан мен тер» романының авторы – Әбдіжәмил Нұрпейісов. 2. АҚШ пен Қазақстанның президенттерінің кездесуі келесі аптада болады. 3. Ине мен жіп әкелші. 4. Петропавл мен Павлодар қалалары Қазақстанның солтүстігінде. 5. Олар жер мен көктің арасында ұшып келе жатыр. 6. Құрметті ханымдар мен мырзалар, келіңіздер, мына орындарға отырыңыздар! 7. Балалар мен ата-аналар циркке бара жатыр. 8. Базарда алма мен алмұрт сатылып жатыр. 9. Ораз бен Жанат далада оңгімелесіп тұр. 10. Ботагөз бен Меруерт қаланы аралап жүр. 11. Тараз бен Шымкент – Қазақстанның оңтүстік қалалары.

23-жаттығу. Көп нүктенің орнына *мен/бен/пен* жалғаулықтарының бірін қойыңыз. Орыс тіліне аударыңыз

Қыз Жібек ... Төлеген; Қозы Көрпеш ... Баян Сұлу, «Қан ... тер» романы; Өскемен ... Семей; тіл . көз; Қазақстан .. Ресейдің президенттері; қолы ... аяғы, ай . күндей; қас ... көздің арасында; қыз ... жігіт; өмір ... өлім, жер .. көк; өн ... күй; ине ... жіп.

24-жаттығу. Мына айтылғандарды қостаныз

Үлгі: Жанболат және Айжан театрға бара жатыр. – *Иә, Жанболат пен Айжан театрға бара жатыр*

1. Жанболат және Айжан театрға бара жатыр. 2. Әзиза және Азат бірінші қабатта тұрады. 3. Мұрат және Берік футбол ойнап жатыр. 4. Ғалым және Света оқу залында сабақ оқып отыр. 5. Марал және Болат үйдің жоқ. 6. Олар ит және мысық сияқты. 7. Оқушылар және мұғалім мына сыныпта отыр. 8. Баян және Абай келер жылы үйленеді. 9. Әкем және шешем Түркияда демалып жатыр. 10. Сүт және шай іш. 11. Нан және май же. 12. Астана және Алматы – өте өдемі қалалар.

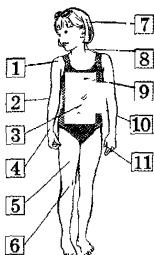
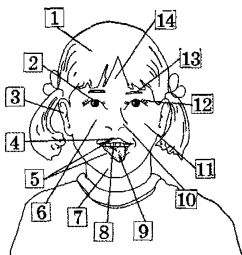
25-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Девочки и мальчики идут в школу 2 Мои дядя и тетя отдыхают в Италии. 3. Принеси бумагу с ручкой. 4 Тараз и Шымкент находятся на юге Казахстана. 5. Положи на полку книги и тетради. 6. Айнур и Марал живут в этой комнате. 7. Ляззат и Гаухар хорошо танцуют. 8. Бабушка с дедушкой пьют чай в кухне. 9. Учитель и ученики сидят на уроке. 10. Родители и дети идут в кино.

4. ЛЕКСИКА: ДЕНЕ МҮШЕЛЕРІ.

 26-жаттығу. Төмендегі сөздерді диктордан кейін қайталап оқыңыз. Суретке қарап және сөздікті пайдалана отырып, төмендегі сөздердің қасына керекті нөмірлерді жазыңыз

☐ шаш	☐ ерін	☐ мандай	☐ кірпік	☐ қарын
☐ құлақ	☐ тіс	☐ иек	☐ кеуде	☐ шынтақ
☐ мұрын	☐ тіл	☐ қас	☐ арқа	☐ саусақ
☐ көз	☐ бет	☐ иық	☐ тізе	☐ бас
☐ ауыз	☐ жақ	☐ қол	☐ аяқ	☐ мойын

27-жаттығу. Суретке қарап, сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Адамның неше басы, қолы, аяғы бар? 2. Адамның басында нелер бар? 3. Сіздің көзіңіз қандай? 4. Досыңыздың қасы, кірпігі қай түсті? 5. Ағаңыздың шашы қандай? 6. Тісіңіз қай түсті? 7. Мұрныңыз үлкен бе? 8. Ерніңіз боялған ба? 9. Кімнің тұл ұзын? 10. Адамның қолында неше саусақ бар? 11. Мойныңыз ұзын ба? 12. Құлағыңыз жақсы ести ме? 13. Көзіңіз жақсы көре ме?

 28-жаттығу. Мәтінді тындап, оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз

Дене мүшелері

Адамның дене мүшелеріне бас, мойын, қол, аяқ, тізе, шынтақ, саусақ, кеуде, қарын, иық, т. б. жатады. Мұны адамның қаңқасы дейді.

Адамның бас мүшесінде шап, бет, қоз, құлақ, мұрын, ауыз, маңдай, шеке, иек, қас, ерін, тіс, тіл, таңдай, т. б. мүшелер орналасқан. Адамдар баспен ойлайды, көзбен көрседі, мұрынмен дем алады, құлақпен естиді, ауызбен тамақтанады, тілмен сөйлейді, тіспен тамақ шайнайды, аяқпен жүреді, қолмен ұстайды. Бұлардың бәрі — көзбен көруге болатын дене мүшелері.

Бұлардан басқа көзбен көруге болмайтын ағзалар да бар. Оларды дәрігерлер жақсы біледі. Көзге көрінбейтін мына ағзаларды жеке адамдар да сезеді, олар: асқазан, бауыр, бүйрек, жүйке, жүрек, өкпе, тамақ, іш. Өйткені адамдар бұлармен жиі ауырады.

Дене мүшелерін таза ұстау керек. Беті-қолды сабынмен жуып, тісті тіс щеткасымен тазалап отыру керек. Шашты шампуньмен жиі жуып, құлақтың ішін сабынды сумен жуып тұру керек. Денсаулықтың кепілі — тазалық.

📖 Сөздік

дене мүшелері — части тела
ағза — орган
жатады — относятся
қаңқа — скелет
орналасқан — расположены
оилау — думать
кору — видеть
дем алу — дышать
есту — слышать
тамақдану — кушать
шайнау — жевать
ұстау — держать, содержать
бұлардың бәрі — все это
көруге болатын — можно увидеть

басқа — другой
көзге көрінбейтін — невидимый
сезу — чувствовать
асқазан — желудок
бауыр — печень
бүйрек — почки
жүйке — нерв
жүрек — сердце
өкпе — легкие
тамақ — горло
іш — живот
сабын — мыло
денсаулық — здоровье
кепіл — залог

29-жаттығу. Мына сөздерге көмектес септігінің жалғауларын қосып айтыңыз

Шаш, қол, маңдай, көз, аяқ, тізе, құлақ, қас, мұрын, мойын, бас, бет, ауыз, иек, иық, жүйке, ерін, тіс, тіл, саусақ, ксуде, дене, шынтақ, қарын, таңдай, кірпік, жақ, асқазан, бүйрек, бауыр, қаңқа, өкпе, жүрек, тамақ, іш, сабын, шампунь, тамақ

30-жаттығу. Жақшадағы сөзді септеп жазыңыз.

1. Салатты (шанышқы) жеиді. 2. Сүтті (стакан), шайды (кесе) шеді. 3. Нанды (пышақ) кеседі. 4. Ботқаны (қасық) жеиді. 5. Шашты (шампунь) жуады. 6. Беті-қолды (сабын) жуады. 7. Тісті (тіс щеткасы) тазалайды. 8. Құлақтың ішін (сабынды су) жуады. 9. Алыс жолға (ұшақ, пойыз, машина) жүреді. 10. Адамдар (аяқ) жүрседі, (қол) ұстайды, (көз) көреді, (құлақ) естиді, (ауыз) тамақтанады, (тіс) тамақ шайнайды, (тіл) сөйлейді, (бас) ойлайды. 11. (Ата-анаң) сөйлес. 12. Хатты ауылға (пошта) жібер.

I.

Адамның	{	дене мүшелеріне бас мүшелеріне	{	тіл, қас, шаш, қол, жақ, көз, кірпік, ауыз, тізе, саусақ, шынтақ, кеуде, арқа, мұрын, аяқ, иек, ерін, қарын, иық, мандай, бас, бет, мойын, таңдай, құлақ, тіс	}	жатады.
---------	---	-----------------------------------	---	--	---	---------

II.

Көзбен көруге болатын дене мүшелеріне	{	мұрын, өкпе, жүрек, тіл, қас, шаш, қол, жақ, асқазан, кірпік, ауыз, тізе, шынтақ, кеуде, арқа, көз, аяқ, иек, ерін, іш, қарын, жүйке, мандай, бас, бет, мойын, таңдай, тамақ, бауыр, иық, бүйрек, құлақ, тіс, саусақ	}	жатады.
Көзге көрінбейтін ағзаларға	{		}	

III.

Адамдар	{	мұрын, тіс, аяқ, тіл, қол, ауыз, көз, бас, құлақ	{	көреді естиді. тамақ шайнайды. жүреді. дем алады ұстайды. ойлайды. сөйлейді. тамақтанады.	}
---------	---	--	---	---	---

IV.

Дене мүшелерін Шашты Құлақтың ішін Беті-қолды Тісті	{	шампунь... жуу тіс щеткасы... тазалау таза ұстау сабынды су... жуу сабын... жуу	}	керек.
---	---	---	---	--------

32-жагтығу. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Адамның ағзаларына нелер жатады? 2. Адамның бас мүшесінде нелер орналасқан? 3. Адамдар немен ойлайды (көреді, дем алады, жүреді, ұстайды, тамақ шайнайды, тамақтанады, сөйлейді, естиді)? Бұлардың бәрі қандай дене мүшелері? 4. Дәрігерлер қай ағзаларды жақсы біледі? 5. Нені таза ұстау керек? 6. Беті-қолды немен жуу керек? 7. Тісті немен тазалап отыру керек? 8. Шашты және құлақтың ішін немен жуу керек? 9. Денсаулықтың кепілі не?

33-жаттығу. Мына сөздерді тәуелдік жалғау ы сөздерге айналдырыңыз. Дыбыс-гарының өзгеру себебін түсіндіріңіз.

- а) Бүйрек, тамақ, жүрек, тазалық, денсаулық, құлақ, шынтак, саусақ, кірпік, иық, аяқ, иск, жақ;
ә) Мойын, ерін, мұрын, қарын, ауыз.

34-жаттығу. Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді қойып жазыңыз.

1. Әжесінің .. нашар көреді. 2. ... шампуньмен жуып отыру керек. 3. Денсаулықтың ... тазалық. 4. Атасының ... дұрыс естімейді. 5. .. ойлау керек қой. 6. Баланың ... бос емес. 7. .. тіс щеткасымен тазала. 8. ... және ... ішін сабынды суммен жу. 9. ... таза ұстау керек. 10. Адамдар ... сойлейді, ... тамақтанады. 11. Бала .. тез-тез жүрмейді.

35-жаттығу. Мына сөйлемдерді толықтырыңыз.

1. Адамның ағзаларына 2. Адамның бас мүшесінде .. . 3. Адамдар баспен ... , көзбен ... , құлақпен ... , мұрынмен .. , ауызбен ... , тіспен .. , тімен .. , аяқпен ... , қолмен 4. Көзбен көруге болатын дене мүшелері 5. Көзі көрінбейтін дене мүшелері (ағзалары) 6. Дене мүшелерін .. . шашты ... , тісті . , бсті-қолды ... , құлақтың ішін 7. Денсаулықтың кепілі —

Слова, обозначающие части тела, в казахском языке употребляются только в притяжательной форме: *көзім, басы, құлағың, жүрегіңіз*, за которыми следуют надежные окончания

36-жаттығу. Жақшаны ашыңыз.

1. (Колени) бүк. 2. (Спина) қасып берші. 3. Шешің, (легкие) тыңдайын. 4. (Глаза) онша көрмейді екен. 5. (Волосы) шампуньмен жу да, тара. 6. (Уши) естімей ме? Теледидарды ақырын қой! 7. (Рот) жап! 8. (Пальцы) ұзын екен. 9. (Подбородок) сұрт. 10. (Лицо) жу. 11. (Шея) сөз. 12. Жөнелдің (зубы) ақ маржандай аппақ. 13. Атасы (ноги) өрен басады. 14. (Голова) ауырып тұр ма? 15. (Язык) жоқ па, неге үндемейсің? 16. Сабаққа кім дайын емес? (Руки) көтеріңдер!

37-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз.

1. Почисти зубы зубной щеткой. 2. Вымой руки и садись за стол. 3. У тебя болит голова, ложись на кровать и поспи. 4. Вытри ноги и заходи в дом. 5. Думаи головой. 6. У меня болит живот. 7. Протри глаза. 8. Дышите носом. 9. Не ставь локти на стол. 10. Мальчик сидит у папы на коленях. 11. Покрась волосы. 12. Открой рот.

38-жаттығу. Мәнді оқып, сол бойынша жолдасыңызға сұрақ қойыңыз.

Мынау менің жолдасым Оның аты Ксения. Ксения он тоғыз жаста. Ол медициналық академияда оқиды. Ксения орта бойлы, толық та емес, арық та емес. Шашы ұзын, сары, көзі көк, кірпігі мен қасы қап-қара. Ксенияның мойны, аяғы мен қолы ұзын. Ол өте әдемі қыз.

Ксенияның мамандығы терашевт. Ол адамдардың жүрегін, өкпесін тыңдайды, тамағын, асқазанын, бауырын, бүйрегін тексереді. Ксения келешекте өте жақсы дәрігер болады.

39-жаттығу. Жоғарыдағы үлгі бойынша Қазақ тілі орталығының басқа мүшелерін жазбаша суреттеңіз

40-жаттығу. Сұрақтарға ауызша жауап беріңіз

1. Дене мүшелеріңізге нелер жатады? 2. Бас мүшеңізде нелер орналасқан? 3. Сіз немен ойлайсыз (көресіз, дем аласыз, естисіз, тамақтанасыз, сөйлейсіз, тамақ шайнайсыз, жүресіз, ұстайсыз)? 4. Ішкі ағзаларыңызға нелер жатады? 5. Нені таза ұстау керек? 6. Беті-қолыңызды немен жуу керек? 7. Тісіңізді немен тазалап отыру керек? 8. Шашыңызды және құлағыңызды не істеу керек?

41-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

Привет, это я! Я маленького роста, очень полный. У меня короткие ноги, руки и шея. Это моя голова. Она очень большая. На моей голове нет волос, но я ее все равно мою шампунем. У меня большие уши и нос. Я их мою каждый день мыльной водой. У меня очень маленькие черные глаза. Они не очень хорошо видят, поэтому я ношу очки. У меня нет бровей и ресниц, зато у меня есть борода и усы. Как Вы думаете, я красивый? Тогда нарисуйте мой портрет и оставьте сто себе на память.

42-жаттығу. Өзіңіздің сыртқы дене мүшелеріңіз туралы шығарма жазыңыз.

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

8-сабақ

Творительный падеж имен существительных (Қомақтес септік).

Творительный падеж имен существительных в казахском языке отвечает на вопросы *қиммен?* «қсм?» *немен?* «чем?» и обозначает совместность действий, средство передвижения, а также орудие или приспособление, при помощи которого осуществляется действие. Творительный падеж образуется при помощи падежных окончаний, которые присоединяются к корню или основе существительного.

Мен Сәрсен-мен келдім «Я приехал с Сарсеном»

Мен пойыз-бен барамын. «Я поеду на поезде»

Шегені балаа-мен қақтым «Прибил гвоздь молотком»

Форма падежных окончаний определяется прогрессивной ассимиляцией

После глухих согласных	-пен	Асқатпен, Ивановпен, мектеппен, сабақпен
После з, ж	-бен	Оразбен, гаражбен, қағазбен, қызбен, қозбен
Во всех остальных случаях	-мен	адаммен, ақмен, бормен, кісімен, таумен, оймен

Личные местоимения в творительном падеже имеют следующую форму:

Единственное число	Множественное число
I мен – менмен «мной»	I биз – бизбен «нами»
II сен – сенмен «тобой»	II сендер – сендермен «вами»
Сіз – Сізбен «Вами»	Сіздер – Сіздермен «Вами»
III ол – онымен «им (ею)»	III олар – олармен «ими»

Личные местоимения в творительном падеже получают те же окончания, что и имена существительные. Однако, при столкновении двух носовых вставляется соединительный гласный *-ы/-і*, чередующийся по законам сингармонизма. Ср *мен – менмен*, *сен – сенмен*, *ол – онымен*, но *биз – бизбен*, *Сіз – Сізбен* и т. д. не принимают *-ы/-і*.

Союз мен/бен/пен (мен/бен/пен жалғаулығы).

Союз *мен/бен/пен «и»* служит для соединения двух слов в предложении и образуется таким образом, как и творительный падеж имени существительного. Он пишется раздельно и подчиняется правилам согласования. *қыз бен жегіт, ата мен әже, қытай пен дәптер.*

9-САБАҚ

1. Фонетика: Қайталау. Ұ, ұ, у дыбыстары.
2. Қайталау. *-нікі, -дікі, -тікі* төуелдік жалғаулары.
3. Грамматика:
 3. 1. Шартты рай.
 3. 2. Етіс категориясы. Өздік етіс.
4. Лексика: Емханада.

1. ФОНЕТИКА: ҚАЙТАЛАУ. Ұ, ұ, у ДЫБЫСТАРЫ.

 1-жаттығу. У дыбысының айтылуына қоңіл аударып оқыңыз

ашу – ішу	алу – елу	озу – езу
бару – беру	кабу – кебу	бату – біту
тасу – тесу	болу – бөлу	табу – тебу
тозу – төзу	жану – жеңу	жату – жету
калу – келу	кару – керу	қату – кету

 2-жаттығу. Ұ, ұ дыбыстарының айтылуына қоңіл аударып оқыңыз.

ҰҚ – үҚ	ЖҰҚ – жүҚ	БҰҚ – бүҚ
ҮН – үН	ТҮН – түН	ҚҮН – қүН
ҮШ – үШ	КҮШ – күШ	ТҮС – түС
ҮР – үР	СҮР – сүР	ТҮР – түР

 3-жаттығу. У, ұ, у дыбыстарының айтылуына қоңіл аударып оқыңыз

су – сү – сү	ун – үн – үн	кул – құл – күл
ту – тү – тү	ут – үт – үт	тус – түс – түс
шу – шү – шү	уш – үш – үш	кур – құр – күр

 4-жаттығу. Мақал-мәтелдерлі оқып, орыс тіліне аударыңыз және орыс тілінен балама келтіріңіз

Сұрай-сұрай Мекеге де барады
Сұлу сұлу емес, сүйген сұлу.

Ұялмаған ұялтады.
Ұстаздан шөкірт озар.

Су ішкен құдығына түкірме.

Үндемеген үйдей пәледен құтылады

Жүз сом ақшаң болғанша,

Жүз жолдасың болсын.

Түйменің инесіз күні жоқ.

Үміт өлмейді.

Ел ұлсыз болмас,

Жер і үлсіз болмас

5-жаттығу. Мына жаңылтпаштарды алдымен баяу оқып, сонан соң тез оқуға дағдыланыңыз

Үміг түбіг түтті,
Түбітті түтім бітті.

Ұйқышыл кісіні ұйқы қысты,
Ұйқышыл кісінін ұйқысы күшті.
(«Жаңылтпаштар» кітабынан)

6-жаттығу. Мына жұмбақтарды оқып, аударыңыз және шешуге тырысыңыз.

Құмды жиған —
Тұмсығы диван.

Бір құлағы сөйлесе,
Бір құлағы тыңдайды.
Білсең айтышы ендеше,
Жұрт не дейді мұндайды.

Күн ашықта құр тұрамын,
Бұлтты күні қыдырамын.

Қара күшік күзетте,
Ас ішпейді, үрмейді.
Ол тұрғанда есікте,
Ешкім үйге кірмейді.

(«Жұмбақтар» кітабынан)

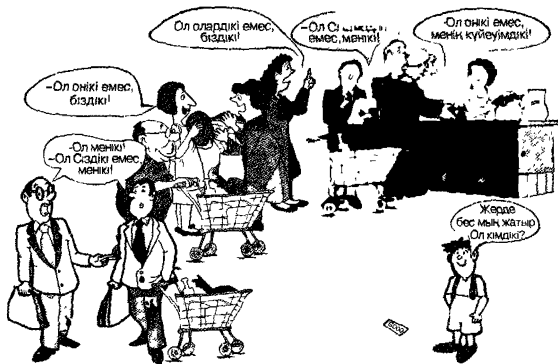
Жұмбақтардың шешуі. экскаватор, қолишатыр, құлып, телефон

7-жаттығу. Мына сөздерді оқып, жатқа жазыңыз.

Үй, күн, түн, күнделік, мұғалім, үлгі, ұл, жұмыс, сұрақ, мазмұндама

2. ҚАЙТАЛАУ. -ікі, -дікі, -тікі ТӘУЕЛДІК ЖАЛҒАУЛАРЫ.

8-жаттығу. Суретке қарап, келесі беттегі сөйлесуді оқыңыз

Сөкснді көр+се,
 Дүкеннен кел+се,
 Жұмысын бітір+се, маған айтсын

Жекеше түрі	Көпше түрі
I. <i>Мен жаз-са-м</i> «Если я напишу»	I. <i>Біз жаз-са-қ</i> «Если мы напишем»
II. <i>Сен жаз-са-ң</i> «Если ты напишешь» <i>Сіз жаз-са-ңыз</i> «Если Вы напишете»	II. <i>Сендер жаз-са-ңдар</i> «Если вы напишете» <i>Сіздер жаз-са-ңыздар</i> «Если Вы напишете»
III. <i>Ол жаз-са-□</i> «Если он (она) напишет»	III. <i>Олар жаз-са-□</i> «Если они напишут»

13-жаттығу. Оқып, орыс тіліне аударыңыз.

1. Ертең қар жауса, күн аязды болады. 2. Мен хат жазсам, ол жауап қайтарады. 3. Мұғалім сұраса, біз жауап береміз. 4. Жаңбыр жауса, қолшатырды ал. 5. Біз оны корсек, айтамыз. 6. Сен бармасаң, мен де бармаймын. 7. Сіздер барсаңыздар, бізді ала кетіңіздер. 8. Сендер кел-месеңдер, олар келсін. 9. Сіз шақырсаңыз, біз барамыз. 10. Жақсы оқысаң, емтиханды жақсы тапсырасың. 11. Мені тыңдасаң, жаман болмайсың. 12. Емделсеңіз, тез жазыласыз. 13. Шақырмаса, барма.

14-жаттығу. Томсендегі етістіктерді шартты райға айналдырып, жіктеңіз және сол етістіктерді болымсыз түрде жіктеңіз. Орыс тіліне аударыңыз

Айту, көру, жабу, тігу, шығу, сөйлеу, ішу, ұйықтау, босау, жеңу.

15-жаттығу. Сөйлемдерді үлгі бойынша аяқтаныз

Үлгі: Мен күлсем, ол – *Мен күлсем, ол да күледі.*

1. Мен күлсем, ол 2. Біз ойнасақ, сендер 3. Сендер теледидар көрсендер, біз 4. Ол ұйықтамаса, сен 5. Олар дүкенге барса, ол 6. Сіздер таксиге мінсендер, мен 7. Сен жүгірсең, олар 8. Сіз қыдырсаңыз, біз 9. Мен отырсам, сендер 10. Біз билесек, Сіздер 11. Сіздер кетсеңіздер, мен 12. Ол емделсе, олар

16-жаттығу. Сөйлемнің басы мен аяғын тауып жазыңыз

Біз телефон соқсақ,
 Киноға барсақ,
 Ұмытпасам,
 Жұмысың көп болса,
 Кішкене күтсендер,
 Уақытың болса,
 Оқи бастасам,
 Жұмысқа барсаң,
 Шаршасаңыз,

демалыңыз.
 керсуетке жатайын ба?
 көзім ауырады.
 ерте тұр.
 жауап бермейді.
 тамақты ысыт.
 шай ішіндер.
 телефон соқ.
 жаңбыр қояды.

Шөлдесеңдер
Қарның ашса,
Ұйқым келсе,

айтайын
билет жоқ екен.
кел

17-жаттығу. Сөйлемдерді толықтырыңыз

а) 1. Оспан келсе. . . 2. Жомарт айтпаса, ... 3. Мен тұрсам, . . .
4. Сендер жазсаңдар, . . . 5. Олар жүгірсе, . . . 6. Біз кетсек, 7. Сіз
телефон соқсаңыз, ... 8. Данияр емделсе, . . . 9. Туыстары хат жіберсе,
. . . 10. Қонаққа барсаң, ... 11. Шақырса, .. . 12. Ән жаттасаң,
13. Жақсы баға алсаң, .. . 14. Қазақ тілін үйренсең,

ә) 1. .. , мен барамын 2 ... , сен де ал. 3. .. , олар да жазсын.
4. ... , біз демаламыз. 5 ... , жазыламыз 6. ... , көреміз. 7 ... , аитың-
дар. 8 .. , шай ішеміз 9. . , үйге ерте қайтасыздар. 10 .. дәмді
тамақ жасап қоямын. 11. ... , қатесіз жазамын. 12. .. , жақсы үйреніп
аламыз. 13 . , жақсы маман боласыңдар. 14 . , суық болады

18-жаттығу. Сөйлесуді оқып, шартты райлы етістікке талдау жасаныз

Үлгі: бо іса – III жақ, жекеше түрі.

- Алло, қайырлы күн! Ләззатты телефонға шақырыңызшы
- Тыңдап тұрмын
- Сәлем! Халің қалай? Уақытың болса, кездесейік.
- Жай ма?
- Кездессек, айтамын.
- Қазір айтсаң болмай ма?
- Киноға барсақ, қалай қарайсың?
- Шақырсаң, барамын.
- Онда кинотеатрдың алдында кездессек бола ма?
- Билет болмаса, бармаймын.
- Қап, билетті кеше алсамшы!
- Әлішер, кинотеатр үйіңнің қасында ғой, қазір барып алсаңшы
- Жарайды, кел, күтемін.

19-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Если Вы его увидите, пусть он зайдет ко мне. 2. Если ты пойдешь в магазин, скажи мне. 3. Если ты не выучишь стихотворение, получишь «двойку». 4. Не надо было идти в тот дом. 5. Если мы посмотрим этот фильм, расскажем тебе. 6. Если сходишь в поликлинику, тебе выпишут лекарство. 7. Если ты будешь смеяться, я тебе больше ничего не скажу. 8. Если пойдет снег, будет холодно. 9. Если наступит лето, я поеду в деревню. 10. Сдадим экзамены, отдохнем. 11. Надо было мне учиться! 12. Не надо тебе пропускать занятия! 13. Будет время, подмести пол. 14. Будешь свободен, иди ко мне. 15. Приедут гости, позвони мне. 16. Замерзнешь, иди домой. 17. Захочешь пить, попей воды. 18. Если будет много людей в магазине, не стой в очереди. 19. Кунишь платье, покажи его мне. 20. Не нравится, скажи.

3. 2. ЕТІС КАТЕГОРИЯСЫ. ӨЗДІК ЕТІС.

жу
бу
қыр

➤ -ыи

ки
көр
шеш

➤ -ін

ойла
тара
сақга

➤ -н

20-жаттығу. Оқып, са ыстырыңыз

жу «мой» – жу-ын «мой-ся»
сақта «береги» – сақта-н «берсги-сь»
бу «обвяжи» – бу-ын «обвяжи-сь»
оила «думай» – оила-н «задумай-ся»

21-жаттығу. Өздік етістіктің жұрнақтарын қосыңыз

Шешу, кию, ойлау, жуу, қыру, буу, көру, сақтау, тарау, жағу, бағу, газалау, ілу, салу.

22-жаттығу. Оқып, орыс тіліне аударыңыз, салыстырыңыз

1. Танертең тұрып, дене тәрбиесі жаттығуларын орында, жуын, киін, тамақтан. 2 Олар тез шешінсіді. 3. Әлия ойланып жүр. 4. Мә, орамалмен сүртін 5. Автомобильден сақтан! 6 Ағам күнде қырынады 7 Ермек кітапты пайдаланып жүр 8. Асханадан тамақтан. 9 Сәния белін буынады. 10. Алысқа бір қара көрінеді 11 Тез таран!

23-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1 Мира умывается. 2. Причешись! 3 Пользуйся моей тетрадью 4 Раздевайся и ложись в постель. 5. Вытрись полотенцем 6. Задумайся! 7. Вдали виднеется машина. 8 Почистись снегом. 9. Побрейтесь! 10. Бергись!

4. ЛЕКСИКА: ЕМХАНАДА.

 24-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз

Емханада

– Сәлеметсіз бе, ата! Қай жеріңіз ауырады?

– Барлық жерім ауырады: қолым, аяғым, тізем, кеудем, жүрегім, бүйрегім, бауырым, өтім, окпем, асқазаным, ішім, белім, тамағым, басым, көзім, құлағым..

Токтаңыз, ата, асықпаңыз. Біз Сізді тексерейік, содан кейін емделесіз де, жазылып кетесіз. Жөтеліңіз, тұмауыңыз бар ма?

– Әрине, бар Жөтелемін де, түшкіремін де, тұмауым да бар.

Көне, тамағыңызды көрсетіңіз, тексерейін Тамағыңыз қызырып тұр екен. Шешініңіз, өкпеңізді және жүрегіңізді тыңдайын, қызуыңызды өлшейін Сізге қатты суық тиген екен.

– Тұмау емес пе?

Тұмау да бар, баспа ауруы да бар Қазір Сізге рецепт жазып беремін. Дәріні дәріханадан алып, күніне үш рет ішесіз. Төсекте жатып емделіңіз, бал қосқан сүт ішіңіз. Енді емханаға жұма күні келіңіз.

- Басқа жерімді тексермеісің бе?
- Тексереміз Әуелі мына ауруыңызды жазып алайық. Емделіңіз, жазылыңыз, ауырмаңыз Озіңіз билессіз, денсаулық – зор байлық
- Рақмет, қалқам. Сау бол!
- Сау болыңыз!

Сөздік

емхана	поликлиника	көрсету	показывать
ауыру	болеть	қызару	краснеть
барлық	все	қызу	температура
өт	желчный пузырь	өшеу	измерять
бел	поясница	қатты	сильно
тоқтау	остановиться	суық тиген	простудился
асыну	торопиться	баспа ауруы	ангина
тексеру	проверять	дәрі	лекарство
содан кейін	затем	дәріхана	аптека
емделу	лечиться	үш рет	три раза
жазылып кету	выздороветь	бал қосқан сүт	молоко с медом
жетел	кашель	енді	теперь
тұмау	насморк	әуелі	сначала
әрине	конечно	жазып алу	вылечить
жетелу	кашлять	зор байлық	огромное богатство
түшкіру	чихать	қалқам	милок, милая
көне	ну-ка		

25-жаттығу. Ата мен дәрігердің сөйісін естуіне екісін оқып, интонациясына қоңір аударыңыз

26-жаттығу. Томендегі сұрақтарға жауап беріңіз

1. Атасының қай жері ауырады? 2 Жөтелі, тұмауы бар ма?
- 3 Тамағы қызарып тұр ма? 4 Атасында тұмау ауруы ма, баспа ауруы ма?
- 5 Атасына дәріні күніне неше рет ішу керек? 6 Атасына қалай емделу керек?
7. Енді емханаға қай күні келу керек? 8. Денсаулықты неге сақтау керек?

27-жаттығу. Сөйлемдердегі қарама-қарсы жазылған сөздердің орнына астындағы сөздердің керектісін қою арқылы сұрақтарға жауап беріңіз

Сіздің қай жеріңіз ауырады? – Басым ауырады.

Бас, аяқ, тізе, ксуде, жүрек, бүйрек, бауыр, өт, өкпе, асқазан, іш, бел, тамақ, көз, құлақ, мұрын, срін, тіс, тіл, маңдай, жақ, шынтақ, арқа, иск, жүйке, таңдай, иық, саусақ, денс

Дәрігер не істейді? – Ауру адамды тексереді.

Ауру адамды тексеру; ауру адамның қызуын өлшеу, өкпесін және жүрсін тыңдау, тамағын, көзін, құлағын .. тексеру; рецепт жазып беру; аурулық қағаз жазып беру; диагноз қою ...

Мына дәріні қалай ішу керек? – Мына дәріні күніне үш рет ішу керек

Күніне үш рет; күніне төрт рет; күніне екі рет, екі күн іс бір рет, күніне бір рет; тамақтың алдында күніне үш рет, тамақтан кейін күніне үш рет; күніне бес рет

28-жаттығу. Мәтіннен септік жалғаулы сөздерді терін ағыш, қай септікте тұрғанын түсіндіріңіз

Үлгі: емханада – *емхана* + *-да*, *жатыс септік*

29-жаттығу. Оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. Тісің ауырса, стоматологке бару керек. 2. Көзің ауырса, окулистке бар. 3. Тұмауың болса, терпентикке бару керек. 4. Қызуың болса, дәрігерді үйге шақырайық. 5. Құлағың ауырса, лорға бар. 6. Дәрігер бүгін қабылдаса, дәрігерге көрін. 7. Денсаулықты сақтасаң, ауырмайсың. 8. Емханаға барсаң, дәрігер дәріге рецепт жазып береді. 9. Жазылсаң, жұмысқа шық. 10. Жүрегің ауырса, кардиологке көрінсің. 11. Дәрі керек болса, дәріханаға бар. 12. Ауырса, төсекке жатып, емделсің. 13. Емделсең, тез жазыласың. 14. Денсаулығыңды сақта!

30-жаттығу. Мына сөйлемдерді толықтырыңыз

1. Адамдар ауырса, .. 2. Басың ауырса, .. 3. Дәрі алу керек болса, .. 4. Денсаулықты сақтаса, ... 5. Қызуың болса, ... 6. Дәрігер рецепт жазып берсе, ... 7. Жазылсаңыз, . . 8. Тұмаумен ауырсаң, . . 9. Тамағыңыз ауырса, .. 10. Емханаға келсең, 11. Дәрігерді үйге шақырсаң, ...

31-жаттығу. Төмендегі сөздермен сөйлем құраңыз, сонан соң керекті сөздердің гисісін пайдаланып шартты райлы етістігі бар сөйлем құраңыз

Үлгі: *Тісім ауырып жүр – Тісің ауырса, стоматологке бар*

Тіс, қол, тамақ, бауыр, өт, өкпе, іш, бас, құлақ, көз, аяқ, жүрек, асқазан, бүйрек, мұрын, бел, тізе, арқа, иық, денс

Керекті сөздер: хирург, педиатр, лор, терапевт, стоматолог, окулист, кардиолог

32-жаттығу. Төмендегі сөйлемдерді оқып, жаттап алыңыз

* * *

– Сәлем! Денсаулығың қалай?

– Нашар.

– Неге? Қай жерің ауырады?

– Жүрегім ауырады.

* * *

– Дәрігерге неге бармайсың?

– Уақытым жоқ.

– Ол дұрыс емес. Денсаулықты сақтау керек.

* * *

– Соғеметсіз бе, бүгін дәрігер қабылдай ма?

– Қай дәрігер?

– Терапевт.

– О і қазір қабылдап жатыр. Он бесінші бөлмеге барыңыз.

* * *

– Кешіріңіз, дәрігерге соны кім?

– Мен

- Алдыңызда ешкім жоқ па?
- Алдымда екі адам бар.

* * *

- Рұқсат па?
- Рұқсат Кіріңіз. Қай жеріңіз ауырады?
- Басым қатты ауырады.

* * *

- Қызуыңыз бар ма? Жөтелесіз бе?
- Қызуым — 39°, жөтелемін.
- Тамағыңызды көрсетіңіз. Шешініңіз, өкпеңізді және жүрегіңізді тыңдаймын.

* * *

- Сізге қатты суық тиген екен Қазір Сізге рецепт жазып беремін.
- Дәріні қалай ішу керек?
- Дәріні дәріханадан алып, күніне үш рет тамақтан кейін ішесіз.

* * *

- Халіңіз қалай? Ауырмайсыз ба?
- Рақмет, қазір денсаулығым жақсы.
- Дұрыс, ауырмаңыз. Денсаулық — зор байлық.

33-жаттығу. Жақша шіндегі сөздерді қазақ тіліне аударыңыз.

1. Қай жеріңіз ауырады? — Менің (голова, ухо, зуб, рука, желудок, нос, шея, горло, плечо, нога, почки, живот, сердце, печень, колена, поясница, желчный пузырь, палец, спина) ауырады. 2. Сенде (кашель, насморк, температура) бар ма? — Жоқ. 3. Дәрігер не істейді? — Дәрігер (измеряет температуру, проверяет горло, уши, глаза, слушает сердце и легкие, выписывает рецепт). 4. Ауру адам не істеу керек? — Ауру адам (идти в поликлинику, вызвать врача, лечиться, пить лекарство, молоко с медом, горячий чай, лежать в постели, много спать) керек. 5. Сәкен ауырып жатыр ма? — Иә, ол (кашляет, чихает и не лечится).

34-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз және б) пунктіндегі мәтінді жатқа жазыңыз.

а) 1. Если люди болеют, то идут в поликлинику 2. Если у больного температура, то врача вызывают на дом. 3. Если у Вас насморк, кашель, болит голова, то надо идти к терапевту. 4. Принимает ли сегодня окулист? 5. Кто последний к лору? — Я. Передо мной три человека. 6. Вы последний? — Нет, за мной два человека. 7. Где сейчас принимает хирург? — В двадцатом кабинете. 8. Что у Вас болит? — Все тело болит. По-моему у меня грипп. 9. Врач измеряет температуру больного, слушает легкие и сердце, выписывает рецепт и больничный лист (аурулық қағаз). 10. Чтобы купить лекарство, нужно идти в аптеку. 11. Если больной человек будет пить лекарство, молоко с медом и будет лечиться, лежа в постели, то выздоровеет. 12. Как Ваше здоровье? — Плохо, желудок болит. Нужно лечиться.

б) Мой друг болеет и лежит дома. У него высокая температура, насморк, болит горло, уши и все (бүкіл) тело. Он кашляет и чихает. По-моему у него грипп или ангина. Он лежит в постели, пьет лекарство три раза в день и молоко с медом. Если будет лечиться, то поправится. Здоровье нужно беречь, потому что здоровье – огромное богатство.

35-жаттығу. а) дәрігер және ауру адам, ө) екі дәрігер, б) ауру адам және оның шешесі арасында болатын сөйлесулерді құрастырыңыз.

36-жаттығу. «Біздің емхана» тақырыбына шығарма жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

9-сабақ

Категория наклонения (Етістіктің райлары).

В казахском языке имеется 4 вида наклонений

Изъявительное наклонение (ашық рай) обозначает реальное действие в настоящем, прошедшем и будущем времени. Например, *Балалар далада ойнап жүр.* «Дети играют на улице»

Условное наклонение (шартты рай) обозначает действие, являющееся условием для совершения другого действия. Например *Сен келсең, мен де келемін* «Если ты придешь, то и я приду». *Корсем, айтамын* «Увижу, скажу»

Условное наклонение в казахском языке образуется путем присоединения суффиксов *-са/-се* к корню глагола или залоговой форме, а затем личных окончаний глагола

Спряжение глагола *жазу* в условном наклонении

Единственное число	Множественное число
I. <i>Мен жаз-са-м</i> «Если я напишу»	I <i>Біз жаз-са-қ</i> «Если мы напишем»
II. <i>Сен жаз-са-ң</i> «Если ты напишешь» <i>Сіз жаз-са-ңыз</i> «Если Вы напишете»	II <i>Сендер жаз-са-ңдар</i> «Если вы напишете» <i>Сіздер жаз-са-ңыздар</i> «Если Вы напишете»
III <i>Ол жаз-са-□</i> «Если он (она) напишет»	III <i>Олар жаз-са-□</i> «Если они напишут»

Иногда к этим формам в I и II лице прибавляется частица *-шы/-ші*, которая в I лице придает этим глаголам значение сожаления *бар-са-м-шы* «надо было пойти», а во II лице – значение просьбы *бар-са-ң-шы* «иди же» Отрицательная форма образуется при помощи отрицательных суффиксов *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе*, которые присоединяются к корню глагола, затем следует суффиксы *-са/-се* и личные окончания. *жаз-ба-са-ң* «если ты не напишешь», *айт-па-са-м-шы* «надо было не говорить»

Категория залога (Етіс категориясы).

В казахском языке, в отличие от русского, имеется 5 залогов

Основной залог (негізгі етіс) в казахском языке и действительный залог в русском характеризуются тем, что не имеют залоговых аффиксов. Они представляют собой исходную форму, от которой образуются все остальные залогов. Разница состоит в том, что основной залог включает в себя как переходные глаголы (обозначающие действия, направленные на прямой объект), так и непереходные (обозначающие

действия или сосояния, которые не распространяются на объект). Действительный же залог в русском языке включает только переходные глаголы. Сравните

Берік кітап оқиды. «Берік читает книгу»

Әділ туыстарын сағынады «Адилъ скучает по родственникам»

Возвратный залог (өздік етіс).

В казахском языке возвратный залог (өздік етіс) образуется путем присоединения к основному залогу суффиксов *-ын/-ін/-н*, а возвратно-средний залог русского языка образуется от переходных глаголов действительного залога посредством присоединения суффиксов *-ся/-сь*. Например *жу-ын* «мой-ся», *тара-н* «расчеши-сь». Правило присоединения всех залоговых суффиксов в казахском языке подчиняется закону сингармонизма и прогрессивной ассимиляции

10-САБАҚ

1. Фонетика: Қайталау. Интонация.
2. Грамматика: Қайталау. Көмекші есімдер.
3. Грамматика: *-тағы/-тегі, -дағы/-дегі* жұрнақтары.
4. Лексика: Қала ішін бағдарлау.

1. ФОНЕТИКА: ҚАЙТАЛАУ. ИНТОНАЦИЯ.

1-жаттығу. Дұрыс дауыс ырғағымен оқыңыз.

Далада үлкен үй тұр. Үлкен үйде үш терезе бар. Үш терезенің алдында үш гүл тұр. Үйдің алдында түрлі ағаштар өсіп тұр. Үйдің сыртында алма бағы бар. Бактың ішінде балалар жүр. Үйдің сол жағында дорихана орналасқан. Оның арғы жағында балалар емханасы. Емхананың қасында әрқашан кісі көп болады. Үйдің оң жағында сауда үйі, емхананың қарсысында азық-түлік дүкені тұр, жанында автотұрақ. Сіз дүкенге машинамен келсеңіз, оны дүкеннің қасында қалдырасыз. Сауда үйі де, банк те, мейрамхана да, пошта да, теміржол бекеті де, аурухана да осында.

2-жаттығу. Тыңдаңыз. Дауыс ырғағы мен екпінді дұрыс сақтап оқыңыз.

- Қайырлы таң! Сіз не іздеп жүрсіз?
- Қайырлы таң! Мен бір кітап іздеп жүрмін.
- Орысша ма, ағылшынша ма?
- Қазақша.
- Ол қандай кітап?
- Абайдың өлеңдері.
- Сіз қазақша оқисыз ба?
- Мен қазақ тілін зерттеп жүрмін.
- Солай ма? Мына кітап қалай? Абайдың «Өлеңдер жинағы».
- Тамаца! Керемет! Бұл маған ең керекті кітап! Сізге көп-көп рақмет!
- Оқасы жоқ.

3-жаттығу. Сөйлесуді жаттап, екеуара сөйлесіңіздер

4-жаттығу. Мына жаңылтпаштарды алдымен баяу оқып, сонан соң тез оқуға дағдыланыңыз

1. Қойдан қалып қойған қара қозыны Қалтай қораға қамап қойды.
2. Қырық үш қызғыш құсқа қырық үш қызғыш құсты қосса, қанша қызғыш құс болады?

5-жаттығу. Мына жұмбақтарды оқып, аударыңыз және шешуге тырысыңыз.

1. Қара сиырым қарап тұр, қызыл сиырым жалап тұр.
2. Уақытты санайды ешкімнен сұрамай.
Тіліңді алмайды құлағын бұрамай.

2. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ, КӨМЕКШІ ЕСІМДЕР.

6-жаттығу. Төмендегі көмекші есімдерге жатыс септігінің жалғауларының тиістісін жалғаңыз.

Қасы, арасы, іші, сырты, үсті, асты, жаны, арты, алды.

7-жаттығу. Төмендегі көмекші есімдерге жатыс септігінің жалғауларының біріні жалғаңыз.

Мынау – менің бөлмем. Ол өте жарық және кең. Бөлменің іші... көп зат жоқ. Сол жақта диван, арты... шам. Диванның қарсысы... екі кресло, ал екеуінің арасы... журнал үстелі тұр. Үстелдің үсті... газет-журнал, ал асты... мысық жатыр. Оң жақта кітап сөрелері тұр, ал қасы... теледидар. Сөрелердің арты... ештеңе жоқ, ал жаны... үлкен әдсімі ваза тұр. Бөлмемде екі терезе бар. Терезеде әлемі перде (бар).

8-жаттығу. Оқып, «мұнда»-ның орынына қандай сөз келетінін жазыңыз.

Үлгі: Адамдар мұнда емделуге келеді. *емхана.*

1. Адамдар мұнда емделуге келеді. 2. Адамдар мұнда хат жіберу үшін келеді. 3. Адамдар мұнда азық-түлік алуға келеді. 4. Адамдар мұнда машиналарын қалдырады. 5. Адамдар мұнда автобуска мінеді. 6. Адамдар мұнда концерт тыңдауға келеді. 7. Балалар мұнда оқу үшін келеді. 8. Адамдар мұнда зат алу үшін келеді. 9. Адамдар мұнда ұшақпен ұшу үшін келеді. 10. Адамдар мұнда пойызға отыру үшін келеді. 11. Адамдар мұнда ақшаларын сақтау үшін келеді. 12. Адамдар мұнда дәрі алу үшін келеді. 13. Адамдар мұнда жақсы тамақ ішіп, музыка тыңдауға келеді. 14. Адамдар мұнда кітап оқып, сабаққа дайындалуға келеді. 15. Адамдар мұнда спортпен айналысуға келеді.

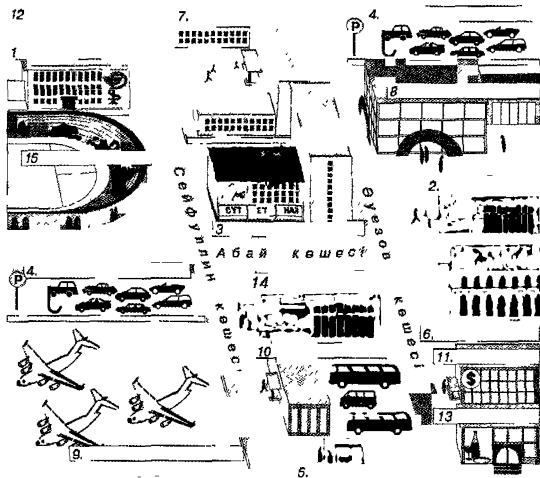
Керекті сөздер: дәріхана, спорт кешені, емхана, әусжай, пошта, банк, сауда үйі, мейрамхана, азық-гүлік дүкені, аялдама, театр, мектеп, кітапхана, теміржол бекеті, автотұрақ.

9-жаттығу. Келесі беттегі суретке қарап, сұрақтарға жауап беріңіз

1. Дәріхана қай жерде орналасқан? 2. Аялдама әусжайдың қасында ма? 3. Кітапхана қай көшеде тұр? 4. Кітапхананың қарсысында не бар? 5. Банк ненің арасында? 6. Сауда үйі ненің артында? 7. Сауда

үйінің алдында не бар? 8. Мейрамхана ненің жанында орналасқан? 9. Мектеп дәріхананың қарсысында ма? 10. Теміржол бскеті ненің қасында? 11. Спорт кшсені қайда? 12. Банктың артында не бар? 13. Пошта ненің қарсысында? 14. Әуежай теміржол бскетінің артында ма? 15. Емхана қай көшеде, нсің қасында?

10-жаттығу. 9-жаттығуды пайдаланып, суреттердің астына тиісті сөздерді жазыңыз

11-жаттығу. Томендегі объектілерді қазақ тіліне аударыңыз да, жоғарыдағы суретке қарап, олардың қай жерде орналасқанын айтып беріңіз

Аэропорт, вокзал, школа, продуктовый магазин, парковка, поликлиника, ресторан, библиотека, аптека, банк, остановка, почта, торговый дом, спортивный стадион, театр.

12-жаттығу. Жолдасыңыздай объектілердің қай жерде орналасқанын сұраныңыз

13-жаттығу. Тұратын жеріңіздің сызбасын дәптеріңізге сызыңыз. Объектілердің аттары мен үйіңіздің нөмірін сызбаға жазыңыз. Қай жерде нелер орналасқанын айтыңыз.

14-жаттығу. Жолдасыңыздың сызбасына қарап, объектілер туралы сұрақ қойыңыз. Оған жолдасыңыз жауап берсін

Үлгі: Мынау не? – Пошта. Пошта қай жерде орналасқан? – Төлеби көшесінде, банктің қасында.

3. ГРАММАТИКА: *-тағы/-тегі, -дағы/-дегі* ЖҰРНАҚТАРЫ.

15-жаттығу. Төмендегі сөздерге жатыс септігінің жалғауларының бірін жалғаныз

а) Дәріхана, аялдама, базар, кинотеатр, өзежай, кітапхана, банк, мейрамхана, парк, театр, мектеп, пошта, емхана, автотұрақ, аурухана, балабақша, мекеме, монша, ойынхана, қорме, университет, асхана, мұражай, азық-түлік дүкені, теміржол бекеті, теміржол кассасы, спорт кешені, денсаулық орталығы, сауда үйі, неке сарайы, концерт залы, валюта айырбастау пункті, сағат жөндеу, аяқ киім жөндеу.

ә) Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы, Ресей астанасы, Ақмола облысы, Шу өзені, Қаскелең ауданы, Тынық мұхиты, Балқаш көлі, Каспий теңізі, Памир тауы, Жандос ауылы.

16-жаттығу. Төмендегі зат есімдерді *-қы/-кі; -ғы/-гі* жұрнақтары арқылы сын есімге айналдырыңыз.

а) Қыс, қазір, жаз, бүгін, көктем, ертең, күз, кеше, түс, таңертең, таң, іш, сырт, соң, күндіз, түн;

ә) алдында, артында, қасында, жанында, түбінде, қарсысында, бойында, оргасында, арасында, үстінде, астында, ішінде, сыртында;

б) Өскемен қаласында, Іле өзенінде, Арал теңізінде, Алатау тауында, Абылай хан көшесінде, Ақсу ауданында, Кеңсе ауылында, Байкал көлінде.

Имена прилагательные могут образовываться от имен существительных, находящихся в местном падеже. и переводятся как «тот, который находится», «тот, который принадлежит»: *Алматы-да-ғы Республика Сарайы* «Дворец Республики, который находится в Алматы»; *Шымкент-те-гі парк* «Парк, который находится в Шымкенте»; *үстелдің үсті-нде-гі ыдыс-аяқ* «посуда, которая стоит на столе»; *шкафтың іші-нде-гі кітап* «книга, которая лежит (стоит) в шкафу».

17-жаттығу. Төмендегі сөздерді үлгі бойынша жазыңыз

Үлгі: *асты «низ» – астында «внизу» – астындағы «тот, который находится внизу»; ...*

асты	}	-нда+ -ғы	}	-нде+ -гі
жаны				
қасы				
қарсысы				
арасы				
алды				
арты				
сырты				
іші	}	-нде+ -гі		
үсті				
түбі				

18-жаттығу. Сөйлемдерді үлгі бойынша өзгертіңіз. Орыс тіліне аударыңыз.

Үлгі: Мысық орындықтың астында отыр. – *Орындықтың астындағы мысық. «Кошка, которая сидит под стулом».*

1. Мысық орындықтың астында отыр. 2. Бала ағаштың түбінде отыр. 3. Үйдің артында алма бағы бар. 4. Спорт кешені Абаи даңғылында. 5. Спорт кешенінің жанында спорт сараиы орналасқан. 6. Әл-Фараби даңғылының бойында ағаштар тұр. 7. Дәріхана емхананың қасында орналасқан. 8. Балалар поштаның артында жүр. 9. Мектептің алдында кішкентай алаң бар. 10. Көрменің қарсысында мұражай (бар). 11. Дастарқанның үстінде өр түрлі тамақ тұр. 12. Диван мен теледидардың арасында кресло тұр. 13. Мына кітаптың ішінде қызық әңгімелер бар.

19-жаттығу. Төмендегі сөздерге жатыс септігінен кейін *-ғы/-гі* жұрнақтарының бірін қойыңыз

1. Алматы, Семей, Шымкент, Тараз, Қызылорда, Қостанай, Ақтау, Атырау, Көкшетау, Астана, Жезқазған, Павлодар, Қарағанды, Петропавл, Талдықорған, Өскемен, Торғай, Ақтөбе, Орал.

2. Алматы қаласы, Қазақстан Республикасы, Ақмола облысы, Қарасай ауданы, Жандос ауылы, Абай көшесі, Сейфуллин даңғылы, Әуезов театры, Неке сарайы, Арман кинотеатры, Мелеу мұзайдыны, азық-түлік дүкені, сауда үйі, денсаулық орталығы, спорт кешені, теміржол бекеті, теміржол кассасы, концерт залы, валюта айырбастау пункті.

20-жаттығу. Оқыңыз және үлгі бойынша сөйлесіңіз

Үлгі: – Республика сарайында Роза Рымбаеваның концерті жүріп жатыр – *Достық даңғылындағы ма?* – *Иә, Достық даңғылындағы Республика сарайында Роза Рымбаеваның концерті жүріп жатыр.*

1. Республика сарайында Роза Рымбаеваның концерті жүріп жатыр. (Достық даңғылы). 2. Жексенбі күні машиналар аз. (Төле би көшесі). 3. Жаттығулар қиын емес. (Оқулықтың іші). 4. Алаңда жолаушылар өте көп. (Теміржол бекетінің алды). 5. Автобус аялдамасы адамдарға толы. (Сауда үйінің қасы). 6. Алма бағының алмасы өте тәтті (Үйдің арты). 7. Тоғыз қабатты үй – менікі. (Банктің қарсысы). 8. Көйлек өте қымбат. (Сәнияның үсті). 9. Ана бала – менің інім. (Екі қыздың арасы). 10. Сыпырғыш нашар. (Серванттың арты). 11. Бөлмелер онша үлкен емес. (Менің үйім). 12. Мұзайдыны тамаша! (Мелеу). 13. Тіс дәрігері өте жақсы маман. (Емхана). 14. Дүкен сағат онда ашылады екен. (Қабанбай батыр көшесі). 15. Әдемі үйлер салынып жатыр (Музейдің арты).

21-жаттығу. Сөйлесімдерді аударып, жатқа жазыңыз

1. Мальчик, который сидит за тобой, плохо учится. 2. Почта, которая находится на улице Богенбай батыра, не работает сегодня. 3. Цветы, которые стоят на окне, очень красивые. 4. Девочки, которые сидят возле дома, читают интересную книгу. 5. Дедушка, который стоит около дома, разговаривает со своим соседом. 6. Шенок (күшік), который лежит под столом, спит. 7. Гости, которые сидят дома, кушают бесбармақ. 8. Аптека, которая находится перед моим домом, открыта.

9. Казино, которое находится напротив гостиницы, не очень большое.
 10. Пункт обмена валюты, который находится возле базара, сейчас закрыт.
 11. Вещи, которые есть в этом торговом доме, очень дорогие.
 12. Деревья, которые стоят по улице Ауэзова, высокие.

4. ЛЕКСИКА: ҚАЛА ІШІН БАҒДАРЛАУ.

 22-жаттығу. Төменгі сөздерді диктордан кейін қайталап оқыңыз. 266-беттегі сызбадан осы объектілерді табыңыз. Орысша баламасын дәптеріңізге кошiрiп жазыңыз.

– валюта айырбастау пункті	– ойынхана	– аяқ киім дүкені
– туристтік агенттік	– мұражай	– аяқ киім жөндесу
– спорт кешені	– көрме	– сауда үйі
– денсаулық орталығы	– мекеме	– қонақ үйі
– теміржол бекеті	– дәріхана	– аялдама
– теміржол кассасы	– смхана	– әуежай
– әуежай кассасы	– аурухана	– автоұрақ
– азық-түлік дүкені	– жатақхана	– монша
– МАИ (мемлекеттік автоинспекциясы)	– кеден	– мейрамхана
– салық полициясы	– әкімшілік	– алаң
– диагностикалық орталық	– фотосалон	– шаштараз
– сағат жөндеу	– балабақша	– пошта
	– тіс дәрігері	– асхана
	– киім дүкені	– кітапхана
	– мектеп	

 23-жаттығу. Төмендегі бағыт-бағдарлар бойынша тиісті жерлерге барыңыз. «Сіз мындасыз» деген нүктеден шығып жүріңіз. Енді қай объектінің қасындасыз? Объектілердің аттарын дәптеріңізге жазыңыз.

1. Әуезов көшесімен Сейфуллин даңғылына дейін жүре беріңіз. Содан кейін сол жаққа бұрылыңыз. Ол сол жағыңызда.

2. Әуезов көшесімен Сейфуллин даңғылына дейін жүре беріңіз. Сол жерден оң жаққа бұрылыңыз да, тура жүре беріңіз. Ол базар мен автоұрақтың арасында.

3. Әуезов көшесімен Жамбыл көшесіне дейін жүре беріңіз, бірақ Жамбыл көшесінен өтпеңіз. Ол оң жағыңызда, Әуезов көшесі мен Жамбыл көшесінің қиылысында, автоұраққа қарама-қарсы.

4. Әуезов көшесімен Жамбыл көшесіне дейін жүре беріңіз. Содан кейін Жамбыл көшесіне сол жаққа бұрылыңыз. Жамбыл көшесімен Әйтеке би көшесіне дейін барыңыз. Ол оң жақ бұрышта, Әйтеке би көшесі мен Жамбыл көшесінің қиылысында.

5. Әуезов көшесімен Сейфуллин даңғылына дейін жүре беріңіз. Сол жерден сол жаққа бұрылыңыз да, тағы біраз жүріңіз. Абай даңғылында оң жаққа бұрылыңыз. Жамбыл көшесіне дейін жүре беріңіз, бірақ көшенің арғы жағына өтпеңіз. Ол оң жағыңызда қалады.

6. Әуезов көшесімен Сейфуллин даңғылына дейін жүре беріңіз. Содан кейін сол жаққа бұрылып, Абай даңғылына дейін жүріңіз. Абай даңғылында сол жаққа бұрылсаңыз, ол сол жағыңызда болады.

Ә й т е к е б и к ө ш е с і

қонақ үй
мсайрамхана
ойынхана

С
е
й
ф

теміржол бекеті	ш а
теміржол кассасы	ш т а р а з
азық-түлік дүкені	

Ж
а
м

банк	
парк	п о ш т а
автотұрақ	
сауда үйі	

А б а й д а ң ғ ы л ы

балабақша	
мектеп	м е
спорт кешені	к е
денсаулық орталығы	м е

у
л
л
и

мекеме университет	
к і т а п х а н а	жатақхана
п а р к	асхана

б
ы
л

мекеме	
к и н о т е а т р	фото с а л о н ы
МАИ	

Б ө г е н б а й б а т ы р к ө ш е с і

смхана дәріхана	
тіс дәрігері	м о н ш а
диагностикалық орталық	
аурухана	

н
д
а

мекеме	м е к е м е
ә к і м ш і л і к	алаң
мекеме	

к
ө
ш

салық	п о л и ц и я с ы
к ө р м е	
мұражай	

● Сіз мындасыз

н

Ә у е з о в

сағат аяқ киім жөндеу	жөндеу
базар	
а зық-түлік дүкені	
автотұрақ	
өуежай	
өуежай кассасы	

ғ
ы
л
ы

концерт залы	т е а т р
мекеме	
аяқ киім дүкені	
киім дүкені	
валюта айырбастау пункті	п и р к

е
с
і

сауда үйі	
а в т о т ұ р а қ	
азық-түлік дүкені	м е к е м е
базар	
туристік агенттік	м е

Т ө л е

б и

к ө ш е с і

7. Әуезов көшесімен Сейфуллин даңғылына дейін жүре беріңіз. Содан кейін сол жаққа бұрылыңыз. Бөгенбай батыр көшесінен, Абай даңғылынан өтіңіз. Ол азық-түлік дүкенінің арғы жағында, теміржол бекетінің жапында.

8. Әуезов көшесімен Сейфуллин даңғылына дейін жүре беріп, сол жаққа бұрылыңыз. Бөгенбай батыр көшесіне дейін жүріп, сол жаққа бұрылсаңыз, дәріхананы көресіз. Ол дәріхананың қасында.

9. Әуезов көшесімен Жамбыл көшесіне дейін жүріп, оң жаққа бұрылыңыз. Сол көшемен Төле би көшесіне дейін жүріңіз. Ол цирктің қарсысында, Жамбыл көшесі мен Төле би көшесінің қиылысында орналасқан.

10. Әуезов көшесімен Жамбыл көшесіне дейін келіп, сол жаққа бұрылып, жүре беріңіз. Ол оң жағыңызда, Жамбыл көшесіндегі жатақханаға және асханаға қарама-қарсы.

24-жаттығу. Белгілі бір объектіні ойлап, жолдасыңызға инструкция беріңіз. Жолдасыңыз сіздің инструкцияңыз бойынша сол жерге барып, объектінің атын айтсын. Осыдан кейін Сіз жолдасыңыздың ойлаған объектісін тауып айтыңыз.

25-жаттығу. Сызбаға қарап сұрақтарға жауап беріңіз

1. Концерт залы қай жерде орналасқан? 2. Туристік агенттік қай көшелердің қиылысында? 3. Әкімшілікке қалай жетуге болады? 4. Емхана қай көшеде? 5. Сейфуллин көшесінде мектеп бар ма? 6. Бөгенбай батыр көшесінде мұражай бар ма? 7. Жатақхана университеттің қасында ма? 8. Киім дүкенінің қасында нелер бар? 9. Төле би көшесінде нелер орналасқан? 10. Автотұрақтар қай жерлерде бар? 11. Диагностикалық орталық қай көшеге жақын?

26-жаттығу. Сызбаны пайдаланып болымды немесе болымсыз түрде жауап беріңіз.

Үлгі: Сағат жөндеу Сейфуллин даңғылында. — *Жоқ, дұрыс емес, сағат жөндеу Сейфуллин даңғылында емес, Әуезов көшесінде.*

Аяқ киім жөндеу концерт залының қарсысында. — *Иә, дұрыс, аяқ киім жөндеу концерт залының қарсысында.*

1. Сағат жөндеу Сейфуллин даңғылында. 2. Аяқ киім жөндеу концерт залының қарсысында. 3. Теміржол бекетінің жанында теміржол кассасы орналасқан. 4. Таксиге әуежайдың жанында отыруға болады. 5. Цирк Әйтсеке би көшесінде тұр. 6. Әкімшіліктің алдында алаң бар. 7. Кеден диагностикалық орталыққа жақын. 8. Салық полициясы Бөгенбай батыр көшесінде. 9. МАИ Сейфуллин даңғылы мен Бөгенбай батыр көшесінің қиылысында. 10. Денсаулық сақтау орталығы спорт кешеніне жақын. 11. Кітапхана Сейфуллин даңғылында орналасқан. 12. Шаштараз емхананың қарсысында. 13. Асхана жатақхананың қасында.

27-жаттығу. Жолдасыңыздың айтқанын қостамаңыз

Үлгі: Мұражай базардың жанында. — *Жоқ, қателесесіз, мұражай базардың қасында емес, мекеменің жанында.*

28-жаттығу. Төмсіндегі сөйлесуді оқып, асты сызылған сөздердің орнына басқа сөздерді қойып қайтадан оқыңыз

– Алло, Әліпср! Кешіріңіз, мен адасып жүрмін. 129-үйге қалай жетуге болады?

– Сіз қай жерде тұрсыз?

– Мен МАИ-дің қасындамын.

– Бөгенбай батыр көшесі мен Жамбыл көшесінің қиылысында ма?

– Иә, сонда.

– Сіз қазір Бөгенбай батыр көшесімен жүре беріңіз. Сейфуллин даңғылында сол жаққа бұрылыңыз. Оң жағыңызда дорихананы көресіз. Дорихананың қасындағы 129-үй – біздікі.

29-жаттығу. Мына жерлерден 129-үйге қалай жетуге болатынын айтыңыз.

Мұражай, университет, теміржол бекеті, пошта, киім дүкені, туристік агенттік, әуежай, сағат жөндеу, қонақ үй, банк.

30-жаттығу. Сөйлесуді тыңдап, оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз.

Мартина: Айтыңызшы..

Бірінші кездейсоқ адам: Кешіріңіз, мен асығыспын...

Мартина: Ғалу етіңіз...

Екінші кездейсоқ адам: Кешіріңіз, менің уақытым жоқ...

Мартина: Кешіріңіз, Сізден сұрауға бола ма?

Үшінші кездейсоқ адам: Мен Сізді тыңдап тұрмын.

Мартина: Маған Абылай хан даңғылындағы 118-үй керек еді...
Қай бағытқа қарай жүру керек?

Үшінші кездейсоқ адам: Ол қай көшемен қиылысып тұр?

Мартина: Оны білмеймін, бірақ қарсысында Орталық пошта тұр.

Үшінші кездейсоқ адам: Онда Сізге, ең алдымен, Абылай хан даңғылына дейін жету керек. Сол жерден 5-інші немесе 6-ншы троллейбусқа мінесіз. «Балалар өлемі» дүкенінен немесе Төле би аялдамасынан түссіз де, Бөгенбай батыр көшесіне дейін көтерілесіз. Орталық пошта сол жағыңызда, ал 118-інші үй оң жағыңызда болады.

Мартина: Жаяу барсам, алыс емес пе?

Үшінші кездейсоқ адам: Жаяу алыстау болады.

Мартина: Абылай хан даңғылына дейін немен жетемін?

Үшінші кездейсоқ адам: Жаяу барсаңыз да, жетесіз. Осы көшемен Абылай хан даңғылына дейін тура жүре беріңіз. Абылай хан даңғылындағы троллейбустың аялдамасы жолдың арғы бетінде болады.

Мартина: Автобустен баруға болмай ма?

Үшінші кездейсоқ адам: Автобус о жерден жүрмейді.

Мартина: Жолақы неше теңге?

Үшінші кездейсоқ адам: Жиырма теңге.

Мартина: Сізге көп-көп рақмет.

Үшінші кездейсоқ адам: Оқасы жоқ. Енді табасыз ба?

Мартина: Енді табатын шығармын. Сау болыңыз!

Үшінші кездейсоқ адам: Сау болыңыз!

кездейсоқ адам – случайный прохожий
 асығыспын – тороплюсь
 гапу еңізіз – простите
 бағыт – направление
 ең алдымен – сначала
 міну сесть
 аялдама – остановка
 түсу – выходить

жаяу – пешком
 тура – прямо
 жолдың арғы бетінде – на той
 стороне улицы
 жолақы – плата за проезд
 уакасы жоқ – пожалуйста
 енді – теперь
 табу – находить

31-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Мартина не іздеп жүр? 2. 118-үй қай көшеде орналасқан, ненің қарсысында? 3. Орталық пошта қай көшеде? 4. Абылай хан даңғылында автобус жүре ме? 5. Төле би аялдмасына дейін нешінші троллейбусқа міну керек? 6. 118-үй «Балалар әлемі» дүкенінен алыс па, жақын ба? 7. Бөгенбай батыр көшесіне дейін көтерілсе, Орталық пошта сол жақта бола ма, оң жақта бола ма? 8. Төле би аялдмасынан Орталық поштаға дейін жаяу жүрсе, алыс па, жақын ба? 9. Троллейбустың жолақысы неше теңге? 10. Автобустың жолақысы неше теңге? 11. Маршруттық таксидің жолақысы неше теңге? 12. Сіз көбінесе (в большинстве случаев) немен жүресіз (таксимен, автобуспен, троллейбуспен, трамваймен, маршруттық таксимен)? 13. Немен жүруді ұнатасыз? Неге? 14. Немен жүруді ұнатпайсыз? Неге? 15. Үйіңіз қай жерде орналасқан? 16. Үйіңізге нелер жақын? Оларға жету үшін, қалай жүру керек? 17. Сіз оқу орныңызға (жұмысыңызға) қалай барасыз? 18. Сіздің үйіңізге бару үшін, оқу орныңыздан (жұмысыңыздан) қалай келу керек? 19. Тұратын үйіңіздің орны Сізге ұнай ма? Неге? 20. Ақшаныз болса, үйді қай жерден сатып аласыз? Неге?

32-жаттығу. Сөйлемің әр мүшесіне арнаулы сұрақ қойыңыз.

1. Самат сауда үйінің қарсысындағы тоғыз қабатты үйде тұрады. 2. Менің жолдасым «Самал» ықшамауданындағы нөмір отыз төртінші үйде тұрады. 3. Менің ата-анамның пәтері Әуезов көшесіндегі тоғыз қабатты үйдің төртінші қабатында. 4. Ертең біз Төле би көшесі мен Мұқанов көшесіндегі жолдасымыздың үйіне қонаққа барамыз. 5. Біздің үйімізден орталық сауда үйіне отыз бесінші автобус жүреді. 6. Достық даңғылындағы жолдасымның бес қабатты үйі маған өте ұнайды. 7. Менің ата-анамның үйіне жету үшін, ұзақ жүру керек. 8. Төле би көшесіндегі үш қабатты сауда орталығы әдемі және кең. 9. Біз Алтынсарин даңғылындағы «Сарыарқа» кинотеатрына жаңа фильм көру үшін жолдастарымызбен жиі барып тұрамыз.

33-жаттығу. Үлгі бойынша кімнің қай жерде тұратынын айтыңыз

Үлгі: Марал – Алтынсарин даңғылы, 10. – *Марал Алтынсарин даңғылындағы 10-үйде тұрады.*

Марал – Алтынсарин даңғылы, 10; Айгүл – «Ақсай» ықшамауданы, 25; Мәншүк – Достық даңғылы, 129; менің ағам – Абай даңғылы

мен Әуезов көшесінің қиылысы, 9 қабатты үй; менің ата-анам – «Орбита» ықшамауданы, 24; Динара – Төле би көшесі, 327; Сәбит – Әуезов көшесі мен Төле би көшесінің қиылысы, 5 қабатты үй; біз – Нұрмақов көшесі, 26; біздің ата-анамыз – Исаев көшесі, 200; әкемнің жолдасы – Шымкент облысы, Сарыағаш қаласы; шешемнің туыстары – Ақмола облысы, Селеті ауданы; әкемнің бажасы – Ақсу ауданы, Кеңес ауылы; әкемнің туыстары – Омбы облысы, Жандос ауылы; өзім – Алматы қаласы, Төлебаев көшесі.

34-жаттығу. Жоғарыдағы үлгі бойынша Сіздің туыстарыңыз, жолдастарыңыз, өзіңіз қай жерде тұратыныңызды дәптеріңізге жазыңыз.

35-жаттығу. Үлгі бойынша жолдасыңызбен сөйлесіңіз

Үлгі: – Сіз қай жерде тұрасыз? – «Орбита» ықшамауданындағы 24-үйде тұрамын. Сіз ше?

– Мен Абай даңғылындағы Орталық спорт кешенінің қарсысындағы үйде тұрамын.

– Менің үйімнен Сіздің үйіңізге не барады?

434-автобус барады.

– Сіздің әкеңіз (атаңыз, ағаңыз, нағашыңыз, т. б.) қай жерде тұрады?

– Менің әкем Ақмола облысында тұрады.

36-жаттығу. Сіздің үйіңізден қалаңыздағы төмендегі аталған жерлерге қалай баруға болатынын айтыңыз.

Үлгі: Мен Алматы қаласында тұрамын. Менің мекен-жайым: Әйтеке би көшесі, 105-үй, 39-пәтер. Менің үйім Желтоқсан көшесінің қиылысында орналасқан. Әуезжайға бару үшін, үйімнен шығып, Желтоқсан көшесіндегі аялдамаға бару керек. Аялдама жолдың бергі бетінде. Әуезжайға дейін 92-автобус жүреді. Автобуска мініп, ең соңғы аялдмасынан түсу керек. Әуезжай аялдамадан алыс емес.

Әуезжай, теміржол бекеті, автобус бекеті, мұражай, МАИ, медициналық академия, Орталық пошта, Халық банкі, монша, азық-түлік дүкені.

37-жаттығу. а) Жолдастарыңыздан керекті мәлімет жинап, кестені толтырыңыз

Үлгі: Атыңыз кім? – Виктор.

Мекен-жайыңыз қандай? – Алматы қаласы, Әуезов көшесі, 136-үй, 59-пәтер.

Аты	Мекен-жайы
1. Виктор	Алматы қаласы, Әуезов көшесі, 136-үй, 59-шы пәтер.
2.	
3.	
4.	
5.	

ә) Сіздің үйіңізден жолдастарыңыздың үйлеріне қалай жетуге болатынын жазыңыз

Үлгі: Виктор Алматы қаласында тұрады. Оның мекен-жайы: Әуезов көшесі, 136-үй, 59-пәтер. Менің үйім Тимирязев көшесі мен Әуезов көшесінің қиылысында, үйдің нөмірі – 56, пәтердің нөмірі – 32. Виктордың үйіне бару үшін, бесінші немесе алтыншы троллейбусқа мінуім керек. Абай даңғылы аялдамасынан түсіп, жолдың арғы бетіне өтуім керек. Екі көшенің қиылысындағы үй – Виктордікі.

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

10-сабақ

-тағы/-тегі, -дағы/-дегі жұрнақтары

Имена прилагательные могут образовываться от имен существительных, находящихся в местном падеже, и переводятся как «тот, который находится», «тот, который принадлежит»: *Алматыда-ғы Республика Сарайы* «Дворец Республики, который находится в Алматы»; *Шымкентте-гі парк* «парк, который находится в Шымкенте»

Ирак	} -та+ -ғы	Шымкент	} -те+ -гі
Ашхабат		Кенес	
Каунас		Есік	
Тастак		Бірлік	
Арқалық		Бішкек	
Тастыбұлақ		Көктерек	
Балқаш		Ташкент	
Арыс		Вильнюс	

Алматы	} -да+ -ғы	Мәскеу	} -де+ -гі
Астана		Ресей	
Ақтау		Өскемен	
Тараз		Семей	
Павлодар		Ақтөбе	
Орал		Аягөз	
Қостанай		Душанбе	
Жезқазған		Минск	

Служебные имена в местном падеже, принимая окончания *-қы/-кі, -ғы/-гі*, переводятся на русский язык как «тот, который находится, стоит, лежит..»: *үстелдің үсті-нде-гі ыдыс-аяқ* «посуда, которая стоит на столе»; *шкафтың іші-нде-гі кітап* «книга, которая лежит (стоит) в шкафу»

асты	} -нда+ -ғы	іші	} -нде+ -гі
жаны		үсті	
қасы		түбі	
қарсысы			
арасы			
алды			
арты			
сырты			

II-САБАҚ

1. Қайталау. Зат есімнің жасалуы.
2. Грамматика: Қалау рай.
3. Лексика: Киім. Сауда үйінде.

1. ҚАЙТАЛАУ. ЗАТ ЕСІМДЕРДІҢ ЖАСАЛУЫ.

1-жаттығу. Сөздікті пайдаланып, әр түрлі тәсілмен жасалған зат есімдерді қазақ тіліне аударыңыз.

1. *-шы/-ші:* продавец, лгун, моряк, скульптор, водитель, танцор, секретарь, рабочий, переводчик, бухгалтер, критик, строитель, певец, посол, танцор;

2. *-кер/-гер:* доктор, юрист, абитуриент, солдат, бизнесмен, ювелир, пенсионер, гадалка, политик, наследник, ответчик, воспитанник, деятель;

3. *-лық/-лік, -дық/-дік, -тық/-тік:* учебник, свобода, геройство, соус, ошибочность, готовность, отцовство, тишина, материнство, товарищество;

4. *-қыш/-кіш, -ғыш/-гіш.* летчик, морозильник, холодильник, закрывашка, памятник, тряпка, резинка, пресс, табуретка;

5. *-хана:* столовая, ресторан, поликлиника, аптека, библиотека, аудитория, больница, общежитие;

6. *-ым/-ім:* знание, отдел, издание, организация, давление, договоренность, половина, глоток, список, приrost, продукция, смерть;

7. *-па/-пе, -ба/-бе, -ма/-ме:* лапша, остановка, перевод, выставка, одеяло, плетенка;

8. *-ыс/-іс/-с:* спешка, предложение, взбучка, знакомый, победа, доход, борьба, строительство, производство, шов, вход, выход, собрание;

9. *-қы/-кі:* толчок, смех, сверло;

10. *-ын/-ін:* оползень, нашиток, посев, трата, сборище;

11. *-паз:* повар, знаток, искусник;

12. *-лас/-лес, -дас/-дес, -тас/-тес:* земляк, тезка, односельчанин, союзник, сослуживец, современник, единомышленник, однозначный, однородный;

13. *-ыш/-ыш:* просьба, обида, радость, гордость;

14. *-ақ/-қ, -ек/-к:* оюра, пожелание, вопрос, лопата, стоянка, расческа, скользкий, бодрый, серп, неумеха, кол, гость, точило, совок, сбор,

15. *-мақ/-мек, -бақ/-бек, -пақ/-пек:* загадка, грязь, вес, крючок, олады.

2-жаттығу. Оқыңыз. Зат есімдердің қандай тәсілмен жасалғанын көрсетіңіз де, орыс тіліне аударыңыз.

а) Әуежай, теміржол, отбасы, күйтабақ, күнтізбе, саяжай, жағажай, көзқарас, атамекен, асқабақ, бейнетаспа, қараторғай, баспасөз, мүшелтой, балабақша, мұражай, өнертапқыш, автотұрақ, қолшатыр, асқазан, қолхат;

ә) ыдыс-аяқ, ата-ана, қыз-келіншек, бала-шаға, әке-пеше, қол-аяқ, бау-бақша, ауыл-аймақ, бас-қоз, бас-аяқ, ат-арба, ішек-қарын, жан-жануар, көрпе-төсек, бет-ауыз, мекен-жай, жеміс-жидек, темір-терсек, көңіл-күй;

б) аяқ киім, ауыз үй, ауыл шаруашылық, жастық шак, ауа райы, сырт киім, қант сауыт, қыс киім, сиыр еті, қонақ үй, сауда орталығы, тұратын жер, туған күн, шақыру билеті, ана тілі, спорт залы, таба нан.

2. ГРАММАТИКА: ҚАЛАУ РАЙ.

жаз
бар
қал

→ -ғы+ -сы

айт
аш
жат

→ -қы+ -сы

кор
бер
кел

→ -гі+ -сі

кет
кес
жет

→ -кі+ -сі

3-жаттығу. Мына етістіктерге *-қы/-кі, -ғы/-гі* жұрнақтарын қосып жазыңыз

Оқу, үйрену, шығу, алу, сөйлесу, апару, әкелу, ілу, өңгімелеу, өсу, бару, жөндеу, қону, ішу, деу, салу, білу, танысу, басу, көшіру, есептеу, дайындалу, егу, жабу, зерттеу, кету, тойлау, жату, көру, сөну, үйлену, сезу, кіру, отыру, арту, ұнату, билеу, қалу, үйрету, қарау, қуу, оштіру, қуану, жану, нану, орналасу, олшеу, жуыну, пісу, сағыну, кебу, төгу, сену, жүгірту, сөйлеу, табу, шабу, тебу, ұрысу, болу, жазу, шөлдеу, ұялу, тұру, жағу, айту, үндемеу, іздеу, беру, істеу, ашу, тексеру, ұялу.

Жекеше түрі	Көпше түрі
I. <i>Менің хат жаз-ғы-м келеді</i> «Мне хочется написать письмо»	I. <i>Біздің хат жаз-ғы-мыз келеді</i> «Нам хочется написать письмо»
II. <i>Сенің хат жаз-ғы-ң келеді</i> «Тебе хочется написать письмо» <i>Сіздің хат жаз-ғы-ңыз келеді</i> «Вам хочется написать письмо»	II. <i>Сендердің хат жаз-ғы-ң келеді</i> «Вам хочется написать письмо» <i>Сіздердің хат жаз-ғы-ңыз келеді</i> «Вам хочется написать письмо»
III. <i>Оның хат жаз-ғы-сы келеді</i> «Ему хочется написать письмо»	III. <i>Олардың хат жаз-ғы-сы келеді</i> «Им хочется написать письмо»

4-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз. Қалау рай-дын жасалуына көңіл аударыңыз

1. Менің үйде жатқым келеді. Сенің диванда жатқың келеді Сіздің төсекте жатқыңыз келеді. Оның жерде жатқысы келеді 2. Менің шай ішкім келеді. Сенің шырын ішкің келеді. Сіздің су ішкініз келеді. Оның кофе ішкісі келеді. 3. Менің театрға барғым келіп отыр. Сенің үйге барғың келіп отыр. Сіздің тауға барғыңыз келіп отыр. Оның спорт кешеніне барғысы келіп отыр. 4. Менің сені көргім келіп отыр. Сенің жаңа фильм көргің келіп отыр. Сіздің мұражайды көргіңіз келіп отыр. Оның сауда үйін көргісі келіп отыр.

5-жаттығу. Жоғарыдағы сөйлемдерді көпше түрге айналдырыңыз

6-жаттығу. Мына сұрақтарға жауап беріңіз

1. Сіздің қайда барғыңыз келеді? 2. Не ішкіңіз келеді? 3. Сіздің қазір не істегіңіз келіп отыр? 4. Сіздің кіммен сөйлескіңіз келеді? 5. Сіздің кіммен танысқыңыз келеді? 6. Әке-шешенізге көмектескіңіз келе ме? 7. Туған күніңізге не алғыңыз келеді? 8. Мартинаның Қазақстанда не істегісі келеді? 9. Вильямның Мартинаға не көрсеткісі келіп отыр? 10. Мартинаның сауда үйінен не алғысы келіп отыр? 11. Виталийдің Мартинадан ештеңе сұрағысы келмей ме?

7-жаттығу. Көп нүктенің орнына қажетті грамматикалық көрсеткіштерді қойыңыз.

1. Нығметтің ауылға бар... келеді. 2. Сөрсеннің өлең айт... келіп отыр. 3. Сенің театрда жұмыс істе... келе ме? 4. Біздің институтқа түс... келеді. 5. Менің жауап бер... келіп отыр. 6. Оқытушы менен сұра... келмейді. 7. Бұл мұғалімнің лекциясын тында... келмей ме? 8. Бұл фильмді көр... келмейді. 9. Бұл институтта оқы... келе ме? 10. Асханадан тамақ іш... келмей отыр. 11. Менің қазір жұмысымды бітір... келмей отыр. 12. Баланы балабақшадан ал... келмей ме?

8-жаттығу. Мына сөйлемдерді толықтырыңыз

1. Оспанның ... келмейді. 2. Менін .. келіп отыр. 3. Олардың ... келеді. 4. Сендердің ... келіп жүр. 5. Біздің ... келеді. 6. Сіздердің ... келмейді. 7. Сенің ... келмей отыр. 8. Сіздің ... келмей ме? 9. Олардың ... келе ме? 10. Біздің ... келмей отыр. 11. Балалардың ... келмейді. 12. Сіздің ... келмей отыр ма? 13. Сенің ... келмей ме?

9-жаттығу. Томендегі етістіктерден қалау рай жасап, сөйлем құраңыз

Отыру, тұру, жіберу, қарау, сөйлеу, демалу, өн салу, жату, кету, оқу.

10-жаттығу. Қазақ тіліне аударып, жатқа жазыңыз

1. Я хочу купить яблоки на базаре. 2. Мы хотим поехать летом во Францию. 3. Мой младший брат не хочет учиться. 4. Вы хотите кушать? 5. Хотите его увидеть? 6. Мне не хочется танцевать. 7. Вы не хотите меня понять. 8. Я не хочу с Вами разговаривать. 9. Он никого не хочет видеть. 10. Мы не хотим сегодня никого принимать.

11-жаттығу. Сөйлем құраңыз

Менің ...	}	келеді. келмейді.
Сенің ...		
Сіздің ...		
Оның ...		
Біздің ...		
Сендердің ...		
Сіздердің ...		
Олардың ..		

12-жаттығу. Мына сөз тіркестермен ұлгі боиынша сойлем құраныз.

Үлгі: *Менің сенімен сөйлескім келмейді.*

Сенмен сөйлесу Тамақ ішу Дүкенге бару Балмұздақ жеу Қонақ шақыру Сабақ оқу Телсидар көру Тамақ пісіру Ыдыс-аяқ жуу Еден сыпыру Коньки тебу Сурет салу	}	келеді. келмейді.
--	---	----------------------

13-жаттығу. Мына сөйлесуді оқыңыз, орыс тіліне аударыңыз.

Әлішер: Құрметті Қазақ тілі орталығының мүшелері! Менің Сіздерге Орталығымыздың жаңа мүшесін таныстырғым келеді. Аты **Мартина**. Өзі **Аргентинадан**.

Мартина: Сәлеметсіздер ме?

Қоғам мүшелері: Сәлеметсіз бе? Халіңіз қалай? Қазақстанда не істен жүрсіз?

Мартина: Рақмет. Халім жақсы. Мен ғалыммын. Қазақ тілінің грамматикасын зерттеп жүрмін. Тақырыбым: «Күрделі етістіктер». Қазақстан туралы да көбірек білгім келеді.

Роза: Қазақстанда көп болғыңыз келе ме?

Мартина: Болғым келеді, бірақ әзірше жарты жыл боламын, содан кейін көремін.

Дарья: Тұратын жеріңіз бар ма?

Мартина: Иә, бар. Бірақ менің үйге біраз зат алғым келеді. Қаланы онша білмеймін...

Ксения: Оны уайымдамаңыз. Біз Сізді сауда үйіне апарамыз.

Вильям: Қаланың басқа да тамаша жерлерін көрсетеміз.

Мартина: Көп-көп рақмет. Мен Сіздерге өте ризамын. Халық бекер айтпайды ғой: «Көп ақшаң болғанша, көп жолдасың болсын».

Әлішер: Виталий, Сіз неге үндемейсіз? Сіздің Мартинадан не сұрағыңыз келеді? Ұялмаңыз, сұраңыз.

Виталий: Ә-ә... М-м... Жоқ, әзірше сұрағым жоқ...

14-жаттығу. Мәтіннен қалау райдың формаларын жазып алыңыз да, сол сөздермен жазбаша сойлем құраныз.

3. ЛЕКСИКА: КИІМ. САУДА ҮЙІНДЕ.

15-жаттығу. Сөйлесулерді оқыңыз Мына сөздерді пайдаланып, сатып алушылар не сатып алатынын тауып айтыңыз

Аяқ киім, сырт киім, бас киім

* * *

- Кешіріңіз, мышаның бағасы қанша?
- Он мың теңге.
- Отыз алтыншы өлшем (размер) бар ма?

* * *

- Кешіріңіз, басқа түсі бар ма?
- Бар. Нешінші өлшем киесіз?
- Елу алтыншы. Қара түсін беріңіз, сөмкеме сөйкес.

* * *

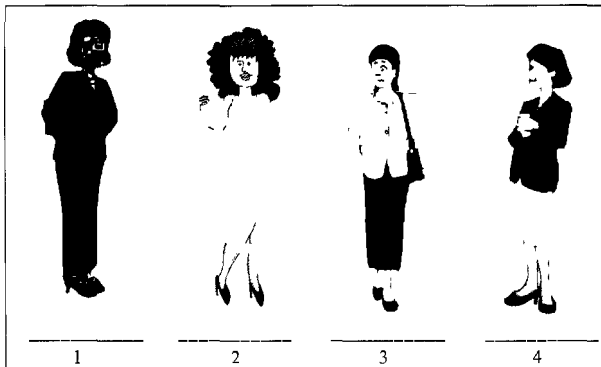
- Мына зағты өлшеуге бола ма?
- Болады. Сізге оге жарасып тұр. Аяқ киіміңізге де сөйкес.
- Онда мен мұны алайын. Ақшаны кассаға толсейін бе?

16-жаттығу. Төмендегі сөздерді оқыңыз. Қазақша-орысша сөздікті пайдаланып, сөздердің мағынасын табыңыз да, кестеге енгізіңіз.

сырт киім	бас киім	аяқ киім

Көйлек, тымақ, жейде, етік, туфли, белдемше, тон, бөтенкс, бөрік, пальто, шалбар, костюм, орамал, свитер, қалпақ, күртке, кофта, джемпер.

17-жаттығу. Қыздардың үстіне қарап жөнс келесі белің басындағы сөйлсмерді оқи отырып, төрт бұрыштардың шіне тиісті цифрларды жазыңыз

Бұлар кім екен?

- Әйгерім Назым Айжан Әмина

1. Назымның үстінде көйлегі жоқ.
1. Айжанның үстінде белдемшесі жоқ.
2. Назым мен Әйгерімнің қолдарында сөмке жоқ.
3. Әйгерімнің шалбары жоқ.
4. Әмина мен Әйгерімнің үстінде джемперлері жоқ.

18-жаттығу. Төмендегі сөздерді оқыңыз. Қазақша-орысша сөздікті пайдаланып, сөздердің мағынасын анықтаңыз да, кестеге енгізіңіз

кеңсе заттары	зергерлік бұйымдар	ыдыс-аяқ

Қалам, табак, білезік, қағаз, қарындаш, жүзік, төрелке, дәптер, қасық, сақина, пышақ, сырға, шанышқы, сызғыш, алқа, өшіргіш, кесе, шолпы, ваза.

19-жаттығу. Мәтінді оқып, орыс тіліне аударыңыз

Сауда орталығы

Біздің қаламызда дүкендер, әмбебап дүкендері, сауда үйлері өте көп. Үйіміздің қасында үлкен сауда орталығы бар. Сіздің өзіңізге бір зат алғыңыз келсе, сауда орталығына барасыз, өйткені мұнда балалардың ойыншықтарынан бастап, ине-жіпке дейін сатады. Бұл өте қолайлы, өйткені үйге қажетті заттарды бір-ақ жерден алуға болады.

Сауда орталығымыз үлкен, үш қабатты, іші кең, тамаша Бірінші қабаттан жоғары қабаттарға эскалатормен көтерілуге болады.

Бірінші қабатта кафе, оптика, дәріхана, азық-түлік, кондитер бөлімдері бар. Гүл де, газет-журнал да бірінші қабатта.

Екінші қабатта спорт, электр, теледидар, радио, киносурет, күй табақтары, галантерея, парфюмерия, сыйлықтар, маталар, зергерлік және үй ішіне қажетті бұйымдар бөлімдері бар.

Киім алғыңыз келсе, үшінші қабатқа барыңыз. Үшінші қабатта киім бөлімі, іш киім бөлімі, сырт киім бөлімі, аяқ киім бөлімі, бас киім бөлімі, балалар бөлімі орналасқан.

Ксения мен Мартина бүгін сауда орталығында жүр. Мартина өзіне керекті заттарды алып жатыр. Ксения өзіне әдемі көйлек таңдап жүр. Қазір олар киім бөлімінде гүр.

Ксения: Кешіріңіз, мына көйлек қай жердікі?

Сатушы: Финляндияшкі. Бұл жаңа үлгімен тігілген көйлек. Сізге көйлектің нешінші олшемі керек?

Ксения: Қырық екінші. Көйлектің басқа түсі бар ма?

Сатушы: Басқа түсі жоқ, бірақ мына түс Сізге өте жарасады. Өлшеп көріңізші. Бұл Сіздің өлшеміңіз ғой. Өлшейтін бөлмелер әне, ана бұрышта.

Мартина: Рас, Ксения, саған жақсы жарасып тұр. Аяқ киіміңе де сәйкес. Тар емес пе?

Ксения: Жок, түп-тура. Әдемі екен, бірақ...

Сатушы: Бағасына қараманыз, сапасына қараныз. «Сараң екі рет төлейді».

📖 Сөздік

сауда орталығы – торговый центр
әмбебап дүкені – универмаг
ойыншық – игрушка
ине-жіп – иголка с ииткой
сату – продавать
қолайлы – удобно
қажетті – необходимый
электр – электрический
киносурет – художественный
күй табақтары – диски, пластинки
сыйлық – подарок
мата – ткань
зергерлік – ювелирный
үй ішіне қажетті бұйымдар – товары
повседневного спроса
киім бөлімі – отдел одежды

іш киім – нижнее белье
сырт киім – верхняя одежда
аяқ киім – обувь
бас киім – головной убор
жаңа үлгімен тігілген – модный
өлішем – размер
түс – цвет
жарасу – быть к лицу
өлшеігін бөлме – примерочная
рас . . – действительно . .
сойкес болу – сочетаться
тар – тесный
баға – цена
сапа – качество
Сараң екі рет төлейді – Скупой платит
дважды.

20-жаттығу. Мәтінге жазбаша сұрақтар қойыңыз.

21-жаттығу. Асты сызылған сөзді қайталау арқылы оны сұраулы сөйлемге айналдырыңыз.

Үлгі: Біздің қаламызда дүкендер, әмбебап дүкендері, сауда үйлері өте көп. – *Көп пе?*

1. Біздің қаламызда дүкендер, әмбебап дүкендері, сауда үйлері өте көп. 2. Үйіміздің қасындағы сауда орталығы үлкен. 3. Сауда орталығының іші кең. 4. Сауда орталығында көп (нәрсе) зат табуға болады. 5. Бірінші қабаттан жоғары қабаттарға эскалатормен көтерілуге болады. 6. Кофе ішкіңіз келсе, сауда орталығының бірінші қабатындағы кафеге барыңыз. 7. Үйге қажетті бұйымдар алғыңыз келсе, екінші қабатқа көтерілуіңізге болады. 8. Үшінші қабатта киім бөлімдері бар. 9. Ксения мен Мартина бүгін сауда орталығында жүр. 10. Мартина өзіне керекті заттарды алып жатыр. 11. Ксения өзіне әдемі көйлек іздеп жүр. 12. Көйлектің түсі Ксенияға жарасады. 13. Көйлектің бағасы қымбат. 14. Көйлек жаңа үлгімен тігілген. 15. Көйлек Ксенияға түп-тура.

22-жаттығу. Мына сөйлемдерді болымсыз түрге айналдырыңыз.

1. Мен әмбебап дүкеніне барамын. 2. Кеңсе тауарларын зергерлік бұйымдар дүкенінде сатады. 3. Әлия биік өкшелі туфлиді ұнатады. 4. Мен өзіме әдемі көйлек таңдаймын. 5. Сатуда шетелде тігілген аяқ

киім бар. 6. Мына белдемше саған жарасады. 7. Бірінші қабатта киім бөлімі бар. 8. Үшінші қабаттан көзілдірік сатып аламыз. 9. Мына шалбардың бағасы қымбат. 10. Ақшаны сатушыға төлеймін.

23-жаттығу. Асты сызылған сөздерге арнаулы сұрақ қойыңыз.

1. Сауда үйінде кісі көп. 2. Ақшаны кассаға төлейді. 3. Менің әкем шетелде тігілген әдемі костюм таңдап жүр. 4. Дина жаңа үлгімен тігілген көйлекті өлшеп жатыр. 5. Сатушы сатып алушыларға зат таңдауға қомектеседі. 6. Ертең сен әмбебап дүкенінен үйге қажетті заттарды аласың. 7. Әдемі маталар үшінші қабатта сатылып жатыр. 8. Мына тон Сізге кең және қысқа. 9. Аяқ киімнің бағасы өте қымбат екен. 10. Сатушылар маған биік өкшелі етікті көрсетіп тұр.

24-жаттығу. Мына сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Әлия үйіне қажетті заттарды сатып алады, ал Сіз? 2. Сәрсен аяқ киім бөліміне барады, ал Сіз? 3. Орталық әмбебап дүкенінің сатушысы заттарымды орап береді, ал Сіз? 4. Жомарт әйсіліне жаңа үлгімен тігілген көйлек таңдайды, ал Сіз? 5. Мен үшінші қабатқа эскалатормен көтерілемін, ал Сіз? 6. Әсет баласына ойыншық машина сыйлайды, ал Сіз? 7. Спорт костюмін спорт тауарлары бөлімінен іздейміз, ал Сіз? 8. Мен ағам тауған күніне сыйлықтар бөлімінен сыйлық өперемін, ал Сіз?

25-жаттығу. Мына сөздерді қазақ тіліне аударыңыз және олардың антонимін табыңыз

Черный, дешевый, принести, да, большой, хороший, ночь, справа, мало, здесь, этот, тонкий, низкий, худой, прийти, грязный, кривой, нижний, продать, покупатель, новый, дать.

26-жаттығу. а) Пікіріңізді дәлелдеңіз б) Сатушы, Марина және Ксения арасындағы сөйлесуді жалғастырыңыз.

Сіздің ойыңызша, Ксения көйлекті сатып ала ма, сатып алмай ма?

27-жаттығу. Мағынасына сәйкес сөзді тұсына жазыңыз және сол сөзбен сойлем құраңыз

Үлгі: ыдыс-аяқ бөлімі – кесе: *Кесені ыдыс-аяқ бөлімінен алуға болады.*

ыдыс-аяқ бөлімі
галантерея бөлімі
сағаттар бөлімі
балалар бөлімі
бас киім бөлімі
сырт киім бөлімі
оптика

кітап дүкені
электр тауарлар бөлімі
зергерлік бөлімі
дәріхана

қарындаш
мата
торт
көзілдірік
кесе
иіс су
бөтеңке
сүт
спорт костюмі
тон
жапқыш

азық-түлік дүкені	шұлық
кондитер бөлімі	ойыншық
парфюмерия	тымақ
спорт тауарлары бөлімі	дәрі
маталар бөлімі	білезік
кеңсе тауарлары бөлімі	сағат
аяқ киім бөлімі	белдемше
үй ішінс қажетті бұйымдар бөлімі	үтік

28-жаттығу. Үлгі бойынша жолдасыңызбен сөйлесіңіз

Үлгі: Маған аяқ киім керек еді – Жүр, аяқ киім бөліміне барайық.

а) Аяқ киім, білезік, костюм, қасық, көзілдірік, орамал, сүт, төрелке, свитер, шляпа, куртка, өшіргіш, көйлек, теледидар, қағаз, тымақ, радио, жейде, сызғыш, етік, сағат, оқулық, күйтабақтар, туфли, кітап, дәрі, мата, торт, белдемше, сырға, тон, нан, киносурет, бөтенке, шапка, қарындаш, шай, пальто, шалбар, кесе, кофта, дәптер, джемпер, жүзік, қалам

ә) Сауда орталығы, ыдыс-аяқ бөлімі, галантерея бөлімі, үй ішіне қажетті бұйымдар бөлімі, сағаттар бөлімі, балалар бөлімі, азық-түлік дүкені, бас киім бөлімі, кондитер бөлімі, әмбебап дүкені, сырт киім бөлімі, оптика, кітап дүкені, электр тауарлары бөлімі, зергерлік бұйымдар бөлімі, дәріхана, азық-түлік, парфюмерия, спорт тауарлары бөлімі, маталар бөлімі, кеңсе тауарлары бөлімі, аяқ киім бөлімі, сауда үйі.

29-жаттығу. Кестедегі сөздерді пайдаланып, сұрақтарға жауап беріңіз

1 Сіз сауда орталығының қай бөліміне барғыңыз келеді?	ыдыс-аяқ бөлімі, галантерея, үй ішіне қажетті бұйымдар бөлімі, сағаттар бөлімі, балалар бөлімі, азық-түлік дүкені, бас киім бөлімі, кондитер бөлімі, сырт киім бөлімі, оптика, кітап дүкені, электр тауарлары бөлімі, зергерлік бұйымдар бөлімі, дәріхана, азық-түлік, парфюмерия, спорт тауарлары бөлімі, маталар бөлімі, кеңсе тауарлары бөлімі, аяқ киім бөлімі, ...
2. Сіз сауда орталығынан не сатып алғыңыз келеді?	аяқ киім, білезік, костюм, қасық, көзілдірік, орамал, сүт, төрелке, свитер, шляпа, куртка, өшіргіш, көйлек, теледидар, қағаз, тымақ, радио, жейде, сызғыш, етік, сағат, оқулық, күйтабақтар, туфли, кітап, дәрі, мата, торт, белдемше, сырға, тон, нан, киносурет, бөтенке, қарындаш, шай, пальто, шалбар, кесе, кофта, дәптер, джемпер, жүзік, қалам, ...
3 Сырт киім бөлімінде сатуда қандай киім бар?	жаңа үлгімен тігілген, нашар, жақсы, әдемі, қымбат, арзан, түсі қара (ақ, қызыл, сары), шетелде тігілген, ...
4 Сырт киімнен (бас киімнен, аяқ киімнен) нешінші өлшем киесіз?	сырт киім – 42; 44; 46; 48; .. бас киім – 54; 56; 58; ... аяқ киім – 35; 36; 37; 38; ...

30-жаттығу. Дәрісханадағы мұғалымды немесе басқа адамды үлгі бойынша суреттеңіз. Ал жолдасыңыз оның кім екенін айтсын. Содан кейін жолдасыңыз суреттесін

Үлгі: *Ол қыз орта бойлы, арықтау, шашы қысқа, сарыға боялған, көзі қара, көзіндірік тақпайды. Оның үстінде қара шалбар, қызыл джемпер және қара етік бар. Ол кім? — Ол Анар. — Иә, дұрыс*

31-жаттығу. Белгілі бір адам туралы ойлаңыз. Жолдасыңыз сұрақ қойып оның кім екенін тапсын. Содан кейін жолдасыңыздан Сіз сұраныз

Үлгі: *Ол шалбар киіп отыр ма? — Жоқ, шалбар емес.
Ол белдемше киіп отыр ма? — Жоқ, белдемше емес.
Ол көйлек киіп отыр ма? — Иә, дұрыс.
Көйлектің түсі көк пе? — Иә, көк.
Ол Әсел ме? — Иә, Әсел.*

32-жаттығу. Томендегі сөйлесулерді оқып, жаттап алыңыз

* * *

- Сәлеметсіз бе! Менің электр шайнек алғым келеді.
- Онда үшінші қабатқа барыңыз.
- Рақмет.

* * *

- Аяқ киім бөлімінен не алғыңыз келеді?
- Мен тойға әдемі, жаңа үлгімен тігілген туфли іздеп жүрмін.
- Олшемініз қандай?
- Отыз алты.

* * *

- Сізге мына туфли ұнай ма?
- Ұнайды.
- Бағасы қанша?
- Он бес мың теңге.

* * *

- Кешіріңіз, Сіз не іздеп жүрсіз?
- Мен күйеуіме сырт киім іздеп жүрмін.
- Куртка ма, пальто ма?
- Пальто.
- Мына пальтоны көріңіз.

* * *

- Ғапу етіңіз, мына бөлімде шалбарлар сатыла ма?
- Иә, шалбар да, белдемше де сатылады
- Мына шалбарды өлшеуге бола ма?
- Болады. Өлшейтін бөлме әнс.

* * *

- Мен мына затты аламын.
- Ақшаны кассаға төлеңіз.
- Бағасы қанша?
- Бағасы затта жазылған.

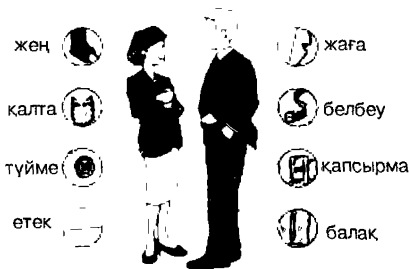
33-жаттығу. Адамдар сатып алған заттарын қайтарып жатыр. Себебі не? Тандаңыз да, дұрыс жауабын беріп, көп нүктенің орнына белгі (✓) қойыңыз.

1. . өтс үлкен, ... өте кіші. 2. ... жеңі ұзын, . жеңі қысқа.
3. . қоңырауы істемейді, . уақытты дұрыс көрсетпейді. 4. ... кілті басқа, ... кілті жоқ. 5 ашылмайды, ... жабылмайды.

34-жаттығу. Адамдар таныстарына, туыстарына сыйлық алып жатыр. Тандаңыз да, таңдаған сыйлықтарыңызды белгімен (✓) көрсетіңіз.

☒	иіс су	☐	қызыл көйлек	☐	куыршақ
☐	білезік	☐	жасыл көйлек	☐	доп
☐	кітап	☐	көк көйлек	☐	велосипед
☐	сырға	☐	ваза	☐	үтік
☐	белбеу	☐	табақ	☐	электр шайнек
☐	жүзік	☐	тәрсіке	☐	миксер

35-жаттығу. Суреттерге қарап, сөздердің орысша баламасын айтыңыз.

36-жаттығу. Төмендегі сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз. Дәптеріңізге заттардың суретін салыңыз.

1. Мына қызыл көйлектің етегі ұзын, кең. Жағасы мен қалтасы жоқ, жеңі қысқа, артында бір түймесі бар. 2. Шалбардың түсі қара, балағы кең емес. Жейденің түсі көк, жағасы, екі төс қалтасы және алдында түймелері бар. 3. Белдемшенің етегі қысқа, кең емес, түсі жасыл. Белбеуі темірден жасалған. Артында қапсырмасы бар, қалтасы жоқ. 4. Мына пальтоның түсі қоңыр. Етегі мен жеңі ұзын, кең емес. Екі жағында қалтасы бар. Жағасы онша үлкен емес, түймесі үлкен, қоңыр. Белбеуі бар.

37-жаттығу. а) сатушы және сатып алушы, ө) екі сатып алушы, б) екі сатушы арасында сөйлесулер құраныз.

38-жаттығу. «Сауда орталығында» тақырыбына шағын шығарма жазыңыз.

11-сабақ

Желательное наклонение (қалау рай)

Желательное наклонение выражает желание, намерение говорящего и образуется путем прибавления к корню глагола суффиксов *-ғы/-гі, -қы/-кі*, затем следуют личные окончания глагола и вспомогательные глаголы *келеді* для будущего переходного времени, *келді* для прошедшего времени и *келіп отыр* для настоящего времени. Например.

Менің театрге барғым келеді «Мне хочется пойти в театр (вообще)»

Менің театрге барғым келіп отыр «Мне хочется пойти в театр (сейчас)»

Менің театрге барғым келді, «Мне хотелось пойти в театр»

Спряжение глагола *жазу* в желательном наклонении

Жекеше түрі	Көпше түрі
I <i>Менің хат жаз-ғы-м келеді</i>	I <i>Біздің хат жаз-ғы-мыз келеді</i>
II <i>Сенің хат жаз-ғы-ң келеді</i> <i>Сіздің хат жаз-ғы-ңыз келеді</i>	II <i>Сендердің хат жаз-ғы-ң келеді</i> <i>Сіздердің хат жаз-ғы-ңыз келеді</i>
III. <i>Оның хат жаз-ғы-сы келеді</i>	III <i>Олардың хат жаз-ғы-сы келеді</i>

Отрицательная форма образуется при помощи отрицательных суффиксов *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе*, которые присоединяются к корню глагола *келеді жаз-ғы-м келме-й-ді* «мне не хочется писать», *айт-қы-сы келме-ді* «ему не хотелось говорить». (См. также раздел. «Притяжательная форма имен существительных»)

12-САБАҚ

1. Грамматика: Қайталау. Сан есім.
2. Грамматика: Модальдық сөз тіркесі.
3. Лексика: Базарда.

1. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. САН ЕСІМ.

1-жаттығу. Сөйлемдерді оқып, аударыңыз. Біреу сөзінің үстіне қай жерде ол белгісіздік есімдігі немесе жинақтау сан есімі болып жұмсалып тұрғанын жазыңыз.

1 Нұрым маған екі қарындаш бермек: біреуі — ұзын, екіншісі — қысқа. 2. Біздің көшеде екі үй тұр: біреуі — үлкен, екіншісі — кіші. 3. Біреу маған кітап берер. Ол өте қызық кітап екен. 4. Сізге біреу телефон соғып тұр. 5. Көшемен екі бала келе жатыр: біреуі — Арман, екіншісі — Ерлан. 6. Біреу кереуетте жатыр. Ол кім екен? 7. Сәуле біреумен Кавказға барады. 8. Болат мына дәріні біреуден алсын. 9. Мұрат сенің дәптеріңді біреуге берсін. 10 Мыналар кім? — Біреуі — Жанар, екіншісі — Шынар. 11 Неше балаң бар? — Біреу.

2-жаттығу. Төмендегі сөздердің ішінен сан есімі бар сөздерді тауып оқыңыз

Қонақ, дербес, түбір, тоғызқұмалақ, қаламың, етістік, күшік, бекініс, төртбақ, балтыр, сегізкөз, жүзім.

3-жагтығу. Кестені толтырыңыз

Екі мың бес жүз тоқсан скі	...
....	5 859
.....	17 594
Жиырма үш мың бес жүз тоқсан алты
.. .	52 654
.....	46 521
Жетпіс төрт мың сегіз жүз бір
.....	932 574
..	187 356
Екі жүз отыз жеті мың бір жүз қырық тоғыз
.....	149 367
Сегіз жүз елу төрт мың жеті жүз жиырма үш
Бес миллион скі жүз қырық үш мың алты жүз отыз төрт
.....	5 864 245 371
Жиырма үш миллиард тоғыз жүз отыз төрт миллион сегіз жүз қырық бес мың алты жүз жиырма бір

4-жагтығу. Өлеңді оқып, орыс тіліне аударыңыз Жаттап алыңыз

НЕГЕ?

Санайсың:

Біреу, — деп,

Екеу, — деп,

Үшеу, — деп,

Төртеу, — деп,

Бесеу, — деп,

Алтау, — деп,

Жетеу, — деп,

Сегіз, — деп,

Тоғыз, — деп,

Он, — деп

Бірақ неге

Сегіз-еу, — демейсің,

Тоғыз-ау, — демейсің,

Он-ау, — демейсің?

Демегенің тура,

Неге олай екенін

Қазақ тілінен сұра

(Кұрманбай Толыбаев)

5-жагтығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Нас пятеро. 2. Скажи этим двоим. 3. Они трое собираются поехать на Памир. 4. Спроси у этих семерых. 5. Одна из них — Асель, а вторая — Асем. 6. Моих книг четверо. 7. У всех шестерых нет тетрадей сегодня. 8. У тебя сколько детей? — Трое. 9. Сколько человек в Вашей семье? — Пятеро. 10. Сколько языков знаешь? — Четверо. 11. Сколько профессий имеешь? — Шестеро.

6-жаттығу. а) Жылдарды оқып, туған жылыңызды тауып алып, туған жылыңыздың аты қандай екенін айтыңыз

Тышқан жылы	1960	1972	1984	1996
Сиыр жылы	1961	1973	1985	1997
Барыс жылы	1962	1974	1986	1998
Қоян жылы	1963	1975	1987	1999
Ұлу жылы	1964	1976	1988	2000
Жылан жылы	1965	1977	1989	2001
Жылқы жылы	1966	1978	1990	2002
Қой жылы	1967	1979	1991	2003
Мешін жылы	1968	1980	1992	2004
Тауық жылы	1969	1981	1993	2005
Ит жылы	1970	1982	1994	2006
Доңыз жылы	1971	1983	1995	2007

ә) Сіздің атаңыздың, әжеңіздің, әкеңіздің, шешеніздің, ағаңыздың, апаныздың, туған жылы қай жыл екенін айтыңыз.

7-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1. Сіздің туған жылыңыз қай жыл? 2. Бір мың тоғыз жүз алпысыншы жыл кімнің туған жылы? 3. Сен оқуды нешінші жылы бітіресің? 4. Сіз қай жылы үйленесіз? 5. Қай жылдан бастап жұмыс істеп жүрсіз? 6. Қай жылдан бері осы қалада тұрасыз? 7. Алматыға қай жылдан бері бармай жүрсіз? 8. Астанаға қай жылдан бастап барып жүрсіз? 9. Сіз әке-шешенізбен қашаннан бері бірге тұрмайсыз? 10. Сіз жолдасыңызбен қай жылдан бастап жолдас болып жүрсіз?

8-жаттығу. Бос орындарға керекті сандарды жазыңыз. Әр бағыттағы санның саны он бес болу керек

→ = 15 ↑ = 15 ↓ = 15 ↖ = 15 ↗ = 15 ↘ = 15 ↙ = 15

алты + +
 + + екі
 + он +

Жауаптары 6 0 9
 8 5 2
 1 10 4

Қосу (+)	Алу (-)	Көбейту (×)	Бөлу (:)
8+2=10 Сегізге екіні қосса, он.	10-2=8 Оннан екіні алса, сегіз.	8 × 2=16 Сегізді екіге көбейтсе, он алты	8 : 2=4 Сегізді екіге бөлсе, төрт

9-жаттығу. Жоғарыдағы үлгіні пайдаланып, төмендегі есептерді оқыңыз

10+10=20 25-15=10 25 × 2=50 25 · 5=5
 25+25=50 26-12=14 10 × 3=30 48 : 6=8

$$72+12=84 \quad 70-20=50 \quad 70 \times 1=70 \quad 30 : 5=6$$

$$16+24=40 \quad 61-41=20 \quad 40 \times 2=80 \quad 27 : 3=9$$

$$63+23=86 \quad 39-10=29 \quad 30 \times 3=90 \quad 28 : 4=7$$

10-жаттығу. Мына есептерді шығарыңыз да, сөзбен жазыңыз

$$18+22 = \quad 35-13 = \quad 13 \times 3 = \quad 63 : 7 =$$

$$36+25 = \quad 63-28 = \quad 25 \times 4 = \quad 45 : 5 =$$

$$71+39 = \quad 76-47 = \quad 31 \times 2 = \quad 39 : 3 =$$

$$15+45 = \quad 58-41 = \quad 41 \times 2 = \quad 24 : 6 =$$

$$69+21 = \quad 78-68 = \quad 59 \times 1 = \quad 56 : 8 =$$

$$24 : \quad = 8 \quad 42+ \quad = 50 \quad 12 \quad 15 = 27 \quad 45 \quad 15 = 3$$

$$39 - \quad = 4 \quad 24 \times \quad = 48 \quad 13 \quad 3 = 39 \quad 94 \quad 90 = 4$$

11-жаттығу. Мына кестені дәптеріңізге жазып алыңыз да, бос орындарға керекті белгілерді жазып, сөзбен айтыңыз

$$12+4 = 16$$

$$3 \quad 2 \quad 6$$

$$4 \quad 6 \quad 10$$

Керекті белгілер. \times , $=$, $+$.

12-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Он алтыны он алтыға қосса, қанша? 2 Жиырма сегізді екіге бөлсе, қанша? 3. Елуді елуге көбейтсе, қанша? 4. Жетіні беске көбейтсе, неше? 5. Екі мың тоғыз жүз қырық екіден онды алса, қанша? 6. Бір миллионнан бес жүз мыңды алса, неше? 7 Бір миллиардты екіге бөлсе, қанша? 8. Он алтыны екі жүз сексен төртке қосса, қанша? 9. Жеті мың тоғыз жүзге бір жүзді қосса, неше? 10. Он төрт мыңды екіге бөлсе, қанша? 11. Он бес мыңнан жеті мыңды алса, қанша?

13-жаттығу Кестені пайдаланып сұрақ қойыңыз. Оған екінші адам жауап берсін.

63+2	78-68	52+28	17+8	82-16	16 × 2	қосса, алса, көбейтсе, бөлсе,	қанша? неше?
15 × 6	19 × 2	29+15	18 × 4	26 : 13	61-13		
36+60	45 : 5	14+36	33 : 1	84 : 2	46-12		
66 : 6	35 : 5	17 × 3	33-24	98 . 4	25 × 2		

14-жаттығу. Өзіңіз мысал беріп, оны екінші адам шығарсын

2. ГРАММАТИКА: МОДАЛЬДЫҚ СӨЗ ТІРКЕСІ.

15-жаттығу. Оқып, орыс тіліне аударыңыз

Азат – домбырашы. Ол домбырада ойнай алады.

Әйгерім – аудармашы. Ол ағылшын тілінде сөйлей алады.

Жәнсл – аспаз. Ол дәмді тамақ пісіре алады.

Ләззат – суретші. Ол керемет сурет сала алады

Мәжит – тракторшы. Ол трактор жүргізе алады.

Сәбит – студент. Ол компьютерде жұмыс істей алады.

Әйнеп – спортшы. Ол тез жүгіре алады.

Берік – құрылысшы. Ол үлкен үй сала алады.

Зейнеш – тоқымашы. Ол әдемі көйлек тоқи алады.

Жәзира – дәрігер. Ол ауру адамдарды емдей алады.

16-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

Үлгі: Азат домбырада ойнай ала ма? – *Ойнай алады.*

1. Азат домбырада ойнай ала ма? 2. Әйгерім ағылшын тілінде сөйлей ала ма? 3. Жәніп дәмді тамақ пісіре ала ма? 4. Ләззат керемет сурет сала ала ма? 5. Мәжит трактор жүргізе ала ма? 6. Сәбит компьютерде жұмыс істей ала ма? 7. Әйнеп тез жүгіре ала ма? 8. Берік үлкен үй сала ала ма? 9. Зейнеш әдемі көйлек тоқи ала ма? 10. Жәзира ауру адамдарды емдей ала ма?

17-жаттығу. Оқып, сөйлемдерді толықтырыңыз

1. Әсел Ол балаларды оқыта алады. 2. Сәкен Ол автобус жүргізе алады. 3. Серік Ол мал баға алады. 4. Айнұр Ол ақша санай алады. 5. Бәтима Ол кітап жаза алады. 6. Гүлжан Ол әдемі гүл өсіре алады. 7. Гауһар Ол банкте істей алады. 8. Меруерт Ол сиыр сауа алады. 9. Роза Ол шашыңызды сөндеп бере алады. 10. Данияр Ол балық аулай алады.

18-жаттығу. Мына сөз тіркестерін оқып, орыс тіліне аударыңыз

бар
айт
жаз

➤ -а

◁ аламын
аламыз
алады

бер
көр
кел

➤ -е

◁ аласың
аласыз
алады

тазала
сінде
де

➤ -й

◁ аласыңдар
аласыздар
алады

При произнесении двух глаголов – основного и вспомогательного – суффиксы **-а/-е** как бы не читаются (редуцируются). При этом оба глагола читаются слитно как одно слово. Например, *жаз(а) + аласыз = жазаласыз* “можете писать”, *сөйлес(е) + аласыз = сөйлесаласыз* “можете разговаривать”.

19-жаттығу. Сөз тіркестерді пайдаланып, кім не істей алатынын айтыңыз

Үлгі: *Мен балық аулай аламын. Сен шаңғы тебе аласың.*

Балық аулау (мен); шаңғы тебу (сен); дастарқан жасау (біз); кофе өкелу (Сіз); дойбы ойнау (Сіздер); газет оқу (оқушы); үйді тазалау (сен); ауыр жұмыс істеу (мен); диванда жатып ұйықтау (ол); теледидар көру (сендер); мақала жазу (Сіз); өн айту (Ермек); коньки тебу (балалар); көйлек тігу (апасы); картоп қуыру (өкесі); төрелкелерді жуу (сендер), шаң сүрту (қызы); ертеқ айту (мен); мотінді қазақшаға

аудару (біз), сый ық әперу (Сіз), ет пісіру (сен), терезе ашу (сендер), есікті жабу (оқушы); баланы көтеру (олар); сурет көрсету (Сіздер).

20-жаттығу. Жолдасыңызға Сіздің не істей алатыныңызды айтыңыз. Ол Сіз туралы және басқа біреу туралы айтсын.

Үлгі: *Мен балық аулай аламын – Сен балық аулаи аласың. Әлия да балық аулаи алады*

21-жаттығу. Жолдасыңыз туралы және басқа біреу туралы сұраңыз. Жолдасыңыз жауап берсін.

Үлгі: *Әсел балалармен тил таба ала ма? – Иә, таба алады
Сен ауыр жұмыс істей аласың ба? – Иә, істей аламын.*

22-жаттығу. Мына сөйлесуді оқып, орыс тіліне аударыңыз

Өлішер: Менің өксм – алтын адам. Әкемнің қолынан бәрі келеді.

Ләззат: Сенің өкең инженер ме?

Өлішер: Иә, ол зауытта жұмыс істейді. Оны бәрі сыйлайды. Әкем көп нәрсені біледі, көп нәрсені оилап шығарады. Әкем үйде де көп нәрсе істей алады.

Ләззат: Мысалы, не істеи алады?

Өлішер: Мысалы, заттарды жөндей алады. Үйдегі барлық заттарды өзі жөндейді.

Ләззат: Тағы не істеи алады?

Өлішер: Кір жуа алады, оны үтіктей алады, тамақ пісіре алады, ыдыс-аяқты жуа алады. Тіге алады, тоқи алады.

Ләззат: Ол спортпен айналыса ма?

Өлішер: Айналысады: теннис ойнай алады, футбол ойнай алады, жүзе алады, коньки тебе алады, шаңғы тебе алады...

Ләззат: Иә, билмейтінні жоқ екен...

Өлішер: Менің әкем домбырада да керемет ойнайды, өлең де жаза алады, ән де шығара алады.

Ләззат: Әндерді өзі айтатын шығар...

Өлішер: Әкемнің даусы өте жақсы. Әндерді керемет айта алады. Домбырада ғана ойнамайды, басқа да музыкалық аспаптарда – гитарада, сырнайда, сыбызғыда, фортепианода ойнаи алады.

Ләззат: Рас, өксең алтын адам екен. Сең өкенді сыйла, өкендей болуға тырыс.

Өлішер: Рақмет, тырысамын.

23-жаттығу. Сөйлесуден Өлішердің әкесі не істей алатынын жазып атыңыз

24-жаттығу. Оқыңыз, аударыңыз, модальдық сөз тіркесінің қалай жасалатынын айтыңыз

Сіз өңгіме айта аласыз ба?

– Иә, айта аламын

Сіз ән айта аласыз ба?

– Жоқ, айта алмаймын.

Сіз коньки тебе аласыз ба?

– Иә, тебе аламын.

Сіз шаңғы тебе аласыз ба?

– Жоқ, тебе алмаймын.

Сіз орысша сөйлей аласыз ба?
Сіз қытайша сөйтей аласыз ба?

Иә, сөйлей аламын.
Жок, сөйтей алмаймын

25-жаттығу. Мына сөйтемдерді оқып орыс тіліне ау арыны

- 1 Мен ағылшынша жаза аламын, ал немісше жаза алмаймын.
- 2 Сен әңгімені оқи аласың, ал мақаланы оқи алмайсың
- 3 Сіз бадминтон ойнай аласыз, ал теннис ойнай алмайсыз.
- 4 Ол балық жей алады, ал ет жеи алмайды
- 5 Біз театрға бара аламыз, ал қонаққа бара алмаймыз.
6. Сендер жұмыртқа қуыра аласындар, ал картоп қуыра алмайсындар
- 7 Сіздер бүгін келе аласыздар, ал ертең келе алмайсыздар
- 8 О іар сағатты жөндеі алады, ал теледидарды жөңдей алмайды

26-жаттығу. Ү.ш бойынша сөйлемдерді өзгертіңіз

Үлгі: Мен машина жүргіземін (автобус). — *Мен машина жүргізе аламын (Мен автобус жүргізебеимін — Мен автобус жүргізе алмаймын.)*

1. Мен машина жүргіземін (автобус)
- 2 Сіз орысша жақсы жазасыз (қазақша)
3. Виталий гитарада ойнайды (домбыра)
4. Студенттер ағылшынша сөйлейді (испанша).
5. Біз атқа мінеміз (түйе)
- 6 Сендер дойбы ойнайсындар (шахмат)
- 7 Сен сурет саласың (портрет)
8. Сіздер гүл отырғызасыздар (ағаш).
9. Біз Шымкентке барамыз (Петропавл).
10. Мен ет жеймін (балық).
11. Жәзира шәлі тоқиды (көйлек).
- 12 Біз мақала жазамыз (кітап)

27-жаттығу. Сөйлемдерді толықтырыңыз

- 1 Менің жолдасым сағат жөндеі алады, ал мен . . .
2. Сіз өлең шығара аласыз, ал Сәкен . . .
- 3 Сендер футбол ойнай аласындар, ал мен . . .
- 4 Біз осы тақырыпқа көп мысал келтіре аламыз, ал Сіздер . . .
5. Сен мотоцикл жүргізе аласың, ал мен . . .
6. Сіздер бүгін театрға бара аласыздар, ал о іар . . .
7. Мен керемет тағам әзірлей аламын, ал ол . . .
- 8 Олар биыл ауылдан азық-түлік әкелс алады, ал сендер . . .
9. Марат кітапты бір күнде оқи алады, ал мен . . .
- 10 Мен бақта ағаш отырғыза аламын, ал менің жолдасым . . .

28-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз және жатқа жазыңыз

- 1 Я могу прочесть эту книгу, а мой сын не может
2. Мы можем подняться в гору, а его друзья не могут
3. Вы можете приготовить вкусную еду, а я не могу
4. Ты можешь поднять эту сумку, а он не может.
5. Вы можете сдать экзамен, а он не может
6. Вы можете пожарить картошку, а мы не можем
- 7 Ты можешь сходить на базар, а он не может
8. Мы можем прыгать, а они не могут.
- 9 Они могут купить дорогую вещь, а мы не можем
10. Ты можешь пить молоко, а я не могу.
11. Вы можете купаться в этой реке, а мы не можем

29-жаттығу. Төмендегі мәтінді оқып шығып, өзінше туралы айтыңыз

Мен өмірдегі көп нәрсені істемей алмаймын. Менің шешем неміс, бірақ мен немісше сөйлей алмаймын. Менің шешем өте дәмді тамақ пісіреді, ал мен тамақ пісіре алмаймын.

Менің апам машина жүргізеді, ал мен жүргізе алмаймын. Ол өдемі заттарды тігеді және тоқиды, ал мен тігсе де, тоқи да алмаймын.

Менің сіңлім бірнеше музыкалық аспаптарда ойнайды, ал мен ойнай алмаймын. Ол өлең жазады, өн шығарады, ал мен өлең де жаза алмаймын, өн де шығара алмаймын.

Менің досым суда балықтан жүзеді, ал мен жүзе алмаймын. Ол Медеуде әр жексенбіде коньки тебеді, ал мен коньки тебе алмаймын.

Ал Сіз не істей аласыз, не істей алмайсыз? Төмендегі кестені толтырып, айтыңыз.

	Сіз	шешем	апам	сіңлім	досым
немісше сөйлеу		✓			
тамақ пісіру		✓			
машина жүргізу			✓		
тігу			✓		
тоқу			✓		
музыкалық аспапта ойнау				✓	
өлең жазу				✓	
өн шығару				✓	
жүзу					✓
коньки тебу					✓

30-жаттығу. Жолдастарыңыздан молмет жиып, өз кестеңізді жоғарыдағы кестенің үлгісі бойынша толтырыңыз

3. ЛЕКСИКА: БАЗАРДА.

31-жаттығу. Төмендегі сөздерді оқыңыз. Қазақша-орысша сөздікті пайдаланып сөздердің мағынасын табыңыз да, кестеге енгізіңіз

көкөніс	жеміс	жидек

Капуста, шие, картоп, қарақат, қызылша, алмұрт, қарбыз, қызанақ, алма, көк бұршақ, шабдалы, сәбіз, өрік, қияр, тошала, сарымсақ, құлпынай, бұрыш, қауын, таңқурай, шалғам, қара өрік, асқабақ, пияз қызыл шие.

Базарда

Бүгін жексенбі күні. Әлішер үйге көкөніс, жеміс-жидек алу үшін базарды аралап жүр. Базардың іші ығы-жығы халық. Сөрелерде жемістерден алқызыл алма, сап-сары алмұрт, шабдалы, өрік, қара өрік, жидектерден құлпынай, таңқурай, шие, қызыл шие, қарақат, тошала үйіліп жатыр. Енді бір сөрелерде көкөністен картоп, капуста, сәбіз, пияз, сарымсақ, кияр, қызылша, қызанақ, көк бұршақ, бұрыш, шалағам жатыр. Базардың іші мен сыртында қауын, қарбыз, асқабақтан аяқ алып жүре алмайсың

Әлішер: Сәлеметсіз бе! Көкөніс, жеміс-жидек сатасыз ба?

1-сатушы: Сатамын. Келіңіз, алыңыз.

Әлішер: Картоптың, пияздың, сәбіздің бағасы қанша?

1-сатушы: Картоп – 80 теңге, сәбіз – 70 теңге, пияз – 60 теңге.

Әлішер: Қымбат екен. Арзандау бермейсіз бе?

1-сатушы: Көбірек алсаңыз, бағасын түсіремін.

2-сатушы: Азамат, менікін алыңыз. Мен арзандау берейін. Неше килограмм аласыз?

Әлішер: Сіздікі өте ұсақ екен. Ірілеуі жок па?

2-сатушы: Жок, бары – осы.

Әлішер: Сіздікі ше?

3-сатушы: Таңдап алыңыз. Ұсақтары арзандау, ірілері қымбағу

Әлішер: Онда маған 3 килограмм картоп, 1 килограмм сәбіз және 2 килограмм пияз беріңіз.

3-сатушы: Жеміс-жидектен не аласыз?

Әлішер: Алмадан, алмұрттан, шабдалыдан 1 килограмнан алайын. Өріктен – 2 килограмм, шиеден – 2 килограмм, таңқурайдан және құлпынайдан 1 килограмнан беріңіз. Қанша ақша төлеймін?

3-сатушы: Бәрін қосып есептесеңіз, 1210 теңге болады.

Сөздік

аралау – бродить

ығы-жығы – суега

алқызыл – ярко-красный

үйілу – лежать кучей

аяқ алып жүре алмайсың – некуда
ногу поставить

бағасын түсіру – уступать

азамат – гражданин

ұсақ – мелкий

ірі – крупный

бәрін қосып есептеу – посчитать
все вместе

33-жагтығу. Асты сызылған сөздерге арнаулы сұрақ қойыңыз

Үлгі: Адамдар базарға көкөніс, жеміс-жидек алу үшін барады. –
Адамдар көкөніс, жеміс-жидек алу үшін қайда барады?

1. Адамдар базарға көкөніс, жеміс-жидек алу үшін барады.
2. Жексенбі күні базарда адам көп болады. 3. Базардың іші ығы-жығы
халық. 4. Сөрелерде көкөніс, жеміс-жидек үйіліп жатыр. 5. Базардың

ші мен сыртында қауын, қарбыз, асқабақтан аяқ алып жүре алмайсың. 6. Көкөністің бағасы әр түрлі. 7. Ірілері қымбат, ұсақтары арзан. 8. Құлпынайdan маған 2 килограмм керек. 9. Асқабақтың бағасы арзан. 10. Менің қарбыз алғым келеді. 11. Сатып алушылар сатушылармен саудаласып тұр. 12. Сатып алушы картоптың бағасын сұрап жатыр. 13. Бөріміз бірге базарды аралап жүрміз.

34-жаттығу. Мына сөйлемдерді сұраулы сөйлемге айналдырыңыз

Үлгі: Ертең біз базарға көкөніс, жеміс-жидекке барамыз. — *Ертең біз базарға көкөніс, жеміс-жидекке барамыз ба?*

1. Ертең біз базарға көкөніс, жеміс-жидекке барамыз. 2. Жексенбі күні базарда адам көп болады. 3. Базардың ішінде сатып алушылар арзан бағалы көкөністерді іздеп жүр. 4. Сөкен жеміс-жидектерді тандап жүр. 5. Мен жидек сатып аламын. 6. Сатушы сөбіздің бағасын түсіреді. 7. Мен қымбат алма алмаймын. 8. Сатып алушылар сатушылармен саудаласып тұр. 9. Асқабақтың бағасын арзандатады. 10. Жеміс қарбыздың бағасын сұрап жатыр. 11. Бөріміз бірге базарды аралап жүрміз. 12. Жеміс-жидектің бағасы қымбаттады. 13. Мен әр жексенбіде базарға жеміс-жидек, көкөніс алу үшін барамын.

35-жаттығу. Мына сөздерді пайдаланып, сөйлемдер құраңыз

Маған	{	капуста..., шие..., картоп, , қарақат..., алмұрт, , қарбыз..., қызанақ ..., алма..., көк бұршақ .., шабдалы..., сөбіз..., өрік.. , қияр..., тошала..., сарымсақ, құлпынай..., бұрыш..., қауын..., таңқурай..., шалғам..., қара өрік..., қызылша..., асқабақ..., пияз..., қызыл шие...	}	өлшеп беріңізші
-------	---	--	---	--------------------

Көкөніс... Жеміс... Жидек...	{	капуста, шие, картоп, қарақат, алмұрт, қарбыз, қызанақ, алма, көк бұршақ, шабдалы, сөбіз, өрік, қияр, тошала, сарымсақ, құлпынай, бұрыш, қауын, таңқурай, шалғам, қара өрік, асқабақ, пияз, қызылша, қызыл шие .	}	алғым келеді.
------------------------------------	---	---	---	---------------

Капуста..., шие, , картоп..., қарақат, алмұрт..., қарбыз, , қызанақ..., алма..., көк бұршақ..., шабдалы..., сөбіз..., өрік..., қияр.., тошала..., қызылша..., сарымсақ..., бұрыш..., қауын.., таңқурай..., шалғам..., қара өрік..., асқабақ. , пияз, құлпынай..., қызыл шие ...	}	қанша төлеуім керек?
--	---	----------------------------

Капуста, , шие..., картоп...,
 қарақат..., алмұрт. , қарбыз. ,
 қызанақ..., алма ., көк бұршақ...,
 шабдалы..., сәбіз..., өрік , қияр...,
 тошала..., сарымсақ..., құлпынай. ,
 бұрыш ., қауын..., танқурай...,
 шалғам..., қара өрік..., асқабақ...,
 қызылша..., пияз..., қызыл шие... } бағасы . .

36-жаттығу. Кестедегі сөздерлі пайдаланып, сұрақтарға жауап беріңіз.

1 Адамдар базарға не алу үшін келеді?	овощи, фрукты, ягоды, капуста, картофель, морковь, свекла, вишня, смородина, груша, крыжовник, арбуз, помидор, огурец, яблоки, зеленый горошек, перец, малина, персик, урюк, чеснок, клубника, тыква, дыня, редис, чернослив, лук, черешня
2 Сіз жидектерден нені жақсы көресіз?	вишня, смородина, крыжовник, арбуз, малина, клубника, черешня ...
3 Көкөністен не алмақсыз?	капуста, картофель, морковь, свекла, помидор, огурец, зеленый горошек, перец, чеснок, тыква, редис, лук ...
4. Сіздің жемістен не алғыңыз келеді?	груша, яблоки, персик, урюк, дыня, чернослив
5. Көкөністің, жемістің, жидектің бағасы қанша?	дорогая, высокая, низкая, дешевая, хорошая, приемлемая, 120 тенге, 80 тенге, 35 тенге

37-жаттығу. Мына сөйлесулерді оқып, асты сызылған сөздердің орнына басқа сөздерді қойып, қайталап оқыңыз.

* * *

- Сәлеметсіз бе! Сәбізіңіз қанша тұрады?
- Сәбіздің бағасы 50 тенге.

* * *

- Кешіріңіз, 3 килограмм картопқа және 2 килограмм сәбізге қанша төлеуім керек?
- Бәрін қосып есептегенде 340 тенге.

* * *

- Мына базарда картоп қымбат па?
- Бұл жерде картоп арзандау.

38-жаттығу. Көп нүктенің орнына қажетті сөздерді қойып, жолдасыңызбен әңгімелесіңіз

– ... ?	– .. !
– Сіз не алайын деп едіңіз?	– Сәлеметсіз бе! Алма сатасыз ба?
–	–
– Неше килограмм аласыз?	Бағасы қанша?
– ..	– .. .
– Онда 500 теңге төлейсіз.	– Көбірек алсам, бағасын түсіресіз бе?
– ... ?	?
– Бағасын түсіре алмаймын.	– Мен алмадан 5 кг аламын.
–	–

39-жаттығу. а) сатушы және сатып алушы, ө) екі сатып алушы, б) екі сатушы арасында сөйлесу құрастырыңыз

40-жаттығу. «Базарда» тақырыбына шағын шығарма жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

12-сабақ

Выражение модальности в казахском языке (Модальдық сөз тіркесі).

Значение модальности в казахском языке передает глагол *алу* в сочетании с деепричастиями, оканчивающимися на суффикс *-а,-е,-й*. Личные окончания глагола присоединяются к глаголу *алу*, который переводится на русский язык глаголом «мочь». Например, *Мен жаз-а аламын* «Я могу писать». *Сіз қазақша сөйлес-е аласыз* «Вы можете говорить по-казахски».

При произнесении двух глаголов – основного и вспомогательного – суффиксы *-а/-е* как бы не читаются (редуцируются). При этом оба глагола читаются слитно как одно слово. Например, *жаз(а) + аласыз = жазаласыз, сөйлес(е) + аласыз = сөйлесаласыз*, но пишутся раздельно.

Отрицательная форма образуется при помощи отрицательного суффикса *-ма*, который присоединяется к корню *ал*, затем следуют суффиксы и личные окончания глагола. Например *Сіздер жиналыста сөйлеі ал-ма-й-сыздар* «Вы не можете выступать на собрании»

13-САБАҚ

1. Грамматика: Қайталау. Осы шақ.
2. Грамматика: Есімше (*-ар/-ер/-р*).
Болжалды келер шақ (*-ар/-ер/-р*).
3. Лексика: Қонақта.

1. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. ОСЫ ШАҚ.

1-жаттығу. Төмендегі елсіздіктерді нақ осы шаққа қойып, сөйлем құраныз

Демалу, ойнау, ұйықтау, сөйлесу, көру, қыдыру, әңгімелесу, есеп шығару, жер қазу, билеу, күту, жуу, жаттығу орындау, шығарып салу, емтиханға дайындалу, сыпыру, мәтінді аудару, іздеу, үй салу, домбырада ойнау.

2-жаттығу. Төмендегі етістіктерді ауыспалы осы шаққа қойып, сөйлем құраңыз

Шаңғы тебу, көйлек тігу, сурет салу, үйді жинау, кір үтіктеу, тамақ пісіру, теледидар көру, келу, бару, сатып алу, үйрену, жаттау, жұмыс істеу, отыру, беру, алу, оқу, терезе жуу, тыңдау, жазу.

3-жаттығу. Төмендегі сөйлемдерді ауыспалы осы шаққа айналдырыңыз

Мен далада үйдің алдындағы орындықта отырмын Балалар далада футбол ойнап жүр. Кішкентай қыздар құмнан үй салып жатыр. Шешем үйде тамақ пісіріп жатыр. Әкем шешеме көмектесіп жүр. Атам диванда газет оқып жатыр. Әжем теледидардың алдында шұлық тоқып отыр. Апам сабаққа дайындалып отыр Ағам компьютерде жұмыс істеп отыр. Інім жазуын жазып отыр. Қарындасым дастарқан жасап жатыр.

Ал мен футбол ойнап жүрген жоқпын, құмнан үй салып жатқан жоқпын, тамақ пісіріп жатқан жоқпын, шешеме көмектесіп жүрген жоқпын, диванда газет оқып жатқан жоқпын, шұлық тоқып отырған жоқпын, сабаққа дайындалып отырған жоқпын, компьютерде жұмыс істеп отырған жоқпын. жазуымды жазып отырған жоқпын, дастарқан жасап жатқан жоқпын. Далада демалып отырмын.

4-жаттығу. Төмендегі сөйлемдерді нақ осы шаққа айналдырыңыз

Мен қазақ тілі сабағында жаттығу орындаймын. Владимир тақтаға сөйлем жазады, сөйлемге синтаксистік талдау жасайды. Венера сурет бойынша әңгімелейді. Виктор мәтінді оқиды. Басқа балалар мәтін бойынша сұрақ қояды Сұрақтарға Жөнел жауап береді. Мұғалім студенттердің қателерін түзейді.

Ал Саша жаттығу орындамайды, тақтаға сөйлем жазбайды, сөйлемге синтаксистік талдау жасамайды, сурет бойынша әңгімелемейді, мәтінді оқымайды, мәтін бойынша сұрақ қоймайды, сұрақтарға жауап бермейді, студенттердің қателерін түземейді Өйткені ол жалқаудың жалқауы. Ол төбеге қарап, ойланады. Әрине, сабақ гуралы емес!

5-жаттығу. Қазақ тіліне ауларыңыз.

1. Что вы сейчас читаете? 2 Марал покупает продукты в продовольственном магазине. 3. Утром я встаю, делаю зарядку, умываюсь, завтракаю и иду на работу. 4 Жибек делает фонетический разбор на доске. 5 Жәнібек всегда чистит свои брюки сам 6. Карлыгаш нет на уроке, она болест 7. Что вы здесь делаете? 8. Салтанат до сих пор репает пример. 9. Смотри, наш автобус идет! 10. Я хожу на занятия, чтобы получить знания 11. Ты кого ищешь? 12 В кинотеатре идет интересный фильм 13. В воскресенье мы посещаем театры или музеи. 14 После работы родители отдыхают в нашем саду.

2. ГРАММАТИКА: ЕСІМШЕ (-ар/-ер/-р).

БОЛЖАЛДЫ КЕЛЕР ШАҚ (-ар/-ер/-р).

айт
бар
жат

➤ -ар

кет
көр
жең

➤ -ер

же
ойна
қара

➤ -р

6-жаттығу. Мына етістіктерге есімшенін *-ар/-ер/-р* жұрнаының бірін қосыңыз.

Үлгі: қыдыру – қыдырар, ...

Қыдыру, бату, пісу, сөну, кіру, шығу, жүргізу, сезу, қану, қону, шақыру, итеру, жіберу, аралау, түсіну, үйрету, келу, бару, үйрену, жағу, оқу, жеу, ойнау, ену, жазу, ұнау, ұйықтау, орналасу, кету, жүру, жүгіру, ашу, жабу, айту, сойлеу, сөйлесу, деу, беру, алу, сөну, қашу, тоқу, билеу, жеңу, озу, егу, әзірлену, оту, жану, тебу, көшу, кіру, шығу, тұру, оғыру, жату, басу, кию, қосу, көбейту, білу, ұшу, аттану, секіру, қоштасу, соғу, қою, табу, бейнелеу, ұту, қону, тігу, пісіру, сату, қалу, кездесу, қасу, қуу, шешіну, тарау, көру, қарау, тыңдау, есту, дайындалу, қуыру, себу, жету, зерттеу, әңгімелесу, өкелу, апару, жуу, жуыну, кебу, тазалау, жинау, бастау, салу, аяқтау, болу, істеу, жасау, тапсыру, көріну, іздеу, озгеру, танысу.

7-жаттығу. Сөз тіркестерін оқып, орыс тіліне аударыңыз

Айтар сөз; кірер есік; бір киер; келер қонақ; ұшар құс; сағынар ел; есер дос; шабар шөп; жұмар көз; жанар от; кесер нан; жауар күн; буар бел; көрінер үй; істер жұмыс; ескерер зат, қайнар су

Жекеше түрі	Көпше түрі
I. <i>Мен жаз-ар-мын</i> «Я, возможно, напишу»	I. <i>Біз жаз-ар-мыз</i> «Мы, возможно, напишем»
II <i>Сен жаз-ар-сың</i> «Ты, возможно, напишешь» <i>Сіз жаз-ар-сыз</i> «Вы, возможно, напишете»	II <i>Сендер жаз-ар-сыңдар</i> «Вы, возможно, напишете» <i>Сіздер жаз-ар-сыздар</i> «Вы, возможно, напишете»
III. <i>Ол жаз-ар- □</i> «Он (она), возможно, напишет»	III. <i>Олар жаз-ар- □</i> «Они, возможно, напишут»

8-жаттығу. Оқып, ауыспалы келер шақтың және болжалды келер шақтың формаларын салыстырыңыз Орыс тіліне аударыңыз.

Мен ертең дүкенге барамын. – Мен ертең дүкенге барармын.
Сен жазда Шымкентке кетесің. – Сен жазда Шымкентке кетерсің.
Сіз ауылда демаласыз. – Сіз ауылда демаларсыз.
Әсет теледидар көрді. – Әсет теледидар көрер.
Біз ертеңгі сабаққа әзірленеміз. – Біз ертеңгі сабаққа әзірленерміз.
Сендер үйде отырасыңдар. – Сендер үйде отырарсыңдар.
Сіздер үйге хат жазасыздар. – Сіздер үйге хат жазарсыздар.
Олар Мәскеуге ұшады. – Олар Мәскеуге ұшар.

9-жаттығу. Мына етістіктерді болжалды келер шақта жіктеңіз

Ашу, сөйлесу, тұру, жабу, келу, кету, табу, үйлену, жету.

10-жаттығу. Мұғалімнің оқығанын тыңдаңыз, сонан соң өзіңіз оқыңыз

1. Мен барармын. Мен демалуға барармын. Мен жазда демалуға барармын. Мен жазда Италияға демалуға барармын. Мен жазда Ита-

лияға жолдасыммен демалуға барармын. Мен жазда Италияға жақын жолдасыммен демалуға барармын

2. Сен үйренерсің. Сен қазақша үйренерсің. Сен қазақша сөйлесуді үйренерсің. Сен қазақша сөйлесуді институтта үйренерсің. Сен қазақша сөйлесуді институтта мұғалімнен үйренерсің. Сен қазақша сөйлесуді институтта мұғалімнен тез үйренерсің.

3. Сіз аударарсыз. Сіз мәтінді аударарсыз. Сіз мына мәтінді аударарсыз. Сіз мына мәтінді қазақшаға аударарсыз. Сіз мына мәтінді орысшадан қазақшаға аударарсыз. Сіз мына мәтінді орысшадан қазақшаға жазбаша аударарсыз.

4. Ол тапсырар. Ол емтихан тапсырар. Ол ертең емтихан тапсырар. Ол ертең түстен кейін емтихан тапсырар. Ол ертең түстен кейін қазақ тілінен емтихан тапсырар. Ол ертең түстен кейін мұғалімге қазақ тілінен емтихан тапсырар

11-жағтығу. Жоғарыдағы сөйлемдерді көпше түріне қойып, қайтадан оқыңыз

12-жағтығу. Мына сөйлемдерді болжалды келер шаққа айналдырыңыз

Үлгі: Мына бөлмеде оқушылар диктант жазады. — *Мына бөлмеде оқушылар диктант жазар.*

1. Мына бөлмеде оқушылар диктант жазады. 2. Біз мына үйге көшеміз. 3. Біздің делегация Австрияға ертең ұшады. 4. Әуежайда қарындасымды қарсы аламын. 5. Біз ертең дене шынықтыру жаттығуларын орындаймыз. 6. Ауылда көктемде жұмыс көп болады. 7. Дана кітапханадан жақсы кітап тауып алады. 8. Сенің отбасың мына өдемі үйде тұрады. 9. Сауда үйінен костюм аламын. 10. Кешке қонақ келді. 11. Мен ертең сағат алтыда тұрамын. 12. Студенттер мына жаттығуды дұрыс жазады.

13-жағтығу. Жақша ішіндеп етіпкітерді болжалды келер шаққа қойып аударыңыз

Үлгі: Биыл менің інім мектепті үздік бағамен (закончить). — *Биыл менің інім мектепті үздік бағамен бітірер.*

1. Биыл менің інім мектепті үздік бағамен (закончить). 2. Оқушылар қазақ тілінен шығарма (писать). 3. Сіз сауда үйінен аяқ киім (кушить). 4. Келер жылы Сіздер бізбен демалуға (ехать). 5. Келесі демалыста Сіз ауылдан ет (привозить). 6. Жснә қазақ тілін тез арада (выучить). 7. Әлшер жұмысын бүгін (начать). 8. Біз шай (пить). 9. Салтанат Абай өлеңдерін кітапханадан (найти). 10. Ботагөз ертең маған (приходить). 11. Сіз мына кереуетке (ложиться).

14-жағтығу. Көп нүктенің орнына керекті етіпкітердің бірін қойып жазыңыз

Мен Серікпен . Сендер үйді Студенттер емтиханды ертең Оқушылар бүгін мазмұндама Біз сендерге тамақ Берік ауылына жазда Сен қонақтарға дастарқан . Біз дәрігерге келесі аптада .. . Сіз онымен біздің үйде Сәрсен қызына жақсы ойыншық Сендер бізбен мына автобуска Ертең мен театрға мына көйлекті Биыл менің досым Англияның университетіне оқуға . Біз қонаққа бір сағаттан кейін Жұмысыңды дүйсенбіге дейін

Керекті сөздер пісіру көріну сөйлессу, міну, кету, жасау, бітіру, сатып алу, жазу, түсу, бару, іансыру, кию, танысу, тазалау

15-жаттығу. Мына сөйлемдерді ауыспаты келер шакқа және болжалды келер шакқа айналдырыңыз

Үлгі: Біз кино көрші отырмыз – *Біз кино көреміз Біз кино көерміз*

1 Біз кино көрші отырмыз. 2 Ақын жана олең шығарып отыр
3 Мен Әминамен сөйлесіп отырмын. 4 Ермек базардан көп зат алып жатыр. 5 Біз кинодан келе жатырмыз. 6 Балалар мейрамда билеп жатыр. 7 Ерлан емханада емделіп жүр. 8 Сенің жолдастарың тауга бара жатыр. 9 Ләззат медициналық академияны бітіріп отыр. 10 Сен бүгін ауруханадан шығып отырсың. 11 Көп адам Медеуде коньки кесіп жүр. 12 Студенттер емханаға дайындалып отыр.

16-жаттығу. Қазақ тілше аударыңыз және жатқа жазыңыз

1. Ты, наверное, завтра поедешь в Костанай. 2. Мы, наверное, отправим письмо завтра. 3. Вы возможно, закончите учебный год плохо. 4. Мы, скорее всего, переедем в другой город. 5. Ты наверное выступишь на собрании. 6. Марал, скорее всего, купит билет в театр. 7. Вы, наверное, пригласите гостей в пятницу. 8. Гаухар, наверное, получит часы в подарок. 9. Мы возможно посмотрим телевизор. 10. Я, наверное поговорю с другом. 11. Они, наверное, сделают упражнение письменно. 12. Самат, наверное, ляжет на диван.

17-жаттығу. Оқып салыстырыңыз

ойла \rightarrow **-ма/-ме +с** \leftarrow ойламас «наверное, не подумает»
биле \rightarrow билемес «наверное, не сгашует»
же \rightarrow жемес «наверное, не покушает»

қаз \rightarrow **-ба/-бе +с** \leftarrow қазбас «наверное, не вскопает»
сез \rightarrow сезбес «наверное, не почувствует»
жаз \rightarrow жазбас «наверное, не напишет»

айт \rightarrow **-па/пе +с** \leftarrow айтпас «наверное, не скажет»
кет \rightarrow кетпес «наверное, не уйдет»
қаш \rightarrow қашпас «наверное, не убьжит»

При образовании отрицательной формы причастия будущего времени суффиксы **-ар/-ер/-р** трансформируются в **-с**: *келер – кел-ме-с, аитар – айт-па-с*

18-жаттығу. Мына етістіктерге болжалды келер шактын жұрнақтарының бірін қосыңыз және оларды болымсыз түріне қойыңыз

Үлгі: айту – *аитар – айтпас,*

Айту, алу, сойлесу, апару, ашу, әкелу, өңгімелеу, бару, билеу, жөндеу болу, қону, шу, леу, салу білу, танысу, басу, қоңиру, есеп-

теу, тағу, дайындалу, егу, жазу, жабу, жағу, жуыну, зерттеу, кету, тойлау, жату, қору, сөну, сезу, кіру, отыру, арту, ұнату, қалу, үйрету, үйрену, қарау, қуу өшіру, қуану, жану, нану, оқу, орналасу, өлшеу, өсу, пісу, беру, сағыну, кебу, төгу, сену, жүгірту, сойлеу, габу, шабу, тебу, ұрысу, жеу, шолдеу, ұялу, тұру, үйлену, үндемеу, шығу, іздеу, қону, ілу, істеу.

19-жаттығу. Мына сөйлемдерді болымсыз түріне айналдырыңыз

1 Серік балмұздаққа қуанар 2. Әлия мен Берік осы айда үйленер 3 Мен жазда Ыстықкөлге барармын. 4. Біз мейрамханада тамақтанармыз 5 Сіз үйден екіде шығарсыз 6. Сіз кітапты ертең оқып бітірерсіз. 7 Жұмысыңызды жексенбіде істерсіздер. 8 Сендер оқуды жақсы оқырсындар. 9. Сен алтыда дайын боларсың. 10. Студенттер осы жаттығуды оңай орындар 11 Менің алдыма ертең келер.

20-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз және жатқа жазыңыз

Ты, скорее завтра в семь не встанешь не оденешься не умоешься, не почишишь зубы, не позавтракаешь Затем в институт, наверное, не придешь, не встретишься с друзьями, не пойдешь на лекцию. После занятий мы, возможно, не пойдём в кино, не встретимся с Сауле и не расскажем о фильме

3. ЛЕКСИКА: ҚОНАҚТА.

 21-жаттығу. Мына сөйлесуді тыңдап, сонан соң оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз Асты сызынан сөздердің орнына басқа сөздер қойып оқыңыз

Әлішер: Күрметті достар! Жексенбі күні біздің үйге қонаққа келіңіздер Әңгімелесіп демалайық Қазақтар қонақты қалай күтетінін өз көздеріңізбен көрсіңіздер

Тим: Ықыласыңа рақмет Міндетті түрде барамыз Мекен-жайың қалай еді?

Әлішер: Виталий менің тұратын жерімді біледі. Сіздерді сағат атына алып келер. Солай ма. Виталий?

Виталий: Әрине, жеткізіп саламын.

Әлішер: Онда қазірне сау болып тұрыңыздар!

Виталий: Көріскенше сау бол!

22-жаттығу. Мотивті оқып, сөзлікті пайдаланып өзіңіз аударыңыз Төмендегі сұраққа жауап беріңіз

Қонақтарды қалай шақыру керек?

Қазақтар, дәстүр бойынша, үлкен той болмаса, қонақты өдеілеп шақырмайды. Өйткені жол жүрші келе жатқан жолаушы жолшыбай ауылдың кез келген үйіне түсіп, қонақ бота береді. Ал той боларда, әсіресе қазіргі кезде, қонақты қобінесе үй иесі барып шақыруы немесе арнайы шақыру қағазын жіберуі тиіс. Қазіргі кезде қонақты бір жұма бұрын шақырады, өйткені әркімнің алдағы уақытқа жоспарлап

қойған әр түрлі жұмыстары болады. Егер қонақ шақырылған жерге бара алмаса, себебін бірден айтқан жөн «Көерермін, мүмкін. барып қалармын, бара алмасам, ренжіме» деген сөздер шақырушыға жайсыз тиеді. Қазақтар айтады: «Шақырған жерден қалма, шақырмаған жерге барма». Бұрыннан таныс немесе жақын туыстары болмаса, сыйлы қонақтарды телефонмен шақыру ыңғайсыз болады.

23-жаттығу. Шақыру қағаздардың үлгілерін оқып, өзіңіздің тойыңызға немесе туыстарыңыздың тойына шақыру қағазын жасаңыз

ШАҚЫРУ

Қадірлі _____

Үйлену тойымыздың құрметті
қонағы болыңыз.

13 наурыз 2004 жыл
сағат – 17:00

Мекен-жайымыз:

Алматы қаласы, Сейфуллин
даңғылы, «Жерұйық»
мейрамханасы.

Алтынбек – Сандуғаш

ШАҚЫРУ

Құрметті _____

Сізді «Әділет» жоғарғы құқық
мектебінің профессоры

Шөбікен Кәрібайұлы
Бектұровтың

70 жасқа толуына және
ғылыми-педагогтік қызметінің
45 жылдығына арналған салта-
натты мәжіліске шақырамыз.

Кеш 2004 жылы қаңтардың
17-ші жұлдызында сағат 14-те
«Әділет» жоғарғы құқық мекте-
бінің мәжіліс залында өтеді.

Мерейтой алқасы.

24-жаттығу. Жолдастарыңызды, туыстарыңызды тоныңызға немесе қонаққа ауызша шақырыңыз

_____, мен Сізді (сені) _____ сағат _____ шақырамын.

Мекен-жайым: _____

Туған күн, үйлену тойы (бракосочетание), қонақ, мүшелтой (юбилей), шілдехана (рождение ребенка), сүндет той (обрезание), ...

25-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз

Қазақ – қонақжай халық

Қазақ халқы танымаса да, «күдайы қонақпын» деген адамды қарсы алады. Жол жүріп келе жатқан адам кез келген ауылға, үйге келіп қонақ бола береді. Қазақ халқында «қырықтың бірі қыдыр» деген сөз бар. Бұл сөздің мағынасы: «Алланың жіберген сыйы қырық адаммен бірге келуі мүмкін». Сондықтан «қонақпен бірге күт, ырыс келеді, қонақты қусан, күт, ырыс кейін қашып кетеді» деген сөз бар.

Қазақ үшін қонақты қарсы алмау, күтпеу – ұят. Қонақты қарсы алуға, шығарып салуға ерекше мән береді. Қонақ келгенде үй иесі қарсы алып, есікті өзі ашып, үйге кіргізіп, өзі қонақтардан кейін кіріп

есікті жабуы керек. Бұл – қонақпен келген «құт», «ырыс» бірге кірсін дегені. Ал қонақты шығарып саларда, есікті қонақтарға аштырып, соңынан өзі жауып шығады. Бұл – «құт», «ырыс» қонақтармен бірге шығып кетпесін дегені

Қонақ күту – қазақ халқының ең жауапты ісі. Оларлы риза етуге тырысады. Ең алдымен қонақтарға сусын (қымыз, шұбат) беріледі. Содан кейін шай ішледі. Шайдан кейін қонақтардың көңілді отыруына үй иесі бар жағдайды жасайды. Ауылдағы әнші, күйшілерді шақырып, қонақтардың көңілін көтереді. Қонақты жақсы қарсы алған үй туралы «мырза үй», ал қонақты дұрыс қарсы алмаған үйді «сараң» дейді.

Осы дәстүр қазір де бар. Шетелден келген қонақтар «Қазақ халқы – қонақжай халық» деп бекер айтпайды.

Сөздік

құдай – бог
қарсы алу – встречать
кез келген – любой
сый – подарок
қуу – гнать
құт – счастье
ырыс – везение
күту – ухаживать
ұят – стыд
шығарып салу – провожать
ерекше мән – особое значение
үй иесі – хозяин дома
кіргізу, енгізу – впустить

жауапты іс – ответственное дело
риза ету – сделать довольным
тырысу – стараться
сусын – напиток
бар жағдай жасау – сделать все
возможно
көңіл көтеру – поднимать настроение
мырза – господин
сараң – скупой
дәстүр – обычай
қонақжай – гостеприимный
бекер зря

26-жаттығу. Мәтінге жазбаша сұрақ қойыңыз. Жолдасыңыз сұрақтарға жауап берсін

27-жаттығу. Мына олеңді оқып, аударыңыз және жаттап алыңыз.

Қонақ келсе есікке,
Жүгіріп шық, кешікпе.
Қарсы алмасаң қонақты,
Кесір болар нәсіпке.

28-жаттығу. Сөйлесуді тындап, оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз

Қонақтар: Кеш жарық! Кіруге рұқсат па?

Әлішер: Кеш жарық! Жоғары шығыңыздар, төрлетініздер! Халдарыңыз жақсы ма?

Қонақтар: Рақмет, аман-есен. Озіңіз ше?

Әлішер: Оте жақсы.

Вильям: Әлішер, қазақтар қонақтарын қалай күтеді? Қазақ халқы қонақжай халық дейді ғой

Әлішер: Иә, қазақ халқы бұрыннан бері қонақты дұрыс күтіп, қонаққа үй ішімен қызмет көрсетеді.

Шерил: Қонақ риза болмаса ше?

Әлішер: Қонақ үй иесінің көрсеткен құрметіне риза болмаса, «Қонағы жаман болса, үй иесі қыдырады, үй иесі жаман болса, қонағы қыдырады», «Қонағын сүймесен баласын ұрады, не үйін сыпырады» деген мақалдармен үй иесінің мінін айтып кетеді.

Суреш: Ал үй иесі қонағына риза болмаса ше?

Әлішер: Онда ол «Қонағым, өз үйіңді де ойлай отыр», ол «Қонаққа бара білсең, шақыра да біл». «Қонақ қойлан да жуас» дейді.

Ләззат: Егер қонақ келіп жатқанда, ол үйде жақсылық болып жатса, «Құтты қонақ келсе, қой егіз табады» деп, келген қонақтың жай қонақ емес екендігін ырымдаған.

Суреш: Қонақтарға ең алдымен сусын беріле ме?

Әлішер: Иә, ең алдымен қонақтарға сусын (қымыз, шұбат және басқа) беріледі. Міне, мына қымыздың дәмін татыңыздар.

Гленда: М-м-м... Дәмі ерскше екен.

Әлішер: Содан кейін шай ішіледі. Шайды дәмділеп құю керек. Сол үйдегі әйелдер мен бойжеткен қыздар шайды дәмділеп құя алмаса, гөрбиесіз саналып, әңгімеге ұшырайды.

Мина: Бізге шайды кім құяды?

Әлішер: Шайды Ләззат құйсын... Міне, шайды осылай құю керек.

Тим: Қызық екен! Шайдан кейін қонақтар демалар.

Әлішер: Шайдан кейін ас піскенше, үй иесі қонақтармен бірге отырады, әңгіме айтады, домбыра тартып, ән айтады, қонақтардың көңілін көтереді. Осы үйдегі балалар да қонақтарға қызмет көрсетеді, өйткені қонақ күту — халқымыздың ең жауапты ісі.

29-жаттығу. Мына мақал-мәтелдерді оқып, есте сақтаңыз. Мағыналарын түсіндіріңіз.

Қыз — қонақ. Қонаққа бара білсең, шақыра да біл.

Жаман үйлі қонағы билейді. Қонағым, өз үйіңді де ойлай отыр.

Шақырғанда бармасаң,
Шақырғанға зар боларсың. Қонақ бір күн қонса — құт.
Екі күн қонса — жұт.

Шақырған жерден қалма,
Шақырмаған жерге барма. Тойға барсаң — бұрын бар,
Бұрын барсаң — орын бар.

Тойдың болғанынан боладысы қызық.

Бұрынғы қонақ соңғы қонаққа орын берер

Қонаққа «кел» демек бар,
«Кет» демек жоқ. Келгенше қонақ ұялар,
Келген соң үй иесі ұялар.

Құтты қонақ келсе,
Қой егіз табады,
Құтсыз қонақ келсе,
Қойға қасқыр табады. Қонақ жаман болса,
Үй иесі қыдырады,
Үй иесі жаман болса,
Қонақ қыдырады.

30-жаттығу. Жақшаның шіндегі сөздерді пайдалана отырып, сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Сіз қонаққа жиі барасыз ба? (мереке күндері, демалыс күндері, туған күніне, жылына, айына, аптасына бір рет, екі рет, үш рет, ...).
2. Қонаққа кімге барасыз? (жолдастарыма, достарыма, жерлесіме, ағам, әжеме. ...).
3. Не сыйлайсыз? (ұл, кітап, сағат, қойлсқ, орамал,...)
4. Қонақты жиі шақырасыз ба? (туған күніме, мереке күндері, демалыс күндері, айына бір рет, екі рет, ...).
5. Қонақтарды кім қарсы алады? (өзім, ағам, әкем, атам, ...)
6. Қонақтарды кім шығарып салады? (өзім, ағам, әкем, атам, ...)
7. Қандай сусынлар бересіз? (қымыз, шұбат, минералды су, шырын, сыра, ...).
8. Шайды кім құяды? (өзім, әжем, шешем, қарындасым, сіңлім, ағам, ...).
9. Салаттарды кім жасайды? (өзім, әжем, лешем, қарындасым, сіңлім, ағам, ...).
10. Жеңіл тағамдарды, ыстық тамақтарды кім пісіреді? (өзім, әжем, шешем, қарындасым, сіңлім, ағам, ...)
11. Дастарқанды кім жасайды? (өзім, әжем, шешем, қарындасым, сіңлім, ағам, ...)
12. Үстелдің үстіне қандай ыдыс-аяқ қоясыз? (төрелке, шанышқы, қасық, пышақ, табақ, кесе. ...).
13. Ыдыс-аяқты қалай қоясыз? (төрелкенің оң жағына – пышақ, сол жағына – шанышқы, ...).
14. Гүлді қайда қоясыз? (үстелдің ортасына, серванттың үстіне, терезенің алдына, ...).
15. Қонақтарға қандай ыстық тамақ бересіз? (бесбармақ, палау, мөңгі, дүнген кеспесін, борщ, ...).
16. Қонақта адамдар көңілдерін қалай көтереді? (би билейді, ән салады, әңгімелеседі, ойын ойнайды, домбыра, гитара тартады, ...)
17. Үй иелері қандай болу керек? (қонақжай, көңілді, ...)

31-жаттығу. Сөйлемдерді толықтырыңыз

Менің атым _____ Менің мекен-жайым: _____ . Мен қонақты _____ шақырамын. Қонақты әдеттегідей сағат _____ шақырамын. Қонақтарды өзім _____ Қонақтарға сусыннан _____ беремін. Жеңіл тағамдардан _____ беремін. Ыстық тамақтан _____ беремін. Үстелдің үстіне _____ қоямын. Ыдыс-аяқтарды былай қоямын: _____ . Қонақтар көңілдерін былай көтереді: _____ .

32-жаттығу. Мәтінді оқып, болжалды келер шаққа айналдырыңыз

Келесі жексенбіде мен ағамның үйіне қонаққа барамын. Ағам өзінің туған күніне көп қонақ шақырады. Үй иесі қонақтарды қарсы алады. Ең алдымен таныс емес қонақтарды ойеліне және бұрын келген қонақтарға таныстырады. Біз ағамызды құттықтаймыз, сыйлыққа сағат береміз. Жәңгем дастарқан жайып, ең алдымен қымыз, шұбат, содан кейін түрлі салаттар, қуырылған балық, күстың етін, қазы, қарта, шұжық береді. Ыстық тамаққа палау немесе бесбармақ, сонан соң шай дайындайды. Шайға түрлі самса, тоқаш, тәтті тағамдар қояды. Қонақтар би билейді, ән салады, ойын ойнайды, үй иелеріне риза болады. Кеш, әдеттегідей, тамаша, көңілді және қызықты өтеді.

33-жаттығу. Мына сөйлемдерді болымсыз түріне айналдырыңыз

1. Ертсіз қонақ келер. 2. Олар қонақтарды жақсы күтер. 3. Біз қонаққа дастарқан жасармыз. 4. Қонақты сен қарсы аларсың. 5. Қонақтарға ең жақсы тағамдарды берер. 6. Үй иесі қонақтарды шығарып салар. 7. Мен саған сыйлыққа сағат берермін. 8. Сіз дастарқанға гөтті тағамдарды қоярсыз. 9. Қонақтар уақытында келер. 10. Кеш үш сағатта бігер.

34-жаттығу. Мына сөйлемдерді аяқтаңыз

1. Қонақ шақырсаң, ... 2. Қонақ келсе, ... 3. Туған күніне барсаң, ... 4. Таныс емес қонақтар болса, ... 5. Қонақтар уақытында жиналмаса, ... 6. Қонақтар жиналып болса, ... 7. Дастарқан жасасаң, ... 8. Қонақтар гүл әкелсе, ... 9. Қонақтар сыйлықтар берсе, ... 10. Қонақтар көңілді отырса, ... 11. Қонақтар көңілді отырмаса, ... 12. Кеш көңілді өтсе, ... 13. Қонақтар үйлеріне қайта бастаса, ...

35-жаттығу. Сөйлемдерге ұлп бойынша өзгерістер жасаңыз

Үлгі: Қонақтар үйге келсін. — *Қонақтар үйге келіп отыр. Қонақтар үйге келеді. Қонақтар үйге келер.*

1. Қонақтар үйге келсін. 2. Қонаққа барайық. 3. Сен жексенбіде қонақ шақыр. 4. Қонақтарды өзін қарсы ал. 5. Қонақтарды үйге кіргіз. 6. Сіз жоғары шығыңыз. 7. Қонақтарға сусындарды бер. 8. Амандық сұрасайық. 9. Қымыздың дәмін татсын. 10. Мен Сізге шай құяйын. 11. Әңгіме айтыңыздар. 12. Қонақтардың көңілін көтер. 13. Балалар қонақтарға қызмет көрсетсін. 14. Гүлдерді үстелдің ортасына қойындар. 15. Көңілді, қонақжай үй иесі болуға тырыс. 16. Қонақтар риза болсын.

36-жаттығу. Мына сөз тіркестеріне қазақ тілінен балама келтіріңіз. Олармен сөйлемдер құраныз.

Ходить в гости; приглашать гостей, встречать гостей; ухаживать за гостями; поднимать настроение; незнакомые гости; ранее пришедшие гости; знакомить; расспрашивать о благополучии; поздравлять хозяина, дарить подарок хозяину; подавать напитки; разливать чай; жарить рыбу; готовить салаты; варить мясо; горячее блюдо, легкие закуски; накрывать на стол; ставить посуду, беседовать; танцевать; песни петь; играть на домбре, гитаре, играть в различные игры; обслуживать гостей; ответственное дело; считаться невоспитанным и подвергаться разговорам; особый вкус; весело и интересно, быть довольными; гостеприимные хозяева.

37-жаттығу. Мәтінді қазақ тіліне аударыңыз және жатқа жазыңыз

Я, скорее всего, на выходные пойду в гости. У моей тети день рождения. Она пригласила много гостей с работы, с работы мужа, друзей, знакомых, родственников. У нее юбилей. Я буду помогать обслуживать гостей.

Мы, навсрное, будем готовить баурсаки, самсу, широжки. Приготовим различные салаты: мясной, винегрет, капустный, морковный и свекольный. Затем мы пожарим рыбу и сварим курицу и мясо. казы, карта, шужык. На горячее, как обычно, подадим бесбармак.

Тетя будет встречать гостей у двври, а после вечера проводит их. Тамада будет поднимать людям настроения. Гости будут танцевать, петь, играть в разные игры, играть на домбре и гитаре, беседовать. По-моему, вечер пройдет весело и интересно, а гости будут довольны.

38-жаттығу. Әнді тындап оқыңыз Ән аитуға тырысыңыз

Туған күн кешінде

Тоиыңа гүл алып,
Келіп ем қуанып.
Қарсы алдың күлімдеп көктемдей.
Жүзіңе нұр толып,
Кетіпсің құлпырып,
Бір бақыт сәулесін сепкендей.

Қ а й ы р м а с ы

Сен туған күн, мерекеміз,
Ән бастайық, кел екеуіміз.
Ұмытпа сен, құрбым,
Есте қалсын мәңгі бұл күн.

(Мұхтар Шаханов)

39-жаттығу. Қонақтарды қалай күтетініңізді және қонаққа қалай баратыныңызды жолдасыңызбен сөйлесіңіз

- Сіз қонаққа баруды, қонақ шақыруды ұнатасыз ба?
- ...
- Қонақты жиі шақырасыз ба?
- ...
- Келесі жолы қонақты қашан шақырасыз?
- ...
- Қонақты қалай қарсы аласыз, қалай шығарып саласыз?
- ...
- Сіз қонақты қалай күтесіз?
- ...
- Сусындардан не бересіз?
- ...
- Қандай ыстық тамақ әзірлейсіз?
- ...
- Шайға тәтті тағамдарды қоясыз ба?
- ...
- Қонақтардың көңілдерін қалай көтересіз?
- ...

40-жаттығу. «Қонақта» деген тақырыпқа шағын шығарма жазыңыз

Причастие (Есімше).

Причастия сочетают в себе грамматические признаки имени и глагола и в казахском языке делятся на 3 группы.

1) **причастия прошедшего времени** (См. 19-сабақ, раздел «Давнопрошедшее время»);
 2) **причастия переходного прошедшего времени** (См. 21-сабақ, раздел: «Давнопрошедшее время»);

3) **причастия будущего времени**, которые образуются при помощи суффиксов *-ар/-ер/-р*, присоединяемых к корню глагола:

После согласных в твердом слове	-ар	<i>бас-ар</i> «ступаемый»; <i>қайт-ар</i> «обратный»
После согласных в мягком слове	-ер	<i>кір-ер</i> «входной»; <i>кет-ер</i> «уходящий»
После гласных	-р	<i>ойна-р</i> «играющий», <i>толе-р</i> «оплачиваемый»

Отрицательная форма причастия будущего времени образуется при помощи отрицательных суффиксов *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе*, которые присоединяются к корню глагола и суффикса *-с*, в который трансформируются суффиксы *-ар/-ер/-р* *келер-кел-ме-с, айттар айт-па-с*.

В предложении причастия могут выполнять функцию любого члена предложения

Функция	<i>-ар/-ер/-р</i>
Подлежащее	<i>Саған айттарым осы</i> «Это то, что я хочу тебе сказать».
Сказуемое	<i>Ертең ол айттар</i> «Завтра он скажет»
Дополнение	<i>Мен айттарымды айттым</i> «То, что хотел сказать, сказали»
Определение	<i>Айттар сөзім осы</i> «Это слова, сказанные мной»

Будущее время глагола (Болжалды келер шақ) обозначает вероятное действие, причем степень вероятности является неопределенной. В русском языке это значение передается формой будущего времени в сочетании со словом «возможно» *Мен кел-ер-мін. «Я, возможно, приду»* и образуется при помощи суффиксов *-ар/-ер* (если корень глагола оканчивается на согласный) и *-р* (если корень глагола оканчивается на гласный), за которыми следуют личные окончания глагола. Гласный суффикса *-ар/-ер* чередуется согласно закону сингармонизма. Сравните

Мен айт-ар-мын «Я, возможно, скажу»
Мен көр-ер-мін. «Я, возможно, увижу»
Мен қара-р-мын «Я, возможно, посмотрю»

Отрицательная форма глагола образуется при помощи отрицательных суффиксов *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе*, которые присоединяются к корню глагола. Затем следует суффикс *-с* и личные окончания глагола. Например, *жаз-ба-с* «возможно, не напишет», *айт-па-с-пын* «возможно, не скажу».

Единственное число	Множественное число
I <i>Мен жаз-ар-мын</i> «Я, возможно, напишу»	I <i>Биз жаз-ар-мыз</i> «Мы, возможно, напишем»
II. <i>Сен жаз ар-сың</i> «Ты, возможно, напишешь» <i>Сіз жаз-ар-сыз</i> «Вы, возможно, напишете»	II <i>Сендер жаз-ар-сыңдар</i> «Вы, возможно, напишете» <i>Сіздер жаз-ар-сыздар</i> «Вы, возможно, напишете»
III <i>Ол жаз-ар- □</i> «Он (она), возможно, напишет»	III. <i>Олар жаз-ар- □</i> «Они, возможно, напишут»

14-САБАК

1. Грамматика: Қайталау. Сын есім.
2. Грамматика: Мақсатты келер шақ.
3. Лексика: Тамақ. Тамақ түрлері.

1. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. СЫН ЕСІМ.

1-жаттығу. Мына сын есімдерді қажетті зат есімдермен тіркестіріңіз

а) ақ, қызыл, сары, көк, қара, қоңыр, көгілдір, жасыл, қыз-былт, сұр;

ә) үлкен, кішкентай, кең, тар, биік, аласа, ұзын, қысқа,

б) жуас, тентек, ецбекқор, жалқау, сұлу, тәртіпті, ұқыпты, әдемі,

в) ашы, тәтті, дәмді, дәмсіз, тұзды, тұщы, қышқыл;

г) қисық, түзу, дөңгелек, сопақ, жалпақ, томпақ, қатты, жұмсақ

2-жаттығу. Мына зат есімдерді қажетті сын есімдермен тіркестіріңіз.

Бак, қыз, сарымсақ, көкәніс, қарындап, көз, кітап, көйлек, баға, сүт, ойыншық, аяқ киім, бас киім, сағат, ат, қой, үй, адам, жігіт, оқушы, мұғалім, тамақ, сабақ, оқулық, төсек, орындық, дәптер, аяқ, су, күн, түн, алма, қала, бөлме, көпше, дәрі, балық, айран, жұмыртқа, жүзік, балалар, әжс, терезе, доп, есік, сөз, мінез, әңгіме, жол, кітапхана.

3-жаттығу. Төмендегі сын есімдерге антоним келтіріңіз.

Семіз, тұщы, көрі, жеңіл, жаңа, қысқа, үлкен, тәтті, жақсы, быстық, түзу, қымбат, жалқау, тентек, ақ, аласа, тар, қатты, толық.

4-жаттығу. Мына сөздерге жұрнақтардың тиістісін жалғап сын есім жасаңыз және орыс тіліне аударыңыз

Үлгі: сырт – *сыртқы* – *наружный, верхний*, .

Сырт, су, геология, сүт, қасында, математика, бас, бұлт, дала, демократ, бала, сәт, көгі, түс, дене, министр, кісі, сақал, ертең, мұрт, сон, баға, күз, дәм, тіл, қазір, тұз, қыс, жара, күлкі, қайғы, күн, көктем, кандидат, сақал, жаз, минерал, тау, белгі, ана, ар, томен, күш, әке, ен, орын, кеше, қар, іш күнделік, базар ай, өгі, апта, жаңбыр.

түс. шеше, қыз, бүгін. қызмет, қала, таң, ақша, жел, компьютер, ауыл, жас, дос, таңертең. инжнер, кісі, ұжым, дәм. мұрт, білім, ақыл, жүрек, өндіріс, бұрын.

2. ГРАММАТИКА: МАҚСАТТЫ КЕЛЕР ШАҚ.

ал → -мақ/-мек жаз → -бақ/-бек айт → -пақ/-пек
 жу → сен → жап →
 қыр → жең → аш →

После глухих согласных	-пақ/-пек	айтпақ «намеревается сказать» кетпек «собирается уходить»
После ж, з, м, н, ң	-бақ/-бек	жазбақ «собирается написать» жеңбек «намерен победить»
Во всех остальных случаях	-мақ/-мек	алмақ «собирается взять» жемек «собирается кушать»

5-жаттығу. Мына етістіктерді мақсатты келер шаққа қойыңыз. Орыс тіліне аударыңыз

Үлгі: аиту – айт-пақ «собирается сказать»; ...

Айту, алу, сөйлесу, апару, ашу, әкелу, өңгімелесу, бару, билеу, жөндеу, болу, көну, ішу, деу, салу, білу, танысу, басу, көшіру, есептеу, ұялу, дайындалу, егу, жазу, жабу, жағу, жуыну, зерттеу, кету, тойлау, жату, көру, сону, сезу, кіру, отыру, арту, ұнату, қалу, үірету, үйрену, қарау, қуу, өшіру, қуану, жашу, нану, оқу, орналасу, өлшеу, осу, псеу, сағыну, кебу, төгу, сену, жүгірту, сөйлеу, табу, шабу, тебу, ұрысу, шөлдеу, ілу, гүру, үйлену, үндемеу, шығу, іздеу, беру, істеу.

6-жаттығу. Мына етістіктерді мақсатты келер шақта жіктеніз.

Ашу, тұру, жабу, келу, кету, қуану, үйлесу, жету.

Жекеше түрі	Көпше түрі
I. Мен жаз-бақ-пын «Я намерен написать»	I. Біз жаз-бақ-пыз «Мы намерены написать»
II Сен жаз-бақ-сың «Ты намерен написать» Сіз жаз-бақ-сыз «Вы намерены написать»	II. Сендер жаз-бақ-сыңдар «Вы намерены написать» Сіздер жаз-бақ-сыздар «Вы намерены написать»
III Ол жаз-бақ- □ «Он (она) намерен(а) написать»	III Олар жаз-бақ- □ «Они намерены написать»

7-жаттығу. Мұғалімнің оқығанын тыңдаңыз, сонан соң өзіңіз оқыңыз

1. Ол бармақ. Ол мектебіне бармақ. Ол өзінің мектебіне бармақ. Ол ертең өзінің мектебіне досымен бармақ. Ол ертең өзінің мектебіне досымен жаю бармақ.

2. Мен қыдырмақпын. Мен паркте қыдырмақпын. Мен үлкен паркте қыдырмақпын. Мен күндіс үлкен паркте қыдырмақпын. Мен сенімен күнде үлкен паркте қыдырмақпын.

3. Сен жазбақсың. Сен мақала жазбақсың. Сен қызықты мақала жазбақсың. Сен газетке қызықты мақала жазбақсың. Сен ертең газетке қызықты мақала жазбақсың. Сен ертең біз туралы газетке қызықты мақала жазбақсың.

4. Сіз демалмақсыз. Сіз Италияда демалмақсыз. Сіз жазда Италияда демалмақсыз. Сіз жазда Италияда отбасыңызбен демалмақсыз.

8-жаттығу. Жоғарыдағы сөйлемдерді көпше түріне қойып, қайталан оқыңыз

9-жаттығу. Жолдасыңыздың сөзін қоспаңыз. Дұрыс жауап беріңіз

Үлгі: Берік биыл мектепті бітірмек (оның ағасы) — *Берік емес, оның ағасы бітірмек.*

1. Берік биыл мектепті бітірмек (оның ағасы) 2. Студенттер қазақ тілін келешек қызметтері үшін үйренбек (біз). 3. Сіз оқуға жазда түспексіз (менің сңлім) 4. Келер жылы Сіздер Англияға сапар іспексіздер (осы жылы). 5. Биыл Сіз ауылда болмақсыз (Әйгерім). 6. Сәкен қазақ тіліне көп дайындалмақ (орыс тілі). 7. Әлішердің әкесі ауруханада емделмек (емхана). 8. Біз түскі тамақты меирамханадан ішпекпіз (асхана). 9. Салтанат Абай олеңдерін кітапханадан іздемек (кітап дүкенінен). 10. Әсем ертең Мәскеуге жүрмек (Омбы).

10-жаттығу. Көп нүктенің орнына керекті есімдіктердің бірін қойып жазыңыз

Менің ағам келер жылы шетелге Менің інім биыл университетке Сен мектепті биыл ... бе? Сіздер бүгін шығарма Біз қазақ тілін тез арада Мұрат суық суға Сен сабаққа қашан ... ? Біз оларды осы жолы футболдан Сіз оның сөзіне ... бе? Сәбит ертең мұғалімге не ...? Сендер бізбен не жөнінде ... ? Ертең сендер қай уақытта ...? Биыл менің досым Біз қонаққа бір сағаттан кейін

Керекті сөздер: бітіру, үйлену, әзірлену, айту, ұшу, үйрену, жеңу, жуыну, ксту, сөйлесу, түсу, жүру, жазу, сену.

11-жаттығу. Мына сөйлемдерді мақсатты келер шаққа айналдырыңыз

Үлгі: Мына бөлмеде досым отыр. — *Мына бөлмеде досым отырмақ.*

1. Мына бөлмеде досым отыр. 2. Біз мына үйде тұрамыз. 3. Біздің мұғаліміміз бізге қазақ тілін үйретеді. 4. Менің қарындасым ауылға хат жібереді. 5. Біз таңертең дене шынықтыру жаттығуларын орындаймыз. 6. Ауылда егіншілер егін егеді. 7. Дана кітапханада жұмыс істеп жүр. 8. Сенің отбасың Астанаға кошелді. 9. Сауда үйінен мата аламын. 10. Кешке Әуезов театрына барамыз. 11. Сіз сағат нешеде тұрасыз? 12. Студенттер мына жаттығуды орындап жатыр. 13. Самат зауытта жұмыс істейді. 14. Дәрігер ауру адамды тексеріп жатыр. 15. Біз қазақ тілі сабағында тек қана қазақша сөйлейміз.

12-жаттығу. Оқып, салыстырып, орыс тіліне аударыңыз

1. Мен ертең дүкенге барамын Мен ертең дүкенге барармын. Мен ертең дүкенге бармақпын. 2 Сен жазда Шымкентке сапар шегесің. Сен жазда Шымкентке сапар шегерсің. Сен жазда Шымкентке сапар шекпексің. 3. Сіз ауылда демаласыз. Сіз ауылда демаларсыз Сіз ауылда демалмақсыз. 4. Әсет теледидар көреді Әсет теледидар көрер. Әсет теледидар көрмек. 5. Біз ертеңгі сабаққа өзірленеміз. Біз ертеңгі сабаққа өзірленерміз Біз ертеңгі сабаққа өзірленбекпіз. 6. Сендер асханадан тамактанасыңдар. Сендер асханадан тамактанарсыңдар. Сендер асханадан тамактанбақсыңдар. 7. Сіздер үйге хат жазасыздар. Сіздер үйге хат жазарсыздар. Сіздер үйге хат жазбақсыздар. 8. Олар Мәскеуге ұшады. Олар Мәскеуге ұшар. Олар Мәскеуге ұшпақ.

13-жаттығу. Мына сойлемдерді ауыспалы осы шаққа, болжалды келер шаққа және мақсатты келер шаққа айналдырыңыз

Үлгі: Мына бөлмеде апам теледидар көріп отыр – *Мына бөлмеде апам теледидар көреді. Мына бөлмеде апам теледидар көрер. Мына бөлмеде апам теледидар көрмек.*

1 Мына бөлмеде апам теледидар көріп отыр. 2 Әмина дүкенге жаяу бара жатыр. 3. Студенттер оқуды қызынып оқып жатыр. 4. Ермек сурет салып отыр. 5. Біз кітапханадан келе жатырмыз. 6. Балалар үйдің сыртында ойнап жүр. 7. Ерлан емханада емделіп жүр. 8. Сенің атаң ауылдан ет әкеле жатыр. 9. Жәмила Әл-Фараби университетін бітіріп отыр. 10 Қар жауып тұр. Дала қатты аяз. 11 Мұражайға бөріміз бара жатырмыз. 12. Көп адам Шымбұлақта шаңғы теуіп жүр. 13. Сабақ оқып отырсың ба? 14 Емтиханға дайындалып отырмыз. 15 Мен Алматыда тұрып жатырмын. 16. Атам кітап жазып жүр. 17. Жанар диванда ұйықтап жатыр. 18. Менің қарындасым дәрігер болып жұмыс істеп жүр. 19. Марал Сәбитпен билеп жүр. 20 Студенттер тауға бара жатыр. 21. Жүніс базарда саудаласып тұр. 22. Мерусрт көзілдірік тағып жүр. 23. Мен Әминаға айтып жатырмын.

14-жаттығу. Қазақ тіліне аударып, жатқа жазыңыз

1 Я завтра собираюсь пойти в театр. 2. Мы намерены ждать Вас завтра. 3. Вы собираетесь попрощаться с учителем. 4 Мы собираемся подготовиться к уроку. 5. Ты собираешься идти на собрание? 6. Марал собирается помочь маме. 7 Вы собираетесь приглашать гостей. 8. Мадина собирается летом в Италию. 9. Мы собираемся смотреть телевизор. 10 Я собираюсь поговорить с другом. 11. Они собираются нам сказать. 12. Жанибек собирается послать.

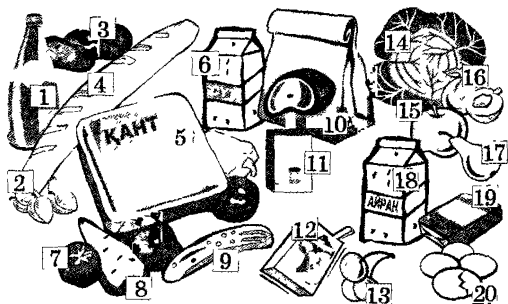
3. ЛЕКСИКА: ТАМАҚ.

15-жаттығу. Мына сөздерге табыс септігінің жалғауларын жазыңыз

Кофе, ірімшік, макарон, бауырсақ, көмпит, банан, самса, салат, тоқаш, бесбармақ, қазы, қарта, жал, жая, қуырдақ, шұбат, картоп.

палау, күріш, қарбыз, қауын, асқабақ, бұрыш, мәлті, май, нан, қант, тұз, шеміңкс, жаңғақ мейіз, қаймақ, печеньс, торт, шоколад, балмұздақ, минералды су. сусын, қой еті, сиыр еті. тауық еті, алма шырыны, капуста салаты

16-жаттығу. Сурет астында берілген кеселегі іөргбұрыштардың шине тиісті нөмірді жазыңыз

Сусын	Азық-түлік	Көкөніс	Жеміс-жидек
☐ сүт	☐ нан	☐ картоп	☐ алма
☐ айран	☐ май	☐ капуста	☐ алмұрт
☐ қымыз	☐ қант	☐ қызанақ	☐ шабдалы
☐ шырын	☐ ет	☐ қияр	☐ шие
☐ шай	☐ жұмыртқа	☐ сәбіз	☐ өрік

17-жаттығу. Сөйлесуді тыңдап, кімнің не дегенін айтыңыз. шине Ә немес Л орпш жазыңыз

- Мен шайды ұнатпаймын, ал қымызды жақсы көремін.
- Бірақ айран мен сүтті ұнатпаймын.
- Шырынның барлық түрін ұнатамын.
- Мен де жеміс-жидекті жақсы көремін, ал көкөністерді жек көремін.
- Көкөністерде көп витамин бар ғой.
- Маған көкөністердің барлық түрі ұнайды.
- Етті өте жақсы көремін.
- Жұмыртқаны да жақсы көремін.
- Мен ет жемеймін.
- Балмұздақтан жақсы нәрсе жоқ!

 18-жаттығу. Сойлесуді қайтадан тыңдап, кімнің нені ұнататынын (ұнатпайтынын) ✓ белгісімен көрсетіңіз.

Азық-түлік	Әлшер		Ләззат	
	ұнатады	ұнатпайды	ұнатады	ұнатпайды
шай				
қымыз				
айран				
сүт				
шырын				
жеміс-жидек				
көкөніс				
ет				
балық				
жұмыртқа				
балмұздақ				

19-жаттығу. Жолдасыңызбен кімнің нені ұнататынын (ұнатпайтынын) оңғимселеніздер

– Мен ... ұнатамын (жақсы көремін, жеюмін, ішемін). – Мен .. ұнатпаймын (жақсы көрмеймін, жею көремін, жеюеймін, ішпеймін)

20-жаттығу. Сөйлесуді біреуіңіз өже, біреуіңіз бала болып оқыңыз

- Әже, өже! Қарным ашты, көмпит берші!
- Көмпит жоқ. Кеспе ішесің бе?
- Жоқ, кеспе ішпеймін! Печенье бар ма?
- Печенье жоқ. Ботқа жейсің бе?
- Жоқ, жеюеймін! Балмұздақ сатып алайыншы
- Айран ішесің бе?
- Жоқ, рақмет! Қарным аш емсе, өже!

 21-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз

Тамақ түрлері

Біздің қандай тамақ түрін жейтініміз тұрған жерімізге байланысты. Мәселен, Қытайдың оңтүстігіндегілер күрші, ал солтүстігіндегілер кеспеңі көбірек жейді. Жапон елінде адамдар балық, ал сеніңден қашық жатқан Орталық Еуропада ет тағамдарын молырақ пайдаланады.

Тамақты қалай, немен жесу де өр елде өр түрлі. Мысалы, Солтүстік Америкада, Австралия мен Еуропада пышақпен шанышқыны пайдаланса. Қытай, Жапон елдері қос таяқпен, ал Үндістан және Таяу Шығыс елдеріндегі адамдар тамақты қолмен жейді.

Қазіргі кезде азық-түлікті жер шарының бір түкпірінен екінші түкпіріне тасымалдауға болады. Сондықтан тамақтың қай түрін жегің келсе, жыл мезгілінің қай уақытында пайдаланғың келсе, мүмкіндігің бар дегенмен, келер елдерде адамдар ашығуда, ал баи елдерде адамдар тамақты көп жейді.

Адам баласы тамақ ішпей тұра алмайды. Деніңіз сау болу үшін, жақсы тамақ ішу керек. «Ас — адамның арқауы» деп бекер айтпайды. Тамақ арқылы адам ағзалары блок, май, көмірсу, минералдық заттар, түрлі витаминдер қамтамасыз егіледі.

Осылардың ішінде белоктың алатын орны ерекше. Ғылымда белокты протеин деп атайды. Ол «бірінші орын алушы» деген грек сөзі екен. Белоксыз өмір сүру мүмкін емес. Дененің барлық клеткалары осы белоктан тұрады. Сүт тағамдары, жұмыртқа түгелдей белоктан тұрады. Қазақ халқының ұлттық тағамдарының ішінде айран, қаймақ, ақ ірімшік, күрт, жент, бие сүтінен — қымыз, түйе сүтінен — шұбат, тағы басқалар ерекше бағаланады. Сондықтан, «Ағы бардың бағы бар» деп сүті бар үй бақытты үй болып саналады.

Ал енді майға келсек, мұның түрі де өте көп: сары май, жылқының, сиырдың, қойдың, шошқаның майы. Осімдіктен алынатын сұйық майлар мақта, күнбағыс, зығыр, т. б. Орта Азия халықтарының көпшілігі, сонымен бірге қазақ халқы күнбағыс, мақта майын азық-түлікке көп пайдаланады.

Тамақтың үшінші бір бөлігі — көмірсулар. Олар қанттың, крахмалдың, картоптың, нанның, жеміс-жидектің, көкөністің құрамында көп болады. Тамақтың қай түрінде болмасын, минералдық заттар (натрий, калий, кальций, фосфор) бар.

Біздің орқайсымызға тәулік сайын кем дегенде екі литр су керек, өйткені адам денесінің шамамен $\frac{2}{3}$ бөлігі судан тұрады. Адамға күніне 100 г белок, 85 г май, 400 г көмірсу қажет екен.

□ Сөздік

байланысты — связанный
қауық — далекий
мо ырақ — больше
көс таяқша — палочки
Таяу Шығыс — Ближний Восток
түкпір — отдаленная часть
тасымалдау — перевозить
дегенмен — однако
кедей — бедный
ашығуда — голодают
қамтамасыз етілу — обеспечиваться

өмір сүру — жить
түгелдей — полностью
бие — кобыла
түйе — верблюд
майға кетсек — что касается жира
осімдік — растение
мақта — хлопок
күнбағыс — подсолнух
зығыр — лен
кем дегенде — как минимум
шамамен — около

22-жаттығу. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз

1. Біздің қандай тамақ түрін жейтіміз неге байланысты? 2. Қытайда сені көбірек жейді? 3. Жапон елінде адамдар неге балықты көбірек жейді? 4. Орталық Еуропада қандай тағамдарды молаурақ пайдаланады? 5. Әр елдерде тамақты немен жейді? 6. Қазіргі кезде әр түрлі

тамақты жеуге кімнің мүмкіндігі бар? 7. Дәніміз сау болу үшін не істеуіміз керек? 8. Тамақ арқылы адам ағзалары нелермен қамтамасыз етіледі? 9. Неге белоктың алатын орны срекше? 10. Белок қай тағамдарда кездеседі? 11. Орта Азия халықтарының көпшілігі қай майды көп пайдаланады? 12. Көмірсулар ненің құрамында көп болады? 13. Минералдық заттар тамақтың қай түрінде бар? 14. Адамға тәулік сайын қанша литр су керек? 15. Адамға күніне қанша грамм белок, май және көмірсу қажет екен?

23-жаттығу. Төмендегі сөз тіркестерін қазақ тіліне аударып, мәтіннен сол сөз тіркестерін тауып, сөйлемдерді көшіріп жазыңыз

Зависит от того, где мы живем, находящийся далеко от моря; из одной части света в другую; есть возможность; не может не быть; чтобы быть здоровым; минеральные вещества; занимает особое место; состоят из белка; казахские национальные блюда; особо ценятся; что касается жира; бараний жир, свиной жир, говяжий жир; подсолнечное масло; хлопковое масло, очень много в составе; как минимум; состоит из воды.

24-жаттығу. Жақша шынделі сөздерді аударыңыз

1. (То, что мы едим) тұрған жерімізге байланысты. 2. Мәселен, (те, кто живет на юге Китая) күріш, (а те, кто живет на севере Китая) кеспені көбірек жейді. 3. Жапон елінде адамдар балық, (находящейся далеко от моря Центральной Европе) ет тағамдарын молырақ пайдаланады. 4. (Как и чем принимать пищу) де әр елде әр түрлі. 5. Қазіргі кезде азық-түлікті (из одной отдаленной части земного шара в другую) тасымалдауға болады. 6. (Чтобы быть здоровым), жақсы тамақ ішу керек. 7. «Ас – адамның арқауы» деп (не зря говорят). 8. Тамақ арқылы адам ағзалары (белок, углеводы, жиры, минеральные вещества, различные витамины) қамтамасыз етіледі. 9. Сүт тағамдары, жұмыртқа (полностью состоят из белка). 10. (Большинство народов Средней Азии), сонымен бірге қазақ халқы (подсолнечное, хлопковое масло) азық-түлікке көп пайдаланады. 11. Көмірсулар (в составе сахара, крахмала, картофеля, хлеба, фруктов, овощей) көп болады. 12. Біздің әрқайсымызға (в сутки как минимум два литра воды) керек, өйткені адам денесінің (около 2/3 частей) судан тұрады.

25-жаттығу. Сөйлемдерді толықтырыңыз.

Біздің қандай тамақ түрін жейтініміз, ... Мәселен, Қытайдың ... , ал ... көбірек жейді. Жапон елінде ... , теңізден қашық жатқан Орталық Еуропада ... молырақ пайдаланады. Солтүстік Америкада, Австралия мен Еуропада ... Қытай. Жапон елдері ... , ал Үндістан және Таяу Шығыс елдеріндегі адамдар Қазіргі кезде азық-түлікті ... тасымалдауға болады. Тамақ арқылы адам ағзалары ... қамтамасыз етіледі. Қазақ халқының ұлттық тағамдарының ішінде ... ерекше бағаланады. Орта Азия халықтарының көпшілігі, сонымен бірге қазақ халқы Көмірсулар құрамында көп болады. Тамақтың қай түрінде

болмасын . бар. Біздің әрқайсымызға ... , ойғкені адам денесінің шамамен $\frac{2}{3}$ бөлігі Адамға күніне .. қажет екен

26-жаттығу. Мәтінді оқыңыз. Сөздікті пайдаланып орыс тіліне аударыңыз

Біздің жұмысымыздың қасында екі қабатты үлкен асхана бар. Мұнда салқын тағамдар, ыстық тамақтар, сүт тағамдары, төтті тағамдар және түрлі сусындар сатады

Мен таңертеңгі асымды үйден ішемін. Ботқа, қуырылған жұмыртқа немесе нан мен май жеймін, шай немесе кофе ішемін

Ал түсте асханадан тамақтанамын. Дастарқан мәзіріне қарап, біріншіге сорпа, кеспе немесе борщ, екіншіге картоп пен ет, палау немесе мөңті, ал үшіншіге компот, шырын немесе шай аламын. Салқын тағамдардан капуста салатын немесе сәбіз салатын жеймін

Кешкі асымды кейде үйден, кейде асханадан ішемін. Салат аламын, екіншіге палау немесе картоп алуды ұнатамын. Үшіншіге шай мен самса немесе бауырсақ аламын.

Біздің асханамыз таза, жарық және кең. Асханада даяшы болмайды, өзіміз өзімізге қызмет етеді, сондықтан тамақты кезекке тұрып аламыз. Асхана қызметкерлері халыққа мінсіз қызмет етеді.

27-жаттығу. а) Қарныңыз ашса не жейтініңізді айтып беріңіз

Үлгі: *Менің қарным ашса, мен*

ә) Сіз шөлдесеңіз не ішетініңізді айтып беріңіз

Үлгі: *Мен шөлдесем, ...*

28-жаттығу. Не істемек ойыңыз барын әңгімелеңіз

Үлгі: Мен асханаға барамын. – *Мен асханаға бармақпын.*

1 Мен асханаға барамын. 2. Сіз салат жейсіз. 3. Олар қызанақ шырынын ішеді. 4. Сендер шайды кеселерге құясындар. 5. Ол майды нанға жағады. 6. Сен шанышқы мен пышақты жуасың. 7. Мен ботқа пісіремін. 8. Ол картоп қуырады. 9. Сіздер нанды турайсындар. 10. Олар палау жасайды. 11. Біз асханадан тамақтанамыз. 12. Ол лимонды кеседі. 13. Олар кешке мейрамханадан тамақтанады.

29-жаттығу. Істелу орындалу мүмкіндігін айтыңыз

Үлгі: Мен асханаға барамын. – *Мен дәмханаға барармын*

1. Мен дәмханаға барамын. 2. Біз шанышқыларды, пышақтарды, қасықтарды, төрелкелерді, кеселерді дастарқанға қоямыз. 3. Ол алма шырынын ішеді. 4. Сіздер қой етін жейсіздер. 5. Сендер кешкі тамақты үйден ішесіңдер. 6. Мен біріншіге дүнген кеспесін аламын. 7. Сен төтті тағамдардан ештеме алмайсың. 8. Ол сәбізді, қызанақты, пиязды, қиярды базардан әкеледі. 9. Сіз лағманды өте дәмді жасайсыз. 10. Біз екіншіге палау немесе картоп пюреісін аламыз. 11. Үшіншіге сүтсіз шай әкеледі. 12. Асхана қызметкерлері халыққа мінсіз қызмет етеді.

30-жаттығу. Кестелен сөздерді пайдаланып сөйлем құраңыз Заг есімдер табыс септiнде болсын

1. Адамдар	лимон, пияз, сөбіз, қызанақ, сүт, картоп, ет, қияр, нан, котлет, шырын, қымыз, бұрыш, қант, тұз, қайнатпа, жұмыртқа, күріш, айран, қаймақ, палау, мөнтi, май, кеспе, ұн, кофе, ботқа, балық, борщ, капуста, печенье, салат, дүнген кеспесi, бауырсақ, торт, балмұздақ, қуырдақ, шай, лағман, кәмпит, бесбармақ, ...	қуырады пісіреді. кеседі. жейді. ішеді сағып алады. құяды
------------	---	---

2 Адамдарға	салат, торт, шырын, шай, балық, май, ет, сорпа, айран, лимон, кәмпит, сөбіз, ботқа, картоп, сүі, қайнатпа, макарон, балмұздақ, жұмыртқа, өрік, нан, шабдалы, ..	жеуге іңуге салуға кесуге араластыруға жағуға күюға алуға	торелке пышак қасық стакан кесе табак шыны-аяқ шағышқы	керек
-------------	---	--	---	-------

3 Адамдар	біріншіге екіншіге үшіншіге салқын тағамдардан ыстық тамақтардан ет тағамдардан тәтті тағамдардан сүт тағамдардан	қой еті, салат, торт, қарта, шырын, шай, балық, май, сиыр еті, сорпа, айран, су, нан, лимон, кәмпит, сөбіз, ботқа, қазы, бесбармақ, тауық еті, картоп, қайнатпа, сүт, өрік, палау, шабдалы. пирожное, борщ, қымыз, кофе, макарон, балмұздақ, лағман, қаймақ, ірімшік, кеспе, шұбат, жұмыртқа, ...	алады.
-----------	--	---	--------

31-жаттығу. Оқып шығып, орыс тіліне аударыңыз және екеу ара кезекпен оқыңыздар Асты сызылған сөздердің орнына керекті сөздердің бірін қойыңыз

- Таңертенгі асқа не аласың?
- Нан мен май скі жұмыртқа және бір шыны-аяқ кофе алмақпын. Сен ше?
- Мен бір стакан сүт алмақпын

32-жаттығу. Келсе беттең дастарқан мәзіріне қарап, қандай тамақ ойыңыз барын айтыңыз

Мен салқын тағамдардан ...
Мен ыстық тамақтардан ..
Мен ет тағамдардан ..
Мен тәтті тағамдардан ...

Мен сүт тағамдардан ...
Мен біріншіге ..
Мен екіншіге ...
Мен үшіншіге ..

ДАСТАРҚАН МӘЗІРІ

№156 асхана

«15» ақпан, 2004 жыл

САЛҚЫН ТАҒАМДАР

<i>Капуста салаты</i>	100 г ..	30 тг
<i>Оливье салаты</i>	100 г ..	50 тг
<i>Қызылша салаты</i>	100 г ..	30 тг
<i>Мимоза салаты</i>	100 г ..	40 тг
<i>Сәбіз салаты</i>	100 г ..	30 тг
<i>Винегрет</i>	100 г ..	40 тг

ЫСТЫҚ ТАМАҚТАР

Бірінші

<i>Кеспе</i>	100 г ..	50 тг
<i>Борщ</i>	100 г ..	40 тг
<i>Лагман</i>	100 г ..	60 тг

Екінші

<i>Палау</i>	100 г ..	60 тг
<i>Мәтті</i>	100 г ..	70 тг
<i>Қуырдақ</i>	100 г ..	60 тг

СҮТ ТАҒАМДАРЫ

<i>Ірімшік</i>	100 г ..	30 тг
<i>Қаймақ</i>	100 г ..	30 тг
<i>Айран</i>	200 г ..	20 тг
<i>Сүт</i>	200 г ..	15 тг
<i>Қымыз</i>	200 г ..	30 тг

ТӘТТІ ТАҒАМДАР

<i>Пирожное безе</i>	100 г ..	30 тг
<i>Пирожное бисквит</i>	100 г ..	40 тг

СУСЫНДАР

<i>Алма шырыны</i>	200 г ..	20 тг
<i>Апельсин шырыны</i>	200 г ..	20 тг
<i>Кока-кола, спрайт, фанта</i>	200 г ..	30 тг
<i>Минералды су</i>	200 г ..	20 тг
<i>Шай (сүтпен)</i>	200 г ..	15 тг
<i>Шай (сүтсіз)</i>	200 г ..	10 тг
<i>Кофе</i>	200 г ..	20 тг

Асхана меңгерушісі _____ Асхана директоры _____

33-жаттығу. Дастарқан мәзірін озың жазыңыз және жолдасыңызбен өңімеленіңіз

34-жаттығу. Оқыңыз, сөздікті пайдаланып орыс тіліне аударыңыз Қазақтың ұлттық тағамдарын қалай жасауға (өзірлеуге) болагынын айтыңыз

Өлішер: Құрметті Қазақ тілі орталығының мүшелері! Бүгінгі кездесуіміз қазақ ұлттық тағамдарына арналады. Дарьяға сөз берейік.

Дарья: Қазақтың ұлттық салтында ең алдымен шай дастарқаны жасалады. Шай дастарқанының басты асы – бауырсақ. Ол қазақ тілінде «бауырмал, үйірсек, жақыншыл» деген мағынаны білдіреді. Бауырсақтың түрі өте көп: ши бауырсақ, ақ бауырсақ, түш бауырсақ, ашыған бауырсақ, бармақ бауырсақ, жалпақ бауырсақ, жол бауырсақ, бұрма бауырсақ, еспе бауырсақ, домалақ бауырсақ, ..

Роза: Бауырсақты ашытқан қамырдан да, ашытпаған қамырдан да жасаиды ғой...

Дарья: Дұрыс айтасың. Бауырсақты ашытқан қамырдан жасау үшін, ашытқы дайындау керек. Ол үшін ашытқыға бір шай қасық қант, жарты кесе су қосамыз да, жылы жерге қоямыз. Дайын болған кезде, ашытқының беті көпірши бастайды. Сол ашытқыны, айранды немесе шикі сүтті, сары майды, қаймақты ұнға салып, араластырамыз. Содан кейін қамырды илеп, домалақтап, 2-3 сағатқа жылы жерге жауып қоямыз. Ашып, көтерілген қамырды шетінен үзіп алып, оқтаумен 1-1,5 сантиметр қалыңдықта жаямыз. Әр бауырсақтың көлемі бірдей болу керек. Қазанға өсімдік майын күйіп, қыздырамыз. Май қайнап бастағанда кесілген бауырсақтарды салып қуырамыз.

Роза: Бауырсақ біркелкі қуырылу үшін, оны аударыстырып тұру керек.

Дарья: Әрине. Ал енді бауырсақтың құрамы мынадай:

Бауырсақ	
Құрамы:	
<i>ашытқы</i>	– 20-30 г
<i>су</i>	– 1/2 кесе
<i>қант</i>	– 1/2 шай қасық
<i>ұн</i>	– 4 кесе
<i>айран немесе шикі сүт</i>	1/2 кесе
<i>сары май</i>	– 2 ас қасық
<i>қаймақ</i>	– 2 ас қасық
<i>өсімдік майы</i>	– 2 кесе

Ксения: Енді мен бесбармақты жасау әдісін айтып берейін.

Шерил: Меніңше, ең алдымен етті пісіріп алу керек.

Ксения: Иә, етті жақсылап жуып, қазанға тұтас салу керек. Қайнағаннан кейін отты ақырын қойып, бабымен қайнатады.

Миша: Ет қанша уақыт қайнау керек?

Ксения: Ет бір жарым сағатта піседі. Ет қайнап жатқанда, қамыр илейміз. Ол үшін елсіген ұнға тұзды су, жұмыртқаны қосасыз да, илеп қоясыз. 30–40 минутта қамыр көтеріледі. Сол кезде оны оқтаумен жұқалап (1–1.5 мм) жаясыз. Содан кейін 8x8 сантиметр мөлшерде кесу керек. Қамыр піскен соң, жайпақ табаққа түсіріп, үстіне ет салады. Етті турап, үстіне тұздық күйю керек. Тұздық пияз немесе көк жуа, тұз, қалқып алынған сорпадан дайындалады. Кейде картопты пісіріп табақтың үстіне қоюға болады.

Бесбармак

Күрамы: <i>қои еті</i>	— 750 г
<i>жылақы еті</i>	— 1270 г
<i>сиыр еті</i>	— 1200 г
<i>пияз</i>	— 1-2 түйір
<i>ұсақтап кесілген көк жуа</i>	— 1 ас қасық
<i>қара бұрыш</i>	— 1 шымышым
<i>ұн</i>	— 375 г
<i>су</i>	— 1/2 кесе
<i>жұмыртқа</i>	— 1 дана
<i>тұз</i>	— 1 шап қасық

Өлішер: Дарья мен Кеснияға көп-көп рақмет айтамыз. Ал енді олардың жасап қойған дастарқанына барып, тағамдардың дәмін татайық!

Бәрі: Тамаша! Бәрекелді!

35-жаттығу. Оқыл, орыс тіліне аударыңыз. Салаттарды қалай жасауға болатынын айтыңыз.

Сәбіз салаты. Сәбізді жуып, тазалап, жіңішке леп кесу керек. Тұз салып, аскөк (укроп) сеуіп, өсімлік майын құю керек. Жақсылан ара-ластырып, ыдысқа салып, дастарқанға әкелуге болады.

Қызылша салаты. Қызылшаны жуып, духовкаға қойып пісіру керек. Соған соң қызылшаны тазалап, ұзыншалап кесіп, ыдысқа салып, үстіне қаймақ құяды. Бетіне көк пияз сеуіп, дастарқанға әкелуге болады.

Қияр салаты. Жас қиярды жуып, жіңішке леп кесу керек. Аздап тұз салып, үстіне қаймақ құйып, дастарқанға қоюға болады.

36-жаттығу. Өзінді билетті тағамдардың жасалу әдісін жазыңыз.

37-жаттығу. а) Студент пен аспаз, ә) екі студент, б) екі аспаз арасында сөйлесу құраңыз.

38-жаттығу. а) «Тамақ гүлдері», ә) «Біздің асхана», б) «Мейрамханада» тақырыптарының біріне шағын шығарма жазыңыз.

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

14-сабақ

Будущее время намерения (Мақсатты келер шақ).

Будущее время намерения выражает действие, обозначающее намерение, и образуется при помощи суффиксов *-мақ/-мек*, *-бақ/-бек*, *-пақ/-пек*, прибавляемых к корню глагола, и личных окончаний. Переводится на русский язык как «хотеть, намереваться, собираться что-либо сделать». Например

Мен жазбақпын. «Я собираюсь написать».

Сен айтпақсың «Ты хочешь сказать»

Ол сөйлемек «Он намерен говорить»

В ор ффи с подч не я прави ам ь м нии с и ссим лаци и
а т Ес и с юво стоящ е пе д частиц й о а ч

сны и р, и, л, у	мақ/мек	жемек, отырмақ, тоймақ, алмақ умақ
Ж, м, н, ң	-бақ/-бек	жазбақ, көнбек, жеңбек енбек
Г и согласныи	-лақ/-не	тнақ аитпақ жетпек, өтпк, жыртпақ

Спряжение глагол жа у в будущем времени намерения

Единственное число	Множественное число
I <i>М жаз-бақ-пын</i> Я намерен напи ать»	I <i>Біз жаз-бақ-пыз</i> «Мы намерены напис т »
II <i>Сен жаз-бақ-сын</i> Ты намерен написать» <i>Сі жаз-бақ-сыз</i> «Вы намерены на ис ть»	II <i>Сендер жаз-бақ-сы дар</i> «Вы намерены написать» <i>Сі дер жаз-бақ сыздар</i> «Вы намерены написать»
III <i>Ол жаз-бақ-□</i> Он (она) намерен(а) написать»	III <i>Олар жаз-бақ-□</i> «Они намерены написать»

15-САБАҚ

1. Грамматика: Қайталау. Сын есімнің шырайлары.
2. Грамматика: Үстеу.
3. Лексика: Жаңа Жыл. Наурыз.

1. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. СЫН ЕСІМНІҢ ШЫРАЙЛАРЫ.

1-жаттығу. Сын есімдерд к тітiне аударып, салыстырма ғы жөнс асырмал шырай жасаныз

Узкий, белый, си ьный, большой, низкий, высокий маленький, широкий вкусный, пресный короткий, толстый, дешевый, мягкий, открытый, долгий, желтый, зеленый, дорогой, веселый, тверды, красивый далекий, близкий, чистый, уважаемый, тяжелый, мягкий, ровны кривой, грязный, свободный, глубокий.

2-жаттығу. Тө ендс сын есім ер ен үлгі бойынша өйтсн кұраңыз Орыс ше а дарыңыз

Үлгі: *Саматтың бойы биік, Еркіннің боиы Саматтың бойынан биіктеу, ал Талғаттың боиы өте биік.*

Талғат

Еркін

Самат

бойы биік, жалқау, арық мінезі нашар, шашы қысқа, мұрны ұзын көзі қара, аяғы ұзын, жас, қолы таза.

3-жаттығу. Төмендегі сын есімді тіркестер ен үлгі бойынша сөи іем кұраңыз Орыс інс ау арт ны

Үлгі: *Менің үйім кең. — Менің үйім сенің үйіңнен кеңірек. — Менікі — кеп кең*

Үй кең; жұмыс қиын; тұрмыс жақсы; бой биік; қол таза, картоп арзан; алма сары; бөлме жарық; ит үлкен; кітап жаңа; әке жас; жен ұзын.

2. ГРАММАТИКА: ҮСТЕУ.

4-жаттығу. Түбір үстеулерді оқып, орысша баламасын сөздіктен тауып, орыс тіліне аударыңыз.

ен	аса	ерте	қазір	ақырын
нақ	кеш	енді	әбден	әшейін
тым	тез	өрең	зорға	былтыр
дәл	әлі	әдейі	нағыз	бағана
жиі	өте	әуелі	талай	ілгері
әрі	бері	ылғи	үнемі	жылдам
сәл	бірге	кейін	бұрын	жоғары

Жұрнақтар	Түбір сөз	Туынды сөз
<i>-ша/-ше</i>	қазақ «казахский» орыс «русский» жаңа «новый»	қазақ-ша «по-казахски» орыс-ша «по-русски» жаңа-ша «по-новому»
<i>-дай/-дей, -тай/-тей</i>	гүл «цветок» құс «птица» әке «отец»	гүл-дей «как цветок» құс-тай «как птица» әке-дей «как отец»
<i>-да/-де, -та/-те, -нда/-нде</i>	жаз «лето» түн «ночь» осы «этот»	жаз-да «летом» түн-де «ночью» осы-нда «здесь»
<i>-қа/-ке, -ға/-ге, -на/-не</i>	арт «задняя часть» жоғары «верхняя часть» күн «день»	арт-қа «назад» жоғары-ға «вверх» күн-і-не «в день»
<i>-нан/-нен, -дан/-ден, -тан/-тен</i>	алды «передняя часть» қыры «боковая часть» оң «правая сторона»	алды-нан «спереди» қыры-нан «сбоку» оң-нан «справа»

5-жаттығу. Мына үстеулерді екі топқа (түбір, туынды) бөліңіз

Төмен, кейін, дұрыс, әдейі, қазақша, орысша, меніңше, сеніңше, жылдам, алға, артқа, осында, жақында, күндей, адамша, жазда, қыста, бүгін, ертең, былтыр, тым, аса, қырынан, соншама.

6-жаттығу. Мына сөздерден үстеу жасап, орыс тіліне аударыңыз.

1) орыс, қазақ, өзбек, сенің, өздерің, өзің, ағылшын, неміс, француз, ескі;

2) теңіз, құс, апаң, әке, біз, олар, үй, бастық мақтаншақ, жас;

3) түн, күн, алыс, осы, жаны, қасы, арты, күз, қыс, жоғары, орта;

4) төмен, жоғары, жат, алыс, арты, жылы, күні, ал, жат;

5) қыры, жоғары, алды, арты, жаны, басы, қарсы, оң жақ, сол жақ, амалсыз.

7-жаттығу. Кестені пайдаланып сөйлем құраңыз.

Мен	ерте, кеш, қазір, ертен, кешке, бүгін, кеше, былтыр, биыл, жаңа ғана «только что», бұрын, әуелі «сначала», күнде, кейде, кейін «после, потом», әрқашан «всегда», ешқашан «никогда»,
Сіз		...
Студенттер	жоғары, төмен, осында, мында, анда, сонда, алға, сыртта, іште, ешқайда «никуда, нигде», әрі «дальше», артқа «назад», кейін «назад»,
Балалар		...
Адамдар	өдейі «специально», жақсы, жаман, дұрыс, әрең, тез, дереу, баяу, жылдам «быстро», зорға «насилу»,
Менің қаламым		...
Дәптерлер	сонша, соншама «так много», көп, аз, бір-бірден, қанша, қаншама, талай «достаточно»,
Жігіттер		..
Ойыншықтар		
Қыздар		
Көшелер		
Біз		
Сендер		

8-жаттығу. Көп нүктенің орнына үстеулердің бірін қойыңыз.

... мен театрға барамын. ... керемет концерт көремін. Концертке досыммен ... барамын. Эстрада әншісі ... ән айтады. Джаз ... жақсы ойнайды. Театрда кісі ... болады, Біздің орындарымыз ... болады. ... көру үшін біз ... жылжымыз. Концерт бізге ұнайды. ... тағы да театрға барғым келеді.

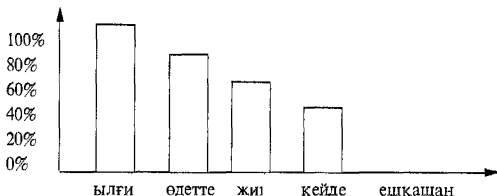
Керекті сөздер: бірге, артта, өте, жақсы, енді, көп, онда, кешке, ілгері, ағылшынша.

9-жаттығу. Мына сөйлемдерді көшіріп жазып, үстеулердің астын сызыңыз, қандай үстеу екенін ажыратып, орыс тіліне аударыңыз

Бүгін таңертең ұшаққа мініп, жоғары көтерілеміз. Ұшақ дереу жоғары, биікке көтеріледі. Жер төменде қалады. Баратын жеріміз ілгері де алыс. Ұшақ екі сағаттан кейін Омбының әуежайына қонады. Біраз уақыттан кейін төмен түсеміз. Төменде қала шамдары көрінеді. Бізді көп адамдар күтіп тұрады. Біз Алматыдан Омбыға шапшаң жетеміз.

10-жаттығу. Сөйлемдерді оқыңыз Бағандарға қарап, үстеулердің мағынасын айтыңыз.

1. Мен кейде қазақ тілі сабағынан кешігіп қаламын. 2. Біз ешқашанда жақсылығыңды ұмытпаймыз. 3. Үйге кейде осылай келіп тұр.

4. Телефонның нөмірін білесің, жиі телефон соғып тұр. 5. Берік әдетте театрға бармайды. 6. Шолпан ылғи кітапханаға барып жүреді. 7. Мен әдетте ерте тұрамын. 8. Студенттер жиі компьютер сыныбында отырады. 9. Біз кейде асханадан тамақтанамыз. 10. Сен ылғи қатты сөйлейсің. 11. Шешем ешқашан өтірік айтпайды.

11-жаттығу. Жоғарыдағы сызбаға қараныз. Сөйлемдегі санның орнына тиісті үстеуді қойып жазыңыз.

1. Дариға 0% таңертеңгі тамағын ішпейді. 2. Әрсен қонаққа 60% барады. 3. Әмина теледидарды 100% таңертең көреді. 4. Сандугаш Түркияға 60% барып тұрады. 5. Ермек хаттарды 100% кешке жазады. 6. Данияр 40% сабақтан қалады. 7. Сәрсен 80% әке-шешесіне азық-түлік апарып береді. 8. Гауһар 60% қыдырады. 9. Жәзира сабақтан 0% калмайды. 10. Ләззат 80% жұмысын уақытында тапсырады. 11. Мен дүкенге 40% барамын. 12. Сендер 80% қазақ тілі сабағында диктант жазасыңдар. 13. Біз 100% бір жерге демалуға барамыз. 14. Арман 80% Мәскеуден сыйлықтар әкеледі. 15. Мен 40% түнде ұйықтамаймын. 16. Біз 60% шай ішпейміз. 17. Сіздер 40% үйде болмайсыздар ғой. 18. Сен осы 100% қайда жүресің? 19. Сіз 80% үйге кеш келесіз. 20. Қайрат 40% компьютерде көп жұмыс істейді.

Үстеулер	Сұрақтар	Мысалдар
Мезгіл үстеулері	қашан?	бұрын «раньше», бүгін «сегодня», ертең «завтра», жиі «часто», бүгін үні «послезавтра», енді «теперь», ылғи «всегда», қазір «сейчас», былтыр «в прошлом году», биыл «в этом году», әдетте «обычно», жазғытұрым «летом», кейде «иногда», бағана «недавно», ертеден «издавна», әуелі «сначала», кеш «поздно», анда-санда «иногда», күндіз «днем», күні бойы «весь день», күні-түні «днем и ночью», кейін «после, потом», ...

12-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. Жаздығүні сендер Астанаға барасыздар. 2. Айжан Астанаға кейін жүреді. 3. Мен Астанада көп болмаймын. 4. Марина қазір қазақша сөйлейді. 5. Мұғалім сабақты әдетте қызықты жүргізеді. 7. Мен үйге бүгінгі күні жетемін. 8. Сәбит кейде дұрыс айтады. 9. Ертең жұмысқа кешікпей кел. 10. Әуелі маған қара. 11. Қыстығүні аяз қатты болады. 12. Марат енді келе жатыр. 13. Көктемде Англияға барып қайтамыз. 14. Сен ерте ерте тұр, сабаққа кешігіп қаласың! 15. Әрқашан күн сөнбесін! 16. Сен Түркияда аз ғана уақыт боласың ба? 17. Дүкенге жиі бармаймын, жек көремін. 18. Күздігүні балалар мектепке барады. 19. Арман сабаққа ешқашан кешікпейді.

13-жаттығу. Мына үстеулерді пайдаланып, сөйлем құраңыз.

Осы жылы, кейін, кеш, әдетте, көктемде, бүгінгі күні, кешке, күнде, көп, аз, көп уақыт, бүгін, биыл, әрқашан, кейде, жиі, енді, ылғи, жазда.

Үстеулер	Сұрақтар	Мысалдар
Мекен үстеулері	қайда? қайдан? қай жерде?	алға «вперед», артқа «назад», арттан «сзади», ксін «позади, назад», төмен «вниз», алды-артынан «спереди-сзади», ілгері «вперед-вперед», сонда «там», осында «здесь», кері «назад», әрмен «дальше», бермен «ближе», еш-қайда «нигде, никуда», осында «здесь», мұнда «здесь», анда «там», жол-жөнекей «по пути», іште «внутри», жолшыбай «по дороге», сырттап «снаружи внутрь», сыртта «снаружи», іштен «изнутри», әлдеқайдан «откуда-то», әлдеқайда «где-то», жоғарыдан «сверху», жоғары «вверх», ...

14-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. Айжан кейін жүреді.
2. Сен мұнда кел.
3. Әрі отыр!
4. Кітаптар сонда жатыр.
5. Сыртқа шықпа!
7. Мира артқа қарайды.
8. Ілгері жүр!
9. Жолшыбай сөйлеп келе жатыр.
10. Сәкен алға бара жатыр.
11. Біз осындамыз.
12. Олар төмен түседі.
13. Жоғары шық, төрге отыр!
14. Алды-артыңа қара!
15. Бермен кел!

15-жаттығу. Мына үстеулерді пайдаланып сөйлем құраңыз.

Ешқайда, ілгері, алға, жолшыбай, осында, анда, мында, жоғары, сыртта, іште, төмен, бермен (бері), әрі.

Үстеулер	Сұрақтар	Мысалдар
Қимыл-сын үстеулері	қалай? қалайша? қайтп?	өзер «с трудом», дұрыс «правильно», дереу «тотчас», жорға «нарочно», зорға «еле-еле», осылай «так», әрең «насилу», әбден «совсем», бірге «вместе», тікелей «напрямую», әдейі «специально», баяу «медленно», бірден «сразу», шапшаң «быстро», жылдам «быстро», өзгеше «по-другому», тез «быстро», менінше «по-моему», ептеп «по-тихоньку», бірге «вместе», ауызша «устно», жақсы «хорошо», жазбаша «письменно», нашар «плохо», ...

16-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз.

1. Самат дұрыс айтады.
2. Әдейі айтып отыр.
3. Гауһар жақсы оқиды.
4. Сен нашар жазасың.
5. Осылай болсын!
7. Бірге жаз.
8. Наташа қазақша әрең сөйлейді.
9. Ол тез жүреді.
10. Зорға шыдап отыр.
11. Біз орысша шапшаң жазамыз.
12. Сен ақырын сөйлейсің, ал мен қатты сөйлеймін.
13. Тікелей хабарласыңыз.
14. Бәрі менінше болады!
15. Жаттығуды жазбаша орындаңыздар.

17-жаттығу. Мына үстеулерді пайдаланып сөйлем құраңыз.

Зорға, өрен, тез, дәмді, шапшаң, ақырын, асықпай, қатты, менінше, қазақша, орысша, дұрыс, нашар, жақсы, бірге.

Үстеулер	Сұрақтар	Мысалдар
Молшер үстеулері	қанша? қаншама? қаншадан? неше? нешеден? нешелеп?	сонша «столько», соншама «столько», қаншама «столько», осынша «столько», едәуір «достаточно», бір-бірден «по одному», талай «много», біраз «немного», көп «много», қыруар «много», әжептәуір «достаточно», көптеген «много», аз «мало», ...

18-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз.

1. Едәуір жұмыс бітірмекпіз. 2. Соншама кісі! 3. Қаншама адам жүр! 4. Қаншама жұмыс күтіп тұр! 5. Мына сөйлемді екі рет жаз. 6. Мира біраз ойланып тұр. 7. Кітапты көп оқу керек. 8. Бір-бірден сана. 9. Әжептәуір сал. 10. Әлі талай жұмыс істерміз. 11. Осыншама қонақ келеді. 12. Төле би көшесінде көптеген машина жүр. 13. Қайрат қыруар ақша табады. 14. Сонша қонақ отыр!

19-жаттығу. Мына үстеулерді пайдаланып сөйлем құраңыз.

Әжептәуір, соншама, қанша, екі-екіден, едәуір, талай, біраз, аз, бір-бірден, көптеген, көп, бес-бестен.

Үстеулер	Сұрақтар	Мысалдар
Күшейту үстеулері	қалай? қандай?	әбден «совсем», тым «слишком», ең «самый», ылғи «исключительно», сол «немного», тіпті «даже», нақ «точно», керемет «необычайно», орасан «очень», мүлдем «совершенно», өңкей «сплошь», аса «очень», сәл-пәл «чуть-чуть», ...

20-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз.

1. Өңкей жас адамдар отыр екен. 2. Дауысы өте зор! 3. Тым ақырын сөйлейсің. 4. Мен үшін ең жақын адам – шешем. 5. Пісірген тамағын керемет дәмді екен! 6. Аса құрметті ата, сыйлы қонағымыз болыңыз! 7. Мына жаттығу тіпті қиын екен. 8. Сол күте тұрыңыз, мұғалім қазір келеді. 9. Сабаққа ылғи кешігесің! 10. Нақ айтып отыр!

21-жаттығу. Мына үстеулерді пайдаланып сөйлем құраңыз.

Өңкей, тым, аса, ең, өте, керемет, орасан, ылғи, мүлдем, сәл, нақ.

Үстеулер	Сұрақтар	Мысалдар
Мақсат үстеулері	қалай? неге? не үшін? не мақсатпен?	әдейі «назло», әдейілеп «специально», жорта «намеренно», қасақана «нарочно», көре тұра «видя», біле тұра «зная», ...

22-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. Әдейі істеп отыр
2. Біле тұра неге солай істейсің!
3. Әдейілеп Сізді көру үшін келіп отырмын.
4. Көре тұра неге үндемсің?
5. Жорта ешкімге айтпайық.
6. Әдейі сенен сұрағалы отырмын.
7. Әдейілеп оған хат жазып отырмын.
8. Мен оны қасақана істемеймін.

23-жаттығу. Мына үстеулерді пайдаланып сөйлем құраныз

Жорта, қасақана, әдейілеп, біле тұра, әдейі, көрс тұра.

Үстеулер	Сұрақтар	Мысалдар
Себеп-салдар үстеулері	қалай? неге? не себепті?	босқа «зря», бекер «зазря», бекерге «зазря», текке «зря», құр босқа «только зря», себепсіз «без причины», амалсыздан «вынужденно», шарасыздан «из безысходности», . .

24-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. Босқа өуре болма.
2. Текке жұмыс тоқтап тұр.
3. Амалсыздан қонаққа бара жатырмын.
4. Шарасыздан тоқтаймыз.
5. Бекер мұны бастап отырмыз.
6. Құр босқа барма
7. Себепсіз қонақ шақырып отырмыз.
8. Текке рұқсат бересің.
9. Босқа уақытым өтіп бара жатыр.

25-жаттығу. Мына үстеулерді пайдаланып сөйлем құраныз.

Амалсыздан, себепсіз, текке, бекер, босқа, құр босқа, шарасыздан.

Үстеулер	Сұрақтар	Мысалдар
Топтау я бөлу үстеулері	қаншадан? нешеден? нешеулен? қалай-қалай?	екеулеп «по двое», топ-тобымен «по группам», үшеулеп «по трое», бір-бірден «по одному», бір-бірлеп «по одному», аз-аздан «понемногу», көп-көптен «помногу», бас-басына «на каждого», рет-ретімен «по порядку», ...

26-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. Рет-ретімен қояйық.
2. Екеулеп отырындар.
3. Бір-бірлеп санаңдар.
4. Аз-аздан ішсін.
5. Бас-басына жете ме?
6. Үшеулеп жүріндер.
7. Бір-бірден сал.
8. Топ-тобымен бөлінсін.
9. Көп-көптен алсын.

27-жаттығу. Мына үстеулерді пайдаланып сөйлем құраныз

Көп-көптен, аз-аздан, топ-тобымен, екеулеп, бір-бірлеп, бас-басына, үшеулеп, рет-ретімен.

28-жаттығу. Көп нүктенің орнына қажетті үстеулерді қойыңыз.

Олар қашан қыдырады?	Олар $\left. \begin{array}{c} \dots \\ \dots \\ \dots \\ \dots \\ \dots \end{array} \right\}$ қыдырады.
Олар қайда жүреді?	Олар $\left. \begin{array}{c} \dots \\ \dots \\ \dots \\ \dots \\ \dots \end{array} \right\}$ жүреді.
Олар қанша уақыт жұмыс істейді?	Олар $\left. \begin{array}{c} \dots \\ \dots \\ \dots \\ \dots \\ \dots \end{array} \right\}$ жұмыс істейді.
Олар қалай сөйлейді?	Олар $\left. \begin{array}{c} \dots \\ \dots \\ \dots \\ \dots \\ \dots \end{array} \right\}$ сөйлейді.
Олар қандай себеппен бара жатыр?	Олар $\left. \begin{array}{c} \dots \\ \dots \\ \dots \\ \dots \\ \dots \end{array} \right\}$ бара жатыр.
Олар неге сұрап отыр?	Олар $\left. \begin{array}{c} \dots \\ \dots \\ \dots \\ \dots \\ \dots \end{array} \right\}$ сұрап отыр.

3. ЛЕКСИКА: ЖАҢА ЖЫЛ. НАУРЫЗ.

29-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз.

Жаңа жыл

Жаңа жылды біздің елімізде екі рет тойлайды. Біріншісінде Жаңа жылды қыс ортасында, қатты аязды кезде тойлайды. Бұл уақытта үйлер, ағаштар, жер ақ қар жамылады. Ауа райы аязды болса, қар жауса, адамдар қуанады.

Көшелерге, алаңдарға, үйлерге, парктерге, спорт кешендеріне шыршалар орнатады. Оларға түрлі түсті ойыншықтар іледі. Жаңа жылды, әсіресе, балалар асыға күтеді. Олар сыйлықтар алады. Бұл күнді адамдар өз отбасыларында немесе достарымен, туыстарымен бірге мерекелейді. Үй иелері көп қонақ шақырады, дастарқанға түрлі

тағамдар, жеміс, шырын, шараптар қояды. Балалар үлкендермен бірге шыршаны айнала билейді, өлең айтады, ән салады, көңілді демалады. Біріне-бірі Жаңа жылда жұмыста табыс, өмірде бақыт және денсаулық тілейді. Жаңа жылды қарсы алғаннан кейін адамдар көңілденіп далаға шынады, қыдырады немесе үйлерінде отырып теледидардан концерт көреді.

Екіншісі – көктем айының басы, күн мен түннің тенелген күні, наурыздың 22-сінде тойлайды. Наурыз – парсы сөзі, қазақшасы «Жаңа жыл». 22 наурыз – бүкіл Шығыс халықтарының мерекесі. Наурыз – діни мейрам емес, жалпы халықтық мереке, табиғат мейрамы.

Бұл күні қандай күнө болса да, алла тағала кешіреді. Адамдар бірін-бірі мынадай сөздермен құттықтайды:

Ұлыс құтты болсын!
Ақ мол болсын!
Төрт түлік ақты болсын!

Ұлыс береке берсін!
Бәле-жала жерге енсін!

Наурыз тойында жақсы киініп, жақын адамдар біріне-бірі барып құттықтайды. Бұл күні әр үйдің дастарқанында жсті түрлі тағам болу керек. Солардың ең басы – наурызкөже. Наурызкөжені азықтың жеті түрінен жасайды. Қазақстанның әр жерінде көженің құрамына салынатын азық-түлік әр түрлі, бірақ жетіден аспауы және кем болмауы керек: бидай, тары, күріш, ет, тұз, сүт, т.б. Наурызкөжеге жақын адамдар жиналып дөмін татады.

Наурыз – салт-дәстүрімізді еске алатын күн.

Сөздік

орнату – устанавливать
түрлі түсті – разноцветный
әсіресе – особенно
үлкендер – взрослые
шырша – елка
айнала – вокруг
көңілдену – веселиться
парсы – персидский
бүкіл – весь
діни – религиозный
жалпы – общий
күнө – грех
алла тағала – всемогущий аллах

мол – много
төрт түлік – четыре вида
домашнего скота (лошадь, корова,
верблюду, овца)
береке – изобилие
бәле-жала – беды-несчастья
құрам – состав
асу – превышать
кем болу – недоставать
салт-дәстүр – традиция, обычай
еске алу – вспоминать
наурызкөже – праздничная похлебка

30-жаттығу. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз

1. Жаңа жылды біздің елімізде неше рет тойлайды?
2. Біріншісінде Жаңа жылды қашан тойлайды?
3. Бұл күнді адамдар қалай мерекелейді?
4. Жаңа жылда адамдар біріне-бірі не тілейді?
5. Екіншісінде Жаңа жылды қашан тойлайды?
6. Оны не деп атайды?
7. Бұл күні әр үйдің дастарқанында не болу керек?
8. Наурызкөжені неден жасайды?
9. Үлкендер не деп бата береді?
10. Наурыз – қандай күн?

1. Сіз қай мейрамды жақсы көресіз (ұнатасыз)?	Жаңа жыл мерекесі Халықаралық әйелдер күні Наурыз мейрамы Халықаралық ыштымақ күні Жеңіс күні Конституция күні Республика күні Тәуелсіздік күні Туған күні, ...
2. Қонаққа кімді шақырасыз?	достар, жолдастар, туыстар, қыздар, балалар, ...
3. Қонақтарға не бересіз?	салат, балық, ет, сорпа, тауық етін, қазы, қарта, шұжық, жал, жая, жеміс-жидек, бауырсақ, тоқаш, самса, жеңіл тағамдар, тәтті тағамдар, ыстық тамақтар, палау, монті, лағман, бесбармақ, ...
4. Қонақтармен бірге не істейсіз?	би билеу, ән айту, өлең айту, ойнау, гитара, домбыра тарту, шай ішу, тамақ ішу, демалу, әңгімелесу, бақыт, денсаулық тілеу, бір-бірімізді мейраммен құттықтау, ..
5. Мейрамды қалай өткізесіз?	көңілді, жақсы, қуанышты, әр түрлі, тамаша, өте жақсы, керемет, ...

32-жаттығу. Кестені пайдаланып сөйлем құраңыз.

1. Жаңа жылда	барлық халық адамзат балалар адамдар кісілер	қатты әзірленеді. шыршалар орнатады. шыршаларға түрлі түсті ойыншықтар іледі. бірін-бірі құттықтайды. денсаулық, бақыт тілейді. туыстармен, достармен бірге мерекелейді. дастарқанға түрлі тағамдар қояды. шыршаны айналып билейді, ән салады. далаға шығып қыдырады. асыға күтеді. қарлақтырып ойнайды. қарлы қарияны қардан жасайды.
2. Наурыз мерекесін(де)	үлкендер қазақ халқы Шығыс халықтары	наурыздың 22-сінде тойлайды. «Ұлыстың ұлы күні» деп атайды. жақсы киініп, біріне-бірі баралды, бірін-бірі құттықтайды. дастарқан жаяды. дастарқанға жеті түрлі тағам қояды. наурызкөже, бауырсақ пісіреді. жақындарын наурызкөжеге шақырады тамақ ішкеннен кейін бата береді. салт-дәстүрімізді еске алады. ауылдарда киіз үй тігіп, тойлайды барлық жерде қонцері қойып, мерекелейді. жақсы тілектер айтады.

33-жаттығу. Мына сөйлемдердегі пікірлерге күмән келтіріңіз.

Үлгі: Жаңа жылды қыс ортасында тойлайды. – *Қыс ортасында тойлай ма?*

1. Жаңа жылды қыс ортасында тойлайды. 2. Қыста жер ақ қар жамылады. 3. Жаңа жылда адамдар шыршаға түрлі түсті ойыншықтар іледі. 4. Балалар қар лақтырып ойнайды. 5. Жаңа жылды, әсіресе, балалар асыға күтеді. 6. Адамдар бұл күнді көңілді өткізеді. 7. Наурыздың 22-сі – күн мен түннің теңелген күні. 8. Адамдар бірін-бірі Наурыз мерекесімен құттықтайды. 9. Наурыз мейрамында адамдар наурызкөже пісіреді. 10. Наурызкөже жеті түрлі азықтан әзірленеді. 11. Тамақ ішкеннен кейін үлкендер бата береді. 12. Наурыз – салт-дәстүрімізді еске алатын күн.

34-жаттығу. Асты сызылған сөздерге сұрақ қойыңыз.

1. Жаңа жылды біздің елімізде екі рет тойлайды. 2. Ауа райы аязды болса, қар жауса, адамдар қуанады. 3. Жаңа жылды, әсіресе, балалар асыға күтеді. 4. Балалар үлкендермен бірге шыршаны айнала билейді. 5. Адамдар бірін-бірі Жаңа жылда жұмыста табыс, өмірде бақыт және денсаулық тілейді. 6. Наурыз мерекесі наурыздың 22-сінде тойланады. 7. Наурыз – діни мейрам емес, жалпы халықтық мереке, табиғат мейрамы. 8. Бұл күні барлық күнәлар кешіріледі. 9. Наурызкөжені жеті түрлі азықтан пісіреді. 10. Наурыз – салт-дәстүрімізді еске алатын күн.

35-жаттығу. Жакшаны ашыңыз

1. Жаңа жылды (люди ждут с нетерпением). 2. Адамдар шыршаға (вешают разноцветные игрушки). 3. Бұл күнді адамдар (отмечают со своими семьями). 4. Қыста балалар (когда идет снег) қатты қуанады, (и играют в снежки). 5. Жаңа жылда адамдар (желают друг другу здоровья, счастья и успехов в работе). 6. Наурыз мерекесін («Великий день») деп атайды екен. 7. Наурызкөжені (из семи продуктов) әзірлейді. 8. Наурызкөжеге (приглашают своих родственников и друзей).

36-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз.

1. В Казахстане мы отмечаем Новый год дважды. 2. Люди радуются, когда погода морозная, идет снег, и земля покрывается белым снегом. 3. Некоторые люди приглашают своих близких, друзей на Новый год или идут в гости, другие отмечают Новый год в семье, а третьи встречают Новый год в ресторанах. 4. Гости танцуют, поют песни и поздравляют друг друга. 5. Люди желают друг другу в Новом году здоровья, счастья и успехов в работе. 6. Хозяйева ставят на стол различные блюда, вино, фрукты, напитки. 7. 22 марта народы Востока отмечают праздник Наурыз. 8. Люди называют этот день «Великим днем». 9. Дни становятся теплее, снег тает, люди, животные и растения чувствуют приближение лета. 10. Наурыз – начало года, Новый год, день, когда мы вспоминаем о своих хороших традициях и обычаях.

37-жаттығу. Төмендегі сөздерді қазақ тіліне аударып, сөйлем құраңыз

Праздновать, елка, подарки, дастархан, поздравлять, желать, день равноденствия, прощать, праздничная похлебка, пробовать на вкус.

38-жаттығу. Төмендегі үлгілер бойынша туыстарыңызға, жолдастарыңызға құттықтау хат жазыңыз.

Құрметті ұстазымыз Кәрім Сәлімұлы!

Біз Сізді Жаңа жылмен құттықтаймыз!

Сізге педагогтік және ғылыми жұмысыңызда зор табыс, отбасыңызға, өзіңізге бақыт, денсаулық тілейміз!

205-ші топтың студенттері.

Аса құрметті ата, әже!

Наурыз мерекесі – Ұлыстың ұлы күні құтты болсын! Сіздерге зор денсаулық, бақыт тілеймін!

Немереңіз Сәкен.

39-жаттығу. Сөйлесуді оқып, төмендегі кестені толтырыңыз. Өр елдің мейрамы туралы әңгімеленіңіз

Өлішер: Жаңа жылдарынызыбен, құрметті Қазақ тілі орталығының мүшелері! Жаңа жылда Сіздерге зор табыс, отбастарыңызға, өздеріңізге бақыт және денсаулық тілеймін!

Бәрі: Біз де Сізге соны тілейміз!

Роза: Жаңа жыл Қазақстанда екі рет тойланады ғой. Наурыз мейрамы ежелден келе жатқан ұлттық мейрам емес пе?

Өлішер: Иә, солай. Шығыс халықтары күні бүгінге дейін Жаңа жылды наурыз айында тойлап келеді.

Шерил: Қазақтар да осылай тойлап келеді ғой.

Өлішер: Иә, дұрыс. Ал Сіздерде ең жақсы көретін ұлттық мейрамдарыңыз бар ма?

Вильям: Біз АҚШ-танбыз. АҚШ-та Қазақстандағы сияқты көп ұлт тұрады, сондықтан мерекенің түрлері өте көп. Мен евреймін. Менің ең жақсы көретін мейрамым – Ханука мейрамы. Ол желтоқсан айында тойланады. Ергі заманда шіркеудің ішінде шырақ өзінен-өзі сегіз күн бойы жағылыпты деген сөз бар. Осыны біз жалғастырып осы күні шырақты сегіз күн бойы өшірмейміз. Осы мейрамда біз дастарқан жаямыз, тәтті тағамдарды қоямыз, қонаққа барамыз. Балалар көп сыйлық алады. Бұл мейрам желтоқсанның 16-сынан 24-іне дейін тойланады.

Тим: Біз, өздеріңіз білесіздер, Австралияданбыз, христианбыз. Менің ең жақсы көретін мейрамым – желтоқсанның 25-інде тойланатын Рождество мейрамы. Бұл мейрамда христиандар Иисус Христостың туған күнін тойлайды. Желтоқсанның ортасынан бастап адамдар

туыстарына, достарына құттықтау хат жібереді. Содан кейін үлкен шыршалар орнатады, оларға әр түрлі ойыншықтар іледі. Осы күні адамдар біріне-бірі сыйлықтар береді. Дастарқанға ет қояды, ал ең соңында Рождество пироғін татады.

Суреш: Біздің елімізде де мейрамның түрі өте көп. Менің ең жақсы көретін мейрамым – Диуали. Ол қыркүйек айында тойланады. «Диуа» хинди тілінде «кішкентай шам, шырақ», сондықтан біз жүздеген шам мен шырақты үйлерімізде, қошқерлерімізде жағып қоямыз. Бұл мейрамда біз құдайдан келешекте бізге береке және бақыт берсін деп тілейміз. Әдетте өзімізге жаңа киім сатып аламыз және бірімізге-біріміз сыйлық береміз. Осы кезде біз туыстарымызға, достарымызға Диуали құттықтау хат жібереміз. Дастарқанға арнаулы ащы және төтті тағамдар қоямыз.

	Әлішер	Вильям	Тим	Суреш
Ел	<i>Қазақстан</i>			
Мейрам	<i>Наурыз</i>			
Мезгіл	<i>Наурыздың 22-сі</i>			
Тағамдар	<i>Наурызкәже, жеті түрлі тағам</i>			
Салт-дәстүр	<i>жақсы киінеді, бірін-бірі құттықтайды...</i>			

40-жаттығу. Жолдасыңызбен сөйлесіңіз.

– Сәлеметсіз бе! Халіңіз қалай?

–

– Жаңа жыл мейрамы туралы сөйлесейік. Біздің елімізде Жаңа жыл мейрамы неше рет тойланады және қай кездерде?

–

– Дұрыс. Сіз Жаңа жылды қалай тойлайсыз?

–

– Дастарқанға нелерді қоясыз?

–

– Наурыз мейрамын отбасыңызбен бірге қарсы аласыз ба?

–

– Наурыз мейрамын қалай өткізесіз?

–

– Мен Жаңа жылда өзіме уәде беремін: жақсы оқуға, жалқау болмауға, жыл бойы ерте тұруға Бірақ, өкінішке орай, уәделердің бәрін орындай алмаймын. Ал Сіз өзіңізге Жаңа жылда қандай уәделер бересіз? Уәделеріңізді орындай аласыз ба?

–

41-жаттығу. «Жаңа жыл» тақырыбына шағын шығарма жазыңыз.

Наречие.

Наречия делятся на непроизводные — *тым, аса* «очень», *дел* «точь-в-точь», и производные — *қазақша* «по-казахски», *түнде* «ночью». Производные наречия в основном образуются при помощи суффиксов.

Суффиксы	Непроизводная основа	Производное наречие
-ша/-ше	<i>қазақ</i> «казахский» <i>орыс</i> «русский» <i>жаңа</i> «новый»	<i>қазақ-ша</i> «по-казахски» <i>орыс-ша</i> «по-русски» <i>жаңа-ша</i> «по-новому»
-дей/-дей, -тай/-тей	<i>гүл</i> «цветок» <i>құс</i> «птица» <i>әке</i> «отец»	<i>гүл-дей</i> «как цветок» <i>құс-тай</i> «как птица» <i>әке-дей</i> «как отец»
-да/-де, -та/-те, -нда/-нде	<i>жаз</i> «лето» <i>түн</i> «ночь» <i>осы</i> «этот»	<i>жаз-да</i> «летом» <i>түн-де</i> «ночью» <i>осы-нда</i> «здесь»
-қа/-ке, -ға/-ге, -на/-не	<i>арт</i> «задняя часть» <i>жоғары</i> «верхняя часть» <i>күн</i> «день»	<i>арт-қа</i> «назад» <i>жоғары-ға</i> «вверх» <i>күн-і-не</i> «в день»
-нан/-нен, -дан/-ден, -тан/-тен	<i>алды</i> «передняя часть» <i>қыры</i> «боковая часть» <i>оң</i> «правая сторона»	<i>алды-нан</i> «спереди» <i>қыры-нан</i> «сбоку» <i>оң-нан</i> «справа»

Наречия имеют несколько разрядов по значению. Основные из них.

1) **наречия времени** (*мезгіл үстеулері*), которые отвечают на вопрос: *қашан?* «когда?» Например: *бұрын* «раньше», *бүгінге* «послезавтра», *қазір* «сейчас», *енді* «теперь»;

2) **наречия места** (*мекен үстеулері*), которые отвечают на вопросы: *қайда?* *қай жерде?* «где? куда?» Например: *алға* «вперед», *кейін* «позади», *ілгері* «вперед, вперед»;

3) **наречия образа действия** (*қимыл-сын үстеулері*), которые отвечают на вопросы: *қалай?* *қалайша?* «как? каким образом?» Например: *дұрыс* «правильно», *дереу* «тотчас», *жорты* «нарочито», *зорға*, *әрең* «насилу», *әбден* «окончательно, совсем»;

4) **наречия количества и меры** (*мөлшерлік үстеулері*), которые отвечают на вопросы: *қанша?* *қаншадан?* *неше?* *нешедең?* «сколько? по сколько?» Например: *сонша*, *соншама* «столько», *бір-бірден* «по одному»;

5) **наречия усиления** (*күшейту үстеулері*), которые отвечают на вопросы: *қалай?* «как?» *қандай?* «какой?» Например: *ең* «самый», *сәл* «немного», *аса* «очень»;

6) **наречия причины** (*себеп-салдар үстеулері*), которые отвечают на вопросы: *қалай?* «как?» *неге?* «почему?» *не себепті?* «по какой причине?» Например: *амалсыздан* «вынужденно», *босқа* «зря»;

7) **наречия цели** (*мақсат үстеулері*), которые отвечают на вопросы: *не үшін?* «для чего?» *неге?* «почему?» *не мақсатпен?* «с какой целью?» Например: *әдеп* «специально, нарочито»;

8) **наречия группирующие** (*топтау я болу үстеулері*), которые отвечают на вопросы: *қаншадан?* *нешедең?* *қалай-қалай?* «по сколько?» Например: *аз-аздан* «понемногу», *көп-көптен* «помногу»

16-САБАҚ

1. Грамматика: Қайталау. Шығыс септік.
2. Грамматика: Жедел өткен шақ.
3. Лексика: Сағат. Уақыт. Сағат жөндеу.

1. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. ШЫҒЫС СЕПТІК.

1-жаттығу. Көп нүктенің орнына шығыс септігінің жұрнақтарын қосыңыз

Мына жігіт	{ Австралия... Ресей... Өзбекстан... АҚШ . Ирак... Непал... Перу... Қытай... Дакар... }	келіп отыр.
Сіз	{ Абзал... Айжан... Әмина... Назым... Ләззат... Гауһар... Әйгерім... Айсұлу... Алтынай... }	сұраңыз.
Сендер	{ қағаз... мата... ағаш... темір... тас... жіп... шөп... үн... газет... }	не жасайсыңдар?

2-жаттығу. Мына сөйлемдерді толықтырыңыз және орыс тіліне аударыңыз

а) кімнен? «от кого?»

1. Мен ... келе жатырмын.
2. О... сұрап тұрсың.
3. О... телефонның нөмірін алыңыз.
4. Мүғалім... жақсы баға алыңыз.
5. Біз ... үйге қажетті заттарды сатып аламыз.
6. Сендер ... хат аласыңдар.
7. Сіздер ... көкөніс аласыздар ма?
8. Студенттер ... кітап алады.

ә) қайдан? «откуда?»

1. Мен ... нан әкеле жатырмын.
2. Сен ... телефон соғып тұрсың ба?
3. Сіз ... қандай зат аласыз?
4. Марат ... жиі келеді.
5. Біз .. ертен

жетеміз. 6. Сендер ... сағат нешеде келесіңдер? 7. Сіздер ... ұшасыздар ма? 8. Студенттер ... хат алады.

б) неден? «из чего?»

1. Мен ... ойыншық жасап отырмын. 2. Сен .. өдемі көйлек тігесің. 3. ... не жасауға болады? 4. Әже ... шұлық тоқып отыр. 5. Біз ... ski бөлме жасаймыз. 6. Сендер ... үй жасандар. 7. Сіздер ... тамақ пісіріңіздер. 8. Студенттер ... сөйлем құрап отыр.

3-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз.

1. Спроси у своего учителя. 2. Гости едут из Омска. 3. Дети возвращаются из школы. 4. Сделай домик из стекла. 5. Принеси продукты из магазина. 6. Я иду из торгового центра. 7. Возьми свою тетрадь у Армана. 8. Переезжаем из города в город. 9. Из года в год становится все лучше (жақсарып келе жату). 10. Изо дня в день учеба становится хуже (нашарлап келе жату).

2. ГРАММАТИКА: ЖЕДЕЛ ӨТКЕН ШАҚ.

айт
қайт
ұнат

➤ -ты

кет
жет
шеш

➤ -ті

жаз
жан
қыр

➤ -ды

кн
сез
жең

➤ -ді

После <i>глухих согласных</i>	айт- <i>ты</i> «сказал»; сөйлес- <i>ті</i> «поговорил»
Во <i>всех остальных случаях</i>	қара- <i>ды</i> «смотрел»; көр- <i>ді</i> «видел»

4-жаттығу. Мына етістіктерді жедел өткен шаққа қоюңыз Орыс тіліне аударыңыз

Үлгі: айту – *айт-ты* «сказал»; ...

Айту, алу, сөйлесу, апару, ашу, әкелу, өңгімелеу, бару, билеу, жөндеу, болу, көну, ішу, деу, салу, білу, танысу, басу, көшіру, есептеу, дайындалу, егу, жазу, жабу, жағу, жуыну, зерттеу, кету, тойлау, жағу, көру, сөну, сезу, кіру, отыру, арту, ұнату, қалу, үйрету, үйрену, қарау, қуу, өшіру, қуану, жану, нану, оқу, орналасу, өлшеу, өсу, пісу, сағыну, кебу, төгу, сену, жүгірту, сөйлеу, табу, шабу, тебу, ұрысу, шөлдеу, ұялу, тұру, үйлену, үндемеу, шығу, іздеу, беру, ілу, істеу.

Жекеше түрі	Көпше түрі
I. Мен жаз-ды- <i>м</i> «Я писал»	I. Біз жаз-ды- <i>қ</i> «Мы писали»
II Сен жаз-ды- <i>ң</i> «Ты писал» Сіз жаз-ды- <i>ңыз</i> «Вы писали»	II. Сендер жаз-ды- <i>ңдар</i> «Вы писали» Сіздер жаз-ды- <i>ңыздар</i> «Вы писали»
III. Ол жаз-ды- ☐ «Он (она) писал(а)»	III. Олар жаз-ды- ☐ «Они писали»

5-жаттығу. Мына етістіктерді өткен шақта жіктеңіз

Ашу, түру, жабу, келу, кету, қуану, үйлену, жету.

6-жаттығу. Мұғалімнің оқығанын тыңдаңыз, сонынан өзіңіз оқыңыз.

1. Ол тындады. Ол музыка тындады. Ол көңілді музыка тындады. Ол үйінде көңілді музыка тындады. Ол үйінде сабақтан кейін көңілді музыка тындады.

2. Мен сабақ оқыдым. Мен кеше сабақ оқыдым. Мен кеше жатақханада сабақ оқыдым. Мен кеше жатақханада көп сабақ оқыдым.

3. Сен отырдың. Сен диванда отырдың. Сен жұмсақ диванда отырдың. Сен жаңа ғана жұмсақ диванда отырдың. Сен жаңа ғана жұмсақ диванда жалғыз өзің отырдың.

4. Сіз билет сатып алдыңыз. Сіз бір билет сатып алдыңыз. Сіз өзіңізге бір билет сатып алдыңыз. Сіз өзіңізге пойызға бір билет сатып алдыңыз. Сіз өткен аптада өзіңізге пойызға бір билет сатып алдыңыз.

7-жаттығу. Жоғарыдағы сөйлемдерді көпше түріне қойып, қайтадан оқыңыз.

8-жаттығу. Мәтінді оқып, орыс тіліне аударыңыз.

Хат

Сәлеметсің бе, аса құрметті досым Кәрім! Халің қалай? Денсаулығың жақсы ма? Ата-ананың, ағаңның, ініңнің, қарындасыңның денсаулықтары қалай? Астанадағы достарымыз Арман, Болат, Ерлан және Сәния аман ба? Оларға менен сәлем айт.

Мен, өзің білесің, Астанадан Алматыға екі апта бұрын жүріп кеттім. Ертерек хат жазуға қолым тимеді. Мен мұнда аман-есемін. Ғылым академиясының жатақханасына орналастым. Ғылым академиясының үлкен кітапханасы бар екен. Мен мұнда күнде келіп жүрмін. Өзің білесің, қазақ тілін зерттеп жүрмін.

Бұл жерде Қазақ тілі орталығы бар екен. Өткенде Орталықтың президентімен таныстым. Ол өте сыпайы адам, аты – Әлішер. Мен Қоғамның мүшесіне жазылдым. Орталықтың мүшелерімен таныстым. Олар мені өте жақсы қарсы алды. Ксениямен сауда орталығына барып, өзіме керек заттарды сатып алдым. Ксения да өзіне өте әдемі, жаңа үлгімен тігілген көйлек алды.

Ал, өзріше сау бол. Қатесі болса, кешір. Маған жауапты қазақ тілінде жаз. Мен бәрін түсінемін.

Досың Мартина.

Сәуірдің 15-і.

9-жаттығу. а) Мәтіннен жедел өткен шақта тұрған етістіктерді жазып алыңыз Журнактардың астын сызыңыз. Орыс тіліне аударыңыз. ә) Кәрімнің атынан Мартинаға жауап жазыңыз.

10-жаттығу. Мұғалімнің оқығанын теріске шығар.

Үлгі: Берік биыл мектеп бітірді (оның ағасы). – *Берік емес, оның ағасы бітірді.*

1. Берік биыл мектеп бітірді (оның ағасы). 2. Оқушылар қазақ тілі сабағында жазуды, оқуды және сөйлесуді үйренді (студенттер). 3. Сіз Кокшетау облысында тұдыңыз (Көкшетау қаласында). 4. Откен жылы сендер Италияға сапар шектіңдер (Түркия). 5. Былтыр Сіз емтиханды жақсы тапсырдыңыз (нашар). 6. Сөкен қазақ тіліне көп дайындалды (орыс тілі). 7. Әлішердің атасы ауруханаға барды (емхана). 8. Біз түскі тамақты мейрамханадан іштік (асхана). 9. Серік кітаптарды көп оқыды (газеттер). 10. Сапар жазда Қара теңізде көп жүзді (Ыстықкөл).

11-жаттығу. Көп нүктенің орнына керекті етістіктердің бірін қойып жазыңыз

Жазда менің досым оңтүстікте Биыл мен оқуға Сен мектепті үш жыл бұрын ба? Сіздер асханадан тамақ ме? Біз қазақ тілі сабағында көп нәрсе Мен мектепте қабырға газетінің редакторы Сіз Көкшетау облысында .. ба? Сендер күнде дене шынықтыру Бүгін олар ауылға хат Өткен аптада біз қазақ тілі сабағына көп Кеше біз қонақтан кеш Мұғалім бізге жедел өткен шақтың жасалуын

Керекті сөздер: туу, дайындалу, ішу, түсіндіру, түсу, үйрену, жіберу, болу, бітіру, демалу, жаттығулар орындау, қайту.

12-жаттығу. Мына сөйлемдерді жедел өткен шаққа айнақтырыңыз

Үлгі: Мына бөлмеде досым отыр. — *Мына бөлмеде досым отырды.*

1. Менің ағам министрлікте жұмыс істеп жүр. 2. Бұл үйде менің достарым тұрады. 3. Театрда Роза Рымбаеваның концерті болып жатыр. 4. Менің қарындасым ауылға хат жазып отыр. 5. Біз спорт залда дене шынықтыру жаттығуларын орындаймыз. 6. Студенттер емтиханға дайындалып жатыр. 7. Данияр дүкеннен азық-түлік алады. 8. Сенің апаң базардан алма әкеле жатыр. 9. Сауда үйінен керекті заттарды аламыз. 10. Әуежайда мен шетелден келген қонағымды қарсы аламын. 11. Мен сағағ жетіде тұрамын. 12. Студенттер жаттығуды дұрыс жазып отыр. 13. Сіз ауылда жұмыс істейсіз бе? 14. Дәрігер ауру адамды тексеріп жатыр. 15. Мен қазақ тілі сабағында қазақша сөйлеп отырмын.

13-жаттығу. Мына сөйлемдерді ауыспалы келер шаққа, мақсатты келер шаққа, болжалды келер шаққа және жедел өткен шаққа айналдырыңыз.

Үлгі: Мына бөлмеде інілерім шахмат ойнап отыр. —

Мына бөлмеде інілерім шахмат ойнайды.

Мына бөлмеде інілерім шахмат ойнамақ.

Мына бөлмеде інілерім шахмат ойнар.

Мына бөлмеде інілерім шахмат ойнады.

1. Мына бөлмеде інілерім шахмат ойнап отыр. 2. Болат жұмыстан үйге жаяу бара жатыр. 3. Студенттер шығарма жазып отыр. 4. Сен Астанаға пойызбен саяхат жасап отырсың. 5. Біз кітапханада кітап іздеп жүрміз. 6. Балалар балабақшада ойнап жүр. 7. Ермек ауруханада жұмыс істеп жүр. 8. Сенің нағашың ауылдан келе жатыр. 9. Жәлел

Әл-Фараби атындағы университетте оқып жүр. 10 Жаңбыр қатты жауын түр. 11. Театрдан екі қызымды қарсы алып тұрмын. 12. Көп адам Медеуде коньки теуіп жүр.

Отрицательная форма образуется при помощи *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе: ұйықта-ма-ды-м, сез-бе-дік, айт-па-ды.*

14-жаттығу. *-ма/-ме* жұрнағын етістіктің түбіріне қосыңыз.

Үлгі: жүрдік – *жүрмедік*, ..

Жүрдік, ұйықтады, көрдің, алдыңдар, сөйледіңіз, бердім, оқыды, ойнадык, ойладыңыздар, бағалады, бардыңдар, отырдық, әдсіміледің.

15-жаттығу. *-ба/-бе* жұрнағын етістіктің түбіріне қосыңыз

Үлгі: сезді – *сезбеді*, ..

Сезді, үсіңдім, жаздық, жөндіңіз, жанлы, киңдіңдер, үйрендіңіздер, создың, сендім, тондыңыз, сөңді, ашуландым, көрінді, жуыңдық.

16-жаттығу. *-па/-пе* жұрнағын етістіктің түбіріне қосыңыз

Үлгі: айттым – *айтпадым*, ..

Айттым, күтті, үйреттік, ұштышыз, аштыңыздар, кестің. көмектестім, жаптыңыз, сойлестік, көрсеттіндер, асты, тостыңдар, қатыстым, өстік.

17-жаттығу. Болымсыз етістік жасаңыз, жұрнақтардың астын сызыңыз

Тұрдыңыздар. оқыдық, берді, жаттыңдар, сөйлесті, сөйлесдім, көрдің. тындады, еңбек етті, жұмыс істедім, бардыңыздар, отырдыңдар, жаздыңыз, сендін, көмектестім, аштың, ойладыңыз сездік, жөңді, әкелдіңіздер, үйрендім, үйреттік, шті, жедім, аудардыңыздар, жсттін.

18-жаттығу. Сөйлесерді оқып, өткені шаққа айналдырыңыз.

1. Бүгін мен театрға барамын. «Аққу көлі» балетін көремін. Менің апам да барады. Ағам бармайды, өйткені ол балетті ұнатпайды. Біз бірінші қатарда отырамыз. Балет бізге өте ұнайды.

2. Жазда менің әжем ауылдан қалаға келеді. Мен оған біздің қаламызды көрсетемін. Циркке, театрға, дүкендерге апарамын Әжем риза болады. Ауылына қайтқысы келмейді. Ауылына ерте қайтпайды, кеш қайтады.

3. Бүгін сен сабаққа бармайсың, өйткені бүгін – демалыс күні. Студенттер демалады, паркте қыдырады Мсдсуде коньки тебеді, телелідар немесе видсо көрсді, қонаққа барады. Бүгін біз сабақ оқымаймыз, кітапханаға бармаймыз, жұмыс істемейміз. Демалыс күні – өте жақсы күн.

19-жаттығу. Жолдасыңыздың айтқанын қоспаныңыз

1. Менің туыстарым ауылда көп жыл тұрды 2. Кеше мен газет оқыдым. 3. Сіздер дүкеннен шай әкелдіңіздер. 4. Жанар диванда ұйық-

тады 5. Менің қарындасым мектепте жұмыс істеді. 6. Серік суретті жақсы салды. 7. Студенттер өткен сенбіде демалды. 8. Біз қазақша наһар оқыдық. 9. Жәнібек ауруханада емделді. 10. Сіз базарда саудаластыңыз. 11. Сауда үйінен жаңа көйлек сатып алдың.

20-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Я вчера не ходил в кино. Марат ходил. 2. Мы не писали ему письмо, Сауле писала. 3. Ты не помогала маме, я помогала. 4. Берік вчера много не играл, ты играл. 5. Они не принесли вчера продукты из продуктового магазина, мы принесли. 6. Наши родители не жили в городе, мы жили. 7. Учитель не стоял в очереди в столовой, мы стояли. 8. Гульнар не готовилась к уроку, Мадина готовилась. 9. Мы не смотрели телевизор, Вы смотрели. 10. Я ему не говорил, моя мама сказала. 11. Мы не ждали гостей, ты ждал. 12. Он не спал, ты спал.

3. ЛЕКСИКА: САҒАТ, УАҚЫТ, САҒАТ ЖӨНДЕУ.

21-жаттығу. Тыңдап диктордан кейін қайталаңыз

Сағат бір

Сағат бес

Сағат жеті

Сағат үш

Сағат тоғыз

Сағат он бір

Сағат алты

қалды – кетті

Алтыға он бес минут қалды (он бес минутсыз алты)

Алтыдан он он бес минут кетті

Бір жарым (Екіге жарты сағат қалды)

22-жаттығу. Тыңдап, диктордан кейін қайталаңыз

20:30

Сегіз жарым

13:30

Бір жарым

18:30

Алғы жарым

10:30

Он жарым

14:15

Екіден он бес минут кетті.

23:20

Он бірден жиырма минут кетті.

09:10

Тоғыздан он минут кетті.

06:05

Алтыдан бес минут кетті.

12:35	08:40	18:55	21:48
Бірге жиырма бес минут қалды.	Тоғызға жиырма минут қалды.	Жетіге бес минут қалды.	Онға он екі минут қалды.

23-жаттығу. Сұраққа жауап беріңіз. Жауабыңызды цифрдың астына сөзбен жазыңыз

Үлгі: *Уақытыңыз қанша? – Екі жарым.*

02:30	15:20	21:34
-----	-----	-----
17:50	12 45	18:08
-----	-----	-----
10 15	19:39	08:30
-----	-----	-----

24-жаттығу. Үлгі бойынша сөзбен берілген уақытты цифрмен жазыңыз

Үлгі: Екі жарым – 02:30.

Төрттен он бес минут кетті – 16:15; 04:15.

Екі жарым; төрттен он бес минут кетті; беске алты минут қалды; тоғыздан он минут кетті; бірден жиырма минут кетті; алты жарым; сағат он; үштен үш минут кетті; тоғызға он бес минут қалды; екіден он минут кетті; алтыға бес минут қалды; бестен отыз минут кетті; төртке үш минут қалды; онға он минут қалды; жетіге он үш минут қалды; он екіден он үш минут кетті; екіден отыз минут кетті; сегізге жиырма бес минут қалды.

25-жаттығу. Төмендегі сөз тіркестерін үлгі бойынша өзгертіңіз

Үлгі: Жиырма екі сағат қырық бес минут. – *Он бірге он бес минут қалды.*

Жиырма екі сағат қырық бес минут; бес сағат жиырма минут; екі сағат елу минут; тоғыз сағат жиырма бес минут; жеті сағат елу бес минут; төрт сағат бес минут; бір сағат он сегіз минут; үш сағат отыз үш минут; алты сағат отыз бес минут; бес сағат отыз минут; он бір сағат жиырма екі минут, сегіз сағат қырық төрт минут; төрт сағат елу үш минут; үш сағат отыз бес минут; жеті сағат он төрт минут; он екі сағат он екі минут; он жеті сағат отыз минут; жиырма бір сағат отыз төрт минут; жиырма үш сағат жиырма үш минут; он бір сағат елу жеті минут; тоғыз сағат жиырма екі минут.

 26-жаттығу. Дикторды тыңдап, естіген уақытыңызды доптеріңізге жазыңыз.

Үлгі: Он екіге жиырма минут қалды – 11:40.

1880 жылы көптеген елдер Гринвич уақытының көрсеткішін қабылдады. Бұл уақыт халықаралық уақыт көрсеткішіне сай стандарт болып есептелген, өйткені 0° меридиан Гринвич (Лондонның жанында) округін (аймағын) басып өтеді.

Қазіргі кезде осы меридианнан батысқа қарай 12 зона, шығысқа қарай 12 зона, 24 уақыттық зона бар. Шығыс зонадағы елдердің уақыты Гринвичтің уақыт көрсеткішінен алда, ал батыс зонадағы елдердің уақыт көрсеткіші артта. Мысалы, Вашингтон уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен бес сағат артта, ал Астана уақыты, керісінше, алты сағат алда.

1916 жылы Ұлыбританиядағы күндізгі уақытты бір сағат ұзарту үшін Гринвичтің уақыт көрсеткішінен бір сағат алға қойылды. Соңында, жазғы уақыт мерзімі пайда болды. Бұл күндері біздің елімізде де жазғы уақыт мерзімін наурыздың аяғында бір сағатқа алға, ал қысқы уақыт мерзімін қыркүйектің аяғында бір сағатқа кейін қоя берібізге енді.

28-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

- 1880 жылы көптеген елдер не қабылдады?
- Бұл уақыт неге халықаралық уақыт көрсеткішіне сай стандарт болып есептелген?
- Гринвич қай елде орналасқан?
- Қазіргі кезде қанша уақыттық зона бар?
- Шығыс зонадағы елдердің уақыты Гринвичтің уақыт көрсеткішінен алда ма, артта ма? Ал батыс зонадағы елдердің уақыты ше?
- 1916 жылы Ұлыбританиядағы күндізгі уақытты неге Гринвичтің уақыт көрсеткішінен бір сағат алға қойды?
- Бұл күндері біздің елімізде жазғы уақыт мерзімін бір сағатқа алға және қысқы уақыт мерзімін бір сағатқа кейін қашан қояды?

29-жаттығу. Суретке қарап, үлгі бойынша сөйлемдерді толықтырыңыз

Үлгі: Гонолулу уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен ... — *Гонолулу уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен он сағат артта*

1. Гонолулу уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
2. Манила уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
3. Мәскеу уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
4. Жакарта уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
5. Сантьяго уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
6. Токио уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
7. Вашингтон уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
8. Рио де Жанейро уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
9. Магадан уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
10. Бақы уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
11. Веллингтон уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
12. Стамбул уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
13. Чикаго уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
14. Париж уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
15. Алматы уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
16. Сан-Франциско уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
17. Мельбурн уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен
18. Бомбей уақыт көрсеткіші Гринвичтің уақыт көрсеткішінен

30-жаттығу. 27-жаттығудағы сызба-суретке қарап, дүние жүзінің әр аймағындағы уақыт туралы айтыңыз

Үлгі: Қазір Астанада кешкі (таңғы) сағат сегіз.

20:00	21:00	22:00	23:00
Астана	Ханой	Пекин	Токио
24:00	01:00	02:00	03:00
Сидней	Сахалин	Окленд	Эневеток
04:00	05:00	06:00	07:00
Гавайи	Аляска	Тихуана	Аризона
08:00	09:00	10:00	11:00
Мехико	Вашингтон	Сантьяго	Буэнос-Айрес
12:00	13:00	14:00	15:00
Орга	Азор	Лондон	Рим
Атлантика	аралдары		
16:00	17:00	18:00	19:00
Стамбул	Мәскеу	Тбилиси	Ташкент

31-жаттығу. 27-жаттығудағы сызба-суретті пайдаланып, дүние жүзінің әр аймағындағы уақыт туралы жолдасыңыздан сұраңыз

Үлгі: Қазір Астанада сағат неше? — Қазір Астанада кешкі сағат бес.

а) Астана, Алматы, Семей, Қызылорда, Өскемен, Талдықорған, Қостанай, Көкшетау, Павлодар Ақтау, Атырау, Петропавл, Ақтөбе, Орал, Шымкент, Торғай, Жезқазған, Қарағанды, Тараз, Балқаш, Байқоңыр;

ә) Бішкек, Лондон, Пекин, Париж, Ташкент, Нью-Йорк, Азор аралдары, Ханой, Мәскеу, Аризона, Токио, Стамбул, Баку, Рига, Вена, Мельбурн, Варшава, Аляска, Эневеток, Орталық Атлантика.

32-жаттығу. Сөйлемдерді аяқтаңыз

Үлгі: Қазір Астанада кешкі сағат жетіден он минут кетті, ал Мәскеуде ... — Қазір Астанада кешкі сағат жетіден он минут кетті, ал Мәскеуде кешкі сағат төрттен он минут кетті.

1. Қазір Астанада кешкі сағат жетіден он минут кетті, ал Мәскеуде ... 2. Қазір Ақтөбеде түскі сағат екіден он бес минут кетті, ал Алматыда ... 3. Қазір Петропавлда күнгі сағат он бірге бес минут қалды, ал Шымкентте ... 4. Қазір Қызылордада таңғы сағат алты, ал Семейде ... 5. Қазір Парижде кешкі сағат бестен он жеті минут кетті, ал Ханойда ... 6. Қазір Токиода күнгі сағат он екі, ал Эневетокта ... 7. Қазір Сиднейде таңғы сағат тоғызға он бес минут қалды, ал Римде ... 8. Қазір Лондонда таңғы сағат алтыға жиырма минут қалды, ал Стамбулда ... 9. Қазір Сахалинде түскі сағат бірге жиырма минут қалды, ал Аляскада ... 10. Қазір Мехикода түскі сағат екі, ал Алматыда ... 11. Қазір Аризонада күнгі сағат үштен бес минут кетті, ал Қарағандыда ... 12. Қазір Буэнос-Айресте кешкі сағат сегіз, ал Жезқазғанда ... 13. Қазір Бішкекте кешкі сағат тоғыздан жиырма бес минут кетті, ал Ақтауда ... 14. Қазір Ташкентте кешкі сағат тоғыз, ал Өскеменде ... 15. Қазір Тихуанада таңғы сағат төрт, ал Торғайда ...

33-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз

Сағат

Мындаған жылдар бұрын адамдарға уақытты дәл білу онша қажет болмады. Олар күн шыға оянып, күн бата ұйықтаған. Біріндеп өмір күрделеніп бастағанда, сағаттың қажеттілігі туып, ролі артты.

Уақытты санаудың ең алғашқы қарапайым құралы күн сағаты болған. Ол бұдан 3500 жыл бұрын пайда болды. Бірақ күн бұлтты күні бұл сағат қолайсыз болды. Сондықтан адамдар су сағатын ойлап тапты.

Су бір ыдыстан екінші ыдысқа тамшылап тұрады. Бірінші ыдыстың суы біртіндеп азайып уақыттың дәл мезгілін білдіреді. Құм сағаты да осылай жұмыс істейді.

Механикалық сағаттар жөніндегі деректер VI ғасырдың аяғындақ белгілі болған. Ол туралы ғалымдар Византиялық қолжазбалардан тапты. Мұнда сағаттың бір ғана тілі болған.

Голландиялық ғалым Х. Гюйгенс 1657 жылы маятникті сағат ойлап тапты.

36-жаттығу. Төмендегі сөз тіркестерімен сөйлем құраныз

солнечные часы	}	1910 жылы шықты.
водяные часы		XX ғасырда кеңінен таралды.
песочные часы		1404 жылы Мәксуде орнатылды
механические часы		бұдан 3500 жыл бұрын пайда болды.
часы-маятники		соңғы кезде пайда бола бастады.
кварцевые часы		осы күнге дейін пайдаланылып келеді.
башенные часы		күн сағатынан кейін шықты.
атомные часы		VI ғасырдың аяғынан белгілі.
электронные часы		1657 жылы шықты.
самозаводящиеся часы		киімнің қалтасына салынатын болған.
карманные часы	1948 жылы орнатылды.	
ручные часы	1929 жылдары пайда бола бастады.	

37-жаттығу. Төмендегі сөйлесулерді оқып, жаттап алыңыз

* * *

- Ертең менің туған күнім. Сағат беске қонаққа кел.
- Ертең? Беске? Мен бес жарымда барамын. Жұмысым бар еді.
- Жарайды. Күтеміз.

* * *

- Ұшақ қашан ұшады?
- Екіде ұшады. Сен әуежайға екі сағат бұрын кел.
- Онда мен он екіде барамын.
- Бірақ кешікпе.

* * *

- Мен «Қыз Жібек» операсына билет алдым.
- Ол нешеде басталады?
- Бүгін кешкі алты жарымда. Сен сағат алтыда театрдың алдына кел.
- Жарайды. Көріскенше!

* * *

- Сен сабаққа кешігіп қалдың ғой!
- Неге? Уақыт қанша болды?
- Сағат тоғыз болды.
- Сабақ тоғызда басталмай ма?
- Сегізде басталады.
- Солай ма? Мен білмедім.

* * *

- Сіз дәрігерге қай уақытқа жазылдыңыз?
- Он жарымға.
- Онда мен Сізден бұрын кіремін.
- Кіріңіз. Мен Сізден кейін боламын.

* * *

- Менің сағатым сынып қалды. Жондеп беріңізші.
- Сағатыңыз артта қала ма, озып кете ме?
- Сағатым тоқтап қалды. Кеше жерге түсіріп алдым.

Қытай сағатының көрсеткіші

Қытай сағатында минут және секунд көрсеткіші болмайды. Олардың орнына тышқан, сиыр, жолбарыс, қоян, айдаһар, жылан, ат, қой, маймыл, өтеш, ит және доңыз сияқты 12 хайуанат атаулары қолданылады. Қытай сағаты біздің екі сағатымызға тең. Мысалы, тышқан уақыты сағат 11:00-де басталып, 12:59-да аяқталғанын көрсетеді.

Төмендегі суретке қарап, басқа хайуанаттардың уақыттары қашан басталып, аяқталатынын айтыңыз

39-жаттығу. Сөйлесулі тыңдап, оқыңыз Біреуіңіз – Әлішер, екіншісіз сағат шебері болып, жолдасыңызбен сөйлесіңіздер

Әлішер: Сәлеметсіз бе!

Сағат шебері: Сәлеметсіз бе!

Әлішер: Менің сағатым сынып қалды. Жөндеп беріңізші.

Сағат шебері: Сағатыңыз артта қала ма, озып кете ме?

Әлішер: Сағатым тоқтап қалды. Кеше жерге түсіріп алдым.

Сағат шебері: Әкеліңіз көрсін... Әйнегі де сыныпты.

Әлішер: Онда жаңа әйнә салып берсеңіз.

Сағат шебері: Сағатыңызды тазалаймын ба?

Әлішер: Иә. Қашан дайын болады?

Сағат шебері: Ертең келіңіз.

Әлішер: Ертрек болмай ма?

Сағат шебері: Ертрек болмас. Жұмысымыз көп.

Әлішер: Онда мен ертең келемін. Сау болыңыз!

Сағат шебері: Сау болыңыз!

40-жаттығу. Сағат өмірінде қандай рөл атқаратыны туралы шағын шығарма жазыңыз. Алдымен жоспар құрып алыңыз

Очевидно-прошедшее время глагола.

В казахском языке прошедшее время имеет 2 формы **очевидно-прошедшее время** и **давнопрошедшее время** (19 жонс 20-сабақ)

Очевидно-прошедшее время обозначает действие, имевшее место в прошлом. Оно образуется путем присоединения к корню глагола суффиксов **-ты/-ти** (после глухих согласных) и **-ды/-ді** (во всех остальных случаях) и **личных окончаний**. Например, *жазу* – *жаз-ды-м*, где **-ды** означает прошедшее время, а **-м** – I лицо единственного числа.

Спряжение глагола *жазу* в очевидно-прошедшем времени

Единственное число	Множественное число
I <i>Мен жаз-ды-м</i> «Я писал»	I <i>Біз жаз-ды-қ</i> «Мы писали»
II <i>Сен жаз-ды-ң</i> «Ты писал» <i>Сіз жаз-ды-ңыз</i> «Вы писали»	II <i>Сендер жаз-ды-ңдар</i> «Вы писали» <i>Сіздер жаз-ды-ңыздар</i> «Вы писали»
III <i>Ол жаз-ды-□</i> «Он (она) писал(а)»	III. <i>Олар жаз-ды-□</i> «Они писали»

Отрицательная форма глагола образуется при помощи отрицательных суффиксов **-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе** которые присоединяются к корню глагола, затем следуют личные окончания глагола *жаз-ба-ды* «не писал», *айт-па-ды* «не сказал», *Ақшамыз болмады, сондықтан біз киноға бармадық* «Мы не пошли в кино, потому что у нас не было денег» *Уақытым болмады, сондықтан дүкенге бармадым*. «Так как у меня не было времени я не пошел в магазин» *Сабаққа қатыспадым, өйткені ауырдым* «Я не ходил на занятия, потому что болел»

17-САБАҚ

1. Грамматика: Қайталау. Жіктік жалғау.
2. Грамматика:
 2. 1. Дара етістіктер. Туынды етістіктер.
 2. 2. Күрделі етістіктер.
3. Лексика: Жұмыс күнін жоспарлау.

1. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. ЖІКТІК ЖАЛҒАУ.

1-жаттығу. Көп нүктенің орнына жіктік жалғаулардың бірін қойып жазыңыз.

Мен Альберт.. . Мен Германиядан..., Дюссельдорф қаласынан . .

Мен неміс.. . Мамандығым бойынша мен дәрігер .. бірақ фирмада жұмыс істеп жүр... . Мен отызда.. , бірақ әлі үйленбеген... . Менің қолым тимейді, өйткені мен таңертеңнен кешке дейін жұмыста... .

Ал Сіз кім.. , қай жерден...?

2-жаттығу. Сөйлемдерді толықтырыңыз

1 Мен Қазақстаннан.. , ол 2 Сіз мұғалім..., мен .. 3 Сен мыңда..., олар .. . 4 Біз үйде..., олар 5 Сен қышкентайсың, мен 6 Сіздер қаладан , біз 7 Сендер төртінші . . біз 8 Біз жақсы . , ол .. . 9. Мен жиырма үште . , Сіз ... 10. Сіз үйленген , біз ...

3-жаттығу. Қазак тіліне аударыңыз

— Я — Миша, а это — Суреш. Мы из Индии. я из Дели, а Суреш — из Бангкока. Мы не студенты, но изучаем казахский язык. Мы члены Центра казахского языка. Мы женаты Я юрист, а Суреш — стоматолог. Мне 26 лет, а Сурешу — 27. Мы очень счастливы.

— А я Гленда. Это мой муж Тим. Я — преподаватель английского языка, а мой муж — инженер Мы из Мельбурна, Австралии. Тиму 30 лет, а мне — 24.

— Я Вильям, а это — моя жена Шерил. Мы из США, из Нью-Йорка. Мне — 35, а Шерил — 32 Она — ученый, а я — директор инофирмы. Виталий, Вы из России?

— Я из Омска, менеджер. Мне — 23, неженат.

— А мы студентки медицинской академии. Мы из Казахстана. Я — Роза, а это — Дарья и Ксения Я из Актау, Дарья из Петропавловска, а Ксения из Семипалатинска. Нам — 19. Наш президент — Алишер. Он тоже студент, неженат. Ему — 22.

— У меня есть подруга. Ее зовут Ляззат. Она тоже студентка. Ей — 20 лет. Она учится в высшей школе права «Адилет».

2. 1. ДАРА ЕТІСТІКТЕР. ТУЫНДЫ ЕТІСТІКТЕР.

 4-жаттығу. Тыңдап, оқыңыз Туынды етістіктер қай жұрнақ арқылы жасалып тұрғанын айтыңыз Етістіктерді дәлгеріңізге көшіріңіз Жұрнақтардың астын сызыңыз

аяқтау «заканчивать»	ақылдасу «советоваться»
ескеру «помнить»	қателесу «ошибаться»
басқару «возглавлять»	атау «называть»
есептеу «считать»	түнеу «ночевать»
емдеу «лечить»	ағару «белеть»
когеру «зсленеть»	теңсу «выравнивать»
сәлемдесу «здороваться»	әзірлеу «готовить»
жасару «молодеть»	қысқару «укорачиваться»
босау «освободиться»	тістеу «кусать»
бірлесу «объединяться»	ойлау «думать»
шегеллеу «забывать»	шандау «пылиться»
сарғаю «желтеть»	анықтау «уточнять»
суреттеу «обрисовать»	амандасу «здороваться»
армандау «мечтать»	бағалау «ценить»
белгілеу «отмечать»	билеу «танцевать»
жамандау «оговаривать»	кеңею «расширяться»
гүлдеу «цвести»	жақсару «улучшаться»
құттықтау «поздравлять»	тазалау «чистить»
мерекелеу «праздновать»	мейрамдау «праздновать»
тұздау «солить»	іздеу «искать»
істеу «делать»	хабарлау «известить»
көбею «увеличиваться»	азаю «уменьшаться»
түзеу «исправлять»	

5-жаттығу. Корсетілген жұрнақтарды пайдаланып, төмендегі сөздерден туынды етістіктер жасаңыз және орыс тіліне аударыңыз

-ла/-ле, -да/-де, -та/-те

Мереке, мейрам, құрмет, қадір, бас, маза, есеп, сурет, ой, баян, тіс, жаза, тегіс, орын, жөн, салқын, іс, із, жаман, жақын, шеге, тізе, аяқ, қол, әңгіме, таза, би, ақ, тың, ем, аяқ, баға, бейне, үтік, жұқа, жара, үн, гүл, оркен, арман, ара.

<i>-ла/-ле</i>	<i>ой «мысль»</i>	<i>ой-ла-у «думать»</i>
<i>-да/-де</i>	<i>арман «мечта»</i>	<i>арман-да-у «мечтать»</i>
<i>-та/-те</i>	<i>бас «начало»</i>	<i>бас-та-у «начинать»</i>

6-жаттығу. Корсетілген жұрнақтарды пайдаланып, төмендегі сөздерден туынды етістіктер жасаңыз және орыс тіліне аударыңыз

-лас/-лес, -дас/-дес, -тас/-тес

Ақыл, бір, қате, сәлем, көмек, кез, көз, тіл, ұйым, шарт, үн, ым, серт, сот, заң.

<i>-лас/-лес;</i>	<i>бір «один»</i>	<i>бір-лес-у «объединяться»</i>
<i>-дас/-дес;</i>	<i>ақыл «ум»</i>	<i>ақыл-дас-у «советоваться»</i>
<i>-тас/-тес</i>	<i>сот «суд»</i>	<i>сот-тас-у «судиться»</i>

7-жаттығу. Корсетілген жұрнақтарды пайдаланып, төмендегі сөздерден туынды етістіктер жасаңыз және орыс тіліне аударыңыз.

-а/-е

Ат, түн, түзу, бос, тен.

<i>-а/-е</i>	<i>ат «имя» түн «ночь»</i>	<i>ат-а-у «называть» түн-е-у «ночевать»</i>
--------------	--------------------------------	---

8-жаттығу. Корсетілген жұрнақтарды пайдаланып, төмендегі сөздерден туынды етістіктер жасаңыз және орыс тіліне аударыңыз.

-қар/-кер, -ғар/-гер

Бас, ес, ат, құт, оз.

<i>-қар/-кер, -ғар/-гер</i>	<i>бас «голова» ес «память»</i>	<i>бас-қар-у «возглавлять» ес-кер-у «помнить»</i>
-----------------------------	-------------------------------------	---

9-жаттығу. Корсетілген жұрнақтарды пайдаланып, төмендегі сөздерден туынды етістіктер жасаңыз және орыс тіліне аударыңыз

-ар/-ер

Ақ, көк, жақсы, қысқа, жас.

<i>-ар/-ер</i>	<i>ақ «белый» көк «синий/зеленый»</i>	<i>ағ-ар-у «белеть» көг-ер-у «синеть/зеленеть»</i>
----------------	---	--

10-жаттығу. Мына сөздерді аударып, олардың қалай жасалғанын түсіндіріңіз. Осы сөздермен сөйлем құраңыз.

Помогать, освобождаться, называть, разговаривать, укорачиваться, лечить, искать, делать, начинать, утюжить, здороваться, возглавлять.

11-жаттығу. Көп нүктенің орнына төмендегі етістіктердің тиістісін қойып жазыңыз.

Біз Әлия әдетте үй-ішін Мұғалім осы оқушыны ылғи Мен бүгін үлкен кісімен .. . Ағаш жапырақтары қазір Менің әжем қазір .. . Жақсы оқитын оқушылар жаман оқитын оқушыларға ... керек. Озінді Мен жолдасыммен .. . Сіз ..., бұл сөзді басқаша жазу керек.

Етістіктер: кателесу, жасару, атау, көмектесу, тазалау, жазалау, ақылдасу, көгеру, амаңдасу, әңгімелесу.

2. 2. КҮРДЕЛІ ЕТІСТІКТЕР.

12-жаттығу. Төмендегі етістіктерді оқып, қандай тосылмен жасалғанын айтыңыз. Орыс тіліне аударыңыз.

а) Апару; оқелу; әкету; әперу; бүйту, қайту; өйту, өсту; сойту; түрегелу.

ә) Азып-тозу; алдап-сулау, асып-тасу; бағып-қағу; болып-толу; буып-түю; желсп-жебеу; жамап-жасқау; жылап-енреу, керіп-созу; кссіп-пішу, кошп-қону; күйіп-жану; күліп-ойнау; қағып-сілку, қырып-жою; ойнап-күлу; өліп-тірлу; өсіп-өну; пісіп-қату; сылап-сипау; үйіп-төгу; ұрып-соғу; ішіп-жеу.

☝	<p>ән «песня» сурет «рисунок» қулақ «ухо» уя «гнездо» үй «дом» егін «посев» ескерткіш «памятник» салық «налог» хат «письмо» төсек «кровать» көз «глаза» құс «птица»</p>	+ салу	<p>ән салу «петь» сурет салу «рисовать» қулақ салу «слушать» уя салу «снить гнездо» үй салу «построить дом» егін салу «сеять» ескерткіш салу «возвести памятник» салық салу «обложить налогом» хат салу «отправить письмо» төсек салу «стелить постель» көз салу «присматривать» құс салу «охотиться с птицей»</p>
	<p>аман/сау «здоровый» ермек «забава» үлкен «большой» қош «благодарный» қонақ «гость»</p>	+ болу	<p>аман /сау/ болу «быть здоровым» ермек болу «быть забавой» үлкен болу «повзрслеть» қош болу «прощаться» қонақ болу «гостить»</p>
	<p>көңіл «настроение» бәле «беда» арт «задняя часть» кеш «поздний» ұят «стыд»</p>	+ қалу	<p>көңіл қалу «разочароваться» бәлеге қалу «нажить неприятностей» арта қалу «остаться позади» кешігіп қалу «опоздать» ұятқа қалу «опозориться»</p>

<i>сөз «слово»</i>	+ алу	<i>сөз алу «взять слово»</i>
<i>қарсы «против»</i>		<i>қарсы алу «встречать»</i>
<i>тамақ «еда»</i>		<i>тамақ алу «угощаться»</i>
<i>дем «дыхание»</i>		<i>дем алу «дышать»</i>
<i>дәм «вкус»</i>		<i>дәм алу «пробовать на вкус»</i>

13-жаттығу. Етістіктерді оқып, орысша баламасын табыңыз. Мағыналарының айырмашылығын айтыңыз.

алу – бет алу, дем алу, рұқсат алу, тіл алу, қарсы алу, қол алу, ет алу;
аудару – көңіл аудару, мәтін аудару, табан аудару ет аудару, жер аудару;
ашу – көңіл ашу, жол ашу, көз ашу, ми ашу, ораза ашу, жүрек ашу,
басу – алға басу, ашу басу, аяқ басу, бауыр басу, иық басу, өкіле басу;
беру – көмек беру, ант беру, ақыл беру, қол беру, дауыс беру, дәм беру;
ету – ант ету, арман ету, әсер ету, рұқсат ету, еңбек ету, ермек ету,
жету – бой жету, қол жету, хабар жету, ақыл жету, көз жету;
көру – азап көру, күн көру, қызық көру, пайда көру, жарық көру;
қою – ат қою, бас қою, сұрақ қою, құлақ қою, көңіл қою, қол қою;
салу – ән салу, қоз салу, күш салу, аиқай салу, құлақ салу;
тарту – күй тарту, азап тарту, бауыр тарту, сзу тарту, қоз тарту;
тию – ауыз тию, кесірі тию, қоз тию, қол тию, пайда тию, тіл тию;
түсу – құда түсу, ақша түсу, қолға түсу, көзге түсу, жеріе түсу

14-жаттығу. Төмендегі негіздерді пайдаланып күрделі етістіктер жасауға талаптаныңыз.

Үлгі: беру *сөз беру «дать слово (обещание)»; ...*

... беру, ... алу, ... істеу, ... салу, ... шығу, ... түсу. ... шегу, ... болу, ... ету, ... тебу, ... калу.

Негіздер: ұятқа, қарсы, сапар, еңбек, жұмыс, суға, ән, сөлем, тұрмысқа, шанғы, қонақ, сөз

15-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1 Сіздің жолдасыңыз гемеки тарта ма? 2 Бала суға қашан түседі? 3. Сіз шанғы тебесіз бе? 4. Мына киім Сізге тар бола ма? 5. Сіздің әке-шешеніз қай жерде еңбек етіп жүр? 6 Сізге қазақ тілінен кім сабақ береді? 7. Мұғалімнің сөзіне құлақ салып жүресіз бе? 8. Сіз мұғалімге сөлем беріп жүресіз бе? 9. Сабаққа жиі кешгіп қаласыз ба? 10. Сіздің үйде кім тамақ істейді? 11. Сағат нешеде тосек саласыз? 12. Суретті жақсы саласыз ба? 13 Егінді кім салады? 14. Құстар қашан ұя салады? 15. Сіз келер жылы қайда сапар шегесіз?

16-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Возьми зонтик, а то промокнешь. 2 Мои отец не курит. 3. Дай ответ на вопрос. 4. Дыши правильно. 5. Моя мама работает в школе. 6 Мои брат играет на домбре, а сестра поет. 7 Кто катается на коньках? 8. Я буду встречать их на железнодорожном вокзале. 9. Ты рисуешь? 10. Ешь! 11. Птицы весной выют гнезда. 12 Будь здоров!

3. ЛЕКСИКА: ЖҰМЫС КҮНІН ЖОСПАРЛАУ.

17-жаттығу. Сөйлем құрап, орыс тіліне аударыңыз.

Екіден он минут Бестен жиырма минут Сегізден он бес минут Он екіден бес минут Үштен бір минут	кеткенде	жиналыс басталды дәрігер келеді. фильм басталады үйге келдік. үйықтады.
Жетіге бес минут Онға он минут Алтыға жиырма минут Он бірге үш минут Тоғызға он сегіз минут	қалғанда	шығамыз мұғалім сыныпқа кірді. саған барамын келіңіз. жұмыс бітті.

18-жаттығу. Мына сөйлемдерді аяқтаңыз.

а) 1. Бестен жиырма минут кеткенде 2. Екіден он минут кеткенде 3. Үштен бір минут кеткенде .. . 4. Оннан жиырма минут кеткенде 5. Сегізден он бес минут кеткенде 6. Он екіден бес минут кеткенде 7. Жетіден он минут кеткенде . . . 8. Бестен он сегіз минут кеткенде 9. Алтыдан үш минут кеткенде .. . 10. Төрттен бес минут кеткенде 11. Он бірден жиырма бес минут кеткенде

ә) 1. Алтыға жиырма минут қалғанда 2. Тоғызға он сегіз минут қалғанда 3. Жетіге бес минут қалғанда 4. Беске жарты сағат қалғанда 5. Онға он минут қалғанда .. . 6. Он бірге үш минут қалғанда 7. Сегізге бес минут қалғанда 8. Екіге он бес минут қалғанда 9. Төртке жиырма бес минут қалғанда 10. Бірге бір минут қалғанда 11. Он екіге бес минут қалғанда

19-жаттығу. Сөйлемдердің басын жазыңыз

1. ... бала ұйықтады 2. .. жиналыс басталды. 3. ... жұмыс бітті. 4. .. дәрігер келеді. 5. .. мұғалім сыныпқа кірді. 6 .. фильм басталады. 7. .. үйге келдік. 8. ... үйден шығамыз. 9. ... саған барамын. 10. .. келіңіз. 11. ... футбол көрсетті.

20-жаттығу. Сөйлемдерді мәліметпен толықтырып, дәптерге жазыңыз

1 Мен (қай уақытта?) дәрігерге барамын. 2. Сен (қай уақытта?) дайын бол. Киімоға барамыз. 3. Тамақ (қай уақытта?) дайын болады. 4. Біз (қай уақытта?) үйден шығуымыз керек. 5. (Қай уақытта?) әуежайда бол. Қонақты қарсы алайық. 6. «Аққу көлі» балеті (қай уақытта?) басталады. 7. Институтқа (қай уақытта?) жетуіміз керек. 8. (Қай уақытта?) достарымыз үйге келді. 9. Пойыз (қай уақытта?) теміржол бекетінен жүреді. 10 (Қай уақытта?) қазақ драма театрының алдында кездесейік.

21-жаттығу. Сөйлесулерді тындап, дұрыс жауабын табыңыз. Сонан соң сойлем құраныз

Үлгі: *Спорт жарысы дүйсенбі күні кешкі сағат алтыдан он минут кеткенде басталады.*

Спорт жарысы	дүйсенбі	18:10
Халық аспаптар концерті	сейсенбі	20:30
Көкшетауға пойыз	сәрсенбі	09:00
Теледидардан «Жизель» балеті	бейсенбі	19:15
Доуреннің тарих сабағы	жұма	14:45
Қазақ тілінен емтихан	сенбі	12.20
Ермектің туған күні кеші	жексенбі	11:25

22-жаттығу. Қазақ тіліне жазбаша аударыңыз

а) без пяти девять, три минуты четвертого; два часа; без двадцати пяти восемь; половина двенадцатого; без двух минут десять; двадцать минут первого, половина четвертого, одиннадцать часов; без десяти десять; три минуты восьмого

б) 1. Который час? – Без пяти шесть. – Пора (надо) вставать. 2. Ты когда идешь к врачу? – В два часа. 3. Который час? – Три минуты седьмого. – Мне пора (надо) идти домой. 4. Извините, который час? – Половина девятого. – Половина девятого? Мне пора на урок! 5. Завтра какое число? – Завтра первое мая, праздник. – Давай встретимся у театра в шесть часов. – Нет, давай встретимся без пятнадцати или без двадцати шесть. – Ладно, давай встретимся без пятнадцати шесть. 6. Во сколько начинается урок? – В двадцать минут одиннадцатого. 7. Когда автобус? – В половине четвертого. 8. Когда ты придешь? – Без двадцати пяти восемь. 9. Позвони мне в половине первого. 10. Без пяти минут одиннадцать господин Нугман будет Вас ждать. 11. Когда мне выйти на работу? – В девять часов. 12. Во сколько ты закончишь свою работу? – В половине седьмого. 13. В какое время поедем на Медео? – Давай выйдем из дома в двадцать минут десятого. 14. Встречайте меня завтра. Самолет приземлится без двадцати пяти два. 15. Который час? – Без десяти три. – Сейчас по телевизору начнется передача «Тамаша».

23-жаттығу. Келесі беттегі теледидар бағдарламасына қарап, үлгі бойынша оңимеленіз

Үлгі: *Сенбі күні «Хабардан» күндізгі сағат он екіден бес минут кеткенде «Таң қалмаңыз!» бағдарламасы көрсетіледі.*

24-жаттығу. Осы көрсетілген теледидар бағдарламасын пайдалана отырып, мына сұрақтарға жауап беріңіз

1. «Ханзада мен қайыршы» мультипликациялық фильм қашан және қай каналдан болады? 2. «Атай екеуіміз» хикаясы «Хабардан» қай уақытта беріледі? 3. «Хабар» каналындағы «Апталық шолу» ақпа-

ҚАЗАҚСТАН

- 900 Государственная служба времени сигнала точного времени
- 900 Бүгін
- 9.10 "ЗНАМЕНИТЫЙ ДЖЕТ ДЖЕК-СОН". Детский телесериал
- 9.35 "Ханзада мен қайыңы" Мультитипикациялық фильм (США)
- 10.25 Қапаймақан
- 10.35 Мультфильм
- 10.50 Жалдегер
- 11.00 "Қатардағы жауынгер"
- 11.30 Аңсар Қазақ лирикасының бейнәнтологиясы
- 11.40 "Ақжүніс" Қыз-келіншектер телеклубы
- 12.30 Жетісаз
- 13.00 Анонс
- ***
- 18.55 Анонс ауа райы
- 19.00 Государственная служба времени сигнала точного времени
- 19.00 "Крошка Мемель" Мультисериал
- 19.30 "ЖІР-ЖАҚАНҒА САЯХАТ" Деректі сериал
- 20.00 "Күнге бет алған керуен" Монғолия сарынан 3-ші хабар
- 20.25 "ҚАЗАҚТЫҢ ЖАҢЫ" Моноспектакль
- 20.35 Жалпы күй
- 20.40 "Өзенг жолдас"
- 21.25 Вечер индийского кино. "НЕ ПОКОРИВШИЙСЯ СУДЬБЕ". 1 часть.
- 23.00 Новости Содружества
- 23.10 "НЕ ПОКОРИВШИЙСЯ СУДЬБЕ". 2 часть.
- 00.20 Ертен Ақпараттық шоу
- 00.30 "КА ИНА - КІМ ПЕІМ ДЖУН-ГЛЕЙ" (Венесуэла).
- 00.55 Ауа райы

- 8.55 Әнуран Орта толсын!
- 9.00 "Операдағы елес" Мультфильм
- 9.50 "АТАЙ ЕКЕУМІЗ". Телехикая
- 10.30 "Ұзынұлақ"
- 10.50 Асыл Арман
- 11.20 "Халықарқ" коллекциясы. "ЖЕР КІНДІГІНЕ САЯХАТ"
- 12.05 "Тан қалмаңыз" Бағдарлама
- 13.00 "Тілашар" Уроки казахского разговорного языка
- 13.15 Хабар-Жер
- 13.35 Ұлы музыка Ұлы орындаушылар Орта толсын!
- 16.55-ке дейін техникалық үзіліс
- 16.55 Орта толсын!
- 17.00 Быздн көшенің тұрғындары
- 17.30 "Спорт экстрим" Деректі сериал
- 18.00 "XXI ғасыр көшбасшысы" Оқушылардың интеллектуалдық шоу бағдарламасы
- 19.00 В живом эфире ТВ-Бино1
- 20.00 Ақпарат арнасы Аппалық шолу
- 20.10 "МАХАББАТТЫҢ ШЫТЫРМАН ЖОЛДАРЫ" Телехикая.
- 20.55 Орта толсын!
- 1.00 Информационный канал Новости недели
- 21.10 "МАХАББАТТЫҢ ШЫТЫРМАН ЖОЛДАРЫ" Телехикая.
- Жүрсін Ерманның авторлық бағдарламасы Айт Тілм менің бұлғабегі Алматы) рт псын!

рат арнасы жексенбі күні қай уақытта болады? 4. «Қазақстан» каналындағы «Ертен» атты ақпараттық шолу қай уақытта? 5. «Ән мен әнші» деген бағдарлама «Қазақстаннан» жексенбі күні сағат он бірден он бес минут кеткенде бола ма? 6. «Бүгін» бағдарламасы «Қазақстан» каналында қай уақытта болады? 7. «Махаббаттың шытырман жолдары» қай уақытта және қай каналда жүреді? 8. Таңғы жаңалықтар қай уақытта? 9. Кешкі жаңалықтар қай уақытта? 10. Ауа райы туралы мәлімет «Қазақстан» каналында қай уақытта берілсді? 11 «Ақжүніс» қыз-келіншектердің клубы жексенбі күні қай уақытта көрсетіледі? 12. «Жер кіндігіне саяхат» қай күні, қай уақытта және қай каналдан көрсетілсді? 13. «Хабар» каналындағы Жүрсін Ерманның авторлық бағдарламасы жексенбі күні қай уақытта басталады?

25-жаттығу. Жоғарыдағы теледидар бағдарламасына қарап жолдасыңызбен сөйлесіңіз

Үлгі: «Жер-жаһанға саяхат» атты деректі сериал «Қазақстан» каналында қай уақытта басталады? – Жексенбі күні кешкі сағат жетіден отыз минут кеткенде

🎧 26-жаттығу. Оқушының күн режимі туралы тыңданыз. Естіген уақытыңызды көрсетіңіз

7.00/6.30/7.30
тұрамын

6.30/7.15/6.45
жуынамын

7.00/8.00/7.15
таңертеңгі
тамағымды ішемін

6.45/7.30/7.45
мектепке барамын

14.00/13.00/12.00
түскі тамағымды
ішемін

14.30/15.30/15.00
сабағымды
әзірлеймін

7.30/17.30/5.30
үй шаруасымен
айналысамын

17.00/19.00/21.00
кешкі тамағымды
ішемін

19.30/21.30/12.30
демаламын

3.00/24.00/22.00
жатамын

1. Жұмыс күндері Дарья сағат алтыда тұрады. 2. Дарья сағат жетіге он минут қалғанда жуынады. 3. Сағат жетіде таңертеңгі тамағын ішеді. 4. Дарья үйден сағат жеті жарымда шығады. 5. Дарья үйге келіп, сағат бірде түскі тамағын ішеді. 6. Үш жарымнан кешке дейін сабағын әзірлейді. 7. Сағат бес жарымнан бастап үй жұмысымен айналысады. 8. Кешкі тамағын сағат жетіден жиырма минут кеткенде ішеді. 9. Сағат жеті жарымнан бастап демалады. 10. Дарья он бірде жуынып, ұйықтауға жатады.

28-жаттығу. Жолдасыңызбен жұмыс күніңіз туралы әңгімелесіңіз

Үлгі: Мен таңертең сағат жетіде тұрамын. Сен ше? (6.45). – *Мен таңертең жетіге он бес минут қалғанда тұрамын.*

1. Мен таңертен сағат жетіде тұрамын. Сен ше? (7.45). 2. Жуынып, жетіден он бес минут кеткенде таңертеңгі тамағымды ішемін. Сен ше? (8.00). 3. Мен үйден жеті жарымда шығамын. Сен ше? (8.20). 4. Сағат сегізден бірге дейін сабақта отырамын. Түскі тамағымды екіге жиырма минут қалғанда шемін. Сен ше? (14.30). 5. Мен кешкі беске дейін оқу залында отырып, сабаққа әзірленемін. Үйге алтыға он бес минут қалғанда келемін. Сен ше? (16.35). 6. Кешкі тамағымды сағат жетіде ішемін. Сен ше? (18.00). 7. Жеті отыздан он жарымға дейін мен үй жұмысымен айналысамын, телдидар көремін, кітап оқимын. Сағат он бірде жатамын. Сен ше? (23.30)

 29-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз

Жоспарлау

Біз ХХІ ғасырда өмір сүріп жатырмыз. ХХІ ғасыр – жаңа технология дәуірі. Халқымыз алдына ұзақ және қысқа мерзімдік мақсаттар қойып отыр. Қазіргі адамдар өз өмірінде бір жылға, бір айға, бір аптаға, тіпті бір күнге жоспар жасамай отыруы мүмкін емес.

Мен де келешек өмірімді жоспарлап қоямын. Әдiсте мен аса елеулі және маңызды іс-шараларымды бір жылға белгілеп қоямын. Келесі жылда орындайтын іс-шараларым төмендегідей:

Қаңтар <i>Емтиханға дайындалу</i>	Ақпан <i>Емтихан тапсыру</i>	Наурыз <i>Диплом жазу</i>	Сәуір <i>Диплом жазу</i>
Мамыр <i>Дипломымды қорғау</i>	Маусым <i>Емтихан тапсыру</i>	Шілде <i>Демалу</i>	Тамыз <i>Жұмысқа орналасу</i>
Қыркүйек <i>Жұмыс істеу</i>	Қазан <i>Жұмыс істеу</i>	Қараша <i>Жұмыс істеу</i>	Желтоқсан <i>Жұмыс істеу</i>

Келесі айда атқаратын іс-шараларым да бар.

1-аптада:

1 *Институт. Қазақстанның тарихы туралы баяндамама жазуға материал жинау.*

2 *Қазақ тілі орталығы. Спорт Медеуге бару.*

2-аптада:

1 *Институт. Қазақстанның тарихы туралы баяндамама жазуға материал дайындау. Кітапханада жұмыс істеу*

2 *Қазақ тілі орталығы. Қазақтың халық музыкасы. Қазақтың ұлттық музыкалық аспаптары. Қазақтың халық музыкасының концертіне бару.*

3-аптада:

1 *Институт. Қазақстанның тарихы туралы баяндама жазу.*

2 *Қазақ тілі орталығы Ұлттық тағамдар. Қонақ шақыру.*

4-аптада:

1 *Институт. Қазақстанның тарихы туралы баяндаманы тапсыру.*

2 *Қазақ тілі орталығы Қазақ Мемлекеттік музейіне бару. Қазақстанның тарихы туралы баяндама жасау*

Келесі аптада атқаратын іс-шараларым төмендегідей

Дүйсенбі	08.30 – сабаққа бару 15.00 – оқу залына бару 17.00 – спорт орталығына бару
Сейсенбі	08.30 – сабаққа бару 15.00 – сабаққа дайындалу 20.40 – Ләззатпен киноға бару
Сәрсенбі	08.30 – сабаққа бару 15.00 – оқу залына бару 17.00 – спорт орталығына бару
Бейсенбі	08.30 – сабаққа бару 15.00 – сабаққа дайындалу 18.30 – Ләззатты театрға апару
Жұма	08.30 – сабаққа бару 15.00 – оқу залына бару 17.00 – спорт орталығына бару
Сенбі	12.00 – ата-анама көмектесу 19.00 – Ләззатпен жолдасымның туған күніне бару
Жексенбі	10.00 – Қазақ тілі орталығы. Медеуге бару 14.00 – Ләззатты паркке шақыру 20.00 – келесі аптаға дайындалу

Ал ертең мен институтқа барамын, өйткені студентпын. Сабақ сегіз жарымда басталады. Күнде сағат жетіде оянамын, терезенің желдеткішін ашамын. Радионы қосып, дене лынықтыру жаттығуларын орындаймын, содан кейін беті-қолымды жуып, тісімді тазалаймын, бөлмемді жинаймын, киінемін, таңертеңгі тамағымды ішемін де, сабаққа барамын. Үйден сағат сегізге он минут қалғанда шығамын. Мен сабаққа ешқашан кешікпеймін. Әдетте институтта сабақ сағат сегіз жарымнан түскі сағат екіге дейін болады.

Сабақтап ксиін жолдастарыммен екі жарымда асханаға барамыз. Кейде азық-түлік дүкеніне кіріп үйге азық-түлік аламын. Дастарқан басында әркім өз жоспарын айтады. Мен оқу залына барып, баяндамаға ақпарат жинаймын, сабаққа дайындаламын. Оқу залында сағат үштен беске дейін боламын, өйткені спортпен шұғылданамын. Спорт кешенінде кешкі сағат алты жарымға дейін боламын. Кешкі тамағымды сағат жетідің шемін, ал сегізден бастап демаламын, газет-журнал оқимын, теледидар көремін, ініме сабағын дайындауға көмектесемін. Сағат онда ертеңгі күнге әзірленемін, жуынамын. Содан кейін сағат он бірде жатып ұйықтаймын

Сөздік

жоспарлау – планирование
 ғасыр – век
 өмір сүру – жить
 дәуір – эпоха
 ұзақ мерзімдік – долгосрочный
 қысқа мерзімдік – краткосрочный
 мақсат – цель, задача

жоспар – план
 мүмкін емес – невозможно
 келешек – будущий
 елеулі – значительный
 маңызды – значительный
 іс-шара – мероприятие
 ақпарат – сведения

30-жаттығу. Мәтінді қайтадан оқып, Әлішердің ертеңгі күнге жасаған жоспарын жазыңыз

07:00 _____	08:30 _____	14:30 _____
07:50 _____	14:00 _____	15:00 _____
17:00 _____	19:00 _____	22:00 _____
18:30 _____	20:00 _____	23:00 _____

31-жаттығу. Мәтінді қайтадан оқып, сұрақтарға жауап беріңіз

1. XXI ғасыр қандай дәуір? 2. Адамдар алдарына қандай мақсаттар қойып отыр? 3. Әлішер келешек өмірін жоспарлай ма? 4. Ол аса елеулі және өте маңызды іс-шараларын қай мерзімге белгілейді? 5. Келесі жылы орындайтын іс-шаралары қандай? 6. Келесі айда атқаратын іс-шаралары қандай? 7. Келесі аптада атқаратын іс-шаралары қандай? 8. Ертең орындайтын іс-шаралары қандай?

 32-жаттығу. Ләззатты тыңданыз да, оның күнделігіш оқыңыз. Ол неге қуанады?

6	Дүйсенбі	билет сатып алу
7	Сейсенбі	сауда орталығынап зат алу
8	Сәрсенбі	тіс дәрігеріне бару; тігіншіге бару
9	Бейсенбі	аяқ киімді жөндету, базарға бару
10	Жұма	туыстарыма және таныстарыма барып қоштасу
11	Сенбі	жолға дайындалу, заттарды сөмкеге салу
12	Жексенбі	сағат үште әуежайға бару, сағат алтыда ұшу

33-жаттығу. Сөйлесуді толықтырыңыз

Әлішер: ... істеп отырсың?

Ләззат: Мен Италия туралы оқып отырмын.

Әлішер: ... ?

Ләззат: Өйткені мен Италияға демалуға бара жатырмын.

Әлішер: Солаи ма? .. жүресің?

Ләззат: Жексенбі күні жүремін.

Әлішер: .. тұрасың?

Ләззат: Мен Цинарелла ди Червиа қалашығындағы кішкентай қонақ үйде тұрамын. Сол жерден Венецияға да, Римге де, Миланға да, Пизаға да барамын.

Әлішер: ... барасың?

Ләззат: Электр пойызға немесе автобусқа отырамын.

Әлішер: Жалғыз өзің... ?

Ләззат: Онда менің жолдастарым тұрады.

Әлішер: Тамаша екен! Жақсы демалып қайт!

Ләззат: Көп-көп рақмет.

34-жаттығу. Томендегі кестені Сіздің және жолдасыңыздың ертеңгі жоспарымен толтырыңыз

Үлгі: *Ертең мен сағат жетіде тұрамын, ал менің жолдасым жетіден он бес минут кеткенде тұрады.*

	мен	менің жолдасым
Ертең тұру	07:00	07:15
Дене шынықтыру жаттығуларын орындау		
Жуыну		
Киіну		
Таңертеңгі тамақты ішу		
Сабаққа (жұмысқа) бару		
Азық-түлік дүкеніне бару		
Түскі тамақты ішу		
Баяндамаға ақпарат жинау		
Сабаққа дайындалу		
Тамақ пісіру		
Спорт орталығына бару		
Кешкі тамақты ішу		
Газет-жорнал оқу		
Теледидар көру		
Отбасына көмектесу		
Жуыну		
Үйіқтау		

35-жаттығу. а) келесі күнге, б) келесі аптаға; в) келесі жылға өз жоспарыңызды жазыңыз

Дара етістіктер. Туынды етістіктер.

По морфологическому составу глаголы в казахском языке бывают простыми (дара) и сложными (күрделі)

Как в русском, так и в казахском языке различают корневые и производные глаголы. Последние образуются путем присоединения к корням различных частей речи определенных суффиксов

Жүрнақтар	Негізгі сөздер	Туынды етістіктер
-ла/-ле, -да/-де, -та/-те	ой «мысль» арман «мечта» бас «начало»	ой-ла-у «думать» арман-да-у «мечтать» бас-та-у «иачинать»
-лас/-лес; -дас/-дес, -тас/-тес	бір «один» ақыл «ум» сот «суд»	бір-лес-у «объединяться» ақыл-дас-у «советоваться» сот-тас-у «судиться»
-а/-е	ат «имя» түн «ночь»	ат-а-у «называть» түн-е-у «ночевать»
-қар/-кер, -ғар/-гер	бас «голова» ес «память»	бас-қар-у «возглавлять» ес-кер-у «помнить»
-ар/-ер	ақ «белый» көк «синий/зеленый»	ақ-ар-у «белеть» көк-ер-у «синеть/зеленеть»

Выбор суффикса основывается на законе сингармонизма и прогрессивной ассимиляции

Отрицательные суффиксы *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе* следуют за словообразовательными суффиксами. Например *ат-а-ма-у* «не называть», *бас та-ма-у* «не начинать»

Күрделі етістіктер.

По морфологическому составу глаголы в казахском языке бывают простыми (дара) и сложными (күрделі).

Сложные глаголы состоят из двух и более компонентов каждый из которых имеет самостоятельное лексическое значение. В образовании сложных глаголов они принимают равное участие и полностью утрачивают свое первоначальное лексическое значение, являясь одной неделимой лексической единицей и приобретая совершенно новое лексическое значение. Сложные глаголы можно разделить на три группы

1) слитные сложные глаголы (біріккен күрделі етістіктер) *өкелу* – *алып келу, апару* – *алып бару, түреселу* – *тұрып келу, бұшту* – *былап ету, сөйту* – *сөлап ету,*

2) парные сложные глаголы (қосарланған күрделі етістіктер) *күліп-ойнау, жыл-лап-еніреу, сылап-сипау; азып-тозу, қырып-жою, күшіп-пысу, үйіп-тоғу,*

3) составные сложные глаголы (тіркескен күрделі етістіктер) *жақсы көру, көңіл болу, күн көру, көз салу, тарту ету, жол ашу, бет алу, паида көру*

Эта группа является самой многочисленной. Первый компонент сложного глагола может быть выражен

- именем существительным *көңіл аудару, дем алу, паида көру, тил алу, таң ату,*
- именем прилагательным *абаи болу, жақсы көру, аман болу, ғашық болу,*
- звукоподражательным словом *тарту ету, зыр ету, пыс-пыс ету, быж-быж ету*

18-САБАҚ

1. Грамматика: Қайталау. Көмектес септік.

2. Грамматика:

2. 1. Етістіктердің аналитикалық формасы.

2. 2. Көмекші етістіктер.

3. Лексика: Демалыс. Демалыс күні.

1. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. КӨМЕКТЕС СЕПТІК.

1-жаттығу. Төмендегі сұрақтарға жауап беріңіз

Сіз	бал сүт қан лимон шербет бауырсақ компит	-мен/-бен/-пен	шан шешсіз бе?
Сіз кеше	жолдасыңыз жазушы бастық ата-аналар деқан мұғалім дәрігер	-мен/-бен/-пен	кездестіңіз бе?
Сіз демалысқа	пойыз . ұшақ автобус. машина такси кеме ат	-мен/-бен/-пен	бардыңыз ба?
Сіз суретті	қарындаш .. қалам . бояу бор қылқалам	-мен/-бен/-пен	саласыз ба?
Сіз	аяқ . қол . көз құлақ . ауыз іс тіл бас	-мен/-бен/-пен	не істейсіз?

2-жаттығу. Мына сөйлемдерді көмектес септінде тұрған зат есімдермен толықтырыңыз

1. Шайды ... шеді 2 Нанды .. кеседі. 3. Мен ... ақылдастым.
4 Мен бірге жұмыс істеймін. 5. Біз жұмысқа .. барамыз. 6. Мен ...

бірге тұрамын. 7 Адамдар алыс жолға ... ұшады. 8 Қолыңды ... жу.
9. Ойыңды .. жару керек 10. Ботқаны . жейді. 11 Шашыңды .
жудың ба? 12 Қонаққа . келсең бе? 13. Сіз қандай .. келдіңіз?
14 Мен сені . құттықтаймын 15 .. сөйлестің бе? 16 таныстың
ба? 17 ... суретке түсейік. 18. Сәлемдемені .. жібер. 19. Адамдар ..
көреді, .. естиді, .. жүреді, .. ұстайды, .. тамақтанады, .. тамақ шай-
найды, сөйлейді. . ойлайды

3-жаттығу. Нені немен істегеніңізді айтыңыз

Мен	... (немен)?	}	ішеге қақтым отын жардым. хат жаздым. күй тарттым. тактаны сүрттім терезені жудым. көйлекті тіктім.		
Ал Сіз	сөйлемнің астын қолыңызды суретті нанды шайды кірді еденді	}	.. (немен)?	}	сыздыңыз? жудыңыз? салдыңыз? кестіңіз? іштіңіз? үтік гедіңіз? сышырдыңыз?

4-жаттығу. Және жалғау ығының орнына *мен/бен/пен* жалғаулықтарының бірін қойып, сөз тіркестермен сөйлем құраңыз:

а) Студенттер және мұғалім, трамвай және троллсибус, қағаз және қалам, сүт және айран, ине және жіп, ауыл және қала, қыз және жігіт, кітап және дәптер, бор және сүрткіш, сәк және терезе, ит және мысық, нан және май, ата және әже, әке және шеше, кино және театр, опера және балет

ә) Әйгерім және Арман, Айжан және Жанболат, Гауһар және Ләззат, Әмина және Назым, Қайрат және Ардақ, Төрсбай және Үміт, Ораз және Орал, Әсет және Әсел

б) Алматы және Астана, Семси және Өскемен, Тараз және Шымкент, Ақтау және Атырау, Петропавл және Павлодар, Қазақстан және Ресси, АҚШ және Ұлыбритания

5-жаттығу. Мына сөйлемдерді қазақ тіліне аударыңыз

1 Мы посмотрели оперу “Кыз Жибек и Толеген”. 2. Мне нужно купить обувь и головной убор 3. Принеси из магазина рис и сахар. 4. Проверь сердце и легкие. 5. Напиши вопрос и ответ на доске. 6. Это, магазин, где продают овощи и фрукты. 7. Вчера мы купили на базаре арбуз и дыню. 8. Здесь остановка трамвая и троллейбуса. 9. Как ты сдал экзамен и зачет? 10. Поддай мне бумагу и карандаш. 11. Я люблю весну и лето 12. Усть-Каменогорск и Семипалатинск

находятся на востоке нашей республики 13. Вы бывали в Токио и Ссуле? 14. Я не свободен в четверг и пятницу. 15. Женщина и мужчина гуляют в парке.

2.1. ЕПІСТІКТЕРДІҢ АНАЛИТИКАЛЫҚ ФОРМАСЫ.

6-жаттығу. Мына епістіктерді оқыңыз және салыстырыңыз. Қандай тәсілмен жасалып отырғанын айтыңыз

жүрек ашу “открыть сердце”	– бұзып ашу “взломать”
өн салу “петь”	– жібере салу “выпустить”
тілек айту “желать”	– оқып айту “прочитать, рассказать”
жол беру “уступить”	– айта беру “продолжать рассказывать”
көңіл қалу “разочароваться”	– айтып қалу “высказаться”
қаза болу “умереть”	– жазып болу “закончить писать”
тіл алу “слушаться”	– сатып алу “покупать”
күн шығу “светать”	– кіріп шығу “зайти”
қолдан келу “получаться”	– қайтып келу “вернуться”
күн көру “существовать”	– айтып көру “попытаться сказать”
ес кету “сойти с ума”	– өтіп кету “пройти”
ат қою “назвать”	– жазып қою “записать”
ұйқы қашу “не хотеть спать”	– алып қашу “украсть”
ақыл кіру “взяться за ум”	– сңкейіп кіру “войти, нагнувшись”
таяқ жеу “получать взбучку”	– отырып жеу “кушать, сидя”

7-жаттығу. Епістіктердің аналитикалық формасын жасап, орыс тіліне аударыңыз

Үлгі: жазып алу – *записать*, жаза алу – *смочь написать*;

алу

Жазу, көшіру, айту, жату, ұйықтау, көтеру, жуу, оқу, кіру, пісіру, жету, салу, босату, көру, тарту, тігу, көрсету, танысу, таңдау, жүру, санау, оту, басу, киіну, істеу, аудару, ашу, бұзу, ішу, жеу, жабу, түсіру, кесу, жасау.

Үлгі: жазу: *жаза салу* – *записать на всякий случай*; ...

салу

Жазу, айту, жуу, өшіру, тоқу, қуыру, шығу, көрсету, өперу, кіру, пісіру, жету, алу, босату, көру, тарту, тігу, танысу, таңдау, жүру, санау, оту, ашу, көну, емдесу, беру, басу, киіну, істеу, аудару, бұзу, ішу, жеу, жасау, жабу.

Үлгі: жазу: *жаза беру* – *продолжать писать*; ...

беру

Жазу, төгу, секіру, жүгіру, ойнау, ойлау, сөйлеу, үйрету, үйрену, әкелу, айту, жату, ұйықтау, жуу, тону, отыру, жағу, тойлау, жету,

алу, тигу, түру, есептеу, байқау қарау, жану жату, сондыру жүзу
жүру, санау, тазалау

Үлгі: жазу *жазып шығу* — закончить писать; ..

шығу

Жазу, тексеру, айту, қалау, қарау, жату, жуу, оқу, кіру, сыпыру,
сүрту алу, бару, тоқу, көру, тигу, жапсыру, қорсету, өту, таңдау, жүгіру,
санау, киіну, істеу, аудару бұзу, жабу тону, кесу, гарау, жасау

Үлгі: жазу *жаза бастау* — начать писать,

бастау

Жазу, бұзу, секіру, жүгіру, ойнау, ойлау, сөйлеу, үйрету, үйрену
сүрту, айту, киіну, пісіру жуу, тону, отыру, жондсу, дайындау,
кошпру, алу, тигу, түру, есептсу, беру, қарау, көну жарау төгу, ем-
деу жазылу, санау шығу

Үлгі: жазу *жаза жаздау* — чуть не написать,

жаздау

Жазу, тоқтау, сындыру жылау, тобелесу, сөйлеу төгу, жуу, сүр-
ту, айту киіну, пісіру беру, апару, отыру, қалу, қою, келу, алу, ашу,
кесу, түру, төңкеру, әкелу, тексеру, көну лақғыру, күлу, міну, жүгіру,
оқу, шешіну

8-жаттығу. Томен егі негіздерді пайдаланып етістіктердің аналитикалық фор-
масын жасауға талаптаныңыз Орыс тіліне ау қарныз

Үлгі: айта беру *“продолжает говорить”*, ..

беру, алу, салу, қалу, біту, шығу, бару, келу,
... жөнелу, ... жаздау, .. болу, қою кету, түру, түсу,
.. жіберу

Негіздер. айту, қарау, істеу, таныстыру, емделу, сағу, сүрту, көну,
турау, жазу, кету, ұйықтау, аудару, алу, апару, күлу.

9-жаттығу. Мына сөз тіркестермен жазбаша сөйлемдер құраныз

Оқып шығу, шаршап қалу, күлс беру, бере салу, сөйлеп бастау,
ұмытып кету, жазып болу, істеп көру, ұйықтай жаздау, әңгімелесіп
бару, жондеп біту, көшіп келу, жуып қою, тоғіп алу айта жөнелу
мақтай түсу күте түру, алып қашу, жұмыс істей алу, бара қою

10-жаттығу. Жа ш қа к тіне аударыңыз

1. Мои часы сломались 2 Наши соседи переехали 3 Мы закон-
чили убирать дома 4 Начинай готовить. 5. Продолжай читать
6 Я чуть не упал. 7 Работа остановилась. 8 Ты можешь играть на
ом ре? 9 Мы покупаем овощи и фрукты на базаре 10 Зайди ко мне

Попытайся починить уют. 12 Марат продолжает спать.
 Студенты закончили переводить предложения на казахский язык.
 Я только начал понимать новую тему 15 Напиши письмо родителям и отправь в аул. 16 Жомарт сюда пересел в начале осени. 17 Я
 разлила на пол молоко 18 Жазира закончила сдавать экзамены и
 теперь намеревается съездить к родителям в Караганду 19 Я начала де-
 лать салаты. Ты сможешь мне помочь? 20 Я чуть было не опоздала на
 рок! Мои часы нуждаются в починке.

11-жаттығу. Сөйлемдерді болымсыз түріне айналдырыңыз

Үлгі: Болат жұмысын істеп жүр. — *Болат жұмысын істемей жүр.*

1 Болат жұмысын істеп жүр. 2. Біз қонақтармен кездесіп отыр-
 ымыз 3 Сония жаттығуды жаза алады 4 Қатты айтып отыр. 5 Дәрігерге
 көрініп жүрмін. 6 Жолдасың саған сөлем айтып жіберді 7 Данияр
 керуесте ұйықтап жағыр 8. Сұрақтарға жауап беріп қойдық 9 Сен
 тапсырманы қайтадан орындап келдің 10 Неіе сөйлеп отырсың?
 11 Кылтыңды тауып келдің бе? 12 Әңгімесін айтып қойды

2.2. КОМЕКШІ ЕТІСТІКТЕР.

12-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1 Сабаққа немен келіп жүрсіз? 2 Сабаққа кішігің келесіз бе?
 3 Сіз бүгінгі тапсырманы орындап келдіңіз бе? 4 Сұрақтарға жауап
 бердіңіз бе? 5 Жаңа сөздерді жапған алдыңыз ба? 6 Келесі сабаққа
 тапсырманы жазып алдыңыз ба? 7 Сабаққа ылғи дайындалып келесіз
 бе? 8. Сіз қазақша газет-журнал оқып тұрасыз ба? 9 Қазақша шапшаң
 сөйлей аласыз ба? 10 Қазақ тілін тез меңгеруге тырысасыз ба? 11 Кім
 Сізге жаңа тақырыпты түсіндіріп берді? 12. Мұғалім сабақты қызықты
 өткізіп тұра ма? 13. Қазақ тілі сабағы аптасына неше рет болып жүр?

13-жаттығу. Сөзді тұсындағы көмекші етістіктердің ниспсімен тіркестіріп жапы
 на орысша баламасын жазыңыз

бос	келу	ақыл	кету
пайда	қалу	қол	қою
айтып	жіберу	күда	салу
бұзып	беру	өп	жету
жазып	жасау	жаза	алу
тоқып	жату	рұқсат	жаздау
оқып	көру	ала	түсу
дүниеге	тастау	пыре	бастау
жәрдем	біту	с	жөнелу

14-жаттығу. Керексіз сөзді атаңыз

жазып — алу, тастау, жіберу, қою, көру, біту, беру, жасау, қалу, келу.
 айта — беру, салу, көру түсу қою а у жаздау, жөнелу, кету, бастау

ән — салу, айту, орындау, шырқау, бастау, жату, тындау, есту, дайындау;
пайда — алу, кету, жасау, шығару, көрсету, қору, ету, қылу, табу, тию;
көңіл — жіберу, ашу, айту, беру, босау, аудару, көтеру, қалу, жұмсау;
қол — алу, жұмсау, беру, бастау, қою, тию, босау, жету, жалғау, ұстасу,
сөз — беру, жұмсау, шығару, қылу, айту, қозғау, кіру, қосу, ету, тастау,
бас — қату, қылу, айналу, жазу, ию, бұру, қотеру, салу, тарту, отыру,
оқып — біту, алу, жату, беру, жіберу, қою, есту, шығу, көру, тастау, келу,
ойлай — жаздау, біту, түсу, салу, беру, жөнелу, бастау, алу, салу, қою.

15-жаттығу. Көп нүктенің орнына көмекші елестікті қойыңыз

1. Ермек бүгін кешке театрда өн ... 2. Неге жұмыс істемей ... , шаршап ... ба? 3. Біз дәрiсханада сурет ... 4. Аяқ киім аяғына тар ... 5. Уақыт қанша болды? Сағатым тоқтап ... 6. Әлихан бұл баланы ермек ... 7. Сен балаға көз ... 8. Дұрыс, ұялма, айта ... 9. Қайда жүрсең де, аман ... 10. Мына оқулықты оған бере ... Менде басқасы бар. 11. Әлия биыл он сегіз жасында тұрмысқа ... 12. Қолшапырды алмасан, үсті-басың су ... 13. Сен жақсы жұмыс ... 14. Балалар Медеуде коньки ... 15. Көп күле ..., ұят болады 16. Бәрін тексеріп ... қатесі болмасын. 17. Мына жерді жуыш ... 18. Еңбек ... ерінбей, тояды қарның тіленбей. 19. Марат ылғи мұғалімнің сөзіне құлақ ... 20. Біз кеше бәрін қалап ... Енді не істейміз?

16-жаттығу. Мына сөздерді қазақ тіліне аударып, сөз тіркестермен сөйлем құраңыз

Разрешение, делать, ответ, напротив, продавать, выгода, язык, рука — алу; гость, мечта, забава, труд, служба, помощь, смех, выгода, свободный — ету; переводить, рисунок, дать, крик, сказать, глаз, сила, отправлять — салу, голос, ум, ответ, привет, писать, выгода, читать, рука, понимать — беру, увидеть, имя, рука, вешать, голос, вопрос, подметать, ухо, чистить — қою.

17-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Прочтите протокол и подпишите. 2. Быстро ответьте на вопрос. 3. Выслушайте меня и дайте совет. 4. Поздно вышел из дому и опоздал на урок. 5. Я попытаюсь прочесть эту книгу, но у меня нет свободного времени. 6. Мы пели, рисовали, играли на гитаре, декламировали стихи и устали. 7. Я написала письмо и отправила подруге. 8. Помогите своим родителям. 9. Моя сестра работает в Национальном банке и поздно возвращается домой. 10. Выпишите новые слова в тетрадь и выучите наизусть. 11. Продолжайте выполнять это упражнение. 12. Передайте привет моему старшему брату. 13. Вы можете поставить вопрос по-казахски и ответить на него? 14. Вы получили разрешение уйти с урока? 15. Уступите дорогу старшим. 16. Мой папа трудится на заводе. 17. Купи мне мороженое. 18. Не морочь мне голову! 19. Мы встречали родителей на вокзале. 20. Почини мне утюг, пожалуйста.

18-жаттығу. Сөйлемдерді болымсыз түрiне айналдырыңыз

Үлгі: Болат жұмысын iстеп бiтiрдi *Болат жұмысын iстеп бiтiрмедi*

1 Болат жұмысын iстеп бiтiрдi. 2 Адамдар мұнда жиналып келдi. 3. Бакыт бүгiнгi жиналыста сөйлей алады 4. Марал қиын мотiцдi оқып көрдi. 5. Бiз сол жерде отыра бердiк 6. Жөнелдiн мекен-жайын сұрап алдым. 6. Сен ана кiтапты кез келген аламға бере сал 7. Кiруге рұқсат бердi ме? 8 Атасы ауруханадан жазылып шықты. 9. Кепте апан аяқ киiм сатып алды ғой 10 Таң атты. 11. Қолыңыздан келе ме? 12. Ат қойдык

19-жаттығу. Болымсыз түрде тұрған сөйлемдердi болымды түрге айналтырыңыз

Үлгі: Жеңiс жиналыста сөйлемей қоймады. – *Жеңiс жиналыста сөйлеп қойды.*

1. Жиналыста сөйлемей қоймады. 2. Сөлем бермей кетпе 3. Менiң уақытым жоқ емес 4 Шашыңды кептiрмей далаға шықпа. 5. Сөбиттi көрмей кетпеймiн. 6. Қолшатырын алмай қалмасын 7. Ата-ананың тiлiн алмай жүрме. 8. Сен келмей, мен ұйықтамаймын 9 Еңбек етпей болмайды 10 Емтиханға жақсы дайындалмай болмайды. 11 Кiлттi жоғалтпай тынбайсың 12 Телефон соқпай келмесiн. 13 Шай iшпей, сабаққа бармайды. 14. Бес алмай, үйге келме 15 Ертең бiзге қарамай қойма. 16. Үидi ағартпай болмайды. 17. Жаңа тақырыпты түсiнбей, жаттығу орындамаймыз. 18. Мәтiндi оқымай, сұрақтарға жауап бермеймiз. 19. Маратты көрмей, танымаймын. 20. Су жылытпай. жуынбайсын.

20-жаттығу. Қазақ тiлiне аударыңыз

1 Нельзя не выучить урок. 2 Пока не попрошаюсь, не уеду. 3. Не выходи на работу, не вылечившись 4 Не вскопав землю, мы не посадим цветы 5. Мы не сможем сесть в поезд, не купив билеты 6 Не прочитав текст, не переведешь его 7 Нельзя не позвонить 8. Они не получают деньги, не закончив работу. 9. Не получив знания, не сможешь стать хорошим специалистом. 10. Не будешь работать, не будешь отдыхать.

3. ЛЕКСИКА: ДЕМАЛЫС. ДЕМАЛЫС КҮНІ.

21-жаттығу. Мәтiндердi оқып, келесi белгiгi кестенi толтырыңыз

Әсия – Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетiнiң студентi. Ол әр жазда Ыстықкөлге барып тұрады. Былтыр да Ыстықкөлге барды. Ыстықкөлге автобуспен барды. Ол күннiң көзiнде жатты, суға түстi. Балық жедi, сыра иштi

* * *

Әсияның ата-анасы былтыр жазда Италияға барды. Олар Италияның қалаларын автобуспен аралады Оте қызықты жерлердi көрдi.

Венецияда гондолаға мині саяхат жасады Римде спагетти жеді, кофе ішті, суретке түсті. Ауа райы тамаша болды. Италияға ұшақпен барды

* * *

Әсияның атасы мен әжесі жазда ауылда демалды. Олар ауылдағы достарымен, туыстарымен кездесті, қонаққа барды. Ауылда ет, қаймақ, тандыр нан жеді, қымыз, сүт ішті. Олар ауылға пойызбен барды

* * *

Әсияның атасы өткен демалысты тауда өткізді Таудың шыңына көтерілді. Тауда әр түрлі өсімдіктерді жинады. Шөптен шай жасап ішті. Жеңіл тағамдарды жеді Тауға жаяу шықты.

* * *

Әсияның жолдастары өткен жазды Ресейде өткізді Ресейдің көне қалаларына барды. Суретке түсті, Ресейдің қызықты жерлерін аралады. Жолда кафелерге кіріп, орыс тағамдарының және сусындарының дәмін татты Ресейге машинамен барды.

	Қайда барды?	Не істеді?	Не жеді (ішті)?	Немен барды?
Әсия				
Ата-анасы				
Атасы мен әжесі				
Ағасы				
Жолдастары				

22-жаттығу. Өзіңнің өткен демалысыңыз туралы үлгі бойынша әңгімеленіз.

23-жаттығу. Жолдастарыңыздан өткен демалыстары туралы үлгі бойынша сұраңыз Кестені дәптеріңізге көшіріп алың, мәліметпен толтырыңыз Сонан соң әңгімеленіз

Үлгі: *Менің жолдасым Дәулет өткен демалысты ауылда өткізді.*

24-жаттығу. Сөйлесуді оқып, Мартина мен Кәрім туралы әңгімеленіз.

Әлішер: Мартина, сен не оқып отырсың?

Мартина: Мен бүгін жолдасымнан ашық хат алдым

Әлішер: Жолдасың кім?

Мартина: Жолдасымның аты Кәрім. Біз Астанада таныстық

Әлішер: Мына ашық хат Астанадан емес.

Мартина: Иә, ол қазір Астанада емес, Италияда демалып жатыр.

Әлішер: Солай ма? Не жазалды?

Мартина: Міне, өзің оқы.

Мартина, Италиядан сәлем!

Мен қазір Римини қаласында жүрмін. Ауа райы тамаша! Қала кішкентай, бірақ өте қолайлы қонақ үйінде тұрып жатырмын. Адамдары өте жақсы, қонақжай. Кездескенше сау болып тұр.

*Мартина Эчеваррия
Қазақстан Р-сы,
Алматы қаласы,
Гоголь көшесі, 55/1*

Досың Кәрім.

25-жаттығу. Үлгі бойынша жолдасыңызға ашық хат жазыңыз

 26-жаттығу. Сойлемдерді оқып, Виталийдің сөзін тыңданыз. Кеше не істегенін көрсетіңіз

☒ кеш тұрды	☐ музыка тыңдады
☐ таңертеңгі тамағын ішті	☐ спорт кешеніне барды
☐ доп ойнады	☐ жолдастарымен кездесті
☐ жұмысқа барды	☐ теледидар көрді
☐ Қазақ тілі орталығында болды	☐ компьютерде жұмыс істеді
☐ дүкеннен азық-түлік сатып алды	☐ тамақ пісірді
☐ үйде отырды	☐ қонақ шақырды
☐ газет оқыды	☐ ерте жатты

27-жаттығу. Виталийдің кеше не істегенін айтыңыз

Үлгі: *Кеше Виталий кеш тұрды...*

28-жаттығу. Сөйлесуді оқып, толықтырыңыз

Виталий: Сәлем, Тим! Кеше жақсы демалдың ба?

Тим: Иә, рақмет.

Виталий: Кеше не .. ?

Тим: Кеше таңертең ерте .. Спорт кешенінде жолдастарыммен футбол ..

Виталий: Жексенбі күні ерте ... ба?

Тим: Әдетте мен жексенбі күні ерте ... , бірақ кеш түру керек ...

Виталий: Түстен кейін қайда ... ?

Тим: Ешқайда Үйде ... , теледидардан өте қызықты фильм ..

Виталий: Кешке ше?

Тим: Кешке аздап компьютерде жұмыс Содан кейін ерте Сағат он бір шамасында.

29-жаттығу. Тимнің демалыс күні туралы жазыңыз.

Демалыс күні

Адамдардың көбі демалыс күні кеш тұрады, өйткені жұмысқа асықпайды. Бұл күні ұйқыларын қандырғысы келеді. Кейбір адамдар демалыс күні ешқайда шықпайды. Үйде отырып теледидар көреді, демалады немесе демалыс күнін пайдаланып үй шаруасымен айналысады. Содан кейін жалқауланып теледидардың алдында отырады.

Ал кейбір адамдар ерте тұрып, үй жұмысын тез бітіруге тырысады. Сонан соң қыдырады, қонаққа барады, қаланың сыртына шығады. Үйде отырып демалыс күндерін босқа өткізгілері келмейді.

Мен үйде отырып демала алмаймын, өйткені шім пысады. Жолдастарыммен кездесіп, қыдыруды ұнатамын. Кейде жолдастарымды үйге шақырып аламын. Олармен музыка тыңдап, әңгімелесеміз. Сонан соң далаға шығамыз. Кейде киноға, театрларға барамыз, қыста коньки, шаңғы тебеміз, жазда жағажайға барып суға түсеміз. Мен суда онша жүзе алмаймын, ал менің жолдасым жақсы жүзеді, өйткені ол жүзумен шұғылданады.

Әрине, үйге де көмектесемін: үй ішін жинаймын, кілемдерді қағамын, сденді сыпырамын, жуамын, жиһаздың шаңын сүртемін, кірімді жуып, үтіктеймін, содан кейін оларды шкафтың сөрелеріне тәртіптен қоямын, ілсмін. Тамақты да өзім пісіремін, дүкенге, базарға барып, азық-түлік, көкөніс, жеміс-жидек әкелемін. Кейде күн жылы болса, саяжайға барып, әке-шешеме көмектесемін: жер қазамын, тырмалаймын, арам шөптерді жұламын, оларды жөнсі түскен жапырақтарды сыртқа шығарамын, өртсімін, ағаштарды суарамын, үйдің айналасын сыпырамын.

Ертең тағы демалыс күні, жексенбі. Бұл күнгі жоспарым өзгеше: мен ерте ерте тұрмаймын. Терезенің желдікшінін ашамын, кереуеттің алдында дене шынықтыру жаттығуларын орындаймын, жуынамын, киінемін, танергенгі тамағымды ішсмін. Сонан соң үй ішін жинап, жолдастарыма барамын. Ертең спорт кешенінде жеңіл атлетикадан спорт жарысы болады. Мен өзім көркем гимнастикамен шұғылданамын. Аптасына үш рет спорт кешеніне барып тұрамын. Спорттың барлық түрін жақсы көремін. Спорт жарысын көріп, кафеге барып түскі асымызды ішеміз. Содан кейін киноға барамыз.

Түстен кейін үйге қайтамыз. Үйде музыка тыңдаймын. Кешкі тамақты өзірлеймін. Менің ең жақын досым ұлттық билер үйірмесіне қатысады. Кешке оның концерті болады. Концерттен кейін үйге барып демаламын, теледидар көремін. Ерте жатамын, өйткені келесі күні жұмыс аптасы басталады.

Сөздік

ұйқыны қандыру — высняться
кейбір — некоторые
пайдалану — воспользоваться

шаруа — дела, хозяйство
айналысу — заниматься
жалқаулану — лениться

иш пысу – умирать от скуки
 суға түсу – кушагыся
 жүзу – плавать
 шұғылдану – заниматься
 әрине – конечно
 тырмалау – разравнивать граблями
 арам шөп жүлу – рвать сорную траву
 жапырақ – листья

өртеу – сжигать
 жеңіл атлетика – легкая атлетика
 жарыс – состязание
 көркем гимнастика – художественная гимнастика
 үйірме – кружок
 қатысу – участвовать

31-жақтығу. Сурақтарға кестедегі сөздерді пайдаланып жауап беріңіз

1 Демалыс күні Сіз қай уақытта тұрасыз?	кеш, ерте, сағат онда, сағат алтыда, сағат он жарымда, ...
2 Содан кейін не істейсіз?	терезенің желдеткішін ашу, жуыну, деие шынықтыру жаттығуларын орындау, киіну. ..
3. Спорттың қай түрімен шұғылданасыз?	жеңіл атлетика, ауыр атлетика, күрес, дзюдо, ушу, каратэ, баскетбол, дойбы, волейбол, футбол, гандбол, жүзу, бокс, шаңғы, шахмат, теннис, допты хоккей, шайбалы хоккей, көркем гимнастика, спорттық гимнастика, коньки.
4 Қандай үйірмеге қатысып жүрсіз?	драма үйірмесі, пішім-тігін үйірмесі, көркемөнерпаздар үйірмесі, музыка үйірмесі, бал билері үйірмесі, ұлттық билер үйірмесі, вокал үйірмесі, сурет салу үйірмесі, шетел тілдері үйірмесі, .
5 Бос уақытыңызды қалай өткізесіз?	көрмеге (театрға, музейге, бассейнге, спорт кешеніне, киноға, шаңғы тебуге, қонаққа) бару, телдидар көру, кітап оқу, компьютерде ойнау, коньки тебу, қонақ шақыру, күнімен диванда жату, ұйықтау, жағажайда демалу,
6 Үй ішінде қандай жұмыс істейсіз?	үй ішін жинау, кілемдерді тазалау, тігу, еденді сыпыру, терезе (ыдыс-аяқ) жуу, тоқу, тамақ пісіру, камыр илеу (жаю), ет қуыру, салат жасау, дастарқан жаю, шаңды сүрту, аяқ киімді тазарту, кір жуу (үтіктеу), саяжайда жер қазу, ...
7 Қонақ келсе, оны қалай күтесіз?	қарсы алу, ән айту, қонақтарды бір-бірімен таныстыру, музыка қою, кешті қызықты және көңілді өткізу, домбыра тарту, гитарада ойнау, қонақтардың көңілін көтеру, әр түрлі тағамдар беру, әңгімелесу, суреттер көрсету, суретке түсіру, әр түрлі ойындарды ойнау,

32-жақтығу. Мына сөйлемдердегі етістіктердің аналитикалық формасын жасап, дәптеріңізге жазыңыз. Етістіктердің мәні қалай өзгереіндігін айтыңыз

алу

Үлгі: Мына жерді сұрт. – Мына жерді сұртін ал.

1. Мына жерді сүрт. 2. Қонақтарды күтейік. 3. Жазда олар жағажайға барды. 4. Тамағыңды же. 5. Ертең біз үйді жинаймыз. 6. Оның мекен-жайын жаздың ба? 7. Көйлекті Жаңа жылға дейін тоқиын. 8. Мен онда азық-түлік дүкеніне барайын. 9. Әуелі етті пісіру керек. 10. Бауырсақты қалай жасайтынын көр. 11. Ағамды шақырмадым. 12. Баланы көтер!

салу

Үлгі: Шешеңе айт. — *Шешеңе айта сал.*

1. Шешеңе айт. 2. Маған ана төрелкені бер. 3. Мен көршінің сағатын жөңдейін. 4. Мен онымен амандастым. 5. Мына тапсырманы дәптерге жазсын. 6. Салқын сүтті іштім. 7. Қасықтарды санашы. 8. Мені сол жілтпен таныстырсыншы. 9. Есікті қаттырақ жабыңыз. 10. Гүлдерді өзім таңдадым. 11. Жұмыртқаны өзі қуырды. 12. Терезені ашшы.

беру

Үлгі: Айт, мен тыңдап тұрмын. — *Айта бер, мен тыңдап тұрмын.*

1. Айт, мен тыңдап тұрмын. 2. Мүмкіндік болған кезде үйренсін. 3. Ол тоңазытқышты ертең кешке әкелсін. 4. Отыр, мен қазір кетемін. 5. Сен маған неге қарайсың? 6. Бір айтқанын қайталай ма? 7. Алыңыз, маған керек емес. 8. Жина, біз болдық. 9. Күнімен ұйықтайды. 10. Осылай тұрасың ба? 11. Асықпай жазсын. 12. Газды өшір, тамақ пісі.

шығу

Үлгі: Кірімді үтіктейін. — *Кірімді үтіктеп шығайын*

1. Кірімді үтіктейін. 2. Еденді сыпырдың ба? 3. Үйді өзің көрші. 4. Ол бәрін тексерді. 5. Кітапты оқыдыңыз ба? 6. Саяжайдағы жерді жалғыз өзі қазды. 7. Алматыдағы музейдің бәрін араладық. 8. Тамақты бір сағаттың ішінде пісірдім. 9. Терезелерді ертең жуамыз. 10. Үйдегі барлық заттарды төңкердің ғой! 11. Көршілердің бәрімен ұрысты. 12. Бәрін осылай жаса.

бастау

Үлгі: Мына мәтінді оқы — *Мына мәтінді оқи баста.*

1. Мына мәтінді оқы. 2. Ләззат кішкентай кезінен сурет салды. 3. Үйді жинасын. 4. Жаңа сөздерді дәптерлеріне көшірді. 5. Терезелерді қашан жуасын? 6. Ол маған енді басқаша қарады. 7. Кешкі тамақты әзірлейік. 8. Талғат тонды. 9. Енді бір-бірімізбен таныстық. 10. Ұрқия жаңа көйлек тікті. 11. Ағамыз жазылды.

жаздау

Үлгі: Құпияны оған айттым. — *Құпияны оған айта жаздадым*

1. Құпияны оған айттым. 2. Жұмысқа кешігіп қалдым ғой! 3. Біреудің затын алдым. 4. Сынған орындыққа отырдым. 5. Қонақтарға піспеген

тамақты бердің бе? 6. Түнімен ұйықтамай, сабақтың үстінде ұйықтады.
7. Байқамай менің сағатымды лақтырдың. 8. Жер тайпақ екен, мен құлап қалдым. 9. Ыстық табаны үстелге қойдың ғой! 10. Басқа пойызға отырды. 11. Біреудің атына міндім. 12. Екеуі ұрысып, төбелесті.

33-жаттығу. Мына күрделі етіштіктермен сөйлем құраныз.

Іш пысу, ұйқы қану, коньки тебу, шаңғы тебу, домбыра тарту, өн салу, суға түсу, күнге күйу, қарсы алу, қонақ күту, көмек беру, тамақ ішу, жақсы көру, суретке түсу

34-жаттығу. а) Кеше не істегеніңізді белгімен (✓) көрсетіңіз. ә) Жолдасыңыздан оның кеше не істегенін сұрап, белгімен көрсетіңіз. Соған соң оларды әңгімелеп айтыңыз.

Үлгі: Сен кеше киноға бардың ба? — Жок, бармадым.
Сен кеше спорт жарысын көрдің бе? — Иә, көрдім.

	Сіз	Сіздің жолдасыңыз
киноға бару	☒	☐
спорт жарысын көру	☐	☒
кафеге бару	☐	☐
қонаққа бару	☐	☐
теннис ойнау	☐	☐
көрмеге бару	☐	☐
коньки тебу	☐	☐
шаңғы тебу	☐	☐
суда жүзу	☐	☐
футбол ойнау	☐	☐
теледидар көру	☐	☐
саяжайда болу	☐	☐
жағажайға бару	☐	☐
жұмыс істеу	☐	☐
музыка тыңдау	☐	☐
қамыр илеу	☐	☐
кір үтіктеу	☐	☐
кір жуу	☐	☐
еденді сыпыру	☐	☐
үйді жинау	☐	☐
кешті көңілді өткізу	☐	☐

35-жаттығу. 34-жаттығудағы мәліметті пайдаланып, үлгі бойынша кеше өзіңіздің не істегеніңізді, жолдасыңыздың не істегенін әңгімеленіз.

Үлгі: Мен кеше киноға бардым, ал менің жолдасым бармады.
Менің жолдасым кеше спорт жарысын көрді, ал мен көрмедім.

36-жаттығу. Кестені толтырыңыз (а а) кеше, былтыр, өткен аптада (айда, сенбіде), ә) бүгін, биыл, осы аптада (айда, сенбіде), б) ертең, келесі жылы (аптада, айда, сенбіде) не істейтінінiзді айтыңыз

Үлгі: *Кеше мен кеш тұрдым*

Бүгін мен киноға барамын. ..

Ертең мен емтихан тапсырамын. .

	кеше былтыр өткен ...	бүгін биыл осы	ертен келесі жылы келесі
кеш түру	✓		
ерте түру			
киноға бару		✓	
емтиханға дайындалу			
емтихан тапсыру			✓
іш иысу			
спорт жарысын көру			
кафеге бару			
теннис ойнау			
кормеге бару			
коньки тебу			
шаңғы тебу			
суда жүзу			
футбол ойнау			
теледидар көру			
саяжайда болу			
жағажайға бару			
жұмыс істеу			
музыка тыңдау			
камыр илеу			
кір үлктеу			
кір жуу			
еденді сыпыру			
үй и жинау			
кітап оқу			
жер қазу			
гүлдерге су кую			
түскен жапырақтарды ортеу			
жерді тырмалау			
үй шаруасын істеу			
каланың сыртына шығу,			

37-жаттығу. Өткен аптаны қалай өткізігеніңізді айтыңыз

38-жаттығу. «Менің демалыс күнім еден тақырыпқа шағын шығарма жазыңыз»

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

18-сабақ

Аналитическая форма глагола.

Аналитическая форма глагола состоит из двух и больше компонентов, основно-го и вспомогательных глаголов. Основной глагол имеет форму действительности и

причастия *қуле беру, тістен алу, ұйықтап қалу, құ ап қала жаздау сүрніп құлап жаздап қалу*

Количество вспомогательных глаголов може достигать и четырех *сүрніп барып құлап жаздап қ* у. В этом случае вспомогательные глаголы следующие за основным, принимают суффиксы деепричастия *-ып -іп* и *-и -е -и*. Личные окончания глагола присоединяются к основе последнего вспомогательного глагола *Мен соңғы автобустан қалып қоя жаздадым* "Я чуть не отстал от последнего автобуса" *Сен осылай күшіп тұра бересің бе?* "Ты так и будешь здесь стоять и смеяться?"

Отрицательные суффиксы могут присоединяться как к основному так и к вспомогательному глаголу, а иногда и одновременно и к основному и к вспомогательному *сөйлеп қоймады* "не переставал говорить" — *сөйлемей қойды* "так и не заговорил" *сөйлемей қоймады* "не мог не высказаться"

Кроме отрицательных суффиксов *-ма -ме -би/бе,-па/-пе* в образовании отрицательной формы глагола принимают участие и отрицательные *слова жоқ и емес*. Они как правило, всегда стоят в конце предложения и принимают личные окончания глагола *Мен оны көрген жоқпын — Мен оны көрген емеспін*

Между двумя формами имеется различие *Ем* с имеет значение более категоричного и полного отрицания *Мен оны көрген жоқпын* "Я его не видел" — *Мен оны көрген емеспін* "Я его совсем не видел"

И жоқ и емес могут употребляться одновременно в одном предложении и тогда предложение приобретает увердительное значение *Менің баратын жерім жоқ емес* "У меня нет места куда мне некуда пойти", *і е* "Мне есть куда пойти"

Емес не используется с деепричастиями, а только с причастиями *барған емеспін, көретін емес, іздемек емес, танысар емес*

Жоқ также не используется с деепричастиями и сочетается только с одной формой причастия на *ған/-ген -қан -кен отырған жоқ, берген жоқ, айтқан жоқ жеткен жоқ* См 19-сабақ «Основного курса»

В отличие от *жоқ, емес* употребляется с именными частями речи именами существительными *терезе емес* с именами прилагательными — *жаман емес*, с числительными — *бес емес* с местоимениями — *мен мес* с наречиями — *бүгін емес* и др

Аналитические формы глаголов различаются по начению Наиболее употребительные из них

Мағына	Жұрық	Көмекші есетік	Мысалдар
Начало действия	-а -и	<i>бастау жөнелу</i>	<i>жаза жазды</i> "начал писать" <i>жүгіре жөнелді</i> "побежал"
Продолжение действия	-а -и	<i>бару беру туу</i>	<i>айта барды</i> "передвигался на словах" <i>оқи берді</i> "продолжал читать" <i>жаза тусті</i> "продолжил еще писать"
Завершение действия	-ып/-іп -п	<i>біту кету қалу шығу оту болу</i>	<i>жазып бітті</i> "закончил писать" <i>тұрып кетті</i> "встал и ушел" <i>ұйықтап қалды</i> "уснул" <i>сұртты шықты</i> "вытес" <i>көріп отты</i> "увидел" <i>сөйлеп болды</i> "закончил говорить"
Незначительность действия	а - и	<i>кету кету салу отыру жүру</i>	<i>көре кетті</i> "увидел на пути сюда" <i>көре кетті</i> "увидел на пути отсюда" <i>айта салды</i> "сказал невзначай" <i>сөйлеп отырды</i> "говорил, пока сидел" <i>анаи жүрді</i> "заодно посчитал"
Неожиданность действия	-а е и	<i>қалу қою кету</i>	<i>жата қалды</i> "быстро лег" <i>сала қойды</i> "быстро положил" <i>отыры кетті</i> "неожиданно ссел"

Вспомогательные глаголы (Көмекші етістіктер).

Вспомогательные глаголы, встречающиеся в составе аналитической формы глагола можно подразделить на три основные группы

1 Вспомогательные глаголы, не имеющие самостоятельного лексического значения Их всего три *ету/ — еді, екен, емес, деу — деп, деген, жаздау*. Например, *Сіз қан жерде еңбек еттіңіз?* "Где Вы трудились?" *Не дейді?* "Что он говорит?" *Мен кеше құлап қала жаздадым* "Я вчера чуть было не упал"

2 Вспомогательные глаголы состояния, которые, однако могут выступать и в роли основных Их всего четыре *отыру, тұру, жүру, жату* Например *Сіз не жатып отырсыз?* "Что Вы пишете?" *Ол маған қарап тұр* "Он смотрит на меня". *Кайда жүр өзі?* "Где он ходит?" *Олар ұйықтап жатыр* "Они спят"

3 Вспомогательные глаголы с самостоятельным лексическим значением, образующие сложные глаголы и аналитические формы глаголов Их насчитывается более тридцати *айту, алу, беру; бару, кою, қалу, салу, түсу и др* Например *Кеше көп тілек айтылды* "Вчера было высказано много пожеланий" *Мына жерді сұрттып ал.* "Вытри здесь" *Айта беріңіз.* "Продолжайте (говорить)"

19-САБАҚ

1. Грамматика: Қайталау. Модальдық сөз тіркестер.

2. Грамматика: Есімше (-ған/-ген, -қан/-кен).

Бұрынғы өткен шақ (-ған/-ген, -қан/-кен).

3. Лексика: Понызбен саяхат жасау.

1. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. МОДАЛЬДЫҚ СӨЗ ТІРКЕСТЕР.

1-жаттығу. Оқып, сұрақтарға жауап беріңіз

1 Домбырашы не істей алады? 2. Аудармашы не істей алады?
3. Аспаз не істей алады? 4. Суретші не істей алады? 5. Жүргізуші не істей алады? 6 Құрылысшы не істей алады? 7 Дәрігер не істей алады? 8 Мұғалім не істей алады? 9 Тігінші не істей алады? 10. Тоқымашы не істей алады?

2-жаттығу. Қарсы жауап беріңіз

Үлгі: Жазира, тамақ пісір — *Кешіріңіз, пісіре алмаймын.*

1 Болат, еден сыпыр 2 Балалар, ойыншықтарыңды жинандар.
3. Ару, дойбы ойнайықшы. 4. Әлия, көйлегімді үтіктеп берші.
5 Жөнел, ыдыс-аяқты жу. 6 Сәкен, телсидар корейікші 7. Қайрат, картоп аршы. 8. Меруерт, ет қуыр. 9. Сәбит, дүкеннен азық-түлік өкел. 10. Мәдина, салат жасашы 11 Әйгерім, қамыр иле 12. Назым, қамырды жай. 13. Жапар, жұмысыңды бітір 14. Әсет, базарға бар. 15. Марал, ән айт

3-жаттығу. Сұрақтар қойыңыз

Үлгі: Мен шаңғы тебемін. *Тебе аласың ба?*

1. Мен шаңғы тебемін 2. Есеп шығарамыз. 3. Ағаш отырғызысын.
4. Гүлге су құй. 5. Мақала жазайық 6. Гитарада ойнашы. 7 Қант

салсын. 8. Жұмыртқа пісірсін. 9. Қазақша сөйлендер. 10. Жиналысты Арман жүргізсін. 11. Теледидарды жөндейсін. 12. Келесі аптаға жоспар жасайық. 13. Мені емханаға апарыңдар. 14. Емтиханды жақсы тапсыр. 15. Қазақ тілін тез үйреніп алыңылар. 16. Капустаны жіңішкелеп тура. 17. Спортпен шұғылданаық. 18. Мейрамханадан тамақтанаық. 19. Жаттығуды дұрыс орындаңыздар. 20. Мұға имніңзді қуантыңыздар.

4-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

Үлгі: Я смогу покататься на коньках? Нет, не смогу. — Сможешь! — Мен коньки тебе аламын ба? Жок, тебе атмамын. — Тебе аласың!

1. Я смогу покататься на коньках? Нет, не смогу. — Сможешь!
 2. Ты сможешь сыграть на скрипке? Нет, не сможешь. — Смогу!
 3. Вы сможете присмотреть за ребенком? Нет, не сможете. — Сможем!
 4. Он сможет прочесть книгу за один день? Нет, не сможет. — Сможет!
 5. Мы сможем подняться в гору? Нет, не сможем. — Сможем!
 6. Они смогут дать нам денег в долг? Нет, не смогут. — Смогут!
 7. Я смогу побывать в Америке? Нет, не смогу. — Сможешь!
 8. Ты сможешь устроиться на работу? Нет, не сможешь. — Смогу!
 9. Вы сможете выслушать меня? Нет, не сможете. — Сможем!
 10. Они смогут простить нас? Нет, не смогут. — Смогут!
 11. Ты сможешь вернуться быстро? Нет, не сможешь. — Смогу!
 12. Она сможет сварить бесбармак? Нет, не сможет. — Сможет!
 13. Вы сможете станцевать вальс? Нет, не сможете. — Сможем!
 14. Мы сможем отдохнуть в Турции? Нет, не сможем. — Сможем!
 15. Мы сможем встретить Новый Год вместе? Нет, не сможем. — Сможем!

2. ГРАММАТИКА: ЕСІМШЕ (-ған/-ген, -қан/-кен).

БҰРЫНҒЫ ОТКЕН ШАҚ (-ған/-ген, -қан/-кен).

аит
сат
бат

➤ -қан

кет
жет
шеш

➤ -кен

жаз
жан
қыр

➤ -ған

ки
сез
жең

➤ -ген

5-жаттығу. Мына етістіктерге есімшенің -ған/-ген, -қан/-кен жұрнағының бірін қосыңыз

Үлгі: аиту — аит-қан “говорил”, ...

Аиту, алу, сөйлесу, апару, ашу, әкелу, өңгімелеу, бару, билеу, жөндеу, болу, көну, ішу, деу, салу, білу, танысу, басу, көшіру, есептеу, ұялу, дайындалу, егу, жазу, жабу, жағу, жуыну, зерттеу, кету, тойлау, жату, қору, сону, сезу, кіру, арту, ұнағу, қалу, үйрету, үйрену, қарау, қуу, өшіру, қуану, жану, нану, оқу, орналасу, өлшеу, осу, пісу, сағыну, кебу, төгу, сену, сөйлесу, табу, шабу, тебу, ұрысу, шөлдеу, ілу, түру, үйлену, үндемеу, шығу, іздеу, беру, тамақтану,

басу, шашу, көрсету, жию. кесу, жинау, қашу, кету. озу, оту, жету, қану. кону, біту, келу, есту, жіберу. аралау, жазылу, аудару, шақыру, жсу, тыңдау тіу, тоқу, отыру, емделу, кию, жасау, істеу, жүгіру, ауыру

6-жаттығу. Сөз тіркестерін оқып орыс тіліне аударыңыз

Айтқан адам, айтылған сөз, сатылған зат: ашылған есік; жанған шырақ; өткен заман; қалған жұмыс; оқыған бала; жазылған хат; жұмған көз, келген адамдар; жайылған дасгарқан; үйренген жер; ауырған кісі, телефон соққан жігіт, отырған қыз, жаңалан тігілген көйлек, төленген ақша.

Жекеше түрі	Көпше түрі
I. <i>Мен жаз-ған-мын</i> “Я писал”	I <i>Біз жаз-ған-быз</i> “Мы писали”
II <i>Сен жаз-ған-сың</i> “Ты писал” <i>Сіз жаз-ған-сыз</i> “Вы писали”	II. <i>Сендер жаз-ған-сыңдар</i> “Вы писали” <i>Сіздер жаз-ған-сыздар</i> “Вы писали”
III <i>Ол жаз-ған-□</i> “Он (она) писал(а)”	III. <i>Олар жаз-ған-□</i> “Они писали”

7-жаттығу. Мына етістіктерді бұрынғы өткен шақта жіктеңіз

Ашу, тұру, жабу, келу, кету, қуану, үйлену, жету, сату, жату

8-жаттығу. Оқып, өткен шақтың және бұрынғы өткен шақтың формаларын салыстырыңыз Орыс тіліне аударыңыз

Мен кеше дүкенге бардым. — Мен дүкенге барғанмын
 Сен жазда Шымкентте болдың — Сен жазда Шымкентте болғансың.
 Сіз ауылда демалдыңыз — Сіз ауылда демалғансыз.
 Әсет теледидар көрді — Әсет теледидар көрген.
 Біз ертенгі сабаққа әзірлендік — Біз ертенгі сабаққа әзірленгенбіз.
 Сендер үйде отырдыңдар. — Сендер үйде отырғансыңдар.
 Сіздер үйге хат жаздыңдар. — Сіздер үйге хат жазғансыздар.
 Олар Мәскеуге ұшты — Олар Мәскеуге ұшқан.

9-жаттығу. Мұғалімнің оқығанын тыңдаңыз, соңынан өзіңіз оқыңыз

1. Мен жатқанмын Мен ұйықтап жатқанмын. Мен диванда ұйықтап жатқанмын. Мен үйде диванда ұйықтап жатқанмын. Мен түсте үйде диванда ұйықтап жатқанмын. Мен кеше түсте диванда ұйықтап жатқанмын.

2. Сен тұрғансың Сен далада тұрғансың Сен далада сөйлесіп тұрғансың. Сен далада көршімен сөйлесіп тұрғансың Сен кеше далада көршімен сөйлесіп тұрғансың. Сен кеше кешке далада көршімен сөйлесіп тұрғансың.

3 Сіз айтқансыз Сіз өн айтқансыз. Сіз тамаша өн айтқансыз. Сіз сахнада тамаша өн айтқансыз. Сіз үлкен сахнада тамаша өн айтқансыз. Сіз былтыр үлкен сахнада тамаша өн айтқансыз.

4. Ол кошкен. Ол былтыр көшкен Ол былтыр Астанаға көшкен. Ол былтыр отбасымен Астанаға көшкен Ол былтыр өзінің отбасымен Астанаға көшкен. Ол былтыр өзінің отбасымен Астанаға автокөлікпен көшкен.

10-жаттығу. Жоғарыдағы сөйлемдерді көпше түріне келтіріп, қайтадан оқыңыз

11-жаттығу. Жолдасыңыздың сөзін қоспаңыз Дұрыс жауап беріңіз

Үлгі: Менің ағам өткен жылы Астанаға көшкен (сенің апаң). — *Ағаң емес, апаң көшкен.*

1. Менің ағам өткен жылы Астанаға көшкен (сенің апаң). 2. Атаң пойызбен ауылға жүріп кеткен (өкең). 3. Сіз оқуға жазда түскенсіз (күзде). 4. Өткен жылы Сіздер Германияға сапар шеккенсіздер (екі жыл бұрын). 5. Былтыр Сіз ауылда болғансыз (Әйгерім) 6. Сөкен қазақ тіліне көп дайындалған (орыс тілі). 7. Әлішердің әкесі баспа ауруынан ауруханада емделген (емхана). 8. Біз түскі тамақты мейрамханадан ішкенбіз (кафе). 9. Әсет Абай өлеңдерін кітапханадан тапқан (кітап дүкенінен) 10. Әсем өткен аптада Шымкентке барып қайтқан (Қытай)

12-жаттығу. Көп нүктенің орнына керекті етістікті қойып жазыңыз

1. Менің әкем өткен аптада демалысқа ... 2. Собит кеше мұғалімге ... 3. Сіздер кешке адасып, үйімді көп ... 4. Біз қазақ тілін мектепте ... 5. Біз Италияға ұшақпен ... 6. Сен сабаққа жаңа костюм ... 7. Берік таңертең дене шынықтыру жаттығуларын ... 8. Менің інім былтыр университетті 9. Біз өткен жексенбіде қонақ ... 10. Былтыр сен оқуға ... 11. Айжан өткен жазда жұмысқа ... 12. Олар демалыс күндерін Медеуде ...

Керекті етістіктер: өткізу, бітіру, кию, орналасу, оқу, орындау, ұшу, іздеу, шақыру, түсу, шығу, көмектесу.

13-жаттығу. Мына сөйлемдерді бұрынғы өткен шаққа айналдырыңыз

Үлгі: Біз мына үйде тұрдық. — *Біз мына үйде тұрғанбыз.*

1. Біз мына үйде тұрдық. 2. Ксения сауда орталығынан керемет көйлек сатып алды. 3. Біздің пәтерімізде бұрын екі бөлме болды. 4. Менің қарындасым ауылға хат жіберді 5. Біз таңертең дене шынықтыру жаттығуларын орындадық. 6. Ауылда егіншілер егін екті. 7. Дана кітапханада жұмыс істеді 8. Сенің отбасың Астанаға көпті 9. Сауда үйінен мата алдым. 10. Кешке Әуезов атындағы театрға бардық. 11. Сіз сағат алтыда тұрдыңыз. 12. Студенттер мына жаттығуды орындап болды. 13. Жанат медициналық академияда оқыды. 14. Дәрігер ауру адамды тексерді. 15. Біз базардан көкөніс пен жеміс-жидек алдық.

Отрицательная форма давнопрошедшего времени образуется при помощи отрицательных суффиксов — *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе:* *кел-ме-ген-сүц «ты не приходил», айт-па-ған-быз «мы не говорили».*

14-жаттығу. Мына етістіктерге бұрынғы өткен шақтың жұрнақтарының бірін қосыңыз және оларды болымсыз формаға қойыңыз

Үлгі: айту – *айтқан* – *айтпаған*; ..

Айту, алу, сөйлесу, апару, ашу, әкелу, әңгімелеу, бару, билеу, жөндеу, болу, көну, ішу, деу, салу, білу, танысу, басу, көшіру, есептеу, тағу, дайындалу, егу, жазу, жабу, жағу, жуыну, зерттеу, кету, тойлау, жағу, көру, сону, сезу, кіру, отыру, арту, ұнату, қалу, үйрету, үйрену, қарау, қуу, өшіру, қуану, жану, нану, оқу, орналасу, өлшесу, өсу, пісу, беру, сағыну, қсбу, төгу, сену, жүру, сөйлеу, табу, шабу, тебу, ұрысу, жеу, шолдеу, ұялу, тұру, үйлену, үйдемеу, шығу, іздеу, көшу, ілу, істеу.

Отрицательная форма давнопрошедшего времени образуется также при помощи отрицаний *жоқ* и *емес*, которые пишутся раздельно. При этом личные окончания глаголов присоединяются к отрицаниям *жоқ* и *емес*. Например: *жаз-ған жоқ-пын*; *жаз-ған емес-пін* «я не писал».

15-жаттығу. Болымсыз етістіктерге айналырыңыз

Үлгі: келгенбіз – *келген жоқпыз, келген емесіз*; ...

Келгенбіз, үйреткен, барғансыңдар, сөйлескенмін, бітіргенсіз, бергенбіз, үйренгенсіздер, ойнағансыңдар, оқығанбыз, тындаған, жеген, кигенмін, алғансыңдар, ішкенсіңдер, қашқан, ұиықтағанмын, ұмытқан, білгенсің.

16-жаттығу. Мына сөйлесімдерді болымсыз түрге айналырыңыз

Үлгі: Сауда үйінен үйге қажетті заттарды алғанбыз. – *Сауда үйінен үйге қажетті заттарды алған жоқпыз (емесіз).*

1. Сауда үйінен үйге қажетті заттарды алғанбыз. 2. Әжесі ауруханада көп емделген. 3. Сәкен өткен жылы ауыр жұмыс істеген. 4. Біз түнімен ұйықтағанбыз. 5. Сіз үйден екіде шыққансыз. 6. Сіз кітапты мұғалімге бергенсіз. 7. Жұмыс жексенбіде аяқталған. 8. Сендер оқуды жақсы оқығансыңдар. 9. Сен алтыда үйге келгенсің. 10. Әлия осы жаттығуды оңай орындаған. 11. Сіздер тауда шаңғы тепкенсіздер. 12. Жамал мектепте жақсы оқыған.

17-жаттығу. Қазақ тіліне ауларыңыз.

1. Я не был во Франции. 2. Мы не спали до трех часов ночи. 3. Вы не попрощались с учителем. 4. Мы не подготовились к уроку. 5. Ты не выступал на собрании. 6. Марал не ходила в гости. 7. Вы шили красивое платье. 8. Мадина не готовила ужин. 9. Мы не смотрели вчера телевизор. 10. Я не читала эту книгу. 11. Они ничего не нашли. 12. Сауле не работала здесь. 13. Я не ожидала этого.

18-жаттығу. Сұрақтарға болымсыз түрде жауап беріңіз

1. Жәмила Қызылордада туған, ал Сіз? 2. Сәрсен екі қабатты үйде тұрған, ал Сіз? 3. Файни мектепті үздік бағамен бітірген, ал Сіз? 4. Шолпан оқуға медициналық академияға түскен, ал Сіз? 5. Әсет жақсы қызметте істеген, ал Сіз? 6. Арман үйленген, ал Сіз? 7. Айжан АҚШ-та оқыған, ал Сіз? 8. Сәния шетелде болған, ал Сіз? 9. Жомарт Түркияда демалған, ал Сіз? 10. Менің досым Таразда тұрған, ал Сіз?

3. ЛЕКСИКА: ПОЙЫЗБЕН САЯХАТ ЖАСАУ.

19-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқып, орыс тіліне аударыңыз.

Пойызбен саяхат жасау

Менің атым Ксения. Мен Семейденмін. Мен медицина академиясының екінші курсында оқып жүрмін. Қызмет бабымен ел ішінде немесе шетелге сапар шекпеймін, өйткені студентпін. Жазғы демалыста ата-анама барып тұрамын. Олар Семейде тұрады. Семейге дейін ұшақ, пойыз және автобустар барады. Студент болған соң, ұшаққа отырмаймын. Билеті қымбат болғандықтан, пойызбен жүремін. Өткен жолы да пойызға отырдым. Теміржол бекетіне кіріп, ең алдымен анықтама бюросына бардым.

— Кешіріңіз, Семейге дейін қандай пойыз жүреді? Қай кассадан билет сатып алуға болады? Қай платформаға шығуым керек? Пойыз қай платформаға тоқтайды? Қай жолдан жүреді? Купелі вагонға билет бар ма?

— Семейге екі жолаушылар пойызы жүреді. Біреуі жүрдек пойыз. Кестені қараңыз. Пойыздың келуі де, кетуі де анық көрсетілген. Бесінші кассадан билет сатып алыңыз. Купелі вагонға да, плацкарт вагонға да билеттер бар. Пойызыңыз екінші платформаға тоқтайды. Бірінші жолдан жүреді.

Келесі күні мен досыма билет алғыздым. Ол мені шығарып салуға теміржол бекетіне келді. Менің қол жүгім ауыр емес. Перрон басы ығы-жығы халық: жүк көтерушілер, жолаушылар, шығарып салушылар, қарсы алушылар өте көп. Алтыншы вагонды іздеп келе жатырмыз.

— Мынау алтыншы вагон ба?

— Иә, алтыншы вагон. Мен жолсерікпін. Билетіңізді көрсетіңіз. Жолаушы кім?

— Мен. Билетім міне. Менің орным қай купеде? Орным жоғарыда ма, әлде төменде ме?

Жолсерік бәрине жауап берді. Мен төсек-орын алып, төменгі орынға орналастым. Жолсеріктен газет, журнал алып, оларды оқуға кірістім. Пойыз дәл белгіленген уақытында жүріп кетті. Жолаушылар бір-біріне сәтті сапар тіледі.

3. Мен { кассадан билет сатып алдым
алтыншы вагонға отырдым.
бесінші купеге кірдім.
төменгі (үстіңгі) орынға орналастым.
жолсеріктен бір стакан шай сұрадым.

4. Жолаушылар { орындарына орналасты.
жолсеріктен төсек-орын алды.
кестеге қарады.
пойызға жүгірді.
бір-біріне сәтті сапар тіледі.

5. Жолдасым { маған пойызға билет сатып алды.
жолсерікке билетімді көрсетті.
мені шығарып салды.
мені қарсы алды.
жүгімді көтерісті.

23-жаттығу. Мына сөйлемдерді өлкен шактың екі түріне қойып аударыңыз

Үлгі: Сен жазда ауылға сапар шегесің. — *Сен жазда ауылға сапар шектің. Сен жазда ауылға сапар шеккенсің.*

1. Сен жазда ауылға сапар шегесің. 2. Мен Қарағандыда боламын. 3. Мен кассадан билет сатып аламын. 4. Ләззат купелі вагонға отырады. 5. Пойыз бірінші жолдан жүрелі. 6. Жолсерік газет-жорнал, төсек-орын және шай берелі. 7. Әйгерім Мәскеуге үш тәулік жүреді. 8. Сіз төменгі орынға орналасасыз. 9. Мен жоғарғы орынды ұнатамын. 10. Перронда жолаушылар, жүк көтерушілер жүгіріп жүр. 11. Ата-анама пойызға билет сатып ала алмаймын. 12. Мен анықтама бюросында тұрмын.

24-жаттығу. Жолдасыңыздың айтқанын қостамаңыз

Үлгі: Әсет ауылға сапар шеккен. — *Жоқ, Әсет ауылға сапар шекпеген, қалада болды.*

1. Әсет ауылға сапар шеккен. 2. Мұрат Айжанға билет алып қойған. 3. Асан жолсеріктен төсек-орын алған. 4. Әлім пойызға кешігіп қалған. 5. Сендер перронда жүргенсіңдер. 6. Сіз төменгі орынға орналасқансыз. 7. Олар жүрдек пойызға мінген. 8. Семейге кеше кеткен. 9. Сәлім үйіне күзде барған. 10. Пойызға билеттер сатылып кеткен. 11. Сенің орның төменде болған. 12. Пойыз Көкшетауға екі тәулік жүрген. 13. Қайтар жолда ұшақпен келген. 14. Оны ешкім қарсы алмаған.

25-жаттығу. Мәнді оқып, өткен шактың екі түріне айналдырыңыз.

Менің жолдасым өндірісте жұмыс істейді, сондықтан қызмет бабымен жиі сапар шегеді. Ол ел ішінде жүреді, шетелге шықпайды. Пойызбен жүруді ұнатады. Билетті алдын ала кассада сатып алады. Теміржол бекетіне пойыздың кетуіне 20 минут қалғанда келеді. Оның Теміржол бекетіне пойыздың кетуіне 20 минут қалғанда келеді. Оның жұрт ауыр болмайды, сондықтан жүк көтерушілерді жалдамайды. Асықпай вагонын табады да, орнына орналасады. Басқа жолаушылармен

танысып әңгімелеседі. Жолшыбай демалады, кітап немесе журнал оқып жатады. Оны ешкім шығарып салмайды, бірақ басқа қалалардың қызметкерлері қарсы алады да, қонақ үйіне апарды.

26-жаттығу. Мына сөйлесулерді оқып, жаттап алыңыз

— Кешіріңіз, жетінші пойыз қашан жүреді?

— Пойыздың жүруіне 20 минут қалды. Жетінші пойызға отырғызу басталды.

* * *

— Астанаға пойыз қай жолдан жүреді?

— Бірінші жолдан. Қай вагон керек еді?

— Он екінші вагон.

— Он екінші вагон пойыздың соңында.

* * *

— Кешіріңіз, екінші вагон пойыздың бас жағында ма, аяқ жағында ма?

— Пойыздың бас жағында. Былай қарай жүріңіз. Асығыңыз, пойыздың жүруіне 2 минут қалды.

* * *

— Кешіріңіз, жүгіңіз ауыр ма? Вагоныңызға апарайын.

— Рақмет. Жүгімді жолдасым апарды

— Мен қымбат алмаймын.

— Оқасы жоқ. Жүгім ауыр емес.

* * *

— Қарағандыда қашан боламыз?

— Ертең, сағат алтыда.

— Келесі бекетте қанша тұрамыз?

— Үш минут.

* * *

— Сіз қай жерге дейін барасыз?

— Қарағандыға дейін. Сіз ше?

— Мен Сізден ертерек түсемін. Отардан.

— Онда бір-бірімізге сәтті сапар тілейік.

27-жаттығу. Сөйлемдерді толықтырыңыз

1. Мен ... сапар шегемін. 2. Сәбит ... сатып алған. 3. Астанаға пойыз ... жүреді, ... тоқтайды. 4. Менің ... ауыр, бірақ перронда ... көп. 5. Менің орным 6. ... газет-журнал алу керек. 7. Мәскеуге дейін ... жүрдік. 8. ..., өйткені 9. ... автобусқа отырамын. 10. Мені ... шығарып салды.

28-жаттығу. Жақша ішіндегі сөздерді қазақ тіліне аударыңыз

1 Біз былтыр Шымкентке (совершили поездку). 2. Билетті (заранее) кассадан (на скорый поезд) алдық. 3. Оныпшы (пассажирский по-

езд) қай (путь) келіп тоқтайды? 4. Сендер (в купейный вагон) отырдыңдар ма, (в плацкартный вагон) отырдыңдар ма? 5. Пойыз (по расписанию) келеді. 6. Мен пойызға (опоздал). 7. (В справочном бюро) кісі көп. 8. Сіз қай вагонды (ищите)? 9. Менің орным (наверху), Сіздің орныңыз (внизу). 10. (Постель) (у проводника) алу керек. 11. Теміржол бекетінде (пассажиры, носильщики, проводники, встречающие, провожающие) көп.

29-жаттығу. Келесі беттегі кестеге қарап, үлгі бойынша Алматы теміржолымен қатынаигын жолаушылар пойыздары туралы айтыңыз

Үлгі: 1. Бірінші фирмалық пойыз екінші Алматыдан Астанаға бейсенбі күні сағат алтыдан үш минут кеткенде жүреді, ал бірінші Алматыдан сол күні сағат алтыдан он бес минут кеткенде жүреді.

2. Екінші фирмалық пойыз екінші Алматыға сенбі күні таңертеңгі сағат сегізден он минут кеткенде келеді, ал бірінші Алматыға сегізге екі минут қалғанда келеді.

3. Үшінші фирмалық пойыз екінші Алматыдан күнде сағат он екіге он бес минут қалғанда кетеді, бірінші Алматыға он екіден бес минут кеткенде келеді де, бес минут тұрып, он екіден он минут кеткенде Астанаға кетеді.

4. Төртінші фирмалық пойыз Астанадан бірінші Алматыға күнде таңертеңгі сағат сегізден жиырма тоғыз минут кеткенде келеді, бірінші Алматыда бес минут тұрады, ал екінші Алматыға тоғызға жиырма алты минут қалғанда кетіп, жеті минут қалғанда келеді.

30-жаттығу. Осы кестені оқып шығып, сұрақтарға жауап беріңіз

1. №942-ші пойыз қай уақытта жүріп кетеді? 2. Новосибирскіге нешінші пойыз, қай уақытта және қай жерден жүреді? 3. Свердловскіге екінші Алматыдан пойыз бар ма, нешінші пойыз, қай күндері және қай уақытта кетеді? 4. Астанадан Алматыға пойыз бар ма? 5. Шымкентке қандай пойыз және қашан жүреді? 6. Ақтөбеден екінші Алматыға пойыз келе ме? 7. Оралдан Алматыға пойыз қай күндері жүреді? 8. №200-ші пойыз Алматыға қайдан, қашан келеді? 9. Нүкіске қалай баруға болады? 10. Маңғыстауға нешінші пойыз жүреді? 11. Жезқазғаннан №174-ші пойыз сәрсенбі күні келе ме? 12. №199-шы пойыз Алматыға қашан, қай уақытта келеді? 13. №22-ші Алматы-Семей пойызы бүгін жүре ме?

31-жаттығу. Келесі беттегі кесте бойынша жолдасыңызбен сөйлесіңіз.

Үлгі: 1. Астанаға бірінші фирмалық пойыз екінші Алматыдан қай уақытта жүреді? — Астанаға бірінші фирмалық пойыз екінші Алматыдан сағат алтыдан үш минут кеткенде жүреді. 2. Қай күндері жүреді? — Әр аптаның бейсенбі күндері жүреді.

1. Бірінші Алматыға Петропавлдан он алтыншы фирмалық пойыз қай уақытта келеді? — Таңғы алтыдан он төрт минут кеткенде келеді. 2. Неше минут тұрады? — Бес минут тұрады. 3. Екінші Алматыға қашан келеді? — Екінші Алматыға таңғы жетіге жиырма екі минут қалғанда келеді. 4. Қай күндері жүреді? — Он алтыншы фирмалық пойыз күнде жүреді.

**Алматы теміржолымен қатынайтын жолаушылар пойыздарының
жүру кестесі**

№	Дерек	Алматы II		Алматы I			жүретін күндері
		келуі	кетуі	келуі	тұруы	кетуі	
1ф	Алматы II — Астана		18-03			18-15	бейс
2ф	Астана — Алматы II	08-10				07-58	сенбі
3ф	Алматы II — Астана		11-45	12-05	5	12-10	күнде
4ф	Астана — Алматы II	08-53		08-29	5	08-34	күнде
7ф	Алматы II — Мәскеу		07-06	07-25	5	07-30	жүп
8ф	Мәскеу — Алматы II	06-52		06-28	5	06-33	так
9	Алматы II — Астана		10-00	10-20	5	10-25	күнде
10	Астана — Алматы II	17-35		17-10	5	17-15	күнде
11ф	Алматы II — Шымкент		18-13	18-32	5	18-37	күнде
12ф	Шымкент — Алматы II	09-48		09-24	5	09-29	күнде
13	Урумчи — Алматы II		20-20	20-40	20	21-00	күнде
14	Алматы II — Урумчи	09-05		09-25	20	09-45	күнде
15ф	Алматы II — Петропавл		13-25	13-55	5	14-00	күнде
16ф	Петропавл — Алматы II	06-38		06-14	5	06-19	күнде
21	Семей — Алматы II		11-19	10-40	20	11-00	күнде
22	Алматы II — Семей	16-20		16-40	20	17-00	күнде
23	Алматы I — Ақтобе			11-05		14-30	күнде
24	Ақтобе — Алматы I			09-50			күнде
27	Павлодар — Алматы I					17-55	күнде
28	Алматы I — Павлодар					20-20	күнде
43ф	Алматы I — Қостанай			10-15			күнде
44ф	Қостанай — Алматы I					21-22	күнде
45	Алматы I — Павлодар			05-58			күнде
46	Павлодар — Алматы I		19-48	20-08	12	20-20	күнде
47	Алматы II — Қостанай		10-45	10-15	10	10-25	күнде
48	Қостанай — Алматы II			08-54		15-00	күнде
51	Алматы I — Қарағанды			14-19	5	14-44	так
52	Қарағанды — Алматы I			19-32	5	19-13	жүп
171	Алматы II — Атырау			23-05	5	23-29	сөрс.
172	Атырау — Алматы II	19-32					жөкс
173	Алматы II — Жезқазған			05-35	5	05-40	жөкс
174	Жезқазған — Алматы II	06-00					бейс.
177	Алматы II — Маңғыстау		14-19	14-39	5	14-44	жүп
178	Маңғыстау — Алматы II	15-40		15-10	10	15-20	жүп
179	Алматы II — Орал		14-55	15-15	12	15-27	жүп
180	Орал — Алматы II	21-45		21-20	5	21-25	так
185	Новокузнецк — Бішкек II			13-06	20	13-26	күнде
186	Бішкек II — Новокузнецк			17-54	22	18-16	күнде
199	Ташкент — Иркутск			16-57	23	17-20	күнде
200	Иркутск — Ташкент			01-35	20	01-55	күнде
201	Новосибирск — Алматы II		09-58	09-19	20	09-39	жүп
202	Алматы II — Новосибирск	16-37		16-57	23	17-20	жүп
203	Алматы II — Свердловск		11-23	11-42	5	11-47	сөрс
204	Свердловск — Алматы II	22-42		22-17	5	22-22	жұма
221	Алматы II — Нүкіс		19-35	19-55	5	20-00	күнде
222	Нүкіс — Алматы II	12-55		12-26	10	12-36	күнде
225	Алматы I — Новосибирск			09-19			жүп
226	Новосибирск — Алматы I					13-40	так
251	Защита — Алматы II		07-04	06-27	18	06-45	күнде
252	Алматы II — Защита	12-00		12-20	20	12-40	күнде
921	Алматы I — Ақтобе					05-20	жүп
922	Ақтобе — Алматы I			10-05			так
941	Защита — Алматы I			20-15			жүп
942	Алматы I — Защита					08-27	так

32-жаттығу. Теміржол бскетіндегі хабарламаны тыңдап, орыс тіліне аударып жазыңыз.

33-жаттығу. Томеіндегі билеттерді оқып, жолаушылар. а) қай жерге. б) қай пойызбен; в) қай күні, г) сағат нешеде, г) қай вагонмен, г) нешінші орында сапар шеккенін айтыңыз. Томеіндегі кестені толтырыңыз

	1-жолаушы	2-жолаушы
Аты-жопн Бағыты Пойыз № Вагон № Орын № Күні Уақыты		

27	КЗХ	АСУ «ЭКСПРЕСС»	ПРОЕЗДНОЙ ДОКУМЕНТ	БД 0635860						
ПОВЗД	ОТПРАВЛЕНИЕ					ВАГОН	ЦЕНА			ВИД
№ шифр	ЧИСЛО	МЕСА	ЧАС	МИН.	№ тип	Билет	Платформа	Колонт. марка	ДОКУМЕНТА	
004 ЦЦ	20.08	11.52	04 К	0001711	0003162	Б1	ПОЛНЫЙ			
АСТАНА-АЛМА АТА 2 (2700000-2700001) ФИРМ										
МЕСТА 007 55 КЗХ										
БД 635860 МЗК Н1 0040103 200700 1035 ЦЦ/ЦЦ1/Н										
УЛ000117136/УРАЛОВА-УА										
Н-СБ 1 7 ТЕН=ТАР 3773+КСБ.44+СТР.Б В Т.Ч.НДС 500 ТЕН										
ПРИВЫТИЕ 21.08 В 08.53										
ВРЕМЯ АСТАНИНСКОЕ										
ОПЛАЧЕНО 200 руб 100 руб/кв.метр № 10/00000										

27	КЗХ	АСУ «ЭКСПРЕСС»	ПРОЕЗДНОЙ ДОКУМЕНТ	БД 0635860						
ПОВЗД	ОТПРАВЛЕНИЕ					ВАГОН	ЦЕНА			ВИД
№ шифр	ЧИСЛО	МЕСА	ЧАС	МИН.	№ тип	Билет	Платформа	Колонт. марка	ДОКУМЕНТА	
0051 ЦЦ	29.12	13.00	01 К	0001711	0003062	Б1	ПОЛНЫЙ			
АЛМА АТА1 КАРАГАНДА(2700000-2700001) ФИРМ										
МЕСТА 023 55 КЗХ										
БД 635860 МЗК Н1 0040103 200700 1035 ЦЦ/ЦЦ1/Н										
УЛ000117136/УРАЛОВА-УА										
Н-СБ 1 7 ТЕН=ТАР 3773+КСБ.44+СТР.Б В Т.Ч.НДС 500 ТЕН										
ПРИВЫТИЕ 21.08 В 08.53										
ВРЕМЯ АСТАНИНСКОЕ										
ОПЛАЧЕНО 200 руб 100 руб/кв.метр № 10/00000										

34-жаттығу. Жоғарыдағы кестені пайдалана отырып, жолаушылар туралы толық мәлімет беріңіз

Үлгі: Бірінші жолаушы — Уралова У. А. Ол Астанадан Алматыға төртінші пойызбен тамыздың жиырмасында сағат он екіге сегіз минут

қалғанда шыққан. Төртінші купелі вагонның төртінші (төменгі) орнына билет сатып алған.

35-жаттығу. Дәптеріңізе жоғарыдағыдай кесте сызып, өзіңіздің мәліметіңізбен толтырыңыз да, өңгімеленіз

36-жаттығу. Пойызбен жол жүру туралы жолдасыңызбен сөйлесіңіз

— Сіз қызмет бабымен сапар шегесіз бе?

—

— Сіз ел ішінде сапар шегесіз бе, шетелге ме?

—

— Өткен жолы пойызбен қайда бардыңыз?

—

— Жүрдек пойызға міндіңіз бе?

—

— Қай бекеттен түстіңіз?

—

— Сіз пойызға кешігіп қалған жоқсыз ба?

—

— Пойыз кесте бойынша келді ме, кешігіп келді ме?

—

— Билетті алдын ала алдыңыз ба?

—

— Сізді кім шығарып салды, кім қарсы алды?

—

— Неше сағат жүрдіңіз?

—

— Сапарыңыз сәтті болды ма?

—

37-жаттығу. а) жолаушы және анықтама бюросының қызметкері, о) жолаушы және жолсерік, б) екі жолаушы арасында сөйлесу құраңыз

38-жаттығу. “Пойызбен жол жүру” тақырыбына шағын шығарма жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

19-сабақ

Причастие.

Причастия в казахском языке делятся на 3 группы:

1) **причастия будущего времени;** (См. 13-сабақ, раздел. “Будущее предположительное время”);

2) **причастия переходного прошедшего времени;** (См. 21-сабақ, раздел “Давнопрошедшее время”),

3) причастия прошедшего времени, которые образуются присоединением к корню или основе глагола суффиксов *-қан/-ген, -қан/-кен*

После глухих согласных в твердом слоге	-қан	<i>бас-қан</i> “ступивший”; <i>қайт-қан</i> “возвратившийся”
После глухих согласных в мягком слоге	-кен	<i>жет-кен</i> “достигший”; <i>кет-кен</i> “ушедший”
В остальных случаях в твердом слоге	-ған	<i>қара-ған</i> “смотревший”, <i>жаз-ған</i> “писавший”
В остальных случаях в мягком слоге	-ген	<i>же-ген</i> “принимавший пищу”; <i>құл-ген</i> “смеявшийся”

В предложении причастия могут выполнять функцию любого члена предложения.

Функция	-	<i>ған/-ген, -қан/-кен</i>
Подлежащее	<i>Айтқаның</i> дурыс. “Сказанное тобой – верно”	
Сказуемое	<i>Мен саған айтқанмын.</i> “Я тебе говорил (когда-то).”	
Дополнение	<i>Сен айтқаныңды түсіндің бе?</i> “Ты понял то, что я тебе сказал?”	
Определение	<i>Мұны айтқан адам осында отыр.</i> “Человек, рассказавший об этом, сидит здесь”	

Отрицательная форма причастия прошедшего времени образуется при помощи отрицательных суффиксов *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе*, которые присоединяются к корню глагола. *кел-ме-ген* “не приходивший”, *айт-па-ған* “не сказавший”.

Давнопрошедшее время (-ған/-ген; -қан/-кен).

В казахском языке имеется форма прошедшего времени, которое обозначает действие, завершившееся в прошлом, или до начала другого действия в прошлом. Оно образуется двумя способами

1) путем прибавления к корню или основе глагола суффиксов деспричастия *-ып/-ті/-п* (См. 20-сабақ, раздел: “Давнопрошедшее время”),

2) путем прибавления к корню или основе глагола суффиксов причастия прошедшего времени *-қан/-кен* (после глухих согласных) и *-ған/-ген* (во всех остальных случаях) и личных окончаний глагола. Например *Ол жаз-ған* “Он писал (когда-то)”

Спряжение глагола *жазу* в давнопрошедшем времени (1 способ)

Единственное число	Множественное число
I. <i>Мен жаз-ған-мын</i> “Я писал”	I. <i>Біз жаз-ған-быз</i> “Мы писали”
II. <i>Сен жаз-ған-сың</i> “Ты писал” <i>Сіз жаз-ған-сыз</i> “Вы писали”	II. <i>Сендер жаз-ған-сыңдар</i> “Вы писали” <i>Сіздер жаз-ған-сыздар</i> “Вы писали”
III. <i>Ол жаз-ған- □</i> “Он (она) писал(а)”	III. <i>Олар жаз-ған- □</i> “Они писали”

Отрицательная форма глагола образуется 2 способами:

1) при помощи отрицательных суффиксов *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе*: *кел-ме-ген-сін* “ты не приходил”, *айт-па-ған-быз* “мы не говорили”;

2) при помощи отрицаний *жоқ* и *емес*, которые пишутся раздельно. При этом личные окончания глаголов присоединяются к отрицаниям *жоқ* и *емес*. Например: *жаз-ған жоқ-пын, жаз-ған емес-пін* “я не писал”

20-САБАҚ

1. Грамматика: Қайталау. Қалау рай.
2. Грамматика:
 - 2.1. Көсемше.
 - 2.2. Бұрынғы өткен шақ (-ып/-іп/-п).
3. Лексика: Ұшақпен саяхат жасау.

1. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. ҚАЛАУ РАЙ.

1-жаттығу. Мына сұрақтарға жауап беріңіз

Үлгі: Сіздің не істегіңіз келіп отыр? (демалу). — *Менің демалғым келіп отыр.*

1. Сіздің не істегіңіз келіп отыр? (демалу). 2. Кеше балалардың не істегісі келді? (балмұздақ жеу). 3. Менің не істегім келеді? (жақсы жұмыс табу). 4. Маралдың не істегісі келеді? (шетелге бару). 5. Сіздердің не істегілеріңіз келіп отыр? (шахмат ойнау). 6. Кеше сенің не істегің келді? (билеу). 7. Кеше менің не істегім келді? (коньки тебу). 8. Біздің не істегіміз келеді? (кино көру). 9. Серіктің не істегісі келіп отыр? (су ішу). 10. Ерген менің не істегім келеді? (паркте қыдыру). 11. Ертен Сіздің не істегіңіз келеді? (ауылға бару). 12. Кеше олардың не істегілері келді? (спорт кешеніне бару). 13. Кеше Сіздің не істегіңіз келді? (тауға көтерілу). 14. Ләззаттың не істегісі келіп отыр? (жаңа киім алу). 15. Гауһардың не істегісі келеді? (жақсы оқу).

2-жаттығу. Мына сөйлемдерді толықтырыңыз.

1. Менің ... келіп отыр. 2. Біздің ... келеді. 3. Кеше Мараттың ... келді. 4. Бүгін сендердің ... келіп отыр. 5. Кеше біздің ... келді. 6. Ертен Сіздердің ... келеді. 7. Қазір сенің ... келіп отыр. 8. Сіздің келе ме? 9. Демалыста олардың ... келе ме? 10. Кеше бәріміздің ... келді. 11. Сенің ... келеді?. 12. Балалардың ... келеді. 13. Қазір Сіздің ... келіп отыр ма? 14. Былтыр менің ... келді? 15. Жазда отбасымыздың ... келеді.

3-жаттығу. Мына сөйлемдерді болымсыз түріне айналдырыңыз

Үлгі: Менің киноға барғым келеді (мен). — *Ал менің киноға барғым келмейді.*

1. Менің киноға барғым келеді (мен). 2. Менің сіндімнің қазақ халық музыкасының концертіне барғысы келіп отыр (Ермек). 3. Кеше біздің сауда үйінен жаңа зат алғымыз келді (сен). 4. Сіздердің үйге қайтқыларыңыз келіп отыр (мен). 5. Рашидтың інісінің оскісі келеді (біз). 6. Менің балмұздақ жегім келіп отыр (мен). 7. Кеше студенттердің емтихан тапсырғысы келді (біз). 8. Ләззаттың бас жұлде алғысы келді (Ажар). 9. Оның менімен танысқысы келді (мен). 10. Осы мұғалімнің

сабағына қатысқымыз келді (Сағира) 11. Зейнептің күні бойы үйінде отырғысы келеді (біз). 12. Баланың балабақшаға барғысы келді (мен). 13. Менін мына институтта оқығым келсді (Жәнібек). 14. Сенімен кеше сөйлескім келді (мен). 15. Ұнақпен алыс жерлерге ұшқым келіп отыр (ата-ана).

2.1. КОСЕМШЕ.

айт
сат
бат

-қалы

кет
жет
шеш

-келі

жаз
жан
қыр

-ғалы

ки
сез
жең

-гелі

4-жаттығу. Мына етістіктерге көсемшенің *-ғалы/-гелі/-қалы/-келі* жұрнағының бірін қосыңыз

Жүру, бару, жазу, көру, ашу, жабу, кету, алу, беру, жату, болу, өткізу, жету, көрсету, біту, келу, апару, тебу, үйрену, жіберу, шақыру, сөйлесу.

5-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. Мен сенімен сөйлескелі келдім. 2. Бұл мектеп ашылғалы екі жыл болды. 3. Жиналыс басталғалы бір сағат болды. 4. Қарағандыға бармағалы көп болды. 5. Сені көрмегелі көп уақыт өтті. 6. Біз қазақ тілінен емтихан тапсырғалы отырмыз. 7. Ертең Астанаға жүргелі отырмыз. 8. Ауылда болмағалы біраз жыл өтті. 9. Темекі тартпағалы екі жыл болды. 10. Жұмыс істегелі үйге кеш қайтатын болды.

6-жаттығу. Жақшадағы етістіктерді көсемшеге айналдырыңыз

1. Мен саған (бару) жатырмын. 2. Сені (көрмеу) үш жыл өтті. 3. Мартина Кәрімге хат (жазу) отыр. 4. Досым туралы (білу) келдім. 5. Кітап (сатып алу) үйде ештеңе істемейсің. 6. Оқуға (бару) жарты жыл болды. 7. Ет (пісу) қашан! 8. Сабақ (біту) қанша болды? 9. Жиналыс (басталу) көп болды ма? 10. Тамақ (ішпеу) қанша!

айт
бар
жат

-а

кет
көр
жең

-е

же
ойна
қара

-й

7-жаттығу. Мына етістіктерге көсемшенің *-а/-е/-и* жұрнағының бірін қосыңыз

Табу, жеу, жуу, пісу, тапсыру, жағу, бату, сөну, кіру, шығу, жүргізу, қалу, кету, алу, беру, жату, озу, сезу, оту, жету, қану, қону, бағу, сену, әкелу, қарау, шақыру, сөйлесу, келу, итеру, білу, үйрету, жіберу, аралау.

8-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. Мен сені асыға күтсемін. 2. Тамағыңды ішпей далаға шықпайсың! 3. Сабағың оқымай ешқайда бармасын. 4. Жұмысыңызды бітірмей үйге қайтпайсыз! 5. Жолды сұрай-сұрай Меккеге де жетесін. 6. Сен балаңмен сойлестей кеттін бе? 7. Сабағыңды оқымай келме! 8. Сабақ өзірлеп отырып жолдасшымен сөйлесіп отырсын. 9. Кітап оқымай білімді болмайсың. 10. Жұмыс істемей отырмақсың ба?

9-жаттығу. Жакшалағы етістіктерді көсемшеге айналдырыңыз.

1. Жаттығуды (орындау) отырып, музыка тыңдалды. 2. Шешесі тамақ (пісіру) жатып теледидар көрді. 3. Балалар Жаңа жылды (асығу) күтеді. 4. Еңбек (етпеу) адам болмайсын. 5. Серікті (таппау) келме! 6. Кітаптың бетін (ашпау) қалай оқисың? 7. Тамақ (ішпеу) жұмысты қалай істейсіз? 8. Жылы киім (кимеу) болмайды, дала өте суық. 9. Сурет (салмау) отыра алмайды. 10. Тамақ (пісірмеу) отырамыз ба? 11. Жұмыс (істеу) отырып баласы туралы ойлады.

айт
бар
жат

→ -ып

кет
көр
жең

→ -іп

же
ойна
қара

→ -п

10-жаттығу. Мына етістіктерге көсемшенің *-ып/-іп/-п* жұрнағының бірін қосыңыз

Тосу, ұшу, түсіну, тыңдау, кесу, жинау, билеу, жазу, көру, ашу, жабу, шығару, кету, алу, беру, жату, қалу, озу, сезу, өту, жету, қану, қону, басу, сөйлесу, көрсету, біту, келу, ойнау, тсбу, жуу, жіберу, кіру, ішу.

11-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. Шешем жұмыстан шаршап келді. 2. Біз киініп жұмысқа кеттік. 3. Бала оянын жылады. 4. Жеңіс үш сағат ұйықтап тұрды. 5. Өлеңді жатқа үйреніп алып, мұғалімге айтып берді. 6. Жерге құлап, аяғын сындырып алды. 7. Әдемі көйлек сатып алып, шешесіне көрсетті. 8. Сұрақтарға жауап беріп, мәтінді аударуға кірісті. 9. Үсен жұмысқа бара жатып жерге құлады. 10. Есепті шығарып, әкесіне көрсетті.

12-жаттығу. Жакшалағы етістіктерді көсемшеге айналдырыңыз.

1. Шашын (тарау) айнаға қарады. 2. Нанға май (жағу) жеді. 3. Асан кітапты (ашу), оқи бастады. 4. Қонақтар өн (айту), би биледі. 5. Атам (емделу), жазылып шықты. 6. Данияр кітабын (іздеу) тапты. 7. Әрсен шешесін оуежайдан (қарсы алу), үйге әкелді. 8. Студенттер сұрақ (қою), жауап берді. 9. Болменді (жинау), бара бер! 10. Қазақ тілін (үйрену) қазақша сойлей аламын.

13-жаттығу. Мына етістіктерден көсемшенің үш түрін жасаңыз.

Үлгі: көру: *көр-гелі – көр-е – көр-ін;* ...

Көру, тосу, ұшу, түсіну, тыңдау, кесу, жинау, билеу, жазу, ашу, жабу, шығару, кету, алу, беру, жату, қалу, озу, сезу, өту, жету, қану,

қону, басу, сөйлесу, көрсету, біту, келу, ойнау, тебу, жуу, кіру, ішу, табу, жеу, пісу, тапсыру, жағу, бағу, сөну, шығу, жүргізу, сену, өкелу, қарау, шақыру, сөйлеу, итеру, білу, үйрету, кию, жүру, бару, жию, қашу, шашу, апару, үйрену, жіберу, аралау.

14-жаттығу. Мына етістіктерден көсемше жасап, сөйлем құраңыз

Сөйлесу, көру, айту, жұмыс істеу, тыңдау, сұрау, өлшеу, жеу, асығу.

15-жаттығу. Мына мақал-мәтелдер мен өлеңді оқып, орыс тіліне аударыңыз және жаттап алыңыз.

Жаман айтпай жақсы жоқ.

Жігерсіз адам жетімсіреп тұрады.

Біреу тойып секіреді,
Біреу тоңып секіреді.

Екпей егін шықпас,
Үйренбей білім жұқпас.

Бөрік тіктім.
Он ойланып,
Тоғыз толғанып,
Сегіз рет сызып,
Жеті рет бұзып,
Алты рет қарап,

Бес рет санап,
Төрт түйме қадап,
Үш тал үкі тағып,
Екі қолым талып,
Бір бөрік тіктім,
Әзер деп біттім.

(Өтепберген Ақыпбекұлы)

2.2. БҰРЫНҒЫ ӨТКЕН ШАҚ (-ып/-іп/-п).

16-жаттығу. Мына етістіктерді бұрынғы өткен шаққа қойыңыз Орыс тіліне аударыңыз

Үлгі: айту – *айт-ып-ты* «говорил когда-то, оказывается»

Айту, алу, сөйлесу, апару, ашу, өкелу, әңгімелеу, бару, билеу, жөндеу, болу, көну, ішу, деу, салу, білу, танысу, басу, көшіру, есептеу, ұялу, дайындалу, егу, жазу, жабу, жағу, жуыну, зерттеу, кету, тойлау, жату, көру, сөну, сезу, кіру, отыру, арту, ұнату, қалу, үйрету, үйрену, қарау, қуу, өшіру, қуану, жану, нану, оқу, орналасу, өлшеу, өсу, пісу, сағыну, кебу, төгу, сену, жүгірту, сөйлеу, табу, шабу, тебу, ұрысу, шөлдеу, ілу, тұру, үйлену, үндемеу, шығу, іздеу, беру, істеу.

Жекеше түрі	Көпше түрі
I. Мен жаз-ып- <u>пын</u> «Я писал»	I. Біз жаз-ып- <u>пыз</u> «Мы писали»
II. Сен жаз-ып- <u>сың</u> «Ты писал» Сіз жаз-ып- <u>сыз</u> «Вы писали»	II. Сендер жаз-ып- <u>сындар</u> «Вы писали» Сіздер жаз-ып- <u>сыздар</u> «Вы писали»
III. Ол жаз-ып- <u>ты</u> «Он (она) писал(а)»	III. Олар жаз-ып- <u>ты</u> «Они писали»

17-жаттығу. Мына етістіктерді бұрынғы өткен шақта жіктеңіз.

Ашу, түру, жабу, келу, кету, қуану, үйлену, жету, сату.

18-жаттығу. Оқып, өткен шақтың және бұрынғы өткен шақтың формаларын салыстырыңыз Орыс тіліне аударыңыз

Мен кеше дүкенге бардым.	— Мен дүкенге барыппын.
Сен жазда Шымкентте болдың.	— Сен жазда Шымкентте болыпсың
Сіз ауылда демалдыңыз.	— Сіз ауылда демалыпсыз.
Әсет теледидар көрді	— Әсет теледидар көріпті.
Біз ертеңі сабаққа әзірлендік.	— Біз ертеңі сабаққа әзірленіптіз.
Сендер үйде отырдыңдар.	— Сендер үйде отырыпсыңдар.
Сіздер үйге хат жаздыңдар.	— Сіздер үйге хат жазыпсыздар.
Олар Мәскеуге ұшты.	— Олар Мәскеуге ұшыпты.

19-жаттығу. Мұғалімнің оқығанын тыңдаңыз, соныан өзіңіз оқыңыз

1. Мен отырыппын. Мен тоқып отырыппын. Мен үйде тоқып отырыппын. Мен демалыста үйде тоқып отырыппын. Мен өткен демалыста үйде тоқып отырыппын. Мен өткен демалыста сенімен бірге үйде тоқып отырыппын.

2. Сен дайындалыпсың. Сен емтиханға дайындалыпсың. Сен кеше емтиханға дайындалыпсың. Сен кеше кешке емтиханға дайындалыпсың. Сен кеше кешке үйінде емтиханға дайындалыпсың. Сен кеше кешке үйінде емтиханға демалмай дайындалыпсың.

3. Сіз жүріпсіз. Сіз ойланып жүріпсіз. Сіз далада ойланып жүріпсіз. Сіз далада көп ойланып жүріпсіз. Сіз суық далада көп ойланып жүріпсіз. Сіз кеше суық далада көп ойланып жүріпсіз.

4. Ол кездесіпті. Ол досымен кездесіпті. Ол өзінің досымен кездесіпті. Ол былтыр өзінің досымен кездесіпті. Ол былтыр өзінің досымен сауда орталығында кездесіпті. Ол былтыр өзінің досымен Алматыдағы сауда орталығында кездесіпті.

20-жаттығу. Жоғарыдағы сөйлемдерді көпше түрине айналдырып, қайтадан оқыңыз

21-жаттығу. Жолдасыңыздың сөзін қостаманыз Дұрыс жауап беріңіз.

Үлгі: Берік былтыр мектеп бітіріпті (оның ағасы). — *Берік емес, оның ағасы бітірді.*

1. Берік былтыр мектеп бітіріпті (оның ағасы) 2. Студенттер қазақ тілін тез үйреніпті (Сіз).

3. Сіз оқуға жазда түсіпсіз (менің сіңлім).

4. Өткен жылы Сіздер Австрияға сапар шегіпсіздер (екі жыл бұрын)

5. Былтыр Сіз ауылда болыпсыз (Әйгерім).

6. Сәкен қазақ тіліне көп дайындалыпты (орыс тілі).

7. Әлішердің әкесі ауруханада емделіпті (смахана).

8. Біз түскі тамақты мейрамханадан ішіппіз (кафе).

9. Әсет Абай өлеңдерін кітапханадан тауыпты (кітап дүкенінен)

10. Әсем өткен аптада Монголияға жүріп кетіпті (Қытай).

22-жаттығу. Көп нүктенің орнына керекті етістіктердің бірін қойып жазыңыз

1. Менің ағам өткен жылы шетелге 2. Менің інім былтыр университетке 3. Сіздер кеше шығарма 4. Біз қазақ тілін тез арада

5 Мұрат суық суға 6. Сен сабаққа нашар 7 Біз оларды өткен жолы футболдан 8. Сөбит кеше мұғалімге не ...? 9. Марал мен Жомарт өткен күзде 10. Былтыр менің досым Италияға 11. Біз қонаққа 12. Олар жұмыстарын уақытында

Керекті етістіктер: бітіру, үйлену, өзірлену, айту, кешіну, ұшу, үйрену, жеңу, жуыну, кету, түсу, жазу

23-жаттығу. Мына сөйлемдерді бұрынғы өткен шаққа айналдырыңыз.

Үлгі: Біз мына үйде тұрдық. — *Біз мына үйде тұрыппыз.*

1. Біз мына үйде тұрдық. 2. Ксения сауда орталығынан керемет көйлек сатып алды. 3. Біздің пәтерімізде бұрын екі бөлме болды. 4. Менің қарындасым ауылға хат жіберді. 5. Біз таңертең дене шынықтыру жаттығуларын орындалдық. 6. Ауылда егіншілер егін екті. 7. Дана кітапханада жұмыс істеді. 8. Сенің отбасың Астанаға көшті. 9. Сауда үйінен мата алдым. 10. Кешке Әуезов атындағы театрға бардық. 11 Сіз сағат алтыда тұрдыңыз. 12. Студенттер мына жаттығуды орындап болды. 13. Жанат медициналық академияда оқыды. 14. Дәрігер ауру адамды тексерді. 15 Біз базардан көкөніс пен жеміс-жидек алдық.

24-жаттығу. Оқып. салыстырып, орыс тіліне аударыңыз

1. Мен кеше дүкенге бардым. Мен кеше дүкенге барғанмын
Мен кеше дүкенге барыппын.

2. Сен жазда Шымкентке сапар шектің. Сен жазда Шымкентке сапар шеккенсің. Сен жазда Шымкентке сапар шегіпсің.

3. Сіз ауылда демалдыңыз. Сіз ауылда демалғансыз. Сіз ауылда демалыпсыз.

4. Әсет іс-шідар корді. Әсет теледидар көрген. Әсет теледидар көріпті.

5. Біз ертеңгі сабаққа әзірлендік. Біз ертеңгі сабаққа әзірленгенбіз. Біз ертеңгі сабаққа әзірленішіз.

6. Сендер асханадан тамақтандыңдар. Сендер асханадан тамақтанғансыңдар. Сендер асханадан тамақтаныпсыңдар.

7. Сіздер үйге хат жаздыныздар. Сіздер үйге хат жазғансыздар. Сіздер үйге хат жазыпсыздар.

8. Олар Мәскеуге ұшты. Олар Мәскеуге ұшқан. Олар Мәскеуге ұшыпты.

25-жаттығу. Мына сөйлемдерді бұрынғы өткен шақтың екі формасына қойыңыз.

Үлгі: Мына бөлмеде апам отырды. — *Мына бөлмеде апам отырған. Мына бөлмеде апам отырыпты.*

1. Мына бөлмеде апам отырды. 2. Әмина дүкенге жаяу барды
3 Студенттер оқуды қызығып оқыды. 4. Ермек сурет салды. 5. Біз кітапханадан келдік. 6. Балалар үйдің артында ойнады. 7. Ерлан емханада емделді. 8. Сенің атаң ауылдан ст әкелді. 9. Әсел Әл-Фараби университетін бітірді 10. Қар жауды. 11. Мұражайда көп экспонат көрдік. 12. Емтиханға жақсы дайындалдық 15. Мен Ал-

матыда тұрдым. 16. Атам кітап жазды. 17. Жанар диванда ұйықтады. 18. Менің қарындасым дәрігер болды. 19. Сендер биледіндер. 20. Жүніс базарда саудаласты.

Отрицательная форма давнопрошедшего времени (2) образуется при помощи отрицательных суффиксов *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе*: *кел-ме-п-сің* «ты, оказывается, не приходил», *айтпа-п-ңыз* «мы, оказывается, не сказали».

26-жаттығу. Мына етістіктерге бұрынғы өткен шақтың жұриактарының бірін қосыңыз және оларды болымсыз формаға қойыңыз.

Үлгі: айту – *айтыпты* – *айтпапты*; ...

Айту, алу, сөйлесу, апару, ашу, әкелу, әңгімелеу, бару, билеу, жөндеу, болу, көну, ішу, деу, салу, білу, танысу, басу, көшіру, есептеу, тағу, дайындалу, сіу, жазу, жабу, жағу, жуыну, зерттеу, кету, тойлау, жату, көру, сөну, сезу, кіру, отыру, арту, ұнату, калу, үйрету, үйрену, қарау, қуу, өшіру, қуану, жану, нану, оқу, орналасу, өлшеу, осу, пісу, беру, сағыну, кебу, төгу, сену, жүгірту, сөйлеу, табу, шабу, тебу, ұрысу, жеу, шөлдеу, ұялу, тұру, үйлену, үлдемеу, шығу, іздеу, көшу, ілу, істеу.

27-жаттығу. Мына сөйлемдерді болымсыз түріне айналдырыңыз.

1. Мұғалім сабаққа келіпті. 2. Берік өткен айда үйленіпті. 3. Сен жазда Ұлыбританияға барыпсың. 4. Біз мейрамханада тамақтаныппыз. 5. Сіз үйден екіде шығыпсыз. 6. Сіз кітапты бітіріпсіз. 7. Жұмыс жексенбіде аяқталыпты. 8. Сендер оқуды жақсы оқыпсыңдар. 9. Сен алтыда үйге келіпсің. 10. Студенттер осы жаттығуды оңай орындапты. 11. Сіздер Медеуде коньки теуіпсіздер. 12. Мектепте нашар оқыпты.

28-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз.

1. Я, оказывается, не был на Чимбулаке. 2. Мы, оказывается, не спали до трех часов ночи. 3. Вы, оказывается, не попрощались с учителем. 4. Мы, оказывается, не выучили урок. 5. Ты, оказывается, не выступал на собрании. 6. Марал, оказывается, не пошла в гости. 7. Вы, оказывается, не шили красивое платье. 8. Мадина, оказывается, не приготовила ужин. 9. Мы, оказывается, не смотрели вчера телевизор. 10. Я, оказывается, не прочла эту книгу. 11. Они, оказывается, ничего не нашли. 12. Сауле, оказывается, не жила здесь.

3. ЛЕКСИКА: ҰШАҚПЕН САЯХАТ ЖАСАУ.

29-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқып, орыс тіліне аударыңыз.

Ұшақпен саяхат жасау

Дарья Смирнова Алматыға бірінші рет мектепте оқып жүргенде келіпті. Туристтік агенттіктен жолдама алып, Алматыға сапар шегіпті. Бұл оның үлкен қалаға бірінші келуі екен. Алматыға

баруды кішкентай кезінен армандап еді. Енді міне, арманы орындалыпты.

Дарья Петропавлдан Астанаға келіп, Алматыға бару, қайту билеттерін орталық әуежай кассасынан алдын ала алу керек болатын. Таксиге отырып, әуежайға келіпті Анықтама бюросынан сұрапты:

— Кешіріңіз, Алматыға қандай ұшақ ұшады? Қашан және қанша сағат ұшады? Ұшақ жолда қона ма? Алматыда қай уақытта боламыз?

Анықтама бюросының қызметкері барлық сұрақтарына жауап беріпті. Содан кейін Дарья кассаға барып билет сатып алыпты. Алматыға екі рейс бар екен:

ПЕТРОПАВЛДАН

Алматыға

4480	1 . 3 . 5 . 7	18:50	23:00	AN-24
456	1	21:30	00:40	AN-24

АЛМАТЫДАН

Петропавлға

4479	1 . 3 . 5 . 7	09:30	13:40	AN-24
455	1	11:30	15:50	AN-24

Біреуі дүйсенбі, сәрсенбі, жұма, жексенбі күндері кешкі сағат жетіс он минут қалғанда, ал екіншісі дүйсенбі күндері кешкі сағат тоғыз жарымда ұшады екен. Біріншісі Алматыда түнгі сағат он бірде, ал екіншісі түнгі сағат бірге жиырма минут қалғанда қонады екен. Дарья жексенбіге 4480-ші рейске бару билетін және екі аптадан кейінгі сол күнге 4479-шы рейске қайту билетін сатып алыпты.

Ұшатын күні әуежайға екі сағат бұрын келіп, жол жүгін өлшетіп, тіркеуден өтіпті Біраз уақыттан кейін ұшаққа отырғызу басталыпты. Ұшақта өз орнына орналасыпты

Стюардесса: «Белдіктеріңізді ілгектеніздер, темекі тартуға болмайды, ұшақ 10 000 метр биіктікте, сағатына 1000 шақырым жылдамдықпен ұшады», — деп хабарлап жатты.

Бір сағаттан кейін ұшақ қонуға бет алды. Стюардесса Алматыдағы ауа райы туралы, жолаушылар заттарын жол жүгі бөлімінсін алатынын хабарлапты.

Саяхат жетекшісі Дарьяны және басқа туристерді Алматы әуежайында қарсы алыпты. Сонан соң оларды автобусқа мінгізіп, жиырма бес қабатты «Қазақстан» қонақ үйіне апарып орналастырыпты.

Қайтарда, екі аптадан кейін, Дарья ұшақпен салар шегіпті, өйткені қайту билетін алдын ала Петропавлдан алып қойған.

Сөздік

ұшақ — самолет
 саяхат жасау — совершать поездку
 жолдама — путевка
 армандау — мечтать
 ұшу — летать
 қону — приземляться
 тіркеу — регистрация
 өту — пройти
 біраз — немного
 отырызу — посадка
 белдік — ремень

ілгектеу — пристегивать
 темекі тарту — курить
 биіктік — высота
 жылдамдық — скорость
 хабарлау — объявлять
 бет алу — направляться
 жол жүгі бөлімі — багажное
отделение
 саяхат жетекшісі — ид
 қайтарда — на обратном пути

30-жаттығу. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз

1. Дарья Смирнова қай жерде тұрады? 2. Ол кішкентай кезінен нені армандап еді? 3. Арманы орындалды ма? 4. Ол орталық әуежай кассасынан не сатып алды? 5. Алматыға рейс болды ма? 6. Ұшақ қай күндері, қай уақытта ұшады екен? 7. Қай кезде қонады? 8. Дарья билетті қай күнге, қай рейске сатып алыпты? 9. Ұшатын күні әуежайға қай кезде келді, не істеді? 10. Стюардесса не деп хабарлапты? 11. Қонған кезде не туралы хабарлады? 12. Дарьяны кім қарсы алыпты? 13. Алматыда қай жерге орналасыпты? 14. Петропавлға қашан қайтты?

31-жаттығу. Сөйлемдер құраныз

1. Мен	{	былтыр
биыл
жазда
өткен жолы
бірінші рет	Жезқазғанға
Астанаға
Қарағандыға
Семейге
Өскеменге	}	сапар шектім.
2. Мен	{	бару және қайту билеттерін алдын ала сатып алдым.
таксиге отырып, әуежайға келдім.
әуежайға екі сағат бұрын келіп, тіркесуден өттім.
жол жүгімді өлшеттім.
өз орныма орналастым.			
3. Ұшақ	{	Қарағандыға ертең ұшады.
Мәскеуге дейін төрт сағат ұшады.
Алматыға ертең сағат екіден он бес минут кеткенде
келіп қонады.
жолда Көкшетауға қонды.
10000 шақырым биіктікте ұшып келеді.
сағатына 1000 шақырым жылдамдықпен ұшады.
қонуға бет алды			
4. Стюардесса	{	Алматыдағы ауа райы туралы хабарлады.
жолаушыларға белдіктерін ілгектесін деп
хабарлады
темекі тартуға болмайды деп айтты.
заттарды жол жүгі бөлімінен алуға
болатынын айтты.
минералды су, кәмпит, гигиеналық пакет берді.			

Үшу кестесі

Рейс нөмірі	Ұшатын күндері	Ұшатын уақыты	Қонатын уақыты	Ұшақ түрі
АСТАНАДАН				
Атырауға				
9Y 724	. 2 . . . 6 .	16:00	16:25	YAK-42
9Y 724	. 2 . . . 6 .	21:55	22:20	YAK-42
Ганноверге				
9Y 119 5 . 7	09:00	09:50	A-310-300
Жезқазғанға				
9Y 759	1	15:00	16:30	AN-24
9Y 759	. . . 5 . .	10:10	11:30	AN-24
Қызылордаға				
9Y 753	. . 3 . . . 7	12:00	13:15	AN-24
Қостанайға				
9Y 767	1 . 3 . 5 . .	08:30	09:20	AN-24
Оралға				
9Y 770	. 3 . 5 . 7	18:45	20:00	YAK-40
Өскеменге				
9Y 783	. 2 . 4 . 6 .	19:40	21:40	YAK-40
Павлодарға				
9Y 744	. . 3 . 5 . .	11:00	14:45	YAK-40
Петронавлға				
9Y 757	1	08:10	09:30	AN-24
9Y 757 5 . .	18:00	19:20	AN-24
Семейге				
9Y 755	. 2 . . . 6 .	11:00	13:00	AN-24
Таразға				
9Y 761	. . 3 . 5 . 7	13:25	16:05	AN-24
Талдықорғанға				
9Y 751	1	12:15	14:35	AN-24
9Y 751 5 . .	10:00	12:20	AN-24
Фрайкфуртка				
9Y 111	. . 3	04:45	05:45	A-310-300
9Y 111	. . 3	08:30	09:30	A-310-300
9Y 149	. . . 4 . . .	09:00	09:50	A-310-300
9Y 149 6 . .	09:25	10:15	A-310-300
9Y 111 7	05:05	06:05	A-310-300

Ұшу кестесі

Рейс нөмірі	Ұшатын күндері	Ұшатын уақыты	Қонатын уақыты	Ұшақ түрі
АСТАНАҒА				
Атыраудан				
9Y 723	. 2 6 .	10:15	14:50	YAK-42
9Y 723	. 2 6 .	16:25	21 00	YAK-42
Ганноверден				
9Y 120 5 . 7	11:20	21:45	A-310-300
Жезқазғаннан				
9Y 760	1	17:10	18.30	AN-24
9Y 760 5 . .	12:10	13:30	AN-24
Қызылордадан				
9Y 754	. . 3 . . . 7	13:55	17:00	AN-24
Қостанайдан				
9Y 768	1 . 3 . 5 . .	10:40	13:25	AN-24
Оралдан				
9Y 769	. . 3 . 5 . 7	09:30	14:30	YAK-40
Оскеменнен				
9Y 784	. 2 . 4 . 6 .	16 40	18:50	YAK-40
Павлодардан				
9Y 743	. . 3 . 5 . .	09:55	15:45	YAK-40
Петропавлдан				
9Y 758	1	10:10	11:25	AN-24
9Y 758 5 . .	20:00	21.15	AN-24
Семейден				
9Y 756	. 2 6 .	13:40	15:25	AN-24
Тараздан				
9Y 762	. . 3 . 5 . 7	16:55	19:30	AN-24
Талдықорғаннан				
9Y 752	1	15:15	17:55	AN-24
9Y 752 5 . .	13 00	15:40	AN-24
Франкфурттан				
9Y 112	. . 3	06.45	17:25	A-310-300
9Y 112	. . 3	10:30	21:10	A-310-300
9Y 150	. . . 4	10.35	21:15	A-310-300
9Y 150 6 .	10:50	21:30	A-310-300
9Y 112 7	07.25	18:05	A-310-300

32-жаттығу. 399 400-беттердегі кестеге қарап мына үлгі бойынша Астан таң және Астанаға ұшатын рейстер туралы өңгіме іеңіз

Үлгі: 1 9Ү 724-ші рейс Астанадан Атырауға сейсенбі және сенбі күндері күндізгі сағат төртте және түнгі сағат онға бес минут қалғанда ұшады. 2 Атырауға сол күндері Атырау уақытымен күндізгі сағат төрттен жиырма бес минут кеткенде және түнгі сағат оннан жиырма минут кеткенде қонады.

1. 9Ү 723-ші рейс Атыраудан Астанаға сейсенбі және сенбі күндері таңертеңгі сағат оннан он бес минут кеткенде және күндізгі сағат төрттен жиырма бес минут кеткенде ұшады. 2. Астанаға сол күндері Астана уақытымен күндізгі сағат үшке он минут қалғанда және түнгі сағат тоғызда қонады

33-жаттығу. Жоғарыдағы кестені пайдалана отырып, сұрақтарға жауап беріңіз

1. 9Ү 112-ші рейс қай уақытта ұшады? 2. Талдықорғанға ұшақ қай күндері және қай уақытта ұшады? 3. Ганноверден ұшақ Астанаға қашан қонады? 4. Астанадан Франкфуртқа ұшақ бар ма? 5. Өскеменге қай рейс және қай күндері ұшады? 6. Ақтөбеден Астанаға ұшақ бар ма? 7. Нөмірі 9Ү 767-ші рейс қайда және қашан ұшады? 8. 9Ү 760-шы рейс Астанаға қай уақытта қонады? 9. Оралға қалай баруға болады? 10. Павлодарға ұшақ бар ма? 11. Тараздан қай ұшақ ұшады? 12. Семейге 9Ү 755-ші рейс ұша ма? 13. Франкфурттан Астанаға қандай ұшақтар бар?

34-жаттығу. Жоғарыдағы кестеге қарап, жолдасыңызбен сөйлесіңіз

Үлгі: 1. Астанаға Атыраудан 9Ү 723-ші рейс қай күндері және қай уақытта ұшады? — Астанаға Атыраудан 9Ү 723-ші рейс сейсенбі және сенбі күндері таңертеңгі сағат оннан он бес минут кеткенде және күндізгі сағат төрттен жиырма бес минут кеткенде ұшады.

2. Астанаға қай кезде қонады? — Астанаға сол күндері Астана уақытымен күндізгі сағат үшке он минут қалғанда және түнгі сағат тоғызда қонады.

35-жаттығу. Жолаушылардың сөзін оқып, астындағы кестені толтырыңыз және жолаушыларға билет сатушының атынан жауап беріңіз. Жоғарыдағы кестелерді пайдалануыңызға болады

1-жолаушы: Кешіріңіз, менің аты-жөнім Сәткенов Әлішер. Маған Астанадан Қызылордаға дейін қаңтардың он сегізінше, жексенбіге бір билет керек еді.

2-жолаушы: Сәлеметсіз бе! Менің атым Асанов Болат. Астанадан Петропавлға дейін сәуірдің тоғызшына, жұма күніне билет бар ма?

3-жолаушы: Тау етіңіз, тамыздың үшінше, сейсенбіге Атыраудан Астанаға дейін рейс бар ма? Маған үш билет керек еді. Аты-жөнім Сабыров Мұрат

4-жолаушы: Қайырлы таң, маған Астанадан Таразға дейін қыркүйектің он бесінше, сәрсенбіге бір билет беріңізші. Менің аты-жөнім Сәдуақасова Әлия.

5-жолаушы: Қайырлы күн! Менің аты-жөнім Оспанова Әмина Смейден Астанаға дейін қарашаның жиырмасына, сенбіге ұшақ бар ма?

6-жолаушы: Қайырлы кеш! Желтоқсанның отыз біріне, жұма күніне 9У 743-ші рейске екі билет беріңізші. Атым Беисенова Мәдина.

Үлгі: *Жексенбі күні Астанадан Қызылордаға бір рейс бар. Рейс 9У 753 Астанадан күндізгі сағат он екіде ұшады Қызылордаға сағат күндізгі бірден он бес минут кеткенде қонады.*

	1-жолаушы	2-жолаушы	3-жолаушы
Аты-жөні	Сәткенов Әлішер		
Бағыты	Астана—Қызылорда		
Рейс №	9У 753		
Ұшатын күні	қаңтардың он сегізіншісі		
Ұшатын уақыты	12:00		
Қонатын уақыты	13:15		
	4-жолаушы	5-жолаушы	6-жолаушы
Аты-жөні			
Бағыты			
Рейс №			
Ұшатын күні			
Ұшатын уақыты			
Қонатын уақыты			

36-жаттығу. Дөптеріңізге жоғарыдағыдай кесте сызып, өзіңіздің мәліметіңізбен толтырыңыз да, жолдасыңыз екеуіңіз өңімелесіңіздер.

👉 **37-жаттығу.** Әуежайдағы хабарламаны тыңдап, орыс тіліне аударып жазыңыз

38-жаттығу. Сөйлесуді оқып, орыс тіліне аударыңыз. Жолаушы туралы толық мәлімет беріңіз

- Кешіріңіз, Шымкентке дейін неше сағат ұшамыз?
- Шымкентке дейін бір сағат он минут ұшамыз.
- Ұшақ жолда қона ма?
- Жоқ, қонбайды.
- Шымкенттің ауа райы қандай екен?
- Ұшақ қонуға бет алғанда, стюардесса Шымкенттегі ауа райы туралы хабарлайды. Ауа райы жаман болмауға тиіс
- Құлағым бітіп қалды.
- Біраздан кейін үйренесіз. Көмпит сорыңыз.
- Жүрегім айнып тұр.
- Стюардессаны шақырыңыз. Ол Сізге минералды су, гигиеналық пакет береді. Мына кнопканы бассаңыз, келеді.
- Иә, шақырғаным жөн болар. Жол жүгімізді қай жерден аламыз?
- Жол жүгі бөлімінен аласыз. Сізді біреу қарсы ала ма?
- Балам қарсы алу керек.
- Сіз бірінші рет ұшып келесіз бе?
- Иә, бұрын пойызға отыратынмын.
- Міне, ұшақ қонуға бет алды.

39-жаттығу. а) жолаушы және апықтама бюросының қызметкері, ө) жолаушы және стюардесса, б) екі жолаушы арасында сөйлесу құраңыз.

40-жаттығу. «Ұшақпен саяхат жасау» тақырыбына шағын шығарма жазыңыз.

Деепричастие.

Деепричастия в казахском языке образуются 3 способами

1) *-ып/-іп/-п* Например *Марат оян-ып, тұрды* «Марат, проснувшись, встал» *Әкесі қуан-ып, баласына қарады* «Отец, обрадовавшись, посмотрел на сына»;

2) *-а/-е/-й* Например *Балалар Жаңа жылды асы-а күтеді* «Дети ждут Новый год с нетерпением» *Бала сабағын әзірле-й отырып, теледидар көрді* «Мальчик, готовясь к урокам, смотрел телевизор» С вышеуказанными суффиксами деепричастия мы познакомились при изучении времен глаголов (Порядок присоединения суффиксов см в разделах: «Сложное настоящее время», «Настояще-будущее (переходное) время»);

3) *-қалы/-келі* (если основа оканчивается на глухой согласный), *-ғалы/-гелі* (во всех остальных случаях) Например: *Мен мұнда сөйлес-келі келдім.* «Я пришел сюда, чтобы поговорить» *Ол саған бар-ғалы отыр* «Он собирается идти к тебе»

Давнопрошедшее время (-ып/-іп/-п).

Давнопрошедшее время в казахском языке, обозначающее действие, завершившееся в прошлом, или до начала другого действия в прошлом, образуется двумя способами:

1) путем прибавления к корню или основе глагола суффиксов причастия прошедшего времени *-қан/-кен, -ған/-ген* (См. 19-сабақ, раздел: «Давнопрошедшее время»),

2) путем прибавления к корню глагола суффиксов деепричастия *-ып/-іп/-п*, к которым добавляются личные окончания глагола Например *Біз жаз-ып-пыз* «Мы писали, оказывается»

Между двумя формами давнопрошедшего времени имеются смысловые различия первая форма давнопрошедшего времени обозначает действие, очевидцем которого был сам говорящий. *Мен оны көргенім* «Я его видел (когда-то давно)». Вторая форма обозначает действие, очевидцем которого сам говорящий не был или в достоверности которого он не уверен, а о действии узнал от других лиц или других источников *Мен оны көріпін* «Я его, оказывается, видел»

Спряжение глагола жазу в давнопрошедшем времени (2 способ)

Жекеше түрі	Көпше түрі
I <i>Мен жаз-ып-пын</i> «Я писал»	I <i>Біз жаз-ып-пыз</i> «Мы писали»
II <i>Сен жаз-ып-сың</i> «Ты писал» <i>Сіз жаз-ып-сыз</i> «Вы писали»	II. <i>Сендер жаз-ып-сыңдар</i> «Вы писали» <i>Сіздер жаз-ып-сыздар</i> «Вы писали»
III. <i>Ол жаз-ып-ты</i> «Он (она) писал(а)»	III <i>Олар жаз-ып-ты</i> «Они писали»

Отрицательная форма глагола образуется при помощи отрицательных суффиксов *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе*, которые присоединяются к корню глагола При этом прибавляется только суффикс *-п*, т. к. теперь основа оканчивается на гласный, а затем следуют личные окончания глагола. Например: *жаз-ба-п-ты* «не писал», *айт-па-п-ты* «не говорил»

21-САБАҚ

1. Грамматика: Қайталау. Келер шақ.
2. Грамматика:
 - 2.1. Есімше (-атын/-етін/-йтын/-йтін).
 - 2.2. Ауыспалы өткен шақ (-атын/-етін/-йтын/-йтін).
3. Лексика: Байланыс жүйесі.

1. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. КЕЛЕР ШАҚ.

1-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, салыстырыңыз және айырмашылығын айтыңыз. Орыс тіліне аударыңыз.

1. Мен ертең емтихан тапсырамын. Мен ертең емтихан тапсырармын. Мен ертең емтихан тапсырмақпын.

2. Сен жазда бізге келесің. Сен жазда бізге келерсің. Сен жазда бізге келмексің.

3. Сіз ауылда тұрасыз. Сіз ауылда тұрарсыз. Сіз ауылда тұрмақсыз.

4. Арман ертең Астанаға ұшады. Арман ертең Астанаға ұшар. Арман ертең Астанаға ұшпақ.

5. Біз жексенбіде базардан көкөніс аламыз. Біз жексенбіде базардан көкөніс алармыз. Біз жексенбіде базардан көкөніс алмақпыз.

6. Сендер келесі аптада жол жүресіңдер. Сендер келесі аптада жол жүрерсіңдер. Сендер келесі аптада жол жүрмексіңдер.

7. Сіздер дүйсенбіде бастыққа жолығасыздар. Сіздер дүйсенбіде бастыққа жолығарсыздар. Сіздер дүйсенбіде бастыққа жолықпақсыздар.

8. Олар түнде ұйықтайды. Олар түнде ұйықтар. Олар түнде ұйықтамақ.

2-жаттығу. а) Не ісге мек ойыңыз барын әңгімеленіз

Үлгі: Мен жазда ауылға барамын. — *Мен жазда ауылға бармақпын.*

Мен жазда ауылға барамын. Ауылда әке-шешеме көмектесемін. Үйді ақтаймын, терезелерді, есіктерді бояймын. Перделерді жуамын, үтіктеймін және оларды терезелерге қайтадан ілемін. Қабырғаларға әдемі суреттер, сағат, кітап сәресін ілемін. Бөлмелерге жиназды апарып қоямын. Еденге тоқылған кілемдерді төсеймін. Төбеге жаңадан шам орнатамын. Содан кейін үйіміз жайнап кетеді!

ә) Істелу, орындалу мүмкіндігін айтыңыз.

Үлгі: Сен ертең сағат жетіде тұр. — *Сен ертең сағат жетіде тұрарсың.*

Сен ертең сағат жетіде тұр, киін, беті-қолыңды жу, таңертсенгі тамағыңды іш. Сонан соң үйден шық, автобус аялдамасына бар, нөмір отыз екінші автобуска мін де, институтқа кел.

Сабақ сағат бірде аяқталады. Сағат екіде асханаға барайық, түскі тамағымызды ішейік, сонан соң киноға барайық. Киноға Сәуле де барсың. Кино сағат бесте аяқталады. Кинодан кейін кафеге барайық, балмұздақ жейік. Сен қарсы болмайсың ғой!

3-жаттығу. Жоғарыдағы үлгі бойынша: а) не істемек ойыңыз барын өңгімеленіз; ә) істелу, орындалу мүмкіндігін анығыңыз.

4-жаттығу. Жолдасыңыздың айтқанын қостамаңыз.

Үлгі: Марат ертең қонаққа барар. (Үсен). – *Марат бармас, Үсен барар.*

1. Марат ертең қонаққа барар. (Үсен). 2. Түйемді қадап берерсің. (Қарлығаш). 3. Жолдан нан ала келерсіз. (інім). 4. Ертең Ермек сабаққа кешікпей келер. (Еркін). 5. Ертең түстен кейін сен маған телефон соғарсың. (сен). 6. Салтанат терезені жуар. (Жанар). 7. Сәрсен төсеніштерді қағар. (Қайрат). 8. Біз оларды теміржол бекетінен шығарып салармыз. (туыстары). 9. Виктор қазақ тілін тез арада үйренер. (Марина). 10. Заттарды кіргізуге Жәнібек көмектесер. (Алтай). 11. Шегені қағып берерсің. (Нұғман). 12. Жұлдыз оқу залында сабаққа дайындалар. (Айжан). 13. Келер жылы Талғат оқуға түсер. (Жеңіс). 14. Сандуғаш маған Мәскеуден сыйлық әкелер. (Жанна). 15. Ініңе сурет салып берерміз. (біз).

5-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

Возможно, я завтра встану рано. умоюсь, оденусь, позавтракаю и выйду на улицу. Я собираюсь пойти в горы со своими товарищами. Я собираюсь подняться на самую высокую гору и громко крикнуть с высокой горы: «Эй! Это я! Я стою на самой высокой горе! Я выше всех!»

Затем я собираюсь разжечь огонь, приготовить обед и накормить своих товарищей. Я собираюсь помыть посуду водой речки, взять гитару и запеть: «Выше гор могут быть только горы...»

Все это я собираюсь сделать завтра. Конечно, если встану рано...

2.1. ЕСІМШЕ (-атын/-етін/-йтын/-йтін).

6-жаттығу. Оқып, орыс тіліне аударыңыз.

1. Сенің тұратын жерің қайда? 2. Жуатын ыдыс-аяқ үстелде тұр. 3. Жейтін тамақ бар ма? 4. Киетін киімім қалмады! 5. Ойнайтын адамды тапқан екенсің. 6. Басқа айтатын сөзің жоқ па? 7. Мынау – оқитын кітап екен. 8. Келетін адамдар көп пе? 9. Іш киім сағатын бөлім қай қабатта? 10. Сағат жәндейтін адамды таппадым. 11. Сурет салатын қағазды әкелші. 12. Теледидарда көретін не бар? 13. Жататын орнымды көрсетші. 14. Әзірше істейтін жұмыс жоқ. 15. Қателеспейтін адам жоқ.

айт
жаз
жу

→ -атын

ки
кел
бер

→ -етін

ойла
қара
тара

→ -йтын

же
емде
де

→ -йтін

7-жаттығу. Мына етістіктерге есімшенің *-атын/-етін, -йтын/-итін* жұрнағының бірін қосыңыз.

Үлгі: айту – *айт-атын* «говорящий; то что нужно сказать»; ...

Айту, алу, сөйлесу, апару, ашу, әкелу, өңгімелеу, бару, билеу, жөндеу, болу, көну, ішу, деу, салу, білу, танысу, басу, көшіру, есептеу, ұялу, дайындалу, егу, жазу, жабу, жағу, жуыну, зерттеу, кету, тойлау, жату, көру, сөну, сезу, кіру, арту, ұнату, қалу, үйрету, үйрену, қарау, қуу, өшіру, қуаңу, жану, наңу, оқу, орналасту, өлшеу, өсу, пісу, сағыну, кебу, төгу, сену, жүгірту, сөйлеу, табу, шабу, тсбу, ұрысу, шөлдеу, ілу, тұру, үйлену, үндемеу, шығу, іздеу, беру, тамақтану, басу, шашу, көрсету, жию, кесу, жинау, қашу, кету, озу, өту, жету, қану, қону, біту, келу, есту, жіберу, аралау, жазылу, аудару, шақыру, жеу, тыңдау, тігу, тоқу, отыру, емделу, кию, жасау, істеу, жүгіру, ауыру.

8-жаттығу. Сөз тіркестерін оқып, орыс тіліне аударыңыз *-атын/-етін, -йтын/-итін* жұрнағының астын сызыңыз

Айтатын сөз; сатылатын зат; ашылатын есік; істейтін жұмыс; оқитын бала; жазылатын хат; келетін адамдар; үйренетін ән; көп ауыратын кісі; телефон соғатын жігіт; билетін жер; жуатын көйлек; төлейтін ақша, жөңдейтін зат, таусылмайтын жұмыс; ұшатын уақыт; жататын төсек; отыратын орындық; жейтін тамақ; танысатын адам; көретін көз; еститін құлақ; шомылатын өзен; жинайтын бөлме.

2.2. АУЫСПАЛЫ ӨТКЕН ШАҚ (-атын/-етін/-йтын/-итін).

Жекеше түрі	Көпше түрі
I Мен жаз- <u>атын-мын</u> «Я писал»	I Біз жаз- <u>атын-быз</u> «Мы писали»
II Сен жаз- <u>атын-сын</u> «Ты писал» Сіз жаз- <u>атын-сыз</u> «Вы писали»	II Сендер жаз- <u>атын-сындар</u> «Вы писали» Сіздер жаз- <u>атын-сыздар</u> «Вы писали»
III Ол жаз- <u>атын-</u> □ «Он (она) писал(а)»	III Олар жаз- <u>атын-</u> □ «Они писали»

9-жаттығу. Мына етістіктерді ауыспалы өткен шақта жіктеніз

Ашу, тұру, жабу, келу, кету, қуану, үйлену, жету, сату.

10-жаттығу. Мұғалімнің оқығанын тыңдаңыз, соңынан өзіңіз оқыңыз

1. Мен жататынмын Мен ұйықтап жататынмын. Мен диванда ұйықтап жататынмын. Мен үйде диванда ұйықтап жататынмын. Мен түсте үйде диванда ұйықтап жататынмын. Мен бұрын түсте диванда ұйықтап жататынмын

2. Сен тұратынсың. Сен далада тұратынсың. Сен далада сөйлесіп тұратынсың. Сен далада көршімен сөйлесіп тұратынсың. Сен өткен жазда далада көршімен сөйлесіп тұратынсың. Сен өткен жазда кешке далада көршімен сөйлесіп тұратынсың.

3. Сіз айтатынсыз. Сіз өн айтатынсыз. Сіз тамаша өн айтатынсыз. Сіз сахнада тамаша өн айтатынсыз. Сіз үлкен сахнада тамаша өн айтатынсыз. Сіз былтыр үлкен сахнада тамаша өн айтатынсыз.

4. Ол беретін. Ол сабақ беретін. Ол бұрын сабақ беретін. Ол бұрын математикадан сабақ беретін. Ол бұрын мектебімізде математикадан сабақ беретін. Ол бізге бұрын мектебімізде математикадан сабақ беретін.

11-жаттығу. Жоғарыдағы сөйлемдерді көпше түріне айналдырып, қайтадан оқыңыз

12-жаттығу. Оқып өткен шақтың және ауыспалы өткен шақтың формаларын салыстырыңыз. Орыс тіліне аударыңыз

Мен кеше дүкенге бардым.
Сен жазда Шымкентте болдың
Сіз ауылда демалдыңыз.
Әсет телесидар көрді.
Біз сртеңгі сабаққа өзірлендік.
Сендер үйде отырдыңдар.
Сіздер үйге хат жаздыңыздар.
Олар Мәскеуге ұшты

— Мен дүкенге баратынымын.
— Сен Шымкентте болатынсың.
— Сіз ауылда демалатынсыз.
— Әсет телесидар көретін.
— Біз сабаққа өзірленетінбіз.
— Сендер үйде отыратынсыңдар.
— Сіздер үйге хат жазатынсыздар.
— Олар Мәскеуге ұпатын.

13-жаттығу. Мына сөйлемдерді ауыспалы өткен шаққа айналдырыңыз

Үлгі: Біз мына үйде тұрдық. — *Біз мына үйде тұратынбыз.*

1. Біз мына үйде тұрдық. 2. Ксения сауда орталығанан керемет көйлек сатып алты. 3. Біздің потерімізде бұрын екі бөлме болды. 4. Менін қарындасым ауылға хат жіберді. 5. Біз таңертең дене шынықтыру жаттығуларын орындадық. 6. Ауылда егіншілер егін екті. 7. Дана кітапханада жұмыс істеді. 8. Мұғалім бізге қазақ әдебиетінен сабақ берді. 9. Сауда үйінен мата алдым. 10. Кешке Әуезов атындағы театрға бардық. 11. Сіз сағат алтыда тұрдыңыз. 12. Студенттер мына жаттығуды орындады. 13. Жанат медициналық академияда оқыды. 14. Дәрігер ауру адамды тексерді. 15. Біз базардан көкөніс пен жеміс-жидек алдық.

Отрицательная форма переходного прошедшего времени образуется при помощи отрицательных суффиксов *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе*: *кел-ме-йтін-сің* «ты не приходил», *айт-па-йттын-быз* «мы не говорили»

14-жаттығу. Мына елестіктерге ауыспалы өткен шақтың жұрнақтарының бірін қосыңыз және оларды болымсыз түріне айналдырыңыз.

Үлгі: айту — *айтатын* — *айтпайтын*; ...

Айту, алу, сөйлесу, апару, ашу, әкелу, әңгімелеу, бару, билеу,

жөндеу, болу, көну, шу, деу, салу, білу, танысу, басу, көшіру, есептеу, тағу, дайындалу, егу, жазу, жабу, жағу, жуыну, зергітеу, кету, тойлау, жату, қору, сону, сезу, кіру, отыру, арту, ұнату, қалу, үирету, үйрену, қарау, қуу, өшіру, қуану, жану, нану, оқу, орналасу, өлшеу, өсу, пісу, беру, сағыну, кебу, төгу, сену, жүгірту, сөйлеу, табу, шабу, тебу, ұрысу, жеу, шөлдеу, ұялу, тұру, үйлену, үндемеу, шығу, іздеу, көшу, ілу, істеу.

15-жаттығу. Мына сөйлемдерді болымсыз гүріне аяналдырыңыз

Үлгі: Сауда үйінен үйге қажетті заттарды алатынбыз. — *Сауда үйінен үйге қажетті заттарды алмайтынбыз.*

1. Сауда үйінен үйге қажетті заттарды алатынбыз. 2. Әжесі ауруханада көп емделетін. 3. Сөкен өткен жылы көп ауыр жұмыс істейтін. 4. Біз түнімен ұйықтайтынбыз. 5. Сіз үйден екіде шығатынсыз. 6. Сіз кітаптарды балаларға беретінсіз. 7. Жұмыс жексенбіде аяқталатын. 8. Сендер оқуды жақсы оқитынсыңдар. 9. Сен алтыда үйге келетінсің. 10. Әлия осы жаттығуды оңай орындайтын. 11. Сіздер тауда шаңғы тебетінсіздер. 12. Шешеміз теледидардың алдында көйлек тоқитын

16-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз.

1. Я не бывал во Франции. 2. Мы не спали до трех часов ночи. 3. Вы не прощались с учителем. 4. Мы не готовились к уроку. 5. Ты не выступал на собрании. 6. Марал не ходила в гости. 7. Вы раньше не шили красивую одежду. 8. Мадина не готовила ужин. 9. Мы не смотрели телевизор. 10. Я не читала эту книгу. 11. Они не искали напрасно. 12. Сауле не работала здесь. 13. Я не ожидала этого.

3. ЛЕКСИКА: БАЙЛАНЫС ЖҮЙЕСІ.

🗨 **17-жаттығу.** Мәтінді тыңдап, оқып, орыс тіліне аударыңыз.

Сөйлесу қатынас құралдары

Күн сайын біз адамдармен әр түрлі жолмен байланыс жасаймыз. Олар: хат, телефон, факс, электронды пошта, интернет және т. б.

Бұрын адамдар хат-хабарларды түйе немесе ат арбаммен 20 000 шақырымға дейін жол жүріп өрсін жеткізетін. Кейіннен Қазақстанның қалаларында, облыстарында, аудандарында, ауылдарында пошта бөлімшелері ашылды.

Алматы (бұрынғы Верный) қаласында пошта бөлімшесі 1860 жылы ашылған. Орталық пошта Республикамыздағы ең ірі байланыс жүйесі болатын. Бұл жерден адамдар жедел хат, сәлемдеме, бандероль жіберуге, ақша аударуға өлі де мүмкіндіктері бар. Орталық поштада қалааралық сөйлесу жүйесі де бар.

Бұл күндері ұялы телефон, факс, электронды пошта, интернет пайда болды. Интернеттің тарихы өткен ғасырдың 60-жылдарынан басталады. АҚШ Қорғаныс министрлігіне қарулы күштермен байланыс жасау үшін компьютер жүйесі қажет болды. Мұны 70-жылдары

Америка ғалымдары қолға алып, 80-жылдары телефон компаниялары компьютер арқылы көптеген елдермен байланыс жасай бастады. Сойтіп, халықаралық компьютер тілі пайда болды да, компьютер жүйесі дүние жүзінс тарай бастады.

Интернетті көптеген мақсатқа қолдануға болады. Интернеттің көмегімен машина, үй сатып алуға, басқа қалалардағы қонақ үйден күні бұрын орын алуға, кино көруге, ағылшынша газеттер, жапонша журналдар оқуға, кез келген қалалардан кітаптар сатып алуға, Германиядағы қарсыласыңызбен шахмат ойнауға, тіпті басқа елдегі таныстарыңызмен еркін сөйлесуге де болады.

Интернеттің көмегімен санаулы уақыттың ішінде электронды пошта арқылы кез келген елдермен байланыса аласыз және бұл телефонмен сөйлесуден арзанға түседі.

Егер Сіздің үйіңізде компьютер болмаса, факстің немесе Интернеттің көмегімен арнаулы факс-бюроны не Интернет-дәмханаларды пайдалануға болады.

Өміріміз күн санап дамып, өзгеруде, сонымен бірге қарым-қатынастың түрі де көбейде. Сөйлесу әрі қарапайым, әрі жеңіл, әрі тез болатын болды.

Сөздік

қатынас — связь
 құрал — средство
 күн сайын — каждый день
 байланысу — связываться
 электронды пошта —
 электронная почта
 арқылы — через
 хат-хабар — корреспонденция
 түйе — верблюд
 ат арба — повозка, телега
 бөлімше — отделение
 байланыс жүйесі —
 система связи
 жедел хат — телеграмма
 сөлемдеме — посылка
 мүмкіндік — возможность
 қалааралық — междугородний
 ұялы — сотовый

Қорғаныс министрлігі —
 Министерство обороны
 қарулы күштер — вооруженные силы
 қолға алу — взять в свои руки
 тарау — распространяться
 қолдану — пользоваться
 күні бұрын — заранее
 кез келген — любой
 қарсылас — соперник
 еркін — свободно
 санаулы — считанный
 егер — если
 арнаулы — специальный
 өзгеру — меняться
 сопымен бірге — вместе с тем
 қарым-қатынас — отношение
 әрі ... әрі .. — и ... и .
 қарашайым — простой

18-жаттығу. Мына сөз тіркестерін оқып, орыс тіліне аударыңыз

Сөйлесу қатынас құралдары; күн сайын; әр түрлі жолмен; электронды пошта; интернет арқылы; түйе немесе ат арбамен жеткізу; пошта бөлімшелері; Алматы қаласы; бұрынғы Верный; байланыс жүйесі; жедел хат; ақша аудару; қалааралық сөйлесу жүйесі; ұялы телефон; пайда болу; откен ғасыр; 60-жылдары; Қорғаныс министрлігі; қарулы күштер; компьютер жүйесі; қажет болу; қолға алу; байланыс жасай бастау; халықаралық компьютер тілі; пайда болу; дүние жүзіне; күні бұрын; кез келген қала; қарсыласымен шахмат ойнау; еркін сөйлесу; санаулы уақыттың ішінде; арзанға түсу; Интернет-дәмхана; сонымен бірге; қарым-қатынастың түрі көбеюде.

19-жагтығу. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Күн сайын біз адамдармен қалаи байланыс жасаймыз? 2. Бұрын адамдар хат-хабарларды қалай жеткізетін? 3. Қазақстанның қалаларында, облыстарында, аудандарында, ауылдарында нелер ашылды? 4. Алматы (бұрынғы Верный) қаласында пошта бөлімшесі қашан ашылған? 5. Республикамыздағы ең ірі байланыс жүйесі не болатын? 6. Мұнда пошта байланысының қандай түрлері бар? 7. Бұл күндері қандаи байланыс түрлері пайда болды? 8. Интернеттің тарихы қай кезден басталады? 9. АҚШ Қорғаныс министрлігіне не үшін компьютер жүйесі қажет болды? 10. Телефон компаниялары компьютер арқылы қашан байланыс жасай бастады? 11. Не пайда болды, дүние жүзіне не тарай бастады? 12. Интернетті қандаи мақсатқа қолдануға болады? 13. Телефонмен сөйлесуден не арзанға түседі? 14. Үйде компьютер болмаса, факсті немесе Интернетті қалай пайдалануға болады? 15. Қазіргі кезде сөйлесу қандай болатын болды?

20-жагтығу. Мына сойлемдерге қарсы пікір айтыңыз

Үлгі: Күн сайын біз адамдармен түйе немесе ат арбамен байланыс жасаймыз. — *Жоқ, қателесесіз, күн сайын біз адамдармен хат, телефон, факс, электронды пошта, интернет арқылы байланыс жасаймыз.*

1. Күн сайын біз адамдармен түйе немесе ат арбамен байланыс жасаймыз. 2. Бұрынғы кезде хат-хабарларды пойыз арқылы жеткізетін. 3. Алматы (бұрынғы Верный) қаласында пошта бөлімшесі 1960 жылы ашылған. 4. Сөлемдемені қалааралық сөйлесу бөлімінде қабылдайды. 5. Интернеттің тарихы осы ғасырдан басталады. 6. Интернетті тек қана бір мақсатпен қолдануға болады. 7. Телефонмен сөйлесу электронды поштадан арзанға түседі. 8. Үйде компьютер болмаса, факсті немесе Интернетті пайдалануға болмайды. 9. Қазіргі кезде қарым-қатынастың түрі азаюда. 10. Сөйлесу өте қиын және ұзақ болатын болды

21-жагтығу. Асты сызылған сөздерді қайталап сұраңыз

Үлгі: Күн сайын біз адамдармен хат, телефон, факс, электронды пошта, интернет арқылы байланыс жасаймыз — *Күн сайын ба?*

1. Күн сайын біз адамдармен хат, телефон, факс, электронды пошта, интернет арқылы байланыс жасаймыз. 2. Бұрын адамдар хат-хабарларды түйе немесе ат арбамен 20 000 шақырымға дейін жол жүріп өрең жеткізетін. 3. Кейіннен Қазақстанның қалаларында, облыстарында, аудандарында, ауылдарында пошта бөлімшелері ашылды. 4. Орталық пошта Республикамыздағы ең ірі байланыс жүйесі болатын. 5. Интернеттің тарихы өткен ғасырдың 60-жылдарынан басталады. 6. 80-жылдары телефон компаниялары компьютер арқылы көптеген елдермен байланыс жасай бастады. 7. Интернетті көптеген мақсатқа қолдануға болады. 8. Интернеттің көмегімен Германиядағы қарсыласыңызбен шахмат ойнауға болады. 9. Интернеттің көмегімен санаулы уақыттың ішінде электронды пошта арқылы кез келген елдермен байланыс жасауға болады. 10. Өміріміз күн санап дамып, өзгеруде.

22-жаттығу. Мына сөйлемдерге әр түрлі сұрақтар қойыңыз

1. Бұрын адамдар хат-хабарларды түйе немесе ат арбамен 20 000 шақырымға дейін жол жүріп өрең жеткізетін. 2. АҚШ Қорғаныс министрлігіне қарулы күштермен байланыс жасау үшін компьютер жүйесі қажет болды. 3. Интернеттің көмегімен санаулы уақыттың ішінде электронды пошта арқылы кез келген елмен байланыс жасай аласыз. 4. 80-жылдары телсфон компаниялары компьютер арқылы көптеген елдермен байланыс жасай бастады. 5. Интернеттің көмегімен арнаулы факс-бюроны не Интернет-дәмханаларды пайдалануға болады.

23-жаттығу. Мына сөйлемдерді толықтырыңыз.

1. Күн сайын біз адамдармен әр түрлі жолмен байланыс жасаймыз. Олар: 2. Бұрын адамдар ... жеткізетін. 3. Кейіннен ... пошта бөлімшелері ашылды. 4. Орталық пошта 5. Бұл жерден адамдар 6. Бұл күндері .. пайда болды. 7. АҚШ Қорғаныс министрлігіне ... қажет болды. 8. Сөйтіп, ... пайда болды да, ... тарай бастады. 9. Интернеттің көмегімен ... болады. 10. Егер Сіздің үйіңізде компьютер болмаса,

24-жаттығу. Мына сөздер мен сөз тіркеслерін қазақ тіліне аударып, сөйлем құраныз

Корреспонденция; почтовое отделение; бывший город Верный; система связи; система междугородней связи; история Интернета; с помощью Интернета, в считанное время; Интернет-кафе; отношение.

25-жаттығу. Кестені пайдаланып сөйлем құраныз

Мен адамдармен	телефон факс электронную почту интернет письма	арқылы байланыс жасаймын
Поштада	письма телеграмму открытку бандероль посылку	жіберуге болады.
Интернет арқылы	машина, үй сатып алуға (купить машину, дом) қонақ үйден орын алуға (забронировать место в гостинице) газет-журнал оқуға (прочитать газету, журнал) кино көруге (посмотреть кино) сурет жіберуге (отправить картинку) шахмат ойнауға (сыграть в шахматы) еркін сөйлесуге (свободно поговорить)	болады.

26-жаттығу. Мына сөйлемдерді үлгі бойынша келер және өткен шақта жазыңыз

Үлгі: Әсет телефон арқылы үйімен сөйлесіп жатыр. —
Әсет телефон арқылы үйімен сөйлеседі.
Әсет телефон арқылы үйімен сөйлеспек.
Әсет телефон арқылы үйімен сөйлесер.
Әсет телефон арқылы үйімен сөйлесті.
Әсет телефон арқылы үйімен сөйлескен.
Әсет телефон арқылы үйімен сөйлесінті
Әсет телефон арқылы үйімен сөйлесетін

1 Әсет телефон арқылы үйімен сөйлесіп жатыр. 2 Пошта қызметкерлері бандерольды орап жағыр. 3. Хат тасушы хат-хабарларды тасып жүр 4. Пошта қызметкері сәлемдемені қабылдап жатыр. 5. Мен шешеме ашық хат жазып отырмын. 6 Сіз жедел хатты ауылға жіберіп отырсыз. 7. Нөмірді дұрыс алмай отырсыз. 8. Интернеттің көмегімен машина сатып алып отыр. 9. Біз басқа елдегі таныстарымызбен еркін сөйлесіп отырмыз. 10. Электронды пошта арқылы жолдасына хат жіберіп отыр 11. Интернет-дәмханада компьютерді пайдаланып отыр.

27-жаттығу. Жақша ішіндегі сөздерді пайдаланып, мына сөйлемдердің етістік-баяндауышын бұйрық райға аиналдырыңыз.

Үлгі: Ауылға сәлемдеме жіберу керек еді (Әсет). — *Әсет жіберсін.*

1. Ауылға сәлемдеме жіберу керек еді (Әсет) 2. Мына хатты пошта жөшігіне салып жіберші (Әйгерім). 3. Ертең менімен хабарлас (Сіз) 4. Ерлан Орталық поштаға барсын (сен). 5. Бандерольды орап берейін (пошта қызметкері) 6 Факс-бюродан Қарағандыға факс жібер (Марал). 7 Электронды поштаны тексер (Мәдина). 8. Сіз Интернет көмегімен кітап сатып алыңыз (Сіз). 9. Интернет арқылы еркін сөйлессейік (сендер). 10. Екеуі Интернет арқылы шахмат ойнасын (Сіз).

28-жаттығу. Мына сөйлесулерді оқып, жаттап алыңыз.

— Сіз Орталық пошта қайда екенін айтып жіберіңізіңі.
— Орталық пошта Бөгенбай батыр көшесі мен Абылай хан даңғылының қиылысында.

— Факс-бюро қай кездерде істейді?
— Факс-бюро тәулік бойы істейді.
— Үзілісі қашан?
— Үзіліссіз істейді.

— Жедел хат бланкасын қалай толтыру керек?
— Үлгісі өне, ілулі түр Үлгі бойынша толтырыңыз.

- Электронды поштаны тексердің бе?
- Жок, компьютер жүйесі бұзылып тұр.
- Компьютерді жөндеу керек қой.
- Компьютер шеберін шақырып қойдым.

- Мына факсті Түркияға жіберіңізші.
- Жіберейін. Факстің нөмірі қандай?
- Факстің нөмірі міне. 8 10 90 216 418 45 50.

- Мен Сізге құжаттарды электронды пошта арқылы жіберемін.
- Жарайды. Мекен-жайымды білесіз бе?
- Білемін. Мекен-жайыңыз кітапшамда жазылған.

29-жаттығу. Мәтінді оқып, шешімін тауып айтыңыз

Данияр компьютерді өте жақсы көреді. Қышкентай кезінен компьютер сатып алуды армандаитын. Компьютер клубына барып, компьютерде әр түрлі ойындарды ойнауды үйренді. Кейіннен мектепке барып, компьютерді басқа мақсатпен қолдануды үйреніпті. Ол Интернеттен баяндамаларына ақпарат іздеп, баяндама жазатын немесе ағылшын тіліндегі мәтінлерді аударып, аудармасын компьютерге басатын.

Бытыр Данияр мектепті бітіріп, институтқа түсті. Ата-анасы сыйлыққа компьютер әперді. Даниярдың қуанғаны соншалық — қолма-қол компьютерді қосып, интернетпен байланыс жасай бастады. Бір кезде жазған хаттарына жауап алатын болды.

Енді Даниярмен компьютерден басқа байланыс жасай алмайсыз, өйткені ол жолдастарымен кездеспейді, қонаққа бармайды, қонақ шақырмайды, ешкімге телефон соқпайды, біреу телефон соқса, қысқаша жауап береді де, қайтадан компьютерге жүгіреді. Қазір де, мінс, компьютердің алдында ешкімді естімей отыр.

Бұл ата-анасы үшін үлкен мәселе. Шешімін тауып беріңізші.

30-жаттығу. Мәтіннің ішінен етістіктерді теріп жазып, олардың қай шақта тұрғанын айтыңыз

Үлгі: жақсы көреді — *ауыспалы осы шақ.*

31-жаттығу. Мәтінді тыңдап, төмендегі кестені толтырыңыз

Аты-жөні	ауызба-ауыз	телефон	хат/ашық хат	факс	E-mail
Вильям					
Роза					
Тим					
Шерил					
Лоззат					

32-жаттығу. Төмендегі сөйлемдерді оқып, олардың дұрыс не дұрыс емес екенін айтыңыз.

1. Ләззат жолдастарымен электронды пошта арқылы байланыс жасайды. 2. Шерил ұялы телефонмен байланыс жасағанды өте жақсы көреді. 3. Тим ылғи факс арқылы байланыс жасайды. 4. Роза үйіне хат жазуды ұнатады. 5. Вильям ауызба-ауыз сөйлескенді өте жақсы көреді.

33-жаттығу. Екеу ара сөйлесініздер. Байланыстың қай жолдарын жақсы көресіз, қай жолдарын жиі пайдаланасыз? Пікірлеріңізді басқа жолдастарыңызға айтыңыз. Олардың пікірлеріне де көңіл аударыңыз.

34-жаттығу. Жолдастарыңыздан байланыстың қандай түрін жиі пайдаланатынын сұрап, кестені толтырыңыз.

Аты-жөні	ауызба-ауыз	телефон	хат/ашық хат	факс	E-mail

35-жаттығу. Жоғарыдағы кестені пайдаланып, жолдастарыңыз туралы өңгімеленіз.

36-жаттығу. Байланыс жүйесі туралы жолдасыңызбен сөйлесіңіз

— Адамдармен байланыс жасауды ұнағасыз ба?

— ...

— Сіз пошта бөлімшесіне жиі келіп тұрасыз ба?

— ...

— Хат жазуды ұнатасыз ба? Неге?

— ...

— Үйіңізде компьютер бар ма? Электронды пошта арқылы хат жібересіз бе?

— ...

— Факс-бюро немесе Интернет дәмханасына барып тұрасыз ба?

— ...

— Факс жіберсе аласыз ба?

— ...

— Ұялы телефоныңыз бар ма? Оны жиі пайдаланасыз ба?

— ...

— Байланыстың қай түрін жиі пайдаланасыз? Неге?

— ...

37-жаттығу. Алыста саяхатта жүріп, үйіңізбен қалай байланыс жасағаныңызды айтып беріңіз

38-жаттығу. «Байланыс жүйесі» тақырыбына арнап шағын шығарма жазыңыз

21-сабақ

Причастие (Есімше).

Причастия сочетают в себе грамматические признаки имени и глагола и в казахском языке делятся на 3 группы

1) **причастия будущего времени** (См 13-сабақ, раздел «Будущее предположительное время»);

2) **причастия прошедшего времени** (См 19-сабақ, раздел «Давнопрошедшее время»);

3) **причастия переходного прошедшего времени**, которые образуются при помощи суффиксов *-атын/-етін* (после согласных), *-итын/-итін* (после гласных), присоединяемых к корню глагола

После согласных в твердом слове	-атын	<i>бас-атын</i> «ступавший», <i>қайт-атын</i> «возвращавшийся»
После согласных в мягком слове	-етін	<i>құл-етін</i> «смсаявшийся»; <i>кет-етін</i> «уходивший»
После гласных в твердом слове	-итын	<i>қара-итын</i> «смотревший»; <i>ойна-итын</i> «игравший»
После гласных в мягком слове	-итін	<i>же-итін</i> «кушавший, евший», <i>төле-итін</i> «оплачивавший»

В предложении причастия могут выполнять функцию любого члена предложения.

Функция	<i>-атын/-етін, -итын/-итін</i>
Подлежащее	<i>Айтатыным жоқ</i> «Мне нечего сказать».
Сказуемое	<i>Ол саған айтатын</i> «Он, бывало, тебе говорил»
Дополнение	<i>Мен саған айтатынымды айттым</i> «То, что я хотел тебе сказать, сказал»
Определение	<i>Айтатын адамды тапқан екеңсің.</i> «То же мне, нашел человека, который скажет»

Отрицательная форма причастия переходного прошедшего времени образуется при помощи отрицательных суффиксов *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе*, которые присоединяются к корню глагола *кел-ме-итін* «не приходивший», *айт-па-итын* «не говоривший»

Переходное прошедшее время (-атын/-етін; -итын/-итін).

Переходное прошедшее время обозначает длительное, повторяющееся или привычное действие в прошлом и образуется при помощи суффиксов причастия переходного прошедшего времени *-атын/-етін; -итын/-итін*. Например, *Біз жазатын-быз* «Мы тогда писали».

Спряжение глагола жазу в переходном прошедшем времени

Жекеше түрі	Көпше түрі
I. <i>Мен жаз-атын-мын</i> «Я тогда писал»	I <i>Біз жаз-атын-быз</i> «Мы тогда писали»
II <i>Сен жаз-атын-сың</i> «Ты тогда писал» <i>Сіз жаз-атын-сыз</i> «Вы тогда писали»	II. <i>Сендер жаз-атын-сыңдар</i> «Вы тогда писали» <i>Сіздер жаз-атын-сыздар</i> «Вы тогда писали»
III. <i>Ол жаз-атын-□</i> «Он (она) тогда писал(а)»	III <i>Олар жаз-атын-□</i> «Они тогда писали»

Отрицательная форма глагола образуется при помощи отрицательных суффиксов *-ма/-ме, -ба/-бе, -па/-пе* *кел-ме-итін-сің* «ты тогда не приходил», *айт-па-итын-быз* «мы тогда не говорили».

22-САБАҚ

1. Грамматика: Қайталау. Үстеу.
2. Грамматика:
 - 2.1. Модаль сөздер.
 - 2.2. Одағай.
3. Лексика: Қазақ театры.

1. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. ҮСТЕУ.

1-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз.

1. Жазғытұрым біз Алматыға барамыз. 2. Айжан кейін жүреді. 3. Мен Алматыда көп болмаймын. 4. Света қазақша жақсы сөйлейді. 5. Сен жұмыртқаны бір-бірден сал. 6. Мұғалім сабақты қызықты жүргізеді. 7. Мен үйге тез жетемін. 8. Самат дұрыс айтады. 9. Ертең жұмысқа кешікпей кел. 10. Артқа қара. 11. Сен келгенше бірталай уақыт өтеді. 12. Наташа қазақша өрен жазады. 13. Жаздығүні Англияға барып қайтамыз. 14. Назым Түркияға екінші рет барады. 15. Сыртта не бар? 16. Іште кім жүр? 17. Дүкенде соншама кісі! 18. Қаншама жұмыс бар, сен қыдырып жүрсің! 19. Ертең ерте тұр, өйтпесе кешігіп қаласың. 20. Артта қалма!

2-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1. Алматыда қай уақыттан бері жүрсіз? 2. Қазақ тілін үйреніп жүргеніңізге қанша уақыт? 3. Қазақша жақсы білессіз бе? 4. Мұғалім сабақты қалай жүргізеді? 5. Қазақша сөйлейсіз бе? 6. Мұғаліміңіз студенттерден жеке-жеке сұрай ма? 7. Тобыңызда студенттерден кім алда, кім артта? 8. Артта кім отыр, ал сол жағыңызда? 9. Жоғарыда дәрісханалар бар ма? 10. Емтиханды қашан тапсырасыздар? 11. Жазғытұрым қайда демаласыз? 12. Жақында қайда болдыңыз? 13. Түнде адамдар не істейді? 14. Сіз ерте тұрасыз ба, кеш тұрасыз ба? 15. Сіз бұрын қайда оқыдыңыз? 16. Сөздерді тез жаттайсыз ба? 17. Қазақ тілі тым қиын ба?

3-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз және жатқа жазыңыз

1. Сколько человек учится в Вашей группе? 2. Студенты наверху 3. Учитель говорит по-казахски быстро, а ученики медленно. 4. Учитель живет здесь, а я там. 5. Моя мама встает рано утром. 6. Азамат никогда не опаздывает на занятия. 7. Столько людей в магазине! 8. Ержан только теперь начал понимать тему урока. 9. Салтанат идет вниз. 10. Давай вместе пойдем на собрание. 11. Посмотри вперед. 12. Иди назад. 13. Я всегда встаю в 6 утра. 14. Послезавтра – выходной. 15. Иногда дети катаются на коньках на Медео.

4-жаттығу. Мына үстеулерді пайдаланып сөйлем құраныз

Ешқайда, кейін, кеш, көктемде, артқа, бүрсігүні, дұрыс, мұнда, дереу, соншама, жақсы, бірге, тез, баяу, кешке, жаман, күнде, көптеген, аз, төмен, көп, неше, жоғары, осынша, осында, ілгері, әрқашан, кейде, енді, бір-бірден.

2.1. МОДАЛЬ СӨЗДЕР.

5-жаттығу. Модаль сөздерді оқып, орысша баламасына назар аударыңыз

рас — действительно	расында — на самом деле
мүмкін — наверное, возможно	керек — необходимо
әрине — конечно	қажет — нужно
шынында — в действительности	тиіс — должен
әлбетте — непременно	ғой — же
бәсе — это другое дело	екен — оказывается
шығар — наверное	шамасы — видимо
болар — должно быть	білем — кажется
тәрізді — как будто	көрінеді — кажется
секілді — как	ықтимал — вероятно
сияқты — похожий	

6-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз.

1. Шынымды айтсам, озің бір қызық адам екенсің. 2. Жалпы, айтқаныңыз дұрыс. 3. Үйінде ешкім жоқ шығар. 4. Мүмкін, мен оны білемін. 5. Әрине, Сіздікі дұрыс! 6. Сен сияқты адамдар аз. 7. Расында, оның айтып отырғаны дұрыс. 8. Менің оны танымайтыным рас. 9. Қолымды ауырттын ғой! 10. Пойыз уақытында келуге тиіс.

7-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, модаль сөздер қай мағынада жұмсалып тұрғанын кестеге сүйеніп аныңыз

1. Рас, мен осы кісімен бір мектепте оқитынмын. 2. Бүгін бізде қазақ тілі сабағы жоқ қой. 3. Расында, мына қойлектің түсі әдемірек. 4. Сіз мен сияқты ақ көңіл адам екенсіз. 5. Шынын айту керек, жалқаумын. 6. Ертең жаңбыр жауатын шығар. 7. Көп нәрсені білетін көрінеді. 8. Әрине, осы аяқ киімді алу керек. 9. Жасыратыны жоқ, жұмысым оңбай жүр. 10. Шынында, саған берсеңкім жоқ. 11. Әлі талай тойлар болар. 12. Мүмкін, Қарағандыға ертең жүріп кетерміз.

1. Болымды модаль сөздер	рас, әрине, шынында, әлбетте, керек, қажет, расында, бәсе, ғой, шынын айту керек, жасыратыны жоқ, оділіне келгенде, тұрасын айтқанда, ..
2. Болжаулық модаль сөздер	мүмкін, сірә, менінше, шығар, болар, тиіс, екен, тәрізді, секілді, сияқты, шамасы, білем, көрінеді, қалай екені белгісіз, ...

8-жаттығу. Көп иүктенің орнына қажетті модаль сөздерді қойыңыз

1. ..., домбыраны жақсы тартады. 2. ..., мұныңыз қалай? 3. ..., ертең боспыз. 4. ..., ақшасы жоқ. 5. ..., мен оны өз көзіммен көрдім. 6. .., сені кім шақырды? 7. ..., оқуың маған ұнамайды! 8. ..., не істеп тұрсың? 9. ..., баласы нашар оқиды. 10. Ол төрт қабатты үйде тұрады. 11. Мен саған адам ... айтып отырмын. 12. ..., қашан адам боласың?

9-жаттығу. Сөйлемдерді толықтырыңыз

1. Шынымды айтсам, ...? 2. Расында, ...! 3. Бәсе, ...! 4. ... мүмкін,
5. ... шығар. 6. Әрине, ...! 7. ... білем. 8. ... сияқты 9. ... шығар!
10. ... болар. 11. ... тиіс. 12. ... керек. 13. ... қажет. 14. ... скен. 15. ...
көрінеді.

10-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Ты, наверное, опоздал на урок. 2. Самолет должен улеть
вовремя. 3. Действительно, позвони своим родителям. 4. Честно гово-
ря, я к уроку не готов. 5. Прямо говоря, арбуз неплохой. 6. Это же
мои лучшие дру! 7. Возможно, мы завтра не придем в гости
8. Нечего скрывать, я не умею готовить. 9. Мы, оказывается, соседи.
10. Непрременно зайд к ней.

11-жаттығу. Мына сөйлесуді оқып, орыс тіліне аударыңыз. Модаль сөздерді
жазып алып, қандай модаль сөз екенін ажыратыңыз

– Шынын айт керек, мен көп нәрсені білмеймін.

– Неге солай ойлайсың? Меніңше, сенің қолыңнан келетін іс аз
емес. Әрине, адам өмірінде бәрін біле беру де тиіс емес. Жасыратыны
жоқ, Марал да, Әсел де, Әйгерім де көп нәрсе білмейтін көрінеді.
Менің де білмейтінім бар шығар...

– Мүмкін, сенікі дұрыс шығар, бірақ шынында, өзін ойлашы
тамақ пісірс алмаймын, тіге алмаймын. тоқи алмаймын...

– Сен секілді оның бәрін мен де істей алмаймын ғой!

– Біздің құрбыластарымыз бәрін білетін сияқты...

– Олай болса ше? Ештеңе етпейді, өміріміз алда. Рас, оның
бәрін үйрену керек. Ал сенін басына сондай ой келсе, шамасы,
басқа істейтін жұмысын жоқ білсем. Жүр, одан да тамақ пісіруді
үйренейік!

12-жаттығу. Жоғарыдағы модаль сөздермен сөйлемдер құраныз (10 сөйлем-
нен кем болмасын)

2.2. ОДАҒАЙ (МЕЖДОМЕТІЯ).

13-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, орыс тіліне аударыңыз

1. Кешіріңіз, Сізден сұрауға бола ма? 2. Әи, бері кел! 3. Қайырлы
күн! Менің атым Жанболат. 4. Мә, дәптеріңді ал! 5. Жә, айқайлама!
6. Құдай-ай, не болды саған! 7. Ал, қалайсың? 8. Алақай, ертең біз жол
жүреміз! 9. Бәрекелді, суретті әдемі салды екенсің! 10. Рақмет, ата, сау
болыңыз! 11. Аһа, осында отыр екенсіңдер!

14-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқып, олағанилар қаи мағынада жұмсалып тұрға-
нын айтыңыз

1. Уһ, шаршадым! 2. Ә, Сіз не дедіңіз? 3. Ол аһлап-уһлеп өрен
жетті. 4. Сұмдық! Масқара! 5. Құдайға шүкір, жаман тұрмаймыз.
6. Құрып қалғыр! Мені тыңдамай қойды. 7. Мә, саған! Ұмытып кетіптің!

8. Паһ-паһ, неткен дауыс! 9. Өттөсн-ай, көре алмадым-ау! 10. Жә, сөзіңнің керегі жок! 11. Қап, енді қайда барамын! 12. Ту, Сіз қызык екенсіз! 13. Шіркін, қандай ғажап! 14. Ғапу етіңіз, мына орын бос па? 15. Бәрекелді, жігіттер, осы беттеріңнен қайтпандар!

Одағайлар	Мысалдар
<p>Эмоциональные: а) выражающие радость, одобрение, восторг, восхищение: <i>Бәрекелді! Алақай!</i></p>	<p><i>Бәрекелді, өлеңді жақсы айтады екенсің!</i> «Браво! Хорошо поешь!» <i>Алақай, қар жауып тұр! «Ура! Снег идет!»</i></p>
<p>б) выражающие горе, досаду, боль, страх: <i>Өттеген-ай! Кап!</i></p> <p><i>Ойбай!</i></p> <p><i>Кұдай-ай!</i></p>	<p><i>Өттеген-ай, кешігіп қалдым-ау!</i> «Надо же, опоздала!» <i>Ойбай, ауырттың! «Ой, больно!»</i> <i>Кұдай-ай, бұл не дегені! «Боже мой! Что он говорит?»</i></p>
<p>в) выражающие презрение, негодование: <i>Масқара!</i></p>	<p><i>Масқара! Мынауың не? «Ужас! Что это с тобой?»</i></p>
<p>г) выражающие удивление, сомнение, иронию, недоверие: <i>Аһа!</i> <i>Бәсе!</i></p>	<p><i>Аһа, келдің бе?! «Ага, пришел?!»</i> <i>Бәсе, солай айтпайсың ба!</i> «Ну вот, так бы и сказал!»</p>
<p>Императивные: а) обращенные к людям: <i>Ал!</i> <i>Мә!</i> <i>Әй!</i></p> <p><i>Жә!</i></p>	<p><i>Ал, тұр! «Ну, вставай!»</i> <i>Мә, ал! «На, возьми!»</i> <i>Әй, саған айтып тұрмын! «Әй, тебе говорю!»</i> <i>Жә, күңкілдеме! «Хватит, не ворчи!»</i></p>
<p>б) обращенные к животным. <i>Кұрау-құрау!</i> <i>Шп-шп-шп!</i> <i>Аухау-аухау!</i> <i>Кә-кә!</i> <i>Көс-көс!</i></p>	<p>(лошади) Цып-цып-цып! (к корове) (к собаке) (к верблюду)</p>

15-жаттығу. Көп нүктенің орнына қажетті одағайды қойыңыз

1. ..., домбыраны жақсы тартады екенсің! 2. ..., өрен көтерілдім!
3. ..., Жаңа жыл! 4. ..., баста! 5. ..., сөзді қой! 6. ..., сені кім шақырды?
7. ..., кесені ал! 8. ..., не істеп тұрсың? 9. ..., солай ма? 10. ..., бұл кім
өзі? 11. ..., мен кешігіп қалдым! 12. ..., қашан адам боласың? 13. ...,
енді қайттім? 14. ..., өнді керемет айтады екенсің! 15. ..., қойыңызшы!

16-жаттығу. Сөйлемдерді толықтырыңыз.

1. Ғапу етіңіз, ...? 2. Рақмет, ...! 3. Бәрсекелді, ...! 4. Әй, ...? 5. Сұм-
дық-ай, ...! 6. Мә, ...! 7. Жарайсың, ..! 8. Жә, ...! 9. Кұрып қалғыр, ..!
10. Ал, ...! 11. Алақай, ...! 12. Қап, ...! 13. Ойбай, ...! 14. Кеш
жарық, ..! 15. Өттеген-ай, ...!

17-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Боже, кто это? 2. Ура, весна наступила! 3. На, возьми книгу!
4. Bravo, у тебя хороший голос! 5. Прекрати реветь! 6. Ну, посмотри на
меня! 7. Надо же, я опоздала на поезд! 8. Эй, иди сюда! 9. Ага, проголо-
дался! 10. Надо же, опоздала на автобус! 11. Эй, иди сюда!

18-жаттығу. Томендеп өлеңді оқып, олайғайларды тауып, қай мағынада жұмса-
лып тұрғанын көрсетіңіз.

Ертменен айқайлап,
Қайда екен деп ақылдым,
«Ауқау-ауқау», ауқаулап –
Қай төлді мен шақырдым?
Шұңтындаған неме деп,
Қойса жақсы келер деп,
«Шөре-шөре», шөрелеп –
Қай төлді мен шақырдым?

Жүрмесін деп қалыс қап,
Қайта-қайта лауыстап,
«Қауыс-қауыс», қауыстап –
Қай төлді мен шақырдым?
Құйрық-жалы суылдап,
Тез жетсін деп суылдап,
«Кұрау-кұрау», құраулап –
Қай төлді мен шақырдым?

(Әбдікәрім Ахметов)

19-жаттығу. Мына ертегіні оқып, қазақша-орысша сөздікті пайдаланып орыс
тіліне аударыңыз. Одағайларды жазып алып, олар қандай одағай екенін ажыратыңыз!

Оз атыңа не жетсін

Қоян кожегіне бір мықты ат коюды оилайды. Ол оны «Жолба-
рыс» деп атайды.

Көжек далаға шығады. Далада ешкінің лақтары ойнап жүр екен.
– Ей, ешкінің лақтары. мен сендермен бірге ойнайын ба? – дейді.
– Ей, сен кімсің, атың кім?
– Мен бе? Мен Жолбарыслын
– Ойбай! деп лақтар қорқып, жан-жаққа қашып кетеді. Көжек
үйіне келіп:

— Ои, Жолбарыс болмамын, менімен ешкім ойнамайды, — дейді.

Қоян:

— Ей, онда сенің атың «Қасқыр» болсын, — дейді.

Ертеңне көжек тағы далаға шығады. Далада жас бұзаулар ойнап жүр екен.

— Әй, бұзаулар, мені де ойындарыңа қосындаршы, — дейді.

— Е, сен кімсің, атың кім?

— Мен бе? Мен Қасқырмын.

Бұзаулар оны сүзіп, теуіп, қуып жібереді. Көжек үйіне жылап келеді.

— Жок, мен Қасқыр болмаймын. Мені бәрі ұрып жолатпайды, — дейді.

— Қап, енді не істесем екен, күшті ат қойып едім, одан пайда болмады. Одан да өзіне лайықты ат қояйын. Е... онда сенің атың «Ақкожек» болсын, — дейді.

Келесі күні көжек далаға шығады. Далада борсықтың, түлкінің балалары жүр екен.

— Ей, борсықтың, түлкінің балалары, мені ойындарыңа қосындаршы, — дейді көжек.

— Сен кімсің? Атың кім?

— Менің атым Ақкожек.

— Ой, мынау бір жақсы бала екен! Жүзіп қандай жүп-жүмсақ! — деп бәрі шу ете түседі. Көжек кешке дейін ойнайды. Кешке шаршап қайтады.

— Алақай, «Ақкожек» деген ат қандай жақсы ат! — деп қуанады ол.

Сөздік

қоян	заяц	қасқыр	— волк
көжек	— зайчонок	бұзау	— теленок
мықты	— первоклассный	сүзу	— болать
жолбарыс	— тигр	үру	бить
ешкі	— коза	жолатпау	не подпускать
лақ	— козленок	күшті	— классный,
корку	— бояться		замечать ыный
жан-жаққа	— в разные стороны	найда	— польза
қашу	убегать	лайықты	— подходящий

20-жаттығу. Жоғарыдағы мәтінді пайдаланып біреуіңіз қоян, екіншісіз көжек болып сөйлесу құраңыз.

21-жаттығу. Одағайларды айдаланып ситуация келтіріңіз

Үлгі: *Енді қайттім, ақшамды ұрлатып алдым! — Жә, жылама, табамыз ұрыны!*

3. ЛЕКСИКА: ҚАЗАҚ ТЕАТРЫ.

❖ 22-жаттығу. Сойлесуді тынданыз, орыс тіліне аударыңыз

Мартина: Ләззат, Сіз маған қай театрға баруға кеңес берер едіңіз?

Ләззат: Меніңше, опера және балет театрына барғаныңыз дұрыс болар, өйткені бүгін сахнада Адаһның «Жизель» балеті жүріп жатыр. Мен балетті өте жақсы көремін.

Әлішер: Балет жақсы ғой, бірақ, менің ойымша, қазақ халық музыкасының концертіне барғаныңыз жөн. Бүгін филармонияда халық музыка аспаптары оркестрінің концерті болады. Соған бірге барайық.

Виталий: Одан да джазға барайық. Қазақконцертте осы аптада джаздың концерті болайын деп жатыр.

Роза: Қазақ драма театрында Әуезовтің «Қарагөз» трагедиясы жүріп жатыр. Соған барғанымыз дұрыс болар.

Тим: Оның бәрі жақсы ғой, бірақ мен қазіргі кездегі жас өңшілердің Республика сарайындағы концертіне барайын деп жоспарлап едім. Соған барсақ, қайтсіді?

Мартина: Дауласпаңыздар! Біз былай келісейік. Ешкім ренжімеу үшін, бүгіннен бастап күнде әр театрға барып тұрайық.

Бәрі: Келістік! Тамаша!

23-жаттығу. Томендегі мәнді оқып, өз пікіріңізді айтыңыз

Мартина қазақ тілін ғана емес, қазақ өнерін де зерттеп жүр. Ләззат оған опера және балет театрына баруға кеңес берді. Әлішердің ойынша, қазақ халық музыкасының концертін тындауға бару керек. Ал Виталий оны джазға шақырды. Розаның қазақ драма театрына Әуезовтің «Қарагөз» трагедиясын көруге барғысы келді. Тим жас өңшілердің Республика сарайындағы концертіне баруды жоспарлап қойған екен. Мартинаны сол концертке шақырды. Сіздің ойыңызша, Мартинаның қайда барғаны дұрыс? Кеңес беріңізші.

❖ 24-жаттығу. Мәнді тындап оқыңыз, орыс тіліне аударыңыз

Қазақ театры

Театр – ойын-сауық орны. Мұнда ойын-сауықтан басқа драмалық шығармалар, модени шаралар да өтеді. Театр ең алғаш Грецияда ашылған.

Қазақ театр өнері ежелден келе жатқан салт-дәстүрлерімізге негізделген. Үйлену салты, шілдехана тойымен байланысты өтетін ойын-сауықтар, ақындар айтысы, т. б. дәстүрлеріміз театр өнерінің алғашқы көріністері болған.

Кейін халқымыздың талантты өнерпаздары шағын труппалар құрып, ел аралап, жәрмеңкелерде өнер көрсеткен. 1917 жылы Ойқұдық жайлауында (қазіргі Семей облысы, Абай ауданында) М. Әуезовтің «Еңлік-Кебек» трагедиясы тұңғыш рет қойылды.

Кейіннен 1925 жылдың аяғында Қызылорда қаласында тұңғыш

музыка театры ашылды. Театр шымылдығы 1926 жылы ақпанның 13-інде М. Әуезовтің «Еңлік-Кебек» трагедиясымен ашылды.

Театр алғаш рет құрылған жылы онда Иса Байзақов, Әміре Қашаубаев, Қалибек Қуанышбаев, Елебек Әмірзақов, Серке Қожамқұлов, Жұмат Шанин, Шара Жиенқұлова және тағы басқа өнер тарландары қызмет етті. Олар театр тарихына ошпес із қалдырды. 1934 жылы қазақ драма театрының құрылуына негіз болды. Бұрынғы қазақ музыкалық театрының орнында қазір Н. Бекежанов атындағы облыстық театрының ғимараты тұр.

Бұл күнде облыс орталықтарының бәрінде драма театрлары ашылды. Қазақ драма театрының сахнасында қойылған «Қозы Көрпеш – Баян сұлу», «Ақан Сері – Ақтоқты», «Еңлік-Кебек», «Ана-Жер-ана» спектакльдері театр сахнасынан түспей келеді. Соңғы жылдары театр репертуары байи түсті.

Сөздік

ойын-сауық – развлечение
шығарма – произведение
шара – мероприятие
өнер – искусство
негізделу – основываться
көрініс – проявление
сахна – сцена
өнерпаз – мастер

тұңғыш рет – в первый раз
шымылдық – занавес
тарлан – мастер, знаменитый
ошпес – неизгладимый
із – след
негіз – основа
ғимарат – здание
байи түсу – обогащаться

25-жаттығу. Мына сөз тіркестерін оқып, орысша баламаларын тауып айтқызыз.

Ойын-сауық орны; драмалық шығармалар; мәдени шаралар; ең алғаш; қазақ театр өнері; ежелден келе жатқан, салт-дәстүрлерімізге негізделген; үйлену салты; шылдехана тойы; ақындар айтысы; театр өнерінің алғашқы көріністері; талантты өнерпаздары, шағын труппалар құру; ел аралау; жәрмеңкелерде өнер көрсету, Ойкұдық жайлауы; қазіргі Семей облысы; тұңғыш рет қойылды, театр шымылдығы, алғаш рет құрылған, өнер тарландары; ошпес із қалдыру; негіз болу; бұл күнде; қазақ драма театрының сахнасында; түспей келеді; байи түсті.

26-жаттығу. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Театр деген не? 2. Театрда нелер өтеді? 3. Театр ең алғаш қайда ашылған? 4. Қазақ театр өнері ежелден неге негізделген? 5. Театр өнерінің алғашқы көріністері нелер болды? 6. Жәрмеңкелерде кімдер өнер көрсеткен? 7. Қай спектакль, қай жерде және қашан тұңғыш рет қойылды? 8. Тұңғыш музыка театры қашан және қай жерде ашылды? 9. Театр шымылдығы қашан және немен ашылды? 10. Театр алғаш рет құрылған жылы онда кімдер қызмет етті? 11. Қазақ драма театры қашан ашылды? 12. Бұрынғы қазақ музыкалық театрының орнында қазір не тұр? 13. Бұл күнде облыс орталықтарының бәрінде нелер ашылды? 14. Театр сахнасынан нелер түспей келеді? 15. Театр репертуары қандай?

27-жаттығу. Төмендегі сөйлемдер і сұраулы сөйлемдерге айналдырыңыз

1. Театр – ойын-сауық орны 2. Театрда ойын-сауықтап басқа драмалық шығармалар, мәдси шаралар да өтеді. 3. Театр ең алғаш Грецияда ашылған. 4. Қазақ театр өнері салт-дәстүрлерімізге негізделген. 5. Ежелден келс жатқан дәстүрлеріміз театр өнерінің алғашқы көріністері болды. 6. Талантты өнерпаздарымыз шағын труппалар құрып, ел аралап, жәрмәнкелерде өнер көрсеткен. 7. 1917 жылы М. Әуезовтің «Еңлік-Кебек» трагедиясы тұңғыш рет қойылды. 8. 1925 жылдың аяғында Қызылорда қаласында тұңғыш музыка театры ашылды. 9. Қазақ өнер тарландары театр тарихына өшпес із қалдырды. 10. 1934 жылы қазақ драма театры құрылды. 11. Қазақ драма театрының сахнасында қойылған «Ақан сері-Ақтоқты», «Еңлік-Кебек», «Ана-Жер-ана» спектакльдері театр сахнасынан түспей келеді. 12. Соңғы жылдары театр репертуары байи түсті.

28-жаттығу. Асты сызылған сөздерге сұрақ қойыңыз

1. Театр ең алғаш Грецияда ашылған. 2. Қазақ театр өнері салт-дәстүрлерімізге негізделген. 3. 1917 жылы Оиқұдық жайлауында М. Әуезовтің «Еңлік-Кебек» трагедиясы тұңғыш рет қойылды. 4. Тұңғыш музыка театрының шымылдығы 1926 жылы ақпанның 13-інде М. Әуезовтің «Еңлік-Кебек» трагедиясымен ашылды. 5. Театр алғаш рет құрылған жылы онда Иса Байзақов, Әміре Қашаубаев, Қалибек Қуанышбаев, Елебек Әмірзақов, Серке Қожамқұлов, Жұмат Шанин, Шара Жиенқұлова және тағы басқа өнер тарландары қызмет етті. 6. 1934 жылы қазақ драма театрының құрылуына негіз болды. 7. Бұл күнде облыс орталықтарының бәрінде драма театрлары ашылды. 8. Қазақ драма театрының сахнасынан «Қозы Көрпеш – Баян сұлу», «Ақан Сері-Ақтоқты», «Еңлік-Кебек», «Ана-Жер-ана» спектакльдері түспей келеді.

29-жаттығу. Жақпа шіндегі сөздерді аударып, сөйлемдерді дәптеріңізде жазыңыз

1. Театр – (место развлечения). 2. Театрда (драматические спектакли, концерты и другие культурные мероприятия) өтсді. 3. Үйлену салты, шілдехана тойымен байланысты өтетін ойын-сауықтар, ақындар айтысы т. б дәстүрлеріміз (цервыми проявлениями театрального искусства) болды. 4. Кейін халқымыздың талантты өнерпаздары (организовали небольшие труппы, ездили по стране, показывали искусство на ярмарках). 5. 1925 жылдың аяғында (в городе Кызылорда открылся первый музыкальный театр). 6. Музыка театрында қызмет еткен өнер гарландары (оставили неизгладимый след в истории театра). 7. Бұрынғы қазақ музыкалық театрының орнында (сейчас находится здание областного театра имени Н. Бексжанова). 8. Бұл күнде (драматические театры открыты во всех областных центрах). 9. Қазақ драма театрының сахнасында қойылған (спектакли «Қозы Көрпеш-Баян сұлу», «Ақан Сері-Ақтоқты», «Еңлік-Кебек», «Ана-Жер-ана» не ходят со сцены театра). 10. Соңғы жылдары (репертуар театра обогатился).

30-жаттығу. Томсендегі сөйлемдер толық ғы

Театр ойын сауық орны, мұнда өте і Қазақ сатр өн .
негізде ген Халқымыздың талантты өнерпаздары өнер көрсе и
1917 жылы . тұңғыш рет қойылды. 1925 жылдың аяғында ... ашыл-
ды Театр ымылдығы ... ашылды. Театр а ғаш рет құрылған жылы
онда .. қызмет етті Олар ... қалдырды Бұрынғы қазақ музыкалық
театрының орнында тұр. Бұл күнде .. ашылды. Қазақ драма теат-
рының сахнасында қойылған ... күспей келеді .. байи түсті.

31-жаттығу. Ләззаттын театрға барған тура ы нгімесін оқыңы сө і ті
и и ланып орыс тіліне аударыңыз

Өткен сенбіле Әлишер мені ісатрға шақырды Біз қазақ драма іс
атрының а шында сағат алтыда кездестік Сол күні театрда М. Әуе-
зовтің «Қарагөз» спектаклі жүріп жатыр екен Спектакльдің режиссері –
Әзербайжан Мәмбетов, басты рөлдерде ойнайтындар – Асанәлі Әшімов
Зәмзәгүл Шәріпова.

Ең алдымен ісатрдың киім ілішіне барып сырт киімімізді таң
сырып, театр дүрбісін алдық, оіікені орындарымыз сахнадан алыста
бо іды. Содан кейін екінші қабатқа көтеріліп, спектакльдің бағдарл -
масын сатып алдық. Қабырғаларда өртістердің суреттері ілініп тұр
екен. Театр адамдарға толы болды Адамдар суреттерге қарап, театрды
аралап жүр

Біз де фойсде біраз жүріп, үшінші қоңыраудан кейін көрермен
дермен бірге залға кіріп, өз оры арымызды іздей бастадық. Біздің
орындарымыз і артердің оныншы қатарында бо ы Орындарымызға
жайғасып отырдық

Көрермендер қол шапалақтады. Біраздан кейін шымылдық ашылды
да, спектак ь басталды. Сахна жасауы, өртістердің ойыны, костюмдері
кереме болды. Бірінші актіден кейін үзіліске шықтық.

Спектакль сағат тоғыз жарымда аяқталды. Адамдар үйлеріне асы
ға бастады. Кейбір адамдар спектакльдің аяқталуына қарамастан, орын
дарынан тұрып кетті Біз жол боиы спектакль туралы, спектакльден
алған әсерлеріміз туралы әңгімелестік. Спектакльден үлкен ләззат
алдық. Кетер жолы енді басқа ісатрға бармақпыз.

32-жаттығу. Мәтінге сұрақтар құрап жатыңыз, о іас іны жауап берсін

33-жаттығу. Мәтінді қайтадан оқып III жақта әңгімелені

34-жаттығу. М на с и есулерді оқып ж па ы ы

* *

– Бұл опера және балет театрында қандай қойылым жүріп жа-
тыр?

Бүгін Е. Г. Брусиловскийдің «Ер Тарғын» операсы жүріп жа-
тыр

- Маған кешкі спектакльге екі билет беріңіші.
- Өкінішке орай бүгінге барлық билет сатылып кетті.
- Күні бұрын билет сатып алсамшы!

- Неткен керемет театр еді!
- Иә, реставрациядан кейін тіпті жақсарып кетілті!
- Киім ілетін жер қайда? Маған театр дүрбісін сұраныңшы.

- Орындарымыз қай жерде?
- Міне, партердің бесінші қатарында. Жайғасып отыра беріңіз.

- Үзіліс қанша уақытқа созылады?
- Көне, асыңайық! Соңғы қоңырау соғылды!

- Сахна жасауы шынында қоркем екен!
- Иә, костюмдері де өдемі. Спектакльді қоюшы кім? Басты рөлді кім ойнайды екен?
- Спектакльді қоюшы Ә Мәмбетов. Басты рөлде А. Әшімов ойнады.

- Спектакль Сізге ұнады ма?
- Мен осы спектакльден үлкен ләззат алдым! Бұл өзі қызғылықты спектакль екен. Орындаушылар құрамы да жақсы іріктеліпті.

35-жаттығу. Сөйлесіңіз

- Сіз театрға баруды ұнатасыз ба?
- ...
- Қай театрға жиі барасыз?
- ...
- Спектакльдерді қай тілде көресіз?
- ...
- Сізге классикалық музыка ұнай ма? Оны тыңдау үшін қайда бару керек?
- ...?
- Мен балетті өте жақсы көремін. Опера және балет театрына жиі барып тұрамын
- ...?
- Менің ең жақсы көретін балетім — Чайковскийдің «Аққу кол» балеті.

36-жаттығу. Қазақ драма театрына барып, спектакль көріңіз. Спектакль бағдарламасына сүйеніп, театрға қалай барғаныңыз туралы шағын шығарма жазыңыз

22-сабақ

Модальные слова (Модаль сөздер).

Модальные слова выражают мнение говорящего, его отношение к различного рода высказываниям, его оценку происходящему, а также чувства, которые испытывает говорящий *Әрине, саған бәрібір! Кешигіп қалған шығармыз Қолымды ауырттың ғой!*

Модальных слов в казахском языке немного. Вот основные из них:

<i>рас</i> — действительно	<i>расында</i> — на самом деле
<i>мүмкін</i> — наверное, возможно	<i>керек</i> — необходимо
<i>әрине</i> — конечно	<i>қажет</i> — нужно
<i>шынында</i> — в действительности	<i>тиіс</i> — должен
<i>әлбетте</i> — непременно	<i>ғой</i> — же
<i>бәсе</i> — это другое дело	<i>екен</i> — оказывается
<i>шығар</i> — наверное	<i>шамасы</i> — видимо
<i>болар</i> — должно быть	<i>білем</i> — кажется
<i>тәрізді</i> — как будто	<i>көрінеді</i> — кажется
<i>секілді</i> — как	<i>ықтимал</i> — вероятно
<i>сияқты</i> — похожи	

Модальные слова восходят к именам существительным *шынында, шамасы, расында, әлбетте*, именам прилагательным *тиіс, тәрізді*, глаголам *білем, көрінеді, болар, шығар*, междометиям *бәсе* и др

По значению их можно подразделить на две основные группы:

1. Болымды модаль сөздер	рас, әрине, шынында, әлбетте, керек, қажет, расында, бәсе, ғой, шынын айту керек, жасырағыны жоқ, әліліне келгенде, гурасын айтқанда, .
2. Болжаулық модаль сөздер	мүмкін, сірә, менінше, шығар, болар, тиіс екен, тәрізді, секілді, сияқты, шамасы, білем, көрінеді, қатай екені белгісіз.

Междометия (Одағай).

Междометия выражают различного рода эмоции, чувства (боль, гонимую, радость, удивление, гнев и др.) Например *Бәрекеңді! Өлеңді жақсы айтты екенің!* «Браво! Хорошо поешь!» *Ойбай, ауырттың!* «Ой, ты сделал мне больно!» *Қап, соңғы автобус кетіп қалды-ау!* «Эх, последний автобус ушел!» *Рақмет, Қарим, рақмет!* «Спасибо, Карим, спасибо!» *«Кеш жарық!» — деді Шербаков* «Добрый вечер!» — сказал Щербаков»

Междомстия	Русский эквивалент	Примеры
<p>Эмоциональные: а) выражающие радость, одобрение, восторг, восхищение: <i>Бәрекелді!</i></p> <p><i>Алақай!</i></p>	<p>Браво!</p> <p>Ура!</p>	<p><i>Бәрекелді, өлеңді жақсы айтасың!</i> «Браво! Хорошо поешь!»</p> <p><i>Алақай, қар жауып тұр!</i> «Ура! Снег идет!»</p>
<p>б) выражающие горе, досаду, боль, страх: <i>Әттеген-ай! Қап!</i></p> <p><i>Ойбаи!</i></p> <p><i>Құдай-ай!</i></p> <p>в) выражающие презрение, негодование: <i>Масқара!</i></p> <p>г) выражающие удивление, сомнение, иронию, недоверие: <i>Аһа!</i></p> <p><i>Бәсе!</i></p>	<p>Надо же!</p> <p>Ой!</p> <p>Боже мой!</p> <p>Ужас!</p> <p>Кошмар!</p> <p>Ага!</p> <p>Ну, вот!</p>	<p><i>Әттеген-ай, кешігіп қалдым-ау!</i> «Надо же, опоздала!»</p> <p><i>Ойбаи, ауырттың!</i> «Ой, больно!»</p> <p><i>Құдай-ай, бұл не дегені!</i> «Боже мой! Что он говорит?»</p> <p><i>Масқара! Мынауың не?</i> «Ужас! Что это с тобой?»</p> <p><i>Аһа, келдің бе?»</i> «Ага, пришел?»</p> <p><i>Бәсе, солай айтпаисың ба!</i> «Ну, вот, так бы и сказал!»</p>
<p>Императивные: а) обращенные к людям: <i>Ал!</i> <i>Мә!</i> <i>Әй!</i></p> <p><i>Жә!</i></p> <p>б) обращенные к животным: <i>Құрау-құрау!</i> <i>Шип-шип-шип!</i> <i>Аухау-аухау!</i> <i>Кә-кә!</i> <i>Көс-көс!</i></p>	<p>Ну!</p> <p>На!</p> <p>Эй!</p> <p>Полно!</p> <p>Хвати!</p> <p>(к лошади) Цып-цып-цып! (к корове) (к собаке) (к верблюду)</p>	<p><i>Ал, тұр!</i> «Ну, вставай!»</p> <p><i>Мә, ал!</i> «На, возьми!»</p> <p><i>Әй, саған айтып тұрмын!</i> «Эй, тебе говорю!»</p> <p><i>Жә, құрқидеме!</i> «Хватит, не ворчи!»</p>

23-САБАҚ

1. Грамматика: Қайталау. Есімдік.
2. Грамматика: Өзгелік етіс.
3. Лексика: Қазақстан.

1. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. ЕСІМДІК

1-жаттығу. Есімдіктерді тауып, түрлеріне ажыратыңыз

1. Үйге біреу келді 2. Мен өзім мектепте мұғаліммін 3. Ешкім ештеңе көрмейті. 4. Бәрі үйде ме? 5. Кейбір адамдар қаланы жақсы көреді, ал кейбіреулер ауылды ұнатады 6. Бұл кім? 7. Мен ешқайда бармаймын. 8. Мұнысы несі? 9. Ол өзі кінәлі. 10. Бірдемені сұрағым келіп тұр. 11. Барлық адамдардың беібітшілікте тұрғылары келеді. 12. Өздерің қайдан боласыздар? 13. Мағрипаның күйеуі қайсы? 14. Менің саған айтарым – осы. 15. Мен де, сен де, Сіз де, ол да, сендер де, Сіздер де, олар да – біз бәріміз осында не үшін жиналдык?

2-жаттығу. Мына сөйлемдерді дәптеріңізге көшіріп жазыңыз. Көп нүктенің орнына есімдіктің жалғауын қойыңыз

1. Мен... халім жаман емес. Өзің... халің қалай? 2. Біз... оқулық жоқ, тағы біреулер. сұрап көр. 3. Ыстықкөлге демалуға кім бардыңдар? 4. Мен... ешкім... жұмысы болмасын. 5. Сіз .. барсын немесе ол... барсын, мен... қолым гимейді. 6. Бәрі... дұрыстап түсіндір, жарай ма? 7. Ешкім. ештеңе сұрамаймын. 8. Бор кім. ? – Мен . жоқ. 9. Өзі. бер, өзі . бермесең, мен... бер. 10. Бәрі.. денсаулығы жақсы. Сіз . ше?

3-жаттығу. Мына сөйлемдердегі мақал-мәтелдер мен тұрақты сөз тіркестерін ажыратып, ондағы есімдіктердің түрлерін көрсетіңіз. Орыс тіліне аударыңыз

1. Әркімнің қолы өз аузына жақын. 2. Біреуге мал қайғы, біреуге жан қайғы. 3. Біреудің отына жылыну. 4. Ештен кеш жақсы. 5. Еш жерге сыймау. 6. Қайда барса да, Қорқыттың көрі. 7. Өз билігі өзінде. 8. Өз қолы өз аузына жету. 9. Өз обалы өзіне. 10. Өзімдікі дегенде өзің қара күшім бар. Өзгенікі (кісінікі) дегенде анау-мынау ісім бар. 11. Өзін-өзі ұстау.

2. ГРАММАТИКА: ӨЗГЕЛІК ЕТІС.

4-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз. Айырмашылығын айтыңыз

Серік диванға жатты	– Баланы төсекке жатқызды.
Әкем кітап жазды	– Мұғалім бізге жаттығуды жазғызды
Қалаға өрен жеттім	– Хатты тез арада жеткіздім.

Мына орындыққа отыр — Әжені торге отырғыз.
 Сіз сабағыма қатысыңыз. — Балаларды ойынға қатыстырыңыз
 Жерді қаз. — Жерді ініңе қаздыр.
 Тез киін. — Қызыңды тез киіндір.
 Біз сені екі сағат күттік — Сен мені күттіріп қойдың ғой!
 Мен ұйықтадым — Баланы ұйықтаттым.
 Біз далада ойнадық. — Кішкентай баланы ойнаттық.
 Тісінді тазала! — Бөлмесін өзіне тазалап.
 Балалар қарға қуанды. — Әсем әке-шешесін қатты қуантты

5-жаттығу. Мәтінді оқып, өзгелік етісте тұрған етістіктерді дәлгеріңізге жазып алыңыз. Жұрнақтардың астын сызыңыз.

Кеше бізде қазақ тілі сабағы болды. Мұғаліміміз өте білімді адам. Ол бізді қазақша сөйлетеді. Кеше бізді жаңа тақырыппен таныстырды. тақырып бойынша жаңа сөздерді үйретті. сөздердің мағынасын түсіндірді. Сабақта бізге көп жұмыс істетті. мәтінді оқытты, мәтінге сұрақтар қойғызды, сұрақтарға жауап берізді. жаттығуларды орындатты. Сергейге мәтінді қазақша оқытты, орыс тіліне аудартты. Машаға тақтаға сөйлемдерді жазғызып, синтаксистік талдау жасатты.

Сабақтың көпшілік бөлігін ауызша сөйлесуге арнады. Магнитофоннан бізге өте қызықты әңгіме тыңдатты. Сол әңгімені бізге баяндап айтқызды, содан кейін қысқаша мазмұндама жазғызды.

Мұғаліміміз дыбыстарды, сөздерді, сөйлемдерді дұрыс айтуымызға көп көңіл бөледі. Кеше қателерімізді өзімізге тапқызып, түзетті, сөздерді, сөйлемдерді қайтадан айтқызды. Сабақтың аяғында үй тапсырмасын берді. Сабағымызды әдеттегідей өте қызықты өткізді.

6-жаттығу. Келесі беттегі кестемен танысып, мына сөздерге өзгелік етістің жұрнақтарын қосыңыз. Орыс тіліне аударыңыз.

а) жуу, тию, жіберу, ашу, түру, ошіру, өперу, теру, кесу, шашу, пешу, тосу, тесу, демалу, апару, келу, бұзу, құю, сүрту, ұру, жұму, ішу, сату, бөлу, қою, қосу, ілу, деу, жабу, кіру, салу, буу.

ә) сыну, болу, қою, тебу, жуыну, буыну, танысу, айналу, кездесу, жану, жеңу, шешіну, ойлану, озу, басу, аттану, құлу, үйлену, ұйымдасу, жұлу, тозу, орналасу, қону, жолығу, білу, тоңу.

б) билеу, қимылдау, жинау, сыпыру, бітіру, ауыру, үйрету, істеу, жасау, аудару, тексеру, шайнау, шегелеу, толтыру, терлеу, арнау, майдалау, атау, байлау, бастау, есептеу, шаршау, жүгіру, үтіктеу.

7-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Сізге мына жаттығуды кім орындатты? 2. Мұғаліміңіз Сізге жаңа тақырыпты түсіндірді ме? 3. Студенттерге не істетті? 4. Кітапханадан жаңа оқулық алғызды ма? 5. Сабақтан кейін жолдасыңыз Сізді кіммен таныстырды? 6. Сіздер не ұйымдастырып жүрсіздер? 7. Жолдасыңыз тұған күні кешіне кімді шақыртты? 8. Болмені кімге жинатты? 9. Та-

Етістіктер	-қыз/-кіз; -ғыз/-гіз	-тыр/-тір; -дыр/-дір	-т
айт «скажи» жат «ложись» жет «доберись» өт «переиди» жаз «напиши» сал «положи» отыр «садись» бер «дай» же «ешь» ки «надень»	айт-қыз-ды жат-қыз-ды жет-кіз-ді өт-кіз-ді жаз-ғыз-ды сал-ғыз-ды отыр-ғыз-ды бер-гіз-ді же-гіз-ді ки-гіз-ді		
тап «найди» сок «ударь» пш «раскрой» күт «жди» қаз «копай» жан «гори» қал «останься» ал «бери» сез «почувствуй» сен «верь»		тап-тыр-ды сок-тыр-ды пш-тір-ді күт-тір-ді қаз-дыр-ды жан-дыр-ды қал-дыр-ды ал-дыр-ды сез-дір-ді сен-дір-ді	
тазала «чисти» сана «считай» оқы «читай» оина «играй» жыла «плачь» баста «начинай» емде «лечи» жүгір «бегги» пісір «свари» өзгер «изменись» сойле «говори»			газала-т-ты сана-т-ты оқы-т-ты ойна-т-ты жыла-т-ты баста-т-ты емде-т-ті жүгір-т-ті пісір-т-ті өзгер-т-ті сөйле-т-гі

мақты кімге пісіртті? 10. Кірді кімге үтіктеттіңіз? 11. Шанды кімге сұрткіздіңіз? 12. Еденді кімге сыпырттыңыздар? 13. Сіз кеше қонақта кімді кездестірдіңіз? 14. Үйге кімді кірізді? 15. Бөріңізді кім күлдірді? 16. Ата-анасы баласын үйлендірді ме? 17. Үй иесі қонақтарына не жегізді? 18. Енесі келініне шай күйгызды ма? 19. Талғат тісін жұлдырды ма? 20. Шешесі баласын ұйықтатты ма? 21. Баланы кім жылатты?

8-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1 Мама попросила дочь вытереть пыль. 2 Карим позволил Алие купить шубу. 3 Гости попросили меня сыграть на домбре.

4 Мы заставили ребенка спеть. 5. Он попросил меня нарисовать портрет. 6 Ученики заставили учителя рассказать о своей поездке за рубеж. 7 Меруерт заставила меня съесть плов. 8. Мы заставили Санию выпить лекарство. 9. Мы доставили письмо в деревню. 10. Родители поженили сына. 11 Отец попросил сына прочесть статью. 12 Мы встретили Жомарта на выставке. 13 Познакомь меня со своей соседкой. 14. Одень ребенка и выведи его на улицу. 15. Кого ты впустил в дом? 16 Бабушка попросила внучку шалить кумыс в пиалу. 17. Учитель дал студентам написать сочинение. 18. Ты заставил меня ждать тебя три часа. 19. Усыпи ребенка. 20. Я заказала сшить себе красивое летнее платье.

9-жаттығу. Кімге не істеткеніңізді жазыңыз (10 сөйлемнен кем болмасын)

3. ЛЕКСИКА: ҚАЗАҚСТАН.

9 10-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз, орыс тіліне аударыңыз

Қазақстан

Қазақстан — көп ұлтты егеменді мемлекет. Халқының саны 15 миллионнан асады. Археологтардың айтуы бойынша Қазақстан жерін алғашқы адамдар бұдан 300 мың жыл бұрын мекендеген. Қазіргі Қазақстанда 130 ұлттың өкілдері тұрады.

Қазақстан батысында Каспий ойпазы, шығысында Алтай тауларына дейін үш мың шақырымға, солтүстігінде Батыс Сібір, оңтүстігінде Тянь-Шань шыңдарына дейін бір мың бес жүз шақырымға созылып жатыр.

Жер көлемі 2,7 миллион шаршы шақырымнан асады. Республика жерінің үлкендігі соншалық — оның оңтүстігі мен солтүстігі, батысы мен шығысындағы табиғаты бір-біріне ұқсамайды. Оңтүстігінде жемістер гүлдеп, жер бетін астық жапқанда, солтүстігінде өлі қар жатады.

Республиканың оңтүстік аудандарында күріш, қант қызылшасы, мақта, жүзім, алма, қарбыз, қауын, әр түрлі дәрілік шөптер мен толып жатқан өсімдіктер өсіріледі. Бұл аймақта жаңбыр өте аз жауады, жазы ыстық және құрғақ болады. Оның үстіне бұлардың барлығы да суды өте көп қажет етеді. Іле, Шу, Сырдария өзендерінің мол суы — бұл аймақтың байлығы.

Республиканың солтүстігінде астық пен көкөністер жақсы өседі. Бұл өсімдіктерге су онша көп қажет емес. Мұнда күн ыстық емес, жаңбыр да жиі жауып тұрады.

Қазақстан жері пайдалы кендерге өте бай, жер шарында кездесетін кен байлықтарының бәрі бар. Олар темір рудасы, түсті және асыл металдар (мыс қорғасын, қалайы, күміс, алтын және бас алары), көмір, мұнай, фосфориттер. Осыларды игеру бары-

сында жаңа қалалар пайда болды. Олар: Арқалық, Балқаш, Жезқазған, Қарағанды, Қаратау, Теміртау, Ақтау, Кентау, т. б.

Қазақтар бұрын көшпенді ел болып, мал шаруашылығымен айналысқан. Бүгінгі Қазақстан ауыр индустриясы мен ауыл шаруашылығы дамыған, жоғары мәдениетті де білімді елге айналды.

Қазақстан – егеменді тәуелсіз мемлекет. 1991 жылы 1 желтоқсанда Н. Ә. Назарбаев Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті болып сайланды.

□ Сөздік

егеменді – суверенный	жер шары – земной шар
асу – превышать	түсті – цветной
алғашқы – первый	асыл – драгоценный
мекендеу – населять	мыс – медь
өкіл – представитель	қорғасын – свинец
ойпат – низменность	қалайы – олово
шың – пик	көмір – уголь
созылып жатыр – простирается	мұнай – нефть
жер көлемі – площадь	игеру барысында
шаршы шақырым – кв км	во время освоения
табиғат – природа	пайда болу – появляться
астық – зерно	көшпенді – кочевой
мақпа – хлопок	мал шаруашылығы – скотоводство
осымдық – растение	айналысу – заниматься
өсірілу – выращиваться	дамыған – развитой
аймақ – регион	жоғары мәдениетті –
оның үстіне – кроме того,	высококультурный
болсе того	айналу – превращаться
қажет ету – нуждаться	тәуелсіз – независимый
байлық – богатство	тұңғыш – первый
пайдалы кен – полезные ископаемые	сайлану – избираться

11-жаттығу. Мына сөз тіркестерін оқып орыс тіліне аударыңыз

Көп ұлтты егеменді мемлекет, халқының саны; археологтардың айтуы бойынша; алғашқы адамдар; бұдан 300 мың жыл бұрын мекендеген; ұлттардың өкілдері, жер көлемі, шаршы шақырым; жерінің үлкендігі; табиғаты бір-біріне ұқсамайды; оның үстіне; қажет етеді, аймақтың байлығы; пайдалы кендер; кен байлықтары; түсті және асыл металдар; игеру барысында; пайда болу; көшпенді мал шаруашылығы; ауыр индустрия; ауыл шаруашылығы; қатар дамыған; мәдениетті және білімді елге айналу, егеменді тәуелсіз мемлекет; тұңғыш президент болып сайлану

12-жаттығу. Мәтінді пайдаланып сұрақтарға жауап беріңіз

1. Қазақстан – көп ұлтты мемлекет пе? 2. Халқының саны қанша? 3. Қазақстан жерін алғашқы адамдар қашан мекендеген? 4. Қазіргі Қазақстанда қанша ұлттың өкілдері тұрады? 5. Қазақстан қай жерде орналасқан? 6. Оның жер көлемі қанша? 7. Табиға-

ты қандай? 8. Республиканың оңтүстік аудандарында не өсіріледі? 9. Республиканың солтүстігінде не өседі? 10. Қазақстан жері қандай пайдалы кендерге бай? 11. Пайдалы кендерді игеру барысында қандай жаңа қалалар пайда болды? 12. Бүгінгі Қазақстан қандай елге айналды? 13. Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті кім және қашан сайланды?

13-жаттығу. Асты сызылған сөздерді қайталап сұраңыз

Үлгі: Қазақстаң – көп ұлтты мемлекет. – *Қазақстан ба?*

1. Қазақстан – көп ұлтты мемлекет. 2. Қазақстан – егеменді мемлекет. 3. Алғашқы адамдар Қазақстан жерін бұдан 300 мың жыл бұрын мекендеген. 4. Қазақстан батысында Каспий ойпаты, шығысында Алтай тауларына дейін үш мың шақырымға созылып жатыр. 5. Жер көлемі 2,7 миллион шаршы шақырымнан асады. 6. Республиканың оңтүстігі мен солтүстігі, батысы мен шығысындағы табиғаты бір-біріне ұқсамайды. 7. Республиканың оңтүстік аудандарында әр түрлі өсімдіктер өсіріледі. 8. Іле, Шу, Сырдария өзендерінің мол суы – бұл аймақтың байлығы. 9. Солтүстікте күн ыстық емес, жаңбыр да жиі жауып тұрады. 10. Қазақстан пайдалы кендерге өте бай. 11. Қазақтар бұрын көшпенді ел болып, мал шаруашылығымен айналысты. 12. Бүгінгі Қазақстан ауыр индустриясы мен ауыл шаруашылығы дамыған, жоғары мәдениетті де білімді елге айналды. 13. 1991 жылы 1 желтоқсанда Н. Ә. Назарбаев Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті болып сайланды.

14-жаттығу. Мына сөйлемдерге әр түрлі сұрақ қойыңыз.

1. Археологтардың аитуы бойынша Қазақстан жерін алғашқы адамдар бұдан 300 мың жыл бұрын мекендеген. 2. Республиканың оңтүстігі мен солтүстігі, батысы мен шығысындағы табиғаты бір-біріне ұқсамайды. 3. Қазақстан жері пайдалы кендерге өте бай, жер шарында кездесетін кен байлықтарының бәрі бар. 4. Бүгінгі Қазақстан ауыр индустриясы мен ауыл шаруашылығы дамыған, жоғары мәдениетті де білімді елге айналды. 5. 1991 жылы 1 желтоқсанда Н. Ә. Назарбаев Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті болып сайланды.

15-жаттығу. Мына сөйлемдерге грамматикалық талдау жасаңыз

неңің? не? қанша? неден? не істеді?

Үлгі: Халқының саны 15 миллионнан асады

1. Халқының саны 15 миллионнан асады. 2. Қазіргі Қазақстанда 130 ұлттың өкілдері тұрады. 3. Республиканың солтүстігінде астық пен көкөністер жақсы өседі. 4. Қазақтар бұрын көшпенді ел болатын. 5. Бүгінгі Қазақстан – көп ұлтты егеменді мемлекет. 6. Қазақстан жері пайдалы кендерге өте бай, жер шарында кездесетін кен байлықтарының бәрі бар. 7. Бүгінгі Қазақстан ауыр индустриясы мен ауыл шаруашылығы дамыған, жоғары мәдениетті де білімді елге айналды. 8. Жер көлемі 2,7 миллион шаршы шақырымнан

асады. 9 1991 жылы 1 желтоқсанда Н. Ә Назарбаев Қазақстан Республикасының тұңғыш президенті болып сайланды.

16-жаттығу. Жолдасыңыздың айтқанын қостамаңыз

1 Қазақстанда 25 миллионнан астам халық тұрады. 2 Қазақстан жерін алғашқы адамдар 500 мың жыл бұрын мекендеген. 3 Республиканың оңтүстігі мен солтүстігі, батысы мен шығысындағы табиғаты бір-біріне ұқсайды. 4 Оңтүстікте күн ыстық емес, жаңбыр да жиі жауып тұрады. 5. Солтүстікте күріш, қант қызылшасы, мақта, жүзім, алма, қарбыз, қауын, әр түрлі дәрілік шөптер мен толып жатқан өсімдіктер өсіріледі. 6 Қазақстан жері пайдалы кендерге оңша бай емес. 7 Қазіргі Қазақстан – қошпенді ел. 8. Қазақстанда 25 облыс бар.

17-жаттығу. Мына сөздерді қазақ тіліне аударыңыз және оларды пайдаланып сұрақ қойыңыз, жолдасыңыз жауап берсін

Үлгі: площадь – жер көлемі. Қазақстанның жер көлемі қанша? – Қазақстанның жер көлемі 2,7 миллион шаршы шақырымнан асады.

Площадь, суверенный, поселиться, численность населения, природа, расти, полезные ископаемые, появляться, кочевой, развиваться, превратиться, первый президент

18-жаттығу. Сөйлем құраңыз

1. Қазақстан	— многонациональное суверенное государство— простирается с запада на восток на 3000 км,и с севера на юг на 1500 км.— богат полезными ископаемыми.— превратился в развитую страну.
2. Қазақстанның	— площадь более 2,7 млн кв. км.— земля была населена первыми людьми 300 тыс. лет назад.— численность населения более 15 млн людей.— появились новые города
3. Республиканың оңтүстігінде	— выращивают арбузы, дыни, яблоки, виноград, свеклу, рис, хлопок— погода жаркая и сухая.— редко идут дожди
4. Республиканың солтүстігінде	— растет хлеб и овощи.— погода нежаркая.— часто идут дожди.— выращивают зерно и овощи

19-жаттығу. Сөйлемдерді аяқтап жазыңыз

1. Қазақстан – көп ұлтты
2. Археологтардың айтуы бойынша
3. Жер көлемі
4. Республиканың оңтүстігінде
5. Республиканың солтүстігінде
6. Қазақтар бұрын
7. Бүгінгі Қазақстан ..

20-жаттығу. Сөйлемдерді толықтырып жазыңыз

1. ... 15 миллионнан асады.
2. ... оқилдері тұрады.
3. ... созылып жатыр.
4. ... бір-біріне ұқсамайды.
5. ... өте бай.
6. ... пайда болды.
7. ... айналды.
8. ... сайланды.

21-жаттығу. Географиялық картасына қарап, мыналарды көрсетіңіз

- а) Қазақстанның астаналарын;
- ә) Қазақстанның облыстарын және ірі қалаларын;
- б) Қазақстанның жаңа пайда болған қалаларын;
- в) Қазақстанның теңіздерін, көлдерін, ірі өзендерін,
- г) Қазақстанның тауларын.

22-жаттығу. Мына сөйлесуді оқып жаттығыңыздар

- Дарья, сен қай жерде тудың, қайда өстің?
- Мен Солтүстік Қазақстаннанмын. Петропавл қаласында туып-өстім. Алматыға оқу үшін келдім. Сен ше?
- Мен Омбыданмын. Қазақстанға қазақ тілін үйренейін деп келдім. Қазақстан туралы көп оқыдым, бірақ өз көзіммен көргім келді.
- Дұрыс, Виталий Қазақстанның қай жерінде болдың?
- Қазақстанның барлық жерлерін араладым. Солтүстігі өте салқын, ал оңтүстігі өте ыстық екен.
- Иә, Республикамыздың үлкендігі соншалық – оңтүстігінде жемістер гүлдеп, жер бетін астық жапқанда, солтүстігінде әлі қар жатады.
- Қазақстанның жері де үлкен, пайдалы кендерге де өте бай екен.
- Республикамыздың табиғат байлығы мол. Бұрын кошпенді ел еді, қазіргі Қазақстан дамыған елге айналды.

23-жаттығу. Виталийден оның туған жері туралы сұраныз

24-жаттығу. Оқып, жаттап алыңыз

Қазақстан Республикасы:

Тұңғыш президенті:

Конституциясы:

Ұлттық ақша:

егеменді тәуелсіз мемлекет.

Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев,
1991 жылы 1 желтоқсанда
сайланған.

Бірінші конституциясы 1993 жылы
28 қаңтарда, екінші конституциясы
1995 жылы 30 тамызда
қабылданды.

теңге.

Рәміздері: елтаңба;
ту;
әнұран.

☞ 25-жаттығу. Мәтінді тыңдап оқыңыз, сөздікті пайдаланып орыс тіліне аударыңыз

Қазақстан Республикасының рәміздері

Әр халықтың тарихына, салт-дәстүріне, мәдениетіне байланысты рәміздері болады. Қазақстанның да өз рәміздері бар. 1992 жылғы 4 маусымда Қазақстан Республикасының туы, әнұраны, елтаңбасы туралы заң қабылданды.

Қазақстан Республикасының туы

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік туы — тік бұрышты (ені — 1 метр, ұзындығы — 2 метр) көгілдір мата. Көгілдір түс — бейбітшіліктің, тыныштықтың, жарқын болашақтың және ашық аспанның нышаны. Тудың ортасында жарқырап шыққан шұғылалы күн орналасқан. Бұл — бейбітшіліктің белгісі. Күннің астында қалықтап ұшқан қыран құс бейнеленген. Дала құсы — дарқандық пен қырағылық және биікке самғау белгісі. Тудың сол жағында қазақ халқының ұлттық өнерігі бейнеленген. Өрнек қазақ халқының салт-дәстүрін, мәдениетін және ұлттық өнерін білдіреді.

Күн, қыран құс және өрнек алтын түспен берілген. Алтын түс — молшылықтың, байлықтың, құт-берекенің белгісі.

Тудың авторы, суретшісі — Шәкен Ниязбеков.

Қазақстан Республикасының елтаңбасы

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік елтаңбасында көгілдір түс аясында шаңырақ бейнеленген. Ол — елтаңбаның жүрегі іспеттес. Шаңырақ әлемнің біртұтастығын, мемлекеттің бастауы — отбасы ошағын бейнелейді. Шаңырақты айнала уықтар шанышылған. Олар күн сәулесіндей жарқырайды. Екі жағын аңыз ертегілеріндегі пырақтардың қанаттары көмкеріп тұр. Қанатты пырақ — мәңгілік өмір, шексіз даму және Қазақстан секілді бір шаңырақ астында өмір сүріп жатқан халықтардың рухани байлығын көрсетеді.

Елтаңбаның маңдайшасында бес бұрышты жұлдыз бар. Ол — мемлекетіміздің «бағымыз ашылып, жұлдызымыз жарқырай берсін» деген асыл арманын арқалап тұрғандай Төменгі жағында «Қазақстан» деген жазу бар. Реңдік бейнесі — алтын және көгілдір түсті.

Елтаңбаның авторлары, сәулетшілер — Шоша Уәлиханов пен Жандарбек Мөлібеков.

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік әнұраны

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік әнұранының сөзін жазуға Мұсафар Әлімбаев, Қадыр Мырзалиев, Тұманбай Молдағалиев, Жадыра Дәрібаева секілді елімізге аты белгілі аға-апайлары-

мыз қатысты. Ал өнін халқымызға танымал Мұқан Төлбасев, Евгений Брусиловский, Латиф Хамиди сынды атақты композиторларымыз жазған

(«Сен білесің бе?» кітапшасынан алынды.)

26-жаттығу. Қазақстан Республикасының туы туралы сұрақтарға жауап беріңіз

1. Қазақстанның қандай рәміздері бар? 2. Қазақстан Республикасының рәміздері туралы заң қашан қабылданды? 3. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік туының түсі қандай? Ол нені білдіреді? 4. Тудың ені, ұзындығы қандай? 5. Тудың ортасында не орналасқан? Ол ненің белгісі? 6. Күннің астында не бейнеленген? Ол ненің белгісі? 7. Тудың сол жағында не бейнеленген? Ол нені білдіреді? 8. Күн, қыран күс және өрнек қандай түспен берілген? Алтын түс ненің белгісі? 9. Тудың авторы суретшісі кім?

27-жаттығу. Қазақстанның туына қарап, мәтін бойынша әңгімеленіз

28-жаттығу. Қазақстан Республикасының елтаңбасы туралы сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік елтаңбасында қолдир түс аясында не бейнеленген? Ол нені бейнелейді? 2. Шаңырақты айнала не шаншылған? Олар қалай жарқырайды? 3. Шаңырақтың астында не орналасқан? Ол нені көрсетеді? 4. Елтаңбаның маңдайшасында не бар? Ол ненің белгісі? 5. Төменгі жағында қандай жазу бар? 6. Рендік бейнесі қандай? 7. Елтаңбаның авторлары кім?

29-жаттығу. Қазақстанның елтаңбасына қарап мәтін бойынша әңгімеленіз

30-жаттығу. Қазақстан Республикасының әнұранын тыңдап оқыңыз. Қазақша-орысша сөздікті пайдалана отырып орыс тіліне аударыңыз. Әнұранды айтуға тырысыңыз

Қазақстан Республикасының Мемлекеттік әнұраны

Сөзі: Мұсафар Әлімбаев
Қадыр Мырзалиев
Тұманбай Молдағалиев
Жадыра Дәрібаева

Әні: Мұқан Төлбасев
Евгений Брусиловский
Латиф Хамиди

Жаралған намыстан, қаһарман халықтың
Азаттық жолында жалындап жаныппыз
Тағдырдың тезінен, тозақтың өзінен,
Аман-сау қалыппыз, аман сау қалыппыз.

Қайырмасы:

Еркіндік қыраны, шарықта,
Елдікке шақырып тірлікте.
Алыптың қуаты – халықта,
Халықтың қуаты – бірлікте.

Ардақтап анасын, құрметтеп данасын,
Бауырға басқанбыз баршаның баласын
Тағулық, достықтың киелі бәсiгi —
Меiрбан ұлы Отан, қазақтың даласы.

Қайырмасы:

Талайды өткердiк, өткенге салауат,
Келешек ғажаиып, келешек ғаламат.
Ар-ождан, ана тiл, онеге салымыз,
Ерлiк те, елдiк те ұрпаққа аманал.

31-жаттығу. Жолдасыңызбен сөйлесiнiз

— . . . ?

— Менiң туған елiм — Қазақстан

— ... ?

— Иә, Қазақстан — көп ұлтты егемендi мемлекет. Халқының саны қанша екенiн бiлесiз бе?

— ?

— Археологтардың айтуы бойынша Қазақстан жерiн алғашқы адамдар бұдан 300 мың жыл бұрын мекендеген. Ал қазiргi Қазақстанда қанша ұлттың өкiлдерi бар? Көне, айтыңызшы.

— ?

— Иә, Қазақстанның жерi үлкен Қазақстан батысында Каспий ойпаты, шығысында Алтай тауларына дейiн үш мың шақырымға, солтүстiгiнде Батыс Сiбiр, оңтүстiгiнде Тянь-Шань шындарына дейiн бiр мың бес жүз шақырымға созылып жатыр. Жер көлемi қанша шаршы шақырым деп ойлайсыз?

—

— Республиканың оңтүстiк аудандарында не өсiрiледi, ауа райы қандай?

—

— Республиканың солтүстiгiнде не өседi, ауа райы қандай?

— ?

Иә, дұрыс айтасыз. Қазақстан жерi пайдалы кендерге өте бай. Ал Қазақстан жерiнде кен байлықтарынан нелер бар? Айта аласыз ба?

— ?

Қазақтар бұрын көшпендi ел болып, мал шаруашылығымен айналысты. Бүгiнгi Қазақстан қандай?

— ?

Н. Ә. Назарбаев 1991 жылы 1 желтоқсанда Қазақстан Республикасының 1-президентi болып сайланды. Ал Конституциясы қашан қабылданды?

— ?

— Әр халықтың тарихына, салт-дәстүрiне, мәдениетiне байланысты рәмiздерi болады. Қазақстанның да өз рәмiздерi бар. Бiлесiз бе, Қазақстан Республикасының рәмiздерi туралы заң қашан қабылданды?

— ?

— Қазақстан Республикасының Мемлекеттiк туын бейнелеп берiнiзшi.

—

– Елтаңбасы қандай, нені бейнелейді?

– Сіз Қазақстан Республикасының Мемлекеттік әнұранының сөзін, оңін білесіз бе? Келініз, қосылып айтайық.

32-жаттығу. Қосымша әдебиеттерді пайдаланып, «Қазақстан» тақырыбына шағын шығарма жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

23-сабақ

Понудительный залог (Өзгелік етіс).

Понудительный залог также отсутствует в русском языке. Он имеет значение «заставить, понудить, попросить, позволить совершить какое-либо действие или принять иную форму состояния» и образуется при помощи суффиксов *-қыз/-кіз, -ғыз/гіз, -тыр/-тір; -дыр/-дір, -т*. Например

Біз оған өлең айт-қыз-ды-қ «Мы заставили его читать стихи»

Мен киілек сатып ал-дыр-ды-м. «Я попросила купить себе платье»

Етістіктер	-қыз/-кіз, -ғыз/-гіз	-тыр/-тір, -дыр/-дір	-т
айт «скажи» жат «ложись» жет «доберись» өт «прейди» жаз «напиши» сал «положи» отыр «сались» бер «даи» же «ешь» ки «надень»	айт-қыз-ды жат-қыз-ды жет-кіз-ді өт-кіз-ді жаз-ғыз-ды сал-ғыз-ды отыр-ғыз-ды бер-гіз-ді же-гіз-ді ки-гіз-ді		
тап «найди» соқ «ударь» пиі «раскрой» күт «жди» қаз «копай» жан «гори» қал «останься» ал «бери» сез «почувствуй» сен «верь»		тап-тыр-ды соқ-тыр-ды пиі-тір-ді күт-тір-ді қаз-дыр-ды жан-дыр-ды қал-дыр-ды ал-дыр-ды сез-дір-ді сен-дір-ді	
тазала «чисти» сана «считай» оқы «читай» ойна «играи» жыла «плачь» баста «начинай» емде «лечи» жүгір «беги» пісір «свари» өзгер «изменись» сөйле «говори»			тазала-т-ты сана-т-ты оқы-т-ты ойна-т-ты жыла-т-ты баста-т-ты емде-т-ті жүгір-т-ті пісір-т-ті өзгер-т-ті сөйле-т-ті

24-САБАҚ

1. Грамматика: Қайталау. Есімше.
2. Грамматика: Ырықсыз етіс.
3. Лексика: Астана.

1. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ: ЕСІМШЕ.

1-жаттығу. Оқып, есімшелердің жұрнағын бөліп көрсетіңіз

1. Мектептен қайтқан оқушы.
2. Біз бұрын осында келетінбіз.
3. Сен баратын театр алыс емес
4. Студент ауылда тұратын жолдасына хат жазып отыр
5. Айтқаныңды түсіндім.
6. Жүрер күнін айтамын.
7. Киім тігетін әйел осында ма?
8. Сен жазған хатыңды алдым.
9. Мен саған көргенімді аитып отырмын.
10. Билейтін қыз осы ма?
11. Қағаға баратындармен сөйлес.
12. Мынау – кісі болар бала.
13. Оқығаныңды айтамын.
14. Жазатын дәптер қайда?
15. Кіресің осы ма?
16. Меруерт ұялғаннан үндемеді.
17. Мен оны жақсы көретінім.
18. Мен кеше келгенмін.
19. Болатын іс болды.
20. Айтарымды айттым.

2-жаттығу. Мына етістіктерден есімшенің үш түрін жасаңыз

Үлгі: *көру* – *көр-ген* – *көр-ер* – *көр-етін*; ..

Кору, тосу, ұшу, түсіну, тыңдау, кесу, жинау, билеу, жазу, ашу, жабу, шығару, кету, алу, беру, жату, қалу, озу, сезу, оту, жету, қану, қону, басу, сөйлесу, көрсету, біту, келу, ойнау, тебу, жуу, кіру, ішу, табу, жеу, пісу, тапсыру, жау, бату, сөну, шығу, жүргізу, сену, әкелу, қарау, шақыру, сойлеу, итеру, білу, үйрету, кию, жүру, бару, жию, қашу, шашу, апару, үйрену, жіберу, аралау.

3-жаттығу. Әр сөйлемнен есімше жұрнақтары бойынша үш түрлі сөйлем құраңыз. Орыс тілін аударыңыз

Үлгі: *Сәния бұл кітапты (оқу).* – *Сәния бұл кітапты оқыған.*
Сәния бұл кітапты оқыр. – *Сәния бұл кітапты оқитын.*

1. Сәния бұл кітапты (оқу). 2. Мен Абзалды (көру). 3. (Жазуым) осы. 4. Мен саған бір көйлек (көрсету). 5. Жаңбыр (жауу). 6. Болат Сіздің үйіңізге (бару). 7. Мұхтар жұмысты тез (істеу). 8. Мен Жамалмен (танысу). 9. Сәбит Маралмен (сөйлесу). 10. Балалар үйді (жинау). 11. Бекен сыныпқа бор (әкелу). 12. Сен мына есікті (жабу).

4-жаттығу. Мына есімше іерді боғымсыз түріне аиналдырыңыз

1) келген, айтқан, сүрген, жүрген, ұшқан, берген, конген, ойлаған, қонған, келкен, кескен, жүтқан, емделген, сындырған, ұялған, түрған;

2) кететін, келетін, ішетін, шығатын, тыңдайтын, ойнайтын, жататын, түсінетін, беретін, ашатын, билейтін, істейтін, еститін, бұзатын, жейтін,

3) жауар, кірер, соилесер, болар, қалар, қосыгер, пісер, қайнар, оғырар, жуар, жүрер, әперер, ойнар, айтар, тазалар, жазар, үтіктер, аралар, киер

5-жаттығу. Мына сөйлемдерді болымсыз түріне айналдырыңыз

1. Әсет дүкеннен шыққан. 2. Мына кітап оқылған. 3. Олар тағы кездесер. 4. Мына ет бүгін пісер. 5. Студенттер мына жаттығуды орындаған. 6. Сәуле осы жерге жиі келетін. 7. Ұшақ уақытында қонған. 8. Әкем жұмысқа ерте кететін. 9. Бүгін Сәния ерте келер. 10. Мынау гез жүретін пойыз. 11. Мұғалім сабаққа кешігер. 12. Анау қалаға баратын автобус. 13. Бұл жақсы оқитын бала.

6-жаттығу. Мына мақал-мәтелдер мен өлеңді оқып, орыс тіліне аударыңыз және жаттап алыңыз

Ойнақтаған от басар.	Көрмес түйсін де көрмес.
Бермегенді беріп ұял	Ынтымақ болмай, іс оңбас
Ақыл – тозбайтын тон,	Жалғыз ағаш үй болмас.
Білім – таусылмайтын кен	Жалғыз жігіт би болмас.

Айттым сөлем, Қаламқас,	Сенен арлық жан тумас,
Саған құрбан мал мен бас,	Туса туар, – артылмас.
Сағынғаннан сені ойлап,	Бір өзіңнен басқаға
Келер көзге ыстық жас	Ынтықтығым айтылмас.

(Абай)

2. ГРАММАТИКА: ЫРЫҚСЫЗ ҒТІС.

жу	⇒	-ыл	жең	⇒	-іл	сана	⇒	-л
бу	⇒		бер	⇒		істе	⇒	
жаз	⇒		шеш	⇒		сақта	⇒	

7-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз. Айырмашылығын айтыңыз

Сәбит ауылға хат жіберді.	– Хат жіберілді. «Письмо отправлено».
Әкем кітап жазды.	– Кітап жазылды. «Книга написана»
Дәрігер оны емдеді	– Ол қалада емделді. «Он вылечился в городе»
Әлия қонақ шақырды	– Қонақ шақырылды. «Гости приглашены»
Әсет сденді сыпырды	Еден сыпырылды «Пол подметен»

Жерді қазды
Әсем кір үтіктеді.
Біз терезе жудық.
Мен мәтінді аудардым.
Ән аиттық

Әже шай ішті.
Балалар қағаз жинады

– Жер қазылды «Земля вскопана».
– Кір үтіктелді «Белье поглажено»
– Терезе жуылды. «Окно вымыто»
– Мәтін аударылды «Текст переведен».
– Жаксы ән айтылды. «Хорошая песня спета».
– Көп шай ішілді. «Много чая выпито»
– Балалар жиналды. «Дети собрались».

8-жаттығу. Мәтінді оқып, ырықсыз етісте тұрған етіс-ліктерді дәптеріңізге жапызып алыңыз. Жұрнақтардың астын сызыңыз.

Кеше демалыс күні болды. Біз үйде болдық. Қаншама іс істелді! Терезе жуылды, төсеніштер қағылды, заттар жиналды да, орындарына қойылды, сден сыпырылды және жуылды. Кір үтіктелді, көнлек тіілді, шұлық тоқылды. Картоп аршылды, қуырылды, салаттар жасалды, ет пісірілді, капуста тұздалды. Бірақ, сабақ оқылмады, баяндама жазылмады, мәтін аударылмады, жазбаша мәтінге сұрақтар қойылмады, сұрақтарға жауап берілмеді, хат жазылмады, ауылға жіберілмеді. Көп іс істелмеді.

Етістіктер	-ыл	-іл	-л
айт «скажи»	айт-ыл-ды		
жаз «пиши»	жаз-ыл-ды		
тап «найди»	тап-ыл-ды		
қаз «копай»	қаз-ыл-ды		
соқ «ударь»	соғ-ыл-ды		
аш «открой»	аш-ыл-ды		
бер «дай»		бер-іл-ді	
пиш «раскрой»		пиш-іл-ді	
сез «почувствуй»		сез-іл-ді	
пісір «свари»		пісір-іл-ді	
сүрт «вытри»		сүрт-іл-ді	
аяқта «закончи»			аяқта-л-ды
істе «делай»			істе-л-ді
оқы «читай»			оқы-л-ды
баста «начинай»			баста-л-ды
емде «лечи»			емде-л-ді

9-жаттығу. Ырықсыз етістің жұрнақтарын қосыңыз. Орыс тіліне аударыңыз.

Жуу, тию, жіберу, ашу, өшіру, әперу, теру, кесу, шапу, пешу, тесу, апару, бұзу, күйу, сүрту, ішу, сату, қою, қосу, жабу, буу, жеңу, басу, жинау, сыпыру, бітіру, істеу, жасау, аудару, тексеру, толтыру, арнау, атау, баспау, есептеу, үтіктеу.

10-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз.

1 Мына жаттығу орындалды ма? 2 Сізге жаңа тақырып түсіндірілді ме? 3 Жұмыс істелді ме? 4 Кітапханаға жаңа оқулық

тапсырылды ма? 5. Сабактан кейін жиналыс басталды ма? 6. Бүгін не пісірілді? 7. Жолдасыңыздың туған күніне кім шақырылды? 8. Бөлменің есігі ашылды ма? 9. Не сүртілді? 10. Не үтіктелді? 11. Ыдыс-аяқ жуылды ма? 12. Еден сыпырылды ма? 13. Мөтін қалай аударылды? 14. Үйге кімдер жиналды? 15. Ойында кім жеңілді? 16. Жиналыста қандай сұрақтар қаралды? 17. Жиналыста қаралған сұрақтар шешілді ме? 18. Шай құйылды ма? 19. Жел басылды ма? 20. Сіздің институтыңыз тұрған коше қалай аталады? 21. Бүгінгі сабақ қандай тақырыпқа арналды?

11-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Ответы были даны на все вопросы 2 Все вопросы решены 3. Текст переведен неправильно. 4. Упражнение было выполнено правильно. 5 Много песен было спето. 6. Много рассказов было прочитано. 7. Лекарство выпито? 8 Саня лечилась у хорошего доктора. 9. Письмо было отправлено в деревню 10 Собрание началось. 11 Рассматривались очень интересные вопросы. 12 Мы проиграли. 13. Урок окончен. 14 Тетради проверены. 15. Пиалы наполнены 16 Картошка почищена. 17. Яйцо сварено 18 Мясо пожарено. 19 Платье сшито. 20 Носки связаны 21. Салат приготовлен быстро. 22. Эта вещь дана мне 23 Книга сдана в библиотеку. 24. Об этой проблеме много говорилось. 25. Я записалась в библиотеку.

12-жаттығу. Не істелінгенін жазыңыз (10 сөйлемнен кем болмасын)

3. ЛЕКСИКА: АСТАНА.

☞ **13-жаттығу.** Мөтінді тыңдап, оқыңыз, орыс тіліне аударыңыз

Астана

Қазақ Республикасының ең алғашқы астанасы Орынбор (1920–1925), одан кейін Қызылорда (1925–1929), 1929 жылдан 1997 жылға дейін Алматы қалалары болды.

1997 жылы қазанның 20-сында Н. Ә. Назарбаев «Ақмола қаласын Қазақстан Республикасының астанасы деп жариялау» туралы жарлыққа қол қойды 1998 жылы мамырдың 6-сында Елбасының жарлығымен Қазақстан Республикасының астанасы Ақмола қаласы Астана қаласы болып аталды Осы жылғы маусымның 10-ында тәуелсіз Қазақстанның жаңа астанасының салтанатты ашылу рәсімі өтті. Сөйтіп, енді Астана қаласы Қазақстан Республикасының жаңа астанасы болды.

Аз уақыттың ішінде Астана қаласы көрікті қалаға айналды. Қаланың ортасынан ағып өтетін Есіл өзенінің екі жағындағы батпақ, қалың өскен камыстың орны қала халқы демалатын жағажайға айналды Астана қаласында Президент сарайы, Парламент ғимараты, «Интерконтиненталь» қонақ үйі, Еуразия университетінің жаңа корпусы, Жастар сарайы, министрліктердің үйлері, көп қабат-

ты тұрғын үйлер мен ғимараттар бой көтерді Парламент үйінің алдында Төле би, Қазыбек би, Әйтеке бидің ескерткіштері орнатылды Аспанға атылған ақ барыс мүсіні Қазақстанның ХХІ ғасырдағы бақытты болашағын білдіріп тұр.

Әсем Есілдің оң жағасында салынып жатқан жаңа Астананың сұлулығы ерекше. Мұндағы салынып жатқан құрылыстар алыстан көз тартады «Бойтерек» ғимараты Астана тұрғындарын, жақын, алыс шетелдерден келген қонақтарды таң қалдырады.

Астананың болашағы әлі алда. Ол Еуразиядағы ең өсем, сұлу, өйгілі қала болмақ.

Астана – Қазақстан Республикасының саяси, әкімшілік, экономикалық, мәдени орталығы, бас қала

□ Сөздік

жариялау – объявлять	ескерткіш – памятник
жарлық – указ	атылған – взметнувшийся
елбасы – президент	барыс – барс
қол қою – подписывать	мүсін – скульптура
салтанатты – праздничные	жаға – берсг
ашылу рәсімі – церемония открытия	сұлулық – красота
көрікті – красивый	ерекше – особенный
айналу – превращаться	қоз тарту – притягивать взгляд
батпақ – грязь	жақын шетел – ближнее зарубежье
қалың өсетін – густо растущий	алыс шетел – дальнее зарубежье
қамыс – камыш	саяси – политический
бой көтеру – подняться ввысь	әкімшілік – административный

14-жаттығу. Мына сөз тіркестерін оқып, орыс тіліне аударыңыз

Қазақстан Республикасы; ең алғашқы астанасы; жарлыққа қол қою; Елбасының жарлығымен, тәуелсіз Қазақстан; салтанатты ашылу рәсімі, аз уақыттың ішінде, көрікті қалаға айналу; ағыл өтетін Есіл өзені; қалың өскен қамыс; қала халқы; көп қабатты тұрғын үйлер; аспанға атылған; бақытты болашақ, көз тарту; жақын, алыс шетелдерден келген қонақтар; таң қалдыру; мәдени орталығы; бас қала.

15-жаттығу. Мына сөздерден зат есім, сын есім, үстеу жасаңыз

1) ескерту, биік, министр, жетектеу, көру, саяхат, тұру, сұлу, мақтау;

2) салтанат, турист, қабат, негіз, астана, арнау, сәулет;

3) жаз, жоғары, төмен, қысқа, ат, алды, сырты, қатар.

16-жаттығу. Мәтінді пайдаланып, сұрақтарға жауап беріңіз

1 Қазақ Республикасының ең алғашқы астанасы қай қала болды? 2 Одан кейін қай қала астана болды? 3. Алматы қай кездерде Қазақ Республикасының астанасы болды? 4. 1997 жылы қазанның

20-сында Қазақстан Республикасының Елбасы қандай жарлыққа қол қойды? 5. Қай кезде Ақмола қаласы Астана қаласы болып аталды? 6. Осы жылғы маусымның 10-ында Астанада не өтті? 7. Астана қаласы қандай қалаға айналды? 8. Астана қаласында қандай көрікті жерлер бар? 9. Әсем Есілдің оң жағасында нелер бар? 10. Астана ненің орталыны?

17-жаттығу. Асты сызылған сөздерді қайталап сұраныз

Үлгі: Қазақ Республикасының ең алғашқы астанасы Орынбор. – Орынбор ма?

1. Қазақ Республикасының ең алғашқы астанасы – Орынбор.
2. 1925 жылдан 1929 жылға дейін Қазақ Республикасының астанасы Қызылорда болды.
3. Алматы 1929 жылдан 1997 жылға дейін Қазақстанның астанасы болды.
4. 1997 жылы қазанның 20-сында Н. Ә. Назарбаевтың жарлығымен Ақмола қаласы Қазақстан Республикасының астанасы болды.
5. 1998 жылы мамырдың 6-сында Ақмола қаласы Астана қаласы болып аталды.
6. Аз уақыттың ішінде Астана қаласы көрікті қалаға айналды.
7. Астана қаласында көп қабатты тұрғын үйлер мен ғимараттар бой көтерді.
8. Парламент үйінің алдында Төле би, Қазыбек би, Әйтеке бидің ескерткіштері орналасқан.
9. Әсем Есілдің оң жағасында салынған жатқан жаңа Астананың сұлулығы ерекше.
10. «Бөйтерек» ғимараты Астана тұрғындарын, жақын, алыс шетелдерден келген қонақтарды таң қалдырады.
11. Астана Еуразиядағы ең әсем, сұлу, өйгілі қала болмақ.

18-жаттығу. Мына сөйлемдерге әр түрлі сұрақ қойыңыз

1. 1997 жылы қазанның 20-сында Н. Ә. Назарбаев «Ақмола қаласын Қазақстан Республикасының астанасы деп жариялау» туралы жарлыққа қол қойды.
2. 1998 жылы мамырдың 6-сында Елбасының жарлығымен Қазақстан Республикасының астанасы Ақмола қаласы Астана қаласы болып аталды.
3. Осы жылғы маусымның 10-ында тәуелсіз Қазақстанның жаңа астанасының салтанатты ашылу рәсімі өтті.
4. Қаланың ортасынан ағып отетін Есіл өзенінің екі жағындағы батпақ, қалың өскен қамыстың орны қала халқы демалатын жағажайға айналды.
5. Астана қаласында Президент сарайы, Парламент ғимараты, «Интерконтиненталь» қонақ үйі, Еуразия университетінің жаңа корпусы, Жастар сарайы, министрліктердің үйлері, көп қабатты тұрғын үйлер мен ғимараттар бой көтерді.

19-жаттығу. Мына сөйлемдерге грамматикалық талдау жасаңыз

қандай? ненің? қандай? несі? не? не істеді?
Үлгі: Қазақ Республикасының ең алғашқы астанасы Орынбор болды

1. Қазақ Республикасының ең алғашқы астанасы Орынбор болды.
2. 1998 жылы мамырдың 6-сында Елбасының жарлығымен Қазақстан Республикасының астанасы Ақмола қаласы Астана қаласы бо-

лып аталды. 3 Аз уақыттың ішінде Астана қаласы көрікті қалаға айналды 4 Қаланың ортасынан ағып өтетін Есіл өзенінің екі жағында қала халқы демалады. 5. «Бәйтерек» ғимараты Астана тұрғындарын, жақын, алыс шетелдерден келген қонақтарды таң қалдыралы

20-жаттығу. Жолдасыңыздың айтқанын қоспаңыз

1. Қазақ Республикасының ең алғашқы астанасы – Алматы. 2. Ақмола қаласы 1996 жылы Қазақстан Республикасының астанасы болды. 3 1998 жылы маусымның 6-сында Ақмола қаласы Астана қаласы болып аталды. 4 Тәуелсіз Қазақстанның жана астанасының салтанаты ашылу рәсімі 1998 жылы маусымның 6-сында өтті 5 Қазіргі кезде «Бәйтерек» ғимаратының құрылысы басталуда.

21-жаттығу. Мына сөйлемдерді келер және өткен шақта жазыңыз

Үлгі: Мен туристік сапармен Астанаға бара жатырмын –
Мен туристік сапармен Астанаға барамын.
Мен туристік сапармен Астанаға бармақпын.
Мен туристік сапармен Астанаға барармын.
Мен туристік сапармен Астанаға бардым
Мен туристік сапармен Астанаға барғанмын.
Мен туристік сапармен Астанаға барыппын.
Мен туристік сапармен Астанаға баратынмын.

1. Мен туристік сапармен Астанаға бара жатырмын 2. Біз Астананың көрнекті жерлерін аралап жүрміз 3. Менің досым Астанаға баруды армандап жүр. 4 Саяхат жетекшісі Астана туралы оңгімелеп тұр. 5 Оқушылар гүл шоқтарын Парламент үйінің алдында тұрған Төле би, Қазыбек би, Әйтеке бидің ескерткіштеріне қойып жатыр.

22-жаттығу. Мына сөздерді қазақ тіліне аударыңыз және оларды пайдаланып сұраулы сөйлем құраныз, оған жолдасыңыз жауап берсін.

Үлгі: самая первая столица – ең алғашқы астана. Қазақстанның ең алғашқы астанасы не? – Қазақстанның ең алғашқы астанасы – Орынбор.

Подписать указ, стала называться; праздничная церемония открытия, новая столица; в течение короткого времени; выросли; памятники; взметнувшийся ввысь, притягивают взгляд издали; восхищает; главный город.

23-жаттығу. Сөйлемдер құраныз

1. Қазақстанның самая первая столица – Оренбург. столицей в 1925 – 1929 годы была Кызылорда. столицей с 1929 по 1997 год стал Алматы.

2. Астана
- стала новой столицей 20 октября 1997 года
 - за короткое время превратилась в красивый город
 - собирается стать одним из красивых городов Евразии.
 - восхищает жителей и гостей столицы
 - главный город Республики Казахстан.

- 3 Астанада
- 10 июня прошла праздничная церемония открытия новой столицы.
 - президентский дворец притягивает взоры людей.
 - выросли многоэтажные дома и здания.

24-жаттығу. Сойлемдерді толықтырып жазыңыз

1. Қазақ Республикасының ... Орынбор (1920–1925), одан кейін ... (1925 – 1929), ал ... дейін Алматы қалалары болды. 2 1997 жылы қазанның 20-сында Н. Ә. Назарбаев ... туралы жарлыққа қол қойды. 3. ... Елбасының жарлығымен ... Ақмола қаласы ... болып аталды. 4. Осы жылғы маусымның 10-ында тәуелсіз Қазақстанның ... өтті. 5. Аз уақыттың ішінде .. 6. Астана қаласында .. бой көтерді. 7. Парламент үйінің алдында ... орналасқан. 8. Әсем Есдiң оң жағасында салынып жатқан құрылыстар алыстан .. 9 Астана Еуразиядағы ... 10 Астана – орталығы, бас қала.

25-жаттығу. Қазақ тіліне аударып жазыңыз

1 20 октября 1997 года президент Казахстана Н. А. Назарбаев подписал указ о «провозглашении города Акмола столицей Республики Казахстан». 2. 6 мая 1998 года Указом президента Республики Казахстан город Акмола был переименован в город Астана. 3. 10 июня 1998 года в Астане прошла праздничная церемония открытия 4. В Астане находятся Президентский дворец, здание Парламента, гостиница «Интерконтиненталь», новый корпус Евразийского университета, Дворец молодежи, дома министерств, многоэтажные жилые дома и здания 5. Перед зданием Парламента установлены памятники Толе би, Казыбек би, Айтеке би 6 На правом берегу реки Ишим красота Астаны особенна. 7. Здание «Байтерек» восхищает жителей и гостей ближнего и дальнего зарубежья 8. Будущее Астаны впереди. 9. Астана – политический, административный, экономический, культурный центр Республики Казахстан, главный город.

26-жаттығу. Кестелегі сөздерді пайдаланып, сұрақтарға жауап беріңіз

1. Сіз Астанаға қашан бардыңыз?	в прошлом году, прошлой весной; два года назад, на прошлой неделе, летом; ...
2 Астанаға немен бардыңыз?	на поезде; на самолете, на автобусе; на машине; на лошади, ..

3 Барғаннан кейін қайда орналастыңыз?	в гостинице; в доме своего друга, у родственников; у знакомых, ...
4 Саяхат жетекшісі не туралы әңгімеледі?	история, промышленность; сельское хозяйство; наука, культура; искусство; достопримечательности Астаны; ...
5 Астананың қандай көрнекті жерлерін араладыңыз?	здание Парламента, Президентский дворец; новый корпус Евразийского университета, Дворец молодежи; ..

27-жаттығу. Астана картасына қарап, мыналарды көрсетіңіз де, олардың қай жерде, қай көшеде орналасқанын айтыңыз

- а) Астананың әкімшілік аудандарын,
- ә) Есіл өзенін,
- б) Астананың көрнекті жерлерін;
- в) Астананың өндіріс орындарын,
- г) Астананың жоғарғы оқу орындарын,
- ғ) Астананың қонақ үйлерін . .

28-жаттығу. Мына сөйлесуді оқып жаттығыңыздар

- Мина, сен Астанада болдың ба?
- Жок, мен Қазақстанның бас қаласында болған жоқпын. Бірақ Астана туралы көп естідім. Мартина, сен Алматыға Астанадан келдің ғой. Астана қалай екен?
- Мен Астанада бір жылдай болдым. Бұрын Астана кішкентай қала болатын. Ал қазір үлкен, өсем қалаға айналыпты
- Бұрын Астананың аты басқа еді ғой.
- Иә, бұрынғы аты – Ақмола. Кеңс дәуірінде Целиноград деген аты болыпты.
- Ақмола тарихы қай кезден басталады?
- Ақмола 1830 жылы салынған екен. Сол кезде ол әскери бекніс болатын. Қаланың ол кездегі үйлері нашар болатын.
- Астана қаласын жақсы білетін шығарсың
- Иә, бос уақытымда Астананы көп араладым. Менің Астанада жолдастарым бар. Олар мені Астананың көрнекті жерлеріне апарды.
- Мен Астананы көруді армандап жүрмін...
- Онда арманың орындалуы мүмкін. Мен жазда Астанадағы жолдастарыма баруды жоспарлап отырмын. Бірге барайық, бәрін өзіңнің көзіңмен көресің...

29-жаттығу. Туған қалаңыз туралы мәлімет жинап, баяндама жасаңыз

30-жаттығу. Мәтінді оқыңыз, сөздікті пайдаланып орыс тіліне аударыңыз

Қазақстанның астаналары

Қазақ елінің мемлекеттілігінің белгісі – ежелден елді бір жерде басқаратын бас қалалары мен орталықтарының болуында. Бұл қалалардың саяси-экономикалық, әскери-шаруашылық, сауда, ең бастысы ел басқаруда маңызды зор.

Орынбор

Орынбор – тұңғыш астана. 1920 жылы Қазақстан Ресейдің құрамындағы автономиялы республика болып құрылды. Орынбор бас қала болып жарияланды. Орынбор өлкесі ол кезде қазақ жерінің құрамдас бір бөлігі саналатын.

1731 жылы Әбілқайыр хан Ресейге қарау туралы ант берген Сәйтіп, Орынбор бекінісі Ресейдің бүкіл Орталық Азияны басып алуының кілті болған. Орынбордың кадет корпусында қазақтың 30-дан астам жігіттері білім алған. Олар өз елінің алғашқы зиялылары аталған Араларында қоғам қайраткерлері Халел Досмұхамедов, ағайынды Сейдалиндер және тағы басқа белгілі азаматтар болған. Қазақ халқын алғаш өнерге, білімге үндеген «Айқап» журналы осы қалада басылып шыққан.

Орынборда А. Байтұрсынов, С. Сейфуллин, Б. Қаратаев, М. Дулатов, М. Шоқиев және т. б. қазақ зиялылары жұмыс істеп, еңбектер жазған.

Қызылорда

1925 жылы наурыз айында Қазақстанның астанасы Орынбордан Қызылордаға көшті. Сәйтіп, Ақмешит бекеті, қазіргі Қызылорда қаласы астана болды.

Ол кезде Сыр бойының табиғаты өте бай еді. Басқа елдер мен халықтарға Сыр десе, тоқшылық пен молшылық елестейтін. Аз ғана уақыттың ішінде қалаға бүкіл қазақ жерінен қазақтың оқыған азаматтары, ақындар, әншілер жиналды. Әлихан Бөкейханов, Сәкен Сейфуллин, Ілияс Жансүгіров, Сұлтанбек Қожанов, Ахмет Байтұрсынов осы Сыр өңірінде сіңбек етті.

Қалада тұңғыш музыка театры ашылды. Онда Қалибек Қуанышбаев, Серке Қожамқұлов, Шара Жиенқұлова және тағы басқа өнер тарландары өзінің талантымен танылды. Бұрынғы қазақ музыкалық театрының орнында қазір Н. Бексжанов атындағы облыстық театрдың ғимараты бой көтерген.

Қазіргі Қызылорда – ақ күріштің атасы Ыбырай Жақаевтың Отаны Газ бен мұнай өнеркәсібінің орталығы.

Алматы

1929 жылы Қазақстан астанасы Қызылордадан Алматыға көшіп келді. Басын қар басқан Алатаудың етегіне орналасқан табиғатының сұлулығы жағынан сирек кездесетін Алматы қаласы Қазақстан Республикасының орталығы болуға лайық еді.

Алматы – көне қала. Археологтардың айтуы бойынша бұдан екі мың жыл бұрын Алматының орнында бұрын да қала болған. Ежелгі заманның өзінде-ақ Алматы деп аталған.

1854 жылы Кіші Алматы өзенінің бойында іріетасы қаланған. Сол кезде ол әскери бекініс болатын Алматыға «Верный» («сенімді» деген мағынада) деген ат берілді.

1921 жылы қалаға ежелгі Алматы аты берілді 1929 жылы Алматы Қазақстанның астанасы болды Сол жылы Алматыға алғашқы пойыз келді

Қазіргі Алматы — өндірісінің, ғылым мен мәдениеттің, өнердің аса ірі орталығы. Қазіргі кезде миллионнан астам қол ұлтты халқы бар.

Республика тәуелсіздігінің белгісі — Алтын адамның биік бағана үстіне орнатылған мүсіні алыстан көз тартады.

(«Сен білесің бе?» кітапшасынан алынды)

31-жаттығу. Жолдасыңызбен сөйлесіңіз

— Қазақстанның тұңғыш астанасы не? Ол қай жылы Қазақстанның бас қаласы болып жарияланды?

— ...

— Орынборда қандай журнал басылып шығатын?

— ...

— Орынборда қандай қазақ азаматтары жұмыс істеді?

— ...

— Қызылорда қай кезде Қазақстанның астанасы болды?

— ...

— Қызылордаға кімдер жиналды?

— ...

— Сол кезде Қызылордада не ашылды? Қандай өнер тарландары өзінің талантымен танылды?

— ...

— Қазақстан астанасы Қызылордадан Алматыға қай жылы көшіп келді?

— ...

— Іргетасы қашан және қай жерде қаланған? Сол кезде Алматыға қандай ат берілді?

— ...

— 1921 жылы қалаға қандай ат берілді?

— ...

— Қазір Алматы не? Алматыда қанша халық тұрады?

— ...

— Республика тәуелсіздігінің белгісі не?

— ...

— Астана қай жылы Қазақстанның бас қаласы болды?

— ...

— Астанада қандай өзгерістер көзге түседі?

— ...

32-жаттығу. Мына жоспар бойынша Астана туралы әңгімелес беріңіз

1) Астана тарихы;

2) Астана өндірісі,

3) Астананың көрнекті жерлері.

33-жаттығу. а) Саяхатшы және саяхат жетекшісі, ә) Астана қонақтары, б) екі астаналық болып өзара әңгімелесіңіздер

34-жаттығу. Қосымша әдебиеттерді пайдаланып: а) «Астана», ә) «Орынбор», б) «Қызылорда», в) «Алматы» тақырыптарына шағын шығарма жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

24-сабақ

Страдательный залог (Ырықсыз етіс).

Страдательный залог в казахском языке образуется при помощи суффиксов *-ыл/-іл/-л*. И в русском, и в казахском языке он указывает на то, что предмет подвергается действию другого предмета или лица. Например *Бір аптадан кейін жұмыс аяқта-л-а-ды* «Через неделю работа будет закончена» *Хат ауылға жібер-іл-ді* «Письмо отправлено в аул»

Етістіктер	-ыл	-іл	-л
айт «скажи»	айт-ыл-ды		
жаз «пиши»	жаз-ыл-ды		
тап «найди»	тап-ыл-ды		
қаз «копай»	қаз-ыл-ды		
соқ «ударь»	соғ-ыл-ды		
аш «открой»	аш-ыл-ды		
бер «дай»		бер-іл-ді	
піш «раскрой»		піш-іл-ді	
сез «почувствуй»		сез-іл-ді	
пісір «свари»		пісір-іл-ді	
сүрт «вытри»		сүрт-іл-ді	
аяқта «закончи»			аяқта-л-ды
істе «делай»			істе-л-ді
оқы «читай»			оқы-л-ды
баста «начинай»			баста-л-ды
емде «лечи»			емде-л-ді

25-САБАҚ

1. Грамматика: Қайталау. Көсемше.
2. Грамматика: Ортақ етіс.
3. Лексика: Ана тілі.

1. ГРАММАТИКА: ҚАЙТАЛАУ. КӨСЕМШЕ

1-жаттығу. Оқыңыз және көсемшелердің жұрнағын сызықшамен бөліп жазыңыз

1. Мен сені көргелі келдім
2. Бұл университет ашылғалы екі жыл болды.
3. Туған күнімді асыға күтемін.
4. Қар жауып тұр.
5. Елге бармағалы көп болды.
6. Сенімен сөйлескелі келдім.
7. Жұмыс істей отырып баласын ойлайды
8. Сен не жазып отырсың?
9. Мен саған оқулық әкеле жатырмын.
10. Ертең қайда жүргелі отырсыз?
11. Бала неге жылап отыр?
12. Әжеміз теледидардың

касында шұлық тоқып отыр. 13. Ол мені аяп отыр. 14. Терезені ашып, дене шынықтыру жатыңуларын орында. 15. Біз жаңа жоспар жасап отырмыз. 16. Меруерт ұялып үндемеді. 17. Мен оны көрмей кетпеймін. 18. Мектеп бітіргелі мұғалімдерін көрген жоқ. 19. Ол емтихан тапсырғалы бір ай өтті. 20. Су тамшылап тасты теседі.

2-жаттығу. Мына етістіктерден көсемшенің үш түрін жасаңыз

Үлгі: қору – көр-е; ...

Үйрету, түсіну, жүру, тыңдау, жинау, кету, алу, беру, сезу, өту, жету, жасыру, келу, ойнау, тебу, кіру, жеу, пісу, жүргізу, сену, әкелу, қарау, сөйлеу, итеру, білу, бару, апару, жіберу, ұйықтау, ойлау.

Үлгі: жағу – жағ-ып; ...

Жағу, тосу, жеңу, ұшу, оқу, кию, кесу, билеу, жазалау, ашу, жабу, жию, шығару, жату, қалу, қану, жырту, бөлу, уайымдау, шатасу, озу, біту, жуу, қашу, шашу, салу, аралау, қосу, өлшеу, буу.

Үлгі: қору – көр-гелі; ...

Көру, сөйлесу, көрсету, ішу, келу, табу, тапсыру, сөну, шығу, шақыру, үйрену, айту, араласу, голтыру, кету, көріну, жіберу, басу, өшіру, отыру, жазу, жырту, бату, қателесу, өңгімелесу, қону, осу, бітіру, сұрау, туу

3-жаттығу. Жақшадағы етістікке көсемше жұрнағын қосып оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз

1 Сәния бұл кітапты (оқу) отыр. 2. Мен Абзалды (көру) тұрамын. 3. (Жазу) қой 4. Мен саған бір көйлек (көрсету) жатырмын. 5. Жаңбыр (жауу) түр. 6. Болат Сіздің үйіңізге (бару) жатыр. 7. Мұхтар жұмысты тез (істеу) жатыр. 8. Мен Жамалмен (танысу) келдім. 9. Сәбит Маралмен (сөйлесу) келді. 10. Балалар үйді (жинау) жүр 11. Бекен сыныпқа бор (әкелу) жатыр 12. Сен мына есікті (жабу) жүр. 13. Сабағымды (оқу) ешқайда бармаймын. 14. Өңгіме (есту) біз сені жібермейміз 15. Менің жұмысым (аяқтау) қалды. 16. Мектеп (бітіру) кездескен жоқпыз

4-жаттығу. Өленді оқып, көсемшелердің жұрнағын көрсетіңіз

Сен – темір де, мен – көмір,	Жарысқалы келгенмін
Еріткелі келгенмін	Танымайтын жаттарға
Екі еліктің баласын	Танысқалы келгенмін.
Теліткелі келгенмін.	Қазақ, қалмақ баласы,
Егесетін ел шықса,	Табысқалы келгенмін.
Иілткелі келгенмін.	Табысуға келмесең,
Тұтқыр сары желіммін,	Тұрысатын жеріңді айт,
Жабысқалы келгенмін.	Сен – қабылан, мен – арыстан,
Жаңа үйреткен жас тұлпар	Алысқалы келгенмін

(Қазыбек бидің Жонғар ханы Қоңтөжіге айтқаны)

2. ГРАММАТИКА: ОРТАҚ ЁГІС.

жу
бу
жаз

➤ -ыс

кес
өпер
өкел

➤ -іс

сана
істе
есепте

➤ -с

5-жаттығу. Мына сөйлемдерді оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз. Айырмашылығын айтыңыз:

Собит ауылға хат жазды.	Мен хат жазыстым. «Я помог написать письмо»
Сурет бойынша әңгімеле	Үйде әңгімелесті. «Они разговаривали дома».
Данияр қатты сөйлесіді.
Әлия қонақ шақырды	- Екеуміз сөйлестік «Мы поговорили».
Бір-бірін шақырысты «Приглашали друг друга».
Әсет еденді сыпырды	Әсет еден сыпырысты «Асет помог подмести пол»
Жерлі қаздық.
Әсем жақындады.	- Жер қазыстық «Помогли вскопать землю»
Тез жақындастық. «Быстро сблизились»
Мен оны құшақтадым.
Мен мотин аудардым
Терезе жудым	- Екеуі құшақтасты. «Они обнялись»
Мәтінді аударысты. «Помог перевести текст».
Терезе жуыстым «Помог помыть окно».
Ойымдағыны айттым
Бабалар қағаз жинады	- Екі ақын айтысты. «Два акына состязались».
Үйді жинастық «Помогли убраться дома»

6-жаттығу. Мәтінді оқып, ортақ есімге тұрған етістіктерді дәптеріңізге жазып алыңыз. Журнақтардың астып сызыңыз

Өткен аптада саяжайға бардық. Әкмізге көмектестік, көп жұмыс істестік. Жер қазыстық, ағаштардың былтырғы жанырақтарын жинастық, оларды сыртқа шығарыстық, алма ағаштарының қураған бұтақтарын кесістік, оларды үйге апарыстық. Үйдің алдындағы ауланы сыпырыстық. Шаиға су өкелістік. Мен тамақ пісірістім. Содан кейін бәріміз отырып тамақ іштік. Әңгімелестік. Алыстан туысқанымыз келді. Біз хал-жағдайымызды сұрастық, сонан соң шай іштік. Біраз сойлестік те қайтадан жұмысқа кірістік.

Етістіктер	-ыс	-іс	-с
айт «скажи»	айт-ыс-ты		
жаз «пиши»	жаз-ыс-ты		
тап «найди»	тап-ыс-ты		
қаз «копай»	қаз-ыс-ты		
соқ «ударь»	соқ-ыс-ты		
пісір «вари»		пісір-іс-ті	
піш «раскрой»		піш-іс-ті	
кес «режь»		кес-іс-ті	
сұрт «вытри»		сұрт-іс-ті	
сөйле «говори»			сөйле-с-ті
істе «делай»			істе-с-ті
әңгімеле «расскажи»			әңгімеле-с-ті
құшақта «обними»			құшақта-с-ты
жина «убирай»			жина-с-ты

7-жаттығу. Орта етістің жұрнақтарын қосыңыз Орыс тіліне аударыңыз

Жуу, тию, жіберу, соғу, санау, өңсеру, теру, кесу, тесу, апару, бұзу, сұрау, айту, құшактау, сағу, қою, жабу, буу, өңгімелеу, шақыру, жинау, сыпыру, соттау істеу, шығару, жару, жасау, аудару, тексеру, жақындау, сөйлеу, тарау, септеу, көру, іздеу

8-жаттығу. Сұриқтарға жауап беріңіз

1 Не туралы өңгімелестіңдер? 2 Сізбен мұғалім сөйлесті ме? 3 Жұмыс істестің бе? 4 Көріспеңдеріңе көң болды ма? 5 Хал-жағдай сұрас-тың ба? 6. Кіммен құшақтастың? 7 Бір-біріңізді шақырыстыңыздар ма? 8 Белмен жинастың ба? 9. Не сүрттіңіз? 10 Диванды көтерістіңіз бе? 11. Ыдыс-аяк жуысты ма? 12. Не апарыстыңдар? 13 Мәтінді қалай ауда-рысты? 14 Жерді дұрыстап қазысты ма? 15 Теміржол бекетіңнен жүк оқелістіндер ме? 16 Жиналыста айтыстыңдар ма? 17 Сен онымен жа-қындастың ба? 18 Ол Сіңе тиісті ме? 18 Кіммен кім сөйлесті? 19. Өткен соғыста еңізібен кім соғысты? 20 Уйдың қабырғасын кім бұзысты? 21 Екеуіңіз табыстыңыздар ма?

9-жаттығу. Қақпақтың аяғы

1 Мы с ним увиделись 2 Они неслена поговорили. 3 Помо-ги перевести текст 4 Давай обнимемся. 5 Помогите мне 6 Мы долго разговаривали. 7. Я помог тебе постирать белье. 8 Давай помо-гу помыть окно 9 Он помог вынести шкаф 10 Они воевали долго 11 Давай помогу поставить 12 Мы сблизились 13 Соседи судятся. 14. Давай помогу провскрыть тетради. 15. Давай приласим друг друга в гости 16 Помогите почистить картошку. 17 Они по-могли принести багаж. 18 Мы помогли пожарить мясо. 19 Они помогли сварить еду 20. Мы помирились

3. ЛЕКСИКА: АНА ТІЛІ.

10-жаттығу. Сөйлесіп отырып оны орыс тіліне аударыңыз

Әлішер: Ал, құрметті Қазақ тілі орталығының мүшелері бүгінгі кездесуімізді бастауға рұқсат етіңіздер! Бүгін біздің соңғы кездесуіміз Әрқайсыңызда жазған арнап жасап жатқан жоспарларыңыз бар шығар Мен биіт институт бігіріп, жоғарғы білім алып, қызмет етпекші Ертен, ағла жазса, Астанаға жүремін

Дарья: Астанадан Қазақ тілі орталығын ашпақсыз ба?

Әлішер: Оны жұмысқа орналасқаннан кейін көрермін.

Гленда: Алматыда Қазақ тілі орталығы өз жұмысын аяқтай ма?

Әлішер: Қазақ тілі орталығының басқа президенті болады Онымен Темалыстан кейін күзде танысасыздар Ал менің Сіздерге қазақ тілін бағалап, зор ықыласпен оқығандарыңызға көң-көп рақмет айтқым келеді Әр адам үшін ана тілі — ең қымбат, ең бағалы тіл Өз ана тілдеріңізді қалай білесіңіздер қазақ тілін де солай бітулеріңізге тысқтесің

Шерил: Рақмет, Әлішер. Сіз бізге көп жақсы сөз айттыңыз

Біз де Сізге өте ризамыз. Осы жылдың ішінде Қазақстан туралы, қазақ тілі туралы көп нәрсе үйрендік, Алматының көрнекті жерлеріне бардық, қазақ тілінде аз болса да сөйлесі аламыз.

Әлішер: Ал онда дастарқанға жүріңіздер. Кетер аяқ жасайық!

11-жаттығу. Сөйлесу бойынша сұрақтарға жауап беріңіздер

1. Бүгін Қазақ тілі орталығының соңғы кездесуі ме? 2. Әлішердің осы жылға қандай жоспарлары бар? 3. Алматыда Қазақ тілі орталығы өз жұмысын аяқтай ма? 4. Қазақ тілі орталығының мүшелері жана президентімен қашан кездеседі? 5. Ана тілі әрбір адам үшін қандай тіл? 6. Әлішер Қазақ тілі орталығының мүшелеріне қандай алғыс айтты, не тіледі? 7. Осы жылдың ішінде Қазақ тілі орталығының мүшелері не істеді, не үйренді? 8. Сіздіңіше, кетер аяқ деген не?

12-жаттығу. Сөйлесуді қайтадан оқып шығып, Қазақ тілі орталығының соңғы кездесуі қалай өткенін, дастарқанның басында қандай сөздер айтылғанын, дастарқанға қандай тағамдар қонылғанын оңтүстік ретінде жазыңыз

13-жаттығу. Қазақ тілі орталығының әр мүшесі жазға арнап жасап жатқан жоспарлары туралы айтыңыз. Алдымен кестені толтырыңыз

Аты	Жоспары
<i>Әлішер</i>	
<i>Ләззат</i>	
<i>Вильям</i>	
<i>Шерил</i>	
<i>Тим</i>	
<i>Гленда</i>	
<i>Суреш</i>	
<i>Мина</i>	
<i>Виталий</i>	
<i>Дарья</i>	
<i>Ксения</i>	
<i>Роза</i>	

14-жаттығу. Жолдастарыңыздан жазға арнап жасап жатқан жоспарлары туралы сұрап, кестені толтырыңыз. Соған соң өңгімелеңіз

Аты	Жоспары

15-жаттығу. Бағаналардағы сөздердің сойкес сыңарларын тауып, тұсына жазыңыз

Үлгі: *Альберто – Аргентина – аргентиналық – испан тілі*

Альберто	Ресей	түрік	қазақ тілі
Эрдоған	Қырғызстан	француз	араб тілі
Ясмина	Қазақстан	американдық	түрік тілі
Вальтер	Үндістан	неміс	қырғыз тілі
Джордж	Аргентина	орыс	испан тілі
Луи	Египет	қазақ	француз тілі
Порома	Түркия	үнді	орыс тілі
Осмонбек	АҚШ	араб	ағылшын тілі
Талғат	Алмания	аргентиналық	неміс тілі
Иван	Франция	қырғыз	

16-жаттығу. Мына сөздерді қазақ тіліне аударып, әр ұлттың ана тілін жазыңыз

Үлгі: русский: *орыс – орыс тілі; ...*

Русский; қазақ; немец; американдық; англичанин; француз; испанец; итальянец; албанец; венгр, поляк, румын; датчанин, литовец; латыш; эстонец; турок; араб; украинец; белорус; молдаван; грузин; армянин; азербайджанин, татарин, узбек; таджик; туркмен; кыргыз, афганец; индиец; иранец; кореец; монгол; китаец, уйгур; дунганин

17-жаттығу. Төмендегі сөздерді пайдаланып, үлгі бойынша мәлімет беріңіз

Үлгі: *Данияр Қазақстаннан. Ол – қазақ. Оның ана тілі – қазақ тілі*

1. Данияр – Қазақстан. 2. Марина – Ресей. 3. Питер – Ұлыбритания. 4. Жан – Франция. 5. Кейко – Жапония. 6. Вильгельм – Алмания. 7. Мао – Қытай. 8. Рафаелла – Италия. 9. Вахтанг – Грузия. 10. Джейн – АҚШ. 11. Сәлжүк – Түркия. 12. Рашид – Татарстан. 13. Гита – Үндістан. 14. Паула – Мексика. 15. Түйғын – Өзбекстан

18-жаттығу. а) Озіңіз; ә) еліңіз, б) ұлғыңыз, в) ана тіліңіз туралы әңгімелеңіз

❖ **19-жаттығу.** Мәтінді тындап, оқыңыз, орыс тіліне аударыңыз.

Ана тілі

Дүние жүзінде 6000-ға тарта тіл бар, бірақ әр халықтың өз ана тілі болады. Ана тілі – бұл әкенің, анаңның тілі. Орыс халқының ана тілі – орыс тілі, қытай халқының ана тілі – қытай тілі, неміс халқының ана тілі – неміс тілі. Қазақ халқының ана тілі – қазақ тілі. Ана тілін адамдар кішкентай кезінен әке-шешесінен, әжесі мен атасынан үйренеді. Ер жеткенде халықтан, мектептен, кітаптан, газет пен журналдан, радио мен теледидардан, кинотеатрлар мен театрлардан үйренеді.

Қазақ тілі – бай тіл. Ол – қазақ халқының жазуы, кітабы, мектебі жоқта ұстазы болған тіл. Қазақ халқы ана тілінде дүние жүзінде өйгілі «Алпамыс», «Қобыланды», «Ертарғын» сияқты батырлар жырын, «Қыз Жібек», «Қозы Көрпеш – Баян сұлу» сияқты нашықтық жырларын

шығарған Қазақ халқы – ертегілерге, мақал-мәтелдерге өте бай халық. Бұл тілді үйренсең, осыларды өзін де оқисың.

Қазақ тілі – мемлекеттік тіл. Қазақстанда тұратын ұлты басқа халықтар да қазақ тілін үйренуге көңіл қояды. Олар қазақ тілін үйірмелерде, қоғамдарда, мектептер мен институттарда оқып біледі.

Қазақстанда қазақ тілімен қатар орыс тіліне де ерекше көңіл бөлінеді. Өйткені елімізде тұратын басқа ұлттың адамдарымен бұл күндері орыс тілі арқылы түсінісуге болады.

Қазақстанда көптеген ұлт өкілдері тұрады. Олар Қазақстанды өз елі санайды. Бірақ өз ана тілдерін ұмытпауға тырысып үйренуде.

Сөздік

тарта – около	ертегі – сказка
кішкентай кездерінен – с малых лет	мақал-мәтел – пословицы и поговорки
ер жеткенде – став взрослым	мемлекеттік – государственный
ойғил – известный	көңіл қою – уделять внимание
сияқты – такой как	қатар – наряду
батырлар жыры – героический эпос	өкіл – представитель
ғашықтық жыры – поэма о любви	

20-жаттығу. Мына сөз тіркестерін оқыңыз және орыс тіліне аударыңыз

Ана тілі; дүние жүзі; бр халық, орыс халқы, қазақ халқы; кішкентай кезінен; ер жеткенде, қазақ халқының жазуы; дүние жүзіне өйгілі. батырлар жыры; ғашықтық жыры, қазақ ертегілері; мақал мен мәтел, ұлты басқа халықтар; көңіл қою, қазақ тілімен қатар, ерекше көңіл бөлу, басқа ұлттың адамдары; бұл күндері орыс тілі арқылы; көптеген ұлт өкілдері; өз елі санау

21-жаттығу. Сөйлемдер құраңыз

1	қазақ орыс үйғыр неміс корей дунгси өзбек	халқының ана тілі	қазақский язык русский язык уйгурский язык немецкий язык корейский язык дунганский язык узбекский язык
---	---	-------------------	--

2.	Ана тілін адамдар	с малых лет от бабушки, дедушки от родителей став взрослыми в школе, институте из книг, газет, журналов из кино, театров, радио, ТВ	үйренеді.
----	-------------------	---	-----------

3.	Қазақ халқы қазақ тілінде	героические эпосы пословицы поговорки сказки поэмы о любви	шығарған
----	---------------------------	--	----------

4. Қазақстанда тұратын ұлты басқа халықтар —

русский народ
уйгурский народ
немецкий народ
дунганский народ
чеченский народ
украинский народ
корейский народ ...

5 русские
уйғуры
немцы
дунгане
корейцы
украинцы
турки
азербайджанс
евреи
чеченцы ...

Қазақстанды өз елі санайды және өз тілдерін ұмытпауға тырысады.

22-жаттығу. Сурақтарға жауап беріңіз

1. Менің ана тілім — қазақ тілі, ал Сіздікі? 2. Мен үшін қазақ тілі мен орыс тілі бірдей, ал Сіз үшін? 3. Мен скі тілді кішкентай кезімнен ата-анамнан үйрендім, ал Сіз? 4. Мен орыс, ұйғыр, корей, өзбек, неміс ұлттарының өкілдерімен орыс тілі арқылы түсінісемін, ал Сіз? 5. Менің жолдастарым қазақ тілін үйірмелерде үйреніп жүр, ал Сіз? 6. Мен қазақ жазушыларының шығармаларын қазақ тілінде, орыс жазушыларының шығармаларын орыс тілінде оқимын, ал Сіз? 7. Жолдастарымның қазақ әдебиетін, мәдениетін, тарихын білгілері келеді, ал Сіздің? 8. Жолдасым қазақ тілін тез арада үйреніп алды, ал Сіз? 9. Мен кинофильмдерді қазақша көремін, радионы қазақша тыңдаймын, ал Сіз? 10. Маған қазақ тілі жұмысыма керек, ал Сізге? 11. Менің танысым қазақ тілін өзі үйреніп алды, ал Сіз? 12. Мен ана тілімді өте сыйлаймын, ал Сіз?

23-жаттығу. Естімегендеі болып, қайталап сураңыз

Үлгі: Менің ана тілім — өзбек тілі. — Сіздің ана тіліңіз өзбек тілі ме?

1. Менің ана тілім — өзбек тілі. 2. Мен корей тілін кішкентай кезімнен үйрендім. 3. Менің екінші ана тілім — орыс тілі. 4. Адамдар қазақ тілін үйірмелерде, мектептер мен институттарда үйрене алады. 5. Мен кішкентай кезімде қазақ ертегілерін әке-шешемнен қазақ тілінде естідім. 6. Қазақстан — көп ұлтты мемлекет. 7. Дүние жүзінде 6000-ға тарта тіл бар. 8. Қазақстанда көп ұлт өкілдері орыс тілі арқылы араласып тұрады. 9. Менің досым Герман неміс болса да, өзінің екінші ана тілін қазақ тілі деп санайды. 10. Қазақ тілі — бай тіл. 11. Қазақ халқының ана тілінде дүние жүзіне өйгілі шығармалары өте көп. 12. Қазақ халқы ертегілерге, мақал-мәтелдерге өте бай халық. 13. Қазақстанда тұратын ұлты басқа халықтар да қазақ тілін үйренуге көңіл қояды. 14. Қазақстанда қазақ тілімен

қатар орыс тіліне де ерекше көңіл бөлінеді. 15. Қазақстандағы көптеген ұлт өкілдері өз ана тілдерін ұмытпауға тырысады.

24-жаттығу. Мына сөйлесімдерге әр түрлі сұрақтар қойыңыз

1 Біздің елімізде көптеген ұлт өкілдері араласып тұрады. 2. Қазақстанда орыс, неміс, ұйғырлар арасында қазақ тілін жақсы білетін адамдар аз емес. 3. Қазақ халқы ана тілінде батырлар жырларын, ғашықтық жырларын, ертегілерді, мақал-мәтелдерді шығарған. 4. Елімізде тұратын басқа ұлттың адамдарымен бұл күндері орыс тілі арқылы түсінісуге болады. 5. Қазақстандағы көптеген ұлт өкілдері өз ана тілдерін ұмытпауға тырысады.

25-жаттығу. Мына сөйлесімдерді келер және өткен шаққа айналдырыңыз.

Үлгі: Мен қазақ тілін үйреніп жүрмін. —

Мен қазақ тілін үйренемін

Мен қазақ тілін үйренбекпін.

Мен қазақ тілін үйренермін.

Мен қазақ тілін үйрендім.

Мен қазақ тілін үйреніптің.

Мен қазақ тілін үйренгенмін

Мен қазақ тілін үйренетінмін.

1. Мен қазақ тілін үйреніп жүрмін. 2. Менің жолдасым қазақша «Қобыланды» деген батырлар жырын оқып отыр. 3. Көп ұлттың өкілдері орыс тілі арқылы түсінісіп жүр. 4. Біз корей тілін үйірмеде үйреніп жүрміз. 5. Қазақстандағы көптеген ұлт өкілдері өз ана тілдерін ұмытпауға тырысып жүр.

26-жаттығу. Мына сөйлемдерді болымсыз түріне айналдырыңыз. Дұрыс жауабын жазыңыз

1. Дүние жүзінде 2000-ға тарта тіл бар. 2. Қазақстанда 20 ұлт өкілдері тұрады. 3. Қазақстанда барлық ұлттың өкілдері өзара қазақ тілінде түсініседі. 4. Қазақ тілі — Сіздің ана тіліңіз. 5. Сіз жапон тілін үйреніп жүрсіз. 6. Сіз қазақ тілін кішкентай кезіңізден әке-шешіңізден, әже мен атаныздан үйрендіңіз. 7. Сіз қазақша шапшаң сөйлейсіз. 8. Сіз қазақ тілінде дүние жүзіне әйгілі «Алпамыс», «Қобыланды», «Ер Тарғын» сияқты батырлар жырын, «Қыз Жібек», «Қозы Көрпеш — Баян сұлу» сияқты ғашықтық жырларын оқыдыңыз. 9. Сіз орысша түсінбейсіз. 10. Тіл үйрену өте оңай.

27-жаттығу. Мына сөйлемдерді толықтырыңыз

Дүние жүзінде ... тіл бар. Әр халықтың ... болады. Ана тілі — ... Орыс халқының ..., қытай халқының ..., неміс халқының ..., қазақ халқының ... Ана тілін адамдар ... Ер жеткенде ... Қазақ тілі — бай тіл, ол ... ұстазы болған тіл. Қазақ халқы ана тілінде ... шығарған. ... — мемлекеттік тіл. Қазақстанда тұратын ұлты басқа халықтар да көңіл қояды. Олар қазақ тілін ... үйренеді. Қазақстанда қазақ тілімен қатар бөлінеді, өйткені ... Қазақстандағы көптеген ұлт өкілдері ... санайды. Олар ... тырысады

28-жаттығу. Қазақ тіліндегі баламасын табыңыз Осы сөз іркестермен сөйлем құраныз

Родной язык; около 6000 языков; у каждого народа, с малых лет; будучи взрослым; известный на весь мир; представители многих национальностей; особое внимание, общаться; стараться не забыть.

29-жаттығу. Сөйлемдерді қазақ тіліне аударыңыз

В мире существует около 6000 языков. У каждого народа есть свой родной язык. С малых лет люди обучаются родному языку у родителей, бабушек и дедушек. В зрелом возрасте люди обучаются языку в кружках, школах, институтах, по радио и телевидению. Казахский язык богат на сказки, пословицы и поговорки. Когда не было письменности, он был учителем народа. Казахский народ сочинил известные всему миру героические эпосы «Алпамыс», «Кобланды», «Ертаргын», поэмы о любви «Кыз Жибек», «Козы Корпеш – Баян сулу» и другие. Представители других национальностей в Казахстане стараются уделить изучению казахского языка большое внимание. Наряду с казахским языком особое внимание уделяется и русскому языку. Представители других национальностей общаются между собой на русском языке. Они считают Казахстан своей родиной, стараются не забыть свой родной язык и изучают его.

30-жаттығу. Мәтінді оқыңыз. Сөздікті пайдаланып, орыс тіліне аударыңыз

Оқырмандармен кездесудің бірінде қазақтың белгілі ақышы Олжас Сүлейменов пен Надежда Лушникова бірге отырыпты. Сонда оқырмандардың бірі Олжастан: «Сіздің ұлтыңыз қазақ бола тұрып, шығармаларыңызды неге орыс тілінде жазасыз?» — деп сұрапты. Ақын бөгелместен: «Ал Сіз Надеждадан ұлты орыс бола тұрып, шығармаларын неге қазақ тілінде жазады екен, соны сұраныз» — депті. Бұдан ары ол: «Біз үшін екі тіл де ана тіліміз» — деп өзі жауап беріпті.

31-жаттығу. Мына нақылдарды оқып, орыс тіліне аударыңыз

Анам берген туған тілім,
Атам берген құрал тілім

Ана сүгі бой өсірді,
Ана тілі ой өсіреді.

Ана тілін ұмытқан адам өз халқының өткенінен де, болашағынан да қол үзеді.

(*Ғ. Мүсірепов*)

Әркімнің туған тілі — туған шеше,
Оған бала міндетті сан мың сөз

Тәрбие басы — тіл,
Өнер алды — тіл.

(*С. Мұқанов*)

(*Махмуд Кашғари*)

Кімде-кім қазіргі уақытта ана тілін, өзінің әдебиетін сыйламаса, бағаламаса, оны сауатты, мәдениетті адам деп санауға болмайды

(*М. Әуезов*)

Халықтың мәңгі ғұмыры оның тілінде. Әрбір тіл өзінің халқы үшін Ұлы.

(*Ш. Айтматов*)

Аша тiлiн бiлмеген
Ақылы жоқ желкбас.

Ана тiлiн сүймеген
Халкын сүйiп жарыгпас.

(Б Сарногаев, қырғыз ақыны)

Туған тiлiм – тiрлiгiмнiң айғағы,
Тiлiм барда айтылар сыр ойдағы.
Өссе гiлiм, мен де бiрге өссiмiн,
Ошсе тiлiм, мен де бiрге ошемiн.
Тiлсiз хайуан – бишара.
Бишараға не шара?

(Әбдiлда Тәжiбаев)

32-жаттығу. Орыс әдебиетiнен ана тiлi туралы асыл сөздердi тауып, казак тiлiне аударуға (ырысыңыз).

33-жаттығу. Қазакша-орысша сөздiктi пайдаланып, мөтiндi орыс тiлiне жазбаша аударыңыз

Ауыз әдебиетi туралы

Қазактың көркем әдсбиетi ауызша және жазбаша болып екiге бөлiнедi. Ауыз әдебиетiнiң өзiн екiге бөлуге болады: бiрi – авторлары белгiсiз шығармалар (мақал, мөтел, жұмбақ, тақпақ, ертегi, айтыс, т. б.), ал екiншiсi – авторлары белгiлi шығармалар (батырлар жыры, ғашықтық жырлар, т. б.)

Батырлар жыры – көп халықта бар эпос жанры. Мысалы, көне гректiң ақыны Гомердiң «Илиада мен Одиссеясы», грузиннiң ақыны Шота Руставелидiң «Жолбарыс терiсiн жамылған батыр», қырғыздардың «Манас» жыры, т. б. Бұлардың көлемi 20 мыңнан 100 мың жолға дейiн жстедi.

Қазак эпостарының көлемi үлкен емсс, бiр мың жолдан аспайды. Бұл эпостардың көпшiлiгi сахнада еркiн қойылып жүр. Халқымыздың дүние жүзiне әйгiлi батырлар жырына «Қобыланды», «Ер Тарғын», «Алпамыс», «Қамбар», «Едiге», «Шора», «Баян», т. б. жырлар жатады.

Ғашықтық жырларды лиро-эпостық жырлар деп атайды. Оларға «Қозы Көрпеш – Баян сұлу», «Қыз Жібек», «Айман–Шолпан» жырлары жатады. Бұлардың бәрiнде де скi жастың сүйiспеншiлiгi баяндалады.

Қисса – эпикалық жанр, араб, иран, шағатай елдерiнен келген, арабша «баяндау» дегендi бiлдiредi. Қиссаларда өлең мен қара сөз (проза) араласып келедi. «Жүсiп пен Зылиқа», «Бәдiгүл Жамал мен Сейфiлмәлк», «Әмiре мен Зияда», «Ләйлi мен Мөжнүн» сюжеттерi арабтардан ауысқан да, «Фархат пен Шырын», «Тайир мен Зухра», «Бозжiгiт пен Сақыпжамал» – Орта Азияның өзiнен туған кейiпкерлер.

Айтыс жанры әлеуметтiк шындықты көрсетедi. Ол жүйрiк аттардың бәйгесiмен бiрдей болған. Айтыста жеңген ақын рудың намысын қорғаны үшін сыйлық алған. Ертедегi әйгiлi айтыс ақышдары Біржан – Сара, Кемшiрбай – Шөже, Жапақ – Орынбай, Көкбай – Әрiп, Әсет – Рысжан, Жамбыл – Құлмамбет, т. б. ақындарды ғасырлар өтсе де, халқымыз есте сақтап келе жатыр.

34-жаттығу. Мына сұрақтарға жауап беріңіз

1 Көркем әдебиеттің қандай түрлері бар? 2 Ауыз әдебиетінің қандай түрлерін білесіз? 3 Батырлар жырларын атаңыз, олардың ерекшелігін айтып беріңіз. 4. Қазақтың ғашықтық жырларын атаңыз, олардың басқа жырлардан айырмашылығы қандай? 5. Қисса жанрының қандай ерекшеліктері бар? 6 Айтыс ақындарын атап, айтыстың ерекшелігі қандай екенін айтыңыз

35-жаттығу. Мына сұрақтарды пайдалана отырып өңгімеленіз

1. Сіз қайда тудыңыз, қайда өстіңіз? 2. Сіздің туған жеріңізде қандай ұлттар тұрады? 3. Сіздің ұлтыңыз кім және ана тіліңіз қандай? 4. Ана тіліңізді кімнен үйрендіңіз? 5. Ана тіліңізде жақсы сөйлейсіз бе? 6. Ана тіліңіз бай тіл ме? Неге? Халқыңыз ана тілінде не шығарды? 7. Сіз ана тіліңізден басқа тіл білесіз бе? 8. Қазақ тілін неге үйреніп жүрсіз? 9. Сіз қазір қазақша түсінессіз бе, оқи аласыз ба, жаза аласыз ба, сойлесе аласыз ба? 10. Қазақ тілі Сізге ұнай ма? 11. Тағы қандай тілді үйренгіңіз келеді? 12 Қазақ ауыз әдебиеті туралы не айта аласыз?

36-жаттығу. Жоғарыдағы сұрақтарды пайдаланып, а) ана тілі туралы, ө) қазақ ауыз әдебиеті туралы шағын шығарма жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

25-сабақ

Взаимно-совместный залог (Ортақ етіс).

Взаимно-совместный залог на русском языке переводится как «совместно, одновременно с кем-либо делать что-то» или «одновременно с кем-либо находиться в определенном состоянии» Он образуется при помощи суффиксов *-ыс/-іс/-с* В русском языке подобный залог отсутствует, а взаимно-совместное значение выражается глаголами возвратно-среднего залога Например

Мен досыммен құшақта-с-тым. «Я обнялся с другом»

Олар хат жаз-ыс-ты. «Они переписывались»

Етістіктер	-ыс	-іс	-с
айт «скажи»	айт-ыс-ты		
жаз «пиши»	жаз-ыс-ты		
тап «найди»	тап-ыс-ты		
қаз «копай»	қаз-ыс-ты		
соқ «ударь»	соғ-ыс-ты		
пісір «вари»		пісір-іс-ті	
піш «раскрой»		піш-іс-ті	
кес «режь»		кес-іс-ті	
сұрт «вытри»		сұрт-іс-ті	
сөйлс «говори»			сөйлс-с-ті
істе «делай»			істе-с-ті
өңгімеле «расскажи»			өңгімеле-с-ті
құшақта «обними»			құшақта-с-ты
жина «убирай»			жина-с-ты

КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

(Заключительный курс)

1-САБАҚ

1. Грамматика:

1.1. Көмекші сөздер.

1.2. Сөйлем мүшелері.

2. Лексика: Әл-Фараби.

1.1. КӨМЕКШІ СӨЗДЕР.

1-жағтығу. Көшірші жазыңыз Септеуліктердің, жалғаулықтардың және демеуліктердің астын сызып, орыс тіліне аударыңыз.

а) 1. Оның әкесі Отан үшін қаза тапты Әкесі туралы көп әңгіме айтты. 2. Біз ауылға дейін пойызбен барамыз. Пойыз Көкшетау арқылы өтеді. 3. Мен мына кітапты сенен бұрын оқыдым. Сен оны менен кейін оқыдың.

ә) Базарда көкөніс пен жеміс-жидек көп. Мен бүгін не қарбыз, не қауын, не алма сатып аламын. Шабдалыны алым келеді, бірақ алмаймын, өйткені бағасы қымбат Егер ақшам көп болса, алар едім

б) Менің уақытым жоқ, өсіресе ертең. Мен емтиханға дайындалып жатырмын ғой. Аз-ақ уақытым қалды. Мен жаңа ғана оқу залынан келдім. Сіз ше? Емтиханға дайынсыз ба?

2-жағтығу. Көп нүктенің орнына қажетті септсуліктердің, жалғаулықтардың және демеуліктердің бірін қойыңыз

а) 1. Мен қазақ тілін көктемнен ... оқып жүрмін. Мен оны өзім . оқимын. 2. Бүгін бізде кесте ... қазақ тілі сабағы жоқ Оны мұғалім ... білдім. 3. . отыр, сенен да адамдар бар

ә) Арман . , Әйгерім ..., Ләззат ... жақсы оқиды. Арман .. Әйгерім сабаққа бірге дайындалады. ... Ермек сабаққа дайындалмайды, ... жалқау. ... оның жақсы оқығысы келсе, ... ол көп дайындалу керек.

б) Менің жолдасым көп сапар шегеді, .. пойызбен көп жүреді. Ол үйге қазір ... келді. Жұмысы өте ауыр ...

3-жағтығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1 Мы изучаем казахский язык в течение года 2 Я не люблю супы, особенно лапшу. 3. Или иди в поликлинику, или я вызову врача на дом. 4. Вы говорите только по-русски, не так ли? 5. Если будет время, позвони мне. 6 После уроков пойду в библиотеку.

1.2. СӨЙЛЕМ МҮШЕЛЕРІ.

_____	Бастауыш	Подлежащее
_____о_____	Баяндауыш	Сказуемое
_____о_____	Толықтауыш	Дополнение
_____о_____	Анықтауыш	Определение
_____о_____	Пысықтауыш	Обстоятельство

4-жаттығу. Мәтінді дөңгерінізге көшіріп жазыңыз Жоғарыдағы үлгі бойынша сөйлем мүшелерінің астын сызыңыз

Кеше біз үлкен жиналыс өткіздік. Студенттер көп жиналды. Дәрістің ішінде мұғалімдер де, студенттер де отырды. Жиналыс өте қызықты өтті. Қызықты тақырыптар талқыланды. Ешкімнің кеткісі келмеді. Жиналыс кеш аяқталды. Жатақханаға бөріміз бірге келдік, үлкен бөлмеде отырып, көп әңгімелестік. Келесі айда тағы жиналыс болады. Оған міндетті түрде қатысуымыз керек.

5-жаттығу. Мына сөйлемдерді салыстырып, айырмашылығын айтыңыз

Мына кітап жақсы.	— Ол жақсы оқиды.
Ол үстіне таза киім киді.	— Ол таза жазады.
Мына тура жол институтқа барады.	— Мен оған тура айттым.
Мен ұзақ жолдан келдім.	— Мұғалім ұзақ сөйледі.
Бүгін күн жылы болды	— Ол маған жылы қарады.
Менің ағам өте шапшаң адам.	— Марат шапшаң оқиды.
Мына кісінің бойы биік екен	— Құс биік ұшты.
Ана ауру адам нашар екен.	— Балаңыз нашар жазады.
Бүгін үйге жақын адамдар жиналды	— Кел, жақын отыр.
Мен өзіме тамаша кітап сатып алдым.	— Тамаша сөйлейсің.

6-жаттығу. Сызбалардың орнына керекті сөздерді қою арқылы сөйлем құраңыз

1. _____ ~~~~~ _____ o _____ o _____

2. _____ _____ _____ o _____ o _____

3. ~~~~~ _____ _____ o _____ o _____

4. _____ _____ _____ o _____

5. _____ _____ ~~~~~ _____ o _____ o _____

7-жаттығу. Жолдасыңызға арнап жоғарыдағы үлгі бойынша өз сызбаңызды сызыңыз. Ол сызбаңыздағы белгілер бойынша сөйлем құрасын.

8-жаттығу. Дөптеріңізге көшіріп жазыңыз. Синтаксистік талдау жасаңыз.

Солтүстік полюс (Ұшқыш Водопьяновтың әңгімесі)

1937 жыл, 22 наурыз Менің ұшағым жоғары көтерілді. Мәскеудің үстінен бір айналып өттік. Мәскеудің көңілді көштері мен көрікті алаңдары төменде қалып барады.

Солтүстікке қарай ұштық. Ұшағымыз салқын ауаны қақ жарып ұшты. Қалың бұлттың арасында ұшып келеміз. Жерден 300 м жоғары көтерілдік. Мәскеу артта қалды. Қарлы боран басталды. Біз 100 м төмен түстік. Архангельскіге жақындадық. Тақтай тілетін зауыттар көрінді. Біз әуежайға аман-есен қондық.

📖 9-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз

Әл-Фараби
(870–950)

Орта ғасырда Қазақстанның Отырар маңында (қазіргі Шымкент облысы) аты дүние жүзіне әйгілі, ұлы ғалым, энциклопедияшы Әбу Насыр әл-Фараби дүниеге келді. Оның балалық шағы Арыс, Сырдария бойында өтті. Отырар медресесінде дәріс алып, ондағы аса бай кітапханадағы қолжазбаларды оқып меңгерді. Әбу Насыр білімін жетілдіру, ғылымды тереңдету үшін аса ірі мәдени орталық саналатын Бағдад қаласына келді. Мұнда ол Аристотель, Эвклид, Прометей еңбектерін оқып үйренді.

Әл-Фараби 25-30 жас шамасында бүкіл дүниежүзілік ғылым-білімді терең де жан-жақты меңгеріп, енді өзі де құнды-құнды еңбектер жазды. Ол ғылым мен өнердің барлық саласы бойынша 150-ден астам еңбек жазған. Олардың ішінде «Музыканың ұлы кітабы», «Ғылымдар тізбегі», «Оргонон», «Алмагеске түсініктеме», т. б. еңбектері болашақ ғылымға жол ашты. Замандастары және шәкірттері оны «екінші Аристотель», «екінші ұстаз» деп атаған.

Әл-Фараби математика мәселелерімен де көп айналысқан ғалым. Математиканы архитектура, жер өлшеу, астрономия және музыкаға шебер пайдаланудың үлгісін көрсеткен

Әл-Фараби аса үлкен музыкант, тамаша орындаушы және ақын болған. Ол домбыра, қобыз секілді аспап түрлерін жасап, бірнеше музыкалық шығармалар жазған. Ұлы ғұлама көп жыл шет жерлерде жүрсе де, өзінің туған Отанын бір сәт те ұмытпаған. Оған оның мына сағыныш өлеңі дәлел бола алады:

Қашықтасаң туған жер – қалың елім,
Қамығамын сағынып алау денем.
Шаршадым мен, қанатым талды менің,
Шаңғыт жолға сарылып қараумснен.

(«Ол кім, бұл не?» кітабынан қысқартып алынды)

Сөздік

дүниеге келу – появиться на свет	замандас – современник
дәріс алу – учиться	шәкірт – ученик
қолжазба – рукопись	ұстаз – учитель
меңгеру – освоить	мәселе – проблема, вопрос
жетілдіру – совершенствовать	айналысу – заниматься
тереңдету – углублять	секілді – такой, как
жан-жақты – всесторонне	ғұлама – мудрец
құнды – ценный	дәлел – доказательство
сала – область, сфера	

10-жаттығу. Мына сөз тіркестерін оқып, орыс тіліне аударыңыз

Орта ғасырда; аты дүние жүзіне әйгілі; дүниеге келді; дәріс алды, қолжазбаларды оқып меңгерді; білімін жетілдіру; ғылымды терендету; аса ірі мәдени орталық саналатын, 25-30 жас шамасында; құнды-құнды еңбектер жазу; жол ашты; шебер пайдаланудың үлгісін көрсеткен, сағыныш өлеңі

11-жаттығу. Сұрақтарды қазақ тіліне аударып, жолдасыңызға қойыңыз Жолдасыңыз оң жақтағы сөздерді пайдаланып жауап берсін

1. Кем являеся Аль-Фараби?	Ұлы ғалым, энциклопедияшы, математик, астроном, ақын, музыкант, философ,
2. Когда и где он появился на свет?	орта ғасырда қазіргі Шымкент облысында,
3. Где прошло его детство?	Арыс, Сырдария бойында;
4. Где он учился?	Оғырар медресесінде;
5. Для чего он приехал в Багдад?	білімін жетілдіру, ғылымды гереңдету үшін,
6. Чьи работы он изучал?	Аристотель, Эвклид, Прометей,
7. Сколько трудов он написал?	ғылым мен өнердің барлық саласына 150-ден астам еңбек,
8. Любил ли он свою Родину?	қатты сағынды, өлең шығарған

12-жаттығу. Асты сызылған сөздерді қайталап сұраңыз.

1. Әл-Фараби — дүние жүзіне әйгілі ұлы ғалым. 2. Ол Отырар маңында орта ғасырда дүниеге келді. 3. Оның балалық шағы Арыс, Сырдария бойында өтті. 4. Ол Отырар медресесінде оқыды. 5. Сол кезде Багдад ірі мәдени орталық болатын. 6. Онда Әл-Фараби Аристотель, Эвклид, Прометей еңбектерін көп оқыды. 7. Ол 150-ден астам еңбек жазған. 8. Әл-Фараби бірнеше музыкалық шығармалар жазған. 9. Ол туған Отанын қай жерде жүрсе де қатты сағынған.

13-жаттығу. Мына сөйлемдерді өткен шақтың барлық түрлеріне қойып жазыңыз

Үлгі: Әл-Фараби орта ғасырда дүниеге келді. — *Әл-Фараби орта ғасырда дүниеге келген* *Әл-Фараби орта ғасырда дүниеге келінті.*

1. Әл-Фараби орта ғасырда дүниеге келді. 2. Әл-Фарабидің балалық шағы Арыс, Сырдария бойында өтті. 3. Ол бай кітапханадағы қолжазбаларды оқып меңгерді. 4. Ол Багдад қаласына білімін жетілдіру үшін келді. 5. Әл-Фараби 150-ден астам құнды құнды еңбектер жазды. 6. Ұлы ғұлама математика мәселелерімен де айналысты. 7. Ол математиканы шебер пайдаланудың үлгісін көрсетті. 8. Әл-Фараби домбыра, қобыз секілді аспап түрлерін жасады. 9. Ол туған Отанын жақсы көрді

14-жаттығу. Мына сөйлемдерге грамматикалық талдау жасаңыз

Үлгі: Әбу Насыр Әл-Фараби — ұлы ғалым.

1. Әбу Насыр Әл-Фараби — ұлы ғалым. 2. Әл-Фараби орта ғасырда қазіргі Шымкент облысында дүниеге келді. 3. Ол кітапханадағы қолжазбаларды қол оқыды. 4. Ол білімін жетілдіру үшін, Бағдад қаласына келді. 5. Әл-Фараби 25-30 жас шамасында құнды-құнды еңбектер жазды. 6. Ол ғылым мен өнердің барлық саласы бойынша 150-ден астам еңбек жазды. 7. Ол математиканы басқа өнер салаларына шебер пайдаланудың үлгісін көрсеткен. 8. Әл-Фараби аса үлкен музыкант, тамаша орындаушы және ақын. 9. Ол бірнеше музыкалық шығарма жазды.

15-жаттығу. Сөйлемдер құраңыз

Әбу Насыр Әл-Фараби {
родился в Ораре.
освоил рукописи великих ученых.
написал более 150 трудов
занимался математическими проблемами.
написал много музыкальных произведений

Ол Бағдад қаласында {
улублял свои знания
освоил науку
изучал труды великих ученых

Әл-Фарабидің {
детство прошло на берегу рек Арысь,
Сырдарья.
ценные труды известны всему миру.
современники и ученики называли его
«второй Аристотель»

16-жаттығу. Сөйлемдерді толықтырыңыз

1. Әбу Насыр Әл-Фараби ... дүниеге келді. 2. Ол ... оқып меңгерді. 3. Ол Бағдад қаласына ... үшін келді. 4. Әл-Фараби 25-30 жас шамасында ... еңбектер жазды. 5. ... оны ... деп атаған. 6. Әл-Фараби ... айналысқан, ол математиканы ... көрсеткен. 7. Ол — аса үлкен музыкант, ... жазған. 8. Көп жыл шет жерлерде жүрсе де, ..

17-жаттығу. Мына сөздер мен сөз тіркестерін қазақ тіліне аударып, сөйлем құраңыз.

Появиться на свет, детство, изучать рукописи; около 25-30 лет, современник; наставник, заниматься вопросами математики, делать музыкальные инструменты; скучать по Родине.

18-жаттығу. Жақша ішіндегі сөздерді қазақ тіліне аударыңыз

1. Әбу Насыр Әл-Фараби — (известный во всем мире великий ученый, энциклопедист, математик, поэт, музыкант). 2. Ол орта ға-

сырда (в нынешней Шымкентской области) дүниеге келді. 3. Онын (детство) Арыс, Сырдария бойында (прошло). 4 (Обучаясь в медресе города Отрар), ондағы аса бай кітапханадағы қолжазбаларды оқып менгерді 5 Әбу Насыр білімін жетілдіру, ғылымды терендету үшін (в самый крупный, считающийся культурным центром, город Багдад) келді 6 Әл-Фараби 25-30 жас шамасында (освоив всю мировую науку глубоко и всесторонне), енді өзі де құнды-құнды еңбектер жазды. 7. Ол (более 150 трудов по всем областям науки и искусства) жазған 8 Әл-Фараби математиканы архитектура, жер өлшеу, астрономия, музыкаға (показал образцы искусного применения). 9. Әл-Фараби домбыра, қобыз ескілді аспап түрлерін жасап, (написал несколько музыкальных произведений). 10 Ұлы ғұлама (хотя и находился много лет вдали от Родины), өзінің туған Отанын бір сөт те ұмытпаған.

19-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

Абу Насыр аль-Фараби – известный во всем мире великий ученый, энциклопедист, математик, поэт, музыкант. Он родился и рос в IX веке в городе Отрар. Детство его проходило на берегу рек Арысь и Сырдарья. Обучаясь в медресе города Отрар, он прочитал рукописи древних ученых.

Абу Насыр отправился в самый крупный культурный центр, город Багдад для того, чтобы углубить свои знания. Там он познакомился с трудами Аристотеля, Эвклида, Прометея. В возрасте 25-30 лет, освоив всю мировую науку глубоко и всесторонне, он сам начал писать ценные труды. Им написано более 150 трудов по всем областям науки и искусства.

Аль-Фараби занимался и математическими проблемами. Он показал, как можно применять математику в архитектуре, геодезии, астрономии, музыке. Аль-Фараби, сам изготавливая такие музыкальные инструменты, как домбра, қобыз, написал несколько музыкальных произведений.

Великий мудрец очень любил свою Родину и никогда о ней не забывал.

20-жаттығу. Тақырып бойынша Әл-Фараби туралы бес сөйлем ойлап, дәптеріңізге жазыңыз. Сөйлем мүшелерінің астын үлгі бойынша сызыңыз.

21-жаттығу. «Әл-Фараби» мәтінінің соңындағы оларды оқыңыз, сөздікті пайдаланып орыс тіліне аударыңыз да, жаттап атыңыз.

22-жаттығу. Томендегі мәтінді оқып, орыс тіліне аударыңыз

Әл-Фараби туралы аңыз

Бірде Әл-Фараби Багдад қаласы әмірінің сарайына барыпты. Ол жерде ғалымдар, әкімдер, онерпаздар көп жиналған екен. Әл-Фараби елеусіз бір шетке барып отыра қалады да, өзі жасаған домбырасымен бір қонды күй тартады. Күйді естіген адамдар күліп, мәз-мейрам болады. Әл-Фараби басқа бір қайғылы күй тартса, әлгі адамдар қамы-

ғып жылай бастайды Осыдан кейін ол бір баяу күйді тартқанда сарайда оғырғандар түгел ұйықтап қалыпты

Әл-Фараби «Бұл күйлерді тартқан Әл-Фараби» деп қағазға жазыпты да, сарайдан шығып кетіпті. Әмір оны қанша іздесе де, таба алмапты.

Сөздік

әмір — правитель
өнерпаздар — люди искусства
елеусіз — незаметно

мәз-мейрам болу — радоваться
қайғылы — печальный
қамығып жылау — печалиться

23-жаттығу. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз

1 Бір күні Әл-Фараби қайда барыпты? 2 Бағдал қаласы әмірінің сараиына кімдер жиналыпты? 3. Әл-Фараби қай жерге отырып домбырасын тартыпты? 4. Ол қоңілді күй тартқанда, адамдарға қалай әсер етіпті? 5 Адамдар неге жылай бастады? 6. Адамдар қай кезде ұйықтап қалыпты? 7 Әл-Фараби қағазға не деп жазыпты? 8. Оны кім іздеп, таба алмапты?

24-жаттығу. Жолдасыңыздан Әл-Фарабидің өмірбаяны туралы сұраңыз

25-жаттығу. Қосымша әдебиеттерді пайдаланып, «Әл-Фараби» тақырыбына шағын шығарма жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

1-сабақ

Служебные слова (Көмекші сөздер).

В казахском языке существуют категории слов, не имеющих самостоятельно-го значения и не обладающих самостоятельной функцией в предложении. Они называются служебными словами (көмекші сөздер). Их можно разделить на следующие группы

- 1) Послелогии (Септеуліктер),
- 2) Служебные имена (Көмекші ссмідер),
- 3) Союзы (Жалғаулар);
- 4) Частицы (Демеуліктер).
- 5) Модальные слова (Модаль сөздер)

1. **Послелогии (септеуліктер)** по своему значению, в основном, соответствуют русским предлогам и многие из них требуют определенных падежей. Они обычно стоят после знаменательных слов, к которым относятся

Послелогии	Предлоги	Примеры
<i>деин (шеин)</i>	до	<i>институтқа деин (шеин)</i> «до института»
<i>бойына</i>	в течение	<i>жыл бойына</i> «в течение года»
<i>бойынша (боиында)</i>	вдоль	<i>аитуды бойынша</i> «по его рассказам»
<i>соң, кейін</i>	с	<i>бытырдан соң</i> «с прошлого года»
	после	<i>сабақтан кейін</i> «после урока»

арқылы туралы үшін	через о, об для, ради чтобы	сен арқылы «через тебя» шаруашылық туралы «о хозяйстве» сен үшін «ради тебя» оқу үшін «для учебы»
бері басқа бұрын әрі	с кроме раньше дальше	былтырдан бері «с прошлого года» менен басқа «кроме меня» менен бұрын «раньше меня» әрі отыр «сядь дальше»

2. **Служебные имена (Көмекші есімдер)** относятся к служебным словам условно, т. к. они сильно отличаются от других служебных слов. В отличие от них они могут употребляться самостоятельно в определенной синтаксической функции и иметь конкретное лексическое значение. Они склоняются и принимают падежные окончания. Служебные имена так же, как и послелоги, соответствуют русским предлогам и употребляются после имен существительных. Например, *ағаштың түбінде* «у дерева», *мектептің алдында* «перед школой» (См. также раздел «Служебные имена».)

Так же, как и имена существительные, служебные имена принимают падежные окончания

Им п	<i>терезенің жаны-</i> □
Род п.	<i>терезенің жаны-ның</i>
Дағ п	<i>терезенің жаны-на</i>
Вин п	<i>терезенің жаны-н</i>
Мест. п	<i>терезенің жаны-нда</i>
Исх п	<i>терезенің жаны-нан</i>
Твор п	<i>терезенің жаны-мен</i>

3. **Союзы (Жалғаулықтар)** соответствуют союзам русского языка и служат для соединения однородных членов предложения и предложений. В казахском языке имеется несколько видов союзов

Союзы	Русские эквиваленты	Примеры
Соединительные <i>және, мен/бен/пен, да/де, та/те</i>	и, да	<i>сен және мен</i> «ты да я» <i>Сәлим мен Әлім</i> «Салим и Алим» <i>Жаңбыр жауды да, жер көгерді</i> «Дождь прошел, и земля зазеленела».
Противительные <i>бірақ, бірақ та, алайда, дегенмен, әйтсе де, сөйтсе де</i>	а, но, да	<i>Киноға барар едім, бірақ қалтамда ақша жоқ</i> «Пошел бы в кино, да в кармане нет денег»
Разделительные <i>не, немесе, я, әлде, біресе, әйтпесе, болмаса, ал</i>	или, либо, то , то	<i>Не мен барам, не сен бар</i> «Или я поиду, или ты или» <i>Біресе жаңбыр жауады, біресе күн шығады</i> «То дождь, то солнце»

Причинные <i>өйткені, себебі</i>	так как, потому что	<i>Ол жақсы оқиды, себебі жақсы маман болғысы келеді</i> «Он хорошо учится, так как хочет быть хорошим специалистом» <i>Мен сабаққа барған жоқпын, өйткені ауырып қалдым</i> «Я не ходил на занятия, потому что заболел»
Следственные <i>сондықтан, сол себебтен, сол үшін</i>	поэтому	<i>Мен ауырып қалдым, сол себебтен сабаққа бармадым</i> «Я заболел, поэтому не пошел на занятия» <i>Ол көп оқиды, сондықтан білімді адам болып шықты</i> «Он много занимался, поэтому стал образованным человеком»
Условные <i>егер, онда егер., онда..</i>	если, тогда, если , тогда	<i>Егер, кітап оқымасаң, білімді адам болмайсың</i> «Если не будешь читать, то не станешь образованным человеком» <i>Маған келмесең, онда мен саған борамын.</i> «Если не придешь ко мне, то я пойду»

4. Частицы (Демеуліктер) вносят дополнительные смысловые, эмоциональные, модальные оттенки в значения отдельных слов и предложений Их можно разделить на следующие группы

Частицы	Русские эквиваленты	Примеры
Усилительно-ограничительные <i>ғана/қана, ғой/қой, әсіресе, -ақ, -ау</i>	только, особенно, же	<i>Ол саяжайға Ерболды ғана алды</i> «Он взял на дачу только Ербола» <i>Мен жемістерді жақсы көремін, әсіресе алмұртты</i> «Я люблю фрукты, особенно груши» <i>Мынау дәптер ғой «Это же тетрадь».</i>
Вопросительные <i>ма/ме, бо/бе, па/пе, ше</i>	ли, а	<i>Ол бора ма? «Пойдет ли он?»</i> <i>Сен ше? «А ты?»</i>

5. Модальные слова (Модаль сөздер) служат для выражения точки зрения говорящего на отношении высказываемой мысли к действительности. В казахском языке имеются следующие модальные слова

Модальные слова	Русские эквиваленты	Примеры
<i>керек</i>	необходимо, нужно	<i>Маған сол адам керек еді</i> «Мне бы нужен тот человек»
<i>сияқты</i>	как будто, как, кажется	<i>Ол мені жек көретін сияқты</i> «Он как будто меня ненавидит»
<i>екен</i>	оказывается	<i>Онда кітап көп екен.</i> «Оказывается там много книг»
<i>мүмкін шығар болар</i>	возможно, может быть	<i>(Мүмкін) олар қалада шығар (болар)</i> «Может быть они в городе»
<i>рас</i>	правда, верно	<i>Рас, сен менің досымсың</i> «Верно ты мой друг»
<i>шамасы</i>	вероятно	<i>Шамасы, олар үйде жоқ</i> «Вероятно, их нет дома»
<i>әрине</i>	конечно	<i>Әрине, сен оны білесің</i> «Конечно, ты его знаешь»

Члены предложения (Сөйлем мүшелері).

Как в русском, так и в казахском языке, члены предложения делятся на *главные* (*тұрлаулы*) и *второстепенные* (*тұрлаусыз*). Так же, как и в русском языке, к главным членам предложения относятся *подлежащее* (*бастауыш*) и *сказуемое* (*баяндауыш*).

1 *Подлежащее* (*бастауыш*), которое отвечает на вопросы *ким? не? «кто?» «что?»* и может выражаться всеми частями речи. Например *Жолаушылар пойызға отырды* «Пассажиры сели на поезд» (Имя существительное) *Он екіге бөлінді* «Десять делится на 2» (Имя числительное) *Менікі — мына үй* «Мой этот дом» (Местоимение).

2 *Сказуемое* (*баяндауыш*) отвечает на вопросы *не істеді? не қылды? не етті? қайтті? «что делал? что сделал?»*, а также может быть выражено различными частями речи. Например *Асан кітап оқыды* «Асан читал книгу» (Глагол) *Мен инженермін* «Я — инженер» (Имя существительное.) *Олардың үйі осында* «Их дом здесь» (Местоимение.) *Біз бесеуіміз* «Нас пятеро» (Имя числительное).

К второстепенным членам предложения относятся: *дополнение* (*толықтауыш*), *обстоятельство* (*нысықтауыш*) и *определение* (*анықтауыш*).

1 *Дополнение* (*толықтауыш*) отвечает на вопросы пяти падежей, кроме именительного и родительного. Так же, как и в русском языке, дополнение может быть прямым и косвенным. Например *Сен айтқан (нені?) кітапты оқыдым* «Я прочел (то?) книгу, о которой ты говорил» (*Немені?) кітаппен жұмыс істедім* «Я работал (чем?) книгой».

2 *Обстоятельство* (*нысықтауыш*) отвечает на вопросы *қайда? «где?», қашан? «когда?», қалай? «как?», қанша? «сколько?»* и чаще всего выражается наречиями. Например *Біз Жаңа жылды қуанышпен қарсы алдық*, «Мы с радостью встретили Новый год».

3 *Определение* (*анықтауыш*) отвечает на вопросы *қандай? «какой?» қанша? «сколько?», қаншасыншы? «какой?» «который?», кімнің? «чей? кого?», ненің? «чей? чего?»* и выражается прилагательными, числительными, местоимениями, су-

шестивительными причастиями Например *Мен мына биік үйде тұрамын* «Я живу в этом высоком доме» *Мен үйге үш рет телефон соқтым* «Я звонил домой три раза» *Ертең менің досым келеді* «Завтра присажает мой друг» *Ағаңның кітабы менде* «Книга Асана у меня» *Келетіндердің билеттері осында* «Билеты приглашенных здесь»

2-САБАҚ

1. Грамматика: Салалас және сабақтас құрмалас сөйлемдер.

2. Лексика: Қазақ хандары.

1. ГРАММАТИКА: САЛАЛАС ЖӘНЕ САБАҚТАС ҚҰРМАЛАС СӨЙЛЕМДЕР

1-жаттығу. Сөйлемдерді оқып, салыстырыңыз

Жай сөйлем	Құрмалас сөйлем
<i>Жаз келді.</i> «Пришло лето» <i>Күн жылынды.</i> «Стало тепло»	<i>Жаз келді де, күн жылынды</i> «Пришло лето, и стало тепло».
<i>Күз түсті</i> «Наступила осень». <i>Күн әлі жылы.</i> «Дни еще стоят теплые»	<i>Күз түсті, бірақ күн әлі жылы.</i> «Наступила осень, но дни еще стоят теплые»
<i>Жаңбыр жауды</i> «Идег дождь». <i>Жаңбыр басылды</i> «Дождь перестал».	<i>Жаңбыр біресе жауды, біресе басылды.</i> «Дождь то шел, то переставал»
<i>Мен үлкенмін</i> «Я старший» <i>Сен мені тыңдауың керек</i> «Ты должен меня слушаться».	<i>Мен үлкенмін, сондықтан сен мені тыңдауың керек.</i> «Я старший, поэтому ты должен меня слушаться».

2-жаттығу. Мына сөйлемдерді салалас құрмалас сөйлемдерге айналдырыңыз және, да/де, та/те

1. Күн жылынды Қар сіді 2. Аспанды қара бұлт басты Жаңбыр қатты жауды. 3. Алтай жазды асыға күтті. Жаз келді. 4. Суық күз жақындады. Жәндіктер азия басталды 5. Мұғалім келмеді. Сабақ болмады 6. Сәуірдің ортасы болып қалды. Қыс аяқталды 7. Салтанат «Әсем» тұрмыс үйіне барды Аяқ киімін жөндетіп өкелді. 8. Сәкен жолдасына сұрақ қойып жатыр. Жолдасы жауап беріп тұр 9. Мен үйге келдім. Менің шешем шай дайындады. 10. Ұшақ қонды. Жолаушылар ұшақтан шықты

бірақ, сонда да, әйтсе де

1. Көктем келді Күн әлі суық. 2. Мен ағамның үйіне келдім. Үйде ешкім жоқ екен 3. Ернар киноға кетті. Билет жоқ екен. 4. Мен саған хат жаздым. Сен маған жауап қайтарған жоқсың 5. Қар жауып тұр. Күн суық емес. 6 Жолдасым ауырып қалды Дәрігерді шақырт-

пады 7. Мен сінліме ойышық алдым Ол онымен ойнамады. 8. Менің қарным ашты Мен асханаға барған жоқпын 9. Дүкеннен азық-түлік сатып алайын деп едім. Дүкен анық емес. 10. Қайрат сағатын жөндеуге кетті. Ақшасын үйде қалдырыпты.

біресе, не, немесе

1 Біз барайық. Олар барсын 2 Ертең мен Мемсуге барамын, киноға барамын. 3. Әсет жатады, тұрады. 4. Гелелидар корейік. Дойбы ойнайық. 5. Жазира кір жуады, кір үтіктейді, тамақ пісірді. 6. Шаштараз шеберлері шашты сонді қияды, маникюр жасайды, шашты бояйды 7. Студенттер қазақ тілі сабағында мәтінді оқиды жаттығуларды орындайды, сұрақтарға жауап береді. 8. Зәуре шабдалы жемейді, маған бермейді. 9. Қонақтар домбыра тартады, әңгімелеседі. өн шырқайды, би билейді 10. Бүгін біз үйде боламыз, ата-анамыздың үйінде боламыз

сондықтан, өйткені, сол себепті

1 Ол баяу оқиды. Ол аз дайындалады 2. Мен мәтінді түсінемін. Мен сөздерді білемін 3. Самат досына хат жазбады. Уақыты жоқ 4 Біз киноға барған жоқпыз. Емгиханға дайындалдық. 5 Сәбит жазылмады, емделмеді. 6. Ең жақсы тіл – ана тілі Оны аса құрметтеу керек 7 Біз сыйлық сатып алған жоқпыз. Ақшамыз болмады. 8. Ермек сұраққа жауап бере алмады Сабаққа дайындалмады. 9. Үйге кіре алмадым Кілтінді жоғалтып алдым. 10. Оқуға бармаймын. Ауырып қалдым.

3-жаттығу. Төмендегі сөйлемдерді толықтырыңыз

1 Жаз шықты да, . 2 Саша қазір қылдырмайды, өйткені ... 3 Не ол барсын, не . 4. Мен мына мақаланы аудармаймын, өйткені ... 5. Мен мәтінді оқымаймын, себебі ... 6. Мен базардан қауын алдым және .. 7. Арман былтыр Москеуге сапар шекті және 8. Сіз жақсы жауап бердіңіз, өйткені 9. Мен ерте шықтым, бірақ 10. Ол тез жазады, сонда да .. 11. Ертең мен театрға барар едім, бірақ ... 12. Біз қазақ тілі сабағында мазмұндама жазып отырдық және 13. Қар жауды да. . 14. Не диванға отыр, не .. 15. Жазира біресе кітап оқиды, біресе ... 16. Ол қазір жұмыс істемейді, сондықтан 17. Біресе бор жоқ, біресе . 18. Не ұшақпен бар, не .. 19. Бүгін күн ашық, бірақ 20. Менің бір ағам мал дәрігері болып жұмыс істейді де, . . 21. Біз тоғыз қабатты үйде тұрамыз және

4-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1 Я поеду или поездом или автобусом. 2 День был теплый, но мы в горы не пошли. 3. Олжас живет то ли в центре города, то ли в микрорайоне. 4. Олег заболел, но к врачу не пошел. 5. Я делаю зарядку и умываюсь холодной водой. 6. Я живу далеко, но на занятия не опаздываю 7. Студенты слушали лекцию и задавали вопросы. 8. Берик живет в городе, а его родители в ауле 9. Или он, или я. 10. То мороз, то снег 11. Я купила хлеб, а мой друг – молоко 12. Моя сестра мыет посуду, а я вытираю ее полотенцем 13. Я взяла книгу из библиотеки для моей младшей сестры и она читала ее 14. Я хотел

купить рубашку, но у меня не было денег. 15. Казахский язык труден, но мы занимаемся с интересом. 16. Наш учитель строгий, но мы его любим. 17. Дети играют, а их родители разговаривают. 18. Пациент раздвинулся, и доктор прослушал его легкие. 19. Я хотела постричь и покрасить волосы, но в парикмахерской было много народу. 20. Я не купила плажье, потому что оно мне не идет.

2. ЛЕКСИКА. ҚАЗАҚ ХАНДАРЫ.

📌 5-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз.

Қазақ хандары

XV ғасырда құрылған Қазақ мемлекеті үш жүзге бөлінген:

- Ұлы жүз,
- Орта жүз,
- Кіші жүз

Әрбір жүз тайпаларға, тайпалар — руларға, рулар аталарға бөлінген.

Қазақ халқында қоғамның билеуші тобының жоғарғы әлеуметтік сатысында хан тұрған. Ханның міндеті — өкіметті нығайту, қауымдық жерлерді руларға бөліп беру, көшіп-қону мәселесін реттеу, басқа көрші елдермен қарым-қатынасты нығайту, т. б. Халқымыздың ең ірі хандары Тәуке, Абылай және т. б. болды.

Тәуке хан

(1680—1718 жылдары билік құрған)

Тәуке хан — Жоңғар ханның баласы. Ол атақты Төле, Қазыбек, Әйтеке билермен кеңесе отырып «Жеті жарғы» әдет заңдарын шығарды.

Тәуке хан Ресеймен дипломатиялық және сауда байланыстарын орната бастады. 1716 жылы Тәуке хан жоңғарларға қарсы шығу үшін Ресейден әскери көмек сұрады.

Ол ғұрақты хан кеңесі, билер кеңесін құрып, жыл сайын Құлтөбеле (Ташкент түбінде) үш жүздің шонжарларын шақырып съезді өткізіп тұратын. Билер тобының қатысуымен үш жүздің арасындағы маңызды мәселелер шешілетін болды. Олар халықты басқаруға арналған заң шығару мен сот істеріне араласты. Бірте-бірте жерілікті басқару істерін де қолдарына алды.

Тәуке хан билік құрған кезінде сыртқы жауға тойтарыс бере отырып, тайпа, ру арасындағы ішкі талас-тартысты тыйып, олардың өзара ынтымақты тұруына күш салды.

Абылай хан

(1711—1781)

Абылайдың шын аты — Әбілмансұр, Орта жүз ханы Абылай 1711 жылы Түркістан қаласында туған. Ол әке-шешесінен жастай жетім қалып, Ұлы жүз Төле бидің қолында малшы болып, басына үлкен тымақ киіп, үсті-басы жалба-жұлба, қалай болса солай жүреді. Осы түріне қарап Төле би баланың атын «Сабалақ» қояды. Абылай 15 жасында қазақтың жоңғарларға қарсы соғысына қатысып, «Абылай-

лап» ұрандап асқан ерлік көрсетеді. Ел енді оның атын Абылай деп қояды.

Орта жүз ханы Әбілмәмбетпен бірлесіп, жауға қарсы бірнеше күрестер ұйымдастырған 1771 жылы Әбілмәмбет өлгеннен кейін Абылай хан сайланып, барлығы 48 жыл хандық құрды.

Абылай ақылды, шебер ұйымдастырушы, батыл қолбасшы, іскер дипломат, тілге шешен болған екен. Қытай империясы, Ресей патшасы, Жоңғар, Бұхар, Хиуа хандарымен қарым-қатынасты жақсартты. XVIII ғасырда жоңғар хандығына қарсы үш жүздің басын біріктіруде зор рөл атқарған 1756–1758 жылдары Манчжур-Қытай империясы 90 мың әскермен Жоңғар хандығын біржолата күйретті. Осы кезде Абылай Қытай империясы мен Ресей патшалығының арасында дипломатиялық іс жүргізді. Абылай шаруашылық пен сауданы, көрші елдермен мәдени байланысты дамытты.

Абылайдай қазақ хандарының арасында шексіз билікке ие болған бірде-бір жан жоқ. Оның көзі тірісінде-ақ аты аңызға айналды. Бұқар жыраудың «Сабалақ» деген дастаны бар. Осы атакты дастанда оның кім болғаны толық баяндалады.

Бұл күнде Абылай ханның ақ ордасы тігілген жер Абылай алаңы, Хан асуы, Хан жайлауы, Хан көлі, Ханның қызыл ағашы сияқты жер-су аттары аса құрметпен аталады.

Егемендік алғаннан бері Абылай ханның есімі үлкен құрметпен аталатын болды. Оған ескерткіштер орнатылып, көшелерге аты берілді.

Абылай хан 1781 жылы жетпіс жасында дүние салды. Онын сүйегі Қожа Ахмет Иассауи сағанасына жерленді.

(Қазақ энциклопедиясынан)

Сөздік

жүз – жуз, название трех родоплеменных объединений казахов	бірлессу – объединяться
таина – племя	күрес – битва
ру – род	ұйымдастыру – организовывать
билеуші тобы – руководство власти	хандық – ханство
әлеуметтік – социальный	шебер – искусный
саты – тестница	тілге шешен – оратор
нығайту – укреплять	батыл қолбасшы – смелый
қауымдық – сообщество	полководец
жоңғарлар – джунгары	патша – царь
шонжар – руководитель	біріктіру – объединять
басқару – управлять	біржолата – навсегда
сот істері – судебные дела	күйрету – разрушать
жергілікті – местный	шексіз билік – безграничная власть
жау – враг	ие болу – обладать
тойтарыс – отпор	бірде-бір жан жоқ – не было никого
ғалас-тарғыс – тяжба	көзі тірісінде-ақ – еще будучи живым
тыю – прекращать	жырау – сказитель, певец
күш салу – приложить силы	дастан – эпос, поэма
жетім – сирота	ақ ордасы тігілген жер – место, где была его ставка
жалба-жұлба – оборванный	асу – перевал
сабалақ – растрепан	дүние салу – умереть
соғыс – война	сүйегі – его прах
ұрандау – призывать, кричать	сағана – могила
асқан ерлік – непревзойденное героическое	жерлену – быть захороненным

6-жаттығу. Мына сөздер мен сөз тіркесерін оқып, орыс тіліне аударыңыз

Қоғамның билеуші тобының жоғарғы өлеуметтік сатысы, өкіметті нығайту; қауымдық жерлерді руларға бөліп беру; көшіп-қону мәселесін реттеу; басқа көрші елдермен қарым-қатынасты нығайту; кесесе отыру; жеті жарғы; одет заңдары; дипломатиялық байланыстары; сауда байланыстары; орната бастау, қарсы шығу, өскери көмек сұрау, тұрақты хан кеңесі, билер кеңесі, жыл сайын, үш жүздің шонжарларын шақыру; съезд откізу; билер тобының қатысуымен, маңызды мәселелер, халықты басқару, заң шығару мен сот істеріне араласу; жергілікті басқару істері; қолға алу, билік құрған кезінде; сыртқы жауға қойтарыс беру; ішкі талас-ғартысты тыю, өзара ынтымақты түру, күш салу, шын аты, жастай жетім қалу, үсті-басы жалба-жұлба; қалай болса солай жүру; жонғарларға қарсы; асқан ерлік көрсету, күрестер ұйымдастыру; хандық құру; шебер ұйымдастырушы; батыл қолбасшы, іскер дипломат; тілге шешен болу. Қытай империясы, Ресей патшасы; қарым-қағынасғы жақсарту; Жонғар халқына қарсы, зор рөл атқару; біржолата күйретті; мәдени байланысты дамытты; шексіз билікке ие болған бірде-бір жан жоқ; көзі ірісінде, аңызға айналу; ақ ордасы тігілген жер, Абылай алаңы; Хан асуы; Хан жайлауы; Хан көлі, Ханның қызыл ағашы; жер-су аттары; аса құрметпен аталу, егемендік алғаннан бері; ескерткіштер орнату, жетпіс жасында дүние салды

7-жаттығу. Әр сөздің тұсына орысша баламасын жазыңыз

Ресей — ..	Бұхар — ..	Хан жайлауы — .
Құлтөбе — ..	Хиуа — .	Хан көлі — ..
Түркістан — ...	Абылай алаңы —	Ханның қызыл ағашы — ...
Жонғария — .	Хан асуы — .	Қожа Ахмет Иассауи —

8-жаттығу. Мына сұрақтарға жауап беріңіз

1. XV ғасырда құрылған Қазақ мемлекеті неше және қандай жүздерге бөлінген? 2. Қазақ халқында қоғамның билеуші тобының жоғарғы өлеуметтік сатысында кім тұрған? 3. Ханның міндеті қандай болған? 4. Қазақ халқының ең ірі хандары кімдер? 5. Төуке хан қандай заң шығарған? 6. Ол не орната басталды, Ресейден не сұралды? 7. Төуке хан не құрып, жыл сайын не откізіп тұратын? 8. Олар қандай мәселелерді шешетін? 9. Абылай қашан, қайда туған? 10. Төле би оған неге «Саба-лақ» деген ат қойды? 11. Абылай неше жасынан бастап қазақтың жонғарларға қарсы соғысына қатысқан? 12. Абылай хан қашан сайланып, барлығы неше жыл хандық құрды? 13. Абылай қандай адам болған? 14. Ол қай жерлердің хандарымен қарым-қатынасты жақсартты? 15. XVII ғасырда қандай істе зор рөл атқарған? 16. 1756 — 1758 жылдары қандай оқиғалар болған? 17. Оның аты неге аңызға айналды? 18. Бұл күнде Абылай ханның құрметіне қандай жер-су аттары аталады? 19. Абылай хан қашан дүние салды? 20. Оның сүйегі қайда жерленді?

9-жаттығу. Мына сөйлемдерге әр түрлі сұрақтар қойыңыз

1. Қазақ халқында қоғамның билеуші тобының жоғарғы өлеуметтік сатысында хан тұрған. 2. Төуке хан Ресеймен дипломатиялық және сауда байланыстарын орната басталды. 3. Билер тобының қатысуымен

үш жүздің арасындағы маңызды мәселелер шешілетін болды. 4 XVIII ғасырда Абылай хан жоңғар хандығына қарсы үш жүздің басын біріктіруде зор рөл атқарған. 5 Абылай хан 1781 жылы жетпіс жасында дүние салды.

10-жаттығу. Асты сызылған сөздерге сұрақ қойыңыз

1. XV ғасырда құрылған Қазақ мемлекеті үш жүзге бөлінген
2. Қазақ халқында қоғамның билесуші тобының жоғарғы әлеуметтік сатысында хан тұрған. 3. 1716 жылы Тәуке хан жоңғарларға қарсы шығу үшін Ресейден әскери көмек сұралды 4. Ол тұрақты хан кенесі, билер кеңесін құрып, жыл сайын Құлтобеде үш жүздің шоңжарларын шақырып съезд өткізіп тұратын. 5 Тәуке хан билік құрған кезінде сыртқы жауға тойтарыс бере отырып, тайпа, ру арасындағы ішкі талас-тартысты тыйып, олардың өзара ынтымақты тұруына күш салды. 6. Абылай 1711 жылы Түркістан қаласында туған. 7. Төле би Абылайдың үсті-басына қарап, атын «Сабалақ» қойды. 8. 1771 жылы Әбілмәмбет өлгеннен кейін Абылай хан сайланып, барлығы 48 жыл хандық құрды. 9 1756–1758 жылдары Манчжур-Қытай империясы 90 мың әскермен Жоңғар хандығын біржолата күйретті. 10. Абылайдай қазақ хандарының арасында шексіз билікке ие болған бірде-бір жан жоқ. 11 Бұқар жыраудың «Сабалақ» деген дастаны бар. 12 Егемендік алғаннан бері Абылай ханның есімі үлке құрметпен аталатын болды.

11-жаттығу. Мына сөздерге синонимдер тауып айтыңыз

Басқарушы, дұшпан, тыю, күш, батырлық, эпос, акын, құрмет, атақты, жою, тілге бай, бұл күнде, орнату, ақылдасу, туу, өлу.

12-жаттығу. Мына сөздерге антонимдер тауып айтыңыз

Жоғарғы; қосу, ашу; күшті; қорқақ; ретсіз; ірі; қолдау; атақты; сыртқы; ажырату; жоқ, беру; қазіргі заманда; өлу.

13-жаттығу. Сөйлес құраңыз.

Тәуке хан { сын хана Жангира
установил отношения с Россией
вместе с известными биями создал «Семь указов».
ежегодно проводил съезды в Култобе.
давая отпор внешнему врагу, прилагал усилия для
погашения внутренних раздоров.

Абылай хан { родился в 1711 году в городе Туркестан.
рано остался сиротой.
был скотником у Толе би
в 15 лет участвовал в войне против джунгаров.
в 1771 году был избран ханом и правил всего
48 лет.
умный, искусный организатор, смелый полководец,
дипломат, оратор.

14-жаттығу. Мына сөйлемдерге грамматикалық талдау жасаңыз

қашан? қандай? не? неш? неге? не істеген?

Үлгі: XV ғасырда құрылған Қазақ мемлекеті үш жүзге бөлінген.

1. XV ғасырда құрылған Қазақ мемлекеті үш жүзге бөлінген.
2. Қазақ халқында қоғамның билеуші тобының жоғарғы әлеуметтік сатысында хан тұрған.
3. Тәуке хан Ресеймен дипломатиялық және сауда байланыстарын орната бастады.
4. 1716 жылы Тәуке хан жоңғарларға қарсы шығу үшін Ресейден әскери көмек сұрады.
5. Олар халықты басқаруға арналған заң шығару мен сот істеріне араласты.
6. Бірте-бірте жергілікті басқару істерін де қолдарына алды.
7. Абылай 1711 жылы Түркістан қаласында туған.
8. Абылай 15 жасында қазақтың жоңғарларға қарсы соғысына қатысты.
9. Абылай хан барлығы 48 жыл хандық құрды.
10. 1756–1758 жылдары Манчжур-Қытай империясы 90 мың әскермен Жоңғар хандығын біржолата күйретті.
11. Абылай хан 1781 жылы жетпіс жасында дүние салды.
12. Оның сүйегі Қожа Ахмет Иассауи сағанасына жерленді.

15-жаттығу. Сұрақтарды қазақ тіліне аударып, жолдасыңызға қойыңыз. Жолдасыңыз оң жақтағы сөздерді пайдаланып жауап берсін.

1. На сколько родов и какие делилось казахское государство в XV веке?	үш жүзге, Ұлы жүз, Орта жүз Кіші жүз
2. Кто стоял на вершине социальной лестницы?	хан
3. Что создал Тәуке хан?	«Жеті жарғыны»
4. С кем он установил дипломатические и торговые отношения?	Ресеймен
5. Когда и где родился Абылай хан?	1711 жылы, Түркістан қаласында
6. Когда он начал участвовать в военных действиях?	15 жасында, қазақтың жоңғарларға қарсы соғысында.
7. Сколько лет он правил ханством?	барлығы 48 жыл
8. Каким был Абылай хан?	ақылды, шебер ұйымдастырушы, батыл қолбасшы, іскер дипломат, тілге шешен
9. С кем он установил дипломатические отношения?	Қытай империясы мен Ресей патшасы
10. Когда и в каком возрасте умер Абылай хан?	1781 жылы, жетпіс жасында

1. XV ғасырда құрылған Қазақ мемлекеті (делилось на три жуза: старший жуз, средний жуз и младший жуз). 2. Ханның міндеті: (укреплять государство, распределять по родам земли сообщества, упорядочить вопросы переезда-ночлега, укреплять отношения с другими соседними странами и др.) 3. Тәуке хан (советуясь с известными правителями Төле, Қазыбек, Айтқас) «Жеті жарғы» өдет заңдарын шығарды. 4. Тәуке хан (дипломатическими и торговые связи с Россией) орната бастады. 5. Тәуке хан билік құрған кезінде (давая отпор внешнему врагу), тайпа, ру арасындағы (прекращая внутренние разногласия), олардың өзара ынтымақты тұруына (приложил силы). 6. Абылай 1711 жылы (в городе Туркестан) туған. 7. Ол (оставшись сиротой без родителей в раннем возрасте), Ұлы жүз Төле бидің қолында (будучи скотником), басына үлкең тымақ киіп, үсті-басы жалба-жұлба, (ходил как попало). 8. Абылай (в 14 лет участвуя в войне казахов против джунгаров), «Абылайлап» ұрандап (проявил неслыханное геройство). 9. (Объединившись с ханом Среднего жуза Абыльмамбетом), жауға қарсы бірнеше күрестер ұйымдастырған. 10. Абылай (умным, искусным организатором, смелым полководцем, предприимчивым дипломатом, оратором) болған екен. 11. (В 1756 – 1758 годах Манчжуро-Китайская империя) 90 мың әскермен (навсегда разрушила Джунгарское ханство). 12. (С получением независимости) Абылай ханның есімі (с особым уважением) аталатын болды.

17-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

Созданное в XV веке Казахское государство делилось на три жуза: старший жуз, средний жуз и младший жуз. Каждый жуз делился на племена, племена – на рода, рода – на родства. На самом верху социальной лестницы руководства власти казахского общества стоял хан. Обязанностями хана были укрепление государства, распределение по родам земель сообщества, упорядочение вопросов переезда-ночлега, укрепление отношений с другими соседними странами и др. Самыми крупными ханами казахского народа были Тауке хан, Аблай хан и др.

Тауке хан был сыном Жанқир хана. Он вместе с известными Төле би, Қазыбек би и Айтеке би создал «Семь указов». Тауке хан начал устанавливать дипломатические и торговые связи с Россией. В 1716 году в войне против джунгаров он попросил военной помощи у России.

Во время правления Тауке хана он, давая отпор внешнему врагу, приложил силы для прекращения внутренних раздоров между племенами и родами.

Абылай родился в 1711 году в городе Туркестан. Его настоящее имя – Абыльмансур. Он рано остался сиротой без родителей, был скотником у Төле би, носил огромную шапку, ходил растрепанный, как попало. Поэтому, глядя на его вид, Төле би называл его «Растрепан».

Участвуя в войне казахов против джунгар в 15 лет, он призывно кричал: «Аблай!». К тому же дед его носил это имя. Поэтому народ назвал его Аблаем.

Аблай был умным, искусным организатором, смелым полководцем, предприимчивым дипломатом, оратором. Бухар жырау создал эпос, который называется «Растрена». В известном эпосе дается полный рассказ о жизни знаменитого Аблай хана.

18-жаттығу. Сөйлемдерлі аяқтаныз

1. Өрбір жүз тайпаларға ... 2. Ханның міндеті: . 3. 1716 жылы Төуке хан 4. Билер кеңесі халықты басқаруға арналған ... 5. Төуке хан билік құрған кезінде .. 6. Абылай 15 жасында .. 7. 1771 жылы ... 8. XVIII ғасырда жоңғар хандығына қарсы . . 9. 1756—1758 жылдары Манчжур-Қытай империясы . . 10. Бұқар жыраудың ... 11. Абылай хан 1781 жылы . .

19-жаттығу. Мына сөйлемдердің басын өзіңіз тауып жазыңыз

1. . үш жүзге бөлінген 2. ... өлеуметтік сатысында хан тұрған. 3. .. өдет заңдарын шығарды. 4. . съезд өткізіп тұратын. 5. ... Әбілмансұр 6. ... туған. 7. ... «Сабалақ» қойды. 8. .. бірнеше күрестер ұйымдастырған. 9. . мәдени байланысты дамытты. 10. ... шексіз билікке ие болған бірде-бір жан жоқ. 11. .. аса құрметпен аталады.

20-жаттығу. Мына сөздер мен сөз тіркестерін пайдалана отырып, сөйлем құраңыз

Үш жүзге бөлінген; өлеуметтік сатысында; «Жсті жарғы» өдет заңдары; әскери көмек сұрау; ішкі талас-тартысы тыю; шын аты; жетім; «Сабалақ»; асқан ерлік көрсетеді, барлығы 48 жыл хандық; біржолата күйретті, байланысты дамытты; шексіз билікке ие болған, ақ ордасы тігілген жер, үлкен құрметпен; дүние салды, жерленген.

21-жаттығу. Мәтінге жоспар құрып қазақ хандары туралы өңгіме теңіз.

22-жаттығу. Қосымша әдебиеттерді пайдаланып, басқа қазақ хандары туралы өңгімелеңіз

23-жаттығу. Қосымша әдебиеттерді пайдаланып, «Қазақ хандары» тақырыбына шағын шығарма жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

2-сабақ

Сложные предложения.

Сложносочиненные предложения.

В казахском языке, так же как и в русском, предложения делятся на простые (*жап*) и сложные (*құрмалас*)

Жай сөйлем	Құрмалас сөйлем
<i>Жаз келді «Пришло лето» Күн жылынды «Стало тепло»</i>	<i>Жаз келді де, күн жылынды «Пришло лето, стало тепло»</i>
<i>Күз түсті «Наступила осень» Күн әлі жылы «Дни еще стоят теплые».</i>	<i>Күз түсті, бірақ күн әлі жылы «Наступила осень, но дни еще стоят теплые»</i>
<i>Жаңбыр жауды «Идет дождь» Жаңбыр басылды «Дождь перестал»</i>	<i>Жаңбыр біресе жауды, біресе басылды «Дождь то шел, то переставал»</i>
<i>Мен үлкенмін «Я старший» Сен мені тыңдауың керек «Ты должен меня слушаться»</i>	<i>Мен үлкенмін, сондықтан сен мені тыңдауың керек «Я старший поэтому ты должен меня слушаться»</i>

Сложное предложение состоит из двух и их нескольких простых предложений и выражает одну сложную мысль. Они делятся на сложносочиненные (*салалас құрмалас*) и сложноподчиненные (*сабақтас құрмалас*) предложения.

Сложносочиненное (*салалас құрмалас*) предложение состоит из независимых друг от друга простых предложений, которые могут связываться друг с другом как при помощи союзов, так и без них. Например: *Көктем келді, күн жылынды*. «Пришла весна, стало тепло». *Көктем келді де, күн жылынды*. «Пришла весна, и стало тепло».

Сложносочиненные предложения связываются при помощи следующих союзов: 1) **сочинительных (ыңғайлас)** — және, да/де, та/те «и», «к тому же». Например: *Оның бұғи кеткісі келмеді және суық болды*. «Он не хотел сегодня уезжать, и к тому же день был холодный».

2) **противительных (қарсылықты)** — бірақ, сонда да, әйтсе де «но», «однако», «иначе», «а». Например: *Мен кітабымды беріп едім, бірақ ол алмады*. «Я давал ему свою книгу, но он не взял».

3) **разделительных (талғаулықты)** — біресе, не, немесе «то», «или», «либо». Например: *Күн біресе жауды, біресе басылды*. «Дождь то шел, то переставал».

Сложноподчиненные предложения (Сабақтас құрмалас сөйлемдер).

Сложноподчиненные (*сабақтас құрмалас*) предложения состоят из **главного (басыңқы)** и **придаточного (бағыныңқы)**. Например: *Ертең күн жылы болса, біз тауға барамыз*. «Если завтра будет тепло, мы пойдём в горы».

Сложноподчиненные предложения в казахском и русском языках различаются: • В казахском языке нет союзов и союзных слов, связывающих придаточное с главным. Например: *Көктем келсе, күн жылынады*. «Если наступит весна, то станет тепло».

• Сказуемое придаточного не является оформленным, т. е. не принимает личных окончаний. Например: *Мен сабақ оқығанда, ол қыдырады*. «Когда я учу уроки, он гуляет». *Сен сабақ оқығанда, ол қыдырады*. «Когда ты учишь уроки, он гуляет».

В казахском языке нет придаточных предложений определительных, дополнительных. Поэтому русскому сложноподчиненному предложению не всегда соответствует сложноподчиненное предложение казахского языка. Многие сложноподчиненные предложения русского языка переводятся простыми предложениями казахского языка. Например: *Ол бұғи жиналыс болатынын айтты*. «Он сказал, что сегодня будет собрание». *Мен «Прокурор» атты кітапты оқып отырмын*. «Я читаю книгу, которая называется «Прокурор»». Сложноподчиненные предложения русского языка на казахский язык также могут переводиться при помощи вспомогательного

і глагола *деу* «говорить, сказаць» в формах *деп* и *деген* Например *Ол бұгін жиналыс болады деп айтты Мен «Прокурор» деген кітапты оқып отырмын*

В казахском языке главнос предложение всегда предшествует придаточному

Сложноподчиненные предложения бывают нескольких видов

Бағыныңқы сөйлем	Мысалдар
1 Придаточное условия (шартты бағыныңқы)	<i>Жаз шықса, жер көктейді</i> «Если наступит лето, то земля расцветет»
2 Придаточное уступительное (қарсылықты бағыныңқы)	<i>Ол қалаға келгенмен, жұмысын бітіре алмады</i> «Хоть он и приезжал в город, но свои дела не закончил».
3 Придаточное причины (себеп бағыныңқы)	<i>Студенттер түгел келмегендіктен, сабақ басталмады</i> «Из-за того, что не все студенты явились на занятия, урок не начался»
4 Придаточное образа действия (қимыл-сын бағыныңқы)	<i>Жұрт сүйсінетіндей етіп, ол ән салды</i> «Он пел так, что все слушатели умилялись»
5 Придаточное цели (мақсат бағыныңқы)	<i>Біз оқу үшін, Алматыға алыстан келдік</i> «Мы приехали в Алматы издалека, чтобы учиться»
6 Придаточное времени (мезгіл бағыныңқы)	<i>Ол кеткенді, біз оны көргеніміз жоқ.</i> «Как он уехал, мы его не видели»

3-САБАҚ

1. Грамматика: Шартты бағыныңқы.

2. Лексика: Қазақ билері.

1. ГРАММАТИКА: ШАРТТЫ БАҒЫНЫҢҚЫ (ПРИДАТОЧНЫЕ УСЛОВИЯ).

1-жаттығу. Сөйлемдерді оқып, салыстырыңыз

Қар жауса, балалар қуанады. Сен айтсаң, мен барамын. Мен тырыссаң, жасаймын. Барғыңыз келсе, барыңыз Ертең келсеңдер, күтемін. Ертең оларды көрсең, айтайық.	Если идет снег, дети радуются Скажешь, поиду. Если постарюсь, сделаю Если хотите, идите. Если завтра придете, буду ждать. Если увидам их завтра, скажем.
---	---

шартты
бағыныңқы

-са/-се

басыңқы
сөйлем

2-жаттығу. Мына сөйлемдерді көшіріп жазып, басыңқыдан бағыныңқыға қаратып қойылатын сұрауды жақша ішінде көрсетіңіз Орыс тіліне аударыңыз

Үлгі: *Сен келсең (қайтсең?), киноға барар едік. «Если бы ты пришел, мы бы пошли в кино».*

1. Сен келсең, киноға барар едік. 2. Күн ашық болса, студенттер өзгенге балық аулауға барады. 3. Студенттер түгел келмесе, лекция басталмайды. 4. Сіз ертерек келсеңіз, дастарқанға отыра берер едік. 5. Сіз қызық әңгіме айтсаңыз, біз тыңдаймыз. 6. Көл терсең болмаса, біз суға түсер едік. 7. Жұрт сені сыласа, сен оны сыылауың керек. 8. Майра келсе, мына жұмысты тез бітіреміз. 9. Алма болса, үйге сәлемдеме жібереміз. 10. Жақсы оқысаңдар, емтиханды жақсы тапсырасыңдар. 11. Теледидарды қоссаң, мені көресің.

3-жаттығу. Мына сөйлемдерді толықғырыңыз

I. 1. Қыс түссе, 2. Асханадан тамақ ішсең, 3. Мен келсем, 4. Майра мына жерге отырса, 5. Ол мені таныса, 6. Күн апық болса, 7. Жұмыс бітсе, 8. Әрсең жерге жатса, 9. Ақшаң болса, 10. Жаңбыр жауса, 11. Қайрат білмесе,

II. 1. ... , мен де барамын. 2. ..., балалар далала ойнайды. 3. ..., тез табамын. 4. ..., інім де ән айтады. 5. ..., олар да мектепке бармайды. 6. ... , сендер келіндер. 7. ..., біз Сізді түсінеміз. 8. ..., көкөніс алар едім. 9. ... , олар не істейді? 10. ... , біз қуанышпен қарсы аламыз. 11. ..., ерте тұрамыз.

4-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1. Мен киноға барсам, сен де барасың ба? 2. Күн жылы болса, қайда барамыз? 3. Кітапты оқып болсаң, маған бересің бе? 4. Ініңіз мектеп бітірсе, қайда барады? 5. Базарға барсаңыз, не алар едіңіз? 6. Бос уақытыңыз болса, не істер едіңіз? 7. Үйден ерте шықсаңыз, пойызға кешгіп қаласыз ба? 8. Мына жаттығуды орындап болсаңыз, не істейсіз? 9. Сізді туған күніне шақырса, сыйлыққа не сатып аласыз? 10. Көп ақша ұтып алсаңыз, не істейсіз?

5-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Если Вы будете говорить по-казахски медленно, мы поймем Вас. 2. Если завтра будет тепло, пойдем в горы. 3. Если ты будешь говорить неправильно, то я исправлю. 4. Если вы будете на юге, то мы встретимся. 5. Если он будет говорить тихо, то его никто не услышит. 6. Если будет хороший фильм, то позови меня. 7. Если выполните это упражнение, выполняйте следующее. 8. Если сядете на шестой троллейбус, доедете до железнодорожного вокзала. 9. Если Салтанат помоеет посуду, ты вытри ее. 10. Если не покушасшь, на улицу не пойдешь. 11. Пойдешь на базар, мне ничего не бери.

2. ЛЕКСИКА: ҚАЗАҚ БИЛЕРІ.

📖 6-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз Орыс тілін аударыңыз

Қазақ билері

Ертеде қазақ халқында билік айту деген дәстүр болған. Билер өздерінің бір ғана сөзімен даулы мәселелерді шешкен. Олар ерте заманда осы күнгі соттың да, тергеушінің де қызметін атқарған.

Қазақ билері әділ және елге сыйлы болуға тиісті болатын. Өз әділдігімен елге танымал болған қазақтың атақты билері.

- Төле би (1663–1756 жж.),
- Қазыбек би (1667–1764 жж.),
- Әйтеке би (1644–1700 жж.).

Қазақ халқының бұл билері елді үш жүздің бірлігін сақтауға шақырды.

Төле би (1663–1756)

Төле би – қазақ халқының қоғам қайраткері, атақты шешен. Төле би Әлібекұлы 1663 жылы қазіргі Жамбыл облысы Шу ауданының Жайсаң жайлауында дүниеге келген. Төле би 15 жасында билікке араласып, әділдігімен, шешендігімен елге танылады. Ол кезде қазақпен жоңғар хандары ұдайы жауласуда еді. Қазақ қауымын біріктіріп, оларды жоңғар езгісінен азат етуде ол Қабанбай батыр, Бөгенбай батыр, Жөнібек батырлармен халық майданын құрып, оны басқарды. Абылайды бүкіл қазаққа хан етіп сайлауда қол қызметін етті.

Орта жүздің аға биі Қазыбек, Кіші жүздің биі Әйтекемен бірге Әз Төуке ханның кеңесшісі болып «Жеті жарғы» әдет заңын шығарды. Төукенің Түркістан қаласын орталық етіп, қазақ, қарақалпақ, қырғыз, өзбек халықтарынан жауынгер құрып, жоңғар-ойрат шапқыншылығына қарсы тұруға істеген шараларына көмектесті. Халық оны көзі тірісінде «Қарлығаш аулис» деп атаған.

Төле би Ресей мен Ұлы жүз арасындағы қарым-қатынасарды қалыптастыруға және оны нығайтуға көп еңбек сіңірді.

Ел аузында Төле би туралы тарихи аңыздар сақталған. Оның атымен байланысты толып жатқан нақыл, мәтел сөздер, билік кесімдер халық арасында кең тараған. Төле би өзі билік еткенде Шымкент, Түркістан және Ташкент қалаларына ғимараттар салу ісіне де араласқан. Төле бидің есімі үш жүздің ірі-ірі тарихи оқиғаларымен байланысты болған.

Төле бидің денесі озы 12 жь билеген Ташкент қаласында жерленген. Онда Төле биге үлкен ескерткіш орнатылған. Алматыда оның атында көше бар және Астанада оған ескерткіш орнатылған.

Қазыбек би (1667–1764)

Қазыбек би Келдібекұлы – XVII ғасырдың аяғы мен XVIII ғасырдың алғашқы жартысындағы қазақтың атақты биі. Руы – Арғын ішіндегі Каракесек. Орта жүзге Қазыбек биді Төуке хан тағайындаған. Ол «Жеті жарғыны» жасауға қатысқан. Қазыбек би қазақ хандарының ішкі және

сыртқы саясатына едәуір ықпал жасап отырған. Ол жоңғар басқыншылығына қарсы халық күресін ұйымдастырушылардың бірі болды. Қазыбек би ел арасында «Қаз дауысты Қазыбек би» атанған

XVIII ғасырдың 40-шы жылдарында Абылай хан жоңғарлардың тұтқынына түскенде, оны босатып алуға белсене араласты Ресейге қарайтынын білдіріп, ант еткен. Цин империясы Қазыбек биді өз жағына тарту мақсатымен елшілерімен бірге көп сыйлықтар жіберген, бірақ ол Қытай қоластына бағынуға қарсылық білдірді. Абылай ханды Цин империясымен тығыз қарым-қатынас жасамауға кеңес берді

Сонымен, Қаз дауысты Қазыбек би — ең алдымен, асқан шешен, ақын; екіншіден, ел басқарған, дау-жанжалды әділ шешкен әділ қазы; үшіншіден, ол — халықаралық дәрежедегі дипломат, қоғам қайраткері.

Міне, сондықтан халқымыз оған ескерткіш тұрғызып, оның атына көшелер беруде

Әйтеке би (1644—1700)

Әйтеке би (Айтық) Бөйбескүлы — Әбілқайыр ханға дейін Кіші жүзді басқарған би, қазақтың атақты билерінің бірі. Есім ханның тұсында Самарқанды басқарған Жалантөс батырдың немересі. Әйтеке би Кіші жүздегі Әлімұлы тайпасының Төртқара руынан шыққан Тәукс хан тұсында қазақ хандығының аса қорнекті билерінің бірі болды. Әйтеке би «Жеті жарғыны» шығаруға зор үлес қосты

Ол өте ақылды, шешен болған. Бір орталыққа бағышатын қазақ хандығын құруға ат салысты. Әйтеке бидің ел арасында кең тараған толғаулары, шағын өңгімелері өте көп

Әйтеке бидің есімі бұрын халық аузында ғана айтылып жүрсе, бұл күндері оған ескерткіштер қойылып, көшелердің аты берілді.

(Қазақ энциклопедиясынан)

Сөздік

би — бий, представитель власти, судья

билік айту — разрешать споры

даулы — спорный

гергеуші — следователь

әділ — справедливый

сыйлы — уважаемый

тисті болу — должен быть

таңымал — известный

қайраткер — деятель

ұданы — постоянно, всегда

жауласу — враждовать

езгі — ито

азат ету — освобождать

майдан — фронт

жауынгер — воин

шапқыншылық — нашествие, набег

шаралар — меры

әулие святой

қалыптастыру — укреплять

еңбек сандру — заслуживать

тағайындау — назначать

ел аузында — на устах народа

накыл сөз — слова казидания

кесім — приговор

ғарау — распространяться

саясат политика

едәуір ықпал — значительное

влияние

басқыншылық захватничество

гүлқын — плен

белсене — активно

қайрат — мощь, сила

елші — посол

ант ету — поклаться

қоласты — под руководством

бағыну — подчиняться

дау-жанжал — раздор, спор

қорнекті — видный

үлес қосу — вносить вклад

ат салысу — поддерживать, помогать

толғау — стихотворение-

размышление

7-жаттығу. Мына сөздер мен сөз тіркестерін оқып орыс тіліне аударыңыз

Ертеде; билік аиту; даулы мәселелерді шешу; осы күнгі, тергеушінің қызметін атқару, танымал болған, қазақ халқының бірлігін сақтау; қоғам қайраткері; дүниеге келу, билікке араласу; елге танылу, ұдайы жауласуда, жоңғар езгісінен азат ету, жоңғар-ойрат шапқыншылығына қарсы тұру, көзі тірісінде; қарым-қатынастарды қалыптастыру; еңбек сіңіру; ел аузында; тарихи аңыздар; нақыл сөздер, мәтел сөздер; билік кесімдер; кең тараған; үш жүздің ірі-ірі тарихи оқиғаларымен байланысты; XVII ғасырдың аяғы, XVIII ғасырдың алғашқы жартысы, ішкі және сыртқы саясаты, едәуір ықпал жасау, жоңғар басқыншылығына қарсы; қаз дауысты, тұтқынға түсу, ант ету; өз жағына тарту; қарсылық білдірді; тығыз қарым-қатынас жасамау, Тәуке хан тұсында, зор үлес қосты, бір орталыққа бағынатын, ат салысу, кең тараған толғаулары, шағын әңгімелер.

8-жаттығу. Мына сұрақтарға жауап беріңіз

1. Ертеде қазақ халқында қандай дәстүр болған? 2. Билер қандай қызмет атқарған? 3. Қазақ халқының бұл билері елді неге шақырды? 4. Төле би деген кім? 5. Ол қашан, қайда туған? 6. Билікке неше жасында араласты, елге немен танылды? 7. Ол қазақ батырларымен нені құрып, басқарды? 8. Қазыбек, Әйтеке билермен бірге Әз Тәуке ханның кеңесшісі болып, қандай заң шығарды? 9. Тәуке ханның істеген қандай шараларына көмектесті? 10. Төле би туралы халық арасында не тараған? 11. Төле бидің есімі немен байланысты болған? 12. Төле бидің денесі қайда жерленген? 13. Қазыбек би деген кім, қайдан шыққан? 14. Орта жүзге Қазыбек биді кім тағайындаған? 15. Ол қандай заңды шығаруға көмектескен? 16. Жоңғарлардың тұтқыннан кімді босатып алуға белсене араласты? 17. Ол неге қарсылық білдірді? 18. Әйтеке би кім, кімнің немересі? 19. Ол қай жерден шыққан? 20. Не шығаруға үлес қосты? 21. Әйтеке би қандай қазақ хандығын құруға ат салысты? 22. Әйтеке бидің ел арасында нелері кең тараған? 23. Қазақ халқы қазақ билерін қалай бағалайды?

9-жаттығу. Мына сөйлемдерге әр түрлі сұрақтар қойыңыз

1. Қазақ халқының елге танымал бұл билері елді үш жүздің бірлігін сақтауға шақырды. 2. Төле би өзінің әділдігімен, шешендігімен елге танылды. 3. Төле би өзі билік еткенде Шымкент, Түркістан және Ташкент қалаларына ғимараттар салу ісіне де араласқан. 4. Қаз дауысты Қазыбек би — ең алдымен, асқан пішпен, ақын, екіншіден, ел басқарған, дау-жанжалды әділ шешкен әділ қазы; үшіншіден, ол — халықаралық дәрежедегі дипломат, қоғам қайраткері. 5. Тәуке хан тұсында Әйтеке би қазақ хандығының аса көрнекті билерінің бірі болды.

10-жаттығу. Асты сызылған сөздерге сұрақ қойыңыз

1. Қазақ билері өздерінің бір ғана сөзімен даулы мәселелерді шешкен. 2. Қазақ халқының елге танымал бұл билері қазақ халқының бірлігін сақтауға шақырды. 3. Төле би Әлібекұлы 1663 жылы қазіргі Жамбыл облысы Шу ауданының Жайсаң жайлауында дүниеге келді. 4. Қазақ қауымын біріктіріп, оларды жоңғар езгісінен азат етуде ол

Қабанбай батыр, Бөгенбай батыр, Жәнібек батырлармен халық маида нын құрып, оны басқарды. 5 Абылайды бүкіл қазаққа хан етіп сайлауда көп қызмет етті. 6. Төле би Ресей мен Ұлы жүз арасындағы қарым-қатынастарды қалыптастыруға және оны нығайтуға көп еңбек сіңірді. 7. Төле бидің өсімі үш жүздің ірі-ірі тарихи оқиғаларымен байланысты болған. 8 Орта жүзге Қазыбек биді Тәуке хан тағайындаған. 9. Қазыбек би қазақ хандарының ішкі және сыртқы саясатына едәуір ықпал жасап отырған. 10. Әйтеке би Кіші жүздегі Әлімұлы тайпасының Төртқара руынан шыққан. 11. Әйтеке би бір орталыққа бағынатын қазақ хандығын құруға ат салысты.

11-жаттығу. Сөйлем құраныз

Төле би	{	общественный деятель казахского народа. родился в 1663 году в Жамбылской области в 15 лет участвовал в войне против джунгар помогал в создании закона «Семь указов». укреплял отношения с Россией.
Қазыбек би	{	известный казахский бий вышел из рода Каракесек. участвовал в создании закона «Семь указов» советовал не сближаться с империей Цина справедливый судья, известный оратор, поэт дипломат, общественный деятель.
Әйтеке би	{	управлял младшим жузом до Абулхаира хана внук Жалантоса батыра. внес вклад в создание закона «Семь указов» был умным оратором, создал много стихотворений, коротких рассказов.

12-жаттығу. Мына сөйлемдерге грамматикалық талдау жүргізіңіз

қашан? кімде? қандай? не болған?
Үлгі: *Ертеде қазақ халқында билік айту деген дәстүр болған.*

1. Ертеде қазақ халқында билік айту деген дәстүр болған. 2. Билер өздерінің бір ғана сөзімен даулы мәселелерді шешкен. 3. Олар ерте заманда осы күнгі соттың да, тергеушінің де қызметін атқарған. 4. Қазақ билері әділ және елге сыйлы болуға тиісті болатын. 5. Қазақ халқының елге танымал болған бұл билері елді үш жүздің бірлігін сақтауға шақырды. 6. Төле би — қазақ халқының қоғам қайраткері, атақты шешен. 7. Төле би Әлібекұлы 1663 жылы қазіргі Жамбыл облысы Шу ауданының Жайсаң жайлауында дүниеге келді. 8. Абылайды бүкіл қазаққа хан етіп сайлауда көп қызмет етті. 9. Төле би Ресей мен Ұлы жүз арасындағы қарым-қатынастарды қалыптастыруға және оны нығайтуға көп еңбек сіңірді. 10. Орта жүзге Қазыбек биді Тәуке хан тағайындаған. 11. Ол «Жеті жарғыны» жасауға қатысқан. 12. Әйтеке би Кіші жүздегі Әлімұлы тайпасының Төртқара руынан шыққан.

13-жаттығу. Кестенің сол жағындағы сұрақтарды қазақ тіліне аударып, жолдасыңызға қойыңыз. Жолдасыңыз он жақ бағандағы сөздерді пайдаланып жауап берсін

1 Кем являється Төле би?	қоғам қайраткері, атакты шешен, атакты билердің бірі,
2 Когда и где он появился на свет?	1663 жылы, қазіргі Жамбыл облысы Шу ауданының Жайсан жайлауында;
2. Когда он умер, где похоронен?	1756 жылы, Ташкент қаласында,
3 Кем являється Қазыбек би?	қазақтың атакты биі, асқан шешен, ақын, әділ қазы, дипломат, қоғам қайраткері;
4. Когда родился, умер?	1667 жылы, 1764 жылы;
5 Кем являється Әйтеке би?	Әбілқайыр ханға дейін Кіші жүзді басқарған би, қазақтың атакты билерінің бірі, Жалаңтөс бағырдың немересі, өте ақылды шешен;
6 Когда он родился, умер?	1644 жылы, 1700 жылы,
7 В создание чего они внесли свой вклад?	«Жеті жарғыны» шығаруға,
8. Чему они помогалі?	бір орталыққа бағынатын қазақ хандығын құруға, қазақ халқының бірлігін сақтауға;
9 Как их ценит казахский народ?	жоғары, ескерткіштер, көшелердің аты.

14-жаттығу. Жақша шіндегі сөздер мен сөз тіркестерін қазақ тіліне аударыңыз.

1 (В давние времена у казахского народа) билік айту деген дәстүр болған. 2. Билер (одним только своим словом решали спорные вопросы). 4. Олар ерте заманда осы күнгі (и суда и следователя) қызметін атқарған. 5. Қазақ билері (должны были быть справедливыми и уважаемыми). 6. Төле би – (общественный деятель казахского народа, известный оратор) 7 Төле би Әлібекұлы (в 1663 году в нынешней Жамбылской области) дүниеге келді. 8. Төле би 15 жасында билікке араласып, (стал известен народу своей справедливостью и ораторскими способностями). 9. Қазақ қауымын біріктіріп, (освобождая их от джунгарского ига), ол Қабанбай батыр, Бөгенбай батыр, Жәнібек батырлармен халық майданын құрып, (возглавил его). 10. (Вместе с бием Среднего жуза Қазыбек би, Младшего жуза Айтсеке би, будучи советником Аз Тауке хана), «Жеті жарғы» әдет заңын шығарды. 11. Төле би (в укреплении и развитии отношений между Россией и Старшим жузом) көп еңбек сіңірді. 12. Қазыбек би Келдібекұлы – (конца XVII века и первой половины XVIII века) қазақтың атакты биі. 13 Қазыбек би (на внутреннюю и внешнюю политику казахских ханов) едәуір ықпал жасап отырған. 14. Ол (одним из организаторов борьбы против джунгарского захватничества) болды. 15 (В 40-е годы XVIII века, когда

Аблай хан попал в плен к джунгарам), оны босатып алуға белсене араласты. 16. Қазыбек би (непревзойденный оратор, поэт, управляющий страной, справедливо решающий споры, судья, дипломат международного значения, общественный деятель). 17. Әйтеке би (Айтық) Бәйбекұлы — (бий, руководивший Младшим жузом до Абулхайра хана) 18. Әйтеке би (во времена правления хана Есіма) Жалаңтос батырдың исмересі 19 Әйтеке би «Жеті жарғыны» шығаруға (внес большой вклад). 20. Әйтеке бидің ел арасында (широко распространенных стихотворений-размышлений, коротких рассказов) өте көп

15-жаттығу. Қазақ тітне аударыңыз

В давние времена бии одним только своим словом решали спорные вопросы. Они выполняли работу нынешних судов и следователей. Казахские бии должны были быть справедливыми и уважаемыми. Известные своей справедливостью казахские бии Толе би, Казыбек би и Айтеке би призывали сохранять единство казахского народа.

Толе би — общественный деятель казахского народа, известный оратор. Он родился в 1663 году в нынешней Жамбылской области. Толе би в 15 лет начал участвовать в решении споров и стал известен народу своей справедливостью и ораторскими способностями. В освобождении народа от джунгарского ига он вместе с Кабанбай батыром, Богсибай батыром, Жанибек батыром создал народный фронт и возглавил его. Вместе с бием Среднего жуза Казыбек би, Младшего жуза Айтеке би, будучи советником Аз Тауке хана создал закон «Семь указов». Толе би внес свой вклад в укрепление и развитие отношений между Россией и Старшим жузом. В период своего правления он участвовал в строительстве зданий в Шымкенте, Туркестане, Ташкенте.

Казыбек би — известный казахский бий конца XVII века и первой половины XVIII века. Казыбек би оказывал значительное влияние на внутреннюю и внешнюю политику казахских ханов. Он был одним из организаторов борьбы против джунгарского захватничества. В 40-е годы XVIII века, когда Аблай хан попал в плен к джунгарам, он активно участвовал в его освобождении. Казыбек би — непревзойденный оратор, поэт, управляющий страной, справедливо решающий споры, судья, дипломат международного значения, общественный деятель.

Айтеке би — бии, руководивший Младшим жузом до Абулхайра хана. Айтеке би внес большой вклад в создание закона «Семь указов». Он был умным, непревзойденным оратором. Айтеке би поддерживал создание единого казахского ханства. Его многочисленные стихотворения-размышления, короткие рассказы широко распространились по казахской степи.

Именами трех биев названы улицы, установлены памятники во многих областях Казахстана.

16-жаттығу. Сөйлемдерді аяқтаңыз.

1. Ертеле . . . 2. Төле би Әлбекұлы 1663 жылы . . . 3. Төле би 15 жасында . . . 4. Қазыбек би Келдібекұлы . . . 5. Руы . . . 6. Қазыбек би ел арасында . . . 7. XVIII ғасырдың 40-шы жылдарында . . . 8. Цин империясы Қазыбек биді өз жағына тарту мақсатымен . . . 9. Әйтеке би (Айтық) Бәйбекұлы — . . . 10. Әйтеке бидің ел арасында көп тараған . . .

17-жаттығу. Мына сөйлемдердің басын өзіңіз тауып жазыңыз

1. ... даулы мәселелерді шешкен 2. ... «Жеті жарғы» әдет заңын шығарды. 3. ... ғимараттар салу ісіне де араласқан. 4. ... тағайындаған. 5. ... едәуір ықпал жасап отырған. 6. ... атанған. 7. ... тығыз қарым-қатынас жасамауға кеңес берді 8. ... руынан шыққан. 9. ... зор үлес қосты 10. ... бұл күндері оған ескерткіштер қойылып, көшелердің аты берілді.

18-жаттығу. Мына сөздер мен сөз тіркестерін пайдалана отырып, сөйлем құраңыз

Билік айту; даулы мәселелерді шешкен; соттың да, тергеушінің де қызметін; қазақ халқының бірлігін сақтау; дүниеге келді; 15 жасында; ұдайы жауласуда, азат ету; «Жеті жарғы»; «Қарлығаш әулие»; қарым-қатынастарды қалыптастыру; жерленген; тағайындаған, едәуір ықпал; қарсылық білдірді; Жалаңтөс батырдың немересі; ат салысты; кең тараған; бұл күндері.

19-жаттығу. Төле бидің өлеңін оқып, орыс тіліне аударыңыз. Өлеңді жаттап алыңыз

Жеті «жетім»

Тындамаған сөз жетім,
Киюсіз тозған бөз жетім,
Иесіз қалған жер жетім,
Басшысы жоқ ел жетім,
Аққу-қазсыз көл жетім,
Жерінен айырылған ер жетім,
Замандасы қалмаса —
Бәрінен де сол жетім

(Төле би)

20-жаттығу. Қазыбек бидің сөзін оқып, орыс тіліне аударыңыз.

Кім жақын?

Тату болса — ағайын жақын,
Ақылды болса — інің жақын,
Инабатты болса — келінің жақын,
Сыйлас болса — көршінің жақын.

Не қымбат?

Алтын ұяң — әйелің қымбат,
Құт-береке — атаң қымбат,
Аймалайтын — анаң қымбат,
Мейірімді — апаң қымбат.

Не қиын?

Арадан шыққан жау қиын,
Таусылмайтын дау қиын

Шанышқыласа — сөз қиын,
Жазылмаса — дерт қиын,
Іске аспаған серт қиын.

Адал болса — досың жақын,
Еркелейтін немерең жақын.

Туып-өскен елің қымбат.
Кіндік кескен жерің қымбат.
Ұят пенен ар қымбат

Тентек болса — ұл қиын,
Не істеріңді біле алмай,
Ашиды сонда бас-миың.

(Қазыбек би)

21-жаттығу. Әйтсеке билің сөзін оқып, орыс тіліне аударыңыз.

Ашу деген — ағын су,
Алдын ашсаң, арқырап
Ақыл деген — дария,
Алдын тоссаң, тоқырап.
Кісі біреумен туыспау керек,
Туысқан соң сөз қуыспау керек.
Сөз қуған пәлсе жолығады,
Жол қуған олжаға жолығады.

(Әйтеке би)

22-жаттығу. Төменде берілген Төле билің асыл сөздерін қалай түсінесіз? Оқып, сөздікті пайдалана отырып орыс тіліне аударыңыз

Жүзге бөлінгендердің жүзі қара.
Руға бөлінгендердің құруға асыққандары.
Атаға бөлінгендер адыра қалады,
Көпті қорлаған көмусіз қалады.
Хан азса, халқын сатады,
Халық азса, хандыққа таласады.

23-жаттығу. Төмендегі «Жеті жарғы» әдет заңын оқыңыз. Сөздікті пайдаланып орыс тіліне аударыңыз.

Жеті жарғы

XVII ғасырдың аяғы мен XVIII ғасырдың басында қалыптасқан қазақ құқықтарының жиынтығын өмірге әкелген — Тәуке хан мен оның билері Мұны олар Әз Тәукенің «Жеті жарғысы» деп атады. Ол жарғыдағы негізгі баптар мыналар.

- **1-жарғы (бап).** Көтеріліс жасап, бүлік шығарған кісілерге өлім жазасы бұйырылсын.
- **2-жарғы (бап).** Түркі халықтарының мүддесін саып, елге опасыздық еткендер өлім жазасына бұйырылсын.
- **3-жарғы (бап).** Мемлекет ішінде жазықсыз кісі өлтіргендер өлім жазасына бұйырылсын.
- **4-жарғы (бап).** Өзге біреудің ойсілімен зинакорлық жасап, ақ некені бұзғандарға өлім жазасы бұйырылсын.
- **5-жарғы (бап).** Өреде тұрған, тұсаулы жүрген сөйтүлікті ұрланған кісіге өлім жазасы бұйырылсын
- **6-жарғы (бап).** Төбелесте мертігудің түріне қарай төмсідегі мүліктей құн төленсін.
а) біреудің көзін шығарған кісі айыпқа қызын береді, қызы болмаса, қыздың қалыңмалын беруге тиіс;
ә) төртмүшенің бірін мертіктірген кісі ат береді.
- **7-жарғы (бап).** Ұрланған жылқы, өзге де құнды мүліктер үшін он есе артық айып төленсін.

24-жаттығу. Мәтінге жоспар құрып, казак билері туралы әңгімелеңіз

25-жаттығу. Қосымша әдебиеттерді пайдаланып, казак билері туралы шағын шығарма жазыңыз

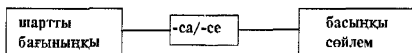
ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

3-сабақ

Придаточное условия (Шартты бағыныңқы).

Придаточное условия отвечает на вопросы *қаштсе?* «если что?» Сказуемое придаточного предложения условия образуется при помощи суффиксов *-са/-се*, за которыми следуют личные окончания глагола:

Қар жауса, балалар қуанады Сен айтсаң, мен барамын Мен тырыссам, жасаймып Барғыңыз келсе, барыңыз Ертең келсеңіздер, күтомін. Ертең оларды корсек, айтайық	Если идет снег, дети радуются Скажешь, пойду Если постараюсь сделаю Если хотите, идите Если завтра придете, буду ждать Если увидим их завтра, скажем
---	---

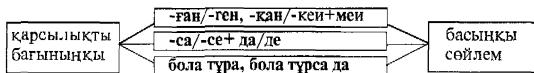
4-САБАҚ

1. Грамматика: Қарсылықты бағыныңқы.
2. Лексика: Қазақ батырлары.

1. ГРАММАТИКА: ҚАРСЫЛЫҚТЫ БАҒЫНЫҢҚЫ (ПРИДАТОЧНОЕ УСТУПИТЕЛЬНОЕ).

1-жаттығу. Сөйлемдерді оқып, салыстырыңыз.

Күн жарқырап тұрғанмен, қатты аяз	Хоть и светит солнце, стоит сильный мороз.
Тез жүрсе де, пойызға үлгірмей қалды	Хоть и ехал быстро, на поезд не успел
Сабақ оқуға уақыттары аз бола тұра, емтиханды жақсы тапсырды	Хоть у них и было мало времени на подготовку, они хорошо сдали экзамен.

2-жаттығу. Мына сөйлемдерді көшіріп жазып, басынқыдан бағыныңқыға қаратып қойылатын сұрауды жақша ішінде көрсетіңіз. Орыс тіліне аударыңыз

Үлгі: Күн салқын болғанмен (қайткенмен?), жатақхана жылы —
День хоть и холодный, но в общежитии тепло.

1. Күн салқын болғанмен, жатақхана жылы. 2. Бұлт болса да, жаңбыр жауған жоқ. Бұл күні Құнанбай олса да, құнанбайлық құрымапты (М Әуезов) 3 Оқу қиын болса да, өте жақсы оқитын студенттер көп. 4. Менің бойым өскенмен, ойым піскен жоқ (С. Мұқанов). 5. Туысқан бола тұра, екеуі жат адамдар секілді. 6. Әкесінің рұқсаты бола тұра, Гүлнәр Байжанды үйіне түсірмеді (С. Мұқанов). 7. Абайдың әкесі қатыгез болғанмен, шешесі қайтырымды адам болатын. 8. Менің бос емес екенімді біле тұра, көмекке шақырасың. 9. Ол бұрын біздің үйде болғанмен, үйімізді әрең тапты. 10. Қымбат болса да, мына тонды ал. 11. Уақытың болмаса да, телефон соғып тұр.

3-жаттығу. Мына сөйлемдерді толықтырыңыз.

I. 1. Ауа райы нашар бола тұрса да, 2. Күн батса да, 3 Ол үйіне қанша шақырса да, 4. Уақыты болғанмен, 5. Жұмыс жоспарын жасағанмен, 6. Мені таныстырса да, 7 Бұл көйлек қымбат бола тұра, 8. Асықсаң да, 9. Ерте тұрғанмен, 10. Мен үйде отырғанмен, 11 Жаңбыр жауса да,

II. 1. ..., мен оның үйіне қонаққа бармадым. 2. ..., біз оның үйіне барып жүрміз. 3. ..., жақсы оқиды. 4. ..., соңғы хабарларды тыңдай-

мын 5. , олар мектепке бармады 6 .. , емтиханды жақсы тапсырды.
7 . , емделіп шықты. 8. , жиналысты бастадық 9. , ет піседі.
10 ., жұмысты бітірді

4-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1 Ақшасы бола тұра, Марат ештеме алмады ма? 2 Үйіме неше шақырсам да, неге келмейсің? 3. Күн суық болса да, далаға шықтың ба? 4. Шөлдесен де, су ішпейсің бе? 5. Кітапханада кітап көп бола тұра, ештеме тандап алмадың ба? 6 Әжесі баяу жүрсе де, пойызға үлгіре ме? 7 Мына сағатты қымбат болса да, аласың ба? 8. Алматыда көп уақыт тұрсаңыз да, адасып қалдыңыз ба? 9. Ертен күн суық болса да, тауға барасыз ба? 10. Мектепті бітіргенмен, мектепке барып тұрасыз ба?

5-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1 Хоть у Наташи и был отпуск, она не отдохнула 2. Хоть мы и занимаемся много, но еще плохо говорим по-казахски 3. Хоть я и болею, но в поликлинику идти не хочу. 4. Хоть учитель и пожилой человек, но урок ведет интересно 5. Хоть и холодно на улице, хорошо 6 Хоть у меня и есть время, но на почту я не пойду 7. Хоть он и встал рано утром, на занятия опоздал. 8 Хоть он и хороший ученик но ленивый 9. Хоть у Мурата и были деньги, он ничего не купил 10. Хоть мы и записали адрес, но найти их дом не смогли

2. ЛЕКСИКА: ҚАЗАҚ БАТЫРЛАРЫ.

🔗 **6-жаттығу.** Мәтінді тыңдап, оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз

Қазақ батырлары

Қазақ батырлары француздың рыцарь іары, жапонның самурай-лары, индиялықтардың кшатрийлері сияқты тек әскери кәсіпшіс шұғылданған Сондықтан батырлардың бар өмірі соғыста өткен. Со-ғыс негізінде Отанды жаудан қорғау, елді басқыншылардан азат ету, халықтың қонысын, жерін кеңейту, жау қолында өлген ата кегін қай-тару мақсаттарымен жүргізілген Үлкен соғыс алдында батырлар үл-кен жекпе-жекке шығуы олардың басты міндеттері болған Жекпе-жек бірнеше күнге созылған.

Қабанбай батыр

(туған, өлген жылдары белгісіз)

Қабанбай (Ерасыл) – XVIII ғасырдағы қазақ батыры әйгілі қол-басы.

Қабанбай Найман тайпасының Қаракерей руынан шыққан, сондық-тан оны «Қаракерей Қабанбай», ал бағырлығы үшін «Хан батыры», «Да-рабоз» деп атады Ол осы рудың биі де болған. 1745 жылы Қабанбай батыр Ресей қоластына өтуге плек білдірді. Жоңғарларға қарсы күресте

Ресейді қолдауға уәде берген билердің бірі Кіші жүз ханы Әбілқайыр болатын. Барак сұлтан Әбілқайырды өлтірген кезде оны айыптап, оның Жоңғар хандығымен жақындасу әрекетіне қарсы шыққан

Қабанбай батыр тек Орта жүзде ғана емес, Кіші жүздегі уақиғаларға араласқан. Қабанбай батырдың ерлік істері Абылай ханның жоңғарларға жасаған жорықтарына байланысты. Мұны «Ер Қабанбай» дастанынан оқып алуға болады.

Қабанбайдың қайда жерленгені туралы ғалымдар әрқелкі айтып жүр. Қабанбай батыр атында Қазақстан қалаларының көбінде көшелер бар.

Бөгенбай батыр (1690–1775)

Бөгенбай батыр — Абылай хан заманындағы атакты қолбасшы, батыр. Ол Абылай ханның батырларының шіндегі ең үлкен ағасы және Қанжығалы руынан, сондықтан оны халық анызында «Қанжығалы қарт Бөгенбай» деп атаған

Бөгенбай батыр Сыр бойында туып, Торғай өзенінің бойында қайтыс болған. Сүйегі Түркістан қаласындағы Ахмет Иассауи күмбезінде жатыр. Оның Тұраналы, Тұрымбет деген екі баласы болған.

XVIII ғасырдың бірінші жартысында қазақ халқын торлаған көп жаудан елді қорғауда Бөгенбай батыр көп ерлік көрсетті. Оның даңқы, өсіресе, жоңғармен, кейін Қытай әскерімен соғысқанда ерекше көзге түсті. 1725–1727 жылдары қазақ жұртының астанасы — Түркістанды қорғауда Абылай ханмен бірге соғысып, жоңғарларды қуып шықты. 1756–1758 жылдары Түркістанға келген Қытай әскерін Үрімшден асыра қуды.

Бөгенбай батыр — ақылды, білгір болған адам. 1761 жылы Абылайдың Әділ деген баласымен бірге бітім жасау мәселесімен Қытайға барған Бөгенбай батыр 1728 жылы 38 жасында 30 мың қолға қолбасшы болды.

Қазақ халқы батырын әр уақытта аса құрметтеген Қазақстанның көптеген қалаларында оның атында көшелер бар.

Наурызбай батыр (1706–1781)

Наурызбай Құтпанбетұлы — Абылай ханның үш батырының бірі, қолбасшы. Ол Ұлы жүз Шапырашты тайпасының Тілеміс руынан, қазіргі Алматы облысы, Жамбыл ауданындағы Жалпақтас, Серіктас деген жерлерде мекендеген. Оның бар өмірі жоңғарлармен соғыста өткен. Жоңғарлармен соғыста оның Құдайберген, Шолпан, Дүйсен деген үш бірдей бауыры да қаза тапқан.

Наурызбай батырдың 1729 жылы Шамалған мен Қаскелеңді жекпе-жекте өлтіргені қазақ даласына кеңінен тараған. 1750–1752 жылдары басқа батырлармен бірге жоңғарларды Тұрфаннан асыра қуып, жеңіске жеткен. Ол сол жылы көп қазақты тұтқыннан босатқан.

Қазақстан облыстарында, аудандарында Наурызбай батырдың аты көшелерге берілген, Наурызбай батырға арнап ескерткіштер орнатылған.

(Қазақ совет энциклопедиясынан)

Сөздік

батыр	герои, богатырь	күмбез	— купол
әскери кәсіп	— военное дело	тортау	завоевағы
қорғау	— защищать	данқ	слава
ата кегін қайтару	— мстить за предков	көзге түсу	— быть замеченным
жекпе-жек	— поединок	куу	— гнать
батырлық	геройство	бітім	перемирие
үде беру	обещать	қаза табу	— погибнуть
айыптау	— обвинять	жәніс	— победа
жорық	— поход	босату	освобождать
оркелкі	по-разному		

7-жаттығу. Мына сөздер мен сөз тіркестерін оқып орыс тіліне аударыңыз

Қазақ батырлары; француздың рыцарьлары; жапонның самурайлары; индиялықтардың кшатрий ісірі, әскери кәсіппен шұғылдану; Отанды жаудан қорғау, елді басқыншылықтардан азат ету; халықтың қонысын кеңейту; жау қолында өлген ата кегін қайтару, жекпе-жекке шығу басты міндет; әйгілі қолбасы, Ресей қоластына оту; тілек білдіру; үде беру, жақындасу әрекетіне қарсы шығу, батырдың ерлік істері, қайтыс болу; ерлік көрсету, көзге түсу; қуып шығу, ои иесі болған адам, қаза табу; кеңінен тарау, жеңіске жету; тұтқыннан босату.

8-жаттығу. Мына сұрақтарға жауап беріңіз

1 Қазақ батырлары немен шұғылданған? 2 Қазақ батырларының қандай міндеттері болған? 3 Қабанбай батыр кім? 4. Оны ел қалай атаған? 5 Ол нені қолдады, неге қарсы шықты? 6 «Ер Қабанбай» дастанынан не оқып алуға болады? 7 Қабанбай қайда жер існен? 8. Қабанбай батыр атында нелер бар? 9 Бөгенбай батыр кім? 10 Оны «Қашығалы қарт Бөгенбай» деп неге атаған? 11 Бөгенбай батыр қайда туған, қай жерде қайтыс болған? 12. Оның неше баласы болған? 13 Бөгенбай батыр қандай ерлік көрсетті? 14 Бөгенбай батыр қандай адам болған? 15. 1761 жылы Қытайға кіммен, не үшін барған? 16 Бөгенбай батырды қазақ халқы қалай құрметтеген? 17 Наурызбай батыр кім, қайдан шыққан? 18 Наурызбай батыр қандай ерлік көрсеткен? 19 Қазақ халқы Наурызбай батырды қалай бағалайды? 20 Сіздің тұратын жеріңізде осы батырлардың атында көшелер, батырларға арналған ескерткіштер бар ма?

9-жаттығу. Мына сөйлемдерге әр түрлі сұрақтар қойыңыз

1 Қазақ батырлары әскери кәсіппен шұғылданған. 2. 1745 жылы Қабанбай батыр Ресей қоластына өтуге тілек білдірді. 3. XVIII ғасырдың бірінші жартысында қазақ халқы торлаған көп жаудан қорғауда Бөгенбай батыр көп ерлік көрсетті. 4 Наурызбай батырдың 1729 жылы Шамалған мен Қасқелеңді жекпе-жекте өлтіргені қазақ даласына кеңінен тараған. 5 Қазақстан облыстарында, аудандарында үш батырдың аттары көшелерге берілген.

10-жаттығу. Жолтасыныңдың сөзін теріске шығарыңыз

1 Қазақ батырлары ерте заманда осы күнгі соттың да, тергеушінің де қызметін атқарған. 2 Үлкен соғыс алдында батырлардың үлкен жиналыс өткізуі олардың басты міндеттері болған. 3 Қабанбай батыр Жоңғар хандығымен жақындасу әрекетін қолдаған. 4 Қабанбай батыр тек Орта жүзден уақиғаларға ғана араласқан. 5 Бөгенбай батыр Абылай ханның батырларының ішіндегі ең кіші батыры болған. 6 1761 жылы Бөгенбай батыр Абылайдың Әділ деген бағасымен бірге Қытайға демалуға барған. 7 Наурызбай батыр Кіші жүзден шыққан. 8 1750–1752 жылдары басқа батырлармен бірге қытайлықтарды Тұрфаннан асыра қуып жеңіске жеткен.

11-жаттығу. Мына сұрақтарға жазбаша жауап беріп сөйлем мүшелерінің астын сызыңыз

1 Қазақ батырларының бар өмірі қайда өткен? 2 Үлкен соғыс алдында батырлар неге шыққан? 3 Қабанбай қайдан шыққан? 4 Жоңғарларға қарсы күресте Ресейді қолдауға уәзір берген кім болатын? 5 Қабанбай батырдың ерлік істері неге байланысты? 6 Қабанбай батыр атында Қазақстан қалаларының көбінде нелер бар? 7 Абылай ханның батырларының ішіндегі ең үлкен ағасы кім? 8 Бөгенбай батыр 1728 жылы 38 жасында неше мың қолға қолбасшы болды? 9 Жоңғарлармен соғысқа Наурызбай батырдың кімі қаза тапқан? 10 Наурызбай батыр 1750–1752 жылдары басқа батырлармен бірге кімдерді Тұрфаннан асыра қуды?

12-жаттығу. Мына сөздерге синонимдер тауып айтыңыз

Есім, туу, әйгілі, жұмыс істеу, қаза табу, айналысу, азат ету, әрекеткі дәуір, батырлық, қозға түсу құрметтеу, мекендеу орнату.

13-жаттығу. Сөйлем құраңыз

Қабанбай батыр { казахский багыр XVIII века великий полководец
вышел из рода Каракерей
участвовал в событиях не только среднего жуза, но и младшего.
выступал за присоединение к России

Бөгенбай батыр { полководец эпохи Аblaй хана, батыр.
родился на берегу реки Сырдарья.
проявил героизм при защите страны от врага.
прогнал джунгаров из Туркестана в 1725–27 гг.
прогнал войска китайцев из Туркестана.

Наурызбай батыр { один из трех батыров Аblaй хана, полководец.
проживал в нынешней Алматинской области.
прогнал джунгаров с казахской земли.
освободил многих казахов из плена в 1750–52 гг

14-жаттығу. Мына сойлемдерге грамматикалық талдау жасаныз

кім? қандай? немен? не істеген?

Үлгі: Қазақ батырлары әскери кәсіппен шұғылданған

1 Қазақ батырлары әскери кәсіппен шұғылданған. 2 Батырлардың бар өмірі соғыста өткен. 3 Үлкен соғыс алдында батырлар үлкен жекпе-жекке шығатын. 4. 1745 жылы Қабанбай батыр Ресей қоластына өтуге тілек білдірді. 5. Қабанбай батырдың ерлік істері Абылай ханның жоңғарларға жасаған жорықтарына байланысты. 6. Қабанбайдың қайда жерленгені туралы ғалымдар әрқелкі айтып жүр. 7. Бөгенбай батыр Сыр бойында туған. 8. XVIII ғасырдың бірінші жартысында қазақ халқын торлаған көп жаудан қорғауда Бөгенбай батыр көп ерлік көрсетті. 9. 1756–1758 жылдары Түркістанға келген Қытай әскерін Үрімшіден асыра қуды. 10. Бөгенбай батыр 1728 жылы 38 жасында 30 мың қолға қолбасшы болды. 11 Қазақ халқы батырын әр уақытта аса құрметтеген. 12 Наурызбай батырдың бар өмірі жоңғарлармен соғыста өткен. 13 Наурызбай батырдың 1729 жылы Шамалған мен Қаскеленді жекпе-жекте өлтіргені қазақ даласына кеңінен тараған. 14. 1750–1752 жылдары Наурызбай батыр көп қазақты тұтқыннан босатқан. 15. Қазақстан облыстарында, аудандарында Наурызбай батырдың аты көшелерге берілген.

15-жаттығу. Кестенің сол жағындағы сұрақтарды қазақ тіліне аударып, жолдасыңызға қоюңыз Жолдасыңыз оң жақ бағандағы сөздерді пайдаланып жауап берсін

1 Чем занимались казахские батыры?	тек әскери кәсіппен,
2. Кем является Кабанбай батыр?	XVIII ғасырдағы қазақ батыры, әйгілі қолбасшы,
3 Из какого он рода?	Найман тайпасының Қаракерей руынан,
4. С чем связаны его геройские поступки?	Абылай ханның жоңғарларға жасаған жорықтары;
5 Где и когда родился Бөгенбай батыр?	1690 жылы, Сыр бойында;
6. Зачем он поехал в Китай в 1761 году?	бітім жасау мәселесімен,
7 Где проживал Наурызбай батыр?	қазіргі Алматы облысы, Жамбыл ауданындағы Жалпақтас, Серіктас деген жерлерде;
8. Что разнеслось широко по казахской степи в 1729 году?	Шамалған мен Қаскеленді жекпе-жекте өлтіргені,
9 Как ценит казахский народ своих героев?	жоғары; аттары көшелерге берілген, ескерткіштер орнатылған.

16-жаттығу. Мына сөйлемдерді бұрынғы өткен шақтың барлық түрлеріне қойып жазыңыз

Үлгі: *Ертеде қазақ батырлары тек әскери кәсіппен ғана шұғылданған.
Ертеде қазақ батырлары тек әскери кәсіппен ғана шұғылданыпты
Ертеде қазақ батырлары тек әскери кәсіппен ғана шұғылданатын*

1. Ертеде қазақ батырлары тек әскери кәсіппен ғана шұғылданған. 2. Қазақ батырларының бар өмірі соғыста өткен. 3. Батырлардың негізгі міндеті Отанды жаудан қорғау болған. 4. Үлкен соғыс алдында батырлар үлкен жекпе-жекке шыққан. 5. Жекпе-жек бірнеше күнге созылған. 6. Қазақ батырлары Жоңғар хандығымен жақындасу әрекетіне қарсы шыққан. 7. Қазақ халқы батырын әр уақытта аса құрметтеген. 8. Қазақстанның көптеген қалаларында олардың аттары көшелерге берілген. 9. Қазақ батырларына арнап ескерткіштер орнатылған.

17-жаттығу. Жақша шіндегі сөздер мен сөз тіркестерін қазақ тіліне аударыңыз.

1. Ертеде қазақ батырлары тек әскери кәсіппен ғана (занимались). 2. Соғыс негізінде (защищать Родину от врага, освободить страну от захватчиков, расширять территорию, место проживания народа, мстить за отцов, умерших в руках врага) мақсаттарымен жүргізілген. 3. Қабанбай батыр (усилий на сближение с Джунгарским ханством) қарсы шыққан. 4. Қабанбай батырдың ерлік істері (связаны с походами Аблай хана на джунгаров). 5. Бөгенбай батыр (среди батыров Аблай хана) ең үлкен ағасы болған. 6. Бөгенбай батыр Сыр бойында (родился), Торғай өзенінің бойында (умер). 7. (В первой половине XVIII века) қазақ халқын торлаған көп жаудан қорғауда Бөгенбай батыр (проявил большое геройство). 8. (Его слава, особенно в войне с джунгарами, а позже с армией Китая) ерекше көзге түсті. 9. 1761 жылы (вместе с сыном Аблая Адилем) бітім жасау мәселесімен Қығайға барған. 10. Наурызбай Құтпанбетұлы – (один из трех батыров Аблай хана), қолбасшы. 11. (В войне с джунгарами) оның Құдайберген, Шолпан, Дүйсен деген үш бірдей бауыры да (погибли). 12. Наурызбай батырдың 1729 жылы Шамалған мен Қаскеленді жекпе-жекте өлтіргені (широко распространилось по казахской степи). 13. 1750–1752 жылдары көп қазақты (освободил из плена). 14. (В областях, районах Казахстана) Наурызбай батырдың аты (присвоено улицам), Наурызбай батырға арнап (установлены памятники).

18-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

Казахские батыры так же, как и французские рыцари, японские самураи, индийские кшатрийцы, занимались только военным делом. Вся жизнь батыров проходила на войне. Война в основном проводилась с целью защиты Родины от врага, освобождения страны от захватчиков, расширения территории, места проживания народа, отмщения за отцов, умерших в руках врага. Перед большой войной батыры выходили на большой поединок. Поединок растягивался на несколько дней.

Три батыра Аблай хана являлись известными полководцами, ораторами. В войне против джунгар они проявляли большое героичество. Их слава широко распространялась по казахской степи. Они выступали за сближение с Россией и против сближения с Джунгарским ханством.

Казахский народ высоко ценит своих героев. Именем батыров во многих городах, областях, районах названы улицы, в честь батыров установлены памятники. Батырам посвящаются литературные произведения, снимаются фильмы. Вы можете и сами их прочесть или увидеть.

19-жаттығу. Сөйлемдерді аяқтаңыз

1. Соғыс негізінде ... 2 Қабанбай батыр . 3 1745 жылы ...
4 Қабанбай батыр тек Орта жүзде ғана емес, . 5 Қабанбай батыр атында
6. Бөгенбай батыр — . . 7. Бөгенбай батыр Сыр бойында туып, .. 8. XVIII ғасырдың бірінші жартысында . 9 1756—1758 жылдары ... 10 Наурызбай батыр — .. . 11 Наурызбай батырдың 1729 жылы . 12. 1750—1752 жылдары ..

20-жаттығу. Мына сөйлемдердің басын өзіңіз тауып жазыңыз

1. ... шұғылданған 2. .. олардың басты міндеттері боған 3 .
қарсы шыққан. 4 Абылай ханның жонғарларға жасаған жорықтарына байланысты 5. ... өркелкі айтып жүр. 6 ... ең үлкен ағасы және Қанжығалы руынан. 7. ... деген екі баласы болған. 8. .. ерекше көзге түсті. 9. . Абылай ханмен бірге жонғарларды қуып шықты. 10 .. деген жерлерде мекендеген 11. ... тұтқыннан босатқан 12. ... ескерткіштер орнаылған

21-жаттығу. Мына сөздер мен сөз тіркестерін пайдалана отырып, сөйлем құраңыз

Әскери қосыппен шұғылданған, жекпе-жек, қолбасы, деп аталы; Ресей қоластына, өркелкі айтып жүр; ең үлкен ағасы; ерлік көрсетті; қуып шықты, бітім жасау мәселесімен, мекендеген; қаза тапқан, жеңіске жеткен, тұтқыннан босатқан, ескерткіш орнатылған.

22-жаттығу. Мәнінте жоспар құрып қазақ батырлары туралы әңгімелесіз

23-жаттығу. Қосымша әдебиеттерді пайдаланып қазақ батырлары туралы шығарма жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

4-сабақ

Придаточное уступительное (Қарсылықты бағыныңқы).

Придаточное уступительное имеет противоположное главному значению действие главного предложения совершается как бы вопреки условиям, поставленным в придаточном предложении. Оно отвечает на вопросы *қайткенмен?* *қайтсе де?* *не итесе де?* «несмотря на что?» Сказуемое уступительного придаточного предложения также образуется тремя способами

• при помощи суффиксов *-ған/-ген, -қан/-кен*, к которым прибавляется окончание *-мен* *Күн жарқырап тұр-ған-мен, қатты аяз* «Хоть и светит солнце, стоит сильный мороз».

• при помощи суффиксов *-са/-се*, за которыми следуют суффиксы частицы *да/де* *Тез жүр-се де, пойызға үлгірмей қалды* «Хоть и ехал быстро, на поезд не успел»;

• при помощи слов *бола тұра, бола тұрса да* *Сабақ оқуға уақыттары аз бола тұра, емтиханды жақсы тапсырды* «Хоть у них и было мало времени на подготовку, они хорошо сдали экзамен»

Күн жарқырап тұр-ған-мен, қатты аяз	Хоть и светит солнце стоит сильный мороз
Тез жүрсе де, пойызға үлгірмей қалды	Хоть и ехал быстро, на поезд не успел
Сабақ оқуға уақыттары аз бола тұра, емтиханды жақсы тапсырды	Хоть у них и было мало времени на подготовку, они хорошо сдали экзамен

5-САБАҚ

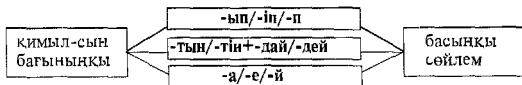
1. Грамматика: Қимыл-сын бағыныңқы.

2. Лексика: Бұқар жырау.

1. ГРАММАТИКА: ҚИМЫЛ-СЫН БАҒЫНЫҢҚЫ (ПРИДАТОЧНОЕ ОБРАЗА ДЕЙСТВИЯ).

1-жаттығу. Сөйлемдерді оқып, салыстырыңыз

Олар су ішті, шөлдерін қандырды	Выпив воды, они утолили жажду.
Ол адамдар селітіндей, қатты сөйледі.	Он говорил так громко, чтобы люди могли слышать его.
Марат келмей, жұмыс бітті	Работа закончилась до того, как пришел Марат

2-жаттығу. Мына сөйлемдерді көшіріп жазып, басыңқыдан бағыныңқыға қаратып қойылатын сұрауды жақша ішінде көрсетіңіз Орыс тіліне аударыңыз

Үлгі: *Тыңдаушылар сүйсінетіндеу (қалай?), ол ән салды. «Он пел так, что зрители умилялись».*

1 Тыңдаушылар сүйсінетіндей, ол он салды 2 Жел күшейіп, ауа райы бұзыла бастады. 3. Таңертен ерте тұрып, мен дене шынықтыру жаттығуларын орындаймын. 4. Оны бірсеу асықтырғандай, ол жазуын шашпан жазып отыр. 5 Сен кишбей, далаға шықпа. 6 Өзеннен су ішіп, бұзаулар шолдерін қандырды. 7 Ойына әлде не түскендей, ол институтқа қайта оралды. 8. Майра дүкеннің істемейінін білгендей, дүкенге бармады 9. Ол бұрын біздің үйде болғандай, өзін еркін ұстап отыр. 10. Балалар Жаңа жылды асына күтеді. 11. Бірлік болмай, тірлік болмас

3-жаттығу. Мына сөйлемдерді толықтырыңыз

I. 1. Қыс түсіп, ... 2. Асханадан тамақ ішіп, ... 3 Мен келмей, ... 4. Мұғалім сабақ бастамай, ... 5 Ол мені білетіндей, ... 6. Тыңдаушылар таң қалатындай, ... 7. Жұмыс бітпей, ... 8. Әрсең асығыш, ... 9. Көрермендер сүйсінетіндей, ... 10 Жаңбыр жауып, ...

II. 1. ..., мен дене шынықтыру жаттығуларын орындаймын. 2 ..., ол хатты шашпан оқып тұр. 3 ..., ол институтқа тез келді. 4. ..., соңғы хабарларды тыңдаймын. 5. ..., олар мектепке бармады. 6 ..., емтиханды жақсы тапсырды 7. ұйықтайды. 8 ..., жиналысты бастамаймыз. 9. .., ет піспеді. 10. ..., қатты сөйледі.

4-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1 Ермек қалай тамақ ішеді? 2 Сен соңғы хабарларды қалай тыңдайсың? 3. Ол өзін қалай ұстайды? 4. Бастық келмей, жиналысты бастамайсыңдар ма? 5. Ол өзі қалай-қалай сөйлейді? 6 Досың қалай ұйықтайды? 7. Өңші өңді қалай айтады? 8. Олар қалай шолдерін қандырды? 9. Мұғалім лекцияны қалай оқиды? 10 Марағат өлеңді қалай айтады?

5-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. Он оделся так, словно на улице холодно. 2. Он ест так, будто голоден. 3. Они хвастаются, как будто много знают. 4 Учитель говорит так, что все его слушают с интересом. 5. Ермек говорит так тихо, что мы его не слышим. 6. Я включив телевизор, смотрю интересный фильм 7 Он, встав рано утром, умылся, оделся и ушел на работу, не позавтракав. 8. Он чувствовал себя так, как будто был здесь раньше 9. Салтанат была дома, как будто знала, что я приду. 10 Говорит так, как будто кто-то за ним гонится.

2. ЛЕКСИКА: БҰҚАР ЖЫРАУ.

6-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз

Бұқар жырау
(1668—1781)

Бұқар Қалқаманұлы 1668 жылы қазіргі Павлодар облысы, Баянауыл ауданы, Далба тауының баурайында дүниеге келген. Ол Тәуке ханның тұсында беделді билердің бірі болды. Кейін тұрмыстан тар-

шылық коріп, бұрынғы халық арасындағы ықпалы кеміді Абылай ханның кезінде беделі қайта қотеріліп, мемлекет жұмысына қайта араласып, ханның бас ақылшысы, қабырғалы биі ретінде ел өміріндегі мәселелерді шешуде үлкен қызмет атқарды.

Бұқар жырау да халқымыздың үш жүзінің басы қосылып, бір орталыққа бағынған күшті мемлекет болуын аңсады. Осы арманды жүзеге асыратын Абылай хан деп, оны ісімен де, жырымен де қолдады. Сонымен бірге орыс халқы мен қазақ халқының өмірлік мүддесі үшін достығын да құптады. Дегенмен, патша үкіметінің түпкі мақсаты — қазақ халқын отарлау екенін де жақсы түсініп, оны Абылай ханға ескертіп отырды.

Бұқар жырау арабша өте сауатты, өз заманының білімдар адамы болған. Ол өз шығармаларында заманның көкейтесті мәселелерін сөз ете отырып, жұртты бірлікке, татулыққа, ерлікке шақырды. Ол Абылай ханның кейбір хандық қаталдығын да бетіне тура айтып тастап отырды. Бұқар жырау артына үгіт-насихат, философиялық өлең-жырлар қалдырды.

Ол бір ғасырдан астам өмір сүріп, 1781 жылдың шамасында дүние салды. Сүйсігі сол өзі туған Баянауылда, Далба тауының етегіне жерленді.

Сөздік

баурайы — склон. подошва горы
беделді — авторитетный
таршылық — нехватка, недостаток
көму — уменьшаться
қабырғалы — сильный
аңсау — гореть желанием
жүзеге асыру — превратить в жизнь
мүдде — интерес, цель, чаяние

құптау — поддерживать
дегенмен — однако
түпкі — основной
көкейтесті — кровный
үгіт — агитация
насихат — пропаганда
таудың етегі — подножие горы

7-жаттығу. Мына сөздер мен сөз тіркестерін оқып, орыс тіліне аударыңыз

Далба тауының баурайында, дүниеге келген, Тәуке ханның тұсында; беделді билердің бірі; таршылық қору; ықпалы көму; беделі көтерілу; мемлекет жұмысына араласу; бас ақылшы; қабырғалы би; ел өмірі; мәселелерді шешу, қызмет атқару, үш жүзінің басы қосылу; бір орталыққа бағыну, күшті мемлекет болуын аңсады; арманды жүзеге асыру; сонымен бірге; өмірлік мүдде үшін, достығын құптау; түпкі мақсаты; қазақ халқын отарлау; ескертін отыру; өз заманының білімдар адамы, заманның көкейтесті мәселелері, сөз сөз; жұртты бірлікке, татулыққа, ерлікке шақыру; хандық қаталдығы; бетіне тура айту, артына үгіт-насихат, философиялық өлең-жырлар қалдыру, бір ғасырдан астам, өмір сүру; дүние салу, тауының етегінде

8-жаттығу. Мына сұрақтарға жауап беріңіз

1. Бұқар жырау қашан, қайда дүниеге келді? 2. Ол Тәуке ханның тұсында кім болды? 3. Кейін оның халық арасындағы ықпалы неге кеміді? 4. Абылай ханның кезінде ол қандай қызмет атқарды? 5. Бұқар

жырау нені аңсады? 6. Осы арманды жүзеге асыратын кім деп ойлады? 7. Ол нені құптады? 8. Ол Абылай ханға нені ескертіп отырды? 9. Бұқар жырау қандай адам болған? 10. Ол шығармаларында жұртты неге шақырды? 11. Абылай ханның бетіне нені тура айтып тастап отырды? 12. Бұқар жырау артына қандай өлең-жырлар қалдырды? 13. Бұқар жырау қанша өмір сүрген? 14. Сүйегі қай жерге жерленді? 15. Сіздің тұратын жеріңізде Бұқар жырау атында көшелер, Бұқар жырауға арналған ескерткіштер бар ма?

9-жаттығу. Мына сөйлемдерге әр түрлі сұрақтар қойыңыз

1. Бұқар Қалқаманұлы 1668 жылы қазіргі Павлодар облысы, Баянауыл ауданы, Далба тауының баурайында дүниеге келген. 2. Абылай ханның кезінде оның бас ақылшысы, қабырғалы биі ретінде ел өміріндегі мәселелерді шешуде үлкен қызмет атқарды. 3. Бұқар жырау халқымыздың бір орталыққа бағынған күшті мемлекет болуын аңсады. 4. Ол шығармаларында жұртты бірлікке, татулыққа, ерлікке шақырды. 5. Бұқар жырау артына үгіт-насихат, философиялық өлең-жырлар қалдырды.

10-жаттығу. Асты сызылған сөздерге сұрақ қойып жазыңыз

1. Бұқар Қалқаманұлы 1668 жылы қазіргі Павлодар облысы, Баянауыл ауданы, Далба тауының баурайында дүниеге келген. 2. Ол Тәуке ханның тұсында беделді билердің бірі болды. 3. Кейін тұрмыстан таршылық көріп, бұрынғы халық арасындағы ықпалы кеміді. 4. Абылай ханның кезінде беделі қайта көтеріліп, мемлекет жұмысына қайта араласып, ханның бас ақылшысы, қабырғалы биі ретінде ел өміріндегі мәселелерді шешуде үлкен қызмет атқарды. 5. Бұқар жырау орыс халқы мен қазақ халқының өмірлік мүддесі үшін достығын да құптады. 6. Патша үкіметінің түпкі мақсаты — қазақ халқын отарлау екенін Абылай ханға ескертіп отырды. 7. Бұқар жырау арабша өте сауатты, өз заманының білімдар адамы болған. 8. Ол өз шығармаларында заманның көкейтесті мәселелерін сөз ете отырып, жұртты бірлікке, татулыққа, ерлікке шақырды. 9. Ол Абылай ханның кейбір хандық қаталдығын да бетіне тура айтып тастап отырды. 10. Бұқар жырау артына үгіт-насихат, философиялық өлең-жырлар қалдырды. 11. Ол бір ғасырдан астам өмір сүрді. 12. Бұқар жырау 1781 жылдың шамасында дүниеге келді. 13. Сүйегі сол өзі туған Баянауылда, Далба тауының етегіне жерленді.

11-жаттығу. Сөйлем құраңыз

Бұқар жырау

родился в 1668 году в Баянауле во время правления Тәуке хана был авторитетным бием. был сильным бием и главным советником Абылай хана. мечтал сделать свою страну сильным государством. владел арабской грамотой

Онын { произведениях затрагиваются кровные проблемы современности.
после него остались агитационно-пропагандистские, философские стихи-сказания.
останки захоронены в Баянауле, у подножия горы Далба.

12-жаттығу. Мына сойлемдерге грамматикалық талдау жасаңыз:

кім? неің? қандай? не болған?

Үлгі: *Бұқар жырау өз заманының білімдар адамы болған.*

1. Бұқар жырау өз заманының білімдар адамы болған. 2 Ол 1668 жылы қазіргі Павлодар облысы, Баянауыл ауданы, Далба тауының баурайында дүниеге келген. 3. Бұқар жырау Тәуке ханның тұсында беделді билердің бірі болды. 4 Кейін Бұқар жыраудың бұрынғы халық арасындағы ықпалы кеміді. 5. Ол Абылай ханның кезінде мемлекет жұмысына қайта араласты. 6. Ол Абылай ханның бас ақылшысы, қабырғалы би ретінде ел өміріндегі мәселелерді шешуде үлкен қызмет атқарды. 7. Бұқар жырау бір орталыққа бағынған күшті мемлекет болуын аңсады. 8 Ол Абылай ханды ісімен де, жырымен де қолдады. 9 Абылай ханның кейбір хандық қаталдығын да бстіне тура айтып тастап отырды. 10 Онын шығармаларында заманның көксйтесті мәселелері сөз етіледі. 11. Бұқар жырау халқын бірлікке, татулыққа, ерлікке шақырды. 12. Ол 1781 жылдың шамасында дүние салды.

13-жаттығу. Мына сойлемдерді откен шақтың барлық түрлеріне қойып жазыңыз.

Үлгі: *Бұқар Қалқаманұлы 1668 жылы дүниеге келді*
Бұқар Қалқаманұлы 1668 жылы дүниеге келген.
Бұқар Қалқаманұлы 1668 жылы дүниеге келіпті.

1. Бұқар Қалқаманұлы 1668 жылы дүниеге келді. 2. Ол Тәуке ханның тұсында беделді билердің бірі болды. 3 Кейін бұрынғы халық арасындағы ықпалы кеміді. 4 Абылай ханның кезінде мемлекет жұмысына қайта араласты. 5 Ол Абылай ханның бас ақылшысы, қабырғалы би ретінде ел өміріндегі мәселелерді шешуде үлкен қызмет атқарды. 6. Бұқар жырау Абылай ханды ісімен де, жырымен де қолдады. 7. Ол орыс халқы мен қазақ халқының өмірлік мүддесі үшін достығын да құптады. 8. Дегенмен. патша үкіметінің түскі мақсаты – қазақ халқын отарлау екенін де жақсы түсініп, Абылай ханға ескертіп отырды. 9 Бұқар жырау арабша өте сауатты, өз заманының білімдар адамы болды. 10. Бұқар жырау артына үгіт-насихат, философиялық өлең-жырлар қалдырды. 11. Ол бір ғасырдан астам өмір сүріп, 1781 жылдың шамасында дүние салды. 12 Сүйегі сол өзі туған Баянауылда, Далба тауының стегіне жерленді.

14-жаттығу. Кестенің сол жағындағы сұрақтарды қазақ тіліне аударып, жолдасыңызға қойыңыз. Жоғтасыңыз оң жақ бағандағы сөздерді пайдаланып жауап берсін.

жырау нені ансады? 6 Осы арманды жүзеге асыратын кім деп ойлады? 7. Ол нені құптады? 8 Ол Абылай ханға нені ескертіп отырды? 9. Бұқар жырау қандай адам болған? 10. Ол шығармаларында жұртты неге шақырды? 11. Абылай ханның бетіне нені тура айтып тастап отырды? 12 Бұқар жырау артына қандай өлең-жырлар қалдырды? 13 Бұқар жырау қанша өмір сүрген? 14. Сүйегі қай жерге жерленді? 15. Сіздің тұратын жеріңізде Бұқар жырау атында көшелер, Бұқар жырауға арналған ескерткіштер бар ма?

9-жаттығу. Мына сөйлемдерге әр түрлі сұрақтар қойыңыз

1. Бұқар Қалқаманұлы 1668 жылы қазіргі Павлодар облысы, Баянауыл ауданы, Далба тауының баурайында дүниеге келген. 2. Абылай ханның кезінде оның бас ақылшысы, қабырғалы биі ретінде ел өміріндегі мәселелерді шешуде үлкен қызмет атқарды. 3. Бұқар жырау халқымыздың бір орталыққа бағынған күшті мемлекет болуын аңсады. 4. Ол шығармаларында жұртты бірлікке, татулыққа, ерлікке шақырды. 5. Бұқар жырау артына үгіт-насихат, философиялық өлең-жырлар қалдырды.

10-жаттығу. Асты сызылған сөздерге сұрақ қойып жазыңыз

1. Бұқар Қалқаманұлы 1668 жылы қазіргі Павлодар облысы, Баянауыл ауданы, Далба тауының баурайында дүниеге келген. 2. Ол Тауке ханның тұсында беделді билердің бірі болды. 3. Кейін тұрмыстан таршылық көріп, бұрынғы халық арасындағы ықпалы кеміді. 4. Абылай ханның кезінде беделі қайта көтеріліп, мемлекет жұмысына қайта араласып, ханның бас ақылшысы, қабырғалы биі ретінде ел өміріндегі мәселелерді шешуде үлкен қызмет атқарды. 5. Бұқар жырау орыс халқы мен қазақ халқының өмірлік мүддесі үшін достығын да құптады. 6. Патша үкіметінің түпкі мақсаты – қазақ халқын отарлау екенін Абылай ханға ескертіп отырды. 7. Бұқар жырау арабша өте сауатты, өз заманының білімдар адамы болған. 8. Ол өз шығармаларында заманның қожеітесті мәселелерін сөз ете отырып, жұртты бірлікке, татулыққа, ерлікке шақырды. 9. Ол Абылай ханның кейбір хандық каталдығын да бетіне тура айтып тастап отырды. 10. Бұқар жырау артына үгіт-насихат, философиялық өлең-жырлар қалдырды. 11. Ол бір ғасырдан астам өмір сүрді. 12. Бұқар жырау 1781 жылдың шамасында дүниеге салды. 13. Сүйегі сол өзі туған Баянауылда, Далба тауының етегіне жерленді.

11-жаттығу. Сөйлем құраңыз

Бұқар жырау

родился в 1668 году в Баянауле во время правления Тауке хана был авторитетным бием, был сильным бием и главным советником Аблай хана, мечтал сделать свою страну сильным государством, владел арабской грамотой.

Оның { произведениях заграгиваются кровные
проблемы современности.
после него остались агитационно-пропагандистские,
философские стихи-сказания.
останки захоронены в Баянауле, у подножия
горы Далба.

12-жаттығу. Мына сөйлемдерге грамматикалық талдау жасаңыз

кім? нені? қандай? не болған?

Үлгі: *Бұқар жырау өз заманының білімдар адамы болған.*

1 Бұқар жырау өз заманының білімдар адамы болған. 2 Ол 1668 жылы қазіргі Павлодар облысы, Баянауыл ауданы, Далба тауының баурайында дүниеге келген. 3. Бұқар жырау Тәуке ханның тұсында беделді билердің бірі болды. 4 Кейін Бұқар жыраудың бұрынғы халық арасындағы ықпалы кеміді. 5. Ол Абылай ханның кезінде мемлекет жұмысына қайта араласты. 6. Ол Абылай ханның бас ақылшысы, қабырғалы биі ретінде ел өміріндегі мәселелерді шешуде үлкен қызмет атқарды. 7. Бұқар жырау бір орталыққа бағынған күшті мемлекет болуын аңсады. 8. Ол Абылай ханды ісімен де, жырымен де қолдады. 9 Абылай ханның кейбір хандық қаталдығын да бетіне тура айтып тастап отырды. 10 Оның шығармаларында заманның көксөйесті мәселелері сөз етпеді. 11. Бұқар жырау халқын бірлікке, татулыққа, ерлікке шақырды. 12. Ол 1781 жылдың шамасында дүниесін салды.

13-жаттығу. Мына сөйлемдерді өткен шақтың барлық түрлеріне қойып жазыңыз

Үлгі: *Бұқар Қалқаманұлы 1668 жылы дүниеге келді.*

Бұқар Қалқаманұлы 1668 жылы дүниеге келген.

Бұқар Қалқаманұлы 1668 жылы дүниеге келіпті

1. Бұқар Қалқаманұлы 1668 жылы дүниеге келді. 2. Ол Тәуке ханның тұсында беделді билердің бірі болды. 3. Кейін бұрынғы халық арасындағы ықпалы кеміді. 4 Абылай ханның кезінде мемлекет жұмысына қайта араласты. 5 Ол Абылай ханның бас ақылшысы, қабырғалы биі ретінде ел өміріндегі мәселелерді шешуде үлкен қызмет атқарды. 6. Бұқар жырау Абылай ханды ісімен де, жырымен де қолдады. 7. Ол орыс халқы мен қазақ халқының өмірлік мүддесі үшін достығын да құптады. 8. Дегенмен, патша үкіметінің түпкі мақсаты – қазақ халқын отарлау екенін де жақсы түсініп, Абылай ханға ескертіп отырды. 9. Бұқар жырау арабша өте сауатты, өз заманының білімдар адамы болды. 10. Бұқар жырау артына үгіт-насихат, философиялық өлең-жырлар қалдырды. 11. Ол бір ғасырдан астам өмір сүріп, 1781 жылдың шамасында дүниесін салды. 12 Сүйегі сол өзі туған Баянауылда, Далба тауының бетіне жерленді.

14-жаттығу. Кесгенің сол жағындағы сұрақтарды қазақ тіліне аударып жолдасыңызға қойыңыз. Жоғалдығыңыз оң жақ бағандығы сөздерді пайдаланып жауап беріңіз.

1. Когда родился Бухар жырау?	1668 жылы, қазіргі Павлодар облысы, Баянауыл ауданы, Далба тауының баурайында,
2. Кем он был во время правления Тауке хана?	беделді билердің бірі,
3. Почему позже его влияние ослабло?	тұрмыстан таршылық көріп,
4. Кем он был во время правления Аблай хана?	ханның бас ақылшысы,
5. О чем он мечтал?	қабырғалы би;
6. Что он поддерживал?	бір орталыққа бағынған күшті мемлекет болуын;
7. О чем напоминал Аблай хану?	орыс халқы мен қазақ халқының өмірлік мүдде үшін достығын;
8. Каким человеком он был?	патша үкіметінің түпкі мақсаты – қазақ халқын отарлау екенін;
9. К чему он призывал в своих произведениях?	арабша өте сауатты, өз заманының білімдар адамы;
10. Что он после себя оставил?	бірлікке, татулыққа, ерлікке; үгіт-насихат, философиялық өлең-жырлар;
11. Когда он умер?	1781 жылдың шамасында

15-жаттығу. Мына сөздерге синонимдер тауып айтыңыз

Дүниеге келу, өмір сүру, білімді, дүние салу, қызмет атқару, батылдық, мәселе, құптау, армандау, қабырғалы, ақылшы, кірісу, кему, дөреже, жетпеушілік, тұсында, осы кездегі.

16-жаттығу. Жақша ішіндегі сөздер мен сөз тіркестерін қазақ тіліне аударыңыз.

1. Бұқар Қалқаманұлы (родился в 1668 году в нынешней Павлодарской области, Баянаульском районе, на склоне горы Далба). 2. Ол (во время правления Тауке хана) беделді билердің бірі болды. 3. Кейін тұрмыстан таршылық көріп, (уменьшилось былое народное влияние). 4. Абылай ханның кезінде (авторитет его снова повысился), мемлекет жұмысына қайта араласып, (главным советником хана, сильным бием) болды. 5. Ол (проводил большую работу в решении проблем в жизни страны). 6. Бұқар жырау да (объединить три жуза нашего народа), (подчиняющееся одному центру) күшті мемлекет болуын аңсады. 7. Осы арманды жүзеге асыратын Абылай хан деп, (поддерживал его и делом, и словом). 8. (Вместе с тем), орыс халқы мен қазақ халқының (для жизненного интереса) достығын да құптады. 9. (Однако), патша үкіметінің түпкі мақсаты – (колонизация казахского народа) екенін де жақсы түсініп, (напоминал Аблай хану). 10. Оның шығармаларында (кровные проблемы современности) сөз өте отырып, жұртты (к единству, согласию, мужеству) шақырды. 11. Ол (прожив более одного века), 1781 жылдың шамасында дүние салды 12. (Останки его) сол ози туған Баянауылда, Далба тауының етегіне (захоронены).

17-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

Бухар жырау родилась в 1668 году в нынешней Павлодарской области, Баянаульском районе, на склоне горы Далба. Во время правления Тауке хана он был одним из авторитетных биев. Позже уменьшилось его бывшее народное влияние. Однако в период правления Абылай хана его авторитет снова повысился, он снова стал участвовать в делах государства и стал главным советником хана.

Бухар жырау горячо желал объединить три жуза и подчинить их одному центру, чтобы наша страна стала сильным государством. Он считал, что Абылай хан сможет претворить в жизнь эту мечту и всячески поддерживал его и делом, и словом. Он поддерживал дружбу между русским и казахским народами. Однако хорошо понимал, что царское правительство имеет одну основную цель — колонизацию казахского народа. Он постоянно напоминал об этом Абылай хану.

В своих произведениях он затрагивал кровные проблемы современности, призывал к единству, согласию, мужеству. Бухар жырау оставил после себя агитационно-пропагандистские, философские стихотворения-сказания.

Прожив более одного века, он умер приблизительно в 1781 году. Останки его захоронены в Баянауле, у подножия горы Далба.

18-жаттығу. Сөйлемдерді аяқтаңыз

1. Бұқар жырау Тауке ханның тұсында 2. Абылай ханның кезінде 3. Дегенмен, патша үкіметінің түпкі мақсаты — 4. Бұқар жырау арабша 5. Оның шығармаларында . 6. Ол бір ғасырдан астам 7. Сүйегі сол өзі туған . . 8. Бұқар жырау өз заманының

19-жаттығу. Мына сөйлемдердің басын өзіңіз тауып жазыңыз

1. ... дүниеге келген. 2. ... ықпалы кеміді. 3. ... аңсады. 4. ... оны ісімен де, жырымен де қолдады. 5. ... достығын да құптады. 6. ... шақырды. 7. ... бетіне тура айтып тастап отырды. 8. ... өлең-жырлар қалдырды. 9. ... жоғары бағалайды.

20-жаттығу. Мына сөздер мен сөз тіркестерін пайдалана отырып сөйлем құраныз.

Дүниеге келу, беделді билердің бірі; ықпалы кеміді; қабырғалы биі; аңсады; өмірлік мүддесі үшін; қазақ халқын отарлау; заманның көкейтесті мәселелері; бетіне тура айтып тастап отырды; үгіт-насихат, философиялық өлең-жырлар; бір ғасырдан астам; дүние салу; жерленді.

21-жаттығу. Мәтінге жоспар құрып, Бұқар жырау туралы өңімеленіз.

22-жаттығу. Мәтінге сұрақтар құрап жазып, сол бойынша жолдасыңызбен сөйлесіңіз

23-жаттығу. Төмендегі өлең-жырларды оқыңыз, ұнағандарын жаттап алыңыз

Ал тілімді, алмасан,
Ай, Абылай, Абылай,
Сені мен алғаш көргенде,
Тұрымтайдай ұл едің.

Түркістанда жүр едін,
Әбілмәмбет патшаға
Қызметкер болып тұр едін.
Қалғақтап жүріп күнелтіп
Үйсін Төле билердің
Түйесін баққан құл едін.

Абылай атың жоқ еді,
Сабалақ атпен жүр едің.
Оны да көрген жерім бар —
Жаныс Қарабайдың қолында
Түнде туған ұл едің

Ел бастау қиын емес, —
Қонатын жерден қол табылады.
Қол бастау қиын емес, —
Шабатын жерден ел табылады.
Шаршы топта сөз бастаудан қиынды
Көргенім жоқ.

Шешен кісі — сөз бастар,
Адал кісі — ел бастар...

Шешенің судай тоғілген,
Тыңдаушың бордай егілген...

24-жаттығу. Аңыз әңгімені оқыңыз. Сөздікті пайдалана отырып орыс тіліне аударыңыз Мына сұраққа жауап беріңіз *Бөгембай батыр атын неге қайтып алмады?*

Бұқар жырау

Абылай хан бір топ кісімен, ішінде Бөгембай батыр бар, Қабанбай батырдың еліне барыпты. Бөгембай батырдың мінген аты өтс жүрісті екен, барарда да, қайтарда да Абылай хан қасындағы жолдастарымен оған ере алмай, кейін қалып отырса керек.

Хан ауылына келгеннен кейін, біраз күн өтісімен Бөгембай батырға бір кісі жіберіпті. «Батырға сәлем айт, анадағы Найман еліне мініп барған атын маған біраз күнге бере тұрсын. Алыс жолға жолаушы жүрейін деп едім», — депті

Бөгембай өзінен басқа кісіге атын мінгізбейді екен. «Жараиды, барып келген соң атымды өзіме қайтарсын», — депті.

Абылай хан атты алғаннан бір жылдан астам мініп, қайтармаған соң, Бөгембай бағыр өкіпелеп Абылайға жолыққан, амандаспай жүршіті.

Бұл жағдайды Бұқар жырау, Қабанбай батыр естіп, Бөгембай батырға Абылай ханмен татуластырып, атыңды әпереміз десе керек. Абылай хан Бөгембай батырды аса көңілді қабылдамаған пигыл көрсетті. Сонда Бұқар жырау

«Ай, хан Абылай,
Аксақалдан жақсы жоқ,

Халқын жиып ентесе,
 Нар түйеден күшті жок,
 Котере алмай жүгін
 Батпаққа келгенде шөкпесе.
 Жақсы әйелден жақсы жок,
 Үйге келген кісінің
 Жақсы-жаманын біліп тектесе.
 Сауыттан жақсы киім жок,
 Атқанда оның өтпесе.
 Аттан басқа қанап жок,
 Қашқанда жауың жетпесе.
 Ер жігіттен басқа жолдас жок,
 Жауға тастап кетпесе.
 Хан болсын, қара болсын,
 Қайдан жақсы болады,
 Бір-біріңс кездесіп
 Қарым-қатынас етпесе.
 Болымсыз жайды сылтау қып
 Араз болып кектесе.

Қарашыңмен неге араздаса бересін, хандығың карада қалады-ау», — деген екен.

Абылай хан. «Атқа қылыққаным рас еді, кіно менде», — деп, атты қайтармақ болыпты Сонда Бөгембай батыр. «Ол бір күкті жануар емес пе, одан гөрі тұрақты сөз, уағда қымбат. Жақсы ат табылады. Хан өз қатесін түсінді ғой», — депті.

(«Сөз тапқанға қолқа жоқ» кітабынан)

25-жаттығу. Қосымша әдебиетгерді пайдаланып. «Бұқар жырау» тақырыбына тағын шығарма жазыңыз.

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

5-сәбақ

Придаточное образа действия (Қимыл-сын бағыныңқы).

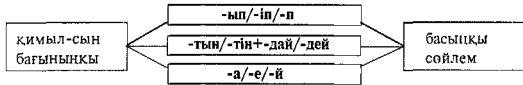
Придаточное образа действия показываєт как происходит действие в главном предложении и отвечает на вопросы *қалай?* «как?», *қайтіп?* «каким образом?» Сказуемое придаточного предложения образа действия образуется тремя способами

- при помощи суффиксов *-ып/-іп/-п:* *Олар су іш-іп, шөлдерін қандырды* «Выпив воды, они утолили жажду»,

- при помощи суффиксов причастия, за которыми следуют суффиксы *-дай/-деу* *Ол адамдар ести-тін-деу, қатты сөйледі* «Он говорил так громко чтобы люди могли его слышать»,

- при помощи суффиксов *-а/-е/-й* которые присоединяются к глаголам с отрицательными частицами *-ма/-ме,-ба/-бе, -па/-пе* *Арман кел-ме-й, жұмыс бітті* «Работа закончилась до того, как пришел Арман»

<p>Олар су ішін, шөлдерін қандырды</p> <p>Ол адамдар еститіндей, қатты сойледі</p> <p>Марат келмей, жұмыс бітіп</p>	<p>Выпив воды, они утопили жажду</p> <p>Он говорил так громко, чтобы туди могли слышать его</p> <p>Работа закончилась до того как пришел Марат.</p>
---	---

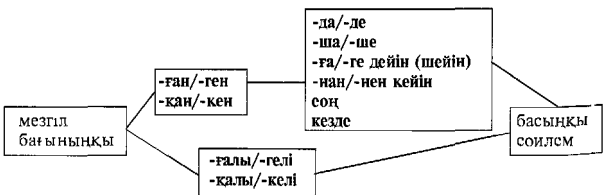
6-САБАҚ

1. Грамматика: Мезгіл бағыныңқы.
2. Лексика: Абай.

1. ГРАММАТИКА: МЕЗГІЛ БАҒЫНЫҢҚЫ (ПРИДАТОЧНОЕ ВРЕМЕНИ).

1-жаттығу. Сөйлемдерді оқып, салыстырыңыз

<p>Мен келгенде, сен жоқсың.</p> <p>Мен келгенше, сен үйде отыр.</p> <p>Сабақ біткен соң, біз үйге кеттік</p> <p>Біз келген кезде, олар жоқ.</p> <p>Емтихан тапсырғаннан кейін, үйге барамыз</p> <p>Сен келгенге дейін (шейін), мен жұмысты бітіремін</p> <p>Мен келгелі көп болды.</p>	<p>Когда я пришел, тебя не было</p> <p>Пока я не приду, сиди дома.</p> <p>Как только закончился урок, мы отправились домой</p> <p>Когда мы пришли, их не было</p> <p>Как только сдадим экзамены, поедем домой.</p> <p>Я закончу работу до того, как ты приедешь.</p> <p>Прошло много времени с того как я пришел</p>
---	--

2-жаттығу. Мына сөйлемдерді көшіріп жазып, басыңқыдан бағыныңқыға қарағып қонылатын сұрауды жақша ішінде көрсетіңіз. Орыс тіліне аударыңыз.

Үлгі: *Баласы алтыға келгенде (қашан?), әкесі оны оқуға берді «Когда ребенку исполнилось шесть лет, отец отправил его учиться»*

1 Баласы алтыға келгенде, әкесі оны оқуға берді. 2. Шешесі жұмыстан келгенге дейін, қызы тамақ пісіріп қойды. 3. Күз болғанда, құстар жылы жаққа кетеді. 4. Сен келгенде, мен кітап оқып отыр едім. 5. Мен оқу бітіргенше, ағам зауытта жұмыс істеді. 6. Мен оқуды бітірген соң, ағам скеуміз ауылға барып жұмыс істейміз. 7. Ол шетелге кеткелі, екі жыл болды. 8. Сабақ біткен соң, бәріміз кино көруге кеттік. 9. Ол институтқа келгеннен кейін, қоңырау соғылды. 10. Біз театрға келгенде, концерт әлі басталмапты. 11. Мен дүкенге келген кезде, адам көп болды. 12. Сұрақтарға жауап берген соң, мәтінді оқы.

3-жаттығу. Мына сөйлемдерді толықтырыңыз

1. 1. Жаңбыр жауғанда, 2. Жаңа жыл келгенде, 3. Сәрсен ауылға кеткелі, 4. Орта мектепті бітірген соң, 5. Сабақ басталғанша, 6. Біз кеткеннен кейін, 7. Жұмыс біткен соң, 8. Астанаға келген кезде, 9. Концерт басталғанша, 10. Күн жылынған соң, 11. Сені көрмегелі,

II. 1. ..., студенттер үйлеріне кетеді. 2. ..., сауда орталығына барамыз. 3. ..., екі жыл өтті. 4. ..., сендер осында отырыңдар. 5. ..., қонақтар далаға шықты. 6. ..., емтиханды жақсы тапсырды. 7. ..., университетке түседі. 8. ..., күн жылынды. 9. ..., тамақ жасады. 10. ..., адам көп екен.

4-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1. Күн жылы болғанда, Сіз не істейсіз? 2. Тамақ піскен кезде, кім келді? 3. Кітап оқымағалы көп болды ма? 4. Сіз қашаннан бері қазақша түсінетін болдыңыз? 5. Қашанға шейін оқисыз? 6. Сабақ біткен соң, не істейсіз? 7. Алматыға келгеннен кейін, не істейсіз? 8. Күз келгенше, не істеуіңіз керек? 9. Мұғалім келген кезде, Сіз не істеп отырдыңыз? 10. Мектепті бітіргелі көп болды ма?

5-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

1. В то время, когда ты читаешь текст, Арман пишет предложение на доске. 2. Когда идет снег, дети радуются. 3. Когда мы были в лесу, пошел дождь. 4. Когда наступит лето, мы поедем в деревню. 5. Когда ты гуляешь, он обедает. 6. Когда Болат закончил среднюю школу, поступил в институт. 7. Когда наступила осень, листья на деревьях пожелтели. 8. Когда преподаватель спрашивает, студенты отвечают. 9. Салтанат уже два года не была дома. 10. Когда я позвонил тебе, дома никого не было. 11. Пока не закончу работу, никуда не пойду.

2. ЛЕКСИКА: АБАЙ.

📖 6-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз

Абай (1845–1904)

Қазақ халқының ұлы ақыны Абай 1845 жылы қазіргі Семей облысының Абай ауданында туған Абайдың әкесі өте қатал адам болса, інішесі Ұлжан қайырымды, мінезі жұмсақ, тілге бай адам болған. Әжесі Зере мен анасы Ұлжан Абайға ертегілерді, аңыз әңгімелерді айтып, жақсы тәрбиелеп отырған

Әкесі Құнанбай Абайды 9 жасында Семейдегі дини мектепке береді. Семейде жүргенде ол орыс тілін үйренуге тырысады. Үш ай орыс мектебінде оқиды 13 жасында Абайды әкесі бұл оқудан қайта шығарып алады.

Абай Пушкинді, Лермонтовты, Крыловты көп оқып, олардың шығармаларын қазақ тіліне аударады Абай аударған Пушкиннің «Татьянаның өні», Лермонтовтың «Қаранғы күнде тау қалғыш» деген өлеңдеріне ән де шығарады

Абайдың «Болыс болдым мінскей», «Сегіз аяқ», «Интернатта оқып жүр» деген өлеңдері болыс-билерді қатты сынға алады. Ол қазақ халқын мәдениетті болуға, орыс халқынан үлгі алуға шақырды. Ол өзінің сөзінде: «Орыстың тілі – дүниенің кілті. Орыстың тілін білсең, көкірек, көзің шайдай ашылады», – дейді.

Абай 1904 жылы қайтыс болды. Ол өз шығармаларының кітап болып басылғанын көре алмай кетті. Абай олғаннен кейін – 1909 жылы Петербургте – «Қазақтың ақыны Ыбраһим Құнанбайұлының өлеңдері» деген атпен кітап болып шықты.

Абай шығармалары кеңес дәуірінде көп данамен әлденегіс рет жарық көрді. Орыс тіліне, орыс тілінен шетел тілдеріне аударылды. Бұл күндері Абайды, оның шығармаларын дүние жүзі біледі.

Қазақтың ұлы жазушысы Мұхтар Әуезов «Абай жолы» эпопеясын осы ақын өміріне арнады. Мұнда ол Абайдың кішкентай балалық шағынан үлкен азамат-ақын дәрежесіне жетуін көрсеткен.

Республикамызда көптеген мектептер және қошқелер Абай есімімен аталады. Абай атында қала, аудан бар.

Абай – қазақ халқының ұлы ақыны, композиторы және жазба әдебиетінің негізін қалаушы.

Сөздік

өте қатал – очень строгий
қайырымды – добрый
мінезі жұмсақ – с мягким характером
дини – религиозный
тырысу – стараться
болыс-билер – волостные бии
сынға алу – критиковать
дүниенің кілті – ключ к миру
көкірек, көзің шайдай ашылады –
станешь грамотным, образованным

басылу – издаваться
кеңес дәуірі – советская эпоха
лана – экземпляр
әлденеше рет – много раз
жарық көру – выйти в свет
арнау – посвящать
азамат-ақын – поэт-гражданин
дәреже – степень
есім – имя
негізін қалаушы – основоположник

7-жаттығу. Мына сөз тіркестерін орыс тіліне аударыңыз

Қазақ халқы, ұлы ақыны, қатал адам; мінезі жұмсақ; тілге бай, шығарып алу; үйренуге тырысу; он шығару; қатты сынға алу, үлгі алуға шақыру, дүниенің кілті; көкірек, көзін шайдай ашылады; қайтыс болу, шығармалары кітап болып басылды; кітап болып шығу; кеңес дәуірі, әлденеше рет жарық көру; дүние жүзі біледі, ақын өміріне арнау; кішкентай балалық шақ, үлкен азамат-ақын, дәрежеге жету, есімімен аталу; жазба әдебиетінің негізін қалаушы.

8-жаттығу. «Ә» пунктинен антонимдерін тауып, тұсына сызықша арқылы жазыңыз

а) қатал, әлденеше рет, сынға алу, туу, білімді, үйрену, қатал мінез, үлкен, басылмау, ауыз әдебиеті;

ә) қайтыс болу, мақтау, үйрету, жұмсақ мінез, бір рет, білімсіз, кішкентай, жазба әдебиеті, жарық көру.

9-жаттығу. Сөйлемдерге жақша ішіндегі сөздердің тиістісін қойып оқыңыз

1. Абай – қазақ халқының ұлы (суретшісі, ишкәсері, ақыны).
2. Абай (Семей, Қарағанды, Алматы) облысында туған 3. Абайдың (шешесі, әкесі, апасы) өте қатал адам болатын, ал шешесі (қатал, қайырымды) адам болатын. 4. Әжесі Зере мен анасы Ұлжан Абайды (жазалады, тәрбиелесді, ұнағыз). 5. Абай (бастауыш, орта, діни) мектепте оқыған. 6. Орыс мектебінде Абай (орысша, қазақша, немісше) оқуға, жазуға үйренді. 7. Абай өз шығармаларында болыс-билерді (мақтайды, қатты сынға алады, суреттейді). 8. Абай 1904 жылы (қайтыс болғаннан кейін, туғаннан кейін, кітап жазғаннан кейін), шығармалары көп данамен әлденеше рет жарық көрді. 9. Қазақтың ұлы жазушысы (Ғабит Мүсірепов, Сәбит Мұқанов, Мұхтар Әуезов) «Абай жолы» эпопеясын осы ақын өмірі туралы жазған.

10-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1. Абай кім? 2. Абай қайда және қашан туған? 3. Әкесі мен шешесі қандай мінезді адамдар болатын? 4. Абайды кім тәрбиеледі? 5. Ол қайда оқыды? 6. Нені үйренуге тырысты? 7. Кімнің шығармаларын көп оқып, қазақ тіліне аударды? 8. Ол өзінің шығармаларында кімді қатты сынға алады? 9. Абайдың шығармалары қашан басылып шықты? 10. Мұхтар Әуезов «Абай жолы» эпопеясын кімге арнады? 11. Онда ол нені көрсеткен? 12. Қазақ халқы Абайды қалай бағалайды?

11-жаттығу. Жолдасыңыздың сөзін қоспаңыз.

Үлгі: Абай Құнанбаев – қазақ халқының ұлы суретшісі – *Жоқ, қателесесің, Абай Құнанбаев – қазақ халқының ұлы ақыны, композиторы және жазба әдебиетінің негізін қалаушы.*

1. Абай Құнанбаев – қазақ халқының ұлы суретшісі. 2. Абай Алматы облысында туған 3. Абайдың әкесі қайырымды, мінезі жұмсақ адам болатын. 4. Әкесі Абайға ертегілерді, аңыз әңгімелерді айтып, жақсы тәрбиеледі. 5. Абай бастауыш мектепте оқыған. 6. Мектепте жүргенде, ағылшын жазушыларының шығармаларын оқып, қазақ тіліне

ауларды. 7. Абай 1905 жылы қайтыс болды. 8. Абай өз шығармаларының кітап болып басылғанын көрді. 9. Белгілі қазақ жазушысы Сәбит Мұқанов Абайдың өмірі туралы «Абай жолы» эпопеясын жазды.

12-жаттығу. Мына сөйлесімдерге әр түрлі сұрақ қойып жазыңыз

1. Әкесі Құнанбай Абайды 9 жасында Семейдегі діни мектепке берді. 2. Абай өз шығармаларының кітап болып басылғанын көре алмай кетті. 3. Қазақтың ұлы жазушысы Мұхтар Әуезов «Абай жолы» эпопеясында Абайдың кішкентай балалық шағынан үлкен азамат-ақын дәрежесіне жетуін көрсеткен.

13-жаттығу. Жақша ішіндегі сөздерді, сөз тіркесерін аударыңыз

1. Абай – қазақ халқының (великий поэт, композитор, основоположник казахской письменной литературы). 2. Абай 1845 жылы (в Семишалантинской области) туған. 3. Абайдың әкесі (очень строгий человек) болса, шешесі (добрый, с мягким характером, красноречивый человек) болды. 4. Әжесі Зере мен шешесі Ұлжан (сказки, легенды) айтып, Абайды (воспитывали). 5. Абай 9 жасынан (в религиозной школе) оқыды. 6. Абай орыс тілін үйреніп, (произведения Пушкина, Лермонтова, Крылова) оқып, (перевел на казахский язык). 7. Абай өз шығармаларында болыс-билерді (сильно критиковал). 8. Абай 1904 жылы (умер). 9. Абай өлгеннен кейін оның өлеңдері 1909 жылы Петербургде (стихи казахского поэта Ибрагима Кунанбаева) деген атпен кітап болып шықты. 10. Абай шығармалары (в советскую эпоху) көп данамен өлденше рет (выходили в свет). 11. Қазақтың ұлы жазушысы М. Әуезов (свой роман-эпопею «Путь Абая») осы ақын өміріне (посвятил).

14-жаттығу. Мына мәтінді қазақ тіліне жазбаша аударыңыз

Абай – великий казахский поэт, композитор, философ, основоположник казахской письменной литературы. Он родился в 1845 году в ныне Абайском районе Семишалантинской области. Отец Абая был очень строгим человеком. Мама Абая – Улжан была доброй, мягкой, красноречивой. Бабушка Зера и мама Улжан воспитывали Абая.

В 9 лет он пошел в религиозную школу. В 13 лет отец забрал его из школы.

Абай очень хотел изучать русский язык. 3 месяца он проучился в русской школе, прочел произведения Пушкина, Лермонтова, Крылова и перевел их на казахский язык. А на переведенные им «Песня Татьяны», «Горные вершины» написал музыку, и сейчас народ любит и поет эти песни.

В своих произведениях Абай сильно критиковал волостных и местных правителей. Он призывал изучать русский язык. Он говорил: «Русский язык – ключ к мировой культуре».

Абай умер в 1904 году. В 1909 году в Петербурге вышла в свет книга «Стихи казахского поэта Ибрагима Кунанбаева». Произведения Абая переводились на русский язык, а с русского на иностранные языки. Сейчас его произведения известны всему миру.

15-жаттығу. Кестенің сол жағындағы сұрақтарды аударып жолдасыңызға қойыңыз. Жолдасыңыз оң жақ бағандағы сөздерді пайдаланып жауап берсін.

1. Қандай және қайда Абайдың туған жері?	1. 1845 жылы, Семей облысы, Абай ауданы;
2. Абайдың әкесі кім?	2. өте қатал адам,
3. Абайдың анасы кім?	3. қайырымды, мінезі жұмсақ, тұлға бай;
4. Абайдың анасы қандай еді?	4. әжесі Зере, шешесі Ұлжан;
5. Абай қай жерде оқыды?	5. діни мектепте,
6. Абай қандай тілді біледі?	6. орыс тілін;
7. Абай қандай ақынның шығармаларын оқыды?	7. Пушкиннің, Лермонтовтың, Крыловтың шығармаларын;
8. Абай қандай ақынның шығармаларын оқыды?	8. «Болыс болдым мінекей», «Сегіз аяқ», «Интернатта оқып жүр» деген өлеңдерінде;
9. Абай қай жерде өмір сүрді?	9. Абай қайтыс болғаннан кейін — 1909 жылы Петербургте;
10. Абайдың өміріне кімнің еңбегі зор?	10. Абайдың өміріне,
11. Абайдың өміріне кімнің еңбегі зор?	11. Абайдың өзімен,
12. Абайдың өміріне кімнің еңбегі зор?	12. Қазақ халқының ұлы ақыны, композиторы және жазба әдебиетінің негізін қалаушы.

16-жаттығу. Абайдың өлеңін оқып, орыс тіліне аударыңыз. Бес асыл бес дұшпанға не ісер жатады екен? Өлеңді жаттап алыңыз.

Ғылым таппай мақтанба

Ғылым таппай мақтанба,
Орын таппай баптанба,
Құмарланып шаттанба,
Ойнап босқа күлуге

Бес нәрседен қашық бол,
Адам болам десеңіз.
Өсек, отірік, мақтаншақ,
Еріншек, бекер мал шашпақ —
Бес дұшпаның, білсеңіз
Талап, еңбек, терсең ой,
Қанағат, рақым, ойлап қой —
Бес асыл іс, көнсеңіз

17-жаттығу. Мына сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Сен кітап оқуды жақсы көресің бе? 2. Қандай әдебиетті ұнатасыз: көркем әдебиетті ме, ғылыми әдебиетті ме? 3. Балалар әдебиетін кім оқиды? 4. Қандай орыс жазушыларын білесің? 5. Қандай қазақ жазушыларын білесің? Олардың қандай шығармаларын оқыдыңыз? 6. Қандай шығармаларды (өңгімелерді, өлеңдерді, повестерді,

ертегілерді, романдарды, пьесаларды) жақсы көресіз? 7 Сіз кітаптарды кітап дүкенінен сатып аласыз ба, кітапханадан аласыз ба? 8. Сіздің тұратын жеріңізде кітапханалар бар ма? Ең үлкен кітапхана қандай? 9. Қазақша кітап оқығыңыз келе ме? 10 Қазақша кітап оқи аласыз ба? 11. Қазақ тілін неге үйреніп жүрсіз? 12. Абайдың шығармаларын оқыдыңыз ба? 13. Қандай шығармаларын оқыдыңыз? 14 Абайдың шығармалары Сізге ұнай ма? Неге?

18-жақтығу. Мына сөйлемдерді толықтырыңыз

1 Мен кітап оқуды жақсы көремін, сол үшін мен .. 2. Алматыда кітапхана көп, олардың ішінде ең үлкен кітапхана ... 3 Кітапханаларда ұлы жазушылардың ..., ұлы ақындардың ... бар 4. Абайдың .. оқыдың ба? 5. Мен кітап дүкенінен Абайдың .. сатып алдым 6 Кітап дүкенінде ... әдебиетін, ... әдебиетін, ... әдебиетін сатады. 7 Сіздің үйіңізде Абайдың ... бар ма? 8 Балалар ... оқиды, ғалымдар .., мен ... оқимын

19-жақтығу. Оқын шығып, сөйлесуге жақтығыңыз

- Сіз не оқып отырсыз?
- Абайдың өлеңдер жинағын оқып отырмын.
- Қазақша оқып отырсыз ба?
- Жоқ, орысша. Қазақша әлі оқи алмаймын.

- Сәлем, Меруерт, не іздеп жүрсің?
- Сегіз жастағы сінліме кітап іздеп жүрмін.
- Сен мына кітапты ал. Орыс ертегілеріне салынған иллюстрациялар кітабы, өте жақсы кітап
- Бұл дұрыс екен. Осы кітапты алайын.

- Сізге не керек?
- Мен қарындасыма сегізінші наурыз мерекесіне арнап сыйлық алғым келеді.
- Онда мына А. П Чеховтың әңгімелер жинағын алыңыз.
- Жоқ, маған қазақша кітаптар керек еді.
- Абайдың өлеңдер жинағы, Ф. Мүсіреповтың таңдамалы шығармалары, қазақ ертегілері бар.
- Маған Абайдың өлеңдер жинағын беріңізші.
- Кассаға 500 теңге төлеңіз

20-жақтығу. Мына өлеңтерді оқып, салыстырыңыз Жаттап алыңыз

Қараңғы түнде тау қалғып,	Горные вершины
Ұйқыға кетер балбырап.	Спят во тьме ночной.
Даланы жым-жырт, дел-салғып,	Тихие долины
Түн басады салбырап	Полны свежей мглой,
Шаң шығармас жол дағы,	Не пылит дорога,
Сілкіне алмас жапырақ.	Не дрожат листы..
Тыншығарсың сен дағы	Подожди немного,
Сабыр қылсаң азырақ.	Отдохнешь и ты

(Перевод Абая)

(М. Ю. Лермонтов)

21-жаттыгу. Жоғарыдагы өленнің сөзіне жазылған әнді тыңдаңыз және жаттап алыңыз

22-жаттыгу. Жолдасыңыздан Абайдың өмірбаяны туралы сұраңыз

23-жаттыгу. Қосымша әдебиеттер оқып, «Абай» тақырыбына байланысты пағын шығарма жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

6-сабақ

Придаточное времени (Мезгіл бағыныпқы).

Придаточное времени указывает на время действия главного предложения и отвечает на вопросы *қашан?* «когда?», *қашаннан бері?* «с каких пор?», *қашанға дейін (шейін)?* «до каких пор?» Сказуемое придаточного предложения времени образуется двумя способами:

* при помощи суффиксов причастия *-ған/-ген, -қан/-кен*, которые прибавляются к корню глагола-сказуемого, а затем следуют вспомогательные окончания и частицы *-да/-де, -ша/-ше, -ға/-ге дейін (шейін), -нан/-нен кейін, соң, кезде*

Мен кел-ген-де, сен үйде жоқсың «Когда я пришел, тебя не было дома»

Мен кел-ген-ше, сен үйде отыр «Пока я не приду, сиди дома»

Шешесі жұмыстан кел-ген-ге дейін (шейін), қызы тамақ пісіріп қойды

«Пока мама не пришла с работы, дочь приготовила ужин»

Емтихан тапсыр-ған-нан кейін, үйге барамыз

«Как только сдадим экзамены, поедем домой»

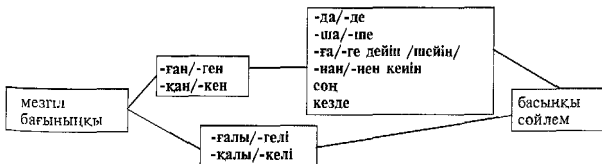
Жиналыс біт-кен соң, біз үйге кеттік

«Как только закончилось собрание, мы отправились домой».

Біз кел-ген кезде, олар жоқ. «Когда мы пришли, их не было»;

* при помощи суффиксов причастия *-ғалы/-гелі, -қалы/-келі*, которые прибавляются к корню глагола-сказуемого *Мен кел-гелі көп болды* «Прошло много времени с тех пор, как я пришел»

<p>Мен келгенде, сен жоқсың Мен келгенше, сен үйде отыр Сабақ біткен соң, біз үйге кеттік</p>	<p>Когда я пришел, тебя не было Пока я не приду, сиди дома Как только закончился урок, мы отправились домой. Когда мы пришли, их не было Как только сдадим экзамены, поедем домой Я закончу работу до того, как ты приедешь Прошло много времени с того, как я пришел</p>
<p>Біз келген кезде, олар жоқ Емтихан тапсырғаннан кейін, үйге барамыз Сен келгенге дейін (шейін), мен жұмысты бітіремін Мен келгелі көп болды</p>	

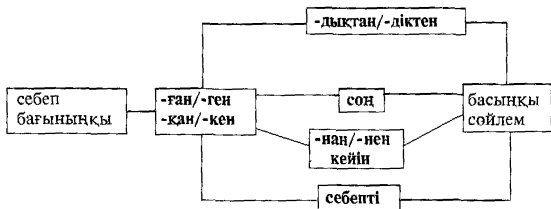
7-САБАҚ

1. Грамматика: Себеп бағыныңқы.
2. Лексика: Шоқан Уәлиханов.

1. ГРАММАТИКА: СЕБЕП БАҒЫНЫҒҚЫ (ПРИДАТОЧНОЕ ПРИЧИНЫ)

1-жаттығу. Сөйлемдерді оқып, салыстырыңыз

<p>Ақшамыз болмағандықтан, дүкенге барған жоқпыз.</p> <p>Сен онымен кездескеннен кейін, мен оған телефон соқпадым.</p> <p>Сен оған айтқан соң, мен үндемедім.</p> <p>Уақытым болмаған себепті, қонаққа бармаймын.</p>	<p>Мы не пошли в магазин, так как у нас не было денег.</p> <p>Я ему не позвонил, потому что ты с ним уже встретился</p> <p>Я промолчал, потому что ты ему уже рассказал</p> <p>Я не пойду в гости, потому что у меня нет времени.</p>
---	---

2-жаттығу. Мына сөйлемдерді көшіріп жазып, басынқыдан бағыныңқыға қаратып қойылатын сұрауды жақша ішінде көрсетіңіз. Орыс тіліне аударыңыз

Үлгі: *Басым ауырған соң (неге?), жиналыстан сұранып кеттім «Я отпросился с собрания, так как у меня болела голова».*

1. Басым ауырған соң, жиналыстан сұранып кеттім
2. Кеш болып қалғандықтан, біз әрі қарай жүрмедік.
3. Жиналыс уақытында болмаған соң, біз қатты ренжідік.
4. Биыл жаңбыр көп жауғандықтан, Қазақстанда астық бітік шықты.
5. Денсаулығы нашар болған себепті, оның баласын әскер қатарына алмады.
6. Үстінде жылы киім болмағандықтан, тоңып қалды.
7. Жұмысы көп болған себепті, демалыста ол елге бара алмады.
8. Қазақ тілінен сабақ болмаған соң, студенттер тез тарап кетті.
9. Мен қатты ауырған соң, сабаққа бармадым.
10. Үйіне қонақ келіп қалған соң, ешқайда бармады.

3-жаттығу. Мына сөйлесімдерді толықтырыңыз

I. 1. Үйде азық-түлік біткен соң, 2. Денсаулығы болмаған себепті, 3. Күні бойы далада көп жүргендіктен, 4. Мұғалім ауырып қалған соң, 5. Арман озат оқушы болған себепті, 6. Пойыз кеш келген себепті, 7. Жұмыс бітпегендіктен, 8. Жомарт ерінгендіктен, 9. Емтиханға әзірленбеген соң, 10. Жанбыр жауған соң, 11. Кеш болып қалғандықтан, 12. Уақыты аз болған соң,

II. 1. ..., қонақтар далада ұйықтады. 2. ..., балалар далада ойнайды. 3. ..., сабаққа келмеді. 4. ..., институтта оқи алмады. 5. ..., үйіне сәлемдеме жібере алмады. 6. ..., басым ауырды. 7. ..., біз Сізді көрмедік. 8. ..., көкөніс алдық. 9. ..., мен жұмысымды уақытында аяқтамадым. 10. ..., біз қуандық. 11. ..., тауға бармаймыз. 12. ..., ерте тұрамыз.

4-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1. Сіз неліктен сабаққа келмедіңіз? 2. Балалар неге қуанып жатыр? 3. Жолдасыңыз неге қонаққа бармады? 4. Сіз неге ерте тұрдыңыз? 5. Арман неге үйге кірмеді? 6. Әкесі баласына неге ұрысты? 7. Әмина неге жылады? 8. Жолдасыңыз неге дұрыс жауап бермейді? 9. Астанада неге тұрмадыңыз? 10. Туыстарыңыз неге келді?

5-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз.

1. Вы говорите неправильно, потому что не учите слова. 2. Вы не пойдете в горы, потому что не подготовились к школе. 3. Вы не понимаете, потому что не слушаете. 4. Я иду на базар, потому что дома закончились продукты. 5. Его никто не слышит, потому что он говорит тихо. 6. Он позвал меня, потому что шел интересный фильм. 7. Мы долго стояли на перроне, потому что поезд опоздал. 8. Я помогла подружке, потому что к ней приехало много гостей. 9. Я не понимаю текст, потому что плохо знаю слова. 10. Я никуда не пойдду, потому что у меня много работы. 11. Вода в реке сильно поднялась, потому что шли сильные дожди. 12. Мы сели в такси, потому что опаздывали.

2. ЛЕКСИКА: ШОҚАН УӘЛИХАНОВ.

6-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз. Орыс тіліне аударыңыз

Шоқан Уәлиханов (1835–1865)

Шоқан Уәлиханов – қазақтан шыққан ең бірінші ғалым, саяхатшы және зерттеуші. Шоқан 1835 жылы Көкшетау облысының Сырымбет деген жерінде туған «Шоқан» деген ат – әке-шешесінің еркелетіп қойған аты. Ақылды, парасатты Шоқан әжесінің бауырында өсті. Ол ерте хат таныды. Кітап оқуды өте жақсы көрді.

Шоқан Уәлиханов 12 жасында Омбыдағы кадет корпусына оқуға

түсті. Әуелде орысша бір ауыз сөз білмей келген Шоқан, екі-үш жылдың ішінде озат оқушылардың қатарына қосылды. Ол сол кезде оқуға тыйым салынған кітаптарды оқыды. Мұғалімдер Шоқанды 14-15 жасында болашақ ғалым, зерттеуші деп атады.

Шоқан Уәлиханов Семей, Аягөз, Қапал, Алакөл, Тарбағатай, Қарқаралы, Баянауыл, Көкшетау жерлерінде болып, қазақ халқының ауыз әдебиетінің үлгілерін, тарихы мен этнографиясына байланысты материалдар жинады.

Ыстықкөл аймағында болып, қырғыз, ұйғыр, дүнген, қытай халықтарының тарихын, өмірін зерттеді. Қырғыз халқының асыл мұрасы «Манас» жырын алғаш рет хатқа түсірді. Оның «Іле өлкесінің географиялық очеркі», «Жоңғария очерктері», «Қырғыздар туралы жазбалар», «Ыстықкөл саларының күнделігі», т. б зерттеулері бар.

1857 жылы Шоқан жиырма екі жасында Орыс география қоғамына мүше болып сайланды. Үлкен ғалым атанды. Ол орыс халқының алдынгы қатарлы, озық ойлы ғалымдары П. П. Семенов Тянь-Шанскиймен, Ф. М. Достоевскиймен дос болды. Ф. М. Достоевский Шоқанды туған бауырындай көрді. Шоқан туған халқының жақсы тұрмысқа жетуін армандады. Шоқанның еңбектерін орыс ғалымдары жоғары бағалады. Шығыс зерттеушісі Е. И. Ковалевский Шоқанды «қазақ халқының ең жақсы досы әрі орыстың мемлекет мүддесін қадір тұтушы», — деп атады. Потанин оны «Шығыстың құирықты жұлдызы» деді.

Шоқанның еңбектері бірнеше рет қазақ, орыс тілдерінде жарық көрді. Алматыда, Көкшетауда ескерткіштер орнатылды. Қазақстан Ғылым академиясының Тарих, археология және этнография институтына Шоқан Уәлихановтың есімі берілді.

Ш Сөздік

еркеленіп қойған аты — уменьши-	асыл мұра — ценное наследие
тельно-ласкательное имя	хатқа түсіру — записать
парасатты — смысленный	озық ойлы — прогрессивно
әжесінің бауырында — у бабушки	мыслящий
хат тану — обучиться грамоте	туған бауырындай көрді —
әуелде — вначале	относился как к родному
озат оқушы — отличник	мемлекет мүддесін қадір тұтушы —
тыйым салынған — запрещенный	защитник интересов государства
аймақ — окрестность	құирықты жұлдыз — комета

7-жаттығу. Әр сөздің түсінін орысша баламасын жазыңыз

Семей — ...	Баянауыл — .	Ыстықкөл — ..
Аягөз — ..	Көкшетау — ...	Жоңғария — ..
Қапал — ...	Іле — ...	қырғыз — ...
Алакөл — ..	Шоқан Уәлиханов — ...	дүнген — .
Тарбағатай — ...	Омбы — ..	қытай — ...
Қарқаралы — .	орысша — ...	ұйғыр — ...

8-жаттығу. Мына сөздер мен сөз тіркестеріне орыс тілінен балама табыңыз.

Қазақтан шыққан; деген жерінде; әке-шешесінің еркелетіп қойған аты; әжесінің бауырында; хат таныды; өте жақсы көрді; оқуға түсті; орысша бір ауыз сөз білмей келген, екі-үш жылдың ішінде; қатарына қосылды, тыйым салынған кітаптар; ауыз әдебиетінің үлгілері; Ыстықкөл аймағы; асыл мұра; Іле өлкесі; хатқа түсірді; мүше болып сайланды; алдыңғы қатарлы, озық ойлы; туған бауырындай көрді; жақсы тұрмысқа жетуін армандады; жоғары бағалады; мемлекет мүддесін қадір тұтушы, Шығыстың құирықты жұлдызы; бірнеше рет, жарық көрді; ескерткіштер орнатылды; есімі берілді

9-жаттығу. Мәтін бойынша сұрақтарға жауап беріңіз.

1. Шоқан Уәлиханов кім? 2. Ол қай жерде, қашан туды? 3. Ол қашан хат таныды? 4. Шоқанды кім тәрбиелесді? 5. Шоқан қайда оқыды? 6. Шоқан қалай оқыды? 7. Шоқан қайда барды, нелер жинады? 8. Ол қандай шығармалар жазды? 9. Шоқан Уәлиханов кім болып сайланды? 10. Шоқан Уәлихановты халық қалай бағалайды?

10-жаттығу. Мына сөйлемдерге грамматикалық талдау жасаңыз

қандай? не? кімің? қалай? несі?

Үлгі: Шоқан деген ат — әке-шешесінің еркелетіп қойған аты

1. Шоқан деген ат — әке-шешесінің еркелетіп қойған аты
2. Ақылды, парасатты Шоқан әжесінің бауырында өсті. 3. Әуелде орысша бір ауыз сөз білмей келген Шоқан екі-үш жылдың ішінде озап оқушылардың қатарына қосылды. 4. Шоқан Уәлиханов қазақ халқының ауыз әдебиетінің үлгілерін тарихы мен этнографиясына байланысты материалдар жинады. 5. 1857 жылы Шоқан жиырма екі жасында Орыс география қоғамына мүше болып сайланды. 6. Ф. М. Достоевский Шоқанды туған бауырындай көрді. 7. Шоқанның еңбектерін орыс ғалымдары жоғары бағалады. 8. Шоқан туған халқының жақсы тұрмысқа жетуін армандады. 9. Шоқанның еңбектері бірнеше рет қазақ, орыс тілдерінде жарық көрді. 10. Алматыда, Көкшетауда ескерткіштер орнатылды.

11-жаттығу. Жақша шіндегі сөздердің тиістісін қойып жазыңыз

1. Шоқан деген ат (атасының, әке-шешесінің, өзінің) еркелетіп қойған аты. 2. Шоқан Уәлихановты әжесі Айғаным (саилады, тәрбиелесді, көрді) 3. Шоқан 12 жасында Омбыдағы (арнаулы орта оқу орнына, мектепке, кадет корпусына) оқуға түсті. 4. Шоқан Уәлиханов (неміс, қазақ, орыс) тілін тез арада үйреніп алды. 5. Шоқан Уәлиханов көп жерде болып, қазақ халқының ауыз әдебиетінің үлгілерін, тарихы мен этнографиясына байланысты (кітаптар, шығармалар, материалдар) жинады. 6. 1857 жылы Шоқан Орыс география қоғамына мүше болып (жазылды, сайланды, қатысты). 7. Шоқанның еңбектерін орыс ғалымдары жоғары (бағалады, санады, ойлады). 8. Шоқан Уәлиханов — атақты (инженер, ғалым, дәрігер).

12-жаттығу. Мына сөйлесімдерді сұраулы сөйлемдерге айналдырыңыз

1. Шоқан Уәлиханов 30 жыл өмір сүрген 2. Шоқан кезінде ақылды, парасатты бала болатын. 3. 12 жасында Шоқан Омбыдағы қалет корпусына оқуға түсті. 4. 22 жасында Орыс география қоғамына мүше болды 5. Шоқан туған халқының жақсы тұрмысқа жетуін армандады. 6. Шоқанға Алматыда, Көкшетауда ескерікші қойылды. 7. Шоқанның аты ғылыми-зерттеу институтына берілді. 8. Шоқан Уәлиханов — атақғы ғалым.

13-жаттығу. Асты сызылған сөздерге сұрақ қойыңыз

1. Шоқан әжесінің бауырында өсті. 2. Мұғалімдер Шоқанды 14-15 жасында болашақ ғалым, зерттеуші деп атады. 3. Шоқан Уәлиханов қырғыз, ұйғыр, дүнген, қытай халықтарының тарихын, өмірін зерттеді. 4. Ол қырғыз халқының асыл мұрасы «Манас» жырын алғаш рет хатқа түсірді. 5. 1857 жылы Шоқан жиырма екі жасында Орыс география қоғамына мүше болып сайланды. 6. Шоқан орыс халқының алдыңғы қатарлы, озық ойлы ғалымдарымен дос болды. 7. Шоқан туған халқының жақсы тұрмысқа жетуін армандады. 8. Шоқанның еңбектерін орыс ғалымдары жоғары бағалады.

14-жаттығу. Кестенің сол жағындағы сұрақтарды аударыңыз. Ал жолдасыңыз оған оң жақ бағандағы сөздерді пайдаланып жауап берсін

1. Қоғда и где родился Чокан Валиханов?	1835 жылы, Көкшетау облысының Сырымбет деген жерінде,
2. Кто дал ему имя «Чокан»?	әке-шешесінің еркелетіп қойған аты,
3. Когда он обучился грамоте?	ерте,
4. Где учился Чокан?	Омбыдағы қалет корпусында,
5. Как он учился?	озақ оқушылардың қатарында;
6. Какие книги он читал?	оқуға тиыым салынған,
7. Где он побывал?	Семей, Аягөз, Қапал, Алакол, Тарбағатай, Қарқаралы, Баянауыл, Көкшетау жерлерінде;
8. Что он собирал?	қазақ халқының ауыз әдебиетінің үлгілерін, тарихы мен этнографиясына байланысты материалдар;
9. Куда он был избран в 1857 году?	Орыс география қоғамына,
10. С кем он дружил?	П. П. Семенов Тян-Шанскиймен, Ф. М. Достоевскиймен,
11. О чем мечтал Чокан Валиханов?	туған халқының жақсы тұрмысқа жетуін

15-жаттығу. Мына сөйлесімдерді өткен шақтың барлық түрлеріне қойып жазыңыз

Үлгі: Шоқан 1835 жылы Көкшетау облысында туды.
Шоқан 1835 жылы Көкшетау облысында туған.
Шоқан 1835 жылы Көкшетау облысында туыпты.

1. Шоқан 1835 жылы Көкшетау облысында туды. 2. Ақылды, парасатты Шоқан әжесінің бауырында өсті. 3. Ол ерте хат таныды. 4. Кітап оқуды өте жақсы көрді. 5. Шоқан Уәлиханов 12 жасында Омбыдағы кадет корпусына оқуға түсті. 6. Шоқан екі-үш жылдың ішінде озат оқушылардың қатарына қосылды. 7. Ол сол кезде оқуға тыйым салынған кітаптарды оқыды. 8. Мұғалімдер Шоқанды 14-15 жасында болашақ ғалым, зерттеуші деп атады. 9. Шоқан Уәлиханов Семей, Аягөз, Қапал, Алақол, Тарбағатай, Қарқаралы, Баянауыл, Кокшетау жерлерінде болып, казак халқының ауыз әдебиетінің үлгілерін, тарихы мен этнографиясына байланысты материалдар жинады. 10. 1857 жылы Шоқан жиырма екі жасында Орыс география қоғамына мүше болып сайланды. 11. Ф. М. Достоевский Шоқанды туған бауырындай көрді. 12. Шоқан туған халқының жақсы тұрмысқа жетуін армандады.

16-жаттығу. Мына екі жай сөйлемнен шылауларды пайдалана отырып, құрмалас сөйлем құраңыз.

1. Шоқан ақылды, парасатты бала болды. Ол ерте хат таныды. 2. Ол орысша бір ауыз сөз білмеді. Екі-үш жылдың ішінде озат оқушылардың қатарына қосылды. 3. Шоқан өте жақсы оқыды. Мұғалімдер Шоқанды 14-15 жасында болашақ ғалым, зерттеуші деп атады. 4. 1857 жылы Шоқан жиырма екі жасында Орыс география қоғамына мүше болып сайланды. Үлкен ғалым атанды. 5. Шоқан Уәлиханов — атақты ғалым, зерттеуші, саяхатшы, этнограф, географ, ағартушы, демократ Шоқанды орыс ғалымдары жоғары бағалады. 6. Мен Шоқан Уәлихановтың шығармаларын ұнатамын. Оларды оқығым келеді.

17-жаттығу. Жақшаның ішіндегі сөздер мен сөз тіркестерін аударып жазыңыз

«Шоқан» деген ат (ласкательное имя, данное ему родителями), оның шын аты — Мұхаммедқанафия. 2. Шоқан 1835 жылы Көкшетау облысының Сырымбет деген жерінде (родился). 3. Ол өте (умный, смышленный) бала болып өсті. 4. (Воспитываясь у бабушки), ол арабша хат таныды. 5. Шоқан Уәлиханов 12 жасында (Омский кадетский корпус) оқуға түсті. 6. Ол (лучший) оқушы болды, мұғалімдер оны 14-15 жасында (будущий ученый, исследователь) деп атады. 7. Шоқан Уәлиханов (Семипалатинск, Аягуз, Капал, Алаколь, Тарбағатай, Карқаралинск, Баян-аул, Кокшетау) жерлерінде болды. 8. Ол (образцы устного народного творчества казахского народа, история и этнография) байланысты материалдар жинады. 9. Ол (кыргызский, уйгурский, дунганский, китайский) халықтарының тарихын, өмірін зерттеді. 10. (В 1857 году в возрасте 22 лет) Орыс география қоғамына (избран членом). 11. Шоқан (с русскими прогрессивно мыслящими учеными П. П. Семеновым Тянь-Шанским, Ф. М. Достоевским) дос болды. 12. Шоқан (чтобы его народ достиг хорошей жизни) армандады.

18-жаттығу. Қазак тіліне аударыңыз

Чокан Валиханов родился в 1835 году в нынешней Кокшетау-ской области. Он рос очень умным, смышленным мальчиком. Настоящее его имя — Мухаммедханафия. Чокан — это ласкательное имя,

данное ему родителями. Он обучился арабской грамоте, знал чагатайский (шагатай) и другие тюркские (түркі) языки. В 12 лет он поступил в Омский кадетский корпус. Он учился очень хорошо.

Он побывал во многих местах, собирал образцы устного народного творчества и материалы, связанные с историей и этнографией не только казахского, но и уйгурского, кыргызского, дунганского, китайского народов. Он впервые записал эпос кыргызского народа «Манас». В 1857 году он стал членом Русского географического общества. Чокан дружил с русскими прогрессивно мыслящими учеными П. П. Семсиновым, Тянь-Шанским, Ф. М. Достоевским.

Чокан Валиханов – великий ученый, исследователь, этнограф, географ, историк, просветитель, демократ. Он прожил короткую, но яркую жизнь. Чокан Валиханов умер в 1865 году в возрасте 30 лет. Казахский народ высоко ценит великого ученого. Его труды несколько раз выходили в свет на русском и казахском языках. Ему установлены памятники, именем Чокана Валиханова названы улицы и учебные заведения. Институт истории, археологии и этнографии Казахской академии наук носит его имя.

19-жақтығы. Мәтінді оқып, орыс тіліне аударыңыз

Омбыдағы кадет корпусында Шоқан Гриша Потанин деген баламен дос болады. Г. Потанин казак халқының ауыз әдебиетін зерттеуші, ғалым Шоқан туралы естеліктерінде былай деп жазған. «Мен Шоқанмен корпусқа оқуға келгенде таныстым. Ол орысша білмеді, ал мен қазақша білмедім. Бірақ Шоқан орыс тілін тез арада үйреніп алды. Ексуіміз де кітап оқуды жақсы көрдік, әсіресе саяхатшылар туралы кітапқа қатты қызығатынбыз, сондықтан екеуіміз жақсы араласып кеттік.

Мен казак даласы мен географиясы туралы есіп-білгенімді дәптерге жазып алып жүрдім. Шоқан сол жазуларды өз әңгімесімен толықтыра түсті. Сөйтіп біз қазақтардың бүркітпен аңға шығуын толық жаздық. Шоқан бүркітті қалай баптау керектігін және аңға салудың ретін жақсы білетін. Мен оның айтқанын жазып алатынмын да, ол менің жазғандарыма суреттер салып отыратын. Осы кездерден бастап біз айрылмастай дос болдық.

Шоқан тез жетілді, ал оқуда орыс достарынан озып та кетті. Ақылды, дарынды балаға үлкендер де қызыға қарайтын. Демалыс күндері оны офицерлер мен Сібір шенеуніктері үйлеріне шақыратын. Қаладағы өнерлі, білімді адамдармен араласуы Шоқанның талабын жетілдіре түсті.

Шоқан өте көп оқитын, саяхатшы болуды армандаитын. Қаладағы кітапханадан кітап алу сол кезде тек Шоқанға ғана рұқсат етілді. Ол әкелген кітаптарды мен де құмарта оқимын.

Біз Шоқаннан үлкен болсақ та, білім жағынан ол бізден әлдеқайда жоғары еді. Корпус оқушылары үшін Шоқан «Еуропаға ашылған терезе» іспеттес еді»

(«Қазақ әдебиеті» оқулығынан)

Сөздік

естелік — воспоминание
араласу — общаться
бүркіппен аңға шығу — выходить
на охоту с беркутом
бүркітті баптау — готовить беркута
к охоте

айрытмастай — неразлучный
шенеуніктер — чиновники
кұмарта с удовольствием
олдеқайда — намного
іспеттес — подобный, наподобие

20-жаттығу. Мына сұрақтарды пайдалана отырып Шоқан Уәлиханов туралы әңгімеленіз.

1. Шоқан мен Григорий Потанин қай жерде танысты? 2. Григорий Потанин кім? 3. Ол не жазды? 4. Екеуі нені жақсы корді? 5. Екеуі бүркітпен аңға шығуды қалай жазды? 6. Ол қалай оқитын? 7. Шоқан нені армандайтын? 8. Корсус оқушылары үнін Шоқан кім еді?

21-жаттығу. Мына сұрақтарды пайдалана отырып, Шоқан Уәлиханов туралы әңгімеленіз

1. Шоқан қашан гуды, қайда тәрбиеленді? 2. Шоқан қайда оқыды, қандай оқушы болды? 3. Мектепті бітірген соң, қалай қызмет етті? 4. Шоқан Уәлиханов кім, оның қандай еңбектері бар?

22-жаттығу. Қосымша әдебиеттерді пайдаланып, Шоқан Уәлиханов туралы шатын шығарма жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

7-сабақ

Придаточное причины (Себеп бағыныңқы).

Придаточное причины указывает на причину того, о чем говорится в главном предложении и отвечает на вопросы *неге?* «почему?», *неліктен?* «отчего?», *не себепті?* «по какой причине?» Сказуемое придаточного предложения причины образуется путем прибавления к корню глагола суффиксов *-ған/-ген, -қан/-кен*, за которыми следуют суффиксы *-дықтан/-діктен* или послелоги *соң, кейін, себепті, үшін*

Ақтамыз болмағандықтан,
дүкенге барған жоқпыз.

Сен онымен кездескеннен
кейін, мен оған телефон
соқпадым.

Сен оған айтқан соң, мен
үндемедім

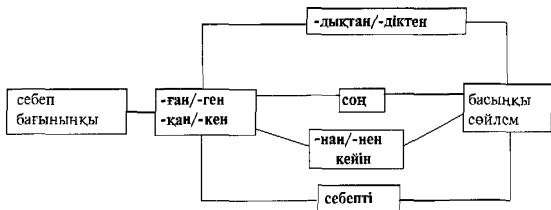
Уақытым болмаған себепті,
қонаққа бармамын

Мы не пошли в магазин,
так как у нас не было денег

Я ему не позвонил,
потому что ты с ним уже
встретился

Я промолчал, потому что ты
ему уже рассказал.

Я не поиду в гости, потому что
у меня нет времени

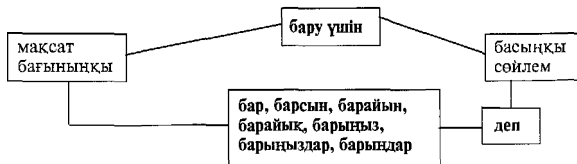
8-САБАҚ

1. Грамматика: Мақсат бағыныңқы.
2. Лексика: Ыбырай Алтынсарин.

1. ГРАММАТИКА: МАҚСАТ БАҒЫНЫҢҚЫ (ПРИДАТОЧНОЕ ЦЕЛИ).

1-жаттығу. Сөйлемдерді оқып, салыстырыңыз

Институтқа ерте <u>жету үшін</u> , біз тез жүрдік	Для того, <u>чтобы</u> пораньше добраться до института. мы шли быстро.
Базарға <u>барайын деп</u> , автобуска отырдым	Я села в автобус, <u>чтобы</u> доехать до базара.
Дүкеннен азық-түлік <u>әкел деп</u> , сені жібердім	Я отправила тебя в магазин, <u>чтобы</u> ты купил продукты.
Баласы жақсы оқысын деп, әкесі көп оқулық әкеліп берді.	<u>Чтобы</u> сын хорошо учился, отец принес ему много учебников.

2-жаттығу. Мына сөйлемдерді көшіріп жазып, басыңқыдан бағыныңқыға қаратып қойылатын сұрауды жақша ішінде көрсетіңіз Орыс тіліне аударыңыз

Үлгі: Қонақтар демалсын деп (неге?), ол далаға шығып кетті. «Он вышел на улицу, чтобы гости отдохнули».

1. Қонақтар демалсын деп, ол далаға шығып кетті. 2. Институтқа ертерек бару үшін, біз жатақханадан ерте шықтық. 3. «Қыз Жібек»

операсын тыңдау үшін, біз опера және балет театрына бардық. 4. Қымыз ішсін деп, баласын жайлауға жіберді 5. Баласы шетел тілін үйренсін деп, ол баласын лингвистикалық мектепке орналастырды. 6. Қазақ тілін тез үйрену үшін, қазақтармен қазақша көбірек сөйлесу керек. 7. Алматыны көру үшін, ауылдан келдік. 8. Астанаға барайын деп, пойызға билет алдым 9. Дүкеннен нан алсын деп, ақша бердім 10. Атасы жазылсын деп, емханаға алып барды.

3-жаттығу. Мына сөйлемдерді толықтырыңыз

1. 1. Жақсы оқу үшін, ... 2. Дүкеннен кітап сатып алсын деп, ... 3. Адам тез жазылу үшін, . 4. Баласы білімді болсын деп, ... 5. Борш пісіру үшін, . 6. Үйіне тез жетейін деп, ... 7. Жұмыс бітсін деп, ... 8. Шай ішеік деп, ... 9. Қонақтар риза болсын деп, ... 10. Тоңбау үшін, ... 11. Ауырмау үшін, .

II. 1. ..., мен сабағымды орындап қойдым. 2. ..., жұмысын бітпеді. 3. ..., қазақ тілін үйреніп жүрмін. 4. ..., соңғы хабарларды тыңдаймын. 5. ..., көп дайындалдым. 6. ..., маған телефон соқты. 7. ..., ерте жаттық. 8. ., үйді жинадық. 9. ., тамақ пісірдік 10. ..., қатты сөйледі. 11. . , аяғына жана етік сатып алды.

4-жаттығу. Сұрақтарға жауап беріңіз

1. Азық-түлік алсын деп, шешесі қанша ақша берді? 2. Үйге сөлемдеме жіберу үшін, не істеу керек? 3 Жақсы демалу үшін, қайда бару керек? 4. Сіз қазақ тілін неге үйреніп жүрсіз? 5 Институтты жақсы бітіру үшін, не істеу керек? 6. Ана тіліңізді білу үшін, не істеуіңіз керек? 7. Достарың көп болу үшін, не істеу керек? 8. Сіз мына жаттығуды неге орындап отырсыз? 9 Бесбармақ жасау үшін, не істеу керек? 10 Сіз теміржол бекетіне не үшін келдіңіз?

5-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз.

1 Я пришел в столовую, чтобы пообедать. 2. Для того, чтобы выздороветь, ты должен лечиться. 3 Вы вышли из дому рано, чтобы не опоздать на поезд. 4. Для того, чтобы быть образованным, я много читаю 5. Моя мама отправила меня на базар купить овощи и фрукты. 6 Для того, чтобы не заболеть, он надел пальто. 7. Мы отправились в кино, чтобы посмотреть интересный фильм 8 Абай изучал русский язык, чтобы познакомиться с русской культурой, литературой и историей. 9. Берик позвонил, чтобы поговорить с тобой. 10. Я много работал, чтобы вовремя закончить работу.

2. ЛЕКСИКА: ЫБЫРАЙ АЛТЫНСАРИН.

6-жаттығу. Мәтінді тыңдап, оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз.

Ыбырай Алтынсарин
(1841–1889)

Ыбырай Алтынсарин 1841 жылы Торғай облысында туған. Оның әкесі ерте қайтыс болды. Ыбырайды атасы Балғожа тәрбиеледі. 1850

жылы Балғожа өзінің немересін қазақ балаларына арнап ашылған мектепке оқуға берді. Мектепте ол алғаш татар тілінде оқиды. Кейін ол оқуды орыс тілінде аяқтады. Ыбырай жеті жылдық мектепті бітірген соң, туған халқы үшін қызмет етеді. Ең алдымен тілмаш, кейін мектепте мұғалім болып істейді. Ол қазақ балалары үшін мектептер ашып, жана мектептер салдырды. Ол қыздар үшін де мектептер ашты. Мектептерге арнап көп жұмыс атқарды.

Дарынды педагог 1879 жылы мектеп оқушыларына арнап «Қазақ хрестоматиясы» мен «Қазақтарға орыс тілін оқыту құралы» деген екі кітап жазып бастырды. Ыбырай бар еңбегін жастарды тәрбиелеуге жұмсады. Ол балаларға арнап көптеген олең, әңгімелер жазды. Ыбырай Алтынсарин И. А. Крыловтың, Л. Н. Толстойдың, К. Д. Ушинскийдің әңгімелерін қазақ тіліне аударды.

Ыбырай Алтынсариннің «Өзен», «Жаз» деген өлеңдері табиғат туралы «Бай баласы мен жарлы баласы», «Атымтай Жомарт», «Өрмекші, құмырсқа, қарлығаш» деген әңгімелері — өмірдің әр саласына арналған әңгімелер. Ыбырай Алтынсариннің қай шығармасын алсаң да, балаларды білімге, еңбекке, адалдыққа, іскерлікке шақырады. Оның «Кел, балалар, оқылық» деген олеңін қазір барлық балалар жатқа біледі.

Ыбырай Алтынсарин өрі педагог, өрі ақын, өрі жазушы болған. Қазақ халқы Ыбырай Алтынсаринді әрқашан жоғары бағалайды. Алтынсариннің әдеби, педагогтік еңбектері қазақ, орыс тілдерінде бірнеше рет басылып шықты. Қазақстанда бірқатар жалпы және арнаулы орта оқу орындарына Ыбырай Алтынсарин есімі берілді. Ыбырай Алтынсарин туралы ақын Ф. Қайырбеков «Дала қоңырауы» атты поэма, драматург М. Ақынжанов «Ыбырай Алтынсарин» деген пьеса жазды. Қостанай қаласында оған ескерткіш орнағалды. Республикадағы педагогика ғылыми-зерттеу институты Ыбырай Алтынсарин есімімен аталады.

Ыбырай Алтынсарин өз халқын жоғары бағалаған. Ол өз халқын сүйген патриот адам. Ыбырай Алтынсарин халқын адалдыққа, еңбекке және өзге халықтармен достықта болуға шақырды.

📖 Сөздік

жеті жылдық мектеп — школа-семилетка
 школа-семилетка
 тілмаш — переводчик
 салу — строить
 атқару — исполнять
 дарынды — талантливый
 құрал — средство
 еңбегін жұмсады — направил
 свою работу
 жастар — молодежь
 табиғат — природа
 жарлы — бедняк
 өрмекші — паук
 құмырсқа — муравей

қарлығаш — ласточка
 адалдық — честность
 іскерлік — мастерство
 өрі өрі — и и
 әрқашан — всегда
 бірқатар — целый ряд
 жалпы және арнаулы орта оқу
 орындары — общие и специальные
 учебные заведения
 дала — степь
 қоңырау — колокол
 ғылыми-зерттеу — научно-исследовательский
 сүйю — любить

7-жаттығу. Мына сөздер мен сөз тіркестерін оқып, орыс тіліне аударыңыз

Қайтыс болу; тәрбиелеу; оқуға беру; жеті жылдық мектеп; қызмет ету; тілмаш, жұмыс атқару; дарынды педагог; бастыру, балаларға арнау, табиғат туралы; өмірдің әр саласына арналған әңгімелер; білімге, еңбекке, іскерлікке, адалдыққа шақыру; жоғары бағалау; басылып шығу, жалпы және арнаулы орта оқу орындары; есімі берілді; өз халқын сүйген патриот адам, өзге халықтармен достықта болу.

8-жаттығу. Мына сұрақтарға жауап беріңіз

1. Ыбырай Алтынсарин қайда туды? 2. Оның әкесі қашан қайтыс болды? 3. Оны кім тәрбиеледі? 4. Ыбырай қандай мекіспті оқып бітірген? 5. Мектепті бітірген соң кім болып істеді? 6. Балалар үшін не ашты? 7. Ыбырай барлық еңбегін неге жұмсады? 8. Ыбырайды кім жоғары бағалайды? 9. Алтынсариннің есімімен не аталады? 10. Ыбырай Алтынсарин өз халқын неге шақырды? 11. Ыбырай Алтынсарин кім?

9-жаттығу. Мына сөйлемдерге әр түрлі сұрақтар қойыңыз

1. Ыбырайды атасы Балғожа 1850 жылы қазақ балаларына арнап ашылған мектепке оқуға берді 2. Дарынды педагог 1879 жылы мектеп оқушыларына екі кітап жазып бастырды. 3. Алтынсариннің әдеби, педагогтік еңбектері Кеңес өкіметі жылдарында қазақ, орыс тілдерінде бірнеше рет басылып шықты

10-жаттығу. Жолдасыңыздың сөзін теріске шығарыңыз

1. Ыбырай Алтынсарин Қарағанды облысында туған. 2. Ыбырайды әкесі тәрбиеледі. 3. Ыбырай мектепте қытай тілінде оқыды 4. Ыбырай мектепті бітірген соң, институтқа оқуға түсті. 5. Кейіннен Ыбырай институтта сабақ берді. 6. Алтынсарин орыс жазушыларының әңгімелерін неміс тіліне аударды. 7. Ыбырай Алтынсарин көп өмір сүрген. 8. Алматыдағы Қазақ Ұлттық университеті Ыбырай Алтынсарин есімімен аталады. 9. Сіз Алтынсариннің «Кел, балалар, оқылық» деген өлеңін жатқа білесіз. 10. Сіз Ыбырайдың «Бай баласы мен жарлы баласы» деген әңгімесін қазақша оқыдыңыз.

11-жаттығу. Мына сұрақтарға жазбаша жауап беріп, сөйлем мүшелерінің астын сызыңыз

1. Ыбырай қашан туған? 2. Ыбырайды кішкентай кезінен кім тәрбиеледі? 3. Атасы Балғожа өзінің иесімен қайда оқуға берді? 4. Ыбырай жеті жылдық мектепті бітірген соң, не істеді? 5. Мектеп оқушыларына арнап ол не жазып бастырды? 6. Қазақ халқы Ыбырай Алтынсаринді қалай бағалайды? 7. Қостанай қаласында оған не орнатылды? 8. Алматыда Ыбырай Алтынсарин есімімен не аталады? 9. Ыбырай Алтынсарин халқын неге шақырды? 10. Сіз Ыбырай Алтынсариннің қандай шығармаларын білесіз?

12-жаттығу. Мына сөздерге синонимдер тауып айтыңыз

Есім, өмір сүру, жұмыс, жұмыс істеу, өлу, ұстаз, басылып шығу, белгілі, талантты, құлақ салу, оқыту.

13-жаттығу. Жақша шіндегі сөздер мен сөз тіркестерін қазақ тіліне аударыңыз.

1. Ыбырай Алтынсарин (выдающийся ученый, просветитель).
2. Ол 1841 жылы (родился). 3. Ыбырайдың әкесі (умер), оны атасы Балғожа (воспитывал) 4. Ыбырай 48 жыл (жил). 5. (Талантливый педагог) балаларға мектеп ашып, «Қазақ хрестоматиясы» мен «Қазақтарға орыс тілін оқыту құралы» деген екі кітап (написал и опубликовал) 6. Алтынсарин балаларды (к честности, труду, знаниям) шақырды. 7. Ыбырай Алтынсаринді (свой народ) жоғары бағалаған. 8. Алтынсарин есімі (целому ряду общих и специальных учебных заведений) берілді. 9. Педагогикалық (научно-исследовательский институт) Ыбырай Алтынсарин есімімен аталады. 10. Ыбырай Алтынсаринді қазақ халқы (высоко ценит).

14-жаттығу. Қазақ тіліне аударыңыз

Ибрай Алтынсарин родился в 1841 году в Торгайской области. Его отец умер рано. Ибрай воспитывал дедушка Балгожа. В школе Ибрай познакомился с произведениями В. Шекспира, И. Гёте, Д Байрона, А. Пушкина, Н. Гоголя, М. Лермонтова, И. Крылова, А. Фирдوسی, И. Низами и других писателей. После окончания школы он работал сначала секретарем у своего деда Балгожи, затем переводчиком, а потом учителем в школе. Он построил школы для детей, написал и выпустил в свет «Казахскую хрестоматию», «Руководство к обучению казахов русскому языку». Ибрай Алтынсарин призывал детей к труду, честности, знаниям

Алтынсарин — известный педагог, просветитель, поэт, писатель. Казахский народ высоко ценит его. Его произведения несколько раз издавались на казахском и русском языках.

15-жаттығу. Сөйлемдерді аяқтаңыз

1. Ыбырай Алтынсарин 1841 жылы 2. 1850 жылы атасы Балғожа 3. Мектеп бітірген соң, Ыбырай 4. Ол қазақ балалары үшін 5. Ол балаларға арнап көптеген 6. Оның өлеңдері 7. Қостанай қаласында 8. Оның «Кел, балалар, оқылық» деген өлеңін 9. Ыбырай Алтынсарин — атақты 10. Ыбырай Алтынсарин туралы

16-жаттығу. Мына сөйлемдердің басын өзіңіз тауып жазыңыз

1. ... қайтыс болды. 2. ... тәрбиеледі. 3. ... оқыды. 4. ... көп жұмыс атқарды. 5. ... жазып бастырды. 6. ... қазақ тіліне аударды. 7. ... басылып шықты. 8. ... шақырды. 9. ... жоғары бағалайды. 10. ... Алтынсарин есімі берілді.

17-жаттығу. Мына сөздер мен сөз тіркестерін пайдалана отырып, сөйлем құраңыз

Туу; қайтыс болу; тәрбиелеу; оқуға беру; мектепті бітірген соң; тілмаш; дарынды педагог; қазақ тіліне аудару, білімге, еңбекке, адалдыққа, іскерлікке шақыру; жатқа білу, жоғары бағалау; ескерткіш орнату; есімімен аталу

18-жаттығу. Мәтінге жоспар құрып, Ыбырай Алтынсарин туралы әңгімелеңіз.

19-жаттығу. Мәтінге сұрақтар құрап жазып, сол бойынша жолдасыңызбен сөйлесіңіз

🌀 **20-жаттығу.** Олеңді тыңдап, оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз

Өнер, білім бар жұрттар
Тастан сарай салғызды.
Айшылық алыс жерлерден
Көзінді ашып-жұмғанша,
Жылдам хабар алғызды.

21-жаттығу. Оқыңыз және создқп пайдаланып орыс тіліне аударыңыз.

1. «Қазақ хрестоматиясы» төрт бөлімнен тұрады:

- Өлеңдер, балаларға арналған әңгімелер мен ертегілер және оқушылардың өке-шешесіне жазған хаттарының үлгілері;
- Ересектерге арналған әңгімелер;
- Ауыз әдебиетінің үлгілері;
- Мақал-мәтелдер

2. «Қазақтарға орыс тілін оқыту құралы» сегіз бөлімнен тұрады:

- Зат есім; • Үстеу және шылау,
- Сын есім; • Предлог;
- Сан есім; • Етістік;
- Есімдік; • Қазақ тілінен орыс тіліне аудару үлгілері.

22-жаттығу. Қазақшасы мен орысшасын салыстырыңыз және жаттап алыңыз.

Кел, балалар, оқылық,	Дети, будем учиться!
Оқығанды көңілге	В памяти вашей пусть
Ықыласпен тоқылық.	Знаний запас сохранится
Оқысаңыз, балалар,	Ученье даст вам счастье,
Шамнан шырақ жағылар	Оно озарит как свет
Тілегенің алдыңнан	Каждос ваше желанье,
Іздемей-ақ табылар.	Яркий оставит свет.

(Ы Алтынсарин)

23-жаттығу. Ыбырай Алтынсариннің «Әке мен бала» әңгімесін оқыңыз Орыс тіліне аударыңыз

Әке мен бала

Бір адам он жасар баласын ертіп, егіннен жаяу қайтып келе жатса, жолда қалған аттын бір ескі тағасын көріп, баласына айтты

– Анау тағаны, балам, ала жүр, – деп

Бала әкесіне.

— Сынып қалған өскі тағаны алып не қылайын, деді.

Әкесі үндемеді, тағаны өзі иіліп алды да, жүре берді.

Қаланың шетінде темірші ұсталар бар екен, соған жеткен соң, әкесі қайырылып, манағы тағаны соларға үш тиынға сатты.

Одан біраз жер өткен соң, шие сатып отырғандардан ол үш тиынға бірталай шие сатып алды. Сонымен, шиені орамалына үйші, шетінен өзі бір-бірлеп алып жеп, баласына қарамай, аяңдап жүре берді. Біраз жер өткен соң, әкесінің қолынан бір шие жерге түседі. Артында келе жатқан бала да тым-ақ қызығып келеді екен, жерге түскен шиеді жалма-жан жерден алып, аузына салды. Шамалы жүрген соң және бір шие, онан біраз өткен соң және бір шие, сонымен ор жерде бір әкесінің қолынан түскен шиені он шақты рет иіліп, жерден алып жеді. Ең соңында әкесі тоқтап тұрып, баласына шиені орамалымен беріп тұрып айтты.

— Көрдің бе, мана тағаны жамансынып жерден бір ғана иіліп көтеріп алуға еріңдің. Енді сол тағаға алған шиеңнің жерге түскенін аламын деп бір еңкеюдің орнына он еңкейдің. Мұнан былай есінде болсын: аз жұмысты қиынсыңсан, көп жұмысқа тап боласың, азға қанағат сте білмесең, көптен құр қаларсың, — деді.

Сөздік

таға — подкова

иілу — наклоняться

ұста — кузнец

тиын — монета

шие — вишня

аяңдап — медленно

жалма-жан — быстро

срину — тениться

еңкею — наклоняться

азға қанағат сту — довольствоваться малым

көптен құр қаласың — останешься ни с чем

24-жаттығу. Төмендегі сұрақтарға жауап беріп, өңгіменің мазмұнын аитыңыз

1. Әкесі жолда не көрді? 2. Баласына не деді? 3. Баласы не деп жауап берді? 4. Әкесі тағаны не істеді? 5. Үш тиынға не сатып алды? 6. Жерге түсіп қалған шиені кім жерден алып, аузына салды? 7. Әкесі баласына шиені орамалымсы беріп гүрып не деді? 8. Сіздіңше, шиені әкесі баласына неге бірден бере салмады?

25-жаттығу. Қосымша әдебиеттерді пайдаланып «Ыбырай Алтынсарин» тақырыбына шағын шығарма жазыңыз

ГРАММАТИЧЕСКИЙ СПРАВОЧНИК

8-сабақ

Придаточное цели (Мақсат бағыныңқы).

Придаточное цели отвечает на вопросы *неге?* «зачем?» *не үшін?* «для чего?», *не мақсатпен?* «с какой целью?» Сказуемое придаточного предложения цели также образуется двумя способами

• от исходной формы глагола с послелогом үшін *Институтқа ерте жету үшін, біз тез жүрдік.* «Для того, чтобы пораньше дойти до института, мы шли быстро»,

• от повелительной формы глагола во всех числах и лицах со вспомогательным глаголом деп

Базарға бар-аиын деп, автобуска отырдым

«Я села в автобус, чтобы добраться до базара»

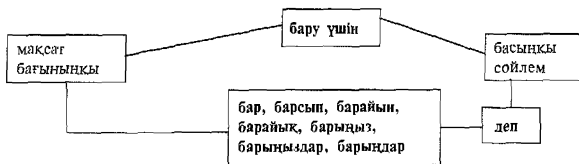
Дүкеннен азық-түлік әкел деп, сені жібердім

«Я отправила тебя в магазин, чтобы ты купил продукты»

Баласы жақсы оқы-сын деп, әкесі көп кітап әкеліп берді

«Чтобы сын хорошо учился, отец принес ему много книг».

Институтқа ерте <u>жету үшін</u> , біз тез жүрдік	Для того, чтобы пораньше добраться до института, мы шли быстро
Базарға <u>барайын деп</u> , автобуска отырдым.	Я села в автобус, <u>чтобы</u> доехать до базара
Дүкеннен азық-түлік <u>әкел деп</u> , сені жібердім	Я отправила тебя в магазин, чтобы ты купил продукты
Баласы жақсы <u>оқысын деп</u> , әкесі көп оқулық әкеліп берді	Чтобы сын хорошо учился, отец купил ему много учебников

**ҚАЗАҚ ТІЛІНЕН ОРЫС ТІЛІНЕ ӨЗ БЕТІМЕН
АУДАРУҒА АРНАЛҒАН МӘТІНДЕР****Үтік**

Үтік жайындағы мәлімет XVII ғасырдағы әдебиетте кездеседі. Откен ғасырдың аяғында үтіктің неше түрі ойлап шығарылды: газбен, көмірмен, ширтпен, бумен, кросинмен тағы басқалармен қыздырылатын үтіктер. Бірақ нағыз прогрестік нәтижесі электр үтігінің шығуы болды.

Ине

Ине бұдан он мың жыл бұрын пайда болған. Ине ағаштан, сүйектен, қоладан, содан соң темірден жасалған. Ал бай адамдар күмістен жасатқан. Болаттан істелген тұңғыш инені Еуропаға арабтар әкелген.

XVI ғасырда Францияда сым созатын машина ойлап табу ине, түйреуіш жасау ісіне үлкен жаңалық енгізді. Қазір ине химиялық құрамы өте күрделі, сапалы болаттан жасалады.

Қайшы

Қайшы алғашқыда біздің заманымызға дейінгі бір жарым мыңыншы жылдары ойлап шығарылды. Тігіншілер пайдаланатын қайшы біздің заманымыздың 300-ші жылдары Ежелгі Римде пайда болған.

Ал VIII ғасырда бір қолөнерші екі кескіш темірді білікпен қосу әдісін тапқан, содан барып қазіргі бәріміз білетін қайшы пайда болған.

Қағаз

Қағазды біздің заманымыздың бірінші ғасырында қытайлықтар ойлап тапты. VII ғасырда қағаз Персияға, одан Арабияға тарады, кейін арабтар оны Еуропаға әкелді. Тәжікстандағы Муг тауынан табылған VII ғасыр архивінің көптеген құжаттары қағазға жазылған.

Ресейде бірінші қағаз фабрикасы XVI ғасырда Мәскеу маңындағы Ивантеевка селосында салынды. 1716 жылы I Петр астанаға таяу жерден ірі қағаз фабрикасын салдырды. Қазір қағаздың 600-ден астам түрі бар.

(«Мәдениет және тұрмыс» журналынан)

Қолшатыр

Қолшатырды басына көтеріп жүру бұдан бірнеше мың жыл бұрын Шығыс елдерінде пайда болған. Оны байлығын көрсету үшін, Египет фараондары, Қытай алпауыттары ұстайды екен. Қолшатыр алтынмен, асыл тастармен, тұлдармен, тіпті құс қауырсындарымен де өсемделген.

Еуропада қолшатыр пайда болғанына бірнеше ғасыр болды. Ол күннен, жауыннан қорғайтын тамаша құрал саналады. Алғашқы қолшатыр теріден жасалды, әрі ол ауыр болған.

XIX ғасырдың ортасында осы күнгі қолшатырды енгізгені үшін ағылшын Г. Фокске патент берілген.

Жапонияның Камо қаласында ең ірі қолшатыр жасалды. Оның диаметрі – 5,7 метр, сабы – 7 метр.

Витаминдер

Тамақтың құрамында адам организміне керекті витаминдер бар. Ас құрамында витамин аз болса, адам түрлі ауруға ұшырағыш келеді.

«А» витамині жеткіліксіз болса, адамның көзі көрмей қалады. Бұл балық майында, сүтте, сары майда болады. «С» витамині жетпесе, қыркұлақ /цинга/ ауруына шалдығады. Бұл сәбізде, кашустада, пиязда, қызанақта, лимонда, апельсинде, қызылшада, қарақатта болады. «В» витамині жеткіліксіз болса, адам денесін қотыр басып кетеді. Мұның бір түрі «В1» бұршақта, ашытқыда, бауырда, сүтте, жұмыртқаның сары уызында, қара бидаида, күріште болады. Бұны жүіке тамырлары, жүрек ауырғанда, бастың сақинасы ұстағанда, денеге қара жара, қотыр түскенде қолданады.

Су бетіндегі бақшалар

Үндістанның солтүстігінде, табиғаттың тамаша бір қолайлы жерінде, Кашмир аңғары бар. Бұл өлкенің халқы су айдындарын, көлдерді керемет пайдаланады. Су балдырлары мен қамыстарды қосып өріп, үлкен салдар жасайды. Осы салдардың үстіне қара тошырақ төсеп, үстіне бақша өсімдіктерін отырғызады.

Мұндай бақшаларға су құюдың керегі жоқ, өйткені өсімдіктің тамырлары тоқылған балдырлар мен қамыстар арқылы өтіп, суға тиіп тұрады. Жеткілікті күннің қызуы мен мол судың арқасында жергілікті халық жылына екі рет өнім алады. Судың бетінде қалқып жүрген бақшалар – бұл жердің негізгі кәсібі.

Өркім-ақ армандайтын үй

Билл Гейтс – дүние жүзіндегі бай адамдардың бірі. Ол – компьютер өндірісіндегі миллионер. Оның АҚШ-та осы заманғы керемет үйі бар. 45 бөлмесінің әрқайсысында бір-бір компьютер. Радио, теледидар, бейнетаспа және тоназытқышқа арналған компьютер де бар.

Үйде екі арнаулы бөлме бар. Билл Гейтстің шағын бөлмесі және 150 адамға арналған дивандары, орындықтары бар үлкен бөлме. Сонымен бірге қонақтарға арналған жатын бөлме және 12 жуынатын бөлме, өтс үлкен ас үй және жеке меншік кинотеатры да бар. Барлық киноны компьютер арқылы көреді. Өздерінің жеке бассейні және 20 машинаға арналған гаражы да осында.

(«Сен білесің бе?» кітабынан)

Киіз үй

Киіз үй Орталық және Орта Азия халықтарының негізгі баспанасы. Ол — көшпенділердің тез жығын, шапшаң тігуге, яғни көшіп-қонуға ыңғайлы үйі.

Киіз үй біздің заманымыздан 3 мың жыл бұрын қола дәуірінен белгілі. Оның сол кезден тарағанын Гоби Алтайындағы, Сібірдегі Баржаркия, Қырымдағы тастарға салған суреттерден көруге болады.

Көшпенділердің киіз үйі — тарихымыздағы ең бірінші архитектуралық құрылыс. Киіз үйдің іші қыста жылы, жазда салқын. Сондықтан, шопандар да, туристер де пайдаланады. Киіз үй жер сілкінісінде де ыңғайлы, өйткені ол оңайлықпен бұзылмайды. Қазақстан жер сілкінісінен зардап шеккен елдерге шатырдың орнына киіз үйлер апарып жүр.

Отырар

Отырар IX ғасырдағы ірі қала болған. Ол тарихта Тұрарбанд, Тұрар, Тарбанд деп те аталып келген. Отырар V—XV ғасырда Арал бойындағы көшпелі тайпалармен сауда жасайтын орталық болған. Иран мен Орта Азиядан Сібірге, Монғолияға және Қытайға қатынайтын сауда жолындағы маңызды қала болды.

1218 жылы Отырардың билеушісі Қайырханның әмірімен Шығысханның ксеруеніндегі көпестер өлтіріледі. Бұл монғолдардың Орта Азияға шапқыншылық жасауына сылтау болады. Тарихи әдобиеттерде бұл қырғын «Отырар апаты» деген атпен белгілі. Монғол шапқыншылығынан Отырар қиратылып, қала тұрғындары қырылады. Тірі қалғандары Монғолияға айдалады. Бірақ 1218 жылғы апаттан кейін Отырар қайта жанданады. Жошы ұлысы құлағаннан кейін Отырар Темір мемлекеті құрамына енеді. Темір мұнда бірнеше рет болып, 1405 жылы осында қайтыс болады.

XVI ғасырдың екінші жартысынан кейін қала қазақтардың билігіне біржола көшеді. Отырар — XVIII ғасырдың басына дейін өмір сүрген қала.

Қарағанды — Ертіс каналы

Қазақстанда көп байлығы өте көп. Екібастұз бен Қарағандыда көмір шығарылады. Жезқазғанда мыс пен жез өндірілсе, Теміртау қаласында шойын, темір, болат қорытылады. Бұл жерлерде өндірісті мол өндіруге су жетіспейді. Осы қиындықтан шығу үшін Ертіс — Қарағанды каналы салынды. Кәрі Ертістің мол суы Екібастұз бен Қарағандыға жетіп, каналдың жан-жағы гүлденді.

Тамаша каналмен Теміртау, Жезқазған қалаларына да су жетті. Канал суымен мындаған гектар жер суарылды. Канал бойында жүздеген жаңа совхоздар құрылып, жайқалған егін, орман алқабына айналды.

(«Балалар әлемі» кітабынан)

Жыл маусымы

Қаңтар — январь (лат. Januarius) — римдіктердің Янус (Janus) құдайының атынан алынған. Янус барлық істің басы, аяғы дегенді білдіреді. Қаңтар жылдың бірінші айы. Бұл айда адамдар өткен жылдағы жетістіктер мен жана жылда болатын жаңалықтарға қарайды. Римдіктер Жаңа жылды құдайдың өзі берген мереке деп қараған.

Ақпан — февраль — римдіктердің Februarius деген сөзінен алынған. Бұл сөздің мағынасы садақа беріп, күнәден тазалану дегенді білдіреді.

Наурыз — март — көне римдіктердің Марс (Mars) деген соғыс құдайының атынан алынған. Римдіктер мұны нажағайдың ойнауы, күннің күркіреуімен байланыстырады. Марстың суретінде адамның тас төбесінде нажағайдың жалт-жұлт еткен суреті берілген. Италияда бұл сөз шторм айы дегенді білдіреді.

Сәуір — апрель (лат. Aprilis). Бұл сөздің мәні белгісіз. Мүмкін, «ағаштың бүр жаруы» дегеннен шыққан болар.

Мамыр — май — римдіктерде Май (Maius) — дала құдайы — молшылық, жеміс-жидектің гүл ашу, түйін тастау уақыты дегенді білдіреді.

Маусым — июнь (лат. Junius) римдіктердің Юнона деген құдайының атына қойылған. Юнона — Юпитер әйелі деп түсіндіреді.

Шілде — июль (лат. Julius) — бұрынғы календарь бойынша Квинтилис — наурыз айынан бері қарайғы бесінші дегенді білдіреді. Юлий Цезарьдың туған айы. Сондықтан Юлий Цезарьдың атымен аталып кетіпті.

Тамыз — август (лат. Augustus) — Юлий Цезарьдың немересі Августтың атына берілген. Бұл сөздің мағынасы «қайырымды», «парасатты» деген ұғымды білдіреді.

Қыркүйек — сентябрь (лат. September) — латынша «жетінші ай» (septem) деген ұғымда жұмсалады. Римдіктердің көне календары бойынша жетінші ай деген ұғымды білдіреді.

Қазан — октябрь (лат. October) — латынның «сегіз» (octo) деген ұғымынан алынған.

Қараша — ноябрь (лат. November) — латынның «тоғыз» (novem) ұғымынан алынған.

Желтоқсан — декабрь (лат. Desember) — латынша «он» (desem) деген ұғымда жұмсалады.

Жайлау

Жылда төрт маусым бар, әр маусымда үш ай, яғни тоқсан күн болады. Қошпелі халық әр маусымға қарай мал жайылымын өзгертіп, қоныс аударып отырған. Оны көктеу, жайлау, күзеу, қыстау деп атаған.

Ерте кезде малшылар көктем айларында қыстаудан алыс жерге көктеуге көшіп, малын төлдететін. Сөтан кейін жайлауға көшіп, маусым пілдіс, тамыз айларында сонда өткізетін. Жайлау — қыстаудан алыс жатқан жердегі жазғы оныс. Оныс Оныс 11 б ж ы ы м о і р ен таң-

дайды Онда жылдың үш маусымында да ешкім болмайды. Қыстан арықтап шыққан мал жайлауда тойынып, семіреді Мал ғана емес, адамдар да рақаттанады. Бие байлап, қымыз ішеді, айран ұйытып, күрт, ірімшік қайнатады. Қысқа арнап азық-түлік өзірлейді.

Біздің Республикамызда табиғаты аса сұлу жерлер мен тау жайлаулары бар. Олар — Қарқара, Асы, Шалкөде жайлаулары.

Бір атадан тараған ұрпақ

Бір атадан *әке, бала, немере, шөбере, шөпшек, немене, туажат* үзілмей тараса, жеті ата болады.

Ең соңғы туажаттан *жүрежат, жекжат, мүлдежат* болып аяқталған. Осыларды ағамын, туысқан деп те атаған. Жеті атадан өніп-өскен адамдар *қауым* деп аталған Соитіп, туажаттан кейін нағыз туысқандықтың шегі аяқталған. Бұл шамамен екі ғасырға созылған. Қазақ халқы осы жеті ата аралығында ерлі-зайыпты болуға тыйым салған Мұны «тұқым бұзушылық» деп атаған. Егер ғашықтық жолмен үйлене қалса, жазалаған. Сондықтан әрбір қазақ жеті атасының есімдерін білуге міндетті болған.

Ата-анасы үшін барлық балалары бірдей болғанмен, дәстүр бойынша әр баласының өз орны болған. Алғашқы бала — *тұңғыш*. Оны ата-анасы енші беріп, жеке отау етіп шығарған. Оны басқа балаларына үлгі еткен. Үйдегі ең соңғы бала — *кенже* Ол қара шаңырақ иесі деп аталған. «Қара шаңырақ» деген ұғымда ата дәстүрін сақтау — өулет салтын, ұрпақ жалғастығын үзбеу, әке түтінін өшірмеу деген үлкен ұғым жатыр.

Қазақ елінің қоғамдық құрылымы

Ғалымдар қазақ елінің қоғамдық құрылымын шамамен жеті баспалдаққа бөледі: ауыл, ата-аймақ, ру, арыс, ұлыс, жүз, хандық.

Ауыл — ең жақын қандас он отбасынан тұрады. Әр ауылдың басқаратын адамы өмір көрген, беделге ие, ауқатты, адал адамы болады. Ол **ауылбасы** деп аталады. Ауылбасы ауылдастарының шаруашылығын, маусымдық көшіп-қону уақытын, адамдар арасындағы дау-жанжалды, ауылға түскен салықты дер кезінде төлеп отыру сияқты жұмыстарды реттеп отырады.

Ата-аймақ жеті атадан қосылатын бірнеше ауылдан құрылады. Ата-аймақтың басшысы — **ақсақал** Ол өте жоғары мәртебеге ие, орта жастағы адам болуы керек

Ру он үш, он төрт аймақтан құралады. Оның басшысы **ұлыс** деп аталады.

Арыс бірнеше рудан құралады. Оның басшысы — **би**.

Ұлыс бірнеше арыстан құралады. Ұлыстың билеушісі — **сұлтан**. Сұлтан әдетте ақсүйектерден сайланады.

Жүз бірнеше ұлыстан құралады. Жүзді **хан** билейді.

Хандық үш жүзден тұрады. Оны **хақан** (ұлы хан) билейді. Осы¹

лардан кейін халық арасында «Ұлттың құты — хан, рудың құты — ұлыс, аймақ құты — би, ауыл құты — бәйбіше» деген қанатты сөз бар.

(Қытай Халық Республикасының профессоры Су Бэи Хаидың «Қазақ мәдениетінің тарихы» кітабынан алынды)

Ана тілі

Оқырмандармен кездесудің бірінде қазақтың белгілі ақыны Олжас Сүлейменов пен Надежда Лушникова бірге отырыпты. Сонда оқырмандардың бірі Олжастан: «Сіздің ұлтыңыз қазақ, ал шығармаларыңызды неге орыс тілінде жазасыз?» — деп сұрапты. Ақын бөгелмей, былай деп жауап беріпті. «Ал, Сіз Надяданың ұлты орыс бола тұрып, шығармаларын неге қазақ тілінде жазды екен, соны сұраңыз». Бұдан әрі. «Біз үшін екі тіл де ана тіліміз» — дегіті ол.

* * *

Түркі семьясына жататын тілдер бірнеше топқа бөлінеді:

Қыпшақ тобы: қарақалпақ, ноғай, башқұрт, татар, құмық, қарашай-малқар, қарайым, ұрым, қырым татарлары тілдері. Қазақ тілі де осы топқа жатады

Оғыз тобы: өзірбайжан, түрікмен, гагауыз, түрік, балқан түріктерінің тілдері.

Қарлұқ тобы: өзбек, ұйғыр тілдері.

Аралық тобы: қырғыз, алтай, хақас, тува, салар, сары ұйғыр, шор, тофа, шұлым, чуваш, саха /якут/ тілдері

Айтыс

Бәйгеге ат қосқанда қай ат озар екен, балуандар күрескенде қайсысы жынар екен деп қатты толқисың. Екі ақын айтысқанда да халық сондай күйде болады.

Ақындар айтысы — екі ақынның сөз өнерімен, жыр шеберлігімен сайысуы. Ертеде ақын деген атаққа жету үшін, ең алдымен айтысқа түсу керек болған. Айтыста көрінген адам ғана ақын аталған. Сондықтан айтыс ақындықтың мектебі десе де болады. Әдетте айтыс екі ел ақындарының арасында өткен. Әр ақын өз елінің сөзін сөйлеп, мақтаған Екінші ақын оның еліндегі кемшілікті сынаған. Оған ешкім де ренжімеген.

Қазақ халқында айтыстың түрі көп. Соның бір түрі — жұмбақ айтысы. Онда ақындар олеңмен жұмбақ айтып, екінші жақтың тез шешуін талап еткен. Бұл тыңдаушыларды да ойландырады. Осындай айтыс ақындары: Жанақ, Түбек, Шөже, Кемпірбай, Сүйінбай, Досмағанбет, Жамбыл, Біржан. Сара, т. б.

Бесік жыры

Бесік жыры — ертеден келе жатқан, дүние жүзінің барша халықтарында бар өнер. Мұнда жырдың өн мен сөзі қатар айтылады. Олардың ырғағы, әуені бесіктің тербелісімен үндес, балаға жағымды, сабырлы,

бір қалыпты айтылады. Ол жылаған баланы жұбағу мақсатында айтылу керек. Сондақтанда онда «Жылама, балам, жылама, Ата-ананды қинама», «Қоя ғой, бөпем, қоя ғой» деген сөздер айтылады.

Бесік жыры арқылы ата-ана баласының болашағы жөнінде ой-арманын да айтып тәрбиелейді. Мысалы, бесікті тербетіп отырып. «Батыр болар ма екенсің», «Ақын болар ма екенсің», «Үста болар ма екенсің», «Шешен болар ма екенсің», «Кім болып шығар екенсің» жыр жолдары айтылады. Халқымызда баланы бесігінен тәрбиелеу керек деген сөз бар:

Әлди, балам, ақ балам,
Ақ бесікке жағ, балам,
Айналайын көзінен,
Атасына нақ батам.
Айналайын, пырағым,
Көлге біткен құрағым,
Жағадағы құндызым,
Аспандағы жұлдызым.

Қазіргі қазақ ақындары мен композиторлары да көптеген жаңаша бесік жырын жазуда

Ақсүйек

Ойын жаздың айсыз қараңғы түнінде ойналады. Ол үшін шөптесін кең алаң тандап алынады. Ойын үшін ірі қараның (крупный рогатый скот), жылқының, түйенің кепкен жілік сүйегі пайдаланылады. Ойынға қатысушылар екі топқа бөлінеді. Жеребе тасталып, ойынды бас таушы анықталады. Әр топ өз көмбесін белгілейді. Екі топ ойыншылары алаңға арқаларын беріп, сапқа тұрады. Жеребеде бірінші кезек алған топтың бастығы сүйекті алысқа лақтырады. Енді екі топтың ойыншылары сүйекті іздеуге кетеді. Сүйекті кім тауып алса, сол көмбеге қарай жүгіреді. Қалғандары оны қуады. Қарсы жақтың ойыншысы қуып жетіп, сүйекті тартып алса, бар күшін салып, оны өз көмбесіне жеткізуге тырысады. Бұған топтың басқа да ойыншылары көмекке келуі керек. Ойын жалғасып, қайталана береді. Жеңілген топ ойыншылары өн салуға немесе басқа бір өнер көрсетуге тиіс.

Бұл ойын жастарды қараңғыда бағдарды айыра білуге және жылдам жүгіруге үйретеді

(«Қазақтың ұлттық ойындары» кітабынан)

Алтыбақан

Алтыбақан жазда ойналады. Алтыбақанды құру үшін ұзындығы 3-4 метрдей ұзын алты сырық ағаш және колденең қоятын бір сырық пен мықты үш арқан керек. Масыға ұқсатып үш-үштен сырғауылды бір жақ басынан байлайды да, екі жерге қадап, төбесінен колденен тағы бір сырық қояды. Сонан соң оны сырықтармен қосып, жылжып кетпес үшін арқандармен мықтап байлайды. Үш арқан да осылай екі жағынан мықтап байланады. Алтыбақан тебушілер екі-скіден жақтаудағы және ортадағы арқан а аяқтарын тірсиді. Арқандар не тым биік, не жерге тиердей тым а аса болмауы керек. Алтыбақанға отырған екі

ойыншы ән бастайды. Жерде тұрып, екі жағынан тербетіп тұрған екі ойыншы оларға қосылады да, қалғандары да бірге қосылып ән айтады. Алтыбақаннан шыққан ән кешке жақын бүкіл ауыл адамдарына естіліп тұрады.

Сөйтіп, ойнаушыларды алтыбақанға кезек-кезек отырғызып, алмастыра береді. Олар өздері білетін әндерін айтады. Қалғандары оларды кезекпен тербеп, өнге қосылады. Ойын осы ретпен жалғаса береді.

(«Қазақтың ұлттық ойындары» кітабынан)

Қолөнер

Қазақ жерінде XVIII-XIX ғасырларда қолөнер дәстүрі қатты дамыған. Әсіресе жүннен жасалған ашық түсті текеметтер, қара ала сырмақтар, қызылды-жасылды түскізіздер, ал қызыл ілді кілемдер, қошқар мүйізді алашалар мен тоқылған сандық қап, аяқ қап, кесе қап және шкпен, шапан, т. б.

Сонымен бірге, қазақтың өткен заманда дамыған қолөнер түрі — зергерлік өнер. Бұрынғы заманда Қазақстан жерінде алтын, күміс, қорғасын, мыс, қалайы тағы басқа металлдар өндірілген. Олардан түрлі бұйымдар, киім-кешектер де әзірленген. Әсіресе әйелдерге, қыздарға арналған шолпы, білезік, қапсырма, сақина, жүзік, сырға, алқа, түймелер жасаған. Сондай-ақ, қару-жарақ, ер-тұрман, ыдыс-аяқ, музыка аспаптарын әшекейлеген. Бұл бұйымдар сонау Сақтар заманынан белгілі. Мұны Геродот, сияқты ежелгі грек ғалымдарының еңбектерінен көруге болады.

Қазақ халқының ұлттық киімдері

Ерлердің ұлттық киімдері: жеіде, шалбар, жеңсіз қамзол, бешпент, ішк, тон. Ерлердің бас киімінің түрлері өте көп: қалпақ, тымақ, түлкі тымақ, хан қалпақ, тебетей, т. б.

Әйелдердің ұлттық киімдері ерекше болады. Бойжеткендер мен келіншектердің киімдері өсем өрнектермен оюланып тігіледі. Оларға қызыл түсті маталар пайдаланылады. Ақ, сары, қызыл, жасыл көйлектердің сыртынан алтын жіппен, асыл тастармен, зермен әшекейленген қамзол киіледі. Үйлену тойына киілетін сәукеле қымбат тастармен, күміс, маржанмен әшекейленеді. Бұны жасаушылар бір жыл еңбектенген, көп қаржы жұмсаған. Көз тиюден сақтайтын киілі құс — үкінің қауырсыны сәукеленің төбесіне тігіледі.

Қобыз

Қобыздың шығаратын үні адам дыбысына ұқсас. Бақсы-балгерлер оның осы ерекшелігін халықты көк төңірімен сөйлестіретін құрал деп нандырған.

Қобыз жайындағы алғашқы деректер біздің заманымыздан 3 мың жыл бұрын белгілі болған. Қобызды біздің заманымыздың 5-8 ғасырда тасқа қашалған таңба суреттерден көруге болады.

Қобыздың сыртқы түрі адам денесіне ұқсас. Оның мойны, басы

мен құлағы, тостағанша дөңгеленіп келген бсті, оны қаптаған сірі шанағы болады. Оған жылқы қылы тағылады. Осыған байлашысты «қылқобыз» деп аталып кеткен. Қылқобыз қыл керілген қияқ /ысқы/ арқылы тартылады.

Қылқобызды орындаушылардың есімі сонау ежелгі заманғы, аты аңызға айналған Қорқыт, Кетбұғы, Асанқайғы, Нысан абыз, Ықыластардан басталып, кейінгі Ж. Қаламбаев, Д. Мықтыбасвтармен жалғасты.

Қылқобыздың қазіргі кезде жетілген прима-қобыз, альт-қобыз, бас-қобыз, контрабас-қобыз деп аталатын төрт шекті түрлері пайда болды.

Пифагор

Математика ғылымын дамытуда Пифагор мен оның жолын қуушылар – пифагоршылар үлкен қызмет көрсетті. Пифагор дегенде біз әрқаз тік бұрышты үшбұрыштың қабырғалары арасындағы сандық қатынасты бейнелейтін әйгілі «Пифагор теоремасын» еске аламыз.

Пифагор ғылымының төрт саласын (арифметика, геометрия, музыка және астрономия) ажыратып, терең зерттеулер жүргізген Пифагордан қалған нақыл сөздер де көп. Солардың кейбірісі: «Өкінішке душар стпейтін нәрсемен ғана айналыс», «Өзің білмейтін істен бойыңды аулақ сал, бірақ білуге тиісті нәрсенің бәрін білуге тырыс», «Тәніңнің сұлулығына немқұрайды қарама», «Уақытылы тамақ ішіп, жаттығулар жасап жүр», «Ұйықтар алдында өткен күнде өзіңнің не істеп, не тындырғаныңды ой елегінен бір өткізбей тұрып, көзіңді жұмба».

Аристотель

Аристотель өзіне дейінгі 300 жылға созылған грек ғылымы мен өнерінің жетістіктеріне қорытынды жасап, жаңа бағыт сілтеген. Аристотельді дүние жүзінің «бірінші ұстазы» деп атады. Ол – ұлы философ, асқан ойшыл Платон академиясының түлегі. Аристотель Платон академиясында 20 жыл бойы үзбей оқып, ғылымның бар саласынан жан-жақты, терең білім алып шыққан. Кейінірек ол ғылыми шындық жолында ұстазына қарсы шығады. Осыдан барып Аристотель айтты дейтін «Платон маған дос, шындық одан қымбат» деген қанатты сөз кең тарап кетті. Платон мектебінде теориялық ғылымдарға ерекше мән берілген. Ол өзінің академиясының маңдайшасына «Кімде-кім геометрияны білмейтін болса, ол бұл үйге кірмей-ақ қойсын» деген жарнама жазып қоятын болған.

(Ауданбек Көбесов)

Архимед

Архимед – Шығыс ғұламаларының аса құрметтеген ұстаздарының бірі. Архимед есімі, оның ғылыми жаңалықтары қазіргі ұрпақтар үшін үлкен беделге ие болып отыр. Москва мемлекеттік университетінің физика факультеті жыл сайын дәстүрлі Архимед күнін атап өтеді. Дүние жүзінің түрлі қалаларында Архимед көшелері кездеседі. Архимедтің

өкссі ғалым-астроном болған көрінеді Архимед жайында аңыздар өте көп. Соның бірі атақты «Архимед заңын» ол моншада, ваннада шомылып отырып тауыпты да, қуанғаны сонша: «Эврика, эврика!» деп қуана айқайлапты

Туған қаласы Сиракузды римліктерден қорғауда Архимед ойлап тапқан неше түрлі ғажаптық механикалық, оптикалық машиналар жазудың құтын қашырып, берекесін кетіріпті. Озін шауып өлтіргелі келе жатқан солдатқа: «Сәл кідіре тұр, есебімді аяқтап алайын» — депті. «Тіреу нүктесін тауып берші, жерді аударып тастайын» — деген асқақ сөзді де жұрт Архимед айтқан деп жүр.

(Аудинбек Көбесов)

Эйнштейн және оның теориясы

Альберт Эйнштейн өмірі — біздің замандастарымыз үшін, әсіресе жастар үшін, үлгі-өнеге боларлық тамаша өмір. Қазір Эйнштейннің есімін білмейтін адамды кездестіру өте қиын. Эйнштейн есімі Коперник, Галилей, Ньютон сияқты ұлы есімдермен қатар аталып, адам баласының, ғылымның даму тарихындағы ең ұлы бейне деп есептеледі

Альберт Эйнштейн 1879 жылы 14 наурыз күні Батыс Германиядағы Ульм қаласында инженер семьясында дүниеге келді. Әкесі ұлы ақын Шиллердің шығармаларын сүйіп оқиды. Шешесі Бетховен музыкасын жан-тәнімен беріле орындайтын. Кішкентай Альберт көп сөйлемейтін, тұйықтау бала болып өсті. Басқа балалармен ойнауға да онша құмар болмайтын. Ол шешесі ойнап отырған музыканы құнығы тындаудан жалықпайтын. Альберт 12 жасқа шыққанда дайындық мектебін бітіріп, Мюнхен гимназиясына түсті. Осы жылдары оның қолына қатты қағазбен қапталған геометрия оқулығы тап болды. Геометрияның алғашқы бетін жүрексіне ашқан Альберт Евклидтің қарапайым анықтамаларынан бастап түгел оқып шыққанша, кітапты қолынан тастамады. Әрбір анықтама, әрбір теорема ол үшін тамаша бір жаналық болды. Гимназияда жүргенде Альбертті қызықтырған екінші сабақ — алгебра. Алгебра әдістерімен құпия, белгісіз іксті іздеу саяхаты Эйнштейнді қатты қызықтырды.

(«Білім және еңбек» журналынан)

Абылай ханның түсі

Абылай хан түс көріпті. Оны бір қарияға жорытыпты. «Түсімде шатырымның алдына бір жолбарыс жатып алыпты. Бұл не қылған жолбарыс деп қарасам, ол аю болып кетті. Екінші рет қарасам, қасқыр болып, сонан соң түлкі, ақырында қоян болып кетті. Содан кейін оянып кеттім. Бұл не?» — дейді Абылай хан. Сонда қария: «Жолбарыс көрсен, басыңнан бақыт құсы ұшқаны, Жолбарыстың аю болғаны — сенен сонғы балаларыңның заманы аю заманы болады. Халық аюдай алысады. Қасқыр болғаны — немерелеріңнің заманында қасқырдай жұлысады.

Түлкі болғаны — онан кейінгі заманда ұрпағың түлкідей аилакер болады. Қоян болғаны — онан кейінгі заманда ұрпағың қорқақ болып өтеді», — дейді. Бұдан ары қария: «Абылай хан сарттан (өзбектен) өліпті деген атқа қалмай, шабуылды тоқтат», — деген екен.

Қорқыт

Ел арасына кең гараған аңыз бойынша Қорқыт бір күні түс көреді. Түсінде қор қазып жатқан кісілермен сөйлеседі «Сендер не істеп жатырсыңдар?» — деп сұрайды. Олар «Қорқытқа қор қазып жатырмыз», — дейді. Содан шошып оянган Қорқыт өлімнен құтылудың жолын іздейді. Өзінің Желмаясына мініп алып, олмейтін жер іздейді. Ол дүниенің төрт бұрышын түгел аралайды. Барлық жерде «Қорқытқа қор қазып жатырмыз», — дейді. Амалы тауысылған Қорқыт өзінің еліне — Сырдарияға қайтып келеді. Содан кейін Желмаясын сойып, оның терісінен қобыз жасаиды да, ажал маған жетсе алмас деген оймен Сырдарияның ортасына жайғасып, күндіз-түні қобыз тартып, күйлерімен табиғатты, жан-жануарларды тыңдатып ұзақ жылдар ажалды маңына жолатпапты.

Әбден қалжырап, Қорқыт ата бір күні ұйықтап кетеді де, қобыздың үні шықпай қалады. Сол кезде андып тұрған ажал улы жылан болып келіп ұйықтап жатқан Қорқытты шағып өлтіреді. Халқымызда «Қайда барсаң да, Қорқыттың көрі» деген сөз бар.

Қажымұқан (1871 — 1948)

Дүние жүзінде әйгілі қазақ балуаны Қажымұқан Қызылжарда (қазіргі Петропавл қаласы) Н. И. Масликов дейгін саудагердің малын бағады, шөбін шабады, жүгін тасиды. Қыста шөп әкеле жатқанда аты болдырып қалады. Үлкен шананы бір өзі сүйреп ауылға жеткізеді. Жас баланың мына керемет күшіне ауыл тұрғындары таң қалады. Осыдан бастап оның аты шыға бастайды.

Ол 18 жасында Омбы қаласына келіп, циркте күшті балуан А. И. Злобиннің көрермендер арасынан күрескісі келетін кім бар дегенде, Қажымұқан шығады. А. И. Злобин көсіпкөй балуан Қажымұқанды 18 минутқа өрең жеңіп шығады. Осыдан кейін «Ваня ағай» деген атпен классикалық күрестің түрімен көп қалаларда күреске қатысады.

1913 жылы Қажымұқанның аты ерекше шықты. Троицкіде өткізілген халықаралық жарыста 18 балуанды жеңді. Ол Париж, Лондон, Берлин, Варшава, Будапешт, Стокгольм, Кабул, Тегеран, Харбин қалаларында жеңіске жетті. Оның есімі орыстың аты шулы балуандары И. М. Поддубный, Иван Шемякин, И. М. Зайкиндермен қатар аталады. Түріктің мықты балуандарын жеңіп, Мұқан деген атына Қажы деген сөзді қосып алды. Ол 48 алтын, күміс, қола медальдардың иегері.

ОРЫС ТІЛІНЕН ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ ӨЗ БЕТІМЕН АУДАРУҒА АРНАЛҒАН МӘТІНДЕР

Письмо

Дорогой друг! Ты уже знаешь, что я студент. Я учусь в Алматы. Я дружу с Арманом и Ерланом. Утром мы вместе завтракаем. После завтрака делаем уроки. Мы уже немного говорим по-казахски. Мы понимаем, когда преподаватель говорит медленно. После обеда мы делаем домашнее задание, читаем газеты и журналы, слушаем радио, пишем письма.

Ты спрашиваешь, почему я редко пишу. Я пишу редко, потому что много работаю. Вечером учим уроки, а после ужина мы с Ерланом и Арманом немного гуляем. Когда мы гуляем, всегда вспоминаем родную землю и семью. Я часто вспоминаю отца, мать. Передавай всем привет от меня. Пиши!

До свидания, Борис

Наша комната

Вот наша комната. Я живу здесь с Ерланом и Байсалом. Моя кровать стоит в углу слева, а их кровати стоят справа. Посередине стоит стол, около стола — стулья. Справа около окна стоит книжный шкаф. В шкафу на полке лежат наши учебники и тетради.

Сейчас на улице холодно, а в комнате тепло. В соседней комнате играет музыка. Ерлан в клубе, на вечере. Байсал — в комнате рядом. Он и его друзья учат казахский язык. Я делаю домашнее задание. Вдруг кто-то стучит в дверь, и я вижу в коридоре студента-пятикурсника.

— Почему так громко работает ваш телевизор?

— Телевизор? — удивляюсь я. — В комнате нет телевизора.

— Нет телевизора, тогда поставь потише магнитофон.

— И магнитофона нет.

— Значит, поставь потише приемник.

— Приемника тоже нет.

— Как же ты живешь? — смеется пятикурсник. — А у меня есть и телевизор, и магнитофон, и приемник. Сейчас я включу магнитофон. Послушай музыку.

Подсолнечник

В XV веке Колумб высадился на берег открытой им земли Америки. Там он заметил необыкновенные цветы, которые назывались цветком солнца. Моряки привезли семена этого растения в Европу.

Когда Петр Первый увидел цветок солнца, он приказал доставить семена этого цветка в Россию и посеять на аптечном огороде, где росли различные лекарственные травы. Так подсолнечник попал в Россию.

Русские впервые высказали мысль, что из семян подсолнечника можно получить масло, и первыми получили его. Потом стали строить заводы по переработке масла.

С тех пор, как подсолнечник превратился в сельскохозяйственную культуру, прошло совсем мало времени.

Жаркое по-молдавски

Говядину нарезать на большие куски, отбить, поперчить и обжа- рить. Мясо уложить в кастрюлю, затем положить нарезанный карто- фель, предварительно обжаренный с морковью, луком и петрушкой. Мясо и овощи залить красным соусом с виноградным соком, посо- лить и тушить 30-40 минут. Готовое блюдо посыпать мелко наруб- ленным чесноком, зеленью укропа и петрушки.

На 500 граммов мяса — 800 г картофеля, 130 г моркови, 60 г репчатого лука, 10 г пшеничной муки, 40 г томата, 60 г виноградного сока, 10 г чеснока, соль, перец, зелень укропа, петрушки по вкусу.

(Из книги «Совет да любовь»)

Кит

Кит живёт в воде, но он не рыба. Рыбы дышат жабрами, а у кита лёгкие. Кит рождает детёнышей и кормит их молоком. Длина китов — 30 метров. Кожа у кита гладкая, без шерсти и чешуи. Под кожей толстый слой жира. Жир греет кита, заменяет ему шубу. Голова у кита очень большая. Она занимает треть тела. Глаза же у кита неболь- шие, немного больше, чем у коровы. Кит питается мелкой рыбешкой. На китов много охотятся. Теперь китов стало меньше, чем раньше. В большом количестве они встречаются только в Северном Ледовитом океане, в морях вокруг Антарктиды.

Деревья-карлики (Тырбық ағаштар)

Японцы любят разводить сады из крошечных деревьев. Такие деревья держат в комнатах вместо цветков. Сосенка-карлик ростом всего в 20-30 см имеет вид очень старого дерева с искривленным стволом и ветвями. Часто таким «старичкам» бывает до ста и даже до трехсот лет. Для того чтобы вырастить карликовое дерево, выбирают самые мелкие семена нормальных деревьев. Эти семена высаживают в крошечные горшочки с бедной, плохо утрамбованной землёй. В ран- нем возрасте у каждого деревца вырезают главный корень. По мере роста обрезают несколько боковых корней и вновь развивающиеся побеги. Поливают очень мало.

В природе также иногда встречаются деревья-карлики. Это, напри- мер, ивы, растущие в тундрах Арктики и на высокогорьях Сибири.

Стул — потомок бревна

Сидеть прямо на земле было неудобно. Поэтому ещё в древние времена камни, поваленные деревья использовались в качестве стуль- ев и кресел. Уже в Древнем Египте и Месопотамии их стали делать из различных материалов и красиво украшать. Правители восседали на

стульях с высокими спинками и подлокотниками, а их подданные садились на простые стулья и табуретки.

В Древней Греции и в Древнем Риме стульями с удобной круглой спинкой пользовались женщины, старики и дети. В Римской империи для консулов предназначались кресла с квадратным сиденьем и перекрещенными ножками

В Средневековье появились складные стулья. После этого новых типов стульев не появлялось. Больше внимания уделялось их художественной стороне. Позже появилась мягкая подушечка на стулья.

В России до Петра Первого использовались лавки. В XVI веке стульями называли царский трон. Петр Первый ввел дворянам стулья и табуреты. Вскоре они стали доступны горожанам. Но жители деревень долгое время пользовались лавками. Лишь в XIX веке в домах зажиточных крестьян появились «городские» стулья

(Из журнала «Лиза»)

Медресе

Медресе — это средние и высшие мусульманские школы. Они готовят учителей для начальных мусульманских школ. Медресе по-арабски означает «средняя или высшая школа». Первые медресе появились в VII-VIII веках. В Средней Азии первые медресе были открыты в Бухаре, Самарканде, Исфиджабе (нынешнем Шымкенте), Туркестане, Отраре и в других городах

Медресе строились возле мечетей и были очень красивыми и удобными для занятий. Медресе делились на четыре ступени, обучение длилось 12-13 лет. В начальных классах изучалась религия, а в старших — арабский язык, литература, история, право, астрономия, философия, математика, география и другие предметы. Видные казахские деятели, ученые, поэты, писатели обучались в медресе.

Во время Советской власти медресе были закрыты, а с получением независимости в Казахстане вновь стали открываться мечети и медресе.

Откуда появилось слово «казах»

О том, откуда появилось слово «казах» есть несколько предположений. Слово «казах» могло появиться от слова «қашақ», что означает «беглец». В древности соседние с Казахстаном государства пытались подчинить себе казахов, беря их в плен. А они, не желая подчиняться, убегали в степь

Согласно другому предположению, оно могло возникнуть от слова «ақ қаз» или «қаз ақ», так как казахский народ, собираясь в поход на врага, имел обыкновение одеваться в одежду белого цвета, «белый как гусь».

Ученый-историк Мусатай Акынжанов сделал предположение, что слово «казах» состоит из двух слов «қас», т. е. «настоящий, действительный» (в казахском языке есть словосочетания *қаса сұлу* «настоящая красавица», *қас жау* «действительный враг») и слова «сақ». Саки — название

кочевников, проживавших в Средней Азии в глубокой древности Кыргызы и алтайцы до сих пор называют казахов словом «кассақ».

Во времена правления русской царицы Екатерины II в 1742–1775 годах казахов стали называть «киргизами», уничтожив прежние названия казахов. Откуда появилось слово «казах», до сих пор научно не доказано.

О священных числах

У казахского народа числа семь, девять, двенадцать, сорок считаются священными.

С числом «семь» связаны словосочетания *семь сокровищниц, семь дней недели, семь влюбленных, семь джутов* и другие. Указ Тауке хана, изданный в XVI веке, назывался «Семь указов». Когда кто-то умирает, справляют семь дней, пекут семь лепешек. Число «семь» упоминается и в пословицах. Например, *«Жетіге келгенше жеті жерден таяқ жерсің», «Жеті қабат жер астында»*

Число «девять» как священное число вошло в казахский язык из арабского и связано с религией. Например, *«Тоғыз ай, тоғыз күн бала көтеру», «Тоғыз әйелдің толғағы бір күні келіпті», «Тоғыз жолдың төрәбы», «Тоғыз қабат торқа кию».*

Число «двенадцать» у казахов тоже почитается. Согласно казахскому календарю двенадцати месяцам года даны названия двенадцати животных: мыши, коровы, барса, зипса, дракона, змеи, лошади, овцы, обезьяны, курицы, собаки, кабана. Двенадцать лет являются первым циклом в жизни человека, второй цикл — следующие двенадцать лет и так далее. Каждый цикл или каждые двенадцать лет являются опасными и значимыми. С этим числом связаны следующие выражения. *«он екі мушең сау болсын», «он екіде бір нұққасы жоқ», «он екі баулы өзбек».*

Еще одно священное число «сорок». Первые сорок дней младенца являются важными и ответственными. Когда младенцу исполняется сорок дней, отмечается праздник *«Қырқынан шығару»*. Когда умирает человек, справляются поминки *«Қырқын беру»*. Уважаемых гостей встречают со словами *«Қырықтың бірі — қыдыр»*

Домбра

Домбра — это древнейший казахский народный инструмент. Она занимает особое место в казахской музыкальной культуре. Сейчас, наверное, нет казахской семьи, в чьем доме не имеется домбра. Это самый любимый музыкальный инструмент казахов.

В разных областях Казахстана она имеет различную форму. В Восточном и Центральном Казахстане она треугольная или трапециевидная, а в Западном Казахстане она похожа на разрезанную пополам грушу.

Курмангазы

Курмангазы — это великий казахский композитор XIX века. Он создал такие кюи, как «Алай», «Сарыарка», «Балбырауын», «Алатау», «Кшкентай».

Курмангазы родился в 1823 году в нынешней Уральской области в семье батрака Сагырбая. Однажды в аул Курмангазы приехал известный кюйши Узак. Увидев одаренного мальчика, он стал его учителем. С 18 лет Курмангазы разъезжал по аулам как профессиональный музыкант. Его очень уважали, несмотря на нешпримиримый характер.

Курмангазы создал более 50 кюев и воспитал таких известных музыкантов, как Дина Нурпеисова, Мамен, Уахап Кабигожин, Кали Жантлеуов. Он умер в 1886 году в возрасте 63 лет.

Чингисхан

Настоящее имя Чингисхана — Тэмуджин. Он родился в 1167 году в семье вождя одного из монгольских племен. Когда воины соседнего племени отравили его отца, он стал главой своего племени. Чингисхан был очень смелым воином. Его имя означало «великий правитель».

Он объединил все монгольские племена и образовал самую большую империю в истории человечества. К 1279 году она раскинулась от Венгрии до Кореи и включала большую часть Азии. Монгольские племена напали на города и села и убивали людей, которые не могли делать оружие. При завоевании города Мерв они убили около 700 тысяч человек.

В 1211 году монголы напали на Китай и, преодолев Великую Китайскую стену, в 1215 году захватили Пекин. Вослали монголы верхом на конях. У каждого воина было два лука, 100 стрел, копье и меч.

(Большая детская энциклопедия)

Индия

Индия находится в Южной Азии, между Аравийским морем и Бенгальским заливом. Площадь — 3 287 590 кв км. В Индии проживает свыше 950 миллионов человек. Государственные языки — хинди и английский, кроме этих языков население разговаривает на урду, гуджарати.

Столица Индии — Нью-Дели. Это современный город, расположенный рядом со старым Дели. Самый большой город Индии — Бомбей. В нем проживает более 10 миллионов человек.

Индия — седьмая по величине страна мира. По численности населения она на втором месте после Китая.

На севере Индия отделена от остальной части Азии Гималайскими горами. Большинство населения страны живет в долинах рек Ганг и Брахмапутра. Самая высокая гора — Канченджанга (8598 м), вторая в мире по высоте. Самая длинная река — Брахмапутра (2900 км).

В Индии много храмов, дворцов, мечетей и базаров. Самый известный монумент страны — мавзолей Тадж-Махал.

(Большая детская энциклопедия)

Лиса и коза

Бежала как-то лиса степью и ненароком упала в глубокую яму. Попыталась она выбраться из ямы, но не смогла. В это время к ней подошла коза, которая бродила в поисках воды.

— Эй, лисица, что ты здесь делаешь? — спросила коза.

— Да вот, отдыхаю. Чуть не померла в степи от зноя и жажды, а здесь хорошо — прохладно и водичка чистая и холодная рядом.

Поверила коза лисе и решила отдохнуть в тени и напиться водички. Спрыгнула она в яму.

А лиса вдруг вскочила козе на спину, уперлась ногами в ее круглые рога и выбралась из ямы

Алдар Косе и его спутник

Отправился как-то Алдар Косе путешествовать со своим товарищем. Вдруг спутник Алдара Косе говорит:

— Обмани меня!

Алдар Косе подумал и говорит.

— Я обману тебя, но прежде одолжи мне коня. Я привезу из дома того, кто умеет обманывать.

Спутник согласился. А Алдар Косе, сев на коня, говорит:

— Вот и обманул я тебя, — и ускакал.

Автограф

Антон Павлович Чехов последние годы своей жизни жил в Ялте. Он был болен и уже не занимался медицинской работой. Он часто принимал больных из деревень, а также приезжающих отдыхать студентов.

Бывали и смешные случаи. Однажды пришёл незнакомый человек. Он попросил принять его как пациента. Антон Павлович отказался. Он объяснил, что не занимается врачебной практикой, но незнакомец продолжал просить. Тогда Антон Павлович согласился. Он осмотрел больного. После этого незнакомец положил на стол деньги. Антон Павлович рассердился. Он повторил ему, что не занимается практикой и согласился осмотреть больного в качестве исключения. Деньги ему не нужны. Но незнакомец денег не брал. Тогда Антон Павлович понял, что незнакомец был богатым человеком. Он сказал: «Хорошо, подождите», — и вынул свою квитанционную книжку, по которой собирал деньги для бедных больных. Антон Павлович выписал квитанцию.

Незнакомец сначала отказался взять квитанцию. Он начал прощаться, но потом подумал и тоже сказал: «Хорошо, давайте. Все-таки это — автограф», — и взял.

А

абай — осторожный
 абайлау — быть осторожным
 абыз — вещий, оракул
 абыржу — суесть, суесть
 абырой — совесть, честь
 абыройлы — уважасмый
 абысын — жена старшего брата по отношению к жене младшего брата
 автобөлшек — автозапчасть
 аға — старший брат, дядя
 ағажан — ласковое обращение к старшему родственнику
 ағайын — родственник, родня по линии отца
 ағайындас — родственный
 ағайынды — братья по крови, родные
 ағарту — 1 белить, 2 просвещать
 ағартушы — просветитель
 ағару — побелеть
 ағатай — дяденька
 ағаш — дерево
 ағзалар — части тела органы
 ағу — течь
 ағым — течение, направление
 ағын — течение воды
 ағыту — расстегивать
 адал — честный
 адалдық — честность
 адам — человек
 адамгершілік — человечность
 адамзат — человечество
 адасу — заблудиться
 адым — шаг
 адыраспан — гармала /трава/
 адырна — 1 сцена, 2. музыкальный инструмент
 ажал — смерть
 ажар — облик
 ажарлы — красивый
 аждаһа — дракон
 ажырасу — разводиться
 ажырағу — различать
 ажыраю — выпучить глаза
 аз — мало
 азауіл — траурный веночек
 азамат — гражданин
 азаматша — гражданка
 азаматтық — гражданство
 азанда — рано утром
 азанғы — утренний
 азап — мука, мучение

азаптану — мучиться
 азат — свободный
 азат ету — освобождать
 азаткер — освободитель
 азаттық — свобода
 азаю — умейыпаться
 азғана — чуточку, немного
 азғыру — совращать, подстрекать
 аздап — понемногу
 азу — исполнять
 азшылық — меньшинство
 азық-түлік — продукты
 азып-тозу — истощаться, опускаться
 азырақ — немного
 ай — луна, месяц
 айғай-үйғай — шум, крик, суета, ажиотаж
 айғай-шу — крик, шум, шумиха
 айғақ — улика, доказательство
 анғақсыз — безосновательный
 айғыз — грязный
 айлар — чуб коса, гребешок
 айдау — гнать
 айдын — широкий водоем
 айқай — крик, шум
 айкайлау — кричать
 айлақ — пристань
 айлық — 1 зарплата, 2 месячник
 аймақ — край, территория, зона, регион
 аймақаралық — межзональный
 аймақтық — красивый
 аймалау — ласкать
 айна — зеркало
 айнала — вокруг
 айналайын — милый, голубчик
 айналу — 1 обойти,
 2 кружиться, 3. превратиться
 айналым — 1 круг /в бегах/, 2 оборот
 айналымды — оборотный
 айналысу — заниматься чем-либо
 айнималы — изменчивый, непостоянный
 айну — передумать
 айран — кефир
 айрық — развилка
 айрылмастай — неразлучно
 айрылу — лишиться
 айттық — скажем так, например
 айтпақшы — кстати /сказать/
 айту — говорить, сказать
 айттық — состязание акынов
 айттысу — состязаться
 айуан — животное
 анықтығыш — вытрезвитель

айып — вина, провинность
айыптау — обвинять
айыптаушы — обвинитель
айыптылық — виновность
айыр — вилы
айырбас — обмен
айырбастау — обменивать
айырмашылық — отличие
айыру — 1 отделять; 2 различать, 3
разнимать, 4 отнимать
ақ — белый
ақжайма — простыня
ақжүрек — добрый
ақиқат — истина, правда, истинный
ақкөңіл — добродушный
ақсала — снежная баба
ақсу — лебедь
ақсұба — светлокочий
ақсұман — заварочный чайник
ақсұтан — шапты
ақпан — февраль
ақпарат — сведения, информация
ақпарат — сведения
ақсақ — хромой
ақсақал — ақсақал, уважасмый
ақсақтық — хромота
ақсаңлау — хромать
ақсары — блондин, белолицый
ақсау — хромать
ақселеу — ковыль
ақсүйек — 1 аристократ, 2 игра в бе-
тую кость
ақтау — оправдаться
ақтару — 1 шарить, 2 опрокинуть
ақтау — оправдать
ақша — деньги
ақшам — вечерние сумерки
ақшию — выпучить глаза
ақшыл — светлый
ақы — плата
ақыл — ум
ақылдасу — совесоваться
ақылды — умный
ақылшы — советчик
ақымақ — глупый, дурак
ақымақшылық — глупость
ақын — поэт, певец
ақырғы — последний
ақыру — громко кричать
ақырын — тихий, тихо
ал — а, ну, итак, таким образом
ала — пестрый
алайда — тем не менее
алабота — лебеда
алай-бұлай — так и этак

алакөленке — сумерки
алақдай — ура!
алақан — ладонь
аламан — набег, нападение
алаң — площадь
алаңдай — полянка
аласа — низкий
алау — пламя костер
алаша — узорчатый палас
алаяқ — проидоха, аферист
албасты — дьявол
алға — вперед
алғаш — первоначально, впервые
алғашқы — первоначальный, первый
алда — впереди
алдағы — предстоящий
алданғыш — доверчивый
алдаспан — меч, сабля
алдану — 1 оглечься, 2 обмануться
алдау — обманывать
алдияр — владыка, его высочество
алды — перед, передняя часть
алдымен — сначала
алдын ала — заранее
алдында — спереди
алдыңүні — позавчера
алдыңғы — передний
алжапқыш — фартук
алжу — выжить из ума
алқа — 1 колья, 2 коллегия, собрание
алқап — вокруг, окрестность
алқызыл — ярко-красный
алқым — горло, глотка
алла гағала — всемогущий аллах
алма — яблоко
алмалы-салмалы — разборный
алмас — алмаз
алмасу — чередование, обмениваться
алмурт — груша
алнамсадай — великан, гигант, богатырь
алпауыт — 1 жрец, 2 сила, мощь
алпыс — шестьдесят
алпысыншы — шестидесяти
алпау — шестеро
алты — шесть
алтыатар — револьвер
алтыбақан — качели
алтыбұрын — шестиугольник
алтын — золото
алтыншы — шестой
алу — брать
алушы — получатель
алхоры — слива
алша — аяла /фрукт/
алып — великан

алыпсатар перскущик, спекулянт
алыс — далекий, далеко, дальний
алыстау — удаляться, чуждаться
алысу — 1 драться, 2. меняться
амал — 1 поступок, 2 способ
аман — здоровый
аманат — залог, заложник
амандасу — здоровагься
аман-саулык — благополучие
ана — 1 мать, 2 тот, та, то, те
анада — тогда, в то время
анадагы — тот, тогдашний
анайылык — невежливость
аналық — материнство
анар гранат
анау — тот, та, то, те
анау-мынау — то да се
анда — там
ант — присяга, клятва
ант ету — поклясться
анық — ясный, четкий
анықтама — 1. справка справочный,
2 определение
анықтау — выяснять, уточнять
анықтауыш — определение
аң — зверь
аңғар — долина, обрыв; овраг
аңғару — понимать
аңду — следить, подкарауливать
аңқау — наивный раслепа
аңсау — жажда, горсть желанием, хо-
теть
аң-таң — удивление
аңшы — охотник
аңыз әңгіме — легенда, предание
апа — старшая сестра, теть, мама /чаще
при обращении/
апай — старшая сестра, теть
апалы-сінділі сестры
апару — относигь
апат — бедствис
апаттай — тегенька
апын — опиум
аута — неделя
ар — честь, совесть
ара — 1 шила, 2 промежуток, рассто-
яние, 3 оса
араз — находящийся в ссоре
араздасу — ссоригься
арай — заря
арал — остров
аралас — смешанный
араласгыру — размешать смешать
араласу — 1 общатгься, 2 вмешиватгься
3 смсшиватгься

аралатпа — передвижной
аралау 1 разгуливать, бродигь; 2 пи-
лить
аралық — промежуток, рубеж
арам — поцлый, нечесгный, коварный
арамдык — коварство, нечесгность
арамшөп — сорняк
арасан — целебная вода, источник
арасында — между, среди, посреди
ара-тұра — иногда
арба — телега
арбиган — громоздкий
аргы — дальний
аргымак — ариамак /лошадь/
ардагер — 1 любимый, 2 ветеран
ардақ — уважение, почт
ардақтау — уважать, почтатгь
ардақты — уважаемый, чтимый
аржақ — та сторона
аржақтагы — находящийся на той сто-
роне
арзан — дешевый
арзандау — дешевсть
арка — 1 спина, 2 спинка /стула/
аркалау — тащигь на спине
арқан — аркан, веревка, трос
арқар — архар
аркылы — через, при помощи
арман — мечта, цель
армандау — мечтатгь
арна — русло реки
арнайы — специально
арналу — посвяшатгься
арнау — предназначатгь, посвячатгь
арнаулы — специальный
арпа — ячень
арсыз — бессовестный
арт — зад
арткы — задний
арту — 1 лавьючиватгь; 2 умножатгься,
возрастатгь
артық — лишний
артықшылык — преимущество
артынша — вслед
ару — красавица
аршу — чистигь
арыз — заявленне
арызшы — заявигьтель, жалобщик
арык — 1 худой, 2 арык
арықтау — худетгь
арыс — рожь
арыстан — лев
ас — еда, пища
аса — весьма, крайне, очень
асар — коллективная помощь в работс

аса таяқ — 1 посох, 2 музыкальный инструмент
аскок укроп
асқабак — тыква
асқазан — желудок
асқақ — высокомерный, надменный
асқан — непревзойденный
асқар — неприступная гора
асқыну — быть запущенным
аспаз — повар
аспай-саспай — неспеша, без суеты
аспан — небо
аспап — инструмент, устройство
аспапты инструментальный
аспапшы — слесарь-инструментальщик
астам — более
астана — столица
астаналық — столичный
астар — подклад
асты — низ
астық — хлеб, зерно
астында — под
астыңғы — нижний
асу — 1 вешать, 2. варить, 3 проехать, 4 превзойти, 5. выходить из берегов; 6. перевал
ас үй — кухня
асхана — столовая
асыға — с нетерпением
асығу — торопиться
асығыс — спешка
асық — 1 щиколотка, 2 кость, алычк
асыл — 1 благородный, 2 драгоценный, ценный
асылу — вешаться
асырау — содержать, воспитывать, кормить
ат — 1 имя, 2 лошадь
ата — 1 дед, дедушка; 2. предок
ата-баба — предки, прадеды
атақ — звание славы, известность
атақты — известный знаменитый
аталас — родственники
аталу — называться
атамекеи — земля предков
ят арба — повозка, телега
атау — называть
атаусыз — без вестей
атауыз — плоскогубцы
атқару — исполнять, выполнять
атқулық — съедобные грибы
атқыш — снайпер
ат салысу — поддерживать, помогать
аттам — мера длины в один шаг
аттану — отправляться

аттау — перешагнуть
атты — именуемый
ату — стрелять
атүсті — наспех
аты-жөні — имя, происхождение
атындағы — имени
атыс — перестрелка
ау — невод
ауа — воздух
ауа райы — погода
аудан — район
ауданаралық — межрайонный
аудандық — районный
аударма — перевод
аудармашы — переводчик
аудармашылық — переводческий
аудармалық — переводной
аудару — 1 переводить, 2 перевернуть
ауқатты — обладающий имуществом
ауқым — объем, размер, площадь, величина
аула — двор
аулақ — подальше, в сторону
аулалық — дворовый
аулау — ловить
аунау — переворачиваться с боку на бок
ауру — болезнь
аурулық қағаз — больничный лист
аурухана — больница
ауыз — рот, уста
ауызбірлік — сдвиг, согласие
ауызғы үй — прихожая
ауызша — устно
ауыл — аул, село
ауылды жер — сельская местность
ауыл шаруашылық — сельское хозяйство
ауыр — тяжелый
ауыру — болеть
ауысу — меняться
ахуал — положение, состояние атмосферы
аш — голодный
аш-жалаңаш — голодный, нищий
ашқарақ — ненасытный
ашқылым — кисловатым с горечью
ашқыш — открывашка
аштық — голод
ашу — 1 открывать, 2 гнев, возмущение; 3 киснуть, прокиснуть
ашулану — возмущаться, гневаться, сердиться
ашуланшақ — раздражительный
ашулы — злой, гневный, сердитый
ашығу — проголодаться, голодать
ашық — 1 открытый; 2 ясный, 3 светлый

ашыкауыз — ротозей, растяпа
ашық хат — телеграмма
ашылу — открытие
ашытқы — закваска
ашыту — 1 заквасить; 2 шипеть, свер-
беть
ашы — горький
аю — медведь
аяз — мороз
аязды — морозный
аяқ — нога
аяқ киім — обувь
аяқтау — закончить
аялау — лелеять
аялдама — остановка
аялдау — задерживаться
аян — ясный, известный
аяншақ — боязливый
аяну — щадить себя
аяныш — жалость
аянышты — жалкий
аян — шаг, медленная ходьба
аяндап — медленно
аяр — хитрый, коварный, лицемерный
аяу — щадить, жалеть, сострадать
ааулы — дорогой

Ә

әбден — совершенно, вполне, совсем
әбес — ошибка, промах
әбзелші — ремесленник
әбігер — 1. хлопоты, суета; 2. беспокой-
ство
әбігершілік — беспокойство
әдеби — литературный
әдебиет — литература
әдейі — специально, нарочно
әдемі — красивый
әдемілеу — украшать
әдеп — вежливость, приличие, учтивость
әдепсіз — невоспитанный, грубый
әдепті — вежливыи, воспитанный
әдет — 1 привычка; 2 обычай
әдетте — обычно
әдеттеу — приобретать привычку
әділ — справедливый, правдивый
әділдік — справедливость, правдивость
әділет — справедливость, правдивость
әділ қазылар алқасы — жюри
әдіс — способ, метод
әже — бабушка
әжептөуір — приличный, достаточный
әжетхана — туалет
әжім — морщина

әз — 1 мудрый; 2 слепой, незрячий
әзәзіл — сагана, искуситель
әзер — с трудом
әзіл — шутка
әзілдесу — подтрунивать друг над дру-
гом
әзілдеу — шутить
әзіл-күлкі — веселье, смех, развлече-
ние
әзіл-қалжың — розыгрыш
әзілшіл — шутник, батагур
әзір — 1 готовый, 2 пока
әзірге — пока
әзірлену — готовиться
әзірлеу — готовить
әзірлік — подготовка
әзірше — пока
әйбат — прекрасныи, красивый
әйгілі — известный
әйел — 1. женщина, 2. жена
әйнек — стекло
әйтеуір — однако, как бы то ни было
әйтпегенде — если бы не, иначе бы
әйткенмен — тем не менее
әйтпесе — иначе
әйтседе — тем не менее
әйтп-бүйтп — каким-то образом, как-
нибудь
әк — известь
әке — отец
әке-шеше — родители
әкелу — принести
әкетай — папочка
әкету — унести
әкім — аким, администратор, мэр
әкімшілік — административный
әл — сила, мощь
әлгі — тот, та, то, те
әлгіде — недавно
әлде — или
әлдебір — какой-то
әлдекім — некто
әлдеқайда — 1 где-то, 2 достаточно, на-
много
әлдеқайдан — откуда-то, неизвестно от-
куда
әлдеқалай — случайно, внезапно, как
әлдеқандай — какой-то, неизвестный
әлдеқашан — давным-давно
әлден — с этих пор, с тех пор
әденеше — несколько, несколько раз
әдилеу — убаюкивать
әлек — возня, хлопоты, мучение
әлем — мир
әлеумет — общественность, народ
әлеуметтік — социальный

әлпет — облик
 әлпештеу — делаять, пестовать
 әлсіз — слабыи
 әлсіреу — ослабеть, стагь немощным
 әлі — пока, еше
 әліппе — букварь, алфавит, азбука
 әмбебап — универсал, универсальный
 әмір 1 повеление; 2 повелитель, амир
 ән — песня, напев, мотив
 әне — вон тот
 әне-міне вот-вот, сейчас, как-ибудь
 ән-күй музыка
 әнқұмар — меломан. любитель музыки
 әнұран — гнмн
 әншейін — 1 просто, так себе, 2 даром
 әнші — певец
 әңгелек — дыня-скороспелка
 әңгіме — беседа, рассказ
 әңгімелесу — разговаривать
 әперу — подавать, досгавать
 әпке — старшая сестра
 әр — каждый, всякий
 әрбір — каждый, всякий
 әрдайым — всегда
 әрекет — действие, старание, попытка
 әрекеттену — действовать
 әрең — еле-еле, насилу, едва
 әрине — конечно
 әрқалкі — неравиомерный
 әркім — каждый, всякий, любой
 әрқайсы — каждый из
 әрқалай — по-разному
 әрқашан — всегда
 әрлеу — отделка
 әрі — дательше, туда
 әрі-бері — туда-сюда
 әрі ... әрі — и и
 әріп — буква
 әріптес — коллега, сослуживец
 әсем — прекрасный, изящный, краснвыи
 әсемдену — прихорашивагься
 әссмлеу — украсить
 әсер — 1 впечатление, 2 влияние
 әсерлілік — влиятельность
 әскер — войско
 әскери — военный
 әскери-қолданбалы военно-прикладное
 әсіресе — особенно, в частности
 әтеш — петух
 әткеншек карусель, качели
 әттеген-ай — увы, жаль, досадно
 әтір — духи
 әуе небо, высь
 әуежай — аэропорт
 әуез — голос, мотив, напев

әуелгі — первоначальный
 әуелде — вначале
 әуелден — с самого начала
 әуелеу — парить высоко в небе
 әуелі — сначала
 әуен — мелодия
 әуес — склонный, пристрастный
 әуесқой — любитель
 әуесқойлық — любнтельский
 әуестену пристраститься
 әулет — потомки, династия, семья
 әулие — святой
 әуре — возня, хлопоты
 әурелену — беспокоиться
 әшекей — украшение, мозанка, узор
 әшекейлеу — украшать, наряжать

Б

баба дед, предок
 бабында — в форме в самом соку
 бабымен — по, в связи с
 баға — 1 цена, стоимость; 2 отметка
 бағалау — ценить
 баға көрсеткіш — ценник
 бағалау — ценный
 бағана — 1 столб. колонна, 2 давно
 бағанағы — недавний, тот
 бағбан — садовник
 бағдар — направлние, ориентир
 бағдарлау — прогнозировать
 бағу — воспитывать, следить, пасти
 бағыну подчиняться
 бағыныш — подчинские
 бағыт — направлние, тенденция
 бағыттау — направлять
 бағыштау — предназначать, посвящать
 балам — мидаль
 балдырақ — пучеглазый
 баж — пошлина
 бажа — свояк
 базар — базар, рынок
 бай — богатый
 байғазы — подарок по случаю приобре-
 тения обновки
 байғұс — бедный
 байғыз — сова
 байқамастан — нечаянно, случайно
 байқау — 1 наблюдать, 2 быть осторож-
 ным; 3 пробовать
 байлам — 1 связка, 2 вывод, заключе-
 нис
 байланыс — связь
 байланысты связанныи
 байланысу — 1 связываться, общагься,
 2 придирагься, привязывагься

байлау — связывать, завязывать
байлық — богато
баисал — спокойствие
байсалды — спокойный
байтақ — обширный, беспредельный
бақ — 1 счастье, удача 2 сал, парк
бака — лягушка
бақай — большой палец ноги
бақан — шест
бақас — конкурент, соперник
бақсы — шамап
бақталас — соперник, конкурент
бақташы — животновод, пастух, чабан
бақша — огород
бақылау — наблюдать
бақыр — медь
бақыру — вопить, кричать
бақыт — счастье
бақытты — счастливый
бал — 1. мед, 2 балл
бала — 1 ребенок 2 мальчик
балабақша — детский сад
балағат сөз — нецензурные слова
балажан — любящий детей
балақ — ш граница
балалық — детство
балалы-шағалы — семейный
балама — эквивалент
балаң — юный
балалап — плетенец
балгер — гадалка
балгерлік — ворожба
балға — молоток
балдақ — 1 костыль; 2. эфес сабли
балдыз — 1 младшая сестра жены, 2 шу-рин
балдыр — водоросли
балдырған — растение с сочным стеблем
балиғат — совершеннолетие
балқаш — болотистая местность
балқу — размякнуть
балмұздақ — мороженое
балпақ — суслик
балта — топор
балташы — плотник
балтыр — икра /ноги/
батуан — борец
балшық — глина, грязь
балық — рыба
балыққоз — незабудка
балықшы — рыбак
банк — банк
бап — уход
бапсыз — неслодотовленный, нетрени-рованный, неухоженный

баптану — ухаживать за собой
баптау — ухаживать за кем-то
бар — есть, имеется
барқыт — бархат, плюш
барлау — проверять, узнавать
барлаушы — разведчик
барлық — весь, все, вся
бармақ — палец
бару — идти
барша — весь, все
барынша — по возможности
барыс — 1 барс; 2 направление
барысыңла — по ходу, в ходе
бас — 1 голова, 2 начальник; 3 глав-ный, 4. начало
басалқа — совет, наставление
бас кйім — головной убор
басқа — другой, иной, прочий
басқарма — правление
басқару — управлять
басқарушы — управляющий
басқапа — иначе
басқы — начальный, передний главный
басқыншы — захватчик
басқыншылық — захватничество
басқынш — лестница, ступень
басмашы — басмач
баспа — 1 издательство, 2 ангина
баспагер — издатель
баспалдақ — 1 лестница, 2 этап, сту-пень
баспана — жилище, убежище, укрытие
баспасөз — пресса
баспахана — гнптография
бастама — начало, зачин
бастау — начинать
бастауыш — 1 начальный первичный, 2 подлжащее
басты — основной, первостепенный
бастық — начальник, руководитель
басу — 1 давить, 2 наступать, 3 печа-тать
басшы — предводитель
басшылық — предводительство
басыл — издаваться
басылым — издание
басыну — относиться пренебрежительно
басыңқы — главный
бата — благословение
батақ — топкое место, болото
баттасу — слипаться, склсиваться
бату — погружаться, гонуть
батыл — смелый
батылдық — смелость
батыр — герой, богатырь

батырлар жыры — героический эпос
батырлык — героизм, героизм
батыру — погрузить, топить
батыс — запад
бау 1 завязка связка; 2 сад
бауран — склон подошва /горы/
бауыр — 1 печень; 2 кровный родственник, 3 подножие, склон горы
бауырмал — добрый, отзывчивый
бауырсақ — баурсак, пончик
бауырында — у, возле, рядом с
башпай — пальцы ног
баю — богатеть
баяғы — давнишний
баяндама — доклад
баяндамашы — докладчик
баяндау — докладывать, излагать
баяндауыш — сказуемое
баянды — непрерывный, постоянный
баяу — медленный
баяулау — замедлять
бейбше — 1. старшая жена, 2. почтительное обращение к пожилой женщине
бөйге — скачки
бөйтерек — дерво-гигант
бөйшешек — подснежник
бөкі — перочинный нож
бөле — беда, несчастье
боле-жала — беды-несчастья
бөлекор — клеузник
бөлкім — возможно
бөлі! — bravo!
бөрекедлі! — bravo! молодец!
бөрі — все, всё
бөсе! — вот это другое дело!
бөсеке — соперничество
бөсең — тихий, утихший
бөтеңке — ботинки
бөтес — батист
беде — клевер
бедел — авторитет
беделді — авторитетный
без — железа
безу — отрекаться
бейбітшілік — мир
беймаза — ворчун, беспокойный
беймәлім — неизвестно
беймезгіл — не ко времени
бейне — образ
бейнелеу — обрисовать, изобразить
бейнелі — образный
бейнет — мука, мучение, страдание
бейнетқор — трудыга, трудолюбивый
бейсаясат — аполитичный
бейсеңбі — чегверг

бейтаныс — незнакомый
бейшара — бедняга
бейіл — нрав, характер
бейімделу — приспособляться, приспособление
бекер — зря
бекерден-бекер — совершенно напрасно
беку — упрочиться, утверждаться
бекініс — укрепление
бекіту — утверждать
бел — поясница, талия
белбеу — пояс, кушак
белгі — знак, примета, признак
белгілеу — отмечать
белгілі — известный, знакомый
белгісіз — неизвестный, неопределенный
белдеме — позвоночник
белдемше — 1 юбка; 2 фартук
белдік — пояс, ремесль
белсене — активно
бергі — ближний, находящийся ближе
береке — изобилие
берешек — долг
бертінде — в последнее время
беру — давать, отдавать
берік — крепкий, прочный
бсе — пять
бесеу — пятеро
бестік — пятерка
бесік — люлька
бесінші — пятый
бет — 1. лицо; 2 страница, 3 сторона, 4 поверхность, 5 направление
бет алу — направляться
бетбұрыс — поворот
бетпақ — бессовестный
бетсіз — бессовестный
беттесу — столкнуться лицом к лицу
бетінше — сам по себе
би — 1 судья, оратор, правитель, 2 танец
бидай — пшеница
бие — кобыла
бике — сестра мужа, золовка, свояченица
бикеш — всклиное обращение к девушке
биял-гөстеу — властвовать
бияу — 1 управлять, 2 тащевать
бияуші — властитель
бияуші тобы — руководство власти
билік — власть
билік айту — разрешать споры
бит — вошь
биші — танцор
биыл — в этом году
биік — высокий
биіктеу — подниматься выше

бийтік — высота
биялай — перчатки, рукавицы, варежки
бозару — бледнеть, сереть
бозторғай — жаворонок
бой — рост
бойдақ — холостой
бойжеткен — девушка-подросток
бой көтеру — подняться ввысь
бойлы — рослый
бойынша — по, в соответствии, согласно
болар-болмас — незначительный, не-
много
болат — сталь
болашақ — будущий
болғанша — пока, до тех пор пока
болдыру — устать, выбиться из сил
болжал — предугадывание
болжалшы — предположительный
болжам — предположение
болжау — предполагать, прогноз
болу — быть, происходить, иметь
болымды — 1 сильный, энергичный,
2 положительный
болымсыз — 1 неспособный, вялый, сла-
бый, 2 отрицательный
болыс — волюсь, волюстой
бор — мел
боран — буран
борасын — поземка
борсық — барсук
борыш — долг, задолженность
борышты — обязанный, должник
бос — свободный, пустой, порожний
босану — 1 освобождаться, 2 рожать
босаға — порою
босату — освобождать
босау — 1. пустеть, 2. ослабевать
босқа — зря, попусту
босқын — беженец
бостандық — свобода
бота — верблюжонок
ботқа — каша
баяғыш — краситель
баяну — краситься
баяу — краска, краситься
баяушы — маляр
бөбек — младенец, дитя
бөгелек — овод
бөгелу — задерживаться, останавливать-
ся
бөгесін — препятствие, задержка
бөгет — запруда
бөгеу — 1 делать запруды, 2 препятство-
вать, задерживать
бөдене — перепелка

бөз — бязь
бөкен — антилопа
бөктер — косогор, склон
бөліш — делитель
бөле — двоюродный брат, сестра по ли-
нии матери /*дети родных сестер*/
бөлек — часть
бөлке — булка
бөлме — комната
бөлірік — волчонок
болу — делить, деление
бөлшек — часть, доля
бөлік — часть, доля
бөлім — отдел; раздел
бөлімше — отделение, подразделение
бөліну — делиться
бөлісу — делиться, поделиться
бөпе — младенец
бөрене — бревно
бөрту — 1. разбухать, 2. покрыться сы-
пью
бөрі — волк, бирюк
бөсу — бахваляться
бөтен — чужой
бөшке — бочка
бу — пар, испарение
булық — отдушина
бума — связка
бурылдану — сесть
буу — завязывать, связывать
буын — 1 сустав; 2 поколение, 3 слог
буындау — разбивать на слоги
буындыру — душиль, давить
буыну — подпоясаться
бұғаз — пролив
бұғы — олень
бұдыр — вздутый, шероховатый
бұжыр — рябой, шершавый, корявый
бұзакы — смутьян, драчун, скандалист
бұзау — теленок
бұзу — поргигь
бұзушылық — нарушение
бұзық — распушенный, испорченный
бұйра — кудрявый
бұйралау — завивать
бұйрық — приказ
бұйым — товар, изделие
бұйыру — приказывать
бұқа — бык
бұқара — народ, массы
бұқтыру — тушить, готовить на пару
бұл — этот, эта, это
бұлақ — родник, источник
бұлан — лось
бұлбұл — соловей

бұлғын — соболь
бұлдану — чваниться, важничать
бұлдыр — нечеткий, размытый, неясный
бұлдырау — мутнеть
бұлт — туча, облако
бұлтақтау — колебаться, вилять
бұлттану — покрываться тучами
бұлтты — облачный, пасмурный
бұралу — закручиваться, извиваться
бұрама — винтовой, закручиваемый
бұрамалы — винтовой, с винтом
бұранда — винт
бұратана — инородный
бұрау — закручивать, ввинчивать
бұрғы — сверло, дрель
бұрғылау — бурить, сверлить
бұрғышы — бурильщик
бұржақ — фонтан
бұрқасын — метель, мегелица
бұрма — не прямой, обходной
бұрмалау — искажать, извращать
бұртию — дуться, надуться
бұртандау — насупиться
бұру — повернуть
бұршақ — 1 град, 2 горох, фасоль
бұрылу — поворачиваться
бұрылыс — поворот
бұрын — раньше
бұрынғы — прежний
бұрыш — 1 угол, 2 пересечение
бұрышты — угольник, угольный
бұта — куст
бұтақ — ветка, сук
бұтау — рубить дрова
бұғу — загибать, сгибать
бұғулі — загнутой
бүгін — сегодня
бүгінгі — сегодняшний
бүйрек — почка
бүйі — тарантул
бүйір — бок
бүктелу — быть свернутым, сложенным
бүктеу — свернуть, сложить
бүкшию — сгорбиться, согнуться
бүкіл — весь, вся, все, все
бүкір — горбатыи, кривои, сутулый
бүкірею — горбиться
бүлдірген — ягода, земляника
бүлдіру — портить, разрушать
бүлдіршіл — малыш, малолетний
бүлкілдеу — 1 бежать ровным медленным ходом, 2 булькать
бүліну — портиться, разрушаться
бүр — почка
бүрге — блоха

бүрген — катушка
бүркек — пасмурный
бүркену — укутаться, укрыться
бүрку — опрыскивать
бүркіт — беркут
бүрме — сборка, складка, гофрировка
бүрсеню — ежиться, горбиться
бүрсігүні — послезавтра
бүру — загибать, делать складки
бүршік — почка растения
бүршікші — опрыскиватель
бүрісу — съживаться, сморщиваться
бүтін — целый исправный
быжыл — шипение
быжылдау — шипеть
быксу — дымить
былай — так
былайша — так, так просто
былапы — как щупало, излишне
былбырау — размякнуть, раскваситься
былғача — месиво
былғаныш — грязь, слякоть
былғары — кожа /выделанная/
былғау — 1. размешать, 2 испачкать
былдырлау — лепетать
былжыр — мяля, нерасторопный
былқылдау — 1 трястись, становиться
рыхлым, зыбким; 2 шататься
былтыр — в прошлом году
былтырғы — прошлогодний
былшию — расплюснуться
былшық — 1ной в глазу
былшылдау — пороть чушь, болтать
былығу — быть в беспорядке
былық — беспорядок, неразбериха
былықтыру — учинить беспорядок
быржю — морщиться
быржық — морщинистый
быркылдау — 1. бурно кипеть, 2. бурчать
быршу — сильно скисать
бытыранды — разобщенный
бытыранқы — разобщенность
бытырау — рассиваться, разбредаться
бытырлау — грешать
бытысу — смешаться, перепутаться
біз — 1 мы, 2 шило
біздікі — наш
біздің — наш
біздіңше — по-нашму
білгін — знающий, знаток
білдіру — лагь знать, сообщить
білезік — браслет
білек — часть руки между локтем и кистью
білекті — сильный

білместік незнання

білте — фитиль

білу — 1. знать, понимать; 2. полагать, казаться; 3. узнать, проведать

біліктілік — знание, квалификация

білім — 1. знание, 2. образование

білімді — образованный, знающий

бір — 1. один, 2. раз; 3. некто

біраз — довольно много, достаточно

бірақ — а, но, однако

бірауыздан — единогласно

бірауызды — единодушный

бірауыздылық — организованность, спаянность, единодушие, согласие

бірге — вместе, совместно

бірде-бір — хоть кто-то

бірде ..., бірде .. — то . . , то

бірдей — идентичный, одинаковый

бірдеме — что-то, кое-что, что-либо

бірден — сразу

біресе — то, или

біреу — 1. один; 2. некто

біреу-біреу — кто-то, некто

біржакты — односторонний

біржолата — целиком, раз и навсегда

біркелкі — одинаковый, равный, похожий

бір күні — однажды

бірқалыпты — нормальный

бірқатар — целый ряд

бірлестік — объединение, товарищество

бірлесу — объединяться, организоваться

бірлік — 1. единства; 2. единство

бірнеше — несколько

бірсыпыра — несколько

біргалай — значительный

бірте-бірте — постепенно, медленно

біртекті — однородный

біртума — оригинальный, шедевр

біртұтас — единый

біртіндеп — постепенно

бірігу — объединяться

бірізді — одинаковый, однообразный

біріктіру — объединять

біріндеп — по-одному

бірінші — первый

бітеу — забиваться, засоряться

бітеу — забивать, заколачивать

бітеудей — целиком

бітім — соглашение, пермирие

бітімші — миротворец

бітіру — 1. заканчивать 2. израсходовать

3. уладить, завершить, остановить

біту — 1. заканчива ь. 2. заживать /рана/

В

вагон — вагон

ванна — ванна

ванна болмесі — ванная комната

ваннаға түсу — принимать ванну

виза — виза

виза алу — получить визу

виза салу — поставить визу

волейбол — волейбол

Г

га — га /гектар/

газ — газ

газды — газированный

газет — газета

гауһар — алмаз, бриллиант

генерал — генерал

география — география

географиялық — географический

геолог — геолог

геологиялық — геологический

геометриялық — геометрический

гигиеналы — гигиенический

грамматикалық — грамматический

гул — гул, свист, вой ветра

гулдау — выть, свистеть, гудеть

гул — цветок

гулденген — цвстушии

гулдену — цвести

гулдесте — венки

гулдеу — цвести

гулшоқ — букет

гүрсіл — грохот

гүрсілдеу — грохотать

Ғ

ғажайып — удивительный, чудесный

ғажал — дивный, удивительный

ғажантану — 1. удивляться, 2. расцвести

ғазиз — чтимый, уважаемый

ғайбат — клевета

ғайып — небытие, отсутствие

ғаклия — поученис, назиление

ғалам — мир

ғаламат — неосиуемый, громадный, великий, беда, страшное бедствие

ғалым — ученый

ғана /қана/ — только, только что

ғанибет — отрада, радость, услада

ғалу — прощение

ғалу ету — прощать

ғарып — бесприютный, бедный

ғарыш — космос

ғарыш кемесі — космический корабль

ғарышкер — космонавт
ғарыштау — возвышаться, подниматься
ғарипхана — дом престарелых
ғасыр — век, столетие
ғасырлық — столетие
ғашық — влюбленный
ғашық болу — влюбиться
ғашықтық — влюбленность
ғашықтық жыры — поэма о любви
ғибрат — образец, пример
ғибратты — поучительный, назидательный
ғибратнама — назидание, поучение
ғимарат — здание, сооружение
ғон /қой/ — *частица же*
ғұлама — умный, мудрый, мудрец
ғұрпынша — по привычке, по обыкновению
ғұрып — обычай, традиция, нрав
ғылым — наука
ғылыми — научный

Д

да /де/ — и, тоже, также, даже и
дағды — навык, привычка, повадка
дағдыландыру — прививать навыки
дағдылану — упражняться, привыкать
дағдылы — привычный, обычный
дайын — готовый
дайындау — готовиться
дайындау — готовить
дайындық — подготовка
дақ — 1 пятачок; 2 ссадина; 3 отпечаток
дала — улица, степь
даму — развиваться
дамыған — развитый
дамыл — передышка
дамылдау — отдыхать, передохнуть
дамылсыз — беспрестанный
дамыту — развивать
дана — 1 штука, экземпляр; 2. мудрый
даналық — мудрость
данғыл — 1. проторенный, 2. проспект
данқ — слава
дар — виселица
дара — отдельный
даралық — индивидуальность
дарашыл — индивидуалист
дардай — громадный, здоровенный
дария — большая река
дару — 1. попадать, задевать; 2. оказывать благотворное влияние
даршын — корица
дарылдақ — крикун

дарынды — талантливый, одаренный
дастан — эпос, поэма
дастарқан — дастархан, стол, скатерть
дат — неприязнь, месть
дау — тяжба
дауа — снадобье, лекарство
дау-жанжал — раздор, спор
дауласу — спорить, судиться
даулау — вести тяжбу
даулы — спорный
дауыл — буря
дауылпаз — буревестник
дауыс — голос
дауыс беру — голосовать
дауыссыз — согласный
дауыстау — громко произносить
дауысты — гласный
даяр — готовый, готово
даярлану — готовиться
даярлау — готовить
даярлық — подготовка, готовность
даяшы — официант
дәл — точно, как раз
дәлдеу — уточнять, выяснять
дәлдік — точность, конкретность
дәлел — аргумент, довод, основание
дәлелдеу — доказывать, мотивировать
дәліз — прихожая
дәм — вкус
дәмді — вкусный
дәме — надежда, упование
дәмелену — питать надежду
дән — зерно
дәндеу — повадиться
дәнді — зернистый
дәнекер — 1 спаика, 2 посредник
дәнеме — ничто
дәнеңе — ничто
дәптер — гетрадь
дәреже — степень, положение
дәрежелі — определенной степени
дәрмен — сила, мощь
дәрменді — сильный, мощный
дәрі — лекарство
дәрігер — врач
дәрілеу — дезинфицировать
дәріс — лекция
дәрісхана — аудитория
дәріхана — аптека
дәстүр — традиция, обычай
дәт — терпение
дәу — великан, гигант
дәуір — эпоха, период
дегендей — как раз
дегенмен — однако, впрочем

дейін — до, по
делбе — возжи
делбеші — кучер
делдал — мастер, посредник
дем — дыхание
дем аду — дышать
демалу — отдыхать
демалыс — выходной, отпуск
дембелше — коренастый
демлеу — помочь, приготовить
демеу — подмога
демократиялық — демократический
демігу — страдать одышкой
демікпе — одышка
дене — тело
денелі — рослый, здоровенный
дене шынықтыру — физзарядка
денсаулық — здоровье
денгей — уровень
депутаттық — депутатский
дербес — отдельный, самостоятельный
дерек — факт, документ
деректі — документальный
дереу — тотчас
деу — сказать, говорить
дидар — облик
дидарласу — поведаться
дидан /диһан/ — земледелец, пахарь
диданшылық — земледелие
добал — неуклюжий
доға — дуга
доғал — тупой
доғару — 1. распрягать; 2. закончить
дойбы — ишакки
дойыр — илеть
домалақ — круглый
домалау — кагиться
домбыра — домбра
доңыз — кабан, свинья
доп — мяч
дорба — сумка, мешочек
дос — друг
достасу — подружиться
достық — дружба
дөң — возвышенность
дөңгелек — 1. колесо; 2. круг, круглый
дөңгелеу — крутиться
дөрекі — грубый
драмалы — драматический
ду — шум, галдеж
дудар — взлохмаченный
думан — вечеринка, пиришесго, шумиха
душар ету — подвергать, подвергнуть
дұрыс — правильный, правильно
дұшпан — враг

дүйсеңбі — понсдельник
дүкен — магазин, ларек
дүние — 1. мир, вселенная; 2. имущество
дүниеге келу — появиться на свет
дүние жүзі — мир
дүние салу — умирать
дүниекеор — крохобор, корыстолюбивый
дүрбі — бинокль
дурдию — торчать, выпирать
дүрсі — стук, топот
дүрілдеу — греметь, стучать
дыбырлау — говорить быстро, невнятно
дыбыс — звук
дым — 1. влага, сырость; 2. ничего
дымқыл — влажный
дыңылдау — звенеть
ділмар — красноречивый
дін — религия
діни — религиозный
діңке — сила, мощь, энергия
дірілдеу — дрожать, трястись

Е

егде — пожилой
егеменді — суверенный
егемендік — суверенность
егер — если
егеу — 1. напильник; 2. обтачивать напильником
егу — ссять, засеять, прививать
егін — посевы
егінші — пахарь
едәуір — довольно много, значительно
еден — пол
едірею — выпучить глаза
ежелден — издавна, исстари
ежелгі — древний, доисторический
езгі — угнетение, иго
езу — 1. угол рта, губы; 2. давить, мять; 3. угнетать
езуші — угнетатель
езушілік — угнетение, гнёт
екен — оказывается
екеу — двое
екпін — 1. порыв; 2. темп, 3. пыл; 4. ударение
екі — два
екілік — двойка
екінші — второй
екіталай — сомнительно
ел — 1. население, народ; 2. страна
елбасы — глава, президент
елгезек — чуткий, участливый
елек — сито

елең — внимание
елендеу — пуиливо озираыся
елес — призрак
елестеу — 1 мрещиться. 2 вспоминать
елеулі — знаменательный, достойный
внимания, видный
елеусіз — незаметно
елжіреу — млеть
елжанба — герб
елу — пятьдесят
елуінші — пятидесятый
елші — посол, посланник
елшілік — посольство, посредничество
елі — мера длины толщиной в палец
елік — косули
елікпе — задорный
еліктеу — подражать
еліктіру — увлекать
ем — лечение
емделу — лечиться, лечение
емдеу — лечить
емен — дуб
емес — не /отрицание/
емле — орфография
емтихан — экзамен
ему — сосать
емхана — поликлиника
емшек — грудь
емші — лекарь, знахарь
ен — ширина
енгізу — вводить, выпускать
ендеше — тогда, в таком случас
енді — теперь
ендігәрі — в следующий раз
ендігі — следующий
ендік — широта
ене — свекровь, теща
ену — входить, поступить
ентігу — запыхаться
енші — доля наследника
ең — самый
ең алдымен — сначала
еңбегін жұмсау — направить работу, вы
ложиться
еңбек — труд
еңбек сіңіру — заслуживать
еңкею — наклоняться
еңіреу — рыдать
ен — ловкость
ептеу — обращаться ловко, умело
ер — 1 седло; 2 мужчина; 3 герой
ерегесу — спорить, упрямыться
ереже — правило
ерекпе — особенный, особенно
ересек — взрослый

ер жету — стать взрослым
ерке — баловснь
еркек — мужчина
еркелету — баловать
еркелеу — баловаться
еркін — свободный
еркіндік — свобода
еркінше — свободно
ерлі-зайыпты — супруги
ерлік — подвиг, мужество, героичество
ермек — забава, развлечение
ерсі — неприлчный
ерте — рано
ертегі — сказка
ертеле — в старину, прежде
ертең — завтра
ертенгі 1 утренний, 2 завтрашний
ертү — вести за собой
еру — 1. следовать за кем-либо, 2 таять
ерік — скучать от бездсля
ерік — воля, свобода
еріксіз — поневоле, нсво ьно
ерін — губа
еріну — лениться
ес — память
есен — б лагополучный
есеп — счет, расчет, отчет
есептелеу — считаться
есептеу — считать
есеші — счетовод, бухгалтер
есею — возмужать, повзрослеть
еске алу — вспоминать
ескек — весло
ескерткіш — памятник
ескерту — напоминать
ескеру — принимать во внимание
ескі — старый
ескіру — стареть, изнаситься
ескіне — по старинке
естелік — воспоминание
есту — слышать
есті — сознательный
есуас — ненормальный
есік — дверь
есім — имя
есімдік — местоимение
есімше — причасие
есінеу — зевать
ет — мясо
етек — 1 подол, 2 подошва, подножие
горы
етпегінен — ничком
ету — делать
етік — сапог
етікші — сапожник

егіс — залог
егістік — глагол
еш — ни /отрицание/
ешбір — ни-ни, ничто, ничего
ешкі коза
ешкім никто
ештеме ничего, ничто
ештеңе — ничего, ничто

Ж

жабаы — дикий
жабдық — оборудование, инвентарь
жабдықтау — оборудовать
жабу — закрывать, покрывать, заткнуть
жабық — закрыты
жабырқау — унывать
жабысқақ липкий, прилипающий
жабыстыру — прикрепить, прилепить
жабысу — липнуть, прилипать
жаға 1 воротник; 2 берег
жағажан пляж
жағалай — вокруг
жағдай — условие, обстоятельство
жағу — 1 жечь; 2 мазать, 3 уюдить
жағымды — приятный
жағыну — угождать, льстить
жалыранқы веселый
жаз — лето
жаза — наказание
жазалау — наказывать карать
жазалы виновный
жазба — письменный
жазбаша — письменно, письменный
жазғы — летний
жазғыш писака, графман
жазғытұры весна, весной
жазлай — все лето
жаздау — чуть было не
жаздығүні — летом
жаздық — летний
жазира — простор
жазымыш — судьба, рок
жазу 1. писать; 2 развернуть; 3 вы-
лечить
жазулы — написанный
жазушы — пишущий, писатель
жазық 1 вина, проступок; 2 равнина
жазылу — 1 быть написанным; 2 раз-
минаться; 3 выздороветь; 4 подписаться
жазылушы — подписчик
жазылыс — подписка
жазым — несчастный случай
жазысу — переписываться
жай — 1 просто; 2 медленно

жайбарақат — беспечный, беззаботный
жайбасар — ме длительный
жайғасу — устроиться, расположиться
жаңдан-жай — просто, просто так
жайдары — веселый
жай-күй положение, условие
жайхалу — колыхаться
жайлану — 1 успокоиться; 2 устроиться
жайлау — джайлау
жайлы — уютный, удобный
жайма плоский, ровный
жайнау блеснуть
жайпақ — плоский
жайран — джебран
жаирандау — радостно улыбаться
жайша так себе просто так
жайшылық — тишина, спокойствие
жайшылықта — в обычное время
жайылу — простираться, разливаться
жаылым — ластыице
жайы сом /рыба/
жайында о, об, про,
жайырақ — 1 позже, 2 позинге
жақ — 1 щека, 2 сторона
жақсарту — улучшать
жақсару — улучшаться
жақсы — хороший, хорошо
жақсы көру любить
жақсылық — доброта, добродетель
жақтау — встать на чью-то сторону
жақтаушы — сторонник
жақтық личный
жақұт — рубин
жақша — скобки
жақын — 1 близкий, близко; 2 родствен-
ник
жақында недавно
жақындағы — ближний
жақындау — приближаться, подходить
жал — грива
жала — ложное обвинение
жалақор — клеветник, клеветник
жалақы — заработная плата
жалаң — 1 один 2 голый
жалаңаш — голый
жалау — 1, лизать, 2 флаг
жала-жұлба — оборванный, изодранный
жалбырақ — отвислый
жалбырау — развеяться на ветру
жалған — ложь, вранье
жалғау — присоединяться
жалғау присодиять
жалтаулық — союз
жалғыз — один, одинокий
жалғызсырау — чувствовать себя одиноким

жалдама — насмный
жалдану — наниматься
жалдау — нанимать
жалқау — ленивый
жалқаулану — лениться
жалқы — один, единственный
жалқын — зарево
жалма-жан — быстро, моментально
жалмаңдау — набрасываться на пищу
жалмау — пожирать с жадностью
жалмауыз — обжора, прожорливый
жалпақ — плоский
жалпаңдау — угождать, стелиться
жалпаю — 1 сплющиваться; 2 полнеть
жалпию — сидющиваться
жалпы — общий, вообще, всеобщий
жалпылама — общенно, вообще
жалпылау — обобщать
жалтақ — нерешительный, боязливый
жалтақтау — боязливо озираться
жалтаң — безоблачный
жалтару — отскочить в сторону
жалтылдау — сверкать, поблескивать
жалтыр — блеск, лоск
жалтырау — блестеть
жалшы — насмный
жалшылық — батрачество
жалығу — утомиться
жалықтыру — надоедать
жалын — пламя
жалынды — пламенный
жалыну — умолять, упрашивать
жаман — плохой
жамандау — худить, плохо отзываться
жамандық — зло
жамау — 1 латать, штопать; 2 заплатка
жамылғыш — покрывало
жамылу — укрываться, покрываться
жан — 1. душа, дух; 2 живое существо
жанар — блеск
жанармай — горючее
жанартау — вулкан
жанасу — соприкасаться, сближаться
жанат — елот
жанашыр — болевщик
жанбас — тазовая кость
жандану — ожить
жан-жақ — вокруг, кругом
жан-жақтан — со всех сторон
жан-жақты — всесторонний, всесторон-
не
жан-жануар — животные мир
жанжал — ссора, спор, скандал
жанжалдасу — ссориться
жанкүйер — болевщик, любитель

жанқалта — боковой карман
жанталас — борьба не на жизнь, а на
смерть
жанталасу — торопиться, метаться
жан-тәнімен — всей душой
жану — 1 гореть, 2 точить бритву, косу
жануар — животное
жануя — семья
жаньыда — около
жаңа — новый
жаңадан — снова
жаңалау — обновлять
жаңалық — новость
жаңару — обновляться
жаңаша — по-новому
жаңашыл — новатор
жаңбыр — дождь
жаңбырлы — дождливый
жаңғақ — орех
жаңғалақ — забывчивый
жаңқа — щепка
жаңылтпаш — скороговорка
жаңылу — ошибаться
жапалақ — сова
жапқыш — крышка
жаппай — массовый, сплошной
жапсыру — склеивать, приклеивать
жапырақ — 1 лист растения 2. ломтик
хлеба, мяса; 3 клочок бумаги
жар — 1. клич, 2 яр; 3 супруг, жсних
жар — рана, язва
жарайды — ладно
жарақ — оружие
жаралану — пораниться
жаралу — возникнуть, зародиться
жаралы — раненый
жарамды — годный, пригодный
жарамдылық — годность, пригодность
жарамсыз — негодный
жарастық — соответствие
жарасу — соответствовать, быть к лицу
жарату — 1 одобрить; 2. использовать,
3 любить; 4 сотворить, создать
жаратылыс — природа, натура
жарату — подходить, соответствовать
жариялау — провозгласить, объявить
жаркылдау — блеснуть, сверкать
жарқын — светлый, лучезарный
жарқырау — блестеть, сиять
жарлы — бедняк, бедный, неимущий
жарлық — приказ, распоряжение, указ
жарма — крупа
жармасу — ухватиться, уцепиться
жарна пай, взнос
жарнама — объявление, реклама

жарты — половина
жартылай — наполовину
жару — раскалывать, рассекать
жаршы — глашатаи, вестник
жарық 1 свет, освещение, 2 трещина, щель; 3 прыжа
жарық көру — выйти в свет
жарылу — погрескаться, лопнуть
жарылыс — взрыв
жарым — половина
жарымес — полоумный, придурок
жарымжан — калека
жарыс — соревнование, состязание
жарыссоз — ирения
жарысу — соревноваться, состязаться
жарыгу — насытить, удовлетворить
жас — 1. молодой, 2. возраст; 3 слеза
жасақшы — дружинник
жасампаз — вечный
жасамыс — пожилой
жасанды — искусственный
жасаң — молодежавый
жасару — помолодеть
жасты — ровесник, одноклассник
жасау — 1 делать; 2 здравствовать
жасаурау — слезиться
жасқаншақ — робкий, боязливый
жастар — молодежь
жастық — 1. молодость; 2 подушка
жасыл — зеленый
жасыландыру — озлеять
жасыру — прятать, скрывать, укрывать
жасырын — тайный, скрытый, секретный
жасырынбақ — игра в прятки
жасырыну — прятаться, скрываться
жат — 1 память, 2 чужой
жатақхана — общежитие
жатқызу — укладывать
жаттау — учить наизусть
жаттығу — упражнение
жатын бөлме — спальня
жағу 1 лежать; 2 ложиться спать,
3 принадлежать, 4 остановиться, жить
жатырқау — слесняться, чуждаться
жатыс — лежание, безделье
жау — враг, неприятель
жауап — ответ
жауап беру — отвечать
жауапкер — ответчик
жауапкершілік — ответственность
жауапты — ответственный
жаугер — воинствующий
жауласу — враждовать
жаулық — 1 женский головной убор;
2 вражда

жаурау — зябнуть, озябнуть
жауандау — испытывать чувство досады
жауу — падать, идти /осадки/
жаушы — гонец
жауыз — злой
жауыздық — преступность, злодейство
жауын — дождь
жауын-шашын — осадки
жауынгер — воин, боец
жауырын — лопатка
жаһан — весь мир
жаю — 1 стелить, развешивать, 2 рас-
катывать (тесто), 3 распространять, 4.
пасты скот
жая — огузок лошади
жаялық — пленка
жаяу — пешни, пешеход, пешком
жә — 1 ну, ну-ка; 2 довольно
жәбірлік — угнетение, унижение
жәндік — мелкие животные и насекомые
және — союз и, еще, опять
жәрдем — помощь, пособие
жәрдемдесу — оказывать друг другу по-
мощь, содействие
жәрменке — ярмарка
жәуһар (жауһар) — драгоценный амень
жәшік — ящик
жебе — стрела лука
жебірлік — прозорливость
жегжат — родственник
жегу — 1 запрягать, 2 привлекать
жегізу — 1 дать возможность поесть,
2 кормить, 3 давать себя в обиду
жегіш — обжора
жедел — срочный, спешный
жедел жәрдем — скорая помощь
жедел хат — телеграмма
жез — лагуна
жезде — зять /муж старшей сестры/
жейде — мужская сорочка
жек көру — ненавидеть
жеке — отдельный, одиночный
жекежай — особняк
жекелей — личный
жекелеу — отделять, выделять
жеке меншік — частный
жекеше — отдельно, особо
жекпе-жек — поединок
жексенбі — воскресенье
жексұрын — противный
жеку — бранить
жел — ветер
желаяқ — бегун
желбіршек — волан
желдеткіш — форточка

желді — ветреный
желдірме — речитатив
желеу — шовол
желке — затылок, загривок
желпілдеу — развешаться, колыхаться
желтоқсан — декабрь
желігу — возбуждаться, быть в приподнятом настроении
желікле — легкомысленный, ветреный
желім — клей
желін — вымя
желіс — рысь /ход лошади/
жем — зерно корм, фураж
жемшөп — корм, фураж
жеміс — фрукты, плод
жеміс-жидек — фрукты, плодово-ягодный
жемісті — плодовой, плодотворный
жеңдет — палач
жеңт — кушанье из сушеного толченого гворога с маслом и сахаром
жең — рукав
жеңге — жена старшего брата
жеңгей — форма обращения к женщине старшего возраста
жеңу — побеждать
жеңіл — лёгкий
жеңілдік — 1. облегчение 2. легкомыслие; 3. тыгота, 4. скидка
жеңіл-желпі — легкии, слегка, немного
жеңілу — пронять
жеңімпаз — победоносный
жеңіс — победа
жеңіскер — победитель, чемпион
жер — 1 земля, 2 место, 3 среда обитания, 4 расстояние
жераташ — соха
жеребе — жребий
жер жүзі — весь мир
жергілікті — местный
жеркену — брезговать
жеркеншек — брезгливый
жерлену — быть захороненным
жерлес — земляк
жерлеу — хоронить, погребать
жер сілкініс — землестрясение
жертөле — землянка
жерұйық — земля обегованная
жер шары — земной шар
жерік — прихоть, желание
жесір — вдова
жете — 1 затылок, 2 ум, разум, понятие, 3 способность, 4 основа, 5 происхождение
жетектеу — вести за собой
жетекші — руководитель, гид

жетерлік — достаточный
жетеу — ссмеро
жеткізу — доставить
жеткілікті — достаточный
жеткіншек — подросток
жетпіс — семьдесят
жетпісініні — семидесятью
жету — достичь, догнать
жеті — 1 семь; 2 исдея
жетіген — старинный национальный музыкальный инструмент
жетіжылдық — семи.летка
жетілдіру — усовершенствовать
жетілік — семерка
жетім — сирота
жетінілі — седьмой
жетіскендік — успех, достижение
жетістік — достижение
жетісу — 1 хватать; 2 достигать, 3 созреть
жеу — кушать, есть
жиде — джида /фрукт/
жидек — ягода
жиек — край, кромка, кант, кайма
жиектеу — 1 ходить по краю; 2 оканговывать, обрамлять
жиен — племянник, племянница
жиеншар — дети племянницы
жинақ — собрание, сберегательный
жинақты — аккуратный
жинақы — собранный, подтянутый
жиналмалы — сборный, собирающийся
жинаду — собраться
жиналыс — собрание
жинау — собирать, убирать
жирен — рыжнй
жиылыс — сбор, сход
жиын — собрание
жиырма — двадцать
жиырмасыншы — двадцатый
жиыру — собирать в складки
жиһаз — мебель
жиһан — мир, вселенная
жиһангер — странствующий, путешественник
жиһия-той — вечеринка, пир
жиынтық — суммарный
жиі — частый, часто
жиілік — частотность, частотный
жию — 1 собирать, 2 убирать; 3 копить
жоба — проект
жобалау — проектировать
жобалауаты — проектировщик
жобалы — проектный
жоғалған — потерянный

жоғалту — потерять
жоғалу — пропасть, потеряться
жоғары 1 верх вверх; 2. высоко высший, выше
жоғарыда — наверху, сверху
жоғарылау — повышаться, подниматься вверх
жоғарғы — верховный, высший, верхний, вышеупомянутый
жойылу — быть уничтоженным
жок — нет, не
жокшылық — бедность, нужда
жол — 1 дорога, путь, 2 направление, 3. прием, способ; 4 линия, строка
жолай — попутно
жолату — позволить приблизиться
жолау — подходить, приближаться
жолаушы — путник, пассажир
жолаушылау — отправиться в путь
жолаяқ — проводы
жолаяқы — плата за проезд
жолбарыс — тигр
жолбасшы — руководитель
жолбасы — начало строки, начало пути
жолбике — попутчик
жолдама — лугевка, направление
жолдас — товарищ, спутник
жолдас-жора — друзья-товарищи
жолдасғық — товарищеские отношения
жолдау — направлять
жолдорба — рюкзак
жолды — уместный
жол-жөнекей — попутно, по дороге
жолма-жол — построчно
жолсапар — командировка, выезд
жолсерік — проводник
жолсыздық — бездорожье
жолшы — путеец
жолшыбай — по дороге, дорогой
жолығу — повидаться, повстречаться
жолын қушы — последователь
жомарт — щедрый
жон — плоскогорье
жонғар — джунгар, джунгарский
жону тесать, строгать
жонка — шепка, стружка
жоньшка — люгерна
жорамал — предположение
жорамалдау — предполагать
жорға — иноходец
жорта — нарочно, намеренно
жору — толковать, истолковывать
жорушы — предсказатель
жорық — поход
жоса — охра

жоспар — план
жоспарлау — планировать
жою — уничтожать, истреблять
жоке — лила
жөн — правильный, действительный
жондеу — исправлять, ремонтировать
жондеулі — отремонтированный
жөнлі — ладный, дельный
жөнелу — отправиться в путь
жөнсіз — неуместный
жонінде — о, об, про
жетел — кашель
жетелу — кашлять
жуа — стручковый лук
жуан — толстый, полный
жуандау — полнеть
жуандық — толшина
жуас — смиренный, скромный
жусан — полынь
жуу — мыть, стирать, умывать
жуулы — вымытый, выстиранный
жуық — близкий, близко
жуықта — недавно
жуықтау — приближаться, подходить
жуыну — умываться, мыться
жуырла — недавно
жұбай — супруг, супруга
жұбайлық — супружеский
жұбаныш — утеха
жұбат — утешать
жүгу — пристать, заразиться
жүгым — питательность пищи
жүгымды — питательный
жүгымдылық — питательность
жүгын — остатки
жүдырық — кулак
жүқа — 1 тонкий, 2 легкий
жүқалау — делать тоньше
жүқалық — тонкость
жүқанан — лепетка
жүқпалы — заразный
жүқтыру — 1 заразить, 2 мараť, пачкать
жүлдыз — звезда
жүлдызша — звездочка
жүлдырту — дать выдернуть, удалить
жүлқу — дергать с силой
жүлмалау — выдергивать, выпципывать
жүлу — рвать, выдергивать
жүлын — спинной мозг
жүма — пятница
жүмбақ — закладка
жүмсақ — мягкий
жүмсау — 1 смягчаться, 2 тратить, расхоловать; 3 поручать; 4 направить

жылау плакать
жылауық — плакса
жылдам — скоро, быстро
жылдамдату ускорять
жылдамдық — скорость
жылжу — перемещаться
жылжымалы — подвижный
жылжыту — передвинуть
жылқы — лошадь
жылқышы — табунщик
жылмақай — скользкий, непостоянный
жыланама — ежегодник, летопись
жыл сайын — ежегодно
жылтылдау — мерцать, сверкать
жылтыр — блеск, лоск, глянец
жылтырау — блестеть
жылтырауық — блестящий
жылу — теплеть, теплота
жылы — теплый
жылылық — теплота
жылыну — согреваться
жылытқы — грелка
жылытқыш — нагреватель, обогреватель
жылыту — нагревать
жым след
жымияу — улыбаться, усмехаться
жын — бес, злой дух
жындау — сходиться с ума
жынды — сумасшедший
жыр — песня, сказание в стихах
жырау — сказитель, певец
жырлау — петь, воспевать
жыртқыш — хищник
жырту — рвать
жыртық — рваный
жыртылу — порваться
жырық — разрез
жібек — шелк
жіберу — отправить, отпустить
жібу — размякнуть
жібіту — замочить, увлажнить
жігер — воля, упорство, настойчивость
жігерлі — энергичный, настойчивый
жігіт — джигит, парень, юноша
жілік — грубчатая кость
жіңішке — тонкий
жіңішкеру — утонча ься
жіп — нитка, веревка, шнур, шпагат
жіпсу — обмякнуть

3

зағип — слепой, слепец
зайып — супруга
закым — поврежден, увечье

залым — злодей, хитрый, коварный
заман — эпоха, эра, время
заманлас — современник
заң — закон
заңгер юрист
заңғар — высочайший, величествен
заңды — законный
заңсыздық беззаконие
запыран — желчь
зар — рыдание, горький плач
зардап — последствие
зардап шегу — страдать
зарлау — рыдать, горько плакать
зарлы — печальный, горестный
зарығу — томиться, печалиться
зат — вещь, вещество
зауық — желание
зауыт — завод
зая — зря, напрасно
зәбір — насилец, оскорбление
зәңгі — чернокожий
зәр — яд, отравка
зәру — нужда, необходимость
зәйнег — красота, наслаждение
зәйнетақы — пенсия
зәйнеткер — пенсионер
зәйін — способность, разум, внимание
зәкіру — накричагь, запугать
зәмбіл — носилки
зәр — позумент
зәргер — ювелир
зәргерлік — ювелирный
зәрде — ум, сознание
зәрттеу — исследовать, исследование
зәрттеуші — исследователь
зират — кладбище
зиялы — скромный, вежливый
зиян — вред, ущерб, убыток
зиянды — 1. вредный, 2. убыточный
зор — огромный
зорға — насилу, едва-едва
зорлау — принуждать, насиловать
зорлық — насилие
зорығу — запариться, надрываться
зуылдау — гудеть, свистеть
зұлым — злодей, насильник
зығыр — лен
зымиян — хитрец, плут
зындан — темница
зыркылдау — стучать в висках
зырлау — мчаться, скакать
зырылдау — быстро вертеться
зыту — быстро уходить, убежать
зілсіз — безобидный

И

иә — да
ибалы — всживыи, учтивый
игеру — справиться, одолеть, освоить
игілік — доброс дело, начинание
ие — хозяин, владелец
ие болу — обладать
иегер — кавалер, обладатель
иск — подбородок
иен — обширный, просторный
изеу — кивать головой, соглашаться
икем — склонность, умение
икемді — приспособленный, ловкий
илану — верить
илеу — 1 выдывать шкуру, 2 месить
тесто, 3 давить, мять; 4. угнетагь
илігу — склоняться, соглашаться
инабат — учтивость, воспитанность
ине — игла
инелік — стрекоза
ирек — зигзаг, извилина
ит — собака
итбалық — тюлень
ителгі — сокол, пустельга
итеру — толкать
итмұрын — шиповник
иық — плечо
иілу — гнуться, сгибаться, наклоняться
иия — плечо
иінагаш — коромысло
иіру — прясть
иірім — изгиб реки, водоворот
иіс — 1 запах, 2 угар
иіскелеу — обнюхать
иіскеу — нюхать
иісмай — духи
иіссеу — одеколон
иістену — вонять
ию — гнуть, сгибать, наклонять

К

камшат — бобр, бобёр
картоп — картофель
кәдімгі — обычный
кәмелет — совершеннолетие
кәмелеттік — зрелость
кәмпит — конфета
кәрі — старый
кәрілік — старость
кәсіби — профессиональный
кәсіп — промысел, занятие, дело
кәсіпқой — профессионал
кәсіподақ — профсоюз

кәсіпорын — предприятие
кебу — засыхать, высыхать
кегін қайтару — мстить
кедей — бедный
кедейлік — бедность
кедері — препятствие, преграда
кез — момент, время, пора, случай
кезбе — бродяга
кездейсоқ — случайный
кездеме — мануфактура, ткань
кездестіру — случайно встретить
кездесу — встретиться, встреча
кезек — очередь
кезектесу — чередоваться
кезекті — очередной
кезекші дежурный
кезекшілік — дежурство
кезең — период, время
кез келген — любым
кезігу — повстречаться
кей — иной
кейбір — некоторый, иной
кейбіреу — некоторые
кейде — иногда
кейкію — запрокинуть назад голову
кейін 1 назад; 2 после
кейінгі — задний, последний
кейіндеу — отставать, остаться позади
кейіп — вид, облик
кейіпкер — персонаж, тип
кек — 1 мечь; 2 обида
кек аду — отомстить
кекету — ехидничать
кекеш — заика
кекілік — куропатка
кекіру — рыгать
кекірік — огрызка
келбет — черты лица, облик, внешность
келгінші — приезжий
келгінтеу — захаживать, часто приходит
келемеж — насмешка
келемеждеу — насмехаться
келекелеу — насмехаться
келесі — следующий
келешек — будущее
келте — купец
келтіру — приводить, доставлять
келтірінді — иносказательный
келу — приходит, приезжать
келін — сноха, невестка
келіншек — молодая женщина
келіссөз — переговоры
келісеті — соответствующий
келісу — договориться
келісім — соглашение

кем — меньше, хуже
кем болу — недоставать
кем дегенде — как минимум
кемдік — недосиаток, иссодчет
кеме — корабль
кеменгер — мударец, гений
кемшір — старуха
кемпірауыз — клеппи, шипцы
кемпірқосақ — радуга
кему — уменьшаться, убавляться
кемшілік — недосиаток, нехватка
кеміргіштер — грызуны
кеміру — грызть
кемігу — уменьшать, унижать
кен — ископаемое, руда
кендір — конопля
кене — клещ
кенеп — холст
кенет — вдруг, мновенно
кенже — самый младший из детей
кенші — шахтер
кең — просторный, широкий
кеңейту — расширять
кенес — совет, советский
кеңесу — совещаться, советоваться
кеңесші — советник, советчик
кеңею — расширяться
кеңсе — канцелирия
кеңсірік — переиссиаца
кеңшілік — свобода
кеңірдек — дыхательное горло
кеңістік — пространство
кепіет — священное свойство, сила
кептер — голубь
кепіл — залог
кепілдеме — рекоммендация
кепіту — сушить
керек — нужно, надо, необходимо
керекті — нужный, необходимый
керемет — необычайный, изумительный
керең — глухой
кереует — кровать
кертартпа — реаксионный
керуен — караван
кері — обратно, назад
керілу — растягиваться, тянуться
керім — удивительный, дивный
керіс — спор
керісінше — наоборот
кесе — пиала
кесек — ком, комок, кусок
кескія — очертание лица
кескіндеме — живопись
кескінді — красивый, стройный
кеспе — лапша

кесте — 1 вышивка, 2 расписание
кестелесу — вышивать
кестелі — вышитый
кесу — резать
кесім — приговор
кесімді — обусловленный
кесір — вред, зло
кесіртке — ящерица
кетпен — кетмень
кету — уходить
кетік — зазубрина, с отколотым краем
кеуде — грудь
кеудеше — жилетка
кеш — 1 вечер, позднее время, 2 вечер, вечеринка; 3 поздно
кеше — вчера
кешегі — вчерашний
кешен — комплекс
кешке — вечером
кешкі — вечерний
кешу — 1, черейти реку вброд, 2 прощать
кешігу — опаздывать
кешіру — прощать
кешірім — прощение
кешу — отчитывать
кигізу — одевать, надевать на кого-либо
киелі — священный, святой
кимешек — старинный женский головной убор
киносурет — художественный
киіз — кошма
киік — саиак
киім — одежда
киім-кешек — одежда
киіну — одеваться
кию — надевать на себя
көбейткіш — множитель
көбейту — увеличивать, умножить, умножение
көбелек — бабочка
көбік — пена
көгал — лужайка
көгалдағы хоккей — хоккей на траве
көгаландыру — озеленять, озеленение
көген — привязь
көгеру — 1 позеленеть, посинеть; 2 зарости травой
көгершін — голубь
көгеріс — расительность
көгілдір — голубой
көже — молочный суп
көжек — зайчонок
көз — 1 глаз, 2 ушко иголки, отверстие, глазок, 3 источник, начало

көзбе-көз — с глаза на глаз
көз тарту — притягивать взгляд
көз гуя — глаз
көзге түсу — быть замеченным
көзделмеген — непредусмотренный
көздестіру — сводить, знакомить
көзлеу — прицелился
көзқарас — взгляд мировоззрение
көзілдірік — очки
көзініе — в присутствии на глазах
көйлек — плажье
көк — 1 синии, голубои, 2 небесный, небо
көк бұршақ — зеленый горох
көке — отец, папа
көкейтесті — кровный
көкек — 1 кукушка; 2 апрель
көкжиек — горизонт
көкқутан — пеликан
көкөніс — овощи
көкпар — национальная игра с козлом
көк төңірі — всевышний
көктем — весна
көкше — голубоватый
көкірек — 1 грудь; 2 душа, мысль, сознание
көл — озеро
көлбака — лягушка
көлбеу — горизонтально
көлденеу — поперек
көлем — объем, величина
көленке — тень
көлшік — небольшое озеро
көлік — гранспорт
көмбе — 1 клад, 2. полезные ископаемые; 3 подземное хранилище
көмей — гортань
көмек — помощь
көмекей — язычок заднего неба
көмектесу — помогать
көму — 1. зарывать, закапывать, 2 хоронить
көмір — уголь
көңіш — уступчивый
көне — древний
көну — согласиться, уступить
көңіл — настроение, желание, внимание
көңілдену — повеселеть, веселиться
көңілді — веселый
көңіл қою — уделять внимание
көп — много, множество, масса
көпес — кулсц
көпсайыс — многоборье
көптеген — множество, многие
көптік — большой сбор, множество

көпшілік — масса, большинство
көпір — мост
көпіру — пениться
көпіршу — пузыриться
көпіршік — пена
көр — могила
көрермен — зритель
көркем — красивый, изящный, художественный
көркемдеуші — художественный оформитель
көрме — выставка
көрнекті — видный
көрнекілік — наглядность
көрпе — одеяло
көрсеткіш — указатель
көрсету — указать, показать
көргышқан — крот
кору — видеть, увидеть
көрні — сосед
көрікті — красивый изящный
көріну — показаться, являться
көрініс 1 вид, панорама, 2 проявление
көтеру — поднять, повысить
көгерілу — подниматься
көтеріліс — восстание
көтеріңкі — приподнятый
көше — улица
көшкін — оползень, лавина
көшпелі — кочевой
көшпенді — кочевой
көңу — кочевать, переезжать
көшірме — выписка, копия
көшіру — 1 перевести 2 переписывать
күә — свидетель
күәлік — свидетельство
күдік — сомнение
күдіктену — сомневаться
күз — осень
күзгі — осенний
күзде — осенью
күздік — осенний
күздігүні — осенью
күзет — охрана, караул
күзетші — охранник, сторож
күй 1 кюй, мелодия, 2 положение, состояние
күйдіру 1 жечь, обжигать, 2 обидеть
күйе 1 сажа, 2 моль
күйеу — 1 жених, 2 муж
күйеу бала зять /муж младшей сестры/
күйеуге шығу, тию — выходить замуж
күйеуге шыққан — замужем
күйрету — разрушать

күйсандық — пианино
күйтабак — грампластинка, диск
күйіну — печалиться, горевать
күйініш — горе, печаль
күйінішті — печальный
күкірт — сера
күл — зола
күләпара — капюшон
күлдіргі — смсшной
күлдіру — смешить
күлкі — смех
күллі — все, весь
күлу — смеяться
күлше — лепешка
күлімдеу — улыбаться
күмән — сомнение, подозрение
күмәндану — сомневаться, подозревать
күмәніш — скептик
күмбез — купол
күміс — серебро
күн 1 солнце, 2 день
күн ара — через день
күйө — вина грех
күнөкәр — повинный, виновный
күнәлі — виновный
күнбағыс — подсолнух
күнбатыс — запад
күнде — ежедневно
күнделік — ежедневник, ежедневный
күнделікті — обычные, каждодневный
күндіз — днем
күндізгі — дневной
күнжит — кунжут
күн сайын — ежедневно
күншығыс — восход
күншіл — завистливый
күні бойы — целый день
күні бұрын — заранее, преждевременно
күң — рабыня
күңкіл — бормотание, ворчание
күңірену — рыдать, реветь, стонать
күңделену — усложняться
күрделі — сложный
күрек — лопата
күрес — борьба
күрескер — борец
күресу — бороться
күретамыр — вена
күреу — сребять
күрке — шалаш
күркетауық — индейка
күркілдеу — хрипло кашлять
күркір — гром
күркіреу — греметь
күрсілдеу — производить грохот

күрт — внезапно
күрте — национальная одежда
күріш — рис
күрішісі — рисунок
күту — 1 ждать, 2 ухаживать
күтуші — обслуживающий
күтім — уход, забота
күтір — хруст
күтірлеу — хрустеть
күш — сила
күшейткіш — усилитель
күйшейту — усиливать
күшею — усиливаться
күш салу — приложить силы
күшті — сильный
күштілік — мощность
күшік — шенок
күю — гореть, сгореть
кідіру — задержаться, остановиться
кілегей — сливки
кілем — ковер
кілемше — коврик
кілт — 1. ключ, 2. вдруг, неожиданно
кілттеу — запирает на ключ
кім — кто
кіно — вина
кінолау — обвинять
кінәлы — виновный
кіндік — пуп
кір — 1. грязь, грязный, 2. грязное белье
кіргізу — выпустить
кіре беріс — прихожая
кіржуғыш машина — стиральная машина
кірлеу — грязниться, пачкаться
кірме — 1. подъездной, 2. прише ец
кірпі — еж
кірпік — ресница
кірпіш — кирпич
кіртілдеу — хрустеть
кіру — 1. входит, 2. погупать
кірсең — маркий
кіріс — 1. приход доход, 2. вход
кіріспе — вступление, введение
кірісу — 1. приступать; 2. вмешиваться
кісі — человек
кісілік — человечность, гуманность
кітаби — книжный
кітап — книга
кітапқұмар — книголюб
кітапхана — библиотека
кітапша — брошюра
кішкене — 1. маленький 2. немного
кішкентай — 1. маленький 2. немного
кіші — 1. младший; 2. моложе, 3. мень-
ший

кіші-гірім — сравнительно маленький
кішіпейіл — скромный, обходительный
кішіпейілдік — скромность
кішірею — уменьшаться, становиться
меньше

Қ

қабак — веко
қабакты — гусобровый
қабан — кабан
қабат — 1. слой, пласт, 2. этаж 3. раз
қабатты — в несколько слоев, этажей
қабу — 1. стегать, 2. укусить
қабық — 1. кора, 2. кожура, 3. скорлупа; 4. корка
қабылан — леопард
қабылдағыш — приёмник
қабылдау — принять, одобрить
қабыну — воспаление, воспалиться
қабыр — могила
қабыршақ — чешуя
қабырға — 1. ребро, 2. стена
қабырғалы — 1. крепкий, 2. жирный
қабілет — способность
қабілеттік — способность
қағаз — бумага
қағу — 1. стучать; 2. хлопать /по спине/,
3. бить /о сердце/; 4. вбивать, вкола-
чивать, 5. схватить, уловить /мысль/
6. вытряхивать, стряхивать
қағыну — отряхиваться
қағысу — столкнуться, конфликтовать
қалау — 1. воткнуть; 2. пришить
қадым — древность
қадымна — по-старинному
қадір — уважение, достоинство, почет
қадірлеу — уважать, ценить, почитать
қадірлі — уважаемый, достойный
қадірменді — уважаемый
қадір тұтушы — защитник интересов
қажаяу — 1. натирать, 2. изнашивать,
3. ехидничать, задевать словами
қажалау — грызть
қажет — необходимо, надо
қажет ету — нуждаться
қажетінше — по необходимости
қажу — уюмляться, уставать
қажымас — неумолимы
қаз — гусь
қаз — смерть, кончина, несчастье
қаз болу — умереть
қазак — казах, казахский
қазакна — по-казахски
қазакы — казахский

казан — i котел; 2 октябрь
казан-ошак — домашняя уварь
казаншунқыр — котлован
казасыз — бессмертный
қазбалау — донимать, надоедать
қаз-қалпы — без изменений
қаз-қатар — друг за другом
казу — копать, рыть
казулы — выкопанный, вырытый
казы — 1 реберная часть лошади; 2 национальное блюдо из реберной части лошади
казық — кол
казылық — судейство
казына — богатство, казна, государство, власть
казыналық — государственный
казына-мүлік — имущество
қазір — сейчас
қазіргі — современный
қазірде — в настоящее время
қазірше — пока, временно, до некоего пор
қай — какой
қайғы — печаль, горе, скорбь
қайғылы — печальный
қайғыру — горевать, печалиться
қайда — куда, где
қайдағы-жайдағы — давнишний, забытое
қай-қайдағы — никчемный, что попало
қайдан — откуда
қайқаю — 1 откинуться назад, выгибаться назад; 2 важничать
қаймақ — сливки, сметана
қаймығу — робеть, стесняться
қайнаға — старший брат или сородич жены или мужа
қайнар — родник
қайнатпа — варенье
қайнату — 1 кипятить; 2 сердить
қайнатынды — отвар из лечебных трав
қайнау — 1 кипеть, 2. прийти в ярость
қайны — младший брат или родственник мужа или жены /шурин/
қайрақ — точильный брусок
қайран — 1 жаль, увы; 2 удивление
қайрат — энергия, сила, мощь
қайраткер — деятель
қайратты — энергичный, сильный
қайрау — 1 точить, 2. подзуживать
қайсар — настойчивый, решительный
қайсы — который
қайта — 1 снова, опять, 2 наоборот
қайтадан — снова
қайта-қайта — снова и снова

қайталама шикізат — вторичное сырьё
қайталану — повторяться
қайталау — повторить
қайтарда — на обратном пути
қайтару — вернуть, возратить
қайту — возвратиться
қайтыс болу — скончаться, умереть
қайтыс — 1 ножицы; 2 противоречие
қайызғақ — перхоть
қайық — лодка
қайын — родня жены по отношению к мужу и наоборот
қайын аға — старший брат мужа
қайын ата — отец мужа или жены
қайын бике — старшая сестра мужа
қайын жұрт — родня жены по отношению к мужу и наоборот
қайын сінді — младшая сестра мужа
қайың — берёза
қайыр — 1. добро, доброта; 2 милостыня
қайыра — снова
қайырма — 1 отворот; 2 припев
қайыру — 1 возвращать; 2. тренировать /ловчую птицу/
қайырымды — добрый
қайырымсыз — жестокий, безжалостный
қайыршы — нищий
қақалу — подавиться
қақаю — 1 выгибаться назад, 2. задирать нос
қақпақ — крышка
қақпан — канкан
қақпашы — вратарь
қақсау — 1. надоедливо повторять; 2 бляеть беспрестанно /об овце/; 3 ныть, сильно болеть
қақтау — вялить, сушить
қақтығыс — столкновение
қакылдау — говорить без умолку
қакыру — харкать
қакырық — мокрота
қакырыну — отхаркиваться
кала — город
калааралық — междугородный
қалай — как
қалайша — как, каким образом
қалақай — крапива
қалайы — олово
қалақ — совок
қалалық — городской
қалам — ручка
қаламақы — гонорар
қаламгер — писатель
қаламқас — чернобровая

каламсап — ручка для письма
каламұш — перо
калампыр — гвоздика
калау — 1 возводить; 2 выбирать
калаушы — 1 выбирающие; 2 осново-
положник
калауынша — по желанию
калаш — калач
калашық — городок
қалған-құтқан — остатки
қалғу — дремать
қалғып-мұлғу — дремать
қалдық — остаток
қалдыру — оставить
қалжа — блюдо, приготовленное для ро-
женицы
қалжың — шутка
қалжыңбас — балагур, шутник
қалжыңдау — шутить
қалжырау — обессилеть, утомиться
қалқажан — душенька
қалқам — минок
қалқу — 1 плавать на поверхности жид-
кости, 2 снимать пенку
қалқыма — плавающий
қалмақ — калмык
қалмақы — калмыцкий
қалпақ — шляпа, колпак
қалпынша — как прежде
қалт — 1. внезапно; 2 ошибочно
қалта — карман, мешочек
қалталаушы — упаковщик
қалталы — 1 с карманами, карманный,
сумчатый, 2 денежный
қалтырау — дрожать, трястись
қалтырауық — мерзляк
қалу — остаться
қалшию — остолбенеть, замереть
қалшылдау — дрожать
қалың — 1 густой, 2 толстый
қалыңдық — 1 толщина; 2 густота, 3
ис-веста
қалып — 1. колодка, форма, 2 положение
калыптастыру — укреплять, формиро-
вать қалыптасу — сформироваться
қалыпты — обычный
қалыстық — воздержание /при голосова-
нии/
кам — 1 забота; 2. страдание, печаль
кама — бобр, бобер
камал — укрепление, крепость
қамау — 1. окружить; 2 загнать скот в
загон; 3 посадить в тюрьму
камдану — припять меры, позаботиться

камдаулы — подготовленный
камзол — камзол /национальная женс-
кая одежда/
камка — парча
камқор — покровитель, опекун, шеф
камқорлық — покровительство, опекун-
ство, шефство
камсыз — обеспеченный, беззаботный
камсыздану — быть обеспеченным
камтама — обеспечение
камтамасыз ету — обеспечивать
камту — перехватить, урвать
камшы — плеть, кнут
камтылу — быть охваченным
камығу — печалиться
камыр — тесто
камыс — камыш
камыт хомут
қан — кровь
қанағат — удовлетворение
қанағат ету — довольствоваться малым
қанағаттандыру — удовлетворить
қанағатсыз — жадный, алчный
қаналу — быть угнетенным
қаналушы — эксплуатируемый
қанат — крыло
қанаттас — спутник, соратник
қанатты — крылатый
қанаяу — 1 эксплуатировать; 2 кровить
қанаяушы — эксплуататор
қандай — какой
қандала — клоп
қандауыр — хирургический нож
қанден — моська
қандыру — напоить, утолить жажду
қанжар — кинжал
қан қысымы — кровяное давление
қант — сахар
қантоғис — кровопролитие
қану — утолить свою жажду
қанша — сколько
қаншық — самка
қанішер — кровопийца
қаңбақ — перекати-шеле
қаңғу — бродить
қаңғыбас — бродяга, непоседа
қаңғыру — бродить, шататься без дела
қаңқа — скелет
қаңқу — слухи, молва
қаңқыл — гоготание
қаңтар — январь
қаңғылтыр — жесть
қап — 1 мешок; 2 возглас сожаления
қапа — огорчение, печаль
қапалы — опечаленный

капас — клежка
капелімде сразу, моментально
капсырма — застежка, замок “молния”
капсыру — соединять
қаптау — 1. насыпать в мешки, 2. мести мешками, 3. обивать, обшивать, 4. обвешивать; 5. заполнять, 6. нахлынуть, 7. сгущаться
каптырма металлические застежки для верхней одежды
қалшық — мешок
қапы — неожиданно, врасплох
қапырық — духота
қар — 1. снег, 2. предплечье
қара — черныи
қара бидай — рожь
қарағай — сосна
қараған акация
қарағым — светик мой
қаражат средства, финансы
қаран — 1. соответственно, 2. *последлог* по направлению
қарайласу — прийти на помощь
қаракесек — постный
қаракөлеңке — сумерки
қарақүйе 1. моль, 2. сажа
қарақат — черная смородина
қарақошкыл — темно-коричневый
қарақұйрық — джейран
қарақұрт — каракурт
қарақүс — стервятник
қарақшы — 1. грабитель, жулик, 2. чучело
қаралау — 1. лачкать 2. очернить кого-л
қаралу — рассматриваться
қаралы — траурный
қаралық — 1. чернога, 2. злой умысел
қарамай — деготь
қараңғы — темно, темный
қараңғылық — 1. темнота, 2. невежество
қараңғылық түсу — темнеть
қарапайым — простой, скромный
қаралтан-қарап просто-напросто
қарар — решение
қарасаи — сибирская язва
қарастыру — изыскивать
қарасу — 1. помогать; 2. стоячая вода
қарасөз — проза
қараторы 1. темно-гнедой, 2. смуглый, брюнет
қарау — 1. смотреть, глядеть, 2. обращать внимание, 3. принадлежать; 4. осматривать */большого/*
қарауыл — 1. караул, охрана, 2. прицеп

қараша — ноябрь
қарашық — зрачок, зеница
қараю — чернеть
қарбыз — арбуз
қарға — ворона
қарғау — проклинать
қарғы — ошейник
қарғыс — проклятие
қаржы — денежный фонд, средства
қария — старец
қаркылдау — 1. громко смеяться, хохотать; 2. каркать
қарлы — снежный
қарлыған — ласточка
қарлығу — охрипнуть
қармақ — крючок
қарсақ — корсак
қарсаң — канун
қарсы — против, навстречу
қарсы алу — встречать
қарсылас — сверстник, соперник
қарсыласу — сопротивляться, персчить
қарсылық — сопротивление, возражение
қарт — старый, старик
қарта национальное блюдо, приготовляеиос из толстой кишкн лошади
қартаң — пожилон
қартаю — стареть, стариться
қарттық старость
қару 1. обжигать, 2. оружие
қаруландыру — вооружать
қарулану — вооружаться
қарулы — вооруженный
қаршалай — малолетний
қарнакыз — снегурочка
қаршыға — ястреб
қарыз — долг, кредит, заем
қарым-қатынас — отношение
қарын — желудок, живот
қарындас — младшая сестра по отношению к старшему брату
қарындаш — карандаш
қарыс — мера длины */расстояние между концами раздвинутых большого и среднего пальцев, четверть аршина/*
қас 1. бровь, 2. враг, неприятель; 3. настоящий, подлинный
қасақана — нарочно, со злым умыслом
қасақы — зловеридный
қасапшы — мясник
қасарысу — упрямиться
қасиет — 1. свойство, достоинство, 2. прок, польза
қасиетті — священный, достойный
қасқа — лысыи

қасқыр — волк
қаспақ — накиль от молока на дне посуды
қастасу — враждовать
қасу — 1 чесать, 2 зазевать
қасық — ложка
қасірет — горе, печаль, беда, трагедия
қатал — строгий, требовательный
қаталдық — строгость
қатан — 1 твердоватый, 2 строгий;
3 глухой /согласный/
қатар — 1 ряд; 2. строй, шеренга;
3 наряду с ...; 4 подряд; 5 подобный
қатарлас — параллельный
қатаю — 1 загореть; 2 становиться
неуслужливым
қате — ошибка
қателесу — ошибаться
қателік — ошибочность
қатерлі — опасный
қатқак — заморозки, обледенение
қатпар — 1 складка, 2 морщина
қатты — 1. твердый, сильный; 2 ску-
лой; 3 громкий
қату — 1 затвердеть, 2. приправить /суп/
қатығез — жестокий, суровый
қатық — 1 густое кислое молоко;
2. приправа /к супу/
қағын — жена, замужняя женщина
қатынас — связь, отношение
қатынасу — иметь связь, общаться
қатырма — картон
қатыру — 1 заморозить, засгудить;
2 обдурить; 3 морочить голову, пугать
қатысу — участвовать
қатысушы — участник
қаулы — постановление
қауым — общество
қауымдық — сообщество
қауып — дыня
қауырсын — перо
қауип — опасность
қауіпті — опасный, рискованный
қаһар — гнев, ярость
қаһарлы — грозный
қаһарман — богатырь, герой
қашан — когда
қашанда — в любое время
қашқын — беглец
қашу — убежать, избегать
қашық — далекий
қашықтау — отдаляться
қажым — крошки /хлеба/
қимыл — движение
қимылдау — 1 шевелиться, двигаться,
2 действовать

қиналу — мучиться
қинау — мучить
қирату — рушить, ломать
қирау — рушиться, ломаться
қисық — 1 кривой, 2 упрямый, каприз-
ный, своевольный
қисықтық — упрямство, каприз
қыық — 1 обрезаки, 2 разрез, 3 место
сосдинення
қылыс — пересечение
қыи — трудный, сложный
қыиындау — становиться трудным
қыиылдық — трудность
қыиышылық — трудность, затруднение
қыр — край, предел
қырышық — изморозь
қыису — соединяться
қыю — 1 резать, кроить, срезать, 2. жер-
ковать, рискнуть, осмелиться; 3 черен-
ковать, 4 подгонять
қыял — вымысел, мечта, фантазия
қыянат — зло, вред, шакость
қыяңқы — задира, непослушный
қыяр — огурец
қобдиша — ларец, шкатулка
қобыз — национальный музыкальный
струнный инструмент
қоғам — общество
қоғамдық — общественный
қоғамтану — обществоведение
қодас — як
қожа — хозяин, владелец, муж
қожайын — хозяин
қожалақ — чумазый
қозғалу — двигаться
қозғалу — движение, восстание
қозғау — 1 двигать, шевелить, колебать;
2 возбуждать, тревожить трогать
қоздыртым — доингт, возбuditель
қозы — ягненок
қой — овца, баран
қойма — 1 склад, 2 месторождение
қоймашы — кладовщик
қойшы — чабан
қойылым — постановка
қойын — 1. пазуха, 2. объятис, 3 лоно
/природы/
қоқаяу — горчать
қоқиқаз — фламинго
қоқсық — мусор
қоқым — сор, грязь, мусор
қол — 1 рука, 2 войско, армия
қола — бронза
қолайлы — удобный, приемлемый
қолайсыз — неудобный

қоластында — под руководством
қолбасшы — полководец
қолбасы — предводитель
қолғап — перчатки, рукавицы
қолданбалы прикладной
қолдану — использовать, употреблять
қолданылу — применяться
қолдау — поддержка, поддерживать, покровительствовать
қолжазба — рукопись
қолжұғыш — умывальник
қол жүгі — ручная кладь
қолқа — аорға
қол қою — подписывать
қолөнер — ремесло, рукоделие, прикладное искусство
қолпаштау пресвозносить
қолтаңба — 1. автограф; 2. отпечатки пальцев
қолтық — подмышка
қолтықтасу — взять друг друга под руки
қолтықтау — взять под руку
қолхат — расписка
қолшатыр — зонтик
қомағай — прожорливый
қонаға — ночевка
қонақ — гость
қонақжай гостеприимный
қонақшыл — гостеприимный
қондырма — надстройка
қону 1 приземляться, 2. ночевать
қонымды — подходящий, соответствующий
қоныш — голенище
қоңыз — жук
қоңыр — коричневый
қоңырау — 1. колокольчик, звонок, 2. колокол
қоңыраухана — колокольня
қоңыраушы — звонарь
қоңырсалқын прохлада
қоңырсу — пахнуть гарью
қона — местность, заросшая камышом
қопарғыш — взрывчатка
қопару — выворачивать, ворошить
қопарылыс — взрыв
қор — 1 фонд, 2 запас, резерв, 3. завска
қора двор, хлев, загон
қораз — петух
қорап — коробка
қорған — 1. укрепление, 2. опора, оплот
қорғаныс — оборона
қорғасын — свинец
қорғау — 1. защищать; 2. ограждать

қорғаушы — защитник
қорғаштау — оказывать покровительство
қорқақ — трус, трусливый
қорқу — бояться, испугаться
қорқыныш — опасность
қорқынышты — опасный, страшный
қорқырау — хрипеть
қорқыту — пугать, страшить
қорлану — чувствовать себя оскорбленным
қорлау — оскорблять, глумиться
қорлық 1 позор, унижение; 2 обида
қорсылдау — хрюкать
қортық — коротышка
қоршау — окружать
қорық — заповедник
қорықшы — сгерь
қорыл — храп
қорылдау — хрипеть
қорыту — 1 шлавить, 2. сделать вывод
қорытынды — вывод, итог, результат
қос — пара, парный
қосаяқ — тушканчик
қостау — поддерживать, одобрять
қосу — прибавлять, добавлять
қосылыс — соединение
қосымша — дополнение, прибавление
қосынды — слагаемое
қотыр — 1 болячка, 2. чесотка
қош — 1. прощай!, 2. окрик на овец
қошақан — ягненок
қошамет — одобрение, лестный отзыв
қошаменгеу — чесловать, одобрять
қошқар — баран
қошқыл — темио-бурыи
қоштасу — прощаться
қоштау — поддерживать
қою — 1. ставить, класть; 2. ставить диагноз, 3. густо
қоюлану — гущаться
қоюлық густота
қоюшы — постановщик
қоян — заяц
қу — 1. высохший, бледный, 2. хитрый
қуалау — гнаться, преследовать, гонять
қуанту — обрадовать
қуану — радоваться
қуаныш — радость
қуанышты — радостный
қуан — засушливый
қуарту — иссушить
қуару — бледнеть, блекиуть
қуат — сила, энергия, мощь
қуатты — сильный
қуғын — преследование, гонение

күтіндау — преследование, преследовать
күғыншы — преследователь
күдалау — преследовать
күдық хигрость
күма — погоиный
күрай — тростник, курай
күрау — засохнуть
күу — гнать, прогонять, выгонять
күык — мочевой пузырь
күырлақ жаркое
күыру — жарить
күыршақ — кукла
күыс — пустота
күыспақ — догонялки
күбыжық — цугало
күбылғыш — перемсчивый
күбылмалы — изменчивый, непостоян-
ный
күбылтас — александрит
күбылу — 1. изменяться; 2. переливаться
күбылыс — явление, изменение, пере-
мена, метаморфоза
күбыр — труба
күда — сват
күдағи — сваяга
күдай — бог, божество
күдайы — жертвоприношение
күдалық — сватовство
күдаша — сватья /*кровная родственница
жениха или невесты*/
күдық — колодец
күз — утес, скала
күзғын — 1 ворон; 2 ненасытный
күйқа опаленная шкура скота
күйма — литье
күймақ — олады
күйрық — хвост, курдюк
күйрықты жұлдыз — комета
күйылыс — устье реки
күнымшақ — крестец
күйын — вихрь, смерч
күл — раб
күлақ — 1 ухо; 2 колышек струнного
музыкального инструмента, 3 ушко
котла
күлаққап наушники
күлақшын — шапка-ушанка
күлан — дикий осел, кулан
күлау — 1 падать, свалиться, рухнуть,
2. провалиться /на экзамене/
күлаш — мера длины /*расстояние меж-
ду вытянутыми в стороны руками*/
күлдық — рабство
күлқын — глотка
күлпынай — клубника

күлпытас — надгробный камень
күлпыру — 1 менять оттенки, 2 расцвети-
ти
күлық 1 поведение, характер, 2 сера
күлын — жерсбенок
күлыншақ — жеребеночек
күлып — замок
күлыптау — запираить на замок
күм — песок
күман — кувшин
күмар азарі, сильное желание
күмарлық — сильное пристрастие
күмарту — страсть
күмдауыт — песчаный
күмшекер — сахар-песок
күмыра — кувшин
күмырашы — гончар
күмырсқа — муравей
күи — стоимость
күилақтау — пеленать ребенка
күилы — ценный
күилдыз — нутрия
күнт — забота, внимание
күныға — с сильным желанием
күнығу — привыкать
күныкер — ответчик
күнысу — сутулиться
күп — хорошо, ладно, согласен
күпия — тайный, сокровенный
күптау — поддерживать
күр — пусто
күрақ — 1 кусок материи, сшитый из
лоскутов; 2. тростник
күрал — средство
күралу — собираться из разных кусоч-
ков
күрам — состав
күрастыру — составлять из разных кус-
ков
күрау 1 лаять, 2 составлять, 3. об-
разовывать; 4 соединять, 5 заплатка
күрбан — жертва
күрбақа — жаба
күрбы — сверстник
күрбылас — сверстник
күрғақ — сухой
күрғақтық — сухость, засушливость
күрғату — сушить, высушить
күрғау — высыхать, сохнуть
күрдас — ровесник
күр қалу — остаться ни с чем
күрма — финик
күрмалас — сложный
күрмет — почт, уважение
күрметтеу — чествовать, уважать

күрметті — почетный, уважаемый
күрт — червь, червяк
күрт-күмырска — насекомые
күру — 1 ставить, 2 строить, 3 создать
күрылғы — устройство, установка
күрылтай — съезд, учредительное собрание
күрылу — стронться, создаваться
күрылым — структура
күрылыс — 1 строика, строительство, 2 строй
күрылысшы — строитель
күрыту — уничтожить
күрыш — саль
күс — птица
күсу рвать
күсык — рвота
күт — счастье
күтын қашыру — сильно пугать
күтқару — спасти, избавить
күтқарушы — спаситель
күтты — счастливый, благодатный
күттықтау — поздравлять
күтылу — избавиться, спастись
күтыру — взбеситься, бесноваться
күшақ — объятие, обхват охаңка
күшақтасу — обниматься
күшақтау — обнимать
күю — лить, иаливать
күян — радикулит
кыдыру — гулять бродить
кыз — 1 девочка, девушка, 2 дочь
кызамық — scarлатина
кызару — краснеть
кызғалдақ — тюльпан
кызғану — завидовать, ревновать
кызғаншақ — завистник, ревнивец
кызғылт — красноватый
кызғыш — чибис
кыздыру — нагревать, греть
кыздырыну — греться
кызмет — служба, работа
кызметкер — служащий, сотрудник
кызметтес — сослуживец
қызу — 1 нагреваться, 2 температурить, температура, 3 горячиться
кызығу — заинтересоваться
кызык — интересные, забавный
кызыкты — интересный, забавный
кызыктыру — заинтересовать
кызыл — красный
кызылша — 1 свекла, 2 хорь
кыл — волос, волосок
кылау — снежинка
кылжақ — безалаберный

кылжақтау — паясничать, балагурить
кыли — косой
кылмыңдау — строить глазки
кылмыс — 1 преступление, 2 проступок
кылық — поступок, характер
кылың — шашка, сабля
кымбат — дорогой, ценный
кымбаттау — дорожать
кымбатты — дорогой
кымбатшылық — дороговизна
кымыз — кумыс
кымыздық — шавель
кына — хна
кыр — 1. возвышенная местность; 2. ре-
бро, 3. хребет
кырау — иней
кыргауыл — фазан
кыргыз — кыргыз, кыргызский
кыргын — резня, бойня
кыргыш — скребок
кыркүйек — сентябрь
кырку — стричь, отрезать
кыркулак — пинья
кыркыныш — сороковой
кырлы — грансный
кырысу — упрямыться
кырысқ — 1 беда, бедствие, 2 невезе-
ние, неудача, 3 упрямый, непослушный
кыру — 1 скоблить, 2 брить, 3 унич-
тожать, истреблять
кырық — сорок
кырықаяқ — сороконожка
кырылдау — хрипеть
кырылыс — 1 жесточенная схватка, бой
на смерть, 2 массовая гибель
кырылыстыру — подстрекать
кырын — искоса, боком, косо
кырынан — боком, ребром
кырындау — 1 подходить, приближаться,
2 ухаживать /за девушкой/
кырыну — бриться
кыс — зима
кысқа — короткий, краткий, коротко
кысқару — укорачиваться, сокращаться
кысқарту — укорачивать, сокращать
кысқасы — короче говоря, одним сло-
вом
кысқаш — клеши, плоскогубцы
кыскы — зимний
кыспақ — тиски
кыстау — зимовка, зимовать
кыстығүні — зима
кыстығу — 1 зашесмить, зажать, 2 вста-
вить, вложить

қысу — 1 жаты, сжимать, давить; 2 приставить к стенке, поставить в безвыходное положение
қысылыс — затруднительное положение
қытық — щекотка
қытықтау — щекотать
қытырлау — хрустеть
қыш — кирпич
қыша — горчица
қышкыл — кислый, кислота
қыну — чесаться
қышыма — чесотка, зуд

Л

лыгыл — рубин
лағынет — проклятие
лазым — желательно
лай — муть, мугный, грязь, глина
лайық — подходящий, соответствующий
лайықты — подходящий, достойный
лақ — козленок
лақтыру — кидать бросать
лапылдау — 1 гореть, пылать, пламенеть; 2 температурить, 3 гореть желанием
лас — грязный грязь, запачканный
ластану — запачкаться, загрязниться
лауазым — титул, ранг, чин
ләззат — удовольствие, удовлетворение
ләйлу — 1 бродить бесцельно, 2 хмелеть
лебіз — слова, памек
лезде — очень быстро, моментально
лездеме — летучка
леп — 1 дуновение, дыхание; 2. сила, 3 веяние, 4 влияние
лұғат — словарь, язык, сборник выражений
лүпілдеу — учащено биться /о сердце/
лыплдау — двигаться проворно, быстро

М

маған — мне
мағлұматнама — справочник
мағына — смысл, значение, содержание
мағыналы — содержательный, значимый
мадақнама — грамота
мадақтау — восхвалять, восхвалять
маза — покой, спокойствие
мазақ — иасмешка, нздевка
мазалау — беспокоить
мазар — надгробный памятник, могила
мазасыз — бесспокойный
маздау — пылать

мазмұн — содержание
мазмұндама — изложение
мазмұндау — изложить, пересказать
май — жир, масло, сало, мазь
майбалшық — строительный раствор
майда — 1 мелочь; 2 мягкий, 3 гладкий
майдалау — 1 размять, 2 размельчить
майдан — фронт
майдангер — фронтовик
майдандас — однопольный
майлау — мазать, смазывать
майлы — жирный, засаленный
майлық — салфетка
маймақ — косоланый
маймыл — обезьяна
майрампаз — клоун
майса — луг
мақам — 1 напев, 2 ритм; 3 манера
майысқақ — гибкий легко гнущийся
майыстыру — согнуть
маиысу — гнуться, сгибаться
мақал — пословица
мақала — статья
мақау — непонятливый, тушпа
мақпал — плюш, бархат
мақсат — цель, намерение, желание, задача
мақта — 1 хлопок, 2 вата
мақтану — хвастаться
мақтаншақ — хвастун
мақтаныш — гордость
мақтау — хвалить, хвала
мақтаулы — передовой
мақташы — хлопковод
мақұл — ладно
мақұлдау — соглашаться, одобрить
мал — скот
малакый — малахий, шапка-ушанка
малтүп — бестоловый
малу — 1 погружать, 2 обмякнать, 3 зачерпнуть
мал-жан — 1 домашнее хозяйство, 2 семья
малыну — 1. погружаться, 2 пачкаться
мал шаруашылығы — скотоводство
малшы — скотник, скотовод
маман — специалист
мамандық — специальность
мамыр — май
мана — недавно
манағы — тогдашний, недавний
мансап — карьера
маң — окрестность
маңайында — возле
мандай — лоб

маңыз — смысл, содержание, значение
маңызды — содержательный, важный
маңырау — бляеть
маржан — коралл
марқабат — пожалуйста, позволяте
масат — ликование, радость
марқум — покойный
мас — пьяный
маса — комар
маскүнем — пьяница
масқара — стыд, позор, ужас
мастану — возгордиться, зазнаться
масыл — обуза
мата — ткань, мануфактура
маубас — 1 вялый, 2 тугодум
маусым — июнь
махаббат — любовь
машақат — хлопоты, заботы, суета
мәдени — культурный
мәдениет — культура, цивилизация
мәдениетті — культурный
мәжіліс — совещание, заседание
мәз — рад, доволен
мәз-мейрам болу — радоваться
мәзір — меню
мәйіт — тело умершего
мәйітхана — морт
мәлім — известный
мәлімдеме — заявление, извещение
мәлімдеу — извещать, заявить
мәлімет — сведения, информация
мән — значение, смысл
мәндес — имеющий одинаковое значение
мәнді — значимый
мәнер — узор, фигура, манера
мәнерлен сырғану — фигурное катание
мәнерлеу — украшать
мәңсіз — бессмысленный
мәңгі — вечный
мәңгібақи — вечно, навсегда
мәңгілік — вечность, вечный
мәңгілік алау — вечный огонь
мәпелі — ухоженный, холеный
мәре — финиш, рубеж
мәрмәр — мрамор
мәрт — 1 щедрый, 2. решительный
мәртебе — авторитет
мәртебелі — авторитетный
мәселе — вопрос, проблема, задача
мәселен — например
мәслихат — совет, одобрение
мәтел — поговорка
мәтін — текст
мәуе — плод, фрукты

мәшһүр — прославленный
мәдбике — медсестра
мәдеу — опора, поддержка
мәдет — надежда, опора
мәдресе — медреса / мусульманская духовная школа/
мәдциналық — медицинский
мәзгіл — время, пора, срок
мәзірет — жест, реверанс
мәйлі — пусть
мәйман — гость
мәймандос — гостеприимный
мәйманхана — гостиная, комната для гостей
мәйрам — праздник
мәйрамхана — ресторан
мәйіз — изюм, сушеный виноград
мәйіл — скромность, желание
мәйір — симпатия, благосклонность
мәйірімді — добрый, любезный
мәкеме — учреждение
мәкен — местожительство
мәкеңдеу — населять, проживать
мәктәп — школа, учебное заведение
мәмлекет — государство
мәмлекеттік — государственный
мән — я
мәнсіңбеу — относиться пренебрежительно
мәншік — собственность
мәңкі — мой
мәңің — мой
мәңіңше — по-моему
мәң — родинка
мәңгеру — освоить, управлять
мәңгеруші — заведующий
мәрген — снайпер, стрелок
мәрдігерлік — подряд
мерей — слава, признание
мереке — праздник, торжество
мерекелеу — праздновать, отмечать
мерзім — срок
мертігу — получить увечье
меруерт — жемчуг
меруерттул — ладный
месел — желанис
мешеу — беспомощный, калека
мешің — обезьяна
ми — мозг
миғұла — безмозглый, глухой
мидай — ровный
мизам — паутина
министрлік — министерство
мирас — наследство, наследие
миаулау — мяукать

мойыл — черёмуха
мойын — шея
мойындау — признаваться, сознаться
мол — 1 много, обильно, 2 большой, свободный, просторный, широкий
мола — могила, кладбище
молпылық — изобилие
момын — смиренный, кроткий, тихий
монша — баня
моншақ — бусы, биссер
мосқал — пожилой
мосы — гренога
мөлдір — прозрачный, чистый, светлый
мөлшер — объем, размер, величина, масштаб, предел, определенное количество
мөр — печать
мұғалім — учитель
мұз — лед
мұз айдыны — каток
мұздатқыш — морозильная камера, морозильник
мұздау — замерзнуть
мұзды — ледяной, студены
мұзойнақ — массовое катание
мұкаба — обложка
мұқият — аккуратный, исполнительный
мұнай — нефть
мұнара — башня
мұнда — здесь
мұндай — такой
мұнша — столько
мұң — 1 тоска, печаль; 2. просьба
мұңаю — печалиться, тосковать
мұра — наследие
мұрагер — наследник
мұрағат — архив
мұрат — идеал, цель, желание
мұрт — усы
мұртты — усатый
мұрша — возможность, удобный случай
мұрын — нос
мұхит — океан
мүтедек — калека, инвалид
мүдде — чаяние, желание, интерес, цель
мүйіз — рог
мүйіс — 1 мыс; 2 уголок
мүк — мох
мүкжидек — клеква
мүкіс — недостаток, дефект
мүлгу — дремать
мүлдем — совершенно, совсем
мүлт — ошибка
мүлік — имущество, достояние
мүмкін — возможно, может быть, можно, допустимо, возможный, допустимый

мүмкіндік — возможность
мүмкіншілік — возможность
мүңку — распространяться /о запахе/
мүрде — мертвец, труп
мүсатыр — аммиак
мүсәпір — нуждающийся, недееспособный
мүсіп — 1 фигура; 2 скульптура
мүсінді — статный, стройный
мүсініші — скульптор
мүше — член
мүшел — период в 12 лет
мүшелеу — разрезать тушу по частям
мүшелтой — юбилей
мықты — прочный, крепкий, сильный
мылжың — цустомеля, болтун
мылжындау — болтать
мылқау — глухонемой
мылтық — ружье
мынадай — вот такой
мынау — вот, это
мың — тысяча
мыңкылдау — бубнить под нос
мырза — 1 господин, барин, 2 щедрый
мырыш — липк
мыс — медь
мысал — 1. пример, 2 басня
мысалшы — баснописец
мысалы — например
мысқыл — насмешка
мыстан — баба-яга
мысық — кошка
мін — недостаток, дефект
мінбе — трибуна
міндет — задача, обязанность
міндеттеме — обязательство
міндетті — обязанный, должны
міне — вот
мінез — поведение, характер
мінездеме — характеристика
мішеіз — безупречный
мину — садиться /на лошадь/

Н

нағашы — родственники по линии матери
нағашы аға — дядя, старший брат по линии матери
нағашы апа — тетьа, старшая сестра по линии матери
нағашы ата — дедушка по линии матери
нағашы өже — бабушка по линии матери
нағашы қарындас — младшая сестра по отношению к старшему брату по линии матери

нағашы сiңлi — младшая сестра по отношению к старшей сестре по линии матери
нағашы iнi — младший брат по линии матери
нағыз — настоящий, самый
надап — невежда, неуч
налайдық — невежество
нажағай — молния
наз — кокетство, жеманство, каприз
назалану — переживать
назар — внимание, взор
найза — копье, пика
найзағай — молния
нақ — точно, как раз, точь-в-точь
нақсүйер — возлюбленный, любимый
нақты — точный, конкретный
нақтылы — точный, конкретный
накыл — назидание, наставление
накыс — 1 манера, стиль, 2 мотив украшения, инкрустация
накыш — 1 узор; 2 мелодичность
намыс — 1 честь, 2 стыд
намысқор — честолюбивый
намыстану — 1 стыдиться; 2 оскорбиться
нан — хлеб
нану — верить
наным — вера, всравание
нар — одногорбый верблюд
наразы — недовольный
наразылық — претензия, недовольство
нарық — рынок
нас — несряха, нечистоплотный
насихат — пропаганда
насыбай — специально изготовленный табак, закладываемый за губу
науат — нават, восточная сладость
наубайхана — пекарня
науқан — кампания
науқас — болезнь болезненный, хворый
науқастану — болеть
наурыз — март
наурызкоже — праздничная похлебка
нашақорлық — наркомания
нашар — слабый, плохой, убогий
нашарлану — 1 ухудшаться, 2 слабеть;
3. прийти в упадок /о хозяйстве/
нәзік — нежный, хрупкий
нәр — 1 питание пища, 2 удовольствие, наслаждение
нәресте — младенец
нәрлі — питательный, калорийный
нәрсе — вещь, предмет, штука
нәсіл — 1 происхождение, потомство, 2 потомки, 3 раса

нәсілшілдік — расизм
нәсілқұмар — алчный, корыстолюбивый
нәтиже — результат
не — что
негіз — основа, основание, фундамент
неізігі — основной
неізілсеу — обосновать
неғұрлым — постольку, насколько
недоуір — значительно, порядочно
неке — брак, бракосочетание
некеге тұру — вступать в брак
некімен — отчего
нектен — прапраправнук
немере — внук, внучка
немесе — или
немқұрайды — 1. безразлично, халатно
2. второстепенный, незначительный
неміс — немец, немецкий
несие — долг, кредит
несібе — доля, судьба
неткен — что за, какой
неше — сколько
нештеу — сколько /собирательное значение/
нешіпші — который
ниет — намерение, замысел
ниеттену — намреваться
нобаи — силуэт, контур
нокат — черная точка
нөмір — номер
нөсер — ливень
нұсқан — недостаток, ущерб, вред
нұр — свет
нұсқа — экземпляр, подлинник, образец
нұсқау — указывать, показывать
нұсқаушы — инструктор
нүкте — точка
нүктелі үтір — точка с запятой
нұғайту — укреплять, закреплять
нұғыз — плотный, крепкий
нұх — крепкий, плотный
нұсана — 1 мишень, прицел, цель, 2 метка, отметина, врожденный физи-ческий недостаток
нұсапты — скромный, совестливый
нұспы — имя происхождения, род
ніл — синька

О

оба — 1 курган, 2. холера
обал — 1 обидно; 2. грех
обалсыну — сжаться
обу — съесть все, сожрать
обыр — обжора, ненасытный

оған — ему
оғаш — нелепый, неблагоприятный
одағай — междометие
одақ — союз
одақтас — союзный
озат — передовой
озу — обогнать, опередить
озық — прогрессивный, передовой
ой — 1 мысль, идея; 2. низина, низменность, впадина
ойбай — ой-ой! ай-ай! /восклицание/
ойдағы — воображаемый
ойдағыдай — по-настоящему, как задумано, как полагается
ойқы-шойқы — неровный
ойламаған жерден — неожиданно-испуганно
ойлану — задуматься, обдумывать
ойландыру — озадачить
ойлау — думать, мыслить
ойлы — мыслящий, думающий
оймақ — наперсток
ойнақы — игривый
ойнау — играть, забавляться
ойпаң — впадина
ойпат — низменность
ой-пікір — суждение, мнение
онық — прорубь
ойын — игра, шалость, шулка
ойын-сауық — развлечение
ойыншы — игрок
ойыншық — игрушка
ойыс — вогнутый
оқ — 1 пуля, 2 стрела
оқиға — событие
оқтау — 1 заряжать /о ружье/; 2 скалка
оқу — 1 читать, чтение; 2 учиться, учеба
оқу залы — читальный зал
оқулық — учебник, учебное пособие
оқушы — 1 учащийся; 2 читатель
оқымаған — необразованный
оқымысты — образованный, ученый
оқырман — читатель
оқыту — учить, обучать
оқытушы — преподаватель
ол — он, она, оно, тот
олай — так
олақ — неумеха, неловкий
олар — они
олжа — добыча
омарта — пчелка
омырау — грудь
омыртқа — позвонок
он — десять
онда — там, туда
ондық — десяток

онша — столько, не очень
оныншы — десятый
оның — его, ее
оның үстіне — кроме того, более того
оң — 1 правый, 2 удачливый, счастливый
оңай — легкий, нетрудный
оңаша — наедине, изолированный
оңбаған — непутевый
оңды — хороший, прекрасный
оңқай — правша
оңтүстік — юг
оқу — 1 идти хорошо, правильно /о делах/, 2 лнить, выпустить /о ткани/
опа — пуфра
опасыз — предатель, изменник
ор — 1 канава, 2 темно-рыжая масть
ораза — пост
орай — 1. вихор, 2 возможность, досуг
орақ — серп
оралым — круг, цикл, оборот
орам — сверток, связка, моток, обмотка
орамал — 1 платок; 2. полотенце
орану — завернуться, закутаться
орасан — слишком, очень
орау — завернуть, обернуть, свернуть
орда — 1 центр, очаг; 2 ханская ставка
орман — лес, бор
орналастыру — устроить, поместить
орналасу — устроиться, расположиться
орнату — установить, укрепить, основать
орнатылу — устанавливаться
орта — 1 средний, неполный, середина; 2 среда
ортада — посередине
ортақ — общия
ортақтасу — делиться, участвовать в доле
орталық — центральный, центр
ортаншы — средний /о детях/
орта оқу орны — общее и специальное учебное заведение
орташа — средне, посредственно, средний
ортаю — убавляться, уменьшаться
ору жаты
орын — место, должность, пост
орынбасар — заместитель
орындау — исполнять
орындаушы — исполнитель
орынды — уместный, имеющий место
орындық — стул
орыс — русский
орысша — по-русски
осал — слабый, некрепкий, непрочный
осу — разрезать, рвануть, царапать
осы — это, этот, эта

осылай — так, таким образом
осындай — такой же, подобный
осындайда — в таких случаях
осынша — сколько, столько
от — 1 огонь; 2 трава
отагасы — отец семейства
оталу — 1 вспыхнуть, 2 заводиться /о
моторе/
отан — Родина, отечество
отандас — соотечественник
отар — 1 огара; 2 пастбище, 3 колония
отарлау — колонизация
отаршыл — колонизатор
отау — 1 полоть, пропалывать, 2 отде-
лившаяся семья, дом молодых
отбасы — семья
отыз — тридцать
отызыншы — тридцатый
отын — дрова, топливо
отыру і сидеть, садиться. 2 находить-
ся, пребывать
отырыс — 1 сидение; 2 заседание; 3 по-
сиделки
ошақ — очаг
ою — 1. прорубать, делать углубление,
2. гравировать, делать резной орнамент
оюлау — делать орнамент
оюлы — расшитый, узорчагыш
ояну — просыпаться, пробуждаться
ояту — будить
ояу — явь, наяву

Ө

өгей — неродной
өгей өке — отчим
өгей шеше — мачеха
өгіз — вол
өжет — упорный, настойчивый
өз — сам
өзара — между собой
өз бетімен — самостоятельно
өзге — другой, иной
өзгелік — отличие, различие
өзгергендік — перемена, изменение
өзгермелі — переменчивый
өзгеру — меняться, измениться
өзгеріс — изменение, перемена
өзгеше — особенный, особенно
өзгешелік — особенность, различие
өзек — сердцевина
өзен — река
өзімсіну — вольничать
өзімшіл — эгоист
өзіндік — своеобразный, характерный

өйткені — потому что
өйтп-бүйтп — каким-то образом
өкпе — 1 легкие; 2 обида, огорчение
өкпелегіш — обидчивый
өкпелеу — обижаться
өкпенің қабынуы — воспаление легких
өксу — всхлипывать
өкше — 1 пятка; 2 каблук
өкшелеу — преследовать, идти следом
өкіл — представитель
өкілдік — представительство
өкілетті — полиомочный
өкілеттік — полномочие
өкімет — власть
өкіну — раскаиваться, сожалеть
өкініш — раскаяние, сожаление
өкінішті — досадный
өкіру — рвать, рыдать
өлгенше — до последнего
өлең — 1 песня, 2 стих; 3 малопита-
тельная трава
өлеңдету — петь, напевать
өлке — край, территория
өлкелік — краевой, территориальный
өлкестану — краеведение
өлтіру — убить, умертвить
өлу — умереть, пасть
өлшем — мера, мерка, размер, доза
өлшену — взвешиваться, измеряться
өлшеу — мерить, взвешивать, отмерять,
примерять, измерять
өлшеуіш — весы, измеритель
өлі — мертвый
өлік — мертвец, гроб, покойник
өлім — смерть, кончина
өмір — жизнь, существование
өмірбаян — автобиография
өмірлік — жизненный, вечный
өмірнама — биография
өмір сүру — жить, существовать
өндіру — производить, выработка
өндіруші — производитель
өндіршек — глотка, горло
өндіріс — производство, предприятие
өнебойы — всегда, постоянно
өнеге — образец, пример
өнегелі — образцовый, примерный
өнегелілік — воспитанность
өнер — искусство, ремесло
өнержай — дом творчества
өнеркәсіп — промышленность
өнерпаз — искусный, образованный
өнертабыс — изобретение
өнертану — искусствоведение
өнертапқыш — изобретатель

өнү — 1. прибавляться, прибывать, 2. удаваться, 3 поступать /о делах/, 4. продвигаться /о работе/
өнүм — 1 продукция; 2. производительность
өнүмдүк — производительный, продуктивный
өнүмдүк — производительность
өн — 1 облик, лицо, образ, вид, цвет лица, 2 лицевая сторона материи, 3 явь
өндөү — 1 обрабатывать /почву/, 2. поправлять, выдвигать /овчину/
өндөүшү — 1 реставратор, 2 аранжировщик
өнөш — пшцевод
өнкөй — сплошь, только
өнүр — 1. край, регион, 2 полочка /в выкройке одежды/
өр — возвышение, подъем
өрбү — размножаться
өре — возможность, способность
өрескел — грубый
өресиздик — ограниченность
өркөн — потомство
өркөндөү — развиваться, процветать
өрлөү — подниматься вверх
өрмөкшү — паук
өрмөлөү — лазить, карабкаться наверх
өрнөк — узор
өрнөктөү — рисовать, наносить узоры
өрт — пожар
өртөнү — сгореть, загореться
өртөү — поджечь
өртсөндүргүш — огнетушитель
өрт сөндүрүшү — пожарник
өртхабарлагыш — пожарная сигнализация
өрү — плести, заплетать
өршүл — непрсклонный
өрик — 1. абрикос; 2 урюк
өрім — плетение
өсек — сплетня
өсек-жала — клевета
өсектеү — сплетничать
өсекшү — сплетница
өсиет — завет, завещание, наставление
өскөлөң — растущий
өсү — расти, развиваться
өсүм — прирост
өсүмдүк — растение
өсүрү — выращивать
өт — желчный пузырь, желчь
өтө — очень, слишком, совсем
өтөлү — быть возмещенным
өтөү — 1 исполнять, выполнять; 2. оправдывать затраты; 3 возмещать расходы, 4. погашать задолженности

өткөн — прошлый
өткүзү — 1 пропустить, переправить, 2 просрочить, упустить; 3. проводить; 4. реализовывать, сбывать; 5 сдавать,
өткүшү — кратковременный
өткүр — 1 острый, пронизывающий, 2 смелый, бойкий
өтпөлү — переходный
өтү — 1 проходить, 2 быть острым, 3 быть ходовым /о товаре/, 4 иметь действие /о словах/
өтүм — спрос
өтүмдү — 1 головой; 2 имеющей действие
өтүнү — просить, умолять
өтүнүш — просьба
өтүрүк — ложь, обман
өтүрүкшү — лжец, лгун, обманщик
өш — мечь
өшпөндүк — вражда, враждебный
өшпөс — неизладимый
өштөсү — враждовать
өшү — 1 гаснуть, 2 стереться
өшүгү — злобствовать, мстить
өшүргүш — ластик, резинка
өшүрү — 1 погасить, 2 стереть

П

пай — местоимение, выражающее удивление
пайшы — пайщик
пайда — польза, выгода
пайдалануу — пользоваться, использовать
пайдалы — полезный, выгодный, доходный, прибыльный
палау — плод
палауан — борец, силач
пана — приют, убежище
парак — лист бумаги
паракша — листок
парасат — 1. понятливость, 2 интеллект
парасатты — смышленный
парсы — перс, персидский
парыз — долг
патша — царь
патшазада — царевич
патшалык — царство, царизм
пөк — невинный
пөлө — беда
пөн — учебный предмет, дисциплина
пөрмөн — сила
пөтөр — квартира
пөтүгү — соглашение, договоренность
пөүеске — повозка, карега
пейил — нрав, характер

перле — занавеска
 перзентхана — родильный дом
 перне — струпа
 пеш — печь
 нешене — судьба, участь
 пиғыл — понятие
 нима — валежки
 пияз — лук репчатый /овощ/
 пойыз — поезд
 пұл — деньги, цена, стоимость
 пушық — курносый
 пырылдау — храпеть
 пыскыру — фыркать
 пысық — живой, шустрый
 пысықтауыш — обстоятельство
 пысыл — сопение
 пысынау — преть, сильно потеть
 лышак — пож
 пікір — мнение
 пікірталас — дискуссия, полемика, диспут
 піл — слон
 пісте — фисташка
 пісу — вариться
 пісіру — 1 варить, 2 печь
 пішен — сено
 пішін — фигура
 пішінді — стройный
 пішін-тігін — кройка и шитье

Р

разы — довольный
 рай — 1 состояние, 2 настроенис, 3 на-
 клонение
 рақат — наслаждение, удовольствие
 рақаттану — наслаждаться
 рақмет — спасибо
 рақым — милость, милосердие
 рас — правда, правдивый
 растау — удостоверять
 расымен — действительно
 рауан — рассвет
 раушан — 1. светлый, ясный, 2 роза
 /цветок/
 рәміз — символ
 рәсім — обряд, обычай, традиция цере-
 мония
 рәсуа — напрасно
 ренжу — обижаться, огорчаться
 ренжіту — обидеть, огорчить
 реніш — расстройство, огорчение, доса-
 да
 ренкті — красивый, миловидный
 ресми — официальный
 ресім — церемония

рет — 1 поряток, 2 раз, 3 выход, 4
 повод, основанис 5 возможность, слу-
 чай
 риза — довольный
 ризық — прощитанис
 рөл — роль
 ру — род
 рух — дух
 рухани — духовный
 рұқсат — разрешение, позволение

С

сабаз — молодец, удалой
 сабақ — 1 урок, 2 стебель 3 длина нити
 сабақтастық — пресмтвснность
 сабақтау — вдевать нитку в иголку
 сабалақ — лохматый, растрепанный, ра-
 стрёпа
 сабалалау — 1 ийти /о дожде/, лить как
 из ведра, 2 бить многократно, избивать
 сабан — 1 солома, 2 плут
 сабау — бить, колотить, избивать
 сабын — мыло
 сабыр — терпение, выдержка
 сабырлы — терпеливый
 саға — устье реки
 саған — тебе
 сағат — 1 часы, 2 час /60 минут/
 сағыз — жвачка
 сағыну — скучать
 сағыныш — тоска, скука
 салақ — лук /оружие/
 салаға — милостыня
 саз — 1 грязь, глина, 2 мотив, напев
 сай — 1 овраг, 2 подходящий, достоинный
 сайғақ — 1 сайгак, 2 длинная палка,
 3 надгробная доска
 сайлау — выбирать, избирать, выборы
 сайма-сай — как раз, точь-в-точь, впору
 сайман — 1 оборудование, снаряжение;
 2 орудис, принадлежности
 сайран — прогулка, гуляние
 сайрандау — гулять
 сайрау — 1 петь /о птицах/, 2 красно-
 речиво говорить
 сайын — каждый раз
 сайынқыран — доблестный, герон
 сайыс — бой, состязание на копьях, фех-
 вование
 сайыскер — мастер миогоборья, участ-
 ник соревнования
 сақ — осторожный
 сақал — борода
 сақау — косноязычный, картавый
 сақи — щедры

сакина — 1 кольцо, перстень, 2 мигрень
сакталу — сохраниться
сактану — беречься, остерегаться
сактау — хранить, оберегать
сала — 1 разветвление, 2 расстояние между раздвинутыми пальцами, 3 от-
расль, сфера
салак — нерияха, неряшливый
салақтык — неряпливость
салалас — 1 равнозначный; 2 сложно-
сочиненный (*грамм*)
салалык — отраслевой
салбыр — вялый
салғыласу — пререкаться
салдар — отрицательный результат
салдыр — шум, грохот
салпықалы — серьезный, сдержанный
салқын — прохлада, прохладный
салқындау — охлаждаться
салмақ — 1 тяжесть, вес, 2 авторитет
салмақты — 1 тяжеловесный, увесистый
2 серьезный, положительный
салпаю — болгаться, отвисать
салт — обычай, традиция, нрав
салтақ — грязь, грязный
салтанат — 1 блеск, великолепно
2 пышность, роскошь; 3 торжество
салтанатты — праздничный
салт-дәстүр — традиция, обычай
салу — 1 класть; 2 вить гнездо, 3 стро-
ить, 4 сеять, 5 направить, указать,
6 установить, 7 ударить; 8 ставить
салық — налог
салыстырма — сравнительный
салыстыру — сравнивать
самай — висок
самал — легкий ветерок, брыз
самауыр — самовар
самғау — взлететь, высь
самса — пирожок
сан — 1 число, количество, счет, 2 бедро
сана — сознание, мысль, дума
санақ — 1 статистика, 2 перепись
санақшы — статистик
санау — считать, подсчитать
санаулы — считанный, ограниченный
сандалу — болтаться; бродить без дела
сандық — сундук
саңырау — глухон
саңырауқұлақ — гриб
саи — 1 черенок, рукоятка, 2 ряд,
строил, колонна, 3 неожиданно, вдруг
сапа — качество
сапалы — качественные
сапар — путь, поездка, путешествие

сапарнама — путевые записки
сапар шегу — путешествовать, ездить
сапы — кинжал
сарай — дворец
сараң — скупой
саран — экспертиза, оценка, отбор
сарапшы — эксперт, оценщик
сарбаз — воин, боси
сарғалдақ — желтый тюльпан
сарғаю — 1 желтеть, 2 вянуть /о траве/
; 3 тосковать, грустить, печалиться
сарғыш — желтоватый
сардала — беспредельная степь
саржа — лук /оружие/
сарлар — инициальный, предводитель
саркылмас — неисчерпаемый, неис-
черпаемы
саркыду — 1 обмелеть, высохнуть, 2
быть истощенным, израсходованным
саркырама — водопад
саркыт — гостинец
сары — желтый
сары ауру — желтуха
сары май — сливочное масло
сарымсақ — чеснок
сарын — 1 мотив, напев; 2 направление
сарындас — созвучный
сарып — яшур
сары уыз — желток /яйца/
саскалақ — суетливый
сасу — 1 теряться, опешить, 2 дурно
пахнуть, вонять
сасық — вонючий
сасыққузен — хорек
сатқын — предатель
сатпақ — грязь
сату — продавец
сатула — в продаже
сатушы — продавец
саты — ступень, лестница
сатылу — продаваться
сатынды — продажный
сатып алу — покупать
сатып алушы — покупатель
сатырлау — греметь, трещать
сау — здоровый
сауал — вопрос, проблема
сауап — милость, доброе дело
сауат — грамота
сауатты — грамотный
сауда — торговля, торговый
саудаласу — торговаться
сауда нүктесі — торговая точка
сауда орталығы — торговый центр
сауда үні — торговый дом

саусақ палец
сауу — доить
сауық — увеселение
сауықтыру — оздоравливать оздоровление
сауыншы — доярка
сауыскан — сорока
сауыт — 1 посуда, сосуд, футляр, 2 шлем
сауыт-саиған — оружие, военные доспехи
саф — чистый, без примесей
сахна — сцена
сая — прохлада, холодок
саябақ — сквер
саяжай — дача
саяжал — аллея
саясат — политика
саяси — политический
саяхат — путешествие
саяхатшы — путешественник
сәби — дитя, младенец
сәбихана — дом ребенка
сәбіз — морковь
сәйгел — овод
сәйкес — соответствующий, подходящий
сәйкестік — соответствие
сәл — немного, слегка
сәлде — чалма
сәлем — привет
сәлемдеме — 1. гостинец; 2. бандероль
сәлемдесу — здороваться
сәлемхат — приветственное письмо
сәя — 1. изящество, 2. роскошь, 3. мода
сәя атәлесі — ателье моды
сәядену — наряжаться
сәйдеу — украшать, наряжать
сәнді — нарядный, модный
сәлқой — модник модница
сәндік-қолдайбалы өнер — декоративно-прикладное искусство
сәя-салтанат — праздничное торжество
сәрсенбі — среда
сәт — удача, удобный момент миг
сәген — сатин
сәтті — удачный, счастливый, успешный
сәттік — моментальный, мгновенный
сәттілік — удача, удачливость
сәукеле — свадебный головной убор невесты
сәуле — луч, сияние
сәуделену — отражение
сәулем — светик мой
сәулет — 1. величие, торжественность, 2. архитектура
сәулеткер — зодчий, архитектор
сәулетті — величественный, роскошный

сәулетші — зодчий, архитектор
сәуір — апрель
сәбелеу — накрапывать /о дожде/
сәбеп — причина
сәбу — 1 брызгать, 2 сеять, 3 поливать
сәгіз — восемь
сәгізаяқ — 1 осьминог, 2 восьмистишие
сәгізінші — восьмой
сәзгіш — чуткий, чувствительный
сәзу — чувствовать
сәзімділік — 1 чувствительность, 2. понятливость
сәзімтал — чувствительный
сәйсенбі — вторник
сәйілеу — прогулка, прогуляться
сәкемділік — подозрительность
сәкіл — веснушки
сәкесен — восемьдесят
сәкесінші — восьмидесятый
сәксеуіл — саксаул
сәкілдену — уподобиться
сәкілді — как, похожий
сәкіру — прыгать, вскакивать
сәл — сель, подоложье
сәлдір — 1 редкня, 2. исплотный
сәмсер — сабля меч
сәмсерші — фехтовальщик
сәміз — жирный, упитанный, тучный
сәміру — полнеть, тучнеть
сән — ты
сәнібі — суббота
сәнделу — шататься, бродить
сәну — верить, доверять
сәнікі — твой
сәнім — вера, доверие, уверенность
сәнімді — верный, надежный
сәнімшіл — доверчивый
сәнінше — по-твоему
сәптелу — склоняться, склонение
сәптеу — склонение
сәретек — 1. бодрый, живой, 2. осторожный
сәргу — освежиться, передохнуть
сәрсю — 1 лежать пластом; 2. окошеить
сәрілмелі — пружинистый, упругий
сәріптік — воодушевление
сәріпс — 1. отталкивающая сила, 2. инерция
сәрт — клятва
сәртшіл — твердый в обещании
сәруен — прогулка, гуляние
сәруендеу — прогуливаться
сәрі — рыцарь, поэт-песенник
сәрік — спугник, компаньон
сәріктес қала — город-спутник

серіктік — общество артель, товарищество
сескену — бояться, робеть
сең — льдина
сиқырытылық — колдовство
сият — характер, свойство, черта
сипаттау — характеризовать
сипау — гладить, поглаживать
сирак — голень, большая берцовая кость
сирек — редкий
сиса — ситец
сиыр — корова
сия — чернила
сияқты — подобный, наподобие, будто
сиясауыт — чернильница
соғу — ударять, бить, стучать
соғұрлым — тем, настолько
соғым — скот, предназначенный на зимний убой
соғыс — война
соғысу — биться, драться, воевать
содан кейін — затем
солдырлық — хулиганство
созу — протягивать, растягивать
созылу — растягиваться, длиться
сойқандық — бесчинство
соқа-саиман — орудия труда
соқпақты — проторенный
соқыр — слепой
соқыршек — аппендицит
сол — 1 лот та, то 2 левый
солдай — так
солақай — левша
солбыр — вялый, инертный
солғұрлым — настолько
солжылдау — прыгистый, качаться
солтүстік — север
солу — увядать, блеснуть
сом — рубль
сона — слезень
сондай — такой
сонда да — тем не менее, все же
сондыктан — поэтому
сонша — столько, настолько
соншама — столько, настолько
соныммен — одним словом, итак, значит
 таким образом, следовательно
соныммен бірге — вместе с тем
соң — 1 конец, 2 после
соңғы — последний
соңыра — позже, потом
сопақ — продолговатый, овальный
сопақша — продолговатый овальный
сор — 1 соленое озеро, 2 несчастье, бедствие
сора — дикорастущая конопля
сорғыту — подсушить
сорлы — бедняжка, несчастный
сорпа — буюн
сортаң — солончак
сору — сосать
сот — суд, судебный
соттау — судить
сәгілу — распороться
сәгіс — выговор
сәгу — 1 ругать, бранить, 2 распарывать
сөз — 1 слово, 2. речь
сөзбе-сөз — слово в слово
сөздік — словарь
сөзшен — красноречивый
сөйлем — предложение
сөйлемше — выражение
сөйлесу — разговаривать, беседовать
сөйлеу — говорить, выступать
сойтсе де — несмотря на это, тем не менее
сәйту — так делать, так поступать
сәйгіп — итак, таким образом
сөк — ищено
сөндіру — тушить, гасить
сөну — гаснуть, поухать
сөре — 1 полка; 2. старй
су — вода
суға түсу — купаться
сурет — рисунок, картина, фотография
сурет салу — рисовать
суретке түсу — фотографироваться
суреттеу — изображать, описывать
суретші — художник
сусар — куница
сусау — жаждать, хотеть пить
сусын — напиток
суу — охлаждаться, остывать
суық — холод, холодный
суық тию — простудиться
суыр — сурок
суырма — выдвижной ящик
суыру — вытаскивать, выдергивать
суыту — охлаждать, остывать
сүйік — 1 жидкий; 2 редкий
сүйіқтык — жидкость, жидкое состояние
сұхбат — беседа
сұхбаттасу — беседовать
сұлтан — султан, правитель
сұлу — красивый
сұлулық — красота
сұлы — овес
сұмдық — ужас, кошмар, плохая весть
сүр — 1 серый, 2 бледный

сұрақ — вопрос
сұрақ қою — задавать вопрос
сұраным — спрос
сұрау — спрашивать, просить
сұрып-галған — отборный, наилучший
сұсты — суровый, строгий, холодный
сұхбат — встреча, беседа
сүбе — часть туши. филе
сүдігер — зябь
сүзбе — катык, творог
сүзгі — фильтр
сүзек — тиф
сүзу — 1 фильтровать, 2 бодать
сүнек — 1 кость, 2 прах
сүйел — боролавка
сүйем — мера длины расстояние между вытянутым большим и указательным пальцами
сүйену — опираться
сүйеу — подпирать, поддерживать
сүйкімді — приятный привлекательный
сүйрелеу — волочить, тащить
сүйреу — волочить, тащить
сүйікті — любимый
сүйіну — любоваться, восторгаться
сүйінші — подарок за радостную весть
сүйісу — 1 любить друг друга, 2 целоваться
сүлгі — полотенце
сүлік — шиявка
сүңгу — нырять, углубиться
сүргі — рубанок
сүрлем — силос
сүрту — вытирать
сүріну — спотыкаться
сүт — молоко
сүттіген — молочай
сүю — 1 любить, 2 целовать
сыбаға — доля, часть
сыбай — смежный, соседний
сыбаилас — смежный, соседний
сыбдыр — шорох, шелест
сыбызғы — свирель, дудка
сыбыр — шепот, шептание
сыбырласу — шептаться
сыбыршы — суфлер
сыбыс — слух, молва
сығалау — подглядывать, подсматривать
сығу — жать, выжимать
сығым — давление
сығыраю — смотреть, прищурившись
сыз — сырость
сызба — схема, чертеж
сызғыш — линейка
сыздау — ныть /болеть/

сыздауық — чирсы
сызу — 1 чертить, 2 ударить
сызык — черта, линия
сызықша — черточка, тире
сын — подарок, награда, премия
сый-құрмет — почет и уважение
сыйлау — 1 дарить, 2 оказывать уважение
сыйлы — уважаемый почетный
сыйлық — подарок, награда, премия
сыйымды — 1 всестительный, смкный, 2 обходительный
сыйысу — уживаться
сықақ — сатира, насмешка
сықактау — насмехаться, издеваться
сықыр — скрип
сықырлау — скрипеть
сылақшы — штукатур
сылану — прихорашиваться
сылау — 1 мазать, 2 массировать
сылбыр — вьюлый
сылдыр — 1 журчание; 2 шуршание
сылтау — предлог, отговорка, причина, повод
сым — проволока
сымбат — стройность, грация, статность
сын — 1, критика, 2 испытание, 3 фигура
сына — клин
сынақ — 1 испытание, 2 зачет
сынама — проба
сынал — ртуль
сынау — 1 испытывать, 2 критиковать
сынаушы — испытатель, эксперт
сына алу — критиковать
сынлыру — ломать
сын есім — прилагательное
сын-сықақ — сатира
сыну — ломаться, разбиться, расколоться
сыншы — критик
сынмық — сломанный, осколок
сыншы — класс
сыңар — один из пары
сыңғыр — 1 лязг, 2 эхо
сыннай — 1 вежливый, учтивый, 2 изящ-ный, красивый
сыпырғыш — веник
сыпыру — подметать
сыра — пиво
сыраhana — пивной бар, пивнушка
сырга — серьги
сырганақ — 1 скользкий, 2 каток
сырганау — скользить, катиться
сыргауыл — жердь, шест
сыргу — скользить, катиться

сыржаг — болезнь, болезненное состояние
сыржагану — хворать, болеть
сыржау — большой, хворый
сыржырау — ломить нить
сырмак — ковер с аппликациями
сырнай — 1 дудка, 2 гармонь
сырт — 1 внешняя сторона; 2 верхний
3 возвышенность; 4 обух
сырт киім — верхняя одежда
сырткы — внешний, наружный
сыртында — снаружи
сырык — длинный пест с развилкой,
служащий подпоркой в юрте во время
сильного ветра
сырыл — хрип, хрипота
сыгыр — хруст
сюю — вмещаться
сиз — Вы /вежливая форма/
сиздиңизе — но-Вашему
сілекей — слюна
сілеусін — рысь
сілку — грести
сілкілеу — потрясти
сілтеу — 1. указывать, 2 махать
сітті — щелочь
сіңбіру — сморкаться
сіңдіру — поглощать, переваривать /пищу/
сіңді — младшая сестра по отношению
к старшей сестре
сіңу — всасываться, проникать, перева-
риваться
сіңір — сухожилие
сіңіру — 1 впитывать, усваивать, 2 при-
сваивать 3 заслужить
сіре — по всей видимости, видимо
сірке — 1. гнида, 2 укусы
сіркіреу — моросить
сіріне — 1 патока, 2 липкий

Т

таба — сковорода, сковородка
табак — 1 большая чаша, блюдо, 2 лист
табалау — злорадствовать
табалдырык — порок
табан — 1 подошва, 2 основание
табандаган — ровно
табиғат — природа
табиғаттану — природоведение
табиғи — природный, естественный
табу — исходить, приобретать добывать
табын — табуи
табыну — поклоняться
табыс — 1 заработок, доход, 2 дости-
жение, успех

табысу — мрниться
габыт — гроб
таға — подкова
тағайындау — назначить
тағам — блюдо, еда, пища
таған — таган, подставка, подшорка
тағат — терпение
тағдыр — судьба
тағзым — цоклон
тағу — 1 надеть, напепить, приколоть;
2 пришивать
тағы — 1 еще, еще раз 2 дикий, нелю-
димый
тағылым — урок, пример
таж — корона
тажал — страшилище, свирепый
таз — плешивый
таза — 1 чистый, 2 честный
тазалау — чистить
тазалық — чистота
тазару — очищаться
таша — плешивый
тай — стригун, стригунок
тайғақ — скользкий
тайғақтау — скользить
тайғанау — поскользнуться
тайжақы — дубленка
тайлақ — годовалый верблюжонок
тайпа — племя
таилақ — неглубокий
тайғаласу — переченг, вступать в прере-
кяння
тайыз — 1 мелкий, 2 поверхностный
тайынша — годовалый теленок
тақ — 1 трон 2 нечет
тақа — каблук
тақалу — приблизиться
тақастық — соперничество
тақау — придвинуть вплотную
тақия — тюбетеика
тақпақ — стих декламация, речитатив
тақта — доска
тақтан — доска, тес
тақуа — набожный, религиозный
тақылдату — стучаться
тақылдау — стучать
тақыр — голая глинистая земля
тақыршақ — солончак
тақырып — тема
тақырыпша — подтема
тал — 1 тальник, 2 штука
талай — несколько, довольно много
талап — 1 стремление, 2 требование
талакер — 1 стремящийся, добиваю-
щийся, инициативный, 2 претендент,
истец, абитуриент

талап-талғам запросы
талапшылық — требовательность
талас — спор, дискуссия, дебаты
талас-тартыс — ссора, размолвка, тяжба
тачасу — 1 спорить, оспаривать, пререка́ться 2 грызться /о собаках/
талау — 1 грабить 2 искуса́ть
талғам — вкус
тағампаз — рзборчный
таллау — 1 разде́ить на пряди 2 анализировать, разбира́ть, разбор
таққан — крупа пшеничная и ии пшеничная, приготовленная особым способом
талқандау — 1 толочь 2 громить, рушить
талқылау — 1 обмять 2 разбира́ть, обсужда́ть, дискутировать, разоблача́ть
тақтастан — неустанно, неутомно
талпақ — коренастый, низкорослый
талпыну — стремиться
талтандау — 1 ходить, расстави́ ноги 2 быть самоня́ным
талтүс — поидень
талу — 1 надать в обморок 2 ии́смомога́ть 3 быть застигнутым враспехе, онеметь
тамач — 1 пища, еда отк. гор. о
тамақтандыру — корчить
тамақтау — кушать
тамачдау — аканчивать, авершг
тамсану — 1 восхищ. с. дп. яться 2 причмокивать, губами
таму — капать
тамұқ — ад
тамшы — ка. я
тамын дөри — капчи *арство*
тамышылау — капать
тамыз — август
тамызу — 1 к. п. ь 2 р. жиг. т. нь
тамызық — тучинк, шека
тамыр — 1 корень, 2 кровеносный сосуд
тамырлану — п. ить корни
тамыр-тамыстық — прот. кционим
тамыршы — наро. ный, целитель
танау — 1 поздравлять, 2 разрезать, попрезгать
тадыр — пель, которой кут. пш. ки
тану — 1 опозна́ть, узна́ть, 2 отказы́ваться
таным — по. наис, понимание
танымал — изве. тный, нако. ый
танымгер — зна́ок, масть, р
танымдық — познавательный

таным — знакомый
танымстыру — знакомить
танымсу — знакомиться, знакомство
таң — рассвет, утренняя заря
таңба — метка, к. йсимо, тавро
таңғажаныш — чудесный, изумительный
таңғалу — удивля́ться
таңғы — у. репний
таңдау — небо
таңдамалы — отборный, избранный
таңданарлық — у. ивительный
таңдану — у. ивля́ться, восхит. ься
таңдаушы — отборный, у. шии, пере. ювой
таңертең — утро, у. репний
таңертеңгі — утренний
танкию — 1 быть. рну. ым. носе 2 ыть коротко остриженным
танкурай — ма. иша
тансық — редкостный, сильно желаемый
тану — авя. ывать, привязыв. в. пере. в. ы. а. ь
таңырканду — учивл. ься, и. умля́ться
таңыркуау — любопытствовать
тап — 1 ю. ти. нческий класс 2 отне. ы. ок. 3 жар. теп. о. 4 то. чь. в. очь
тапач — низкий
тапалша — низенький, низкорослый
тапанша — револьвер, писто. лет
тапқыр — находчивый, сме. лис. гый
тапсырма — ние. перу. чение
тапсыру — 1 поручи́ть, да́ть задание, 2 вручи́ть, пере. ать
тапсырыс — аказ
таптау — расто. ьтать, расплюш. ь
таптық — кт. ссовый
таншы — не. юста. ючный, ску. ный
таншылық — не. юста. а, нехватка
тар — тесн. г. ки
гаразы — сы
гарақ — ребень, расческа
гарақан — аракан
тарач — р. в. в. тен
тарану — пр. ч. сыв. ться
тарау — сторона
тарату — 1 распу. ск. ть 2 рас. протра. ь. ь. разд. ть
гарау — 1 ра. е. г. ава. приток реки, 3 рас. ч. сыв. а. ь 4 рас. ходи. ться, раз. бре. да. ться 5 рас. протра. ь. ться
гарбақа — ж. ба
гарбию — ы. рив. я
тарих — история
тарихи — исторический
тарихшы — ис. рик

таркату — 1 распускать, раскручивать,
2 разогнать
таркау 1 расходиться 2 рассеяться
таркылдау — вызывающе громко смеяться
тарлан 1 сивын 2 передовая часть
общества
тарлық — теснота
тармақ — илкт
тарсыл — стук грохот
тарсылдау — стучать грохотать
тарта около
тарту — тянуть тащить
тартыну 1 сопротивляться пятиться
2 уклоняться
тартыс — борьба, столкновение схватка
таршылық — нехватка недосгагок
тары — просо, пшено
тас — камень
тасқын — наводнение
тасбака — ирспаха
таскөмір — каменный уголь
таспа тесьма
тастақ — каменное место
тастау — бросать
тасты — каменистый
тасу — 1 выходить и берегов ыпнать
ся 2 носить, возить перевозить таскать
тасымал — перевозка
тат — ржавчина
тату — 1 пробовать пицу 2 ружными
мирными 3 иметь вкус привкус
татуласу — мириться
татуластыру — мирить
тату-төтті — дружные дружно
тау — гора
тауқимет — лишени трудность
тауы — горный гористый
тауысу — кончать р сходовать исчерп ь
тауысылу — иссякнуть закон читься
таутеке — горный козел
тауық — курица
тау — 1 ско ьзить, 2 сбиться с пути
таяқ — палка, трость
тау — 1 близко вблизи 2 по пнрать
3 близиться, приблизиться
тобет — шет
тожірибе — опыт
тожірибелі — опытный
төкаппар — чванливый, гордыйны
төлім — об чение
төмпіш — рносый
төн — 1 тельо 2 по бно равност. ыю
тәрбие — воспитание
тәрбиелеу — воспитывать
тәрбиелі — воспитанный

тәрбиеші — воспитатель
төрелке — гареика
төртін — дисциплинапорядок режим
төртінті — дисциплинированный
төрізді — как будто похожий подобный
төсіл — прием, способ
төте — етя
төтті — сладкий с адость пряность
төттілік — сладость
төуекел — риск
төуелдеу — подчинить
төуелді — 1 зависимый 2 прина-
лежащий 3 притяжательный
төуелсіз — независимый
төуелсіздік — независимость
төулік — сутки
төуіп — знахарь цыте ь
төуір — лучше ислурной
тебегей — любетейка
тебу — иин ь тягать
тегене — большая деревянная чаша
тегеш — большая деревянная чаша
тегі — очевидно, навсрно в самом деле
тегің — царом безвозмездно
тегіс — ровный талкий
тегістеу — ровнять выравнивать
тегістеуші — шлифовщик
тегістік — равнина
тежелу — горможенне
тез — скоро бысро
тездету — ускорять
тек — 1 происхождение, порода, 2 толь
ко лишь лишь 3 зря, напрасно
теке — козет
текемет — большая кошма с узорами
тексеру — проверять, обследовать
текте — однородный
текине — 1 куб 2 ряд стой
теледидар — телевидение телсвизор
телекоррмен — телезритель
телехабар — телеспредача
темеки — табак
темекі тарту — курить
темір — желез
теміржол — железная дорога
теміржол бекеті — железнодорожный вок-
зал
темірші — кузнец
тентек — шалун маловливыи озорник
тең — равный
теңге — национальная валюта
теңдеме — уравнение
теңдес — равный
теңдесу — уравниваться равняться
теңдеу — уравнивать уравнение

теңдік — равноправие, равенство
теңделу — приравниваться, равняться
теңеу — уравнивать, сравнивать, сравнение
теңселу — покачиваться
теңіз — море
теңкі — пиннок, удар ногой
гер — пот
тербелу — качаться
тербету — укачивать
тергеу — допрос, допросить, расследовать
тергеуші — следователь
терезе — окно
терең — тополь
терең — глубокий
тереңдету — углублять
тереңдеу — углубляться
терлеу — потеть
терме — 1 сборный, 2 жанр в стихотворной форме
терте — оглобля
теру — 1 собирать, 2 ткать пряжу
тершең — пот ивовый
тері — кожа, шкура
теріс — неправильный
терискен — ячмень
тесу — дырять, сверлить
тесік — дыра, дырявый
тете — погалки
тетік — 1 механизм, 2 стержень, 3 прием, способ
тиелу — быть погруженным
тиеу — грузить, погружать, загружать
титтей — крошечный, мажусенький
тиын — монета
тиімді — выгодный, оптимальный
тии — белка
тирмен — мельница
тиіс — необходимо, должно
тиісті — необходимыми, должными
тиісу — задсвать, трогать
тию — касаться, трогать
тиянақ — постоянство, стабильность
тиянақты — устойчивый, постоянный
тобық — лодыжка
тобылғы — тавола
тоғай — лес
тоған — пруд, запруда
тоғыз — девять
тоғызыншы — девятый
тоғыздық — девятка
тозаң — пыль
тозаңдату — пылить
тозаңды — пыльный, запыленный
тозу — 1 изнашиваться, обветшать,

2 разброситься
той — пир, пиршество, празднество
тойғанша — досына
тойғызу — накормить, досына
тойлау — пировать
тоймакала — юбилейная статья
тоитарыс — олпор
тоқ — сытый
тоқал — младшая жена
тоқаш — булочка
тоқлақ — кологушка
тоқсан — 1 леваносто, 2 квартал /четверть года/ 3 четверть /учебная/
тоқталу — задерживаться, останавливаться
тоқталыс — остановка, задержка
тоқтам — решение, заключение
тоқтату — остановить
тоқтау — остановиться
тоқтық — сытость, недостаток
тоқу — вязать, ткасть
тоқпылық — сытость, достаток
тоқылдақ — лягушка
тоқылдау — стучать
тоқыма — трикотаж, вязаная вещь
тоқымашы — ткач, текстильщик
толғақ — схватки
толғану — колебаться, обдумывать
толғау — 1 стихотворение-размышление, 2 распевать эпическое сказание в стихах
толқу — 1 волноваться, 2 колышаться на ветру, 3 колебаться, сомневаться
толқын — волна
толтыру — 1 заполнять, наполнять, 2 выполнять
толу — 1 наполняться, 2 исполняться, 3 пополнять
толы — наполненный, полный
толығу — полнеть, толстеть
толық — полный, толстый
толықтауыш — дополнение
толықтыру — дополнить, добвить
томар — чурбан, голтое полено
томпақ — выпуклый
томпау — выступать, выпирать
томырық — резкий, крутой
тон — дулду
тонау — грабить
тоң — мерзота
тоңазу — застывать, заигнуть
тоңғақ — мерзляк
тоңдыру — заморозить
тоңу — мерзнуть
топ — группа, скопище, топа

топас упой туго ум
топтама серия цикл
топтау — группироваться
топтастыру — классифицировать
топтасу — разбиваться на группы
топшы — предпеченье
топыр — топот
топырақ — земля, почва
топырлау толпиться
тор — сетка, сеть
торап — перекресток узел
торгай — воробей
торқа — самый драгоценный шелк
торлау 1 заволакивать, 2 обметать
летли
тостаған — небольшая деревянная чашка
тосу — ждать
тосын — внезапно, неожиданно
тосыркау чуждаться, стесняться
тот — ржавчина
тоты — павлин
тотығу — 1 ржаветь; 2 загорать на солнце
тошала крыжовник
тою — 1 насыщаться, 2 надоесть
тобе — 1 холм, 2 потолок, крыша;
3 вершина горы
тобелес — драка
тобелесу драться
тобетоп — верхушка
тобешік — бугорок
тоғу — выливать, проливать, высыпать
тоғу терпеть, выносить
тоғым — терпение, выдержка
тоғымді — терпеливый, выдержанный
тоғ — приплод
тоғдемес — окот
тоғдеу — приносить приплод
тоғеу — платить возмещать убытки
тоғен — низ, вниз, низкий
тоғенгі — нижний
тоғендеу — спать, спад
тоғкеру — опрокинуть, перевернуть
тоғкеріс — переворот
тоғірек — окрестность
тоғ — почетное место для гостей
тоғе — начальник, господин, аристократ
тоғешіл — бюрократ
тоғкін — родня замужней женщины
тоғлету — проходить на почетное место
тоғт — четыре
тоғтбақ — коренастый
тоғткіл — четырехугольник

тоғттік — четверка
тоғтінші — четвертый
тоғс 1 грудь, 2 грудинка; 3 наковня
тоғсек — постель, перила, подстилка
тоғсек-орын — постельное белье
тоғсенші — половик /ковёр, палас, кошма/
тоғсеу — стелить
тоғе — прямой, напрямик
тоғенше — чрезвычайный
ту — знамя
туажат — прапрапраправнук
туған — родной
туған-туысқан — родственник
тума — родственник
тумалас — родственник
тура — прямой, справедливый
туралы — о, про, относительно
турау — резать на мелкие куски, крошить
туу — 1 родить, 2 всходить /о луне/
туынды — производный
туыс — родственник
туысқан — родственник
тұжырым — заключение, округление
тұжырымдау — сформулировать
тұжырымды — заключительный, окончательный
туз — соль
тұздау — соли
тұзды — соленый, пересоленный
тұздық — приправа, соус
тұйғын — ястреб
тұнық 1 тулик, 2 место слепоты, 3 замкнутый неговорящий
тұқыл — 1 корень /волос/, 2 нить, 3 остаток, 4 окурок
тұқым — 1 семя, семечко, 2 общество, поколение, 3 порода /скота/
тұлға — 1 туловище, опора, 2 защита
тұлғалы — крупный, рослый
тұлпар — боевой конь, скакун
тұлым — коса /из волос/
тұлымшақ — косички
тұлып — 1 тулуп; 2 чучело
тұман — туман
тұмаурату — простудиться
тұмау — простуда, насморк грипп
тұмысқ — 1 морда, рыло, 2 клюв, 3 носок /сапога/
тұмылдырық — намордник
тұмба — осадок
тұндыру — отстаивать
тұну — отстаиваться
тұншығу — задохнуться
тұншықтыру — удушить, глушить

тұнык — прозрачный, чистый
тұңғыш — первенец первый
тұрақ — местожительство, стоянка
тұрақсыз — нестойкий
тұрақты — устойчивый, стабильный
тұрғы — точка зрения аспект
тұрғызу — 1 поднять, разбудить;
2 послать, воздвигнуть 3 выставить
тұрғын — житель
тұрмыс — жизнь быт, бытие
тұрмысқа шығу — выйти замуж
тұрмыста — замужем
тұру — 1 стоять, 2 встать, 3 находиться,
пребывать 4 жить, 5 стоять
түе — 1 сторона, 2 направление 3 пе-
риод, время
түсау — пуга, надевать туфы
тұтам — мера длины равная ширине ла-
дони
түтас — сплошной
түгастык — общность
түтка — 1 ручка, скоба /двери/; 2 опора
түтқын — пленник, узник
түтқыш — прихватка
түтғығу — заикалась
түту — развесить /шторы/
түтыну — расходовать, потреблять
түтыншы — потребление
түшкылтым — пресноватый
түшы — пресный
түяк — 1 копыто, 2 мелкий скот 3
наследник
түбинде — 1 на дне, 2 в конце концов
түбір — 1 корень, 2 пень, 3 корешок
түбіл — козий пух
түгел — весь, целиком сполна
түгелдей — полностью
түгіл — не только, но и
түзелу — исправиться, поправиться
түзету — 1 исправлять, 2 чинить
түзеу — ровнять
түзу — прямой
түйгіш — ступа
түйе — верблюдо
түйме — пуговница
түймелеу — застегивать пуговицы
түйнек — зародыш растения
түйнеме — сибирская язва
түйреу — приколоть, пришить
түйреуіш — булавка, шпилька
түйін — 1 узел 2 основной смысл
түйінді — 1 узловатый, 2 трудно разре-
шимый, затруднительный
түйіншек — узелок
түйір — крошка, крушинка, зёрнышко

түйіспе — контакт
түк — волосок ворс
түкпір — отдаленный
түкіру — шлевать
түлек — 1 линиялы /о птицах/, 2 по-
коление
түлеу — линиять
түлкі — 1 лиса, 2 хитрец
түлік — скот всех видов
түн — ночь
түнгі — ночной
түнек — ночевка, ыма
түнеу — ночевать
түнеугі — тогдашний
түп — 1 дно; 2 корень, 3 основание,
основа, 4 куст; 5 около, возле, под
түпкі — коренной, основной
түптеу — 1 переилюстрировать /книгу/; 2 встав-
лять дно, 3 разрыхлять, окучевать
түптірік — пратюрки
түр — 1 вид, форма, 2 орнамент
түрлену — принимать разнообразный вид
түрлес — однообразный
түрлі — разнообразный
түрлі түсті — цветной
түрме — тюрьма
түрткі — толчок
түргу — толкнуть, ткнуть
түру — подворачивать, засушить
түс — 1 снежинка; 2 полдень; 3 цвет
түскініз — настенный ковер
түскі — обеденный
түсге — в обед, днем
түсті — цветной
түстік — обед
түсу — спускаться падать
түсім — выручка, доход
түсімді — выгодный прибыльный
түсіндіме — разъяснение, толковый
түсіндіру — объяснять, разъяснять
түсіну — понимать, осмысливать
түсінік — объяснение
түсініктеме — комментарий, пояснение
түсінікті — понятный
түсіру — уронить
түтеу — коптить
түтін — дым
түтіндеу — дымиться
түшкіру — чихать
тығыз — 1 плотный; 2 тесный 3 сроч-
ный
тығу — втыкать, всовывать
тығылу — 1 прятаться, 2 захлебываться
тығын — пробка, затычка
тыным — запрет, предел

тыкылдау — стучать
тым — совсем, чересчур
тымырсық — духота, жара
тындыру — доводить до конца, выполнять
тынығу — отдыхать
тынық — тихий
тынымсыз — без усталости
тыныс — 1 дыхание; 2 передышка
тыныш — спокойный, тихий, мирный
тыныштық — тишина, спокойствие, покой
тың — 1 бодры, крепкий, 2 целина
тыңгер — целинник
тыңдау — слушать, слушаться, заслушать
тыңдаушы — слушатель
тыңшы — шпион
тыпырлау — 1. дрыгать ногами, топтать, 2. проявлять энсргию, инициативу
тыржию — хмуриться
тырма — борона, грабли
тырмалау — разравнивать граблями
тырна — журавль
тырнақ — 1 пгооть, 2 коготь
тырнау — царапать
тырнауыш — грабли
тырсылдау — трещать, хрустеть
тыртық — корявый
тыртыс — морщина, складка
тырысқақ — обидчивый
тырысу — стараться, стремиться
тыс — внешность, наружность, внешний
тыстау — покрывағы, обернуть
тысырлау — издавать шорох, треск
тышқан — мышь
тыю — 1 запрещать, 2 приостановить
тігу — шить
тігінші — портной
тігіс — шов
тізбе — цепь
тізбек — версница, цепь
тізбелеу — называть
тізгін — поводья
тізе — колено
тізелеу, тізерлеу — сесть на колени
тізу — называть
тізім — список
тік — отвесный, вертикальный, прямой
тікбақай — 1 резкий, 2 упрямый
тіке — прямой, прямо, вертикально
тікелей — непосредственно
тікен — шины, колючка
тікею — выпрямиться
тіктіру — заказать шить
тікірею — 1 стоять горчком; 2 уставиться

тіл — язык
тілмаш — переводчик
тілек — желание, просьба
тілектес — сочувствующий, доброжелатель
тілеу — желать, просить
тілу — резать, разрезать
тілші — корреспондент
тілік — разрез, порез
тілім — томтик, кусок
тіміскі — проныра
тіпті — даже вовсе, очень, совсем
тірек — опора, подпорка
тіректі — основательный
тірелу — упираться, быть подпертым
тірену — опираться
тіреу — 1 подперать, 2 столб, подпорка; 3 опора
тіреуін — подпорка
тіреке — прицеп
тіркеу — прицеплять, зарегистрировать, регистрация
тіркеуші — регистратор
тіршілік — жизнь, существование
тірі — живой
тірілу — ожить, воскреснуть
тірісінде — при жизни
тіс — зуб
тістеу — кусать
тістеуік — клещи, щипцы

У

у — яд
уағда — договор, обещание
уағдаластық — договорённость
уағыз — 1 проповедь, 2 агитация
уайым — тоска, грусть, печаль
уайымдау — тосковағы, печалиться
уайымшыл — беспокойный, озабоченный
уақ — мелкий, мелочь
уақтау — 1. размельчать, раздробить, 2. разменять
уақыт — время, срок, момент, пора
уақытша — временно, временный
уақығында — вовремя
уату — 1. разбивать, разламывать, крошить, размалывать, 2. успокаивать
уәде — обещание, уговор
уәделесу — уговориться, договориться
уәж — 1 обоснованный ответ, 2 уговор
уәкіл — уполномоченный
укалау — растирағы ладонью, делать массаж, разминать
улау — отравить
улы — ядовитый, язвительный

у-шу — шум-гам
уыз — молозиво
уылдырық — икра
уылу — стоматит
уыс — горсть, пригоршня
уыстау — мерить, брать горстями
уыт — противоядие, нейтрализация, связывающее средство
уытты — 1 ядовитый, 2 остро слов
уілдеу — гудеть

Ү

үту — понимать, осознавать
үгым — понятие
үгымды — понятный, понятливый
үгынғыш — смекалистый
үгыну — понять осмыслить
үгынсыу — взаимопонимание
үданы — постоянно, всегда
үждан — совесть
үзак — 1 дальний, 2 долго, продолжительно, 3 грач
үзаман — вскоре, в недалеком будущем
үзарту — удлинить продлить
үзару — удлиняться, становиться длиннее
үзату — 1 оттягивать, 2 выдать замуж
үзау — 1 удаляться, 2 заигнаться
үзын — длинный
үзындық — 1 длина, 2 долгота
үзынша — продолговатый
үйгару — наметить, одобрить, решить
үйгарым — решение
үйгарымды — решение, одобрение
үикас — соответствующий, складный
үйкасу — рифмовка
үйкы — сон
үйкыны қандыру — высниться
үйкысыздық — бессоница
үйкы-түйкы — хаос беспорядок
үйкыныл — сонливый
үйпалақ — помятый, скомканный
үйпалау — 1 помять, 2 взлохматить
үйтку — 1 кружиться вихрем, 2 нестись
үйықтату — усыплять
үйықтау — спать
үйым — организация
үйымдастыру — организовать
үйымдастырушы — организатор
үйымдасу — организоваться
үйысыу — 1 свалиться /о шерсти/, 2 спугаться /о волосах/
үйыткы — 1 закваска, 2 организующее начало, основа, ядро

үйыту — 1 заквасить, 2 увлечь
үккыш — сметливый, смысленный
үккас — схожий, похожий подобный
үккастық — сходство
үккасу — 1 быть похожим 2 исполняться
үккыты — 1 аккуратный, 2 внимательный
үл — мальчик, сын
үлан-байтақ — безграничный простор
үлар — горная индейка
үласу — продолжаться
үлгайту — увеличить, расширить
үлгаю — увеличиваться, повышаться
үлна — рыхлый, пушистый
үлт — нация, национальность
үлтан — подошва
үлтарақ — стелька для обуви
үлтаралық — межнациональный
үлтық — национальный
үятшыл — националист
үлу — 1 выть; 2 улитка; 3 дракон
үлутас — ракушечник
үлы — великий
үлык — 1 правитель, чиновник, 2 великий
үлылык — величие, гениальность
үмтылу — 1 стремиться вперед, 2 кинуться, наброситься
үмтылыс — стремление
үмыту — забыть
үмытшақ — забывчивый
үмытылмас — незабываемый
үн — мука
үнау — правиться
үнтақ — порошок
үнтақтау — толочь
үнтау — крошить, измельчить
үпай — 1 очко, 2 задолженность
үран — 1 призыв, лозунг; 2 боевой клич 3 царь
үрандау — призывать, кричать
үргашы — самка
үрлау — воровать
үрлык — воровство, кража
үрпак — поколение, потомство
үрсу — бранить, ругать
үрт — полость рта
үрттам — глоток /воды/
үрттау — набрать в рот 1 порток /воды/
үру — бить колотить, ударять
үршық — 1 веретено, 2 берповая кость
үры — вор
үрық — семя
үрыну — натолкнуться, столкнуться
үрыс — ругань, ссора

үсак — мелкий
үсактау — 1 измельчить, размельчить,
2 разменять /деньги/
үста — 1 мастер, 2 кузнец
үстаз — учитель, наставник
үстазхана — учительская
үстама — припадок
үстамды — сдержанный
үстану — придерживаться
үстара — бритва
үстарту — совершенствовать
үстасу — 1 повздорить, 2 тягаться
үстау — 1 держать; 2 задержать, аресто-
вать, 3 израсходовать
үстахана — кузница
үстын — колонна
үсыну — предлагать
үсыныс — предложение
үту — выиграть
үтыду — проиграть
үтылыс — проигрыш
үтымды — выигранный
үтыс — выигрыш
үш — острие, кончик
үшак — самолет
үшкын — искра
үшкыр — резвый, прыкий
үшкыш — лётчик
үштау — очинить, подточить /карандаш/
үшу — летать
үшык — герпес
үшыну — отравиться пищей
үшырау — встретиться, натолкнуться
үю — 1 завкаситься, 2 отсидеть /ногу/
үя — гнездо
үялау — гнездиться
үялмай-кызармай — без зазрения совести
үяду — стыдиться, стесняться
үялшак — стеснительный
үялы — сотовый
үяң — 1 мягкий /о шерсти/, 2 робкий
застенчивый; 3 звонкий /согласный/
үят — стыд, стыдно

Ү

үәде — обещание
үәде беру — обещать
үту — растирать, размолоть, раскрошить
үгінді — опилки
үгіт — агитация
үгіттеу — агитировать
үгітші — агитатор
үдеткіш — усилитель
үзбей — непрерывно
үздік — непревзойденный, выдающийся

үзеңгі — стремя
үзу — обрывать, прерывать
үзіліс — перерыв
үзім — кусочек
үзінді — отрывок
үй — дом, жилище
үйек — полюс
үйенкі — клен
үй-жай — домашнее хозяйство
үйкеу — терсть
үйленген — женатый
үйлендіру — женить
үйлену — жениться
үйлену тоны — свадьба
үйлесу — сходиться, соответствовать
үймелеу — сгрудиться, толпиться
үірек — утка
үйрену — научиться, привыкнуть
үйренуші — подмастерье, ученик
үйрету — учить
үйретуші — репетитор
үйту — налить
үйілу — быть собранным в кучу
үйінді — куча, груда
үйірме — кружок
үйіру — кружить
үккіш — терка
үкі — филин
үкім — приговор
үкімет — правительство
үлбіреу — быть нежным, тонким
үлгерім — успеваемость
үлгі — 1 пример, образец; 2 выкройка
үлгілі — показательный, образцовый
үлгі-нұсқа — образец
үлгіру — успевать
үлгіші — модельер
үлес — доля, часть, вклад
үлкен — большой, больше, старше
үлкендік — старшинство
үлкеу — 1 взростель, стареть, 2 увелн-
чиваться, 3 расти
үлпідек — рыхлый, пушистый
үміт — надежда
үміткер — претендент
үміттену — надеяться
үй — голос, звук, тон
үндемеу — молчать
үндес — созвучный
үндеу — призывать
үнем — экономия
үнемдеу — экономить
үнемділік — экономичность
үнемі — все время, всегда
үңгү — копать яму, рыть землю

хатка түсіру — записать
хат тану — обучиться грамоте
хат-хабар — корреспонденция
хатхана — отдел писем
хатшы — секретарь
хауіпсіздік — безопасность
хикая — сказание
хикмет — мука, страдание
хош иіс — благовоние, аромат
хұқық — право

Ш

шабан — меллительный, ленивый
шабандоз — наездник, жокей
шябак — спица /колеса/
шабарман — гонец, посыльный
шабдалы — персик
шабу — 1 рубить, 2 косить; 3 скакать,
4 производить набег, атаковать
шабуыл — наступление, атака
шабыс — бег, скачки
шабыт — 1 желание; 2 вдохновение,
3 аппетит
шағала — чайка
шағыл — бархан
шағым — жалоба, донос
шағын — 1 небольшой; 2 подходящий
шағыр — 1 сероглазый; 2 бурьян
шағыстыру — натравливать, подстрекать
шадьман — радостный, веселый
шадыр — вспыльчивый
шай — чай
шайкас — битва
шайқас — 1 раскачивать, качать, 2
взбалтывать, 3 полоскать /белье/
шайқор — любитель чая
шайқурай — зверобой
шайнау — жевать
шайнек — чайник
шайсауыт — посуда для заварки
шайхана — чайхана, чайная
шайы — тонкий шелк
шайыр — 1 дрсвесная смола; 2. кани-
фоль 3 поэт-импровизатор
шайырғал — юмор
шак — 1. соответствующий; 2. еде, в об-
рез, 3 период, время
шакар — бсдовый, отчаянный
шаклак — кремень, огниво
шактау — ограничивать
шакылдау — стучать
шакырлау — лязгать, скрежетать
шакырту — вызвать кого-либо
шакыру — звать, приглашать

шакырым — километр, верста
шал — старик
шала — наполовину, половинчатый
шалағилық — несерьезность, бесп-
ность
шалап — смесь воды с кислым моло-
шала-пула — как попало кое-как
шалбар — брюки
шалғай — в стороне, не по пути
шалғам — редька
шалғы — коса
шалғыш — сенокос
шалдығу — уставать, нзнсмогать
шалжақ — избалованный, капризный
шалқасынан — навзничь
шалқаю — 1 выпятить грудь колес
2 возгордиться, важничать
шалқу 1 отклоняться, 2 почивать
лаврах
шалқыма — приподнятость, пафос
шалпылдату — плескать /воду/
шалы — 1 подставить подножку /в би-
бе/, 2. привязать веревку или нитк
чсму-нибудь в обхват, 3 есть траву
ходу /о животных/, 4 заметить, уло
шалшық — лужа, грязь
шалы — неочищенный рнс
шалық — 1 недуг, головокружен
2. рсхнуться, быть не в своем уме
шалымды — 1 крепкий, сильный
проворный, ловкий
шалыс 1 косой 2 наискось
шам — лампа
шам — 1 величина, 2. сила, мощь, 1
мощность; 3 приблизительно, окол
шамалас — равновеликий, равнознач
шамалы — 1 приблизительно, окол
2 ограниченный, посредственный,
далекий, 3 немного, мало
шаммен — приблизительно, около
шамасыз — бсзмерно, чересчур
шамдал — подсвечник
шамдану 1 обняться; 2 упрямит
шамшыл — обидчивый
шамшырақ — светило, маяк
шамырқану — испытывать жажду
шапа — сани
шанду — обвязать веревкой
шандыр — сухожилис
шаншу 1 втыкать, колоть; 2. уязви
уколоть, 3 колики
шанышқы — 1 трезубец; 2 вилка
шанышқылау — прокалывать
шаң — пыль
шаңғы — лыжи

шаңдатқыш распылитель
шаңсай яркии
шаңсорғыш — пылесос
шаң-тозаң — пыль
шаңырақ — 1 деревянный купол, свод
юрты, 2 очаг, 3 семья
шап — пах
шапақ зарево
шапалақ — виленок, хлопанье
шапалақтау — 1 отшлепать, 2 хлопать
в ладошн. аплодировать
шапан — халат
шапашоі мотыга, тяпка
шапқы — мотыга, тяпка
шапқылау — 1 изрубить; 2 поскакать
шапқыншы — завосватель
шапқыншылық — набег, разбой
шаппа — 1 курок; 2 перочинный нож
шаптығу — 1 прийти в ярость, 2 браниться, бесноваться
шапшаң — быстро, проворно
шапшаңлату — ускорить, убыстрить, заставить спешить, торопится
шалшу — 1 прыгать, 2 бить фонтаном
шалыраш — 1 косоглазыи, 2 человек с неуравновешенным характером
шаныраңтану — смотреть косо, сердито
шар — 1 шар, 2 беспорядочные следы животных; 3 точильный камень
шара — 1 большая деревянная чашка
миска, 2 глазная впадина; 3 меры
шарана — послед
шарап — напиток, вино
шаралат — доброта, милость
шарапхана — винный бар
шарбак — изгородь, плетень, забор
шарлау — исходить, объездить, побывать всюду
шарпу — опалить огнем
шарт — 1 условие, требование,
2 резкий звук, треск
шарттасу — условиться, заключить соглашение, договор
шартты — условный, условно
шартық — пузатыи, толстобрюхийи
шартылдау — сильно трещать, грохотать
шаруа — 1 хозяйство, 2 дело
шаруагер — хозяйственник
шаруашылық — хозяйство
шаршау — уставать, утомляться
шаршы — 1 квадрат; 2. небольшого роста
шарық — точилка, точильный брусок
шарықтау — вознестись, парить высоко
шарылдау — вопить, неистово кричать
шатақ — запутанное дело

шатастыру 1 запутать, сбигь с у
2 посорить
шатау — 1 путаться, 2 сорить
шат думан — радость весе ье
шатқал — узкое ущье ье
шатлақ — 1 мазня, караку н 2 бес-
мыслыца
шаттану — радоваться
шаттық — радость, веселье
шатыр — палатка, крыша, тент, шатер
шатырлау — 1 греметь; 2 трещать
шатыс — путаница
шатысу — запутаться
шап — волосы
шашак — кисточка, бахрома
шашалу — поперхнуться
шашбау — лента, влетаемая в косу
шашгараз — парикмахерская парикмахер
шашгуткыш — заколка для волос
шашу — 1 брызгать, кропить, 2 рассы-
пать, разбрасывать, 3 транжирить,
4 промотать
шашыранды брызги
шашырау — 1 брызгаться 2 разбросить
/о скоте/
шаю — 1 смывать, промывать, 2 по-
доскать
шаян 1 скорпион, 2 острия на язык
шөк сомнение
шөкірт — ученник
шөлкес — задир, забияка
шөүгім чайник
шоуілдеу — беспреестанно лаять
шебер — мастер, умелци
шеберлік — умение, мастерство
шеберхана — масгерская
шеге — гвоздь
шегелеу — забить гвоздь
шегіну — пятиться назад, отступать
шегілшек — нерешительный
шегіліс — отступленне
шегір — серьи
шегіртке — саранча
шегіршін — вяз
шежіре — летопись
шейін — до
шөк — 1 предел граница, 2 сомнение,
подозрение
шекара — граница, межа
шекаралық — приграничный
шекарашы — пограничник
шеке — висок
шекер — сахар
шекпен — национальная верхняя одеж-
ла

шекімелеу — чеканка
шекісу — препираться
шексіз — безграничный
шел — 1 бельмо, 2 подкожный жир
шелек — ведро
шеліск — лепешка
шеміршек — хрящ
шемішке — семечки, подсолнечник
шемішке майы — подсолнечное масло
шея — 1 место, 2 время 3 чин, погоны
шендес — соседний, бт злезающий
шенсуник — чиновник
шеңбер — округлость, обруч
шеп — заграждение
шер — печаль, тоска угнетенное состо-
яние
шертер — национальный музыкальный
инструмент
шерту — щелкать
шеру — парад, шествие
шет — 1 край, окраина, 2 чужой
шетел — заграница
шетелдік — зарубежный
шеткі — крайний
шеше — мать, мама
шешей — матушка
шешек — 1 цветок, 2 оспа
шешен — красноречивый, оратор
пешу — 1. развязать, 2 решить */пробле-
му/*
шешіну — раздеваться
шешім — решение
шме — вишня
шмелену — 1 быть туго завязанным,
2 остожняться
шмеленіс — остожнение
шикі — 1 сырой, недоваренный,
2 неспелый незрелый, 3 невыделан-
ный, 4 недоделанный
шикізат — сырье
шиқан — фурунку 1
шикылдақ — пискун
шямай — каракули
шяпа — исцеление
ширақ — живой, проворный
ширату — ссучивать, скручивать
ширау — четверть
пиша — бутылка флакон
шийт — семна хлопка
шоғыр — группа, сборище
шойын — чулун
шоқ — 1 горящие уголь, 2 кисточка,
букет, пучок
шоклар — 1 дубина с утолщенным кон-
цом, 2 оружие

шоктык — холка
шоку клевать
шокша — пучок
шоқы — 1 холм, бугор, 2 пик
шоқыну — креститься, крещение
шоқыр — осётр
шолақ — 1 короткий, 2 куций, безрукый
шолжаң — баловень
шолжаңдау — баловаться
шолпан — Венсра /планета/
шолпы — подвеска для волос
шолтаңдау 1 болтаться, 2 вести себя легкомысленно
шолтуғы — укоротить, сделать куцем
шолу — обозрывать, обозрение, обзор
шомылдыру — купать, выкупать
шомылу — купаться, купание
шомыр — редька
шонжар — воротила, руководитель
шонан — пастух, чабан
шор — нарост
шоркак — неопытный, неумелый
шорт — наотрез
шортап — штука
шот 1 мотыга; 2 счет
шошақ — 1 стог; 2 осторожный
шошақай — не носеда
шошақтау — быть непоседливым
шошандау — вертеться, быть легкомысленным, непоседливым
шошаю — 1 горчать, 2 быть собранным в кучу
шошка — свинья
шошкаборық — сви́рка
шошу — 1 шугаться, 2 воспаляться
шошындыру — напугать
шошину — испугаться
шөбере — правнук, правнучка
шөберелес — троюродный
шөгеру — поставить на колени, заставить опуститься на колени /о животных/
шөту — опуститься на колени /о животных/
шөгір — запоза
шөл і пустыня, голая степь; 2. жажда
шөлдеу — истыгивать жажду
шөлмек — пузырек, горшок, бугылочка
шөмеле — копыта
шөміш — солольник, ковшик
шоп — трава
шөптесін — травяное поле
шөпшек — праправнук
шуақ — солнечный луч
шу — шум

шулау шуметь
шумақ — 1 связка; 2 кушет, строфа
шуылдау — шуметь, кричать, галдеть
шұбалу — тащиться, волочиться по земле
шұбар — рябой, чубарый
шұбат — напиток из верблюжьего молока
шұбату — тащить по земле, волочить
шұбау — ходить гуськом, вереницей
шұбырынды — бродячий
шұбыру — ходить гуськом, вереницей
шұға — сукно
шұғыл — круто, спешно, быстро
шұғыла — зарево
шұғылдану — заниматься чем-либо
шұжық — национальное блюдо из мяса
шұканақ — кочка, кочковатын
шұку — ковырять, клевать
шұқшию — 1 устремить взор, 2 настойчиво стремиться сделать что-то
шұқыну — возиться, копаться в чем-то
шұқыр — впадина, яма
шұлғау — портянки
шұлғу — 1 махать головой /о животных/; 2 кивать головой /о человеке/
шұнтиту — укоротить, урезать
шұрай — лучшая часть чего-либо
шұрайлы — самый лучший
шұрылдау — урчать
шұңғыл — глубокий
шұңқыр — впадина, яма
шұбө — сомнение
шұбөлі — сомнительный
шұберек — тряпка, ікань
шүйгіп — сочный
шүйле — 1 затылок, 2 обух топора
шүйке — прядь, клок волос
шүкір — слава богу
шүйілу — стремительно пуститься вниз, цикировать
шүйіркелесу — всгупать в интимную беду
шүйіру — задирать
шүмек — кран
шүңірек — впадины
шүрегей — чирок /утка/
шүріппе — курок ружья
шүю — бодать
шыбжындау — беспокоиться, суетиться
шыбық — прутик, хворостина, розга
шыбын — муха
шыбыртқы — кнут
шығанақ — залив
шығар — наверное, вероятно
шығарма — сочинение, произведение
шығару — 1. вытаскивать, 2. выпустить,

3 выводить, 4 увольнять, 5 сочинять, 6 выносить, вывозить; 7 тратить, 8 принять, 9 издавать; 10 исключать
шығарушы — автор, сочинитель
шығарылым — выпуск
шығарыл салу — провожать
шығу — 1 выити, 2 взбираться, 3 прорастать; 4 нарывать; 5. вывихнуть
шығым — урожай
шығымды — урожайный, всхожий
шығын — расход, трата, растрата, убыток
шығындану — истрагиться
шығынды — убыточный
шығыс — 1 расход; 2 исход, 3 выход, 4 восход, 5 восток
шыдам — терпение
шыдамды — терпеливый
шыдау — терпеть
шыжтыру — топить, вытошить /сало/
шыжық — шкварки, остающиеся после выпливания сала
шық — роса
шықырлау — скрежестать
шылау — смачивать, смачивание
шылбыр — длинный повод
шылдырлау — звенеть
шылғи — сплошь, исключительно
шылқылдату — шлепать по мокрому
шылпылдау — 1 ходить, хлюпать, шлёпая по мокрому, 2 чавкать
шылым — напирота
шылымпы — курящий
шым дсри
шымшу — цинать
шымшуыр — шипцы
шымылдық — завявес
шымыр — 1 бойкий, 2 плотный, крепкий
шымырлау — 1 закипать, 2 булькать, медленно кипеть, 3 течь /о роднике/, 4. ощущать озноб, дрожь, мурашки
шын — действительный, истинный
шыннай — реально, достоверно
шынар — чинара, платан
шынашақ — мизинец
шынаяқ — фарфоровая, фаянсовая чайная чашка
шындық — истина, действительность, реальность, правда
шынжыр — цепь, цепочка
шынтак — локоть
шыны — стекло
шынығу — закаляться, закалка
шынықтыру — закалить, укрепить

шынығда — действительно, на самом деле
шың — вершина, пик
шыңдау — заострять /косу/
шыңырау — 1 глубокий колодез, пропасть
шыңдыл — лязг, звяканье
шыңылдау — 1 лязгать, звякать, 2 звенеть в ушах
шыңғыру — пронзительно кричать, пищать
шырагдан — свечка
шырағым — светик мой, голубчик
шырай — 1 черты лица, вид, облик, 2 степень сравнения прилагательных
шырайлы — красивый, милый, симпатичный
шырақ — 1. светило небесное; 2 свет, светильник, 3 свстик
шырамығу — распознавать
шырга — приманка
шыргашақ — облешиха
шыркау — затянуть песню, начать неть
шырмауық — вьюн, вьюнок
шырпы — лучина, спички
шыртылдау — трещать
шырта — слъ
шырық — спокойствие
шырылдақ — кркливыи, писклявый
шырылдау — чирикаль, щебетать, пищать
шырын — 1 сок, сочный, 2 студень
шыт — ситец
шытығу — 1. трещать, 2 хмурнъся
шытыр — 1. хруст, треск, 2 вид травы
шытырлау — хрустеть, шелестеть
шытырман — 1 чаша, 2 сложное, запутанное дело
шідер — треножник
шідерлеу — стреножить коня
шікірею — 1 щеголять, 2 кичиться
шілде — июль
шілдехана — празднование рождения ребенка
шілтелеу — журить, укорять
шілтер — 1 кружево, 2 горелка
шілік — ива
шіміркену — содрогаться, раздражаться
шіңкілдеу — 1 говорить тонким, писклявым голоском, 2 ржать /о жербенке/
шірену 1. разлечься, выгнув ноги, 2 важничать, кичиться
шіркеи — мошкара
шіркін — 1 чудный, дивный, прелестный, прекрасный; 2 несчастный, бедолага
шіру — гнить, разлагаться
шірік — гнить, гнилои

ығы-жығы — суета
ығыр — надоедливость
ығысу — 1 передвинуться, сторониться
 2 отступать, робеть
ыдыраңқы — разбросанный
ыдырау — рассеяться, распылиться
ыдыс — посуда
ыдыс-аяк — посуда
ыза — досала, обида
ызалану — досадовать, злиться, сердиться
ызалы — злой
ызба — лента
ызбар — гнев, возмущение
ызгар — 1 пронизывающий холод, стужа; 2 суровый вид, суровость
ызгарлы — 1. морозный; 2 грозный, свирепый, страшный
ызгырык — холодный ветер
ызу — шлетать, шивать
ызылдау — жужжать, свистеть
ызың — жужжание свиса
ызыңдау — жужжать, свистеть
ык — полветренная сторона, защищённое от непогоды место ш
ыкпал — влияние
ыкпалды — влиятельный
ықтимал — возможный, возможно
ықтияр — воля, желание
ықшам — 1 небольшой, короткий, маленький; 2 портативный, удобный
ықшамаудан — микрорайон
ықшамлау — сокращать, укоротить
ықылас — внимание
ықыласты — внимательный, прилежный
ықылық — икона
ықылым — 1 древний, старинный; 2 весь
ылғал — влага
ылғалды — влажный, увлажнённый
ылғи — 1 всегда, постоянно; 2 один, исключительно, только
ылди — низина, впадина, долина
ым — знак, мимика
ымдау — подавать знаки, подмигивать
ымыра — примирение, уступка
ымырт — сумерки
ымыжық — 1. несмелый, тихий; 2 неговорчивый
ынта — 1. прилежание, усердие, 2 инициатива, порыв
ынталы — инициативный
ынтығу — страстно желать
ынтық — страсть
ынтымақ — согласие, единение, содру-

ынтымақтастық — сотрудничество
ынтаи — 1 удобство, 2 направление
ынғайлы — удобный, приспособленный
ынқыл — стон
ынқылдау — стонать
ырғақ — 1 крошечка; 2 ритм
ырғу — прыгнуть, вскочить
ырғау — качать, покачивать
ыржиту — оскалить зубы
ыржындау — зубоскалить, глупо смеяться
ырза (риза) — согласный, довольный
ырзалық — довольство, благодарность
ырсыл — пыхтение, тяжёлое дыхание
ырсылдау — запыхаться, тяжело дышать
ыршу — прыгнуть, вскочить
ырық — воля
ырықсыз — невольно, по принуждению
ырылдау — рычать, ворчать /о собаке/
ырым — 1 примета, суеверие; 2 традиция
ырымшыл — 1 суеверный, верящий в приметы, 2 соблюдающий традиции
ырыс — счастье, доля, везение, удача
ырысты — удачный, счастливый
ыс — колоть
ысқылау — тереть, массировать
ысыру — свистеть
ысырық — свисток
ыссы — горячий, жаркий
ысылау — разогреть, прегреть от жары
ыстау — коптить, окуривать
ыстық — горячий, жаркий жара, зной
ыстықтау — упариться
ысу — 1 нагреваться, согреваться, стать жарким, 2 раскатывать /тести/
ысылдау — 1 шипеть, 2 издавать свист; 3 тяжело дышать
ысырап — потеря, напрасная трата
ысырма — борона
ысыру — 1 подвинуть, потеснить, 2 выгребать
ысыту — нагревать, разогреть
ытқу — 1 бить сильной струей; 2 умчаться, броситься вскачь
ышкылу — находиться в состоянии агонии

I

из — след
ізашар — невропроходец, пионер
ізбасар — преемник, последователь
іздеу — искать
ізет — почёт, уважение

ізіні — следопыт
ілбу — едва-едва двигаться
ілбіс — снежный барс
ілгек — крючок, застежка
ілгектеу — застегивать, зацепить
ілгері — 1 находящийся впереди; 2. прежний, древний, 3 вперед, впереди
ілгеріден — издавна, с давних времен
ілгір — цепкий, хваткий
ілгіш — 1 вешалка, 2 зацепка
ілеспе — попутный
ілестіру — вести за собой
ілесу — следовать, идти следом за кем-то
іле-шала — сразу, незамедлительно
ілемек — крючок, петля
ілттипат — внимание, благосклонность
ілу — повесить, зацепить
ілгу — 1 успеть застать, 2 достаться, попадать, предоставляться
ілік — 1 связь; 2. обвинение, упрек
ілім — учение
іи — иора
іінжу — жемчуг
ііні — младший брат
ііішек — братишка
іідәлау — плач грудного ребенка
іідкәр — страстное желание
іідір — вечерние сумерки
іібіс — снежный барс
ііге — 1 основание, фундамент; 2. возле
іігелі — 1. фундаментальный, капитальный; 2 могущественный, сильный
ііретас — фундамент
ііреу — резать, обдирать, сдирать
іірку — 1 задерживать, 2 воздержаться
іікілдек — рыхлый, толкий, трясина
іікіс — складка
іікістену — образоваться /о складках/
ііру — 1 свертываться, сжаться /о молекуле/; 2 разлагаться, распадаться
іірі — крупный, большой

ііріктеу — сортировать, отбирать
іірілендіру — укрупнять, укрупнение
іірімшік — творог, сыр
ііріткі — 1 закваска, 2 вражда, раздор
ііріту — разлагать, расстроить, испортить
іірің — гиои
ііріңдеу — гноиться
ііс — дело, работа, занятие
ііскек — шипчики
ііскер — деловой, деятельный, бизнесмен
ііскерлік — мастерство, деловитость
іісер — мастер
іісеттес — подобный, наподобие
іісетгіш — работоспособный, трудяга
іістеу — работать, делать
іістес — товарищ по работе
іістетсік — сотрудничество
іістеуші — исполнитель
іісу — опухнуть, опухоль
ііс-шара — мероприятие
іісік — опухоль, шишка
іісіну — разбухать, набухать
іісіңкі — припухший, опухший
ііш — живой, внутренность, нутро
іішек — 1. кишка; 2 струна
іішкіім — нижнее белье
іішкі — внутренний
іішкізу — поить, спаивать
іішкілік — 1 спиртное; 2. пьянство
іішкіш — пьяница, пьющий
ііш пысу — умирать от скуки
іішу — 1. пить, 2 есть, кушать
ііштарлық — зависть
іішінара — в частности, между прочим

Я

я — либо, или
яғни — то есть

А

абсолютно – мүлде, тіпті
 абхазец – абхаз
 абхазский – абхаз
 август – тамыз
 авиа – әуе
 авось – бөлкім, ықтимал, мүмкін
 австралиец – австралиялық
 австралийский – австралиялық
 австриец – австриялық
 австрийский – австриялық
 автобиография – өмірбаян
 автограф – қолтаңба
 автозапчасть – автобөлшек
 автономия – өзі өзі билеу
 автор – автор
 авторитет – бедел, абырой
 авторучка – автоқалам
 агат – ақық
 агентство – агенттік
 агитация – үгіт
 агроном – агроном
 ад – тозақ, гамұқ, жаһаннам
 адвокат – қорғаушы, адвокат
 администрация – өкімшілік
 администратор – өкім
 адрес – мекен-жай
 азарт – құмар
 азбука – әліппе
 азербайджанец – азербайжан
 азербайджанский – азербайжан
 азиат – азиялық
 азиатский – азия, азиялық
 аист – күтан, дәйлек
 академический – академиялық
 академия – академия
 акация – қараған
 аккуратный – жанақы, ұқыпты
 акт – 1. әрекет, 2. акт
 актёр – актёр
 актёрский – актёрлық
 активный – белсенді
 актовый зал – мәжіліс залы
 актриса – актриса
 актуальный – маңызды, өзекті
 акцент – екіпші
 албанец – албан
 албанский – албан
 алкоголизм – маскүнемдік
 алкоголик – маскүнем
 алкоголь – шымдық
 алтаец – алтайлық

алтайский – алтай
 алфавит – алфавит, әліппе
 алый – алқызыл
 алюминий – алюминий
 аляповатый – дөкір, икемсіз, қолапайсыз
 амбар – қойма
 амбициозный – шамданушылық, ызақор, ызаланушылық
 амбиция – шамданушылық
 амбулатория – емхана
 американец – американ
 американский – американ
 амнистия – кешірім, кеңшілік, амнистия
 аморальный – биморальды, құлықсыз
 амфитеатр – амфитеатр
 анализ – ғалдау
 анализировать – талдау жасау
 аналитик – талдағыш
 аналитический – талдағыш
 аналогичный – ұқсас, үйлес
 аналогия – ұқсастық, үйлестік
 ангел – періште
 ангина – баспа
 английский – ағылшын
 англичанин – ағылшын
 анекдот – күлдіргі өңгіме
 анемия – қаны аздық, құн-қулық
 анкета – анкет
 ансамбль – ансамбль
 антилопа – бокен
 антипатия – сүйкімсіздік, жиреніштік
 античный – антик, арғы, көне
 антоним – антоним
 анфас – бет алдынан, қарсы алдынан
 апатия – енжарлық, селқостық, көңілсіздік
 апеллировать – шағым қағаз беру
 апелляционный – шағым
 апелляция – шағым арыз
 апельсин – апельсин
 аплодировать – қол шапалақтау
 аплодисменты – қол шапалақтау
 апломб – еркөкіректік, менмендік
 апогей – кемел, жоғарғы шек
 аппарат – аппарат
 аппаратный – аппараттық
 аппендицит – соқыршек
 аппетит – төбет, зауық
 аппетитный – шабытты, төбетті
 апрель – сәуір, көкек
 аптека – дәріхана
 арабийский – арабиялық

арбитр — арбитр, казы
арбуз — қарбыз
аргентинец — аргентин
аргентинский — аргентин
аргумент — дәлел
аргументация — дәлелдеме
аргументировать — дәлелдеу
арена — алаң, майдан
аренда — аренда
арендатор — арендатор
арендный — аренда
арендовать — арендаға алу
арест — тұтқын
арестант — тұтқын
арестованный — тұтқындалған, камалған
арестовать — 1 қамауға алу, тұтқындау,
тұтқынға алу; 2 тыйым салу
аристократ — ақсүйек
аркан — арқан
арктический — арктика
армеец — жауынгер, әскер
армейский — әскерлік
армия — әскер
армянин — армян
армянский — армян
аромат — хош иіс
артерия — 1 күре тамыр, 2 күре жол
артист — әрік
артистический — 1. әртістік, 2 шеберлік
архар — арқар
архив — мұрағат
архитектор — сәулетші
архитектура — сәулет өнері
архитектурный — сәулетті
арық — арық
ас — шебер
аскет — тақуа, соны
аспект — аспект
аспирант — аспирант
аспирантура — аспирантура
ассамблея — ассамблея
ассистент — ассистент
ассорти — ассорти
ассортимент — ассортимент
ассоциация — ассоциация
атака — шабуыл
атаковать — шабуылдау, шабуыл жасау
ателье — ателье
аудитория — дәрісхана
афганец — ауған
афганский — ауған
аферист — кезек, алаяқ
афиша — жарнама
африканец — африкан, африкалық
африканский — африкан, африкалық

аэропорт — әуежай

Б

баба — қатын
бабахнуть — күрс ету
баба-яга — мыстан кемпір, жалмауыз
кемпір
бабочка — көбелск
бабуся — әжетай
бабушка — әже
баж — жүк
багроветь — қызару, қып-қызыл болу
багровый — қып-қызыл
база — 1 негіз, 2 база, койма, қор
базар — базар
базировать — негіздеу, тірек ету
базироваться — негізделу, негізделу
базис — негіз
бай-бай — әлди-әлди
бакалавр — бакалавр
бакалея — бақал
баклажан — баклажан
бал — бал
балагур — қалжыңбас, қалжыңқой
балагурить — қылжақтау, қалжыңдау
баланс — баланс
балерина — балерина, биші
балет — балет
балкар — балқар
балкарский — балқар
балкон — балкон
балл — бал, ұнай
баллон — құты
баллотированне — дауысқа түсу
баллотировать — дауысқа салу
баллотироваться — дауысқа түсу, сайлау-
ға түсу
баловать — еркелету
баловень — ерке, бұлаң
баловник — ерке, тентек
балтийский — балтық
бальный — сәнді
банан — банан
бандероль — сәлемдеме
бандит — қарақшы
банк — банк
банка — банка
банкет — банкет
банный — монша
баниа — монша
барабан — дабыл, дағыра
барабанить — дабыл қағу
баран — қой, қошқар
баранна — қой еті

барахло — ески-күскы
барахолка ески-күскы базары
барс — барыс
барский — байбатша, шомжар
барсуқ борсық
бархал — күм төбе
бархат — баркыт
баскетбол — баскетбол
басмач — басмашы
басполисец — мысал жазыш
басия — мысая
бассейн — бассейн
бастовать — жұмысты тастау, жұмысты тоқтату
баталия — ұрыс соғыс, алыс
батальон — батальон
батарея — батарея
батист — бәтес
батон — батон
батрак — батырақ, малай
батюшка — әкетай
батя — әке
баул — жол сандық, қол сандық
бахвалиться мақтану
бахнуть — күрс ету, тарс ету
бахрома — шашақ, шоқ
бахча — бақша
башкир — башқұрт
башкирский — башқұрт
багмак — кебіс
башня — мұнара
баюкать — әлдилеу
баян — баян
бдение — сертек болу
бдительность — қырағылық
блительный — қырағы
бег — жүгіріс, жүгіру
бегать — жүгіру
беглец — қашқын
бегло жүгіртсе, жүгіре
беглость — жүрдектік, шашандық, тездік
бегство — қашу
беги — жүйрік, жүгіргіш
беда бөте, қырсық, бақытсыздық
бедность — кедейлік
бедный — 1 кедей жарлы, 2 нашар, селдір /перен/, 3 сорлы, бишара
бедняга сорлы, байғұс, бишара
бедняк — кедей, жарлы
бедро — сан
бедственный — ауыр мүшкіл
бедствие — апат, ауыртпалық
бедствовать — кедейлену бишарлану
беж — сарғыш, сарғылт
бездать — 1 жүгіру, 2 өту, зымырау

/о времени/, 3 ағу /течь/, 4 тасу /о мо-
локе/
бежевый — сарғыш, сары, қою сары
беженец — ағуын, босқын
без — -сыз/-сіз
безбородый — сақалсыз, көсе
безбоязненно — қорықпай, тайсалмай
безбрежный — жағасыз, ұшы-қиырсыз
бездвестный — хабарсыз
безветренный — желсіз, тынық
безвинный — күнәсіз, айыпсыз
безвкусица — парықсыздық, дәрсілік
безвкусный — 1 дәмсіз, татымсыз;
2 ұқыпсыз
безвозвратно біржола
безвременный — мезгілсіз, уақытсыз
безвыходность — амалсыздық
безграмотный — сауатсыз, надан
безграничный — шетсіз, шексіз
безгрешный — күнәсіз
бездарный — дарынсыз, қабілетсіз
безделье — әрекетсіздік
безденежный — ақшасыз, пұлсыз
бездетный — баласыз
бездоказательный — дәлелсіз, айғақсыз
бездомный — баспанасыз, бұралқы
/о животном/
безжалостный — рақымсыз, мейірімсіз
безжизненный — жансыз, өлімсіреген
беззаботный — қамсыз, беінам
беззаконный — заңсыз
беззащитный — қорғансыз, таянышсыз
безмолвный — үнсіз, жым-жырт
безнадёжный — үмітсіз,
беінақазанный — жазасыз
безразличный — ағып, өнегесіз
безобидный — залалсыз, зиянсыз, жө-
бірсіз
безобразник — бұзақы, оябаған
безоговорочно — сөзсіз
безопасность — қауіпсіздік, қатерсіздік
безответственность — жауапкерсіздік
безошибочный — қатесіз мүлдіксіз
безработица — жұмыссыздық
безрезультатно — нәтижесіз
безупречный — мінсіз
безусловно — сөзсіз, сөз жоқ
безывестный — белгісіз, даңқсыз
белесый — ақшыл, ағарыңқы
белеть — 1 ағару, бозару, 2 ағаранлау
белить — ағарту, ақтау, әктеу
белка — тиіп, ақ тиіп
белобрысый — ақ сары
белокурыи ақ құба, ақ сары
белолычий — ақ жүзді, ақ құба

белорус — белорус
белорусский — белорус
белоручка — ақсауасак, актырнак
белоснежный — аппақ қардай, қардай ақ
белый — ақ
бельгиец — бельгиялық
бельгийский — бельгия, бельгиялық
бельё — 1 іш ким /нижнее/, 2 төсек
орын /постельное/
берег — жаға, жағалау
бережливый — құнтты, ұқыпты, сақ
берёза — қайың
беременность — екіқабаттық, жүктілік
беречь — сақтау, не болу
беседа — әңгіме, сұхбат
беседка — күрке
беседовать — әңгімелесу, сұхбаттасу
беситься — жындану
бесконечный — шексіз, таусылмайтын
бескраиний — шексіз
беспечный — жайбарақат, бейқам, салақ
бесплатный — тегін, ақысыз
бесплодный — 1. бедеу, тумайғын, ұрық-
сыз, 2 құнарсыз, оным бермейтін /непло-
дородный/, 3 нәтижесіз /напрасный/
беспокоить — тынышын алу, мазасын
алу, мазалау, дамыл бермеу
беспокоиться — тынышсыздану, алаң
болу, абыржу, мазасыздану
беспольный — пайдасыз, бекер
беспомощный — әлсіз нашар, дәрменсіз,
олақ
беспорядок — тәртіпсіздік, ретсіздік,
жопсіздік
беспощадный — аяусыз, мейірімсіз
бесправный — хұқықсыз
беспредельный — шексіз
беспрепятственный — ұлаиы, үздіксіз, гоқта-
усыз
беспризорный — қараусыз, панасыз
бессердечный — тас бауыр, тас жүрек
бессильный — 1 әлсіз, күшсіз, 2 дәр-
менсіз /гнев/
бесследно — ізсіз
бессмертный — мәңгі, өлмейтін, өшпес
бессмысленный — мәнсіз
бессовестный — ұятсыз, арсыз, ұждансыз
бессонница — ұйқысыздық
беспорный — даусыз
бесстрашие — батырлық
бесстыдный — ұятсыз, арсыз
бестолковый — 1 зейінсіз, топас,
2 мағынасыз
бесхозяйственный — несіз, қожасыз, са-
лақ

бесцветный — 1 түссіз, оңсез, 2 түрсіз,
сүреңсіз /перен/
бесценный — өте бағалы, өте құнлы
бешенство — құтыру, жындану
библиотека — кітапхана
библия — гаурат
бизнес — іс
бизнесмен — іскер пайдакер, пайдакор
билет — билет
бильярд — бильярд
биография — өмірбаян
биолог — биолог
бирюза — коғілдір ақық
бисер — маржан, інжу
битва — қырғын, соғыс
бить — 1 соғу, сабау, үру /избивать/;
2 қирату, сындыру /разбивать/;
3 ату, тию /стрелять/; 4 сою /скот/;
5 соғу /о часах/. 6 жеңу /побеждать/;
7 соққы беру /бичевать/
биться — 1 соғысу, алысу /сражаться/;
2 күресу, алпарысу, ұмтылу, тайталасу
/бороться/, 3 соғылу, ұрылу /ударять-
ся/, 4 сығу, қирау /о посуде/, 5 соғу /
о сердце/
благо — игілік
благодарить — алғыс аңту, рақмет айту
благодарность — алғыс
благодарный — игілікті
благодари — арқасында, себепті,
себебімен
благодатный — бсрекелі, жарылқаған
благодать — береке, рақат
благополучие — амандық, саулық,
есендік, аман-есендік
благоприятный — 1 қолайлы, жағдайлы
/удобный/, 2. жағымды, ұнамды /прият-
ный/
благоразумный — ақылды
благородный — 1 игілікті, мейірбан,
2 асыл /драгоценный/
благословение — бата
благотворитель — қолдаушы, ізгі, қайы-
рымды
благоустроенный — жабдықталған, жөн-
делген
благоухание — хош иісті
блаженство — шаттық, рақат
бланк — бланк
бледнеть — бозару
блекнуть — өңі түсу
блеск — жалтыр, жалтырақ, жалтырауық,
жарқырау, жылтыр, жарқын
блестеть — жылтырау, жарқырау, жар-
кылдау

- блестящий** – жайнаған жарқын, жаттыраған
ближний – жақын, жуық
близкий 1 жақын, жуық, таяу, 2 жск-жат, туысқан, ағайын /родственни/; 3 ұқсас, жуық, үйлес /сходный/
близко – жақын, жақында, жуықта, таяуда
близнецы – егіз
близорукий – алыстан көрмейтін
близость – 1 жақындық, жуықтық, таяулық, 2 жскжаттық, туыстық, туысқандық, ағайындық /родственность/, 3 жақындық, ұқсастық, үйлестік /сходство/
блистать жарқырау, жаркылдау
блондин – ақ құба, сары шашты
блоха – бүрге
блуждать – адасу, қаңғыру, кезу, шарлау
блузка – блузка
блюдо – табақ
блюдец – табақша
боб ірі бұршақ
бог – құдай, жаратқан төңірі
богатеть – баю
богатство – байлық
богатый – бай
богатырский – батыр, батырлық, балуан
богатырь – бағыр, алып, балуан
боготворить – биреуге сиыну, қадір түту, құдайындай қору, әулие ігу
бодать сүзу
бодрить – рухын көтеру
бодриться – рухы көтерілу, сергу, сергектену
бодрствовать – ұйықтамау
бодрый – серік, ширақ, тын
боевик – жауынгер
боси – жауынгер
божественный – 1 құдайшыл, діни, 2 құдай берген, тамаша
божество – құдай, күдірегі, төңірі
бой 1 ұрыс, соғыс, 2 жарыс, алыс /спорт/ 3 соғу /часов/, 4 соғу, қағу /барaban/, 5 уату, қирату, сындыру /носуды/
бок – 1 бүйір, 2 бет, жақ, 3. шег, ірге
бокал – бокал
боковой – жанама
болгарин – болгар
болгарский – болгар, болгарлық
болезнь – ауру, науқас, касте, дерт, сырқат
болеть 1 ауру, науқастану, сырқаттану, 2 жаны ашу, тілектес болу /перен /
- болеутоляющий** – ауруды басатын
болото – мн батпақ
болтать – 1 бұлау, бұлғақтау, шайқау тастыру, сапыру 2 көң сөйілеу шатпақтау, мылжындау, сзу
болтаться – 1 салбырау /висать/, 2 сандалу, тсккс жүру
болтун – мылжын, сөз құмар
боль – ауыру, сыздау, қақсау
больница – аурухана
больничный – аурулық
больной – 1. ауру, науқас, сырқат, 2 қиын
большинство – көпшілік
большой – 1 үлкен; 2. ірі /крупный/; 3 көп /многo/, 4 зор /огромный/; 5. бас /главный/
болячка – жара, қоғыр, сыздауық
бор – қарағай орманы
бордо күрең қызыл
борлюр – жиек, іпет
борец – балуан, күресші, күрескер
бормотать – мінгірлеу, мыңғырлау
борода – сакал
бородавка – сүйел
бороться – күресу, тартысу, алысу
борьба – күрес, тартыс
босиком – жалаң аяқ
ботинки бөтепке
бочка – бөшке, күбі
боязливый – қорқак, үрейшіл, үрскк, жасқаншақ
боягься – қорқу, үрку сескену, жасқану, шошу, нмену үрейлену
брак – 1. неке, 2 жарамсыз, ақау
бранить – сөгу, үрсу, балағаттау
браслет – білезік
брат – ағайын, аға /старший/, іні /младший/
братский – туысқан, бауыр, ағайын
братство – туыстық, бауырластық, ағайындық
братъ – алу
бревно – борене
бредить – естен тану сандыраққау
брезгать – жирену, жиірену
брелок – өшексей, салыншақ
бренчать – сылдырлату
бриллиант – тауһар тас
британец – британдық
британский – британ
бритва – ұстара
бритый – қырналған
брить – қыру, шапғын, сақалын алу
бриться – қырыну

бриякка — арба
бровастый — кою касты
бровь — кас
бродажничать — қаңғыру, кезу
бронза — қола
бросать — таслау
бросить — 1 лактыру, тастау, 2 қалдыру /оставить/, 3 кою /курить/
брошюра — кітапша
брусника — ит бүлдірген
брызгать — шашырау, бүрку
брыкается — тебу, тепсину, тарпу, тышыршу
брынза — сүзбе ірімшік
брюзга — жылауық, күңкілдек, сары уайымшыл
брюзжать — жылау, күңкілдеу
брюква — тарна
брюки — шалбар
брюнет — кара шаш, кара қас, кара торы
брыкнуть — тарс еткізу, сарт еткізу
брыцать — сылдырлату, жарқылдату
бубен — дақ, дабыл
будить — ояту, тұрғызу
будка — күрке
будни — жұмыс күндері
будто — сияқты, тәрізді
будущее — келешек, болашақ
будущий — келешек, келесі, елпін
буйный — құтырған, елірген
буква — әріп
буквально — сөзбе-сөз, нақты, дәлме-дәл
букварь — әліппе
букет — шөк, байлам
буксовать — тұрып қалу, тығылып қалу
булава — күрзі, шөкпар
булавка — түйреуіш
булат — болат
булка — нан
булочная — нан дүкені
бултыхнуться — күмп егу, шолп егу
булькать — бүлкілдеу
бульон — сорпа
бумага — қағаз
буран — боран
буревестник — дауылпаз
бурлить — бүркылдан қайнау, бүркылдау
бурчать — мыңкылдау, мшгірлеу
бурый — қоңыр, күба
буря — дауыл
бурят — бурят
бурятский — бурят
бусника — моншақ
бусы — моншақ

бутон — гүлдің іүйінен, қауызы
бутылка — ботелке, шөлмек, шыны
буханка — болке
бухгалтер — есепші
бухта — шығанақ
бушевать — 1. оршелену, құтыру, гасу;
2. қатты ашулану /перен./
бывший — бұрынғы, өткен
бык — өгіз
былина — батырлар жыры
быстро — шашан, тез
быстрый — шапшаң, жылдам, жүірік, ұшқыр
быт — тұрмыс
бытие — болмыс, тұрмыс
быть болу
бюджет — бюджет
бюрократ — кеңсешіл, төрешіл
бюргальтер — бюсгальтер, көкірекше, кеудеше
бязь — боз

В

вагон — вагон
важность — 1 қажеттік, маңыздылық;
2 тәкаппарлық, маңызсыну /надменность/
важный — 1 маңызды, көңіл аударарлық, 2 тоқалпар, айбынды /надменный/
ваза — сауыт
вакансия — вакансия, бос орын
вакантный — вакантты, бос
валенки — пима
валить — 1 жығу құлату, 2 тастаи салу /в кучу/, 3 аудару салу /вицу/, 4 топтанып бару /о людях/; 5 бұдақтау, бүркырау /дым/; 6 күю /снег/
валиться — құлау
валюта — валюта
ванна — ванна
ванная комната — ванна бөлмесі
варенье — қайнапта
вариант түр
варить пісіру
вата — мақта
вбить — қағып кіргізу
вблизи — жақында
введение — 1 енгізу, 2 кіріспе
везти — әкелу, енгізу, жеткізу
вверх — жоғары, өрге
вверху — жоғарыда, үстінде
вести — 1 кіргізу, енгізу, келтіру, 2 адасыру, жанылдыру /в заблуждение/, 3 таныстыру, алғашқы мағлұмат беру

/в курс дела/; 4 орнату, кабыллау /закон/
вводный – 1 кіріспе, алғашқы, таныстырма, 2 қыстырма
вдали – алыста
вдвое – екі есе, екі қабат
вдобавок – оның үстіне, ол аз болса
вдова – тұл, жесір
вдоволь – өбден, жеткілікті, барынша
вдоль – 1 бойлай, жағалай, 2 көлденсен
вдохновение – шабыт, рух
вдохнуть – дем тарту
вдруг – кенеттен, күтпеген жерден
вдуматься – терең ойлану
вдуть – үрлеу, ауа жіберу
ведение – басқару, қарау, билеу, жүргізу
ведро – шелек
ведь – гой
ведьма – мыстан, жезтырнақ, жалмауыз
ксмпір
веер – желпіуш
нежный – сыпайы, әдепті
веги – 1 апару, тасу, 2 іс оңға айналу
везучий – жолы болғыш, бағы бар
век – ғасыр
веко – қабак
вельет – бұйыру, тапсыру, әмір ету
великан – алып
великий – 1 ұлы, маңызды; 2 үлкен, дағышпан, зор
великодушный – ақ көңіл, кең пейілді, қайырымды
великолепный – әсем, безелген, тамаша
величина – мөлшер, көлем, шама
вельвет – ши барқыт
вена – күре тамыр
венгерский – венгр
венгр – венгр
венера – шолпан
веник – сыпырғыш, сыпырғы, сыпыртқы
венюк – шеңбер, пір
вентилятор – желдеткіш
венчать – 1 шір кигізу, 2 неке қию
верблюд – түйе
верёвка – жиі, арқан
верить – сену, нану, илану
верно – 1 дұрыс, дәл, ақиқат; 2 шын
ықпалды, пын берілу */преданно/*
вернуть – қайтару
верный – 1 дұрыс, дәл, 2 сенімді, пын
беріткен */преданно/*
вероятно – мүмкін, бөлкім, ықтимал
вертеться – айналу, дөңгелену, үйірілу
вертикально – тік
верх – 1 бас, үсті, төбе, 2. тыс, оң */одежда/*

верхний – жоғарғы
верховный – жоғары
вершина – 1. шың, бас, 2 ұшы, жоғары
саты
вес – салмақ
веселить – көңіл көтеру, көңіл ашу,
көңіл сергіту
веселиться – көңіл көтеру, көңіл ашу,
көңіл сергіту
весёлый – көңілді, жайдары
весенний – көктемгі, жазғытұры
весить – тарту, ауыр болу
весна – көктем, жазғытұрым
веснушки – секпіл
вести – 1 жетектеу; 2 бастау; 3 жүргізу;
4 апару, 5 іске асыру, 6 басқару,
жол сілтеу
весть – хабар
весы – таразы
весь – бәрі, барлығы, бар, бүкіл
ветер – жел
ветеран – ардагер
ветеринар – мал дәрігері
ветерок – самал жел
ветка – бұтақ
вечер – кеш
вечерний – кешкі
вечный – мәңгі, өмірлік
вешалка – ілгек ілгіш
вешать – ілу, асу
вещественный – заттық
вещество – зат, нәрсе
вещь – зат, нәрсе
взаимный – өзара
взаимовыгодный – өзара пайымды
взаимодействовать – бірлесіп әрекет
қылу
взаимолюбие – өзара сенім
взаимопомощь – өзара көмек
взаимоотношение – өзара қатынас
взаимопонимание – өзара түсінісу
взаимосвязь – өзара байланыс
взаимы – қарыз, қарызға
взамен – айырбасқа, орнына
взбалтывать – шайқау, былғау, аралас-
тыру
взвесить – олшеу, таразыға тарту
взгляд – көзқарас, пікір, ой
вздёрнутый – таңқы
взор – қозқарас
взрослый – есейген, ер жеткен, үлкен
взрыв – жарылу
взять – алу
взяться – 1 қол ұстасу, 2 кірісу,
3 міндеттену, 4 пайда болу

вид — 1 он, ажар, түр, кескін; 2 көрiнiс
видеть — қору, елестеу
видимо — шамасы
виза — виза
вилка — шанышқы
вина — кiнә, айып, жазықтылық; кесiр
винительный — табыс
винить — кiнәлау, айыптау
вино — шарап
виноватый — кiнәлi, айыпты, жазықты
виноград — жүзiм
винт — бұранда
внсеть — iлiну, асылып гүру
висок — самай
высокосный — көбiса (толық жыл)
витамин — витамин
витрина — қорме
вить — ору, есу, ширату, тоқу, байлау, салу
вихор — кекiл , айдар, тұлым
вишня — шис
вклад — 1. қассаға ақша салу; 2 үлес, қазына
включить 1 қосу, жүргiзу, 2 енгiзу, кiргiзу
вкратце — қысқаша
вкус — дәм, татым
вкусный — дәмдi, тәттi
влага — дым, ылғал
владелец — қожа, ие
владеть — ие болу
влажность — ылғалдық
властвовать — билеу, билiк жүргiзу
власть — өкiмет, билiк
влево — сол жаққа
влезать — 1 шығу; 2 кiру; 3 сыю, шак болу
влияние — ықпал, бедел
вместе — бiрге
вместо — орнына
вначале — басында, әуелде, алғашқыда
внедрять — енгiзу, сiндiру
внезапно — кенет
внести — енгiзу, қосу, кiргiзу
внешний сыртқы
внешность — келбет, пiшiн
вниз — томен
внизу — төменде
внимание — назар, iлтипат, ықылас
внимательный — ықыласты, ұқыпты, iлтипатты
внук — немере
внутренний — шкi
внутри — iшiнде

внятный анық
вовремя — уақытысында
вовсе — тiптi, еш, ешқандай
во-вторых — екiншiден
вода — су
водитель — жүргiзушi
водить — 1 жетектеу; 2 жүргiзу
водка арақ
водоросль — балдыр
воевать — 1 соғысу, 2 дауласу, ұрысу
военный — әскери
возвести — тұрғызу, салу, қотеру
возвращать — қайтару
возвысить — көтеру
возглавить — басқару, бастау, басшылық ету
воздействие — әсер
воздействовать — әсер ету, ықпал жасау
возделывать — егу, өңдеу
воздух — ауа
воздушный — әуе
возить — тасу, тарту
возиться — әурс болу
возле — маңында, жанында, қасында
возлагать — 1 салу, қою; 2 жүктеу, тапсыру
возможно — мүмкiн, бөлкiм
возможность — мүмкiншiлiк
возникнуть — пайда болу, шығу, туу, корину
возраст — жас, шак
возрастать — өсу, көбею, арту
воин — жауынгер
война — соғыс
войско — әскер
войти — кiру
вокзал — темiржол бекетi
вокруг — айнала
волейбол волейбол
волк — қасқыр
волна — толқын
волноваться абыржу, тиышсыздану, кайғыру, уайымдау, сабырсыздану
волос — шаш, қыл, түк
волосок — қылпық
волость — болыс
волшебник — сиқыршы
вольный — еркiн, ерiктi, азат
воля — 1 жiгер, қайрат; 2 ерiк, қалау, Тiлек
вон — өне
возить — шаншу, сұғу, қадау
во-первых — бiрiншiден
вопрос — сұрақ, мәселе, жағдай, iс
вопросительный — сұраулы

вор — ұры
воробей — торгай
ворона — қарға
ворота — қақпа
воротник — жаға
восемнадцать — он сегіз
восемь — сегіз
восемьдесят — сексен
восемьсот — сегіз жүз
воскликнуть — айқайлап жіберу
воскресенье — жексенбі
воспитатель — тәрбиеші
воспитывать — тәрбиелеу
восполнить — толтыру
воспользоваться — пайдалану
вспоминание — естелік
вспрешать — тыйым салу, рұқсат етпеу
воспринять — түсіну, қабылдау
воспроизводить — 1 өндіру, шығару.
2 еске түсіру, 3 суреттеу, көшрмесін алу
восстание — қотеріліс
восстановить — 1 қалпына келтіру, жа-
надан жөндеу. 2 еске түсіру;
3 қайтару, келтіру
восток — шығыс
восторг — қуаныш, шаттық
восторгаться — қатты қуану
восхвалять — мадақтау, мақтау
восхитительный — тамаша
восхищаться — тандану
восход — шығыс, шығу
восходить — шығу
восемьёрка — сегіздік
восьмой — сегізінші
вот — міне
воткнуть — шанығу, түйреу, қадау, енгізу
владать — 1 қабысын қалу; 2 ұшырау,
бату, 3 құйылу
впервые — бірінші рет, алғашқы рет
вперёд — алға, ілгері
впереді — алда, алдында, ілгеріде
впечатление — әсер
вписать — жазып қою, тізімге кіргізу
впору — дәл, шак, құйып қойғандай
впоследствии — аяғында
впотьмах — қаранғыда
вправду — шынында, шынымен
впрочем — алайда, бірақ, дегенмен
впрячь — жегу
впустую — бекер, текке, босқа
впутаться — шатысу, кірісу
враг — жау, дұшпан
враздывать — жауласу, жау болу, қастасу
вразумить — ақыл айту
вратарь — қақпашы

врать — өтірік айту
врач — дәрігер
вращать — айналдыру
вред — зиян, залал
вредный — зиянды
временный — уақытша
время — 1 уақыт, мезгіл, мерзім, кез,
2 заман, өмір; 4 кезең, 5 шак, 6. маусым
вручить — тапсыру, сену
все — бәрі, барлығы, бүкіл
всевозможный — әр түрлі, түрлі-түрлі
всегда — ылыми, әрқашан, қашанда,
әрдайым
всего — барлығы
вселенная — дүнне, әлем
вселить — кіргізу, орналастыру
всемирный — дүниежүзлік
всеобщий — жалпы
всесторонний — жан-жақты
все-таки — қалайда
вскипеть — қайнау
вскипятить — қайнату
вскользь — жол-жөнскей, сөз арасында,
ат үсті
вскопать — қазу
вскоре — көп кешікпей
вскочить — 1. атып тұру, ұшып тұру;
2 секіріп міну, секіріп шығу
вскрикнуть — айқайлап жіберу
вслух — дауыстап
вслушаться — құлақ салу
вспоминать — еске түсіру, слестету
вспомогательный — қосалқы, қосымша,
көмекші, жәрдемші
вспороть — сөгу
вспотеть — терлеу
вспугнуть — қорқыту
вспухнуть — ісіну
вспыльчивый — күйгелек, апушаң
вставить — салу, қою, қондыру, қосу
встать — тұру, түрегелу
встретить — 1 кездесу, ұшырасу, жолы-
ғу; 2 қарсы алу; 3 қолеметтеу
встреча — кездесу
встрахивать — сілкіу, қағу
вступить — кіру, ену
вступительный — кіріспе, кіріс
вступиться — болысу, жақтасу
всхлипывать — оқсып жылау, солқылдап
жылау
всякий — әркім, әр түрлі
втайне — жасырын, астыртын
втирать — жағу, сылау
вторник — сейсенбі
второй — екінші

второпах — асығыста
в-третьих — үшіншіден
втридорога — үш есе кымбат
вулкан — жанар тау
вульгарный — өрескел, дөрекі
вундеркинд — зерек, ұғымтал
вход — кіру, есік
входить — кіру, сну
входной — кіріс, кіру
вчера — кеше
вчерашний — кешегі
вчерне — сұлба
вчетверо — төрт есе
в-четвертых — төртіншіден
вшестеро — алты есе
вшивать — жапсыра тігу
вширь — кеңінен
въезд — кіру
въезжать — кіру, ену
вы — сендер, Сіз, Сіздер
выбегать — жүгіріп шығу
выбирать — таңдау, таңдап алу
выбонна — шұңқыр
выболтать — айтып қою, сыр сақтамау
выбор — таңдау, талғау
выборка — сұрыптау, іріктеу, талғау
выборный — сайлаулы, таңдаулы
выборы — сайлау
вывеска — маңдайша жазу
вывести — 1 шығару, алып шығу;
2 өсіру; жою, кетіру, тазарту
вывих — буыны шығу, буыны таю
вывод — 1 шығару, 2 қорытынды, түйін
выглядеть — қорыну
выглядывать — 1 бас шығарып қарау;
2 көріну
выгнать — қуып жіберу, қуып шығару
выговор — 1. айту, сойлеу; 2 сөгіс
выгода — пайда, олжа
выгодный — пайдалы, қолайлы, олжалы
выгореть — күйіп кету, жанып кету
выгружать — жүк түсіру
выдать — 1 беру, жіберу, 2 әшкерелеу,
ұсқап беру, 3 өзін-өзі атау
выдаться — шығып түру
выдача — 1 беру; 2 ұстап беру
выдающийся — көрнекті, үздік
выдвинуть — 1 итеріп шығару, 2 ұсыну
выделить — 1. болу, белгілеу; 2. атап кету
выделывать — 1 өңдеу, 2 илсу /кожу/
выдержать — шыдау, тозу
выдох — дем шығару
выдрать — 1 жірту, 2 сабау, таяқтау, жүлу
выдумать — ойлап шығару, ойына
келгенін айту

выезд — шығу, кету
выжать — 1. сығу; 2 орып біту
выжигать — күйдіру
выжить — тірі қалу
вызвать — шақырып алу, шақыру
выиграть — ұту
выигрыш — ұтыс
выйти — 1 шығу, кету; 2 таусылу, біту;
3 болып шығу
выйти замуж — күйеуге шығу, тию
выкинуть — лақтыру, тастау, шығару
выкипеть — қайнап суалу
выключатель — сөйліргіш
выключить — өшіру, сондіру, алып тас-
тау, шығарып тастау
выкопать — қазу, қазып алу
выкройка — 1 пішу, кесу, 2 үлгі, пішін
вылечить — жазу, емдеп шығару
вылечиться — жазылу, емделіп шығу
вылывать — төгу
вылитый — 1 төгілген, 2 құйып қой-
ғандай, аумаған
вымокнуть — су отпін кету
вымолвить — үн шығару, үн беру, аиту
вымысел — қиял, бекер, жалған
вымыть — жуу, жуып тазалау
вымя — желін
вынести — 1 көтеріп шығару; 2 талқыға
салу; 3 шығару /қаулы/, 4 шыдау
выносливый — шыдамды, төзімді
вынужденный — амалсыз
выпечка — пісіру
выписать — 1. жазып алу, көшіріп алу;
2 анық жазу, мұқият жазу; 3. хат арқы-
лы шақыру, 4 жаздырып алдыру;
5. шығару
выплата — 1 төлеу; 2 борыш
выплатить — төлеу, өтеу
выполнение — орындау, орындалу
выполнимый — орындалағын
выполнить — орындау, өтеу
выпросить — сұрап алу, отпін сұрау
выпрыгнуть — сскіріп шығу
выпрямить — түзету, жазу
выпуклый — дөңес, бұдыр, айқын
выпуск — шығару
выпускник — мектеп бітіруші
выпустить — 1 босату, 2 шығару, шыға-
рып тастау, 3 күсіріп алу, 4 ұлғайту,
ұзарту
выпутаться — 1 шешіліп кету 2 құтылу
выработать — 1 істеп шығару, өндіру,
2 жазу, шығару. 3 шынықтыру; 4 ту-
дыру
выработка — 1 өндіру, 2 жасау, құрау,

3 өнім, 4. өнімділік; 5 тоселу, дагдылану
выравнивать – тегістеу
выражать көрсету, билдіру
выражаться – 1 антылу, билдіру; 2 ұрсу, балағаттасу
выражение – 1 айтылу, 2 сойлемше, қалыптасқан сөз; 3 әлпет, көрініс, түр
выразительный – айқын, мөнерлі
выразить – аңғу, билдіру
вырасти – өсу, өсіп кету, ұлғаю, ұлкею
вырастить – тәрбиелеп өсіру, жетілдіру
вырвать – суырып алу, жұлып алу
выронить – түсіріп алу
вырост – бои, боиға сай
высаживать – 1 түсіру, 2 отырғызу
высаживаться – түсу
высказываться – пікір билдіру, айғу
высокий – 1 биік, зор, асқар, ұзын; 2 жоғары, қымбат /цена/, 3 ұлы, ардақты, құрметті /звание/, 4 жіңішке /гласо/; 5 көтеріңкі /стиль/; 6 кен /лоб/
высокомерие – менмендік
высокообразованный – жоғары білімді
высокопроизводительный – жоғары өнімді
высокохудожественный – жоғары сапалы
высокоэффективный – аса тиімді
высота – биіктік
выставка – қорме
выстрел ату, атыс
выступать – 1 алға шығу, ілгері басу /выходить вперед/; 2 шығып тұру /образовать выступ/; 3 кемерден асу /выйти за пределы/. 4. сөз сөйлеу /публично/; 5 шыға келу /пот, слезы/
высший – 1 жоғары, ең жоғары; 2 жоғарғы, бас, басты /самый главный/
выть 1. ұлу /испускать вой/; 2 ұлдеу, 1 ұлдеу /судеть/; 3. өкіру, бақыру /громко плакать/
вытянуть – 1 созу, керу /растягивать/, 2. сору, сорып алу /впитать/, 3. тарту, тартып алу /удалить тягой/
выучить – жаттап алу
выхватить жұлып алу, суырып алу
выход – 1 шығу; 2 амал табу, жол табу, 3 өнім /продукция/
выходить – 1 шығу; 2 жазу /вылечить/
выходной – 1. шығатын /служащий для выхода/; 2. бір кискр /парадный/, 3. бос /незанятый/, 4 демалыс /день/
выцвести – оңу
вычеркнуть – сызып тастау, өшіру
вычисление – есеп, есептеу

вычислить – есептеу
вычитаемое – азайтқыш
вычитать – 1 азайту, 2 оқып білу
выше – 1. жоғарырақ, 2 жоғарыда
вышеизложенный жоғарыда айтылған
вышеназванный – жоғарыда аталған
вышесказанный – жоғарыда айтылған
вынесуказанный – жоғарыда көрсетілген
вышнить – 1 ұрып сындыру /дверь/, 2. қуып шығу, айдап шығу /выгнать/
вышивка – кесте, кестелеу
вышина – 1 биіктік, бои; 2 аспан
выпить кеселенішу, кестелеу
вышка – мұнара
выщипывать – жүлу
выяснить – айқындау, анықтау
вьетнамец – вьетнамдық
вьетнамский – вьетнамдық
вьюга – ұйтқыған боран
вьюжить – ұйтқу
вьюк – жүк
вьюк шырмауық /бот./
вяз – шегіршін
вязальщица – тоқушы
вязаное изделие – тоқыма
вязать 1. тоқу /спицами, крючком/, 2 байлау, күлшелеу /веревкой/; 3. тату, қармау, кермектесну, жабысу /бить ваяущим/, 4 байлаптыстыру, шегендеу /цементом/
вязкий – жабысқак
вязнуть – бату, шырмалу
вялить – қактау, кептіру
вялый – енжар, солғын, бос
вянуть – солу, сему

Г

га – га /гектар/
гавкать – үру
гадать – 1 бал ашу, 2 болжау, жору, жорамалдау, шамалау
гадиль – 1. ластау, 2. кесір тигізу, қастық істеу
гадкий – жексұрын, сұмпайы, жиреншіт
гадюка – улы сұр жылан
газ – газ
газета – газет
газированный – газды
газон – коғал алаң
газопровод – газ құбыры
газопроводный – газ өткізетін
галактика – галактика
галантерея – галантерея

галантний — наз, сынайы, мүлөнім
галерси — галерея
галка — үзак
галстук — галстук
ганбол — қол доп, гандбол
гараж — гараж
гарантийный — кепілдемс
гарантированный — кепілді
гарантия — шарт, кепіл
гардероб — киім ілетін жер
гасить — өшіру, сондіру
гаснуть 1 өшу, сөну 2 толеу, күрту /
задолженность/
гастроном — гастрonom
гвоздика — қалампыр
гвоздь — шеге
где — кайда, қай жерде, коне
где-либо — бір жерде
где-нибудь — бір жерде
где-то — бір жерде
генерал — генерал
генеральный — бас, негізгі, жалшы, сара
географический — географиялық
география — география
геолог — геолог
геологический — геологиялық
геометрический — геометриялық
георгин — георгин
герб — слтаңба
германский — германиялық
германцы — германлықтар
героический — батырлық, ер жүрек,
қаһарман
герои — 1 батыр, қаһарман, ер, 2 кс-
шкер /*литер.*/
гибель — олат боту, құру, жоиылу, жок
болу
гибкий — 1 иілгіш, икемді, бейімделгіш,
солкылдақ; 2 алғыр, оралымды, икемді
/*перен.*/
гибнуть — опат болу, өлу, құру
гигант — алып
гигиена — гигиена
гигиенический — гигиеналы
гид — жстекіп
гимн — онұран
гимназия — гимназия
гимнастика — гимнастика
гитара — гитара
глава — 1 басшы, басгык; 2 тарау /*книги*/
главарь — басшы
главбух — бас есепші
главенство — озықтылық, басымдылық
главенствовать — бас болу, басшылық
ету, басқару

главное — ең бастысы
главнокомандующий — бас қолбасшы
главный — 1 негізгі, басты, ең керекті,
ең маңызды 2 бас /*старший*/
глагол — етістік
гладить — 1 үкітсеу тегістеу; 2 синау,
өлпештеу, ерксету /*перен.*/
гладкий — тегіс, теп-тегіс
гладь 1 айдын /*воды*/. 2 тығыз кесте
/*вышивка*/
глаз — қоз
глина — саз балшық, тонырақ
глодать — жұту, кеміру
глотать — жұту, жұтыну, қылу
глотка — жұтқыншақ
глоток — жұтым
глубина — 1 терсідік, 2 түкпір /*леса*/
глубокий — терең
глубокоуважаемый — аса құрметті
глупец — ақымақ, есалаң нақұрыс
глупый — ақылсыз, ақымақ, нақұрыс
глухарь — құр
глухой — 1 керең, саңырау; 2 қатаң
/*звук*/
глухонемой — керең-мылқау
глядеть — қарау
гляцевый — жалтыр, жылтыр
гнать — 1 қуу, қуалау, 2 айдау /*стадо*/
, 3 асықтыру /*торопить*/
гнев — ашу, ыза, қаһар
гневаться — аудану, ызалану, дойдану
гневный — ашулы, ызалы
гнездо — ұя
гнида — сірке
гнилой — шірік, шіртеі
гнить — шіру, бұзылу
гноиться — ірңлеу, шіру
гной — ірң
говорить — сөйлеу, деу, айту
говядина — сиыр етi
год — жыл
годиться — жарау
годность — жарамдылық
годовщина — жылдық мереке
гол — гол
голище — қоныш
голень — сирақ, жіліншік
голенький — жадаңаш
голландец — голландиялық
голландский — голланд, голландиядық
голова — бас
головной — 1 бас, 2 алғы. аллағы
/*передовой*/
головокружение — бас айналу, мастану
головоломка — жұмбақ

голод — аштык, ашаршылык
голодать — ашыгу
голодный — аш
голос — 1 дауыс, 2 пікір, ой, дабыл
/перен/
голосование — дауысқа салу
голосовать — 1 дауыс беру, 2 дауысқа
кою /ставить на голосование/
голубизна — көкшілдік
голубика — көк жидек
голубоваты — көгілдірлеу, көкшілдеу
голубоглазый — көк көз, көзі көк
голубой — көгілдір, көк
голубь — көгершін, кештер
голый — жалаңаш, тақыр, жалаң, ашық
голец — куғаншы, хабаршы, шабарман
гопка — жарыс
гонор — төкаппар, менмендік
гонорар — қаламақы
гора — тау
горбатый — бүкір
горбинка — дөн, допес
горбиться — бүкіреу
горбушка — нанның шеті
гордиться — 1 мақтаныш ету, мақтану;
2 төкашарлану, менменсу
гордость — 1 мақтаныш, абырой,
2 төкаппарлық, менмендік
гордый — пан, менменшіл, төкаппар,
менмен
горе — қайғы, қасірет, уайым, бақытсыз-
дық
горевать — қайғыру, уайымдау, күйе
горелка — шыгер
горелья — күйген
горестный — қайғылы, мұңды
гореть — 1 жану, күйе 2 қызару /от
стыда/, 3 жарқырау, жайпау /от радо-
сти/, 4 ынталану, құмарту, ынғық болу
/перен./
горизонт — көкжиек
горизонтальный — колденен
гористый — таулы
горка — тобенік
горло — 1 іамақ, алқым, 2 мойын
/бутылки/
горловина — қылта
горный — таулы
город — қала, шаһар
городок — қалашық
городской — қалалық
горожанин — қала тұрғыны
горох — бұршақ
горсть — уыс
горталь — көмен

горчица — қыпта
горшок — қыш құмыра
горький — 1 ашы, 2 қайғылы күйіншіл
горючее — жанармай
горючий — жанатын, жанғыш
горячий — 1 ыстық, ыссы, 2 қызба, қызу
қанды /вспильчивый/, жалынды, отты
/пламенный/
господин — мырза
господствовать — билеу, басым болу, үс-
тем болу
госпожа — ханым
гостеприимный — қонақжай, меймандос
гостеприимство — қонақжайлық, мей-
мандостық
гостиная — қонақ үй
гостинен — сарқыт, базарлық, сөлемдеме
гостиница — қонақ үй
гостить — қонақ болу, қонақтау
гость — қонақ, меймаи
государственность — мемлекеттік
государственный — мемлекет, мемле-
кеттік
государство — мемлекет
готовить — даярлау, өзірлеу, дайындау
готовиться — даярлану, өзірлену, дайын-
далу
готовый — даяр, өзір, дайын
грабить — тонау, талау
грабли — тырнауыш, тырма
град — бұршақ
градус — градус
гражданин — азамат
гражданский — азамат, азаматтық
гражданство — азаматтық
грамматика — грамматика
грамматический — грамматикалық
грамота — 1 сауат, 2. мақтау қағаз /по-
хвальная/
грамотность — сауаттылық
грамотный — сауатты
грампластинка — құिताбақ
граница — шек, шекара
граничить — шектесу, шендесу, шектес
болу, шендес болу
грация — сәншік, өссмдік
грязь — таған, қара таған, ұзақ
гребень — тарак
гребля — ескек
грек — грек
гремять — 1. даңғырлау, 2 күркіреу
/гром/, 3 күрсілеу /выстрел/, 4 дү-
рілдеу /оркестр/, 5 тарсылдау /посуда/
, 6 жаиылу, даңқы шығу /перен/
гresti — есу

греть — 1 жылыну, кыздыру, 2 ысыту
греться 1. жылыну 2 ысу
грех — 1 күнө, 2 айып, кылмыс, кінө
греческий — грек
гречиха — каракумык
гриб — саңыраукулак
грива — жал
грим — бег бояу
грипи — гүмау, гүмаурату
гробница — мазар, мола
гроза — жагагай
гроздь — бир шок
грозиться — коркыту, айбат көрсөтү
грозный — айбатты, каһарлы, катал
гром — 1. күн күркүрөү, 2 күрсил тар-
сыл
громадный — зор, өтө үлкөн, еңгезердей
громкий 1 катты; 2 аты шулы, өйгүл
/известный/, 3 бөспө, көптүрмө */напы-
щенный/*
громкоговоритель — дауыс зорайткыш
громкость — дауыс каттылдыгы
громовой — күркүрөгөн
громоздкий — арбиган
громоотвод — жай таркыш
грохать — күрсөтү, дүрсөтү
грохотать — күрсилдеу, тарсылдау,
дүрсилдеу
грош — шет тиын
грубить — дөрөкүлүк кестеу, томырыктану
грубия — томырык, докүр, дөрөкү
грубый — дөрсүк, түрпайы, өрескел
грудинка — төс
грудной — 1 кеуде, 2 емшектеги, емшек
/ребенок/
грудь — 1 төс, кеуде, көкүрөк, 2 ем-
шек, омырау */женская/*
груз — салмак, жүк
грузин — грузин
грузинский — грузин
грузить — тиеу, арту
грузный — ауыр, икемсіз, толык
грузовой — жүк таситын
грузоотправитель — жүк жіберушү
грузоперевозка — жүк тасу
грузоподъемный — жүк көтөргүш
грузополучатель — жүк алушы
грузчик — жүк көтөрүшү, жүк тиеүшү
грунт — топырақ, жер
группа — топ, жак
группировать — топтау
грустить — кайгыру, мұндану
грустный — кайгылы, мұнды
грусть — кайгы, мұң
груша — алмұрт

грызть — кеміру, мұжу, қажау
грызуны — кеміргіштер
грядка — жүйек, атыз
грядущее — болашақ
грязный — 1 сазды, батпақты, 2 лас,
кірлі, күнгірт */мутный/*, 3 арам, нас
/перен./
грязь — саз, батпақ, балшық
губа — ерін
губить — 1 күрту, жою; 2 бұлдиру, бұзу
гудеть айгайлау, гулдсу
гул — гул, катты дауыс
гулянье — серуен, кыдырыс
гулять — кыдыру, серуендеу
гуманитарный — гуманитарлық, қоғам-
дық
гуманность — адамгершілік, шыншылдық
гусинный — қаз
густеть — қоюлану, жиілену, тығыздалу
густой — 1. қою, 2 қалың */частый/*,
3 тығыз, жиі */тесный/*
густота — 1 қоюлық, 2 қалыңдық: 3
тығыздық, жиілік
гусь — қаз

Д

давать — беру
давление — қысым
давний — бұрынғы, ескі
давнопрошедший — баяғы, бұрынғы
даже — тіпті, тугіл, тұрмақ
далее — одан әрі, ары, одан әрі
далекий — 1 алыс, қашық, 2 ұзақ;
3 тыс, жапасамайтын
даль — қиыр, алыс, шет
дальний — алыс, ұзақ, қиян, қиыр
данные — мәліметтер
данный — осы, тап осы, бұл, қазіргі
дарить — сыйлау
даром — тегін, жай, ақысыз, пұлсыз,
өшпейін
дата — дата
дательный — барыс
датский — дат
датчанин — датчан, даниялық
дать — беру
дача — саяжай
два — екі
двадцатый — жиырмасыншы
двадцать — жиырма
дважды — екі рет
двенадцатый — он екінші
двенадцать — он екі
дверь — есік

двести — екі жүз
двигать — қозғау, жылжыту
двигаться — 1 қозғалу, жылжу басу;
2 қимылдау
движение — қимыл, қозғалыс
движимость — қозғалмалылық
движимый — қозғалмалы
двое — екеу
двоеборье — қос сайыс
двоеточие — қос нүкте
двояться — қос көріну, екеу болып көріну
двойка — 1 екілік, 2 екі кісілік
двойник — ұқсас, егіз
двойной — 1 екі есе; 2 қос, 3 екі жақты
двойня — егіз
двор — қора, аула, албар
дворец — сарай, орда
дворянин — ақсүйек
двоуродный — нәсір
двойко — екі түрлі
двубортный — екі жағына бірдей қаусыр-
малы
двуличие — екі жүзділік
двусмысленный — екі ұшты
двухпальный — екі кісілік
двусторонний — екі жақты
двухдневный — екі күндік
двухлетний — екі жылдық
двухместный — екі орынды
двухмесячный — екі айлық
двухнедельный — екі жұмалық, екі апта-
лық
двухсотый — екі жүзінші
двухтомник — екі томдық
двухэтажный — екі қабатты, қос қабатты
двухязычный — екі тилді
деверь — қайнаға, қайны
девочка — қыз
девушка — қыз, бойжегекен қыз
девяносто — тоқсан
девятиногий — тоқсаныншы
девятка — тоғыздық
девятнадцатый — он тоғызыншы
девятнадцать — он тоғыз
девятым — тоғызыншы
девять — тоғыз
девяносто — тоғыз жүз
дёготь — қара май
дед — ата, нағашы ата
деловский — ата-баба
делушка — аға
дежурить — кезекте болу, күзетте болу
дежурный — кезекші
дежурство — кезекшілік
дезертир — қашқын

действие — 1 әрекет, қимыл, қозғалу
/деятельность/, 2 күш, қуат /о дого-
воре/. 3 ықпал, әсер /воздействие/,
4. оқиға /в пьесе/; 5 болім, акт /театр/
; 6 амал /матем./
действительно — 1 шынында, расында;
2 пғын, рас /вводное слово/
действительность — 1 ақиқат, шыныдық,
болмыс, 2 жарамдылық /сила действия/
действительный — ақиқат, шын, анық,
болған /существующий/, нағыз, шын
/дающих резульатат/; жарамды, күшінде
/имеющей силу, годный/
денствовать — 1 іс істеу, әрекет ету
/поступать/; 2 жұмыс істеу, іс қылу
/функционировать/; 3 әсер ету, ықпал
жасау /влиять/; 4 жүру /о законе/
действующий — әрекеттегі, қазіргі, күш бар
декабрь — желтоқсан
декан — декан
деканат — деканат
декларация — декларация
делать — 1 істеу, жасау; 2 дайындау;
3 істету, жасату, 4 орындау; 5. ету
делаться — болу, болып келу, болып
жату
деление — бөлу
делитель — бөлгіш
делить — болу, үлестіру
делиться — 1 бөліну, бөлісу; /матем./,
2 ортақтасу /с кем-то/; 3. пікір алысу,
ойласу /мыслями/
дело — жұмыс, іс
деловой — іскер
делопроизводитель — іс жүргізуші
делопроизводство — іс жүргізу жұмысы
денежный — ақша, ақшалай
день — күн
деньги — ақша
департамент — департамент, бөлім
депутат — депутат
дёргать — жүлу, жүлқу, түрткілеу, тарту
деревня — деревня
дерево — ағаш
деревянный — ағаш, ағаштан жасалған
держать — ұстау
дерзкий — дөкір, өрескел
десятикратный — он есе
десятилетие — он жыл
десятка — ондық
десяток — он дана, он шақты
десятым — оныншы
десять — он
деталь — бөлшек
детальный — толық, дәл, жете

детвора — бала-шаға, балалар
детдом — балалар үні
детёныш — төл
дети — балалар
детская — балалар болмеси
детский — балаға арналған
детство — баладық шақ
дешевсть — арзандау
дешевый — арзан
деятель — қайраткер
деятельность — қызмет, әрекет, әрекетшілдік, жігерлілік
деятельный — іскер, әрекетшіл, әрекетті, жігерлі
джаз — джаз
джазовый — джазды
жемпер — жімпер
джигит — жігіт, шабандоз
джунгли — қапырық жер
джут — жүт /массовый падеж скота, годовое время года/
диагноз — диагноз
диван — диван
дивный — тамаша, ғажап
дикий — жабайы
диктант — диктант
дикция — мұқам, мақам
диплом — диплом
дипломат — дипломат
директор — директор
дирижер — дирижер
диск — 1 дөңгелек; 2. күйтабак
дискуссия — айтыс, талқылау
дискутировать — айтысу, пікірлесу
диспут — диспут
диссертация — диссертация
дистанция — аралық
дисциплина — 1 гәртіп, 2 пән /отрасль/
длина — ұзындық
длинный — ұзын, ұзақ
длительный — ұзақ
длиться — созылу
для — үшін
дневник — күнделік
дневной — күндізгі
днём — күндіз
дио — түп
до — дейін, шейін
добавить — қосу, үстеу
добавочный — қосымша, үстеме
доблестный — айбынды, қажырлы
добраться — жету
добро — 1 жақсылық, 2 мүлік /имущество/
добродушный — кіші пейіл, ақ көңіл

доброжелательный — тілектес, жақсылық істеуші
добросовестный — 1 сапалы, 2. зарарсыз /опахоль/
добропорядочный — қайырымды, парасатты, өнегелі
добросовестный — адал, ақ ниетті, адал ниетті, таза
добрососедство — тату көршілік
доброта — мейірбандық, мейірімділік, рақымдылық, қайырымдылық, ізгілік
добротный — гөзімді, берік, мықты
добрый — мейірбан, мейірімді, ізгі, қайырымды
добывать — табу, шығару
доверенность — сенімхат
доверие — сенім
доверитель — сенімхат беруші
доверительный — сенімді, сенім
доверить — сену, сенім тапсыру
довериться — сенім қалу
доверху — төбесіне дейін, бстіне дейін
доверчивый — сенгіп, нанғыш
довершить — бітіру, гындыру, аяқтау
довести — жеткізу, жеткізіп салу
довод — дәлел
довольно — 1 жетті, жетер /хватит/, 2 әжептәуір, сдоуір /достаточно/
довольны — разы, риза, ырза
догадаться — аңғару, түсінші қалу
догадливый — тапқыр, түсінгіш
догнать — қуып жету
договор — шарт, келісім
договориться — 1. келісу, уәделесу, сөз байласу; 2 сөз шетіне шығу
додуматься — ойға келу
дождь — жанбыр, жауын
дозволенный — рұқсат етілген
дозвониться — телефон арқылы тауып сөйлесу
дознание — тергеу, жауап алу
дойти — сауу
дойти — жету
доказательство — дәлел
доклад — баяндама молімдеме
доктор — дәрігер
документ — құжат
документальный — деректі
документация — құжат
долбить — 1. қашау, оқ; 2 қақсай беру /талдычить/; 3 қайталай беру /зубрить/
долг — 1 міндет, борыш, парыз, 2 аманат қарыз, несие /задолженность/
долгий — ұзақ
долговечный — 1 мөңгі-бақи ұзақ,

өмір ик, 2. берік, бұзылмайтын /прочный/
долговременный — ұзақ уақытты
долгожданный — көптен күткен
долголетие — ұзақ өмір сүру, көп жасау
долгота — 1 ұзақтық, ұзындық /продолжительность/; 2 бойлық /геогр/
должен 1. міндетті, тиісті /обязан/;
2 борышты, қарыздар /задолжать/
должно — керек, тиіс, қажет
должность — қызмет, лауазым
должный — тиісті, қолайлы, лайықты
доллар — доллар
доля 1 сыбаға, үлес, пай; 2 тағдыр,
бақыт, талай /участь/
дом — үй
домашний — үй
домбра — домбыра
домино — домино
домоводство — үй шараушылығы
домосед — үй күшк, үйден шықпайтын
домочадцы — үй іші, бала-шаға, отбасы
домработница — үй қызметші әйел
донесение — хабарлама, білдіру
донести — 1. жеткізу; 2 хабарлау /сообщить/; 3 сөз тасу, өсек айту /сплетничать/
донизу — төменге дейін
донор — донор
дополнение — 1 қосымша, үстеме,
2. гольктауыш /грамм/
дополнительно — қосымша ретінде
дополнительный — қосымша, үстеме
дополнить — толықтыру
допрос — тергеу, жауап алу
допустить — 1 рұқсат ету, 2 болжау,
үйгәру /предположить/
дораста — өсіп жету
дорога — жол, сапар
дорого — қымбат
дорогой — 1. қымбат, 2 қымбатты,
қадрлі
дорожать — қымбаттау
дорожка — соқпақ, сұрлсу, жалғыз аяқ жол
досада — өкініш, ыза
досадно — қап, өттегене-аи
досадный — өкінішті, ренішті
досадовать — онық жеу
доска — тақта, тақтай
дословный — сөзбе-сөз
досмотр — қарау, тексеру
доспехи — сауыт-сайман, қару-жарақ
досрочно — мезгілінен бұрын
доставить — жеткізу, ашырып салу, өкеп
беру

достаток — жетерлік, молшылық
достаточно — 1 өжептәуір, едоуір, ай-
тарлықтай, жеткілікті, мол, 2 жетті, бо-
лар /хватит, довольно/
достать — табу, алу, жету, тауып алу
достаться — 1 тию, қалу /остаться/;
2. жаза тарту /получить нагоняи/
достигнуть жету
достижение — 1. жетісу, табу, жету
/действие/; 2 табыс, жеңіс, жетістік /успех/
достоверность — дұрыстық, анықтық
достоинство — 1. адамгершілік, абырой,
ар, намыс /моральные качества/; 2. құн,
құндылық, жақсы жағы /ценность/;
3 баға /стоимость/
достойный — 1 тұрарлық, лайықты
/стоящий/, 2 беделді, қадрлі, құрметті,
сыйлауға тұрарлық /почтенный/
достопримечательность — назар аударар-
лық жер, көңіл бөлерлік жер, көзге
көрінерлік жер
доступный — 1. қолайлы, жеңіл, оңай,
2 түсінуге оңан, түсінерлік /понятный/;
3 арзан /дешевый/, 4 ашық /открытый/;
5. кші пейіл, ашық жүз /простой в обще-
нии/
досуг — бос уақыт, бос кез
досыта — тонғанша
досход — кіріс, табыс, түсім
доходный — кірісті, табысты, пайдалы
доходчивый — жеңіл, түсінікті
доцент — доцент
дочь — қыз
доярка — сауыншы
драгоценный — қымбатты базалы, құнды
дразнить — 1 мазактау, ызаландыру,
2 қыздыру, төбеттендіру /возбудить/
драка — төбелес, ұрыс
дракон — 1 айдаһар, аждаһа, 2 ұлу /зool/
драма — драма
драматический — драма, драмалы
драматург — драматург
драться — 1 төбелесу, тартысу, жұлысу,
жұлқыласу; 2 соғысу /с врагом/, 3 кү-
ресу /бороться/
древесный — ағаш
древний — 1 ежелі, ертедегі, ерте за-
мандағы, ескі, көне, 2 қаусаған көрі /
дряхлый/
дремать — 1 қалғу, мүлгу, 2 ұйыққау
дробить — 1 уату, уақтау ұсату,
2 бөлшектеу /перен./
дрова — отын
дрожать — қалтырау, дірілдеу, қалтылдау

ляденька — агаи, агагай, агажан

дядя — ага

дятел — токылдак

Е

еврей — еврей

еврейский — еврей

европеец — еуропалык

европейский — еуропалык

египетский — мысыр, мысырлык

египтянин — мысырлык, египеттик

егоза — шошакай

еда — ас, тамак

едва — орсн, зорға

единение — бірлік, бірігу, біріктіру, бірлестіру

единица — бірлік, бір

единоборство — жекпе-жек

одновременно — бірден, бір жолғы

однократно — бір ауыздан

одиночнику — ынтымақшен, бір пікірмен

одиножды — бір кезде, бір жерде, бір қайта

однокровный — қандас

одиноличный — жекс, жекеше, жекс мен-шік

одномышленник — пікірлес, сыбайлас

единственный — жалғыз, бірден-бір

единство — бірлік, ынтымақтық, тұтас-тық

единный — бірыңғай, бірлесірген

едкий — 1 улы, күйдіретін /разведающий/

, 2 зәрлі, ащы /язвительно/

ёж — кірпі

ежевика — бөрткен қара бүлдірген

ежегодно — жыл сайын

ежегодный — жыл сайынғы

ежедневно — күн сайын

ежедневный — күнделік, күн сайын

ежемесячник — айлық

ежемесячно — ай сайын

ежемесячный — ай сайынғы, ай сайын болагын

ежеминутно — минут сайын

ежеминутный — минут сайынғы, минут сайын болатын

еженедельник — апталық, жетлік

еженедельно — апта сайын

еженедельный — апта сайынғы, апта сайын болатын

еженощно — түн сайын

еженощный — түн сайынғы, түн сайын болатын

ежесекундно — секунд сайын

ежесекундный — секунд сайынғы, секунд сайын болатын

ежечасно — сағат сайын

ежечасный — сағат сайынғы, сағат сайын болатын

ёжиться — бүрісу

езда — жүріс

ездить — жүру, бару

еле — орсн, өзср. болар-болмас, дегенде, зорға

ёлка — шырша

ель — ппырпта

ельник — шыршалы орман

ёмкий — кең, ішті

ёмкость — 1 іштілік, кеңдік, сыйым-лық, 2 ыдыс, сауыт

енот — жанат

ёрзать — қыбыжықтау, тынышсыз

ерошить — дүрдіту, үрпиту, үйпала

ерунда — бос соз, шатпақ, бекер, түк

ёрш — таутан

есаул — жасауыл

если — егер, егерде

естественный — 1 табиғи /природы/

2 орынды, нағыз, шын, нақ кө /нормальный/

естествознание — ғабиятану

есть — 1 жеу /принимать пи/

2 бүлдіру, ойып түсу /развед/

3 ашығу /жечь/; 4 бар /быть, име/

, 5 күл, мақұл /военн/

ехать — жүру, бару

ехидный — зәрлі, зымиян

ещё — тағы, тағы да, әлі де, жәнс

Ж

жаба — құрбака

жабо — желбіреуік

жабры — желбезек

жаворонок — боз торғай

жалный — 1 қомағай, тойымсыз, /алчный/; 2 сараң, қанағатсыз /ск/

3. құмар /перен./

жажла — шолдеу, ансау

жакет — жакет, бешпент

жалеть — 1 аяу, есіркеу, жанғы

2. өкіну, опық жеу /сожалеть/

жалить — шағу, шағып алу

жалкий — 1 аяныш аянышты /ва-юущий жалость/; 2 жаман, өңсіз, с-сыз, адам көргісіз /невзрачный/; 3

ке тұрмайтын, бейшара, ұсқынсыз /тожный/

жало — 1 бизгек, піскек мұрт, ішқы; 2 ащы тіл, өткір тіл /перен/

жалоба — 1 наразылық, шағым.

2. арыз /письменное заявление/

жалобный – аянышты, наразылықты, шағым
жалованье жалақы
жаловаться – 1 наразылық билдіру, зардану, 2 шағым беру, арыз беру
жалостливый – аяныш, есіркегіш, жаны ашығыш
жалостный – мұнды, қайғылы, зарты
жалость – 1 аяу, жаны ашу, есіркеу /*сострадание*/; 2 мұн, қайғы /*печаль*/
жаль аянышты, көңілсіз, уайым
жалюзи – герезе жапқыш
жанр – жанр
жар – қызу, ыстық,
жара – 1 ыстық ауа, шыжыған ыстық, 2 рана
жареныи – қуырған, қуырылған
жарить – 1 қуыру; 2 жандыру, күйдіру /*обжигать*/
жаркий – 1 ыстық, шыжыған; 2 қызу, қатты /*пылкий*/
жарко – қызу, ыстық
жаркое – қуырдақ
жаропонижающее – қызу түсіретін, басатын
жар-птица – жалын-құс
жасмин – жасмин
жатва – 1 орақ; 2. өнім, түсім, пайда /*перен* /
жать – 1 сығу, сығып алу /*выдавливать*/; 2. қысу, тарлық ету /*быть тесным*/, 3 ору /*урожай*/
жаться – 1. тығылу, жабысу /*прижиматься*/, 2 бүрісу, жиырылу /*свеживаться*/, 3 сараңсу, ашқарақтану /*скупиться*/
жвачка – сағыз
жгут – 1 ширақ, ширатылған; 2 бұрау /*мед* /
жгучий – ыстық, күйдіретін
ждать – күту, үміт ету, тосу
же – гой, қой, енді
жевать шайнау
желание – тілек, ықылас
желать – тілсу, қалау
железа – без
железнодорожник – темір жолшы
железнодорожный – темір жол
железный – темір
железо – темір
желтеть – сарғаю, сарғылттану
желтоватый – сарғылтым, сарғыш
желток – жұмыртқаның сарысы
желтуха – сарауру
желтый – сары

желудок — асқазан
желудь — емен жанғаны
желчь — 1 өт, 2 ашу, кейтс /перен/
жемчуг инжу
жена — занып, әйел
женатый — үйленген
женить — үйлендіру
женитьба — үйлену
жениться — үйлену
жених — күйеу жігіт
женский — әйел
женственный — нозік, жұмсақ
женщина — әйел
жердь — сырғауыл
жеребенок — құлын
жеребьевка — жербөс салу
жерех — ақмарқа (балық түрі)
жертва — құрбан
жертвовать — қию сыйна беру
жест — ым, дене қимылы, қылық
жесткий 1 қатты; 2 қатал, қатаң /перен/
жестокый — қатты, қатал, меірімсіз, қайырымсыз
жесть — қанықтыр
жечь жағу, өртеу, күйдіру
живо — 1 анық, ашық /ярко/, 2 жанды, қызықты /оживленно/, 3 тамаша, естен танғандай /разительно/, 4 шапшаң, тез /быстро/
живой 1. тірі, жанды, 2 нақтылы /подлинный/, 3 қызу, көңілді, қанғез, өткір /оживленный/, 4 мәнерлі, бейнесі /выразительный/
живопись кескіндемә
живот — іш, қарын
животновод — малшы
животноводство — мал шаруашылығы
животное — мал, хайуан
жидкий — 1 сұйық, 2 сирек /редкий/
жизнедеятельность — тіршілік өрекеті
жизненный — өмір, тіршілік
жизнеописание өмірбаян
жизнерадостный — шат, жарқын
жизнеспособный — өмірге беімді, тіршілікке икемді, тіршілікке епті
жизнь — өмір, тұрмыс
жила — 1 қан тамыры, 2 сәңір /сухожилие/
жилет — көкірекше, кеудеше
жилец ірушы, тұрғын
жилище — үй, потер-үй
жилищно-строительный — үй құрылысы
жилой — тұратын, тұрғын
жир — маң

жираф — жираф
жиреть — сеііру, май басу
жирность — 1 майлылығы, 2 сеііздік /тучность/
жирный — сеііз, май, майлы
житейский күнделікті, күнелтудегі, тұрмыстағы
житель — тұрғын
жить — 1 өмір сүру, 2 іру /обитать/
жмот — сараң
жмуриться — қоз сығырау
жмурки — соқыртеке
жребин — жербөс
жужжать — ызылдау
жук — қоңыз
жулик — атамшы
журавль — тырна
журнал — журнал
журналист — журналшы
журчать — сылдырап ағу
жуткий — қорқынышты, сұмдық
жюри — сарапшылар

3

забава — ермек, жұбаныш
забавлять — жұбату, ойнату, алландыру
забавный — қызық, қызықты
забег жүгіріс, жүгіру
забить — 1 қау, орнату; 2 бітеу /заделать/, 3 лық толтыру /наполнить/, 4 ұрып тастау /бить/, 5 соғу /в барабан/, 6 ағылу, шашу /из скважины/, 7 асып түсу, басым болу /превозмогнуть/, 8. кіргізу /мяч/, 8. соғу /скот/
заболевание — ауру, сырқау, науқас
заболеть — ауыру, ауырын қалу. науқастанып қалу
забор — қаша, дуал
забота — 1 қам, қамқорлық, 2 шаруа, жұмыс /дела/
заботиться — 1 қамын ойлау, қамын жеу, 2 уайымдау, қынжылу, ойлау /беспокоиться/
заботливый — қамқор, қамқоршыл, ұқыпты
забрать — 1 бірге алу, ала кету, 2 қолға алу, қолға түсіру /захватить/, 3 алу, қолға алу /получить/, 4 гүіқындау, қамға алу /арестовать/, 5 ғарылту, жію /шое/
забывчивый — ұмытпақ
забытый — ұмытылған, ұмыт қалған, естен шыққан
забывать — ұмыту, естен шығару, жадынан шығару, ұмытып қалу

заварить – қайнатып алу
заварка – қайнатым
заведение – мекеме, орын
заведовать – меңгеру
заведующий – меңгеруші
заверение – 1 ссним, сендіру, 2 растау, қолды куәландыру
заверить 1 сендіру, 2 куәландыру растау /*удостоверить* /
завернутый – 1. оралған 2. бұраңдалған /*винченный* /, 3 қайырылған, түрліген /*о рукавах* /
завернуть – 1 орау, 2 бұрау /*винтить* /
3 қайыру, ию, түру /*засучить* /, 4 бұрылу, айналу /*свернуть в сторону* /, 5 соға кету /*зайти по пути* /
завершать – аяқтау, бітіру
завеса шымылдық, перде, бүркеу
завет – өсиет
заветный – 1. ежелгі, ардақты /*сокровенный* /, 2 сырлы, жасырын /*секретный* /
завешание – өсиет
завешать өсиет етіп қалдыру, өсиет ету
завидный – қызығарлық
завидовать – қызығу, күндесу, қызғану, қоре алмау
зависегь – 1 бағынды болу, төуслді болу, кіріштар болу /*быть в подчинении* /, 2 байланысты болу /*быть обусловленным* /
зависимость – 1. төуелдік, кіріштарлық, басыбайлық /*подчиненность* /, 2 байланыстылық /*обусловленность* /
зависимый – төуелді, кіріштар, байланысты
завистливый – қызғаншак, күншіл
завитой – бұйраланған, бұралған, есілген, ширатылған
завить – бұйралау
завладеть – 1 алу, қолға түсіру, қолға алу ис болу /*захватить* /; 2 итеріп алу, билеп алу, аузына қарату, озіне қарату /*подчинить себе* /
завлечь – 1 алдап тарту /*заманить* /, 2 еліктіру, қызығып тарту, қызықтыру /*увлечь* /
завод зауыт
заводить – 1 кіргізе кету енгізе кету /*по пути* /, 2 басып апару, түсіру, өкелу /*вести, привести* / 3 алу /*обзавестись* /, 4 ашу, құру, орнату, қолдану, жасау /*организовать* /, 5 бастау /*начать* /, 6 жүргізу бұрау /*привести в движение* /
завоевать – 1 жаулап алу, 2 жеңіп алу, жеңіске жету /*добиться* /

завтра – ертең
завтрак – таңертеңгі ас, тамақ
завтрашний – ертеңгі
завуч – оқу ісін меңгеруші
завхоз – шаруашылықты меңгеруші
завязать – 1 байлау, түю, 2 басыау /*начать* /
загадать – 1 жұмбақ айту /*загадку* /, 2 ойлау /*задумать* /, 3 болжау /*предположить* /
загадка – жұмбақ
заглядывать – 1 көз салу, көз тарту, көз жіберу, 2 кіріп шығу /*зайти* /
заглядываться – қарап қалу, көз ала алмау
заговор – 1 қаскүнемдік, қастандық, 2 үшкіру, дуа /*заклинание* /
загородь – қараю, күйю
загородить – 1 қоршау, 2 көлеңкелеу, қалқалау /*заслонить* /, 3 бөгет болу, кесе-қолденен түру /*преградить* /
заграница – шетел
загрывать – 1 толтыра арту, сыйысынша тнеу, толтыра салу, 2 жұмыс жүктеу /*работой* /
задание – тапсырма
задача – 1 есеп; 2 міндет, максат /*цель* /
задачник – есептер жинағы
задвижка ысырма
задевать – 1 тиіп кету, шалдығу, жаппап тию; 2 қақғыу, соқтығу, тию /*обидеть* /, 3 тастау, қалдыру /*затерять* /
задержать – 1 жібермеу, тоқтату, ұстап қалу, бөгеу, кідірту /*не пустить* /, 2 кешіктіру /*отсрочить* /, 3 кырту, тоқтату, кешіктіру /*замедлить* /, 4 тоқтатып қою /*приостановить* / 5 ұстау тұтқына алу /*арестовать* /
задержаться 1 кідіру /*замешкаться* /, 2 кешігу /*замедлиться* /; 3 тоқтап қату /*приостановиться* /
задира – бөле, бұзақы, жанжалқой, сотқар
задний – артқы, кейінгі, кері
задолго көп бұрын
задолженность – борыш, қарыз
задор – жалын, албырт
заложнуться – гүншығып қалу, дем ала алмай қалу
задумать – ойлау, ойға алу, ойлану
задумчивый – ойшыл, ойшан
заем – қарыз
зажать – қысу, сығу, басу, басып қою
зажечь – 1 жағу, тарту, тамызу, тұтату,

2 ояту көтеру, жігер беру, рух беру, гудыру /перен./
зажигалка — шякпак, оттык
зажим — қысым, өрісетпеу, жол бермеу /действие/, 2 қысқаш /прибор/
зажигочный — аukatты, доулетті, күйлі
зажить — 1 жазылу, битіп қалу 2 тұра бастау, тіршілік еге бастау, өмір сүре бастау /начать жить/
заика — ксекең, тұтықпа
заикаться — тұғыгу
заимствованный — кірме
заинтересованный — қуштар, мүдделі, қызыққан, құмартқан, ізденген, қуған
занскивать — жағыну, жалбақтау, жағымпаздану
зайти — 1 кіру /войти/; 2 бару, барып ала кету, соғу, соғып ала кету /по пути/; 3 өту, ары кету /за что-то/, 4 айналып оту /обойти/; 5 алыс кету /долеко/; 6 бату, баю /за горизонт/; 7 ошу /о славе/ 8. сөз болу, өңгіме болу /о разговоре/
зайчонок — көжск
заказ — заказ, тапсырыс
заказать — заказ беру тапсырыс беру
заказной — тапсырыс бойынша істелген
заказчик — тапсырыс беруші
закат — баю, бату; біту, таусылу
закваска — ашытқы, ұйытқы
заклчать — 1 қамау, отырғызу, жауып қою, 2 қорыту, қорытынды шығару /делать вывод/; 3 аяқтау, бітіру, қорыту /заканчивать/; 4 жасау, келісу /договориться/; 5 бар болу, ішінде болу /со держать/
заклчаться — 1 болу, тұру /в чем-то/, 2 бар болу, ішінде болу /содержаться/, 3. қамау, түсу /в тюрьме/, 4 аяқталу, біту, қорытылу /заканчиваться/; 5. жасалу, келісу /о договоре/
заклчание — 1 қамау, тұтқынға алу /действие/, 2. қамауда болу, қамалу, тұтқынға алыну /состояние/; 3 жасау, жасалу, келісу /о договоре/, 4. сон, соңғы, негіже, ақыр /окончание/, 5 қорытынды /вывод/
заклчанный — 1 қамаудағы адам, тұтқын, 2. жасалған, шіне алынған
заклчательный — қорығынды, соңғы, ақырғы
заклчить — 1. қамау, отырғызу, жауып қою; 2 қорыту, қорытынды шығару /делать вывод/, 3 аяқтау бітіру, қорыту /заканчивать/, 4 жасау, келісу /договориться/

закон — заң
законно — заңды
законность — заңдылық
законный — заң, заңды
законодатель — заң шығарушы
законодательный — заң шығаратын
законодательство — заңдар
законпроект — заң жобасы
законченный — 1 аяқталған, біткен, 2 толық /полный/. 3. түгелденген, тұтас /целостный/ 4 жетік, қолм /достигший совершенства/
закончить — аяқтау, бітіру
закопать — көму, көміп тастау, бгеу
закоулок — тұйық қоше
закрепить — 1 шегелеп қою, тіркеп қою /прикрепить/, 2 баянды ету /укрепить/, 3 тағайындап қою, арнап қою, сайлап қою /обеспечить/; 4. бекітіп беру /за кем-либо/, 5. тоқтату /мед/
закричать — айғайлап жіберу, ақырып жіберу
закройщик — пішүші
закрытие — жабылу, аяқталу
закрытый — жабық, жабулы, жұмылы
закрыть — жабу, аяқтау
закрыться — 1 жабылу; 2 аяқталу, біту /закончиться/; 3. бүркену /укрыться/, 4 жұмылу /сомкнуться/
зал — зал
залог — 1 кепіл, 2 етіс /грамм/
заложить — 1 салу, салып алу, салып жүру /за спину/; 2 тастап қою /засунуть/, 3 ұйып тастау /взрассоздить/, 4 бітеп тастау /дыру/, 5 іөсеу, тастау /загородить/, 6 негізін қалау, негізін салу /фундамент/, 7. жету /трику/. 8 кепілге қою /в залог/; 9 салу, беру /знания/, 10 бітелу, біту /уши/
заманить — алдан әкелу, алдап түсіру
замена — 1 ауыстыру, алмастыру, өзгерту, орнына қою, орнына салу 2 ауыстыратын, алмастыратын, орнына жүрстін
заменить — 1 ауыстыру, алмастыру, өзгерту, орнына қою, орнына салу. 2 орыпды басу. орнына жүру
заместитель — орынбасар
заметить — 1 көріп қалу, көзі шалып қалу, байқап қалу /увидеть/, 2. есінде қалдыру, белгілеп алу /запомнить/; 3 байқау, көру, сезу /подметить/
заметка — 1 белгі /знак/, 2 естелік /запись/; 3 мақала /сообщение в печати/
заметный — 1 көрнекті, көрнеу, айқын /видимый/, 2 елеулі, көрнекті /видный/

замечание — 1 кыскаша пікір, айтылган сөз /*краткое суждение*/, 2 ескерту, корсету /*выговор*/
замечательный тамаша
замкнутый 1. бекітулі /*закрытый*/, 2 түйык, оңашаланган /*обособленный*/, 3 түйык /*характер*/
замок — 1 қорған, бекініс, қамал /*древниці*/; 2 құлып /*дверной*/
замолкнуть — үндемей қалу, тыныпшта-лу. үні шықпай қалу, тынып қалу
замужем — гүрмыста
замша — күдсі
занавес — перде, шымылдык
занавеска — перде
занести — 1 әкеліп бере кету, алып кету, кіргізу /*принести*/; 2. снгізу /*записать*/; 3 басып қалу, көміп тастау /*засыпать*/; 4 көтеріп салу, көтеру /*поднять руку, ногу*/
заниматься — айналысу, шұғылдану
заново — жаңадан, қайтадан
заноза — 1 тікен, шоғір, 2 сотқар /*о человеке*/
занятие — іс, қызмет, жұмыс, кәсіп, оқу
занятный — қызық, қызықты
занятой — жұмыс басты, қолы бос емес
занятый — 1. жұмыс істейтін, қолы бос болмаған 2 беріліп қойылған /*закреп-ленный за кем-то*/, 3 бос емес /*несво-бодный*/
занять — 1 қарызға алу /*в долг*/; 2 орын алу, уақыт алу /*заполнить*/; 3 кіріп алу орналасып алу, орын табу /*располо-житься*/, 4 қызметке орналасу /*долж-ность*/; 5 алдандыру /*развлечь*/, 6 алу /*захватить*/; 7. орын алу /*место в со-стязании*/
запад — батыс
западный — бағыс, батыстағы
запаковать — орап тастау, буып тастау
запас — қор
запастись — қамдану, жинап алу
запах иіс
записать — жазып алу, жазып қою
записаться — жазылу
записка — қысқа хат
запись жазу
заплата — жамау
залыв — жүзу жарысы
заповедник — қорық
запоздать кешіңу
заполнять — толтыру
запоминать — жаттап алу, есте сақтау
заправлять — салу, қосу, құю

заправщик — май құюшы
запрет — тыйым
запрещать — тыйым салу, тыю
запрос — 1 сауал, сұрақ /*вопрос*/, 2 мүл-де, мұқтаж /*потребность*/
запястье — білек
запятая — үтір
зарабатывать — 1 табу, табыс кіргізу; 2. істей бастау, істеп кету /*начать*/
заработок — табыс
заразный — жұқпалы, жұғатын
заранее алдын ала, күні бұрын, ертеден
зарегистрировать — тіркеп алу, жазып алу, тіркестіп қою, жаздырып қою
зарок — уәде
зарплата — жалақы, еңбекақы
зарубежный — шетел
зарыть — көміп тастау
заря — сөрі (тан сөрі) шапак
заряд — қуат
зарядка — 1 зарядтау /*аккумулятор*/, 2 дене шынықтыру /*спорт*/; жігер лендіруші /*энергия*/
засада — торуыл
засевать — егу себу
заседание — мәжіліс
заслуга — қызмет, еңбек
заслуженный — еңбегі сінген
заслуживать — 1 еңбек сіңіру танылу 2. лайық болу /*внимания*/
заснуть — ұйықтап қату, ұйықпап кету
застежка — түймелік, қарсы ілгек
застенчивый — ұялшак
застой — 1. тоқырау; 2 тоқталып қату, жүрмеу іркілу /*мед*/
застраховать — қауіпсіздендіру
застрелить — ағу, атып тастау
застрять — батып қалу, тұрып қалу
застыть — 1 ұю, ұйып қалу, қағу /*затвердеть*/; 2 мұздап кету /*от холо-да*/; 3 тұрып қалу, қағып қалу, мелшиип қалу /*замереть*/
засуха — құрғақшылық, қуаңшылық
затем — 1 кейін, сонан соң /*потом*/; 2 үшін, соған бола /*для того, чтобы*/
заткнуть — тығындау, тығып қою,
затмить — 1. жабу, қаптау, қаранғылау /*скрыть*/; 2 күңгірттендіру, асып түсу, көлеңкесінде қалдыру /*превозмо*/
загроуоть — 1 тию, жанап өту, иіш кету, шалу, жолау /*затеть*/; 2 көтеру, қоз-ғау, соз қылу, тие сойлеу /*перен*/
затруднение — қиыншылық, келергі бөгет
затруднительный — ауыр қиын

затрудняться киналу
затылок – желке шүйде
затянуть – 1 шалу тартып байлау /*стянуть*/, 2 тартып әкету /*засосать*/, 3 тарту /*увлечь*/, 4 қаптау /*небо*/, 5 тартыту, біту, бітелу /*зажечь*/, 6 созу /*замедлить*/, 7 өн салу /*песню*/
захватить – 1 алу, алып қалу /*взять*/, 2 қамту, жету /*охватить*/, 3 ілу. іліп кету /*зацепить*/; 4 басып алу, тартып алу, түсіріп алу /*завладеть*/; 5 ала ке у, ала жүру /*взять с собой*/, 6 ұстау, қуып жету /*схватить*/, 7 қызықтырып әкету, тартып әкету /*увлечь*/
захватнический – басып алушылық
захватывающий – осерлі, тартымды, қызық
заход бату, баю
зачем – неге не үшін, неліктен, не себепті
зачёркивать сызып тастау, өшіріп тастау
зачесать – тарау, тарап қою
зачёт – сыпак
зачисление – бір орынға алу
зачислить 1. алу, қосып қою, бір орынға алып қою, 2 есепке қосып қою
защита – қорғаныш, қорғау, сақтау
защитник – қорғаушы, қамқоршы, сақтаушы, жақтаушы
защитный – қорғайтын, қорғаныш
защитать – 1. қорғау, 2 ақтау, жақтау /*юр*/, 3. қорғау, жақтау /*проект*/, 4 қорғау /*спорт*/, 5 қорғау, паналау, көлеңкелеу /*от дождя*/; 6 қорғау, жақтау /*отстаивать*/
защищаться – қорғану
заявить – мәлімдеу білдіру
заявка – мәлімдемес
заявление 1 мәлімдеме, мәлімдеу /*устное*/, 2 арыз /*письменное*/
заяц қоян
заячий – қоян, қоянның
звание – атак, ат, лауазым, дәреже
званый шақырылған шақырумен келген
звать – шақыру
звезда – жұлдыз
звездный жұлдыз жұшызды
звенеть – шылдырлау, сыңғырлау қанғырлау
зверь – 1 аң, 2. айуан, жауыз қатал /*перен*/
зволн шылдыр, даныд зығыт
звонить – шыл ырлату, даңыдату, зыңылдату

звонкий – сыңғырлаған, саңғырлаған
звонок – қоңырау
звук – дыбыс
звукозапись – дыбыс жазу
звучать – 1 үн шығару, дыбыс шығару; 2 естілу, сезілу /*перен*/
здание – ғимарат, үй
здесь – мұнда, осында, бұл жерде, осы жерде, бұл істе
здешний осындағы, мұндағы, бұл жердегі
здороваться – амандасу, сөлемдесу
здорово – 1 қатты, өте жақсы; 2 амансың ба
здоровый – 1 сау, денелі /*здоровяк*/; 2 таза /*воздух*/, 3 зор, пайдалы /*пища*/; 4 дұрыс /*критика*/; 5 ныңылтыр /*мороз*/
здоровье – денсаулық
здравоохранение – денсаулық сақтау
здравствуй амансың ба, сәлметсің бе
зевать – 1. есінеу, 2 аузын ашып жүру, ашық ауыздану, бос карап жүру, аңқайып бос қалу, байқамай қалу
зеленеть – көгеру
зеленый – жасыл, көк
зелень көк
земледелец – дикан, егінші
земледелие – егін шаруашылығы
землетрясение – жер сілкіну
земля – 1 жер; 2. топырақ /*почва*/
земляника – қой бүлдірген
зеркало – айна
зерно – дон
зима – қыс
зимний қысқы, қысқы күнгі
зимой – қыста
злить – ызаландыру, ашуландыру
злиться – ызалану, ашулану
зло – жауыздық, жамаңдық, қастық, таба
злоба ашу, кек, қаһар, ыза
злой – жауыз, мейірімсіз, ашулы, қас
злость – ашу, кек, оштік
змея – 1 жылан, 2 жауыз, сүм /*перен*/
знак – 1 таңба /*метка*/, 2 дақ, із /*след*/, 3 белгі /*признак*/
знакомить таныстыру
знакомиться – танысу
знакомство – танысу, таныстық, таныс болушылық
знакомый – таныс
знаменатель – бөлгіш, қорытынды
знаменательный – мәнді
знаменитый атакты, даңқғы
знамя – ту
знание – білім

знатный — атакты
знать — білу
значение — мағына, маңыз
значимый — монді, маңызды
значит демек, сонымсн
значительный — едоуір, бірталаи, айтар-лықтай, бірқатар, біраз, қобінссс, ана-гүрлым
зной — қапырык
зола — күл
золото — алтын
золотой — алтын
зоопарк — хаңуанаттар паркi
зоркий — қорғиш, қырағы, көреген, откір
зрачок — қарашык
зрелищный — көрігіс, ойын-сауык
зрелость — ер жету, толу, бой жету
зрелый — 1. піскен, толғап /*спелый*/; 2 жеткеп, кемсіне келген /*о возрасте*/; 3 толық ойланған, піскен, толғагы жеткен /*обдуманый*/
зрение — көру, көз
зритель — көрермен
зрительный — көрсрмен
зря — бекер, бос
зуб — тіс
зубной — тіс
зуд — қышу, қышып дуылдау
зыбкий — 1 қалтылдак, бұлжылдак /*неустойчивый*/, 2 тұрақсыз, орнықсыз, сенімсіз /*ненадежный*/
зябнуть — тону, мұздау, қалтырау
зять күйеу бала, жезде

И

ива — гал
игла — 1 ине, гебен, 2 қылқан /*хвоя*/, 3 тікеп, тікснск /*шип*/
иго — езігі, тепкі, бұғау, қысым, қанау
иголка — ине
игра — ойын
играть — ойнау
игрок — ойнаушы, ойыншы
игрушка — онынптык
идея — ой, сана, шкір
идти 1 жүру, бару, кету, 2 ағу /*о воде*/; 3 шығу, аңқу /*распространяться*/, 4 өту /*проходить*/; 5 жауу /*об осадках*/, 6 болу /*происходить*/; 7. жұмсалу /*трапиться*/; 8 келісу, жарасу /*быть к лицу*/
избавить — құтқару
избавиться — құтқарылу, құтылу
избалованный — еркс, бетмен жіберілген
избегать — 1 шарлау /*обежать*/; 2 қашу қашқақтау /*сторониться*/

избиратель сайлаушы
избирательный — сайлау
избирать — сайлау
избить — сабау, ұру
избранный — сайланған, таңдалған, сурыпталған, таңдаулы
избыток — мол, молдық, артык, молшылық
известие — хабар
известка — өк
известный — таныс атақты, белгілі
извещение — хабар іау
извинение — кешу, кешірім
извинить — кешіру, кешу, іауу егу
изготовить — әзірлеу, дайындау, істеп қою
издавать — шығару, бастырып шығару
издавна — көптен, өлдекашаннан
издалека — алыстан
издатель — бастырушы, бастырып шығарушы
издательский — баспа
издательство — баспа
изжога — қыжылдау, қыжыл
излагать — баяндау, айтын беру
излечимый — жазылатын, жазыларлық
излишек — артык
изложение — мазмұндама
изложить — баяндау, аңтып беру
измена — опасыздық
изменить — 1 өзгерту, 2 опасыздық ету, қиянат ету /*предать*/
изменичивый — құбыымалы, өзгергіш
измерение — өлшеу, өлшем, шама
измерять — өлшеу
изнанка — шкі жағы, теріс жағы
изнашивать — гоздыру
изнемогать — әлсіреу
износ — тозык, тозу
изнутри — шінен
изобилие — молшылық
изображать — бейнслеу, көрсету
изображение — бейне, кескін, сурет
изобразительный — бейнелеуші, суреттеуші
изобрести — шығару, ойлап іабу
изобретатель — өнертапқыш
изобретение — өнер табысы
изолированный — бөлек, жеке, онаша
изодировать — бөлектеу, жекелеу, онашалау
израсходовать — жұмсап қою, ұсған бітіру
изредка — анда-санда, кей-кеиде
изречение — нақыл
изумительный — ғажап, аңырқарлық, тамаша

изумление — таң калу, тандану
изучение — үйрену, зерттеу, оқып білу
изучить — үйрену, оқып білу, баңқап білу
изъять — алып тастау, колданудан калдыру
изыскание — іздеу, табу, іздеп табу
изысканный — таңдаулы, таңдамалы
изыскать — іздеу
изюм — жүзім
изышний — өссм, пақышты
икать — ықылықтау
икота — ықылық
икра — уылдырык
икры — балтыр
ил — лаи, балшық, тұнба
или — әлдс, не, немесе, я, яки
иллюстрация — сурег
именитый — өйилл, атақты
именно — дәл, нақ, атап айтқанда
именной — атты, атаулы, несі аталған
именовать — атау, атын атау
именоваться — аталу, атану, ат қойылу
именуемый — аталынған, делінген
иметь — болу, бар болу
имеющийся — бар
имущество — мүлік
имуший — дәулеті, ауқатты
има — 1 ат, есім; 2 атақ */известность/*
иначе — баскаша
инвалид — мүгедек, жарымжан
инвестиция — инвесинция
ингуш — ингуш
ингушский — ингуш
индеец — үндіс
индейка — күрке тауык
индивидуальный — 1 дара, дербес, 2 жеке */отдельный/*; 3 жеке меншік */частный/*
индеец — үнділік
индийский — үнді
индустриальный — өнеркәсіпті
индустрия — өнеркәсіп
индюк — күрке тауык
иней — қырау
инженер — инженер
инициатива — ынта, ықылас
иногда — кейде, кей-кейде
иногородний — басқа қаланкі
иноземный — шет жерлік
иной — басқа, богде, өзге, кейбір
иносказание — астарлы сөз
иностраниец — шетелдік
иностранный — шетел, сырт ел
инстинкт — түйсік, сезік
институт — институт
инструкция — нұсқау

инструмент — аспап, құрал-сайман
интеллект — ақыл, ой
интеллигент интеллигент
интервью интервью
интерес — назар, көңіл, ынта, ықылас, қызық
интересный — қызықғы
интересоваться қызығу
интерьер — ішкі көрініс
интонация — интонация
информация — мәлімет, хабарлау
информировать — хабарлау, мәлімет беру
иранец — ирандық
иранский — иран
ирис — сары гүл
ирландец — ирландиялық
ирландский — ирландиялық
ирония — кекесін, келеке, мысқыл
исказать — бұрмалау, оңін айналдыру
искалечить — жарымжан егу, зақымдау, бұлдіру, зақым келтіру, бытшыт қылу
искать — іздеу
исключая — қоспағанда, өзге, басқа
исключение — 1 шығару, 2 ерекшелік */из правила/*
исключительно — тек қана, бірыңған, мүлдс, ерекше, төтснше. өзгешелік, жалғыз-жарымдық
исключить — шығару, жою, болғызбау
исковеркать — бұзу, бұлдіру
ископаемые — кен, қазынды
искоренить — жою, күрту
искра — ұшқын, от
искрениый — шып, адал
искривленный — майысқан, қисайған
искусный — озап, тамаша, шебер
искусственный — жасанды, қолдан істелген
искусство — өнер
исландец — исландиялық
исландский — исландиялық
испанец — испан
испанский — испан
исполнение — атқару, орындау
исполнитель — атқарушы, орындаушы
исполнительный — 1. атқару, атқарушы; 2 ұқыпты */добросовестный/*
исполнить — орындау, жүзеге асыру
использование — пайдалану
использовать — пайдалану
испортить — бұзу, бұлдіру
исправить — түзеу, жөндеу, оңдау, дұрыстау, түзеу, жақсарту
исправиться — түзелу, оңдалу
испуг — қорқу, шошу, зәресі ұшу

испутать — шошыту, коркыту, үркіту
испугаться — пшошу, корку
испытание — сынау, байқау
испытать — сынап қору, байқаш көру
исследование — зерттеу
исследователь — зерілеуші
исследовать — зерттеу
истина — шындық, ақиқат
истинный — шын, ақиқат, дәл, нағыз
историк — тарихшы
исторический — тарихи
история — тарих
источник — қайнар, көз, бұлақ
истощенный — арық, жұдеу, өлсіреген
истратить — жұмсау, жұмсап бітіру
исход — нәтиже, қорытынды, соң, ақыр
исходящий — шығыс, шығатын
исчезать — жоғалу, жоғалып кету
исчезновение — жойылу, жоғалу
итак — сөйтп, сонымен
итальянец — итальяндық
итальянский — итальян
итог — 1 нәтиже, қорытынды, 2 жинақ
/бухг./
итога — жиыны, жинағы
ишак — есек
июль — шілде
июнь — маусым

К

кабардинец — қабарлалық
кабардинский — қабарда
кабинет — бөлме
каблук — өкше
кавказец — кавказдық
кавказский — кавказдық
кавычка — тырнақша
каждый — әр, әрбір, әркім әрқайсысы
казак — казак
казаться — көрину, табылу, мүмкін
казах — казак
казахски — қазақ
казацкий — казак
казенный — қазыналық
казна — қазына
кайма — жиек, әдін, қима, көмкерме
как — қалай, қалайша
какао — какао
как-нибудь — қалай да, қайтсе де, қалай
болса солай, ұйтп-бүйтіп, ағуст, қайт-
се де, қалай да, бірдеме етп
каков — қандан, қалай
какой — қандай, қайсы
какой-нибудь — бір, қандай болмасық, не
түрде болса да

какой-то — біреу, бір, олдсқандай
как-то — 1 бір түрлі 2 бір күні /од-
нажды/
калач — калаш
калека — жарымжан, мүгедек
календарь — күнтізбе
калмык — қалмақ
калмыцкий — қалмақ
каменный — тас, тасты
каменщик — тасшы
камень — тас
камыш — қамыс
кандидат — кандидат
канцелярия — кеңсе
капать — таму, тамшылау
капля — тамшы
капуста — капуста
кара — жаза
каравай — кесек нан
караван — керуен
карагач — қарағаш
каракалпак — қарақалпақ
каракалпакский — қарақалпақ
каракуль — қаракөл, бұйра елгірі
карандаш — қарындаш
караул — қарауыл, күзет
карне глаза — қой көз
карман — қалға
карта — карта
картина — суреттер көрінісі
картинка — сурет
картофель — картоп
касаться — 1. тию, жанасу, тигізу,
2 қозғау, оңғиме ету; 3 қатысты болу,
байланысты болу
касса — касса
кассета — кассета
катать — 1 домалату /мяч/; 2 қыдырту,
серуен жасату /прогулка/; 3 домалақ
жасау /шарики/; 4 жазу, тегістеу /рас-
глаживать/; 5. басу, киіз басу /делать
кошму/
кататься — 1. аунау, аунақшу /по траве/;
2 сейіл қуру, серуендеу /на чем-то/
категория — категория
катить — домалату, сырғанату, қозғау,
сырғыту, дөңгелету
катиться — 1 домалау, сырғанау, зулау,
зымырау, 2 ағу, құйылу, сорғалау /течь/;
3 зымыран өту /годы/
кафе — кафе
кафедра — 1 кафедра, 2 мінбе /лекторо/
качать — тербету, шайқау
качаться — шайқалу, тербелу, теңселу
качели — өткеншек, алтыбақан

качественный сапалы
качество — сапа
каша — ботка
кашель — жөтел
кашлять — жөтелу
каяться — опык жеу, өкіну
квадрат — шаршы
квadraticный — 1 шаршы, 2 төртбұрышты
квалификация — мамандық
квартет — төрт дауыспен орындау
квартира — потер
квартилата — пәтеракы
квас — квас
квашеный ашытқан
кверху — жоғары карай, үстіне
кефир анран
кивать — бас изеу
килатъ — лақтыру тастау
килограмм — килограмм
километр километр
кино — кино
киноаргист — кино әртісі
кинозвезда — кино жұлдызы
кинозритель — кино көрермені
киноискусство — кино өнері
киностудия — киностудия
кинотеатр — киногеатр
кинуть — лақтыру, тастау
кипеть — қайнау
кипятить — қайнату
кипяток — қайнаған су
кирпич — кірпіш
кислота — қышқыл
кислый 1 қышқыл, 2 ашытқан
/капуста/; 3 қоңылсіз, жайсыз /лицо/
кисточка — 1 жаққыш, 2 шашақ
/бахрома/, 3 шок /лоза/
кисть — 1 білезік, қолдың қоспасы
/часть руки/, 2 бояу жаққыш /маляр-
ная/ 3 шашақ /бахрома/, 4 шок /лоза/
китаец — қытан
китайский — қытай
кишечник — ішектер
кишка — шек
клад — қойма, қазына, көмбе
кладбище — мола, беіт, зират
кладь — жүк
кланяться — бас ию, иілу, сәлем ету
класс — 1 тап, 2 сынып /в школе/
классифицировать — топтастыру жүйе-
леу
классический — классика ық
классовый — тап, таптық
класть — 1 қою, салу, 2 орналастыру
/помещать/, 3 қалау /стену/

клеить — желімдеу, жсліммен жабыстыру
клей — желім
клейкий — жабысқақ, же імді
клен — үйеңкі
клетка — тор, қапас
клетчатый — кереге көз, торлы
кlesh — кең етек /юбка/, кең балақ
/брюки/
клиент — клиент
кликнуть — айғайлап шақыру
климат — климат, ауа райы
клон — қандала
клоун — күлдіріш
клуб — клуб
клубника — құлпынай
клев — түмсық
клюква — мүк жидек
ключ — 1 қылт, ашқыш, 2 бұлақ /род-
ник/ 3 белгі /муз/
ключица — бұғана
кляушка — доп таяқ
клясться — ант ету
клятва — ант
книга — кітап
книжный — кітап
кнопка — 1 бүркеншекті іпеге /кнопка/,
2 ілгек, шырылдақ /застёжка/
кнут — қамшы
кобыз кобыз
кобыла — бие
коварный — жауыз, зұлым
коваль — 1 қақтау, соғу /железо/, 2 та-
ғалау /подковать/, 3 жарыққа шығару
/создавать/
ковёр — кілем
ковш — ожау, шомш
ковырять — шұқу, шұқылау
когда — қашан
когда-нибудь — бір уақытта, бір кезде
когда-то — бір кезде, бір уақыттарда
коготь — тырнақ
кое-где — әр жерде
кое-как — әрең-әрең, зорға
кое-кто — кейбір, біреу
кое-что — бірдеме
кожа — тері /человека/, 2 былғары,
көн /выделанная/, 3 қабық /плодов/
кожаный — былғары
коза — ешкі
козел — теке
козерог — таутеке
козлёнок — лақ
кол — қазық
колено — ізе
колесо — дөңгелек, дөңғалақ

количественный — сандык
количество — сан, мөлшер
коллега — әріптес, қызметтес, ығес, серіктес
коллегия — коллегия
колледж — колледж
коллектив — ұжым
колодец — құдық
колокол — қоңырау
колониализм — отаршылдық, отарлау
колоннальный отар, отарлық
колонизатор — отаршыт, отарлаушы
колонизация — отарлау
колония — отар
колонка — бағана, сала
колонна — бағана, тіреуіш
колотить — қау, сокқылау, тоқпақтау
колоть — 1. жару, шағу, ұсақтау /на куски/, 2. шаншу, түйірсу /в бокву/
колыбель — бесік
кольцо — сақина, жүзік
колючка — тікен, тікенек
командировка — қызмет бабы, іссапар
командующий — қолбасшы
комар — маса
комедия — комедия
комиссия — комиссия
комитет — комитет
комментарий — түсінік, түсіндіру
комментатор — түсінік беруші
комната — бөлме
компактный — тұтас, тыныз, іргелі
компания — 1. серіктік, серіктесушілік /общество/, 2. таныстық /общение/, 3 бірлестік /товарищество/
компаньон — серіктес
компенсация — орнына төлсу
компетентный — хабардар, жетік, терсін білетін
комплекс — кешен
комплекс жинақ
комплексия — гүлға, мүсін
комплимент — мақтаулы қошемет
композитор — композитор
компот — компот
комфорт — жабдықталғандық
конверт — конверт
конгресс — конгресс
кондитерская — іәті тағамдар сататын дүкен
кондуктор — кондуктор
кониводство — жылқы шаруашылығы
конец — 1 аяғы, соңы, ақыры, 2 шет, ұп, жақ /у предметов/, 3. екі ара, аралық /расстояние/, 4 олім /смерть/

конечно — әрине
конечность — аяқ-қол
конечный — 1 ақырғы, соңғы, шеткі, 2 негізгі түпкі /основной/
конина — жылқы еті
конкретный — нақтылы, айқын, деректі
конкурент — бәсекесші
конкурс — жарыс
конопля — сора
консервировать — қонсервілеу
конституция — конституция
консультировать — кеңес беру, ақыл беру
контролировать — тексеру
контрольный — тексеру, бақылау
конференция — конференция
конфета — кәмпит
конфликт — дау
концерт — концерт
кончить — бітіру, аяқтау
кончиться — біту, аяқталу
конь — аі, жылқы
коньки — коньки
копать — қазу
копаться — қазбау, шұқылау
копейка — тиын
копировальный көпірші
копировать — 1 көшіру; 2 елктеу /подражать/
копоть — жинау
копия — көпірме
копченый — ысгалған, қақталған, сүрленген
копчик — құйымшақ
копыто — тұяқ
копье — найза, сүңгі
кора — қабық
корабль — кеме
коралл — маржан
кореец — корей
корейский — корей
коренастый — дембелшс, мығым
коренной — 1 тұрғын, байырғы, тұрғылықты, 2. іргелі, негізді, түпкілікті /существенный/, 3 азу /зуб/
корень — 1 тамыр /дерева/, 2. түп /волос/, 3 түбір /грамм, мат/
коридор — коридор, дәліз
коричневый — қоңыр
корка — қабық
корм — азық, жем
кормить — 1 тамақтандыру, тамақ беру; 2 қоректендіру, жем беру, жемдеу, оттату /жив /, 3 емізу /грудью/; 4 асырау /содержать/
короб — қорап

коробка — қораң
корова — сиыр
корона — төж
короткий қысқа, келге, шолақ
корпорация — бірлестік, одақ
корпус тұла бойы, тұрқы, сырты
корректировать күзету, түзу
корреспондент тілші
коршун — кезқұйрық, лашын
корыстный — ашкөз, пайдакор, найда-
күнем
корь — қызылша
коса — 1 бұрым /волос/, 2 шалғы /инс-
трумент/, 3 шығанақ /морская/
косвенный — жанама
косить 1 шабу /траву/, 2 жою, жок
қылу, қыру /уничтожить/, 3 қисайту
/кривить/; 4 қылидану, қыли көздену
/глазами/
коситься 1 көзің қиығымен қарау,
2 ала көзімен қарау /смотреть недру-
желобно/; 3 қисаю /клониться на бок/
космонавт — ғарышкер
космос — ғарыш
косой — 1 қисық, қиғаш, қия түскен
/накренившийся/, 2 қисайған /кривой/
3. қылы /косоглазый/, 4 қырын,
шөлкес, қиғаш /недружелобный/
костёр — алау, от
костлявый — арық, арсаған
кость — сүйек
костюм — костюм
кот — еркек мысық
котёл — қазан
котёнок мысықтың баласы
котлета — котлет
который — қай, қайсы, нешінші қан-
пасыншы
кофе — кофе
кочан қаудан
кочевать — көшу
кочевник — көшпенді, көшпелі
кочерга көсеу
кошелёк — омиян, шилан қапшық
кошка — мысық
кошма — қыз
кошмар — маскара шатақ
краб — шаян
кража — ұрлық
край — 1 шек, кенере қыр ернеу /пре-
дельная линия, конец/, 2 жер, жақ, ел,
олке /местность/
краиний — 1 шеткі /находящийся на краю/
2 қантық, алыс, қиыр /отдаленный/;
3 соңғы, ақырғы /предельный/, 4 төген-

ше, барып тұрған, нағыз /исключитель-
ный/
кран — құбыр
крапива — қалақай
красивый — 1. әдемі, сұлу, 2 өнегелі,
көркем, зейінді /перен /, 3 бояма /ирон /
красить — 1 бояу. 2 көрікпендіру, бе-
зеу /перен /
краситься — боялу, бояну, жағыну
краска — 1 сыр, бояу. 2 бояу /действие/
, 3 реңк, түр, түс /тон, колорит/
краснеть — 1 қызару, 2 ұялу /стыдиться/
красный — қызыл
красота — сұлулық, өсемдік
красть — ұрлау
краткий — 1 қысқа, қысқаша; 2 ықшам,
шағын /сжатый/, 3 шолақ /лингв /
крахмал — крахмал
крашениый — боялған, бояулы
крепить — нығайту, бекіту
крепкий — 1 қатты мықты, берік;
2 тың /здоровый/. 3 табанды, тұрақты
/стойкий/. 4 үлкен, күшті, өткір /
сильный/
крепнуть — 1 әлдену, беку, тыңау;
2 нығаю беку, ширау /перен /
крепость — бекініс, қорған
кресло — кресло
крестьянин — шаруа
кривая — қисық сызық
кривой — қисық, бүгілген. иілген
кризис — дағдарыс
крик — айқай, шу, айқай-ұйқай
крикливый — 1 шаңқылдақ /голос/;
2 жылауық /кричащий/; 3 шаңқиған /о
наряде/
крикнуть — айқайлап жіберу
критерий — белгі
критик — сыншы
критика — сын
кричать — айқайлау, шулау
кровавый — қанды
кровать — кереует
кровный 1 қандас. 2 басты, негізгі
/насуный/; 3 асыт тұқымды /породис-
тый/, 4 жанға иетін /обида/
кровообращение — қан айналысы, қап
ғаралуы
кровь — қан
кронь — піңу
крой — піңу, пішу
кройка — піңпі, пішу
кролик — үй қояны
кроме — басқа, бөлек

кромка — жиек
кроссворд — сөз жұмбақ
крот — көр тышқан
кроткий — момын
крошечный — кішкене кш-кшкентай, титтси
крошить — 1 турау үгу, 2 қықымдау, шашу /сорить/ 3 шабу, қылыштау, кескілеу /рубить/
крошка — 1. қықым кнннды, ұнтақ үгінді, коқым, 2 құртақандаи. тіімлей /о ребенке/
круг — 1 дөңгелек, шеңбер, 2 ая, өріс, ара /область, сфера/, 3 топ /группа людей/
круглолицый — дөңгелек беті, дөңгелек жүзді
круглосуточный — тәулік бойы. күні-түні
круглый — дөңгелек
круговой — айналма
кружево — шілтер
кружить — айналу, пыр айналдыру, шыр қалықтау
кружиться — үйірлуді, айналып жүру, қалықтау
кружка — сапты аяқ
кружок — 1 дөңгелек, шеңбер, 2 үн-ірме /группа/
крупа — 1 жарма, 2 қиыршық /о снеге/
крупинка — түйіршік, түйір
крутинопанельный — ірі панельді
крупный — ірі
крутить — бұрау, үйіру, иру, ширату. ссу крутиться — айналу
крутой — 1 тік /обрывистый/, 2 шұғыл, кілт /резкий/, 3. қатал /суровый/, 5 қаты /тесто/
крыжовник — қарлыған
крыло — канат
крыльцо — кіре беріс, шыға беріс
крыса — егеуқұйрық, мұжыма тышқан
крытый — жабылған, жабулы, жаппалы
крыша — төбе
крышка — қақпақ
крюк — ілмек, ілгек
крючок — ілгек, қармақ
кстати — 1 сонымен қатар, демекші, айтпақшы; 2 орынды кезінде /уместно/
кто — кім
кто-нибудь — біреу
кто-то — біреу, әлдскім
кувшин — құмыра
куда — қайда
куда-нибудь — бір жерге

куда-то — бір жакқа, бір жерге
кудрявый — бұйра
кузен — немере аға, іні, жиен
кузина — немере апа, сіңлі, жиен қыз
кузнец — ұста, тсмірші
кузнечик — көк шегіртке
кузов — шанақ
кукла — қуыршақ
кукуруза — жүгері
кукушка — көкек
кулак — жұдырық
кулинар — аспаз
кулинария — аспаздық
кульгура — 1 мөдніст; 2 мөдени да-қыл /сельскохозяй/
культурный — 1 мәдениетті, 2 мөдени /растения/
кумыс — қымыз
куница — сусар
купать — шомылдыру
купаться — шомылу
купе — купе
купец — копес
купить — сатып алу
куплет — шумақ
купол — күмбес
курага — кептірілген өрік, как өрік
курд — курд
курдский — курд
курдюк — құйрық
курево — шылым, темекі
курские — шылым шегу, темекі тарту
куриный — тауық
курить — шылым шегу, темекі тарту
курица — тауық
курносый — пұшық, ганқы мұрын
куронатка — құр
курс — 1. бағыт, беталыс /направление/, 2 күн /валюты/, 3 курс /в учебном заведении/, 4 емдеу дүркіні /лечения/
курсировать — жүріп тұру
курчавый — бұйра
куръёз — күлкілі оқиға
курьер — қағаз тасушы
кусать — 1 тістеу, 2 қабу /о собаке/, 3 шағу /о насекомых/, 4 күйдіру, шағу /о растениях/. 5. кесу, үзу /проволоку/
кусаться — қабу
кусачки — тістеуік
кусок — кесек, шағым, тілім
куст — бұта
кустарник — тал-шылік, бұта
кутать — орау, қымтап орау
кутаться — орану
кутёнок — күшік

кухня — ас үй
куцкий — шолак, кетте
куча — 1 үймө, үйүндү; 2 көп, төбө
/перен/
кучевон — түйдөк
кучер — көңир, делбеш
кучерявый — буйра
кушанье — гамак, аukat
кушать — тамактануу, тамак жеу
кыргыз — кыргыз
кыргызский — кыргыз

Л

лавина — кошкын
лавка — 1 сөкү, 2 дүкөн
лавровый лист — лавр жапырагы
лагерь — лагерь
ладить — 1 тату түрү, 2 өзирлеу, күйгө
келтирүү /налаживать/, 3. айта берүү
/твердить одно и то же/
ладно — жарайды
ладонь — алакан
лазурный — көкшыл
лак — лак
лакомый — дәмшыл, тәттү
лампа — шам
лала — 1 табан, аяк /жив /; 2 шенгел,
уус /перен/
лапша — кеспе
ларёк — дүкөн
ларец — кобди
ласкать — еркелетүү
ласкаться — еркелесүү
ласковый — еркө, мүлөйм, мейрүмдү,
жылы
ластик — өшүргүш
ласточка — карлыгаш
латвийский — латвия
латунь — жез
латынь — латыш тили
латыш — латыш
латышский — латыш
лауреат — каираткер
лягать — үрүү
лягу — өтүрүк айтуу
лгун — өтүрүкшү
лебеда — алабота
лебединный — аккү
лебедь — аккү
лев — арыстан
левша — солакай
левый — сол
легенда — аңыз
легендарный — аңызга айналган

лёгкие — өкпө
лёгкий — жеңил, оңай
легкоатлет — жеңил атлет
легковой автомобиль — жеңил автомобиль
лёгкое — өкпө
легкомысленный — жеңил ойлуу, үшкөлақ
жеңилтек
легкость — жеңилдик
лёд — мүз
леденеть — мүзга айналуу, мүздай катуу
леденец — мүз көмүрү
ледовый — мүз, мүздү
ледяной — 1. мүз, мүздү, 2 мүздай
/вода/; 3. үскүрүк /ветер/, 4 үскүнгөн
/нальды/; 5 суук, ызгарлы, салкын /пе-
рен/
лежак — жатақ, агаң тапшан
лежать — жатуу
лезвие — жүз
лезть — 1 өрмөлеу /карабкаться/,
2 кирүү, оту, түсүү /входить/; 3 кирүү,
араласуу /вмешиваться/; 4 мазалау
/надоедать/, 5 түсүү /о волосах/; 6 күйү-
лүү /расползаться/; 7 сыюу /налезать/,
8 қарау /в шкаф/; 9 болмаска өрүрелен-
уу /на рожон/, 10 тырысуу, терісіне сыи-
мау кету /из кожи вон/
лекарственный — дәрі дәрілік
лекарство — дәрі
лексика — лексика
лексический — лексикалык
лектор — лекция окушы, лектор
лекция — лекция
лен — зыгыр
леинный — жалқау
леита — бау, таспа
лентяй — жалқау
лень — жалқаулық, еріншектік
леопард — қабылан
лепесток — гүл жанырақиналары
лепетать — былдырлау, сылдырлау
лепёшка — шөлпек, жүқа нан
лес — 1 орман, тоғай; 2 ағаш /матери-
ал/
лесник — орманшы
лестница — саты, басқыш, баспалдақ
лестный — мактаулы
летать — 1. ұшу, 2 оту, зымырау /о вре-
мени/
летний — жазғы
лето — жаз
летом — жаздың үні
летоньсь — шежіре
летчик — ұшқыш
лечебница — емхана

лечебный емдик
лечение — ем
лечить — емдеу
лечиться — емделу
лечь — жату
лжец — отірікші
лживый — отірікші, жалған
либо не, немесе
ливень — нөсер
лидер — басшы, жетекші, көсем
лизать — жалау
ликвидация — жою, тарату
ликвидировать — жою
лимон — лимон
лимонад — лимонад
лингвистический — лингвистикалық
линейка — сызғыш
линия — 1 сызык, 2 жол /путь/ 3 бағыт, жол, желі, шек, сала /направление/
линять — 1 оңу /ткань/. 2 түлеу /жив./
липа — жоке
ливкий — жабысқақ
липать — жабысу
лиса — түлкі
лисинок — түлкі күші
лист — 1 жапырақ /дерева/, 2. парак, бет, табак /бумага/, 3 қағаз /документ/
листать — аудару
листва — жапырақ
листок — парак, жапырақ қағаз
листопад — қоңыр күз
литература — әдебиет
литературный — әдеби
литовец — литвалық
литовский — литван
литр — литр
литровый — литрлік
лить — құю, төгу, ағу
лицей — лицей
лицо 1 бет, жүз, шырай, өң, түс;
2 адам /должностное/, 3 жақ /грамм/
личность — кісі, адам
личный — дербес, жеке
лишигь айыру
лишний — артық, қажеті жоқ
лишь — тек
лоб — маңдай
ловить — аулау, ұстау, қағып алу
ловкий — 1 шебер, епті, тәсілқой, оңтайлы, 2 қу хитрый/
лодка — қайық
лодыжка — сирақ, жiлiншiк
лодырь — жалқау
ложка — қасық

ложный — жалған, өтірік
ложь — жалған, өтірік
лоза — шыбық, жүзім сабағы
локон — бұрым
локоть — шынтақ
ломанный — 1 сынған, 2 бұрмаланған бұзылған /перен/
ломать — 1. сындыру, бұзу, 2 қирату /разрушать/; 3 жеңу, уату /преодолеть/
4 өзгерту /менять/
ломаться — 1 сыну, 2 өзгеру /голос/
ломоть — үзім, тiлiм
лопата — күрек
лопатка — 1 қалақ, күрекше /маленькая/, 2 жауырын
лопнуть — 1 сыну, үзілу, жарылу, 2 қирау, күйреу /потерпеть крах/, 3 таусылу, біту /терпение/
лопух — түйе жапырақ
лоск — жылтырауық
лоскут — кесінді, қиық, қиқым
лоскутный — құрақ
лосось — арқан балық
лось — бұлан
лохматый — сабалақ, үрпек, жалбыр-жұлбыр
лошадь — ат, жылқы
луг — шабындық, шалғын, жайылым
лужа — шалшық
лужайка — көгал жер
лук — 1. пияз; 2 садақ, жақ /оружие/
луна — ай
луч сәуле, нұр
лучший — ең жақсы
лыжи — шаңғы
лыжник — шаңғышы
лысина — бастың қасқасы
лысый — қасқа
лыгота — жеңілдік
льдина — сен, үлкен мұз, мұздақ, мұзарт
лыстить 1 жағымпаздану, қызықтыру.
2. алдандыру, құмарттыру /доставлять удовольствие/
любезный — сыпайы, құрмет көрсетуші
любимый — 1 сүйікті, 2 ұнамды, жақсы көрсін /предпочитаемый/
любитель — әуесқой, әуеспіл, сүйіш
любить — сүйу, жақсы көру жарату
любоваться сүйсіну
любовь — махаббат, сүйіспеншілік
любопытный — әуес білім құмар
любой — әр, қайсысы, әрқайсы
любовытный — әуестік, қызық құмар, қызық
люди — адамдар кісілер, жұрт, көп

лягушка — бақа
ляжка — сан

М

магазин — дүксн
мазать — 1 сылау, жағу, 2 былғау, ла-
стау /пачкать/, 3 шимайлау, пышыра-
ту /неумело рисовать/
мазь — май
май — мамыр
макаронь — макарон
макыть — батыру, малу
маклер — делдал
малахай — малакай, құлакшын
маленький — 1 кішкене, кішкентай,
2 азағантай /немногочисленный/; 3 азда-
ған, ептеген /незначительный/ 4 жас,
кішкене, бала /малолетний/
малина — таңқұрай
мало — аз
малый — 1 кішкене, аласа, аз, 2 тар
/тесный/, 3 жігіт, азамат /парень/
мальчик — ұл бала
мама — шеше, ана, апа
мандарин — мандарин
манера — үтігі, тәсіл, ерекшелік,
көркемдік
майный — ұнтақ
марать — 1 ластау, былғау, шашырату
2 кір келтіру, маскаралау /перен/
мараться — 1 кірлеу 2 атын ластау
/перен/
маргарин — маргарин
мариновать — мариналдау
марка — марка
маркер — маркер
мармелад — мармелад
маслина — зойтұн
масло — май
массаж — уқалау, сылау
мастер — ұста, шебер
мастерская — шеберхана, ұстахана
часть — түс
математика — математика
материал — 1 материал /сырьё/, 2 мө-
лімет, ақбар /сведения/ 3 кездеме, нүл
/ткань/
материк — материк
матч — жарыс
мать — ана, шеше
махать — булғау
махровой — түкті
мачеха — өген шеше
машина — машина
мгла — мұнар, тұман, шірі

мгновенный — шапшаң, тез
мебель — жиһаз
мёд — бал
медаль — медаль
медведь — аю
медвежонок — қонжық
медик — дәрігер
медикаменты — дәрі-дәрмек
медицинский — медициналық
медленный — шабан, баяу, бәссі, ақы-
рын, жай
медлительный — ақырын, жай, шабан
медлить — кешіктіру, кешеуілдету
медосмотр — дәрігерлік тексеру, қарау
медпомощь — дәрігерлік жордсм, көмек
медь — мыс
между — аралық, аралығында, өзара
междугородный — қалааралық
международный — халықаралық
мексиканец — мексикандық
мексиканский — мексика
мел — бор
мелкая рыбёшка — майшабақ
мелкий — 1 ұсақ, уақ /некрупный/
2 таяз тайыз /неглубокий/
мелко — 1 ұсақ /некрупно/, 2 таяз
/неглубоко/
мелодия — әуен, құи
мелочь — 1 ұсақ-түйек, маида-шүйдс
/мелкие предметы/, 2 ұсақ, уақ /деньги/,
3 ұсақ, түкке тұрмайтын /пустяк/
мель — қайыр қайран
мельник — диірменші
меньший — 1 аз 2 кіші /младший/
меню — мазір
менять — 1 алмастыру, айырбастау
/обменивать/, 2 ауыстыру /заменять/,
3 өзгерту /изменять/, 4 ұсағу, ұсақтау
/разменять/
меняться — 1 алмастыру, айырбастау
ауыстыру /обмениваться/, 2 өзгеру
/изменяться/
мера — 1 о шем 2 шама /предел/, 3 ша-
ра /мероприятие/
мерзкий — оңбаған, жексұрын
мерзнуть — 1 тоңу мұз ау 2 қау
/о воде/
мерить — өлшеу
мероприятие — шара
мертвый — 1 олген, өлік, 2 жым жырт,
тым-тырыс /перен/
места — 1 сылыру, 2 ұшыру /о ветре/,
3 бұрқырау /о метели/
местность — жер
местный — жергітік 1

место — орын, жер
местожительство — мекен-жай, тұратын жері
местоимение — есімдік
месть — өңі кек
месяц — аң
месячник — айлық
месячный — айлық
металл — металл
меткий — мерген, долшыл, көшеңш, дәл
метла — сыпырғыш
методический — методикалық
метр — метр
мех — тері /ақ терісі/
меч семсер
мечеть — мешіт
мечта — арман, қиял
мечтать — армандау, арман ету
мешать — 1 кедергі жасау, бөгел жасау, мазасын алу /препятствовать/; 2 ара-ластыру /помешивать/
мешаться — 1 араласу /вмешиваться/; 2 тәртіпсіздену, ретсіздену, шатасу /путиться/, 3 ұялу, абыржу, қысылу сасу /смутиться/
мешок — қап
мигать — 1 кірпік қағу, 2 қоз қысу /подавать знак/; 3. жыпықтау /о звездах/
миллиард — миллиард
миллион — миллион
милий — сүйкімді, жарқын, қымбатты
миндаль — бадам
министерство — министрлік
министр — министр
миновать — 1 соқпай кету, оту /протти, проехать/; 2 құтылу, құтқарылу /избавиться/
минувший — өткен
минус — алу
минута — минут
мир — 1 олем /вселенная/; 2 дүние, дүние жүзі, жер шары /земной шар, свет/; 3 татулық /согласие/, 4 бейбітшілік /отсутствие войны/, 5 қауым, халық, ел /общество/
мираж — сағым
мирить — тағуластыру, бітістіру, табыстыру
мириться — 1 татуласу, табысу, келісу бітсе, 2 ныдау, қону /терпеть/
мирный — бейбітшіл, бейбітшілік сүйгіш
мировоззрение — көзқарас
мировой — 1 дүниежүзілік өтем, дүние, 2. татулық /примирительный/
младенец — нәресте

младший — кіші жас
мнение — пікір
мнительный — күмәншіл
многие — көптеген, көп
много — көп
многодетный — көп балалы
многозначительный — 1 көп мәнді; 2 өте маңызды /важный/
многоквартирный — көп пәтерлі
многолетний — көп жылдық
многоместный — көп орынды
многонациональный — көп ұлтты
многосложный — күрделі
многосторонний — көп жақты
многоэтажный — көп қабағлы
множество — көп көптеген
множимое — көбейгіш
множитель — көбейткіш
множить — көбейту
могила — қор, қабір, моңа, беніг, зират
могучий — күдіретті қуатты, күшті
мода — сән, үлгі
модель — үлгі
модный — сәнді
может быть — мүмкін
можевелъник — арша
можно — мүмкін болады, рұқсат
мозг — ми
мозоль — күс, қол оңылу /на руке/, аяқ қажалу /на ноге/
мой — менің, менікі
мокнуть — су болып қалу
мокрый — ыңғал, су
молдаванин — молдаван
молдавский — молдаван
молиться — 1 намаз оқу, дұға оқу, 2 табыну, аршақтау /на кого-то/
молния — 1 нажағаи, найзағай, 2 ілгек, қапсырма /застёжка/
молодёжный — жастар
молодёжь — жастар
молодеть — жасару
молодец — азамат, жігіт
молодожёны — жас жұбайлар
молодой — жас
молодость — жастық
молоко — сүт
молот — балға
молоток — ба іға
молоть — 1 жармалау, майдалау, 2 мыл-жыңдау /чепуху/
молочный — сүт
молча — үндемей, үндемей-түндемей
молчаливый — тұйық, бұйығы, үнсіз
молчание — 1 үндемеу ләм демеу

2 тыныштык /перен/
молчать — 1 үндөмөү, сөйлөмөү, лөм дөмөү, 2. тым-тырыс болу, жым жырт болу /сохранять тишину/. 3. хабарсыз жату, үндөмөй жату /не отвечать на письмо/
мольба — күйө
мольба — өтүнүш, жалыну
момент — 1 кез, кезең, мезил, 2 жак, жагдай /обстоятельство/
монгол — монгол
монгольский — монгол
монета — ақша, тиын
моральный — 1 адамгершілік, 2 саналы /высоко нравственный/, 3 рухани /душевные/
мордовский — мордва
море — теңіз
морковь — сөбіз
мороженое — балмұздак
мороз — аяз
морозить — үсіту, тоназыу
морозный — аязды
моросить — сиркіреу
морочить — бас кагыру
морской — теңіз
морфологически — морфологиялык
морщина — өжим
морщинистый — өжим баскан
морщить — тыржиту
мост көпір
мотать — 1 орау; 2 шайқау /головой/, 3 шашу /тратить/
мотив — 1 себеп, дәлел, сылтау /причина/, 2 ән, оуен, күи
мотоцикл — мотоцикл
мох — мүх
мохнатый түкті, жүндес, барак
моча — зор, несеп
мочалка — жоке
мочь — колдан келу, істей алу
мошность қуаттылық
мошный — күшті, қуатты
мошь — қуат
мрак — қараңғылық, түнек, қапас
мрамор — мәрмәр
мстить — өш алу, кек алу
мудрость — даналық
мудрый — дана, ақылды
муж — күйеу
мужество — ерлік, батылдық
мужественный батыл ер жүрек
мужской — еркек
мужчина — еркек, ер адам
музей — музей
музыка — музыка

мука — үн
муравей құмырсқа
мусор сыпырынды, кокым-соқым, қалдық
мусорить — ластау, шашу
мусульманин — мұсылман
мутить — 1 лақлау, 2 айдап салу, бұзу қанрап салу /подстрекать/. 3 жүрек айнату, жүрек қотеру
мутный лай, көмескі, бұлдыр
муха шыбын
мучение — азап
мучительный — азапты
мучной — үн
мчать — зымырату, зулату
мчатся — зымырау, зулау
мы биз
мылить — 1 сабындау 2 көпіру /растворять мыло/
мыло — сабын
мыльный — сабын, сабынды
мыс — мүйіз
мысленный ойдағы
мыслитель — ойшы, ойшыл
мыслить — ойлау
мысль — ой
мыть — жуу
мыться — 1 жуыну, 2 жуылу /посуда/
мычать — 1 моңғреу, 2 мыңқылдау /перен/
мышление — ой, пікір, дүние тану
мышца — бұлшық ет
мышь — тышқан
мэр — өкім
мэрия — өкімшілік
мягкий — 1 жұмсақ, биязы, 2 жайлы /климат/. 3 жіңішке /грамм/
мясной — ет
мясо — ет
мята — жалбыз
мятый — мыжылған
мять — илеу, басу, жапыру, тап ау
мяукать — мияулау
мяч — доп
мячик — кішкене доп

Н

набить — 1 голтыру, 2 қипзу /насадить/, 3 атып алу /настрелять/, 4 қағып тастау /вколотить/. 5 қирату /разбить/, 6 амшық салу, айшық түсіру /наносить узор/
наблюдать — байқау, бакылау, қарау
наблюдаться — байқалу, сезіну

набойка – нөл
наболевший – мерзім жеткен, піскен
набор – 1 алу, қабылдау /прием/, 2 жи-
ынтық /комплект/, 3 геру /полиф/
набрать – 1 теру, теріп алу, 2 күшейту
/скорость/, 3 жоғарылау /высоту/
набросить жаба салу, ілу
наброситься – бас салу
набухнуть – бөрту
навалить – үйіп-төгу, үю
наверное – мүмкін, шығар
наверстать – есесін толтыру
наверх – жоғары, үстіне
наверху – жоғарыда, үстінде
навесной – аспалы, госналы
навесить – кіріп шығу, хал білу
навечно – мәңгі, омірлік
наводнение тасқын
наволочка – жасықтың тысы
навсегда – мәңгі-бікі, мүлде
навстречу – қарсы
навык дағды, әдег
навязчивый жабысқақ
наглядный – көрнекі
нагиать – қуып жету
нагнуться – иілу, еңксеу, маиысу
нагревать қыздыру, жылыту
надежда – үміг
надежность – сенімділік
надёжный – сенімді, берк
надеть 1 кигізу, киіндіру, салу /на
кого-то/. 2 кию, киіну, тағу, салу /на
себя/
надеяться – сену, үміггену
надо – керек
надоедливый – беймаза, мазасыз, гыны-
шсыз
надоеть – тойдыру, жалықтыру, маза-
сыздандыру, беймазалу
надолго ұзақ уақытқа
надпись – жазу
надпочечник – бүйрек без, бүйрек үсті
безі
надувной – үрлемелі
наездник – шабаңдоз
наём – жалдау
наестья – тою
нажать – басу
назад – кейін, арқа
название – ат, атау
назвать атау, ат қою
назидание – насихат, гибрат, онге, на-
кыл
назначать – тағайындау, қою, айту
б.шылеу

назначение – белгілеу, тағайындау,
міндет арту, міндет жүктеу
назойливый – беймаза, жабысқақ, маза-
сыз
называться – аталу
наиболее – ең, обден
наибольший – ең үлкен, асқан
наивный – аңқау, аңғырт
наизусть – жатқа
наименее – ең азы, ең кемі
наименование – аты, атауы
наименовать – атау, ағ қою
наименьший – ең азы, ең кішісі, ең кемі
наиги – табу
наказ – ғалап, тілек, міндет, өсиет
наказание – жаза, сазай
наказать – 1 жазалау, сазайын беру;
2 тапсыру, бұйыру /дать наказ/
накалить – қыздыру
накинуть жамылу, жабу
накипь – көбік, қаспақ
наклоняться – қисаю, жантаю
наколоть – 1 жару, шағу /дрова/, 2 түй-
реу, шаншу, қадау /приколоть/
наконец ақырында, соңында
накрыть – жабу
наладить – жөндеу
налево – солға, сол жаққа, сол жақта
налигь құю
наличие – бар болуы, бары
наличность – барлық
налог – салық
налогообложение – салық салу
налогоплательщик – салық төдеуші
наложить – қою, салу, басу
намереваться – ниет ету, ниет қылу
ниеттену
намерение – ниет, ой
намеренно әдейі, әдейілеп, ниет ең
наметить – белгілеу
нанаец – нанай
нанайский – нанай
нанизывать – тізу, өткізу
наниматель – жалдаушы
нанимать – жалдау
наоборот керісінше, теріс
нападение – шабуыл
напасть – 1 шабуыл жасау, 2 ке есу
/обнаружить/
напев – ән, күй
напевать – ән айту
напесный – өуезді, үнді, әнге келетін
наперёд – алдын ала
наперекор – ерегесіп, қарсы
наперсток оймақ

напильник – егеу
написать жазу
напиток – сусын
напиться – 1 шөлін қандыру /*утолить жажду*/, 2 ішіп мас болу /*опьянеть*/
наподобие – ұқсас, сияқты
наполнить – толтыру
наполниться – толу
наполовину – жартылай, шала
напоминать – еске түсіру
направить – 1 беттеу, қарату, назар аудару /*устремить взор, внимание*/, 2 жіберу, сілтеу, бағыттау /*отправить*/
направиться – бет алу, бағып алу, жөнелу
направление – жолдама, бағыт, бсталыс
направо – оңға, оң жаққа, оңға қарай
напрасно – бекер, босқа
например – мысалы, мәселен
напрокат – жалға
напротив – карама-қарсы, қарсысында
напутствовать – тілеу
наравне – тең, бірдей
народ – халық, жұрт
народный – халық, халықтық
нарочно – әдейі, қасақана, біле тұра
наружность – ішін, ұсқын, сыртқы бейне
наружу – сыртқа, ғысқа
нарушать – бұзу
наряд – киім
наряжать – 1 әдемі киіндіру, 2 таға-йындау, жіберу, дайындау /*назначать*/
наряжаться – әдемі киіну
население – халық
населённый – мекендеген, орналасқан
населять – орналасу, тұру, өмір сүру, мекендеу
насиловать – зорлау күштеу
насилу – әрең, зорға
насколько – қаншалықты
наскоро – асығыс
наслаждаться – рақаттану, ләззат алу
наследие – мұра
наследник – мұрагер
наследовать – мұра ету, ие болу
наследство – мұра
наставление – 1 өсиет, уағыз, ақыл /*поучение*/, 2 нұсқау, ереже /*инструкция*/
наставник – тәрбиеші, жетекші, ұстаз
настичь – қуып жету
настойка – іүнба
настойчивый – табанды, қансар, өжет
настолько – соншама
настоящий – 1 қазіргі, осы күнгі, 2 осы /*данный*/; 3 нағыз шын /*подлинный*/
настроение – көңіл, күй

наступить – 1 шабуылдау, шабуыл жа сау /*атаковать*/, 2 басу /*на что-то*/, 3 бі резді өкпелету /*обижать*/; 4 ату /*утро*/
гүсу /*темнота*/
наступление – 1 шабуыл, 2 болу, ату түсу, тұру, басталу /*приход*/
насушный – маңызды, елсулі, қажет, керекті
насчитывать – санау
натощак – аш қарынға
натуральный – табиғи
наука – ғылым
научить – үйрету, оқыту
научиться – үйрену, біліп алу
научно-исследовательский – ғылымн-зерттеу
научный – ғылыми
наухмуриться – қабағып түю
находить – табу
находиться – 1 болу /*быть*/, 2 жүре-жүре шаршау /*исходить*/
находка – олжа
находчивый – тапқыр, зейінді, зерек
национальность – ұлт
национальный – ұлт, ұлттық
нация – ұлт
начало – басы, басталу, бастамасы негіз
начальник – бастық
начальный 1. бастапқы, әдепкі, алғашқы; 2 бастауып /*школа*/
начать – бастау
начаться – басгалу
начинающий – бастаушы, жаңа бастап жүрген
наш – біздің, біздікі
нашествие – шабуыл
не – *отрицание* емес, жоқ
небесный – аспан, көк
небо – аспан, көк
нёбо – таңдай
невеста – қалыңдық
невестка – келін
недавно – жақында, жақын арада
независимый – қозғалмайтын
неделя апта, жұма, жеті
недуг сырқат, ауру
нежданно күтпеген жерден, абайсызда
нежный – 1 назды, мейірімді, жарқын /*ласковый*/, 2 жұқа, жұмсақ, нәзік /*мягкий*/
незабудка – *вот* көк гүл
независимость – тәуелсіздік
независимый тәуелсіз
незамужем тұрмыста смес, күйсуге шықпаған, бойдақ әйел

незнакомец — бөтөн адам, бейтаныс
незнакомый — таныс емес
неизвестный — белгісіз, мәлімсіз
неимущий — жарлы, кедей
нейтральный — бейтарап
некий — біреу, бір адам
некогда — 1 қол тимсу, уақыт жоқ болу,
2 бір кезде, бір заманда, ертеде /*когда-то*/
некоторый — 1 біраз, бірсыпыра, біршама
/*какой-то*/, 2 кейбір, кейбіреулер /*некто*/
некто — біреу, әлдекім
некуда — ешқайда
нельзя — болмайды, жарамиды
немедленно — тез, дереу
немец — неміс
немецкий — неміс
немного — аз, сәл, аздап, аз-маз, азған-
тай
немой — мылқау, сақау
ненавидеть — жек қору
ненец — ненец
ненецкий — ненецтік
необходимый — қажет керек, тиісті
необыкновенный — ғажайып, таңғалар-
лық
неопределенный — белгісіз
непогожий — жауын-шашынды, бұлын-
зыр
непоседа — ұшқалақ, отырмайтын
жәнілтек
непрерывный — үздіксіз, іолассыз
неприятель — дұшпан, жау
нерешительный — тартыншақ, жасқаншақ
неряшливый — салақ, ұқыпсыз
несамостоятельный — жалпақ, дербессіз
несколько — бірнеше, біраз, өлденеше
несовершеннолетний — ер жетпеген, жасы
толмаған
неспелый — шикі, кок
нести — алып жүру
несчаст — зымырау
несчастливый — бақытсыз, сорлы, талап-
сыз
несчастье — бақытсыздық сорлылық
нет — жоқ
неужели — шынымсы, мын ба
нефть — мұнай
нигде — еш жерде
ниже — төмен, төменде
низисложженный — төменде айтылған
нижний — 1 төменгі, 2 ішкі /*белье*/
низ — асты, төмен жағы
низкий — 1 атаса /*невысокий*/. 2 жет-

кіліксіз, төмен, ксм /*недостаточный*/,
3 арам, жаман ниетті /*бесчестный*/
низменность — ойпат
низовье — саға
низший — 1 ең төмен, 2 жетілмеген
/неразвитый/, 3 кіші /*звание*/, 4. басға-
уыш /*образование*/
никакой — ешқандай
никогда — ешқашан
никто — ешкім
никуда — ешқайда
нитка — жіп
нить — жіп
ничто — ештеме, дәнеме, ештеңе
ишний — қайырығы
но — союз бірақ
новатор — жаңашыл
новость — жаңалық, хабар
новый — жаңа
нога — аяқ
ногаец — ноғай
ногайский — ноған
ноготь — тырнақ
нож — пышақ
ножницы — қайшы
ноздря — танау
ноль — нөл
номер — нөмір
норвежец — норвегиялық
норвежский — норвегиялық
норка — қара күзен
норма — 1 ерсеже /*правило*/; 2 мөлшер,
шама
нормальный — 1 әдетті, қарапайым
/обычный/, 2 дені сау /*психически*/
нос — 1 мұрын; 2 тұмсық /*морда. клюв*/
носильщик — жүк көтеруші, жүк тасушы
носить — 1 алып жүру; 2 кию /*одежду*/
, 3 болу /*разговор*/
носиться — 1 жүгіру, ұшу. 2 әлпештеу,
жалпаңдау /*с кем-то*/
носок — носки, ұйық шұлық
ночевать — түнеу, кону
ночная — түнгі
ночь — түн
ночью — түнде
ноша — жүк
ноябрь — қараша
нрав — мінез
правиться — ұнау, жақсы көру
правственный — онегелі
нужно — керек, қажет
нырять — сүңгу
ныть — 1 сырқырау, сыздау /*о частях*
тела/, 2 зарлау, наразы болу /*надоедать*/

нюхать — искеу, искелеу
нянчить — багу
няня — бала багушы

О

обаятельный — эсерл, ерексіз тартатын
обвенчать — искедендирү
обвенчаться — некеleşу, некели болу
обвинять — айыптау, кінәлау
обвиняемый — айыпкер
обед — түскі тамак
обедать — түскі тамак ішу
обезьяна — маймыл
обернуть — орау
обернуться — бұрылу, айналу
обеспечение — қамтамасыз ету
обеспечить — қамсыздандыру, қамтамасыз ету, жабдықтау
обет — уәде ант, серт
обещание — уәде, серт
обещать — уәде беру, сөз беру
обзор — шолу
обзорный — шолу
обида — әкпе, жәбір, зәбір
обидеть — әкпелету, жәбір қорсету
обидеться — өкпелеу, ренжу жәбірлену
обидный — жәбір
обидчивый — әкпешіл
обилие — молшылық
обладать — ие болу
облако — бұлт
областной — облыстық
область — облыс, аймақ
облачный — бұлтты
облепиха — бүріен
облик — кескін, кейп, ренк
обмануть — алдау
обманчивый — алдамшы, алдағыш
обмен — айырбас, ауыстыру, алмасу, ауысу, алысу, алыс-беріс
обменивать — ауыстыру, айырбастау
обморок — галу
обнаружить — табу, көріп қалу
обнимать — құшақтау
обновить — жаңарту
обновка — жаңа киім
обогреватель — жылытқыш
обогревательный — жылытатын
обогреть — жылыту, ысыту, қыздыру
обогреться — жылыну, қызу
обожать — құрметтеу, мәңслеу, қадірлеу, ұнату
обозреватель — шолушы
обозрение — шолу

обои — тұсқағаз
оболочка — кабық, сырт
оборона — қорғау, қорғану, қор
оборонительный — қорғану, қор
оборонять — қорғау
обороняться — қорғану
оборот — айналым айналыс
оборотный — 1 сырт, сырт жағ
налым, айналма /бухгал/
оборудование — жабдық, құрал
оборудовать — жабдықтау құрал
обоснование — дәлелдеу, негізде
обосновать — дәлелдеу
обосноваться — орнығу, тұрақта
обоюдный — өзара
обрабатывать — өңдеу
образоваться — қуану
образ — бейне
образец — үлгі
образование — 1 білім, оқу, 2 құрылу, пайда болу /создание/
образованный — 1 оқыған, 6 2 жасалған /созданный/
образцовый — үлгілі
обратно — кері кеіін, қайта
обрезать — кесу, кесіп тастау
обряд — ырым, жора, әдет-ғұры
обслуживание — қызмет ету
обслуживать — қызмет ету, қ көрсету
обстановка — 1 жағдай; 2 жиһаз/
обстоятельство — 1 жағдай 2 шы уыл /грамм/
обсуждать — талқылау
обсуждаться — талқылану
обсуждение — талқылау
обувь — аяқ киім
обучать — оқыту, үйрету
обучение — оқу, оқыту үйрету, ү
обучаться — оқу, үйрену
обходительный — сығайы, әдепті
общаться — қатынасу
общепитие — жатақхана
общение — қатынас
общественность — жұртшылық
общественный — қоғамдық
общество — қоғам, ұйым
общий — жалпы
объединение — бірлесік, одақ
объединяться — бірігу, бірлесу
объем — көлем аумақ, шама, мөл
объявить — жариялау, мәлімдеу, х
лау
объявление — хабарландыру
объяснительный — түсінік, түсіндір

объяснять — түсіндіру
объятие — күшак
обыкновенный — кәдімгі, дағдылы.
өдеттегі
обычай — әдет, өдет-ғұрын
обычный — кәдімгі, дағдылы өдеттегі
обязанность — міндет, борыш
обязательно — міндетті түрде
обязательный — міндетті
обязательство — міндет
обязать — міндеттеу
овёс — сұлы
овладение — меңгеру
овладеть — 1 басып алу, қолға түсіру
/захватить/, 2 меңгеру /усвоить/
овод — сона, бөгелек
овощи — көкөніс
овраг — сай
овца — қой
оглядываться — жалтақтау
огонь — от, жалын
огород — бақша
огорчить — ренжіту
огорчиться — ренжу
ограждать — қоршау
огромный — үлкен, орасан зор
огурец — кияр
одарённый — дарынды
одеваться — киіну
одежда — киім
одеколон — иіс су
одеть — киіндіру
один — бір, біреу
одинаковый — бірдей, біржелкі
одинадцатый — он бірінші
одинадцать — он бір
одиноким — жалғыз
однажды — бір күні
однако — бірақ, дегенмен, алайда, сөйтсе
де
одновременно — бір уақытта, бір мезгілде
однодневный — бір күндік
одноклассник — сабақтас, сыныптас
однокурсник — курстас
одолжить — қарыз беру
одуванчик — бақбақ, тозғанак, үшпәк
ожидать күту, тосу
озеро — көл
ознакомиться — танысу
озноб — қалтырау
оказать — көрсету, аудару, білдіру, тигізу
оказаться — болу, табылу, болып қалу
океан — мұхит
оклад — еңбекақы
окно — терезе

около — жанында, қасында, маңында
окончание — 1 аяғы, соңы 2 жалғау
/грамм/
окончить — бітіру, аяқтау
окончиться — біту, аяқталу
округ — аймақ
октябрь — қазан
олень — бұғы
олово — калайы
ольха — қандыағаш
омерзительный — жеркенш, жеркеншті
он — ол
она — ол
они — олар
оно — ол
опара ашытқы қамыр
опасный қауіпті
опера — опера
операция — операция
оперетта — оперетта
оперный — опера
описание — суреттеу, баяндау, бейнелеу
описывать суреттесу, баяндау, бейнелеу
оплата — еңбекақы
оплатить — төлеу
опоздание — кешігу
опаздывать — кешігу
опора — тірек, сүйеніш
оправдывать — ақтау
оправдаться — ақталу
определение — анықтау, анықтама
определять — анықтау, белгілеу
опрокинуть — төңкеру
опрятный — таза
опубликовать — жариялау
опустить — түсіру
опуститься — төмендеу
опухнуть — ісіну
опухоль — ісік
опыт — тәжірибе
опытный — тәжірибелі
опять — тағы, қайтадан
оранжевый — қызғылт сары
оратор — шешен
орать — айғайлау
орган — 1. мүше, 2 құрал, қару */средство/, 3 ұйым, мекеме /учреждение/*
организатор — ұйымдастырушы
организация — ұйым, мекеме
организовать — ұйымдастыру
орех — жаңғақ
оркестр — оркестр
орнамент — ою
орудие — құрал, сайман, қару

оружие — кару
оса — ара
осведомлённый — хабардар, моліметті
освободить — босату
освоить — меңгеру
осёл — ссек
осенний — күзгі
осень — күз
осенью — күздігүні
осетин — осетин
осетинский — осетин
осётр — бекіре
осиная — көк терек
ослепнуть — соқыр болып қалу
осложнение — 1 шиеденіс, 2 кедергі
/препятствие/; 3 асқыну */о заболевании/*
осложниться — 1. шиелену, қындау,
ауырлау; 2 асқыну */о заболевании/*
осмотр — қарау, байқау
осмотреть — қарап шығу, қарап өту
основа — негіз, тірек
основатель — негіздеуші, қалаушы
основать — 1 ашу, құру, 2 негіздеу,
дәлелдеу */обосновать/*
основаться — мекендеу, тұрақтану
основной — негізгі
основоположник — негізін қалаушы
особенно — 1 басқаша, бөлек, ерекше
/по другому/; 2. әсіресе */в особенности/*
особенность — ерекшелік, өзгешелік
особенный — ерекше
особый — еркіле, өзгеше
осознать — ұғыну
осока — шалғын қыяқ
осот — бот ошаған
оспа — шешек, қорасан
оставить — қалдырып кету, тастап кету,
қалдыру, тастау
остальной — қалғаны, басқасы
остановить — тоқтату
остановиться — тоқтау, тоқтап қалу
остановка — аялдама
остаток — қалған, қалдық
остаться — қалу, сақталу
осторожный — сақ, абай
острить — 1 қайрау, өткірлеу */нож/*,
2 әзілдеу, қалжыңдау */шутить/*
остров — арал
остроумный — тапқыш, тапқыр
острый — 1 өткір, ұшкір, 2 сүнір */нос/*,
3 тапқыр */остроумный/*; 4 қатты өткір
/шутка/, 5 қатты, күшті */боль/*
остудить — суыту, сатқындату
оступиться — сүріну
остыть — сыйп қалу

осуждать — қынолау
осуществить — жүзеге асыру
осьминог — сегізаяқ
отбить — 1 тартып алу */отрозить патиски/*;
2 құтқару */отнять с боем/*; 3 сынды-
рып алу */отломить/*; 4 жою, бітіру,
кестіру */отнять, уничтожить/*; 5 шың-
дау, таптау */заострить/*; 6. бөліп көрсө-
ту */такт/*
отблагодарить — алғыс айту
отвага — ерлік
отважный — батыл
отварить — қайнату, пісіру
отвезти — апару
отвернуться — теріс қарау, теріс бұрылу
отверстие — тесік
отвести — 1 апару, апарып тастау, апа-
рып салу, 2. бұрып жіберу, аударып
жіберу */направить в сторону/*; 3 қарсы
болу, шығарып тастау */отклонить/*,
4 болып жіберу, белгілеу */участок/*
ответ — жауап
ответственность — жауапкершілік,
міндет-тілік
ответственный — жауапты
отвечать — жауап беру
отворить — ашу
отворот — қайырма жаңа
отвратительный — жексұрын, оңбаған
отгадать — шешу
отдалённый — алыс
отдать — беру, тапсыру, қайтару
отдел — бөлім
отделить — бөліп алу, болу
отдельный — жеке, бөлек
отдохнуть — демалу, тынығу
отдых — демалыс
отец — әкес
отечество — отан
отказывать — 1 қабыл алмау, қабылда-
мау */не соглашаться/*; 2 мойындамау
/не признавать/; 3. жұрмей қалу, тоқ-
тап қалу */о технике/*
отказываться — бас тарту, келіспеу
открываться — ашылу
открытие — ашылу
открытка — ашық хат
открытый — анық
открыть — ашу
откуда — қайдап
отличие — 1 айырмашылық, өзгешелік
/различие/; 2 озаттық, ерекшелік
отличительный — айырмалық, ерекше
отличить — аныру, айыра тану
отличник — үздік оқушы, озат оқушы

отлично — 1 өте жақсы; 2 жарайды, жақсы /*ладно, хорошо*/
отложить — 1 алып қою /*в сторону*/; 2 шотка салу /*на счёт*/; 3 жинау, сактау /*приберечь*/. 4 қалдыру /*отсрочить*/
отменить — бұзу, жою, өзгерту
отмерить — олшеу, өлшеп беру
отметка — 1 белгі /*знак*/. 2 баға /*оценка*/
отмечать — 1 белгілеп қою /*пометить*/, 2 белгілеп кету, айтып ескерту /*указывать*/; 3 сыйлық беру, құрмет көрсету /*наградить*/; 4 тойлау, меирамдау /*праздновать*/
отнести — апару, апарып тастау
относительно — 1 біршама /*сравнительно*/; 2 туралы, жөнінде, жөніндегі
относительный — салыстырмалы
относиться — қатысу, қатысты болу, жату
отношение — 1 көңіл болу, қарау, қатысу, 2 қатынас, өзара байланыс, қарым-қатынас /*связь*/, 3 жақ, жөн, /*направление*/. 4 жолдама, қатынас қағаз /*офици бумага*/
отныне — бұдан былай, бүгіннен бастап
отнять — тартып алу, алып қою, алу, кеміту
отопление — от жағу, жылыту
оторвать — жұлып алу, жыртғыш алу, үзіп алу
отослать — жіберу
отпечатать — 1 басу, басып шығару, 2 із қалдыру /*оставить след*/
отпечаток — із, таңба
отправить — жіберу, жөнелту, салу
отправиться — жөнелу, кету, аттану, шығу
отправление — 1 жүру, кету /*отъезд*/; 2 жи-беру /*почтовое*/
отправиться — сұрану, рұқсат сұрап алу
отпуск — демалыс
отпустить — 1 жіберу /*отправить*/, 2 босату /*освободить*/, 3 сату /*продать*/; 4 беру /*отдать*/; 5 өсіру /*отрастить*/; 6 айтып салу, қойып қалу /*сказать неожиданно*/
отработать — 1 өтеу, істеу; 2 істеп болу жұмысты аяқтау /*завершить работу*/, 3 меңгеріп алу, нгеріп алу /*усовершенствовать*/
отравление — улау, улану
отравиться — улану
отрасль — 1 бұтақ /*ветвь*/, 2 тұқым, пәсіл, үрім-бұтақ /*потомство*/; 3 сала, тарау /*сфера*/
отрастить — өсіру, жіберу

отрезать — кесіп алу
огрицать — теріске шығару, мойындамау
отрывок — үзінді
отстать — артта қалу
отсутствие — жоқ болу, жоқтық
отсутствовать — жоқ болу
отсюда — осы арадан осы жерден
оттенок — реңк, түр
отчужество — әжелік
отчего — неліктен, не себептен
отчество — әкесінің аты
отчёт — есеп беру
отчина — отан
отчим — өгей әке
отчислить — 1 болып шығару /*средства*/; 2 шығарып жіберу /*уволить*/
отъезд — жол жүру, жолға шығу, сапарға шығу
отъезжающий — жолаушы, жүруші кетуші
официальный — ресми
официант — даяшы
охота — 1 аң аулау, аңшылық /*на зверя*/; 2 құмарлық әуестік /*желание*/
охотиться — аулау
охотник — аңшы
охранник — күзетші
оценить — бағалау, баға беру, баға қою
очаровательный — таңайып, әдемі, сүйкімді
очень — өте, ым, аса типті
очередной — кезекті
очередь — кезек
очки — көзілдірік
очнуться — есін жинау
ошибаться — қателесу
ошибка — қате
ощущение — сезім

П

падать — 1. құлау, жығылу, түсу; 2 жауу, түсу /*об осадках*/, 3 өлу, қырылу /*о скоте*/, 4 төмендеу, кему, қайту /*уменьшаться*/
падеж — септеу, септік
палчерница — өгей қыз
пазуха — қойын
пакет — пакет
паковать — орау, буып-түю, орап баилау
палас — алаша
палатка — шатыр
палец — саусақ /*рука*/, баыпай /*нога*/, бармақ /*большой*/
палка — таяқ

палочка — шыбык
пальто — пальто
памятник — ескерткіш
память — ес
пантера — илбис
папа — әке
паночка — әкстай
папироса — шылым, темекі
папка — папка
пар — бу
пара — жүн
парикмахер — шаштараз
парикмахерская — шаштараз
парить — 1 бұлау, бұқтыру; 2 әуслеу
парк — парк
парламент — парламента
парта — парта
партер — партер
партия — партия
парфюмерия — парфюмерия
пасмурный — бұлтты, бұркек
паспорт — паспорт, толқұжат
пассажир — жолаушы
паста — бағу
пастух — малшы
пауза — үзіліс
паук — өрмекші
пахарь — диқан, егінші
пачка — байлам, буда
пачкаться — кірлеу, лиястану
певец — өнші
педагог — педагог
педагогический — педагогикалық
лекарь — иап пісіруші, наубайшы
пена — көбік, көшіршік
пенал — қаламсауыт
пенсционер — зейнеткер
пенсия — зейнетақы
первенец — тұңғыш бала
первоначальный — алғашқы, өуелгі
первостепенный — басты
первый — бірінші
перевал — асу
перевезти — тасу, апару
перевернуть — аудару, төңкеру
перевести — 1 ауыстыру, көшіру /*переместить*/, 2 өткізу /*через дорогу*/; 3 жылжыту, қозғау, апарын қою /*передвинуть*/, 4 жіберу, салу /*деньги*/, 5. аудару /*на другой язык*/
перевод — 1 ауыстыру, көшіру /*назначение*/; 2 жіберу, салу /*деньги*/, 3 аударма /*на другой язык*/
переводной 1 аударма, аудармалық, 2 көшірме, көшірмелік /*картинки*/

переводческий — аударма, аудармалық
переволчик — аудармашы
перевозить — тасу, көшіру
переворачивать — аудару, төңкеру
переворачиваться — аунау аунап түсу, төңкерілу, аударылу
перевязывать — банлау, қайта бай тау
перегнать — озу, озып кету
переговорить — сөзге келу, тилдесу
переговоры — келіссөз
перед — алды, алдында
передать — 1 танысу, беру, қалдыру /*отдать, вручить*/; 2 жеткізу, беру, аигу /*сообщить*/
передвинуть — жылжыту, қозғау
передний — алдыңғы, алдағы
передник — алжанкыш
передняя — ауыз үй, кіре беріс
передовой — алдыңғы, алдыңғы қатарлы
передумать — айну, айнып қалу /*изменить мнение*/, 2 көп ойлау /*много думать*/
передышка — дамыл, тыныс тыным
переезжать — кошу, оту, басып кету
перейти — 1 оту, көшіп өту, 2 ауыстыру /*переместить*/, 3 ауысу, көшу өту /*переехать*/
перекресток — торап, түйіспе
перекур — үзіліс
перелом — сыну сынық
перемела — 1 әзірлік, алмасу ауысу /*изменение*/, 2 үзіліс /*пауза*/
переменчивый — өзгермелі, құбылмалы
перенести — 1 алып бару, апару, 2 қалдыру, көшіру /*отложить*/, 3 бастап кешіру /*вытерпеть*/
перемирие — бітім, келісім
перепелка — бөдене
переписать — 1. көшіру, қайтадан жазу, 2 тіркеу, пзімін жазу, тізімін алу /*сделать список*/
переписа — 1 қайтадан жазу, көшіріп жазу, 2 хағ жазысу, хат алысу /*обмен письмами*/
перепись — санақ
переплата — артық төлсу
перепонка — жарғақ, торсылдақ
переправить — 1 өткізіп жіберу, алып оту /*перевезти*/, 2 жіберу /*переслать*/, 3 жөнлеу, түзеу, оңдау, дұрыстау /*исправить*/
переправиться — кешу, оту
перерыв — үзіліс, демалыс, тыным
пересесть — 1 басқа орынға отыру, 2 ауысып міну /*сделать пересадку*/

пересказ — кайта айту, өз сөзімен айту
пересказывать — кайта анту, өз сөзімен айту
пересмотр — кайта қарау
переспрашивать — қайтадан сұрау
перестать — тоқтау қою, басылу, тоқтау
перестрелка — атыс атысу
перестроить — кайта құру
перестройка — кайта құру
перехватить — 1. жолдан ұстап алу, ұстап қалу, 2. буу /перевязать поперек/, 3. асап кету, асығыс тамактану, ала кету /на-скоро свесть/
перехитрить — алдау, алдап кету
переход — асу, өту, өткел, ауысу
перец — бұрыш
перечень — тізім, сап
перечеркнуть — сызып тастау
перешагнуть — аттау, аттап өту, аттап кету
перина — күс төсек
период — дәуір, кезең кез, мезгіл
перловая крупа — арпа жармасы
перо — 1. қауырсын, 2. қаламұш /для письма/, 3. қалам /перо /, 4. канат /плавник рыбы/, 5. сабақ /лука/
перочипный нож — бөкі
перрон — перрон
перс — парсы
персидский — парсы
персик — шабдалы
персонал — қызметшілер
перспектива — 1. көрініс, 2. болашақ, келешек /планы/
перстень — жүзік сақина
перхоль — қайығиқ
перчатки — биялай, қолғап
пёс — төбет
песец — ақ гүлкі
пескарь — теңге балық
песня — ән, өлең, жыр
песок — құм
пестовать — әлпештеу
петля ілмек
петрушка — петрушка
петух — өгеш, қораз
петь — олең айту ән салу
печальный — қайғылы уақиымды қасіретті
печатание — басу басып шығару
печатать — басу, басып шығару
печатный — баспа
печатать — 1. мөр, 2. белгі дақ; 3. баспа
печень — бауыр

пестрый — ала
печенье — печенье
печка — пеш
печь — 1. пеш, 2. пісіру /готовить/
3. күйліру /о солнце/
пешеход — жаяу жүретін адам
пешеходный — жаяу
пешком — жаяу
пещера — үңгір
пизанино — күй сандық
пивная — сыраhana
пиво — сыра
пиджак — ценжак
пила — ара, егеу
пилить — аралау
пилот — ұшқыш
пирог — бәліш
пирожное — пирожное
пирожок — самса
пиршество — той, думан
писатель — жазушы
писать — жазу
письменность — жазу
письменные — жазу, жазылған
письмо — 1. хат, 2. жазу /писание/
питание — 1. қоректену, тамактану /процесс/, 2. қорек, ас, тамақ /еда/
питательный — жұғымды, нәрлі, құнарлы
питаться — қоректену, тамактану
питон — ірі жытан
пить — ішу
питье — сусын
питьевой — ауыз су, ішерлік, ішетін
пихать — 1. ірту, түрткілеу /толкнуть/, 2. тығу, тыға салу /засунуть/
пихта — самырсын май қарағай
пища — ас, тамақ, азық, тағам, қорек
пищевод — өңеш
пищевой — азық-түлік тамақ
пнявка — сүлік
пнявать — жүзу, малту, қалқу
плавленный — ерітілген, балқыған
плакать — жылау, еңіреу
пламя — алау, жалын
план — жоспар
планирование — жоспарлау
пластилин — пластилин
плата — ақы, төлем
платить — төлеу, өгеу
платок — орамал, жаулық, шәлі
платформа — платформа
платье — көйлек
плацкартный — плацкартгы
плащ — плащ
плевать — түкіру

племя — тайпа
племянник — немере, жиен
плен — тұтқын
плести — өру, току
плегение — 1 өру орлу, току, тоқылу /*действие*/. 2 орілген, тоқыған, өрім /*изделие*/.
плеть — дойыр, қамшы
плечистый жауырыңды, иықты
плечо — нық
плинтус — ірге бастырғы, кенере
плов — палау
пловел — жүзгіш, малтығыш
плод — жеміс, ұрық
плодотворный — жемісті нәтижелі
пловский — жалпақ жазық, тегіс
плоскогубцы — атауыз
плотник — балташы
плотный 1. тығыз, жиі кою /*густой*/.
2 қалың, қалың, шымыр /*толстый*/.
3. құнарлы, кенеп /*сытный*/.
плохой — жаман, нашар
площадка — алаң
площадь — 1 алаң, 2. көлем, ауқым
плуг — соқа
плыть — қалқу, жүзу, малту
плюс — қосу
плюш — қыжым, доқаб
пляж жағажай
плясать — билеу
побег — 1 қашу, 2 өркен аргық бұтақ-
тары
победа — жеңіс, табыс
победитель — жеңімпаз
победить — жеңу
побелеть — ағару, бозару
поблагодарить — алғыс айту, рақмет аңу
побывать — болу, болып кету
повадиться — дондеу, өдегтену
повар — аспаз
поварёшка — ожау, шомш
по-вашему — мінез-құлық, жүріс-тұрыс
поведение — мінез-құлық, жүріс-тұрыс
повелевать бұйыру, әмір ету жарлық
беру
поведитель — әмір, әмірші
поверенный — сенімді, сенілген,
сендірілген
повернуть — бұру айналдыру
поверхностно — үстіртин
поверхность — бет сырт, айдын
повесить — ілу, асу, іліп кою, асын кою
повествование — 1 баяндау, айту /*действи-*
е/. 2 әңгіме, хикая /*рассказ*/.
повествовать — әңгіме айту, хикая айту

повесить — 1 ерту, ертіп бару /*за собой*/.
2 қозғау /*затронуть*/. 3 қозғау, қағу,
қикаңдату, қотеру /*двинуть*/.
повидать — жолығу, көрісу
повидаться — дидарласу, көрісу
по-видимому — шамасы, сірә, тегі
повинный — аныпты, кінәлі
повиноваться — қолу, бағыну, бон ұсыну
повод — 1 сылтау себеп. 2 тізгін /*пово-*
дья/.
повозка — ат арба
поворачиваться — бұрылу
поворот — бетбұрыс бұрылыс
повредить — зақым келтіру, зиян жасау,
бұзу
повседневно — күнде, күн сайын
повседневный — күнделікті
повсюду — барлық жерде
повторять — қайталау
повысить — жоғары көтеріу
повыситься — жоғары қотерілу
погибнуть — қаза табу
поговорить — сойлесу
поговорка — мәтел
погода — ауа райы
пограничник — шекарашы
погружаться — бату
под — астында, астына
подавать — әперу
подальше — аулақ, алысырақ, өрірек
подарить — сыйлау, сый беру, сыйлық
тарғу
подарок — сыйлық, сый, сәлемдеме
подбодрить — көңіл қотеру сергіту
подбородок — иек
подвергать — дұшар ету, салу, тарту
подвергаться — дұшар болу, ұшырау
подвернуть — 1 бұрау /*закрутить*/.
2 қайыру, сыбану, тұру /*засучить*/.
3 бүктесу, қымтау /*загнуть*/. 4 шыға-
ру, шығарып алу /*вывихнуть*/.
подвернуться — 1 қымталу, бүктелу
по краю чегонибудь/. 2 шығу /*вывих-*
нуться/. 3 түсу /*попасться в руки*/.
повесить — іліп кою, асып кою
повески — 1 оқелу, тақау, тау /*приве-*
сти/. 2 салу, құру /*построить*/. 3 жет-
кізу /*проложить*/. 4 тенеу, тендестіріп
кою /*признать соответствующим чему-*
либо/. 5 дәлел табу, негіздеу /*привести*
аргумент, довод/. 6 жинақтау, ықшам-
дау /*резюмировать*/. 7 бояу, сұрмегеу,
сызып кою /*подкрасить*/. 8 ойығызып
кету /*поставить кого-либо в неприятное*
положение/.
658

подвиг — ерлік, батырлық, қаһармандық
подвижный — 1 жылжымалы, қозғалмалы 2 жігерлі, елгезек, еті тірі /энергичный/
подвинуть — 1 жақындау /продвинуть/, 2 алға бастыру /продвинуть вперед/
подговорить — азыру, қондыру
подготовить — данынлау, әзірлеу, даярлау
подготовиться — дайындалу әзірлену, даярлану
подготовка — әзірлік, дайындық, даярлық
поддерживать — ат салысу қолдау, қарасу, қоспау, сүйеу қорғау, қуаттау, сақтау
поделить — бөту болысу
поджечь — 1 тұтату, жағу, жандыру /зажечь/; 2 ортсу, өрі салу /вызвать пожар/; 3 күйдіру күйдіріп алу /дать подгореть/
поджидать — күтіп тұру, тосып тұру күтіп алу
подзаголовок — тақырыптың
подклад астар
подключить қосу қосып қою
подкова — таға, нәт
подлежащее — бастауып /грамм/
подлокотник — шынтакша, екі шынтағын қоятын жер
подлый — арам, оңбаған
подмести — сыпыру
подметать — 1 сыпыру 2 тепшу, көктеу /заметать подклад одежды/
подметить — байқау, аңғару
подмигивать — қозып қысу, ымдау
подмога — демсу, жәрдем, көмек
подмышка — қолтық
подниматься — өрлеу көтерілу, биіктеу бой көтеру, ғарыштау
подножие /горы/ — бауыр, баурай. тау етегі, тау бөктері
поднять — көгеру, жоғары көтеру, көтеріп шығару, жоғарылату, арттыру
подобный — сияқты, тәрізді, ұқсас, сондай
подогнать — айдау, айдап әкелу
подогреть — жылыту, ысыту
подойти — жақындау
подоконник — герезе алды
подол — етек
подорожник — жолжеткен
подотдел — бөлімше
подошва — 1 ұлан /обуви/, 2 табан /ступни/ 3 етек /горы/
подписаться — қол қою, жазыту

подписка — жазылу
подписывать — қол қою, жазу /присписать/
подпись — қойылған қолы
подпоясаться — буығу белін буу
подразделение — бөлімше
подрезать — 1 қысқарту /укоротить/, 2 кесу /отрезать/, 3 турау /нарезать дополнительно/ 4. қырқу, қырқып тастау /вырезать/
подробный — толық, түп-түгел, егжей-тегжейлі
подросток — жас өспірім жас ұлан, бозбала
подруга — құрбы, дос
подружиться — достасу
подсказка — сыбыр, сыбыр сөз
подснежник — бәйшепек
подсолнечник — күнбағыс, күнбағар
подставка — тіреу
подтвердить — дәлелдеу, растау, қолдау
подтрунивать над кем-либо — әзілдеу, мазақтау, тиісу, кетемеждеу
подумать — ойлану, ойлау
подушка — жастық
подчёркивать — 1 астын сызу; 2 ерекше қолға аудару /обратить внимание/
подчинение — бағынып, бағыну, көну
подчиненный — қол асғындағы адам
подчinyться — бағыну, көну
подъезд — 1 кіріс жол /путь/, 2 подъезд /в доме/
подъём — 1 көтеру, көтерілу /действие/, 2 өрлеу, өсу, даму, жоғарылау, өркендеу /рост, развитие/, 3 тұрғызу, ояту /побудка/; 4 бнік, ор /участок дороги/ 5 аяғының алқымы /ноги/, 6. серік. ынта, жігер, көтеріңкілік /душевные/
подъехать — жақындап келу, келіп қалу, соға кету
поединок — жекпе-жек
поезд — пойыз
поездка — сапар, жол жүру
поехать — жолға шығу, аттану, сапар шегу
пожалуйста — өтінем
пожар — өрт
пожарник — өрт сөндіруші
пожелание тілек, тілектестік, ұсыныс
пожизненный — өмірлік, өмір бойы
пожилой — сіде
поза — дене тұрысы, қалпы, кезіп
позавчера — алдыңғы күні
позади — соңында, артында, артта, сонынан

позапрошлогодний — алдыңғы жылғы
позапрошлыйи — алдыңғы
позвать — шақыру
позволить — рұқсат ету мүмкіндік беру
позвонить — телефон соғу
звонок — омыртқа
поздний — кеш
поздороваться — амандасу, сөлемдесу
поздравитель — құттықтаушы
поздравить — құттықтау
поземка — борасын, бұрқасын
позже — кейінірек, соңырақ, кейіндеу
по-зимнему — қыстағыта қыстағыдай
познавательный — таңырлық, танымдық
познавать — білу таны, түсіну
познакомить — таңыстыру
познакомиться — танысу
познание — таны, таным
поймать — ұстау, ұстап алу қағып алу, қолға түсіру
пойти — 1 бару кету, жүру, жүрші кету, кетіп қалу, 2 жауу, жауып өту /об осадках/, 3 өту /товар/, 4 жарасу /быть к лицу/
пока — әзір, әзіргіне әзірге, әлі
показать — көрсету
показаться — көріну
покинуть — тастап кету
покладистый — жұмсақ, көңілш
поклажа — жүк
поклон — бас нү
поклоняться — бас ию қатыр іуту, табыну
покой — ыныштық, ламыл
покойник — олген адам, марқұм
поколение — ұрпақ, носіл, буын, үрім-бұтақ
покончить — бітіру, аяқтау, жою
покрасить — бояу, сырлау
покраснеть — қызару
покрой — үлі, лпшн
покрывало — жапқыш жамылғы
покрываться — жамылу, жабылу
покрыть — 1 жабу, бүркеу, орау /закрыть/, 2 қаптау, жабу /обить, выложить/, 3 қаптау, қымтау, басу /окутать/, 4 бояу, сырлау /красить/, 5 төлеу, өтеу /оплатить/, 6 басып оту, жүріп шығу /расстояние/, 7 жасыру /помочь скрыть/
покупатель — сатып алушы
покупать — сағып алу
пол — 1 еден /настил/, 2 жыныс /мужской, женский/, 3 жарты /половина/
полагать — ойлау
полгода — жарты жыл

полдень — түс, тал түс
поле — 1 дала 2 ақ шет /тетради/, 3 жиек, кайырма /у шляпы/, 4 алаң, ая, майдан /пространство/, 5 өріс /область, сфера/
полезный — пайдалы
полемика — пікірталас
полёт — ұшу
полететь — ұшып кету, ұшып бару
по-летнему — жаздағыдай, жаздағыша
полжизни — жарты өмір
ползть — еңбектеу /о людях/, жорғалау /о насекомых/
ползти — 1 еңбектеу /о людях/, 2 жорғалау /о насекомых/, 3 жылжу /медленно передвигаться/, 4 ауу, көшу /о туче/, 5 шырмалу, жайычу өрмелу /о растениях/, 6 котерілу, тасу, тасып кету /о тесете/, 7 тарау, жайылу /слухи/, 8 сізілу, сізіліп шаңылу /размываться водой/, 9 сепінеу, ыдырау /о ткани/
поливать — су құю, су сөбу
поликлиника — емхана
политика — саясат
политический — саясн
полка — сөре
полночь — түн ортасы
полный — 1 толық, толы, толған /наполненный/, 2 голық, жуан, семіз /тучный/
половик — төсейіш
половина — жарты, жарым
положение — 1 жай, тұратын жер, орын /местонахождение/, 2 күй, қалып /поза/, 3 жай-күй, жағдай /состояние/, 4 қызмет, жағдай /общественное/, 5 заң, ер-же жиынтығы, бап /распорядок, правила/, 6 ахуал /состояние атмосферы/
положительный — болымды, оң, дұрыс, жағымды, пайдалы, ұнамды
положить — салу, қою, орналастыру
полоса — жол-жол, тілім-тілім
полоскать — шаю, шаңқау
полотенце — орамал, бет орамал, сүлгі
полтора — бір жарым
получатель — алушы
получать — 1 алу, алып тұру, 2 өндіру, шығару /производить/
получиться — болу, болып шығу
полчаса — жарты сағат
полюнь — жусан
польза — пайда
пользование — пайдалану
пользователь — пайдаланушы
пользоваться — пайдалану
польский — поляк

полюбить — жақсы көру ұнатын қалу
поляк — поляк
полянка — алаңқай
помала — далап
поместить — орнықтыру, орналастыру,
жайғастыру, сыйғызу, салу қою
пометить — белгілеу
помещение — үй, ғимарат
помидор — қызанақ
помнить — есте сақтау, ұмытпау
помогать — көмектесу, ат салысу, демсу,
дем беру
по-моему — меніңше, менің онымша
помощник — жәрдемші, көмекші
помощь — жәрдем, көмек
по-нашему — біздіңше
попелле — еріксіз
понедельник — дүйсенбі
понемногу — азлап
понижать — төмендету, кеміту
понижаться — төмендеу, кему
понимание — ұғу, ұғыну, түсіну, аңғару
понимать — түсіну, ұғу аңғару
по-новому — жанапша
понос — иш өту
пончик — бауырсақ
понятие — ұғым түсінік, мағлұмат пи-
ғыл
понятный — түсінікті, ұғымды
понять — түсіну, ұғу, аңғару, білу
попасть — 1 тию, тигізу /в ворота, в
мишень/, 2 басып кету, түсіп кету, түсу
/нечаянно/, 3 кіру, бару /войти, прои-
ти/, 4 іліну, ілігу түсу /оказаться/,
5 түсу, ұшырау, ілігу /поступить/,
6 жазаға, өлеге ұшырау /влкнаться/
поперёк — көлденең
поправить — түзету, жөнлеу, өндеу
по-прежнему — бұрынғыша баяғыдай
попросить — өтіну, сұрау
попугай — тоты
популярный — 1 қарапайым /простой/,
2 аты шыққан, аты әйгілі, танылған
/известный/
попусту — босқа
попутчик — серік, жолда
попытка — әрекет талап
пора — уақыт, кезең, мезгіл кез
поражение — 1 тигізу, ату /попадание/,
2 жеңілу ұтылу /проигрыш/, 3 зақым-
дану, зақымға ұшырау, бұзылу /мед./
паразитный — қсрмет, таңғаларлық
по-разному — әрқалай
пораньше — ертерек, бұрынырақ
поровну — бірдей тепе-тең

порог — босаға, табалдырық
порода — 1 тұқым, 2 жыныс /горн/
порожний — бос
пороть — 1. сөгу /распарывать/ 2 сөгу
/сечь/
порошок — ұнтақ
портить — бұзу, бұлдіру
портиться — бұзылу, бұлдіну
портниха — тігінші
портрет — сурет, портрет
поручение — тапсырма
поручень — тұтқа
поручить — тапсыру, міндеттеу, жүктеу
порыв — екпін
порывистый — 1 ұйтқыма, ұйтқымалы,
соқпа, соқпаты /о ветре/, 2. шұғыл,
жедел, кенет /резкий/ 3 елікпе /легко-
увлекающийся/
порядок — рет, тәртіп, жөн, әдіс
порядочный — 1 едәуір, ожентәуір /дос-
таточно/, 2 адал намысты, тәуір,
парасатты /честный/
по-своему — өзімше, өзіңше, озымше
посвящать — арнау, бағыштау
посев — егін
посетить — келу, барып шығу кіріп шығу
послание — елші, өкіл
послать — жіберу, жұмсау
после — кейін соң
последний — ақырғы, соңғы
послезавтра — бүрсүні
пословица — мақал
пособие — 1. жәрдем ақша /материаль-
ное/, 2 оқу құралы /учебное/
посол — 1 елші, 2 тұздау /соление/
посольство — елшілік
посох — асатаяқ
посреди — ортасында, арасында
посредничество — елшілік, делдалдық
посредственный — орта, орташа, шамалы
постановка — 1 қою /установка/, 2 ко-
мылым /театр/
постановление — қаулы
постель — төсек, төсек-орын
постепенно — біртіндеп, бірте-бірте
посторонний — бөтен, басқа
постоянный — тұрақты орнықты, бір
қалыпты, баянды
построить — салу, құру, жасау
поступить — 1 істеу, жасау /совершить
поступок/, 2 кіру, түсу /зачислиться/
поступок — қылық іс
посуда — ыдыс ыдыс-аяқ
посылка — сәлемдемсе
пог — тер

по-твоему — сениңше
потеря — шығын
по-тихоньку — жайлап асықпай, саспай
потолок — тобе
погом — кейін, сосын, соңыра солан
кейін
потомство — өркөп, ұрпақ, бұлет, жұра-
ғат
потому — сондықтан, сол себепті, сол
үшін
потому что — өңгексі
потребление — тұтыну, қолдану
потребность — керектік, қажеттік, мүк-
тадтық
потребовать — талап сту, отыну шақыру
потребоваться — керек болу қажет болу
поучать — үйрету, ақыл айту
поучение — нибратнама, ғаклия
поучительный — ғибратты, ұлт аларлық
похвала — мақтау, мақтан
поход — жорық
походка — жүріс, аяқ алыс
похожий — ұқсас, сияқты, торғыз
похолодать — суыту, салқын түсу
похоронить — жерлеу көму
поцеловать — сүю, обу
почва — 1 топырақ 2 негіз, тиянақты
жағдай /перен/
почему — неге, нелікген, не себептен
почерк — қол жазу, қолтаңба қот
почёт — құрмет, сый, ардақ
почитать — 1 біраз оқу, 2. ардақ ау
құрметтеу
почка — 1 бүйрек 2 бүр, 3. бүршік
/почка растения/
почта — пошта
почтальон — пошташы
пошлина — баж
поэма — жыр, дастан
поэт — ақын
появиться на свет — дүниеге кету
пояс — белдік, белбеу
поясница — бел
прабабушка — үлкен әже
права — шындық, ақиқа рас
правдивость — әділет, әділдік
правдивый — әділ, рас, шын
правило — ереже, заң
правильно — дұрыс, жөн
правильный — дұрыс
правитель — әкім басқарушы
правительство — үкімет
правило — 1 басқару бөлеу, менгеру,
2 түзету, жөндеу /исправлять/
правление — басқарма

правнук — шөберс, жиеншар
право — құқық
правый — 1 оң оң жақ, 2 таза, әділ,
дұрыс
прадедушка — үлкен ата
праздник — мейрам, мереке, той
праздновать — тойлау, мерекелеу, мей-
рамдау
практический — практикалық
практичный — 1 пысық, іскер /деловой/
2 қолайлы, епті үнәмді /экономный/
праправнук — неменс
пребывать — болу, мекендеу
превосходный — асу, асып түсу артық
болу
предание — әңгіме аңыз
преданный — берілген жан қияр
предварительный — алдын ала
предводитель — басшы
предводительство — басшылық
предель — шек, шекара
предисловие — алғы сөз
предложение — 1 ұсыныс 2 сөйлем
/грамм/
предложить — ұсыну, ұсыныс жасау
предмет — 1 зат бұйым, нәрсе, 2 тақы-
рып /тема/ 3 пән, сабақ /учебный/
предназначать — арнау, бағыштау, тағ-
айындау
преднамеренно — қасақана, әтеңі
предок — ата-баба
предплечье — биік
предполагать — болжау
предположение — болжам, болжау, жо-
рамал
предположительный — бо жалды
предпочитать — ұнату, артық көру
предприимчивый — тапқыр, талапты, пы-
сық
предприниматель — кәсіпкер
предприятие — кәсіпорын
председатель — төраға
представитель — екі
представительство — өкілдік
представить — 1 ұсыну көрсету, 2. та-
ныстыру /познакомить/ 3. көзге елс-
тету, ойға түсіру, елестету /вообразить/
представиться — өзін таныстыру
предстоящий — алдағы болашақ
предугадывание — болжал
предупреждать — ескерту, есіне сәлп
қою
предыдущий — алдағы, бұрынғы, өткен
прежде — бұрын, бұрынғы
прежний — бұрынғы

президент — президент
преимущество — арыкшылык
прекрасный — өдсмі, йбат, өссм керемет, тамаша
прекратить — токтату, кою, догару
прения — сыйлык, сый
преодолеть — жөнү, жеңип алу, ындау тезү
преподаватель — окутушы
преподавать — окуту, сабак берү
препятствие — богосин, келерги, кийиндик
препятствовать — бөгөү, келерги жасау
прерывать — үзү, токтату
пресным — түшү
пресса — баспасөз
преступление — кылмыс, күнө
преступник — кылмыскер
претворить — жүзөгө асыру, иске асыру
претендент — талапкер үмткер
претендовать — талаптану, үмтылу, үмттену
прибавить — косу, үстөү
приближаться — жакындау
приблизительно — шамаяап, шамасын а
прибор — аспап, құрал
прибрать — жуу, төртпке келтіру
прибыль — пайда, кіріс
прибытие — келу
привезти — өке у
привести — ертіп өкелу, алып келу
привет — солем
приветливый — жайдары, ашық жүзді.
ак жаркын жылы шырайлы
приветственный — құттықтау
приветствие — құттықтау
приветствовать — құттықтау, қошалау
привлекательный — сүйкімді, тартымды
привлечь — қатыстыру тарту
привыкать — әдеттену дағдылану
привычка — әдет, дағлы
привычный — дағдылы
пригласительный — шақыру
пригласить — шақыру
приглашение — шақыру
пригнать 1 айдап өкелу, 2 орнына түсіру, орнықтыру /*приладить*/
приговор — кесім үкім
пригородный — қала маңындағы
пригородшья — уыс
приготовить 1 әзірлеу, жасау, дайындау, даярлау, 2 лемдеу /*чаи*/
придираться — байланысу жармасу
придумать — ойла табу
приезд — кел

приём қабылдау
приёмная қабылдау бөлмесі
приёмник қабылдағыш
приехать келу
приз — жүлде, бөйге
признак — белгі, нышан
признать — мойындау
прийти — келу
приказ — бұйрық жарлық
приказывать — бұйыру, жарлық беру
эпир ету
приключение қызық оқиға
прилагательное сын өсім
прилежать — 1 жабғысып тұру, тиіп тұру /*прилипнуть*/; 2 жанасу, тірелу /*быть расположенным*/
прилежный — ықыласты, ынталы
прилёт — келу, ұшып келу
прилетать — ұшып келу
приличие — әдеп
приличные 1 әдепті, 2 әжептөуір
применение — қолдану, іске асыру
применить — қолдану, іске асыру, жарату
пример — үлгі, мысал, ғибраі, өнеге тәлім
примерка — өлшеу
примерочная — киім өлшейтін болме
примерять — өлшеу
примета — белгі
примечание — ескертү
примирение — татуласу, жарасу, келісу бітісу
принадлежать болу жату, қатысты болу
принадлежность — бұйым жабдық, сайман
принести — өке у
принимать — алу, қабыт алу қабыл ету, қабылдау
принимать во внимание — ескеру
приносить — өкелу
приобрести — алу, тауып алу, ие болу
припев — қайырмасы
припомнить еске түсіру, еске са у
приправа — тұздық
природа — табиғат
природный — табиғи
прирост — өсім
присниться — түске кіру, түсте көру
присоединять — қосу
приспособление — 1 бейімделу, ыңғайлану лайықтау /*действие*/; 2 құрал аспап /*устройство*/
приспособляться — бейімделу
пристань — айлақ

пристраститься — оуестену
пристрастный — оуес
присутствовать — болу, катысу
присяга ант
приучать — үйрету
прихожая — дәліз, ауызгы үй, кіре беріс
прихорашиваться — осемдену
причастие — есімше
причесать — тарау
причесаться — тарану, таралу
причина себеп, сылтау
приятель — жолдас, таныс
приятный — сүйкімді жағымды
про — туралы
пробор — айырык
провалиться — құлау, құлап қалу, құлап кету
проверять — тексеру, барлау
провести — өткізу
проводить 1 өткізу, 2 шығарып салу
провода — сым
прогноз — болжау
прогнозировать — бағдарлау
программа — бағдарлама
прогул — себелсіз кешігу
прогулка — серуен, қыдыру
продавать — сату
продавец — сатушы
продажа — сату
продвигать жылжыту
продвигаться — жылжу
продовольствие азық-түлік
продолжать — жалғастыру, қоймау
продолжаться — жалғасу, созылу
продукт — өнім
продукты — азық-түлік
продуктивный өнімді, тиімді
продукция — өнім, бұйым
проезд — 1 бару /действие/, 2 жолақы /плата/, 3 отетін жер /место/
проездной — жо 1, жолдық
проездом — жолшыбай, жол боиы
проект — жоба
проектировать — жобалау
проехать — оту асу, кешу
проживать — тұру, өмір сүру, жасау
проиграть жеңілу, ұтылу
произведение — шығарма
производить — шығару, жасау, істеу
производство — өндіріс
происходить — болу пайда боу
пройдох — алаяқ
пройти — оту, асу кешу
прорыв — бұғаз
промежуток — ара, аралық

промотоварный — өнеркәсіп
промысел — қосп
промышленность өнеркәсіп
промышленный өнеркәсіп
пронестись — ымырау, өте шығу
пронизывающий — өткір
пропагандировать — насихаттау, насихат жүргізу
пропадать — жоғалу жоқ болып кету
прописаться — жазылу, тіркелу
прописка — жаңылу, тіркеу
пропустить — өткізу, жіберу
просветитель — ағартушы
просвещать — ағарту
просвещение — ағарту, білім беру, оқып
просить — сұрау, өтіну
проснуться — ояну
проспать — ұйықтап қалу
проспать — ұйқы қану
проспект — даңғыл
простить — кешіру рапу ету
просто — жай, әншейін
простой — 1 жай қарапайым, 2 оңай, жеңіл, 3 ақ көңіл, 4 қолдмгі өеттегі, дағдылы
простокваша — ұйыған сүі қатық
просторный кең, еркін, мол
простуда — тұмау, салқын тию
простудить — суық тигізу, са ікын тигізу
простудиться — суық тию
простыня — ақжайма
просьба — өтініш, тілек, сұрау
протекать ағу
протест наразылық, қарсылық
против — қарсы
противник — дұшпан жау, қарсы жақ /соперник/
противоположный қарама-қарсы, қайшы
проткнуť — тесу, тығу шаншу, тұйреу
протокол — хаттама
протяжениость — ұзындық
профессия — мамандық, кәсіп
профессор — профессор
прохладительный — са ікындата и
прохладный — салқын
прохлаждаться — салқын
процент — процент
прочь — оқып шығу
прочий басқа
прочный — берік, орнықты тізімді
прочь — аулақ
прошедший — өткен
прошение — өтініш
прошлый, прошлый — былтырғы өткен жылы
прошлый — өткен

прощан коні бол
 прощальный — қоштасу
 прощение — қоштасу
 прощать — тапу ету, кешіру
 прощаться — қоштасу
 прошение — тапу кешірім, мархабат
 прут — шыбық
 прыать — секіру
 прядь — бұрым
 прямой — тура, түзу, тік
 пряность — татымды ық
 прятать — жасыру, тығу
 прятаться — жасырыну, тығылу
 пенец — балапан
 птица — құс
 публикация — жариялау
 публиковать — жариялау
 пугать — қорқыту, шошыту, үркіту
 пугливый — қорқак
 пуговица — түйіс
 пудра — оша
 пудреница — оша сауыт
 пункт — орын мекен жер бөлім, тарау
 пурга — қарлы боран
 пустеть — боса
 пустить — жіберу
 пустой — бос құр
 путать — ша астыру
 путаться — ша асу
 путёвка — жолдама
 путешествие — саяхат
 путешествовать — саяхат жасау, саяхатта
 путник — жо аушы
 путь — жол
 лучезаымы — бадырақ қоз
 лучок — байлам шоқ
 пчела — ара
 пшеница — бидай
 пшено — тары
 пылесос — шаңсорғыш
 пылить — шаңдату
 пыль — шаң
 пыльный — шаң
 пытаться — ырысу
 пятеро — бесу
 пятерка — бесі
 пятидесятый — елуінші
 пятка — өкше
 пятнадцать — он бес
 пятно — дақ қасқа
 пятың — сінші
 пять — бес
 пятьдесят — елу
 пятьсот — с жүз

работа — жұмыс, іс, қызмет, еңбек
 работать — жұмыс істеу, еңбек ету
 работник — қызметкер
 рабочий — жұмысшы
 равенство — теңдік
 равнина — жазық, тегіс
 равно — тең
 равный — бірдей, тең
 радио — радио
 радовать — қуанту, шаттандыру
 радоваться — қуану, шағану
 радостный — қуанышты
 радость — қуаныш
 радуга — кемпірқосақ
 раз — рет
 разбитый — сынған, жарылған
 разбить — сындыру жару
 разбигься — сыну, жарылу
 разбор — 1 тарау /анализ/, 2 тергеу /расследование/
 разборчиво — анық, айқын
 разбросать — шашып тастау
 разбудить — оятып жіберу
 разведённый — айырылсқан, ажырасқан
 развернуть — 1 жазу, жаю, ашу /раскрыть/, 2 күшейту, арттыру, көрсету, орнесту, дамы өркендету /работу/, 3 бұру /повернуть/
 развиваться — аму
 развитие — даму, жету
 развлекаться — көңіл көтеру
 развлечение — көңіл көтеру, орын-сауық
 разводить — 1 өсіру, асырау, бағу /вырастить/, 2 ажырату, амыру /ресторнировать брак/, 3 езу, ерту /растворить/, 4 тұтату, жағу /разжечь/, 5 көбейту /расплодить/, 6 созу /растянуть/
 разводиться — 1 ажырасу, анырылысу /о супруге/, 2 езілу, еру /растворяться/
 3 көбейіп кету қаптап кету, тонып кету /расплодиться/
 развязать — шешу
 разговоривать — сөйлесу, өңгімелесу
 разговор — өңгіме, сөз
 раздевалка — киім ілелін орын
 раздел — бөлім, тарау
 разделитель — бөлгіш
 разделить — бөлу
 раздельный — жске-жеке, бөлек, дара
 раздеть — шешу
 раздеваться — шешіну
 раздумывать — ойлану

различие — өзгөшөлүк айырмашылык, ерекшелик
различный — ар түрлү
разменять — үсактау майдалау, айыру
размер — мөлшер, шама көлөм, өлчөм
размышление — толгопу, ойлануу
разница — өзгөшөлүк, айырмашылык, срекшелик
разность — айырым /*мат* /, 2 өзгөшөлүк, айырмашылык ерекшелик /*различие* /
разноцветный — ар түрлү түстү
разный — ар түрлү, баска
разочароваться — көңүл калуу
разработать — оңдоо, дамытуу, жетилдирүү
разрешать — рүксат берүү, рүксат етуу
разум — акыл, ес, парасат
разумеемся — биринчү сөзсүз
разумный — акылдуу, ошыл парасаттуу
разумный — жалаңаз
разъяснить — түсүндүрүү
разыскивать — іздеу
район — аудан
рак — шаяп /*зоол.* /
рана — жара, жаракап
ранить — жаралау
ранний — ерте
рано — ерте
раньше — 1 ергерек, бұрышырак, 2 алдымен /*сначала* /, 3 бұрын /*прежде* /
раскатать — жазуу, жаюу
раскладушка — жиналмалуу кереуел
раскрашенный — боялган
расписание — кесте
расписка — должат
расплетать — таркатуу
распознавать — танып калуу, байкап билүү
располагать — бар болуу билгилүү болуу, ерки болуу
расположить — толуу, сеңгүү
расположенный — орналаскан, салынган
расположить — орналастыруу, жайнастыруу
распорядок — тартп
распоряжаться — буйрык берүү
распоряжение — жарлык, буйрык
распродажа — сатуу
рассвет — таң сөңү
рассеянный — аңкап
рассказ — аңгеме
рассказывать — аңгеме айтуу, аңгемелеу
рассматривать — карауу
рассмотрение — карауу талкылау
рассол — туздук
расстояние — аралык, ара кашықтык
раствор — ертпел
растворить — ертүү

растение — өсімдік
расти — өсүү өсүп түрүү, дамуу
растительность — өсімдік
растительный — өсімдік
растить — өсірүү
растягивать — созуу, керүү
растягиваться — созылуу, керилүү
расход — шығын
расходовать — жұмсау, ұстау, түтүнүү
расчёсанный — таралган
расчесать — тарау
расчесаться — тарануу
расчёт — сөсөп, найда
расширить — кеңейтүү
рвать — 1 сууруу, жүтүү, үзүү /*выдёргивать* / 2 күсүү, жүрек айнуу /*тошнить* /
рвота — күсүүк олоксуу
реальный — нақты, шын
ребёнок — нәресте, сөбү /*грудной* /, бала
ребро — кабырга
реветь — 1 акыруу, бакыруу катты жылау, 2 гуулдуу, ызылдау, гүрдөсүү /*перен.* /
ревматизм — сарп
ревнивый — кызганшак
ревновать — кызгануу
регистрация — тиркеу
регистрировать — тиркеу
редкий — сирек, селдир /*неплотный, нечастый, не густой* /
редко — сирек
редька — түрүн шомыр
режим — тартп
резать — 1 кесүү, турау, тилүү, 2 союу /*сломать* /, 3 тилүү аууруу, шаншып аууруу /*причинять боль* /
резвый — етти тирүү, пысык
резинка — 1 өшүргіш /*ластик* /, 2 резетке бау /*резиновая тесемка* /
резиновый — резетке
резкий — 1 өткір катты, 2 кенет /*внезапный* /; 3 айкын, бейнеп /*отчётливый* /; 4 дөрсөт /*грубый* /; тик мінөздүү; 5 тике катан /*выказанный со всей прямотой* /, 6 ашы, жагымсыз /*неприятный* /
резолюция — 1 қарар, 2 бұрыштама /*подпись* /
резон — себеп, мән
результат — нәтиже, қорытынды
река — өзен
реклама — жарнама
рекомендация — 1 кепілдеме /*действие* /; 2 мінөзлемес /*отзыв* /
рекомендовать — 1 ұсынуу /*дать отзыв* /, 2 кенес берүү /*советовать* /, 3 таныстыруу /*представить* /

ректор – ректор
религия – дин
ремень – белдик
ремесло – кәсіп
ремонт – жөндеу, жамау
ремонтировать – жондсу
рела – шалқан
репертуар – репертуар
репетиция – жаттыу
репка – шалқан
репортёр – хабаршы
репутация – атақ
репчатый лук – басты пияз
ресица – кірпік
республика – республика
ресторан – мейрамхана
реферат – баяндама
рефери – төреші
реформа – қайта құру
рефрижератор – тоназынкыш
рецепт – рецепт
решение – шешім, қаулы, қорытынды
решетка – тор шарбақ
решето – елек, елеуші
решительный – батыл, табанды қағал, қағат
решить – шешу, шығару, шешімге келу
ржавый – тот басқан
рис – күріш
рисование – сурет салу
рисовать – сурет салу
рисунок – сурет
ритм – ырғақ
робки – ұялшақ, жасқаншақ
ров – ор, шұңқыр
ровесник – күрдас
ровный – 1 тегіс /о поверхности/, 2 тура /прямой/, 3 бірден /равный/, 4 бір қалыпты /равномерный/, 5 сабырлы /уравновешанный/
рои – мүйіз
род – ру
родина – отан, туған жер, туған ел
родинка – мең, қал
родители – ата-ана, әке-шеше
родить – 1 балау, 2 шығару, өнімдеу /произвести/
родиться – туу, дүниеге келу
родник – қайнар, бастау, бұлақ
родной – 1 туған, туған-туымсаң, 2 қарағым, шырағым, қарашығым /при обращении/
родня – ағайын, туыс, туымсаң
родственник – ағайын, туыс, туымсаң
роза – раушан

розница – жекелеп, даналап
розоватый – қызғылт, күлгін қызыл
розовый – қызғылт
роль – рөл
ромашка – түймедағы
ронять – түсіру
роса – шық
роскошный – сәнді, одемі, саятанатты
российский – ресей, ресейлік
рост – 1 өсу шегі, 2 өну, арту, даму; 3 бой /человеческий/
рот – ауыз
роща – шағын орман, қайың, тоғай
рояль – күйсандық
ртуть – сынап
рубать – шабу, кесу
рубашка – жейде, көйлек
рубеж – шекара
рубить – шабу, жару
рубль – сом
ругать – үрсу, батағаттау
ружьё – мылшық
рука – қол
рукав – жең
рукавица – қолғап, бияттай
руководитель – басшы, жетекші, басғық
руководить – басшылық ету, басқару, меңгеру
руководство – 1 басшылық /действие/, 2 нұсқау, құрал /пособие, инструкция/, 3 басшылар /руководители/
руководствоваться – басшылыққа алу, нұсқау етіп қолдану
рукоделие – 1 қол өнері, 2 бұйым /изделие/
рукопись – қолжазба
рукоплескание – қол шанақтау
руль – тұтқа
румын – румын
румынский – румын
румяна – далап, бояу
румяны – ал қызыл
русло – арна
русоголовый – ақ сары шапты
русский – орыс
русый – ақ сары
ручка – 1 қол /детская/, 2. тұтқа, сап /деери/, 3 қалам /для письма/
рушить – құлату, бұзу
рыба – балық
рыбак – балықшы
рыдать – еңіреп жылау
рыжий – жирен
рынок – нарық
рысь – 1 сілеусін /животное/ 2 бұлкіт, желіс, жорту /аллюр/

рыть — казу
рыться — ақгару, издеу
рыхлить — копсыту, жұмсарту
рыцарь — сері
рычать — ырылдау, гүрлдеу
рюкзак — арқа қоржын
рябина — шетен
рябой — шұбар, бұдыр
ряд — қатар
рядом — қатар, жапында

С

сад — бау, бақ
садовник — бағбан
сажать — 1 егу, отырғызу /растения/,
2 қамау /посадить/
сайгак — киік, ақбөкен
саксаул — сексуул
салат — салат
салфетка — майлық, сулық
сам — озім, өзін, өзі
самовар — самаурын
самодельность — онерпаздық
самолёт — ұшақ
самолюбие — намыс
самооборона — өзін-өзі қорғау
самообслуживание — озіне-өзі қызмет ету
самообучение — өз бетімен оқу
самостоятельная работа — өз бетімен істеген жұмыс
самостоятельный — 1 дербес, тәуелсіз /независимый/, 2 өз бетімен, өз күшімен
самый — ең, нағыз, аса /в превосходной степени/, дәл озі, дәл, тура /именно/
сан — мәртебе, дәреже, атак
саня — шана
санки — шана
сантиметр — сантиметр
сапог — етік
сапожник — етікші
саранча — шегіртке
сатира — сықақ
сахар — қант, шекер
сахарница — қант сауыт
сбавить — кеміту, арзандату
сберегательный — жинақ
сберкасса — жинақ қассасы
сберкнижка — жинақ кітапшасы
сбить — 1 ұрып жығу /ударом/, 2 атып түсіру /подстрелить/, 3 шегіндіру /оттеснить/, 4 қисаңту, жапыру /притупить/, 5 шегетеу /сколотить/, 6 ша тастыру, адастыру /с пути/ 7 кеміту, арзандату /уменьшить/, 8 бүлғау /масло/ сблизить — жақындағу

сблизиться — жақындасу
сбор — жинау, жию
сборище — жиын
сборка — құрастыру
сборник — жинақ
сбыт — отым
сбыть — сату, өткізу, құтылу
сбыться — орындалу, айтқаны келу
свадьба — үйлену тойы
свалить — құлату, аудару, тасғау
свалиться — құлау, түсу
сварить — пісіру
сват — құда
сватать — құда түсу, құда болу
сватовство — құдалық
сватья — құдағи
сведение — мәлімет мағлұмат
свежий — 1 жаңа ауланған /о рыбе/, 2 жаңа піскен /свежеприготовленный/, 3 таза, саялқын /чистый, прохладный/, 4 самаз /ветер/, 5 күші /достаточно сильный/, 6 жуылған, таза /выстиранный, вымытый/ 7 жаңа /недавний/ 8 жақсы сақталған /хорошо сохранившийся/, 9 соңғы /последний/
свекла — қызылша
свёкор — қайын ата
сверковь — қаиын енс
свергнуть — құлату
сверить — салыстыру
сверкать — жарқырау
сверлить — бұрғылау, бұрау
сверло — бұры
свернуть — 1 орау, түру, бүктеу /сложить/, 2 жиыру /о растениях/, 3 бұрылу /повернуть в сторону/, 4 қысқарту /сократить/
сверстник — құрбы, құрдас
сверху — 1. үстінде /на поверхности/, 2 сыртқы жағы, бет жағы, үстінгі жағы /с верхней стороны/. 3 жоғарыдан /с высоты/
сверчок — қара шегіртке, шырылдауық
свет — 1 жарық /солнечный/, 2 шам /источник освещения/, 3 әлем жер жүзі, жер шары /мир/, 4 жүрг, қауым /общество/
светать — таң ағу, жарық түсу
светильник — шырақ
светель — жарық бола бастау
светлый — 1 жарық /освещенный/, 2 ашық
светофор — светофор
светский — ақсүйек
светча — шырақ шам
свидание — жолығу, кездесу

свидетель — куә, куәгер
свидетельство — куәлік
свинец — коргасын
свиинна — шошқа еті
свинья — шошқа
свирель — сыбызғы
свирепый — қаһарлы, мейірімсіз, қатал
свистеть — ысқыру
свисток — ысқырық
свита — нөкер, өрен-жаран
свитер — свитер
свобода — бостандық, азаттық, ерік
свободный — 1 ерікті, азат; 2 еркін, бостан /непринужденный/; 3. бос /порожний/;
4. кең /просторный/
сводка — мәлімел
своевременный — дер кезінде, уақытында
свой өз, өзінікі
свойство — қасиет
свояк — бажа
свояченица — балдыз, қайын бике
свыкнуться — үйрену, әдеттену
связать — 1 байлау, буу; 2 біріктіру, бірлестіру, байланыстыру /соединить/;
3 тоқу /вязаные изделия/
связаться — байланысу, байланыс жасау, араласу, қатысу
связист — байланысшы
связка — 1 буда, бау, байлам, тізбек,
2 сіңір, желбезек /анат/
связь — байланыс, қарым-қатынас
святой — киелі, қасиетті, өулие
сгладить — 1. тегістеу /выровнять/;
2 жуып-шаю, басу /перен/
сгореть — ортену, жағылу
сдать — тапсыру, беру
сдаться — берілу
сдача — қайыру
сдвинуть — жылжыту, қозғалу
сдвигаться — жылжу, қозғалу
сделать — істеу, жасау
сдержанный — ұстамды, сабырлы, байсалды, сыпайы
север — солтүстік
северный — солтүстік
северо-восток — солтүстік-шығыс
северо-запад — солтүстік-батыс
сегодня — бүгін
сегодняшний — бүгінгі
седеть — ақ кіру, ағару
седой — ақ
седьмой — жетінші
сезон — маусым, мерзім, мезгіл
сейчас — 1 қазір, 2 кідіртпсі, шапшаң /немедленно/; 3 жаңа ғана /только что/

секрет — құпия, жасырын, сыр
секретарь — хатшы
секретный — құпия, жасырын
секунда — секунд
селезёнка — көк бауыр, талақ
сельдь — май шабақ
сельскохозяйственный ауыл шаруашылық
семёрка — жетілік
семеро — жетсу
семеегр — семестр
семиборье — жеті сайыс
семидесятилетие — жетпіс жылдық
семидесятый — жетпісінші
семидневка — жеті күндік
семилетний — жеті жылдық
семимесячный — жеті айлық
семинар — семинар
семичасовой — жеті сағаттық
семнацатый — он жетінші
семнацать — он жеті
семь — жеті
семьдесят — жетпіс
семьсот — жеті жүз
семья — отбасы, жанұя, өулет, бала-шаға
сена — дән, тұқым
сено — пішен
сентябрь — қыркүйек
сера — күкірт
серб — серб
сербский — серб
сервант — сервант
сервиз — сервиз
сервировать — дастарқан жаю
сердечно — шын жүректен
сердитый — ашуланшақ, ашулы
сердиться — ашудану
сердце — жүрек
серебристый — күмістей, күміс тәрізді
серебро — күміс
серебряный — күміс
середина орта, ортасы
серп — орақ
серый — 1. сұр, 2 орташа, шамалы, надан /посредственный/; 3 бұлыңғыр, бұлғтты /пасмурный/; 4 қоян /заяц/
серьга — сырға
серьёзный — байсалды, салмақты, қатан, баиыңғы, қатал, маңызды
сестра — апа /старшая сестра/, сіңлі /младшая сестра по отношению к старшей сестре/. қарындас /младшая сестра по отношению к старшему брату/
сесть — 1 отыру, 2 орналасу міну /помещается/; 3 қамалу /быть заключён-

ным/, 4 бату /опуститься за горизонт/;
5 кону /приземлиться/; 6 кірісу /при-
няться что-то делать/; 7 отыру /после
стирки/
сетка — тор
сеть — 1 аяу; 2 тор, жүіе, тармақ /сис-
тема путей, линий/
сеять — себу, егу
сжалиться — аяу
сжать — қысу, сығу
сзади — артынан
сигареты — темекі
сиденье — отырғыш, отыратын орны
сидеть — отыру, міну
сила — күш, қуат, жігер, қайрат, пәрмен
сильный — күшті, қатты, қуатты. кү-
дретті, мықты
симпатичный — сүйкімді
синева — қоғлдір
снять — қогеру
синий — көк
сница — сары шығмыш
сирота — жетім
система — жүіе
ситец — сиса, шыт
сито — елек, елсуш
ситуация — жағдай
снять — жарқырау, нүр шапу, жайнау
сказать — айту
сказка — ертегі
сказуемое — баяндауыш
скакалка — секіргіш
скакать — секіру, шабу
сказка — оқтау
скамейка — сөкі, орындық
скамья — орындық, отырғыш
скандал — жанжал
скарлатина — қызамық
скатерть — дастарқан
скворец — қараторғай
скелет — қаңқа
скидка — жеңілдік
склад — қойма
складной — жиналмалы, бүктемелі
склон — баурай
скоба — тұтқа, құлақ
скобка — жақша
сковорода — таба
скользить — сырғанау
скользкий — 1 тайғақ, гайғапақ, жыл-
тыр, сырғанақ, 2 табансыз, сенімсіз
/ненадежный/, 3 екі ұшты, екіталай, ти-
япақсыз, бұлтарыш /двусмысленный/
сколько — қанша, неше нешеу
скорбять — қайғыру, күйіну

скорлупа — қабық, қауыз
скоро — тез, жылдам, шапшаң
скороговорка — жаңылтпаш
скорость — жылдамдық
скорпион — шаян
скорый — шапшаң, жылдам, жедел
скот — мал
скотник — малшы
скривиться — қисаю
скрипач — скрипкашы
скрипеть — сықырлау
скрипка — скрипка
скромный — қарапайым, сыпайым
скрутить — ширату, орау
скръзь — жасыру
скудный — тапшы, жеткіліксіз, мардым-
сыз
скука — зерігу, ш пысу
скула — бет сүйегі
скуластый — бет сүйегі шығыңқы
скульптор — мүсінші
скупой — сараң
скупать — зерігу, іш шысу, сағыну
слабительный — іш жүргізетін дәрі
слабый — 1 әлсіз, күшсіз /несильный/,
2 нашар, аурулы /болезненный/, 3 бол-
машы, шамалы /незначительный/, 4 ор-
нықсыз, тиянақсыз /неустойчивый/,
5 күңірт /скудный/, 6 жаман, нашар
/плохой/, 7 сүйік /ненасыщенный/,
8 бос, босан /пустой/; 9 олқы, ретке
салынбаған /плохо налаженный/
слава — даңқ атак, абырой
слагемое — қосылғыш
сладкий — тәтті
слева — со і жақтан, сол жақта
след — із
следить — 1 байқау, бақылау, қарау
2 із қалдыру, ізін түсіру /оставлять сле-
ды/
следователь — тергеуші
следовательно — демек, сондықтан, со-
лан болғандықтан, со іай болғасын
следовать — 1 еру /идти следом/, 2. ілесу
/наступать/, 3 бару, жүру /отправлять-
ся/; 4 қолдану /руководствоваться/,
5 керек, қажет /необходимо/, 6 келіп
шығу /быть следствием/
следующий — келесі
слеза — жас
слезиться — жастану
слепой — соқыр
слепота — соқырлық
слесарь — темір ұстасы
слива — алхоры

сливки килегей, қаймак
слитно бірге, қосылып
слишком — тым, аса, өте
словак — словак
словарь — сөздік
словацкий — словак
словенец — словен
словенский — словендік, словен
слово — сөз
словосочетание — сөз тіркесі
слог — буын
слоёный — қабат-қабат, қаттама
сложение — қосу
сложить — 1 қосу /*прибавить*/; 2 жинап қою, ұйып қою /*положить вместе*/, 3 шығару /*сочинить*/, 4 қою, аударып жіберу /*с себя полномочия*/, 5 бүктеу, саду, салып қою /*уложить в каком-либо виде, порядке*/
сложноподчиненный — сабақтас құрмалас
сложносочиненный — салалас құрмалас
сложность — қиындық, күрделілік
сложный — күрделі, қиын
слой — қабат
слон — піл
слуга — малай, қызметші
служащий — қызметкер
служба — қызмет
служебный — қызмет, жұмыс
служить — қызмет ету
слух — 1 есту, 2 хабар, сыбыс
случай — 1 оқиға, 2 жағдай
случайно — кездейсоқ
случайный — кездейсоқ
случиться — болып қалу
слушатель — тыңдаушы
слушать — тыңдау
слушаться — тыңдау, тіл алу, айтқанды орындау
слышать — есту
слюна — сілдекей, түкірік
смекалистый — тапқыр, сәтпі
смелость — батылдық
смелый — батыл, жүректі, ер жүрек
смерть — ажал, өлім, қаза, қырғын
смесь — қоспа
сметана — қаймақ
смех — күлкі
смешивать — араластыру
смешной — күлкілі, күлерлік, күлді-рерлік
смеяться — күлу
смирный — жуас
сморкаться — сңбіру
смородина — қарақат

смотреть — байқау сын
смотреться — қарау, байқау тексеру
смотреться — 1 қарану /*на себя*/, 2 қаралу /*страд.*/
смочь — істей алу, мүмкіндік табу
смуглолицый — қара торы
смуглый — қара іоры
смущаться — ұялу, қысылып қалу абыржу
смысл — мән мағына
смышленный — зерек, түсінгіш, аңғарғыш
смячить — жұмсарту
смягчиться — жұмсарту, жұмсау
снажать — жабылқтау
снайпер — мерген
снаружи — сырттан, тыстан
сначала — алдымен ең алдымен, басынан
снег — қар
снегирь — бозторғай
снегопад — қар жауу
снегурочка — ақшақар, қарлы қыз, қарғаш
снежинка — қар бұршаң
снежный — қарлы, қар басқан
снижать — 1 төмендету, төмен түсіру /*спустить ниже*/, 2 түсіру, азаиу кеміту /*уменьшить, сбавить*/, 3 бәссіндету, баяу тату /*умерить*/
снизу — төменнен, төмені жақтан
снимок — сурет
сниться — түсте қору, түске кіру, түске ену
снова — қайтадан жанадан
сноха — келін
снять — 1 алу, алып қою, сыпырып алу /*убрать*/, 2 жию, жинау /*собрать*/, 3 шешу, шептіндіру /*раздеться*/; 4 шығару, шығарып тастау /*отстранить*/, 5 қайтып алу, алып тастау /*отменить*/, 6 әлһиел алу, түсіріп алу /*черки*/; 7. суретке түсіру /*сфотографировать*/; 8 жалдау, жалдап алу /*нанимать, арендовать*/
собака — ит
собеседник — әңгімелесуші, әңгімеші
соблюдать — сақтау, бұзбау, орнына келтіру
соболь — бұлғын
собрание — 1 жиналыс, 2 жинақ /*сочинении*/
собрать — жинау
собраться — жиналу
собственность — менішк
событие — оқиға
сова — жапалақ
совать — тығу, сүғу
совесть — ар, ұят, намыс, ұждан

совет — кенес
советовать — кенес беру ақыл беру
советоваться — кенесу ақылдасу
совместный — бірлескен ортақ бірге
современник замандас
совсем — шын, мүлде толық, бүтіндей
соглашаться келісу, келісім беру
соглашение — келісім шарт
согреться — жытыту қыздыру
согреться — жылыну
сода сода
содержание мазмұн миңыз мағына
содержать — 1 асырау қамтамасыз ету /*кормить*/ 2 ұстау қамап қою /*помещать*/, 3 болу /*заключатъ в себе*/
содоклад қосымша баяндама
содружество достық
соединение қосу қосылу
соединять — жалғастыру біріктіру байланыстыру қосу
соединяться қосылу байланысу бірігу
сожаление — өкініш өкіну аяусы ық
сожалеть — өкіну күйіну аяу
созвать — шақыру
создание — 1 жарату, жасау, жарыққа шығару *действие* 2 шығарма *произведение* 3 жара аң, жаратылған *созданный*/
создать — жасау құру жарыққа шығару
сознание — сана түсінік ой сезім
сознать — түсіну ұғыну мойындау
сознаться — мойындау
созреть — пісу жетілу
созыв — шақыру сайлау
сойти түсу шығып кету жойып біту
сок шырын сәт
сокол — сұңқар
сокращение — қысқарту кеміту ықшамтау
сокращённый қысқаш
сокровище қазына, асыл қымбат
солдат — жауынгер
соление — тұздау
солёный — тұзды тұзған
солидарность ынтымақтастық
солидный — 1 қорнекті тұлғалы, 2 берік орнықты қомақты *перен* 3 байса ы ұстамы /*серьёзный* 4 мосқа сақатан /*пожилой*/ 5 көп *значительный*/
солить тұздау тұз сағу
солнечный — күнгеи шуақ
солнце — күн
соловей — бұлбұл
солома — сабан

соль — тұз
сом жайып
сомневаться күмөндану күдіктену сенктену
сомнительный күмәнді күдікті шүбөтуғызатын күік іуыматын
сон — 1 ұйқы /*состояние*/ 2 түс /*сновидение*/ 3 арман қиял *мечта*
сообразительный — танқыр зерек инди
сообщать хабарлау
сообщение — 1 хабар жаңалық /*известность*/ 2 қатынас байланыс /*связь*/
сообщество — біртестік
сооружение гимарат құрылыс
соответственный — тиісті, лайықты
сонка — шоқы
сопоставить салыстыру
соприкасаться — 1 шектесу тұтасу жалғасу, түйісу жапасу 2 араласу қарымқағынаста болу /*общаться*/
сопричастный — ортақ
сопровождать — 1 қоса жіберу *отправить вместе* 2 алып бару ая жүру ере жүру, шығарып салу /*идти рядом*/
сопротивление — қарсыласу қарсылық, қарсы тұру кедері
сопротивляться — қарсы тұру қарсылық көрсету
сопротивовать — бірге жүру ілесу серік болу
соратник серік шкіріес қымтес жақтас
сорвать — 1 жұлу, жұлып алу, үзу үзіп алу 2 бүгіру бұзып жіберу /*испортить*
сорваться — 1 босану босанып кету /*освободиться*, 2 ұшып тұру атып тұру /*вскочить*/ 3 құлап кету ұшып түсу /*упасть*/ 4 абаиызын анығып алу ағыздан шығып кету /*с языка*, 5 жою болмау орындалмау /*не исполниться*/
соревнование жарыс сайыс
соревноваться — жарысқа түсу сайысқа түсу
сорить 1 шапу, қосыту тастау, қиқымдау, 2 орынсыз жұмсау, есепсіз шапу /*трапить транжирит*
сорняк — арамшоп
сорок — қырық
сорока — сауысқан
сороковой — қыркыншы
сороконожка қырықая
сорочка жиде *мужская* көлек /*женская*/ ш көйлек /*нижняя*
сорт сұрып

сортировать сұрыптау
сосать — сүю сору
сосед — қорш
сосенка-карлик тырбық караган
соска — емзік
соскучиться сағыну
сослуживец қызметтес
сосна — қарағай
сосредоточиться — 1 аянсыз ойнау
көңі тоқтату /на чем то/ 2 жиналу,
топтау /собраться/
состав — құрам
составить құрастыру
состояние 1 күй хат-жай көңіл күй
/настроение/ 2 мүлік /имущество/
состоятельный 1 дәулетті, бан,
үнісілі 2 дөтелді, қисынды
обоснованный
состоять — тұру, болып тұру
состязание — жарыс, сайыс, бөсекке ай-
тыс
состязаться жарысу жарысқа түсу
аитысу бөсекелесу, бәйгеге түсу
сосуд — 1 ыдыс, сауыт, 2 қан тамырла-
ры қан жолдары /анатом/
сосышка сүмсітек сүңгі
сотня — жүз
сотрудник қызметкер
сотрудничать — қызмет ету, істеу
сотрудничество — ылымдақастық
сотый — жүзінші
соус — тұздық
сохнуть — 1 кебу, қуару, кеуіп қалу,
2 жұдеу арықтау /худеть/
сохранить сақтау
социальный Әлсүме ік
сочинение — шығарма
сочинить — шығару
сочный — 1 шырынды 2 ашық қанық
яркий/ 3 мәнді блінеті /образный
сочувствовать жаң ашу
союз — 1 одақ, 2 жалғаулық /грамм/
спальный ұйықтатын
спальня — ұнықтайтын бөлме жататын
бөлме
спаржа қояншөп
спасать құтқару, сақтап қалу
спасибо — рақмет
спать — ұйықтау
спектакль спектакль, қойылым
слепой — шекен жетіген
сперва бұелі алдымен ең алдымен
спереди а дынан алдында
специалист маман
специально — әдейі, арнап

спешить асығу
спина — арқа
спинка — 1 арқасы арқалық /стула/,
2 арқы бой /часть одежды/
списать — кошири жазу қайта жазу
список тізім
спичка сірішке, шыры, оттық
спокойный тынық бейбіт байсаллы,
сабырты жайбарақат тыныш
спорить — дау тасу аитысу татас
бүтесеу
спорный даулы, талас
спорт — спорт
спортивный спорт спорттық
спортсмен — спортшы
способ — тәсіл, жол
способность қабілеттілік
способный — қабілетті икемді тәсілқой
жарамды
споткнуться — сұрыну
справа оң жақта оң жақтан
справедливый — әділ тура, дұрыс
справка 1 мәлімет сведение, 2 анық
лама /документ/
справочник — анықтама
справочный — мәлімет анықтама
спрашивать сұрау
спрос — сұраныс, сұраным
спряжение — жіктеу
спрятать — тығу жасыру
спустить 1 түсіру төмен түсіру /вни
2 ағызу, анығып жіберу /воду/ 3 боса-
лып жіберу /освободить/, 4 жіберу /ди
рективу/ 5 орынсыз ретсіз жұмсау
потратиться
спуститься төмен түсу қону
спутник — жолдас серік
сравнение — салыстыру, теңеу
сравнить салыстыру, теңеу
сражение ұрыс шайқас соғыс, айқас
сразу — шаппан, лезде тез
среда 1 орта жағдай /географ/, 2 сөр
сеңбі
среди — ортасында арасында ішінде
средневековье орта ғасыр
средний орта, ортадағы, орташа
средство 1 құрал одіс, тәсіл, амал
жот сайман 2 қаржы, қаражат /деньги/
3 жабдық дәрі /лекарство/
срок мезгіл, мерзім
срочный асығыс тығыз, шұғыл
ссора — жанжал ұрыс-керіс шатақ
соросить — ұрысу жанжалдасу, араздасу
стабильный — тұрақты
ставить — 1 қою, тұрғызып қою, 2 саіу

/класть/, 3 кұру, қалау салу, қою /*сооружать/*: 4 тағайындау /*назначать/*, 5 ұсыну, салу /*выдвигать, предлагать/*, 6 жасау /*осуществлять, делать/*, 7 арту, жүктесу /*менять/*
стадион — стадион
стакан — сгақан
сталь — болат, құрыш
стандарт — үлгі
станция — станция
старательный — ынталы
стараться — ынталану, ғырысу, тырмысу
стареть — қартаю
старик — шал, қарғ, қария, ақсақал
старинный — ескілікті
старость — көрлік, қарттық
старуха — кемпір
старший — үлкен, аға
старый — 1 қарт, көрі қартайған /*о возрасте/*; 2 ескі /*давний/*; 3 тозған ескірген /*ветхий/*; 4 ескілікті /*старинный/*; 5 бұрынғы /*прежний/*; 6 тәжірибелі, ысылған /*опытный/*
стать — 1 түру /*встать/*; 2 кірісу, істей бастау /*приступить/*; 3 болу /*совершиться, сделаться/*
статья — мақала
ствол — бұтақ, баған
стебель — сабақ, сабақша
стекло — шыны, ойнек
стеклянный — шыны
стелька — ұлтарақ
стена — қабырға
стенгазета — қабырға газеті
степень — дәреже
ступень — дала, қыр
стереть — 1 сүрту /*ныть/*; 2 өшпру /*резинкой/*; 3 қажуу /*натереть мозоль/*, 4 майдалау, ұту, ұнтақ ету /*измельчить/*
стенчатый — 1 ұялшақ, жасқаншақ /*застенчивый/*, 2 киын, қысылшан, қысаң /*затруднительный/*
стесняться — ұялу, қысылу
стиральный — кір жуатын
стирать — кір жуу
стирка — кір жуу
стих — өлең
стихотворение — өлең
сто — жүз
стоять — 1 тұру /*о стоимости/*, 2 керек, қажет /*следует, надо/*
стойкий — берік, күшті, тұрақты, мызғымас
стол — 1. үстел, 2 тамақ /*еда/*, 3 орын, бөлім /*отдел/*

столб — бағана
столбик — бағана
столица — астана
столовая — асхана
столько — сонша, соншама, соншалық
столяр — ағаш шебері, ағаш ұстағы
стоматолог — тіс дәріштері
стонать — ыңқылдау, ынырсу
стопа — табан
сторож — күзетші, қарауыл
сторона — жақ, шет
стоянка — тұрақ, қоныс, мекен
стоять — тұру
страдать — азап шегу, қиналу, азаптану
страна — ел
страница — 1 бет; 2 кезең /*перен /*
странный — оғаш, әдеттен тыс
страноведение — ел тану
странствовать — саяхаттау
страх — қорқыныш, үрей
страхование — сақтандыру
страшный — 1 қорқынышты, үрейлі; 2. өте күшті, төтенше /*сильный/*
стрекоза — инелік
стрела — оқ, жебе, садақ оғы
стрелка — 1 тіл /*часов/*, 2 көрсеткіш /*на письме/*
стрелять — 1 ату; 2 шаншып ауыру /*о боли/*
стремиться — тырысу, ұмылу, ынталану
стриж — сұр қарлығаш
стричь — қырқу, қию, шаш алдыру
строгий — қатал, қатты, қатан
строитель — құрылысшы
строительство — құрылыс
строить — салу, құру жасау, құрастыру
строй — 1 құрылыс; 2 сап /*военн /*
стройный — 1 сымбат, сымбатты, 2 мүсінді /*правильно расположенный/*; 3 үйлесім үндес, үндесті /*муз /*
строка — жол
структура — құрылым, құрылыс
струна — ішк
стригать — тамақ пісіру
стригать — сілкіу
студент — студент
стук — тарсыл дүрсіл
стул — 1. орындық, 2 дәрет /*мед./*
ступень — саты, баспалдақ
ступня — табан
стучать — қағу, соғу, тарсылдату
стыл — ұят
стыдиться — ұялу
стыдливый — ұялшақ
стюардесса — стюардесса

суббота – сенби
сугроб – күрткі қар
суд – соғ
судак – көксерке
судить – 1 сонау, 2 пікір айту, жорамалдау /*выражать мнение*/
судорога – снір тартычу
судьба – тағдыр
судья – төреші, қазы
суетиться – әбгерлену, абыржу
суетливый – әбгер, беймаза, тынышсыз
суждение – пікір
сук бұтақ
султан – сұлтан
сумасшедшии жыңды
сумерки – ымырт, іңір
сумка – сомке
сумма – сома
сундук – сандық
сунуть – сұғу
суп – сорпа
супруг – күйеу, ер, жұбай, жар
супруга – зайып, жұбай, жар
суслик – сарлұнақ
сустав – буын
сутки – тоулік
сугулиться – бүкірсу, енкею
сутулый – бүкіш, еңкіш
суть – мән, мәніс
сухарь – кептірілген нан
сухожилле – сінір
сухой – 1 құрғақ, 2. қурап қалған /*засохший*/, 3 арық /*худой*/, 4 салқын /*неприветливый*/, 5 қызықсыз /*неинтересный*/
суша – құрлық
сушить кептіру, құрғату
существенный маңызды, елеулі, мәнді
существительное – зат есім
существо – 1 мән, мәніс /*суть*/; 2 тірі жөндік /*организм*/
существовать – 1 бар болу /*иметь место*/, 2 омыр сүру /*жить*/, 3 күн көру /*выживать*/
сушность – мән, маңыз
сфера – өріс
схватить – 1 ұстап алу, бас салу, жұлып алу; 2 ұғыну /*понять, усвоить*/; 3 ауырып қалу /*болеть*/
схема – схема, сызба
сходный – ұқсас, лайықты
сцена – сахна
счастливый – бақытты
счастье – бақыт
счёт – есеп, есепшот

счётчик – санауыш
счёты – есепшот
считалка – санамақ
считать – санау, есептеу
сшить тпу
съесть – жеп қою
сыграть – ойнау
сын – ұл, бала
сыпать – төгу, шашу, салу, толтыру
сыль – бортпе
сыр – ірімшік
сырой – 1. дымқыл, ылғалды /*влажный*/, 2 шикі /*несваренный*/, 3 шала /*незаконченный*/
сырость – дым, сыз, дымқыл, ылғал
сырьё – шикізат
сытный – тоқ, жұғымды, кенеулі
сытый – тоқ,
сыщик – тыңшы
сюда мұнда, мында, бері қарай, бері, осында

Т

табак – темекі
таблица – кесте
табунщик – жылқышы
табурет – орындық
таджик – төжік
таджикский – төжік
таз – 1. леген, шара, шылапшың, 2 жамбас /*тазовая кость*/
таинственный – күпия, сырлы, жұмбақты
таить – жасыру, сыр сақтау
таняться – жасырыну
тайга – тайга
тайна – сыр, күпия
так – солай, осылай, жай, жай ғана
также – сонымен қатар, сондай-ақ
такой – осындай, мұндай, мынадай, сондай
такси – такси
талант – дарын
талантливый – дарынды
талия – бел
талон – талон
там – анда, сонда, онда
таможня – кеден
танец – би
танцовщик – биші
танцор – биші
тапочки – шорке
таракан – таракан
тарыхтеть – салдырлау, тарсылдау
тарелка – төрелке
таскать – сүйреу, тасу, тарту

татарин — татар
татарский — татар
таять — 1 еру, жібу, балку, 2 құру, жоғалу /исчезать/. 3 жүдеу, әлсіреу, шаршау /худеть/. 4 қонілі босау, жүрегі елжіреу, бойы балку /умиляться/
твердигь — қайта-қайта айта беру, қайталау
твёрдый 1 қатты /о веществе/. 2 іурақты, ыабанды, қатал, қатан /непоколебимый/. 3 берік, мықты /прочный, устойчивый/
твой — сенің, сенікі
творить — жарату, жасап шығару, ойлап шығару, гудыру, іске асыру
творог — ғрымшк, сүзбе
творческий — шығармашылық өнерлі
театр — театр
театральный — театр, театрлық
тёзка — адас, аттас
текст — мәтін
текстиль — тоқыма, кездеме
текстильщик — тоқымашы
текущий — қазіргі, күнделікті, осы күнгі
телевидение — телевизия
телевизор — теледидар
телега — арба
телеграмма — жделхаг
телёнок — бұзау
телепередача — телебағдарлама
телефон — телефон
телефограмма — телефонхат
тело — дене
телятина бұзау егі
тема — тақырып
темнеть — 1 қарау, қараып кету /становиться темным/. 2 қараңғы түсу
темнота — қараңғылық
тёмный — 1. қараңғы /лишённый света/. 2 қара, қоныр /о цвете/. 3 күңгірт, белгісіз /неясный/. 4 күдікті, шүбәлы /сомнительный/. 5 жауыз, қылмысты, бұзақы /злостный/. 6 надан /невежественный/
темп — шапшаңдық
температура — қызу
теннис теннис
тьень — көлеңке
теперешний — қазірі, осы күнгі
теперь — қазір, енді
теплеть — жылыну, жыны бола бастау
тепло — жылы
тепловоз тепловоз
теплоснабжение — жылумен қамтамасыз ету

теплота — жылылық
теплоход — геллоход
тёплый — жылы
терапевт — терапевт
тереть 1 ысқылау, укалау, 2 қажу /натирать мозоль/
тёрка — үккіш
терпеливый — шыдамлы, төзімді, сабырлы
терпеть — шыдау, төзу
территория — жер көлемі
тёртый — сзылген, ұнтақталған
терять — жоғалту
теряться — жоғалу
тесный — 1 ғар /непросторный/. 2 тығыз /плотный/. 3 жақын сырлас /близкий/
тест — сынақ
тесто — қамыр
тесть — қайын ата
тесья — тоқыма бау, таспа
тетерев — құр
тетрадь — дәптер
тётя — апа, апай
течение — агым, ағыс, бағыт
течь — ағу
тёща — қайын ене
тигр — жолбарыс
тип — гүр, үлгі
типография баспахана
тираж — басылым
тире — сызықша
тихий 1 жай, ақырын, бәсен /негромкий/. 2 сабырлы, тыныш /спокойный/. 3 үнсіз, тым-тырыс /безмолвный/
ткань — маға, тоқыма
ткать — іоқу
ткач тоқымашы
товар — тауар
товариш — жолдас
товарищество — 1 жолдастық серіктік, 2 серіктестік, бірлестік /объединение/
тогда — сол кезде, сол уақытта, сонда, онда
тогдашний — сол кездегі
то есть — яғни
толкать — итеру
толпа — жиың, топ
толпиться — топтану, жиылу
толстеть — семіру, жуандау, толысу
толстый — 1 жуан, толық /полный/. 2 қалың
только — тек қана, сол ғана, тек
томат — қызанақ
тон — 1 үн /муз/. 2 дыбыс /сердца/. 3 түс, өң /оттенек цвета/. 4 екпін, сарын /оттенек речи/. 5 мнез /характер поведения/

гонкий — 1 жүка, жінішке; 2 жінішке, ашы /о звуках/, 3 нозік, сонді, сыпайы, таңдамалы /изысканный/, 4 шебер /искусный/, 5 әдепті /деликатный/, 6 сезімтал /чуткий/; 7 астарлы /проницательный/

тонна — тонна

тонуть — 1 бату /опускаться под воду/, 2 малтығу /взнуть/, 3 бөлснү /утопать/

топять — жер тебнү

топить — 1 от жағу /разводить огонь/, 2. ерту. айыру /плавить/; 3 бығыру /заставлять тонуть/

топлёный — еріткен

топливный отын

топливо — огын

тополь — терек

топор — балта

топтать — таптау

торговать сауда жасау, сату

торговаться — саудаласу

торговец — саудагер, сағушы

торговля — сауда

торговый — сауда, саудалық

торжественный салтанатты

торжество — салтанағ, мереке, мейрам

торопить — асықтыру, тездету

торопиться — асығу

торт — торт

горчать — сораып тұру, шығып тұру
тоска — зарығу, қамығу, сағығу, жабырқау

тосковать — сағығу

тост тост

тот — сол, ол, анау

тотчас — қазір ғана, дереу, іле-шала

точилка — қайрақ, жануыш

точить қайрау, өткірлеу, жану

точка — 1 нүкте, 2. орын, жер /место, пункт/

точно — дәл, анық, тап, нақты, шынында

точный 1 ұқыпты, тиянақты, ықтиятты /пунктуальный/, 2. шындық, дәл, тура /истинный, верный/

тошнить — жүрек айғу

тоший — 1 арық, жүлеу, азғын /исхудавший/, 2. өнімсіз, құнарсыз, жұтаң /скудный/

трава — шөп

травить — улау, уландыру

травма — зақым, жарақат

трагедия — трагедия

традиционный — дәстүрлі

традиция — дәстүр салғ

трактор — трактор

тракторист — тракторшы

трамвай — трамвай

транспорт — көлік

трапа — шығын

тратить — шығын қылу, жұмсау

тратиться — шығындану

траур қаралы, азалы

траурный — қаралы

требование — талап

требовательный — 1 қатал /строгий/, 2 талғампаз, талғағыш /разборчивый/, 3 бірлеме талап ететін /содержащий требование/

требовать — 1 талап ету; 2 керек қылу, мұқтаж болу /нуждаться в чём-либо/, 3 шақыру /вызывать/

требоваться — қажет болу, керек болу /быть нужным/

требуемый — керекті, қажетті

тревога — үрей, қорқыныш, абыржу

тревожить — тынышын ату, маза бермеу, мазасын алу, берекесін кетіру

тревожиться тынышсыздану, мазасыздану. әбнерлену, абыржу, үрейлену аландау

тренер — жаттықтырушы

тренировать — жаттықтыру, үйрету

тренироваться жаттығу, үйрену

тренировка — жаттығу

трескаться — жарылу

третий — үшінші

треть — үштен бірі

треугольник үшбұрыш

треугольный — үш бұрышты

трещать — 1. шатырлау, сатырлау, 2 мылжыңдау, көп сойлеу /болтать/; 3 құлауға айналу, берекесі кету /быть накануне краха/

трещина — 1 жарық, сызат, жарылу, 2 жарықпақ, жік, бузылу /об отношениях/

три — үш

трибуна — мінбе

тридцатый — отызыншы

тридцать — отыз

трижды — үш рет, үш жерде

тринадцатый — он үшінші

тринадцать — он үш

трио — үш дауыспен орындау

триста — үш жүз

тругательный — коңіл жібетелін, өсерлі

жүрекке жылы тиетін

трогать — ию, қозғау

треборье — үш сайыс

туркменский — түркмен
 турнир — жарыс
 турок — түрик
 тусклый — күңгірт, көмескі
 тускнеть — күңгіртену, сөнү, қараңгылану
 тут — мұнда, мында, осында, осы жерде
 туча — кара бұлт
 тучный — жуан, толық
 тушить — 1 сөндіру, ошыру, басу /*гасить*/, 2 бұқтыру, бұқғырып пісіру /*варить*/
 тушканчик — қосаяқ
 тщательный — ұқыпты, мұқият
 тшеславный — мапсаптанған, атакқұмар, менменсінген
 ты — сен
 тыкать — 1 шұқу, түрту /*ковырять*/, 2 қағу, шаншу /*вонзять*/, 3 тығу, түрткілеу /*совать*/, 4 түртіп көрсету /*показывать на кого-то*/
 тыква — асқабак
 тыл — арт арі жақ
 тысяча — мың
 тысячелетие — мың жылдық
 тысячный — мыңыншы
 тьма — 1 қараңғытық, күнск, 2 нағандық /*перен* /, 3 сансыз, көп /*множество*/
 тюбегейка — тебетей тақия
 тюбик — ітік
 тюлень — шбалық
 тюльпан — қызғалдақ, сарғалдақ
 тюрк — түркі
 тюркский — түркі
 тюрьма — түрме, абақты
 тьявкать — шөуілдеу, үру
 тягостный — ауыр, қиын
 тягучий — созылмалы, созылымды
 тяжелеть — салмақтау, ауырлану
 тяжело — 1 ауыр, салмақты, 2 қатты /*серьёзно*/, 3 ауыр, қиын /*трудно*/
 тяжелоатлет — ауыр атлет
 тяжёлый — 1 ауыр, салмақты /*имеющий большой вес*/, 2 икемсіз /*грузный*/, 3 қиын /*трудный*/, 4 қатты, ауыр /*серьёзный*/, 5 қайғылы /*горестный*/, 6 күшті /*мощный*/
 тянуть — 1 сүйреу, тарту /*волочить*/, 2 созу /*медлить*/, 3 ертіп әкелу /*тащить за собой*/, 4 қызықтыру, тарту, елкірту /*манить*/, 5 жүргізу /*протягивать*/
 тянуться — созылу, керілу
 тьяпка — шапқы

убедительный — сенсерлік нандыр
 убедить — 1 сендіру, нандыру /*вить поверить*/, 2 қондыру /*заставить сделать*/
 убедиться — көзі жету нану, сену
 убежать — 1 қашу, жүгіріп кету, /*о молоке*/
 убеждение — 1 сендіру, нандыру, жеткізу, сену сенім нану, қоз /*действие*/, 2 пікір, сенім, напыхание
 убежище — баспана
 уберечь — сақтау, қорғау
 уберечься — сақтау қорғану, аба
 убивать — өлтіру
 убиваться — қайғыру, қамығу /*гор*
 уборщица — үй сыпырушы
 убрать — 1 алу, алып қою; 2 > жинап алу /*урожай*/, 3 жиыстыр настыру, тәртіпке салу /*привести рядок*/, 4 өшекейлеу сәндеу, без /*украсить*/, 5 жинап қою, ғыы /*спрятать*/
 убыток — шығын
 уважаемый — құрметті, қадірлі
 уважать — құрметтеу, қашрлеу
 уважение — құрмет, қадір, сый
 уведомить — хабарлау, ескерту, бі
 уведомление — хабар таңдыру хат, ту хат
 увести — алып кету, апару
 увеличить — 1. қобейту, молаиту /*чественно*/, 2 кеңейту, арттыру /*рить*/, 3 ұлкейту, ұлғайту /*сделатше*/
 уверенный — сенімді, батыл
 увести — алып кету, әкету
 увидеть — көру, байқау, көріп қа
 увидаться — көрісу, ұшырасу, жо су
 увлажнить — дымдау сулау, дымк
 увлекательный — еліктіргіш, елікт қызык, қызықтыратын, көз тарт
 увлечение — 1 әуестену, еліктеу, ғу, берілу /*воодушевление*/; 2. құлық, құмарлық /*привязанность*/
 шықтық /*влюблённость*/
 увлечь — еліктіру, тарту, қызыкты
 уволить — 1 жұмыстан шығару, /*с работы*/, 2 құтқару /*избавить*
 угадать — ойын табу
 углубить — 1 терсдету, 2 голы күшейту /*пополнить*/

углубленный – терен, терендетілген
угнать – айдау, айдап кету
угнетать 1 езу, қанау /*притеснять*/,
2 естен тандыру, миды ашыу, басып
қатыру /*удручать*/
угворить – көндіру
угвориться – уделесу, келісу
угодить – 1 жағу, қоңілің табу, қана-
ғаттандыру /*удовлетворить*/, 2 түсіп
қалу, ұшығрасу /*вляпаться во что-то*/,
3 тигізіп алу, соғып алу /*попасть, уда-
рить*/
угодный – үйлесімді, ұнамды, лайықты
угол – бұрыш
уголь – көмір
угрожать – қорқыту
угрюмый – 1 жабырқаяқы, гүнерінкі
/о человеке/, 2 түнерген, қарауытқан
/мрачный/
удалить 1 қашықтату, алыстату /*от-
далить*/, 2 қуып жіберу, кетіру /*заста-
вить уйти*/
удалиться – 1 алыстау /*отдалиться*/,
2 оңашалану /*удиниться*/
удалой батыл ер жүрек, сабаз
удар – ұру, соққы
ударение – сөзін
ударить – ұру, соғу
удача – сәт, жолы болу
удачный сәтті
удержать – ұстау, ұстап қалу, тоқтату
удешевить – арзандату, бағасын төмен-
дету
удивительный – таң қаларлық, ғажайып
удивлять таң қалдыру
удивляться – таң қалу, таңырқау, ғажап-
тану
удить – балық аулау
удлинить ұзарғу
удмурт – удмурт
удмуртский – удмурт
удобный – 1 ыңғайлы, жайлы; 2 қолаи-
лы, орынлы /*уместный*/
удовлетворение – қанағаттану, риза болу
удовлетворительный – қанағаттанарлық
удовольствие – ганибет, сүйсінушілік,
рақат
удорожать – қымбағтау, бағасы көтерілу
удостоверение – куәлік
удостоверить – куәландыру
удостовериться – сену, көзі жету
удочка – қармақ
удуше – түншығу
удлиненный – оңаша
ухать – кету

уж — сарыбас жылан, су жылан
ужалить — шагу, шагып алу
ужас — маскара, сүмдүк, коркыныш үрей
ужасный — 1 коркынышты, үрейл /страшный/; 2 жиркеншти, жаскүрүм /отвратительный/, 3 тым күшті /очень сильный/
уже — еңді, өлдекашан
ужин — кешкі тамак
ужинать — кешкі тамак ишу
узбек — өзбек
узбекский — өзбек
узел — 1 түйін /на веревке/, 2 түйіншек /свёрток/, 3 торап /пункт, место соединения/
узкий — тар
узкоглазый — кысык көз
узкольный — сопақ бетті кушык бетті
узкоплечий — кушык жауырын
узнать — 1 тану /признать/ 2 есту /услышать/; 3 сұрастыру, билу /справиться/
узор — орпек, ошекей, мопер
уйгур — үйгыр
уйгурский — үйгыр
уйти — 1 кету /отправиться/; 2 жасырыну, кашып күтылу /скрыться/, 3 тастау, тастап кету /покинуть/, 4 берилу, салыну /с головою/, 5 өту /пройти/, 6 йасу, гасып төшү /перелиться через край/
указ — нұскачу
указание — нұскау
указатель — көрсеткш
указать — көрсету
указка — көрсеткш
уклончивый — жалтак, жалтармалы
укол — 1 шанну, түйреу /действие/ 2 укол /мед/, 3 намыска тию, өкшелету /обидать/
уколоть — 1 шаншу, түйреу /наколоть/; 2 ренжиту, намысына тию /обидеть, задеть/
укорачивать — қыскарту
украдкой — жасырын
украинец — украиндық
украинский — украин
украсить — ошекейлеу, одемлеу, безендіру
украшение — ошекеи
укрепить — нығайту, бекіту
укроп — аскок
укрывать — 1 жабу, орау 2 жасыру /прятать/

укрыться — 1 жамылу орану 2 жасырыну, тығылу /прятаться/, 3 козге түспеу, козге корыбеу /остаться незамеченным/
уксус — сірке сірке су
укусить — илген ату, қауын ату, шагып алу
уладить — реттеу, жөндеу
улететь — ұшу, ұшып кету
улика — дәлел, айғақ
улитка — үзу
улица — көше
уловить — 1 ұстау, қолға түсіру, ұстап алу /поймать/. 2 сезу. байқау, сезіп қою /воспринять/, 3 пайдалану /воспользоваться/
уложить — 1 жайқызу /положить/ 2 жинап сату, байлау буыш-түю /упаковать/ 3 төсеу /покрыть/; 4 орналастыру, үю, қою. жинау /поместить/, 5 өттіру /убить/
уложиться — 1 сью, орна йасу /уместиться/; 2 салу, жиыстыру, буынын-түйіну /упаковаться/, 3 асырмау, арттырмау /не выйти из установленных пределов/
улучнить — жақсарту арттыру
улучшиться — жақсару, арту, түзелу
улыбаться — күлімсиреу жымыю
улыбка — күлімсиреу, жымыю
ум — ақыч, парасат
умель — епті, әдіспл, шебер, ысытған
умение — ешлік, іскерлік, шеберлік
уменьшаемое — азайғыш азаюшы, кемітілетін
уменьшение — 1 кеміту, азайту /действие/ 2 кему, азаю /состояние/
уменьшить — кеміту, азайту, шақтау, кішірейту
умсренный — біркелкі, бұрыңғай, орынды орташа, қоңыржай, қоңыр салқын
умереть — өлу, қайтыс болу, қаза табу, дүние салу, жан тапсыру
уместный — орынды
уметь — істеу алу, қолынан келу
умиляться — елжіреу, көңілі босау, ши жылу іш-бауыры жібу, меірлену
умножение — 1 көбейту, 2 көбею, арту /увеличиться/
умножить — 1 көбейту, 2 көбейту арттыру /увеличить/
умножиться — 1 көбейту, 2 көбею арту /увеличиться/
умный — ақылды, есті
умолять — жалыну, өтіну
умственные — ақыл, ой, ақыл-ой

умудрённый — тәжірнбелі, білгір
умчать — шабу, алып қашу
умывальник — қол жуғыш
умыть — жуу жуындыру
умыться — жуыну, жуынып-шаыну
умышленно — одесі, жорта, қасақана
унести — алып кету
универмаг — омбебат дүкені
универсам — уннерсам
университет — университет
уничтожить — жою, күріу, қыру
унытый — 1 енжар, мұңайған, қайғы
басқан жабырқаңқы /испытывающий
унытие/, 2 мұңды, қайғылы, зарлы /на-
водящий унытие/
упаковать — орау, байтау, буып-түю
упаковка — орау, байлау, буып-түю /дей-
ствие/ 2 орауыш, буып-түиегін, ораи-
ғын /материал/
упасть — 1 құлау, жығылу; 2 төмен
іусу, қайту, басылу /понизиться/
уплыть — 1 жүзіп кету, 2 жұмсалып
кету /израсходоуаться/
уполномоченный — оқлетті
уполномочить — өкіл ету
упоминать — еске алу, атап оту
упорный — 1 қажымайғын жігерті /на-
стойчивый/ 2 табанды /стойкий/
упорядочить — реттесу, жөңдеу
употребить — қолдану, пайдалану іске
асыру
употребление — қоідану
управление — 1 басқару, менгеру, 2 бас-
қарма /учреждение/
управлять — 1 басқару /руководить/,
2 менгеру /направлять движение/
управляющий — басқарушы, менгеруші
упражнение — жаттығу
упрекать — кінәлау, соғу, үрсу
упрочить — нығайту бекіту
упругий — серпінді, созылмалы, қатты
упрямый — қисық
упустить — шығарып жіберу, айрылып
қалу
ура — а іақай
уравновешенный — байсалды, салмақты
ураган — дауыл
уровень — 1 деңгей, шек, 2 дәреже
/степень/
урожай — өнім, іүсім
урожайный — биік астық, өнімді астық
урок — сабақ
уронить — құлатып алу, іүсіріп алу
усатыи — мүртты
усвоение — 1 менгеру, 2 сіну, сініру
/пищи/

усвоить — 1 менгеріп алу, ұғып алу
/освоить/; 2 сініру /пищу/
усердный — ынталы
усилитель — күшейткіш, нығайтқыш
усилить — күшейту, нығайту
ускакать — шауып кету шаба жөнелу
ускользнуть — 1 құтылып кету, шығып
кету /вырваться/, 2 жоғалып кету, жок
болып кету /скрыться/, 3 жалт беру
/уклониться/, 4 өтіп кету, көзге түсеіей
қалу /пройти мимо/
ускорить — тездету, шапшаңдату
условие — жағдай, шарт
условиться — уәделесу
усложнить — қиындату
услуга — көмек, қызмет
услышать — есту
усмехнуться — мырс етіп күлу; жымыып
күлу
усмотрение — қарау, қарап іпешу
уснуть — ұйықтап қалу, ұйықтап кету
усовершенствовать — жетілдіру, жақсар-
ту
усомниться — күдіктену, шүбәлану
успеваемость — үлгеру, үлгерушілік
успеть — 1 үлгеру, 2 табысқа жету /пре-
успеть/
успех — табыс, жетістік
успешный — табысты, жемісті, жетістікті
успокоить — жұбату, жұбандыру, басу
успокоиться — жұбану, тыныштану, ба-
сылу
устав — жарғы
уставость — шаршау, шаршағандық
установить — 1 қондыру, орнату, қою
/поставить/, 2 белгілеу /определить/,
3 іске асыру /осуществить/, 4 табу,
анықтау, тауып қорсету /констатиро-
вать/
устарелый — ескірген
устать — шаршау, талу
устно — ауызша
устойчивый — тұрақты, орнықты
устроить — 1 жасау, істеу, іүзеу /нала-
дить/, 2 ұйымдастыру /организовать/
3 шу көтеру, бүлік шығару /учинить
шум/, 4 орналасу /поместить/;
5 ұнау, қолайлы шығу /подойти/
устроиться — 1 реттелу, құрылу /нала-
диться/; 2 орналасу /расположиться/,
3 кіру, түсу, орналасу /поступать/
устройство — 1 ұйымдастыру /действие/,
2 құрылыс /строй/; 3 керек-жарак,
құрылыс /техн/
уступить — 1 жо і беру, орын беру; көну

/согласиться/, 2 кем болу, нашар болып шыгу */быть хуже/*; 3 сату */продать/*; 4 арзанга сату, багасын кеміту */отдать дешевле/*
уступчивый — көңіш, жұмсақ
усгидить — ұялту, қызарту
устье — саға, құйылыс
усы — мұрт
усынить — ұйықтау
уаить — жасыру, тыгу
утащить — сүйреп апару, сүйреп өксту
утвердить — 1. пыгаиу, катаиу */укрепить/*; 2. бекіту */одобрить/*
утвердиться — 1 ныгаю, беку */укрепиться/*; 2 көз жегу */убедиться/*
утверждение — 1 ныгаиу */укрепление/*; 2. мақұллау, кабыллау */подтверждение/*; 3 пікір */мнение/*
утеплить — жылыту, қыздыру
утеря — жоғалу
утёс — жартас, күз
утешить — жұбату, алдандыру
утешиться — жұбану, алдану
утка — үйрек
утолить — қандыру
утолстить — жуандату, қатыңдау
утомительный — шаршататын, жалықтыратын
утомить — талдыру, қажыту, жалықтыру
утонуть — бату, батып кету
утопать — 1 бату, 2 жабылу, бөлену, орану */перен/*
уточнить — дәлдеу, анықтау
утрата — 1. жоғалтып алу, жойып алу */действие/*; 2 қаза, шыныға ұшырау */потеря/*
утратить — жою, жойып алу, жоғалту
утренний — таңғы, ертеңгі, таңертеңгі
утро — таң, таңертең
утром — таңертең
утюг — үтік
утожить — үтіктеу
ухаживать — 1 күту */заботиться/*; 2 көңілді табу */добиваться расположения/*; 3 жағыну жағымпаздану */угождать/*
ухватить — 1 ұстау */взять/*; 2 ұғып алу, тез түсіну */понять/*
ухватиться — 1 ұстап алу */взяться/*; 2 жабыса кету, пайдаланып кету */использоваться/*
уходить — кету
ухудшить — нашарлату
ухудшиться — нашарлау, бұзыну
учесть — аман қалу
ученик — багасын кеміту, арзандагу

уценка — бага кеміту, арзандату
участвовать — қатысу, ортақ болу
участие — 1 қатысу */сотрудничество/*; 2 тілектестік */сочувствие/*
участник — қатысушы
учащийся — оқушы
учёба — оқу
учебник — оқулық
учебный — оқу
учение — оқу
ученик — оқушы, шәкірт
учёный — ғалым
учесть — 1 еске алу, санау, көңіл қою есептеу */принять во внимание/*; 2. есепке алу */подсчитать/*
учёт — 1 есепке алу, есеп */действие/*; 2 тіркеу */регистрация/*
учитель — мұғалім
учительская — мұғалімдер бөлмесі
учить — оқыту, үйрету
учиться — оқу, үйрену
учредитель — құрушы, ұйымдастырушы
учредить — құру, ұйымдастыру
учреждение — 1 құру */действие/*; 2 мекеме */заведение/*
учтивый — кіші пейілді, сынайы, әдепті
учуять — сезіп қалу
ушанка — құлақшын бөрік
ушить — тарылту, тарылтып тыу
ушелье — шатқал, сай
ущерб — зиян, зарар, кемістік
ущипнуть — 1 үзіп алу */отщипнуть/*; 2 шымшу, шымшып алу, тістен алу
уют — жайылық, ынғайлық
уютный — жайлы, ынғайлы
уяснить — анықтап алу

Ф

фабрика — фабрика
фазаи — қырғауыл
факт — факт
фактически — шынында, шындығында
факультет — факультет
фамилия — фамилия
фантазия — қиял
фантастика — фантастика, қиял, таңға-жайып
фартук — алжапқыш
фарфор — фарфор
фасоль — үрме бұршақ
фасон — үлгі
фата — жаулық, жамылғы, желек
февраль — ақпан
ферма — ферма

фехтование сайыс, сайысу
фиалка — қоғажай, шегіргүл
фигура — түлға, мүсін
фигурный — бейнелі, өшекейлі, монерлі
физика — физика
физкультура дене шынықтыру, дене тербиісі
филармония — фитармония
фильм — бөлім
финин — үкі
филолог — филолог
философия — философия
фильм — фильм
финал — ақыр, соң
финансирование — қаржыландыру
финансы — ақша, қаражат
финик — құрма
финн — финн
финский — финн
фиолетовый — күлгін түсті көк
фирма — фирма
флаг — жалау
флакон — сауығ шиша
фламинго — қоқиқаз
флегматичныи — сылбыр енжар
флейта — сырнай
фонд — қор
фонетика — фонетика
форма — 1 пішін /внешний вид/, 2 құрылыс, түр /строение/, 3 тәртіп /порядок/, 4 форма /одежда/, 5. қалып /техн./, 6. үлгі /полигр./
формировать — құру, құрастыру, қалыптастыру, тіркеу, жасау
форсировать — 1 гездету, жылдамдату /ускорить/, 2 бекіністі алу /брать крепость/
фортепиано — фортепиано
форточка — терезенің желдеткіші
фото — фото
фотоальбом — фотоальбом
фотограф — суретші
фотографировать — суретке түсіру
фотографироваться — суретке түсу
фотография — фотосурет
фрагмент — үзінді
фраза — сөйлемше
француз — француз
французский — француз
фронт — майдан
фрукт — жеміс
фундамент 1 іргетас /основание, опора/, 2 трек, сүйісу, негіз /основа/
футбол футбол

хакас — хакас
хакаский хакас
хаки — көкшіл сүр
халат — халат, шапан
хан — хан
ханство — хандық
характер — мінез
характеризовать — мінездеме беру, бейнелеу, сипаттау
характеристика — мінездеме
хвалить — мақтау, мадақтау
хвалиться — мақтану, өзін-өзі мақтау
хвастать — мақтану
хвастливый мақтаншақ
хватать — 1 ұстап алу, жармасу; 2 жету /быть достаточным/
хвататься — ұстау, жармасу
хватить — 1 жету /быть достаточным/, 2 қойып қалу, салып қағу /ударить/, 3. бас салу /схватить/, 4 тарту, қору, шегу /испытать/
хвойный — қылқанды
хвост — құйрық
химия химия
химичка — химиялық жолмен тазарту
хинди — хинди
хитрить — қулық жасау, қулану, айла табу
хитрость қулық, айлакерлік
хитрый — 1 қу /лукавыи/, 2 айлакер /изворотливыи/, 3 қиын, күрделі /замысловатыи/
хищник — жыртқыш аң
хлеб — нан
хлебороб — дикан, егінші
хлопать — 1 қағу, қойып қалу /ударять/, 2 қол шапалақтау /аплодировать/, 3 сарғылдау, ғарсылдау, шықпырту
хлопок — мақта
хлопотать — оракет жасау, айналысу
хмуриться — 1 қабағы түйілу, 2 бұлттану. іңнеру /о небе/
хныкать — қыңқылдау
ход — жүріс
ходить — жүру
хозяйин — ие, қожа
хозяйственный — 1 шаруашылық, 2 шаруашыл, есепқор /расчетливыи/
хозяйство — шаруашылық
хоккей хоккей
холм — төбе
холод — суық
холодать — салқындау, суыту

холодеть — тоназу, мүздау, тоңу
холодец — дрыдек, сикпе
холодильник — тоназытқыш
холодно — суық, салқын
холодный — суық, салқын
холостой — бойдақ
холст — кнеп
хомяк — атжалман
хорват — хорвай
хорватский — хорват
хорёк — күзен
хоронить — көму, жерлеу
хорониться — жасырыну, тығылу
хороший — жақсы, тәуір
хорошо — жақсы
хотеть — қалау, тілеу
хохотать — қарқылдап күлу
храбрый — ер, батыл
хранение — сақтау
хранилище — сақтау орны
хранить — сақтау
храпеть — қорылдау
хрипеть — қырқылау, сырылдау
хромать — ақсау
хромо́й — ақсақ
хру́нкий 1 сынғыш, морт, осал, 2
нозик /перен/
хрустеть — сықырлау, қытырлау
хрюкать — қорсылдау
хрящ — шеміршек
худеть — арықтау, жүдеу, азу
художественный — көркем
художник — суретші
худой — 1 арық, жүдеу, 2 нашар, жа-
ман /'глохой/, 3 ескі, тозған, жыртық /
изношенный/

Ц

цапля — құлан
царапать — тырнау
царяпина — тырнақтың ізі, сызғ
царить — патшалық құру, үстем болу,
орнау, үстемдік ету
царство — патшалық
царь — патша
цвести — гүлдеу, гүлдену
цвет — түс, өң, рең, түр
цветение — гүлдену, шешек ату, гүл ашу
цветник — гүлзар
цветной — түрлі түсті
цветоводство — гүл өсірушілік
цветок — гүл
цветущий — гү денген
цветы — гүл

целебный — шипалы
целесообразный — орынды, жолді, мақ-
сатқа сәйкес
целеустремленный — мақсатты мақсатқа
бағытталған, мақсатқа сөйкес
целиком — тұғас, тұтасымен, бүтінмен,
бүтіндей мүлде
целитель — шипагер, емші
целиться — көздеу
целлофан — целлофан
целовать — сүю
целомудренный — адал, таза
целостный — тұтас, бүтін, біртұтас,
бірыңғай
цельй — бүтін, толық, тұтас
цель — 1 нысана /мишень/, 2 мақсат
/перен/
цельный — бүтін, тұтас
цемент — цемент
цена — баға
ценить — бағалау
ценник — баға көрсеткіш
ценность 1 құндылық, бағалылық
/стоимость/ 2 құнлы зағ /ценный пред-
мет/, 3 мәнділік /важность/; 4 казы-
на, байлық
ценный — бағалы, құнды
центнер — центнер
центр — орталық
центральный — орталық
цепочка — шынжыр, бау /для часов/
цепь — 1 шынжыр; 2 тізбек /ряд/; бұғау
/оковы/
церемония — рәсім, салтанат
церковь — шіркеу
циничный — ұяғыз, арсыз
цинк — мырыш
цирк — цирк
циркуль — циркуль
цитата — цитат
цитировать — цитат келтіру
цифра — сан
цокать — тарсылдау, тоқылдау
цыган — цыган
цыганский — цыган
цыплёнок — тауықтың балапаны

Ч

чабан — шопан, қоишы
чавкать — тамсану, шылпылдау
чай — шай
чайка — шағала
чайная — шайхана
чайник — шайнек

чародей — сикыршы
час — сағат
частный — жеке меншік
часто — жиі
часть — бөлік, бөлім, бөлшек, мүше, тарау
часы — сағат
чахнуть — 1 курау, солу, 2 арықтау, жүдеу /перен/
чаша — тостаған
чашка — шыны аяқ
чаша — жыныс, шатқал, қалың
чего — неге, не, немене
чего-то — бірдеме, бір нәрсе
чей — кімнің, кімдікі
чек — чек
чёлка — кекіл
человек — адам, кісі
человечество — адамзат
челюсть — жақ сүйек
чемодан — шабадан
чемпион — чемпион
через — 1 арқылы /сквозь, поперек, посредством/, 2 кейін, соң /случая каков-то время/
черёмуха — мойыл
череп — бас сүйек
черепаша — тасбақа
чересчур — тым, аса, тіпті
черешня — шие
черкес — черкес
черкесский — черкес
черкнуть — сызу, жазу
чернеть — қараю
черника — кара жидек
чернила — сия
чернить — 1 қарайту, 2 қаралау /клевещать/
черновик — шимай дәптер
чернозём — кара топырақ
чернослив — кара өрік
чёрный — қара
черпать — 1 батырып алу, шығарып алу, 2 құрастыру, жию /перен/
черта — 1 сызық; 2 шекара, шек /граница/, 3 ерекшелік /особенность/, 4. келбет, кескін, бет әлпет /черты лица/
чертёж — сызба
чертить — сызу
чертополох — ошаған түйеткеп
чёрточка — сызықша
черчение — сызу
чесать — қасу
чесаться — қасыну
чеснок — сарымсақ

чествование — құрмет көрсету, құттықтау
чествовать — құттықтау, құрметтеу
честный — адал, таза
честолюбивый — атак құмар
честь — 1 намыс, ар, абырой; 2 сый, ізет, құрмет /почет, уважение/
четверг — бейсенбі
четвёрка — төрттік
четверо — төртеу
четверостишие — өлең шумағы
четвертинка — ширек
четвёртый — төртінші
четверть — 1 ширек; 2 тоқсан /учебная/
чёткий — ширақ аяқ. анық, ашық, дәл
чётный — жұп, жұпты
четыре — төрт
четырежды — төрт жерде
четыреста — төрт жүз
четырёхлетний — төрт жасар, төрт жастағы, төрт жылдық
четырёхместный — төрт кісітік
четырёхсотый — төрт жүзінші
четырёхугольник — төртбұрыш
четыринадцатый — он төртінші
четыринадцать — он төрт
чех — чех
чехол — құндақ, қап, тас
чеченец — шешен
чеченский — шешен
чешский — чех
чибиё — қызғыш
чиж — шымшық
чи — шеш
чиннара — шынар
чинить — 1 жамау, жөндеу, түзеу; 2 ұштау /заострять/, 3 жасау, тарту /создавать/
чиновник — төре
чирикать — шырылдау, шикылдау
чирикуть — шағу /спичкой/
чирик — шүрегей үйрек
численность — сан
числитель — алымы
числительное — сан есім /грамм/
числить — санау, есептеу
числяться — саналу, есептелу
число — 1 сан, 2 айы, күні /дата/, 3 сан, молшер /количество/, 4 ішінде /в числе/, 5 жекенше түрі /ед ч/, көпше түрі /мн ч/
чистить — 1. тазалау, тазарту 2 аршу /картофель, рыбу/
чисто — таза

чистота — тазалык
чистый — 1 таза /опрятный/, 2 ашык, айкын /ясный/, 3 укыпты, жинакты /аккуратный/, 4 адал /честный/, 5 на-
гыз, шын /абсолютный/
читальный зал — оку залы
читатель — оқырман, окушы
читать — оку
чихать — түшкіру, пыскыру /о живот-
ных/
член — мүшс
чмокать — шопілдету, шопілдеги сую
чрезвычайный — төтенше
чрезмерный — шамадан тыс, шектен тыс
чтение — оку
чтец — дауыстап окушы
читать — еске түсіру, күрметтеу
что — не, пемене
что-либо — бірдеме
что-нибудь — бірдеме
что-то — бірдеме
чуваш — чуваш
чувашский — чуваш
чувствительный — 1 сезім, өсерленгіш
/восприимчивый/, 2 сезілдерлік, елеулі
/значимый/, 3 сезімшіл, нозік /нежный/
чувство — сезім
чувствовать — сезу, сезіну, білу
чувствоваться — сезілу, білну
чугун — шойын
чудесный — тамаша, өге жақсы
чуждаться — жатсыну, жатырқау, безу
чужий — ботен, жат
чукотский — чукот
чукча — чукча
чулок — шүлык
чуткий — 1 сергек, сак, сезгіш; 2 қайы-
рымды, зейінді, кішіпейіл /отзывчивый/
чутью — сәл, сәл ғана
чуть — сәл, аз ғана
чутья — сезу, сезіну, білу

Ш

шаг — адым, кадам
шагать — 1. жүру, 2. аяу, аттап өгу
/переступить через кого-то, что-то/
шалить — тентек болу
шалы — шөлі
шампанское — шампан
шампильон — қозыққуырық
шапка — бөрік, малақай, күлақшын,
тымак
шар — шар
шарить — ақтару

шаркать — тырсылдату, сартыллагу
шарф — бокебай
шатать — шайқау, тербету, ырғау
шататься — 1 теңселу, шайқалу,
тербетілу /качаться/, 2 қаңғыру /сло-
няться/
шатаен — қоңыр сары шашты
шахматы — шахмат
шахтёр — кенші
шашки — дойбы
швед — швед
шведский — швед
швейный — тігін
швейарец — швейцариялық
швейцарский — швейцария, швейцари-
ялық
швея — тігінші
швырять — 1 лақтыру /бросать/, 2
шашу /расточать/
шевелить — қозғау, қимылдату
шевелиться — қозғалу, қимылдау
шёлк — жібек
шёлковый — жібек
шелявый шолжың
шелот — сыбыр
шептать — сыбырлау
шеренга — сап
шерсть — жүн, түк
шерстяной — жүн, түк
шест — қада, сырық, сырғауыл
шестёрка — алтылық
шестеро — алтау
шестидесятый — алпысыншы
шестисотый — алты жүзінші
шестиугольник — алтыбұрыш
шестнадцатый — он алтыншы
шестнадцатый — он алты
шестой — алтыншы
шесть — алты
шестьдесят — алпыс
шестьсот — алғы жүз
шея — мойын
шикарный — сәулетті
шилеть — 1 ысылдау, шыжылдау, бы-
жылдау, 2 күнкілдеп үрсу /ворчать/
шиповник — итмұрын
ширина — ең
широкий — кең
широта — ендік
шитый — тігілген
шить — тігу
шифоньер — шифоньер
шишка — 1 ісік, томпақ, 2 түйін, бұр,
бұрыш /бот./; 3 маңғаз /важная персона/
шкалука — сандықша, қобдиша

шкаф — шкаф
 никола — мектеп
 школьник — мектеп окушысы
 школьный — мектеп
 шкура — тери
 шлем — дулыга
 шлёпаны — үй шөркөй
 шлёпать — 1 шапалактау, шапалакпен
 үрү /бить/, 2 тырпылдату /хлопать,
 стучать/, 3 шалпылдатып жүрү /хо-
 дить по мокрому/
 шлёпаться — шалп етип жыгылу
 шлифовать — тегистеу, ажарлау
 шляпа — калпак
 шляться — каңыруу
 шмель — ара
 шнур — 1 бау, жип, 2 сым /электр/
 шнуровать — байын баулау, бауын салу
 шов — итс
 шок — естен тану
 шоколад — шоколад
 шорох — сыбдыр
 шорты — шор
 шоссе — тас жол
 шотландец — днотландиялык
 шотландский — шотландиялык
 шифёр — жүргүзүш
 шага — сапы
 шпатель — жип
 шпаклевать — тыгындуу
 шпатель — калакша
 шпилька — шаш түйреүш
 шпинат — саумалдык
 шпингалет — сүкпа тиек
 штаны — шалбар
 штат — штат
 штембель — мөр, белги
 штопать — торлап жамау
 штора — перде
 шторм — теңиз дауылы
 штраф — айып
 штрафовать — айып салу, айыптау
 штука — дана
 штукагур — сылакшы
 штукатурить — сылактау, сылау
 шуба — тоң, ишк
 шум — даңгыр, шуул, шу
 шуметь — шулау
 шурян — балдыз, кайын ага, кайын ін
 шуршать — сусылдау, сыбдырлау, судыр-
 лау
 шустрый — пысык, епти, ширак
 шутить — өздөңдөү, калжыңдау
 шутка — өзд, калжың

Щ

щавель — кымыздык
 щадить — аяу, сактау, коргау
 щеголять — кербездену
 щедрый — жомарт, мырза, колы ашык
 щека — жак, бет
 щекоtagь — 1 кытықтау; 2 жыбырлау
 /в горле/
 щелкать — 1 шерту /давать щелчки/,
 2 сақылдату /зубами/ 3 шагу /орехи/
 щёлочь — силти
 щель — саңылау тесик
 шемить — сыздау, шаншу, сырқырау
 шенок — күшк
 шепотка — шөкiм, шымышым, бир салым
 щётка — щетка
 щиколотка — асык
 шипать — шымышу
 шипцы — кыскаш
 щит — калқан
 шука — шортан
 шуцый — өлжуаз
 шурить — сыңыраигу
 шуриться — сығыраю

Э

эвенк — эвенк
 эвенкийский — эвенк
 эгонист — озмишил
 эй — ай
 экватор — генесирпиш
 экзамен — емтихан
 экзаменатор — емтихан алушы
 экзаменовать — емтихан алу
 экзаменоваться — емтихан тапсыруу
 экзема — өсекжем, бөртпе
 экземпляр — 1 дана /штука/, 2 нуска,
 үлги, түрү /образец/
 экология — экология
 экономика — экономика
 экономист — экономист
 экономить — үнемдеу
 экономический — шаруашылык эконо-
 микалык
 экскурсия — экскурсия
 экскурсовод — экскурсия жетекши
 электрический — элсктр
 эмалированный — эмальданган
 эмоциональный — кызба, жалынды
 энергичный — жиперл, кайратты, батыл
 энциклопедия — энциклопедия
 эпос — эпос, жыр
 эпоха — заман, дәуір

эра — заман, кезең
 эрудированный — мағлұматты, білімді
 эрудит — білімдар
 эскалатор — эскалатор
 эскимо — эскимо
 эскимос — эскимос
 эскимосский — эскимос
 эстон — эстон
 эстонский — эстон, эстондық
 эстрада — эстрада
 этаж — қабат
 этап — кезең
 это — бұл, осы
 эфиоп — эфиоп
 эфиопский — эфиоп
 эффект — 1 әсер /впечатление/; 2 нәтиже сағдар /результат/
 эффективный — пәтижелі, тиімді
 эффектный — тартарлық, қызықтырарлық
 эх — ой, әй, әттегесе-ай, қап
 эхо — жаңғырық

Ю

юбилей — мерейтой, мүшелтоп
 юбка — белдемше
 ювелир — зергер
 ювелирный — зергерлік
 юг — оңтүстік
 юго-восток — оңтүстік-шығыс
 юго-запад — оңтүстік-батыс
 югослав — югослав
 югославский — югославиялық
 южный — оңтүстік
 юла — зырылдауық
 юмор — өзіл, сықак
 юность — жас өспірімдік, жастық шақ
 юноша — жас жігіт, бозбала
 юридический — заң, заңдық
 юрист — заңгер
 юрта — киіз үй

Я

я — мен
 яблоко — алма

яблоне́вый — алма, яғмалы
 явля́ться — 1 келіу, келіп жету /прийти/, 2. пайда болу, туу, келіп шығу /возникнуть/
 явление — 1 кұбылыс оқиға, 2 көрініс /театр /; 3 келіп шығу, көріну /появление/
 явны́й — 1 күдіксіз, шүбәсіз /очевидный/, 2. ашық, айқын /открытый/
 ягнёнок — қозы
 ягода — жидек
 яд — у, зор
 ядовитый — улы, зәрлі
 ядро — 1 дән /плода/, 2 өзек /центр/, 3 түйін, маңыз /сущность/, 4 оқ /снаряд/
 язва — 1 ойық жара, 2 жауыздық, зардап, кесел /перен /; 3 зор, зәрлі ащы тілді /о человеке/
 язви́ть — шағып сойлеу, кекесін айту
 язы́к — тіл
 языковед — тілші
 языковой — тіл
 язычок — тілшік
 яичница — қуырғап жұмыртқа
 яйцо — жұмыртқа
 як — кодас
 якут — якут
 якутский — якут
 яма — шұңқыр, ор
 январь — қаптар
 японец — жапон, жапондық
 японский — жапон
 яркий 1. жарық, 2 ашық түсті /о цвете/; 3 әйгілі пағыз, көрнекті /выдающийся/
 ярмарка — жәрменке
 ярус — қабат
 ясель — шетен
 ясны́й — 1 ашық, жарық, жалпыр, 2 анық, айқын /отчетливый/, 3 жүйелі /чёткий/
 ястреб — қаршыға
 ячмень — арпа, іеріскен /мед /
 ящик — 1 жәшік, 2 тарна, суырма /стола/

- Абхазия – Абхазия
 Австралия – Австралия
 Аджария – Аджария
 Адрия теңізі – Адриатическое море
 Азор аралдары – Азорские острова
 Акадыр – Агадырь
 Аккөл – Акколь
 Аксай – Аксай
 Аксу – Аксу
 Ақтау – Ақтау
 Ақтөбе – Актөбе
 Алакөл – Алаколь
 Аланд аралдары – Аландские острова
 Албания – Албания
 Алғабас – Алғабас
 Алеут аралдары – Алеутские острова
 Алжир – Алжир
 Алмалыбақ – Алмалыбақ
 Алмания – Германия
 Алматы – Алматы
 Алтай – Алтай
 Альпі таулары – Альпы
 Аляска – Аляска
 Амазонка – Амазонка
 Америка Құрама Штаттары /АҚШ/ –
 Соединенные Штаты Америки
 Амстердам – Амстердам
 Амудария – Амударья
 Амур – Амур
 Анадырь – Анадырь
 Андалузия таулары – Андалузские горы
 Андорра – Андорра
 Анд таулары – Анды
 Анкара – Анкара
 Антарктида – Антарктида
 Антарктика – Антарктика
 Антиль аралдары – Антильские острова
 Апенин таулары – Апеннины
 Арабиі түбегі – Аравийский полуостров
 Арал – Аральск
 Аргентина – Аргентина
 Арктика – Арктика
 Аркалық – Аркалык
 Армения – Армения
 Арыс – Арысь
 Аса – Асса
 Астана – Астана
 Асубулақ – Асубулак
 Атбасар – Атбасар
 Атлант мұхиты – Атлантический океан
 Атырау – Атырау
 Ауғанстан – Афганистан
 Афины – Афины
 Африка – Африка
 Ашхабат – Ашгабат
 Аягөз – Аягуз
 Өзiрбайжан – Азербайджан
 Өндiжан – Андижан
 Байкал – Байкал
 Байкал маңы – Прибайкалье
 Байкал сырты – Забайкалье
 Баку – Баку
 Баканас – Баканас
 Балқан түбегі – Балканский полуостров
 Балқаш – Балхаш
 Балтық теңізі – Балтийское море
 Баренц теңізі – Баренцево море
 Башқұртстан – Башкирия
 Баянауыл – Баянаул
 Белград – Белград
 Белое море – Ак теніз
 Белоруссия – Белоруссия
 Белфаст – Белфаст
 Бельгия – Бельгия
 Бенгаль шығанағы – Бенгальский залив
 Беринг бұғазы – Берингов пролив
 Болгария – Болгария
 Бомбей – Бомбей
 Бони – Бонн
 Бразилия – Бразилия
 Брюссель – Брюссель
 Бурятия – Бурятия
 Бухарест – Бухарест
 Бұрабай – Боровое
 Бұхара – Бухара
 Біріккен Араб Эмираттары – Объединённые Арабские Эмираты
 Бішкек – Бишкек
 Варна – Варна
 Варшава – Варшава
 Вашингтон – Вашингтон
 Венгрия – Венгрия
 Венесуэла – Венесуэла
 Венеция – Венеция
 Вильнюс – Вильнюс
 Вьетнам – Вьетнам
 Гаити – Гаити
 Ганг – Ганг
 Гвинея – Гвинея
 Гибралтар бұғазы – Гибралтарский пролив
 Гималай – Гималаи
 Голландия – Голландия
 Гренландия – Гренландия
 Греция – Греция
 Гринвич – Гринвич

Грузия — Грузия
Дағыстан — Дагестан
Дания — Дания
Дели — Дели
Днепр — Днепр
Дон — Дон
Дунай — Дунай
Душанбе — Душанбе
Египет — Египет
Еділ — Вола
Екібастұз — Экибастуз
Енисей — Енисей
Ереван — Ереван
Ерейментау — Ерейментау
Ертіс — Иртыш
Есік — Иссык
Есіл — Есиль
Еуразия — Евразия
Еуропа — Европа
Жайық өзені — Урал река
Жамбыл — Жамбыл
Жаңаарқа — Жанаарқа
Жаңа Зеландия — Новая Зеландия
Жалония — Япония
Жапон теңізі — Японское море
Жезқазған — Жезказган
Женева — Женева
Жетісу — Семиречье
Жоңғар Ала тауы — Джунгарский Алатау
Жоңғария — Джунгария
Заир — Заир
Зайсан — Зайсан
Замбия — Замбия
Израиль — Израиль
Индонезия — Индонезия
Иордания — Иордания
Ирак — Ирак
Иран — Иран
Ирландия — Ирландия
Исламабад — Исламабад
Исландия — Исландия
Испания — Испания
Италия — Италия
Йемен — Йемен
Кабул — Кабул
Камерун — Камерун
Камчатка — Камчатка
Канада — Канада
Қанар аралдары — Канарские острова
Қара теңізі — Карское море
Қариб теңізі — Карибское море
Қарпат таулары — Карпаты
Каспий маңы ойпаты — Прикаспийская низменность
Каспий теңізі — Каспийское море

Кения — Кения
Киев — Киев
Кишинёв — Кишинёв
Кола түбегі — Кольский полуостров
Колумбия — Колумбия
Конго — Конго
Копенгаген — Копенгаген
Кордильер таулары — Кордильеры
Корея — Корея
Көкшетау — Кокшетау
Куба — Куба
Кувейт — Кувейт
Қазақстан — Казахстан
Казан — Казань
Қалқаман — Калкаман
Қапал — Капал
Қапшағай — Капчагай
Қарасай — Карасай
Қаратау — Каратау
Қара теңіз — Черное море
Қарағанды — Караганда
Қарғалы — Каргаллинский
Қарқаралы — Каркаралинск
Қаскелең — Каскелен
Қатон-Қарағай — Катон-Карагай
Қиыр Шығыс — Дальний Восток
Қоғалы — Когалы
Қостанай — Костанай
Қызылжар — Кызылжар
Қызылқұм — Кызылқум
Қызылорда — Кызылорда
Қызыл теңіз — Красное море
Қызылту — Кызылту
Қырғызстан — Кыргызстан
Қырым түбегі — Крымский полуостров
Қытай — Китай
Лабрадор ағысы — Лабрадорское течение
Ладога көлі — Ладожское озеро
Лазарев теңізі — Лазарева море
Лаос — Лаос
Лаггевтер теңізі — Лагтевых море
Латвия — Латвия
Ленгер — Ленгер
Лепсі — Лепсы
Либерия — Либерия
Ливан — Ливан
Ливия — Ливия
Литва — Литва
Лондон — Лондон
Люксембург — Люксембург
Мавритания — Мавритания
Магеллан бұғазы — Магелланов пролив
Мадагаскар — Мадагаскар
Мадрид — Мадрид
Македония — Македония

Малайзия — Малайзия
Мали — Мали
Мальта — Мальта
Манила — Манила
Маржанды теңіз — Коралловое море
Марокко — Марокко
Мәрмәр теңізі — Мраморное море
Мәскеу — Москва
Медеу — Медео
Мекке — Мекка
Мексика — Мексика
Минск — Минск
Миссисипи — Миссисипи
Миссури — Миссури
Мозамбик — Мозамбик
Мойынқум — Мойынқум
Молдавия — Молдавия
Монако — Монако
Монголия — Монголия
Нарынқол — Нарынқол
Непал — Непал
Нигерия — Нигерия
Нидерланды — Нидерланды
Никарагуа — Никарагуа
Норвегия — Норвегия
Норвег теңізі — Норвежское море
Нәкіс — Нукус
Нью-Йорк — Нью-Йорк
Ны — Нл
Обь — Обь
Омбы — Омск
Онега көлі — Онежское озеро
Оңтүстік Америка — Южная Америка
Оңтүстік Африка республикасы — Южно-африканская Республика
Орал — Уральск
Орал тауы — Уральские горы
Орта Азия — Средняя Азия
Отар — Отар
Оттава — Оттава
Отырар — Оtrar
Охот теңізі — Охотское море
Өзбекстан — Узбекистан
Озен — Узень
Өлі теңіз — Мёртвое море
Өскемен — Усть-Каменогорск
Паллодар — Павлодар
Пакистан — Пакистан
Палестина — Палестина
Памир — Памир
Панама — Панама
Панама каналы — Панамский канал
Парагвай — Парагвай
Париж — Париж
Парсы шығанағы — Персидский залив

Пекин — Пекин
Перу — Перу
Петропавл — Петропавловск
Печора ойпағы — Печорская низменность
Пиреней түбегі — Пиренейский полуостров
Польша — Польша
Португалия — Португалия
Прага — Прага
Пхеньян — Пхеньян
Шіл Сүйегі жағалауы — Берег Слоновой Кости
Рабат — Рабат
Рейкьявик — Рейкьявик
Рейн — Рейн
Ресей — Россия
Рига — Рига
Рим — Рим
Румыния — Румыния
Самарқан — Самарканд
Сарқант — Сарканд
Сарыағаш — Сарыағаш
Сары теңіз — Жёлтое море
Сауд Арабиясы — Саудовская Аравия
Саха Республикасы /Якутия/ — Республика Саха /Якутия/
Семей — Семипалатинск
Сенегал — Сенегал
Сербия — Сербия
Сеул — Сеул
Сидней — Сидней
Сингапур — Сингапур
Сицилия — Сицилия
Словакия — Словакия
Созак — Сузакский
Солтүстік Америка — Северная Америка
Солтүстік Мұзды мұхит — Северный Ледовитый океан
Солтүстік теңіз — Северное море
Сомали — Сомали
Стокгольм — Стокгольм
Судан — Судан
Сырдарья — Сырдария
Сібір — Сибирь
Сілеті — Селеты
Таиланд — Таиланд
Таити — Таити
Тайвань — Тайвань
Таймыр — Таймыр
Талғар — Талғар
Талдықорған — Талдықорған
Талинн — Талинн
Тараз — Тараз
Тарбағатай — Тарбағатай
Татарстан — Татарстан

Ташкент – Ташкент
Таяу Шыгыс – Ближний Восток
Тбилиси – Тбилиси
Тәжікстан – Таджикистан
Тегеран – Тегеран
Текелі – Текели
Тель-Авив – Тель-Авив
Теміртау – Темиртау
Токио – Токио
Торғай – Торғай
Түлкібас – Тюлькубас
Түрікмеистан – Туркменистан
Түркия – Турция
Түркістан – Туркестан
Тынық мұхиты – Тихий океан
Украина – Украина
Улан-Батор – Улан-Батор
Уругвай – Уругвай
Ұзынағаш – Узунагач
Ұлыбритания – Великобритания
Ұлыбритания және Солтүстік Ирландия
Біріккен Корольдығы – Соединённое Королевство Великобритании и Северной Ирландии
Үнді мұхиты – Индийский океан
Үндістан – Индия
Үрімші – Урумчи
Үштөбе – Уштөбе
Ферғана аңғары – Ферганская долина
Фиджи – Фиджи
Филлиппин – Филиппины
Финляндия – Финляндия
Флоренция – Флоренция
Франция – Франция
Хельсинки – Хельсинки
Хорватия – Хорватия
Чехия – Чехия
Чили – Чили
Чукот теңізі – Чукотское море
Шардара – Чардара
Шелек – Чилик
Швейцария – Швейцария
Швеция – Швеция
Шонжа – Чунджа
Шотландия – Шотландия
Шри Ланка – Шри Ланка
Шу – Чу
Шымкент – Шымкент
Ыстықкөл – Иссыккуль
Іле – Или
Іле Алатауы – Заилийский Алатау
Эгей теңізі – Эгейское море
Эстония – Эстония
Эфиопия – Эфиопия
Югославия – Югославия
Ямайка – Ямайка
Ямал – Ямал

Оқытушының сабақ үстінде қолданатын сөйлемдері

Сәлеметсіздер ме!	Здравствуйте!
Отырыңыздар.	Садитесь
Кезекші кім?	Кто дежурный?
Бүгін қай күн?	Какой сегодня день?
Бүгін нешесі?	Какое сегодня число?
Сабақта кім жоқ?	Кто отсутствует?
Ол неге жоқ?	Почему отсутствует?
Шүберек қайда?	Где тряпка?
Тақтадағы жазуды өшіріңдер!	Сотрите с доски.
Бор жоқ па? Альп келіндер!	Мела нет? Принесите!
Сабақты бастаймыз	Начинаем урок
Үйге берілен тапсырманы тексерейік	Проверим домашнее задание.
Кітаптарыңның 5-ші бетін ашыңдар.	Откройте книги на странице 5
Кәне, 5-ші беттегі мәтінді оқиық	Давайте прочтем текст на странице 5
Кітаптарыңның бетін ашыңдар	Переверните страницу
Кітаптарыңды жабыңдар	Закройте книги
Мемен (дикторлан) кейін қайталанар	Повторяйте за мной (за диктором)
Кезекпен (қосылып, қаттырақ, баяуырақ, анық) оқыңдар.	Читайте по очереди (хором, громче, медленнее, отчетливо)
Мына абзацты дауыстап оқыңдар.	Прочтите этот абзац вслух
Асаи, жалғастырып оқы.	Асан, продолжай читать.
Мына сөйлемді қазақ (орыс) тіліне аударыңдар	Переведите это предложение на казахский (русский) язык.
Сөзбе-сөз аудармаңдар!	Не переводите слово в слово.
Тақырыпқа жақын аударыңдар.	Переводите близко к тексту
Мұны басқаша кім аударды?	Кто перевел это по-другому?
Бұл сөзді сөздіктен қарадыңдар ма?	Вы смотрели это слово в словаре?
Сіздікі дұрыс!	Вы правы!
Сіздікі дұрыс емес!	Вы не правы!
Мына сөздің мағынасы қандай?	Какое значение у этого слова?
Мәтін бойынша сұрақ қойыңдар.	Составьте вопросы к тексту
Сөйлем құраңдар	Составьте предложение
Мына сөз тіркестерімен сөйлем құраңдар	Составьте предложения с данными словосочетаниями
Тақтаға шық	Выходи к доске.
Мына сөйлемді тақтаға жаз.	Напиши это предложение на доске
Тақтадан көшіріп жазыңдар	Спишите с доски.
40-беттегі 13-жаттығуды дәптерлеріңе көшіріп жазыңдар	Спишите в тетрадь упражнения 13 на странице 40
Бір-біріңнен көшірмеңдер.	Не списывайте друг у друга.
Айқын етіп жазыңдар.	Пишите разборчиво
Сөзді ежелеп айтыңдар	Назовите слово по буквам
Әріптердің (сөздердің) астын сызыңдар	Подчеркните буквы (слова).
Өздерің жұмыс істендер	Работайте самостоятельно
Сыбырламай отырыңдар!	Не подсказывайте!
Оның қатесі бар ма?	У него есть ошибки?
Мұнда не дұрыс емес?	Что здесь неправильно, неверно?
Мұны кім түзей алады?	Кто может это исправить?
Сізді түсінбедім	Я Вас не понял.
Кім түсінбеді?	Кто не понял?
Мен түсінбедім.	Я не понял

РЕЗЮМЕ

ВИКТОР СМИРНОВ

Цель	Найти работу с перспективой дальнейшего роста
Адрес	480096 · ГОРОД АЛМАТЫ · УЛ ИСАЕВА 12-46 Телефон: (07) 3272-689543 Факс: (07) 3272-689544 E-mail: svictor@nursat.com
Опыт работы	2000–2004 Предприятие «Болашак» Алматы <i>Руководитель планового отдела</i> <ul style="list-style-type: none"> • Введена новая система планирования. • Увеличены объемы продаж на 13% • Уменьшены издержки производства на 23%.
	1995–1999 Предприятие «Болашак» Алматы <i>Заместитель руководителя планового отдела</i> <ul style="list-style-type: none"> • Увеличены объемы продаж на 7%. • Организована единая компьютерная сеть. • Введены в строй 4 филиала предприятия
	1990–1994 Трикотажная фабрика № 1 Алматы <i>Старший экономист</i> <ul style="list-style-type: none"> • Введена новая система расчетов с торговлей. • Улучшена связь с поставщиками.
	1990–1994 Трикотажная фабрика № 1 Алматы <i>Экономист</i> <ul style="list-style-type: none"> • Установлена связь с поставщиками • Стажировка на головном предприятии
Образование	1980–1985 Алматинский технологический институт Алматы <ul style="list-style-type: none"> • Факультет Экономика легкой промышленности. • Специальность. Экономист.
Навыки	Компьютерные программы Microsoft Word, Excel, Power Point, Access английский язык – продвинутый уровень, казахский язык – начальный уровень, водительское удостоверение категории “В”.
Увлечения	Компьютеры, автомобили, чтение

РЕЗЮМЕ

ВИКТОР СМИРНОВ

Мақсаты	Болашақ мансапқа жеткізетін жұмыс табу	
Мекен-жайы	480096 · АЛМАТЫ ҚАЛАСЫ ИСАЕВ КОШЕСІ 12-46 · Телефоны. (07) 3272-689543 · Факс: (07) 3272-689544 · E-mail. svictor@nursat.com	
Жұмыс тәжірибесі	2000–2004 «Болашақ» кәсіпорны Алматы <i>Жоспарлау бөлімінің жетекшісі</i>	
	<ul style="list-style-type: none"> • Жоспарлаудың жаңа жүйесі енгізілді. • Сату көлемі 13%-ке ұлғайтылды • Өндіріс шығындары 23%-ке кемді 	
	1995–1999 «Болашақ» кәсіпорны Алматы <i>Жоспарлау бөлімінің жетекшісінің орынбасары</i>	
	<ul style="list-style-type: none"> • Сату көлемі 7%-ке ұлғайтылды. • Бірыңғай компьютер торабы ұйымдастырылды • Өндірістің 4 филиалы құрылысқа енгізілді 	
Білімі	1990–1994 № 1 тоқыма фабрикасы Алматы <i>Аға экономист</i>	
	<ul style="list-style-type: none"> • Сатуда жаңа есептеу жүйесі енгізілді. • Тапсырушылармен байланыс орнатылды. 	
Білімі	1990–1994 № 1 тоқыма фабрикасы Алматы <i>Экономист.</i>	
	<ul style="list-style-type: none"> • Тапсырушылармен байланыс орнатылды. • Бас өндірісте стажировка. 	
Дағды-машығы	Microsoft Word, Excel, Power Point, Access компьютер бағдарламалары ағылшын тілі – жалғастырушы деңгей, қазақ тілі – бастап үйренушілер деңгейі, “В” категориясының жүргізушілер куәлігі	
Әуестенуі	Компьютерлер, автомобильдер, кітап оқу.	

Наименование структурного подразделения

Адресат
Резолюция

ЗАЯВЛЕНИЕ

Прошу перевести меня на должность _____
(наименование должности)

(наименование структурного подразделения)

В СВЯЗИ С _____
(причина перевода)

(подпись работника)

(расшифровка подписи)

* * *

2-үлгі

Құрылымдық бөлімшенің атауы

Адресат
Қарар

ӨТІНІШ

_____ байланысты мені
(ауысудың себебі)

(құрылымдық бөлімшенің атауы)

(қызметтің атауы)

ауыстыруыңызды өтінемін.

(қызметкердің қолы)

(аты-жөні)

Академия права “Әділет”
 Ректору Высшей школы права
 господину Матюхину Анатолию Алексеевичу
 от студента первого курса А Асанова

ЗАЯВЛЕНИЕ

Прошу Вас выделить одно место в общежитии академии. Семейное положение не позволяет мне жить дома.

Сентябрь 14 2004 года

А. Асанов

* * *

3-үлгі

Құқықтану академиясы “Әділет”
 Жоғары құқық мектебінің ректоры
 Матюхин Анатолий Алексеевич мырзаға
 бірінші курстың студенті А. Асановтан

ӨТІНІШ

Сізден академияның жатақханасынан бір орын беруіңізді өтінемін.
 Отбасы жағдайым пәтерде тұруымды көтермейді.

2004 жылғы қыркүйктің 14-і

А. Асанов

оқуда

- бір орын беруіңізді
- емтиханды қайта тапсыруға рұқсат беруіңізді
- оқуға тиесілі ақшамды кейінге қалдыруға
- материалдық көмек беруіңізді

жұмыста

- кезектен тыс демалыс беруіңізді
- материалдық көмек беруіңізді
- жұмыстан бостуыңызды
- жұмысқа қабылдауыңызды
- бірлесе жұмыс істеуді

АНКЕТНАЯ ФОРМА ПРИКАЗА О ПРИЕМЕ НА РАБОТУ

Герб
/наименование министерства, ведомства,
учреждения, организации или предприятия/

П Р И К А З

№ _____

Алматы

О приеме на работу Учетный номер _____

020 Табельный номер _____

030 Фамилия _____

031 Имя _____

032 Отчество _____

040 Вид приема _____

050 Должность _____

060 Структурное подразделение _____

/управление/

/отдел/

070 Оклад _____

080 Дата приема _____

/число, месяц, год/

090 Основание _____

Генеральный директор объединения _____

/подпись/

/расшифровка подписи/

Визы

Начальник отдела кадров

Главный механик

С приказом ознакомлен _____

/подпись работника/

Информация перенесена на машинный носитель _____

/подпись, дата/

ЖҰМЫСҚА ҚАБЫЛДАУ ТУРАЛЫ БҰЙРЫҚТЫҢ САУАЛ-СҰРАҚ ТҮРІ

Елтаңба
/министрліктің, ведомствоның, мекеменің,
ұйымның немесе кәсіпорынның атауы/

Б У Й Р Ы Қ

№ _____

Алматы

Жұмысқа алу туралы Есеп нөмірі _____

020 Табельдік нөмірі _____

030 Фамилиясы _____

031 Аты _____

032 Әкесінің аты _____

040 Қабылдау түрі _____

050 Қызметі _____

060 Құрылымдық бөлімше _____

/басқарма/

/бөлім/

070 Жалақысы _____

080 Қабылдау күні _____

/күні, айы, жылы/

090 Негіздеме _____

Бірлестіктің бас директоры _____

/колы/

/аты-жөні/

Қол қоятындар

Кадр бөлімінің бастығы

Бас механик

Бұйрықпен таныстым _____

/қызметкердің қолы/

Ақпарат компьютерге енгізілді _____

/колы, ай-күні/

/наименование министерства, предприятия/

П Р И К А З

_____ № _____

/место издания/ _____

/о внесении служебных изменений/

/категория инженерно-технических работников и служащих/В связи с _____
/основание/

приказываю:

/наименование категорий инженерно-технических работников и служащих/

внести следующие изменения в служебные инструкции:

1. _____
2. _____
3. _____

Руководитель учреждения

Подпись

Расшифровка
подписи

Визы

/министрліктің, кәсіпорынның атауы/

Б Ү Й Р Ы Қ

_____ № _____

/шығарылған жері/ _____

/қызмет бабындағы өзгерістер
енгізу туралы/

/инженер-техник қызметкерлер мен қызметшілер категориясы/

/негіздеме/

байланысты бұйырамын:

/инженер-техник қызметкерлер мен қызметшілер категориясының атауы/

қызмет нұсқауына мынадай өзгерістер енгізілсін:

1. _____
2. _____
3. _____

Мекеме басшысы

Қолы

Аты-жөні

Қол қоятындар

/наименование министерства, предприятия/

УТВЕРЖДАЮ/руководитель министерства,
ведомства, руководитель
учредителей предприятия/

Подпись

Расшифровка
подписи**У С Т А В**

_____ № _____

/место издания/ _____

СТРУКТУРА ТЕКСТА

Общие правила
 Основные обязанности
 Выполняемая работа
 Права и обязанности
 Руководство
 Отношение. Связь
 Производственно-хозяйственная служба
 Имущество и средства
 Контроль, проверка и выполнение работы
 Перестройка и ликвидация

Руководитель предприятия

Визы

Подпись

Расшифровка
подписи

/министрліктің, кәсіпорынның атауы/

БЕКІТЕМІН/министрліктің, ведомствоның
басшысы, кәсіпорын құрылтай-
шысының басшысы/

Қолы

Аты-жөні

Ж А Р Ғ Ы

_____ № _____

/шығарылған жері/ _____

МӨТІННІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ

Жалпы ережелер
Негізгі міндеттер
Атқарылатын қызмет
Құқықтар мен міндеттер
Басшылық
Қарым-қатынас. Байланыс
Өндірістік-шаруашылық қызмет
Мүлік және құралдар
Қызметті бақылау, тексеру және жүргізу
Қайта құру және жою

Кәсіпорын басшысы

Қол қоятындар

Қолы

Аты-жөні

/наименование министерства, ведомства, предприятия/

ПРОТОКОЛ

_____ № _____

Алматинского _____

_____ заседание комиссии по

Председатель – Т. Т. Таласов

Секретарь – Х. Х. Хайдаров

Присутствовали: 40 человек /список прилагается/

ПОВЕСТКА ДНЯ:

- 1.
- 2.

1. Слушали.

Доклад Т. Т. Тайжанова _____

_____ /текст доклада прилагается/

В ы с т у п и л и:

С. С. Сарсенов – краткий конспект выступления

Б. Б. Бейсенов

П о с т а н о в и л и:

- 1.1. _____ одобрить
- 1.2. _____

2. Слушали:
- Выступили:
- Постановили:

Председатель

подпись

Секретарь

подпись

/министрліктің, ведомствоның, кәсіпорынның атауы/

Х А Т Т А М А

_____ № _____

Алматы _____

_____ жөніндегі комиссия мәжілісі

Төрағасы – Т. Т. Таласов

Хатшысы – Х. Х. Хайдаров

Қатысқандар: 40 адам /тізімі қоса беріліп отыр/

КҮН ТӘРТІБІ:

- 1.
- 2.

1. Тындалды:

Т. Т. Тайжановтың баяндамасы _____

/баяндаманың мәтіні қоса беріліп отыр/

С ө й л е г е н д е р:

С. С. Сәрсенов – сөздің қысқаша жазбасы

Б. Б. Бейсенов

Қ а б ы л д а н ғ а н қ а у л ы:

- 1.1. _____ мақұлданын
- 1.2. _____

2. Тындалды:

Сөйлегендер:

Қабылданған қаулы:

Төрағасы

КОЛЫ

Хатшысы

КОЛЫ

КОМАНДИРОВОЧНОЕ УДОСТОВЕРЕНИЕ

№ _____ “ _____ ”
_____ 200 _____ г.

выдано г-ну _____

командированному в _____

Срок командировки _____ дней с _____ 200 _____ года.

Наименование и адрес учреждения

Руководитель
учреждения

Подпись

Ф. И. О.

/2 сторона/

Отметки о прибытии в пункты назначения и выбытия

Прибыл в _____
“ _____ ” _____ 200 _____ г.

Убыл из _____
“ _____ ” _____ 200 _____ г.

Печать Подпись _____

Печать Подпись _____

Прибыл в _____
“ _____ ” _____ 200 _____ г.

Убыл из _____
“ _____ ” _____ 200 _____ г.

Печать Подпись _____

Печать Подпись _____

Прибыл в _____
“ _____ ” _____ 200 _____ г.

Убыл из _____
“ _____ ” _____ 200 _____ г.

Печать Подпись _____

Печать Подпись _____

Примечание: При выезде в несколько пунктов отметки о прибытии и убытии делаются отдельно в каждом из них

ІССАПАРЫНЫҢ КУӘЛІГІ

№ _____ “ _____ ”
_____ 200 ____ ж.

жіберілген _____

мырзаға берілді.

Сапар мерзімі 200 ____ жылғы _____

бастап _____ күн.

Мекеменің мекен-жайы

Мекеме басшысы

Қолы

Аты-жөні

/2-жағы/

Жіберілген жерлерге келіп-кеткендігі туралы белгі

_____ келген күні

_____ кеткен күні

“ ____ ” _____ 200 ____ ж.

“ ____ ” _____ 200 ____ ж.

Мөр Қолы _____

Мөр Қолы _____

_____ келген күні

_____ кеткен күні

“ ____ ” _____ 200 ____ ж.

“ ____ ” _____ 200 ____ ж.

Мөр Қолы _____

Мөр Қолы _____

_____ келген күні

_____ кеткен күні

“ ____ ” _____ 200 ____ ж.

“ ____ ” _____ 200 ____ ж.

Мөр Қолы _____

Мөр Қолы _____

Е с к е р т у: Бірнеше елді мекенге барған кезде келіп-кеткендігі туралы белгі олардың әрқайсысына бөлек қойылады

Производственное объединение
 “Полиграфия”
 Передал – секретарь
 С. Нұрымжанова
 Тел.: 62-56-06

Редактору Куртинской районной
 газеты “Шұғыла” У. Кубиеву
 Принял – секретарь
 Ж. Әмірова
 Тел.: 2-22-82

ТЕЛЕФОНОГРАММА

00/00/00
 Алматы

№16

12 час. 30 мин

15.04.04. в 15.30 в актовом зале объединения состоится совещание редакторов районных газет Алматинской области по итогам первого квартала.

Адрес объединения: ул. Байзакова, дом 84.

Генеральный директор ПО

И. С. Ақылбеков

* * *

9-үзгі

“Полиграфия” өндірістік
 бірлестігі
 Хабарлаған – хатшы
 С. Нұрымжанова
 Тел.: 62-56-06

Күрті аудандық “Шұғыла”
 газетінің редакторы Ө. Күбиевқа
 Қабылдап алған – хатшы
 Ж. Әмірова
 Тел.: 2-22-82

ТЕЛЕФОНХАТ

00/00/00
 Алматы

№16

12 сағ. 30 мин

15.04.04. ж. сағ. 15.30-да бірлестіктің акт залында Алматы облысының аудандық газеттері редакторларының бірінші тоқсанның қорытындылары бойынша мәжілісі өткізіледі.

Бірлестіктің мекен-жайы: Байзақов көшесі, 84-үй.

Бірлестіктің бас директоры

И. С. Ақылбеков

ДОВЕРЕННОСТЬ

Я, Махфуза Жумадиловна Шаяхметова, доверяю Ердаулетовой Айжан Уалиевне получить в Алматинском технологическом университете мою заработную плату за февраль 2004 года.

Подпись

М. Ж Шаяхметова

04.02.04.

Подпись М. Ж. Шаяхметовой удостоверяю

Ректор университета

Д. Т. Оспанов

00/00/00

Печать

* * *

*10-үлгі***СЕНІМХАТ**

Мен, Мақфуза Жұмаділқызы Шаяхметова, Алматы технологиялық университетінен менің 2004 жылғы ақпан айындағы жалақымды алады Айжан Уалиқызы Ердаулетоваға сеніп тапсырамын.

Қолы

М. Ж Шаяхметова

04 02.04.

М. Ж. Шаяхметованың қолын куәландырамын.

Университеттің ректоры

Д. Т. Оспанов

00/00/00

Мөр

ҚОСЫМША КЕСТЕЛЕР

Варианты падежных окончаний (единственное число)

Падежи (септіктер)	Основа или корень оканчиваются на.				
	Гласные	Сонорные у, й	Сонорные носовые м, н, ң	Глухие согласные	Звонкие согласные
1. Именительный (атау)	—	—	—	—	—
2. Родительный (ілік)	-ның/ -нің	-дың/ -дің	-ның/ -нің	-тың/ -тің	-дың/ -дің
3. Дательный (барыс)	-ға/-ге	-ға/-ге	-ға/-ге	-қа/-ке	-ға/-ге
4. Винительный (табыс)	-ны/-ні	-ды/-ді	-ды/-ді	-ты/-ті	-ды/-ді
5. Местный (жатыс)	-да/-де	-да/-де	-да/-де	-та/-те	-да/-де
6. Исходный (шығыс)	-дан/ -ден	-дан/ -ден	-нан/ -нен	-тан/ -тен	-дан/ -ден
7. Творительный (көмектес)	-мен/ -менен	-мен/ -менен	-мен/ -менен	-пен/ -пенен	-бен/ -бенен

Примечания:

1. Именительный падеж имеет нулевое окончание, т е выражается чистой основой.

2. Множественное число имен существительных образуется при помощи окончаний **-лар/-лер, -дар/-дер, -тар/-тер**. Например, инженер-**лер** «инженеры», род. п. студент-**тер-дің** кітаптары «книги студентов», дат. п. бала-**лар-ға** «детям»

**Обобщающая таблица
простого склонения имен существительных**

ЕДИНСТВЕННОЕ ЧИСЛО

Падежи (септіктер)	Вопросы	Корень на гласный	Корень на согласный	Падежные окончания
1. Именительный (атау)	кім? не? «кто? что?»	бала «ребенок»	мектеп «школа»	—
2. Родительный (ілік)	кімнің? ненің? «кого? чего? чей?»	бала-ның «ребенка»	мектеп-тің «школы»	-ның/-нің -дың/-дің -тың/-тің
3. Дательный (барыс)	кімге? неге? «кому? чему?»	бала-ға «ребенку»	мектеп-ке «школе»	-ға/-ге -ка/-ке
4. Винительный (табыс)	кімді? нені? «кого? что?»	бала-ны «ребенка»	мектеп-ті «школу»	-ны/-ні -ды/-ді -ты/-ті
5. Местный (жатыс)	кімде? неде? қайда? «у кого? у чего? где?»	бала-да «ребенка»	мектеп-те «школы»	-да/-де -та/-те
6. Исходный (шығыс)	кімнен? неден? қайдан? «от кого? из чего? откуда?»	бала-дан «ребенка»	мектеп-тен «школы»	-нан/-нен -дан/-ден -тан/-тен
7. Творительный (көмектес)	кіммен? немен? «кем? чем?»	бала-мен «ребенком»	мектеп-пен «школой»	-мен/ -менен -бен/ -бенен -пен/ -пенен

**Обобщающая таблица
простого склонения имен существительных**

МНОЖЕСТВЕННОЕ ЧИСЛО

Падежи (септіктер)	Вопросы	Корень на гласный	Корень на согласный	Падежные окончания
1. Именительный (атау)	кім? не? «кто? что?»	балалар «дети»	мектептер «школы»	—
2. Родительный (ілік)	кімнің? ненің? «кого? чего? чей?»	бала-лар-дың «детей»	мектеп-тер-дің «школ»	-дың/-дің
3. Дательный (барыс)	кімге? неге? «кому? чему?»	бала-лар-ға «детям»	мектеп-тер-ге «школам»	-ға/-ге
4. Винительный (табыс)	кімді? нені? «кого? что?»	бала-лар-ды «детей»	мектеп-тер-ді «школы»	-ды/-ді
5. Местный (жатыс)	кімде? неде? қайда? «у кого? у чего? где?»	бала-лар-да «у детей»	мектеп-тер-де «у школ»	-да/-де
6. Исходный (шығыс)	кімнен? неден? қайдан? «от кого? из чего? откуда?»	бала-лар-дан «от детей»	мектеп-тер-ден «из школ»	-дан/-ден
7. Творительный (көмектес)	кіммен? немен? «кем? чем?»	бала-лар-мен «детьми»	мектеп-тер-мен «школами»	-мен

**Обобщающая таблица образования
притяжательного склонения
имен существительных**

Падежи	Твердая основа	Мягкая основа	Отличие от простого склонения
Атау Ілік Барыс Табыс Жатыс Шығыс Көмектес	ата-м «мой дедушка» ата-м-ның «моего дедушки» ата-м-а «моему дедушке» ата-м-ды «моего дедушку» ата-м-да «у моего дедушки» ата-м-нан «от моего дедушки» ата-м-мен «моим дедушкой»	әже-м «моя бабушка» әже-м-нің «моей бабушки» әже-м-е «моей бабушке» әже-м-ді «мою бабушку» әже-м-де «у моей бабушки» әже-м-нен «от моей бабушки» әже-м-мен «моей бабушкой»	— — -а/-е — — — —
Атау Ілік Барыс Табыс Жатыс Шығыс Көмектес	ата-ң «твой дедушка» ата-ң-ның «твоего дедушки» ата-ң-а «твоему дедушке» ата-ң-ды «твоего дедушку» ата-ң-да «у твоего дедушки» ата-ң-нан «от твоего дедушки» ата-ң-мен «твоим дедушкой»	әже-ң «твоя бабушка» әже-ң-нің «твоей бабушки» әже-ң-е «твоей бабушке» әже-ң-ді «твою бабушку» әже-ң-де «у твоей бабушки» әже-ң-нен «от твоей бабушки» әже-ң-мен «твоей бабушкой»	— — -а/-е — — — —
Атау Ілік Барыс Табыс Жатыс Шығыс Көмектес	ата-сы «его дедушка» ата-сы-ның «его дедушки» ата-сы-на «его дедушке» ата-сы-н «его дедушку» ата-сы-нда «у его дедушки» ата-сы-нан «от его дедушки» ата-сы-мен «его дедушкой»	әже-сі «его бабушка» әже-сі-нің «его бабушки» әже-сі-не «его бабушке» әже-сі-н «его бабушку» әже-сі-нде «у его бабушки» әже-сі-нен «от его бабушки» әже-сі-мен «его бабушкой»	— — -на/-не -н -нда/ -нде — —

Примечания:

1. В именительном падеже существительные имеют не только нулевые окончания, но и обязательный показатель притяжательности: -м (для I лица), -ың (для II лица), -сы (для III лица)

2. Отличия от форм простого склонения имеют место только в дательном падеже (для I, II, III лица), а также в винительном и местном падежах (для III лица). Например:

им п (I л.) ата «дедушка» — ата-м «мой дедушка»;

дат. п. (I л.) ата-ға «дедушке» — ата-м-а «моему дедушке»;

дат. п. (II л.) ата-ға «дедушке» — ата-ң-а «твоему дедушке»;

дат. п. (III л.) ата-ға «дедушке» - ата-сы-на «его дедушке» и т. д.

Склонение личных местоимений

Падежи	мен	сен	Сіз	ол
Атау	мен	сен	Сіз	ол
Ілік	менің	сенің	Сіздің	оның
Барыс	маған	саған	Сізге	оған
Табыс	мені	сені	Сізді	оны
Жатыс	менде	сенде	Сізде	ода
Шығыс	менен	сенен	Сізден	одан
Көмектес	менімен	сенімен	Сізбен	онымен
Падежи	біз	сендер	Сіздер	олар
Атау	біз	сендер	Сіздер	олар
Ілік	біздің	сендердің	Сіздердің	олардың
Барыс	бізге	сендерге	Сіздерге	оларға
Табыс	бізді	сендерді	Сіздерді	оларды
Жатыс	бізде	сендерде	Сіздерде	оларда
Шығыс	бізден	сендерден	Сіздерден	олардан
Көмектес	бізбен	сендермен	Сіздермен	олармен

Склонение возвратных местоимений

Падежи	өзім	өзің	өзіңіз	өзі
Атау	өзім	өзің	өзіңіз	өзі
Ілік	өзімнің	өзіңнің	өзіңіздің	өзінің
Барыс	өзіме	өзіңе	өзіңізге	өзіне
Табыс	өзімді	өзіңді	өзіңізді	өзін
Жатыс	өзімде	өзіңде	өзіңізде	өзінде
Шығыс	өзімнен	өзіңнен	өзіңізден	өзінен
Көмектес	өзіммен	өзіңмен	өзіңізбен	өзімен
Падежи	өзіміз	өздерің	өздеріңіз	өздері
Атау	өзіміз	өздерің	өздеріңіз	өздері
Ілік	өзіміздің	өздеріңнің	өздеріңіздің	өздерінің
Барыс	өзімізге	өздеріңе	өздеріңізге	өздеріне
Табыс	өзімізді	өздеріңді	өздеріңізді	өздерін
Жатыс	өзімізде	өздеріңде	өздеріңізде	өздерінде
Шығыс	өзімізден	өздеріңнен	өздеріңізден	өздерінен
Көмектес	өзімізбен	өздеріңмен	өздеріңізбен	өздерімен

Склонение указательных местоимений

Падежи	бұл	осы	сол	ана	мына
Атау	бұл	осы	сол	ана	мына
Ілік	бұның	осының	соның	ананың	мынаның
Барыс	бұған	осыған	соған	анаған	мынаған
Табыс	бұны	осыны	соны	ананы	мынаны
Жатыс	бұда	осында	сонда	анада	мынада
Шығыс	бұдан	осыдан	содан	анадан	мынадан
Көмектес	бұнымен	осымен	сонымен	анамен	мынамен

Склонение вопросительных местоимений

Падежи	кім	не	қандай	қанша	қайсы
Атау	кім	не	қандай	қанша	қайсы
Ілік	кімнің	ненің	қандайдың	қаншаның	қайсының
Барыс	кімге	неге	қандайға	қаншаға	қайсыған
Табыс	кімді	нені	қандайды	қаншаны	қайсыны
Жатыс	кімде	неде	қандайда	қаншада	қайсыда
Шығыс	кімнен	ненен	қандайдан	қаншадан	қайсыдан
Көмектес	кіммен	немен	қандаймен	қаншамен	қайсымен

Склонение отрицательных местоимений

Падежи	ешкім	ештеме	ешнәрсе	дөеме	ешқандай
Атау	ешкім	ештеме	ешнәрсе	дөеме	ешқандай
Ілік	ешкімнің	ештеменің	ешнәрсенің	дөemenің	ешқандайдың
Барыс	ешкімге	ештемеге	ешнәрсеге	дөемеге	ешқандайға
Табыс	ешкімді	ештемені	ешнәрсені	дөemenі	ешқандайды
Жатыс	ешкімде	ештемеде	ешнәрседі	дөемеді	ешқандайда
Шығыс	ешкімнен	ештемеден	ешнәрседен	дөемеден	ешқандайдан
Көмектес	ешкіммен	ештемемен	ешнәрсемен	дөемемен	ешқандаймен

Склонение неопределенных местоимений

Падежи	бірнеше	біреу	бірдеме
Атау	бірнеше	біреу	бірдеме
Ілік	бірнешенің	біреудің	бірдеменің
Барыс	бірнешеге	біреуге	бірдемеге
Табыс	бірнешені	біреуді	бірдемені
Жатыс	бірнешеде	біреуде	бірдемеде
Шығыс	бірнешеден	біреуден	бірдемеден
Көмектес	бірнешемен	біреумен	бірдемемен

Склонение определительных местоимений

Падежи	бәрі	барлық	барша
Атау	бәрі	барлық	барша
Ілік	бәрінің	барлығының	баршаның
Барыс	бәріне	барлығына	баршаға
Табыс	бәрін	барлығын	баршаны
Жатыс	бәрінде	барлығында	баршала
Шығыс	бәрінен	барлығынан	баршадан
Көмектес	бәрімен	барлығымен	баршамен

МАЗМУНЫ

ПРЕДИСЛОВИЕ	3
ВВОДНЫЙ КУРС.	7
1-сабақ	7
2-сабақ	19
3-сабақ	30
4-сабақ	45
5-сабақ	58
6-сабақ	70
7-сабақ	80
8-сабақ	94
9-сабақ	105
10-сабақ	115
11-сабақ	126
12-сабақ	139
ОСНОВНОЙ КУРС	155
1-сабақ	155
2-сабақ	164
3-сабақ	175
4-сабақ	188
5-сабақ	201
6-сабақ	214
7-сабақ	228
8-сабақ	239
9-сабақ	250
10-сабақ	260
11-сабақ	272
12-сабақ	283
13-сабақ	294
14-сабақ	307
15-сабақ	320
16-сабақ	334
17-сабақ	347
18-сабақ	361
19-сабақ	376
20-сабақ	390
21-сабақ	404
22-сабақ	416
23-сабақ	429
24-сабақ	441
25-сабақ	452
ЗАКЛЮЧИТЕЛЬНЫЙ КУРС	464
1-сабақ	464
2-сабақ	474

3-сабақ	484
4-сабақ	495
5-сабақ	503
6-сабақ	512
7-сабақ	520
8-сабақ	528
ҚОСЫМША	536
Қазақ тілінен орыс тіліне өз бетімен аударуға арналған мәтіндер	536
Орыс тілінен қазақ тіліне өз бетімен аударуға арналған мәтіндер	547
Қазақша-орысша сөздік	553
Орысша-қазақша сөздік	613
Географиялық атаулар	689
Оқытушының сабақ үстінде қолданатын сөйлемдері	693
Іс-қағаздарын толтыру үлгілері	694
Қосымша кестелер	710

БЕКТУРОВ Шабкен Карбаевич – адъюнк профессор
Казахстанско-Британского университета, заслуженный работ-
ник Республики Казахстан, отличник народного образования РК

Он родился в ауле Жандос Марьяновского района Омской
области Ш К Бектуров – автор 30 книг один из соавторов
“Русско-казахского” “Диалектологического” “Орфографичес-
кого” словарей и Словаря заимствованных иностранных слов”

Разработанные им методики преподавания казахского
языка в школах /совместно с А Хасеновым/ и в русскоязыч-
ной аудитории нашли отражение в учебных пособиях, написан-
ных в соавторстве с дочерью Ардак Бектуровой

“Карманный самоучитель казахского языка вошел в чис-
ло победителей конкурса учебников и методических пособий,
проводимый в 1996 году Фондом Сорос-Казахстан совместно
с Министерством образования и культуры

Компьютерный курс казахского языка “Сұхбат” “Қазақ тілін
ана тілі деңгейінде үйрету құралы” заняли призовое место в
конкурсе 1998 г “На лучшую работу по созданию оригиналь-
ных компьютерных программ и методических пособий по интен-
сивному обучению государственному языку” который прово-
дился Департаментом по развитию языков Министерства ин-
формации и общественного согласия Республики Казахстан

В соавторстве с учеными АТУ выпущен учебник для сту-
дентов технологического университета “Тамақ өнеркәсібі және
тұрмыстық қызмет мамандарына арналған қазақ тілі”

В прошлом году вышли в свет его книги “Практическая
грамматика казахского языка” (в настоящее время готовится
к печати новый дополнительный вариант) “Учимся читать га-
зеты на казахском языке”

В качестве соавтора к своему 70-летию выпускает насто-
ящий учебник “Казахский язык для всех”

БЕКТУРОВА Ардак Шабкеновна родилась в 1960 году в Алма-Ате. После окончания средней школы в 1977 году поступает в Алмаатинский педагогический институт иностранных языков, который заканчивает с отличием. В этом же году становится аспирантом кафедры казахского языка и языкознания института.

После окончания аспирантуры работает преподавателем английского языка в этом же институте, а с 1992 года преподаёт казахский язык в посольстве США для иностранных дипломатов. С 1994 года работает в крупных иностранных компаниях и их представительствах.

В соавторстве со своим отцом Бектуровым Шабкеном Карбаевичем пишет целый ряд учебников по преподаванию казахского языка "Казахский язык", "Казахский язык для начинающих", "Казахско-русский словарь", "Карманный самоучитель казахского языка", компьютерный курс казахского языка "Сұхбат" "Қазақ тілін ана тілі деңгейінде үйрету құралы".

Многие учебники переиздавались неоднократно и занимали призовые места в конкурсах на лучшие учебники и учебные пособия.

Ардак Шабкеновна является автором учебника казахского языка для англоязычной аудитории "Manual of the Kazakh Language" который получил высокую оценку преподавателей университета в штате Индиана США.

При написании учебников она опирается на методику преподавания английского языка, сочетая традиционные и инновационные подходы к изучению языка.

Настоящий учебник "Казахский язык для всех", написанный ею в соавторстве со своим отцом посвящает его 70-летнему юбилею.

Учебное издание

**Бектурова Ардак Шабкеновна
Бектуров Шабкен Карбаевич**

КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

(на казахском и русском языках)

Редактор *Ж. Кайранбай*

Художественный редактор *Э. Жаксылыкова*

Технический редактор *О Рысалиева*

Корректор *А. Кенжалина*

Компьютерная верстка

Н Разинавичене, Д Тойкина, Л. Макарова, Е Козлова

ИБ № 233

Сдано в набор 20.11.2003. Подписано в печать 19.02.2004. Формат 60x90¹/₁₆. Бумага
офсетная. Гарнитура "Таймс". Печать офсетная. Усл.-печ л 45,0. Уч.-изд.л. 39,41.

Тираж 50 000 экз. Заказ № 185.

Издательство "Атамұра", 480091, г. Алматы, пр Абылай хана, 75.

Полиграфкомбинат корпорации "Атамұра" Республики Казахстан,

480002, г. Алматы, ул. Макатаева, 41.